EL-FASL

Dinler ve Mezhepler Tarihi

İBN HAZM

1. CİLT

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 84

Dinî İlimler Serisi : 14

Kitabın Adı : EL-FASL Fİ'L-MİLEL VE'L-EHVÂ' VE'N-NİHAL
Dinler ve Mezhepler Tarihi

Müellifi : İbn Hazm Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm
el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064)

Çeviren : Prof. Dr. Halil İbrahim Bulut
İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslâm Bilimleri Böl. (İslâm Mezhepleri Tarihi), Öğr. Üyesi

Son Okuma : Yazma Eser Uzm. Yrd. Ayşegül Sıvakcı
Yazma Eser Uzm. Yrd. Abdullah Dilek

Arapça Metin Hazırlık : Yazma Eser Uzm. Yrd. Ayşegül Sıvakcı
Yazma Eser Uzm. Yrd. Aysun Uzun

Arşiv Kayıt : Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Reîsülküttâb, No. 555

Kitap Tasarım : AS-64 Basın-Yayın Tanıtım, Org. ve Paz. Ltd. Şti.
Divanyolu Cad. Erçevik İşhanı, No: 203, Sultanahmet-İstanbul
Tel: 0212 513 39 90 / www.as64.org • info@as64.org

Baskı : Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık A.Ş.
Dudullu OSB 1. Cadde No. 16 Ümraniye / İstanbul
Tel: 444 44 03 www.bilnet.net.tr / Sertifika No. 31345

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul 2017
Baskı Miktarı : 1. Baskı, 2000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI
Library of Congress A CIP Catalog Record

İbn Hazm
Dinler ve Mezhepler Tarihi, *el-Fasl*

1. İslâm Mezhepleri, 2. Dinler Tarihi, 3. Kelâm, 4. İbn Hazm, 5. el-Fasl

ISBN: 978-975-17-3906-3 (Takım) 978-975-17-3907-0

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.
Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*'na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

T. C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı
Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul
Tel.: +90 (212) 511 36 37
Faks: +90 (212) 511 37 00
info@yek.gov.tr
www.yek.gov.tr

EL-FASL

DİNLER VE MEZHEPLER TARİHİ

(METİN – ÇEVİRİ)

1. CİLT

İBN HAZM
(ö. 1064)

Çeviri
Halil İbrahim Bulut

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, hakikatin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tababete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine'de, Kahire'de, Şam'da, Bağdat'ta, Buhara'da, Semerkant'ta, Horasan'da, Konya'da, Bursa'da, İstanbul'da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu örecek değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanlarının geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan

Cumhurbaşkanı

SUNUŞ

Tarihte her büyük medeniyet, sosyal, kültürel ve bilimsel alanda kendi dünya görüşüne uygun, özgün terkipler ortaya koyarak hayatını sürdürmüştür. Yaşamın her alanında kendini belli eden ve medeniyetleri birbirinden farklı kılan bu sosyo-kültürel ve bilimsel faaliyetler, medeniyetler arası etkileşimleri canlandırarak insanlık tarihinin renkliliğini artırmıştır. Bu etkileşimler sonucu ortaya çıkan -gerek sözlü, gerek yazılı- eserler insanlığın hafızasını temsil etmektedir.

İnsanlık tarihinde benzeri görülmemiş bir şekilde sözlü ve yazılı kültüre damgasını vurmuş olan İslâm medeniyeti, adeta insanlığın hafızasını yazıya geçirme görevini üstlenmiştir. Okumayı, yazmayı ve öğrenip öğretmeyi her bireyin birincil gayesi olarak gören İslâm medeniyeti, kültürel ve bilimsel etkileşime daima açık olmuştur. Bunun tabii bir neticesi olarak hem bilimsel alanda hem de sosyal ve kültürel alanda İslâm medeniyeti pek çok özgün sentezler yakalamayı başarabilmiştir.

Bu sentezin doğal bir neticesi olarak ortaya çıkan pek çok devlet, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar İslâm medeniyetinin birikimini tevarüs etmiş, yeni fethedilen bölgelere İslâm dünya görüşünü yine özgün terkiplerle götürmüşlerdir. Sadece bilimsel alanda değil, hayata ve insana dokunan her alanda bu katkı gözlemlenmektedir. Mimariden sanata, edebiyattan bilime, felsefeden tıbba, pek çok çeşitli sahada İslâm medeniyetinin ürünleri ortaya konmuştur.

Bu mirasın yazılı kayıtları hükmünde olan yazma eserlerimizin bilinçli şekilde korunması, çağın gerektirdiği şekilde insanların hizmetine sunulması ve gelecek nesillere sağlıklı şekilde aktarılmasını temin etmek, şüphesiz hayati önem arz etmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı; bilim, sanat ve edebiyat alanındaki nadide eserleri ilmî usullere uygun olarak neşretmenin yanında, gerek katalog bilgilerinin güncellenmesi, gerek yazma eserlerin restore edilerek yeniden ilim dünyasına kazandırılması gibi kültürel açıdan oldukça mühim görevleri yerine getirmektedir. Bu kıymetli eserlerin gün yüzüne çıkartılması, ilim, hikmet ve irfanla yoğrulmuş olan kadim medeniyetimizi daha doğru şekilde anlamlandırmamızı ve gelecek nesillerin kendilerinden daha emin bir şekilde tarihlerine sahip çıkmalarını sağlayacaktır.

Kültür ve medeniyetimizin bu çok renkli ve özgün tarihini, yazma eserleri neşretmenin yanında, kataloglama ve restorasyon faaliyetleriyle de gün yüzüne çıkartarak ilim dünyasına sunmak, hem kültürel bilincimizi artıracak, hem de gelecek nesillerin dünya görüşlerini en sağlam şekilde inşa etmelerine katkı sağlayacaktır.

Binali Yıldırım

Başbakan

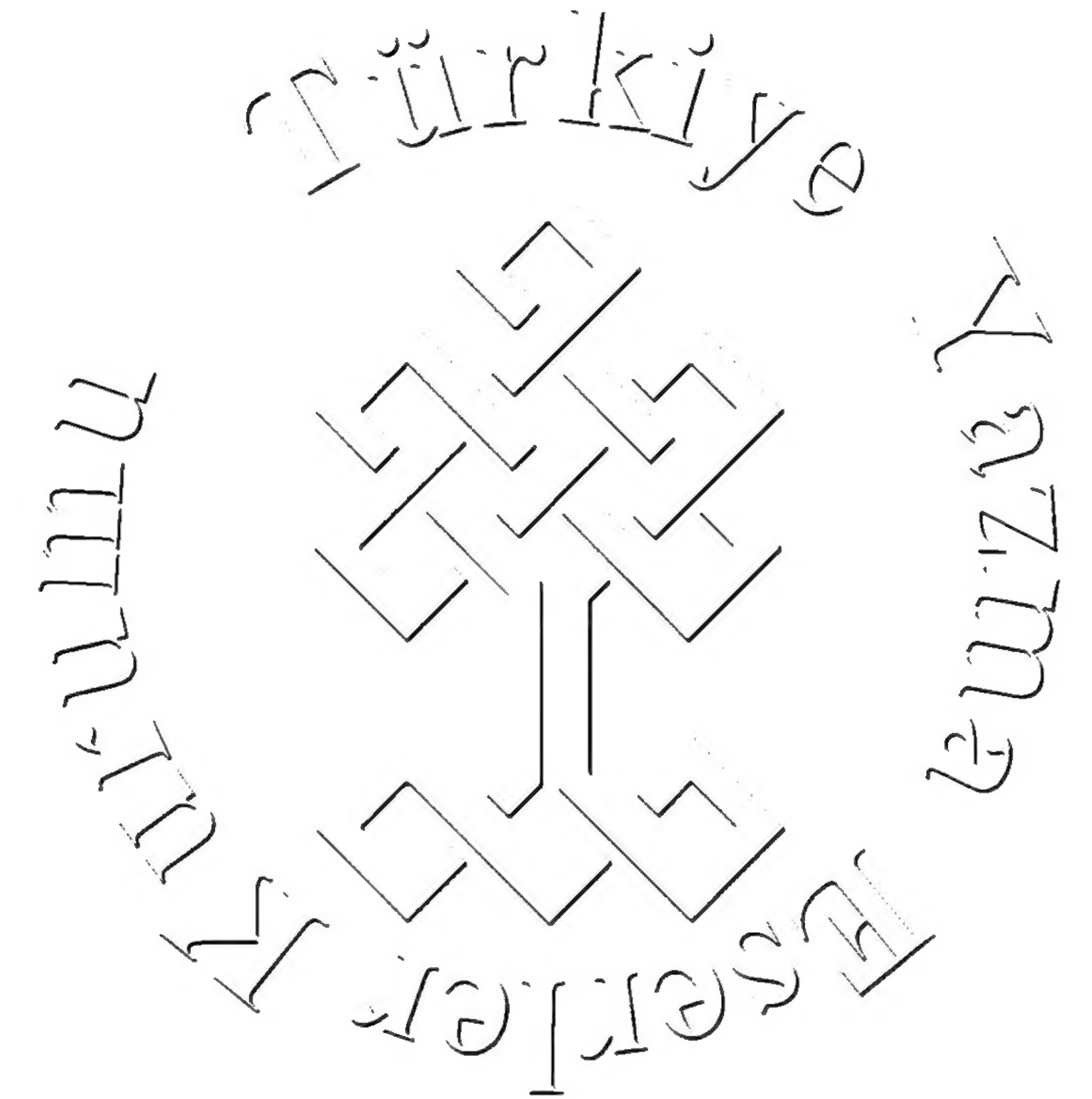

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

ÖNSÖZ

Kültür ve Turizm Bakanlığımıza bağlı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, kültür ve medeniyet mirasımızın nadide eserlerini; çeviri, çeviri yazı ve tıpkıbasım şeklinde neşretmenin yanında, mevcut yazma eserleri ayrıntılı olarak kataloglamak ve hasarlı eserleri restorasyona tabi tutmak suretiyle ilim dünyasının istifadesine sunmaktadır. Ülke olarak kültürel kimlik ve bilincimizi daha doğru ve sağlam temeller üzerine inşa etmek yolunda bu eserlerin gün yüzüne çıkartılması şüphesiz yapılması gereken öncelikli işlerdendir.

Asya'dan Amerika'ya, Avrupa'dan, Afrika'ya hatta Avusturalya'ya kadar dünya kütüphanelerine yayılmış olan bu nadide ecdat eserlerini daha iyi anlayıp kavramak, bizleri ve gelecek nesilleri hikmetin aydınlığına biraz daha yaklaştıracaktır.

Nabi Avcı

Kültür ve Turizm Bakanı

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 4

SUNUŞ 6

ÖNSÖZ 9

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ 21

GİRİŞ 25

İBN HAZM'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ 25

A. İBN HAZM'IN YAŞADIĞI ENDÜLÜS 25
- a) Endülüs'te Siyasi Durum 25
- b) Endülüs'te Sosyo-Ekonomik ve Dinî-Mezhebî Durum 31
- c) Endülüs'te İlmî ve Edebî Durumu 39

B. İBN HAZM'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ 44
- a) Adı, Nesebi ve Çocukluk Dönemi 44
- b) İlim Tahsili, Hocaları ve Talebeleri 49
- c) Resmî Görevleri ve Yönetimle İlişkileri 52
- d) Vefatı 58
- e) İlmî Kişiliği ve Eserleri 58
  - ı) Usul ve Metodu 59
  - ıı) Eserleri 66
    - İslâm Mezhepleri, Dinler Tarihi, Kelâm ve Felsefeye Dair Eserleri 68
    - Fıkıh ve Usulüne Dair Eserleri 69
    - Edebiyat, Tarih ve Biyografiye Dair Eserleri 70
    - Kitaplarının Yakılması 71

C. BİR MEZHEPLER TARİHÇİSİ OLARAK İBN HAZM 74
a) Ehl-i Sünnet 76
b) Mürcie 78
c) Mu‘tezile 82
d) Şîa 86
e) Hâricîler 90

D. BİR DİNLER TARİHÇİSİ OLARAK İBN HAZM 93
a) İbn Hazm’ın Yahudilik ve Hıristiyanlık Eleştirisi 97

E. *FASL* VE MUHTEVASI 102
a) Eserin Yazılış Gayesi 103
b) Eserin Önemi 105
c) Eserde Takip Edilen Usul ve Metot 106
d) Eserin İsimlendirilmesi Meselesi 110
e) Fasl’ın Yazılış Zamanı 115
f) Fasl Niçin İhmal Edilmiştir? 117
g) Eserin Mahtût ve Matbu Nüshaları 119

KAYNAKÇA 123

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

EL-FASL

MUKADDİME 130

Hakkın Bilgisine Ulaştıran Toplayıcı Deliller 136
Birinci Kısım: Sofistler 146
İkinci Kısım 152
Birinci İtiraz 152
İkinci İtiraz 152
Üçüncü İtiraz 154
Dördüncü İtiraz 156

Beşinci İtiraz 156
Birinci İtirazın Yanlışlığının Ortaya Konulması 158
İkinci İtirazın Yanlışlığının Ortaya Konulması 160
Üçüncü İtirazın Yanlışlığının Ortaya Konulması 160
Dördüncü İtirazın Yanlışlığının Ortaya Konulması 164
Beşinci İtirazın Yanlışlığının Ortaya Konulması 166
Alemin Hûdûsunun İspatına Dair Zorunlu Aklî Deliller 168
Birinci Delil 168
İkinci Delil 170
Üçüncü Delil 172
Dördüncü Delil 178
Beşinci Delil 081
Âlemin Hâdis Olduğuna Dair Diğer Bir Delil 190
Üçüncü Kısım 194
Dördüncü Kısım 198
“Alemin Yaratıcısı ve Yöneticisi Birden Fazladır.” Diyen Bir Kimseye Dair Kelâm 228
Yaratıcının Birden Fazla Olduğunu Kabul Edenlerin İddiaları 238
Bu Delillerin İptal Edilmesi 240
Hıristiyanlara Dair Kelâm 270
Mesih’in Tabiatı 314
“Bir (Vahid)” Sayı Değildir 320
Peygamberleri ve Melekleri İnkâr Edenler 336
Brahmanlar ve Görüşlerinin İptal Edilmesi 336
Nübüvvetin Gerekliliği 342
İbn Hazm’a Göre Nübüvvet 344
Peygamberlik İddia Eden Bir Kimsenin Doğruluğunu Gösteren Kesin Deliller 348
Mûcize ile Sihir Arasındaki Fark 356

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

Hayvanların Peygamberleri (Rusul) Olduğunu Söyleyen Bir Kimseye Dair Söz 364
Nebîlerin (a.s.) Günümüzde Nebî Olmadıkları ve Resullerin de Günümüzde Resul Olmadıklarını İddia Edenlerin Reddedilmesi 392
Ruhların Tenâsühünü Kabul Edenler 400
Felsefeye Dayanarak Şeriatları İnkâr Edenler 410

TEVRAT VE İNCİLLERDEKİ AÇIK TENÂKUZLAR VE YALANLAR 474
Fasl [Sâmirî Tevratı] 476
Fasl [Yahudi Tevrat'ında İhtilafın Olmadığı İddiası] 478
Fasl [Tevrat'taki Nehirler] 478
Fasl [Tevrat'ta Âdem'in İlâhlardan Bir İlâh Olduğunun İddia Edilmesi] 486
Fasl [Hayat Ağacı] 486
Fasl: [Kâbil'in Katili] 488
Fasl [Tevrat'ın Hâbil Hakkındaki Kelâmı] 488
Fasl [Tevrat'ın "Tanrı'nın Oğulları Kadınlar Edindiler." Şeklindeki İddiası] 488
Fasl [İnsan Ömrü Konusunda Tevrat'ın Tutarsızlığı] 490
Fasl [Nûh'un, Oğlu Sâm'ı Mübarek Kılması] 494
Fasl [Nûh'un Oğullarının Ömürleri Hususundaki Tutarsızlık] 496
Fasl [İbrâhim'in (a.s.) Neslinin Kovulması Meselesi]) 496
Fasl [İbrâhim'in Neslinin Nil'den Fırat'a kadar Hâkim Olacaklarının İddia Edilmesi] 506
Fasl [İbrâhim'in Keldânîlerin Ur Şehrinden Emin Bir Beldeye Çıkarılması] 508
Fasl [İbrâhim'in Meleklerle Buluşması] 510
Fasl [İbrâhim'in Bir Oğul İle Müjdelenmesi] 516

Fasl [Lût'un (a.s.) Meleklerle Karşılaşması] 518
Fasl [İbrâhim'in, Lût'un Kavmini Topluca Helâk Etmemesini Rabb'inden Dilemesi] 518
Fasl [Tevrat'ta Lût'un İki Kızıyla Birlikte Olduğunun İddia Edilmesi] 520
Fasl [Firavun, İbrâhim'in Hanımı Sâre'yi Esir Alıyor] 524
Fasl [İbrâhim'in Birden Fazla Hanımının Olduğu] 526
Fasl 528
Fasl [İshâk'ın, Oğlu Îsev'den [Esav] Kendisi için Avlanmasını İstemesi] 530
Fasl [Ya'kûb'un Dayısı Laban'a Hizmetinin Anılması] 538
Fasl [Ya'kûb'un Yolculuktan Dönmesi] 540
Fasl 546
Fasl 546
Fasl 546
Fasl [Ya'kûb'un Oğlu Yûsuf'a Muhabbeti] 548
Fasl [Yûsuf'un Satılması] 550
Fasl [Ya'kûb'un Şam'da Doğan Evlatları] 566
Fasl [Yûsuf'un Çocuklarının Sayısı] 566
Fasl [Ya'kûb'un Çocuklarını Kutsaması] 568
Fasl 572
Fasl [Tevrat'ta Yönetimin Yahuzaoğullarına Verileceğinin Bildirilmesi] 572
Fasl 574
Fasl [Mûsâ'nın Firavun'a Elçi Olarak Gönderilmesi] 574
Fasl [Firavun'un Huzurunda Mûsâ'nın Mûcizeleri] 576
Fasl [Suyun Kana Dönmesi Mûcizesi] 582
Fasl [Mûsâ'nın Bazı Mûcizelerinin Zikredilmesi] 584
Fasl [İsrâiloğullarının Mısır'da Kaldıkları Müddet] 588

Fasl [Muharref Tevrat Tanrı'yı Uygun Olmayan Lafızlarla Vasıflandırıyor] 592
Fasl [Gökten İndirilen Kudret Helvasının (el-Menn) Tasviri] 594
Fasl [Tevrat'ın Tanrı'yı Cisimleştirmesi ve Beşeriyetle Vasıflandırması] 594
Fasl [Hârûn'un Buzağı Yapmakla İtham Edilmesi] 596
Fasl [Mûsâ, İsrâiloğullarının Bağışlanmasını Diliyor] 602
Fasl [Tanrı'nın, Mûsâ ve Halkının Filistin'e Gitmesini İstemesi] 604
Fasl [Mûsâ'nın Tanrı'yı Sırtından Görebileceği İddiası] 606
Fasl 606
Fasl [Mısır'dan Çıkan İsrâiloğullarının Kabilelerinin Açıklanması] 608
Fasl 614
Fasl [İsrâiloğullarının Gönüllerinin Yeşil Sebzelere Meyletmesi] 646
Fasl [Hârûn ve Meryem'in Mûsâ'ya Karşı Çıkmaları] 652
Fasl [Mûsâ'nın, Boylardan Arz-ı Mukaddese Gitmelerini Talep Etmesi] 652
Fasl [Mûsâ'nın Kavminden Peygamberlik İddia Edenlerin Davetlerini Duymamalarını İstemesi] 656
Fasl [Mûsâ'nın Ölümü ve Defnedildiği Yer] 660
Tevrat Nasıl Tahrif Edildi? 662
On Oymağın Yöneticileri 672
Yahudilerin Diğer Kitaplarındaki Tutarsızlıklar 710
Süleymân'ın Kitapları 720

İNCİLLERDEKİ YALAN VE TENÂKUZLARIN AÇIKLANMASI 770

Hıristiyanların, Tevrat Metnine Aykırı Olduğunu Tespit Ettikleri Hususların Açıklanması ve Yahudilerin Ellerindeki Tevrat'ın Metnini Yalanlamaları 784
Dört İncil'deki Çelişkiler ve Bu İncillerde Uydurulmuş Olan Açık Yalanlar 796

Türkiye

Fasl [İblis’in, Îsâ’yı Sınaması] 812
Fasl [Rûhulkudüs’ün Mahiyeti] 818
Fasl [Luka ve Andreas’ın Mesih ile Buluşması] 818
Fasl [İnciller, Tevrat’ın Ahkâmını Neshediyor] 828
Fasl [Hıristiyanların Mesih’e Muhalefet Etmeleri] 832
Fasl [Baba ve Oğul İsimlendirmesi] 836
Fasl [İnsan Oğlu İfadesi] 838
Fasl [Mesih’in Allah’ın İzni ile Ölüleri Diriltmesi] 838
Fasl [Havârilerin İsimleri, Onlara Verilen Güç ve Otorite] 842
Fasl [Îsâ, Öğrencilerini Görevlendiriyor] 844
Fasl [Mesih’e Atfedilen Sözlerdeki Çarpıklıklar] 848
Fasl [Bir Peygamberi Kabul Edenin Peygamber Ecri Aldığı Hususu] 852
Fasl [Yahyâ (a.s.) Hakkındaki Söz] 852
Fasl [Yahyâ’nın İnsanların En Faziletlisi Olduğu İddiası] 854
Fasl [Nübüvvetin Yahyâ’da Son Bulacağı İddiası] 856
Fasl [Yahyâ’nın Fazileti] 858
Fasl [Tanrı’nın ve Oğul’un Bilinemeyeceği] 860
Fasl [Mesih’ten Mûcize İstenilmesi] 862
Fasl [Hardal Tohumu Örneği] 864
Fasl [Bir Peygamber, Ancak Kendi Memleketinde Hor Görülür] 864
Fasl [Batıra Hakkındaki Görüşlerin Çarpışması] 870
Hıristiyanların Havârileri, Kur’ân’da İfade edilen Havâriler Değillerdir 876
Fasl [Mesih’in Başına Gelecek Hadiseleri Önceden Bidirmesi] 878
Fasl [Mesih, Takipçilerini İmana Davet Ediyor] 882
Fasl [Havarilerin Her İstediğinin Verileceği İddiası] 888
Fasl [Hoşgörüye Davet] 890
Fasl [Îsâ’nın Konumu] 890
Fasl [Îsâ, Eşeğe Biniyor] 892

Fasl 896
Fasl [Mesih'in Nesebi Meselesi] 898
Fasl [Havârilerin Bir Babalarının Olmadığı İddiası] 900
Fasl [Sebt Gününe Bağlılık] 900
Fasl [Peygamberlerin Beddualarından Sakındırmak] 900
Fasl [Kıyamet Vaktini Sadece Allah Bilir] 904
Fasl [Bazı Öğrencilerin Mesih'i İnkâr Etmesi] 906
Fasl [Mesih'in Çarmıha Gerilmesi] 910
Fasl [Mesih'in Dirilip Ayağa Kalkması] 912
Fasl ["Cennete Zenginler Giremez." Sözü] 924
Fasl [Âhiret Karşılığı Dünyanın Satın Alınması] 926
Fasl [İncillerin Sözlerindeki Çelişkiler] 926
Fasl [Mesih'in Getirdiği İncilin Kaybolması] 928
Fasl [İsâ, Tanrı'nın Sağ Tarafında Oturuyor] 930
Fasl [İncillerin, Yazarları Tarafından Telif Edildiği] 930
Fasl [İncillerin Telif Edildiklerinin İspatı] 932
Fasl [İsâ, Yûsuf'un Babası Olduğuna İtiraz Etmiyor!] 932
Fasl [Peygamberler Kendi Memleketlerinde İyi Karşılanmazlar] 938
Fasl [Mesih ve Kutsal Ruh Farklılığı] 940
Fasl [Mesih'in Rabb'e Dua Etmesi] 940
Fasl [İsâ'nın Peygamber Olduğunun İsbatı] 944
Fasl [Mesih'in Rabb'inden Yardım Dilemesi] 944
Fasl [Başlangıçta Sadece "Söz"ün Var Olduğu] 946
Fasl 948
Fasl [Hıristiyanların Tanrı'nın Oğulları Oldukları İddiası] 950
Fasl [Tanrı'nın Görülemeyeceği] 952
Fasl [Yahyâ'nın Mesih Olmadığı] 954
Fasl [Hıristiyanların Mesih'i Tasvir Etmeleri] 954
Fasl [İsâ'nın Tanrı'nın Oğlu Olduğu İddiası] 956
Fasl [Tanrı'nın Yetkilerini Oğul'a Verdiği İddiası] 956

Fasl 958
Fasl [Îsâ, Tanrı'nın Emrinde Olduğunu Açıklıyor] 958
Fasl [Mesih'in Mûcizeleri Hakkında] 960
Fasl [Öğrenciler Mesih'ten Uzaklaşıyor] 960
Fasl [Îsâ, Mûcizelerini Gizliyor] 962
Fasl [Îsâ, Zinâkâr Kadını Serbest Bırakır] 962
Fasl [Îsâ'nın Tanrı'yla Birlikte Yargılayacağı İddiası] 962
Fasl [Mesih'in Nebî ve Resul Olduğunun İspat Edilmesi] 964
Fasl [Hıristiyanların Mesih'in Tanrı Olduğunu İddia Etmeleri] 964
Fasl [Mesih'in Tabiatı Meselesi] 966
Fasl [Mesih, Havârilerin Kardeşleri Olduğunu Açıklıyor] 966
Fasl [Hıristiyanlar, Mesih'in Allah'ı Yüceltdiğini İddia Ediyorlar] 968
İncillerin Dışındaki Kitaplarında Var Olan Yalan, Küfür ve Saçmalıklardan Bazılarının Açıklanması 970
Kur'ân-ı Kerim'in Tahrifi İddiaları ve Buna Verilen Cevaplar 988
Müslümanların Kitaplarını ve Dinlerini Nakletmelerinin Şekilleri 1004
Mülhid Câhillerin Müslümanların Zayıflıklarına Yönelik İleri Sürdükleri İtirazlara Dair Fasıllar 1034
Yeryüzünün Küresel Oluşunu Açıklama Arzusu 1048
Dünyanın Sayı Bakımından Bilinen Bir Müddetinin Olduğunu İddia Edenlerin Yalanlarının Açıklanması Konusu 1070
Cennetin Mahiyeti 1074

NOTLAR 1087

DİZİN 1137

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

HAZIRLAYANIN ÖNSÖZÜ

İslâm medeniyeti hicri dördüncü ve beşinci asırlarda ilim, edebiyat, sanat, mimari, mûsiki, tababet gibi hemen her alanda en güzel eserleri vücuda getirmiş, ulaşılması güç bir altın çağ yaşamıştır. Söz konusu asırlarda ilim, müslüman diyarlarında arzu edildiği kadar belki de hiçbir yerde aranmamıştır. Müslüman toplumların ulaştığı ilim, irfan ve medeniyete de hiçbir toplum ulaşamamıştır. Bu parlak durum sadece dinî ilimlerde değil, bilim, felsefe ve sanatta da kendisini göstermiştir. İlim ve medeniyet sadece Doğu İslâm coğrafyasında değil, Endülüs'te de en parlak dönemini yaşamıştır. Tam sekiz asır varlığını devam ettiren Endülüs İslâm medeniyeti önemli şahsiyetler ve değerli eserler ortaya koymuştur. Endülüs denildiğinde akla gelen isimlerden biri hiç şüphesiz İbn Hazm'dır. Uzun asırlar Avrupa'yı aydınlatan bu medeniyetin en önemli şahsiyetlerinden biri olan müellifimiz hemen her sahada ciddi eserler vermiş ve silinmez izler bırakmıştır. Onun büyük bir ilmî birikime ve çok yönlü bir kültüre sahip olduğu bilinmektedir. "Bir insanın büyüklüğü, geride bıraktığı eserlerle ölçülür." fehvasınca İbn Hazm'ın önemi ve büyüklüğü de geride bıraktığı eserlerle doğru orantılıdır. İslâmî ilimlerin hemen her sahasında önemli eserler kaleme alan bu velût yazar, asıl şöhretini *el-Fasl, el-Muhalla* ve *Tavku'l-Hamame (Güvercin Gerdanlığı)* gibi eserlerine borçludur.

Müslüman âlimler, İslâm'ın ilk döneminden itibaren diğer dinlere karşı yakın bir ilgi duymuşlar, onları incelemek için emek sarf etmişler, İslâm ile bu dinler arasında mukayeseler yapmaya gayret etmişlerdir. Doğrusu bunun gerekli, hatta zorlayıcı sebepleri de vardır. Öncelikle İslâmiyet, son, nihaî ve mükemmel bir dindir. Diğer dinlerle mukayeseler yapmak hem İslâm'ın mükemmelliğini, hem de söz konusu dinlerin hangi noktalarda tahrif edildiklerini ortaya koyacaktır. Dahası Yahudilik, Hıristiyanlık, Sâbiîlik, Mecûsîlik gibi dinlerden Kur'ân bahsetmektedir. Sırf bunun için bile onların araştırılması gerekiyordu. Bunun gibi pek çok sebepten dolayı erken bir zamandan itibaren müslüman âlimlerin dinlerle meşgul olduklarını görmekteyiz. İşte bu sahanın Doğu İslâm dünyasındaki ilk temsilcisi

Biruni (ö. 453/1061) ise, Batıda Endülüs'teki temsilcisi de hiç şüphesiz İbn Hazm'dır (ö. 456/1064). Doğrudan Tevrat ve İncillerden alıntılar yaparak, bunların çelişik bilgilerle dolu olduğunu, dolayısıyla bunların vahiy niteliği taşımadığını, aksine bir takım müelliflerin kaleminden çıkmış yalan-yanlış tarihi mâlûmattan ibaret olduklarını delilleriyle açıklamıştır. İbn Hazm başarılı bir kutsal metin eleştirmenidir ve bu açıdan çığır açıcı bir özelliğe sahiptir. Batı'da on altıncı yüzyıla gelinceye kadar hiç kimsenin aklına gelmeyen Tevrat ve İncil eleştirisi, en az altı asır önce ilk defa gerçek anlamda onun tarafından gerçekleştirilmiştir. İbn Hazm'ın özellikle dinler tarihi konusunda ortaya koyduğu bu gelenek kurucu rolü bile *el-Fasl*'a haklı bir şöhret sağlamaktadır.

İslâm mezhepleri tarihi açısından bir fikir hareketinin veya siyasî bir oluşumun mezhep sayılabilmesinin şartlarını belirlemeye çalışan ilk mezhepler tarihçisinin İbn Hazm olduğunu söyleyebiliriz. O, siyasî veya itikâdî bir hareketin müstakil bir mezhep olabilmesi için; tevhîd, kader, iman-küfür, imâmet ve ashâbın fazileti meseleleri başta olmak üzere söz konusu grubun bu dört temel konuda farklı bir görüş ortaya koymasının gerekliliğini ileri sürmüş ve bu konuda kendisinden sonra gelen Şehristânî'ye (ö. 548/1155) öncülük etmiştir. Aslında onun öncelikli hedefi, bir mezhebin ne zaman ortaya çıktığı, ne gibi süreçlerden geçtiği, ne zaman teşekkül ettiği gibi teknik meseleler değildir. O, İslâm mezheplerinin genel olarak teşkil ettikleri zemini ve bu zeminin gerçekte İslâm toplumuna olumlu ya da olumsuz ne tür katkılar sağladığından hareketle eleştirel bir yaklaşımı önemsemiştir. İbn Hazm'ın belki de en önemli özelliği, Kur'ân merkezli bir medeniyeti yeniden ihya etme gayretidir. Asırların geçmesiyle genişleyen, dallanıp budaklanan İslâm düşüncesini yeniden Kur'ân'ın burhan anlayışı çerçevesinde inşa etmenin gerekli olduğunu düşünüyordu. Aslında onu bu düşünceye zorlayan en önemli unsur, başta Endülüs olmak üzere müslümanların içinde bulundukları siyasî çekişmelerdi. Nitekim Batıya insanlığı ve İslâm'ı tanıtan Endülüs medeniyeti, siyasî kısır çekişmeler neticesinde inkıraza uğrayınca, müslümanların yaşadığı bu coğrafyada onlarca küçük devletçik (mulükü't-tavaif) ortaya çıkmış, vahdet yok olmuş, ümmet şuuru zedelenmişti. İbn Hazm, görüşleriyle ve eserleriyle müslümanları fikrî ve siyasî birliğe davet etmiş, hatta bunu gerçekleştirebilmek için fiilî olarak da mücadele etmiştir.

Elinizdeki bu eser, başta İslâm Mezhepleri, Kelâm ve Dinler Tarihi olmak üzere paha biçilmez bir konuma sahip olmasına rağmen ciddi bir ihmale de maruz kaldığını maalesef dile getirmek zorundayız. İbn Hazm'ın hadis, fıkıh, kelâm ve edebiyat sahalarında yazdığı diğer eserlerinden farklı olarak *Fasl*'ın Doğu'da ve Batı'da hakkettiği ilgiyi göremediğini, hatta bilinçli bir şekilde ihmal edildiğini söyleyebiliriz. Bu durumun elbette izah edilebilir sebeplerinin olması lazımdır. Kanaatimize göre *Fasl*'ın müslüman âlimler nezdinde hakkettiği alakayı görememesinin asıl sebebi, müellifinin kullandığı dil ve üslup olmalıdır. Nitekim onun sert mizaçlı, sivri dilli ve acımasız bir eleştirmen olduğu hususu, *"İbn Hazm'ın dili ile Haccac'ın kılıcı ikiz kardeştir."* şeklindeki darb-ı mesel ile ifade edilmiştir.

Batı dünyasında *Fasl*'ın göz ardı edilmesi ise -kendileri açısından- daha anlamlı bir gerekçeye dayanmaktadır. Aslında Avrupalı bir âlim olan İbn Hazm'ın hemen bütün eserleri batı dillerine tercüme edilmiş olmakla birlikte *Fasl*'ın bir tercümesinin yapılmamış olması sadece ihmal ile izah edilemez. Bize göre Batılı araştırmacıların bu eseri kendi dillerine tam olarak tercüme etmemiş olmalarının asıl sebebi, çok ciddi bir Kitab-ı Mukaddes tenkidi içeriyor olmasıdır. Hıristiyan araştırmacılar, İbn Hazm'ın dile getirdiği söz konusu eleştirilere makul ve tutarlı cevaplar veremediklerinden olacak ki bu eseri dikkate sunmamışlar, kendi dillerine tercüme etmemişler ve bilinçli bir şekilde âdeta ademe mahkum etmişlerdir.

Metnin tercümesinde *el-Fasl*'ın Mısır 1317 tarihli baskısını esas almakla birlikte İbrâhim Nasr-Abdurrahman Umeyre (Beyrut 1996) ve Sami Enver Cahin (Kahire 2010) neşirlerinden de faydalandık. Kitab-ı Mukeddes tenkitleri sırasında zikredilen isimlerin imlaları konusunda yazma nüshalara da müracaat ettik. Bu bağlamda bazı isimlerin imlalarının tespiti ve sorunlu görülen bazı ifadelerin aydınlatılması için Süleymaniye Ktp. Reîsülküttâb Bölümü 555 numaralı yazma ile yine aynı kütüphanenin

Bağdatlı Vehbi Bölümü 824 ve Carullah Efendi Bölümü 1267 numaralı yazma nüshalarına müracaat ettik. Bilhassa Reîsülküttâb nüshasından ana nüshaya en yakın nüsha olması ve okunaklı bir hatta sahip olmasından dolayı azami derecede faydalandık. İbn Hazm'ın ağdalı bir dilinin ve kendine özgü bir üslubunun olduğu; ayrıca *el-Fasl*'ın -anlaşılması güç ve sorunlu yerlerde faydalanacağımız- Osmanlıca ya da Batı dillerinde bir tercümesinin bulunmayışı dikkate alındığında yapılan tercümenin ne denli meşakkatli olduğu takdir edilecektir. Okuyucuların, bütün gayretimize ve titizliğimize rağmen tercümede bazı eksikliklerin bulunmasını anlayışla karşılayacaklarını ümit ediyoruz.

Fasl'ın Türkçemize kazandırılmasında Yazma Eserler Kurumu Başkanı Prof. Dr. Muhittin Macit Bey'in ayrı bir yerinin olduğunu ifade etmeliyim. Zira yıllarca önce "*Fasl* mutlaka Türkçemize kazandırılmalıdır" diyerek bizi ikna etmiştir. Dolayısıyla eserin tercümesinde, hazırlık ve basım aşamalarındaki teşvik ve desteklerinden dolayı sayın başkan teşekkürü fazlasıyla hakketmiştir. Ayrıca eserin proje, hazırlık ve basım aşamasında her türlü kolaylığı sağlayan Çeviri ve Yayım Dairesi Başkanı Doç. Dr. Ferruh Özpilavcı başta olmak üzere Arafat Aydın, Ayşegül Sıvakcı, Abdullah Dilek, Murat Ünlüer, Hüseyin Örs ve kitabın basımında emeği geçen kurumun tüm çalışanlarına teşekkür ediyorum. Ve nihayet çalışma hayatım boyunca dualarıyla her daim beni destekleyen muhterem anneme, uzun ve meşakkatli akademik çalışmalar sürecinde sabır ve anlayışla daima yanımda olan sevgili eşime de teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca yetişmemizde ve bugünlere gelmemizde maddi ve manevi hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan merhum babamı da minnet ve şükran ile yâd eder, kendilerine yüce Allah'tan sonsuz rahmet ve bağışlanma niyaz ederim. İlk defa dilimize kazandırdığımız bu eserin ilim, kültür ve medeniyet köklerimizi daha derinlikli kavramamıza katkıda bulunmasını temenni ediyorum.

Gayret bizden, başarı Yüce Allah'tandır...

Prof. Dr. Halil İbrahim BULUT

Fatih 2017

GİRİŞ

İBN HAZM'IN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Hicrî beşinci asır İslâm dünyasının ve özellikle Endülüs müslüman toplumunun meşhur âlimlerinden biri olan İbn Hazm'ın önemi ve ilmî gayretleri; yaşadığı dönemin siyasî hadiseleri, toplumsal yapısı ve ilmî birikimi bilinmeden hakkıyla takdir edilemez. Her ne kadar maksadımız Endülüs tarihini nakletmek değilse de, onun hayatına ve ilmî kişiliğine geçmeden önce yaşadığı dönemin genel bir panoramasına göz atmanın siyasî, sosyal ve entelektüel düzeyi kısaca ortaya koymanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bu itibarla önce İbn Hazm'ın yaşadığı Endülüs'teki sosyal, siyasî ve dinî hayat özlü bir şekilde tanıtılacak, bilâhare müellifin hayatı, ilmî kişiliği, eserleri hakkında bilgi verilecektir. Endülüs'ün yetiştirdiği bu büyük âlimin, onu benzerlerinden farklı kılan pek çok yönü olmasının yanı sıra, İslâm mezhepleri tarihi ve dinler tarihi sahasındaki eşsiz konumu sebebiyle, bu yönleri üzerinde durulacak, son olarak da tercümesi yapılan *el-Fasl* hakkında bilgi verilecektir. Çalışmamızda İbn Hazm'ın başta *el-Fasl*'ı olmak üzere kendi eserleri esas alınmakla birlikte, onun hayatı ve eserleri hakkında bilgi veren klasik bazı kaynaklardan ve son dönemde İbn Hazm konusunda yapılmış bazı akademik çalışmalardan istifade edilmiştir.

A. İBN HAZM'IN YAŞADIĞI ENDÜLÜS

a) Endülüs'te Siyasî Durum

İnsanlar, yaşadıkları çevrenin etkisi altındadırlar; yetişmelerinde, zihniyetlerinin şekillenmesinde bulundukları çevrenin fazlaca etkisi vardır. Hiç şüphesiz bu durum İbn Hazm için de geçerlidir. Bu itibarla onun yaşadığı dönemde (384-456/994-1064) Endülüs'te cereyan eden siyasî hadiseler önem arz etmektedir. Belli oranda kendisinin de rol aldığı bu siyasî hadiseler hakkında bilgi sahibi olmak, İbn Hazm'ı daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır. Bu çerçevede öncelikle Endülüs Emevî Devleti ve Âmirîler Dönemi (1021-1094), daha sonra Âmirîler Devletinin son zamanlarında patlak veren ve Emevî hilâfetinin sonunu hazırlayan fitne hadiseleri ve bu bağlamda Endülüs tarihinde "Mülûkü't-Tavâif" (1031-1090) adıyla bilinen dönemin siyasî çekişme ve çatışmaları hakkında bilgi verilecektir.

(1) Endülüs Emevî halifesi III. Abdurrahman[1], ülke içinde birlik ve huzuru tesis ettikten sonra Kuzey Afrika'da hızla yayılan Fâtımîler'e ve kuzeydeki İspanyol krallıklarına karşı ciddi bir mücadele başlattı ve neticede başarılı da oldu. İçerde çatışma ve parçalanmalara sebebiyet veren Arap kabileleri arasındaki rekabeti kaldırarak "tek bir ümmet" oluşturmak için devlet kapılarını her zümreden insana açma yoluna gitti ve eğitimin yaygınlaşmasına önem verdi. Öte yandan Kurtuba'yı birçok mimari eserle donattı. Onun döneminde hazinenin gelirleri daha önce görülmemiş bir biçimde arttı. Endülüs Emevîlerinin tartışmasız en büyük hükümdarı olan III. Abdurrahman 961 yılında öldüğünde yerini âlim kişiliğiyle tanınan elli yaşındaki oğlu II. Hakem aldı.[2] Bu halifenin döneminde (961-976) daha önce sağlanan iç istikrar devam ettiği gibi, dış ilişkilerde İspanyol krallıkları karşısında elde edilen üstünlük de korundu. II. Hakem zamanındaki asıl gelişmenin ilim ve sanat alanında olduğu görülür; Endülüs bu dönemde İslâm medeniyetinin en faal, en etkili ve en parlak temsilcisi olmuştur.

II. Hakem'in (ö. 366/976) ölümünden sonra oğlu II. Hişâm'ın henüz çocuk yaşta tahta geçmesinden istifade eden Hâcib İbn Ebû Âmir (ö. 392/1002) ve iki oğlu Abdülmelik ve Abdurrahman iktidarı ele geçirerek kendi adlarıyla anılan ve otuz yıldan fazla süren "Âmirîler Dönemi"ni başlattılar.[3] İbn Ebû Âmir'in yıldızı aslında daha II. Hakem zamanında parlamaya başlamıştı. Zekâsı ve II.Hakem'in Bask asıllı câriyesi Subh ile olan iyi ilişkileri sayesinde bazı önemli görevlerde bulunmuş, bu vesileyle sarayı yakından tanıma fırsatı elde etmişti.[4] İbn Ebû Âmir, II. Hakem'in ölümünden sonra hükümdarın oğlu II. Hişâm'ın tahta geçmesini sağladı. Halbuki âzat edilmiş hırisitiyan asıllı kölelerden oluşan Saklebîler (Sakâlibe), ölen halifenin yerine kardeşi Muğîre'yi geçirmek istiyordu. Bundan dolayı İbn Ebû Âmir'in halife nezdindeki itibarı gayet yüksek idi. İbn Ebû Âmir, halifenin yaşının küçük olmasından faydalanarak idarî mekânizmayı kendi kontrolü altına aldı ve kendisine rakip olarak gördüğü devlet adamlarını teker teker ortadan kaldırdı. Daha sonra Arapların ve Saklebîlerin nüfuzunu kırmak için ordunun çoğunluğunu paralı Berberî askerlerden oluşturdu. Böylece o, hem siyasî iktidarı hem de orduyu kontrol altına almış oldu. İbn Ebû Âmir'in hâciblik makamını işgal etmesine rağmen "Mansûr" lakabını kullanması, kendi adına para bastırıp hutbe okutması ve resmî yazıları genellikle kendisinin imzalaması onun fiilen halife gibi hareket ettiğini ve iktidarı elinde tuttuğunu göstermektedir. İbn Ebû Âmir sahip olduğu bu fiilî otoriteyi ustaca kullanmış ve bir taraftan içeride kendisine karşı oluşan muhalefeti bastırırken diğer taraftan da kuzeydeki hıristiyan krallıklarının üzerine çok başarılı seferler düzenlemiştir[5].

---

[1] Ebu'l-Mutarrif Abdurrahmân b. Muhammed el-Mervânî el-Ümevî, Kurtuba'da doğdu (277/891). Babası Muhammed'in veliahtlık meselesinden dolayı kardeşi tarafından bir komplo sonucu öldürülmesi üzerine dedesi Emîr Abdullah, onu veliaht tayin etti ve 16 Ekim 912'de tahta geçti. Yaklaşık elli yıl (912-961) Endülüs Emevîlerinin halifesi olan Abdurrahman 350/961 senesinde vefat etmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Yıldız, Hakkı Dursun, "Abdurrahman III", *DİA*, I, 152-155)

[2] Hakkında geniş bilgi için bkz. Özdemir, Mehmet, "Hakem II", *DİA*, XV, 174-175.

[3] Bkz. Özaydın, Abdülkerim, "Âmirîler", *DİA*, III, 72-73.

İbn Ebû Âmir'in (ö. 392/1002) vefatından sonra hâcib olan oğlu Abdülmelik el-Muzaffer de başarılı sayılabilecek bir idarecilik sergiledi (1002-1008). Fakat kendinden sonra yerine kardeşi Abdurrahman'ın geçmesiyle Endülüs'te uzun zamandır devam eden istikrar dönemi sona erdi. Bunda Abdurrahman'ın aşırı ihtirasının büyük payı vardır; zira babasının ve kardeşinin aksine hâcib unvanıyla yetinmeyip II. Hişâm'a bir de başhâciblik makamı ihdas ettirmiş ve daha önemlisi halifenin veliaht olarak kendisini seçtiğini ileri sürerek bunu yazdığı mektuplarla ülkenin her tarafına duyurmuştu. Onun bu davranışları, esasen babasına ve kardeşine de kızgın olan Saklebîler ile Emevî hânedanı taraftarlarını galeyana getirmiştir. Bu arada sayıları iyice artan Berberî askerleri de taşkınlıklarıyla Kurtuba halkını rahatsız ediyorlardı. Bu gelişmeler sonunda umumi bir isyan patlak vermişti. Neticede şehirler yağmalandı, Abdurrahman b. Ebû Âmir öldürüldü, Halife Hişâm ise kayıplara karıştı. Bu isyandan sonra Endülüs ve özellikle başşehir Kurtuba tam bir karışıklık içine düştü. Kurtubalılar ve Emevî taraftarları bu hânedanın devamını sağlamak için II. Muhammed, Süleymân, IV. Abdurrahman gibi hanedan mensuplarını tahta geçirdilerse de kötü gidişatın önünü alamadılar.[6]

---

[4] Özdemir, Mehmet, "Endülüs" (siyâsî tarih), *DİA,* XI, 213, 214. Ayrıca bkz. Abdulhalîm Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî ve cühûduhü fi'l-bahsi't-târîhî ve'l-hadârî*, Kahire, 1409/1988, s. 19.

[5] Özdemir, "Endülüs" (siyâsî tarih), *DİA,* XI, 213, 214.

Kurtuba'da başlayan isyan, kısa sürede tüm Endülüs'e yayıldı ve nihaî olarak hilâfetin lağvedilmesiyle son buldu. Kurtuba halkı, hicrî 422 yılında bir bildiri yayınlayarak hilâfetin kaldırıldığını ve Kurtuba'nın yönetiminin Vezir Ebu'l-Hazm b. Cuhûr'a tevdi edildiğini ilan etti. Bunun sonucunda Endülüs'ün farklı bölgelerinde büyük kargaşa ve karışıklıklar yaşandı ve ülke Araplar, Berberîler ve Saklebîler gibi farklı etnik gruplar arasında paylaşıldı. Ortaya çıkan otorite boşluğunun tabiî bir sonucu olarak Endülüs Emevî devletinin enkazı üzerinde irili ufaklı birçok devlet kuruldu ve Endülüs tarihinde "Mülûkü't-Tavâif" (1031-1090) adıyla bilinen yeni bir dönem başladı.[7]

Endülüs Emevîlerinin son döneminde yetişen ve Âmirîler döneminde etkin olan, hatta devlet yönetiminde vazife alan İbn Hazm, cereyan eden tehlikeli siyasî çöküşü görmüş, Emevî hilâfetinin ihyası için çağrıda bulunmuştur. Ancak İbn Hazm'ın diğer bazı âlimlerle birlikte hilâfetin tekrardan getirilmesi için harcadığı samimi çabalar bir sonuç vermemiştir. Bir zamanlar tek vücut olan Endülüs hilâfeti birbirleriyle savaşan imâretlere bölünmüştü. Bu devletçiklerin yöneticileri çeşitli sosyal ve siyasî sebeplerden dolayı Endülüs'ün düşmanları olan kuzeydeki hıristiyan krallardan yardım talebinde bulunuyorlardı. Bu durum, hıristiyan kralların müslüman imâretler üzerindeki etkilerini ve kontrollerini her geçen gün biraz daha artırıyordu.

---

[6] Özdemir, "Endülüs" (siyâsî tarih), *DİA,* XI, 214.

[7] Özdemir, "Mülûkü't-Tavâif", *DİA,* XXXI, 553-556.

(11) Mülûkü't-Tavâif Dönemi: Bu dönemde ortaya çıkan küçük devletlerin kesin bir sayısını vermek güçtür. Zira Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılışının ardından Kurtuba dışındaki şehirlerde yaşayan pek çok nüfuz sahibi aile bağımsızlığını ilân etmişti. Bunun yanında birçok küçük şehir, hatta kale de merkezî idareden kopmuştu. Seksen yıldan fazla sürmemesine rağmen bu dönem, Endülüs tarihinin siyasî açıdan en çalkantılı dönemi olmuştur. Mülûkü't-Tavâif döneminin yöneticileri arasında ülkenin güç kaybetmesine yol açan iç savaşlar, siyasî entrikalar ve çekişmeler yaşanmıştır. Her yönetici kendi nüfuz ve otoritesini güçlendirmek, topraklarını genişletmek için rakip yöneticilerle kıyasıya mücadele etmekteydi. Hatta bu mücadelelerinde hıristiyan krallıklardan yardım istemekten dahi geri durmuyorlardı. Hıristiyan krallıklar ise Endülüs'teki bu siyasî parçalanmışlık ve iç çekişmelerden faydalanarak, İspanya'yı yeniden kazanmanın planlarını yapıyorlar, bunun için de başta Papalık olmak üzere diğer hıristiyan Avrupa devletlerinden yardım alıyorlardı.[8]

Öte yandan bazı Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticileri hıristiyan ve yahudileri üst düzey devlet kademelerine getiriyor, müslümanların işlerini onlara tevdi ediyorlardı. Bu sayede hıristiyan ve yahudiler devlet işlerinde söz sahibi oluyorlardı. Meselâ Gırnata şehri, yahudilerin nüfus yoğunluğuna sahip olmasının yanı sıra çok sayıda yahudinin yönetim kademelerinde bulunması sebebiyle yahudilerin Gırnata'sı (Gırnâtatü'l-yehûd) olarak anılmaktaydı.[9] Nitekim İbn Hazm'ın eserlerinde bahsettiği ve kendisiyle çeşitli konularda tartıştığı[10] Yahudi âlimi İsmâil b. Nağrâle (ö. 448/1056), Gırnata'da Bâdîs b. Habbûs'un veziri olmuştu. Yönetim kademelerinde yahudilerin en üst noktalarda vazifelendirilmesi doğal olarak müslümanları rahatsız ediyordu. Yönetimde söz sahibi olan yahudiler boş durmuyor, Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticilerini birbirlerine karşı kışkırtmaları sonucu iç karışıklıklara sebebiyet veriyor, halk arasına fitne ve fesat tohumları ekiyorlardı. Hatta hıristiyan krallarla gizlice işbirliği yapıp, Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticilerine hıristiyan krallarla ittifak kurmaları ve onlara vergi vermeleri için baskı yapıyorlardı.

---

[8] Kaysî, *Edebü'r-resâil fi'l-Endelüs*, s. 15, 16, 17.

[9] Bkz. Özdemir, Mehmet, "Gırnata", *DİA*, XIV, 54.

[10] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 81b; I, 527 (#747). (Fasl'a yaptığımız atıflarda yazma nüshadan sonra verilen cilt, sayfa ve paragraf rakamları elinizdeki bu neşre aittir.)

İbn Hazm, Mülûkü't-Tavâif dönemini "fitne" diye isimlendirmiştir.[11] Bu dönem hem Endülüs için siyasî parçalanmalar getirmiş, hem de sosyal yapının, adaletin ve hoşgörünün zayıfladığı bir dönem olmuştur. Bu dönemin yöneticileri, şahsî ihtiraslarının ve dar hizipçilik anlayışının şekillendirdiği siyasetleriyle hıristiyanları kendi iç meselelerine haddinden fazla müdahale eder hale getirdiklerinin, ödemek zorunda kaldıkları senelik harçlarla, onların palazlanmasına yardımcı olduklarının, dolayısıyla asıl dikkat etmeleri gereken tehlike kaynağını kendi elleriyle beslediklerinin pek farkında değillerdi. Aslında Endülüs toplumunda ufuk sahibi kimseler, özellikle de âlimler, Mülûkü't-Tavâif siyasetinin ülkeyi nereye götürmekte olduğunu kestirebilmekteydiler. Bu sebeple onlar, bir taraftan söz konusu siyasetleri nedeniyle Taife emirlerini sert biçimde tenkit ederken, diğer yandan Endülüs'ün birliğinin yeniden sağlanması için bazı arayışlar içine girmişlerdi.[12] Doğrusu zor dönemlerde doğruları seslendirebilecek, iktidar sahiplerinin tepkilerine aldırış etmeden doğruları dillendirebilecek âlimlerin sayısı pek fazla değildir. İşte burada karşımıza İbn Hazm ve Ebu'l-Velîd el-Bâcî[13] gibi âlimler çıkmaktadır. İbn Hazm, yaşadığı bu dönemin zor şartlarına rağmen yöneticilere en ağır eleştirileri yapmaktan geri durmamıştır. O, söz konusu dönemdeki çözülmenin, sefahatin ve âcizliğin sebeplerini araştırmış; dönemin idarecilerinin içine düştükleri zaafiyetleri iğneleyici bir üslup ve gür bir sesle dillendirmiş, akıl sahiplerine tavsiyelerde bulunmuştur.[14]

---

[11] Bkz. İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 246, 256. Ayrıca bkz. Asi, Gulam Haydar, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı : İbn Hazm'ın 'Kitabü'l-Fasl Fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal' Eseri Üzerine Bir İnceleme,* (çev. İbrahim Hakan Karataş), İstanbul 2005, s. 79.

[12] Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları, Siyasi Tarih,* Ankara 2013, s. 172.

[13] Ebü'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tücîbî el-Bâcî (ö. 474/1081), Endülüs Mâlikî fakihlerinin önde gelenlerinden biridir, önemli bir muhaddis ve ediptir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Özel, Ahmet, "Bâcî", *DİA*, IV, 414-415).

[14] İbn Hazm'ın *"Güvercin Gerdanlığı"* adlı eseri bu gözle okunmalıdır.

Hıristiyan krallar, Mülûku't-Tavâif dönemi yöneticilerinin vermeyi kabul ettikleri vergilerle yetinmeyerek birçok Endülüs şehrini harap etmiş ve insanları öldürmüştü. Neticede Tuleytula'nın (Toledo) düşmesi Endülüs müslümanları için büyük bir felaket olmuştu. Başta fakihler olmak üzere Endülüs halkı bu felaketin, Allah'ın bir cezalandırması olduğunu düşünüyordu. Zira yöneticileri dünyanın zevk ve eğlencelerine dalmış, halklarına zulmetmiş ve en önemlisi de dinî konuları önemsememişlerdi.[15] Tuleytula'nın düşmesinin, sonun başlangıcı olduğunu anlayan Endülüslüler yaklaşmakta olan tehlike için çözüm arayışlarına girdiler. Endülüslü kadı ve fakihler Kurtuba'da bir toplantı düzenleyerek Murâbıtlar'dan yardım isteme kararı aldılar. Bu kararı Endülüslü kadı ve fakihleri temsilen kadı Ubeydullah b. Edhem, Abbâdî emiri el-Mu'temid b. Abbâd'a (ö. 487/1094) iletti. el-Mu'temid b. Abbâd, bazı Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticilerinin Murâbıtlar'dan yardım isteme kararına itiraz etmeleri üzerine "Domuz gütmektense deve gütmeyi, hıristiyanlara sığınarak Allah'ı kızdırmaktansa Murâbıtlar'dan yardım isteyerek Allah'ın rızasını kazanmayı tercih ederim." şeklinde tarihe geçen sözlerle cevap vermiştir. Neticede Murâbıtlar'dan yardım isteme kararı alınmıştır.[16] Sonrasında Murâbıt orduları Yûsuf b. Taşfîn (ö. 500/1106) önderliğinde denizi geçerek İspanyollar ile Zellâka'da karşılaştılar ve 11 Receb 479 yılında hıristiyanları ağır bir yenilgiye uğrattılar.[17] Zellâka zaferi hıristiyanlar karşısında müslümanların dağılma sürecini durdurmuş ve Endülüs'te İslâm'ın ömrünü en azından iki asır daha uzatmıştır.

b) Endülüs'te Sosyo-Ekonomik ve Dinî-Mezhebî Durum

Endülüs'teki sosyal yapı incelendiğinde, öncelikle toplumun değişik etnik unsurlardan meydana geldiği görülür. Genel çerçevede değerlendirildiğinde, Endülüs'teki toplumun İspanya'da bulunan yerli halk ve fetihle birlikte dışarıdan gelenler şeklinde iki ana unsurdan oluştuğunu söylemek mümkündür. Yerli halk İberler, Romalılar ve Vizigotların karışımından meydana gelen İspanyollardır. Fetihlerle birlikte İspanya'ya gelen Araplar, Berberîler, Slavlar (Saklebîler) ve Sudanlılar ise ikinci kesimi oluşturmaktadır.[18] Bu iki unsur, zamanla Kurtuba'da bir *Endülüslülük* şuuru meydana getirmiş olsalar da etnik kimliklerini unutmamışlardır. Hatta sonraki dönemlerde söz konusu unsurlar arasında Endülüs birliğini tehlikeye düşürecek bazı olaylar meydana gelmiştir. Hıristiyan İspanyollarla müslümanlar arasında bir uyum ve dayanışmanın mevcut olmaması anlaşılabilir bir durumdur. Ancak fetihlerle gelip Endülüs'e yerleşen Araplarla Berberîlerin, müslümanlaşmış Slavlarla Sudanlıların arasında rekabet, çekişme ve çatışmaların meydana gelmesi toplumda ümmet birliği şuurunun yeterince tesis edilemediğini göstermektedir. Bu durum, iktidar çekişmelerine sebebiyet vermiş ve devletin zaafa uğramasına zemin hazırlamıştır.

---

[15] Kaysî, *Edebü'r-resâil*, s. 22.

[16] Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih),* Ankara 2013, s. 188-189. Ayrıca bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Abbâdîler", *DİA*, I, 15-16.

[17] Özdemir, Mehmet, "Zellâka Savaşı", *DİA,* 44/222-223.

Endülüs toplumundaki yerli halkın nüfusu, müslümanların Endülüs'ü fethi ile birlikte hızlı bir düşüşe geçmiştir. Çünkü yerli halktan birçoğu zamanla müslüman olmuş, hatta bir Araplaşma sürecine girmiştir. Bunlardan müslümanlığı seçerek Araplaşma sürecine giren ilk yerli nesle "Müsâlime", daha sonrakilere ise "Müvelledûn" denilmiştir. Yerlilerden Araplaşmakla beraber dinlerini değiştirmeyip Hıristiyan olarak kalanlar da bulunmaktaydı ki bunlar "muâhidûn" veya "musta'ribûn" olarak anılmışlardır.[19] İspanya'daki yerli halk içinden sonradan müslümanlığı seçenlerden meydana gelen kesim, önceleri Arap ve Berberîlerden daha az olmasına rağmen zamanla sayıları artmış ve IX. yüzyıl sonlarında müslüman nüfusun en kalabalık kesimini oluşturmaya başlamıştır ki İbn Hazm'ın hayatı bu süreçte geçmiştir. Endülüs toplumundaki müslüman nüfusa son olarak Saklebîler (Sakâlibe) katılmıştır. Bu kelime "köleler" anlamına gelmektedir ki Slav kökenli kölelerle birlikte, yahudi tüccarlar tarafından İspanya'nın kuzeyi ve Orta Avrupa ülkelerinden getirilerek Endülüs'te satılan köleler için kullanılmıştır.[20] İbn Hazm da *el-Fasl*'da hıristiyan mezheplerini anlatırken Slavların Melkâniyye mezhebinden olduğunu belirtmiş ve pek çok kez onlara atıfta bulunmuştur.[21]

---

[18] Mehmet Özdemir, "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs", "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs", *Uluslararası İbn Hazm Sempozyumu*, 26-28 Ekim 2007 Bursa, İstanbul 2010, s. 30-32.

[19] Bkz. Mehmet Özdemir, "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs", s. 30-32.

I. Abdurrahman döneminden itibaren Endülüs toplumuna katılmaya başlayan Slav kökenli kölelerin (Sakâlibe) müslüman olmalarının ardından belli bir eğitime tâbi tutularak çeşitli idarî görevlere getirilmişler ve zamanla sayıları oldukça artmıştır.[22] Endülüs toplumunda mevcut etnik unsurlar içerisinde Arapların rolü hiç şüphesiz ağırlıklı idi. Endülüs'teki bu çok renkli etnik yapı, aslında sosyal ve kültürel sahada ciddi bir zenginliği de ifade etmekteydi. Bu farklı etnik unsurlar âlim, edip, fakih, kadı ve kâtip gibi kalifiye insanlar yetiştirerek Endülüs'ün düşünce ve kültür hayatına katkıda bulunuyordu.[23]

Öte yandan Endülüs'ün bu etnik yapısı güç ve kuvvet sahibi, basiretli yöneticiler tarafından adaletle yönetildiği dönemlerde Endülüs için bir zenginlik oluştururken, ehil olmayan kişilerin iktidara gelerek yanlış siyasî kararlarla devleti zayıflatmaları, halka zulmetmeleri, belirli etnik veya dinî grubu kayırmaları sonucu Endülüs'ün parçalanıp tarih sahnesinden silinmesinde de büyük rol oynamıştır. Basiretli halife ve yöneticilerin gayret ve teşvikleriyle sanat, edebiyat ve farklı ilimlerde büyük gelişmelere sahne olan Endülüs, sosyal ve ekonomik koşullarıyla hem Avrupa hem de çeşitli İslâm beldelerinde yaşayanlar için bir câzibe merkezi oluşturmaktaydı. Çok sayıda insan ilim talep etmek, ders vermek veya daha uygun şartlarda geçimini temin etmek için Endülüs'e akın ediyordu. Endülüs'e çalışmak için gelenlerin bir kısmı ticaretle uğraşırken diğer bir kısmı tarım arazilerinde iş imkânı buluyordu. Emir, yönetici, devlet ricali ve zengin ailelerin saray ve malikânelerinde iş imkânı bulanlar olduğu gibi asker olarak orduya katılanlar da oluyordu.[24]

---

[20] Bkz. Mehmet Özdemir, "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs", s. 31.

[21] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 18b, vr. 41a; vr. 43b; vr. 106a. krş. I, 110, 136, 141, 272.

[22] Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih),* s. 64-71.

[23] İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab,* s. 502.

[24] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 43.

Sosyal ve ekonomik açıdan Endülüs toplumu üst, orta ve alt olmak üzere üç sınıftan oluşmakta idi. Kurtuba'da üst sınıfa mensup ailelerin oturduğu üç mahalle bulunmaktaydı. Bunlar er-Râsife, ez-Zâhire ve ez-Zehrâ mahalleleri idi. Nitekim İbn Hazm'ın babası vezâret makamında olduğu dönemde ailesi Zâhire mahallesinde oturuyordu.[25] Kurtuba'nın diğer mahallelerinde orta ve alt sınıfa mensup insanlar oturmaktaydı. Kurtuba'nın nüfusunun çoğunluğu öğrenci, işçi, zanaatkâr, memur ve kâtiplerden meydana gelmekteydi. Bazı tarihçiler Kurtuba'nın nüfusunun o dönemde bir milyon kişi olduğunu rivayet ederken diğerleri bu sayının beş yüz bin olduğunu nakletmektedir. Bu rakamlar aynı dönemdeki diğer dünya başkentleriyle kıyaslandığında Kurtuba'nın çok yoğun bir nüfusa sahip olduğunu göstermektedir. Tarihçilerin rivayet ettiğine göre Kurtuba'da yirmi bir mahalle bulunmaktaydı. Fitne olaylarına kadar Kurtuba'nın etrafında sur bulunmazken, fitne olaylarından sonra şehrin koruyucu bir surla kuşatıldığı, ayrıca şehrin etrafına savunma amaçlı bir de hendek kazıldığı rivayet edilmektedir. Kurtuba halkı evlerinin dış görünüşüne fazla önem vermezken iç görünüşünün süslü ve gösterişli olmasına özen gösteriyorlardı.[26]

Endülüs halkı temizliğe büyük önem verirdi. "Kurtuba halkından birisinin sadece bir dirhemi olsa onunla yıkanmak için sabun alırdı." şeklindeki söz, halkın temizliğe verdiği önemi açıkça göstermektedir. Nitekim Kurtuba'da kanal ve borular sayesinde su, insanların evlerine kadar ulaşmaktaydı. O döneme ait kanal ve boruların kalıntıları bugün dahi mevcuttur. Söz konusu dönemde, Avrupa'daki hıristiyan şehirleriyle mukayese edildiğinde Endülüs'ün ne denli büyük bir medeniyet yaşadığı daha iyi anlaşılır. Ayrıca Kurtuba'da büyük bir kısmı mescitlerin yakınlarında inşa edilen dokuz yüz kadar hamam bulunmaktaydı. Gece aydınlatma sistemiyle donatılan Kurtuba caddeleri temizlik, genişlik ve güzellikte emsalsizdi. Kurtubalılar giyim ve kuşamlarına da son derece özen göstermekteydi.[27]

---

[25] Bkz. İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 186.

[26] Şahabettin Ergüven, *İbn Hazm,* s. 13-14. Krş. Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 45-49.

[27] Bkz. Ergüven, *İbn Hazm,* s. 14.

İslâm’ın İspanya’ya girmesiyle birlikte hem demografik yapıda hem de sanat ve mimaride ciddi değişikliklerin ve gelişmelerin olduğu bilinmektedir. Kısa zaman içinde camiler, medreseler, hanlar ve hamamlar inşa edilmiştir. Nitekim Kurtuba’da çok sayıda mescit bulunmaktaydı. Dinî, siyasî ve ilmî misyona sahip mescitler Kurtuba’da sosyal hayatın merkezinde yer alıyordu. Dükkân ve çarşılar mescidin etrafında çevreleniyordu. İlim halkaları ve toplantılar mescitte yapılıyor, bildiri ve fermanlar mescitte okunuyor, büyük olmayan anlaşmazlıklar mescitte çözüme bağlanıyor, büyük anlaşmazlıklar ise mahkemeye havale ediliyordu.[28] Bir bakıma cami ya da mescit merkezli bir İslâmî hayat yaşanmakta idi. Bununla birlikte siyasî birliktelik zayıfladıkça ya da ümmet şuuru kayboldukça toplumda hâkim olan dinî ve ahlâkî faziletler de kaybolmaya başlamıştı. Nitekim Mülûkü’t-Tavâif (1031-1090) döneminde ortaya çıkan devletçiklerin yöneticileri, zevk ve eğlenceye meyletmiş; meclislerinde en kaliteli rakkâse, şarkıcı ve çalgıcıları istihdam etmek için mücadele etmişlerdi. Sosyal, siyasî ve ekonomik problemleri bir tarafa bırakan, ümmetin maslahatını görmezlikten gelen bir kısım yöneticiler kendileri için saraylar inşa ettiriyorlar, günlerini zevk ve eğlenceyle geçiriyorlardı. Dahası şan ve şöhrete ehemmiyet veren söz konusu idareciler, kendilerine tâzim için el-Mu‘tasim, el-Mu‘tedid, el-Mu‘temid, en-Nâsır, el-Mensûr, el-Kâdir ve el-Muktedir gibi sultan lakapları kullanmakla övünüyorlardı.

Emir ve vezirlerin hem kendi özel masraflarını, hem tertip ettikleri eğlence meclislerinin giderlerini karşılamak, daha da önemlisi siyasî açıdan içine düştükleri sarmal sebebiyle hıristiyan krallıklara taahhüt ettikleri ağır vergileri ödeyebilmek için halktan daha fazla vergi toplamaya başlamışlardı. Bu durum Endülüs’teki sosyal ve ekonomik hayatı ciddi bir şekilde etkilemişti.[29] Sosyal ve ekonomik durumun kötüye gitmesinden tabii olarak en fazla fakir zümreler etkilenmişti. Çünkü onlar, bir taraftan açlık ve kıtlıkla baş etmeye uğraşırken, diğer taraftan iç ve dış savaşlar sonucunda bağ ve bahçeleri büyük bir yıkıma maruz kalıyordu.[30]

---

[28] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 47, 48.

[29] İbn Bessam, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli’l-cezîre*, II, 252, 253.

[30] Kaysî, *Edebü’r-resâil*, s. 31.

Endülüs'te meydana gelen siyasî çekişmelerin ve iç savaşların yanı sıra yaygın hale gelen içki, şarkı, müstehcenlik, eğlence ve benzeri ahlâkî yozlaşmaya bir tepki olarak toplumun çeşitli tabakalarında zühd anlayışı taraftar bulmaya başlamıştı. Zühd hayatı yaşamalarıyla meşhur olan Ebû İshâk el-İlbîrî (ö. 459/1067) gibi bazı edipler edebî ürünleriyle toplumun zevk ve eğlence hayatını eleştirerek siyasî ve toplumsal reformların yapılmasına çağrıdabulunmuşlardır.[31]

Öte yandan Endülüs toplumunda kadı ve fakihlerin hem halk hem de yöneticiler nezdinde önemli bir etkinliğinin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mülûkü't-Tavâif döneminin sonlarına doğru hıristiyan tehlikesi karşısında çaresiz kalan yöneticiler, Endülüs'ün ileri gelen kadı ve fakihleriyle istişare yaptıktan sonra Murâbıtlar'dan yardım istemeye karar vermişler ve böylece bir dönemin sonunu getirmişlerdi.[32] Aşağıda İbn Hazm'ın hayatı anlatılırken çağdaşı olan bir kısım Mâlikî fakihlerin iktidar ve toplum nazarında ne denli etkili oldukları ifade edilecektir. Bu durum, söz konusu fakihlerin etkinliğini göstermesi bakımından anlamlıdır.

Endülüs'te kâtiplerin konumu, kadı ve fakihlerin konumundan aşağı değildi. Yöneticilerin devlet işlerinde kendilerine yardımcı olan seçkin bir kâtibe olan ihtiyaçları, şiirleriyle kendilerini metheden iyi bir şaire olan ihtiyaçlarından daha fazlaydı. Bu nedenle Endülüs kâtipleri çoğu zaman devlet adamı niteliğine de sahipti.[33] İbn Hazm'ı da bunlara dahil etmek gerekir. Onun ilmî birikimi ve şairliğinin yanında kâtip olmasının da vezirlik makamına gelmesinde belirleyici bir katkısının olduğu anlaşılmaktadır.

Kadınların Endülüs toplumunda ayrıcalıklı bir yeri vardı ve geniş özgürlüklere sahip idiler. Toplumsal hayata aktif bir şekilde katılıyorlar, erkeklerle karışıp onlarla aynı meclisleri paylaşıyorlardı. Endülüs toplumunda ilim, edebiyat ve çeşitli sanatlarda çok sayıda kadın ön plandaydı.[34]

---

[31] Süveysî, Muhammed, "Ebû İshâk el-İlbîrî", *DİA,* X, 170.
[32] Bkz. Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Siyasi Tarih),* s. 188-189.
[33] Kaysî, *Edebü'r-resâil,* s. 42. Krş. Ergüven, *İbn Hazm,* s. 17.
[34] Bkz. Ergüven, *İbn Hazm,* s. 16-17.

Endülüs'teki ekonomik hayata gelince, halkın refah seviyesinin ve alım gücünün siyasî istikrarla paralellik arz ettiği görülür. Siyasî istikrar ve güven ortamına paralel olarak ekonomide iyileşme ve düzelme gözlenirken, siyasî kargaşa, fitne ve savaş dönemlerinde ekonomide kötüleşme ve düşüş yaşanmaktaydı. Nitekim İbn Hazm'ın yaşadığı Âmirîler dönemi boyunca, siyasî istikrar ve güven ortamının sağlanmasından dolayı halkın ekonomik durumu oldukça iyi bir düzeydeydi. Aslında Endülüs'ün jeopolitik konumu itibarıyla deniz ve kara ticareti çok güçlü idi. Üç yanı denizlerle çevrili olan İspanya'da ticaretin ve özellikle deniz taşımacılığının gelişmiş olması gayet tabiidir. Nitekim Âmirîler döneminde diğer ülkelerle ticarî ilişkiler zirveye çıkmış; Endülüs limanları dünyanın çeşitli ülkelerinden ticaret malı getiren gemilerle dolup taşmıştı. Tarım açısından da arazi uygun ve gayet verimli idi. Âmirîler döneminde tarımın geliştirilmesi için ilmî metot ve yöntemlere ağırlık verilmesi zenginliğin artmasına vesile olmuştu.[35]

Huzur, güven ve istikrarın olduğu beldelerde ve dönemlerde ticaretin hızla arttığını, dolayısıyla refahın halka doğru yayıldığı görülür. Aynı şekilde güven ve istikrarın kaybolduğu beldelerde ise halkın hızlı bir şekilde yoksullaştığına şahit oluruz. İbn Hazm'ın yaşadığı Endülüs'te de durum bundan farklı olmamıştır. Nitekim Âmirîler Devleti'nin son zamanlarında patlak veren fitne olayları sonrasında Mülûkü't-Tavâif döneminde yaşanan siyasî kargaşa ve iç savaşlar sonucu Endülüs halkının ekonomik durumu oldukça kötü bir hal almıştı. Bunda Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticilerinin kötü yönetimi, eğlence ve israfın artması, iç savaşlar sebebiyle şehir ve kasabaların harap olması ve de bütçe açıklarının kapatılması için ağır vergilerin ihdas edilmesi gibi sebepler etkili olmuştur.

İbn Hazm'ın yaşadığı dönem İspanyasının dinî ve mezhebî yapısını da irdelemek gerekir. Müellifimizin yazıp çizdiklerinde bu toplumun dinî anlayışının etkileri şüphesiz görülmektedir. Her şeyden önce müslümanların sekiz asır boyunca hâkim oldukları Endülüs'te üstün bir İslâm medeniyetinin var olduğunu belirtmek gerekir. İslâm'ın özünden kaynaklanan bir anlayışla özgür bir dinî ortam sağlanarak bütün gruplara müsamaha gösterilmiş, bu yüzden özellikle ilk yüzyıllar itibarıyla İspanyollar arasında hızlı bir İslâmlaşma yaşanmış, nihayet Arapça yaygınlaşarak ortak kültür dili olmuş ve müslüman olanlar bir yana, eski dinlerine bağlı kalan İspanyollar bile bu dili daha iyi kullanmak için birbirleriyle yarışır hale gelmişlerdir. İslâm kültürünün ve Arapçanın İspanyollar arasında nasıl bir etki ve cazibesinin olduğunu göstermesi açısından Kurtuba Piskoposu Alvaro'nun (Paul Alvarus) kendi dindaşlarının durumlarından üzüntüyle söz ettiği şu alıntı anlamlıdır:

---

[35] Geniş bilgi için bkz. Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 28-33.

"...Onların pek çoğu Arapların şiir ve kıssalarını okumakta, müslüman kelâmcı ve filozofların eserlerini incelemektedir. Üstelik bunu tenkit amacıyla değil, kendi düşüncelerini daha iyi ifade etmek, yani mükemmel bir Arapçaya sahip olmak için yapmaktadırlar. Hıristiyan gençlerin Arap dili ve edebiyatına, Arapça kitaplara aşırı ilgisi; büyük paralar harcanarak kurulan muhteşem kütüphaneler aracılığıyla bu edebiyatın propagandasına dönüşmüştür. Buna karşılık, kutsal metinlerin Latince şerhlerini okuyan; İncilleri, peygamberleri ve havârileri araştıran yok! Hıristiyanlar kendi ana dillerini unuttular. Binlercesi arasında bir dostuna Latince mektup yazacak kişi zor bulunur; fakat düşüncelerini Arapça ifade etmekte mahir ve Araplardan daha güzel şiir yazan nice kişi vardır.."[36]

Endülüs toplumunda gayrimüslim unsurlar büyük bir hoşgörü atmosferinde müslümanlarla birlikte yaşıyorlardı. Hıristiyan ve yahudiler Endülüs'te üst düzey devlet kademelerine kadar yükselebilmekteydiler. Hatta bazı gayrimüslimlerin vezirlik makamına kadar yükseldikleri bilinmektedir. Nitekim Zîrî Sultanı Bâdîs b. Habbûs[37], yahudi veziri İsmâil b. Nağrâle'nin 448'de (1056) ölümüyle oğlu Joseph'i (Yûsuf b. İsmâil) vezir yapmıştı.[38] Vezir Yûsuf'un yahudileri kayırması, ayrıca müslümanlara karşı ortaya koyduğu tutum ve tavrı Gırnata müslümanlarının tepkisine yol açmıştı. Nitekim bu şahsın, meşhur âlim İbn Hazm'a yazdığı bir reddiyede kullandığı bazı ifadeler müslümanların tepkisini çekmişti.[39] Neticede Zîrî yönetiminin Endülüslüler veya Berberîler yerine yahudilerden vezir seçmeleri, söz konusu dönemde yahudilerin sosyal ve siyasî etkinliğini göstermesi açısından önemlidir.

---

[36] Sayar, Süleyman, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel ve Nihal*, 6 (3), s. 46.

[37] Hakkında geniş bilgi için bkz. Adıgüzel, Cumhur Ersin, "Zîriler", *DİA*, XXXXIV, 460-462.

[38] Bkz. Adıgüzel, "Zîriler", *DİA*, XXXXIV, 462-463.

Endülüs müslümanlarının mezhebî durumuna bakıldığında başlangıçta Evzaî ekolüne mensup oldukları, daha sonraları Endülüs'te Mâlikî ekolünün ağırlık kazandığı görülür. Endülüs'ün fethinden (91-96/710-714) hemen sonra, Şam'da yaygın olarak kabul edilen Evzaî mezhebi öğretilerinin bölgeye hâkim olduğu ve Endülüs Emevî Devletinin kuruşundan (138/755) itibaren de bu hâkimiyetin sürdüğü anlaşılmaktadır. Ancak gerek Endülüslü hacıların Hicaz'da Mâlikîliği öğrenmeleri, gerekse İmam Mâlik'in, özellikle ikinci ve üçüncü kuşak Endülüslü öğrencilerinin ülkelerine geri dönmeleri, İmam Mâlik'in görüşlerinin Endülüs toplumunda hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamıştır. Nitekim kendisi de Kurtubalı bir âlim olan Ziyad b. Abdurrahman ve öğrencisi Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî (ö. 234/848), Mâlikî mezhebiyle alakalı eserleri Endülüs'te okutarak bu mezhebin bilinmesini ve tanınmasını sağlamıştır.[40] Zamanla yargı sisteminde ve haliyle fetvalarda Mâlikîliğin esas alınmasıyla birlikte, Evzaî mezhebinin Endülüs'teki hâkimiyeti kırılmış ve kısa bir süre sonra da Mâlikîlik devletin resmî mezhebi haline gelmiştir.[41]

c) Endülüs'te İlmî ve Edebî Durumu

Devlet yöneticilerinin bir ülkenin gelişip kalkınmasında ya da fakirleşip dağılmasında belirleyici rolleri vardır. Endülüs medeniyetinin hızla gelişip kalkınmasında, sonrasında da inkiraza uğrayıp dağılmasında yöneticilerin büyük payları vardır. Halife III. Abdurrahman en-Nâsır (912-961) ve oğlu II. Hakem el-Mustansır (961-976) dönemlerinde Endülüs'ün hızlı bir şekilde kalkındığı, ilim ve sanatta yüksek bir düzeye ulaştığı bilinmektedir. Nitekim ilim ve medeniyetin gelişmesi için büyük gayret sarfeden II. Hakem'in Kurtuba'da tesis ettiği kütüphanede dört yüz bine yakın kitabın bulunduğu rivayet edilir.[42] Burada mevcut kitapların katalogları ellişer sayfalık kırk dört ciltten oluşmaktaydı. Hakem, bu kitapların bir kısmını okumuş ve kenarlarına not düşmüştü. Kurtuba'yı Doğulu ve Mağripli tüm âlimlerin gözdesi yapan II. Hakem, âlimlerden kendisi için kitaplar yazmalarını, farklı dillerde yazılan kitapları da Arapçaya tercüme etmelerini istemiştir. Bununla yetinmeyen II. Hakem, Kahire, Dımaşk, Bağdat, Mekke, Medine, Kayrevan gibi ilim ve kültür merkezlerine kitap toplasınlar ve istinsah etsinler diye ilmî heyetler gönderdiği bilinmektedir. Bu vesile ile Doğu'da telif edilen bazı kitapları, henüz Doğulu âlimler haberdar olmadan elde edebilmiştir. Meselâ Ebu'l-Ferec el-İsfahânî'nin (ö. 356/967) *el-Eğānî* adlı bir eser yazmakla meşgul olduğunu duyunca 1000 dinar göndererek kendisi için bir nüsha istemiştir.[43] Bu dönemde artan refaha ve gelişen eğitim seviyesine paralel olarak kitap toplama merakı Kurtuba halkını da sarmış ve bu sebeple, "İşbîliye'de bir âlim ölünce kitapları satılmak istenirse Kurtuba'ya götürülür" sözü darbımesel haline gelmiştir.[44]

---

[39] Bkz. Adıgüzel, "Zîriler", *DİA*, XXXXIV, 462-463.

[40] Mâlikî mezhebini Endülüs'te temsil eden öğrencileri arasında Şebtûn lakabıyla tanınan Ziyâd b. Abdurrahman el-Kurtubî ve Yahyâ b. Yahyâ el-Leysî'nin isimleri zikredilmektedir. (bkz. Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, 507.)

[41] Kaya, E. S. , "Mâliki Mezhebi", *DİA,* XXVII, 521 vd.

Müellifimiz İbn Hazm'ın da yaşadığı hicrî IV. ve V. asır İslâm dünyasında ve özellikle Endülüs'teki ulemâ arasındaki iletişim, bölgeler arasındaki ilmî irtibatlar, yeni ortaya çıkan görüş ve eserlerin uzak beldelere kadar ulaştırılması hususları dikkat çekicidir. Mesafelerin uzak olması, ulaşım imkânlarının sınırlı olması ve dönemin siyasî çekişmeleri gibi pek çok olumsuz faktör, zâhiren, ilişkinin hiç olmamasına ya da sınırlı kalmasına gerekçe gösterilebilir. Ancak durum sanıldığı gibi değildir. Yukarıda belirtilen şartların olumsuzluğuna rağmen beldeler arasında ve özellikle ulemâ arasında çok ciddi bir iletişimin olduğu anlaşılmaktadır. Endülüslüler ilim tahsili için Endülüs'ün farklı şehirlerine seyahat ettikleri gibi Mağrib, Mısır, Şam, Hicaz ve Bağdat gibi çeşitli İslâm başkentlerine ilim amaçlı seyahatler yapıyorlardı. Diğer taraftan Doğulu âlimler de Kurtuba'ya gelerek dersler vermekte, eserler yazmaktaydılar. Dahası hac ibadeti, müslümanlar arasındaki irtibatı kuvvetlendirmekte idi. Her yıl hac mevsiminde İslâm coğrafyasının farklı beldelerinden gelen hacılar, sadece ibadetle meşgul olmuyorlar; ilmî, fikrî, siyasî, ekonomik vb. pek çok konuda fikir teatisinde bulunuyorlardı. Bu durum, müslümanlar arasında sağlıklı ve güvenilir bir iletişimin mevcudiyetine zemin hazırlıyordu. Öte yandan İslâm ülkeleri arasındaki siyasî sınırlar edip, şair, katip, âlim veya ilim talebelerinin bir beldeden diğerine seyahat etmelerine engel teşkil etmiyordu. Bu durum o dönemlerde İslâm medeniyetine has bir özellikti.

---

[42] Özdemir, Mehmet, "Hakem II", *DİA,* XV, 174.

[43] Bkz. Kılıç, Hulusi, "Ebü'l-Ferec el-İsfahânî", *DİA,* X, 316. Son Emevî halifesi Mervân'ın soyundan geldiği için Endülüs Emevîleri ile gizli irtibat halinde olan Ebü'l-Ferec'in, yazdığı eserleri onlara da gönderdiği ve kendilerinden yardım gördüğü, hatta bazı eserlerinin Doğu'da tanınmadan önce Endülüs'te tanındığı rivayet edilmektedir.

[44] Özdemir, Mehmet, "Hakem II", *DİA,* XV, 174.

İslâm beldeleri arasındaki dolaşım serbestisinin karşılıklı kültür değişimine büyük katkısı olmuştur. İnsanlar heyetler halinde veya ferdî olarak meşhur âlim ve şairlerden icazet almak veya nadir eserleri temin etmek için çeşitli İslâm başkentlerine özgürce seyahat ediyorlardı. Endülüs ile diğer İslâm beldeleri arasındaki bu ilmî hareket Endülüs'te ilim ve sanatların gelişmesine büyük katkı sağlamış; huzur, güven ve istikrarın hâkim olduğu dönemlerde Endülüs'te bütün ilimlerde ileri bir seviyeye ulaşılmış, hatta ilim konusunda Bağdat'la rekabet edecek bir duruma gelinmişti.[45] Nitekim İbn Hazm'ın öğrencilerinden el-Humeydî'nin[46] (ö. 488/1095) ilmî hayatı, Endülüs ile diğer İslâm beldeleri arasındaki ilmî ve kültürel irtibatın ne derece sağlam olduğunun somut bir örneğidir. Humeydî Endülüs, Mısır, Şam, Mekke, Bağdat ve Vâsıt gibi İslâm beldelerinde bulunmuş, buralardaki önemli âlimlerden ilim almıştır.[47]

---

[45] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 34.

[46] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Nasr Fütûh (Fettûh) b. Abdillâh Humeydî (ö.488/1095), Endülüs doğumlu meşhur hadis, tarih ve fıkıh âlimidir. 430-440 (1038-1048) yılları arasında İbn Hazm'dan eserlerini kıraat ve arz yoluyla okuyarak rivayet etmiş, daha sonra ilim seyahatlerine başlamış; 448'de (1057) hacca gitmiş, ardından Dımaşk, Mekke, Medine, Kahire, Dimyat, Kayrevan, Vâsıt gibi ilim merkezlerini dolaş ve nihayetinde Bağdat'a yerleşmiştir. Zâhirî mezhebinin Endülüs temsilcilerinden olan Humeydî Bağdat'ta vefat etmiştir. (Bkz. Yücel, Ahmet, "Humeydî, Muhammed b. Fütûh", *DİA,* XVIII, 358).

Emevî hilâfetinin sona ermesi ve Endülüs tarihinde Mülûkü't-Tavâif olarak bilinen yeni bir dönemin başlamasıyla birlikte çeşitli sahalardaki ilim adamlarının yıldızlarının parladığına şahit olmaktayız. Şüphesiz Endülüs Emevî hilâfetinin inkıraza uğraması ve sonrasında küçük devletçiklerin ortaya çıkması siyasî, ekonomik ve askerî açıdan büyük zararlara neden olmuştur. Ancak aynı durum edebî ve ilmî açıdan büyük bir rekabetin yaşanmasına yol açmıştır. Zira yaklaşık olarak eşit askerî güce sahip olan bu devletçikler, siyasî sahada bir varlık gösteremediklerinden olacak ki bütün güçleriyle ilme, edebiyata ve sanata yönelmişlerdir. Bu çerçevede yöneticiler kendilerini methederek şöhretlerini artıracak meşhur edip ve şairleri kendi saraylarında toplamak için yarışmışlar, meşhur edip ve şairlere sahip olmayı diğer devletçikler nezdinde bir iftihar vesilesi kabul etmişlerdir. Söz konusu devletçiklerin yöneticileri, 'falan âlim filan emirin sarayında, falan şair filan emirin şairidir' denilmesini en büyük övünç ve tefahür vesilesi kabul etmişlerdir.[48] Bundan dolayı Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticileri, âlim ve edipleri kendi yanlarına çekmek için gayret gösterdiler, çeşitli imkânlar sunarak onları yanlarında tutmaya çalıştılar. Bu durum ilmî ve edebî hayatın canlanıp gelişmesine vesile olmuştur. Öte yandan ilme ve âlime verilen bu değer, zengin kütüphanelerin ortaya çıkmasına da vesile olmuştur. Nitekim Mülûkü't-Tavâif dönemi yöneticileri kıymetli kitaplara sahip olmak için birbirleriyle yarışıyorlar, yeni kitaplara sahip olmak için daha fazla harcama yapıyorlardı.[49]

Hicrî V. asırda edebî meclisler ülkenin her tarafında yaygınlık kazanmıştı. Bu meclislerin büyük bir kısmı emir ve vezirlerin saraylarında düzenleniyordu. Şairler bu meclislerde edebî konuları konuşuyor, çeşitli şiir meselelerini tartışıyor, belirlenen çeşitli konularda irticalen inşad ettikleri şiirlerle atışıyorlardı. Söz konusu meclislerde düzenlenen edebî müsabakaların kültür hareketi içerisinde önemli bir yeri vardı. Edip ve şairler bu müsabakalarda yeteneklerini izhar etmek, rakiplerini yenmek ve yöneticilere yakın olmak için tüm yeteneklerini sergiliyorlar, daha iyi edebî mahsuller ortaya koyabilmek için büyük gayret gösteriyorlar ve neticede yeteneklerine göre mükâfat alıyorlardı.[50]

---

[47] Bkz. Yücel, "Humeydî, Muhammed b. Fütûh", *DİA,* XVIII, 358. Ayrıca bkz. Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 36.

[48] Kaysî, *Edebü'r-resâil,* s. 65.

[49] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 37.

Diğer taraftan ilmî ve kültürel faaliyetler çerçevesinde âlimler arasında çoğunlukla fıkhî meselelerin tartışıldığı ilmî münazaralar da düzenlenmekteydi. Âlimler bu münazaralarda kendi görüşlerini haklı çıkarmak ve rakibin görüşünü çürütmek için gayret sarf ediyorlardı. Bu ilmî tartışmalara farklı fıkhî ve kelâmî mezheplere mensup âlimler katıldığı gibi, diğer dinlere mensup kişiler de katılabilmekteydi. Halka açık meclislerde düzenlenen bu tartışmalara entelektüel kesimin yanı sıra tartışmacıların taraftarları da katılmaktaydı. İbn Hazm ile Ebu'l-Velîd el-Bâcî (ö. 474/1081) arasında yapılan ilmî münazara fikir mücadelesini yansıtan en önemli münazaralardandır.[51] Bu münazaralar sadece rakipleri yenmek, halkı eğlendirmek, maddi kazanç sağlamak, makam ve mevki elde etmek için yapılmıyordu. Aksine bu münazaralar katılımcıların ilmî seviyelerinin test edildiği imtihanlar mesabesindeydi. Ehil kişilerin hakemliğinde ilmî kriterlerin esas alındığı bu münazaralarda başarılı olanlara ilmî lakaplar verilmekteydi. Ayrıca bu münazaralar âlimlerin ilmî geleceklerinin belirlenmesinde etkin rol oynuyordu.[52]

İbn Hazm'ın yaşadığı beşinci asırda Endülüs'te hem dinî ilimlerde hem de fen bilimleri sahasında önemli gelişmeler olmuş ve büyük âlimler yetişmiştir. Nitekim İbn Hazm hadis, fıkıh, kelâm, mezhepler tarihi, dinler tarihi gibi pek çok farklı sahada kendisini kabul ettirmiş, otorite sahibi bir âlimdi. Yine fıkıh sahasında İbn Hazm'ın çağdaşı olan Ebu'l-Velîd el-Bâcî

---

[50] Ergüven, *İbn Hazm*, s. 23.

[51] Ahmet Özel, "Bâcî", *DİA,* IV, 415. Krş. İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 327; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 311.

[52] Ergüven, *İbn Hazm,* s. 24. Ayrıca bkz. Abdulhalîm Üveys, *İbn Hazm*, s. 39.

(ö. 474/1081) ve Endülüs'ün müftüsü İbnu't-Talla'[53] gibi meşhur fakihler de yetişmiştir. Tarih ilmi sahasında da önemli âlimlerin yetiştiğini görmekteyiz. Endülüs tarihçilerinin önde geleni İbn Hayyân el-Endelüsî (ö. 469/1076), şehirler tarihinde İbn Alkame[54], siyer ve biyografi sahasında Humeydî (ö. 488/1095) Endülüs'ün meşhur tarihçilerindendir.

B. İBN HAZM'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

a) Adı, Nesebi ve Çocukluk Dönemi

İbn Hazm'ın ismi ve şeceresi "Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm b. Gâlib b. Sâlih b. Halef b. Ma'dan b. Süfyân b. Yezîd" şeklindedir.[55] Künyesi Ebû Muhammed olup, kitaplarında genelde bu künyesini kullanmıştır. Nitekim *el-Fasl*'da "Kâle Ebû Muhammed/Ebû Muhammed şöyle dedi" şeklinde standart bir kullanım mevcuttur. Ancak o, "İbn Hazm" ismiyle tanınmıştır.[56] Ayrıca onun yaşadığı ülke, şehir veya etnik kökeni dikkate alınarak nisbe ile de anılmıştır. Bu bağlamda yaşadığı ülkeye nisbet edilerek el-Endelüsî; doğup büyüdüğü ve yetiştiği şehre nispetle el-Kurtubî ve atalarının memleketi ya da etnik kökenine nispet edilerek el-Fârisî nisbesiyle anıldığı görülür.[57]

İbn Hazm, çağdaşı Sâ'id b. Ahmed'e (ö. 462/1068) yazdığı bir mektupta, Kurtuba'nın (Cordoba) doğu kesimindeki Rabaz-ı Minyeti'l-Muğîre'de 384 yılı Ramazanının son gününde (7 Kasım 994), fecir vaktinde dünyaya geldiğini bildirmiştir.[58] Bu bilgi, onun doğum tarihiyle alakalı farklı görüşlerin ortaya çıkmasına mani olmuştur.

---

[53] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ferec el-Kurtubî et-Tallâî (ö. 497/1104), İbn Hazm'ın çağdaşı olup Mâlikî fakihi ve muhaddis bir âlimdir.

[54] Endülüslü vezir, edip ve şair olan bu âlimin tam adı, Temmâm b. Âmir b. Ahmed b. Gālib b. Temmâm b. Alkame es-Sekafî'dir (ö. 283/896).

[55] Elimizdeki yazma nüshalarda da müellifin ismi, "Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd ibn Hazm" şeklinde verilmiştir. (Bkz. *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 4a, vr. 204b; I, 131 (#1), II, 11 (#1).

[56] Apaydın, Yunus, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 39. Ayrıca bkz. Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes,* s. II, 489; İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zeheb*, V, 239; İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 325; Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 27; Ebû Suaylık, *el-*İmâm *İbn Hazm ez-Zahiri*, s. 16.

[57] İbn Beşküvâl, *es-Sıla*, II, 605. İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zeheb*, V, 239; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 74; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz,* III, 1146.

İbn Hazm'ın milliyetiyle alakalı olarak farklı görüşler bulunmakla birlikte kaynakların büyük çoğunluğu onun Fars asıllı olduğu hususunda hemfikirdir.[59] Nitekim İhsan Abbas, bir şiirine atıfta bulunup *"O, kendisinin Fars asıllı olduğunu açıklamıştır."*[60] diyerek İbn Hazm'ın kendi şiirinden hareketle bu duruma açıklık kazandırmıştır. Ebû Zehra da, *"Onun ailesi asıl itibarıyla İranlıdır. Büyük atası Yezid, İranlıdır. Muaviye'nin kardeşi Yezid b. Ebû Süfyan'ın âzatlısıdır..."*[61] diyerek bu konudaki ortak kanaati paylaşmıştır. Öte yandan İbn Hazm'ın çağdaşı tabakat yazarlarından İbn Hayyân (ö. 469/1076), İbn Hazm'ın Şiîlik eleştirisi sırasında Farslılara yönelttiği ağır ifadelerden[62] hareketle onun Fars asıllı olduğu şeklindeki iddiayı şüpheyle karşılamıştır. Çağdaşı olan bu müellife göre o, İspanyol asıllı hıristiyan bir aileden gelmektedir. Nitekim İbn Hayyân bu konuda şunları söylemektedir: *"Onun garipliklerinden biri de aradan uzun yıllar geçtikten sonra ailesinin Fars asıllı olduğunu iddia etmesidir. Yakın atası İslâm'a yeni girenlerdendir. Seleflerinin yüksek bir mevkii yoktu. Bu aileyi ortaya çıkaran üstün meziyetli, ileri görüşlü ve mârifetli bir vezir olan babası Ahmed*

---

[58] İbn Beşküvâl, *es-Sıla,* II, 606. Ayrıca bkz. Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 39; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* X, 74; Ebû Zehra, a.g.e., s. 27; Asi, a.g.e., 69.

[59] Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes,* II, 489; İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 325; İbn Beşküval, *es-Sıla,* II, 605; Asi, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı,* s. 67. Ayrıca bkz. Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 39.

[60] İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 303-304.

[61] Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes,* II, 489. Ayrıca bkz. Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 28.

[62] İbn Hazm, *el-Fasl*'da sapkın fikir ve görüşlerin teşekkülünde Farslıların ciddi bir etkisinin olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır: *"Söz konusu fırkaların İslâm dininden çıkmalarının esas sebebi Fârisîler/İranlılardır. Fârisîler güçlü bir krallığa sahiptiler; bütün milletlere karşı nüfuz sahibiydiler. Kendilerini ayrıcalıklı kabul etmekte idiler. Hatta kendilerini soylular olarak isimlendirmekteydiler. Diğer insanları kendilerinin köleleri saymaktaydılar. Ne zaman ki bu büyük devletleri Arapların eliyle yıkılınca -ki Araplar Farslıların hiç kale almadıkları bir topluluktu-, bu durum kendilerine çok ağır geldi. Meseleyi kendi içlerinde büyüttüler. Birçok kez İslâm'la hile yoluyla mücadeleye giriştiler, ancak her seferinde yüce Allah hakkı üstün çıkardı..."* (Reisülküttab, vr. 206b; II, 21 (#21).

b. Sa'îd'dir. Atalarının Emevîler'in âzatlısı olduğu iddiası doğru değildir."[63] İbn Hayyân'ın sözlerinden etkilenen Goldziher, Dozy ve Pere gibi bazı Batılı çağdaş yazarlar onun İspanyol asıllı hıristiyan bir aileden geldiğini ileri sürmüşlerdir.[64]

İbn Hazm'ın nesebiyle alakalı bu tartışmalar, onun Fars ya da İspanyol asıllı olduğu noktasında düğümlenmektedir. Dolayısıyla İbn Hazm'ın Arap asıllı olduğunu iddia eden bir kimse olmamıştır. Doğrusu İbn Hazm da, *Cemheretü Ensâbi'l-Arab* adlı eserinde dönemindeki Arap asıllı ulemânın isimlerini ve şecerelerini kaydettiği halde, kendi soy kütüğüne yer vermemiştir. Bu durum onun Arap asıllı olmadığına delil gösterilebilir.[65] Çünkü Araplarda nesep ilmi çok yaygındı. Eğer o, Arap kökenli olmuş olsa idi, elbette bunu ihmal etmezdi. Ayrıca İbn Hazm ve babasının ten renginin gayet açık olduğu bildirilmiştir. Bu nedenle İspanya topraklarında İslâm medeniyetinin kurucularının saf Arap kanı taşımadıklarını, zamanla yerli halklarla karıştıklarını düşünebiliriz.[66]

İbn Hazm'ın ailesinin ne zaman müslüman olduğu ve Endülüs'e ne zaman geldikleri konusu da tartışılmıştır. Eğer İbn Hazm'ın kökeninin İranlı ve büyük atasının Yezid b. Ebû Süfyan'ın âzatlısı olduğu kabul edilirse, o takdirde İslâm'ı kabulleri epeyce eskidir. Çünkü âzatlık ahdi yapan büyük dedesinin müslüman olması lazım gelir.[67] Nitekim tabakat müellifleri, İbn Hazm'ın atalarından İslâmiyet'i ilk kabul eden kişinin Yezîd b. Ebû Süfyân'ın âzatlı kölesi Yezîd olduğunu belirtirler. Onun beşinci göbekten dedesi Halef b. Ma'dân, bir rivayete göre Mûsâ b. Nusayr'ın ordusuyla birlikte 93 (712) yılında, bir başka rivayete göre de Endülüs Emevî Devleti'nin kurucusu Abdurrahman b. Muaviye b. Hişâm'la birlikte 138 (755) yılında Endülüs'e girmiştir.[68] Daha sonraki dedelerinden Sa'îd ise Kurtuba'ya yerleşmiş, devrinin önde gelen âlimlerinden olan babası Ahmed b. Sa'îd de Halife Mansur ve oğlu Muzaffer zamanında vezirlik yapmıştır. Bu bilgileri esas alan kaynaklar İbn Hazm'ın ailesinin müslümanlığını çok eskilere götürürken, özellikle müsteşrikler onun ailesinin İspanya hıristiyanlarından olduğunu ve dedesinin geç dönemde müslüman olduğunu ileri sürmüşlerdir.[69]

---

[63] İbn Bessam, *ez-Zahîre,* I, 142. Ayrıca bkz. Ebû Suaylik, *el-*İmâm *İbn Hazm*, s. 16.

[64] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 53; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 303. Ayrıca bkz. Arnaldez, "Ibn Hazm", III, 790.

[65] Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 40.

[66] Muhammed Ebû Leyla, "Bir Düşünür ve Münekkit Olarak İbn Hazm", *İbn Hazm Sempozyumu*, s. 85.

[67] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 30.

İbn Hazm, varlıklı bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Âmirîler döneminin seçkin vezirlerinden olan babası Ahmed, çocuklarını kültürlü bir muhitte yetiştirmiş ve onların kaliteli bir eğitim almalarını sağlamıştır. Kaynaklarda İbn Hazm'ın annesi hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. O, *Tavku'l-Hamâme* adlı eserinde çocukluk dönemine dair önemli bilgiler vermesine rağmen annesinden söz etmemiştir. Büyük ihtimalle annesini küçük yaşlarda kaybetmiştir. İbn Hazm'ın Ebû Bekr adında kendisinden bir yaş büyük bir ağabeyi vardı ve onunla alakalı bazı ayrıntıları ilgili eserinde dile getirmiştir.[70]

İbn Hazm, babasının vezaret makamında bulunmasından dolayı çocukluğunu, seçkin ailelerin yaşadığı Kurtuba'nın ez-Zâhire semtinde geçirmiştir. İbn Ebû Âmir'in sarayının da bulunduğu bu mahallede varlıklı ve kültürlü aileler yaşamakta idi.[71] Çocuğunun en güzel şekilde yetişmesi için tüm imkânları sağlayan Vezir Ahmed b. Sa'îd b. Hazm, oğlunun eğitimini bilgi ve kültür düzeyleri oldukça yüksek cariyelere tevdi etmişti. On iki yaşına kadar ilk eğitimini babasının sarayında cariyelerden alan İbn Hazm, mürebbiyelerinin kendisine hat sanatı ve Kur'ân'ı öğrettiklerini, ayrıca çok sayıda şiir ezberlettiklerini söylemektedir.[72] Çocukluk yıllarında ilk eğitimini cariyelerden alması, İbn Hazm'ın şiir konusunda zevk sahibi olmasında, duygusal ve romantik yönünün oluşmasında önemli bir etken olmuştur.[73] Nitekim dönemin önemli âlimlerinden ve aynı zamanda İbn Hazm'ın dostu olan Ebu'l-Velîd Bâcî'nin (ö. 474/1081) bir gün ona ilim öğrenirken varlık içinde yüzdüğünü, ders çalışırken önünde altın şamdanlık yandığını, kendisinin ise, bit pazarından alınma kırık dökük bir kandille ders çalıştığını belirttikten sonra ilim uğrunda çalışmakta kendisinin gayret ve himmetinin ondan çok daha büyük olduğunu söylemişti. Bunun üzerine İbn Hazm kendisinin varlıklı olmasına rağmen ilim tahsil ettiğini, dünya ve âhirette ilmin şeref ve kadrini korumaktan başka asla bir şey beklemediğini söylemiştir.[74]

---

[68] İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yan*, III, 325.

[69] Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 40. Ayrıca bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/185.

[70] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 255.

[71] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı, s.* 186.

[72] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 151.

Babasının sarayında özel olarak tutulan mürebbiyelerden ilk eğitimini alan İbn Hazm on iki yaşına geldiğinde düzenli olarak mescitlerde düzenlenen ders halkalarına katılmaya başlamıştı. Bu ders halkalarında zamanın büyük âlimlerinden hadis, fıkıh, nahiv, lügat, edebiyat, mantık, kelâm ve tarih dersleri almıştır. İbn Hazm aynı dönemlerde şair ve edip olan vezir babasıyla birlikte Âmirîler sarayında tertip edilen edebi meclislere de katılmaya başlamış ve bu meclislerde çağındaki âlim ve ediplerin çoğuyla tanışma fırsatı bulmuştur.[75] Diğer taraftan o, Kurtuba'da düzenlenen ilim halkalarında Kurtuba'nın saygın ailelerine mensup çok sayıda genç ediple tanışmış, aralarında dostluk bağları oluşmuş, karşılıklı olarak onlarla amatörce şiir alış verişinde bulunmuştur. Öğrencisi Humeydî'nin (ö. 488/1095) naklettiğine göre, İbn Hazm hicrî 396 yılının Ramazan bayramı günü Muzaffer b. Ebû Âmir'in edebi meclisine ilk kez babasıyla birlikte katılmış, orada Ebu'l-'Alâ Sâ'id b. el-Hasen'in şiirini dinlemişti. İbn Hazm'ın, şiirini dikkat ve beğeniyle dinlediğini gören Ebu'l-'Alâ söylediği şiiri bir kağıda yazarak İbn Hazm'a vermişti. Bu rivayet İbn Hazm'ın şiir zevkinin ve edebi kişiliğinin henüz bu yaşlarda oluşmaya başladığını göstermektedir.

---

[73] Bkz. Ebû Zehra, *a.g.e.*, s. 30-31.

[74] Yakut el-Hamevî, *Mu'cemü'l-udebâ*, XXII, 235 vd.

[75] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, V, 240; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî*, I, 306.

b) İlim Tahsili, Hocaları ve Talebeleri

İbn Hazm'ın yetişme tarzı ve ilk öğrenim şeklinin yaşadığı dönemin şartlarına göre oldukça farklı olduğunu belirtmeliyiz. Kendi ifadelerinden hareketle zengin bir aile ortamında bulunmasına rağmen, bütün gayretini ilim tahsiline ve hakikati arayıp bulmaya harcadığı anlaşılmaktadır. İbn Hazm, kendi yetişme ortamını ve çocukluğunda kimlerden ders aldığını eserlerinde özellikle de *Tavku'l-Hamâme* adlı eserinde anlatmaktadır.[76]

Vezir olan babası Ahmed, çocuğunun en güzel şekilde yetişmesi için onun eğitim ve öğretimine ayrı bir ehemmiyet vermiş ve bu vazifeyi bilgi ve kültür düzeyleri oldukça yüksek mürebbilere tevdî etmiştir. Belli bir yaşa gelince, zamanın önemli âlimlerinden düzenli dersler almış, onların rahle-i tedrisinden geçmiştir. Büyük badireler ve çetin imtihanlardan geçmesine rağmen ilimden ve âlimlerden kopmamıştır. İbn Hazm ilim öğrenmek için ilim merkezi Kurtuba'nın yanı sıra Elmeriye (Almeria), Şâtibe, Balensiye (Valencia) ve İşbîliye (Sevilla) gibi Endülüs'ün çeşitli şehirlerini dolaşmış; hem ilim almış hem de dersler vermiş ve öğrenci yetiştirmiştir.

İbn Hazm'ın yaşadığı çağda ilmî ihtisas net çizgilerle belirlenmemişti. Bir hadis âlimi aynı zamanda bir fakih, şâir, lügat, mantık ve kelâm âlimi de olabiliyordu. Dolayısıyla İbn Hazm çoğunlukla bir hocadan birden çok ilim okumuştur.[77] İbn Hazm Kur'ân'ı ezberleyip, lügat ve şiir dersleri aldıktan sonra ilk olarak hadis dersleri almaya başlamıştır. İbn Hazm'ın hadis dersleri aldığı ilk hocası Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. el-Cesûr'dur (ö. 401/1010).[78] Ayrıca Abdurrahman b. Abdullah b. Hâlid el-Hemezânî,

---

[76] İbn Hazm'ın bu eserinin çeşitli baskıları yapılmış ve farklı dillere tercüme edilmiştir. Biz de bu çalışmamızda, okuyucunun daha kolay ulaşabilmesi ve değerlendirme yapabilmesi için Türkçe tercümesini kullandık. (Bkz. İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı: Sevgiye ve Sevenlere Dair* (*Tavku'l-hamame),* (çev. Mahmut Kanık), İnsan yay., İstanbul 1997)

[77] İbn Hazm'ın kimlerden ders aldığıyla alakalı olarak onun biyografisini yazan araştırmacılar bazı isimler verirler. Detay için bkz. Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 18/185; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî*, I, 312-314; Ebû Suaylik, *el-*İmâm *İbn Hazm*, s. 19; Vedi' Vasıf Mustafa, *İbn Hazm ve mevkıfuhu*, ss. 51-53.

[78] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 66-67; Vedi' Vasıf Mustafa, *İbn Hazm ve mevkıfuhu*, ss. 51-53.

Abdullah el-Ezdî, Yahyâ b. Abdurrahman b. Mes'ûd b. Vechi'l-Cenne (ö. 402/1011) ve Ebû Muhammed b. Benûş el-Kâdî gibi hocalardan da hadis dersleri almıştır.[79] İbn Hazm'ın aldığı dersler arasında nahiv, lügat ve edebiyat dersleri de vardır. Nahiv, lügat ve edebiyat derslerini Ebû Abede Hassân b. Mâlik b. Ebû Abdullah el-Kâdî en-Nahvî'den almıştır. Ebû Muhammed Abdullah b. er-Rebî' et-Temîmî'den (ö. 415/1016) el-Kâlî'nin bazı eserlerini okumuştur. Ayrıca Ebu's-Said el-Fetâ el-Ca'ferî'den de şiir ve edebiyat dersleri almıştır. İbn Hazm *Tavku'l-Hamâme* adlı eserinde bu hocasından Kurtuba camisinde Tarafe b. el-Abd'ın muallakasını okuduğunu bildirmiştir.[80]

İbn Hazm cedel, kelâm ve hadis derslerini İbnü'l-Faradî[81] olarak tanınan Ebu'l-Velîd Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî el-Ezdî'den (ö. 403/1013) okumuştur.[82] Mantık derslerini İbnü'l- Kettânî olarak tanınan Muhammed b. Hasen el-Mezhacî ve Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdu'l-Vâris'ten almıştır.[83] Ahbâr ve tarih derslerini Kâdî Ebu'l-Velîd Abdullah b. Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî'den almıştır. Ayrıca vezirlik yapan babası Ahmed b. Sa'îd'den de tarih dersleri aldığı anlaşılmaktadır.

Kaynaklarda hâfız, hadîs ilimleri ve fıkhü'l-hadîs âlimi gibi vasıflarla anılan İbn Hazm, gerek zihnî kabiliyetleri gerekse dindarlığı bakımından çok seçkin bir âlim olarak tanıtılmakta; bütün İslâm ilimlerinde derinleşmiş olduğu, hükümlerini doğrudan Kitap ve sünnetten çıkardığı, edebiyat ve şiirde mâhir, dil, siyer ve tarih konularında geniş birikime sahip olduğu belirtilmektedir. İbn Hazm bu alanların hepsinde eser vermiştir. Latince de dahil olmak üzere birçok dil bildiği ileri sürülmüştür.[84]

---

[79] Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes,* II, 490-491; İbn Beşküvâl, *es-Sıla,* II, 605-606; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* X, 74;

[80] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 180.

[81] Hakkında geniş bilgi için bkz. Thomas B. Irving, "İbnü'l-Faradî", *DİA,* XXI, 39-40.

[82] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 256.

[83] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm,* X, 74;

[84] Apaydın, Yunus, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 41.

İbn Hazm'ın hayatında fıkıh ilminin ayrı bir yeri vardır. O, iç savaşlar sebebiyle Kurtuba'dan ayrılmak zorunda kalınca Belensiye'ye (Valencia) gitmiş ve zamanının çoğunu fıkıh ilmi öğrenmeye, özellikle Mâlikî fıkhını öğrenmeye ayırmıştır.[85] Belki de Endülüs'te Mâlikîlik mezhebinin yaygın ve hatta devletin resmî mezhebi durumunda bulunması sebebiyle, ilk zamanlarda bununla meşgul olmuştur. Ancak gerek araştırmacı kimliği, gerekse devrin şartları sebebiyle olsa gerek İbn Hazm, Mâlikî mezhebini eleştiren eserleri okuyarak bunlardan etkilenmiştir. Bir süre sonra Şâfiî mezhebini benimsemiş, onun fıkıhta nas veya naslarla hüküm vermeyi esas almasından güç alarak, istihsan ve mesalih-i mürsele ile fetva vermesinden dolayı İmam Mâlik'i eleştirmiştir.[86] Fakat çok geçmeden, Şâfiî'nin talebesi ve aynı zamanda Zâhiriyye mezhebinin kurucusu olan Ebû Süleymân Dâvûd el-İsfahânî'nin (ö. 270/884) "Emir ve nehiy ancak nasla yapılır." şeklindeki görüşünü benimseyerek kıyası reddedip Zâhirîlik mezhebini tercih etmiştir. Böylece İbn Hazm, Ahmed b. Cesur, Ebû Kasım Abdurrahman Ezdî, Abdullah b. Dehhun ve Belensiye kadısı olan Abdullah Ezdî'den dersler alarak kendisini çağın ve sosyal hayatın gereklerine göre yetiştirmiştir. Kurtuba (Cordoba), Meriye (Almeria), Belensiye (Valencia), Şâtibe, Kayrevan ve Mağrib gibi şehirlerde bulunup buralardaki kütüphanelerden yararlanmış ve diğer mezhepler hakkında bilgi edinmiştir.[87] Zehebî'ye göre İbn Hazm işe Mâlikî fıkhıyla başlamış, daha sonra Şâfiî fıkhına ilgi duymuş ve nihayet Zâhirîlik düşüncesini yeniden hayata geçirip bu düşüncenin en önemli temsilcisi olmuştur. Muhammed Ebû Zehra, İbn Hazm'ın mutlak müctehid olduğunu belirtmiş, dolayısıyla herhangi bir mezheple sınırlandırılmasının doğru olmayacağını ifade etmek istemiştir.[88] İhsan Abbas da, İbn Hazm'ın tahsil ettiği ilimleri ve telif ettiği eserleri dikkate sunarak,

---

[85] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 36.

[86] İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 325; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 186.

[87] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 45.

[88] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 147. Ayrıca bkz. Yunus Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 41.

"çağındaki bilgi çeşitlerinin tümünü kuşattığı için İbn Hazm'ın çok yönlü olan kültürünün sınırlarını belirlemenin oldukça zor olduğunu" belirtmiştir.[89]

İbn Hazm'ın yetiştirdiği ya da ondan ders alan öğrencilerine gelince, kendisinden en çok rivayet eden öğrencileri oğlu Ebû Rafi el-Fadl ve Ebû Abdullah el-Humeydî'dir[90]. İbn Hazm'ın Ebû Üsâme Ya'kûb ve Ebû Süleymân el-Mus'ab isimli oğulları da babalarından rivayette bulunmuşlardır. Ayrıca İbn Hazm'ın öğrencilerinden olan Vezîr Ebû Muhammed b. el-Arabî'nin İbn Hazm'a yedi yıl arkadaşlık ettiği, İbn Hazm'ın telifatını inceleyip onun gözetimi altında tartışmalar yaptığı kaydedilmiştir.[91] Bunlara ilâveten Muhammed b. el-Velîd b. Muhammed el-Fehrî et-Tartûşi, Abdulbâkî b. Muhammed b. Sa'îd el-Ensârî de İbn Hazm'ın öğrencilerindendir. Ebû Bekr et-Tartûşî doğuya giderek Irak fakihleriyle tartışmalar yapmıştır. İbn Hazm'dan icâzetli olarak rivayette bulunan son öğrencisi Ebu'l-Hasen Şüreyh b. Muhammed el-Mukri'dir.[92] İbn Hazm'ın ilmi birikimi ve eserlerinin çokluğu dikkate alındığında yetiştirdiği öğrencilerinin kemiyetinin gayet az olduğu söylenebilir. Bu durumun, onun siyasetle meşgul olmasından, çok zorlu bir hayat geçirmesinden ve dönemindeki siyasî istikrarsızlıktan kaynaklanmış olması muhtemeldir.

c) Resmî Görevleri ve Yönetimle İlişkileri

İbn Hazm, varlıklı ve itibarlı bir ailenin evladı olarak yetişmiştir. Babası Ahmed b. Sa'îd, küçük yaşta Endülüs Emevî tahtına geçen II. Hişâm'ın (ö. 403/1013) hâcibi el-Mansûr lakaplı İbn Ebû Âmir'e[93] ve onun oğlu

---

[89] İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelüsî,* s. 314-15.

[90] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Nasr Fütûh (Fettûh) b. Abdillâh el-Humeydî (ö. 488/1095), döneminin önemli bir hadis, tarih ve fıkıh âlimidir. Hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Yücel, "Humeydî, Muhammed b. Fütûh", *DİA,* XVIII, 358.

[91] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 79; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1151; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, XII, 242. Ayrıca bkz. Ebû Suaylik, *el-*İmâm *İbn Hazm*, s. 28.

[92] Vedî' Vâsıf Mustafa, *İbn Hazm ve mevkıfuhu mine'l-felsefe ve'l-mantık*, s. 55.

[93] İbn Hazm, Kur'ân'ın icazıyla alakalı bir risale yazdığını ve bu risaleyi Ebû Âmir Ahmed b. Abdülmelik b. Şüheyd'e ithaf ettiğini bildirmektedir (bkz. *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 64b; I, 449 (#598).

Abdülmelik el-Muzaffer'e vezirlik yapmıştır.[94] İbn Ebû Âmir 392/1002 yılında vefat edince yerine oğlu Abdülmelik hâciblik makamına geçmişti (1002-1008). el-Muzaffer lakabını alan hâcib Abdülmelik, babası gibi güçlü bir yönetici olmamakla birlikte yine de Endülüs'ün bütünlüğünü muhafaza edebilmiş, Âmirî devletinin heybetini korumuştur. Muzaffer'in vefat etmesinden sonra (399/1008) kardeşi Abdurrahman yönetime gelmiştir. Babası ve kardeşinin özelliklerini taşımayan Abdurrahman devlet yönetiminde fahiş hatalar işlemiştir. Bu hataların belki de en önemlisi II. Hişâm'a (ö. 403/1013) yaptığı baskılar sonucu kendisini veliaht ilan ettirerek el-Me'mûn lakabını almasıdır. Hilâfetin ellerinden çıktığını gören Mervânoğulları bu gelişmelere seyirci kalmamış, nitekim el-Mehdî lakaplı Muhammed b. Hişâm b. Abdülcabbâr büyük bir ayaklanma başlatmış, neticede hâcib Abdurrahman'ı öldürerek Âmirîler yönetimine son vermiştir. Kurtuba halkının sonucunu düşünmeden destek verdiği bu ayaklanma Âmirîler devletine son verdiği gibi, merkezî otoritenin kaybolmasına, ümmetin birliğinin parçalanmasına, tüm ülkeyi saran fitne ve kargaşa olaylarına da sebebiyet vermiştir.[95]

Başta Kurtuba olmak üzere bütün Endülüs'te patlak veren bu fitne hadiseleri İbn Hazm'ın ailesini de olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Tüm bu gelişmelere kayıtsız kalmayan İbn Hazm, Kurtuba'da yaşanan fitne döneminde bir taraftan toplumun ıslahı için fikrî, diğer taraftan Emevî yönetiminin tekrardan ikâme edilmesi için siyasî faaliyetlerde bulunmuştur. Ayaklanmayı başlatan "Mehdî" lakaplı Muhammed b. Hişâm, Halife II. Hişâm'ı (ö. 403/1013) azlederek kendisini halife ilan etmiş, emrindeki kuvvetlere Âmirîlerin saraylarının bulunduğu Medinetü'z-zâhire'yi talan etmelerini emretmişti. Ancak Mehdî'nin iktidarı fazla sürmemiş, azledilen Halife II. Hişâm, hapisten çıkararak tekrar yönetimi eline almıştır.

İbn Hazm'ın bitmek bilmeyen çilesi II. Hişâm el-Müeyyed'in yeniden iktidara gelmesiyle daha da artmıştı. Zira II. Hişâm, İbn Hazm'ın babasını Âmirîler devletine son veren Muhammed el-Mehdî ile işbirliği yaptığı suçlamasıyla tutuklatmış ve mallarına el koymuştu.[96] Öte yandan İbn Hazm'ın ailesi baskı ve tutuklamaların acısını yaşarken, Süleymân el-Müste'în liderliğindeki Berberî ordusu Kurtuba'yı kuşatma altına almıştı. Kuşatmanın uzaması yüzünden şehir halkı kötü günler geçirmiş, yokluklar ve salgın hastalıklar sebebiyle ölümler yaşanmıştı. İbn Hazm'ın ağabeyi Ebû Bekir Ömer de veba salgını sebebiyle 401/1010 yılında vefat etmiş, aradan bir yıl geçmeden babası da ölmüştü.[97] İbn Hazm yaşadığı bu acılara ve kargaşa ortamına rağmen Kurtuba'da kalmayı tercih etmiş, ancak Berberîlerin Kurtuba'yı ele geçirip evlerini yağmalaması üzerine 404 yılında en güzel yıllarının geçtiği Kurtuba'dan ayrılarak Elmeriye'ye göç etmek zorunda kalmıştı.[98]

---

[94] Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1148; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 305.

[95] Ergüven, *İbn Hazm,* s. 63-64.

O sıralar Meriye'nin vâlisi Hayrân el-Âmirî, İbn Hazm ve arkadaşı Muhammed b. İshâk'ı Emevî hanedanını diriltmeye çalışmakla suçlayarak tutuklatmış, birkaç ay gözaltında bulundurduktan sonra Hısnulkasr'a sürmüştü.[99] İbn Hazm hapisten çıktıktan sonra Emevî taraftarı Abdurrahman b. Muhammed el-Murtazâ'nın Berberîleri Kurtuba'dan atmak için bir ordu teşkil ettiğini öğrenince bu orduya katılmak için Belensiye'ye gitmiştir. Bazı kaynaklarda İbn Hazm'ın Murtazâ'ya vezirlik yaptığı kaydedilirken, diğer kaynaklarda İbn Hazm'ın Murtazâ'nın üst düzey danışmanlarından olduğu zikredilmektedir.[100] Murtazâ'nın komutasındaki ordu Gırnata önlerinden geçerken, Gırnata'ya hâkim olan Berberîlerle savaşmış, İbn Hazm'ın da katıldığı bu savaş Emevîler'in hezimetiyle sonuçlanınca İbn Hazm Berberîler tarafından 412/1022 yılında esir alınmış, ancak kısa bir müddet sonra serbest bırakılmıştır.[101]

---

[96] Ergüven, *İbn Hazm,* s. 64.

[97] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 255.

[98] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 247. Ayrıca bkz. Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 65.

[99] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 257. Ayrıca bkz. Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 42; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 309.

[100] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 70.

[101] Ergüven, *İbn Hazm,* s. 65.

Emevî yanlılarının gayretli çalışmaları, sonunda meyvesini vermiş, Berberî yönetimine başkaldıran Kurtuba halkı, el-Kâsım b. Hammûd'u azlederek Müstazhir-Billâh lakaplı Abdurrahman b. Hişâm'ı halife ilan etmiştir.[102] Hilâfeti eski günlerine döndürmeye çalışan yüksek ahlâk ve ilim sahibi Müstazhir-Billâh, vezirlerinden bir kısmını eski Emevî vezirlerinden seçerken, diğer bir kısmını İbn Hazm, İbn Şüheyd ve İbn Hazm'ın amcasının oğlu Ebû Muğire Abdülvehhâb gibi zamanın yetenekli genç ediplerinden seçmiştir.[103] Ümmetin birliğini, devletin bütünlüğünü ve hıristiyan düşmanlara karşı yek vücut olmayı Emevî iktidarında gören İbn Hazm'ın; dinine, vatanına ve ulusuna karşı sorumluluklarını yerine getirmek için vezirlik görevini kabul ettiği anlaşılmaktadır. Ancak Halife Müstazhir-Billâh'ın hilâfeti ve dolayısıyla İbn Hazm'ın vezirliği fazla sürmemiştir. Halifenin amcasının oğlu el-Müstekfî Muhammed b. Abdurrahman b. Ubeydullah b. en-Nâsır 414/1024 yılında ayaklanmış ve Müstazhir-Billâh'ı tahtından indirip öldürmüştür. Vezirliği kırk yedi gün süren İbn Hazm da tutuklanarak hapse atılmıştır.[104] İbn Hazm zalim ve zorba olarak nitelediği Müstekfî'nin kendisini tutuklatmasına sebep olarak Müstazhir-Billâh ile olan arkadaşlığını göstermektedir. Bu tutukluluk, Endülüs'ün son Emevî halifesi olan III. Hişâm el-Mu'ted-Billâh'ın halife olmasına kadar sürmüştür. Daha sonra İbn Hazm'ın, III. Hişâm devrinde de kısa bir müddet vezirlik yaptığı belirtilmektedir.[105]

Endülüs'teki gidişatın iyi olmadığını, ülkenin hızlı bir şekilde çözülmeye ve çökmeye başladığını gören İbn Hazm, Emevî hilâfetinin ihya edilmesi gerektiğini dillendirmeye başlamış, bunun gerçekleşmesi için kendisi de bilfiil siyasetin içinde yer almıştır.[106] Ancak İbn Hazm'ın diğer bazı âlimlerle birlikte hilâfetin tekrardan getirilmesi için harcadığı samimi çabalar bir sonuç vermemiştir. Bir zamanlar tek vücut olan Endülüs hilâfeti birbirleriyle savaşan yirmi kadar memleket ve imârete bölünmüştü. Bu devletçiklerin yöneticileri çoğu kez cizye, kale ve şehir mukâbilinde Endülüs'ün düşmanları olan kuzeydeki hıristiyan krallardan yardım talebinde bulunuyorlardı. Emevî hilâfetinin yeniden ikame edilmesi için harcadığı siyasî çabalarının bir sonuç vermediğini gören İbn Hazm, siyasetten el çekerek hayatının geri kalan kısmını ilmî çalışmalara ve eser telifatına ayırmış, bir bakıma acı siyasî tecrübelerden sonra tamamıyla ilme yönelmiştir. Bunda isabet ettiği de anlaşılmaktadır. Zira o, ilim âlemine zengin bir hazine bırakmıştır. Onun adı, siyaset sayesinde değil, dinî ilimlerin hemen her sahasında telif ettiği eserlerle ölümsüzlük kazanmıştır.

---

[102] Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları, Siyasi Tarih,* s. 160.

[103] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 74.

[104] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 246.

[105] Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, XII, 237; Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 71.

[106] Üveys, *İbn Hazm*, s. 69 vd.

Hayatı hakkında bilgi veren kaynaklar, İbn Hazm'ın sağlam bir Emevî taraftarı olduğunu bildirmektedir. Nitekim o, her vesile ile Endülüs Emevî halifelerini hayırla yâdetmiştir.[107] Ebû Zehra bu durumu anlatırken şöyle demektedir: *"Bana göre o, açıkça davette bulunmasa da Emevîlere karşı meylini gizlemiyordu. Zira o, Emevîlerin idaresini meşru görüyor, onları daima emiru'l-mü'minin unvanı ile anıyordu. Emevîlere karşı olanları da meşru hükümete isyan edenler anlamında "bağî" diye niteliyordu.."*[108] Babasının ve zamanı geldiğinde kendisinin Emevî hilâfetine vezirlik yapmış olmasının, İbn Hazm'ın bu hanedana yönelik muhabbetinin kaynağı olması kuvvetle muhtemeldir. Ayrıca kendi dönemini tahlil eden bir bilge düşünür olması sebebiyle İbn Hazm, Endülüs müslümanlarının içine düştükleri fitne ortamından, ancak Emevî hanedanının önderliğinde kurtuluşa ulaşacaklarını düşünüyordu. Bunun için o, müslümaların dikkatini hilâfeti yeniden ihya etmenin gerekliliğine çekmeye çalıştı. Hilâfet olmadan sosyal adalet, barış ve refah olamayacağı için İbn Hazm İslâm hilâfetinin zorunluluğunu akademik olarak delillendirme misyonunu üstlendi.[109] Bu inancını gerçekleştirmek için bu uğurda sürgüne gitmeyi, esir düşmeyi, hapse girmeyi bile göze almıştı.

İslâm tarihinde ulemâ arasında iktidarla bütünleşerek bazen korku bazen de çıkar endişesi yüzünden idarecilere ülke gerçekleriyle alakalı doğruları söylemekten çekinen kimseler bulunduğu gibi, bunun tam tersine bildiği doğruları hiç çekinmeden ve en sert üslupla dile getiren âlimler de vardır. İbn Hazm, hiç şüphesiz bunlardan biridir. O, söz konusu dönemdeki çözülmenin, sefahatin ve âcizliğin sebeplerini araştırmış; yeri geldiğinde kimin ne diyeceğine aldırış etmeden dönemin idarecilerini eleştirebilmiştir. Ona ait şu ifadeler bu tesbitin en önemli delilidir: *"Ey Allah'ım! Bizim dinimizden şu idarecilerin, dinleri yerine dünyalarını ikame etme, âhirette kendilerine lazım olacak şeriat binası yerine yakında terk edecekleri sarayları kurma ve neticede düşmanlarına yarayan servet toplama hırslarından ötürü sana şikayette bulunuyoruz... Onların bu durumu yüzünden azınlıklar idareyi ellerine almak istediler. Küfür ve şirk ehlinin dilleri çözüldü... Bu durum Allah'ın bizleri denediği bir imtihandır. O'ndan esenlik niyaz ediyoruz. Bu, şüphesiz herkes için bir fitnedir. Bu fitnenin sebebi, başımızda bulunan kişilerin, Allah ve Resulü'yle savaş halinde bulunmalarıdır... İdarecilerimiz bilseler ki haça tapınmak işleri yoluna koyacak, derhal haça taparlar. Onların hıristiyanlardan yardım istediklerini, onlara müslümanların namusuyla oynama fırsatı verdiklerini ve bu sayede müslümanların esir alınarak götürüldüklerini görüyoruz. Onlar şehir ve kaleleri bazen kendiliklerinden hıristiyanlara teslim ederler; hıristiyanlar ise bu yerleri içlerindeki İslâm eserlerinin kökünü kazıyarak kiliselerle donatırlar... Allah hepsine lânet etsin, üzerlerine kılıçlarından bir kılıç musallat etsin!"*[110]

---

[107] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 85, 110, 118.
[108] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 42-43.
[109] Asi, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı,* s. 73.

Öte yandan duyarlı bir müslüman ve tecrübeli bir devlet adamı olan İbn Hazm, Endülüs müslümanlarının içine düştükleri bu zillet ve meskenetin tek faili olarak sadece siyaset kurumunu da görmez. Ona göre müslümanların hâkimiyetinin dağılmasının kökeninde sadece siyasî faydacılık ve iktisadî durgunluk veya sosyo-etnik bölünmeler yoktur. Aynı zamanda toplumun dinî ve ahlâkî temellerinin sarsılmasının da bunda rolü vardır.[111] Bundan dolayı siyaset kurumunun sağlam bir zemine oturtulması kadar toplumun ahlâkî değerlerinin ıslah edilmesi de önem arz etmektedir. Ancak İbn Hazm, yaşadığı tecrübeler sonrasında siyaset kurumunda etkili olamayacağını anladığından kendini tamamıyla ilme vermiş, öğrenci yetiştirmenin ve eserler telif etmenin daha yararlı olacağını düşünmüştür.

---

[110] Bkz. Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları*, s. 173.
[111] Asi, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı*, 73.

d) Vefatı

İbn Hazm'ın hayatı siyasî ve fikrî mücadelelerle geçmiştir. O, inandığı değerler uğruna büyük sıkıntılara katlanmış, birkaç kez hapse atılmasına, eserlerinin gözünün önünde yakılmasına rağmen fikrini dile getirmekten vazgeçmemiştir. Muhtemelen Mâlikî mezhebinin Endülüs'teki hâkimiyeti sebebiyle dile getiremediği düşüncelerini daha rahat ifade edebilmek adına Vali Ahmed b. Reşîk'ın davetiyle Mayurka (Majorka) adasına göç etmişti (430/1038-39). Kendisine destek veren valinin vefatından sonra Mayurka'dan ayrılarak İşbîliye'ye (Sevilla) geçmişti. Burada Abbâdî Hükümdarı Mu'tazıd-Billâh Abbâd b. Muhammed tarafından kitaplarının yakılması üzerine bu hükümdar aleyhine *Naktü'l-Arûs* adlı eserini kaleme almıştır. İşbîliye'de de huzur bulamayan İbn Hazm, atalarının memleketi olan Leble'ye (Niebla) dönerek vefatına kadar orada zâhidâne bir hayat sürdürmüştür.[112] Son günlerinde dahi ilmi faaliyetlerini sürdüren İbn Hazm içlerinde tarihçi Humeydî'nin (ö. 488/1095) de bulunduğu küçük bir öğrenci grubuna ders verirken arkasında çok sayıda kıymetli eserler bırakarak 72 yaşında 28 Şaban 456'da (15 Ağustos 1064) atalarının köyü Mente Lişem'de[113] vefat etmiştir.[114] Bazıları da onun Leble'nin kırsal bölgesine sürgün edildiğini ve orada vefat ettiğini söylemiştir.[115]

e) İlmî Kişiliği ve Eserleri

Genel olarak İbn Hazm'ın sert mizaçlı, sivri dilli ve acımasız bir eleştirmen olduğu hususu çeşitli vesilelerle dile getirilmiş ve ondan bahseden bazı kaynaklar "*İbn Hazm'ın dili ile Haccac'ın kılıcı iki kardeştir.*" şeklinde bir darb-ı mesele atıfta bulunmuşlardır.[116] Doğrusu Türkçemize kazandırdığımız bu eserinde -özellikle İslâm fırkaları konusunda- ortaya koyduğu dil ve üslup, kendisine nispet edilen “sivri dilli ve acımasız bir eleştirmen” şeklindeki yakıştırmayı haklı çıkaracak mahiyettedir. Bununla birlikte İbn Hazm’ın diğer dinlerle İslâm mezhepleri konusunda aynı üslubu takip ettiğini söylemek güçtür. Zira o, İslâm dışı din ve mezhepleri incelerken gayet objektif davranmış, bilimsel verilerden hareketle kanaatlerini açıklamıştır. Dinler tarihi konusunda ortaya koyduğu bu objektif tutum, Batılı araştırmacılar tarafından bile takdir edilmiştir. Ancak İslâm mezheplerine gelince, onun gayet sert, sivri dilli ve acımasız bir eleştirmen olduğu görülür. İbn Hazm’ın bu sert tutum ve üslubunun sebeplerini ortaya koymak ve buradan hareketle bir değerlendirme yapmak daha sağlıklı olacaktır. Pek çok sahada eser vermiş olan İbn Hazm, kendi hayatı, ahlâkı ve özellikleri hakkında da *Tavku’l-Hamâme* adlı eserinde bazı önemli bilgiler vermiştir.

---

[112] Bkz. Apaydın, Yunus, "İbn Hazm", *DİA*, XX, 40.

[113] İhsan Abbas, Mente Lişem beldesinin bugünkü adının "Casa Montija" olduğunu bildirmiştir (Bkz. İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî*, I, 305).

[114] İbn Beşküvâl, *es-Sıla,* II, 606; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 78; Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 58. Ayrıca bkz. Arnaldez, Roger, "Ibn Hazm", *EI2* (İng.), III, 790.

[115] İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 328.

[116] İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb,* V, 242; İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 328; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 78.

1) Usul ve Metodu

İbn Hazm hakkında bilgi veren kaynaklar, onun sert mizaçlı ve keskin dilli oluşunda; küçük yaşta yakalandığı hastalıkların yanı sıra, yaşadığı dönemdeki insanlardan gördüğü kötü muamelenin, yaşadığı sıkıntılı ve çileli hayatın büyük etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Nitekim İbn Hazm, gençlik yıllarında yakalandığı bir hastalık sebebiyle büyük acılar çektiğini, bu hastalık yüzünden içinin daraldığını, tez canlı ve sabırsız olduğunu, eski tabiatını yitirdiğini açıklamıştır.[117] Söz konusu hastalıktan ayrı olarak İbn Hazm, gençlik yıllarından itibaren bir çok sıkıntı ve zorluklarla da mücadele etmiştir. Henüz gençliğinin baharında kendisinden bir yaş büyük olan ağabeyi Ebû Bekr’i, aradan bir yıl geçmeden babasını, daha sonra da küçük yaşlarda aşık olduğu Nu‘m adındaki sevgilisini kaybetmiştir.[118] Bunlara ilâveten Kurtuba’yı kasıp kavuran Berberî fitnesine tanık olmuş, fitne olaylarında evleri yağmalanmış, mallarına el konulmuştu. Yaşadığı bu felaketler sonucu, kalbinde ayrı bir yeri olan biricik şehri Kurtuba’dan ayrılmak zorunda kalmıştı. Endülüs’ün farklı şehirlerine zoraki seyahatleri esnasında Emevî taraftarı olduğu gerekçesiyle birkaç kez hapse atılmış, hapisten çıktıktan sonra sürgün edilmişti.[119] Kendisiyle fikrî açıdan başa çıkamayan ulemânın kışkırtmaları sonucu umerânın gazabına uğramış, kitapları gözlerinin önünde yakılmıştı.[120] İşte bütün bu hadiseler onun sert bir mizaca ve sivri bir dile sahip olmasına sebebiyet vermiş olabilir.

---

[117] İbn Hazm, *Müdâvâtu’n-nüfûs*, *Resâilu İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 391.

[118] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 246, 255.

İbn Hazm, kendi ahlâk ve karakterini samimi bir şekilde anlatmış, sahip olduğu güzel hasletlerle övünürken, kendisinde olmasını arzulamadığı bazı kusurlarının bulunduğunu açıkça itiraf etmiş ve bunları gizleme ihtiyacı hissetmemiştir. Öncelikle kendisinde bulunmasını arzulamadığı bazı kusurlarını düzeltmeye çalışmış; bu bağlamda Hz. Peygamber'in sözlerini ve fiilî sünnetini kendisine rehber edinmiş, dahası nefis terbiyesinde mütehassıs olan kişilerin tavsiyelerine uyarak kendi ayıp ve kusurlarını telafi etmeye gayret etmiştir. Bunları nasıl başardığını da *Güvercin Gerdanlığı* adlı eserinde detaylı bir şekilde anlatmıştır. İbn Hazm, bu kusurların; doğru bir iş yaptığında aşırı memnuniyet, yanlış bir şey yaptığında aşırı kızgınlık duymak, alay tarzında şaka, böbürlenme, gençlik gafleti ve sabırsızlıktan kaynaklanan yanlış davranışlar, başkalarına üstün gelme isteği, şan ve şöhret arzusu, aşırı gurur, kin tutma ve sû-i zan olduğunu söylemektedir.[121] İbn Hazm, kusurlar olarak nitelediği bu huyları, kin tutma hariç, Allah'ın yardımıyla azim, sabır ve uzun süren mücadelelerden sonra tedavi ettiğini söylemektedir. Kin ve nefret duygusunu ise büyük oranda bastırmasına rağmen tamamen yok edemediğini, bu yüzden kendisine uzun süre açıktan düşmanlık eden birisiyle arkadaşlık kurma konusunda âciz kaldığını ifade etmektedir. İbn Hazm kibir, kıskançlık, yalan ve ihanetten tabiatı gereği nefret ettiğini, bunları hayatında hiç tanımadığını, dolayısıyla bu kötü huyları tedavi etme durumunda kalmadığını da açıklamıştır.[122]

---

[119] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 218, 246, 315; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 303.

[120] Ebû Zehra, *İbn Hazm hayâtuhu ve 'asruhu,* s. 75.

[121] Bkz. Ergüven, *İbn Hazm,* s. 56.

[122] İbn Hazm, *Müdâvâtu'n-nüfûs*, s. 353-355.

Yalandan nefret eden İbn Hazm'ın doğruluktan ayrılmaması sahip olduğu diğer bir haslettir. Hakikati dile getirme konusunda hiç kimseden çekinmemiş; muhaliflerinin çokluğuna, makam ve mevkilerine aldırış etmeden doğru bildiği hususları dile getirmekten ve insanları uyarmaktan geri durmamıştır. Bu hasletini o, "İnsanları ya da Allah'ı kızdıracak, hakka ya da mahlûkâta ters düşecek bir durumda kalırsan, insanları kızdır, onlara ters düş, Allah'ı kızdırıp hakka ters düşme."[123] diyerek dile getirmiştir.

İbn Hazm'ın sahip olduğu güzel vasıfların başında hiç şüphesiz vefa sıfatı gelir. O, dostlarına, arkadaşlarına ve kendisi ile irtibat halinde olanlara karşı daima vefalı olmuş ve onları asla unutmamıştır.[124] O, şerefli bir ailede onurlu ve şerefli bir kimse olarak yetişmiştir. Başına gelen sıkıntı ve belalara göğüs germesini bilmiş; kimselere yağcılık ve yaltaklık yapmamış, dünyevi menfaatler için asla alçalmamıştır. Çocukluğu ve gençliğinin ilk yılları babasının sarayında lüks ve refah içerisinde cariyelerle birlikte geçmesine rağmen onurunu zedeleyecek bir davranışta bulunmadığını bizzat kendisi açıklamıştır. İbn Hazm şerefi mal ve makamda değil, ilimde ve takvâda bulmuştur. Yetiştiği ortama rağmen zâhid, mütevazı ve ilmiyle âmil biri olmuştur.[125]

İbn Hazm'ın keskin bir zekâya, kuvvetli bir hafızaya ve üstün bir kavrama gücüne sahip olduğu anlaşılmaktadır.[126] Bu nitelikler sayesinde zamanındaki hemen hemen tüm ilimlerde yüksek bir konuma gelmiştir. Kıvrak zekâsının yanı sıra, aynı zamanda hazırcevap bir âlimdi. Bu özelliği sayesinde o, ilmî tartışmalarda büyük başarı göstermiştir. Bu özelliğinden dolayı da kibre kapılmamıştır. O, bu durumu şöyle ifade etmiştir: *"Şayet ilminle gururlanırsan bil ki bu senin kendinden değildir, onu sana veren Allah'tır. Öyleyse şükrünü öde, Allah'ın rızasına aykırı bir şey yapma. Aksi takdirde elinden alıverir, bildiklerini, ezberlediklerini unutturarak seni im-*

---

[123] İbn Hazm, *Müdâvâtu'n-nüfûs*, s. 383.
[124] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 195. Ayrıca bkz. Himâye, *İbn Hazm,* s. 62.
[125] Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 30-31.
[126] Bkz. Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes*, II, 489; İbn Beşküvâl, *es-Sıla*, II, 606; İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb,* V, 242.

tihan eder… Birçok ilim meraklısı tanırım, yıllarca okurlar, çalışıp gayret ederler, fakat ilimden nasiplerini alamazlar. İlim talibi şunu bilsin ki eğer bu iş çok çalışmakla olsaydı, herkes âlim olurdu. Demek ki bu Allah vergisidir, bunda kendini beğenip gururlanmaya yer yoktur. Bunda tevazu gösterip Allah'a şükretmek lazımdır."[127] Nihayetinde İbn Hazm'ın sahip olduğu seçkin meziyetlerden birisi de sabırlı ve tahammüllü olmasıdır. Yakalandığı hastalıklara tahammül göstermiş, başına gelen sıkıntı ve belalara sabretmiş, maruz kaldığı eziyet ve kötü muameleler onu doğru bildiği yoldan çevirememiştir.[128]

İbn Hazm'ın güzel huy ve hasletleri arasında onun açık sözlü olması, meramını samimi bir şekilde dile getirip sözü eğip bükmeden ifade etmesi, doğruluğuna inandığı hususları açıklamaktan çekinmemesi, hassas bir kalbe ve derin bir hissiyata sahip olması da vardır. Yapmadığını söylemez, söylediğini ise önce kendisi yapardı. Söylenmesi gerekenleri saklamaz, insanların övmesine veya yermesine aldırış etmezdi. Bu yüzden kendisi için ilmi biliyor ancak ilm-i siyaseti bilmiyor denilirdi. Açık sözlü ve keskin dilli olması yüzünden başına bir çok sıkıntılar gelmiştir.[129] Dahası o, dinî öğretilere bağlı bir âlimdi, züht ve takva sahibi idi. Hemen her eserinde züht ve takvâsına delalet eden ifadeler yer almaktadır. Meselâ *el-Fasl*'da her fırsatta yüce Allah'a hamd ve şükrünü ifade etmiştir.

İbn Hazm'ın eserleri dikkate alındığında ilmî ve edebî olmak üzere iki türlü bir üslup kullandığı görülür. Nitekim kelâma ve fıkha dair eserlerinde ilmî bir üslup kullanmış; şiir ve biyografiye dair eserlerinde de edebî bir üslup kullanmıştır.[130] Ayrıca onun hayatının akışıyla eserlerinde kullandığı dil ve üslup arasında da yakın bir ilişki olduğu görülür. Eserleri incelendiğinde iki farklı psikolojiye sahip bir yazarın olduğu düşünülebilir. Edebî eserlerinde aşk, sevgi, dostluk vb. konularda gayet munis, sevgi ve merhametle dolu bir yazar karşımıza çıkar. Halbuki kelâm, fıkıh ve hadise dair eserlerinde gayet sert bir dil kullandığı, rakiplerini acımasız bir şekilde eleştirdiğini görürüz. İbn Hazm'ın hayatı dikkate alındığında başından geçen olayların onu böylesi bir anlayışa sevk ettiği söylenebilir. Zira o, gençlik yıllarında nimet içinde yüzen, bolluk içinde yaşan zengin bir ailenin ferdi idi. Evlerinde güzel hizmetkârlar, para ile satın alınan köle ve cariyeler vardı. Edebî eserlerini hayatının bu döneminde (20-35 yaş arasında) yazdığı anlaşılmaktadır. Halbuki kelâm, fıkıh ve hadis sahasındaki eserlerini sonraki süreçte kaleme almıştır. Bu süreçte o, sakin ve huzurlu hayattan da ayrılmış, acılarla dolu, şiddetli bir hayatla karşılaşmıştı. Her ne kadar maddî imkânları varsa da huzur ve istikrar kaybolmuştu. Dönemin siyasî entrikaları onu fena halde zorlamış, çekişmeler, çatışmalar ve aşırılıklar karşısında sert bir üslup takınmasına yol açmıştı. Dahası Endülüs müslümanlarının içine düştükleri buhranlar, onu sert ve acımasız davranmaya sevk etmiş olmalıdır.

---

[127] İbn Hazm, *Müdavatu'n-nüfus*, I, 388. Ayrıca bkz. Ergüven, *İbn Hazm,* 57-59.

[128] Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 30.

[129] Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 68.

[130] Bkz. Himâye, *İbn Hazm ve menhecuhu,* s. 134-135.

İbn Hazm, tasvirî bir yöntem yerine tenkitçi bir yaklaşımı benimsemiştir, bu yüzden objektiflik açısından eleştirilmiştir. Ele aldığı din ve mezhepleri önce kendi kaynaklarına göre tasvir etmiş, sonra da tenkit etmiştir. Böylece o, her iki yöntemi birlikte uygulamıştır. Bir dinler tarihçisi olarak ele aldığı metinleri tam bir tarafsızlık anlayışıyla ortaya koymuş, ancak bir kelâmcı olarak söz konusu metinleri eleştirmekten geri durmamıştır. Bir bakıma o, inançları ve görüşleri olduğu gibi nakletmiş, ancak usulüne uygun bir şekilde de bunları eleştirmiştir. İbn Hazm diğer din mensuplarıyla tartışmalarında aklı ve nakli birlikte kullanmıştır. Özellikle Kitab-ı Mukaddes eleştirileri böyledir. Tevrat'tan ya da İncillerden yaptığı alıntıları tam olarak vermiş, anlaşılması zor ya da yoruma açık konuları değil, net ve anlaşılabilir meseleleri ortaya koyup bilâhare eleştirisini yapmıştır. Meselâ Tevrat'ın tahrif edildiğini anlatırken metnin içsel bütünlüğünden hareketle tezatları, sayıların uyuşmamasını vb. hususları ortaya koyarak böylesi bir metnin vahiy olamayacağını anlatmak istemiştir. Öte yandan İbn Hazm, müslüman muhaliflerine karşı Kur'ân ve sünneti esas almış; bunları kendi zâhirî anlayışı doğrultusunda kullanmıştır.[131]

---

[131] Sayar, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel-Nihal,* s. 69.

İbn Hazm'ın iyi bir cedelci/tartışmacı olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Polemikten ziyade inandığı doğruları ortaya çıkarmaya çalışmıştır. O, münazaralarında samimi olarak hakkın ortaya çıkmasını amaçlamış, şahsî tatmin ve galibiyet peşinde koşmamıştır. Onun üslubunun çok sert olduğu söylenebilir. Özellikle hilaf eserlerinde onun bu tutumu daha Bârîz görülür. Bu tutumunun sebepleri hakkında farklı açıklamalar bulunmaktadır. Kendi açıklamasına bakılırsa geçirdiği ağır bir hastalık onun tabiatını değiştirmiş, asabî ve tahammülsüz olmasına yol açmıştır. Bu bir sebep teşkil edebilirse de, tek başına yeterli değildir. Asıl sebep, içinde yaşadığı toplumla uyuşmazlık içinde bulunması ve karşılaştığı kötü muamele olabilir. Çünkü o, dinî yaklaşımı ve siyasî tercihinden dolayı itham edilmiş; eza ve cefaya maruz kalmıştır. Bu durum onun ruh yapısını etkilemiş olmalıdır. Öte yandan kendisiyle tartışan birtakım câhillerin kaba tavır ve kışkırtmaları da onu muhaliflerine misliyle mukabeleye zorlamış olabilir. Ayrıca o, görüşlerinin haklılığına inanan ve kendisine aşırı güvenen biridir. Yaşadığı dönemde yahudi ve hıristiyanlardan üst düzey devlet görevlerine atanan ve statüsüne güvenerek haddini aşıp İslâm'a dil uzatanlar olmuştur. Müslümanların aleyhine azınlıkları cesaretlendiren bu durum onun aşırı tepki vermesinin nedeni olabilir. Öne sürülen bütün bu sebepler, İbn Hazm'ın sert ve kırıcı üslûbunu izah etme ve bir ölçüde mazur gösterme amacına matuftur.[132] Bununla birlikte İbn Hazm'ın özellikle mezhep imamlarına ve önde gelen İslâm âlimlerine yönelik ifade ve eleştirileri müslümanların geneli tarafından hoş karşılanmamıştır.

İbn Hazm, çok yönlü bir ilim adamıdır. Dinler ve mezhepler tarihine dair baş eseri *el-Fasl* ve *el-Muhalla* adlı eserleri onun bu yönünün en büyük şahididir. Öte yandan İbn Hazm, bir reddiyecidir. Yaşadığı dinî, siyasî ve sosyo-kültürel şartlar onu kelâmî çerçevede savunmacı bir çaba içine girmeye ve muhalif görüşleri reddetmeye yöneltmiştir. Nitekim Mâlikî usulcüsü Ebu'l-Velîd el-Bâcî ile fıkıh usulü, Mekkî b. Ebû Tâlib[133] ile kıraat konusunda tartışmış, kendisinin de belirttiği gibi müslümanlarla olan tartışmalarında naslara, gayri müslimlerle yaptığı tartışmalarında ise aklî burhana dayanmıştır. Onun reddiyeci kişiliği dinler ve mezhepler tarihine ilişkin eserlerinde daha baskındır. Onun özel olarak Yahudi İsmâil (Samuel) b. Nağrâle'ye karşı yazdığı reddiye meşhurdur.[134] Filozof Ebû Bekir Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî'nin (ö. 313/925) İslâm'a aykırı görüşlerine karşı da bir reddiye yazdığını kendisi belirtmektedir. İbn Hazm gayri müslimlere karşı İslâm'ı, müslümanlara karşı ise genelde Ehl-i Sünneti ve özelde Zâhirîliği savunmak adına yoğun bir mücadelenin kahramanı olmuştur.[135]

---

[132] Sayar, *a.g.m.*, s. 71.

[133] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî (ö. 437/1045), Endülüs'te yaşamış önemli bir tefsir ve kıraat alimidir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Altıkulaç, Tayyar, "Mekkî b. Ebû Tâlib", *DİA*, XXVIII, 575-576).

İbn Hazm kendinden önceki âlimleri de eleştirmekten geri durmamış, "Selefimizi severiz, ama bizim için gerçek onlardan daha değerli ve daha üstündür." diyerek bunu ilmin gereği saymıştır. Ancak çok defa başta mezhep imamları olmak üzere tenkit ettiği kimselere karşı nezaket sınırlarını aştığı, bazan hakarete varacak ağır ve sert ifadeler kullandığı da görülür. İbn Hazm kendisi ve kitapları hakkındaki olumsuz kanaatleri, "Bizim kitaplarımızı bu eserler hakkında hiçbir bilgisi olmayan, onları mütalaa etmeyen, tek bir kelimesini dahi görmemiş kişiler tenkit etmiştir."[136] diyerek reddeder. İbn Hazm hakkında ılımlı bir tavır sergileyen Zehebî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin İbn Hazm'a yönelttiği tenkitleri zikrettikten sonra onun babasının hocası olan bu âlime insafsız davrandığını, hakkında âdil olmadığını ve onu çok hafife aldığını belirtmiş, ilimdeki büyüklüğüne rağmen İbnü'l-Arabî'nin İbn Hazm'ın mertebesine erişemeyeceğini ileri sürmüştür.[137]

İbn Hazm'ı döneminin diğer âlimlerinden farklı kılan hususların başında hiç şüphesiz eserlerinde ve ilmî tartışma ve münakaşalarda ortaya koyduğu sert eleştirileri gelir. İbn Hayyân'ın belirttiği üzere o, kendine muhalif olanlarla tabiatı gereği çekinmeden tartışmış, bütün gücünü ortaya koymuştur. Münakaşalarında hiçbir tarizden çekinmemiş, en acı hakikatleri söylemiş, ağır darbeler indirerek koca kaya parçalarını bile hardal danesi gibi dağıtmıştır. Bu yüzden kalpler ondan nefret etmiş ve insanlar ondan uzaklaşmıştı. Fakat o dediğinden asla dönmemiş, onlara boyun eğmemişti.[138]

---

[134] Bkz. İbn Hazm, *er-Redd alâ İbn en-Nagrile el-Yehûdî,* (*Resailu İbn Hazm el-Endelüsî* içinde, III, 39-70), thk. İhsan Abbas, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, I-IV, 1987.

[135] Sayar, a.g.m., s. 71.

[136] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* II, 95.

[137] Apaydın, Yunus, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 41.

İbn Hazm'ın sert eleştirilerine muhatap olan âlimler, haliyle ona karşı bir husumet beslediler, görüşlerini reddetmek için gayret gösterdiler, dahası onu sapkınlıkla itham edip dönemin yöneticilerine şikâyet ettiler. Bunun neticesinde İbn Hazm, çeşitli baskı, zulüm ve sürgünlere muhatap olmuştur. Çağının önemli bir ilim ve fikir adamı olan İbn Hazm'ın çağdaşlarıyla olan ilişkilerine bakıldığında, açık sözlülüğü, kendine özgü bir güven anlayışı ve benzeri sebepler yüzünden devrinin âlimleri tarafından eleştirildiği görülür. Fakihlerin ona cephe almasının sebebini tam olarak bilemiyoruz. Onların olumsuz tutumlarının sebebi, İbn Hazm'ın ortaya koyduğu deliller karşısında âciz kalmaları ve ona karşı bir çeşit haset içinde olmaları mıdır? Yoksa Zâhiriyye mezhebini öne çıkarması ve Endülüs'te yaygın olan Mâlikî mezhebine muhalefet etmesi midir? Ya da döneminin fakihlerini eleştirirken acımasız ve sivri dilli oluşu mudur? Doğrusu muhaliflerinin sadece görüşlerini mi çürütüyordu yoksa görüş sahiplerini mi yaralıyordu? Ya da diğer âlimlere nasip olmayacak imkânlara ve zenginliğe sahip olması kendisine karşı bir kin beslenmesine mi sebep olmuştur? Anlaşılan o ki bu durumların tamamı ona muhalefet edilmesinde etkili olmuştur.

11) Eserleri

Endülüs medeniyetinin en önemli şahsiyetlerinden olan İbn Hazm'ın ilmî olduğu kadar edebî bir kişiliği de vardır. Kendisine nispet edilen eserleri bizzat kendisi yazdığı, vefat edinceye kadar okumak ve yazmaktan uzak kalmadığı, bu yüzden velût bir âlim olduğu kabul edilir.[139] O, akâid, usûl, furû', fıkıh, hadis, tefsir, dinler tarihi, mezhepler tarihi, felsefe, mantık, tıp gibi sahalarda seçkin bir âlim, güçlü bir cedelci ve büyük bir düşünür olarak meşhur olduğu kadar, edip, eleştirmen ve soylu bir şair olarak da meşhurdur.[140] O, çok az âlime nasip olacak şekilde, çağında revaçta olan ilim dallarının hemen hepsinde çok sayıda eser ortaya koymuştur. Onun eserlerinin sayısı konusunda İbn Beşküvâl'in bildidiğine göre, Kadı Ebu'l-Kâsım Sâ'id b. Ahmed el-Endelüsî'den gelen bir haberde şöyle denilmektedir: "İbn Hazm'ın oğlu Ebû Râfi' el-Fadl (ö. 479/1086), babasının yaklaşık 80.000 varak tutan 400 cilt telifi olduğunu bana haber vermiştir."[141] Pek çok araştırmacının kabul ettiği üzere o, Endülüs halkı içerisinde en geniş bilgiye sahip olan, İslâmî ilimleri en çok tahsil eden; lügat, belagat, şiir, siyer ve ahbâr ilimlerinde derin vukûfiyeti olan bir âlimdir.[142] İbn Hazm'ın öğrencilerinden Humeydî (ö. 488/1095) de, hızlı ezberleme, keskin zekâ, asalet ve dindarlıkta İbn Hazm gibisini görmediğinisöylemiştir.[143]

---

[138] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 15.

[139] Muhammed Ebû Leyla, "Bir Düşünür ve Münekkit Olarak İbn Hazm", *İbn Hazm Sempozyumu*, s. 83,

İbn Hazm, kelâm, dinler tarihi, fıkıh, hadis, felsefe, mantık, dil ve edebiyat gibi çeşitli alanlarda yüzlerce eser vücuda getirmiştir. Yetişkinlik dönemi, Endülüs Emevîlerinin iç çalkantılarına ve Mülûkü't-Tevâif dönemine rastlayan İbn Hazm, birçok kitabını vatanından ve ailesinden uzakta her an saldırıya uğrayıp öldürülme korkusu içerisinde yazdığını ifade etmiştir.[144] Bu eserlerden 150 kadarının adı kaynaklarda geçmektedir. Biz burada kelâm ve İslâm mezhepleri tarihi başta olmak üzere bazı önemli eserlerini kısaca tanıtmaya, sonrasında *el-Fasl* eseri üzerinde yoğunlaşmayaçalışacağız.[145]

---

140 Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-üdebâ*, IV, 1654.
141 İbn Beşküvâl, es-Sıla, II, 605. Ayrıca bkz. Yâkût el-Hamevî, *a.g.e.*, IV, 1651.
142 Zehebî, *Siyerü a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 187.
143 Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes*, II, 491.
144 Apaydın, "İbn Hazm", *DİA*, XX, 49.
145 İbn Hazm'ın eserleriyle alakalı bu bilgiler büyük oranda İslâm Ansiklopedisinden alınmıştır. Konuyla alakalı olarak ayrıca şu kaynaklara bakılabilir: Humeydî, *Cezvetü'l-muktebes*, II, 491-93; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, XVIII, 193 vd.; Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 110-117 (143 eser); Himâye, *İbn Hazm ve menhecuhu*, s. 70-84 (130 eser); Münşid, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 93-101 (164 eser); Ebû Suaylik, *el*-İmâm *İbn Hazm*, s. 30; Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* XX, 49-51.

İslâm Mezhepleri, Dinler Tarihi, Kelâm ve Felsefeye Dair Eserleri

1. el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal: Dinler ve mezhepleri konu alan ve bu çalışmanın da özünü oluşturan bu eser üzerinde bilâhare durulacaktır.

2. et-Takrîb li-Haddi'l-Mantık ve'l-Medhal ileyhi bi'l-Elfâzi'l-'Âmmiyye ve'l-Emsileti'l- Fıkhiyye: Eser, Aristo mantığı ekseninde mantık ilmini konu almaktadır. İbn Hazm eseri kaleme alırken; mantık ve felsefe hakkındaki yanlış kanaatleri giderme ve doğru düşünmenin ilkelerini oluşturduğunu belirttiği mantık ilminden herkesin faydalanması için mantık ilmini kolaylaştırma gayesi gütmüştür.[146] Bunun için mantık meselelerini ele alırken anlaşılması zor mantık ve felsefe terimleri yerine dinî terimler kullanmış, örneklerini de fıkhî meselelerden getirmiştir. İhsan Abbas'ın neşrettiği eser, el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr yayınevi tarafından *Resâilu İbn Hazm* serisinin IV. cildi içerisinde 1983 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır.

3. Risâle fî Müdâvâti'n-Nüfûs ve Tehzîbi'l-Ahlâk ve'z-Zühd fi'r-Rezâ'il: İbn Hazm eserini; insanların bozulan ahlâklarını düzeltme ve nefis hastalıklarını tedavi etmek amacıyla kaleme almıştır. İbn Hazm eserinde hayata ilişkin tecrübelerinden hareketle insanlara hikmetli sözler şeklinde ahlâkî tavsiyelerde bulunmaktadır. Eser *el-Ahlâk ve's-Siyer fî Müdâvâti'n-Nüfûs* adıyla da anılmakta olup, *Resâilu İbn Hazm* serisinin (I cilt 321-415) içerisinde yer almaktadır.

4. el-Usûl ve'l-Furû': Çeşitli kelâm konularını ele almaktadır. Muhammed Âtıf el-Irâkî, Süheyr Fazlullah ve İbrâhim Hilâl'in birlikte neşrettikleri eser, 1978 yılında Kahire'de yayımlanmıştır.

5. İzhâru Tebdîli'l-Yehûd ve'n-Nasârâ li't-Tevrâti ve'l-İncîl ve Beyânu Tenâkuzi mâ bi-eydîhim minhâ mimmâ lâ Yahtemilu't-Te'vîl: İbn

---

[146] İbn Hazm'ı mantık anlayışıyla alakalı olarak bkz. Vedi' Mustafa, *İbn Hazm ve mevkıfuhu mine'l-felsefe ve'l-mantık ve'l-ahlâk*, Abudabi, 2000; Çapak, İbrahim, "İbn Hazm'ın Mantık Anlayışı", *Usûl: İslâm Araştırmaları,* Sayı 8: Temmuz-Aralık 2007, ss. 23-46.

Hazm’ın *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ’i ve’n-Nihal* adlı eserinin I. cildinde 201-202’inci sayfaları arasında yer almaktadır.

6. en-Nesâihu’l-Münciye mine’l-Fedâihi’l-Muhziye ve’l-Kabâihi’l-Mürdiye min Ekvâli Ehli’l-bida‘: *el-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehvâ’i ve’n-Nihal* adlı eserinin V. cildinde 33-73’üncü sayfalar arasında tekrar edildiği kabul edilmektedir.

Fıkıh ve Usulüne Dair Eserleri

1. el-Muhallâ: Zâhirî fıkhına dair en önemli eser olup müellifin el-Mücellâ adlı kitabının şerhidir. İbn Hazm bu eseri tamamlamadan vefat ettiği için kalan kısmı (X, 401’den XI. cildin sonuna kadar) oğlu Ebû Râfi‘ tarafından babasının *el-Îsâl* adlı kitabından özetlenerek tamamlanmıştır. *el-Muhallâ*, ilk altı cildi Ahmed Muhammed Şâkir tarafından olmak üzere tahkik edilerek yayımlanmış (I-XI, Kahire 1347-1352), daha sonra bu neşrin ofset baskısından ayrı olarak başka neşirleri de yapılmıştır. Eser, 1995 yılında 12 cilt halinde Beyrut’ta yayımlanmıştır.

2. el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm: Zâhirî düşüncesi ve fıkıh usulüne dair bir eser olup, Zâhirî fıkhının metodolojisini ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. İbn Hazm eserinde kendi usûl anlayışını diğer mezheplerin usul anlayışlarıyla mukayese etmekte ve kendi görüşlerinin doğruluğunu aklî ve naklî delillerle ispatlamaya çalışmaktadır. Eserin farklı baskıları vardır. Mahmûd Hâmid Osmân’ın neşri ile 1998 yılında Kâhire’de yayımlanan eser bunlardan birisidir.

3. en-Nübzetü’l-Kâfiye fî Usûli Ahkâmi’d-dîn: İbn Hazm’ın *el-İhkâm*’dan sonra kaleme aldığı muhtasar bir fıkıh usulü kitabıdır. Zâhid Kevserî (Kahire 1940) ve Ahmed Hicâzî es-Sekkā (Kahire 1981) tarafından neşredilmiştir.

4. Merâtibü’l-İcmâ‘: Üzerinde icmâ gerçekleşen konuları fıkıh bablarına göre derleyen bu kitabın çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1357/1938; Beyrut 1978, 1402/1982).

Edebiyat, Tarih ve Biyografiye Dair Eserleri

1. Tavku'l-Hamâme fi'l-Ülfeti ve'l-Üllâf: İbn Hazm eserinde platonik aşkın muhtelif safhalarını psikolojik tahlillerle anlatırken, kendi hayatından ve muasırlarının tecrübelerinden örnekler vermiştir. İbn Hazm eserinde; aşkın mahiyeti, belirtileri, düşünde sevenler, ilk bakışta aşık olanlar, uzun görüşmeler sonucu aşık olanlar, sözle îma, gözle îma, mektuplaşma, aşkta aracı kullanma, sır saklama, sır söyleme, kavuşma, ayrılma, teselli, vefâ ve ihanet gibi aşkla ilgili konuları şık bir üslupla sürükleyici bir tarzda anlatmaktadır. İhsan Abbas'ın neşrettiği eser, *Resâilu İbn Hazm* serisinin I. cildi içerisinde 1983 yılında Beyrut'ta yayımlanmıştır. Birçok dile tercüme edilen eser, *"Güvercin Gerdanlığı-Sevgiye ve Sevenlere Dair"* adıyla Türkçeye de tercüme edilmiştir.

2. Cemheretü Ensâbi'l-Arab: En kapsamlı ensâb kitaplarından biri olup bu konuda daha sonra yazılan eserlere kaynaklık etmiştir. Arapların Adnân, Kahtân ve Huzâa kollarının kendi zamanına kadar gelen nesep silsilesine yer veren müellif, kişilerin ilmî seviyeleri konusunda ilginç değerlendirmeler yaparak birçoğunun ilmî ve idarî görevlerine de işaret etmiştir. Ayrıca tarihî, siyasî ve edebî bilgilerin de yer aldığı eser Levi-Provençal (Kahire 1948) ve Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire 1962, 1977) tarafından neşredilmiştir.

3. Cevâmi'u's-Sîre: İbn İshâk'tan nakillerde bulunduğu muhtasar bir siyer kitabı olup İhsan Abbas ve Nâsırüddin el-Esed tarafından müellifin beş risalesiyle birlikte *Cevâmi'u's-Sîre ve Hamsü Resâ'ile Uhrâ* adıyla yayımlanmış (Kahire 1955, 1956, 1959), daha sonra müstakil baskısı da yapılmıştır (Kahire 1982; Beyrut 1403/1983).

4. Haccetü'l-Vedâ': Vedâ hutbesinin açıklaması mahiyetinde olan bu eseri Memdûh Hakkī neşretmiştir (Dımaşk 1956).

***

Yukarıda belirtilen eserlerinden başka İbn Hazm'ın çeşitli konularda kaleme aldığı pek çok risalesi de bulunmaktadır. Söz konusu risalelerinden bazıları müstakil olarak, diğerleri de çeşitli mecmualar halinde basılmıştır.[147] Müellif, bazı eserlerinin isimlerini *el-Fasl*'ın çeşitli yerlerinden dile getirmiştir.[148] Nihayetinde İbn Hazm, Ebû Zehra'nın ifade ettiği üzere çok yönlü bir âlimdir: *"Baştan başa mücadelelerle dolu bir hayat, işte kudretli âlimin hayatı bu. O, her ne kadar nimet içinde yüzen bir ailede doğduysa da, hayatı nimet içinde geçmedi, o geniş ufuklara açılan bir fikir sahibi oldu. Felsefe, tarih, lisan, edebiyat okudu. Eski câhiliye şiiri ile İslâm dönemi şiirlerinin çoğunu ezberledi, hadis okudu. Hadisleri toplayıp tedvin etti. Onun el-Muhallâ adlı fıkıh kitabı, Hz. Peygamber'in sahih hadislerini ne kadar çok bildiğini, sahabe fetvalarına,* tâbiînin *asarına olan derin vukufunu çok güzel göstermektedir. O, bu konuda dibi bulunmaz engin bir denizdir. O eski dinleri bildiği gibi, milletleri ve İslâm fırkalarını da çok iyi tanırdı. Yahudilerin ve Hıristiyanların İslâm'a saldırılarına karşı İslâm'ı savundu, Endülüs'te, -bu İslâm diyarında- müslümanları müdafaa etti... O, umumî ve hususî tarihi bilirdi. Milletler, taifeler ve fırkalar tarihine vukufu vardı. Milletlerin nasıl meydana geldiklerini, nasıl yaşadıklarını ve nasıl yok olup gittiklerini tanırdı. O üstün bir akılla, bunların hepsinin sebeplerini, neden böyle olduklarını çok iyi bilirdi ve bunları açık bir kalemle kitaplarına yazardı."*[149]

Kitaplarının Yakılması

"Kitap Medeniyeti" olarak nitelenen Endülüs'te, yüz binlerce el yazması nadide eserlerin bulunduğu kütüphaneler kurulmuştu. Özellikle II. Hakem'in şahsî gayretleriyle oluşturduğu, dört yüz bin ciltten fazla kitabı olan büyük bir kütüphanesi vardı.[150] Bunun dışında hemen her şehirde büyük kütüphaneler kurulmuştu. Ancak mezhebî anlamda taassubun zirve yaptığı dönemlerde farklı fikir ve görüşlere tahammül edilemediğinden pek çok âlimin eserleri yok edilmiştir. İşte eserleri yakılarak yok edilmeye çalışılan âlimlerden biri İbn Hazm'dır.

---

[147] İbn Hazm'ın risaleleri hakkında geniş bilgi için bk. Apaydın, "İbn Hazm", *DİA,* 20/51.

[148] Örnek olarak bkz. *"en-Nesâihu'l-Münciyetü min Fedâihi'l mahziyyeti ve'l-Kabaihi'l-Merdiyyeti min ekvâli ehli'l-Bidai min Fırakı'l erba'i: Mu'tezile ve'l-Mürcie ve'l-Havaric ve'ş-Şîa"* (bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reisülküttâb, vr. 207-b; II, 25 (#26); *el-İttisâl ilâ fehmi mârifeti'l-hisâl,* (bkz. İbn Hazm, *el-Fasl, Reisülküttâb,* vr. 442b; III, 425 (#623).

[149] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 17.

[150] Mehmet Özdemir, "Hakem II", *DİA*, XV, 174-175.

Endülüs'te düzen bozulup küçük devletçikler ortaya çıktığında İbn Hazm da farklı şehirlerde ilmî faaliyetlerini yürütmeye ve ders vermeye başlamıştı. Mayorka adasında bulunduğu sırada Zâhirî görüşlerini orada yaymış ve epeyce taraftar toplamıştı. Dönemin önemli Mâlikî fakihlerinden Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî (ö. 474/1081) de bu adada bulunmakta idi. Aralarında ilmî tartışmalar vuku buluyor, ilmi meclislerde karşılaşıyorlardı. İbn Hazm'ın mezhebî noktadaki rahatlığı, yeri geldiğinde kendi mezhebine mensup âlimleri bile eleştirmesi, haliyle Mâlikî mezhebini ve mezhep imamlarını eleştirmesi, bu mezhebe mensup fakihleri rahatsız etmiş ve aleyhinde ciddi bir şer ittifakı oluşmuştu. Bu sırada İbn Hazm'a destek veren Mayorka'nın önde gelenlerinden Vezir Ahmed b. Reşîk'in ölmesi üzerine ciddi bir destekçisi de kalmamıştı. Bunun üzerine İbn Hazm, buradan ayrılmak zorunda kalmıştı. Sonrasında İşbîliye (Sevilla) şehrine gelmiş ve burada ders vermeye başlamıştı. Şehrin yöneticisi Abbâdî Hükümdarı Mu'tazıd-Billâh Abbâd b. Muhammed[151], kurnaz ve acımasız biriydi. Halka baskı yapmak, kendisini kabullendirmek için yetkilerini Halife Hişâm b. Hakem'den aldığını iddia etmiş, onun hayatta olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü Sevilla halkı halifesiz yaşamak istemediklerinden onları böylece kandırmak istemiştir. Halifenin hayatta olduğu şeklindeki bu iddia 455 yılına kadar bu şekilde sürmüş; daha sonra söz konusu halifenin öldüğü ve vazifeyi Muktazid'e bıraktığı iddia edilmişti. İbn Hazm, halkın kandırıldığını anlamış ve kimselerden korkmaksızın bunu sert ifadelerle insanlara açıklamış ve halifenin hayatta olduğu yalanını ifşa etmişti.[152] Öyle anlaşılıyor ki İbn Hazm'ın kitaplarının yakılması bu sürece tekabül etmektedir. Muktazıd, hem kendisine yönelik sert eleştirileri bertaraf etmek hem de İbn Hazm'a savaş ilan etmiş olan fakihler cephesinin gönlünü kazanmak istemiştir. Çünkü İbn Hazm, İmam Mâlik de dahil olmak üzere mezhep imamlarını eleştiriyor ve yeni bir anlayışı (Zâhirîlik) dillendiriyordu. Dahası İbn Hazm, Emevî yanlısıydı ve onlara gönülden bağlıydı. Mülûkü't-Tavâif'in hüküm sürdüğü bu dönemde Emevî hilâfetinin yeniden ihya edilmesi mümkün olabilirdi. Dolayısıyla buna gönül vermiş İbn Hazm gibi kimselerin halk nezdinde itibarsızlaştırılması siyaseten önem arz etmekte idi.[153] Bütün bu gerekçelerden dolayı İbn Hazm'ın kitaplarının İşbiliye'de yakılıp imha edildiği anlaşılmaktadır.[154]

---

[151] İşbîliye merkez olmak üzere Güneybatı Endülüs'te hüküm süren bir Arap hânedanı olan Abbâdîler'in (1023-1091) kurucusu İşbîliye Kadısı Ebü'l-Kasım Muhammed b. Abbâd'dır. Bu şahsın oğlu Abbâd, tahta geçtiği zaman "Hâcib", bir süre sonra da "el-Mu'tazıd-Billâh" unvanlarını kullanmıştır. Siyasî bakımdan son derece kabiliyetli ve başarılı olan Abbâd, yirmi yedi yıllık hükümdarlıktan sonra 1069 yılında ölmüştür. (Bkz. Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbâdîler", *DİA*, I, 15-16).

Gerekçesi ne olursa olsun, İbn Hazm'ın henüz hayatta iken kitaplarının halkın önünde yakılmış olması çok önemli bir hadisedir. Böylesi bir hadiseyi sadece bir kısım fakihlerin yapabilmesi tek başına mümkün değildir. Dönemin hükümdarları ve emirlerinden destek alınmadıkça bunun yapılabilmesi mümkün değildir. Şu halde bu kudretli âlime karşı ulemâdan ve yöneticilerden meydana gelen muhalefet cephesi oluşmuştur. Ulemâ sınıfı tutum, tavır ve eleştirilerinden dolayı İbn Hazm'a düşman olmuşlardı.[155] İşbiliye'ye hâkim olan Abbâdî yönetimi de, ateşli bir Emevî yanlısı olmasından dolayı onu tehlikeli görüyordu. Sonuçta Mâlikî ulemâ ile yönetici sınıfın ittifak ederek İbn Hazm'ı itibarsızlaştırmaya, mahkum edip halk nezdindeki etkinliğini yok etmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır. İbn Hazm, kitaplarının yakılmasıyla alakalı olarak şöyle demiştir: "*Her ne kadar şu kâğıtları yakıyorsanız da, o kâğıtlardaki ilmi yakamazsınız, çünkü onlar benim göğsümde saklıdır. Ben nereye gitsem ilmimde gider, nerede olursam o da yanımdadır. Benimle beraber kabre defnolunur. Kâğıtları kitapları yakmayı bırakın, benim karşımda bilginiz varsa onunla konuşun. Böylece insanlar kimin ne bildiğini görsünler. Bunu yapamayacaksa-*

---

[152] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 48-49.

[153] Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 50.

[154] Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, X, 79; Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 17; İhsan Abbas, *Târîhu'l-edebi'l-Endelusî,* I, 310-312.

[155] Bkz. İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb*, V, 242.

nız, çünkü sizin bilginiz yok...”[156] Doğrusu İbn Hazm'a reva görülen bu muamele, Endülüs'te bir ilk de değildir. Ondan önce ve sonra da bazı âlimlerin dışlandığı, zındık ilan edildiği ve eserlerinin yakıldığı bilinmektedir. Meselâ İbn Meserre (ö. 319/931) Mâlikî fukahasının baskıları yüzünden faaliyetlerini gizli yürütmek zorunda kalmış, ancak takipten ve zındıklıkla itham edilmekten kurtulamamış, hem kendisi hem de öğrencileri tövbe etmeye davet edilmiş, İbn Meserreci diye bilinenlerin çoğu Endülüs'ten kaçmak zorunda kalmıştır.[157] İbn Hazm da *el-Fasl*'da İbn Meserre'den bahsetmiş, görüşlerini savunan İsmâil b. Abdullah er-Ruaynî'nin İbn Meserre'ye aşırı görüşler nispet ettiğini belirttikten sonra Meserrecilerin böyle görüşler dile getirmediklerini açıklayarak Ruaynî'yi yalanlamıştır.[158] Aynı şekilde İbn Rüşd (ö. 595/1198) de benzer gerekçelerle itham edilmiş ve sürgüne gönderilmiştir. [159]

C. BİR MEZHEPLER TARİHÇİSİ OLARAK İBN HAZM

Bir düşüncenin veya siyasî bir hareketin mezhep olarak isimlendirilebilmesi için İslâm'a mensubiyet, itikadî veya siyasî konularda yoğunlaşma, bu yoğunlaşmanın gruplaşmaya dönüşmesi ve özgün bir metodolojiye sahip olması gerekir.[160] Bazı İslâm âlimleri bu konuyla ilgilenmiş; bir fikir hareketinin veya siyasî bir oluşumun mezhep sayılabilmesinin şartlarını kendilerince belirlemeye çalışmışlardır. Bu meseleyi kendisine dert edinen ve hangi fikirlerin ya da siyasî oluşumların mezhep/fırka sayılması gerektiğini açıklayan ilk mezhepler tarihçisi olarak İbn Hazm'ı görmemiz mümkündür. O, siyasî veya itikadî bir hareketin müstakil bir mezhep olabilmesi için; tevhîd, kader, iman-küfür, imâmet ve ashâbın fazileti gibi temel konularda farklı bir görüş ortaya koymasının gerekliliğini ileri sürmüştür.[161] Böylece o, bu konuda kendisinden sonra gelen Şehristânî'ye (ö. 548/1155) öncülük etmiştir.[162]

---

156 Ebû Zehra, *İbn Hazm*, s. 17.

157 Geniş bilgi için bkz. Çağrıcı, Mustafa, “İbn Meserre”, *DİA,* XX, 188-193.

158 Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl, Reisülküttâb*, vr. 454ab; III, 511 (#769).

159 Bkz. Karlığa, H. Bekir, “İbn Rüşd”, *DİA,* XX, 257-288.

160 Bkz. Bulut, Halil İbrahim, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* s. 31-34.

161 İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 208a; II, 25 (#27).

162 Bkz. Şehristanî, *el-Milel ve'n-Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi,* (çev. Mustafa Öz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, vr. 2b (sy.6).

İbn Hazm'a göre İslâm mezheplerinin ortaya çıkış süreçlerinde sosyal, siyasî, dinî ve tarihî sebeplerin etkisi vardır. Nitekim o, Şiî fırkaların ortaya çıkış sürecini anlatırken kadim İran kültürüne vurgu yapmış ve *"Bu fırkalarının İslâm dininden çıkmalarının esas sebebi Fârisîler/İranlılardır. Fârisîler güçlü bir krallığa sahiptiler; bütün milletlere karşı nüfuz sahibiydiler. Kendilerini ayrıcalıklı kabul etmekte idiler. Hatta kendilerini soylular olarak isimlendirmekteydiler. Diğer insanları kendilerinin köleleri saymaktaydılar. Ne zaman ki Arapların eliyle onların bu büyük devletleri yıkılınca -ki Araplar Farslıların ehemmiyet vermedikleri bir topluluktu-, bu durum kendilerine çok ağır geldi. Meseleyi kendi içlerinde büyüttüler. Birçok kez İslâm'la hile yoluyla mücadeleye giriştiler, ancak her seferinde yüce Allah hakkı üstün çıkardı..."*[163] diyerek çok önemli bir tesbitte bulunmuş, meselenin sosyo-kültürel, dinî ve tarihî arka planına ışık tutmuştur.

el-Fasl'ın teknik anlamda bir mezhepler tarihi kitabı sayılamayacağı açıktır. Bununla birlikte eser, geniş bir mezhepler tarihi perspektifine sahiptir. İbn Hazm'ın öncelikli hedefi, bir mezhebin ne zaman ortaya çıktığı, ne gibi süreçlerden geçtiği, ne zaman teşekkül ettiği gibi teknik meseleler değildir. O, İslâm mezheplerinin genel olarak teşkil ettikleri zemini ve bu zeminin gerçekte İslâm toplumuna olumlu ya da olumsuz ne tür katkılar sağladığından hareketle eleştirel bir yaklaşımı önemsemiştir. Ayrıca o, bir düşünür olarak dönemine şahitlik etmiştir. *el-Fasl* sayesinde İbn Hazm'ın yaşadığı döneme gelinceye kadar Endülüs'teki dinî ve mezhebî tavırlar hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Ayrıca Endülüs medeniyetinin çökme sürecine, çekişmelere ve sosyo-kültürel ve siyasî krizlere, bu krizler karşısında gayet duyarlı bir İslâm âliminin çırpınışlarına şahit olmaktayız.[164]

İbn Hazm, *el-Fasl*'ında İslâm düşüncesinde ortaya çıkan ekoller olarak Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Mürcie, Şi'a ve Hâricilerden söz eder.[165] Doğrusu onun yaşadığı Endülüs İslâm toplumunda mezhebî anlamda bir çoğulculuğun olduğunu söylemek zordur. Burada, Doğu İslâm toplumunda görülen fırkaların pek çoğunun mevcut olmadıklarını ya da kayda değer bir etkilerinin bulunmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun sebebi olarak da, siyasî idarenin farklı İslâm mezheplerine ait fikirlere geçit vermemesi, Mâlikî mezhebi taraftarlarının katı tutumu gerekçe gösterilebilir.[166]

---

[163] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl, Reisülküttâb*, vr. 206b; 21 (#21).

[164] Mehmet Dalkılıç, "İbn Hazm'ın İslâm Mezheplerini Sınıflandırmadaki Metodu ve Galiyye", *Uluslararası İbn Hazm Sempozyumu*, s. 273.

[165] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 445a; III, 443 (#652).

İbn Hazm, *el-Fasl*'ında kelâmcıların tenkidine bir bölüm ayırmıştır. O, birtakım fırkaların aşırılıklarına dair *"en-Nesaihu'l-Münciye mine'l-Fedaihi'l-Muhziye ve'l-Kabâihi'l-Murdiyye min Akvâli Ehli'l-Bida' mine'l-Firaki'l-Erba' el-Mu'tezile ve'l-Murcie ve'l-Havâric ve'ş-Şiya"* isimli bir eser yazdığını, daha sonra bu eseri *el-Fasl*'e eklediğini belirtmiştir[167] Onun bahsettiği bu eser muhtemelen *el-Fasl*'ın son taraflarında yer alan *Zikru 'Azâimi'l- Muhrice ile'l- Kufri ev ile'l- Muhal min Akvâli Ehli'l- Bida' el- Mu'tezile ve'l- Havâric ve'l- Murcie ve'ş-Şiya'* başlıklı bölümolmalıdır.[168]

İbn Hazm, bazı fırkaların kendilerini İslâm'a nispet ettikleri halde gerçekte müslüman olmadıklarını söylemekten uzak durmamıştır.[169] Meselâ Mu'tezile'den Ahmed b. Hâbıt, Ahmed b. Basûs ve el-Fadl el-Hadesî'nin taraftarları, Râfizîlerden Gâliyye mensupları, Mutasavvife, Ebû İsmâil el-Batihî'nin taraftarları olan Batıhiyye gibi fırkalar İslâm'dan değildir, aksine bunlar ümmetin icmâsı ile kâfirdir[170], demiştir. İbn Hazm, İslâm mezheplerini Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Hâriciler, Mürcie ve Şîa olmak üzere kendi yaptığı tasnife göre beş ana grupta ele almış[171] ve Ehl-i Sünnete yakınlık veya uzaklıklarına göre bu fırkaları değerlendirmiştir.

a) Ehl-i Sünnet

İbn Hazm, "Ehl-i Sünnet" tabirinin, dinin itikada ve ahkâma ilişkin tercihlerini doğrudan naslara dayandıranlar için kullanılabileceğini ve bu kesim dışında kalanların, ki buna zâhirî tutumu terk eden müslüman çoğunluk da dahildir, Ehl-i Sünnetten sayılamayacağını öne sürmektedir.[172] Söz gelimi İbn Hazm, iman olgusunu, *‘kalbin akdi, dilin söylemesi ve organların ameli ile gerçekleşir, taatle artar, masiyetle azalır diye tanımlamış’* ve bu tanımın esasen Ehl-i Sünnetin iman tanımı olduğunu ileri sürmüştür. Kendisinin Ehl-i Sünnet mensubu olduğunu gayet açık bir şekilde ifade etmiş ve *“Bizleri İslâm ümmetinden eylediği, sonra da Ehl-i Sünnet fırkasına girmemizi müyesser kıldığı için O’na hamd olsun...”*[173] demiştir.

---

[166] Bkz. İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 143-144.
[167] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 207b; 25 (#26).
[168] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 445a; III, 443 (#652).
[169] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 206a; 17 (#16).
[170] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; 13 (#7).
[171] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 204b; 11 (#2).

İbn Hazm, genel olarak müslümanları “ehl-i hak” ve “ehl-i bid‘at” şeklinde ikiye ayırmış; “ehl-i hak” kavramıyla da Ehl-i Sünnet topluluğunu kastetmiştir. Nitekim o bu durumu şöyle açıklamıştır: *“Zikrettiğimiz Ehl-i Sünnet, Ehl-i Hak’tır, onların dışındakiler ise Ehl-i Bid‘attır. Buna göre Ehl-i Sünnet, öncelikle sahabîlerdir, sonra sahabenin yolunu tercih eden tâbiînin büyükleridir, sonra Ehl-i Hadis ve günümüze kadar nesiller boyu onlara uyan fakihler, ayrıca yeryüzünün doğusunda ve batısındaki insanlardan onlara uyan kimselerdir. Allah onların tamamına merhamet eylesin.”*[174] Ona göre Ehl-i Sünnetin dışında kalan gruplar zorunlu olarak Ehl-i Bid‘ati oluşturmaktadır.

İbn Hazm’ın kendi yaşadığı dönemi dikkate alarak ortaya koyduğu Ehl-i Sünnet tanımlaması sonraki süreçte şekillenen Ehl-i Sünnet kavramıyla tam olarak örtüşmez. Günümüz mezhepler tarihine göre Ehl-i Sünnet denildiğinde Selefiyye’nin yanı sıra Mâtürîdiyye ve Eş‘arîyye de buna dahildir. Halbuki İbn Hazm, “Ehl-i Sünnet” tabiriyle sadece “Sahabe ve tâbiîn neslinin seçkinlerinin yolundan gidenler, hadisçiler ile günümüze kadar nesil nesil onlara tâbi olan fakihler, yeryüzünün doğusunda ve batısında fakihlere uyan avamı”[175] kastetmiş, bir bakıma bu kavramı “Ehl-i Hadis”e tahsis etmiştir. İbn Hazm, İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlerden hemen hemen hiç bahsetmez, ancak İmam Eş‘arî ve Eş‘arîlerden pek çok yerde söz eder. Ancak o, Ebu'l-Hasan el-Eş'arî'yi ve mensuplarını "Ehl-i Sünnet" olarak değerlendirmez. Nitekim cennet ve cehennem konusunda genel bir bilgi verirken *"Ehl-i Sünnet, Hüseyin en-Neccâr,... el-Eş'arî ve taraftarları kâfirlerin ebedî olarak cehennemde kalacaklarını kabul ederler."*[176] derken İmam Eş'arî ve taraftarlarını Ehl-i Sünnetten ayrı bir grup olarak ifade etmiştir.

---

[172] Talib Türcan, “İbn Hazm’a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği”, s. 81-83.

[173] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 193a; I, 1035 (#1752).

[174] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 206a; 17 (#16).

[175] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 206a; 17 (#16).

İbn Hazm'ın bid'at kavramıyla Mu'tezile, Mürcie, Şîa ve Hâricîleri kastettiği anlaşılmaktadır. O, Ehl-i Sünnet haricindeki bu dört fırkayı itikadî bakımdan Ehl-i Sünnete yakınlık ve uzaklığına göre ele almış ve değerlendirmiştir. Ayrıca o, teknik anlamda mezhepler hakkında bilgi vermeyi hedeflememiştir. Onun amacı, ana gövdeden ayrılmış olan bu grupların, temel farklılıklarını ortaya koyarak söz konusu mezhebi bu görüş çerçevesinde değerlendirmek ve eleştirmektir.

b) Mürcie

İbn Hazm, kendi dönemine gelinceye kadar müslümanların ana gövdesini oluşturan büyük çoğunluğu (sevâd-ı a'zam) daha ziyade Mürcie başlığı altında ele almış ve bu fırkaya geniş bir yer ayırmıştır. Cehmiyye, Neccâriyye ve Kerrâmiyye'nin yanı sıra Eş'arîleri de Mürcie'den saymıştır. Başta Ebu'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) olmak üzere Ebû Bekr Muhammed b. Tayyib el-Bâkıllânî (ö. 403/1013), Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek (ö. 406/1015) ve Simnânî[177] gibi Eş'arî mezhebinin önemli isimlerine yer vermiş; İbn Küllâb el-Basrî'yi (ö. 240/854 [?]) de bunlara dâhil etmiştir.[178] O, Kerrâmîleri, “İman dil ile söylemekten ibarettir, bir kişinin kalbinde küfür bulunsa bile mü’mindir.” [179] görüşü dolayısıyla; Cehm b. Safvân’ı (ö. 128/745-46), “İman kalbin eylemidir, kişi diliyle küfrünü açıklasa, putlara tapsa, İslâm yurdunda Yahudi ve Hıristiyanlığa bağlansa, haça ibadet edip istavroz çıkarsa dahi imanına zarar gelmez.”[180] görüşünden dolayı Mürcie’den saymıştır. Eş‘arîleri de bu kategoriye dâhil eden İbn Hazm, iman konusundaki görüşleri bakımından Ebu’l-Hasan el-Eş‘arî ile Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46) arasında bir fark görmez. Küfrün hakikat olup olmadığı noktasında da Eş‘arîlere sert eleştiriler yönelten İbn Hazm, Endülüslü âlim Ebu’l-Velîd el-Bâcî’nin (ö. 474/1081) “Küfür hakikattir ama hak değildir.” sözüne karşı “Küfrün varlığı hakikattendir ama mânası bâtıldır, öyleyse küfür ne hak ne de hakikattir.”[181] şeklinde mukabelede bulunmuştur. Bu görüş ayrılığının temelini, *hak* ve *hakikat* kavramlarının aynı kabul edilip-edilmemesi oluşturur. Eş‘arîlere göre *hak* ile *hakikat* ayrı ayrı hususlar iken İbn Hazm’a göre Arap dili bakımından bu, büyük bir yanılgıdır, çünkü hak ve hakikat aynı manayı ifade eden eşanlamlı kelimelerdir. Dolayısıyla küfür, Eş‘arîlerin iddia ettiğinin aksine ne haktır ne de hakikattir.[182]

---

[176] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 383b; III, 13 (#4).

[177] Simnânî, Ebû Cafer Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kâdî el-Hanefî es-Simnânî, Irak bölgesinin Simnân şehrinde 361/972 yılında doğdu ve Bağdat'ta eğitimini tamamladı. Fıkıhta Hanefî mezhebinden olduğu, itikatta ise Eş'arî olduğu bildirilmektedir. Sonradan gözlerini kaybeden Simnânî, Musul'da kadılık yaparken 444/1052 yılında vefat etmiştir (Zehebî, XVII, 651; Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât,* II, 65; Kehhale, *Mu'cemu'l-muellifîn,* VIII, 318; Zirikli, *A'lam,* 1989, IV, 314) İbn Hazm, özellikle ilahi sıfatlar konusunda Simnânî'yi eleştirirken "Musul kadısı Ebû Cafer es-Simnânî el-Mekfûf (kör), Bakıllani'nin en büyük öğrencisi ve günümüzde Eş'arî'lerin başıdır." demiştir (bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* III, 537 (#809).

İbn Hazm’ın iman tanımı, Eş‘ariyye’nin iman tanımıyla örtüşmediğinden olacak ki kendisini Ehl-i Sünnet (Ehl-i Hadis, Ehl-i Zâhir) diye tanımladığı halde Eş‘arîleri ve bazı Hanefî-Mâtürîdî âlimleri bu grubun kapsamının dışında tutmuş, dahası onları Mürcie’den saymıştır.[183]

İbn Hazm, Mürcie olarak adlandırdığı grup ya da şahıslardan Ehl-i Sünnete en yakın olanının Ebû Hanîfe Nu‘mân b. Sâbit (ö. 150/767) ve onun mezhebinin mensupları olduğunu söyler: *“Mürcie fırkalarından Ehl-i Sünnete en yakın olanı fakih Ebû Hanife Nu‘mân bin Sabit’in (Allah’ın rahmeti onun üzerine olsun) görüşlerini benimseyen kimselerdir. Bunlara göre iman,*

---

[178] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 457b; III, 535 (#808).
[179] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 204b; II, 11 (#3).
[180] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 204b; II, 11 (#3).
[181] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 458a; III, 537 (#809).
[182] Bkz. Cağfer Kardaş, “İbn Hazm ve Eş‘arîlik”, s. 93.
[183] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 456a; III, 525 (#793).

dil ve kalbin birlikte tasdik etmesidir. Ameller ise sadece imanın rükünleri (kanunları) ve farzlarıdır."[184] Yine İbn Hazm, Mürcie fırkalarından kabul ettiği Cehm b. Safvân (ö. 128/745-46), Ebu'l-Hasan el-Eş'arî ve Muhammed b. Kerrâm (ö. 255/869) taraftarlarını "*Kişi kalbiyle küfre inanmış olsa bile iman, dil ile ikrardır.*"[185] şeklindeki görüşleri sebebiyle Ehl-i Sünnete en uzak fırkalar olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla günümüzde Ehl-i Sünnet olarak isimlendirilen Mâtürîdîler ve Eş'arîler ile Cehmiyye, Kerrâmiyye gibi fırkalar, İbn Hazm'a göre Mürcie'nin alt gruplarıdır.

İbn Hazm'a göre Mürcie'nin, gulât olarak değerlendirdiği, iki alt grubu vardır. Bunların ilki *"Kişi, kalbiyle küfre inansa bile, dili ile ikrar edince Allah katında mümindir."* diyen Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm (ö. 255/869) ve ona tabi olan Kerrâmiyye'dir[186]. Mürcie'nin ikinci gulât grubunda ise Cehmiyye ile Eş'arîler yer alırlar. İbn Hazm'ın bunlar içinde en ağır ifadeleri kullandığı grup şüphesiz Eş'arîlerdir. O, Kerrâmiyye için kullanmadığı hakaretamiz sözleri Eş'arîler için kullanmaktan çekinmemiş ve şöyle demiştir. *"Eş'arîler, Bağdat ve Basra'da idiler. Daha sonra Sicilya, Kayrevan ve Endülüs'e de yerleştiler. Şükürler olsun ki daha sonra durumları zayıflamıştır."*[187] Bu sözlerinden, Eş'arîleri çok kötü bir konumda gördüğünü ve sayılarının azalmasını şükür nedeni olarak saydığını anlamaktayız. Aslında Eş'arîliğin Endülüs'te güçlü bir etki ve çevre oluşturduğu söylenemez. İbn Hazm'ın ifadesine göre Sicilya, Kayrevan ve Endülüs'te bu mezhebin yayılması söz konusu oldu ise de zaman içinde zayıfladı ve müntesipleri azaldı.

---

[184] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 204b; II, 11 (#3).

[185] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 204b; II, 11 (#3).

[186] Bu mezhep, Ebû Abdillâh Muhammed b. Kerrâm'ın (ö. 255/869) ismine nispetle "Kerrâmiyye" diye isimlendirilmiştir. III. (IX.) yüzyılın sonlarından itibaren Horasan ve Mâverâünnehir'de ortaya çıkan itikadî mezheptir. Başlangıçta Mürcie'nin bir alt grubu olan bu hareketin önemli merkezlerinden Nîşâbur yöresindeki mensupları Hanefî mezhebine bağlıydılar. Ardından Sind ve Gur civarındaki Kerrâmîler farklı bazı fıkhî görüşler benimsemişlerdir. Kerrâmîler iman nazariyeleri bakımından Mürcie'nin alt grubu olarak görülmüş, Allah ve sıfatları konusundaki antropomorfist fikirleri dolayısıyla da Sıfâtiyye, Mücessime veya Müşebbihe'nin alt grupları arasında sayılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Kutlu, Sönmez,"Kerrâmiyye", *DİA*, XXV, 294-296).

[187] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 456a; III, 525 (#793).

İbn Hazm'ın yaşadığı dönemde ve Endülüs coğrafyasında Eşʿarîliğin en önemli temsilcisi -fıkıhta Mâlikî mezhebine mensup olan- ve bölgenin en şöhretli âlimleri arasında yer alan Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef el-Bâcî'dir (ö. 474/1081). İlim tahsili için doğuya giden Bâcî, Bağdat'ta on üç yıl gibi uzun süre kalmış, ardından döndüğü Endülüs'te Sarakosta, Belensiye, Mürsiye ve Daniye gibi şehirlerde ders okutmuştur. Birçok esere imza atan Bâcî'nin kitapları, özellikle fıkıh ve Kur'ân ilimleri alanındadır. Onun İmam Mâlik'in *el-Muvatta* adlı eserine yazdığı şerh çok meşhurdur. Bâcî'yi meşhur kılan hususlardan biri de Mayorka'da bulunduğu dönemde (439 yılında) İbn Hazm ile yaptığı tartışmadır.[188]

İbn Hazm'ın, iman tanımına ʿamel' unsurunu katmadıklarından dolayı Eşʿarîleri Mürcie'den sayma yoluna gittiği anlaşılmaktadır. Aslında onun, Mürcie fırkasını, müntesipleri belli olan bir mezhep olarak değil de, bir fikir olarak değerlendirdiği anlaşılmaktadır.[189] Öte yandan İbn Hazm, Eşʿarîler sadece iman konusundaki görüşleri yüzünden eleştirip kötülemez. Bunun yanında onları, gâibi şâhide kıyas yöntemini kabul etmekle, Allah'ı insana benzetmekle ve dolayısıyla müşebbihe olmakla suçlar. Aslında onun kelâmcılara yönelttiği eleştirilerinin asıl muhatabı Eşʿarîlerdir. Çünkü onlar, eşyanın kendisine ait bir tabiatının olmadığını ve sebeplerle sonuçlar arasında zorunlu bir ilişkinin bulunmadığını iddia ederler. Halbuki İbn Hazm bunun aksini düşünmektedir.

İbn Hazm, Eşʿarîlere yönelik eleştirilerini başta Ebu'l-Hasan el-Eşʿarî olmak üzere Bâkıllânî (ö. 403/1013), İbn Fûrek (ö. 406/1015) ve Simnânî (ö. 444/1052) gibi âlimlerin isimlerini zikrederek yapmıştır. Meselâ İbn Fûrek'i "Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğinin, ölümüyle birlikte sona erdiğini ve onun şu anda peygamber olmadığını" söylemesinden dolayı eleştirmiş ve bu söyleminden dolayı küfre düştüğünü iddia etmiştir. Hatta bu gerekçeyle dönemin Gazneli hükümdarı Mahmut'un (ö. 421/1030) onu cezalandırıp öldürdüğünü[190] ve bu icraatından dolayı Allah'ın Gazneli Mahmut'a büyük ecirler verdiğini haber vermiştir.[191] Yine İbn Hazm, Bâkıllânî'nin öğrencisi ve Musul kadısı olan Ebû Ca'fer es-Simnânî'yi, Allah'ı cisim saymak ve dünyevî olanla Allah arasında benzerlik, hatta müşareket kurmak suretiyle Müşebbihe ile aynı görüşü benimsemekle itham etmiş ve küfre düştüğünü açıklamıştır.[192]

---

[188] Yakut el-Hamevî, *Muʿcemü'l-udebâ,* XII, 240. Ayrıca bkz. Ahmet Özel, "Bâcî", *DİA*, IV, 414-415.

[189] Cağfer Karadaş, "İbn Hazm ve Eşʿarîlik", s. 93.

c) Mu‘tezile

Mu‘tezile ekolünün görüşlerinin tam ve objektif bir şekilde Endülüs'te ifade edildiğini söyleyebilmek zordur. Tarihi süreçte bazı şahısların Mu‘tezilî görüşleri bu coğrafyada dile getirdikleri hususu kaynaklarda bildirilmekle birlikte Doğu İslâm dünyasında olduğu gibi bir Mu‘tezilî yapılanmadan ve dahası Mu‘tezilî âlimlerin ürettikleri eserlerden bahsetmek güçtür.[193] Bununla birlikte Mu‘tezilî fikirleri dillendiren bazı kimselerin İbn Hazm'ın yaşadığı dönemde Endülüs'te bulunduğu bilinmektedir. Nitekim İbn Hazm, bir olayı anlatırken Hakem b. Münzir b. Said'in Endülüs'te Mu‘tezile'nin başı olduğunu, onların önderi ve örnek aldıkları bir kimse olduğunu bildirmiştir.[194] Ayrıca İbn Hazm, Mu‘tezilî bir âlimle ilmî bir tartışmada bulunduğunu da kaydetmiştir: "Ben, Ebu'l-Hasan Mutezilî diye künyelenen Şeyh Trablusî ile birlikte bu konuyu müzakere etmiştim. O, bana şöyle dedi: *"Fiillerin yönleri vardır ve onlardan bazıları zaiddir."* Sonra o şöyle demiştir: *"Onlar araz değildir. Araz, araza hamledilemez, sıfat da sıfata hamledilemez."* İşte bu, söyleyen kimsenin câhilliğini gösterir ve kelâmcıların saçmalıklarından ve tartışmalarından fâsit bir kaziyedir;

---

[190] Burada İbn Hazm, İbn Fûrek'in Gazneli Mahmud tarafından öldürüldüğünü naklederse de bu uzak bir ihtimaldir; zira Ehl-i Sünnet'e mensup olan Gazneli Mahmud'un İbn Fûrek gibi Sünnî bir âlimi öldürtmesi mâkul görünmemektedir (Detaylı bilgi için bkz. Yavuz, Yusuf Şevki, "İbn Fûrek", *DİA,* XIX, 496).

[191] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 461a; III, 559 (#834).

[192] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 458a; III, 537 (#809).

[193] Münşir, Mecid Halef, *İbn Hazm el-Endelüsî ve menhecuhu fî diraseti'l-akaid ve'l-firaki'l-İslâmiyye,* s. 39-40.

[194] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 143.

Kur'ân'ın, aklın, dilcilerin ve müşâhede ehlinin reddettiği bir görüştür."[195] Burada İbn Hazm, yaşadığı dönemin dinî, mezhebî ve ilmî hayatıyla alakalı doğrudan bir bilgiyi bizimle paylaşmıştır.

İbn Hazm öncesinde İbn Meserre'nin[196] Mu'tezilî fikirleri Endülüs'te dile getiren önemli bir âlim olduğu bilinmektedir. Nitekim Endülüs ilim ve fikir tarihi hakkında bilgi veren klasik kaynaklar ve modern araştırmalar, İbn Meserre'nin önemli bir şahsiyet olduğunu ve fikirlerinin Endülüs düşüncesinde kalıcı izler bıraktığını, hatta bir Meserrecilik (Meserriyye) hareketinin doğduğunu haber vermektedir. Bununla birlikte fikirleri sebebiyle ciddi bir baskıya maruz kaldığı, eğitim faaliyetlerini gizli kapaklı yürüttüğü bildirilmiştir.[197]

Mu'tezilî görüşlerin Endülüs'e taşınmasında Doğu İslâm dünyasına yapılan ilmî seyahatlerin önemli bir yeri vardır. Ayrıca hac ibadeti için Doğuya giden âlimlerin buradaki ilmî hareketlilikten etkilendikleri ve bazı fikirleri kendi memleketlerine taşıdıkları anlaşılmaktadır. Nihayetinde Endülüs'te az da olsa Mu'tezilî fikirleri dile getiren kimseler olmuştur. İbn Hazm'ın yaşadığı dönemde Mu'tezilî görüşler, halk katmanlarından uzak, belli bölgelerde ve sadece aristokrat ailelerin entelektüel toplantılarında dillendirilen konular arasında yer almaktaydı. Hiç şüphesiz bu hal, Endülüs'te etkin olan hadis taraftarlığına dayalı Mâlikî düşüncesinin toplumda baskın olmasının bir neticesidir. Nitekim Endülüs'te sayıları az olmasına rağmen Mu'tezilî şahıslara ve fikirlerine tahammül gösterilmemiş; Mu'tezilî olmakla itham edilen bazı kimseler cezalandırılmıştır. İbn Hazm, Münzir b. Said ve üç oğlunun Mu'tezilî olmakla itham edildiklerini ve Mansur b. Ebû Âmir tarafından cezalandırıldıklarını bildirmiştir.[198]

---

[195] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 295b; II, 469 (#883).

[196] Asıl adı Muhammed b. Abdillâh b. Meserre b. Nüceyh el-Cebelî (ö. 319/931) olup künyesi Ebû Abdillâh'tır. Endülüs'te tasavvufî eğilimleri ve Mu'tezilî görüşleriyle tanınan bir filozoftur.

[197] Bkz. Mustafa Çağrıcı, İbn Meserre", *DİA,* XX, 188-193. Ayrıca bkz. Münşir, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 43-46.

[198] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı,* s. 143-144. Ayrıca bkz. Himâye, *İbn Hazm,* s. 37.

Şüphesiz siyasî otoritenin desteğini çekmesinin de Mu‘tezili düşüncenin zayıflamasındaki rolü büyüktür. Çünkü Mu‘tezilenin kader, istitaat ve kulların fiilleri gibi meselelerde daha özgür bir yaklaşımı ortaya koyması, siyasî otoritenin kabul görmeyen icraatlarının desteksiz kalması anlamına gelmektedir. Oysa teslimiyetçi hadis taraftarlığına dayalı düşüncede “hayır da şer de Allah’tandır” şeklindeki yaklaşım, siyasî otoriteyi de rahatlatan bir ortam hazırlamaktadır. Bu itibarla, Mu‘tezilenin Endülüs’te dışlanması hem Mâlikîlik düşüncesinin etkisel bir sonucu hem de siyasî otoritenin popülist arzularının bir neticesi olarak düşünülebilir.[199] Öte yandan meselenin Abbâsî-Emevî çekişmesine yönelik siyasî bir tarafının olduğu da dikkate alınmalıdır. Abbâsî Halifelerinin Mu‘tezileye sahip çıkması, mihne sürecinde Mu‘tezilî fikirlerin bir bakıma devlet politikası haline gelmesi, dolayısıyla Abbâsî- Mu‘tezile ilişkisinin çok açık bir şekilde var olması, neticede Endülüs Emevîlerini Mu‘tezileye karşı daha dikkatli davranmaya sevk etmiş olmalıdır.

İbn Hazm’ın Mu‘tezile’ye yönelik eleştirel yaklaşımının arka planında şüphesiz farklı sebeplerin olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte en önemli sebep, İbn Hazm’ın düşünce dünyasındaki olumsuz bir Mu‘tezile imajı olsa gerektir. Zira Mu‘tezile’nin siyasallaşması olarak kabul edilen Mihne süreci, müslümanların hafızasında olumsuz bir imaj bırakmıştır. Nitekim Mu‘tezile ekolü, “halku’l-Kur’ân” anlayışı başta olmak üzere, birtakım itikadî görüşlerini devlet politikası haline getirmiş, elinde bulundurduğu devlet gücüyle muhalif görüşleri sindirme yoluna gitmişti. Bu süreçte İbn Hazm’ın da büyük saygı beslediği Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere pek çok âlim işkence ve şiddete maruz kalmıştı. Neticede politik anlayış ve uygulamasını baskı temeli üzerine oturtan Mu‘tezile, sahip olduğu toplumsal desteği ve siyasal gücünü kaybetmiş ve insanların zihninde olumsuz bir imaj bırakarak tarihe mal olmuştu. İbn Hazm’ın Mu‘tezileye karşı çok sert ve acımasız bir dil kullanmasında onun akılcı görüşlerinin yanı sıra bu olumsuz imajının etkili olduğu söylenebilir.

---

[199] Muharrem Akoğlu, “İbn Hazm’ın Mu‘tezileye Yonelik Eleştirileri”, *Bilimname*, s. 65; Özdemir, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, 42-43.

İbn Hazm, Mu‘tezile’ye mensubiyetin şartlarını ve sınırlarını belirtirken şöyle der: *“Bir kimse, halku’l-Kur’ân, rü’yetullah, teşbih, kader ve “Büyük günah işleyen ne mümin ne de kâfirdir, fakat o fâsıktır.” görüşlerinde Mu‘tezileye muhalefet ederse o, onlardan değildir. Her kim, -her ne kadar saymış olduğumuz hususlar dışında müslümanların ihtilaf ettikleri diğer bütün konularda farklı düşünse bile- belirttiğimiz hususlarda Mu‘tezile ile aynı kanaatte ise o, onlardandır.”*[200] Böylece İbn Hazm, Mu‘tezile’den olmanın temel şartı olarak halku’l-Kur’ân, ru’yetullah, teşbih, kader ve büyük günah konularında Mu‘tezile gibi düşünmeyi göstermektedir. Ona göre bu konularda Mu‘tezile gibi düşünen bir kimse, her ne kadar diğer meselelerde farklı düşünse de Mu‘tezile’ye mensup bir kimsedir.

İbn Hazm, diğer fırkalarda olduğu gibi, Mu‘tezile’ye mensup fırkaları da Ehl-i Sünnete yakınlık ve uzaklığına göre tasnif etmiştir. Ona göre Dırar b. Amr (ö. 200/815?), Bişr b. Gıyas el-Merîsî (ö. 218/833) ve Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr (ö. 220/835) ve bunların mensupları Ehl-i Sünnete en yakın Mu‘tezile fırkalarıdır. Öte yandan Ehl-i Sünnete en uzak olanlar ise, Ebu’l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 235/849?) ve taraftarlarıdır.[201] Bunların bağlı oldukları başlıca esas, genel olarak usûl-i hamse ile ifade edilen inanç esaslarıdır. İbn Hazm, Mu‘tezile’den olup da aşırılığa düşen bazı grupların varlığını haber verdikten sonra, *“Onlardan bir kısmı ruhların tenâsühüne inanır, bir kısmı da domuzun iç yağı ve beynini yemenin helâl olduğunu kabul ederler.”* [202] diyerek onların gulât grupları hakkında bilgi vermiştir.

İbn Hazm, Mu‘tezilenin görüşleri ile diğer fırkaların görüşlerini karşılaştırarak, Mu‘tezile’yi sıfatlar konusunda Cehm b. Safvân, Mukâtil b. Süleymân, Mürcie’den gördüğü Eş‘arîler ve diğerleri, Şîa’dan Hişâm b. Hakem (ö. 179/795), Şeytânuttâk lakablı Muhammed b. Cafer el-Kûfî[203]

---

[200] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205b; II, 15 (#13).

[201] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; II, 11 (#4).

[202] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 206a; II, 17 (#18).

[203] Şîa’nın ilk dönem âlimlerinden olan bu şahsın hakkında detaylı bilgi için bkz. Bulut, Halil İbrahim, “İlk Şii Kelamcılarından Ebû Cafer el-Ahvel (Şeytanu’t-Tak) ve Ona Atfedilen Görüşler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 17, Yıl 2008, ss. 69-99. Ayrıca bkz. a. mlf., “Şeytânüttâk”, *DİA,* 39/104.

(ö. 160/777) ve Dâvûd el-Cevâribî (ö. III/IX yy. başları) ile ortak bir çizgide gördüğünü belirtir.[204]

İbn Hazm İbrâhim en-Nazzâm (ö. 220-230/835-844 [?]), Muhammed b. Amr, Ebû Huzeyl el-Allâf, Cahiz (ö. 255/869) gibi büyük Mu'tezilî âlimlerin görüşlerini aktarmakla birlikte, Mu'tezile içinde ortaya çıkan gruplardan ve bu grupların ortaya çıkış sebeplerinden pek bahsetmemiştir. Öte yandan İbn Hazm, Mu'tezile'ye birçok konuda eleştiriler yöneltmiştir. Kıyası kabul edip kullanma hususunda Eş'arîleri eleştirdiği gibi, Mu'tezile'yi de eleştirmiştir. Özellikle gâibin şahide kıyası konusundaki yaklaşımlarını eleştirmiş ve bu bağlamda Allah ile mahlûkât aynı cinsten olmamasına ve aralarında bir benzerlik bulunmamasına rağmen Allah'ı insana kıyaslama hatasına düştüklerini belirtmiştir. Ona göre Mu'tezile ve Eş'arîler sıfatlar konusunda birbirinden farklı görüşleri kabul etmiş olsalar da, aynı yöntemi kullanmak hususunda birleşmişlerdir. Bunun için de İbn Hazm, kıyası kabul etmeleri konusunda Eş'arîlere yönelttiği tenkitleri, aynen Mu'tezile içindeyapmıştır.[205]

d) Şîa

Öncelikle İbn Hazm, Şîa'ya ve Şiî düşüncelere yabancı değildi. Onun yaşadığı dönemde bazı kimselerin ya da grupların Şiîlerle temas halinde oldukları bilinmekte idi. Endülüs'ün Kuzey Afrika ile yakın ilişkisi, ilmî seyahatler ve Fâtımîlerin faaliyetleri, dahası 1016-1058 yılları arasında Kurtuba, İşbîliye, Mâleka ve Cezîretülhadrâ'da hüküm süren Hammûdî hanedanının mevcudiyeti Endülüs'te Şiîliğin bilinirliğini artırmıştır. Özellikle Mağrib'de hüküm süren İdrîsîlere ve dolayısıyla Hz. Ali nesline dayanan Hammûdîler döneminde İbn Hazm'ın vezir olan babası, Emevî yönetiminde görev alması sebebiyle rahatsız edilmiştir. Ayrıca Hammûdîlerin Elmeriye valisi olan Hayran, 407/1016 yılında İbn Hazm'ı Emevîler hesabına çalışmakla suçlamış, sonrasında da hapse attırmıştı.[206]

---

[204] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; II, 13 (#9).

[205] Bkz. Murat Serdar, *İbn Hazm'ın Kelamî Görüşleri*, s. 109.

[206] İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı*, s. 257-258.

Şîa söz konusu olduğunda İbn Hazm'ın dile getirdiği en önemli ayrılık sebebi imâmet anlayışı ve bununla bağlantılı olarak sahabenin üstünlüğü meselesidir. Nitekim o, Şiîliğin imâmet eksenli bir mezhep olduğuna dikkat çeker ve bu durumu şöyle açıklar: *"Şîa'ya gelince onların görüşünün özü, imâmet ve Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbının fazileti konusundadır. Diğer fırkalarda olduğu gibi Şîa da bu esaslar dışında (kendi aralarında) ihtilaf etmiştir."* [207] Böylece İbn Hazm, Şiîliğin ana ekseninin imâmet görüşü olduğunu, bunun dışındaki farklılıkların ciddi bir ayrışmanın gerekçesi olarak sayılamayacağını dile getirmiştir.

İbn Hazm, Şiîliğin tarihsel süreciyle fazla ilgilenmez. Bununla birlikte Şîa mezhebiyle onun ortaya çıktığı coğrafya arasında sıkı bir ilişki kurar. Ona göre Şiîliğin Fars bölgesinde ortaya çıkmasının birtakım tarihsel nedenleri ve bu tarihsel nedenleri besleyen sosyo-psikolojik etkenler vardır. İbn Hazm'ın modern mezhepler tarihi anlayışına çok yakın bir yöntemle tahlil ettiği Şiîlik, ona göre Farslıların imparatorluk kuran ve uzun asırlar başka kavimler üzerinde hâkimiyet tesis eden bir millet oluşlarıyla yakından ilişkilidir. Şiî kökenli fırkaların İslâm'dan çıkışlarını İbn Hazm şöyle anlatır: *"Bu fırkalarının İslâm dininden çıkmalarının esas sebebi Fârisîler/İranlılardır. Fârisîler güçlü bir krallığa sahiptiler; bütün milletlere karşı nüfuz sahibiydiler. Kendilerini ayrıcalıklı kabul etmekte idiler. Hatta kendilerini soylular olarak isimlendirmekteydiler. Diğer insanları kendilerinin köleleri saymaktaydılar. Ne zaman ki bu büyük devletleri Arapların eliyle yıkılınca -ki Araplar Farsların hiç önemsemedikleri bir topluluktu-, bu durum kendilerine çok ağır geldi. Meseleyi kendi içlerinde büyüttüler. Bir çok kez İslâm'la hile yoluyla mücadeleye giriştiler, ancak her seferinde yüce Allah hakkı üstün çıkardı... Bu şekilde davranmanın, çözüme yönelik tuzağın daha başarılı olduğunu gördüler. Bunun üzerine onlardan bir topluluk İslâm'a girdiklerini açıkladılar ve Ehl-i Beyt'e -Allah Resulü'nün (s.a.) Ehl-i Beyt'ini kastediyorum- muhabbet izhar etmek ve Ali'ye (r.a.) karşı yapılan zulmün çirkinliğini göstermek suretiyle teşeyyu' ehline meylettiler. Sonrasında onları İslâm'dan çıkarıncaya kadar*

---

[207] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205b; II, 15 (#10).

çeşitli yollara soktular."[208] Doğrusu İslâmî fetihlerle birlikte Sasanî krallığı ortadan kaldırılmış olsa da Farslıların zihin dünyalarındaki yarı-tanrısal kraliyet anlayışı yok olmamış, sadece yer değiştirmiştir. Fars kültüründe kral ve ailesinin birtakım insanüstü vasıflar taşıdığına inanılmakta idi. Bu anlayışlarını Ehl-i Beyt'e yansıttıkları ve İslâm perdesi altında Ehl-i Beyt sevgisi izhar ederek onlara birtakım üstün vasıflar atfettikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak İbn Hazm, Şîa'nın en önemli doktrininin imâmet anlayışı olduğunu, bunun da Fars kültürünün etkisiyle şekillendiğini belirtmektedir. Böylece o, gayet açık bir şekilde tarihî arkaplana işaret ederek Şiîlik ile Fars kültürü arasındaki ilişkiye dikkat çeken ilk önemli âlimdir.

İbn Hazm, öncelikle kimlerin Şiî olduklarını açıklarken imâmet inancına ve ashâb arasındaki üstünlüğe ve Ehl-i Beyt'e dikkat çekip şöyle der: *"Bir kimse Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra insanların en faziletlisi olduğu ve imâmete en layık kişinin o ve ondan sonra evlatları olduğu meselesinde Şîa'ya muvafık görüş belirtirse o kişi* Şiî*'dir. O kişi bu hususlar dışında müslümanların ihtilaf ettikleri meselelerde* Şiîlere *muhalefet etmiş olsa bile* Şiî*'dir. Eğer zikretmiş olduğumuz hususlarda (yani Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'den sonra insanların en faziletlisi olduğu, imâmete en layık kişinin o ve ondan sonra evlatları olduğu hususlarında) onlara muhalefet ederse* Şiî *değildir."*[209] Böylece İbn Hazm, Şiîliğin esasının imâmet meselesi olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur.

İbn Hazm'a göre Şîa'nın Ehl-i Sünnete en yakın olanı Fakih Hasen b. Sâlih b. Hayy el-Hemedânî[210] ve taraftarlarıdır. İbn Hazm, Hasan b. Sâlih'in sahabenin fazileti konusunda Hz. Ali'nin en faziletli olduğunu söylediğini açıklamış, ancak imâmetin bütün Kureyş'in hakkı olduğunu kabul ettiğini bildirmiş, sonra da bu kanaati kendisinin de paylaştığını ifade etmiştir.[211]

---

[208] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 206b-207a; II, 20 (#21).

[209] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205b; II, 15 (#14).

[210] Ebû Abdillâh el-Hasen b. Sâlih b. Hay el-Kûfî el-Hemedânî (ö. 168/784-85) Zeydiyye'nin kollarından ve Kesîrünnevâ el-Ebter'e (ö. 169/785-86) nisbetle Bütriyye diye de tanınan Sâlihiyye'nin kurucusudur.

[211] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; II, 13 (#5).

Burada İbn Hazm, imâmetin bütün Kureyş'e ait bir hak olduğunu kabul ettiğini açıklamaktadır. Öte yandan İbn Hazm, Şiî gruplar içinde Ehl-i Sünnete en uzak olan fırkanın İmâmiyye olduğunu belirtir.[212] Ona göre, Şîa'dan aşırı giden üç grup vardır. Bunlardan birincisi Zeydiyye'den olan Cârûdiyye'dir. Diğer ikisi de Râfizîlerden olan İmâmiyye ve Gâliyye'dir.[213]

İbn Hazm ayrıntıya girmeksizin başka Şiî fırkaların da bulunduğunu belirtir. Zira onun hedefi, teknik anlamda Şiî düşüncesi içerisinde ortaya çıkan bütün fırkaları tek tek ele alıp açıklamak değildir. Kendi sistematiği içerisinde söz konusu fırkaların aşırılıklarını ifade etmek ister. Nitekim o, söz konusu aşırı Şiî fırkaların imamları peygamber ve ilâh olarak gördüklerini, Kur'ân'ın tahrif edildiğine inandıklarını naklederek bu görüşleri yüzünden kâfir olduklarını söyler. Yine bazı Şiîlerin, Hz. Ali'nin dünyaya geri döneceği inancına sahip olduklarını, bazılarının ruhların tenâsühüne inandıklarını ve bazı diğer aşırı görüşlerinin bulunduğunu nakleder. Bunun yanında Kur'ân'ın zâhir anlamını kabul etmeyip tamamen farklı bir anlam vermeye dayanan, bâtın dedikleri birtakım aşırı görüşlere sahip olanlarının bulunduğundan ve bunların görüşlerinden bahseder.[214] Dahası o, aşırı Şiî görüşlerin arkasında İslâm'ı içten yıkmak isteyen, İranlı Mecûsîlerin bulunduğunu iddia eder.[215]

İbn Hazm'ın Şîa'nın bilgi teorisine dair yaptığı en esaslı tenkitin konusu ise, onların imamın bilgisini ve ilhamı kabul etmeleridir. İbn Hazm, imama ilhamla verilen bilginin varlığını ve bunun kesin bilgiyi icap ettirmesi düşüncesini, asla kabul etmez ve bunun delilsiz bir iddia olduğunu söyler. Şiîler ise, masum olarak kabul ettikleri imamların, nas ile tayin edilmiş olduklarına ve insanların onlara tâbi olmakla emredildiğine inanırlar. İbn Hazm, bütün bu düşünceleri reddeder. O, ilham'ın bilgi kaynağı olarak kabul edilemeyeceğini ısrarla savunur.

---

[212] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; II, 13 (#5).

[213] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 445a; III, 445 (#654).

[214] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 206a; II, 19 (#19).

[215] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 206b; II, 21 (#21).

İbn Hazm'ın Şiîliğin kökeninde Fars zihniyetinin olduğuna dikkat çekmiş olması sebebiyle bazıları onu Farslılara düşman olmakla itham etmiştir. Ancak böyle bir itham ona yapılan haksız bir yakıştırma olacaktır. Zira o, erdem ve faziletleri esas almış ve yeri geldiğinde Farslıları da övmüştür. Nitekim *el-Fasl*'da peygamberlik taslayan sahtekarlara karşı müslümanların mücadelesini anlatırken, *"(Bu sırada) Firuz ve Zaduye isimli iki tane fazilet sahibi Fârisî vardı ki -Allah onlardan razı olsun- bunlar Esved el-Ansî ile savaşmışlardı."*[216] diyerek İslâm için savaşan bu iki Farslıyı saygı ile anmıştır. Dolayısıyla onun Fârisîlere yönelttiği eleştirilerin bir zihniyet eleştirisi olduğu anlaşılmaktadır.

e) Hâricîler

İbn Hazm, Hâricîliğin ortaya çıkışında belirleyici bir role sahip olan "tahkîm" hadisesine genişçe yer verir ve Hz. Ali'nin hakeme müracaat etmekle hata yapmadığını ifade eder: *"Ali (r.a.), Allah'ın dini konusunda hiçbir kimseyi hakem olarak seçmemiştir. Böyle bir şeyden onu tenzih ederiz. Ancak o, yüce Allah'ın kendisine farz kıldığı gibi, O'nun kelâmını hakem olarak kabul etmiştir... Ali (r.a.), Ebû Mûsâ'yı ve Amr'ı (r.a.), her biri kendi kavminin delilini ortaya koysun, iki grup adına tartışsın ve sonra da Kur'ân-ı Kerim'in gerekli kıldığı kimsenin lehine hükmetsinler diye hakem olarak tayin etti."*[217] İbn Hazm, Hz. Ali'nin tahkim konusunda haklı olduğunu bu şekilde açıkladıktan sonra ilk Hâricîler hakkında şu bilgileri verir: "*Fakat Hâricîlerin ilkleri bedevî idiler; Allah Resulü'nden (s.a.) sahih olarak gelen hadisleri/sünnetleri bütün inceliğiyle anlamadan önce Kur'ân'ı okudular. Fakihlerden herhangi biri onların içinde olmadı. Ne İbn Mes'ûd'un taraftarlarından, ne Ömer'in taraftarlarından, ne Ali'nin, ne Aişe'nin, ne Ebû Mûsâ'nın, ne Muaz b. Cebel'in, ne Ebu'd-Derdâ'nın, ne Süleymân'ın taraftarlarından, ne de Zeyd'in, İbn Abbas'ın ve İbn Ömer'in taraftarlarından biri onların içinde bulunmadı. Bundan dolayı, fetvaların incelikleri ve detayları konusunda onlardan bazılarının diğerlerini tekfir ettiğini görürsün. Böylece*

---

[216] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 185b; I, 1001 (#1707).

[217] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 435a; III, 371 (#552).

bu topluluğun zaafı ve câhilliklerinin büyüklüğü ortaya çıkmış oldu."[218] Böylece İbn Hazm, Hâricî topluluğunun bedevî kökenli olduğuna, aralarında önemli fakihlerin ya da bunların öğrencilerinin bulunmadığına dikkat çekmiş ve onların anlayışı kıt kimseler olduklarını açıklamıştır.

İbn Hazm, Hâricîlerin iman-küfür, bunların mahiyeti, tekfir, vaîd ve imâmet konularında kendi aralarında hemfikir olduklarını, ancak bunların dışındaki hususlarda ihtilaf ettiklerini bildirmiştir.[219] Diğer mezheplerde yaptığı gibi Hâricîleri de Ehl-i Sünnete yakınlık ya da uzaklık açısından tasnif etmiştir. Buna göre Hâricîlerden olup da Ehl-i Sünnete en yakın olanları, Abdullah b. Yezid el-İbâdî el- Gazzarî el- Kûfî'nin[220] taraftarlarıdır. En uzak olanlar ise Ezârika[221] grubudur.[222]

İbn Hazm, Hâricîlerin çirkinliklerini anlattığı bölümde başta İbâzıyye olmak üzere Ezarika, Necedât, Sufriyye, Meymuniyye, Acâride, Beyhesiyye, Reşidiyye, 'Ufiyye, Fâdiliyye, Mükremiyye, Hafsiyye gibi fırkaların görüşlerini aktarır ve bunlara yönelik bazı eleştiriler dile getirir.[223] Ayrıca kendi dönemindeki mezhebî yapı hakkında da doğrudan bilgi vererek Hâricî fırkalardan sadece İbâzıyye ve Sufriyye'nin devam ettiğini bildirir.[224]

İbn Hazm'ın kendi döneminde var olan İbâzıyye fırkasını genel Hâricî aşırılıklarından tenzih ettiğini görmekteyiz. Nitekim o şöyle demiştir:

---

[218] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 435a; III, 371 (#552).

[219] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205b; II, 15 (#11).

[220] Bunlar, İbâzıyye fırkasıdır; Hâricî fırkalarının en mutedili olup günümüze ulaşan tek koludur. Adını kurucusu olduğu kabul edilen Abdullah b. İbâz'dan almıştır. Fırkanın adı Kuzey Afrika ve Uman'da Ebâzıyye şeklinde söylenirken çağdaş yazarlar İbâzıyye'yi tercih etmişlerdir. (Detaylı bilgi için bkz. Fığlalı, Ethem Ruhi, "İbazıyye", *DİA*, XIX, 256-261)

[221] Ezârika: Hâricîler'in ilk büyük fırkası olup Ebû Râşid Nâfi' b. Ezrak'a (ö. 65/685) uyanları ifade etmek üzere kullanılır. Ezrakıyye'nin çoğulu olan Ezârika, Hz. Ali'nin Muâviye ile uzlaşmasını protesto ederek ondan ayrılmışlar, aşırı görüşleriyle şiddet ve teröre sebebiyet vermişlerdir. İsyancı bir hareket başlattıkları için Havâric (Hâricîler) diye anılan asıl grubun bunlar olduğu da kabul edilir. (Geniş bilgi için bkz. Öz, Mustafa, "Ezârika", *DİA*, XII, 45-46; ayrıca bkz. Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* s. 160-161)

[222] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 205a; II, 13 (#6).

[223] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 449b vd.; III, 477 vd.

[224] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 450a; III, 479 (#707).

"İbâzıyye mezhebi mensuplarının çoğunluğu, bu görüşlerden herhangi birisini kabul eden bir kimseyi tekfir ederler, ondan teberri ederler, malını ve kanını helâl kabul ederler."[225] diyerek söz konusu görüşlerin İslâmî olmadığını kabul ettiklerini belirtir. Endülüs'te İbâzıyye ekolüne mensup birilerinin olduğunu belirtir ve şöyle der: *"Endülüs'te yanımızda bulunan İbâzîlerin şöyle yaptıklarına şahit olduk: Onlar, Ehl-i Kitabın yemeklerini yemeği haram kabul ederler; teke, boğa ve koçun erkeklik uzvunu yemeyi haram sayarlar, Ramazanda gündüz vakti uyuyup da ihtilam olan bir kimsenin orucunu kaza etmesini gerekli görürler.. "*[226] Böylece müellif, İbâzîlikle alakalı olarak kendi dönemi hakkında doğrudan bir bilgiyi bizimle paylaşmıştır.

İbn Hazm, sahabenin fazilet derecesi konusunda Hâricîlerin ve Şiîlerin görüşlerini eleştirdikten sonra Allah Resulü'nün (s.a.) "*Hiç kimse sahabenin derecesine ulaşamaz*" ve "*onların dengi olamaz*" anlamındaki haberleri Hâricîlerin yalanladıklarını belirtmiş, sonra da "*aziz ve ulu Allah'ın yarattıklarının en şerlileri ve cehennemin köpekleri*" olduklarını ifade etmek suretiyle Hâricîleri ağır bir şekilde eleştirmiştir.[227]

***

Öte yandan İbn Hazm, katı bir üslûp içinde kelâm ilminin dilini kullanmış; Mu'tezile ve Eş'arîyye kelâmcılarını pek çok açıdan eleştirmiştir. Mu'tezile ve Eş'arîyye kelâmcılarına yönelttiği eleştirilerin merkezinde görünür âlemi (şahit) görünmez âlemle (gayb) mukayese etmeleri vardır. Diğer bir ifade ile kelâmcılar, yüce Allah'ı, zatını ve sıfatlarını bu âlemdeki varlıklardan hareketle açıklamaya çalışmalarıdır.[228] Bundan dolayı Sıfatiyye, Mu'tezile ve Eş'arîler teşbih ya da tecsim taraftarıdırlar. Zira bu mezheplerin tamamı, kendi görüşlerini ispatlamak için gâibi şahide kıyas yönteminden yararlanmışlardır. İbn Hazm, özellikle yüce Allah'ın isimlendirilmesi konusunda mahlûkâtın özelliklerinden yola çıkarak yaratıcıya bazı isim ya da sıfatların yakıştırılmış olmasını eleştirmiş ve bir konuda nas olmadıkça böyle bir tasarrufta bulunulamayacağını ısrarla ifade etmiştir.[229] Kelâmcıların ortaya koyduğu bu tutumun sonradan icat edildiğini belirten İbn Hazm, Selef ulemâsının -teşbih ve tenzihte aşırılığa düşmeden- naslarda ifade edilen sıfatları olduğu gibi kabul ettiklerini açıklamıştır.[230]

---

[225] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 449b; III, 479 (#706).

[226] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 449b; III, 479 (#706).

[227] İbn Hazm, *el-Fasl*, vr. 417a; III, 239 (#367).

[228] Bkz. Salim Yefût, *İbn Hazm,* s. 317-319.

İbn Hazm'ın mütekellimlere yönelttiği eleştirilerden biri de onların, dinî olmayan yöntemlerle âlemin sonradan yaratıldığını ispat etmeye kalkışmış olmalarıdır. Nitekim kelâmcılar, âlemin hâdis olduğunu ve bir muhdisinin olması gerektiğini ispat edebilmek için cisim, cevher, araz, parçalanamayan atom (cüz'ün la-yetecezze') gibi kavramlar kullanmışlardır. Halbuki bunların hiçbiri, Allah'ın varlığını ve her şeyin yaratıcısı olduğunu ispatlamakta dinin zikrettiği delillerden değildir. Özellikle Mu'tezile ve Eş'arî kelâmcıların parçalanamayan atom teorisini "İsbat-ı Vâcib" konusunda bir delil olarak kullanmasını şiddetle eleştiren İbn Hazm, bu nazariyenin delili olmayan bir iddia olmaktan öteye geçemeyeceğini belirtmiştir.[231]

D. BİR DİNLER TARİHÇİSİ OLARAK İBN HAZM

İbn Hazm, müslümanların yaşadığı İspanya'da şüphesiz zamanının en büyük âlimidir; insanlığın dinî görüşlerini gerçekçi bir şekilde tasnif eden ilk müslüman tarihçi olduğu söylenebilir. Burada İbn Hazm'ın niçin dinler tarihiyle ilgilendiği sorusu akla gelebilir. Doğrusu müslümanların diğer din ve mezheplere ilgisinin çok erken bir dönemde başladığını söyleyebiliriz. Fetihlerle İslâm'ın hâkimiyet alanının genişlemesi sonucu farklı kültürlerle temas edip yoğun bir etkileşim sürecine giren müslümanlar hem kendi sınırları içinde hem de komşu coğrafyalarda mevcut olan farklı inanç ve kültürleri tanıma ihtiyacı duymuşlardır. Öte yandan İslâm'ı tebliğ etme, vahiy tarihindeki yerini açıklama, dolayısıyla üstünlüğünü kanıtlama görevi; buna bağlı olarak toplumu yeni dine aykırı inançlardan koruma kaygısı ön plana çıkmıştır. Ayrıca Hz. Peygamber'in vefatından sonraki süreçte toplumda ortaya çıkan farklı dinî yorumların ve ihtilafların değerlendirilmesi, varsa dış kaynaklarının gösterilmesi de bir zorunluluk olmuştur. Belki de en önemli sebep bizzat Kur'ân'ın ve sünnetin kendisidir. Zira Kur'ân'da ve sünnette Hanîfler, Müşrikler/Putperestler, yahudiler, hıristiyanlar, Sâbiîler ve Mecûsîler gibi çeşitli inanç gruplarından söz edilmektedir. Bu sebeple müslümanların söz konusu inanç ve toplumları araştırmaları, benzerlik ve farklılıkları irdelemeleri zorunlu olmuştur.

---

[229] Bu konuda bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 220b; II, 89 (#126).

[230] Murat Serdar, *İbn Hazm'ın Kelamî Görüşleri,* s. 103-104.

[231] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 328a; II, 689 (#1281).

Müslümanların fethettikleri bölgeler genişledikçe mezhep ve dinlerle alakalı yazım geleneğinin de orantılı olarak geliştiğine; bu bağlamda makâle/makâlât, fırka/fırak, milel-nihal, diyânet-edyân tarzı kitapların yazıldığına şahit olmaktayız.[232] Müslüman âlimlerin diğer dinlere dair kaleme aldıkları eserlerde genel olarak iki tür yaklaşımın vücut bulduğunu görmekteyiz. Bunlardan ilki, kelâm geleneğinin de etkisinde gelişen, daha ziyade savunmacı bir üslubun benimsenmesi ile temayüz eden makâlât, fırak ve diyânât türü eserlerdir. Bu tür eserlerde İslâm'ın temel inançları esas alınarak İslâm dışı din ya da mezhepler eleştirilmiştir. Zaten bu türdeki eserlerin yazılış amacı İslâm dininin faziletini ve üstünlüğünü ortaya koymak, diğer din ve inanışların sapkınlığını, köken itibarıyla vahye dayansalar bile zaman içinde tahrif edildiklerini izah etmektir. İkinci yaklaşımı benimseyenler ise, dinleri oldukları gibi aktarmaya çalışan, var olanı olduğu gibi tasvir etmeyi amaçlayan objektif ve tarafsız eserlerdir. Bu yaklaşımın, makâlât türü eserlerden sonraki dönemde kaleme alınan milel ve nihal türü eserlerde kendisini gösterdiğine şahit olmaktayız. Şehristânî'nin *el-Milel ve'n-Nihal* adlı eseri bu konuda örnek gösterilebilir. İbn Hazm'ın *el-Fasl*'ı ise, ilk yaklaşıma daha uygun düşmektedir. Zira o, -aşağıda açıklanacağı üzere- savunmacı bir üslup ile Yahudilik ve Hıristiyanlığı ele almış ve bunlara ciddi eleştiriler yöneltmiştir. Bununla birlikte İbn Hazm'ın Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarda gerçek anlamda tarafsız olduğu ve ilmî objektif bir yaklaşım sergilediğini de belirtmek gerekir.

---

[232] Geniş bilgi için bkz. Bulut, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* s. 37-43.

İbn Hazm'ın yaşadığı coğrafyadaki gerçekliği de göz ardı edemeyiz. Hayatı anlatılırken dikkat çekildiği gibi, o çok dinli ve kültürlü bir toplumda yaşamış, yahudi ve hıristiyanlarla aynı mekânı paylaşmıştır. Bu sahada yazdığı eserler dikkatle incelendiğinde İbn Hazm'ın diğer din mensuplarıyla çok canlı bir iletişim içinde olduğu görülür. Nitekim onun yaşadığı dönemde İspanya (Endülüs), çok dinli ve çok kültürlü bir bölge idi. Farklı dinlere mensup toplumlar arasında dinî, siyasî ve fikrî mücadeleler her dönemde var olmuştur. İslâm âlimleri, hem İslâm'ın güzelliklerini anlatmak hem de muhaliflerin eleştirilerini cevaplandırmak için bu sahada eserler vermişlerdir. Hiç şüphesiz İbn Hazm, bu türün en önemli âlimlerindendir. Onun dinler tarihi sahasında yazdıklarının önemli bir kısmı reddiye mahiyetindeki eserlerden oluşmaktadır. İbn Hazm'ın dinler tarihçiliğini anlamak bakımından, *el-Fasl* ile doğrudan bağlantılı çalışmalarının dikkate sunulması lazım gelir. Bunlar şöyledir: (ı) *İzhâru Tebdîli'l-Yehûd ve'n-Nesârâ li't-Tevrâti ve'l-İncîl ve Beyânu Tenâkuzi mâ bi-Eydîhim min zâlike mimmâ lâ Yahtemilü't-Te'vîl*[233], (**ıı**) *Te'lîf fi'r-Redd alâ Enâcîli'n-Nesârâ*[234], (**ııı**) *Muhtasaru'l-Milel ve'n-Nihal*[235], (**ıv**) *el-Usûl ve'l-Furû'*[236], (**v**) *Risâle fi'r-Redd alâ İbni'n-Nağrâle el-Yehûdî*[237].

---

[233] İbn Hazm, bu eserinde, kesin ve yoruma imkân vermeyecek kadar açık çelişkilerden yola çıkarak yahudi ve hıristiyanların Tevrat ve İncilleri tahrif etiklerini ortaya koymuştur. *Fasl*'da mevcut olan "el-Fasl fî munâkazât zâhire ve tekâzîb vâdıha fi'l-kitâb ellezî yusemmûnehu el-Yahûd et-Tevrât" (Bkz. *el-Fasl,* Reisülküttab, vr. 70a; I, 475 (#652)) bu uzunca bölüm örnek olabilir.

[234] İnciller'e reddiye niteliğindeki bu çalışma *İzhâr*'ın bir bölümü olabileceği gibi, aynı zamanda *el-Fasl*'ın hıristiyanlara ilişkin bölümü veya bunun bir kısmı şeklinde de düşünülebilir (Bkz. *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 137a-204b; I, 770-970).

[235] Muhtemelen *el-Fasl*'ın bir özeti olarak kaleme alınmıştır, ancak günümüze kadar ulaşamamıştır.

[236] Bu eser günümüze ulaşmış ve neşredilmiştir (bkz. İbn Hazm el-Endelüsî, *el-Usûl ve'l-Furû'*, thk. Muhammed Âtıf el-Irâkî ve dğr., Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Kahire 1978) Eser, bütün konuları kapsamamakla birlikte *el-Fasl*'ın daha sistematik bir özeti gibi görünmektedir.

[237] Gırnata (Granada) yahudi cemaati lideri İbn Nağrâle'ye (ö.1056/448) karşı yazılmış bir reddiyedir (bkz. *Resâilu İbn Hazm el-Endelüsî*, nşr İhsan Abbas, el-Müessesetü'l-Arabiyye, Beyrut 1987, c. 3, s. 41-70.).

İbn Hazm'ın dinler tarihi sahasında en önemli eseri *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal*'dir. Müellife göre bu konuda çok sayıda eser kaleme alınmışsa da bunlardan bir kısmı gereğinden fazla uzatıldığı için anlam karışıklıklarına yol açmış ve bu durum konuların doğru anlaşılmasını engellemiştir. Diğer bazı eserler ise kısa tutulduğu için konuyla ilgili birçok tartışma ihmal edilmiş, böylece okuyucu yeterince bilgilendirilmediği gibi İslâm'a yönelik tenkitler de gerektiği şekilde cevaplandırılmamıştır. İbn Hazm, eserinde muteber kaynaklara başvurmak suretiyle somut deliller getirip meseleleri insaf ölçüleri içerisinde ortaya koymayı amaçladığını, karmaşık ifadelerden kaçınıp kolay anlaşılır bir dil kullandığını ifade etmiştir[238]

İnsanlık tarihinde ortaya çıkan inançların ve İslâm dinine aykırı kabul edilen akımların başlıca altı gruba ayrıldığını belirten İbn Hazm, İslâm'a en uzak olanlardan başlayarak bu fırkaları sıralar, sonra da bunları tek tek ele alarak temel görüşlerini belirtip tenkit eder.[239]

(i) Birinci fırka kelâmcıların Sûfestâiyye dedikleri, varlıkların objektif gerçekliğini reddeden sofistlerdir.

(ii) İkinci fırka âlemin ezelî olduğunu, dolayısıyla bir yaratıcı ve yöneticisinin bulunmadığını ileri süren Dehriyye'dir (materyalistler). İbn Hazm, Dehriyye'yi eleştirirken âlemin hâdis olduğuna dair deliller ortaya koyar.

(iii) Üçüncü fırka, âlemin hem ezelî olduğunu hem de ezelî bir yöneticisinin bulunduğunu kabul eden filozoflardır (felâsife).

(iv) Dördüncü fırka âlemin yaratılmış (muhdes) olduğuna inanmakla birlikte birden çok ezelî yöneticisinin bulunduğunu ileri süren Mecûsîlik, Sâbiîlik, Maniheizm, Mezdekiyye, Deysâniyye, Hıristiyanlık vb. inanç gruplarıdır. İbn Hazm, âlemin yaratıcı ve yöneticisinin birden çok olduğunu kabul edenleri kendi içinde iki grupta ele alır. İlk grup yedi gezegen ve onların ezelî olduğunu, ayrıca iki ayrı prensibi (Hürmüz ve Ehrimen) kabul eden Mecûsîler'dir. Mezdekiyye, Hürremiyye, Sâbiîlik de bu gruba dahildir. İkinci grupta Deysâniyye, Merkûniyye ve Mâniyye (Mâneviyye, Maniheizm) yer almaktadır. İbn Hazm birden çok Tanrı bulunduğunu ileri sürenlerin delillerini çürütür.[240] Teslîs inancı sebebiyle hıristiyanları da bu bölümde ele alarak Ariusçular, Samsatlı Pavlus (Paul de Samosate) taraftarları, Makdoniusçular (Macedonius), Berberâniyye, Melkâniyye (Melkâiyye), Nestûriyye, Ya'kūbiyye gibi fırkaları ve bunların görüşlerini zikreder; ayrıca teslîs akîdesini ve Îsâ'nın çarmıha gerilmiş olduğu inancını eleştirir, Mesîh'in tabiatı konusunu değerlendirir .[241]

---

[238] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 4a; I, 131 (#2-3).

[239] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 4b; I, 133 (#5). Ayrıca bkz. Asi, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı,* s. 104-106.

(v) Beşinci fırka âlemin yaratılmış olduğunu, ezelî bir yaratıcısının bulunduğunu kabul eden, fakat nübüvvet müessesesinin varlığını inkâr edenlerdir. İbn Hazm, bu gruba örnek olarak Brahmanları gösterir. Nübüvveti ve meleklerin varlığını inkâr eden Brahmanlar'ın görüşlerini naklettikten sonra peygamberliğin gerekliliği hususunu delilleriyle ortaya koyar .[242]

(vı) Altıncı fırka objektif gerçekliğe, âlemin yaratılmışlığına, tek ve ezelî bir yaratıcısının bulunduğuna ve peygamberliğe inanan, ancak bazı peygamberleri kabul ettikleri halde bir kısmını reddeden gruplardır. Yahudiler ve Mecûsîler bu gruba girmektedir. Hıristiyanlar ise teslîse inandıkları için dördüncü gruba, Hz. Muhammed'in peygamberliğini tanımadıkları için altıncı gruba girerler.

a) İbn Hazm'ın Yahudilik ve Hıristiyanlık Eleştirisi

İbn Hazm'ın, yahudilerin ve hıristiyanların temel ve kutsal kitaplarını okuyup incelediğinde ve bu iki din hakkında en kapsamlı eserleri yazan ilk İslâm âlimi olduğu hususunda şüphe yoktur.[243] Dolayısıyla onun bu dinler hakkında verdiği bilgiler önemsenmiş ve dikkatle değerlendirilmiştir. Yahudilerin beş fırkaya ayrıldığını belirten İbn Hazm Sâmiriyye, Sadûkiyye, Anâniyye, Rabbâniyye ve Îseviyye'den oluşan bu fırkalar hakkında bilgi verir; ayrıca yahudilerin neshe dair görüşlerini değerlendirir. Müslümanlarla yahudiler arasındaki münasebetlere temas eden İbn Hazm, Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda haber verilmesi meselesini ele alır. Mecûsîleri de tanıttıktan sonra Tevrat ile İnciller hakkında ayrıntılı bilgi vererek bunların tahrif edildiğini gösterir .[244] Nitekim yahudilerin elindeki Tevrat ile Sâmirîler'in Tevrat'ının farklı olduğunu, her iki tarafın da diğerinin elindeki kitabı muharref kabul ettiğini ifade eden İbn Hazm, gerçekte her ikisinin de tahrif edilmiş bulunduğunu belirterek Tevrat'tan buna dair deliller getirir. Hz. Mûsâ'nın vefatından Ezra'nın Tevrat'ı yeniden yazıya geçirmesine kadarki dönemi inceleyerek Tevrat'ın nasıl tahrif edildiğini ortaya koyar. [245]

---

[240] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 18a vd.; I, 241 (#224 vd.).

[241] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 18a-38a; I, 275 vd.

[242] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 41a-47a; I, 337 vd.

[243] Muhammed Ebû Leyla, "Bir Düşünür ve Münekkit Olarak İbn Hazm", *İbn Hazm Sempozyumu,* s. 82.

Daha sonra İnciller başta olmak üzere Yeni Ahid'in eleştirisine geçen İbn Hazm, dört İncil ve yazarları ile Yeni Ahid'i teşkil eden diğer yazılar hakkında bilgi verir; gerek İncillerle Tevrat arasında gerekse İnciller'in kendi arasında bulunan çelişkileri ortaya koyar. Ona göre Hıristiyanlık, Îsâ Mesih'in getirdiği dînden kaynaklanan bir gelenek değildir. Aynı şekilde, Hz. Îsâ'ya nispet edilen kutsal kitap da onun getirdiği metin değildir. İbn Hazm, İnciller ve hıristiyanların kutsal addettiği diğer kitapların hem hilaf-ı hakikat hem de çelişik bilgilerle dolu olduğunu belirttikten sonra, genel olarak Hıristiyanlık hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır: *"Dinlerinin bozulmasına gelince, bu konuda bir tutam aklı olan hiçbir kimse şüphe etmez. Biz, İnciller ve hıristiyanların diğer kitapları hakkında bunların ne Allah katından ne de Mesih'ten (a.s.) gelmedikleri hususunda, akli deliller ortaya koymaya bile gerek duymayız. Halbuki biz, Tevrat ve yahudilerin kabul ettiği peygamberlere nispet edilen kitaplarda buna gerek duymuştuk. Çünkü yahudilerin ekseriyeti, ellerinde bulunan Tevrat'ın yüce Allah'tan Mûsâ'ya (a.s.) indirildiğini iddia ederler. Dolayısıyla bizler, bu konuda, onların iddialarının yanlışlığına dair akli delil (burhan) getirmek zorunda idik. Hıristiyanlara gelince, delil getirme sıkıntısından tamamen kurtulduk. Çünkü onlar, İncillerin yüce Allah katından Mesih'e indirilme-*

---

[244] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 70a-vr. 70a vd.; I, 475 vd.

[245] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 113a vd.; I, 663 vd.

diğini ve Mesih'in (a.s.) de bunları onlara getirip tebliğ etmediğini kabul ederler. Bilakis ilkinden sonuncusuna varıncaya kadar hıristiyanların tamamı -ki bunlar Aryuscular, Melkitler, Nestûrîler, Ya'kûbîler ve Bulkanilerdir- İncillerin farklı zamanlarda yaşadıkları bilinen dört kişi tarafından telif edilmiş, dört adet tarih (kitabı) olduğu konusunda hemfikirdirler.”[246] Böylece İbn Hazm, İncillerin vahiy niteliği taşımadığını, aksine, birtakım müelliflerin kaleminden çıkmış tarihi mâlûmattan ibaret olduklarını belirtmiştir. Ayrıca bu eserlerin günümüze kadar nakledilmeleri süreciyle de alakalı önemli bilgiler vermiştir. Bu bağlamda o, Îsâ Mesih'e inananların azlığını ve Îsâ'nın göğe çekilmesinden sonra başta havâriler olmak üzere, bütün hıristiyanların üç yüz sene gibi uzun bir dönem baskı altında yaşamış ve inançlarını gizlemiş olmalarını, Îsâ Mesih'in getirdiği dinden uzaklaşmanın sebepleri arasında zikretmiştir.[247] Bunlara ilâveten İbn Hazm, İncillerdeki havârilerle Kur'ân'da zikredilen havârilerin aynı kimseler olmadıklarına dikkat çekmiş ve hıristiyanların Kur'ân'la ilgili iddialarına cevap vermiştir.

İbn Hazm, yahudi ve hıristiyanların yoğun olduğu İspanya'da yaşamış olduğundan onun söz konusu dinlere dair verdiği bilgilerin doğruluk derecesi yüksektir. Zira ülkesinde yaşayan bu din mensuplarının önde gelenleri ile görüşmüş, tartışmış, ayrıca onlarla ilgili çok sayıda kitap okumuştur. Yahudi bilgini İbn Nağrâle ile olan tartışmalarından yahudi ve hıristiyanlar hakkında geniş bilgi sahibi olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Meselâ diğer kaynaklarda pek rastlanmayan Samsatlı Pavlus (Pavlus eş-Şamşâtî) ve mezhebine dair önemli bilgiler vermiştir.[248] Faydalandığı kaynaklar arasında özellikle dehrîler konusunda Ebû Bekir er-Râzî'nin *el-'İlmü'l-İlâhî*'sini[249], Yahudilik konusunda İbn Nağrâle, yahudi tabip İsmâil b. Yûnus ve İsmâil b. Kurrâd'ın eserlerini, Hıristiyanlık konusunda Amr b. Câhiz'in *el-Muhtâr fi'r-Red 'ale'n-Nasârâ* adlı kitabını saymak mümkündür. Ayrıca İbn Hazm, Kitâb-ı Mukaddes'in Peşitta ve Vulgate tercümelerinden de iktibaslar yapmış olup bu husus onun Latinceyi de bildiğini göstermektedir.[250]

---

[246] bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. I, 771 (#1229).
[247] Tahir Aşirov, “İbn Hazm'a göre Hıristiyan Mezhepleri”, s. 100.
[248] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 18a; I, 241.
[249] bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 54a; I, 164; vr. I, 401 (#513).

İbn Hazm'ın çağdaşı yahudi âlimi İbn Nağrâle ile tartışması ve mücadelesi kaynaklarda zikredilir. Kendisi de *el-Fasl*'da bunu açıkça ifade eder. Aralarındaki tartışma öncelikle peygamberlerin masumiyeti konusunda, ikinci olarak da Tevrat'ta verilen bilgilerin tutarsızlığı konusundadır. Birinci meselede İbn Hazm, Tevrat'ta Hz. İbrâhim'in karısı Sare'yi Gerar Kralı Avimelek'e kız kardeşi olarak tanıtması, fakat akabinde durumun böyle olmadığı ortaya çıktığında da Sare'nin babası bir gerçek kız kardeşi olduğunu açıkladığını belirtir. İbn Hazm'a göre ise bu bir peygambere isnat edilemeyecek kadar kötü bir durumdur ve Tevrat'ın tahrif edildiğine işaret etmektedir.[251] Bu çelişkiyi yahudilerden İbn Nağrâle'ye sorduğunu, onun ise bu durumda, kız kardeş kelimesinin akraba olarak anlaşılması gerektiği, kız kardeş şeklinde düşünülmemesi gerektiği yönünde bir açıklama yaptığını rivayet etmiştir. İbn Nağrâle'nin bu açıklamasından sonra İbn Hazm Tevrat'ta İbrâhim'in eşi Sare'den babaları bir anneleri ayrı kız kardeşi olarak bahsettiğini hatırlatınca İbn Nağrâle'nin sustuğunu ve bir cevap veremediğini bildirmiştir.[252] İbn Hazm, *el-Fasl*'da İbn Nağrâle ile olan ikinci mülahazasından bahsederken, ilkinde "Nağrâlî" olarak isimlendirdiği İbn Nağrâle'yi bu kez, Eşmaol b. Yûsuf el-Lâvî, meşhur Kâtip İbn Nefrâli olarak zikreder. Ayrıca bu görüşmenin hicrî 404 yılında gerçekleştiğini açık bir şekilde belirtir.[253] İbn Hazm'ın İbn Nağrâle'ye yönelttiği ikinci itiraz ise Tevrat'ta yönetimin, krallık asasının Yahuda'nın neslinden çıkmayacağı yönünde geçen ifadelerle alakalıdır. Ona göre bu kehanet doğru çıkmamış, krallık Yahuda'nın soyundan devam etmemiştir.[254] Öte yandan İbn Hazm'ın hıristiyanlarla da diyalog halinde olduğunu, bazı hıristiyan âlimlerle münazara yaptığını bilmekteyiz. Nitekim o, Kurtuba'da yaşadığı dönemde, buranın yetkili din adamı olan hıristiyan

---

250 Gürbüzer, İbrahim, "İbn Hazm", *DİA*, XX, 56-57.
251 Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 81b; I, 527 (#747).
252 İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 81b; I, 527 (#747).
253 Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 92a; I, 537 (#835).
254 İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 92a; I, 537 (#835).

bir kimse ile "cennetteki yeme-içme ve meyveler konusunda" tartıştığını ve İncil'den hareketle ona cevap verdiğini bildirmektedir.[255]

İbn Hazm'ın yahudi ve hıristiyanlığı eleştirirken takip ettiği usul de dikkat çekicidir. Müslüman âlimler Ehl-i Kitap'la ilgili eserlerinde çoğunlukla aklî delillere başvurdukları halde İbn Hazm, Ehl-i Kitabı hem aklî hem de onların kendi kitaplarındaki naklî delillerle reddetme yolunu gitmiştir. Gerçekten İbn Hazm, diğer din ve fırkalara mensup insanların inançlarını kendi kaynaklarına dayanarak açıklamaya çalışmış, böylece bir dinin temel inançlarıyla o dinin ana kaynağı arasındaki çelişkileri ortaya koymuştur. Nitekim o, bu usulünü açık bir şekilde ifade etmiş ve şöyle demiştir: *"Bu kitabımızı okuyan herkes bilsin ki biz, yukarda zikredilen kitaplardan -yakın ya da uzak- herhangi bir şekilde tahriç edilmesi mümkün olan bir şey çıkarmadık, delil olarak ortaya koymadık. Dolayısıyla buna benzer itirazların hiçbir anlamı yoktur. Yine bu kitaplardan manası anlaşılmayan herhangi bir kelâmı da -söz konusu kitaplarda mevcut olmakla birlikte- delil olarak ortaya koymadık. Çünkü onların "Allah bununla dilediği şeyi murat etmiştir" deme hakkı vardır. Ancak biz, hakkında asla delil olmayan, bir ihtimal ve bir gizlilik bulunmayan yalancı iddialar hariç, hilesi ve kaçışı olmayan ve başka bir şekilde yorumlanması da söz konusu olamayan hususları ortaya çıkardık."*[256] Burada o, yoruma açık olan hususları aleyhte bir delil olarak göstermediğini, ancak hakkında asla bir delil bulunmayan, bir ihtimal ve bir gizlilik içermeyen, hilesi ve kaçışı olmayan ve başka bir şekilde yorumlanması da söz konusu olamayan hususları dikkate sunup eleştirdiğini ifade etmektedir. Ayrıca söz konusu ettiği inanç ve fikirlerle ilgili Kur'ân âyetlerine de müracaat etmiş, bu inancın akıl ve mantık kurallarına ters düşen yönlerini açıklamıştır. Tartışmacı bir karaktere sahip olmasına rağmen İbn Hazm, gayr-i müslim muarızlarına karşı dürüst ve gerçekçi bir tutum sergilemiş, onları eleştirirken kendi kaynaklarından alıntılar yapmıştır. Onun bu objektif tutumu bazı şarkiyatçıların bile takdirini kazanmıştır.

---

[255] bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 203b; I, 1081 (#1827).

[256] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 70a; I, 477 (#655).

İbn Hazm başarılı bir kutsal metin eleştirmenidir ve bu açıdan çığır açıcı bir özelliğe sahiptir. Aslında onun asıl hedefi, hangi dinin en makul, rasyonel ve gerçekçi bir inanç ve ibadet sistemi sunduğunu ortaya koymaktır. Bu sebeple dinleri araştırıp mukayeseler yapmıştır. O, belli prensipler dahilinde ve çeşitli açılardan bu konuya yoğunlaşmıştır. Batı'da on altıncı yüzyıla gelinceye kadar hiç kimsenin aklına gelmeyen Tevrat ve İncil eleştirisi, yani kutsal metinlerdeki rivâyet ve anlatım güçlüklerinin tespit edilip çelişkili olanlarının açıklanması faaliyeti, en az altı asır önce ilk defa gerçek anlamda İbn Hazm tarafından gerçekleştirilmiştir. Nitekim Philip Khuri Hitti, XVI. yüzyılda Tevrat tenkidi okulunun ortaya çıkışına kadar Tevrat kıssalarındaki bazı problemlere ilk dikkat çeken kişinin İbn Hazm olduğunu söylemektedir[257] Aklî ve naklî delillerle yahudi ve hıristiyanların kutsal metinlerinin güvenilirliğini, kesintiye uğramaksızın sonraki asırlara intikali meselesini tartışmış; ilmî olarak ulaştığı çelişki ve tutarsızlıklar, onu, söz konusu metinlerin ekserisinin tahrif edildiği sonucuna götürmüştür.[258] İbn Hazm'ın özellikle dinler tarihi konusunda ortaya koyduğu bu gelenek kurucu rolüne rağmen dinler ve mezhepler tarihi niteliğindeki *el-Fasl*'ı diğer İslâmî ilimlere ilişkin eserleri kadar tanınmamıştır. Batılı araştırmacıların İbn Hazm'ın diğer eserlerine daha fazla ehemmiyet verdikleri görülür. *el-Fasl*'ın ihmal edilmesinde üslubu kadar Yahudilik ve Hıristiyanlığa yöneltiği eleştirilerin de etkisi olduğu kanaatindeyiz. Öte yandan İbn Hazm'ın, dinler tarihi konusunda ortaya koyduğu tutum ve metoduyla kendisinden sonra özellikle İbn Teymiyye ve İbn Kayyım el-Cevziyye'yi etkilediği kabul edilmektedir[259]

E. *FASL* VE MUHTEVASI

İbn Hazm'ın dinler ve mezhepler tarihi konusunda kaleme aldığı en önemli eseri hiç şüphesiz *el-Fasl*'dır. Bu alandaki diğer eserleri ya tartışma amaçlıdır ya da belli bir konuya teksif edilmiştir. Aslında *Fasl*, İbn Hazm'ın bütün ilmî birikiminin esası ve özeti mahiyetindedir. Nitekim Goldziher, *el-Muhallâ* adlı muazzam fıkıh mecmûasını *el-Fasl*'ın, fıkhî bir açıklaması olarak değerlendirmiş ve buna delil olarak *el-Fasl*'daki temel görüşlerin *el-Muhallâ*'da çokça tekrarlanmış olduğunu göstermiştir.[260] Bu bakış açısından hareketle İbn Hazm'ın diğer bütün eserlerini *el-Fasl*'ın bir açılımı gibi görmek mümkündür.

---

[257] Üveys, *İbn Hazm el-Endelüsî,* s. 348.

[258] Sayar, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel-Nihal,* s. 72-75.

[259] Bkz. Tahir Aşirov, "İbn Hazm'a Göre Hıristiyan Mezhepleri", *Milel-Nihal,* s. 110.

a) Eserin Yazılış Gayesi

İbn Hazm, kendi dönemine kadar kaleme alınmış mezhepler tarihi eserlerini içerik ve üslup açısından eleştirmiştir. O, dinler ve mezhepler hakkında yazılmış önceki eserleri, bazılarını hacimli ve anlaşılır olmaması, bazılarının ise çok kısa olması sebebiyle mezhepleri ve dinleri yeterince inceleyemedikleri ve eleştirmediklerinden tenkite tâbi tutmuştur. Bu sebeple o, gördüğü lüzum üzerine Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm fırkalarını ele alan ama bu tür eksiklikleri olmayan orta hacimde bir kitap yazmak istemiştir. Bu durumu o şöyle ifade etmiştir:

"Bundan sonra: İnsanlardan pek çok kimse, insanların dinleri ve mezhebî görüşleri hakkında fırkalara ayrılışları konusunda gerçekten çokça eserler yazdılar. Bazıları söz konusu eserlerde sözü uzattı, detaylara girdi, sözü çoğalttı ve başka yerlere götürdü; yanıltıcı sözler (ğalat) ve çirkin ifadeler (şağab) kullandı. Dolayısıyla bu durum anlamaya mani oldu ve bilgi olmaksızın inanmaya sebep oldu. Bazıları da sözü hazfetti, kısalttı, meseleleri azalttı ve ihtisarda bulundu. Böylece makale sahiplerinin (ashâbü'l-makâlât) karşıt görüşlerinin en güçlü olanlarından pek çoğunu terk etti... Böylece o, açıklamadaki aldatma sebebiyle kendisi hakkında razı olmayacağı hususlarda insafsız davrandı, hasmına itiraz etme hakkı vermediği için haksızlık etti ve kitabını okuyan kimsenin hukukunu önemsemedi. Küçük bir kısım hariç onların tamamı, anlayış sahiplerinden pek çoğunun anlamakta zorluk çekeceği şekilde sözlerini zorlaştırdı; sözün sonu baş tarafını unutturacak kadar manaları uzaklara savurdu. Bunların ekseriyeti yanlış manaları örtmek için perde oldu. Neticede bu, ne kendi dönemlerinde ne de sonraki dönemlerde övgüye layık olmayan bir amel oldu."[261]

---

[260] Goldziher, Ignaz, *Zâhirîler: Sistem ve Tarihleri*, (çev. Cihad Tunç), AÜİF Yayınları, Ankara 1982, s. XXXX-XXXXI.

[261] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl, Reisülküttâb*, vr. 4a; I, 131 (#2).

İbn Hazm'ın bu açıklamasından hareketle şunları söyleyebiliriz:

(i) O, dinler ve mezhepler konusunda orta halli, anlaşılması kolay bir eser kaleme almak istemiştir. Böylece bu ilmi insanlar için kolaylaştırmayı hedeflemiştir.

(ii) Bu eseri yazmakla bazı haksızlıkları engellemeyi amaçlamıştır. Zira bazı yazarlar, milel ve nihal konusunda kaleme aldıkları eserlerinde çok ayrıntılı bilgiler vermiş, bazı marjinal görüşleri öne çıkarmış ve bunları bütün mezhebe teşmil ederek mezhep mensuplarına haksızlık etmişlerdir. Bazıları da özet bilgiler vererek ya da bir kısım konuları görmezlikten gelerek mezhepler konusunda doğru ve yeterli bilgi vermekten uzak kalmışlardır. Halbuki mezhepler konusunda sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için doğru ve yeterli bilgiye sahip olmak gereklidir. Bunu sağlamak için İbn Hazm bu eserini kaleme almıştır.

(iii) İbn Hazm, yahudi ve hıristiyanların hücumları karşısında İslâm inancını korumak ve savunmak için bu eserini kaleme almıştır. Nitekim yahudi âlimi İbn Nağrâle, İslâm'ı eleştiren, mukaddesatını tahkir eden bir eser kaleme almıştı. İbn Hazm da, kendi döneminin insanı olan bu yahudi âlimi eleştirmek, dile getirdiği itirazları cevaplandırmak ve İslâm'ın saf akidesini savunmak için bir eser kaleme almış; ayrıca Tevrat'ın muharref ve mübeddel olduğunu ortaya koymuştur.[262]

(iv) O, yazdığı eserlerle müslümanların küffar karşısındaki mukavemetini güçlendirmeye çalışmıştır. Zira onun yaşadığı dönemde çeşitli sebeplerden dolayı müslümanlar İspanya hıristiyanları karşısında zafiyete uğramışlardı. İbn Hazm, hıristiyanları, kutsal kitaplarını ve kültürlerini eleştirerek bir bakıma müslümanları uyarmaya çalışmıştır.

(v) Ayrıca o, yaşadığı dönemde kendisine cephe alan, dışlayan ve itham eden bir kısım fakihleri eleştirmek için eser kaleme almıştır. Ayrıca yöneticileri uyarmak, hatalarını göstermek ve sosyal, kültürel ve ahlâkî çöküntüyü önlemek için eserler kaleme almıştır.

---

[262] Bkz. İbn Hazm, *er-Redd alâ İbn en-Nagrile el-Yehûdî*, III, 39-70.

(vı) Dahası o, tarafsız bir âlim değildir; hakikatin ortaya çıkmasını, hak ile bâtılın ayırt edilmesini hedeflemiştir. Onun amacı, Ehl-i Sünnetin faziletlerini açıklamak, fırka-i nâciyenin Ehl-i Sünnet olduğunu ortaya koymak; bu fırkaya muhalefet edenlerin bid'at ehli olduklarını izah etmektir.

b) Eserin Önemi

Fasl'la ilgili olarak, Doğulu ve Batılı araştırmacıların yaptığı değerlendirmelerden kısaca söz edilmesi, bu eserin dinler ve mezhepler tarihindeki yerini daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Öncelikle *el-Fasl*, Tevrat ve İnciller'in ilmî tenkidini ihtiva etmesi sebebiyle Kitâb-ı Mukaddes metinlerinin tenkitli müzakeresi konusunda ilk eser sayılmaktadır. Buna ilâveten İbn Hazm, muhtelif dinlere ait inanç esaslarını birbiriyle karşılaştırmış olmasından dolayı mukayeseli dinler tarihinin kurucularından sayılmaktadır.[263] Avrupa'da mukayeseli dinler tarihi çalışmalarının XIX. yüzyılda başladığı dikkate alınırsa İbn Hazm'ın ortaya koyduğu bu başarı daha iyi anlaşılacaktır. Roger Arnaldez de onun yahudi İbn Nağrâle'ye karşı ileri sürdüğü delilleri tatminkâr bulmasa da hasımlarının durumunu ortaya koymasındaki gerçekliğini ve dürüstlüğünü açıkça ifade etmiştir. Aristo ve Yeni Eflâtuncular'a ait âlemin kıdemi iddiasını Eş'arî'den Gazzâlî dönemine kadar geçen süreç içinde ilk reddeden İbn Hazm olmuştur.[264] Mağribli düşünür Câbirî de, ona, dini mantık ilkelerine dayandırmak suretiyle yeni bir eleştirel yaklaşım geliştiren, dolayısıyla yeni bir çığır açan kişi gözüyle bakmaktadır.[265] Doğrusu son yıllarda üzerinde yapılan akademik çalışmaları dikkate aldığımızda İbn Hazm'a ve görüşlerine ilginin arttığını söyleyebiliriz.[266] Nitekim Arnaldez, günümüzde eserlerine ve görüşlerine ilginin arttığından söz ederek, onun görüşlerinin araştırılmasının çağdaş İslâm düşüncesine ve birçok problemin çözümüne katkı sağlayacağını ifade etmektedir.[267]

---

[263] Himâye, Mahmûd Ali, *İbn Hazm ve menhecühû fî dirâseti'l-edyân*, Kahire 1983, s. 149-150.

[264] Gürbüzer, İbrahim, "İbn Hazm" (Dinler Tarihi), *DİA*, XX, 56-57.

[265] Bkz. Câbirî, Muhammed, *Arap Aklının Oluşumu*, çev. İbrahim Akbaba, İz Yayıncılık, İstanbul 1997, s. 419-471.

[266] İbn Hazm'ın ilmi kişiliği ve eserleri hakkında yapılan akademik çalışmalar için bkz. Sayar, Süleyman, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel ve Nihal*, 6 (3), s. 41-79.

c) Eserde Takip Edilen Usul ve Metot

İbn Hazm'ın *el-Fasl*'da takip ettiği usul konusunda araştırmacıların farklı görüşler ileri sürdükleri görülmektedir. Bazı araştırmacılar, İbn Hazm'ın dinler tarihi konusunda ortaya koyduğu tutum ile İslâm mezhepleri konusunda takip ettiği metodun farklı olduğuna dikkat çekerler. Nitekim müsteşriklerden bazıları *Fasl*'ı, objektif ve orijinal bir eser olarak görmezken, bazıları da bu iddiayı reddederek özellikle dinler tarihi konusunda objektif ve orijinal olduğunu belirtirler. Bu görüşü savunanlara göre, daha önce benzer kitaplarda bulunmayan, İslâm dışı din ve mezhepleri mukayeseli olarak incelemesi, ayrıca kaynakları arasında bulunan Chrysostuın, Atricanus ve Saadiya Gaon gibi bilginlerin eserlerinden doğru iktibaslarda bulunması eserin objektifliğini ve orijinalliğini gösteren hususlardan sadece birkaçıdır.[268]

Burada İbn Hazm'ın İslâm dışı din ve mezhepler hakkında verdiği bilgilerle İslâm'a nispet edilen gruplar hakkında verdiği bilgileri ve bunları veriş tarzını ayrı değerlendirmek gerekir. Zira onun, diğer dinlere dair bilgi ve değerlendirmelerinde gerçek anlamda objektif bir tutum sergilerken İslâmî gruplar hakkında verdiği bilgi ve değerlendirmelerinde sübjektif davrandığı görülür. Nitekim İbn Hazm, Yahudilik ve Hıristiyanlığı kendi kutsal kitaplarına ve bu din mensuplarının kaleme aldığı diğer kitaplara dayanarak ve karşılaştırmalı bir yöntem izleyerek incelemiştir. Burada o, oldukça tarafsız bir tutum sergilemiş, ayrıca yaptığı alıntıların kaynaklarını açık bir şekilde belirtmiştir. Ayrıca o, Tevrat ya da İncillerde farklı anlamlara gelebilecek yani müteşabihattan sayılan sözleri de aleyhte bir delil olarak kullanmamaya dikkat etmiş, böylece muhaliflerine haksızlık yapmamaya çalışmıştır. Halbuki o, aynı tarafsızlığı ve akademik üslubu İslâm fırkalarına karşı göstermemiştir. İslâm fırkalarının görüşlerini naklederken çoğu defa kaynaklarını açıklamadığı gibi, kaynaklarda belirtilmeyen bazı aşırı görüşleri de onlara nispet ettiği ve bu görüşlerden hareketle söz konusu grupları acımasız bir şekilde eleştirdiği görülür.

---

[267] Arnaldez, Roger, "Ibn Hazm", *EI2* (İng.), E. J. Brill, Leiden 1971, III, 798.

[268] Daha geniş bilgi için bk. Yavuz, Yusuf Şevki, "el-Fasl", *DİA,* XII, 216.

İbn Hazm, ele aldığı din ve mezheplerin tarihleriyle ilgilenmemiş, söz konusu fırkaların teşekkül süreçlerine, önder şahsiyetlerine, düşünce tarihi içinde oynadıkları role yeterince değinmemiştir. Bir bakıma o, dinlerin ve mezheplerin temel görüşlerine odaklanmıştır. Aslında o, tam bir kelâmcı gibi davranarak tevhit inancını teyit etmek, İslâm'ın ilâhî ve son din olduğunu ispat edebilmek için Tevrat ve İnciller başta olmak üzere dinler ve felsefî sistemlerle meşgul olmuş, hedefine ulaşabilmek için elde mevcut tarihî mâlûmatı değerlendirmiştir. Bu bağlamda o, Tevrat'ın tahrif edildiğini, elde sahih bir kutsal kitabın bulunmadığını ve Yahudi dininin Ezra'nın hafızasından çıkan sahte bir metin üzerine inşa edildiğini anlatmak üzere Hz. Mûsâ'dan sonraki Yahudi tarihinin tanıklığına başvurmuştur.[269]

Konuları itibarıyla *el-Fasl*, dört bölümde değerlendirilebilir.[270] **Birinci bölüm**, iki kısımdan oluşmaktadır. Müellif, hakikatin bilgisine katkıda bulunacağı düşüncesiyle önce epistemoloji ve ontoloji konularına yer vermiştir. Burada gerçeğin bilgisine ulaştıran istidlâl metotları üzerinde durmuş ve bu bağlamda Allah'ın varlığı ve âlemin yaratılmışlığı konularında çeşitli deliller zikretmiştir. Bu kısımda Allah'ın varlığı ve tabiatın ezelî oluşu konularında görüş beyan eden tabiatçıları eleştirmiştir. İkinci kısımda nübüvveti ve melekleri inkâr eden Brahmanizm'i ele almış ve bu bağlamda nübüvvetin lüzumu ve mûcize ile ispat gibi konular üzerinde durmuştur.

İkinci bölümde İbn Hazm, yahudilerin ve hıristiyanların kutsal kitapları Tevrat ve İncillerin tahrif edildiği meselesini ele alır, bu kitapların metinlerinden yola çıkarak kendi içlerinde barındırdıkları tutarsızlıkları, tezatları ve çelişkileri ortaya koyar. Bilâhare Tevrat'ın tahrif ediliş sürecini değerlendirir.

---

[269] Sayar, *a.g.m.*, ss. 41-79.

[270] Eserin değerlendirilmesiyle alakalı olarak bk. Yavuz, "el-Fasl", *DİA,* XII, 215-216.

Üçüncü bölümde ise İncillerin içeriği hakkında geniş bilgi verir. Burada mevcut İncillerle Tevrat'ın mukayesesini yapar ve aralarındaki çelişkileri ortaya koyar. Kırk üç fasılda incelediği bu çelişkilerden hareketle İnciller'in hıristiyan azizler tarafından yazıldığı sonucuna varır. Ayrıca o, erken dönem Şiî kaynaklarda dile getirilen tahrifu'l-Kur'ân'la alakalı bazı asılsız iddiaları hıristiyanların kullandığını belirterek Kur'ân'a yöneltilen bu asılsız iddiaları tek tek cevaplandırarak Kur'ân'ın korunmuşluğunu ispat eder.

Dördüncü bölüm İslâm mezheplerine ayrılmıştır. Müellif burada İslâm mezheplerini Ehl-i Sünnet, Mu'tezile, Mürcie, Şîa ve Havâric olarak sıralar ve bunları doğruya en yakın mezhep olarak kabul ettiği Ehl-i Sünnete yakınlıklarına göre değerlendirir.

el-Fasl'ı diğer İslâm Mezhepleri Tarihi kaynaklarından ayıran bazı özelliklerini şöylece özetlemek mümkündür[271]:

1) İbn Hazm, 73 fırka rivayetini isnat açısından sahih kabul etmemiş ve eserini buna göre tasnif etmemiştir. Halbuki ona gelinceye kadar iftirak hadisi diye meşhur olan bu rivayet mezhepler tarihi yazım geleneğinde bir çığır açmış; Ebu'l-Hüseyin el-Malatî (ö. 377/987) ve Abdülkahir el-Bağdâdî (ö. 429/1037) gibi mezhepler tarihi müellifleri eserlerini bu rivayeti esas alarak kaleme almışlardı. O, doğrudan bu rivayeti eleştirmiş ve bu hadisin senedinin sahih olmadığını söylemiştir.[272] Bunu açıklarken, *"Bu ümmet yetmiş küsur fırkaya ayrılacaktır, biri hariç tamamı cehennemdedir. O da cennettedir."*[273] anlamındaki bu rivayetin isnat açısından asla sahih olmadığını, bu şekilde olan bir haberin, haber-i vahidi kabul eden kimse nazarında delil kabul edilemeyeceğini belirtmiştir. Bu itibarla o, eserin tasnifinde kendisini belli bir rakamla sınırlandırma kaygısı taşımamıştır.

---

[271] Bkz. Bulut, Halil İbrahim, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* s. 77-78. Ayrıca bkz. Sönmez Kutlu, *Mezhepler Tarihine Giriş,* s. 104-106; Yavuz, "el-Fasl", *DİA,* XII, 215-216.

[272] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl, Reisülküttâb,* vr. 357a; II, 895 (#1714).

[273] Bkz. Ebû Dâvûd, "Sünne", 1; İbn Mace, "Fiten", 17; Tirmizi, "İman", 18; Ahmed b. Hanbel, "Müsned", III, 120.

ii) İslâm mezheplerini iki kısma ayırmış; Ehl-i Sünnet ve Ehl-i Bidʻat şeklinde tasnif etmiştir.

iii) İslâm fırkalarının İslâm'a uygunluğunu Ehl-i Sünnete yakınlık veya uzaklığına göre belirlemeye çalışmıştır. Meselâ Mürcie fırkasından Ehl-i Sünnete en yakın olanı Ebû Hanife'nin iman konusundaki görüşlerini benimseyenler; en uzak olanı ise Cehm b. Safvan taraftarları olarak belirtmiştir. Yine ona göre Muʻtezile'nin Ehl-i Sünnete en yakın olanı Hüseyin b. Muhammed en-Neccâr'ın taraftarları; en uzak olanı ise Ebu'l-Hüzeyl el-Allâf taraftarlarıdır.

iv) Her fırkanın kendine özgü ana fikrini (umde) belirlemiştir. Ona göre Mürcie fırkasını bir mezhep yapan temel unsur, iman konusundaki görüşlerdir. Yine Muʻtezileyi diğerlerinden ayıran temel esas tevhit ve sıfatlar konusundaki görüşleridir. Şîa'yı diğerlerinden ayıran temel umde, imâmet ve ashâbın fazileti meselesidir.[274] Böylece o, her mezhebin temel görüşünü belirlemeye çalışır.

v) İbn Hazm, yaşadığı dönemde Endülüs'te var olan Muʻtezile, Hadis taraftarları, Şîa, Hâricîler gibi mezhepler ve bunların taraftarları hakkında diğer kaynaklarda bulunmayan bazı önemli bilgiler vermiştir. Bu durum onun eserinin kıymetini daha da artırmaktadır.

vi) Az da olsa mezheplerin ortaya çıkış ve gelişim süreçleri konusunda değerli bilgiler verir. Örneğin Şîa'nın ortaya çıkışını imparatorluğunu kaybeden Sasanîlerin Araplardan ve müslümanlardan intikam alma mücadelesinin bir sonucu olarak değerlendirir.

vii) İslâm içi grupları ve diğer dinlerin mezheplerini kendi içlerinde mukayeseler yaparak değerlendirir.

viii) Fırkaları mezhepler tarihi yönteminden ziyade bir kelâmcı olarak algılar ve fikirlerin teşekkül sürecinden ziyade İslâm'a uygunlukları üzerinde yoğunlaşır. Bu itibarla o, tarafsız kalamamıştır. Ehl-i Sünnet anlayışını merkeze alarak fırkaları değerlendirmeye çalışır. Betimleyici bir yöntem yerine eleştirel ve tarafgir bir yöntem takip etmesi verdiği bilgileri süzerek almamız gerektiğini hatırlatır.

---

[274] Münşir, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 178.

ıx) İbn Hazm'ın eserini tasnif ederken yetmiş üç fırka rivayetini dikkate almadığı doğru olmakla birlikte, kendisine özgü bir sistematiğinin olduğunu da söylemek gerekir. O, din ve mezhepleri peş peşe sıralamakla yetinmemiş; onları sınıflandırma mantığını da vermiştir. Sadece İslâm mezheplerini değil, diğer dinlerin mezheplerini de araştırmıştır. Onun hedefinin bir dinî düşünceler tarihi ortaya koymak olduğu anlaşılmaktadır. İbn Hazm'ın dinleri ve mezhepleri tasnif edişi, öncelikle İslâmî ve İslâm dışı şeklinde iki temele dayandırılmıştır. Önce İslâm'a aykırı din ve düşünceler altı ana başlık altında toplanmış; Allah inancı, âlem tasavvuru ve peygamberlik kurumu esas alınarak İslâm'a uzaklıklarına göre sıralanıp değerlendirilmiştir.[275] Daha sonra İslâm mezheplerini, Ehl-i Sünnet fırkasını merkeze alarak Mu'tezile, Mürcie, Şîa, Havâric şeklinde beş ana gruba ayırmıştır. Konu başlıklı bir inceleme yöntemiyle görüşlerin ayrıntılarına girilmeden dört ana mezhebin Ehl-i Sünnete en yakın ve en uzak olan fırkaları ile temel görüş çerçeveleri ifade edilmiştir. Söz konusu bu ana mezheplerin aşırı görüşleri ise ayrı bir bölümde ele alınmıştır.[276]

d) Eserin İsimlendirilmesi Meselesi

İbn Hazm, eserini, bazen "Divan", bazen de "*el-Fasl*" diye isimlendirmiştir. Eserin İstanbul kütüphanelerindeki yazma nüshalarına baktığımızda Reîsülküttâb nüshasının adının "*el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ârâ ve'n-nihal*" şeklinde kaydedildiğini,[277] yine Carullah Efendi ve Bağdatlı Vehbi nüshalarının da aynı şekilde "*el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ârâ ve'n-Nihal*" şeklinde olduğunu görmekteyiz.[278] İbn Hazm ve eserleri hakkında bilgi veren klâsik kaynaklarda da eserin tam adı e*l-Milel ve'n-Nihal*, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, *el-Fasl beyne Eh-li'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, *el-Fasl beyne Ehli'l-Ârâ'*

---

[275] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, , vr. 4a-b; I, 133 (#5).

[276] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 445a-466a; III, 443 vd.

[277] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 526b.

[278] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, *Carullah,* vr. 373a, *Bağdatlı Vehbi,* vr. 193b.

ve'n-Nihal… şeklinde geçmektedir. Dolayısıyla genel anlamda isimlendirilmesi konusunda bir ihtilaf yoktur. Ancak eserin adının ne şekilde okunacağı konusunda tartışmalar ve farklı kanaatler vardır. Buradaki tartışma eserin adında geçen "f-s-l" sözcüğünün nasıl okunacağı noktasındadır. Yazılışı aynı olmakla birlikte fasl/fisal şeklinde okumaya imkân veren sözcük, tartışmaların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Yazma nüshalarda, eserin isminde zikredilen "f-s-l" sözcüğüne hareke konulmadığından her iki okuyuşa da imkân vermektedir. Dahası, eserin ilk neşrinde (Mısır 1317 h.) "el-Fisal" isminin tercih edilmiş olması, araştırmacıların çoğunun bu kelimenin manasını ve kitapla nasıl bir ilişkisinin kurulması gerektiğini yeterince düşünmeden -bu neşri esas alarak- eseri "fisal" şeklinde isimlendirmesine neden olmuştur. Bu durum sonraki süreçte de az da olsa tekrarlanmıştır.[279]

Şarkiyatçılardan bir kısmı ve bazı müslüman araştırmacılar, farklı zamanlarda yazılmış bölümlerin bir araya getirilmesi anlamında *el-Fisal* ismini uygun görmüşlerdir. Meselâ Ebû Zehra, eserin adının *Fisal* şeklinde okunması gerektiğini belirterek buna eserin hacimli olmasını gerekçe göstermiştir. Ona göre eser, müellifin farklı zamanlarda kaleme aldığı risale ya da bölümlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Bundan dolayı da eserin *Fisal* şeklinde isimlendirilmesi daha uygun olacaktır. Bu görüşü savunanlar, *el-Fasletü* kelimesini, "bir yerden başka bir yere taşınan ve orada yetiştirilen hurma ağacı" anlamındaki *en-nakletü* kelimesine benzeterek "önceden yazılmış bölümlerin bir araya getirilmesi" anlamında düşünmüşler ve eserin adının, bu kelimenin çoğulu olarak el-Fisal şeklinde okunması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak *el-fasletü* kelimesinin çoğulu *fisal* değil, *fisâl* (فصـــال) şeklindedir. Eserin ismini veren kaynakların hiçbirinde *fisâl* (فصـــال) şekilde elif harfinin de yazıldığı bir imla yoktur. Zaten yazma nüshalarda *fisâl* (فصـــال) şeklinde bir yazım olsa idi, bu tartışmalara gerek kalmazdı.

---

[279] Münşir, *İbn Hazm el-Endelüsî*, s. 105.

Biz, aşağıdaki gerekçelerden hareketle eserin *Fisal* şeklinde değil, *Fasl* şeklinde okunmasının daha isabetli olacağı kanaatindeyiz:

(I) Filolojik açıdan "f-s-l" maddesi fasl şeklinde okunmalıdır. Çünkü fasl kelimesinin çoğulu "fisal" değil, "fusûl"dür. Dolayısıyla eğer söz konusu kitap fasıllardan oluştuğu için buna "fasıllar" denilecek ise, bunun "fusûl" şeklinde olması gerekirdi.[280] Ayrıca "fasletün" kelimesinin çoğulu, fisal şeklinde değil "fisâl" şeklidedir, tıpkı sevbün- siyâb şeklinde olduğu gibi. Şayet bu şekilde olsa idi, bu durumda sad harfinden sonra elif olacağı için yazılış farklı olacak, dolayısıyla ihtilafa mahal kalmayacaktı.

(II) Eserin isminin *el-Fasl* şeklinde okunması gerektiğini düşünenler, İbn Hazm'ın zihniyet dünyasını dikkate alarak bu görüşlerini temellendirirler. Buna göre İbn Hazm'ın asıl gayesi hak ile bâtılı ayırt etmek, doğru ile yanlışı tefrik edip ortaya koymaktır. Bu itibarla "f-s-l" maddesinin *el-Fasl* şeklinde okunması, hak ile bâtılı ayırma (fasl) konusunda çok titiz davranan İbn Hazm'ın zihin yapısıyla birebir örtüşmektedir. Çünkü İbn Hazm'ın bu eserini telifteki asıl hedefi kurtuluşa eren fırkanın Ehl-i Sünnet olduğunu, bu gruba muhalefet edenlerin ise Ehl-i Bid'at olduklarını açıklamaktır.

(III) Klâsik kaynaklarda eserin isminin "*el-Fasl beyne Ehli'l-Ehvâ' ve'n-Nihal, el-Fasl beyne Ehli'l-Ârâ' ve'n-Nihal*" şeklinde *fî* yerine *beyne* ile imlâ edildiği bilinmektedir. Nitekim Yâkūt el-Hamevî el-Bağdâdî (ö. 626/1229)[281] ve İbn Hazm'ın hemşehrisi olan Makkarî eserin ismini bu şekilde vermişlerdir. Bu iki kullanım bile eserin adının "Fasl" şeklinde olduğuna dair kesin bir delildir. Çünkü eserin isminde "beyne" edatının bulunması f-s-l maddesinin fasl şeklinde okunması için kesin karinedir.

---

[280] Bkz. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Beyrut 2000, 11/188, "f-s-l" md. Ayrıca *Mu'cemu'l-Vasît*'te *Fasl* (çoğ. fusûl) maddesi açıklanırken "Belli bir konuda derlenen bir kitabın her bir bölümü "*Fasl*" diye adlandırılır." denilmek suretiyle *Fasl* kelimesinin çoğulunun fusûl şeklinde olması gerektiğine işaret edilmektedir. (*el-Mu'cemü'l-vasit*, (haz. İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccar), İstanbul: Çağrı Yayınları, [t.y.], "f-s-l" md., s. 691)

[281] Nitekim Yakut el-Hamevî, eserin adını "Kitâbü'l-Fasl beyne Ehli'l-Ârâ' ve'n-Nihal" şeklinde vermiştir (Bkz. Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, XII, 251).

(ıv) Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî (ö.505/1111), *Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka* adlı eserinin ismini İbn Hazm'dan etkilenerek vermiştir.[282] Ayrıca Endülüslü önemli bir âlim olan İbn Rüşd de meşhur eserini *Faslü'l-Makal fî ma beyne'l-Hikme ve'ş-Şeria mine'l-İttisal* şeklinde isimlendirmiştir. İbn Hazm da, bu eserini hakikatin ortaya çıkması için yazdığını ifade etmiştir. Bundan dolayı eserini isimlendirirken hak ile bâtılı ayırt eden anlamında "*el-Fasl*" ifadesini kullanmış olması kuvvetle muhtemeldir.

(v) Akademide gerçekleştirilen çalışmaların çok önemli bir kısmında "*el-Fasl*" isminin kullanılması ve ayrıca eser hakkında doğrudan bilgi veren ilmî çalışmaların da bunu tercih etmesi kanaatimizi pekiştirmiştir.[283]

***

Burada tartışılan bir husus da İbn Hazm'ın bu eseri yazarken daha önceden yazdığı bazı bölümleri eserine dahil edip etmediği konusudur. Nitekim Ebû Zehra bu görüşünü delillendirmek üzere İbn Hazm'ın *Risâle fi'l-Müfâdale beyne's-Sahâbe* adlı eserinin ayrı ve bağımsız bir çalışma olmasına rağmen daha sonra *el-Fasl*'a dahil edilmiş olmasını delil göstermiştir.[284] Doğrusu İbn Hazm, fırkaları anlattığı bir yerde şöyle bir cümle kullanmıştır: "*Muhakkak biz bu fırkaların işledikleri çirkinlikleri, "en-Nesâihu'l-Münciyetü min Fedâihi'l- Mahziyyeti ve'l-Kabâihi'l-Merdiyyeti min Ekvâli Ehli'l-Bidai min Fırakı'l Erba'i: Mu'tezile ve'l-Mürcie ve'l-Havâric ve'ş-Şîa" adlı eserimizde detaylı bir şekilde açıkladık.*"[285] Yazma nüshalarda bu şekilde ifade edilmişken, eserin matbu nüshalarında "*Sonra bunları, bu kitabımızın mezhepler konusundaki sözümüzün sonuna ekledik.* "[286] şeklinde bir cümlenin ilâve edildiğini gördük. Matbu nüshalarda gördüğümüz bu ifadeden hareketle, İbn Hazm'ın *en-Nesâihu'l-Münciye* adıyla bir eser telif ettiğini, sonra da bu eseri *el-Fasl* kitabına ilâve ettiğini söyleyebilirdik. Ancak yazma nüshalarda bu şekilde ifade edilmemiş olması bizi ihtiyatlı davranmaya sevketmiştir. Bize göre "İbn Hazm, daha önce yazdığı bazı risale ya da eserlerini daha sonra *el-Fasl*'ına dahil etmiştir." şeklindeki bir açıklama gerçeği tam olarak ifade etmeyecektir. İbn Hazm'ın müstakil olarak kaleme aldığı bazı risalelelerindeki görüşlerini, bağlamı uygun düştüğünde *el-Fasl*'da tekrarladığı, özetleyerek ya da detaylandırarak yeniden ifade ettiğini söyleyebiliriz. Unutmamak gerekir ki *el-Fasl* çok hacimli bir eserdir; müellif bu eserinde pek çok konuyu ele almıştır. Müellifin bu konularda farklı zamanlarda başka risaleler yazmış olabileceğini de kabul etmek gerekir. Bu risaleler hemen hemen aynı şekilde küçük eklemeler ve çıkarmalar ile okuyucunun ihtiyacını gidermeye yöneliktir. Aslında velût yazarlar aynı konu hakkında ufak değişikliklerle ve küçük düzeltmelerle birden fazla risale ortaya koyarlar. İbn Hazm konusunda araştırma yapanların hemen hepsi *el-Fasl*'dan alınan bu tip risalelerin listesini verirler.[287] Bazen bir konuda yazdığı bir risaleyi, yeri geldiğinde *el-Fasl*'da özetleyerek ifade etmiş olabilir. Ya da *el-Fasl*'da anlattığı bir meseleyi daha sonraki bir zamanda başka bir risalede yeniden ele almış olabilir. Bu durum uzak bir ihtimal değildir. Dolayısıyla İbn Hazm, *el-Fasl*'ı daha önce yazdığı bölümleri bir araya getirmek suretiyle oluşturmuştur şeklindeki bir iddia, hakikati ifade etmemektedir. Aksine bu durum, müellifin planlı bir şekilde *el-Fasl*'ı yazmaya başladığını, her bir bölümde nelere yer vereceğini önceden tasarladığını, gerek gördüğünde kitabın içindeki önceki bölümlere[288] veya önceki eserlerine atıfta bulunduğunu[289] ya da onlardan faydalanarak bu kitabındaki ilgili bölümü tamamladığını[290] göstermektedir. Nitekim İbn Hazm, henüz eserin başında “Biz, bu eserimizin son kısmında (في آخر كتابنا هذا)” diyerek belli bir konuya atıfta bulunmaktadır.[291] Yine o, nefis ve ruh konusunda bilgi verirken “Biz bu konuyu (الكلام في الروح و النفس) kısmında açıklayacağız.”[292] demiş ve takriben yüz varak sonra bu meseleyi ele almıştır.[293] Bu durum *el-Fasl*’ın planlı bir şekilde ve bir bütün olarak yazıldığını göstermektedir.

---

[282] Bkz. Himâye, İbn Hazm, s. 101; Münşir, *İbn Hazm el-Endelüsî ve menhecuhu fî diraseti'l-akaid ve'l-fıraki'l-İslâmiyye,* s.106.

[283] Meselâ Diyanet İslâm Ansiklopedisi "el-Fasl" maddesi altında eseri vermiştir. (Yavuz, "el-Fasl", *DİA*, XII, 215-216).

[284] Ebû Zehra, *İbn Hazm,* s. 253.

[285] İbn Hazm, *el-Fasl*, *Reisülküttâb*, vr. 207b; Carullah Efendi nüshası, vr. 120a; Bağdatlı Vehbi, vr. 123; II, 25 (#26).

[286] Bkz. *el-Fasl,* Mısır matbu nüsha, II, 116; Umeyra neşri, II, 275.

---

[287] Asi, *İslâm'ın Diğer Dinlere Bakışı*, s. 86.

[288] Meselâ İbn Hazm, "Biz bu meseleyi bu kitabımızda daha önce açıklamştık..." demektedir (bkz. *el-Fasl, Reisülküttâb*, vr. 232b; II, 151 (#245)).

[289] Meselâ İbn Hazm, recm meselesinden bahsettiği bir yerde "Biz bu meseleyi, el-*İhkam li Usûli'd-Dîn* adlı eserimizde inceledik." demektedir (Bkz. *el-Fasl, Reisülküttâb*, vr. 359a; II, 911 (#1746)).

Burada üzerinde durulması gereken diğer bir husus da “milel” ve “nihal” kavramlarıdır. İslâm mezhepleri tarihinin önemli kavramlarından olan “milel ve nihal” terimlerini müellif acaba hangi anlamda kullanmıştır? İbn Hazm, *Fasl*’da, Tevrat ve İncillerin eleştirisiyle alakalı bölümü tamamlayıp İslâm fırkalarına geçtiği yerde şöyle bir ifade kullanmaktadır: *“Böylece dinlere (milel) dair kelâm tamam oldu. Bunu -inşallah- müslümanların fırkalarına (nihal) dair kelâm takip edecektir.”*[294] Buradan hareketle İbn Hazm’ın “milel” kavramıyla -ister ilâhî olsun, isterse beşerî olsun- İslâm’ın dışındaki dinleri kastettiğini anlamaktayız. “Nihal” kavramı ile de, -hak ya da bâtıl olması fark etmez- İslâm’ın içindeki fırkaları kastettiğini söyleyebiliriz.

e) *Fasl*’ın Yazılış Zamanı

Kitâbü’l-Fasl’ın yazılış tarihini tam olarak belirlemek güçtür. Zira İbn Hazm, bu eserini ne zaman yazmaya başladığını ve ne zaman tamamladığını tam olarak belirtmemiştir. Ancak müellif, gerekli gördüğü yerlerde ek bilgi sadedinde önceki çalışmalara atıfta bulunup *“Biz bu konuda filan*

---

[290] Meselâ İbn Hazm, “eş-Şâhid ale’l-ğâib” konusundan bahsederken *“Biz, görünenden hareketle görülmeyene delil getiririz.” sözlerine gelince, “el-İhkam fî Usûli’l-Ahkâm” adlı kitabımızda -yüce Allah’a hamd olsun- bu sözün yanlışlığını ortaya koymuştuk. İşte burada bu sözün yanlışlığını kısaca açıklayacağız.”* (bkz. vr.289a; II, 437 (#832)) demek suretiyle daha önce yazdığı ve açıkladığı bir meseleyi, ihtiyaç durumunda *el-Fasl* adlı bu eserine aldığını, ancak özetlediğini ya da detaylandırdığını ifade etmiştir.

[291] Bkz. *el-Fasl, Reisülküttâb,* vr. 39a; I, 325 (#399).

[292] Bkz. *el-Fasl, Reisülküttâb,* vr. 395a; II, 911 (1746).

[293] Bkz. *el-Fasl, Reisülküttâb,* vr. 498a; III, 829 (#1238).

[294] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Carullah Efendi nüshası, vr. 118a. I, 1085 (#1833).

eserimizde detaylı açıklamalar yaptık..." şeklinde açıklamalar yapmıştır. Biz de, *Fasl*'ın muhtevasından ve burada ifade ettiği bazı bilgilerden ve tarihlerden hareketle eserin ne zaman yazılmaya başlandığı ve ne zaman tamamlandığına dair yaklaşık bir tahminde bulunabiliriz. Öncelikle şunu belirtmeliyiz ki İbn Hazm'ın eserlerini incelediğimizde aynı anda birden fazla eserle meşgul olduğunu görmekteyiz. Nitekim o, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm* adlı eserinde akıl yürütme ve bunların dinî araştırmalarda kullanılmasıyla ilgili olarak *Kitâbü'l-Fasl'a* gönderme yapmıştır.[295] Bununla birlikte *Fasl*'ın üçüncü ve sonraki bölümlerinde, *el-İhkâm*'a atıfta bulunmuştur.[296] Bu durum *el-Fasl*'ın ilk iki bölümünü *el-İhkam*'ı yazmaya başlamadan önce kaleme aldığını, *el-Fasl*'ın İslâm diniyle alakalı bölümünü ise *el-İhkam*'dan sonra ya da onunla eş zamanlı yazdığını göstermektedir.

İbn Hazm, *Kitabü'l-Fasl*'ın henüz başlarında "zaman"ın başlangıcı olan bir varlık olduğunu, dolayısıyla "dehr"in ezelî olamayacağını anlatırken verdiği bir örnekte yaşadığı dönemde halifelik yapan kişinin III. Hişâm olduğunu belirtir: *"Ezelden günümüze kadar -ki bu da Hişâm el-Mu'ted-Billâh'ın yönetim dönemidir- geçen yılların tamamı, ezelden Allah Resulü'nün (s.a.) hicretine kadar geçen yılların tamamından daha çoktur."*[297] III. Hişâm olarak bilinen ve Endülüs Emevî Devleti'nin son halifesi (1027-1031) olan bu şahsın tam adı "Ebû Bekr el-Mu'ted-Billâh Hişâm b. Muhammed b. Abdilmelik b. Abdirrahmân el-Ümevî (ö. 428/1036)" şeklindedir. Tahta 418/1027 yılında geçtiği ve 421/1031'de sürgün edildiği bilinmektedir.[298] Başka bir yerde İbn Hazm, Kur'ân'ın inzâl edilmesinin üzerinden 420 yıl geçtiğini, fakat inkârcıların bu Kur'ân'a nazire getirmekte başarılı olamadıklarını ifade eder.[299] İbn Hazm'ın ifade ettiği bu bilgilerden hareketle, eserini 418/1027 ile 421/1031 yılları arasında yazmaya başladığı rahatlıkla söylenebilir.

---

[295] Bkz. İbn Hazm, *el-İhkâm,* I, 9.

[296] Örnek olarak bkz. Yine onların "Biz, görünenden hareketle görülmeyene delil getiririz." sözlerine gelince, "*el-İhkam fî Usûli'l-Ahkâm*" adlı kitabımızda -yüce Allah'ı hamd etmek suretiyle- bu sözün yanlışlığını ortaya koymuştuk (vr. 289a; II, 437 (#832). Ayrıca bkz. vr. 514b; V, 247; vr. 516a; V, 250; vr. 520a; V, 262)

[297] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, , vr. 11a; I, 173 (#78).

[298] Geniş bilgi için bkz. Özdemir, Mehmet, "Hişam III", *DİA,* XVIII, 147-148.

[299] İbn Hazm, *el-Fasl,* Reîsülküttâb, vr. 63b; I, 445 (#593).

Öte yandan eserinin sonlarına doğru Şiî-İmâmiyye'nin imamlarından bahsettiği bir bölümde, Râfizîlerin 180 yıldan bu yana İmam Muhammed el-Mehdî'nin zuhurunu beklediklerini bildirmiştir.[300] İmâmiyye'nin kabul ettiği 12. İmam Muhammed Mehdî'nin 260 yılında gaybete girdiği dikkate alınırsa, bu bölümü 440 yılında yazdığı anlaşılmaktadır (260+ 180= 440). Bunlara ilâveten İbn Hazm, ilâhi kelâmın icazıyla alakalı olarak yeryüzü ahalisinin "*dört yüz kırk yıldan*" beri bunu yapmaktan âciz kaldığını belirtmiştir.[301] Bu açıklamalar, *el-Fasl*'ın en azından 440 yılına kadar henüz tamamlanmadığını göstermektedir. Başka bir yerde İbn Hazm, İslâm'ın yeni nesillere ulaştırılmasındaki "nakil" sisteminin mükemmelliğini vurgularken *"Bu, aziz ve celil olan Allah'ın, diğer dinlerin mensuplarına değil, sadece müslümanlara tahsis ettiği bir nakildir. Allah, bunu, müslümanlar nazarında, dört yüz elli yıldan beri doğuda, batıda, güneyde ve kuzeyde zamanın geçip gitmesine rağmen yeni bir parıltı olarak bâki kılmıştır..."*[302] diyerek 450 yılını ifade etmiştir. Kanaatimizce bu tarih, bi'set esas alınarak verilmiştir. Zira Kur'ân'ın icazı ve onun bize ulaştırılması hicretten önce, bi'setle başlamıştır. Netice olarak yukarıda dile getirilen bu tarihlerden hareketle İbn Hazm'ın *el-Fasl*'ı hicrî 418 yılında yazmaya başladığını ve bu sürecin 440 yılına kadar devam ettiğini söyleyebiliriz. Şu halde *el-Fasl*'ın son halini alması yirmi yıl gibi uzun bir zaman dilimini kapsamaktadır.

f) *Fasl* Niçin İhmal Edilmiştir?

İbn Hazm, hemen her konuda ortaya koyduğu eserlerle geride büyük bir hazine bırakmıştır. İslâm düşüncesinin çok önemli bir siması olmasına rağmen İbn Hazm'ın tarihi süreçte hak ettiği ilgi ve saygıyı gördüğünü söylemek zordur. Özellikle *el-Fasl*'ın yeterince ilgi görmediğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Nitekim Endülüslü yani Avrupalı bir İslâm âlimi olan İbn Hazm'ın eserlerinin önemli bir kısmı Avrupa dillerine çevrilmiştir. Ancak *el-Fasl*'ın İngilizce, Almanca veya Fransızcaya tam bir tercümesinin olmaması bu eserin göz ardı edildiğini göstermektedir. Öte yandan Osmanlı kütüphanelerinde -aşağıda ifade edildiği üzere- az da olsa yazma nüshalarının bulunduğu bilinmektedir. Ancak eserin Osmanlıcaya tercüme edildiğine dair bir mâlûmata ulaşılamamıştır. Halbuki mezhepler tarihinin diğer önemli eserlerinin -muhtasar da olsa- Osmanlıca tercümeleri bulunmaktadır. Bu durum, *el-Fasl*'ın Doğu İslâm coğrafyasında da ihmal edildiğini göstermektedir.

---

[300] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 406b; 407b; III, 173 (#273).

[301] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 260b; II, 295 (#565).

[302] İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb, vr. 187b; I, 1009 (#1721). Ayrıca bkz. *Bağdatlıvehbi*, vr. 112b.

Dinler ve mezhepler tarihi sahasında eşsiz bir eser olduğu kabul edilen *el-Fasl*'ın ve dolayısıyla İbn Hazm'ın, hem Batı dünyasında hem de İslâm coğrafyasında ihmal edilişinin bazı sebepleri olmalıdır. Bize göre İbn Hazm'ın ve *el-Fasl* bağlamında genel olarak eserlerinin yeterince ilgi görmemesinin, diğer bir ifade ile ihmal edilişinin sebepleri arasında şu hususlar gösterilebilir:[303]

(I) Öncelikle *Fasl*'ın Batı dünyasında görmezlikten gelinmesinin en önemli sebebi, -bize göre- Kitab-ı Mukaddes'e yöneltti̇ği eleştirilerdir. İbn Hazm, Tevrat'ı ve İncilleri -yukarıda ifade edildiği üzere- ilmî kriterler çerçevesinde eleştiren, -bu halleriyle- asla vahiy mahsulü olmadıklarını; tahrif ve tağyir edildiklerini ortaya koyan, bizatihi metnin kendisinden hareketle Tevrat'ın ve İncillerin uydurulduğunu ortaya koyan ilk âlimdir. Bu özelliği sebebiyle *el-Fasl*'ın uzun asırlar Batı dünyasında ihmal edildiği söylenebilir. Zira farklı zamanlarda da olsa İbn Hazm'ın diğer eserlerinin Batılı dillere çevrildiği bilinmektedir. Ancak *Fasl*'ın bir tercümesinin yapılmamış olması, bilinçli bir ihmali hatıra getirmektedir.

(II) İbn Hazm'ın Doğu İslâm dünyasında ihmal edilişinin sebeplerine gelindiğinde; üslubunun çok sert, dilinin çok sivri olması, halkın itibar ettiği bir kısım âlimleri ve önder şahsiyetleri eleştirmekten çekinmemesi; muarızlarını tenkit ederken ağır ifadeler kullanması, ona karşı bir muhalefet cephesinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum onun dışlanmasına ve ötekileştirilmesine sebebiyet vermiştir.

---

[303] Konuyla alakalı olarak bkz. İbnü'l-İmad, *Şezeratü'z-zeheb*, V, 242.

(iii) Devrin yöneticilerinin gözüne girmeye çalışmamış, onlardan gelen hediyeleri kabul etmemiş, makam ve mansıp tekliflerini geri çevirmiştir. Dahası bir kısım yöneticileri -hıristiyanlarla iş tutmaları sebebiyle- açıktan eleştirmekten çekinmemiştir. Ayrıca ümmetin selameti adına güçlü bir yönetimin olmasını arzu etmiş, hilâfetin ihyasına çalışmış ve bu bağlamda Emevî taraftarlığı yapmıştır. Bu durum, siyaseten tehlikeli görülmesine sebebiyet vermiş, neticede sürgüne gönderilmiş ya da hapsedilmiştir.

(iv) Fakihlerin ona karşı cephe aldıkları bilinmektedir. Bunun sebebi olarak İbn Hazm'ın Mâlikî mezhebini terk edip Zâhirîliğe girmesi gösterilebilir. Zira onun yaşadığı dönemde Endülüs'te Mâlikî mezhebi hâkimdi. İbn Hazm, başlangıçta bu mezhebe mensuptu. Ancak daha sonra Zâhirî mezhebine geçmiş, başta İmam Mâlik olmak üzere geleneğin önemli âlimlerini eleştirmiştir. Bu durum onun dışlanmasına, ötekileştirilmesine ve nihayetinde eserlerinin yakılmasına sebebiyet vermiştir.

Nihayetinde İbn Hazm, bir yandan İslâm düşünce ekolleri ve kelâm fırkalarına, ulemâ ve fukahaya; öte yandan diğer din mensuplarına, özellikle yahudi ve hıristiyanlara ağır eleştiriler yönelttiği için görmezden gelinmiş, âdeta nisyana terk edilmiştir. Bu durum son yıllara kadar devam etmiştir. Ancak son dönemde İbn Hazm konusunda ciddi akademik çalışmaların olduğu görülmektedir.

g) Eserin Mahtût ve Matbu Nüshaları

Türkiye kütüphanelerinde tespit edebildiğimiz kadarıyla *el-Fasl*'ın yazma nüshaları şunlardır:

(i) Süleymaniye Kütüphanesi, Reîsülküttâb Bölümü, nr. 555'deki nüsha (Reîsülküttâb nüshası): *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ârâ' ve'n-Nihal* şeklinde isimlendirilen bu nüsha tek mücelled olup 526 varaktır ve müellif nüshasından istinsah edildiği kaydedilmiştir. Eserin sonunda verilen kayda göre bu yazma nüshanın müstensihi Ahmed b. Muhammed b. Süleymân olup eserin istinsahını 722 yılının Şevval ayının on dokuzunda (19 Şevval 722/31 Ekim 1322) tamamlamıştır.[304]

(ıı) Süleymaniye Kütüphanesi, Carullah Efendi Bölümü, nr. 1267'deki nüsha (Carullah nüshası): *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ârâ' ve'n-Nihal* şeklinde isimlendirilen bu nüsha tek mücelled olup 373 varaktır. Eserin sonunda verilen kayda göre bu yazma nüshanın müstensihi Ahmed b. Sa'd'dır. Eserin istinsahını 772 yılının Cemaziye'l-evvel ayının onunda (10 Cemaziye'l-evvel 772/30 Kasım 1370) tamamlamıştır.[305]

(ııı) Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı Vehbi Bölümü, nr. 824'deki nüsha (Bağdatlı Vehbi nüshası): Bu nüsha da *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ârâ' ve'n-Nihal* şeklinde isimlendirilmiştir. İki cilt olduğu anlaşılan bu nüshanın ilk kısmına ulaşabildik (vr. 1a-193b). Birinci cildin sonunda verilen kayda göre bu yazma nüshanın müstensihi Seyyid Abdullah b. Muhammed b. Hüseyin eş-Şâmî'dir. Eserin istinsahını 30 Recep 1312 (27 Ocak 1895) tarihinde tamamlamıştır.[306]

Fasl'ın matbu nüshalarına gelince, eserin ilk defa 1317 yılında Kahire'de neşredildiği bilinmektedir (Matbaatü'l-Edebiyye, 1317-1321/1899-1903). Bir ciltte beş bölüm olarak tabedilen bu ilk neşir, daha sonra Bağdat ve Beyrut'ta tekrarlanmıştır.

Eserin üç ciltlik neşirleri de vardır. Yûsuf el-Bikâ'î tarafından gerçekleştirilen Beyrut baskısının (bk. *el-Fisal fi'l-milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, thk. Yûsuf el-Bikâ'î, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1422/2002) gayet itinalı olduğu bilinmektedir. Ayrıca Samî Enver Câhîn tarafından gerçekleştirilen neşirde (bkz. Daru'l-Hadis, Kahire 1431/2010, I-III) özellikle hadislerin tahricine ehemmiyet verildiği görülmektedir.

Muhammed İbrâhim Nasr ve Abdurrahman Umeyre tarafından tahkik edilip beş ayrı cilt olarak gerçekleştirilen baskısı (bk. *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ' ve'n-Nihal*, thk. Muhammed İbrâhim Nasr-Abdurrahman

---

[304] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Reisülküttab, vr. 525b.
[305] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Carullah, vr. 373a.
[306] Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl,* Bağdatlı Vehbi, vr. 193b.

Umeyre, 2. bs., Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1416/1996) günümüzde aslına uygun en iyi neşir olarak kabul edilmektedir.

***

el-Fasl'ın yabancı dillere çevirisi meselesine gelince, öncelikle Türkçemize eski ya da yeni -tam ya da muhtasar- herhangi bir tercümesinin olduğunu bilmiyoruz. Zaten elinizdeki bu tercüme, bu eksikliği gidermek amacıyla uzun bir sürecin ve emeğin mahsulü olarak ortaya çıkmıştır.

Endülüslü bir âlim olan İbn Hazm'ın eserlerine Batılıların ilgisinin erken bir dönemde başladığı söylenebilir. Bazı eserlerinin daha erken bir zamanda ilgi gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak *el-Fasl*'ın İngilizce, Fransızca ya da Almancaya tam bir tercümesinin olduğunu bilmiyoruz. Ancak Friedlaender'ın İbn Hazm ve *el-Fasl*'la alakalı bir makale yayımladığı bilinmektedir.[307] Yazar, bu araştırmasında *el-Fasl*'da anlatılan heterodoks mezheplerin ve Şîa'ya ilişkin bölümün bir çevirisini vermiştir.[308] Öte yandan eser üzerinde ilk ciddi çalışmayı İspanyol araştırıcı Miguel Asin Palacios'un yaptığı bilinmektedir. Beş ciltlik çalışmasının (Palacios, *Abenhâzam de Cordoba y su historia critica de las ideas religiosas*, Real Academia de la Historia, Madrid 1927-1932; 2.bs. 1984.)[309], ilk cildi (Bu cilt, et-Tâhir Ahmed Mekkî tarafından *İbn Hazm el-Kurtubî ve Târîhuhu'n-Nakdî li'l-Edyân* adıyla Arapçaya da çevrilmiştir.) İbn Hazm'ın hayatı, eseri ve düşüncesi üzerine çok değerli bir giriş veya monografi; kalan dört cilt ise, kimi bölümleri muhtasar olmak üzere *el-Fasl*'ın İspanyolca çevirisini içermektedir.[310]

---

[307] Bkz. Friedlaender, "The Heterodoxies of the Shiites in the Presentation of Ibn Hazm", *JAOS*, c. 28 (1907), s. 1-80; c. 29 (1908), s. 1-183.

[308] Sayar, Süleyman, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel ve Nihal*, 6 (3), 54-55.

[309] Bkz. Arnaldez, "Ibn Hazm", *EI2* (İng.), III, 799.

[310] Sayar, a.g.m., s. 55.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Cumhur Ersin, “Zîriler”, *DİA,* XXXXIV, 460-462.

Akoğlu, Muharrem, “İbn Hazm’ın Mu‘tezileye Yönelik Eleştirileri”, *Bilimname,* X, 2006/1, ss. 63-92.

Altıkulaç, Tayyar, “Mekkî b. Ebû Tâlib”, *DİA,* XXVIII, 575-576.

Apaydın, H. Yunus, “İbn Hazm”, *DİA,* XX, 39-52.

Arnaldez, “Ibn Hazm”, *EI2* (İng.), III, 799.

Arnaldez, Roger, “Ibn Hazm”, *EI2* (İng.), E. J. Brill, Leiden 1971, III, 790-799.

Asi, Gulam Haydar, *İslâm’ın Diğer Dinlere Bakışı : İbn Hazm’ın ‘Kitabü’l-Fasl fi’l-Milel ve’l-Ehva ve’n-Nihal’ Eseri Üzerine Bir İnceleme*, (çev. İbrahim Hakan Karataş), İstanbul 2005.

Aşirov, Tahir, “İbn Hazm’a Göre Hıristiyan Mezhepleri”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 6 (3), 2009, ss. 97-123.

Bulut, Halil İbrahim, “Şeytânü’t-tâk”, *DİA,* XXXIX, 104.

Bulut, Halil İbrahim, “İlk Şiî Kelâmcılarından Ebû Cafer el-Ahvel (Şeytanu’t-Tak) ve Ona Atfedilen Görüşler”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 17, Yıl 2008, ss. 69-99.

Bulut, Halil İbrahim, *İslâm Mezhepleri Tarihi,* DİB Yayınları, Ankara 2016.

Câbirî, Muhammed, *Arap Aklının Oluşumu,* (çev. İbrahim Akbaba), İz Yayıncılık, İstanbul 1997.

Çağrıcı, Mustafa, “İbn Meserre”, *DİA,* XX, 188-193.

Çapak, İbrahim, “İbn Hazm’ın Mantık Anlayışı”, *Usûl: İslâm Araştırmaları*, Sayı 8: Temmuz-Aralık 2007, ss. 23-46.

Dalkılıç, Mehmet, “İbn Hazm Perspektifinden Endülüs’te Mu‘tezile”, *İ.Ü.İ.F. Dergisi*, Sayı 10, yıl 2004, ss. 75-117.

Dalkılıç, Mehmet, “İbn Hazm’ın İslâm Mezheplerini Sınıflandırmadaki Metodu ve Galiyye”, *Uluslararası İbn Hazm Sempozyumu,* (26-28 Ekim 2007 Bursa), İstanbul 2010, ss. 271-316.

Ebû Leyla, Muhammed, “Bir Düşünür ve Münekkit Olarak İbn Hazm”, *Uluslararası İbn Hazm Sempozyumu*, (26-28 Ekim 2007 Bursa), İstanbul 2010, ss. 81-102.

Ebû Suaylık, Muhammed Abdullah, *el-İmâm İbn Hazm ez-Zahiri*, Dımaşk: Dârü'l-Kalem, 1995/1415.

Ebû Zehra, Muhammed, *İbn Hazm*, (trc.Osman Keskioğlu-Ercan Gündüz), İstanbul 1996.

Ergüven, Şahabettin, *Arap Dili ve Edebiyatı Açısından İbn Hazm,* Marmara Ün. Sosyal Bilimler Enst. (Doktora Tezi), İstanbul 2007.

Fığlalı, Ethem Ruhi, “İbazıyye”, *DİA*, XIX, 256-261.

Friedlaender, “The Heterodoxies of the Shiites in the Presentation of Ibn Hazm”, *JAOS*, c. 28 (1907), s. 1-80; c. 29 (1908), s. 1-183.

Goldziher, Ignaz, *Zâhirîler: Sistem ve Tarihleri*, (çev. Cihad Tunç), Ankara Ün. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara 1982.

Gürbüzer, İbrahim, “İbn Hazm” (Dinler Tarihi), *DİA,* XX, 56-57.

Hassan Muhammed Hassan, *İbn Hazm el-Endelüsî asruhu menhecühu ve fikrihü't-terbevî,* Kahire: Dârü'l-Fikri'l-Arabi, [t.y.]

Himâye, Mahmûd Ali, *İbn Hazm ve menhecühü fî dirâseti'l-edyân*, Kahire 1983.

Humeydî, Ebû Abdullah Muhammed b. Fütûh b. Abdullah el-Ezdî, *Cezvetü'l-muktebes fî zikri vülâti'l-Endelüs,* (thk. İbrâhim el-Ebyari), Kahire: Dârü'l-Kitabi'l-Mısri , Beyrut: Darü'l-Kitabi'l-Lübnani, I-II, 1989/1410.

Irving, Thomas B., “İbnü'l-Faradî”, *DİA,* XXI, 39-40.

İbn Bessam eş-Şenterînî, Ebü'l-Hasan Ali, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-cezîre*, nşr: İhsan Abbas, Beyrut, Dâru's-sekâfe, 1979.

İbn Beşküvâl, Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mesud, *es-Sıla: Kitabü's-Sıla fi tarihi e'immeti'l-Endelüs,* (thk. İbrâhim el-Ebyari), Kahire : Dârü'l-Kitabi'l-Mısri ; Beyrut : Darü'l-Kitabi'l-Lübnani, 1989/1410.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbas Şemseddin Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtü'l-a'yan ve enbâü ebnâi'z-zamân*, (nşr: İhsan Abbas), Beyrut, Dâru sâdır, 1978.

İbn Hazm el-Endelüsî, *el-Usûl ve'l-Furû'*, (thk. Muhammed Âtıf el-Irâkî ve dğr.), Dâru'n-Nahda el-Arabiyye, Kahire 1978.

İbn Hazm, *Cemheretü ensâbi'l-Arab*, (nşr: Abdusselam Muhammed Hârûn), 5.basım, Kahire 1962.

İbn Hazm, Ebû Muhammed, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ ve'n-nihal*, (nşr: Muhammed İbrâhim Nasr; Abdurrahman Umeyra), I-V, Dâru'l-cîl, Beyrut, İkinci Baskı, 1416/1996.

İbn Hazm, Ebû Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Kahire, Matbaatü'l-Asıme, 1970.

İbn Hazm, Ebû Muhammed, *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, (nşr: Abdulgaffâr Süleymân el-Bendârî), Beyrut, ts.

İbn Hazm, Ebû Muhammed, *Müdâvâtü'n-nüfûs*, (*Resailu İbn Hazm el-Endelüsî* içinde, I cilt 321-415), thk. İhsan Abbas, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, I-IV, 1987.

İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ârâ ve'n-nihal*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Böl., nr. 555, vr. 1-526.

İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ârâ ve'n-nihal*, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Bölümü, nr. 824, vr. 1-193.

İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ârâ ve'n-nihal*, Süleymaniye Ktp., Carullah Efendi Bölümü, nr. 1267, vr. 1-373.

İbn Hazm, *er-Redd alâ İbn en-Nagrile el-Yehûdî,* (*Resailu İbn Hazm el-Endelüsî* içinde, III, 39-70), thk. İhsan Abbas, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-Dirasat ve'n-Neşr, I-IV, 1987.

İbn Hazm, *Güvercin Gerdanlığı: Sevgiye ve Sevenlere Dair* (*Tavku'l-hamame),* (çev. Mahmut Kanık), İnsan yay., İstanbul 1997.

İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 2000.

İbnü'l-'İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, (thk. Abdülkadir Arnaut, Mahmûd Arnaut) , Beyrut : Dâru İbn Kesir, 1986. 1-5. c.

İhsan Abbas, *Tarihu'l-edebi'l-Endelüsi,* I-II, Beyrut : Dârü's-Sekâfe, 1985.

Karadaş, Cağfer, "İbn Hazm ve Eş'arîlik", *Uludağ Ün. İlahiyat Fak. Dergisi,* Cilt: 18, Sayı: 1, 2009, ss. 89-102.

Karlığa, H. Bekir, "İbn Rüşd", *DİA,* XX, 257-288.

Kaya, E. S., "Mâliki Mezhebi", *DİA,* XXVII, 519-535.

Kaysî, Fâyiz Abdunnebî, *Edebü'r-resâil fi'l-Endelüs* fi'l-*karni'l-hâmisi'l-hicrî,* 1.basım, Amman, Dâru'l-beşîr, 1989.

Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu'l-muellifîn*, Beyrut : Müessesetü'r-Risâle, 1993/1414.

Kılıç, Hulusi, "Ebü'l-Ferec el-İsfahânî", *DİA,* X, 316.

Kutlu, Sönmez, *Mezhepler Tarihine Giriş,* İstanbul 2008.

Kutlu, Sönmez, "Kerrâmiyye", *DİA*, XXV, 294-296.

Mu'cemü'l-vasit, (haz. İbrâhim Mustafa, Ahmed Hasan Zeyyat, Hamid Abdülkadir, Muhammed Ali en-Neccâr), İstanbul: Çağrı Yayınları, [t.y.].

Münşir, Mecid Halef, *İbn Hazm el-Endelüsî ve menhecuhu fî diraseti'l-akaid ve'l-fıraki'l-İslâmiyye*, Beyrut: Daru İbn Hazm, 1422/2002.

Öz, Mustafa, "Ezârika", *DİA*, XII, 45-46.

Özaydın, Abdülkerim, "Âmirîler", *DİA*, III, 72-73.

Özdemir, Mehmet, "Gırnata", *DİA*, XIV, 54.

Özdemir, Mehmet, "Hakem II", *DİA*, XV, 174.

Özdemir, Mehmet, "Hişâm III", *DİA*, XVIII, 147-148.

Özdemir, Mehmet, "İbn Hazm'ın Yaşadığı Endülüs", *Uluslararası İbn Hazm Sempozyumu*, (26-28 Ekim 2007 Bursa), İstanbul 2010, ss. 29-58.

Özdemir, Mehmet, "Zellâka Savaşı", *DİA,* XXXXIV, 222-223.

Özdemir, Mehmet, "Endülüs" (siyasî tarih), *DİA,* XI, 211-225.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs* Müslümanları *Medeniyet Tarihi,* Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları, Siyasi Tarih,* Ankara 2013.

Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*, Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

Özel, Ahmet, "Bâcî", *DİA,* IV, 415.

Özel, Ahmet, "Mâlik b. Enes", *DİA*, XXVII, 507.

Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn Aybeg, *el-Vâfî bi'l-vefeyât*, Wiesbaden, 1984/1404.

Sayar, Süleyman, "Dinler Tarihçisi Olarak İbn Hazm", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 6 (3), 2009, ss. 41-79.

Serdar, Murat, *İbn Hazm’ın Kelâmî Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Kayseri 2005.

Süveysî, Muhammed, “Ebû İshâk el-İlbîrî”, *DİA,* X, 170.

Şehristanî, *el-Milel ve’n-Nihal: Dinler, Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi,* (çev. Mustafa Öz), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Türcan, Talib, “İbn Hazm’a Göre Ehl-i Sünnet Kavramının İçeriği”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi,* Cilt: 6 (3), 2009, ss. 81-95.

Üveys, Abdülhalîm, *İbn Hazm el-Endelüsî ve cühûduhü fi’l-bahsi’t-târîhî ve’l-hadârî*, Kahire, 1409/1988.

Vedî‘ Vâsıf Mustafa, *İbn Hazm ve mevkıfuhu mine’l-felsefe ve’l-mantık ve’l-ahlâk*, Abudabi, 2000.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdullah Şihabüddin Yakut b. Abdullah, *Mu’cemu’l-üdebâ*, nşr: İhsan Abbas, 2.basım, Beyrût, [t.y.].

Yavuz, Yusuf Şevki, “el-Fasl”, *DİA*, XII, 215-216.

Yavuz, Yusuf Şevki, “İbn Fûrek”, *DİA,* XIX, 496.

Yefût, Sâlim, *İbn Hazm ve’l-fikru’l-felsefî bi’l-Mağrib ve’l-Endelüs*, Dârulbeyda, el-Merkezü’s-sekâfiyyi’l-Arabî, 1986.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abbâdîler”, *DİA*, I, 15-16.

Yıldız, Hakkı Dursun, “Abdurrahman III”, *DİA*, I, 152-155.

Yücel, Ahmet, “Humeydî, Muhammed b. Fütûh”, *DİA,* XVIII, 358.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Kitâbu tezkireti’l-huffâz*, (nşr: Zekeriyyâ ‘Umeyrât), Beyrût, Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1998.

Zehebî, Ebû Abdullah, *Siyerü a‘lâmi’n-nübelâ*, (nşr: Şu‘ayb el-Arnaût ve Muhammed Na‘îm el-Araksûsî), Beyrût, Müessesetü’r-risâle, 1993.

Zehebî, Ebû Abdullah, *Tarihü’l-İslâm ve vefeyatü’l-meşahir ve’l-a’lâm* (h. 451-500 yıllar arası), thk. Beşşar Avvad Ma’ruf, Beyrut : Darü’l-Garbi’l-İslâmi, 2003/1424.

Zirikli, Hayreddin, *A’lâm : kamusu teracimi li-eşheri’r-rical ve’n-nisa mine’l-Arabi’l-mübta’ribin ve’l-müsteşrikin*, Beyrut, 1984.

EL-FASL

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

İBN HAZM

Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun

الفصل

ابن حزم
رحمة الله عليه

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

MUKADDİME

Rahmân ve Rahîm olan Allah’ın adıyla...

[1] İmam Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Hazm (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allah’a çokça hamd olsun. Allah’ın salat ve selamı -daima- kulu, Elçisi ve nebîlerin sonuncusu Muhammed’in üzerine olsun.

[2] Bundan sonra: Gerçekten birçok kişi, insanların din ve mezheplere/görüşlere ayrılışları konusunda pek çok kitap yazdı. Bazıları bu eserlerde sözü uzattı, detaylara girerek sözü çoğalttı ve başka yerlere götürdü; yanıltıcı sözler (*ğalat*) ve fitne çıkaracak ifadeler (*şağab*) kullandı. Dolayısıyla bu durum [meselelerin] anlaşılmasına mani oldu ve bilgi olmaksızın [insanların bunlara] inanmasına sebep oldu. Bazıları ise sözü hazfetti ve kısalttı; meseleleri ise azaltarak ihtisarda bulundu. Böylece (bu kitapları yazanlar) bir mezhepe mensup olanların (*ashâbü’l-makâlât*) en güçlü karşıt görüşlerinden pek çoğunu terk etti. Neticede bu kitapları yazanlar, en güçlü itirazlarını açıklama noktasındaki aldatmalar sebebiyle mezhep mensuplarını memnun edecek hususlarda insaflı davranmamış; hasmına itiraz etme hakkı vermediği için haksızlık etmiş ve -başkaları bu yazarları görüşleri sebebiyle tekzip etme imkânı bulamadığından dolayı- kitabını okuyan kimselerin hukukunu önemsememiştir.

[3] Küçük bir kısım hariç onların (dinlere ve mezheplere dair kitap yazanların) tamamı, anlayış sahiplerinden pek çoğunun anlamakta zorluk çekeceği şekilde sözlerini zorlaştırdı; öyle ki bu durum sözün sonu baş tarafını unutturacak kadar manaları uzaklara savurdu. Bu (metotla yazılan kitapların) ekseriyeti yanlış manaları örtmek için perde oldu. Böylece bu (şekilde yazılan mezhep ve dinlere dair kitaplar), kendi dönemlerinde ve sonraki dönemlerde övgüye layık olmayan bir amel oldu.

[4] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yüce Allah’tan yardım isteyerek bu kitabımızı derleyip tasnif ettik ve bununla hissî (duyulara dayanan) öncüllerden (*mukaddimât*) elde edilen ya da bu delillerin ikame edilmesine göre uzaktan-yakından duyulara dönüp varan kesin delilleri (*berâhîn*) ortaya koymayı hedefledik. Öyle ki bu kesin deliller, esas alındıkları kaynak itibarıyla ortaya koyulan hedefe tam olarak varır (hedefini şaşırmadan doğruyu bulur).

تقديم

بسم الله الرحمن الرحيم

[١] قال الشيخ الإمام الأوحد الحافظ العلم أبومحمد علي بن أحمد بن سعيد ابن حزم رضي الله عنه: الحمد لله كثيرا وصلى الله على محمد عبده ورسوله خاتم أنبيائه بكرة وأصيلاً وسلم تسليمًا.

[٢] أما بعد، فإن كثيرًا من الناس كتبوا في افتراق الناس في دياناتهم ومقالاتهم كتبًا كثيرة جدًا، فبعض أطال وأسهب وأكثر وهجر واستعمل الأغاليط والشغب، فكان ذلك شاغلًا عن الفهم، قاطعًا دون العلم، وبعض حذف وقصر وقلل واختصر واضرب عن كثير من قوي معارضات أصحاب المقالات. فكان في ذلك غير منصف لنفسه في أن يرضى لها بالغبن في الإبانة وظالمًا لخصمه في أن لم يوفه حق اعتراضه وباخسًا حق من قرأ كتابه إذا لم يغنه عن غيره.

[٣] وكلهم إلا تحلة القسم عقد كلامه تعقيدًا يتعذر فهمه على كثير من أهل الفهم وحلق على المعاني من بعد حتى صار ينسي آخر كلامه أوله. وأكثر هذا منهم ستائر دون فساد معانيهم، فكان هذا منهم غير محمود في عاجله وآجله.

[٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فجمعنا كتابنا هذا مع استخارتنا الله عز وجل في جمعه، وقصدنا به قصد إيراد البراهين المنتجة عن المقدمات الحسية أو الراجعة إلى الحس من قرب أو من بعد على حسب قيام البراهين التي لا تخون أصلاً مخرجها إلى ما أخرجت له،

Ayrıca sadece zikredilen (kesin) delillerin doğruluğunu onayladığı hususlar, doğru olur. Çünkü hakikat ancak budur (sadece kesin delillere dayanır). Aziz ve celil olan Allah'tan karşılığını umarak ifadeleri ve görüşleri (lafız) açıklamak ve sözü zorlaştırmayı terk etmek için mübalağa yaptık. Allah Teâlâ, kendisini dost kabul edenlerin dostudur ve kendisinden isteyenlere istediklerini verendir. O'dan başka ilâh yoktur, Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.

[5] **Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:** -Allah'ın muvaffak kılmasıyla- şöyle deriz: İslâm dinine muhalefet eden fırkaların önde gelenleri (ruûs) altı tanedir. Sonra bu altı fırkanın her biri kendi içinde fırkalara ayrılır. İnşallah biz, söz konusu fırkaların meşhur olan ana topluluklarını açıklayacağız. Bahsettiğimiz altı fırka bizden (itikadi açıdan) uzak olmalarına göre sıralanmışlardır.

[6] Söz konusu fırkaların **birincisi**, hakikatlerin gerçekliğini iptal edenlerdir. Onlar, kelâmcıların "Sofistler"[1] diye isimlendirdiği kimselerdir.

[7] **[İkincisi:]**Hakikatlerin varlığını kabul edenlerdir. Ancak onlar, âlemin ezelî olduğunu, onun bir muhdisinin (sonradan var edenin) ve müdebbirinin (idare edenin) olmadığını söylediler.

[8] **[Üçüncüsü:]**Hakikatlerin varlığını kabul edip, ezelî olan bir idarecisi var olduğu halde âlemin ezelî olduğunu kabul edenlerdir.

[9] **[Dördüncüsü:]**Hakikatlerin varlığını kabul edenlerdir. Bunlardan bazıları âlemin ezelî olduğunu; bazıları da onun yaratılmış (*muhdes*) olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte onlar, âlemin ezelî olan idarecilerinin olduğu hususunda -ki onlar birden fazladır- ittifak etmişlerdir. Fakat onlar, ezelî olan idarecilerin sayıları konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

[10] **[Beşincisi:]**Hakikatlerin varlığını, âlemin yaratılmış olduğunu ve âlemin ezelî ve tek olan bir yaratıcısının var olduğunu kabul edenlerdir. Fakat onlar nübüvvet müessesesini bütünüyle geçersiz kabul etmişlerdir.

[11] **[Altıncısı:]**Hakikatlerin varlığını, âlemin yaratılmış olduğunu ve âlemin ezelî ve tek olan bir yaratıcısının var olduğunu kabul edenlerdir. Onlar, nübüvvet müessesesinin varlığını kabul ettiler. Ancak onlar, nübüvvetin bir kısmına muhalefet ettiler. Böylece onlar, enbiyânın -alehimüsselam- bir kısmını kabul edip diğerlerini reddettiler.

وألا يصح منه إلا ما صححت البراهين المذكورة فقط، إذ ليس الحق إلا ذلك وبالغنا في بيان اللفظ وترك التعقيد راجين من الله تعالى على ذلك الأجر الجزيل، وهو تعالى ولي من تولاه ومعطي من استعطاه لا إله إلا هو وحسبنا الله ونعم الوكيل.

[٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فنقول وبالله التوفيق:رؤوس الفرق المخالفة الدين الإسلام ست، ثم تتفرق كل فرقة من هذه الفرق الست على فرق وسأذكر جماهيرها إن شاء الله عز وجل.فالفرق الست التي ذكرناها على مراتبها في البعد عنا.

[٦] أولها، مبطلو الحقائق، وهم الذين يسميهم المتكلمون السوفسطائية.

[٧] ثم القائلون بإثبات الحقائق إلا أنهم قالوا: إن العالم لم يزل وأنه لا محدث له ولا مدبر.

[٨] ثم القائلون بإثبات الحقائق وإن العالم لم يزل وإن له مدبرًا لم يزل.

[٩] ثم القائلون بإثبات الحقائق فبعضهم قال إن العالم لم يزل وبعضهم قال هو محدث واتفقوا على أن له مدبرين لم يزالوا وأنهم أكثر من واحد واختلفوا في عددهم.

[١٠] ثم القائلين بإثبات الحقائق وإن العالم محدث وإن له خالقًا واحدًا لم يزل وأبطلوا النبوات كلها.

[١١] ثم القائلون بإثبات الحقائق وإن العالم محدث وإن له خالقًا واحدًا لم يزل وأثبتوا النبوات إلا أنهم خالفوا في بعضها فأقروا ببعض الأنبياء عليهم السلام وأنكروا بعضهم.

[12] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu görüşlerin dile getirilmesi sırasında ana görüşlerden üretilen ve onlardan oluşturulan bazı telakkiler (*arâ'*) ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla insanlardan bazı toplulukların kabul ettikleri telakkiler bunlardandır. Ümmetlerden bazı fırkaların ruhların tenâsühünü[2], nübüvvetin kesintiye uğramaksızın her dönemde devam ettiğini ve her canlı türünün peygamberleri olduğunu kabul etmesi buna örnektir. Bu görüşü kabul eden bir toplulukla karşılaşmış ve "alemin yaratılmış olduğu, ezelî olan bir idarecisinin bulunduğu; ancak nefis ve mutlak mekânın -ki o da boşluk ve mutlak zamandır- bu idareci (Tanrı) ile birlikte ezelî olduğunu" kabul etmelerinden dolayı onlarla münazara etmiştim.

[13] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bu konular, Abdullah b. Halef b. Mervan el-Ensârî, kâtip Abdullah b. Muhammed es-Sülemî ve tabip Muhammed b. Ali b. Ebü'l-Hasan el-Esbahî'nin benimle tartıştıkları görüşlerdir. Aslında bu görüşler, tabip Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî[3]'den öğrenilip nakledilen bir görüştür. Bizim elimizde, onun bu konudaki kitabını -ki o *el-İlmu'l-İlâhî*[4] adıyla mâruftur- eleştiren eşsiz bir kitap vardır.[5]

[14] Bir topluluğun, feleğin ezelî olup yüce Allah'ın dışında olduğunu benimsemesi de buna (yani yukarıda ifade edilen görüşe) örnektir. Bu topluluk kendi iddialarına göre yüce Allah'ı varlıklardan herhangi birini yaratmakla vasıflandırmaktan tenzih ederek feleğin âlemin idarecisi ve onun faili olduğunu söylediler. Bazıları da -ezelî olup âlemi idare eden- feleği "arş" diye ifade etti.

[15] Yine İslâm dinine muhalefet eden görüşlerden biri de herhangi bir kimsenin kabul ettiğini bilmediğimiz bir görüştür. Fakat bu görüş öyle bir şey ki ancak aleyhine delillerin zorlaması ile muhalif birisi bu delile başvurur, fakat yine de bu delil kabul edilmez. İnşallah bu görüş, yeri geldiğinde, konunun gerektirdiği gibi açıklanacaktır. Bahsettiğimiz bu görüş şu şekildedir: "Âlem muhdestir (sonradan var olandır) ve onun bir muhdisi (var edeni) yoktur." Dolayısıyla -yüce Allah'ın güç ve kudretiyle- hudûsun (sonradan var olmanın) ispat edilmesinden sonra muhdisin (var edenin) ispat edilmesi zorunludur. Başarı ve yardım, kendisinden başka ilâh olmayan Allah Teâlâ'dandır.

[١٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد تحدث في خلال هذه الأقوال آراء هي منتجة من هذه الرؤوس مركبة منها. فمنها ما قد قالت به طوائف من الناس مثل ما ذهبت إليه فرق من الأمم، من القول بتناسخ الأرواح أو القول بتواتر النبوات في كل وقت أو إن في كل نوع من أنواع الحيوان أنبياء ومثل ما قد ذهب إليه جماعة من القائلين به وناظرتهم عليه من القول بأن العالم محدث وإن له مدبرًا لم يزل إلا أن النفس والمكان المطلق وهو الخلاء والزمان المطلق لم يزل معه.

[١٣] **قال أبو محمد:** وهذا قول قد ناظرني عليه عبد الله بن خلف بن مروان الأنصاري وعبد الله بن محمد السلمي الكاتب ومحمد بن علي بن أبي الحسين الأصبحي الطبيب وهو قول يؤثر عن محمد بن زكريا الرازي الطبيب، ولنا عليه فيه كتاب مفرد في نقض كتابه في ذلك وهو المعروف بالعلم الإلهي.

[١٤] ومثل ما ذهب إليه قوم من أن الفلك لم يزل وأنه غير الله تعالى وأنه هو المدبر للعالم الفاعل له إجلالًا بزعمهم لله عن أن يوصف بأنه فعل شيئًا من الأشياء وقد كنى بعضهم عن ذلك بالعرش.

[١٥] ومنها ما لا نعلم أن أحدًا قال به إلا أنه مما لا يؤمن أن يقول به قائل من المخالفين عند تضييق الحجج عليهم فليجئون إليها. فلا بد إن شاء الله تعالى من ذكر ما يقتضيه مساق الكلام منها وذلك مثل القول بأن العالم محدث ولا محدث له فلا بد بحول الله تعالى من إثبات المحدث بعد الكلام في إثبات الحدوث، وبالله تعالى التوفيق والعون لا إله إلا هو.

[Hakkın Bilgisine Ulaştıran Toplayıcı Deliller]

İnsanların ihtilafa düştükleri her konuda hakikat bilgisine ulaştıran câmi delillerin mahiyeti ve bunların ikame edilmesinin keyfiyeti konusunda toparlayıcı ve muhtasar bir konu

[16] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, *et-Takrîb fî hudûdi'l-kelâm*[6] adlı kitabımızda sağlam bir şekilde ortaya koyduğumuz bir konudur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun ki bu kitabımızda gayet ayrıntılı bir şekilde bu konuyu (hakkın bilgisine ulaştıran toplayıcı delilleri) açıklamıştık. Ancak biz, burada, insanların ihtilaf ettikleri hususlardan olması bakımından daha sonra gelecek olan meselelere mukaddime olsun ve buna müracaat edilsin diye genel ve yeterli olacak bir şekilde -inşallah- bunları açıklayacağız. Yüce Allah'ın yardımıyla şöyle deriz:

[17] İnsan, nefsiyle birlikte bu âleme gelir, yani doğar. "Şüphesiz nefis, bunun öncesini (yani bu âleme gelmeden önceki durumunu) hatırlayan bir varlıktır." diyen bir kimsenin görüşüne göre nefis anılarını tamamıyla kaybetmiştir. Ya da "nefis, dünyaya gelişi anında var olmuştur" ya da "nefis, arazların birleşmesiyle meydana gelmiştir (mizaç)" şeklinde söz söyleyen bir kimsenin görüşüne göre elbette nefsin hatırlaması söz konusu değildir. Ancak şu kadar var ki doğumu anında çocuğun hatırlama gücünün (zâkir) olmadığı ve diğer canlılardaki duyu ve *irâdî* hareketin haricinde bir temyiz kabiliyetinin bulunmadığı açıktır. Nitekim sen, yeni doğan bir çocuğun ayaklarını toplayıp uzattığını, gücü oranında uzuvlarını hareket ettirdiğini; soğuk, sıcak veya açlık hissedince ya da dokunulduğunda veya çimdiklendiğinde acı çektiğini görürsün. Bunların dışında, mahiyetleri üzere varlıklarının devamını ve gelişip büyümesini sağlamak için beslenme talebi açısından hayvanların ve gelişip büyüyen canlıların müşterek oldukları hususlar, çocuk için de geçerlidir. Nitekim yeni doğmuş bir bebek annesinin memesini -diğer uzuvlarıyla değil- ağzıyla alır. Bulundukları hal üzere varlıklarının devamını ve gelişip büyümesini sağlamak için ağaçların ve bitkilerin köklerinin toprağın nem ve suyunu almaları da böyledir.

باب مختصر جامع في ماهية البراهين الجامعة الموصلة إلى معرفة الحق في كل ما اختلف فيه الناس وكيفية إقامتها

[١٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا باب قد أحكمناه في كتابنا الموسوم بالتقريب في حدود الكلام وتقصيناه هنالك غاية التقصي، والحمد لله رب العالمين، إلا أننا نذكر هاهنا جملة كافية فيه لتكون مقدمة لما يأتي بعده مما اختلف الناس فيه يرجع إليها إن شاء الله تعالى. فنقول بالله التوفيق.

[١٧] إن الإنسان يخرج إلى هذا العالم ونفسه قد ذهب ذكرها جملة في قول من يقول: إنها كانت قبل ذلك ذاكرة أو لا ذكر لها ألبتة في قول من يقول:إنها حدثت حينئذ أو أنها مزاج عرض إلا أنه قد حصل أنه لا ذكر للطفل حين ولادته ولا تمييز إلا ما لسائر الحيوان من الحس والحركة الإرادية فقط. فتراه يقبض رجليه ويمدهما ويغلب أعضاءه حسب طاقته ويألم إذا أحس البرد أو الحر أو الجوع وإذا ضرب أو قرص وله سوى ذلك مما يشاركه فيه الحيوان والنوامي مما ليس حيوانًا من طلب الغذاء لبقاء جسمه على ما هو عليه ولنمائه، فيأخذ الثدي ويميزه بطبعه من سائر الأعضاء بفمه دون سائر أعضائه كما تأخذ عروق الشجر والنبات رطوبات الأرض والماء لبقاء أجسامها على ما هي عليه ولنمائها.

[18] "Nefis mizaçtır, ya da nefis (kişi doğduğu) zaman meydana gelmiştir" diyen bir kimsenin sözüne göre; ya da "nefis bundan öncesini hatırlayandır" veya "o, hastalıktan iyileşen bir kimse gibidir" diyen bir kimsenin görüşünde hatırlamaya ve temyiz etmeye başladığına göre, nefis güç ve kuvvet bulunca canlılardan konuşan varlıkların bir özeliği olan temyiz kabiliyeti açısından nefiste meydana gelen şeylerin ilki beş duyu organıyla idrak ettiğini anlamasıdır. Nitekim nefsin güzel kokunun tabiatı itibarıyla makbul, kötü kokunun da tabiatı itibarıyla hoş olmadığını bilmesi; kırmızı rengin yeşilden, sarıdan, beyazdan ve siyah renklerden farklı olduğunu bilmesi böyledir. Yine sert ile yumuşak, sağlam ile zayıf, yapışkan ile sert ve katı, soğuk ile sıcak arasındaki farkı bilmesi; yine tatlı ile ekşi, acı ile tuzlu, tatlı ile tadı sert ve acı olan arasındaki farkı bilmesi; sert ve kaba bir ses ile ince ve nazik ses arasındaki farkı, neşeli bir ses ile endişeli bir ses arasındaki farkı bilmesi de böyledir.

[19] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bunlar, duyularla algılanan varlıklara yönelik duyuların idrakleridir.

[20] Altıncı idrake gelince, kişinin *bedihî* olarak (aklın herhangi bir düşünme faaliyetine ihtiyaç hissetmeksizin) bildiği şeylerdir. Parçanın bütünden daha küçük olduğunu bilmek bu nevi bilgilerdendir. Nitekim temyiz döneminin başlangıcındaki küçük bir çocuğa iki hurma verdiğin zaman ağlaması, üçüncü bir hurmayı ilâve ettiğinde sevinmesi böyledir. Çocuk -her ne kadar bildiklerinin tanımlarına ve sınırlarına dikkat etmese de- bütünün cüzden büyük olması sebebiyle bunu bilir. Bundan dolayı o, iki zıddın birleşmeyeceğini de bilir. Sen onu zorla tuttuğunda ağlar ve oturmak için gayret eder. Bunu, bir kimsenin aynı anda hem ayakta hem de oturuyor olamayacağını bilmesinden dolayı yapar.

[21] Yine çocuğun, bir cismin (aynı anda) iki mekânda olamayacağını bilmesi de bu tür bilgilerdendir. Çocuk, belli bir mekâna gitmek istediğinde onu zorla tutarsan ağlar ve "bırak beni gideyim" manasında bir söz söyler. Bu durum, bir mekânda bulunduğu müddetçe gitmek istediği mekânda olamayacağını bilmesinden dolayıdır.

[١٨] فإذا قويت النفس على قول من يقول إنها مزاج أو إنها حدثت حينئذ أو أخذت يعاودها ذكرها وتمييزها في قول من يقول إنها كانت ذاكرة قبل ذلك وإنها كالمفيق من مرض. فأول ما يحدث لها من التمييز الذي ينفرد به الناطق من الحيوان فهم ما أدركت بحواسها الخمس كعلمها أن الرائحة الطيبة مقبولة من طبعها والرائحة الرديئة منافرة لطبعها وكعلمها أن الأحمر مخالف للأخضر والأصفر والأبيض والأسود. وكالفرق بين الخشن والأملس والمكتنز والمتهيل واللزج والحار والبارد والدفيء وكالفرق بين الحلو والحامض والمر والمالح والعفص والزاعق والتفه والعذب والحريف. وكالفرق بين الصوت الحاد والغليظ والرقيق والمطرب والمفزع.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

[١٩] **قال أبو محمد:** فهذه إدراكات الحواس لمحسوساتها. والإدراك السادس علمها بالبديهيات.

[٢٠] فمن ذلك علمها بأن الجزء أقل من الكل، فإن الصبي الصغير في أول تمييزه إذا أعطيته تمرتين بكى وإذا زدته ثالثة سر وهذا علم منه بأن الكل أكثر من الجزء. وإن كان لا يتنبه لتحديد ما يعرف من ذلك ومن ذلك علمه بأن لا يجتمع المتضادان فإنك إذا وقفته قسرًا بكى ونزع إلى القعود علمًا منه. بأنه لا يكون قائمًا قاعدا معًا.

[٢١] ومن ذلك: علمه بأن لا يكون جسم واحد في مكانين، فإنه إذا أراد الذهاب إلى مكان ما فأمسكته قسرًا بكى وقال كلاما معناه دعني أذهب علمًا منه بأنه لا يكون في المكان الذي يريد أن يذهب إليه ما دام في مكان واحد.

[22] Yine bir çocuğun iki cismin aynı mekânda olamayacağını bilmesi de bu tür bilgilerdendir. Nitekim istediği mekânda oturmak için çocuğun gayret ettiğini görürsün. Bu da oradaki varlıkla birlikte aynı mekânda yer alamayacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı oturmak istediği bu mekânda bulunan kimseyi uzaklaştırmaya çalışır. Zira çocuk, birileri bir mekânı doldurduğu müddetçe kendisinin orada yer almasının mümkün olmadığını bilir.

[23] Sen, ulaşamadığı halde “Bu duvarda asılı olan şeyi bana uzat” dediğin zaman, “Ona ulaşamıyorum” der. Bu, uzun olan bir varlığın kendisinden daha kısa olan varlıktan belli bir oranda fazla olduğunu bilmesinden kaynaklanmaktadır. Yine çocuğun ulaşmak istediği bir varlığa doğru yürüdüğünü görürsün. Bu da, -her ne kadar bildiklerini güzel bir şekilde ifade edemezse de- sonlu bir varlığın kuşatılabileceğini ve sayı itibarıyla ifade edilebileceğini bilmesindendir.

[24] Çocuğun gaybı hiçbir kimsenin bilemeyeceğine dair bilgisi de bu türdendir. Bu da çocuğa bilmediği bir şeyi sorduğun zaman, bunu reddedip “Bilmiyorum” demesidir. Yine hak ile bâtıl arasındaki farkı bilmesi de böyledir. Bazı vakitlerde gördüğün bir haber ona (çocuğa) bildirildiği zaman, doğruluğu başka başka haberciler vasıtasıyla ortaya çıkıncaya kadar, onun (çocuğun) bu haberi tasdik etmediğini görürsün. Doğruluğu ortaya çıkınca bunu onaylar ve bu habere güvenir.

[25] Çocuğun bir şeyin, ancak bir zaman içinde olacağını bilmesi de bu tür bilgidendir. Nitekim ona (çocuğa), herhangi bir durumu hatırlattığın zaman, “Ne zaman oldu?” der. Yine çocuğa, “Niçin böyle böyle yapıyorsun?” dediğin zaman, “Onu ne zaman yaptım?” der. Bu durum da onun (çocuğun), âlemdeki herhangi bir şeyin ancak bir zaman içinde olacağını bilmesinden kaynaklanmaktadır. O (çocuk), varlıklarda mevcut olan, onlarda yerleşerek onlardan ayrılmayan, tabiat ve mahiyetlerin olduğunu bilir. Nitekim çocuğun bilmediği bir varlığı gördüğünde “Bu nedir?” dediğini görürsün. Bu durum çocuğa açıklandığı zaman da susar.

[٢٢] ومن ذلك علمه: بأنه لا يكون الجسمان في مكان واحد، فإنك تراه ينازع على المكان الذي يريد أن يقعد فيه علمًا منه بأنه لا يسعه ذلك المكان مع ما فيه، فيدفع من في ذلك المكان الذي يريد أن يقعد فيه إذا يعلم أنه ما دام في المكان ما يشغله فإنه لا يسعه وهو فيه.

[٢٣] وإذا قلت له ناولني ما في هذا الحائط وكان لا يدركه قال لست أدركه وهذا علم منه بأن الطويل زائد على مقدار ما هو أقصر منه وتراه يمشي إلى الشيء الذي يريد ليصل إليه وهذا علم منه بأن ذا النهاية يحصر ويقطع بالعدو وإن لم يحسن العبارة بتحديد ما يدري من ذلك.

[٢٤] ومنها: علمه بأنك لا يعلم الغيب أحد، وذلك أنه إذا سألته عن شيء لا يعرفه أنكر ذلك وقال: لا أدري. ومنها: فرقة بين الحق والباطل فإنه إذا أخبر بخير تجده في بعض الأوقات لا يصدقه حتى إذا تظاهر عنده بمخبر آخر وآخر صدقه وسكن إلى ذلك.

[٢٥] ومنها: علمه بأنه لا يكون شيء إلا في زمان فإنك إذا ذكرت له أمرًا ما قال: متى كان وإذا قلت له لم تفعل كذا وكذا، قال: ما كنت أفعله وهذا علم منه بأنه لا يكون شيء مما في العالم إلا في زمان. ويعرف أن للأشياء طبائع وماهية تقف عندها ولا تتجاوزها فتراه إذا رأى شيئًا لا يعرفه قال أي شيء هذا. فإذا شرح له سكت.

[26] Çocuğun bir fiilin ancak bir failden meydana geleceğini bilmesi de bu türdendir. Nitekim çocuk, bir varlık gördüğünde “Bunu kim yaptı?” diye sorar. Elbette o, söz konusu varlığın bir fail olmaksızın meydana gelebileceğini kabul etmez. Yine birisinin elinde bir şey gördüğü zaman “Bunu sana kim verdi?” diye sorar.

[27] Çocuğun haber konusunda doğru ve yalanın olduğunu bilmesi de bedîhî olarak bilinen bilgilerdendir. Nitekim kendisine haber verilen bazı haberleri tasdik ettiğini, bazılarını yalanladığını ve bazılarında da tarafsız kaldığını görürsün. Bunların tamamı, gelişimlerinin başlangıcı döneminde bütün insanlarda müşâhede edilir.

[28] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bunlar, akıllı bir kimsenin farklı görüşler ileri sürmeyeceği aklın ilk kuralları/ve başlangıç prensiplerindendir (*evâilü'l-'akl*). Burada -araştırıldığında görüleceği üzere- zikrettiklerimizin dışında başka şeyler (أشياء) (başlangıç prensipleri/aklın ilk kuralları) vardır. Akıl sahibi herkes kendisinden ve başkalarından hareketle onları (söz konusu prensipleri) ayırt edebilir. (Bununla birlikte) hiçbir kimse, bütün bu prensiplerle alakalı bilginin hangi şekilde nasıl meydana geldiğini bilemez.

[29] Sağlam bir temyiz kabiliyetine sahip olan kimse, herhangi bir tartışmaya gerek olmaksızın bu şeylerin (prensiplerin) tamamının doğru oldukları hususunda şüphe duymaz. Aklında bir hastalık vuku bulan, temyiz kabiliyeti bozulan ya da yanlış bazı görüşlere meyleden bir kimse, bunlara dair bilgisinin sıhhatinden sonra bu konuda şüphe duyabilir. Safra hastalığı bulunan bir kimsede bir illetin meydana gelmesi gibi, bu da temyiz melekesinde meydana gelen bir hastalık olur. Böylece söz konusu kişi balı acı bulabilir. Gözüne kara su inmeye başlayan bir kimse gerçekliği olmayan bazı hayaller görebilir. Duyu organlarına meydana gelen diğer hastalıklar da böyledir.

[30] Ebû Muhammed şöyle dedi: Dile getirdiğimiz bu mukaddimeler, doğrdur. Öyle ki bu mukaddimelerin doğruluğu konusunda hiçbir şüphe yoktur. Söz konusu mukaddimelerin doğruluğunu gösteren bir delili, ancak mecnun ya da varlıkların hakikatini bilmeyen ve bir çocuğun bile ondan daha doğru bir yol üzere bulunduğu câhil bir kimse talep edebilir.

[٢٦] ومنها: علمه بأنه لا يكون فعل إلا لفاعل. فإنه إذا رأى شيئًا. قال: من عمل هذا؟ ولا يقنع ألبتة بأنه العمل دون عامل. وإذا رأى بيد آخر شيئًا قال: من أعطاك هذا؟

[٢٧] ومنها: معرفته بأن في الخبر صدقا وكذبًا، فتراه يكذب بعض ما يخبر به ويصدق بعضه ويتوقف في بعضه. هذا كله مشاهد من جميع الناس في مبدأ نشأتهم.

[٢٨] **قال أبو محمد**: فهذه أوائل العقل التي لا يختلف فيها ذو عقل، وها هنا أيضًا أشياء غير ما ذكرنا إذا فتشت وجدت وميزها كل ذي عقل من نفسه ومن غيره وليس يدري أحد كيف وقع العلم بهذه الأشياء كلها بوجه من الوجوه؟

[٢٩] ولا يشك ذو تمييز صحيح في أن هذه الأشياء كلها صحيحة لا امتراء فيها، وإنما يشك فيها بعد صحة علمه بها من دخلت عقله آفة وفسد تمييزه أو مال إلى بعض الآراء الفاسدة فكان ذلك أيضًا آفة دخلت على تمييزه كالآفة الداخلة على من به هيجان الصفراء، فيجد العسل مرا،ومن فيعينه ابتداء نزول الماء فيرى خيالات لا حقيقة لها، وكسائر الآفات الداخلة على الحواس.

[٣٠] **قال أبو محمد**: فهذه المقدمات التي ذكرناها هي الصحيحة التي لا شك فيها، ولا سبيل إلى أن يطلب عليها دليلا إلا مجنون أو جاهل لا يعلم حقائق الأشياء ومن الطفل أهدى منه.

[31] Bu (yani mukaddimelerin doğruluğu), büyüğü ve küçüğüyle yeryüzünün her tarafındaki insanların kabul etme hususunda eşit olduğu bir durumdur. Ancak duyularını yanıltan ve aklın verilerine karşı çıkan bir kimse bunun dışındadır, o da delilere dahil olur. Çünkü bir şeye delil istemek, ancak zaman içinde olabilir. Bunun da aklın başlangıç prensibiyle (evvelu'l-'akl) zorunlu olarak bilinmesi gerekir. Çünkü aklın zorunlu kılması sebebiyle âlemdeki herhangi bir şeyin ancak bir vakit içinde olacağı hususu bilinmektedir. Bu âlemde nefsin temyiz kabiliyetinin ilk başlangıç vaktiyle (bu temyiz kabiliyetinin) zikrettiğimiz hususların tamamını idrak etmesi arasında -ona dair delil isteme hususunda- elbette ne bir dakika, ne daha az ne de daha fazla bir an vardır. Çünkü buna (temyiz kabiliyetinin başlangıç vaktine) dair bir delilin talep edilmesinin mümkün olduğu bir vakit yoktur. Böylece söz konusu hususların yüce Allah'ın nefiste yarattığı zorunluluklar (*zarûrât*) oldukları ortaya çıkmıştır. Bu mukaddimelerin dışında delil istemenin imkânı/anlamı yoktur. Bu mukaddimelerden birinin doğruluğuna şahitlik ettiği bir şey kesin olarak doğrudur; doğruluğuna şahitlik etmediği bir şey ise bâtıl ve geçersizdir. Ancak mukaddimelere müracaat etmek bazen yakından bazen de uzaktan olur. Yakından olanlar, her nefis sahibinde ortaya çıkan ve anlaşılması mümkün olan durumlardır. Söz konusu mukaddimeler uzak oldukça delil getirme ameliyesi zorlaşır, ancak sağlam anlayış ve temyiz sahipleri hariç, insanlar bu konuda hataya düşebilir. Bu ise (yani insanların bir konuda hataya düşmeleri) -şu mukaddimenin doğru olması gibi- doğruluğunu ifade ettiğimiz mukaddimelerden birine müracaat konusunda kınanan hususlardan değildir. O ikisinin (yani yakından veya uzaktan olan mukaddimelerin) doğru olması hususunda aralarında bir fark yoktur. Bu sayılara benzer; sayılar küçük olduğu zaman toplanmaları kolay olur ve bu işlemde hata vâki olmaz. Sayılar çok olduğu zaman, onların toplanmasındaki iş de çok olur, bu da zor olur, yetenekli ve maharetli bir hesap uzmanı hariç, bu konuda hata vâki olabilir. Bu açıdan yakın ve uzak olan mukaddimelerin tamamı hak olup mukaddime olmaları bakımından aralarında herhangi bir üstünlük yoktur. Zikrettiğimiz hususlardan herhangi bir mukaddime, bunlardan bir diğer mukaddimeye tearuz etmez. Onlardan diğer bir mukaddimeye sahih bir şekilde rucu eden bir şeye de tearuz etmez. Bunların tamamı zorunlu olarak bilinir.

[٣١] وهذا أمر يستوي في الإقرار به كبار جميع بني آدم وصغارهم في أقطار الأرض إلا من غالط حسه وكابر عقله، فيحلق بالمجانين، لأن الاستدلال على الشيء لا يكون إلا في زمان. ولا بد ضرورة أن يعلم ذلك بأول العقل، لأنه قد علم بضرورة العقل أنه لا يكون شيء مما في العالم إلا في وقت. وليس بين أول أوقات تمييز النفس في هذا العالم وبين إدراكها لكل ما ذكرنا مهلة ألبتة لا دقيقة ولا جليلة ولا سبيل على ذلك. فصح أنها ضرورات أوقعها الله في النفس ولا سبيل إلى الاستدلال ألبتة إلا من هذه المقدمات، ولا يصح شيء إلا بالرد إليها. فما شهدت له مقدمة من هذه المقدمات بالصحة فهو صحيح متيقن، وما لم تشهد له بالصحة فهو باطل ساقط، إلا أن الرجوع إليها قد يكون من قرب، ومن بعد، فما كان من قرب فهو أظهر إلى كل نفس، وأمكن للفهم، وكلما بعدت المقدمات المذكورة صعب العمل في الاستدلال حتى يقع في ذلك الغلط إلا للفهم القوي الفهم والتمييز، وليس ذلك مما يقدح في أن ما رجع إلى مقدمة من المقدمات التي ذكرنا حق كما أن تلك المقدمة حق، لا فرق بينهما في أنهما حق. وهذا مثل الأعداد فكلما قلت الأعداد سهل جمعها، ولم يقع فيها غلط حتى إذا كثرت الأعداد وكثر العمل في جمعها صعب ذلك حتى يقع فيها الغلط إلا مع الحاسب الكافي المجيد، وكلما قرب من ذلك وبعد فهو كله حق ولا تفاضل في شيء من ذلك ولا تعارض مقدمة مما ذكرنا مقدمة أخرى منها ولا يعارض ما يرجع إلى مقدمة أخرى منها رجوعًا صحيحًا وهذا كله يعلم بالضرورة.

[32] İlm-i gaybın bilinemeyeceği hususu, nefsin (bedîhî) bilgilerindendir. Nitekim bir kimsenin yalan ve uzun bir haberi hikaye etmesi; (sonra da) söz konusu haberi dinlememiş birisi gelip -ne bir fazla ne de bir eksik olmaksızın- bizzat bu haberi olduğu gibi hikaye etmesinin mümkün olamayacağı hususu zorunlu olarak anlaşılır. Çünkü (yalan haberi duymamış olan kişinin bunu olduğu gibi anlatması) şayet mümkün olsa idi, bu durumda söz konusu yalan haberin bir benzerini hikaye eden bu kişi elbette gaybı bilmiş olurdu. Çünkü bu, bizatihi gaybı bilmektir. O da muhbirin bulunduğu durum sebebiyle bilmediği şeylerden haber vermesidir. Bu durum şüphe olmaksızın bu şekilde olunca -biraraya gelmediklerinden, haberleşmediklerinden ve bu konuda farklı görüşler ileri sürmediklerinden kesin olarak emin olduğumuz- birbirinden ayrı iki yada daha fazla kişinin naklettikleri haberler, bize gaybî olmasına rağmen, bunların tamamının kesin bir şekilde doğru ve bağlayıcı olduğu zorunlu olarak bilinir. Nitekim biz, ölen bir kimsenin ölümünü, doğanın doğumunu, bir yerden ayrılan birisinin ayrıldığını, âmir (*velî*) olan bir kimsenin âmirliğini (*velayetini*), hastalananın hastalığını, iyileşenin sıhhat bulduğunu, felakete uğrayanın sıkıntısını, bizden uzak olan beldeleri, olayları, kralları, peygamberleri (aleyhimüsselam) ve dinlerini, âlimleri ve görüşlerini, filozofları ve felsefelerini (hikmetlerini) bu yolla biliriz. Aklı kendisine yeterli olan hiçbir kimse nezdinde -zikrettiğimiz gibi- gaybın bilinmesi açısından nakledilen hususların herhangi birinde şüphe yoktur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[Birinci Kısım: Sofistler]

Birinci kısma mensup olanlara dair kelâm:

Bunlar, varlıkların hakikatini reddeden Sofistlerdir.

[33] Ebû Muhammed şöyle dedi: Önceki kelâmcılar Sofistlerin üç grup olduklarını açıklamıştır. Onlardan bir grup varlıkların hakikatini tamemen inkâr etmiştir. Bir diğer grup, varlıkların hakikati konusunda şüpheye düşmüştür. Yine onlardan bir grup da şöyle demiştir: Varlıkların hakikati, bunların gerçek olduğunu kabul eden nezdinde gerçek; bâtıl olduğunu kabul eden nezdinde de bâtıldır.

[٣٢] ومن علم النفس بأن علم الغيب لا يعارض صح ضرورة أنه لا يمكن أن يحكي أحد خبرًا كاذبًا طويلًا فيأتي من لم يسمعه فيحكي ذلك الخبر بعينه كما هو لا يزيد فيه ولا ينقص إذ لو أمكن ذلك لكان الحاكي لمثل ذلك الخبر عالمًا بالغيب، لأن هذا هو علم الغيب نفسه، وهو الإخبار عما لا يعلم المخبر عنه بما هو عليه وذلك كذلك بلا شك. فكل ما نقله من الأخبار اثنان فصاعدًا مفترقان قد أيقنا أنهما لم يجتمعا ولا تشاعرا، فلم يختلفا فيه، فبالضرورة يعلم أنه حق متيقن مقطوع به على غيبه، وبهذا علمنا صحة موت من مات وولادة من ولد وعزل من عزل وولاية من ولي ومرض من مرض وإفاقة من أفاق ونكبة من نكب والبلاد الغائبة عنا والوقائع والملوك والأنبياء عليهم السلام ودياناتهم والعلماء وأقوالهم والفلاسفة وحكمهم لا شك عند أحد يوفي عقله حقه في شيء مما نقل من ذلك كما ذكرنا، وبالله تعالى التوفيق.

[القسم الأول]

[السوفسطائية]

باب الكلام على أهل القسم الأول وهم مبطلوا الحقائق وهم السوفسطائية

[٣٣] **قال أبو محمد**: ذكر من سلف من المتكلمين أنهم ثلاثة أصناف؛ فصنف منهم نفى الحقائق جملة، وصنف منهم شكوا فيها وصنف منهم قالوا: هي حق عند من هي عنده حق، وهي باطل عند من هي عنده باطل.

[34] Sofistlerin itirazlarının temel dayanağının şu olduğu söylenmektedir: “Mahsûsât (duyularla algılanan varlıklar) konusunda duyuların farklılık göstermektedir”. Nitekim gözün kendisine uzak olan bir kimseyi küçük, yakın olan bir kimseyi de büyük olarak algılaması; ateşli humma hastalığına yakalanmış bir kimsenin tatlı yiyecekleri acı olarak algılaması böyledir. Rüyada görülen şeyler, -uzak ülkelerde olsa bile- gören kişinin gerçek olduğu hususunda şüphe duymayacağı şeylerdendir.

[35] Ebû Muhammed şöyle dedi: Sofistlerin itirazlarının tamamının hiçbir anlamı yoktur. Çünkü karşılıklı konuşma ve bilgi alışverişi ancak bilgi (ma‘rifet) ehliyle olur. Akıl duyusu, uyuyan bir kimseye gösterilen bir hayal ile uyanık bir kimsenin idrak ettiği şey arasındaki farkı anlayabilir. Çünkü bilinen varlıkların rüyada belirli sınırlara göre hareket etmesi ve rüyanın uyanıklık halindeki belli bir sıfata göre dâimî bir şekilde olması söz konusu değildir. Aynı şekilde duyular şuna şahittir ki “Hissedilen varlıkta bulunması gereken belli bir sıfatın değişmesi duyularla alakalıdır (tahte’l-hiss)”. Ancak bu değişim, duyularla algılanan varlıktaki illetten dolayı değil, duyu sahibinin duyusundaki hastalıktan dolayıdır. Bunların (değişim ve dönüşümün) tamamı, değişmeyen tek bir düzene göre cereyan eder. Bu da isbatına bir delil talep edilmesi câiz olmayan bidayet (başlangıç) ve müşâhedelerdir. Şayet her bir kesin delil (*burhan*) için kesin bir delil (*burhan*) talep edilse idi, elbette bu durum sonsuz bir şekilde (teselsüle yol açacak) varlıkların (*mevcûdâtın*) varlığını gerektirirdi. Nihâyeti olmayan varlıkların var olması ise muhâldir, inşallah açıklayacağımız üzere, bu mümkün değildir.

[36] Kesin delilin (*burhan*) varlığını ispat için kesin bir delil (*burhan*) talep eden kimse, ancak imkânsızı dile getiren bir kimsedir. Çünkü bu kimse, bunu ancak herhangi bir burhanı sabit ve kesin kabul etmek suretiyle yapabilir. Böylece bu kişi kesin ve sabit bir burhanda durduğu zaman, söz konusu burhana boyun eğmesi zorunlu olur. Eğer bu kimse, bir burhanı kesin olarak doğru kabul etmezse, “onu bulsa dahi doğruluğunu kabul etmediği bir şeyi” talep etmesinin bir manası yoktur. Varlıkların hakikatlerini inkâr etmeyi kabul etmek, aklı ve duyuları küçümsemektir.

[٣٤] وعمدة ما ذكر من اعتراضهم: فهو اختلاف الحواس في المحسوسات، كإدراك البصر من بعد عنه صغيرًا، ومن قرب منه كبيرًا، وكوجود من به حمى صفراء حلو المطاعم مرًا، وما يرى في الرؤيا مما لا شك فيه رائيه أنه حق من أنه في البلاد البعيدة.

[٣٥] **قال أبو محمد**:وكل هذا لا معنى له، لأن الخطاب وتعاطي المعرفة إنما يكون مع أهل المعرفة وحس العقل شاهد بالفرق بين ما يخيل إلى النائم وبين ما يدركه المستيقظ، إذ ليس في الرؤيا من استعمال الجري على الحدود المستقرة في الأشياء المعروفة وكونها ابدا على صفة واحدة ما في اليقظة، وكذلك يشهد الحس أيضا بأن تبدل المحسوس عن صفته اللازمة له تحت الحس إنما هو لآفة في حس الحاس له لا في المحسوس، جار كل ذلك على رتبة واحدة لا تتحول، وهذه هي البداية والمشاهدات التي لا يجوز أن يطلب عليها برهان إذ لو طلب على كل برهان برهان لاقتضى ذلك وجود موجودات لا نهاية لها، ووجود أشياء لا نهاية لها محال لا سبيل إليه على ما سنبينه إن شاء الله تعالى.

[٣٦] والذي يطلب على البرهان برهانًا فهو ناطق بالمحال، لأنه لا يفعل ذلك إلا وهو مثبت لبرهان ما فإذا وقفنا عند البرهان الذي ثبت لزمه الإذعان له. فإن كان لا يثبت برهانا فلا وجه لطلبه ما لا يثبته لو وجده والقول بنفي الحقائق مكابرة للعقل والحس.

[37] Sofistleri reddetmek açısından onlara, “Varlıkların bir hakikati yoktur.” şeklindeki sözünüz gerçek midir, yoksa bâtıl mıdır, denilmesi yeterlidir. Eğer Sofistler, “Varlıklar gerçektir.” derlerse, bu durumda herhangi birşeyin varlığını kabul etmiş olurlar. Eğer Sofistler, “Varlıklar gerçek değildir.” derlerse, bu durumda kendi sözlerinin geçersizliğini kabul etmiş olurlar ve durumları sebebiyle hasımlarıyla çekişmekten uzak dururlar.

[38] Sofistlerden şüpheci olanlara şöyle denilir -başarı yüce Allah’ın yardımıyladır-: “Sizin şüpheniz, sizin açınızdan doğru ve mevcut mudur, yoksa doğru olmayıp mevcut değil midir?” Eğer sofistler, “Şüphemiz, bizim açımızdan mevcut ve doğrudur.” derlerse, herhangi bir varlığın hakikatini kabul etmiş olurlar. Eğer onlar, “Şüphe mevcut değildir.” derlerse, bu durumda şüpheyi reddetmiş ve onu geçersiz kılmış olurlar. Şüphenin iptalinde hakikatlerin ispatı ya da onların geçersiz kılınmasının kesinliği vardır. Biz -Allah Teâlâ’nın yardımı ile- varlıkların hakikatini iptal eden bir kimsenin (Sofistlerin) sözünün geçersiz kılınmasını ortaya koyduk, böylece geriye sadece varlığın hakikatinin sabit olduğu kalmıştır.

[39] -Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır- “Varlıkların hakikati, bunların gerçek olduğunu kabul eden nezdinde gerçek; bâtıl olduğunu kabul eden nezdinde de bâtıldır.” diyen bir kimseye şöyle denilir: “Bir varlık, onun bâtıl olduğuna inanan bir kimsenin bu inancı sebebiyle bâtıl olmayacağı gibi, söz konusu varlığın gerçek olduğuna inanan bir kimsenin inancı sebebiyle de gerçek olmaz. Ancak bir varlık, mevcut ve sabit olması sebebiyle gerçek olur. Bu varlığın hak veya bâtıl olduğuna inanmak bu durumu değiştirmez. Şayet bundan başkası söz konusu olsa idi, elbette bir varlık aynı halde hem mevcut hem de ma‘dum olurdu. Bu ise imkânsızdır.

[40] Sofistler “Varlıkların hakikati, bunların gerçek olduğunu kabul eden nezdinde gerçektir.” şeklindeki görüşü kabul ettiklerine göre, varlıkların hakikatine inanan bir kimseye göre hakikatine inanılan bu varlıkların cümlesi, “hakikatlerin bâtıl olduğunu” söyleyenin sözünü geçersiz kılmıştır. O da varlıkların hakikatini kabul eden bir kimseye göre varlıkların hakikatini kabul etmeleridir. Sofistlerin sözünün bâtıl oluşu ise bu varlıkların cümlesindendir. Neticede bu görüşlere akıl sahibi birisinin inanması imkânsız olmakla birlikte Sofistler, kendi görüşlerinin geçersizliğinin hakikatini kabul ettiler. Çünkü onların (Sofistlerin) duyuları, söz konusu görüşlerin hilafına şahitlik eder. Ancak bazı inatçıların kavga ve münakaşa yoluyla söz konusu görüşlere sığınması mümkündür. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[٣٧] ويكفي من الرد عليهم أن يقال لهم: قولكم أنه لا حقيقة للأشياء أحق هو أم باطل؟ فإن قالوا هو حق أثبتوا حقيقة ما، وإن قالوا ليس هو حقًا أقروا ببطلان قولهم وكفوا خصمهم أمرهم.

[٣٨] ويقال للشكاك منهم: وبالله تعالى التوفيق أشككم موجود صحيح منكم أم غير صحيح ولا موجود؟ فإن قالوا هو موجود صحيح منا أثبتوا أيضا حقيقة ما، وإن قالوا: غير موجود نفوا الشك وأبطلوه. وفي إبطال الشك إثبات الحقائق أو القطع على إبطالها. وقد قدمنا بعون الله تعالى إبطال قول من أبطلها فلم يبق إلا الإثبات.

[٣٩] ويقال وبالله التوفيق لمن قال هي حق عند من هي عنده حق وهي باطل: عند من هي عنده باطل:إن الشيء لا يكون حقًا باعتقاد من اعتقد أنه حق كما أنه لا يبطل باعتقاد من اعتقد أنه باطل. وإنما يكون الشيء حقًا بكونه موجودًا ثابتًا، سواء اعتقد أنه حق أو اعتقد أنه باطل. ولو كان غير هذا لكان الشيء معدومًا موجودًا في حال واحدة في ذاته وهذا عين المحال.

[٤٠] وإذا أقروا بأن الأشياء حق عند من هي عنده حق، فمن جملة تلك الأشياء التي تعتقد أنها حق عند من يعتقد أن الأشياء حق بطلان قول من قال أن الحقائق باطل، و هم قد أقروا أن الأشياء حق عند من هي عنده حق. وبطلان قولهم من جملة تلك الأشياء فقد أقروا بأن بطلان قولهم حق مع أن هذه الأقوال لا سبيل إلى أن يعتقدها ذو عقل ألبتة، إذ حسه يشهد بخلافها وإنما يمكن أن يلجأ إليها بعض المنقطعين على سبيل الشغب وبالله تعالى التوفيق.

[İkinci Kısım]

Âlemin Ezelî Olduğunu ve Onun Bir İdarecisinin Bulunmadığını Kabul Eden Kimseye Dair Kelâm

[41] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Âlemin durumu şu iki ihtimalden biri olmak zorundadır: Âlem ya ezelî olmalıdır ya da yok iken sonradan var edilmiş (*muhdes*) olmalıdır.

[42] (ı) Bir topluluk, âlemin ezelî olduğu görüşünü benimsemiştir. Onlar Dehrîlerdir.[7]

[43] (ıı) İnsanlardan bir topluluk da âlemin sonradan var olduğunu (*muhdes*) kabul etmiştir. Böylece biz, -yüce Allah'ın güç ve kudretiyle- âlemin ezelî olduğunu kabul edenlerin münakaşa çıkardıkları her bir delilin ortaya konulmasına ve bunlarla alakalı itirazlarının etraflı bir şekilde işlenmesine başlıyoruz. Sonra -yüce Allah'ın güç ve yardımıyla- söz konusu itirazların yanlışlığını ve tutarsızlığını açıklayacağız. Böylece âlemin ezelî olduğunu kabul etmek bâtıl olunca, onun sonradan var olduğunu (hudûs) kabul etmek vacip ve doğru olur. Zira üçüncü bir ihtimale imkân yoktur. Fakat biz, -âlemin sonradan var olduğunun ispatına dair açık kesin deliller, zorunlu neticeler ve hükümler ortaya koymadıkça- bu kadarıyla ikna olmayacağız. Güç ve kudret sadece yüce Allah'a aittir.

[Birinci İtiraz]

[44] Onların (Dehrîlerin) itiraz ettikleri hususlardan biri, "Bizler, bir varlığın, ancak bir 'şey'den ya da bir 'şey'de meydana geldiğini görürüz. Her kim bundan başka bir iddiada bulunursa, şimdiye kadar görülmemiş ve görülmeyecek olan bir şey iddia etmiş olur." şeklinde demeleridir.

[İkinci İtiraz]

[45] Onlar (Dehrîler) şöyle dediler: Cisimlerin, cevherlerin ve arazların -ki bunlar âlemde var olan her şeydir- işte bunların muhdisi şu ihtimallerden uzak kalamaz: Şayet yaratıcı, bir "innet"ten ya da bir "illet"ten dolayı âlemi yaratmış olması bakımından âlem muhdes ise; bu durumda Tanrı âlemi bir sebepten (inniyet) dolayı yaratmıştır. Dolayısıyla âlem ezelîdir. Çünkü onu var eden (muhdis) yaratıcı ezelîdir ve âlemin yaratılmasının illetidir. Dolayısıyla illet malulden (netice) ayrılmaz. Ezelî olandan ayrılmayan bir şey de ezelîdir. Çünkü âlem, şüphesiz ezelî olanın bir benzeridir. Netice olarak âlem de ezelîdir.

[القسم الثاني]

باب الكلام على من قال بأن العالم لم يزل وأنه لا مدبر له

[٤١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** لا يخلو العالم من أحد وجهين إما أن يكون لم يزل أو أن يكون محدثا لم يكن ثم كان.

[٤٢] فذهبت طائفة إلى أنه لم يزل وهم الدهرية.

[٤٣] وذهب سائر الناس إلى أنه محدث. فنبتدئ بحول الله تعالى وقوته بإيراد كل حجة شغب بها القائلون بأن العالم لم يزل، وتوفية اعتراضهم بها، ثم نبين بحوله تعالى نقضها وفسادها، فإذا بطل القول بأن العالم لم يزل وجب القول بالحدوث وصح، إذ لا سبيل إلى وجه ثالث لكنا لا نقنع بذلك حتى نأتي بالبراهين الظاهرة والنتائج الموجبة والقضايا الضرورية على إثبات حدوث العالم ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

[الاعتراض الأول]

[٤٤] فما اعترضوا به أن قالوا لم نر شيئًا حدث إلا من شيء أو في شيء فمن ادعى غير ذلك فقد ادعى ما لا يشاهد ولم يشاهد.

[الاعتراض الثاني]

[٤٥] وقالوا أيضًا: لا يخلو محدث الأجسام الجواهر والأعراض، وهي كل ما في العالم إن كان العالم محدثًا من أن يكون أحدثه لأنه أو إحداثه لعلة، فإن كان لأنه؛ فالعالم لم يزل لأن محدثه لم يزل وإذ هو علة خلقه فالعلة لا تفارق المعلول، وما لم يفارق من لم يزل فهو أيضًا لم يزل هو مثله بلا شك، فالعالم لم يزل.

[46] Eğer Tanrı âlemi bir illetten dolayı yaratmış ise, bu durumda söz konusu illet şu iki durumun birinden uzak olamaz: (Söz konusu illet) Ya ezelî olmalıdır ya da muhdes olmalıdır. Eğer (illet) ezelî olursa, bu durumda onun neticesi (malulü) de ezelîdir. Dolayısıyla âlem ezelîdir. Şayet söz konusu illet muhdes olursa, diğer varlıkların bir inniyet ya da bir illetten dolayı yaratması bakımından onların hudûsu konusunda gerekli olan şey âlemin hudûsunda da gerekli olmuştur. Eğer bir illetten dolayı olmuş ise, bu da illetin illetinde gerekli olur. Bu (yani illet- malul ilişkisi), bu şekilde ebedî olarak devam eder. Bu da, ilki ve başlangıcı olmayan muhdes varlıkların gerekliliğini zorunlu kılar. Onlar (Dehrîler), "İşte bu bizim görüşümüzdür." dediler. Yine Dehrîler, "Şayet o, âlemi inniyetten dolayı yaratmış ise, az önce açıkladığımız üzere bu durum illetin ezelî olmasını gerektirir." demişlerdir.

[Üçüncü İtiraz]

[47] Dehrîler, "Eğer cisimlerin/varlıkların bir yaratıcısı (muhdis) varsa, şu üç ihtimalin birinden uzak kalması mümkün değildir: (ı) Ya söz konusu muhdis, her açıdan varlıkların bir benzeri olmalıdır; (ıı) ya her açıdan varlıklardan farklı olmalıdır; (ııı) ya da bazı açılardan varlıklara benzer olmalı ve bazı açılardan da farklı olmalıdır." dediler.

[48] Sonra sözlerine şöyle devam ettiler: "[ı] Şayet muhdis, her açıdan varlıklara benzer olsa idi, bu durumda muhdisin varlıkların bir benzeri olması gerekli olurdu. Bu durumda yarattığı varlıklar da aynı şekilde ebedî olurlardı. [ıı] Şayet yaratıcı bazı açılardan varlıklara benzer olsa idi, bazı hususlardaki bu benzeşmenin sonradan var olmanın bütün vecihlerinde varlıklara benzer olmasını gerektirirdi. Çünkü hudûs, bütün (küll) için gerekli olduğu gibi, bütünün parçası (baziyet) için de gereklidir. Bunların (yani hudûs açısından bütün ile parça) arasında bir fark yoktur. [ııı] Şayet muhdis, varlıklardan her açıdan farklı olsa idi, varlıkları yaratması muhal olurdu. Çünkü bu durum, zıddın ve tenâkuzun hakikatidir. Çünkü -ateşin soğuğu ortaya koyması gibi- bir varlığın her açıdan kendisinin zıddı olan bir şeyi yaratmasının da imkânı yoktur."

[٤٦] وإن كان أحدثه لعلة فتلك العلة لا تخلو من أحد وجهين؛ إما أن تكون لم تزل وإما أن تكون محدثة. فإن كانت لم تزل فمعلولها لم يزل فالعالم لم يزل. وإن كانت تلك العلة محدثة لزم في حدوثها ما لزم في حدوث سائر الأشياء من أنه أحدثها لأنه أو لعلة. فإن كان لعلة لزم ذلك أيضًا في علة العلة وهكذا أبدًا. وهذا يوجب وجود محدثات لا أوائل لها قالوا وهذا قولنا. قالوا: وإن كان أحدثها لأنه، فهذا يوجب أن العلة لم تزل. كما بينا آنفًا.

[الاعتراض الثالث]

[٤٧] وقالوا أيضًا: إن كان للأجسام محدث لم يخل من أحد ثلاثة أوجه: إما أن يكون مثلها من جميع الوجوه لزم. وإما أن يكون خلافها من جميع الوجود. وإما أن يكون مثلها من بعض الوجوه وخلافها من بعض الوجوه.

[٤٨] قالوا فإن كان مثلها من جميع الوجوه لزم أن يكون محدثًا مثلها وهكذا في محدثة أيضًا أبدًا. وإن كان مثلها في بعض الوجوه لزمه أيضًا من مماثلتها في ذلك البعض ما يلزمه من مماثلته لها في جميع الوجوه من الحدوث إذ الحدوث اللازم للبعض كلزومه للكل ولا فرق. وإن كان خلافها من جميع الوجوه فمحال أن يفعلها، لأن هذا هو حقيقة الضد والمناقض إذ لا سبيل إلى أن يفعل الشيء خلافه من جميع الوجوه كما لا تفعل النار التبريد.

[Dördüncü İtiraz]

[49] Yine Dehrîler şöyle dediler: "Eğer âlemin bir yaratıcısı (faili/Tanrı'sı) olsa idi, bu durumda Tanrı'nın âlemi yaratması şu durumların birinden uzak kalamazdı: (ı) Tanrı âlemi, bir menfaati elde etmek için yaratmıştır. (ıı) Veya bir zararı gidermek için yaratmıştır. (ııı) Veyahut bir tabiattan dolayı yaratmıştır. (ıv) Ya da bunların dışındaki bir şeyden dolayı yaratmıştır.

[50] Onlar (Dehrîler) şöyle dediler: "Eğer âlemi yaratanın bu fiili, bir menfaati elde etmek ya da bir zararı defetmek için olsa idi, bu durumda o (Tanrı) menfaat ve zararların mahalli olurdu. Bu da size (yani âlemin sonradan yaratıldığını kabul edenlere) göre muhdes varlıkların sıfatıdır. Böylece o (Tanrı), varlıkların benzeri olan bir muhdestir."

[51] Yine onlar (Dehrîler) şöyle dediler: "Şayet onun (Tanrı'nın) fiili bir tabiattan dolayı olmuş ise, bu durumda tabiat kendisi sebebiyle meydana gelen şeyleri gerekli kılar. Dolayısıyla onun (Tanrı'nın) fiili kendisiyle birlikte ezelîdir. Ayrıca Dehrîler, "Şayet onun (Tanrı'nın) fiili asla herhangi bir şeyden dolayı olmamış ise, bu durum da makul değildir. Makulün dışına çıkan bir şey ise muhaldir." demişlerdir.

[Beşinci İtiraz]

[52] Onlar (Dehrîler) şöyle dediler: "Şayet cisimler sonradan yaratılmış olsaydı, elbette onları yaratanın (Tanrı'nın) cisimleri var etmeden önce, onları (söz konusu cisimleri) terk ettiği halde fail olması gerekirdi."

[53] Onlar (Dehriler) şöyle dediler: Cisimlerin terk edilmesi durumu, cisim ya da araz olmaktan uzak değildir. Bu da cisim ve arazların ezelî ve mevcut olmalarını gerektirir."

[54] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu beş itiraz ve münakaşa, Dehriyye inancını kabul edenlerin güvenip itimat ettiği hususların tamamıdır. Biz, Dehrilere, söz konusu itirazları detaylı bir şekilde anlatmıştık. İnşallah biz, -yüce Allah'ın güç ve kudretiyle- onlarla (Dehrilerle) tartışmaya başlayacak ve söz konusu itirazların yanlışlığını bir bir ortaya koyacağız.

[الاعتراض الرابع]

[٤٩] وقالوا أيضًا لا يخلو إن كان للعالم فاعل من أن يكون فعله لإحراز منفعة أو لدفع مضرة أو طباعًا أو لا لشيء من ذلك.

[٥٠] قالوا فإن كان فعله لإحراز منفعة أو لدفع مضرة فهو محل للمنافع والمضار وهذه صفة المحدثات عندكم فهو محدث مثلها.

[٥١] قالوا: وإن كان فعله طباعًا فالطباع موجبة لما حدث بها ففعله لم يزل معه. قالوا وإن كان فعله لا لشيء من ذلك فهذا لا يعقل وما خرج عن المعقول فمحال.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

[الاعتراض الخامس]

[٥٢] وقالوا أيضًا: لو كانت الأجسام محدثة لكان محدثها قبل أن يحدثها فاعلاً لتركها.

[٥٣] قالوا وتركها لا يخلو من أن يكو جسمًا أو عرضًا. وهذا يوجب أن الأجسام والأعراض لم تزل موجودة.

[٥٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فهذه المشاغب الخمس هي كل ما عوّل عليه القائلون بالدهر قد تقصيناها لهم. ونحن إن شاء الله نبدأ بحول الله وقوته في مناظرتهم فننقضها واحدًا واحدًا.

Birinci itirazın yanlışlığının ortaya konulması:

[55] Ebû Muhammed şöyle dedi: Tevfik ve inâyet yüce Allah'ın yardımıyladır. "Bizler, bir varlığın, ancak bir "şey"den ya da bir "şey"de meydana geldiğini görürüz." şeklinde söz söyleyen kimseye şöyle denilir: Size göre bir şeyin hakikati, görme ve müşâhede etme yollarının dışında idrak edilebilir mi? Ya da görme yolu hariç, hakikatlerden herhangi bir şey idrak edilebilir mi?"

[56] Eğer onlar (Dehriler), "hakikatler, görme ve müşâhede yolları olmaksızın idrak edilebilir." derlerse, bu durumda kendi istidlâllerini terk etmiş ve görüşlerinin yanlışlığını kabul etmiş olurlar. Çünkü Dehriler, -daha önce bu istidlâli reddettikleri halde- görme ve müşâhede yolları olmadan eşyanın varlığını zorunlu kılmışlardı. Bu konuda delil getirdiklerine göre, bu konuda onlarla münazara yapılır. Ancak her halükarda onların bu delili -yüce Allah'a hamd olsun- geçersizdir.

[57] Eğer Dehriler, "Bir şey, ancak görme ve müşâhede yoluyla idrak edilebilir." derlerse, onlara şöyle denilir: "Sizler, ezelî olan herhangi bir varlık gördünüz mü?" Bu soruya "evet" ya da "hayır" şeklinde cevap vermeleri gerekir.

[58] Eğer onlar (Dehriler) "hayır" diyerek cevap verirlerse, doğru söylemiş ve kendi istidlâllerinin yanlışlığını ortaya koymuş olurlar. Eğer onlar "evet" derlerse, bu durumda gerçeği inkâr etmiş ve müşâhedesi mümkün olmayan bir hususu iddia etmiş olurlar. Çünkü bu sözü söyleyen kimsenin varlıkları müşâhede etmesi, şüphesiz ilkin zatıdır (zâtü'l-evvel/ daha önce var olan) ve ilk olan ise ezelî olandan farklıdır. Çünkü ezelî olanın bir ilki/evveli yoktur. Başlangıcı olan bir varlığın, evveli olmayan bir varlığı kesintisiz ve sürekli bir şekilde müşâhede etmesinin imkânı yoktur. Böylece bu istidlâl her açıdan geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

إفساد الاعتراض الأول

[٥٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: يقال وبالله التوفيق والعون: لمن قال لم نر شيئا حدث إلا من شيء أو في شيء: هل تدرك حقيقة شيء عندكم من غير طريق الرؤية والمشاهدة أو لا يدرك شيء من الحقائق إلا من طريق الرؤية فقط؟

[٥٦] فإن قالوا إنه قد تدرك الحقائق من غير طريق الرؤية والمشاهدة تركوا استدلالهم وأفسدوه، إذ قد أوجبوا وجود أشياء من غير طريق الرؤية والمشاهدة، وقد نفوا ذلك قبل هذا. فإذا صاروا إلى الاستدلال نوظروا في ذلك إلا أن دليلهم هذا على كل حال قد بطل بحمد الله تعالى.

[٥٧] فإن قالوا لا بل لا يدرك شيء إلا من طريق المشاهدة. قيل لهم: فهل شاهدتم شيئا قط لم يزل؟ فلا بد من نعم أو لا.

[٥٨] فإن قالوا لا. صدقوا وأبطلوا استدلالهم. وإن قالوا: نعم. كابروا. وادعوا مالا سبيل إلى مشاهدته، إذ مشاهدة قائل هذا القول للأشياء هي ذات أول بلا شك، وذو الأول هو غير الذي لم يزل، لأن الذي لم يزل هو الذي لا أول له، ولا سبيل إلى أن يشاهد ماله أول مالا أول له مشاهدة متصلة. فبطل هذا الاستدلال على كل وجه. والحمد لله رب العالمين.

İkinci itirazın yanlışlığının ortaya konulması:

[59] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Bir inniyetten ya da illetten dolayı yaratan şu hallerden uzak kalamaz." diyen bir kimseye, bunun noksan bir taksim olduğu ve üçüncü kısmın eksik olduğu söylenir. Doğru olanı şudur: "O (Tanrı), ne bir inniyetten ne de bir illiyyetten dolayı yapmıştır, fakat dilediği gibi yapmıştır." Çünkü zikredilen iki kısmın (inniyet ve illiyyetten) her biri ilktir. Tanrı'nın bir inniyet veya bir illiyyetten dolayı yaratmış olması, daha önce ortaya koyduğumuz (esaslar) sebebiyle geçersizdir. Çünkü illet, ya fiili ya da terk etmeyi zorunlu kılar. Allah Teâlâ ise, ya yaratır ya da yaratmaz. Bu şekilde yüce Allah'ın herhangi bir fiili ne yaratması, ne de yaratmasını terk etmesi için, hiçbir illetin olmadığı kesin bir doğru olarak ortaya çıkmıştır. Böylece bu itiraz ve münakaşa geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[60] Şayet Dehriler, "Bârî Teâlâ'nın ezelde "terk"i (yaratmayı terk etmesi), terk konusunda O'ndan kaynaklanan bir fiildir. Dolayısıyla O'nun terk etmek şeklindeki bu fiili ezelîdir." derlerse, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- şöyle cevap veririz: Yüce Allah'ın fiili terk etmesi asla bir fiil değildir. İnşallah beşinci itirazın yanlışlığında bu durumu açıklayacağız.

Üçüncü itirazın yanlışlığının ortaya konulması:

[61] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Eğer cisimlerin bir muhdisi (yaratıcısı) varsa, şu üç ihtimalin birinden uzak kalması mümkün değildir: Ya söz konusu muhdis, her açıdan varlıkların bir benzeri olmalıdır; ya her açıdan değil bazı açılardan varlıklara benzer olmalıdır ya da her açıdan varlıklardan farklı olmalıdır…" şeklinde -görüşlerinin sonuna varıncaya kadar- söz söyleyen bir kimseye şöyle cevap verilir: Bilakis Allah Teâlâ, her açıdan cisimlerden farklıdır. "Zıddın hakikati olduğunu, ateşin soğuğu yapamadığı gibi, karşıt ve zıt olan bir şeyin de kendi zıddını yapamayacağını" ifade ettiğiniz bu hususu söze dahil etmeniz, yanlış bir müdahaledir. Çünkü Allah Teâlâ kendi mahlûkâtına zıt olmakla vasıflandırılamaz. Çünkü zıt; tezata/zıtlığa yüklenen manadır. Tezat ise, tek bir cins altında iki varlığı en uzak taraflarına göre bölüştürmektir. İki zıttan biri vâki olduğunda diğeri ortadan kalkar. Yüce Allah bu vasıftan münezzehtir.

إفساد الاعتراض الثاني

[٥٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ويقال: لمن قال لا يخلو من أن بفعل لأنه أو لعلة هذه قسمة ناقصة. وينقص منها القسم الثالث وهو لأنه فعل لا لأنه ولا لعلة أصلا لكن كما شاء. لأن كلا القسمين المذكورين أولاً، وهما: أنه فعل لأنه أو لعلة، قد بطلا بما قدمنا هنالك، إذ العلة توجب إما الفعل أو الترك وهو تعالى يفعل ولا يفعل فصح بذلك أنه لا علة لفعله أصلاً، ولا لتركه ألبتة. فبطل هذا الشغب والحمد لله رب العالمين.

[٦٠] فإن قالوا إن ترك الباري تعالى في الأزل فعل منه للترك، ففعله الذي هو الترك لم يزل قلنا وبالله تعالى التوفيق: إن ترك الباري تعالى الفعل ليس فعلاً أصلاً على ما نبين في فساد الاعتراض الخامس. إن شاء الله تعالى.

إفساد الاعتراض الثالث

[٦١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** يقال لمن قال لو كان للأجسام محدث لم يخل من أحد ثلاثة أوجه. إما أن يكون مثلها من جميع الوجوه أو من بعض الوجوه لا من كلها أو خلافها من جميع الوجوه إلى انقضاء كلامهم. بل هو تعالى خلافها من جميع الوجوه، وإدخالكم على هذا الوجه. أنه حقيقة الضد والنقيض والضد لا يفعل ضده، كما لا تفعل النار التبريد إدخال فاسد. لأن الباري تعالى لا يوصف بأنه ضد لخلقه.

[62] Tezat; renk cinsi altında yer alan yeşil ve beyaz ya da keyfiyet ve ahlâk cinsi altında yer alan fazilet ve rezalet gibidir. İki zıt, ancak aynı cins altındaki iki araz olabilir. Bunların tamamı yüce Allah'tan uzaklaştırılmıştır. Böylece yüce Allah'ın kendi mahlûkâtının zıddı olması zorunlu olarak geçersiz olmuştur. Buna ilâveten onların (Dehrilerin) "Şayet Allah Teâlâ, her açıdan mahlûkâtından farklı olsa idi, elbette onlara zıt olurdu." şeklindeki sözleri de yanlıştır. Çünkü her hilaf/farklı olma zıt değildir. Nitekim cevher, sadece hadis olma özelliği hariç her açıdan arazın hilafıdır (ondan farklıdır), fakat onun zıddı değildir.

[63] Yine bu görüşü dile getiren (Dehriler)e şöyle denilir: "Her bir yöne göre bir fail ve bir fiil tespit edebilir misiniz? Ya da bir failin ve elbette bir fiilin var olmasını reddeder misiniz?"

[64] Eğer o (Dehri), faili ve tabii olarak fiili reddederse, yürüyeni, ayakta duranı, oturanı, hareket edeni ve sakin duranın varlığını inkâr etmesinden dolayı gözle görülen hususları inkâr etmiştir. Bunu reddeden bir kimse, kendisiyle konuşulmayacak kimselere dahildir. Eğer o, açıkladığımız hususta fiili ve faili kabul ederse, ona şöyle denilir: "Cisim, ancak hareket ve sükunu mu yapar?" Onun evet demesi kaçınılmazdır. Hareket ve sükun, cisimden farklıdırlar fakat ona zıt değildirler. Çünkü hareket ve sükun onunla birlikte asla aynı cins altında değillerdir. O ikisini (yani hareket ve sükunu) ve cism, sadece hudûs (sonradan var olma vasfı) birleştirir.

[65] Şayet bütün farklı olma ve karşıt olmalar, zıt olmuş olsa idi, elbette cisim -hareket ve sükun olduğu halde- kendi zıddı için fail olurdu. Bu ise, onların iptal ettikleri hususun ta kendisidir. Böylece her farklı olmanın zıt olmadığı hususu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Failin kendisinden farklı olanı yapması zorunlu olarak doğrudur. Netice olarak onların (Dehrilerin) itirazı bâtıl olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[٦٢] لأن الضد، هو ما حمل التضاد والتضاد هو اقتسام الشيئين طرفي البعد تحت جنس واحد فإذا وقع أحد الضدين ارتفع الآخر. وهذا الوصف بعيد عن الباري تعالى.وإنما التضاد كالخضرة والبياض اللذين يجمعهما اللون. أو الفضيلة والرذيلة اللتين يجمعهما الكيفية والخلق. ولا يكون الضدان إلا عرضين تحت جنس واحد ولا بد. وكل هذا منفي عن الخالق عز وجل، فبطل بالضرورة أن يكون عز وجل ضدًا لخلقه.وأيضًا فإن قولهم: لو كان خلافًا لخلقه من جميع الوجوه، لكان ضدًا لهم قول فاسد. إذ ليس كل خلاف ضدًا فالجوهر خلاف العرض من كل وجه حاشا الحدوث فقط وليس ضدًا له.

[٦٣] ويقال أيضًا لمن قال هذا القول: هل تثبت فاعلاً وفعلاً على وجه من الوجوه؟ أو تنفي أن يوجد فاعل وفعل ألبتة؟

[٦٤] فإن نفي الفاعل والفعل ألبتة كابر العيان لإنكاره الماشي والقائم والقاعد والمتحرك والساكن. ومن دفع بهذا كان في نصاب من لا يكلم. وإن أثبت الفعل والفاعل فيما بيننا قيل له. هل بفعل الجسم إلا الحركة والسكون؟ فلا بد من نعم. والحركة والسكون خلاف الجسم وليس ضدًا له إذ ليسا معه تحت جنس واحد أصلاً وإنما يجمعها وإياه الحدوث فقط.

[٦٥] فلو كان كل خلاف ضدًا لكان الجسم فاعلا لضده وهو الحركة أو السكون. وهذا هو نفس ما أبطلوا. فصحّ بالضرورة أنه ليس كل خلاف ضدًا. وصحّ أن الفاعل يفعل خلافه ولا بد من ذلك. فبطل اعتراضهم والحمد لله رب العالمين.

Dördüncü itirazın yanlışlığının ortaya konulması:

[66] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Cisimlerin yaratıcısı, bir menfaati elde etmek, bir zararı gidermek ya da tabiattan veya bunların dışındaki bir sebepten dolayı cisimleri yaratmaktan uzak kalamaz..." -şeklinde sözün sonuna varıncaya kadar- söz söyleyen bir kimseye şöyle denilir: Bir menfaati elde etmek ya da bir zararı gidermek için fiil yapmaya gelince, bu vasıfla ihtiyar sahibi olan mahlûkât vasıflandırılır. Tabiatın fiiline gelince, bununla da ihtiyar sahibi olmayan mahlûkât vasıflandırılır. Mahlûkâtın sıfatlarının tamamı, kendisi dışındaki her şeyin yaratıcısı olan yüce Allah'tan tenzih edilmiştir.

[67] Üçüncü[8] kısma gelince, o da yüce Allah'ın bunlardan (yani yukarda ifade edilen sebeplerden) herhangi birisi olmaksızın yaratmasıdır. İşte bu bizim görüşümüzdür.

[68] Sonra "Fiilin bunlardan herhangi birisinden dolayı olmaması, makul olmayan bir durumdur" şeklinde söz söyleyen bir kimseye şöyle denilir: "Gayr-ı makul sözünle neyi kastediyorsun? Onun (gayr-i makulün) duyu ve müşâhede ile akledilemeyeceğini mi murat ediyorsun? Yoksa onun (gayr-i makulün) istidlâl yoluyla akledilemeyeceğini mi söylüyorsun?"

[69] Eğer sen, "O (gayr-i makul olan bir şey), duyu ve müşâhede ile akledilemez." dersen, sana şöyle deriz: Doğru söyledin, nitekim varlıkların ezelî oluşunun duyu ve müşâhede ile akledilememesi böyledir. Eğer sen, bunun (gayr-i makulün) istidlâl yoluyla da akledilemeyeceğini söylersen, bu delillendirilmeye ihtiyaç gerektiren bir iddia olur. Bir iddia bu şekilde olduğunda, o geçersizdir ve onunla istidlâlde bulunmak da geçersizdir. (Bir menfaati elde etmek veya bir zararı defetmek ya da bir tabiattan dolayı yaratmak şeklinde) bunlardan herhangi birisine dayanmayan bir fiil, -imkansıza dahil olmaksızın- nasıl vehmedilebilen ve mümkün olan bir fiil olabilir? Söz konusu fiil bu şekilde değil ise, kendisinden kaynaklanan engel geçersiz kılınmış olur ve onu kabul etmek de makul olur.

إفساد الاعتراض الرابع

[٦٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ويقال لمن قال: لا يخلو من أن يكون محدث الأجسام أحدثها لإحراز منفعة، أو لدفع مضرة، أو طباعًا أو لا لشيء من ذلك إلى انقضاء كلامهم. أما الفعل لإحراز منفعة أو لدفع مضرة فإنما يوصف به المخلوقون المختارون.وأما فعل الطباع فإنما يوصف به المخلوقون غير المختارين. وكل صفات المخلوقين فهي منفية عن الله تعالى الذي هو الخالق لكل ما دونه.

[٦٧] وأما القسم الثالث، وهو أنه فعل لا لشيء من ذلك فهذا هو قولنا.

[٦٨] ثم نقول لمن قال: إن الفعل لا لشيء من ذلك أمر غير معقول: ماذا تعني بقولك غير معقول؟ أتريد أنه لا يعقل حسًا أو مشاهدة؟ أم تقول: أنه لا يعقل استدلالاً؟

[٦٩] فإن قلت: أنه لا يعقل حسًا ومشاهدة قلنا لك صدقت كما أن أزلية الأشياء لا تعقل حسًا ومشاهدة. وإن قلت إنه لا يعقل استدلالاً. كان ذلك دعوى منك مفتقرة إلى دليل، والدعوى إذا كانت هكذا فهي ساقطة، فالاستدلال بها ساقط، فكيف والفعل لا لشيء من ذلك متوهم ممكن غير داخل في الممتنع. وما كان هكذا فالمانع منه مبطل والقول به يعقل فسقط هذا الاعتراض.

[70] Sonra şöyle deriz: Bârî Teâlâ, -zorunlu deliller sebebiyle- her açıdan mahlûkâtının tamamından farklı olduğuna göre, onun fiili de her yönden mahlûkâtının fiillerinden farklıdır. Mahlûkâtının tamamı, ancak ya tabiatları itibarıyla ya bir menfaati elde etmek ya da bir zararı gidermek için fiil yaparlar. Böylece yüce Allah'ın fiilinin mahlûkâtınınkinden farklı olması zorunlu olmuştur. Başarı Allah'ın yardımıyladır.

Beşinci itirazın yanlışlığının ortaya konulması:

[71] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Failin cisimleri yaratmayı terk etmesi, cisim ya da araz olmaktan uzak olamaz... -sözün sonuna kadar devam ediyor-.." şeklinde söz söyleyen bir kimseye şöyle denilir: Şüphesiz bu yanlış ve noksanlığı açık olan bir taksimdir. Bu da cismin uzunluk, genişlik ve derinliğinin olmasıdır. Fiili terk etmek ise ne uzunluk ne genişlik ne de derinliktir. Dolayısıyla yüce Allah'ın cisim ve arazı yaratmayı terk etmesi cisim değildir. Araz ise cisme yüklenen özelliklerdir. Yüce Allah'ın cismi ve arazı yaratmayı terk etmesi ne cisim (mahmûl/arazların kendisine yüklendiği cisim) ne de arazdır. Dolayısıyla yüce Allah'ın cismi ve arazı yaratmayı terk etmesi ne cisim ne de arazdır. Ancak o ademdir (yokluktur). Âdem ise ne manadır ne de bir "şey"dir. Yüce Allah'ın fiili terk etmesi, -yaratma sıfatına muhalefet etmek suretiyle- elbette bir fiil değildir. Mahlûk açısından fiili terk etmek ise fiildir. Bunun kesin delili, mahlûkun bir fiili terk etmesi zorunlu olarak ondan meydana gelen başka bir fiil ile gerçekleşir. Nitekim hareketi terk eden bunu ancak sükun fiiliyle yapar. Yemek fiilini gerçekleştiren bir kimse, bunu, yemek yeme vasıtalarının birbirine yaklaşması ya da uzaklaşması şeklinde bu vasıtalarının kullanılması ve yenilen şeyden hava ve diğerlerini gidermek suretiyle yapar. Yine ayakta durmayı terk eden bir kimse, bunu, oturmak ya da ayakta durmanın dışında başka bir fiil ile meşgul olmak suretiyle yapar. Böylece yüce Allah'ın fiilinin mahlûkâtının fiillerinden farklı olduğu ve O'nun bir fiili terk etmesinin de asla bir fiil olmadığı anlaşılmıştır. Netice olarak onların (Dehrilerin) istidlâlleri bâtıl olmuştur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[٧٠] ثم نقول: لما كان الباري تعالى بالبراهين الضرورية خلافًا لجميع خلقه من جميع الوجوه كان فعله خلافًا لجميع أفعال خلقه من جميع الوجوه وجميع خلقه لا تفعل إلا طباعًا، أو لاجتلاب منفعة أو لدفع مضرة فوجب أن يكون فعله تعالى بخلاف ذلك. وبالله التوفيق.

إفساد الاعتراض الخامس

[٧١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ويقال لمن قال: إن ترك الفاعل أن يفعل الأجسام لا يخلو من أن يكون جسمًا أو عرضًا إلى منتهى كلامهم. إن هذه قسمة فاسدة بينة العوار، وذلك أن الجسم هو الطويل العريض العميق، وترك الفعل ليس طويلاً ولا عريضًا ولا عميقًا، فترك الفعل من الله تعالى للجسم والعرض ليس جسمًا، والعرض هو المحمول في الجسم، وترك فعل الله تعالى للجسم والعرض ليس محمولاً فليس عرضًا، فترك فعل الله تعالى للجسم والعرض ليس هو جسمًا ولا عرضًا، وإنما هو عدم والعدم ليس معنى ولا هو شيئًا وترك الله تعالى للفعل ليس فعلاً ألبتة بخلاف صفة خلقه، لأن الترك من المخلوق للفعل فعل. برهان ذلك: أن ترك المخلوق للفعل لا يكون إلا بفعل آخر منه ضرورة، كتارك الحركة لا يكون إلا بفعل السكون. وتارك الأكل لا يكون إلا باستعمال آلات الأكل في مقاربة بعضها بعضًا أو في مباعدة بعضها بعضًا وبتعويض الهواء وغيره من الشيء المأكول. وكتارك القيام لا يكون إلا باشتغاله بفعل آخر من قعود أو غيره. فصحّ أن فعل الباري تعالى بخلاف فعل خلقه وإن تركه للفعل ليس فعلاً أصلاً. فبطل استدلالهم، وبالله التوفيق.

[Alemin Hûdûsunun İspatına Dair Zorunlu Aklî Deliller]

[72] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların (Dehrilerin) alaka kurdukları hususların tamamı bâtıl olduğuna göre, -yüce Allah'ın yardımı ve desteğiyle- Dehrilere ait bir itiraz ve münakaşa kalmamıştır. Böylece bizler, -yüce Allah'ın desteğiyle- yok iken âlemin sonradan yaratıldığının ispat edilmesine dair zorunlu akli delillerini ve âlemin ezelî olan, kendisinden başka ilâh bulunmayan bir muhdisinin olduğunun doğruluğunu ortaya koymaya başlıyoruz.

Birinci Delil:

[73] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yüce Allah'ın tevfik ve yardımıyla şöyle deriz: "Alemdeki her madde (*şahıs*/شخص), maddedeki her araz, zamanın tamamı, dolayısıyla bunların hepsi başlangıcı olan sonlu varlıklardır. Biz bunu duyularımızla müşâhede ederiz. Çünkü maddenin sınırlı ve sonlu oluşu, cisminin başlangıcı ve sonu itibarıyla kapladığı alanla ortadadır, onun varlığının zamanı da böyledir. Maddeye yüklenmiş (mahmûl) olan arazın sonlu oluşu da, arazı taşıyan cismin sonlu oluşu sebebiyle açık ve ortadadır. Zamanın sonlu oluşu ise, maziden sonra gelen zamanın yeniden başlaması, var olduktan sonra her vaktin yok olması ve kendisinden sonra gelen diğer bir zamanın başlaması vesilesiyle ortadadır. Zira her zamanın nihayeti şu andır. Bu da [yani an], mazinin sonu ve bundan sonra müstakbelin başlaması şeklinde iki zamanın sınırıdır. Bu şekilde devam eder gider; bir zaman yok olur, diğeri gelir.

[74] Zamanın parçalarından her biri, -daha önce açıkladığımız gibi- başlangıcı olan sonlu zamanlardan mürekkeptir. Maddelerin tamamı da -daha önce açıkladığımız gibi- kendi adetleriyle başlangıcı olan sonlu maddelerden meydana gelmiştir. Başlangıcı olan sonlu parçalardan meydana gelen her şey kendi parçalarından başka bir "şey" değildir. Zira "bütün/ kül", kendisini meydana getiren cüzlerin dışında bir şey değildir. Açıkladığımız üzere onun cüzleri başlangıç sahibi ve sonludur. Dolayısıyla onun bütün parçaları şüphesiz başlangıç sahibi ve sonludur. Bütünüyle âlem, ancak onun cisimleri (eşhâs), mekânı, zamanları ve ona yüklenen arazlardır. Âlem, açıkladığımız varlıklardan başka bir şey değildir. Âlemdeki cisimler (eşhas), bu cisimlerin mekânı, zamanları ve onlara yüklenen arazlar -açıkladığımız gibi- başlangıcı olan varlıklardır. Netice olarak âlemin tamamı kaçınılmaz olarak başlangıcı olan sonlu varlıklardır.

[البراهين الضرورية عمى إثبات حدوث الواجب]

[٧٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فإذ قد بطل جميع ما تعلقوا به، ولم يبق لهم شغب أصلاً بعون الله وتأييده، فنحن مبتدئون بتأييده عز وجل في إيراد البراهين الضرورية على إثبات حدوث العالم، بعد أن لم يكون، وتحقيق أن له محدثًا لم يزل لا إله إلا هو.

برهان أول

[٧٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فنقول وبالله التوفيق: إن كل شخص في العالم وكل عرض في شخص وكل زمان فكل ذلك متناه ذو أول نشاهد ذلك حسًا وعيانًا، لأن تناهي الشخص ظاهر بمساحته بأول جرمه وآخره وأيضًا بزمان وجوده. وتناهي العرض المحمول ظاهر بين بتناهي الشخص الحامل له. وتناهي الزمان موجود باستئناف ما يأتي منه بعد الماضي. وفناء كل وقت بعد وجوده واستئناف آخر يأتي بعده، إذ كل زمان فنهايته الآن، وهو حد الزمانين فهو نهاية الماضي وما بعده ابتداء للمستقبل، وهكذا أبدًا يفنى زمان ويبتدئ آخر.

[٧٤] وكل جملة من جمل الزمان فهي مركبة من أزمنة متناهية ذات أوائل كما قدمنا. وكل جملة أشخاص فهي مركبة من أجزاء متناهية بعددها، وذوات أوائل كما قدمنا وكل مركب من أجزاء متناهية ذات أوائل فليس هو شيئًا غير أجزائه؛ إذ الكل ليس هو شيئًا غير الأجزاء التي ينحل إليها وأجزاؤه متناهية كما بينا ذات أوائل، فالجمل كلها بلا شك متناهية ذات أوائل والعالم كله إنما هو أشخاصه ومكانه وأزمانها ومحمولاتها ليس العالم كله شيئًا غير ما ذكرناه وأشخاصه ومكانه وأزمانها ومحمولاتها ذوات أوائل كما ذكرنا، فالعالم كله متناه ذو أول ولا بد.

[75] Yüce Allah'ın bir başlangıcı olmadığı halde, şayet âlemin cüzlerinin tamamı, müşahade ve duyular vasıtasıyla başlangıç sahibi ve sonlu ise, -nitekim biz zorunluluk, akıl ve duyular vasıtasıyla bir şeyin, kendisini oluşturan cüzlerinden farklı bir şey olmadığını ispat etmiştik. Dolayısıyla söz konusu varlık, bu durumda, bir başlangıcı olan ve bir başlangıcı olmayan bir varlıktır. Bu da imkânsızın ta kendisidir.

[76] Buradan hareketle âlemin cüzlerinin hissedilebilen başlangıçlarının olması gerekir, aynı zamanda âlemin -bir başlangıcı olmadığı halde- cüzlerinin kendisinden farklı olmaması gerekir. O zaman "Âlemin cüzlerinin bir ilki vardır ve âlemin cüzlerinin bir ilki yoktur." şeklinde olur. Bu da imkânsızdır ve saçmadır. Böylece âlemin bir başlangıcının olduğu hususu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü âlemin bütün cüzlerinin bir başlangıcı vardır. Âlem de kendi cüzlerinin dışında bir şey değildir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

İkinci Delil

[77] **Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:** Yaratmak suretiyle var olan her şeyi sayılar sınırlandırmış ve tabiatı onu belirlemiştir. Tabiatın manası ve tanımı, senin şöyle demendir: "Tabiat, bir varlıkta bulunan kuvvedir. Bu kuvve vasıtasıyla bu varlıktaki keyfiyetler mahiyetleri üzere cereyan ederler." Eğer bu tanımı özetlersen şöyle dersin: "Tabiat, mahiyeti üzere kendisiyle birlikte bulunan bir varlıktaki kuvvettir. Sayının sınırlandırması ve tabiatın belirlemesi doğru bir sondur. Zira nihayeti olmayan bir şey ne sayılabilir ne de sınırlandırılabilir. Çünkü sınırlandırmanın ve sayıp belirlemenin manası, sayılan ve sınırlandırılan iki taraf arasına bir şeyi ilâve etmektir. Âlem yaratmak suretiyle (bilfiil) var olmuştur (mevcuttur). Sayı ile sınırlandırılmış olan her şey, tabiat ile sayıp belirlenmiştir, dolayısıyla sonludur. Âlemin tamamı da sonludur. Bu konuda (yani âlemin sonlu olması noktasında) bir anda (müddette) veya pek çok zamanda (müded) var olan şeyler aynıdır ve eşittir. Çünkü bu müddetler, ancak sayılı bir müddetin yanına ilâve edilen sayılı bir müddettir. Bunlar da sayılı müddetlerden meydana gelmişlerdir. Varlıklardan mürekkep olan her şey, kendisini meydana getiren bu varlıkların kendisidir. O da, -birinci delilde açıkladığımız gibi- sayılı zamanların tamamıdır.

[٧٥] فإن كانت أجزاؤه كلها متناهية ذات أول بالمشاهدة والحس، وكان هو غير ذي أول. وقد أثبتنا بالضرورة والعقل والحس أنه ليس هو شيئًا غيرأجزائه فهو ذو أول لا ذو أول وهذا عين المحال.

[٧٦] ويجب من ذلك أيضًا أن لأجزائه أوائل محسوسة، وأجزاؤه ليست غيره وهو غير ذي أول، فأجزاؤه إذن لها أول ليس لها أول وهذا محال وتخليط. فصحّ بالضرورة أن للعالم أولا إذ كل أجزائه لها أول وليس هو شيئًا غير أجزائه وبالله تعالى التوفيق.

برهان ثان

[٧٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فنقول: كل موجود بالفعل فقد حصره العدد وأحصته طبيعته. ومعنى الطبيعة وحدها هو أن تقول: الطبيعة هي القوة التي في الشيء، فتجري بها كيفيات ذلك الشيء على ما هي عليه. وإن أوجزت قلت: هي قوة في الشيء يوجد بها على ما هو عليه، وحصر العدد وإحصاء الطبيعة نهاية صحيحة، إذ ما لا نهاية له فلا إحصاء له ولا حصر له، إذ ليس معنى الحصر والإحصاء إلا ضم ما بين طرفي المحصي المحصور، والعالم موجود بالفعل، وكل محصور بالعدد محصي بالطبيعة فهو ذو نهاية فالعالم كله ذو نهاية، وسواء في ذلك ما وجد في مدة واحدة أو مدد كثيرة إذ ليست تلك المدد إلا مدة محصاة إلى جنب مدة محصاة، فهي مركبة من مدد محصاة وكل مركب من أشياء فهو تلك الأشياء التي ركب منها، فهي كلها مدد محصاة كما قدمنا في الدليل الأول.

Böylece bütün bunlardan hareketle nihayeti olmayan bir şeyin fiil (yaratmak) suretiyle varlığının imkânının olmadığı anlaşılmaktadır. Nihayeti olmayan bir şeyin sonradan var olan bir varlık (şey) olmasının, ebedî olarak imkânı yoktur. Çünkü bir konuda "sonra"lığın vuku bulması, ona ait bir nihayetin varlığı anlamına gelir. Dolayısıyla nihayeti olmayan bir şey için "sonra"lık da yoktur. Buna göre bir şey sonsuza dek var olamaz. Varlıkların tamamı, bir kısmı diğer bir kısmından sonra (birbirinden sonra) olmak üzere mevcuttur. Dolayısıyla varlıkların tamamı sonludur. Nitekim yüce Allah, *"Allah'ın katında her şey belli bir ölçü iledir."* (Ra'd 13/8) şeklinde buyurmak suretiyle bu iki delile (yani varlığın bir başlangıcı ve nihayeti olduğuna) dikkat çekmiş ve güçlü bir delili ile onları kuşatmıştır.

Üçüncü Delil

Türkiye

[78] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Nihayeti olmayan bir şeyde artışın meydana gelmesinin imkânı yoktur. Zira artışın (ziyade) manası, sonlu bir şeye kendi cinsinden bir şeyi ilâve etmektir. Bu da söz konusu varlığın sayısını veya alanını artırır. Şayet zamanın bir evveli/başlangıcı olmasa idi, "şu an" onun sayısında bir son olurdu. O zaman kendisinde çoğalma olan ve zamanların ilâvesiyle artan her şey, zamanın adedinde ve duyuların şahitliğinde herhangi bir şeyi artırmamış olması gerkirdi. Nitekim ezelden günümüze kadar -ki bu da Hişam el-Mu'ted-Billah'ın[9] yönetim dönemidir- geçen yılların tamamı, ezelden Allah Resulü'nün (s.a.) hicretine kadar geçen yılların tamamından daha çoktur. Eğer bu doğru değil ise, o zaman -Zühal yıldızı her otuz yılda bir devir yapıp hâlâ dönmeye devam ettiğine göre- bu otuz yıl zarfında en büyük felek -elli dönüş hariç- on bir bin defa devir yapmış ve hâlâ dönmeye devam etmektedir- şu halde -elli devir hariç- on bir bin devrin bir devirden daha büyük olması şüphesiz gereklidir. O zaman nihayeti olmayan bir şey, yine nihayeti olmayan başka bir şeyden yaklaşık on bir bin defa daha büyüktür. Bu ise, açıkladığımız hususlardan dolayı muhaldir. Çünkü nihayeti olmayan bir şeyin herhangi bir açıdan kendisinden daha fazla adedin olması elbette mümkün değildir. Böylece başlangıç noktası açısından zamanın bir nihayetinin olması zorunlu olarak gereklidir ve bundan kaçış yoktur.

فصحّ من كل ذلك أن ما لا نهاية له فلا سبيل إلى وجوده بالفعل، وما لم يوجد إلا بعد ما لا نهاية له فلا سبيل إلى وجوده أبدًا، لأن وقوع البعدية فيه هو وجود نهاية له. وما لا نهاية له فلا بعد له فعلى هذا لا يوجد شيء بعد شيء أبد الأبد. والأشياء كلها موجودة بعضها بعد بعض فالأشياء كلها ذات نهاية. وهذان الدليلان قد نبه الله تعالى عليهما وحصرهما بحجته البالغة إذ يقول: ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ عِندَهُ بِمِقْدَارٍ﴾

برهان ثالث

[٧٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ما لا نهاية له فلا سبيل إلى الزيادة فيه، إذ معنى الزيادة إنما هو أن تضيف إلى ذي النهاية شيئًا من جنسه يزيد ذلك في عدده أو في مساحته. فإن كان الزمان لا أول له يكون به متناهيا في عدده الآن، فإذن كل ما زاد فيه ويزيد مما يأبى من الأزمنة منه فإنه لا يزيد ذلك في عدد الزمان شيئًا. وفي شهادة الحس أن كل ما وجد من الأعوام على الأبد إلى زماننا هذا الذي هو وقت ولاية هشام المعتمد بالله هو أكثر من كل ما وجد من الأعوام على الأبد إلى وقت هجرة رسول الله صلى الله عليه وسلم. فإن لم يكن هذا صحيحًا فيجب إذن أنه إذا دار زحل دورة واحدة في كل ثلاثين سنة وزحل لم يزل يدور دار الفلك الأكبر في تلك الثلاثين سنة إحدى عشرة ألف دورة غيرة خمسين دورة والفلك لم يزل يدور وإحدى عشرة ألف غير خمسين دورة أكثر من دورة واحدة بلا شك. فإذن ما لا نهاية له أكثر مما لا نهاية له بنحو إحدى عشرة ألف مرة وهذا محال لما قدمنا. ولأن ما لا نهاية له فلا يمكن ألبتة أن يكون عدد أكثر منه بوجه من الوجوه فوجبت في الزمان من قبل ابتدائه ضرورة ولا مخلص منها.

[79] Yine buradan hareketle, duyular, atların cisimlerine (eşhâs) ilâve edilmiş insan cisimlerinin atların cisimlerinden ayrı konulmuş insan cisimlerinden daha çok olduğunu zorunlu olarak gerekli görür. Şayet bireylerin sayısı sonsuz olsaydı, bu durumda sonsuz bir şeyin sonsuz başka bir şeyden daha çok olması gerekirdi. Bu ise akılda tasavvur edilemeyen ve imkân dahilinde olmayan muhal ve imkânsız bir şeydir. Bunlara ilâveten, var olduğu andan hicret vaktine kadar geçen zaman, var olduğundan günümüze kadar geçen zamanın bir cüzü olduğunda şüphe yoktur. Yine var olduğu andan günümüze kadar geçen zaman, var olduğundan hicrete ve oradan da günümüze kadar geçen zamanın bir bütünü olduğunda şüphe yoktur.

[80] Bu mesele hakkındaki hüküm -bir dördüncüsü olmaksızın- şu üç durumun birinden hâli olamaz (üç durumdan biri olmak zorundadır). [ı] Ya var olduğu andan günümüze kadar geçen zaman, var olduğundan hicrete kadar geçen zamandan daha çok olmalıdır; [ıı] ya bundan daha az olmalıdır; [ııı] ya da buna denk olmalıdır. Eğer var olduğundan itibaren günümüze kadar geçen zaman, var olduğundan hicrete kadar geçen zamandan daha az olursa, bu durumda kül (bütün) cüzden daha küçük; cüz de külden daha büyük olur. Bu ise saçmalıktır ve muhalin ta kendisidir. Çünkü külün cüzden büyük olmasını hiçbir kimse hayal edemez. Bu, aklın açık ve kesin kuralları (bedîhî) ve duyuların zorunluluğu sebebiyle hakkında şüphe duyulmayan bir şeydir.

[81] Eğer var olduğundan itibaren günümüze kadar geçen zaman, var olduğundan hicrete kadar geçen zamana denk olursa, bu durumda kül cüze denk olmuş olur. Bu da saçmalıktır ve muhalin ta kendisidir.

[82] Eğer var olduğundan itibaren günümüze kadar geçen zaman, var olduğundan hicrete kadar geçen zamandan çok olursa, ki bu da şüphe duyulmayan bir şeydir. Netice olarak, var olduğundan itibaren hicrete kadar geçen zaman sonludur.

[83] Cüzün manası, belli bir şeyin kısımları/parçaları demektir. Külün manası ise, söz konusu kısımların bütünü demektir. Kül ve cüz, kısımları olan her bir şeyde mevcuttur.

[٧٩] ويجب أيضًا من ذلك أن الحس يوجب ضرورة أن أشخاص الإنس مضافة إلى أشخاص الخيل أكثر من أشخاص الإنس مفردة عن أشخاص الخيل، ولو كانت الأشخاص لا نهاية لها لوجب أن ما لا نهاية له أكثر مما لا نهاية له، وهذا محال ممتنع لا يتشكل في العقل ولا يمكن. وأيضًا فلا شك في أن الزمان مذ كان إلى وقت الهجرة جزء للزمان مذ كان إلى وقتنا هذا. وبلا شك أيضًا في أن الزمان مذ كان إلى وقتنا هذا كل للزمان مذ كان إلى وقت الهجرة، ولما بعده إلى وقتنا هذا.

türkiye

[٨٠] فلا يخلو الحكم في هذه القضية من أحد ثلاثة أوجه لا رابع لها. إما أن يكون الزمان مذ كان موجودًا إلى وقتنا هذا أكثر من الزمان مذ كان إلى عصر الهجرة. وإما أن يكون أقل منه. وإما أن يكون مساويًا له. فإن كان الزمان مذ كان إلى وقتنا هذا من الزمان مذ كان إلى وقت الهجرة فالكل أقل من الجزء، والجزء أكثر من الكل، وهذا هو الاختلاط وعين المحال. إذ لا يخيل على أحد أن الكل أكثر من الجزء وهذا ما لا شك فيه ببديهة العقل وضرورة الحس.

[٨١] وإن كان مساويًا له فالكل مساو للجزء وهذا عين المحال والتخليط.

[٨٢] وإن كان أكثر منه وهذا هو الذي لا شك فيه فالزمان مذ كان إلى وقت الهجرة ذو نهاية.

[٨٣] ومعنى الجزء إنما هو أبعاض الشيء ومعنى الكل إنما هو جملة الأبعاض فالكل والجزء واقعان في كل ذي أبعاض.

[84] Alem kısımlardan meydana gelir. Aynı şekilde âlemin taşıyıcıları (cevherler), ona yüklenmiş olanlar (arazlar), zamanı ve mekânı mevcuttur. Dolayısıyla âlem, kendi kısımlarının bütünüdür ve onun kısımları kendisine ait cüzlerdir. Daha önce açıkladığımız gibi, nihayet/son bütüne ve cüze sahip olan her bir varlık için gereklidir.

[85] Zaman, maddenin (الجرم)[10] sakin ya da hareketli olarak devam etmesinin müddetidir. Şayet zaman maddeden (varlıktan) ayrılsa idi, ne madde ne de zaman var olurdu. Dolayısıyla madde ve zaman iki mevcut olup birbirlerinden ayrılmazlar. Zamanın bir başlangıcı vardır. Dolayısıyla maddenin (varlığın) da bir başlangıcı vardır. Bu, elbette ondan asla ayrılmaz.

[86] Zaman, madde ve araz açısından "henüz" meydana gelmemiş (yaratılmamış) olana gelince, bunlar bir "şey" değillerdir. Bu neviden bir "şey"e ne adet ne de son vâki olur; "şey" diye de asla vasıflandırılamaz. Çünkü onun henüz bir varlığı yoktur. Var olduğunda, işte o zaman kendi cinsinden ve kendi nevinden var olan diğer varlıklara -son (nihayet), adet ve bunun dışındaki sıfatlardan- gerekli olan hususlar ona da gerekli olur.

[87] Bunlara ilâveten, zaman açısından günümüze kadar gerçekleşmiş ve var olmuş zaman ile -tam aksi olarak- günümüzden itibaren zamanın var olduğu ana kadar geçen zamanın birbirine denk olduğu hususunda hiçbir şüphe yoktur. Burada, zamanın gelmesi ve devam etmesi itibarıyla bir artış kaçınılmazdır. Denklik ise, ancak sonlu bir varlıkta gerçekleşir. Netice olarak zaman zorunlu bir şekilde sonludur.

[88] Mülhitlerden[11] birini -ki o, Sabit b. Muhammed el-Cürcanî'dir[12] [ö. 431/1039]- bu delil ile susturdum. O, bu delili, yüce Allah'ın bâki oluşuna ve bizzat bizim varlığımıza uygulamak istedi. Bunun üzerine ona, bunun zayıf, bozuk ve geçersiz bir tartışma olduğunu haber verdim. Çünkü Allah Teâlâ bir zaman içinde değildir, onun bir müddeti ve fenâsı da yoktur. Çünkü zaman, zaman sahibi olan her varlığın hareketidir ve söz konusu varlığın bir mekândan başka bir mekâna intikalidir ya da bir mekânda hareketsiz bir şekilde kalmasının müddetidir.

[٨٤] والعالم ذو أبعاض. هكذا توجد حاملاته ومحمولاته وأزمانها فالعالم كل لأبعاضه، وأبعاضه أجزاء له والنهاية كما قدمنا لازمة لكل ذي كل وذي أجزاء.

[٨٥] والزمان إنما هو مدة بقاء الجرم ساكنًا أو متحركًا ولو فارقه لم يكن الجرم موجودًا ولا كان الزمان أيضًا موجودًا والجرم والزمان موجودان فكلاهما لم يفارق صاحبه.والزمان ذو أول والجرم ذو أول وهذا مما لا انفكاك له ألبتة.

[٨٦] وأما ما لم يأت بعد من زمان أو شخص أو عرض فليس كل ذلك شيئًا، فلا يقع على شيء من ذلك عدد ولا نهاية، ولا يوصف بشيء أصلاً لأنه لا وجود له بعد. فإذا وجد لزمه حينئذ ما لزم سائر ما قد وجد من أجناسه وأنواعه من النهاية والعدد وغير ذلك من الصفات.

[٨٧] وأيضًا، فلا شك في أن ما وقع من الزمان ووجد من الزمان إلى يومنا هذا مساو لما من يومنا هذا إلى ما وقع من الزمان معكوسا. وواجب فيه الزيادة بما يأتي من الزمان والمساوي لا يقع إلا في ذي نهاية فالزمان متناه ضرورة.

[٨٨] وقد ألزمت بعض الملحدين وهو ثابت بن محمد الجرجاني في هذا البرهان، فأراد أن يعكسه علي في بقاء الباري عز وجل ووجودنا إياه. فأخبرته بأن هذا شغب ضعيف مضمحل ساقط، لأن الباري تعالى ليس في زمان ولا له مدة. لأن الزمان إنما هو حركة كل ذي الزمان وانتقاله من مكان إلى مكان أو مدة بقائه ساكنًا في مكان واحد.

Bâri Teâlâ ise ne hareketli ne de sakin (bir varlık)tır. Dolayısıyla yüce Allah ne zaman içindedir (zamanla sınırlıdır), ne bir müddeti vardır ne de fenâsı söz konusudur. O, bir mekânda da asla değildir. Allah Teâlâ ne bir maddî varlıktır (cirm), ne cevherdir, ne arazdır, ne sayıdır, ne cinstir, ne tür/nev'idir, ne fasıldır, ne maddedir (şahıs), ne hareketli ne de sakindir. Ancak o, zâtı itibarıyla bir hakikattir; kendisi dışında hiçbir ilâhın olmadığı mâlûm olan manasında mutlak mevcuttur, yine kendisi dışında âlemde vahid'in (bir) olmadığı bir vâhittir; kendisi dışındaki varlıkların tamamını yaratandır. Allah Teâlâ, yarattığı varlıklardan herhangi birine herhangi bir şekilde asla benzemez. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[89] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yüce Allah bu delile dikkat çekmiş ve *"O, yaratmada dilediğini artırır."* (Fâtır 35/1) meâlindeki sözünde bunu özetlemiştir.

Dördüncü Delil

[90] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Eğer âlemin bir başlangıcı ve bir sonu olmasa idi, bu durumda âlemin ilk başlangıçları açısından bir nihayete ulaşıncaya kadar âleme ait varlıkları sayı ve tabiat itibarıyla saymamız imkânsız olurdu ve bunun bir yolu da olmazdı. Zira bunların tamamı sayılmış ise, elbette âlemin zorunlu olarak bir nihayeti vardır. O zaman (alemin bir başlangıcının olmamasının) imkânı yoktur. Çünkü âlemdeki varlıklarının tamamı şayet sayılmış olsa idi, elbette âlemin zorunlu olarak bir nihayeti olurdu. O zaman bunun bir imkânı yoktur.

[91] Aynı şekilde -bize varıncaya kadar- âlemin hali hazırdaki varlıklarının başlangıçları olması bakımından bir nihayeti olmayan varlıkların, tabiat ve sayılabilen bir adedinin olması da imkânsızdır. Bu durum muhal olduğuna göre, o zaman adet ve tabiat bize ulaşmamıştır. Halbuki biz, bize ulaşıncaya kadar âlemde mevcut olan her bir şeyde adet ve tabiatın vâki olduğunu şüphe duymayacak bir şekilde kesin olarak bilmekteyiz. O zaman bize varıncaya kadar âlemin temel unsurlarından her birindeki adet ve tabiat sayıldığına göre, aynı şekilde âlemin temel unsurlarının (evveliyetinin) tarafımızdan sayılıp belirtilmesi doğru, mevcut ve şüphesiz zorunludur. Bu böyle olduğuna göre, bu durumda âlemin zorunlu olarak bir ilki/başlangıcı vardır. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

والباري تعالى ليس متحركًا ولا ساكنًا ولاشك أنه ليس في زمان ولا له مدة ولا هو في مكان أصلاً وليس هو جرمًا ولا جوهرًا ولا عرضًا ولا عددًا ولا جنسًا ولا نوعًا ولا فصلاً ولا شخصًا ولا متحركًا ولا ساكنًا، وإنما هو تعالى حق في ذاته موجود مطلق بمعنى أنه معلوم لا إله غيره واحد لا واحد في العالم سواه مخترع للموجودات كلها دونه لا يشبه شيئًا من خلقه بوجه من الوجوه وبالله تعالى التوفيق.

[٨٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد نبه الله تعالى على هذا الدليل وحصره في قوله تعالى ﴿يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ﴾

برهان رابع

[٩٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** إن كان العالم لا أول له ولا نهاية له، فالإحصاء مناله بالعدد والطبيعة إلى ما لا نهاية له من أوائل العالم الماضية محال لا سبيل إليه؛ إذ لو أحصى ذلك كله لكان له نهاية ضرورة فإذا لا سبيل إليه.

[٩١] فكذلك أيضًا هو محال أن تكون الطبيعة والعدد أحصيا ما لا نهاية له من أوائل العالم الخالية حتي بلغا إلينا، وإذا كان ذلك محالا فالعدد والطبيعة إذا لم يبلغا إلينا، وقد تيقنا وقوع العدد والطبيعة في كل ما خلا من العالم حتى بلغا إلينا بلا شك. فإذا قد أحصى العدد والطبيعة كل ما خلا من أوائل العالم إلى أن بلغا إلينا فكذلك الإحصاء منا إلى أولية العالم صحيح موجود لا ضرورة بلا شك. وإذ ذلك كذلك فللعالم أول ضرورة وبالله تعالى التوفيق.

Beşinci Delil

[92] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:“İkinci” sayısınn olması, ancak “bir” sayısı olduktan sonra mümkündür, “üçüncü” de ancak “ikinci”den sonra mümkündür. Bu şekilde devam eder. Şayet âlemin cüzlerinin bir ilki olmasa idi, ikincisi de olmazdı; şayet ikincisi olmasa idi, üçüncüsü de olmazdı. Şayet durum bu şekilde olsa idi, ne sayı ne de sayılan varlıklar olurdu. Âlemdeki varlıkların tamamının ma‘dûd (sayılı) oluşunu bilmemiz, birden sonra ikincinin, ikinciden sonra üçüncünün olmasını gerektirmektedir. Bunun doğruluğunda zorunlu olarak birincinin gerekliliği vardır. Nitekim Allah Teâlâ bu delile ve bundan öncekine dikkat çekmiş ve *“Allah, her şeyi inceden inceye sayıp dökmüştür.”* (Cin 72/28) sözünde bu ikisini özetlemiştir.

[93] Bunlara ilâveten “sonuncu (الآخر)” ve “birinci (الأول)” tanımlamaları izâfet babındandır. Buna göre “sonuncu”, birinciye ait bir sondur; “birinci/evvel” de sonuncuya ait bir ilktir. Eğer “birinci” olmasa idi, sonuncu da olmazdı. Nitekim günümüzde var olan her şey, her bir mevcuda ait bir sondur. Zira henüz (varlık sahasına) gelmemiş şey, “şey” değildir ve “şey” vasfı ona henüz isim olarak verilemez. Dolayısıyla zorunlu olarak onun bir ilki vardır.

[94] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Arkadaşlarımızdan Muhammed b. Abdurrahman b. Ukbe (Allah ona rahmet eylesin), bu kesin delil (burhan) ile mülhitlerden biri olan Abdullah b. Abdullah b. Şuneyf’e karşı koyduğunu bana haber vermişti. Bu mülhit de cennetin, cehennemin ve içindekilerin ebedîliğini kabul etmesi şeklindeki görüşüyle ona karşı çıkmıştı. İbn Ukbe ona şöyle demişti: Ceza ve mükâfat yurtlarının ebedîliğini ve onların ehli olan kimselerin nihayetsiz bir şekilde ebedîliğini bu zaviyenin (yani yukarda ortaya konulan bakış açısının) dışında ele alırız.

برهان خامس

[٩٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** لا سبيل إلى وجود ثان إلا بعد أول، ولا إلى وجود ثالث إلا بعد ثان، وهكذا أبدًا. ولو لم يكن لأجزاء العالم أول لم يكن ثان. ولو لم يكن ثان لم يكن ثالث. ولو كان الأمر هكذا لم يكن عدد ولا معدود. وفي وجودنا جميع الأشياء التي في العالم معدودة إيجاب أنها ثالث بعد ثان وثان بعد أول. وفي صحة هذا وجوب أول ضرورة. وقد نبه الله تعالى على هذا الدليل، وعلى الذي قبله وحصرهما في قوله تعالى: ﴿وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا﴾

[٩٣] وأيضًا، فالآخر والأول من باب المضاف فالآخر آخر للأول، والأول أول للآخر. ولو لم يكن أول لم يكن آخر. ويومنا هذا بما فيه، آخر لكل موجود قبله إذ ما لم يأت بعد فليس شيئًا، ولا وقع عليه بعد شيء من الأوصاف فله أول ضرورة.

[٩٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد أخبرني بعض أصدقائنا وهو: محمد بن عبد الرحمن بن عقبة رحمه الله تعالى أنه عارض بهذا البرهان بعض الملحدين، وهو عبد الله بن عبد الله بن شنيف فعارضه الملحد في قوله بخلود الجنة والنار وأهلهما فقال له ابن عقبة، إنما أخذنا خلود داري الجزاء وخلود أهلهما بلا نهاية على غير هذا الوجه.

[95] Buna göre Allah Teâlâ, bunların tamamı için sınırlı bir bekâ, sonradan var olan hareketler, anbean devam eden benzer (müterâdif) lezzetler yaratır. Ancak bu zaviyeden her bir varlıkta ilk ve son [tanımlaması] hâdis olarak cereyan eder. İlk/birinci kabul edildiğinde, zamanın nihayetsiz bir şekilde dâimî olarak devam etmesi imkânsız değildir. Bu, sayıların durumuna benzer. Şayet sayıların bir ilki/başlangıcı olmasa idi, herhangi bir şeyi saymaya hiçbir kimsenin gücü yetmezdi. Dolayısıyla sayının zorunlu olarak bir ilki vardır ve bu durum duyularla ve müşâhede ile bilinir. Bizim "bir" şeklindeki sözümüz, öncesi olmayan adedin başlangıç noktasıdır. Sonra sayıların -bir gaye olmaksızın- sonsuza kadar artması mümkündür. Fakat söz konusu sayılardan varlık sahasına çıkanlar, bilfiil/bizzat var olurlar, (varlık sahasına çıkan) fiilin de nihayeti vardır. Bu durum bu şekilde sonsuz olarak devam eder gider. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır. Bunun üzerine eş-Şuneyfî sustu ve yanında fitne ve mugalatadan başka bir şey kalmadı.

[96] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Başlangıcı olmayan varlıkların vücûdiyetinin imkânsızlığının" zorunlu olduğunu ortaya koyduğumuz bu kesin deliller hakkında mülhitlerden bazıları şöyle demiştir: "Sizler, yüce Allah'ın cennet ehline vaat ettiği sonu ve nihayeti olmayan nimetleri onlara tam olarak verdiğini söyler misiniz? Yoksa cennet ehline vaat ettiği nimetlerini tam olarak vermeyecek midir? Eğer sizler, "Yüce Allah, cennetliklere bunları tam olarak verir." derseniz, bu durumda söz konusu delillerle bizi zorladığınız her şey size de gerekli olur. Bunların arasında bir fark yoktur.

[97] Eğer sizler, "Yüce Allah, cennetliklere bunları tam olarak vermez." derseniz, bu durumda yüce Allah'ı vaadine aykırı davranmakla ilzâm edersiniz. Bu da -size göre- küfürdür.

[98] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu kaba gürültü ve mugalatadır. Nitekim biz, mantık tanımları konusunda derlediğimiz kitabımızda[13] bunun benzerlerini çokça tetkik etmiştik. Bu, iki açıdan tutarsızdır:

[٩٥] لكن على أن الله تعالى ينشئ لكل ذلك بقاء محدودًا، وحركات حادثة ولذات مترادفة أبدًا وقتًا بعد وقت، إلا أن الأول والآخر جاريان حادثان في كل موجود من ذلك، وإذا ثبت الأول فغير ممتنع تمادي الزمان حينا بعد حين أبدًا بلا نهاية، وهذا مثل العدد فإنه لو لم يكن له أول لم يقدر أحد على عد أي شيء أبدًا. فالعدد له أول ضرورة يعرف ذلك بالحس والمشاهدة وهو قولنا واحد فإن هذا مبدأ العدد الذي لا عدد قبله، ثم الأعداد يمكن فيها الزيادة أبد الأبد لا إلى غاية لكن كلما خرج منه جزء إلى حد الوجود وحد الفعل فله نهاية وهكذا أبدًا سرمدًا. وبالله تعالى التوفيق. فانقطع الشنيفي ولم يكن عنده إلا الشغب.

[٩٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد قال بعض أهل الإلحاد في هذه البراهين التي أوجبنا بها: استحالة وجود موجودات لا أوائل لها: أتقولون أن الله تعالى يوفي أهل الجنة ما وعدهم من النعيم الذي لا آخر له ولا نهاية أم لا يوفيهم ما وعدهم من ذلك؟ فإن قلتم: إنه تعالى يوفيهم إياه. دخل عليكم كل ما أدخلتموه علينا في هذه البراهين، ولا فرق.

[٩٧] وإن قلتم: إنه تعالى لا يوفيهم ذلك ألزمتموه خلف الوعد؛ وهو كفر عندكم.

[٩٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه شغبية قد طالما حذرنا من مثلها في كتبنا التي جمعناها في حدود المنطق. وهي متفسخة من وجهين:

[99] Birincisi; kişinin hasmının dile getirdiği hususlara tutunması bir zafiyet; bu kişinin sözünü soyut olmaktan kurtarması gerekir. Hasmının tezat içinde olması onun için bir örnek de değildir. Belki hasmı bunu söylememiştir.

[100] [İkincisi], bununla sorumlu tutulan kişi eğer Cehmî[14] ise, bahsettiğimiz soru ondan düşmüştür.

[101] Bize gelince, -Allah'ın güç ve yardımıyla- bizim, bu itirazın ve çarpıtmanın tutarsızlığını açıklamamız gereklidir. Biz, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- şöyle deriz: Sofistlerin saçmalıklarından biri, tutunmadıkları bir kelimeyi devreye sokmalarıdır. Söz konusu kelâmı sözlerine bir başlangıç (mukaddime) yaparlar, ki o da yalandır. Böylece onlar, bununla câhillerin zihnini bulandırırlar ve bunun üzerine kendi görüşlerini bina ederler. İşte bu itiraz, bu babtandır.

[102] Onlar, yüce Allah'ın cennet ehline nihayeti olmayan nimetleri tam olarak vereceğini vaat etmiş olduğunu ileri sürmekle bizi susturmak istediler. Bu yanlıştır ve yalandır. Allah Teâlâ, cennet ehline, bu nimetleri "tam olarak" vereceğini asla vaat etmemiştir. Şayet onlara bu şekilde bir vaatte bulunmuş olsa idi, elbette tam olarak verildikleri zaman bu nimetler "son bulur", "yok olur" ve "geçersiz olurlardı". Ancak Allah Teâlâ cennet ehline nihayeti olmayan nimetler vaat etmiştir. Bu nimetlerden ortaya çıkan ve var olan her şey, sınırlı ve sonludur. Fiil sahasına çıkmamış olanlar ise henüz ademdir, bundan dolayı bunlara adet ve vasıf vâki olmaz. Bu durum bu şekilde devam eder gider. Böylece "Allah onlara tam olarak verir" (bkz. Nisâ 4/173) (*yûveffîhim*/يوفيهم) lafzının, akılları bulandırmak istedikleri yanlış bir münakaşa olduğu ortaya çıkmıştır. İtiraz edenin sözünden hareketle bu lafız (itiraz sorusu) geçersiz kılındığına göre, onun itirazı da genel olarak düşer ve hükmün (Allah'ın cennette sonsuz nimetleri bahşetmesinin) doğruluğu ortaya çıkar. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[103] Şayet birisi, yüce Allah'ın *"Şüphesiz biz onlara (azaptan) paylarını eksiksiz olarak tastamam vereceğiz"* (Hûd 11/109) şeklinde buyurduğunu dile getirirse, şöyle cevap veririz: Allah Teâlâ elbette doğru söylemiştir. Bu, üçüncü bir ihtimal olmaksızın şu iki durumun birinden uzak olamaz: (i) Ya yüce Allah bununla mükâfat (ceza) açısından onların paylarını murat etmiş olmalıdır; (ii) ya da cennetteki alanları açısından onların paylarını murat etmiş olmalıdır.

[٩٩] أحدهما: أن تعلق المرء بما يقول خصمه ضعف، وإنما يلزم المرء أن يخلص قوله مجردًا، ولا أسوة له في تناقض خصمه، بل لعل خصمه لا يقول ذلك.

[١٠٠] الثاني أن المسؤول بها إن كان جهميًا سقط عنه هذا السؤال المذكور.

[١٠١] وأما نحن فعلينا بحول الله تعالى بيان فساد هذا الاعتراض وتمويهه، فنقول وبالله التوفيق إن من شغب أهل السفسطة إدخال كلمة لا يؤبه لها يجعلونها مقدمة وهي كذب، فيموهون بها على الجهال وما يبنون عليها. وهذا الاعتراض من هذا الباب.

[١٠٢] وذلك أنهم أرادوا إلزامنا بأن الله عز وجل وعد أهل الجنة أن يوفيهم نعيما لا نهاية له، وهذا خطأ وكذب، وما وعدهم الله عز وجل قط بأن يوفيهم ذلك النعيم؛ ولو وعدهم بذلك لكان ذلك النعيم إذا استوفى بطل وفنى وانقضى، وإنما وعدهم تعالى بنعيم لا نهاية له. وكل ما ظهر ووجد من ذلك النعيم فهو محصور ذو نهاية، وما لم يخرج إلى حد الفعل فهو عدم بعد، ولا يقع عليه عدد ولا صفة، وهكذا أبدًا. فقد ظهر أن لفظة "يوفيهم" هي الشغيبة الفاسدة التي موهوا بها، فإذا أسقطها المعترض من كلامه سقط اعتراضه جملة وصحت القضية. وبالله التوفيق.

[١٠٣] فإن قال قائل: إن الله تعالى يقول ﴿وَإِنَّا لَمُوَفُّوهُمْ نَصِيبَهُمْ غَيْرَ مَنقُوصٍ﴾ قلنا: هذا لا يخلو من أحد وجهين لا ثالث لهما: إما أن يكون أراد بذلك نصيبهم من الجزاء ويكون أراد نصيبهم من مساحة الجنة.

[104] Eğer Allah Teâlâ bununla mükâfat (ceza) ve nimet açısından onların paylarını kastetmiş ise, bu doğrudur. Çünkü bunlardan varlık sahasına çıkan her bir şey, kesin bir şekilde tam olarak verilmiş ve ödenmiştir. Bu şekilde devam eder. Eğer Allah Teâlâ bununla cennet ve cehennemde olan her bir kimsenin paylarını kastetmiş ise, bu da doğrudur. Çünkü mesafe açısından cennet ve cehennemdeki mekânların tamamı sonludur. Ancak biz, herhangi bir ilâve olmaksızın bitip sona ermeyi gerektiren tevfiyeyi (tam olarak vermeyi) reddederiz. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"İman edip sâlih ameller işleyenlere gelince, (Allah) onların mükâfatlarını eksiksiz ödeyecek ve lütfundan onlara daha da fazlasını verecektir..."* (Nisâ 4/173), *"Sabredenlere mükâfatları elbette hesapsız olarak verilir."* (Zümer 39/10).

[105] Bu iki âyet, tam olarak verilen mükâfatın, cennetin alanı ve nimetlerden varlık sahasına çıkan her şeyin Allah'ın onlara verdiği mükâfatlar olduğunu açıklamaktadır. Sonra da yüce Allah "hesapsız olarak" buyurduğu gibi lütfundan onlara daha fazlasını vermeye devam edecektir. Bu ebedî olarak "nimeti tamamlamak" anlamında değildir. Çünkü söz konusu nimetin bir nihayeti ve bir "bütün"ü yoktur. Şayet Allah Teâlâ bunu tam olarak verseydi, bunda bir ziyadeliğin olması mümkün olmazdı. Çünkü biz zorunlu olarak biliriz ki tam olarak verilen ve tamamlanan bir şeyde ziyadelik yoktur ve ona bir ilâvenin olması da mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu nimetler henüz tamamlanmamıştır.

[106] Yüce Allah, tevfiyeden (tam olarak vermeden) sonra bir ziyadeliğin olduğunu açıklamıştır. Böylece bunun, sonlu ve sınırlı bir şeye ait bir tevfiye olduğu anlaşılmaktadır. Şayet bunun bir nihayeti olmasa idi, ebedî olarak tamamlanamazdı.

[107] Dile getirdiğimiz delillerin her biri vesilesi ile âlemin bir başlangıcı olduğu hususu sabit olmuştur. Âlemin bir başlangıcı olduğuna göre, bu durumda bir dördüncü ihtimal olmaksızın şu üç vecihten biri zorunlu olarak gereklidir:

[108] [i] Ya âlem kendi zâtını ihdas etmiş olmalıdır.

[١٠٤] فإن كان عنى عز وجل بذلك نصيبهم من الجزاء بالعقاب والنعيم فهو صحيح، لأن كل ما خرج من ذلك إلى حد الوجود فهو مستوفى بيقين وهكذا أبدًا. وإن كان تعالى عنى بذلك نصيب كل واحد من الجنة والنار، فهذا صحيح، لأن كل مكان منها متناه من جهة المساحة، وإنما نفينا التوفية التي توجب الانقضاء بلا زيادة فيها. وقد قال عز وجل: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمْ وَيَزِيدُهُم مِن فَضْلِهِ﴾ وقال تعالى: ﴿إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُم بِغَيْرِ حِسَابٍ﴾.

[١٠٥] وهاتان الآيتان تبينان أن الأجر المستوفي هو ما يعطونه من مساحة الجنة، وكل ما خرج إلى الوجود من النعيم، ثم لا يزال تعالى يزيدهم من فضله كما قال تعالى ﴿غَيْرِ حِسَابٍ﴾ فهذا لا يستوفي أبدًا لأنه لا نهاية له، ولا كل ولو استوفي لم يمكن أن تكون فيه زيادة، إذ بالضرورة يعلم أن ما استوفى فلا زيادة فيه وما تمكن الزيادة فيه، فلم يستوف بعد.

[١٠٦] والله تعالى قد نص على أن بعد تلك التوفية زيادة فصح أنها توفية لشيء محدود متناه، وأن ما لا نهاية له فلا يستوفى أبدًا.

[١٠٧] فقد ثبت بكل ما ذكرنا أن العالم ذو أول، وإذا كان ذا أول فلا بد ضرورة من أحد ثلاثة أوجه لا رابع لها وهي:

[١٠٨] إما أن يكون أحدث ذاته.

[109] [ii] Ya âlemi, kendisi dışındaki bir şey ihdas etmiş olmalıdır.

[110] [iii] Ya da âlem, bizzat kendisi kendisini ihdas etmeksizin ve kendisi dışındaki bir şey de onu ihdas etmeksizin (sonradan) var olmuştur.

[111] Eğer âlem kendi zatını ihdas etmiş ise, bu durumda bir beşinci ihtimal olmaksızın şu dört durumun birinden uzak kalması söz konusu değildir:

[112] [i] Ya âlem -hem ma'dum hem de mevcut olduğu halde- kendi zâtını ihdas etmiş olmalıdır.

[113] [ii] Ya âlem, hem mevcut hem de ma'dûm olduğu halde- kendi zâtını ihdas etmiş olmalıdır.

[114] [iii] Ya da her ikisi (yani âlem ve âlemin zâtı) mevcut olduğu halde onu ihdas etmiştir.

[115] [iv] Ya da her ikisi (yani âlemin ve almin zâtı) ma'dûm olduğu halde onu ihdas etmiştir.

[116] Bu dört vechin tamamı muhal ve imkânsızdır, bunlardan herhangi birisinin olmasının imkânı yoktur. Çünkü bir "şey" ve onun zâtı aynıdır; o odur. Yukarıda zikrettiğimiz durumların hepsi, bir şeyin kendi zâtından farklı olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu ise muhaldir, duyular ve müşâhede yoluyla bâtıldır. Dolayısıyla bu vecih geçersiz olmuştur.

[117] Sonra şöyle deriz: Eğer âlemin kendi zâtını ortaya çıkarması ya da başkasının onu ortaya çıkarması olmaksızın yokluktan (ademden) varlık sahasına çıkmış olsa idi, bu da muhaldir. Çünkü söz konusu durumun, varlık sahasına çıkması diğer durumdan daha evlâ değildir. Doğrusu burada bir "hal/durum" da asla yoktur. O zaman âlemin varlık sahasına çıkmasının imkânı yoktur. Halbuki âlemin ortaya çıkışı mümkün ve müşâhede edilen bir durumdur. Dolayısıyla âlemin ortaya çıkış hali, çıkış olmayan halinden (yokluk halinden) farklıdır; ve çıkış hali de varlığının illetidir. Bu (yani âlemin sonradan var olmasında gerekli olan hususlar), söz konusu durum için de gereklidir.

[١٠٩] وإما أن يكون حدث بغير أن يحدثه غيره وبغير أن يحدث هو نفسه.

[١١٠] وإما أن يكون أحدثه غيره.

[١١١] فإن كان هو أحدث ذاته فلا يخلو من أحد أربعة وجوه لا خامس لها وهي:

[١١٢] إما أن يكون أحدث ذاته وهو معدوم وهي موجودة.

[١١٣] أو أحدث ذاته وهو موجود وهي معدومة.

[١١٤] أو أحدثها وكلاهما موجود.

[١١٥] أو أحدثها وكلاهما معدوم.

[١١٦] وكل هذه الأربعة الأوجه محال ممتنع لا سبيل إلى شيء منها؛ لأن الشيء وذاته هي هو وهو هي. وكل ما ذكرنا من الوجوه يوجب أن يكون الشيء غير ذاته. وهذا محال وباطل بالمشاهدة والحس. فهذا وجه قد بطل.

[١١٧] ثم نقول: وإن كان خرج عن العدم إلى الوجود بغير أن يخرج هو ذاته أو يخرجه غيره. فهذا أيضًا محال، لأنه لا حال أولى بخروجه إلى الوجود من حال أخرى، ولا حال أصلاً هنالك. فإذًا لا سبيل إلى خروجه وخروجه، مشاهد متيقن. فحال الخروج غير حال اللا خروج، وحال الخروج هي علة كونه. وهذا لازم في تلك الحال،

Yani ben, âlemin kendisini ortaya çıkarması, ya da başkasının onu ortaya çıkarması veya bu iki durum olmaksızın ortaya çıkmış olması açısından âlemin sonradan var olmasında gerekli olan hususların benzerinin onun ortaya çıkmasında da gerekli olduğunu kastediyorum. Her durum da bu şekildedir. Sözün devamı, bir sonun olmamasını gerektirir. Başlangıç bakımından âlemde bir nihayetin olmaması, ortaya koyduğumuz delillerden dolayı muhal ve imkânsızdır.

[118] Böylece âlemin kendi varlığını ortaya çıkarması geçersiz olduğuna göre, -kendisi dışındaki bir şeyin âlemi ortaya çıkarması olmaksızın- âlemin var olması da geçersiz olmuştur. Bu durumda üçüncü ihtimal zorunlu olarak sabit olmuştur. Çünkü bunun (üçüncü ihtimalin) dışında başka bir ihtimal kalmamıştır. Dolayısıyla bu ihtimalin doğruluğu kaçınılmazdır. Bu da "Âlemi yokluktan varlık sahasına kendisinden başkası çıkarmıştır." Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[Âlemin Hâdis Olduğuna Dair Diğer Bir Delil]

[119] Bunlara ilâveten, içindeki her şeyle birlikte felek, zamana bağlı intikaller ve devrî olan hareketler açısından kendisine yüklenmiş eserlere sahiptir. Cüzlerinden her biri kendisine uygun olan bir mekândadır. Eser ile müessir (eserin meydana gelemesini sağlayan, fail) arasındaki ilişki de izâfet babındandır. Eğer bir eser yoksa müessir de yoktur. Eğer bir müessir yok ise, eser de yoktur. Neticede ortaya çıkan bu eserler için bunlara tesir eden bir müessirin olması kaçınılmaz olarak gereklidir. Feleğin ya da felekte bulunan herhangi bir varlığın müessir olması söz konusu değildir. Çünkü felekteki neticesinde meydana gelen varlıktır (müesser). Müessir ve eserle birlikte oradaki müesser, izâfet babındandır. Bizim "Müessir, eser ve oradaki müesser izâfet babındandır." şeklindeki sözümüzün manası, oradaki eser ve müesserin kaçınılmaz olarak bir müessiri gerektirmesi anlamındadır.

[120] Bârî Teâlâ'nın izâfet tanımlaması altına girmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla kendisi tesir altında kalmaksızın bir müessirin olması gereklidir. Âlemde bu neviden bir şey yoktur. Böylece O (müessir), zorunlu olarak yüce ve ulu olan, Evvel ve Bir olan yaratıcıdır.

أعني إن حال الخروج يلزم في حدوثها مثل ما لزم في حدوث العالم من أن تكون أخرجت أنفسها، أو أخرجها غيرها أو خرجت بغير هذين الوجهين، وهكذا في كل حال. فإن تمادي الكلام وجب بما قدمناه إلا نهاية. واللا نهاية في العالم من مبدئه باطل ممتنع محال.

[١١٨] فإذا قد بطل أن يخرج العالم بنفسه، وبطل أن يخرج دون أن يخرجه غيره، فقد ثبت الوجه الثالث ضرورة، إذ لم يبق غيره ألبتة فلا بد من صحته، وهو أن العالم أخرجه غيره من العدم إلى الوجود وبالله تعالى التوفيق.

[أدلة أخرى على حدوث العالم]

[١١٩] وأيضًا، فإن الفلك بكل ما فيه ذو آثار محمولة فيه من نقلة زمانية، وحركة دورية؛ في كون كل جزء من أجزائه في مكان الذي يليه، والأثر مع المؤثر من باب المضاف فإن لم يكن أثر لم يكن مؤثر وإن لم يكن مؤثر، لم يكن أثر، فوجب بذلك أنه لا بد لهذه الآثار الظاهرة من مؤثر أثرها، ولا سبيل إلى أن يكون الفلك أو شيء مما فيه هو المؤثر، لأنه يصير هو المؤثر والمؤثر فيه مع أن المؤثر والأثر من باب المضاف أيضًا، ومعنى قولنا أن المؤثر والأثر وللمؤثر فيه من باب المضاف إنما هو أن الأثر والمؤثر فيه يقتضيان مؤثرًا ولا بد.

[١٢٠] ولم يرد أن الباري تعالى يقع تحت الإضافة. فلا بد ضرورة من مؤثر ليس مؤثرًا فيه، وليس هو شيئًا مما في العالم، فهو بالضرورة الخالق الأول الواحد تبارك وتعالى.

[121] Bu vesile ile âlemin tamamının muhdes olduğu ve kendisinin dışında bir muhdisinin bulunduğu hususu doğrudur. Bu, akıl sahibi bir kimsenin şüphe duymadığı yaratılmış eserlerden gördüğümüz ve duyu organlarıyla müşâhede ettiğimiz bir durumdur. (Gördüğümüz ve duyu organlarıyla müşâhede ettiğimiz) durumlardan bazıları şunlardır: Feleklerin oluşumu ve birbirleriyle etkileşimi, merkezleri farklı olmakla birlikte dönmeye devam etmeleri, sonra feleklerin deveranıdır. Deveran eden feleklerin hareketi ile onları taşıyan felekler arasındaki fark, feleklerin tamamının dönüşünün batıdan doğuya doğru olması ve dokuzuncu küllî feleğin dönüşünün bunun zıddına olacak şekilde doğudan batıya doğru olması ve kendisi böyle olmakla (dönmekle) birlikte onun (küllî feleğin) bütün felekleri idare etmesidir. Böylece bir hareket içinde birbirine zıt iki hareket meydana gelmiş oldu. Netice olarak felekleri bu muhtelif yönlere hareket ettiren bir failin olduğunu zorunlu olarak biliriz.

[122] Sonra insanın ve canlıların bedenlerinin içine eğri kemiklerin konulmasıyla uzuvlarının oluşumu, söz konusu unsurlarda kasların oluşumu ve bunların üzerine sinir ve damarların çekilmesi şüphesiz apaçık bir sanattır. Bunu, sadece yaratıcının kudreti bitirip sonlandırabilir.

[123] Pek çok hayvanın cildine, tüylerine, postuna, kıllarına, tırnağına ve kabuğuna tek bir düzen ve tek bir şekil üzere konulan ve farklılığın olmadığı boya ve renklerde zâhir olan hususlar da bundandır. Nitekim kekliğin, bıldırcının, güvercinin, atmacanın ve kuşlardan pek çoğunun renkleri böyledir. Yine kaplumbağanın, haşerelerin ve balıkların da beneklerinde asla bir farklılık olmaz. Söz konusu canlıların boyaları/renkleri ancak tek bir şekilde olmaktadır. Nitekim tavus kuşunun tüyleri, balıkların ve haşerelerin kuyrukları da -bizim aramızdaki bir ressamın tasvir ettiği gibi- tek tiptir.

[124] Sonra tavuk, güvercin, ördek ve pek çok hayvanın renklerinde olduğu gibi, renkleri farklı şekillerde gelen hayvanlar da bunlardandır. Bu hayvanları dilediği gibi yaratan, bunlardan dilediği hususlarda tereddüt etmeyen ve onları sayıp belirleyen irade sahibi bir yaratıcıları olduğunu duyular vasıtasıyla ve zorunlu olarak biliriz. Tabiatın fiili olması bakımından kesin bir şekilde belirlenmiş ve vaz edilmiş bu farklılıklarda bir değişikliğin olmaması akıl duyusu açısından mümkün değildir. Dolayısıyla bütün bunların yapılmasını dileyen bir yaratıcının olması mutlaka gereklidir.

[١٢١] فصحّ بهذا أن العالم كله محدث وأن له محدثًا هو غيره. هذا الذي ما نراه ويشاهد بالحواس من آثار الصنعة التي لا يشك فيها ذو عقل. ومن بعض ذلك. تراكيب الأفلاك وتداخلها ودوام دورانها على اختلاف مراكزها، ثم أفلاك تداويرها والبون بين حركة أفلاك التداوير والأفلاك الحاملة لها ودوران الأفلاك كلها من غرب إلى شرق، ودوران الفلك التاسع الكلي بخلاف ذلك من شرق إلى غرب، وإدارته لجميع الأفلاك مع نفسه كذلك، فحدث من ذلك حركتان متعارضتان في حركة واحدة. فبالضرورة نعلم أن لها محركًا على هذه الوجوه المختلفة.

[١٢٢] ثم تراكيب أعضاء الإنسان والحيوان من إدخال العظام المحدبة في المقعرة، وتركيب العضل على تلك المداخل، والشد على ذلك بالعصب والعروق. صناعة ظاهرة لا شك فيها لا ينقصها إلا رؤية الصانع فقط.

[١٢٣] ومن ذلك ما يظهر في الأصباغ الموضوعة في جلود كثير من الحيوان وريشه ووبره وشعره وظفره وقشره على رتبة واحدة، ووضع واحد لا تخالف فيه كأصباغ الحجل والشفانين اليمام والسمان والبزاة وكثير من الطير والسلاحف والحشارت والسمك، لا يختلف تنقيطه ألبتة، ولا تكون أصباغه موضوعة إلا وضعًا واحدًا كأذناب الطواويس وفي السمك والجراد والحشرات نوعًا واحدًا كالذي يصوره المصور بيننا.

[١٢٤] ثم منها ما يأتي مختلفًا كأصباغ الدجاج والحمام والبط وكثير من الحيوان. فبالضرورة والحس نعلم أن لذلك صانعًا مختارًا يفعل ذلك كله كما شاء، ويحصيه إحصاء لا يضطرب أبدًا عما شاء من ذلك، وليس يمكن ألبتة في حس العقل أن تكون هذه المختلفات المضبوطة ضبطًا لا تفاوت فيه من فعل الطبيعة؛ ولا بد لها من صانع قاصد إلى صنعة كل ذلك.

[125] Tabiatın neliğini düşünen bir kimse, bunun bir varlığa konulmuş bir kuvve olduğunu bilir. Bu kuvve vasıtasıyla söz konusu varlığın sadece sıfatları mahiyeti üzere devam eder. Bu kuvveyi söz konusu varlığa koyan, düzenleyen ve yaratan bir varlığın olduğu zorunlu olarak bilinir. Çünkü onlar (sıfatlar ya da arazlar) kendi başlarına var olamazlar. Ancak onlar, tabiat sahibi olan bir varlığa yüklenmişlerdir.

[126] (Alemin muhdes olduğu hususunda gözle gördüğümüz ve duyularla müşâhede ettiğimiz) hususlardan biri de -dokumacının yaptığı gibi- dokuma işleminde kullanılması bakımından hurmanın ve sedir ağacının lifinde tam olarak gördüğümüz şeydir. Bunu (hurma ve sedir ağacının lifinde görülen düzen ve intizam) ancak yaratıcının kudreti sonlandırabilir. Elbette bu (düzen ve intizam) herhangi bir tabiatın fiili değildir. Ne dokumacının dokuması iledir ne bir bina yapıcının ne de belli bir düzende boyama yapan bir kimsenin işidir. Bilakis bu (fiil), sanatını hedeflemiş irade sahibi -fakat tabiat sahibi olmayan- bunun yanında dilediğini yapmaya kadir bir yaratıcının sanatıdır. Bu, üçün ikiden büyük olduğunu bilmemiz gibi, aklın zorunluluk kuralı ve temel ilkesiyle kesin olarak bilinen bir durumdur. Böylece bu sanatın sahibinin; hâlik, evvel, vâhit ve hakk olduğu, ayrıca mahlûkâtından herhangi birine benzemediği sahih olarak kesin bir biçimde ortaya çıkmıştır. O; kendisinden başka ilâhın olmadığı, "Bir", "Evvel", "Halik", aziz ve celil olandır.

[Üçüncü Kısım]

Âlemin ezelî olduğunu, bununla birlikte âlemin ezelî olan bir yaratıcısının bulunduğunu söyleyen kimseye dair kelâm

[127] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ortaya koyduğumuz kesin delillerle bu görüşün geçersiz olduğunu -Allah'ın güç ve kudretiyle- açıkladık. Fakat onların bir itirazı kaldı; insanların akıllarını çeldikleri şeylerden dolayı bunu eleştirmek gerekli oldu.

[128] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu makale sahipleri, "Bir fiil yaptığında Allah Teâlâ'nın fiilinin illeti, O'nun cömertliği, hikmeti ve kudretidir. Allah Teâlâ ezelde cömert, hikmet sahibi ve kadirdir. Dolayısıyla âlem de ezelîdir. Çünkü âlemin illeti ezelîdir." şeklinde söz söylemeye itimat ettiler.

[١٢٥] ومن درى ما الطبيعة؛ علم أنها قوة موضوعة في الشيء تجري بها صفاته على ما هي عليه فقط، وبالضرورة يعلم أن لها واضعًا ومرتبًا وصانعًا، لأنها لا تقوم بنفسها، وإنما هي محمولة على ذي الطبيعة.

[١٢٦] ومنها مايرى في ليف النخل والدوم من النسج المصنوع يقينًا بنيرين وسدًى كالذي يصنعه النساج، ما تنقصنا إلا رؤية الصانع فقط، وليس هذا ألبتة من فعل طبيعة، ولا بنسج ناسج، ولا بنّاء ولا صانع أصباغ مرتبة. بل هو صنعة صانع مختار قاصد إلى ذلك غير ذي طبيعة لكنه قادر على ما يشاء. هذا أمر معلوم بضرورة العقل وأوله يقينًا، كما نعلم أن الثلاثة أكثر من الاثنين. فصحّ أنه خالق أول واحد حق لا يشبه شيئًا من خلقه ألبتة لا إله إلا هو الواحد الأول الخالق عز وجل.

[القسم الثالث]

باب الكلام على من قال إن العالم لم يزل وله مع ذلك فاعل لم يزل

[١٢٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** قد أفسدنا بحول الله وقوته بالبراهين التي قدمنا هذه المقالة. ولكن بقي لهم اعتراض وجب إيراده تقصيا لكل ما موّهوا به.

[١٢٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** اعتمد أهل هذه المقالة على أن قالوا: إن علة فعل الباري تعالى إنما هو: وجوده وحكمته وقدرته، وهو تعالى لم يزل جوادًا حكيمًا قادرًا فالعالم لم يزل إذ علته لم تزل.

[129] Bu görüş, ortaya koyduğumuz deliller sebebiyle elbette yanlıştır. Öyle ki söz konusu deliller âlemin hadis olduğuyla alakalı bilgi ve mârifeti zorunlu kılmaktadır. Sonra biz şöyle deriz: Bu görüş, âlemin bir illeti olduğu şeklindeki mukaddimeyi kabul eden kimseyi ilzâm eder. Bize gelince, yüce Allah'ın var kıldığı her bir şeyi yaratması için bir illetin söz konusu olmadığını, Allah ve onun yaratması dışında bir şeyin olmadığını söyleriz. Sonra da bu insanlara göre -inşallah- yeterli olacak bir söz söyleriz: O da şudur: "Mefʻul, -yokluktan varlığa geçen şey anlamında- âdemden vucuda intikal edendir. İşte bu muhdestir. Muhdesin manası ise, yok iken sonradan var olan şey demektir. Halbuki onlar, muhdesin/varlığın ezelî olduğunu söylüyorlar. Bu, ma'kûl aykırıdır. Çünkü yok iken sonradan var olan şey, ezelî olandan farklıdır. O zaman âlem, kendisinden farklı olandır. Bu da muhalin ta kendisidir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[130] Şayet birisi bize "Sizin görüşünüze göre Bârî Teâlâ yaratıcı değildi, sonradan yaratıcı olmuştur, o halde onda *istihâle* (değişim) meydana gelmiştir. -Allah bundan münezzehtir.-" derse, biz de Allah'ın yardımıyla ona şöyle deriz: Bu soru, siz onu doğru kabul ettiğinizden dolayı size dönüp varır. Dolayısıyla bu soru sizi bağlar; biz onu doğru kabul etmediğimizden dolayı bizi bağlamaz. Bu da şudur: Size göre, gayr-i fail olduktan sonra Allah'tan bir fiil meydana gelirse, bu durum O'nda değişimi gerekli kıldığına göre Allah Teâlâ'nın fiili, O'nda değişimi gerektirmektedir. Bu da, arazların yaratıcısı (*muhdis*) olmadığı bir andan sonra onların muhdisi olması ve yine onların yok edicisi (*muʻdim*) olmadığı bir andan sonra onlardan bazılarını yok etmesinden dolayıdır. Netice olarak doğru kabul ettiğiniz sorunuza cevap veriniz? Sizin, doğru kabul ettiğinizi bozmak dışında bir cevabınız da olamaz.

[131] Bize gelince, "Değişimin (*istihâle*), sizin zikrettiğiniz şey olmadığını" söyleriz. İstihâlenin manası, buna konu olan varlıkta (*müstahil*) bir şeyin sonradan meydana gelmesidir. Söz konusu varlık bundan önce orada yoktu, sonra üzerine yüklenmiş olan sıfatın başka bir şeye dönüşmesi suretiyle orada meydana geldi.

[١٢٩] فهذا فاسد ألبتة بالدلالة التي قدمنا التي تضطر إلى المعرفة والتيقن بحدوث العالم. ثم نقول:إنه إنما يلزم هذا من أقر بهذه المقدمة أعني أن للعالم علة، وأما نحن فإنا نقول:إنه لا علة لتكوين الله عز وجل كل ما كونه، وأنه لا شيء غير الخالق وخلقه، ثم نقول على علم هؤلاء قولاً كافيًا إن شاء الله تعالى. وهو أن المفعول هو المنتقل من العدم إلى الوجود، بمعنى من ليس إلى شيء، فهذا هو المحدث.ومعنى المحدث: هو ما لم يكن ثم كان. وهم يقولون:إنه الذي لم يزل وهذا هو خلاف المعقول، لأن الذي لم يكن ثم كان هو غير الذي لم يزل، فالعالم إذاً هو غير نفسه، وهذا عين المحال، وبالله تعالى التوفيق.

[١٣٠] فإن قال لنا قائل: لما كان الباري تعالى غير فاعل على قولكم ثم صار فاعلاً، فقد لحقته استحالة، وتعالى الله عن ذلك؛ قلنا له وبالله التوفيق. هذا السؤال راجع عليكم إذ صححتموه فهو لكم لازم، لا لنا إذ لم نصححه، وذلك أنه إن كان عندكم الفعل منه بعد أن كان غير فاعل يوجب الاستحالة على الفاعل تعالى، فإن فعله لما أحدث من الأعراض عندكم بعد أن كان غير محدث لها، وإعدامه ما أعدم منها بعد أن كان غير معدم لها موجب عليه الاستحالة. فأجيبوا عن سؤالكم الذي صححتموه، ولا جواب لكم إلا بإفساده.

[١٣١] وأما نحن فنقول إن الاستحالة ليست ما ذكرتم. وإنما معنى الاستحالة أنه حدوث شيء في المستحيل لم يكن فيه قبل ذلك صار به مستحيلاً عن صفته المحمولة عليه إلى غيرها.

[132] Bu mana, yüce Allah'tan uzaklaştırılmıştır. Yani Allah Teâlâ, kendisinde var olan bir sıfatın taşıyıcısı olmaktan yücedir. Bilakis o, eğer yaratmamış ise zâtı itibarıyla yaratmamıştır; eğer yapmış ise zâtı itibarıyla yapmıştır. Ne yaptığı, ne de yapmadığı şey için bir illet vardır.

[133] Bunlara ilâveten, ezelî olan şey, bir faili olmayan şeydir ve onu yokluktan varlığa çıkaran da yoktur. Eğer âlem ezelî olsa idi, elbette onun ne ortaya çıkaranı ne de bir faili olurdu.

[134] Sonuç olarak bu görüşü kabul edenler, ezelde yaratan bir failinin bulunduğu halde âlemin ezelî olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Bu ise muhalin, saçmalığın ve fesadın ta kendisidir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[Dördüncü Kısım]

Âlemin Ezelî Olan Bir Yaratıcısı Vardır. -Muhdes Olmadıkları Halde- Nefsin, Boşluk (Halâ)[15] Olan Mutlak Mekânın ve Müddet Olan Mutlak Zamanın Ezelî ve Mevcut Olduğunu Söyleyen Bir Kimseye Dair Söz

[135] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunlara (mülhitlere) göre nefis, kendi başına var olan, arazlarını taşıyan, hareketli olmayan, bölünmemiş ve bir mekânda yer edinmeyen (*lâ-mütemekkin*) bir cevherdir.

[136] Bu görüş sahiplerinden bir topluluk benimle tartıştı. Ben, onları, yaşadığımız dönemdeki mülhitlerin önde gelenleri olarak gördüm. Onları, inkâr edemeyecekleri bazı ilzâmlarla susturdum. Yüce Allah'ın güç ve yardımıyla görüşlerinin geçersizliği ortaya çıkmış oldu. Bizden önce bu konuda görüş beyan eden kimselerden bu fırkayı (yani Tanrı'nın ezelî oluşuyla birlikte nefis, halâ, mekân, zaman vb. ezelî olduğunu) zikreden birilerini görmedik. Bu yüzden onlarla tartıştığım hususları derledim ve sözlerinin sahteliğini göstermesi açısından ilâve edilmesi gereken hususları buna ilâve ettim. Başarımız ancak yüce Allah'ın yardımıyladır.

[١٣٢] وهذا المعنى منفي عن الله تعالى، أي أنه تعالى يحل عن أن يكون حاملاً لصفة عليه بل بذاته لم يفعل إن كان غير فاعل وبذاته فعل إن فعل، ولا علة لما فعل ولا علة لما لم يفعل.

[١٣٣] وأيضًا، فإن الذي لم يزل هو الذي لا فاعل له، ولا مخرج له من عدم إلى وجود، فلو كان العالم لم يزل لكان لا مخرج له ولا فاعل له.

[١٣٤] وقد أقر أهل هذه المقالة بأن العالم لم يزل، وإن له فاعلاً لم يزل يفعل وهذا عين المحال والتخليط والفساد. وبالله تعالى التوفيق.

[القسم الرابع]

باب الكلام على من قال أن للعالم خالقًا لم يزل وأن النفس والمكان المطلق الذي هو الخلا والزمان المطلق الذي هو المدة لم تزل موجودة وأنها غير محدثة

[١٣٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: النفس عند هؤلاء جوهر قائم بنفسه، حامل لأعراضه لا متحرك ولا منقسم ولا متمكن أي لا في مكان.

[١٣٦] وقد ناظرني قوم من أهل هذا الرأي، ورأيته كالغالب على ملحدي أهل زماننا، فألزمتهم إلزامات لم ينفكوا منها. أظهرت بطلان قولهم بعون الله تعالى وقوته. ولم نر أحدًا ممن تكلم قبلنا ذكر هذه الفرقة، فجمعت ما نظرتهم به وأضفت إليه ما وجبت إضافته إليه مما فيه تزييف قولهم. وما توفيقنا إلا بالله.

[137] Onlara (Tanrı'yla birlikte başka ezelî varlıklar kabul edenlere) göre söz konusu zaman ve mekân, bizim nezdimizde bilinen zaman ve mekândan farklıdır. Çünkü bizim nezdimizde bilinen mekân, bütün yönlerden veya bazı yönlerden kendisinde yer edinmiş olan (mütemekkin) varlığı kuşatandır. Bu da iki kısma ayrılır: [i] Büyük bir fıçının içindeki toprak ya da su ve bunlara benzer şeyler gibi, ya kendi şekliyle orada yer edinen bir varlığın meydana geldiği bir mekândır; [ii] ya da cisim ve benzeri şeylerde suyun çözülüp dağılması gibi, orada yer edinen varlığın şekliyle meydana gelen mekândır.

[138] Bizce mâlûm olan zaman, sakin veya hareketli olan maddenin (*cirm*) varlığının müddetidir ya da cisimdeki arazın varlığının müddetidir. Şöyle diyerek bunu genelleştirebiliriz: Zaman, feleğin ve onda var olan hâmil (*cevher*) ve mahmûllerin (*arazlar*) varlığının müddetidir.

[139] Onlar "Mutlak zaman ve mutlak mekân, az önce tanımladığımız zaman ve mekânın dışındadır." derler ve bu ikisinin farklı şeyler olduklarını söylerler. Doğruluğuna dair bir delilleri olmaksızın mekânın ve zamanın bilinenin dışında olduğunu kabul etmeleri, görüşlerinin geçersizliği noktasında yeterlidir. Fakat -yüce Allah'ın güç ve kuvvetiyle- onların bu konudaki iddialarının iptaline dair delillerin ortaya konulması gereklidir.

[140] Başarı Allah'ın yardımıyladır. Onlara şöyle denilir: İspat edip kabul ettiğiniz bu boşluktan (halâ) bize haber veriniz? Nitekim sizler, söz konusu boşluğun âlem ve onun içindekiler (*el-felek ve mâ fîhi*) var olmadan önce mevcut olduğunu söylemiştiniz. Âlemin var olmasıyla birlikte, âlemin hudûsundan önce onun mekânında var olan şeyler yok olmuş mudur yoksa yok olmamış mıdır? Eğer onlar, "Hayır, yok olmadılar." derlerse, -nitekim onlardan bazıları bana bu şekilde cevap vermişti- onlara şöyle denilir: Eğer âlemin var olmasıyla birlikte onun yerinde olan şey] yok olmadı ise, bu mekânda olan şeyler âlemin hudûsuyla birlikte başka bir mekâna mı intikal etmiştir? Yoksa intikal etmemiş midir? Eğer onlar, "Hayır, intikal etmemiştir." derlerse -ki bu onların görüşüdür- onlara şöyle denilir: Âlemin var olmasıyla birlikte onun yerinde olan şey] yok olmadığına ve intikal etmediğine göre, bu durumda âlem nerede var olmuştur? Nitekim size göre âlemin hudûsundan önce, onun yerinde kendisi ile kaim sabit bir mana mevcuttu. Öyle ise âlem , boşluk olan bu mutlak mekânda mı meydana geldi? Yoksa bunun dışındaki bir mekânda mı meydana geldi?

[١٣٧] وهذا الزمان والمكان عندهم هما غير المكان المعهود عندنا وغير الزمان المعهود عندنا. لأن المكان المعهود عندنا: هو المحيط بالتمكن فيه من جهاته أو من بعضها. وهو ينقسم إلى قسمين:إما مكان يتشكل المتمكن فيه بشكله كالبر أو الماء في الخابية وما أشبه ذلك. وإما مكان يتشكل هو بشكل المتمكن فيه كالماء لما حل فيه من الأجسام وما أشبهه.

[١٣٨] والزمان المعهود عندنا: هو مدة وجود الجرم ساكنًا أو متحركًا أو مدة وجود العرض في الجسم. ويعمّه أن نقول هو مدة وجود الفلك وما فيه من الحوامل والمحمولات.

Türkiye

[١٣٩] وهم يقولون:إن الزمان المطلق والمكان المطلق هما غير ما حددناه آنفًا من الزمان والمكان. ويقولون:إنهما شيئان متغايران. ولقد كان يكفي من بطلان قولهم إقرارهم بمكان غير ما يعهد وزمان غير ما يعهد بلا دليل على ذلك. ولكن لا بد من إيراد البراهين على إبطال دعواهم في ذلك بحول الله وقوته.

[١٤٠] فيقال لهم وبالله تعالى التوفيق. أخبرونا عن هذا الخلاء الذي أثبتم وقلتم أنه كان موجودًا قبل حدوث الفلك وما فيه. هل بطل بحدوث الفلك ما كان منه في مكان الفلك قبل أن يحدث الفلك أو لم يبطل؟ فإن قالوا لم يبطل وبذلك أجابني بعضهم. فيقال لهم: فإن كان لم يبطل، فهل انتقل عن ذلك المكان بحدوث الفلك في ذلك المكان أو لم ينتقل؟ فإن قالوا لم ينتقل، وهو قولهم. قيل لهم: فإذ لم يبطل ولا انتقل فأين حدث الفلك؟ وقد كان في موضعه قبل حدوثه عندكم معنى ثابت قائم بنفسه موجودًا؟ وهل حدث الفلك في ذلك المكان المطلق الذي هو الخلاء أم في غيره؟

[141] Eğer âlem kendi mekânının dışında meydana gelmiş ise, o zaman burada “boşluk” diye isimlendirdiğinizin dışında başka bir mekân vardır. O da ya zikrettiğiniz şeyle (alemle) birlikte aynı alandadır (hayyiz) ya da âlem başka bir alandadır?

[142] Eğer âlem, boşlukla birlikte aynı alanda olsa idi, bu durumda âlem söz konusu mekânda (boşlukta) zorunlu olarak sonradan var olmuştur. Nitekim sizler, âlemin orada (söz konusu boşlukta) meydana gelmediğini söylemiştiniz. O zaman âlem, orada (söz konusu boşlukta) sonradan meydana gelmediği (hâdis) halde, orada ortaya çıkmıştır. Bu (görüş) ise, tenâkuzdur ve muhaldir.

[143] Eğer âlem başka bir alanda var olmuş ise, bu durumda sizler boşluğun bir nihayeti olduğunu kabul etmiş olursunuz. Çünkü âlemin meydana geldiği başka bir alan, bu boşluk içinde değildir. Bu ise, zorunlu olarak zikretmiş olduğunuz boşluğun sonlu olmasını gerektirir. Şu halde o (boşluk), sonlu olmadığı halde sonludur. Bu ise tenâkuzdur ve saçmalıktır.

[144] Boşluğun sonsuz (gayr-i mütenâhî) olduğu geçersiz (batıl) olduğuna göre, sonlu olduğu sabit olmuştur. Dolayısıyla boşluk, kendisinde yer edinen varlığa izâfe edilen, mâlûm ve mâruf bir mekândır. İşte bu da akıl sahibi bir kimsenin kendisinden başkasını bilmediği (malum) mekândır.

[145] Şayet âlem, boşlukta sonradan meydana gelmiş ise, bu durumda âlem (felek) şüphesiz doludur ve size göre boşluk ne intikal etmiş ne de yok olmuştur. Dolayısıyla âlem (felek), bu durumda aynı mekânda hem boş hem de doludur. Bu ise muhal ve saçmalıktır.

[146] Eğer onlar, “Âlemin (feleğin) hudûsundan önce onun yerinde olan şey âlemin hudûsuyla birlikte yok olmuştur ya da intikal etmiştir.” derlerse, bu durumda âlem (felek) için zorunlu olarak bir nihayeti gerekli kılmış olurlar; bu [i] ya butlan (yani âlemin hususuyla birlikte onun yerinde olan şeyin yok olması) itibarıyla “varlık” açısından olur, zira ezelî olmayıp hadis olan bir şey ancak bozulur ve geçersiz olur. [ii] Ya da intikal sebebiyle “alan/المساحة” açısından olur, zira bir varlığın nereye intikal edeceği mevcut değil ise onun için intikal de söz konusu değildir. Zira naklin manası, maddenin (cirm) daha önce bulunmadığı bir mekânda olmasıdır ya da daha önce sahip olmadığı bir sıfata sahip olmasıdır.

[١٤١] فإن كان حدث في غيره. فها هنا إذا مكان آخر غير الذي سميتموه خلاء. وهو إما مع الذي ذكرتم في حيز واحد أم هو في حيز آخر.

[١٤٢] فإن كان معه في حيز واحد، فالفلك فيه حدث ضرورة، وقد قلتم أنه لم يحدث فيه. فهو وإذًا حادث فيه غير حادث فيه، وهذا تناقض ومحال.

[١٤٣] وإن كان في حيز آخر فقد أثبتم النهاية للخلاء، إذ الحيز الآخر الذي حدث فيه الفلك ليس هو في ذلك الخلاء، وهذا ينطوي فيه بالضرورة نهاية الخلاء الذي ذكرتم فهو متناه لا متناه وهذا تناقض وتخليط.

[١٤٤] وإذا بطل أن يكون غير متناه وثبت أنه متناه فهو المكان المعهود المضاف إلى المتمكن فيه، وهذا هو المكان الذي لا يعرف ذو عقل سواه.

[١٤٥] وإن كان الفلك حدث فيه والفلك ملاء بلا شك، ولم ينتقل الخلاء عندكم ولا بطل. فالفلك إذًا خلاء وملاء معًا في مكان واحد. وهذا محال وتخليط.

[١٤٦] فإن قالوا بطل بحدوث الفلك ما كان منه في موضع الفلك قبل حدوث الفلك. أو قالوا انتقل. فقد أوجبوا له النهاية ضرورة؛ إما من طريق الوجود بالبطلان؛ إذ يفسد ويبطل إلا ما كان حادثًا لا ما لم يزل. وإما من طريق المساحة بالنقلة، إذ لو لم يجد أين ينتقل لم تكن له نقلة، إذ معنى النقلة إنما هو تصيير الجرم إلى مكان لم يكن فيه قبل ذلك أو إلى صفة لم يكن عليها قبل ذلك.

[147] Maddenin intikal ettiği bir mekânda var olması, intikal ettiği bu mekânda intikalinden önce olmamasını zorunlu kılar. Bu da zorunlu olarak nihayetin ispatıdır. İşte bu, onların iptal ettikleri şeydir. Onun (maddenin) zorunlu olarak bir mekân edinmiş olması (mütehayyiz) bu konuda onları ilzâm eder. Çünkü bir esastan hareketle geçersiz olan bir şey, bâtıl (geçersiz) olmayan bir şeyden farklıdır. İntikal eden bir şey ise, intikal etmeyen bir şeyden farklıdır. O zaman o (intikal) bu şekildedir. Ya cüzlere sahip bir cisimdir; ya da bir cisme yüklenmiştir. Dolayısıyla o (intikal), cismin bölünmesiyle kısımlara ayrılır. Nitekim biz, bu kitabımızın başka bir yerinde[16] zorunlu açıklamaları ortaya koymak suretiyle cismin sonlu olduğunu ispat etmiştik. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[148] Bunlara ilâveten, eğer (boşluk) yok olmamış ise, feleğin yerinde olan şey, feleğin orada meydana gelmesinden dolayı sonra yok olmayıp başka bir yere de intikal etmemişse, bu durumda o (boşluk) ve felek aynı alanda birlikte mevcut iki varlık olurlar. O zaman orası (söz konusu olan boşluk) feleğin mekânı değildir. Çünkü mekân, aynı mekânda yer edinen varlıkla (mütemekkin) birlikte olmaz. Bu durum, aklın temel ilkeleriyle bilinir.

[149] Şayet bu olsa idi (yani yer edinen bir varlık olmaksızın boşluk bir mekân olsa idi), bu durumda mekân kendi varlığından dolayı bir mekân olurdu. Söz konusu iki mekândan (yani feleğin yer edindiği mekân ile boşluktan) biri, bu şekilde birine değil de diğerine ait bir mekân olmaya elbette daha uygun değildir. Yine onlardan (yani feleğin yer edindiği mekân ile boşluktan) birinin birinde değil de diğerinde yer ediniyor olması da uygun değildir. Dolayısıyla bunların tamamı yanlıştır ve zorunlu olarak muhaldir.

[150] Ayrıca, onlara göre "boşluk/halâ" kendisinde yer edinen bir varlığın olmadığı bir mekândır. Yine onlara göre felek boşlukta mevcuttur. Zira onlara göre boşluğun alan açısından bir nihayeti yoktur. Onlara göre felek boşlukta yer tutan bir varlık olduğuna göre ve boşluk da kendisinde yer edinen bir varlığın olmadığı bir mekân olduğuna göre, bu durumda boşluk "kendisinde yer tutan bir varlığın olduğu" ve "kendisinde yer tutan bir varlığın olmadığı" bir mekândır. Bu ise muhaldir ve saçmalıktır.

[١٤٧] ووجوده مكانًا ينتقل إليه موجب أنه لم يكن في ذلك المكان الذي انتقل إليه من قبل انتقاله إليه وهذا هو إثبات النهاية ضرورة فهذا هو الذي أبطلوا.ويلزمهم في ذلك أيضًا أن يكون متحيزًا ضرورة لأن الذي بطل منه غير الذي لم يبطل والذي انتقل هو غير الذي لم ينتقل. وهو إذا كان كذلك: فإما هو جسم ذو أجزاء. وإما هو محمول في جسم فهو ينقسم بانقسام الجسم. وقد أثبتنا النهاية للجسم في غير هذا المكان من كتابنا هذا بما فيه البيان الضروري. والحمد لله رب العالمين.

[١٤٨] وأيضًا فإن كان لم يبطل، فالذي كان منه في موضع الفلك ثم لم يبطل، ولا انتقل لحدوث الفلك فيه .فهو والفلك إذًا موجودان في حيز واحد معا. فهو إذًا ليس مكانًا للفلك لأن المكان لا يكون مع المتمكن فيه في مكان واحد، وهذا يعرف بأولية العقل.

[١٤٩] ولو كان ذلك لكان المكان مكانًا لنفسه، ولما كان واحد منهما أولى بأن يكون مكانًا للآخر من الآخر بذلك. ولا كان أحدهما أولى أيضًا بأن يكون متمكنًا في الآخر من الآخر فيه. وكل هذا فاسد ومحال بالضرورة.

[١٥٠] وأيضًا، فإن الخلاء عندهم مكان لا متمكن فيه، والفلك عندهم موجود في الخلاء إذ لا نهاية للخلاء عندهم من طريق المساحة، فإذا كان الفلك متمكنًا في الخلاء عندهم والخلاء عندهم مكان لا متمكن فيه، فالخلاء إذًا مكان فيه متمكن ليس فيه متمكن. وهذا محال وتخليط.

[151] Bu durum, "Boşluğun bir bölümü, feleğin orada (boşlukta) meydana gelmesinden dolayı intikal etmemiştir." şeklindeki sözlerinden dolayı onları ilzâm eder. Eğer onlar, "Boşluk intikal etmiştir." derlerse, bu durumda o (felek) bunun öncesinde kendisinde ne boşluğun ne de doluluğun bulunmadığı bir mekâna dönüşmüş olur. Böylece felek üstü âlemde halâ ve melâ'nın (boşluk ve doluluğun) yokluğu sabit olmuştur. Bu da onların görüşüne aykırıdır.

[152] Eğer onlar, "(Söz konusu boşluk) yok olmuştur." derlerse, bu durumda zamanın onu (boşluğu) zorunlu olarak sınırlandırması lazım gelir. Zaman onu (boşluğu) sınırlandırdığına göre, bu durumda boşluk mebde (başlangıç noktası) sebebiyle zorunlu olarak sonlu olur.

[153] Eğer onlar, "Bilakis felek, boşluk olan bu mekânın herhangi bir kısmında meydana gelmemiştir." derlerse; bu durumda onlar, başka bir mekânın (hayyiz/cismin kuşattığı alanı/mekan) varlığını ve kendilerince kuşatıcı olan boşluğun dışında feleğe ait bir mekânın varlığını kabul etmişlerdir. Bu olduğuna göre, bu durumda her iki mekân (yani boşluk ve feleğin yer tuttuğu mekân) birleştikleri yön açısından zorunlu olarak sonlu olurlar. Bu iki mekân birleştikleri yönde sonlu olduğuna göre, o ikisinin belli bir alanının olması lazım gelir. Böylece sahalarının sonlu olmasından dolayı bunların sonlu olması gerekli olur.

[154] Onlara, kendilerince herhangi bir varlığın yer edinmediği bir mekân olan bu boşluk hakkında, "Bu boşluğun, feleküʼl-aʻlâ'nın (en üst feleğin) dış yüzeylerine bitişen bir başlangıç noktası var mıdır? Yoksa oradan başlayan bir başlangıç noktası yok mudur?" diye sorulur.

[155] İki durumdan biri zorunlu olarak gereklidir. Eğer onlar, "Onun (feleküʼl-aʻlâ'nın) bir başlangıç noktası yoktur." derlerse -ki bu onların görüşüdür- onlara şöyle denilir: "Mekan" diyen bir kimsenin sözünden, bu lafızla kastedilen ve lisanda vazedilen mana olması bakımından zihinde somutlaşan şey anlaşılır: O da (yani mekândan anlaşılan şey de) alan ve sahadır. Alanın zorunlu olarak bir ölçüsü vardır ve ölçünün de bir başlangıç noktası vardır. Çünkü ölçü bir kemiyettir.

[١٥١] وهذا بعينه لازم في قولهم إن ذلك الجزء من الخلاء لم ينتقل لحدوث الفلك فيه، فإن قالوا انتقل فإنما صار إلى مكان لم يكن فيه قبل ذلك خلاء ولا ملاء فقد ثبت عدم الخلاء والملاء فيما فوق الفلك ضرورة وهذا خلاف قولهم.

[١٥٢] وإن قالوا بطل لزمهم أيضًا أنه قد عدته المدد ضرورة، فإذا أعدته المدد فقد تناهى من أوله بالمبدأ ضرورة.

[١٥٣] فإن قالوا بل لم يحدث الفلك في شيء من ذلك المكان الذي هو الخلاء. فقد أثبتوا حيزًا آخر ومكانًا للفلك غير الخلاء الشامل عندهم. وإذا كان ذلك فقد تناهى كلا المكانين من جهة تلاقيهما ضرورة، وإذا تناهيا من جهة تلاقيهما لزمتهما المساحة، ووجب تناهيهما لتناهي ذرعهما ضرورة.

[١٥٤] ويسألون أيضًا عن هذا الخلاء الذي هو عندهم مكان لا متمكن فيه: هل له مبدأ متصل بصفحات الفلك الأعلى أم لا مبدأ له من هنالك؟

[١٥٥] ولا بد من أحد الأمرين ضرورة؛ فإن قالوا: لا مبدأ له وهو قولهم قيل لهم إن قول القائل مكان، إنما يفهم منه ما يتمثل في النفس من المقصود بهذه اللفظة وموضعها في اللغة لتكون عبارة للتفاهم عن المراد بها أنها ساحة ولا بد للساحة من الذرع ضرورة، ولا بد للذروع من مبدأ لأنه كمية.

Kemiyet ise, birlerden mürekkep sayılardır. Bir, iki, üç olması bakımından şayet kemiyetin bir başlangıcı (mebde) olmasa idi, sayılar olmazdı. Sayılar olmayınca, ölçü de asla olmazdı. Ölçü olmayınca, ne alan ne genişlik ne de mesafe olurdu. İster ölçülen varlığın ölçüsü, isterse ölçü ile ölçülen varlık olsun bu lafızların tamamı zorunlu olarak vâkidir.

[156] Eğer onlar “Bu açıdan onun (ölçünün) bir başlangıç noktası vardır.” derlerse, ona (ölçüye) ait bir başlangıç noktasının var olması sebebiyle, alanını sayıların kuşatmasından dolayı zorunlu olarak onun (mekanın) bir nihayetinin olması gereklidir.

[157] Yine onlara şöyle sorulur: Mekan feleğe bitişik midir yoksa değil midir? Mekan felekten ayrı mıdır yoksa ayrı değil midir? Eğer onlar, “Ne bitişiktir ne de ayrıdır.” derlerse, bu duyular ile anlaşılabilen bir durum değildir ve zihinde de tasavvur edilemez. Cisimlere yüklenmiş olan arazlar dışında, onun doğruluğuna dair kesin bir delil ebedîyen ikame edilemez.

[158] Onlar, boşluğun cisme yüklenmiş bir araz olduğunu söylerler. Doğruluğunu göstermek üzere bir delil ortaya konulamayan her bir iddia bâtıldır ve reddedilmiştir.

[159] Eğer onlar bitişik olmayı (mümâse) ve ayrı olmayı (mübâyene) ispat ederlerse, bu durumda bir başlangıcın kabul edilmesi lazım geldiği gibi, feleğin bir nihayeti olduğunu kabul etmeleri de zorunlu olarak gereklidir. Çünkü sonluluk (nihayet) başlangıcın, bitişik olmanın ve ayrı olmanın zikredilmesinde zorunlu olarak muhtevidir ve gizli olarak mevcuttur, bunda hiçbir şüphe yoktur. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[160] Yine onlara zikrettikleri bu “boşluk”tan ve kabul ettikleri “zaman”-dan sorulur: Söz konusu boşluk ve zaman, iki taşınan (araz) varlık mıdırlar yoksa o ikisi hâmil (cevher) midirler? Ya da onlardan biri mahmûl, diğeri de hâmil midir? Yoksa onların her ikisi ne hâmil ne de mahmûl müdür?

[161] Onlar burada bunlardan hangisinin (zaman ve mekânın) hâmil olduğunu söylerlerse söylesinler, mahmûl ünün kendisi dışında olduğunda şüphe yoktur. Çünkü bir varlık kendisinin hâmili olamaz, o zaman onun için ezelî olan bir mahmûl vardır. O da zamanın dışındadır. Eğer onlar bunu söylerlerse; âlemin ezelîyetini kabul eden dehrilere karşı daha önce ortaya koyduğumuz hususları söylemiş olurlar.

والكمية أعداد مركبة من الآحاد. فإن لم يكن له مبدأ من واحد اثنين ثلاثة لم يكن عدد وإذا لم يكن عدد لم يكن ذرع أصلاً. وإذا لم يكن ذرع لم تكن مساحة، ولا انفساح ولا مسافة. وكل هذه ألفاظ واقعة إما على ذرع المذروع، وإما على مذروع بالذرع ضرورة.

[١٥٦] فإن قالوا: له مبدأ من هنالك: وجبت له النهاية ضرورة لحصر العدد لمساحته بوجود المبدأ له.

[١٥٧] ويسألون أيضًا، أمماس هذا الفلك أم غير مماس، وبائن عنه أم غير بائن؟ فإن قالوا: لا مماس ولا بائن. فهذا أمر لا يعقل بالحس ولا يتشكل في النفس ولا يقوم على صحته برهان أبدًا إلا في الأعراض المحمولة في الأجسام.

[١٥٨] وهم لا يقولون إن الخلاء عرض محمول في جسم. وكل دعوى لم يقم عليها دليل فهي باطلة مردودة.

[١٥٩] وإن أثبتوا المماسة أو المباينة وجب عليهم ضرورة إثبات النهاية له. كما لزم بإثبات المبدأ، إذ النهاية منطوية في ذكر المبدأ والمماسة أو المباينة ضرورة لا شك فيه. وبالله التوفيق.

[١٦٠] ويسألون أيضًا عن هذا الخلاء الذي يذكرون والزمان الذي يثبتون. أمحمولان هما أم حاملان؟ أم أحدهما محمول والثاني حامل؟ أم كلاهما لا حامل ولا محمول؟

[١٦١] فأيهما أجابوا فيه: فإنه حامل بلا شك في أن محموله غيره؛ إذ لا يكون الشيء حاملاً لنفسه، فله إذًا محمول لم يزل وهو غير الزمان، فإن قالوا ذلك: كلموا بما قدمنا قبل على أهل الدهر قائلين بأزلية العالم.

[162] Buna ilâveten, eğer mekân hâmil olsa idi, bu durumda şu iki vechin birinden zorunlu olarak uzak kalamazdı: [ı] Ya kendisinde yer edinen maddenin hamili olurdu. Bu da sonlu olmayı gerektirir. Maddelerin sonlu oluşlarını ispat konusunda ortaya koyduğumuz deliller sebebiyle orada yer edinen cismin sonlu oluşunun zorunluluğundan dolayı onun bir nihayeti vardır. [ıı] Ya da onun keyfiyetlerinin hâmili olurdu. Eğer onun keyfiyetlerinin hâmili olsa idi, bu durumda o onun heyûlâsından, arazlarından, cinsinden ve fasıllarından meydana gelmiş olurdu.

[163] Ortaya koyduğumuz deliller sebebiyle, sağlıklı (*selim*) duyulara sahip olan herkes, her mürekkep varlığın madde ve zaman itibarıyla sonlu olduğunu zorunlu olarak bilir. Üçüncü bir ihtimale imkân yoktur. Bu konuda onlar madde ve zamandan hangisinin mahmûl olduğunu söylerlerse söylesinler, şüphesiz o mahmûldür. Dolayısıyla bir hamile muhtaçtır. Bu ise, az önce zikrettiğimiz delilin aksiyle birebir aynıdır.

[164] Yine bu konuda onlar madde ve zamandan hangisinin bir mahmûlün hâmili olduğunu söylerlerse söylesinler, burada zikrettiğimiz hususların tamamının aksi de vaciptir.

[165] Yine bu konuda onlar madde ve zamandan hangisinin ne hâmil ne de mahmûl olduğunu söylerlerse söylesinler, neticede söz konusu varlık (zaman veya mekân) “bâkî” olmaktan veya “bekâ/sonsuz” olmaktan uzak kalamaz. Eğer o “bâkî” olursa, bu durumda bekâya/sonsuzluğa muhtaçtır. O da müddettir. Zira bâkî, ancak bekâ ile var olur. Bekâ olduğuna göre, bununla bâkî olması kaçınılmazdır. Bu da izâfet konusuna girer. Müddet, bekâdır; o da mahmûldür ve zorunlu olarak bâkî olana ait bir illettir. Aklen bundan başkası düşünülemez ve ancak onun aleyhine kesin bir delil ikame edilebilir.

[166] Yine onlara (Tanrı’nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlere), zikrettikleri bu zaman hakkında şöyle sorulur: Feleğin var olmasından bu günümüze kadar feleğin zamanla birleşmesinin müddetinde bir artış var mıdır? Veya feleğin zaman periyodunda (*emed*) bir artış olmamış mıdır?

[١٦٢] وأيضًا، فإن كان المكان حاملاً فلا يخلو ضرورة من أحد وجهين: إما أن يكون حاملاً لجرم متمكن فيه، وهذا يوجب النهاية نهاية له لوجوب نهاية لوجوب الجرم المتمكن فيه بالدلالة التي قدمنا في إثبات نهايات الأجرام، وإما أن يكون حاملا لكيفياته. فإن كان حاملاً لكيفياته فهو مركب من هيولاه وأعراضه وجنسه وفصوله.

[١٦٣] وبالضرورة يعلم كل ذي حس سليم أن كل مركب فهو متناه بالجرم والزمان بالدلائل التي قدمنا. ولا سبيل إلى حمل ثالث. وأيهما قالوا فيه أنه محمول فإنه يقتضي حاملاً ويعكس الدليل الذي ذكرنا آنفًا سواء بسواء.

[١٦٤] وأيهما قالوا فيه أنه حامل محمول وجب كل ما ذكرنا فيه أيضًا بعكسه.

[١٦٥] وأيهما قالوا فيه لا حامل ولا محمول، فلا يخلو من أن يكون باقيًا أو يكون بقاء. فإن كان باقيًا فهو مفتقرًا إلى بقاء وهو مدته إذ لا باقي إلا ببقاء. وإن كان بقاء فلا بد له من باق به وهو من باب الإضافة. والمدة هي البقاء إنما هي محمولة وناعتة للباقي بها ضرورة هذا الذي لا يقوم في العقل سواه ولا يقوم برهان إلا عليه.

[١٦٦] ويسألون أيضًا عن هذا الزمان الذي يذكرون: هل زاد في مدة اتصاله مذ حدث الفلك إلى يومنا هذا؟ أو لم يزد ذلك في أمده؟

[167] Eğer onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler), "Onun (feleğin) zaman periyodunda bir artış olmamıştır." derlerse, bu hakikati inkâr etmektir. Çünkü feleğin müddeti, zamana ilâve olarak birleşen bir müddettir ve belli sayılara ilâve sayılardır.

[168] Eğer onlar, "Onun (feleğin) zaman periyodunda (emed) bir artış olmuştur." derlerse, onlara şöyle sorulur: Bu müddet, ne zaman daha uzun olmuştur? Ziyadeden önce mi yoksa ziyade ile birlikte mi?

[169] Eğer onlar, "Ziyade ile birlikte daha uzun olmuştur." derlerse, bu durumda zorunlu olarak sonluluğu (nihayeti) kabul etmiş olurlar. Zira nihayeti olmayan bir şeye ne ziyadelik ne de noksanlık vâki olmaz ve herhangi bir şey ona denk olamaz; ondan daha fazla ya da daha noksan da olamaz. O asla fasıllardan oluşan (*munfasıl*) bir şey de olmaz. O, mahiyeti üzere ne kendisine denk olur; ne kendisinden fazla ne de noksan olur.

[170] Eğer onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler), "İlave ile birlikte o, ilâveden önceki durumundan daha uzun değildir." derlerse, bu durumda kendisi dışındakiyle birlikte bir şeyin tek başına kendisinden daha fazla olmadığını kabul etmiş olurlar. Bu ise bâtıldır.

[171] Onlar, "Boşluk ve mutlak zaman farklı iki varlıktırlar." derler. Bunun üzerine onlara şöyle denilir: O ikisi (boşluk ve mutlak zaman) bu şekilde olduğuna göre, onların birbirinden ayrılması ne ile mümkün olmuştur? Eğer onlar, "Belli bir şey ile ayrılmıştır." deyip burada zikrettikleri herhangi bir şeyi ifade ederlerse, bu durumda boşluk ve mutlak zaman için kendi cinslerinden ve fasıllarından olan bir terkibi kabul etmiş olurlar. Buna ilâveten, onlar bu ikisini (boşluk ve mutlak zamanı) sayının (adet) geçerli olduğu iki varlık yapmışlardır. Her adet, sonlu ve sınırlıdır. Sınırlı olan her şeye tabiat girmiştir. Tabiatın girdiği her bir şey ise zorunlu olarak sonludur.

[١٦٧] فإن قالوا: لم يزد ذلك في أمده، كانت مكابرة لأنها مدة متصلة بها، مضافة إليها وعدد زائد على عدد.

[١٦٨] فإن قالوا زاد ذلك في أمده، سئلوا: متى كانت تلك المدة أطول؟ أقبل الزيادة أم هي وهذه الزيادة معا؟

[١٦٩] فإن قالوا: هي والزيادة معها، فقد أثبتوا النهاية ضرورة، إذ ما لا نهاية له فلا يقع فيه زيادة ولا نقص، ولا يكون شيء مساويًا له، ولا أكثر منه، ولا أنقص منه. ولا يكون هو أيضًا منفصلاً أصلاً، فلا يكون مساويًا لنفسه كما هو، ولا أكثر من نفسه ولا أقل منها.

[١٧٠] فإن قالوا: ليست هي والزيادة معها أطول منها قبل الزيادة فقد أثبتوا أن الشيء وغيره معه ليس أكثر منه وحده وهذا باطل.

[١٧١] وهم يقولون: إن الخلاء والزمان المطلق شيئآن متغايران فيقال لهم: فإذا هما كذلك. فبأي شيء انفصل بعضهما من بعض؟ فإن قالوا: انفصل بشيء ما وذكروا في ذلك أي شيء ذكروه، فقد أثبتوا لهما التركيب من جنسهما وفصلهما. وأيضًا، فجعلهم لهما شيئين إيقاع منهم للعدد عليهما، وكل عدد فهو متناه محصور، وكل محصور فقد سلكته الطبيعة، وكل ما سلكته الطبيعة فهو متناه ضرورة.

[172] Eğer onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler), bu meselede onları susturduğumuzun bir benzeriyle Bârî Teâlâ konusunda bizi susturmak isteyip "Hangisi daha fazladır? Tek başına Bârî Teâlâ mı yoksa Bârî Teâlâ mahlûkatıyla birlikte mi?" şeklinde derlerse, şöyle cevap veririz: Bu, zorunlu olan kesin bir delil sebebiyle yanlış bir sorudur. Çünkü bu kesin delil, zamanın sonradan var olmasının vücûbiyetini, bunun zamandan asla ayrı olamayacağını ve gelişip büyüyen her şeyin sonradan var olduğunu göstermektedir. Bârî Teâlâ'nın ise ne zamanı ne de gelişip çoğalması söz konusudur.

[173] Bunlara ilâveten, Bârî Teâlâ ne adettir, ne de adedin bir kısmıdır. O, ne ma'dûttur ne de ma'dûdun bir kısmıdır. Çünkü "Bir/vâhid", bu konuyu takip eden kısımda inşallah (ortaya koyacağımız) delille bir adet değildir.[17] Hakikatte "Bir" sadece Allah Teâlâ'dır. O, elbette çoğalmayan ve kendisinden başkasına izafe edilmeyendir. Çünkü O, kendisi dışındaki herhangi bir şeyle ne adet ne de sıfat olarak birleşir. Allah Teâlâ'nın dışındaki varlıklardan herhangi birisi için "bir" isminin kullanılması hakikat olmayıp ancak mecâzîdir. Çünkü söz konusu varlık, kısımlara ayrıldığında, onun "bir" tane olmayıp pek çok olduğu açığa çıkacaktır. Bundan dolayı âlemde birler olarak isimlendirilen maddelere ve sayılara adet vâki olmuştur. Gerçekte "Bir"e gelince, o asıl itibarıyla çok olmayan ve hiçbir şekilde çoğalmayan şeydir. Yine hiçbir şekilde adet ona vâki olmaz. İşte o zaman "bir", ne "bir" ne de "çok" olan bir bir olur. Bu ise saçmalıktır, muhaldir ve meydana gelmesinin imkânı yoktur. Böylece evvel olan birin kendisi dışındaki bir şeye -ne adet ve kemiyet noktasında, ne cins ve sıfat konusunda, ne de herhangi bir manada- izafe edilmesi mümkün değildir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[174] Eğer birisi, yüce Allah'ın *"Üç kişi gizlice konuşmaz ki dördüncüleri O olmasın. Beş kişi gizlice konuşmaz ki altıncıları O olmasın. Bundan daha az, yahut daha çok da olsalar, nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir."* (Mücâdile 58/7) meâlindeki sözünü dile getirir ve *"Allah, onların dördüncüsüdür."* ve *"Allah onların altıncısıdır."* şeklindeki sözlerinin manası nedir diye sorarsa, bu, yüce Allah'ın onlarda yaratmış olduğu fiilidir. Bu da yüce Allah'ın zâtı itibarıyla değil ama onları ihata etmesi bakımından onların dördüncüsü ve altıncısıdır ya da onları kontrol eden bir melek vasıtasıyla Allah onların dördüncüsü ya da altıncısı olur.

[١٧٢] فإن أرادوا ألزامنا في الباري تعالى مثل ما ألزمناهم في هذا السؤال: فقالوا: أيما أكثر، الباري تعالى وحده أم الباري وخلقه معًا؟ قلنا: هذا سؤال فاسد بالبرهان الضروري؛ لأن هذا البرهان إنما هو على وجوب حدوث الزمان، وما لم ينفك من الزمان، وعلى حدوث النوامي.

[١٧٣] وأيضًا، فإن الباري تعالى ليس عددًا، ولا بعض عدد، وليس هو أيضًا معدودًا ولا بعضًا لمعدود لأن واحدًا ليس عددًا بالبرهان الذي نورده في الباب الذي يتلو هذا الباب إن شاء الله تعالى. ولا واحد على الحقيقة إلا الله عز وجل فقط. فهو الذي لا يتكثر ألبتة ولا ينضاف إلى سواه، إذ لا يجمعه مع شيء سواه عدد، ولا صفة ألبتة، لأن كل ما وقع عليه اسم واحد مما دونه تعالى، فإنما هو مجاز لا حقيقة. لأنه إذا قسم استبان أنه كان كثيرًا لا واحدًا. فلذلك وقع العدد على الأجرام والأعداد المسماة آحادًا في العالم. وأما الواحد في الحقيقة فهو الذي ليس كثيرًا أصلًا ولا يتكثر بوجه من الوجوه فلا يقع عليه عدد بوجه من الوجوه، لأنه يكون حينئذ واحدًا إلا واحدًا كثيرًا إلا كثيرًا وهذا تخليط ومحال وممتنع لا سبيل إليه. فلا يجوز أن يضاف الواحد الأول إلى شيء مما دونه لا في عدد ولا كمية ولا في جنس ولا في صفة ولا في معنى من المعاني أصلًا. وبالله تعالى التوفيق.

[١٧٤] فإن ذكر ذاكر قول الله تعالى ﴿مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوَى ثَلاثَةٍ إِلا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلا خَمْسَةٍ إِلا هُوَ سَادِسُهُمْ وَلا أَدْنَى مِنْ ذَلِكَ وَلا أَكْثَرَ إِلا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا﴾ فمعنى قوله تعالى ﴿هُوَ رَابِعُهُمْ وَ هُوَ سَادِسُهُمْ﴾ إنما هو فعل فعله فيهم وهو أن ربعهم بإحاطته بهم لا بذاته، وسدسهم بإحاطته لا بذاته أو قد يربعهم بملك يشرف عليهم ويسدسهم كذلك.

[175] Bu görüş hakkındaki kesin delil ise şudur: Allah Teâlâ, bu âyet ile, -herhangi bir tartışmaya gerek kalmaksızın, aksine işiten herkesin aklî zorunluluğu sebebiyle- insanların gizli konuşmalarının kendisine gizli kalmayacağını kastetmiştir. Bu, âyetin beyanıdır. Çünkü Allah Teâlâ, âyete, gizli konuşanların fısıldamalarını zikretmek suretiyle başlamıştır. Yüce Allah, burada zâtı itibarıyla onlarla birlikte sayılmayı değil, onların gizli konuşmalarını bildiğini kastetmiştir. Yüce Allah'ı (zâtı ile onlarla birlikte olmaktan) tenzih ederiz. Çünkü yüce Allah'ın aynı anda üç Hintli, üç Sindli, üç Iraklı ve üç Çinli ile birlikte olması ve zâtı itibarıyla sayılan bir varlık olması, sayıların ve sayılan varlıkların (ma'dûd) konumları açısından muhal ve imkânsızdır. Şayet bu olsa idi, bu durumda yüce Allah'ın Hindistan'da dördüncü kişi olması, Çin'de üç kişiyle birlikte dördüncü kişi olması ve onların toplamının da sekiz olması gerekirdi. Çünkü onların toplamı sekiz kişidir. O zaman Allah Teâlâ, "iki" ve "daha fazla" varlık olurdu. Bu da muhaldir.

[176] Aynı şekilde Allah Teâlâ zâtı itibarıyla, gizlice konuşan beş kişinin altıncısı olduğuna göre orada onlar altı kişidirler, başka bir yerde gizlice konuşan üç kişinin dördüncüsü olduğuna göre onlar da dört kişidirler. Böylece onların toplamı şüphesiz on kişidir. Böylece Allah Teâlâ "iki" varlık olur.

[177] Yine yüce Allah'ın, aynı âyetteki *"Nerede olurlarsa olsunlar, O mutlaka onlarla beraberdir."* (Mücâdile 58/7) şeklindeki sözü de böyledir. Allah Teâlâ, "neredelik" vasfını onlara izafe etmiştir, kendi nefsine değil. Dolayısıyla âyetin manası "Nerede olursanız olun, Allah Teâlâ ihatası sebebiyle onlarla birliktedir." şeklindedir. Zira Allah'ın zâtı itibarıyla iki mekânda olması muhaldir. Böylece onların itirazı geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a çokça hamd olsun.

[178] Birisinin "Allah ve O'nun Elçisi" veya "Allah ve Amr" şeklindeki sözü, bize itiraz olarak dile getirilen bir husus değildir. Çünkü biz, yüce Allah'ın isminin başka bir varlığın ismine iliştirilmesini yasaklamayız. Çünkü isim, hece harflerinden meydana gelen bir kelimedir.

[١٧٥] وبرهان هذا القول، أن الله تبارك وتعالى إنما عنى بهذه الآية بلا خلاف بل بضرورة العقل من كل سامع أنه لا يخفي عليه نجواهم، وهذا نص الآية لأنه تعالى افتتحها بذكر نجوى المتناجين، إنما أراد عز وجل علمه بنجواهم إلا أنه معدود معهم بذاته إلى ذواتهم حاشى لله من ذلك. إذ من المحال الممتنع الخارج عن رتبة الأعداد والمعدودين أن يكون الله عز وجل معدودًا بذاته مع ثلاثة بالهند، ومع ثلاثة بالسند، ومع ثلاثة بالعراق، ومع ثلاثة بالصين في وقت واحد، لأنه لو كان ذلك لكان الذين هو رابعهم بالهند، مع الثلاثة الذين هو رابعهم بالصين ثمانية كلهم، لأنهم أربعة وأربعة بلا شك فكأن تعالى حينئذ يكون اثنين وأكثر وهذا محال.

[١٧٦] وكذلك إذا كان بذاته سادسًا لخمسة ها هنا ستة، ورابعًا لثلاثة هنالك فهم أربعة فهم كلهم بلا شك عشرة فهو إذًا اثنان.

[١٧٧] وكذلك قوله تعالى في الآية نفسها ﴿إلا هُوَ مَعَهُمْ أَيْنَ مَا كَانُوا﴾ إنما أضاف تعالى الأينية إليهم لا إلى نفسه تعالى معناه أينما كانوا فهو تعالى معهم بإحاطته إذ محال أن يكون بذاته في مكانين. فبطل اعتراضهم والحمد لله رب العالمين كثيرًا.

[١٧٨] وليس قول القائل: الله ورسوله أو الله وعمر مما يعترض به علينا، لأننا لم نمنع من ضم اسمه تعالى إلى اسم غيره معه، لأن الاسم كلمة مركبة من حروف الهجاء،

Ancak biz, yüce Allah'ın zâtının kendisi dışındaki bir varlık (*şey*) ile birlikte sayılmasını kabul etmeyiz. Zira sayı, belli bir meselede (kaziyye) bir şeyin başka bir şeyle toplanmasıdır. Yüce Allah, -kendi yarattığı bir şey olduğu halde- herhangi bir şeyle asla cem edilmez. Böylece yüce Allah'tan sayının nefyedildiği anlaşılmaktadır. Allah hakkında sayının nefyedilmesi sahih olunca, O'nun sayılan bir varlık (ma'dûd) olmaması da kesin olarak doğrudur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[179] Yine onlara (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlere) şöyle sorulur: Zikredilen bu zaman ve mekan, cins ve türlerin altına girer mi yoksa girmez mi? Zaman ve mekân on makûlâtın (kategorinin)[18] altına girer mi, girmez mi?

[180] Eğer onlar hayır derlerse, bu durumda zaman ve mekânı tamamen reddetmiş ve elbette bunları yok kılmış olurlar. Zira mevcudat açısından kategoriler, ancak varlık, cins ve tür altında gerçekleşir. Zorunlu delillerle bilinen, aziz ve yüce olan Hakk, Evvel, Vâhid ve Halik olan yüce Allah bu durumdan müstesnadır. Allah Teâlâ'nın cins, tür ve makûlâtın (kategorilerin) haricinde olduğu hususu söz konusu deliller sebebiyle zorunludur.

[181] Genel olarak onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler), ister dilesinler isterse diretsinler; belirtilen ve iki varlık olan boşluk ve mutlak zaman, zorunlu olarak kemiyet ve adet cinsi altına girmiştir. Zaman ve mekân bu şekilde olduğuna göre, bizim ve onların bildiği bu zaman ve onların iddia ettikleri bu zaman, "zaman (*metâ*)" kategorisi altında yer almaktadır. Onların iddia ettikleri mekân da aynı şekilde -bizim ve onların bildiği mekânla birlikte- "mekan (eyne)" kategorisi altında yer almaktadır.

[182] Bir cinsin kendisine ait varlıklar için zorunlu kıldığı hususlar, bu cinsin altına giren varlıkları bağlaması zorunlu olarak gereklidir. Dolayısıyla bu durum, bu cinsin altına giren her şey için gereklidir, burada şüphe yoktur; o ikisi (mekan ve zaman) mürekkeptir ve sonluluk onlarda zorunlu olarak vardır. Zira kategorilerin tamamı böyledir.

وإنما منعنا من أن تعد ذاته تعالى مع شيء غيره، إذ العدد إنما هو جمع شيء إلى غيره في قضية ما والله تعالى لا يجمعه وخلقه شيء أصلاً. فصح انتفاء العدد عنه تعالى وإذا صح انتفاء العدد عنه صح أنه ليس معدودًا ألبتة. والحمد لله رب العالمين.

[١٧٩] ويسألون أيضًا، أهذا الزمان والمكان اللذان يذكران أهما واقعان تحت الأجناس والأنواع أم لا؟ وهل هما واقعان تحت المقولات العشر أم لا؟

[١٨٠] فإن قالوا لا فقد نفوهما أصلاً وأعدموهما ألبتة، إذ لا مقول من الموجودات إلا هو واقع تحته، وتحت الأجناس والأنواع. حاشا الحق الأول الواحد الخالق عز وجل الذي علم بضرورة الدلائل ووجب بها خروجه عن الأجناس والأنواع والمقولات.

[١٨١] وبالجملة شاؤوا أو أبوا، فالخلاء والزمان المطلق اللذان يذكران كانا موجودين، فهما واقعان تحت جنس الكمية والعدد ضرورة، فإذا كان ذلك كذلك فهذا الزمان الذي ندريه نحن وهم، وذلك الزمان الذي يدعونه هما واقعان جميعا تحت جنس متى. وكذلك المكان الذي يدعونه واقع مع المكان الذي نعرفه نحن وهم تحت جنس أين.

[١٨٢] وبالضرورة يجب أن ما لزم بعض ما تحت الجنس مما يوجبه له الجنس فإنه لازم لكل ما تحت ذلك الجنس، وإذ لا شك في هذا فهما مركبان، والنهاية فيهما موجودة ضرورة إذ المقولات كلها كذلك.

[183] Bunlara ilâveten, mekânın, içinde var olduğu bir "müddet"e zorunlu olarak ihtiyacı vardır. Bunun üzerine onlara, bu müddet sizin iddia ettiğiniz zaman mıdır yoksa ondan farklı bir şey midir, diye sorarız. Eğer söz konusu müddet, sözü edilen zaman olursa, bu durumda o mekâna ait bir zamandır, o da mekânda mahmûldür. Dolayısıyla o, zamana sahip olan bütün zamanlar gibidir. Bunların arasında bir fark yoktur. Eğer söz konusu müddet, sözü edilen zamanın dışında olursa, o zaman burada bu mekânın müddetinin dışında, bizim ve onların bildikleri zamanın dışında üçüncü bir zaman vardır. Bu ise dediğini düşünmeyen ve çirkinliklerden utanmayan her bir kimsenin iddia etmekten âciz kalmayacağı bir vesvesedir.

[184] Onlara (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlere), şöyle denilir: İddia ettiğiniz mekân ve iddia ettiğiniz zaman, bilinen mekân ve bilinen zamanla birlikte aynı cinsin ve tanımın altında yer almadığına göre, bu durumda onu niçin zaman ve mekân olarak isimlendirdiniz? O ikisini, problemi, karışıklığı ve safsatayı uzaklaştırmak için, ayrıca ortak isimlerin karışıklığa sebebiyet vermesini engellemek için, farklı iki isimle isimlendirmeli değil miydiniz? Eğer o ikisi, bilinen zaman ve mekânla birlikte, aynı tanımın altında yer alırlarsa, bu durumda zaman ve mekânın bilinen zaman ve mekânın dışında olduğu şeklindeki iddianız zorunlu olarak geçersiz olur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[185] Yine onlara (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlere), bu zaman ve mekânın bilinenin dışında olması durumu sorulur: O ikisi feleğe dahil midir yoksa onun haricinde midirler? Ya da ne onun haricinde ne de dahilinde midirler?

[186] Eğer onlar, "Zaman ve mekân, feleğe dahildirler." derlerse, bu durumda boşluk (halâ), o zaman doludur (melâ). O zaman mekân, (boşlukta) yer edinen varlıktadır, yani feleğin dahilindedir. Bu ise muhaldir. O halde zaman, kendisi dışında bilinmeyen bir şeydir.

[187] Eğer onlar, "Zaman ve mekân, feleğin dışındadır." derlerse, bu durumda onlar -feleğin haricinden başlamak suretiyle- bir nihayetin olmasını zorunlu kılarlar.

[١٨٣] وأيضًا، فإن المكان لا بد له من مدة يوجد فيها ضرورة فنسألهم، هل تلك المدة هي الزمان الذي يدعونه أم هي غيره؟ فإن كانت هي هو فهو زمان للمكان فهو محمول في المكان فهو ككل زمان لذي الزمان فلا فرق. وإن كانت غيره فها هنا إذن زمان ثالث غير مدة ذلك المكان، وغير الزمان الذي ندريه نحن وهم، وهذه وساوس لا يعجز عن ادعائها كل من لم يبال بما يقول ولا استحيا من فضيحة.

[١٨٤] ويقال لهم إذ ليس المكان الذي تدعونه والزمان الذي تدعونه واقعين مع المكان المعهود، والزمان المعهود تحت جنس وحد واحد. فلم سميتموه مكانًا وزمانًا وهلا سميتموهما باسمين مفردين لهما ليبعدا بذلك عن الإشكال والتلبيس والسفسطة بالتخليط بالأسماء المشركة. فإن كانا مع الزمان والمكان المعهودين تحت حد واحد فقد بطلت دعواكم زمانًا ومكانًا غير الزمان والمكان المعهودين بالضرورة. وبالله تعالى التوفيق.

[١٨٥] ويسألون أيضًا عن هذا الزمان والمكان غير المعهودين: أهما داخل الفلك أم خارجه؟

[١٨٦] فإن قالوا: هما داخل الفلك فالخلاء إذا هو الملاء والمكان إذا في التمكن يعني في داخله. وهذا محال، والزمان إذن هو الذي لا يعرف غيره.

[١٨٧] وإن قالوا: هما خارج الفلك أوجبوا لهما نهاية ابتداء مما هو خارج الفلك.

[188] Eğer onlar, “Zaman ve mekân, ne feleğin haricindedir ne de onun dahilindedir.” derlerse, bu, kesin bir delile muhtaç olan bir iddiadır ve onun doğruluğunu gösteren kesin bir delil de yoktur. Dolayısıyla bu görüş bâtıldır.

[189] Eğer onlar, “Sizler, bunu, yüce Allah hakkında söyleyebilir misiniz?” derlerse, onlara “evet” diye cevap veririz. Çünkü Allah’ın varlığına dair kesin bir delil mevcuttur. Yüce Allah’ın varlığı sahih olunca, O’nun, âlemdeki her şeyden farklı olmasının vücûbiyetiyle alakalı kesin delil de mevcuttur. Buna göre O, ne âleme dahildir ne de onun dışındadır. Sizler, iddia ettiğiniz boşluk ve zamanın varlığını gösteren sahih kesin bir delile sahip değilsiniz. Böylece sizin sözünüzün tamamı sadece bir iddiadır. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[190] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bizler, onlara (Tanrı’nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlere), ait bir soru asla bulamadık. Yine onlardan hareketle ortaya koyduğumuz bir delil de asla getirmedik. Boşluk ve müddetin ezelîyeti konusunda onlara ait ihtilaf olması mümkün bir şey de bulamadık ki onu ortaya koyalım. Ancak bu, onların önceki mülhitlerin bazılarını taklit etmesiyle oluşan bir görüştür. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[191] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların “mutlak mekân” diye isimlendirdikleri, sona ermeyeceğini ve kendisinde yer edinilen bir mekân olduğunu ifade ettikleri “boşluğun” kendisiyle bâtıl olduğu hususlardan biri, ondan asla ayrılmayacak zorunlu kesin bir delildir.

[192] Onların zihinleri bulandırdıkları, ortaya koymak suretiyle fitne çıkardıkları ve kendisiyle boşluğu ispat etmeyi diledikleri delilleri tuhaftır. O da şudur: Bizler toprağın, suyun, toprak cinsinden olan cisimlerin, cıvanın ve benzerlerinin tabiatının dâimî olarak “düşmek” olduğunu görürüz. Bunlar merkeze ve orta noktasına gelmek isterler. Onlar, bu tabiattan ayrılmaz. Dolayısıyla bu varlıklar, kendilerine üstün gelen bir zorlama ile ancak havaya doğru yükselirler. Suyu ve taşı güç kullanarak havaya kaldırmamız böyledir. Bu ikisini kaldırdığımızda, havaya yükselmiş olurlar; onları bıraktığımızda ise düşmek suretiyle kendi tabiatlarına dönerler.

[١٨٨] وإن قالوا: لا خارج ولا داخل فهذه دعوى مفتقرة إلى برهان ولا برهان على صحتها فهي باطل.

[١٨٩] فإن قالوا: أنتم تقولون هذا في البارىء تعالى؟ قلنا لهم: نعم، لأن البرهان قد قام على وجوده، فلما صح وجوده تعالى قام البرهان بوجوب خلافه لكل ما في العالم على أنه لا داخل ولا خارج، وأنتم لم يصح لكم برهان على وجود الخلاء والزمان الذي تدعونه، فصار كلامكم كله دعوى. وبالله التوفيق.

[١٩٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولم نجد لهم سؤالاً أصلا، ولاً أتونا قط بدليل فنورده عنهم، ولا وجدنا لهم شيئًا يمكن الشغب به في أزلية الخلاء والمدة. فنورده عنهم، وإن لم ينتبهوا وإنما هو رأي قلدوا فيه بعض قدماء الملحدين فقط. وبالله التوفيق.

[١٩١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ومما يبطل به الخلاء الذي سموه مكانًا مطلقًا، وذكروا أنه لايتناهي وأنه مكان متمكن فيه برهان ضروري لا انفكاك منه.

[١٩٢] وأطرف شيء أنه برهانهم الذي موهوا به وشغبو بإيراده، وأرادوا به إثبات الخلاء وهو أننا نرى الأرض والماء والأجسام الترابية من الصخور والزئبق، ونحو ذلك طباعها السفل أبدًا، وطلب الوسط والمركز وأنها لا تفارق هذا الطبع فتصعد إلا بقسر يغلبها ويدخل عليها كرفعنا الماء والحجر قهرًا، فإذا رفعناهما ارتفعا، فإذا تركناهما عادا إلى طبعهما بالرسوب، ونجد النار والهواء طبعهما الصعود والبعد عن المركز والوسط ولا يفارقان هذا الطبع إلا بحركة قسر تدخل عليهما ويرى ذلك عيانًا كالزق المنفوخ والإناء المجوف المصوب في الماء، فإذا زالت تلك الحركة القسرية رجعًا إلى طبعهما،

Yine biz ateşin ve havanın tabiatının yükselmek, merkezden ve orta noktadan uzaklaşmak olduğunu görürüz. Bu tabiat ateş ve havadan, ancak onlara yöneltilen bir zorlama hareketiyle ayrılır. Bu durum şişirilmiş tulum ve suya konulmuş içi boş kapta olduğu gibi açıkça görülür. Bu zorlama/icBârî hareket sona erince, her ikisi de kendi tabiatlarına dönerler. Yine tulumba (sârikatü'l-mâ) diye isimlendirilen bir kapta suyun yukarıda durduğunu ve aşağıya düşmediğini görürüz. Yine şırınganın toprağı, suyu ve cıvayı yükselttiğini biliriz. Bir kuyu kazdığımızda hava ile dolduğunu ve havanın aşağıya doğru yayıldığını görürüz. Hacamat şişesinin toprak cinsinden olan cisimleri kendisine doğru çektiğini de görürüz. Bunların tamamı, üçüncü bir ihtimal olmaksızın, iki yoldan birisiyle mümkündür: Ya -bizim dediğimiz gibi- genel olarak boşluk yoktur; ya da -boşluğu ispat eden kimselerin dediği gibi- boşluğun tabiatı bu cisimleri kendisine çekmesinden dolayıdır. Bunun üzerine, “Boşluğu ispat eden kimselerin dediği gibi, boşluğun tabiatı bu cisimleri kendisine çeker.” şeklindeki görüşleri hakkında araştırdık ve bu görüşün delili olmayan bir iddia olduğunu gördük. Dolayısıyla bu görüş düşmüştür.

[193] Sonra diğer görüşü araştırdık ve bunun onların (Tanrı’nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenlerin) aleyhine olduğunu gördük. Çünkü cisimler kaçınılmaz olarak boşluğa doğru çekildiğine göre, bu durumda dolu hale gelirler. Dolu ise, hazır ve mevcuttur. Boşluk, kesin delili olmayan bir iddiadır. Dolayısıyla bu görüş geçersizdir ve boşluğun yokluğu sabit olmuştur.

[194] Sonra sözümüz hakkında inceleme yaptık ve bu görüşün müşâhede yoluyla bilindiğini gördük. Bunu ancak duyularla anladık. Akıl, orada yer edinen bir varlık olmaksızın boş olarak kalan bir mekânın imkânını tahayyül edemez. Böylece zorunlu olarak doluluk doğrudur ve boşluk bâtıldır. Zira ona (boş olarak kalan bir mekâna) dair bir delil mevcut değildir ve o asla var olmamıştır. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[195] Sonra onlara şöyle deriz: Sizin görüşünüze göre feleğin haricinde bir boşluk olsa idi, tabiatı itibarıyla cisimleri çektiğini iddia ettiğiniz bu boşluğun cinsinden olmaktan ya da onun dışından olmaktan uzak olamazdı. Bu iki durumdan biri zorunludur, üçüncü bir ihtimalin elbette imkânı yoktur.

ثم نجد الإناء المسمى سارقة الماء يبقي الماء فيها صعدًا ولا ينسفك ونجد الزراقة ترفع التراب والزئبق والماء ونجد الزرافة ترفع التراب والزئبق والماء ونجد إذا حفرنا بئرًا امتلأ هواء وسفل الهواء حينئذ ونجد المحجمة تمس الجسم الأرضي إلى نفسها. فليس كل هذا إلا لأحد وجهين لا ثالث لهما؛ إما عدم الخلاء جملة كما نقول نحن وإما لأن طبع الخلاء يجتذب هذه الأجسام إلى نفسه كما يقول من يثبت الخلاء. فنظرنا في قولهم:إن طبع الخلاء يجتذب هذه الأجسام إلى نفسه كما يقول من يثبت الخلاء فوجدناه دعوى بلا دليل فسقط.

[١٩٣] ثم تأملناه أخرى: فوجدناه عائدًا عليهم، لأنه إذا اجتذبت الأجسام ولا بد فقد صار ملاء، فالملاء حاضر موجود، والخلاء دعوى لا برهان عليها، فسقطت وثبت عدم الخلاء.

[١٩٤] ثم نظرنا في قولنا، فوجدناه يعلم بالمشاهدة، وذلك أننا لم نجد إلا بالحس ولا بتوهم العقل بالإمكان مكانًا يبقى خاليًا قط دون متمكن فصح الملاء بالضرورة وبطل الخلاء إذ لم يقم عليه دليل ولا وجد قط. وبالله تعالى التوفيق.

[١٩٥] ثم نقول لهم: إن كان خارج الفلك خلاء على قولكم فلا يخلو من أن يكون من جنس هذا الخلاء الذي تدعون أنه يجتذب الأجسام بطبعه أو يكون من غير جنسه، ولا بد من أحد هذين الوجهين ضرورة ولا سبيل إلى ثالث ألبتة.

[196] Eğer onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler) "Boşluk kendi cinsindendir." derlerse -ki bu onların görüşüdür- böylece bütün tabiatlara üstün gelen bu boşluğun tabiatının boşlukta yer edinen varlıkları kendisine çekmek olduğunu ve boşluğun bunlarla dolduğunu kabul etmiş olurlar. Ta ki boşluk, unsurların kuvvelerini kendi tabiatlarına dönüştürür. Böylece feleğin haricinde olan bu boşluğun zorunlu olarak böyle olması gereklidir. Çünkü bu, onun (boşluğun) tabiatının ve cinsinin özelliğidir. Zorunlu olarak bununla orada yer edinen bir varlık olması vaciptir. Bu olunca -onlara göre bu boşluğun bir nihayeti yoktur-, boşluğu doldurmuş olan cismin de bir nihayeti yoktur. Biz, nihayeti olmayan bir cismin var olmasının mümkün olmadığını zorunlu kesin delillerle ortaya koymuştuk. Halbuki bu görüş, nihayeti olmayan bir cismin varlığını zorunlu kılar. Olmayan bir şeyin var olmasının zorunlu kıldığı her şey, bâtıl olup asla olmamıştır. Dolayısıyla boşluk bâtıldır.

[197] Şayet bu olsa idi, bu durumda boşluk (*halâ*) değil, doluluk (*melâ*) olurdu. Bu da onların görüşüne aykırıdır.

[198] Eğer onlar (Tanrı'nın, madde, zaman ve mekânın ezelî olduğunu iddia edenler), "Bilakis bu boşluk, söz konusu boşluğun cinsinden farklıdır." şeklinde derlerse, onlara şöyle cevap verilir: "Bunu ne ile bildiniz ve nasıl bir istidlâl bulundunuz? O boşluk olmadığı halde, onu boşluk şeklinde isimlendirmeniz nasıl zorunlu oldu? Bu sorulardan asla kaçış yoktur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[199] Birisi "Alemin dışındaki bir mekânda, insan tanımıyla tanımlanmayan ve bu insanlar gibi olmayan insanların olduğunu" söylese, ya da "feleğin dışında, yakıcı olmayan ve bu ateşin cinsinden olmayan bir ateşin bulunduğunu" söylese, bunların tamamı ahmaklık ve saçmalıktır. Onlar, ahmaklık ve saçmalık hususunda eşittirler.

[200] Ebû Muhammed şöyle dedi: Mekânın ve zamanın ezelîyetiyle alakalı görüşlerinin iptal edilmesi açısından bu konuya dahil ettiğimiz (burada saydığımız delil türü) her şey, nefsin ezelîyeti konusunda da bağlayıcıdır. Bunların arasında bir fark yoktur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[١٩٦] فإن قالوا: هو من جنسه وهو قولهم فقد أقروا بأن طبع هذا الخلاء الغالب بجميع الطبائع هو أن يجتذب المتمكنات إلى نفسه فيمتلىء بها حتى أنه يحيل قوى العناصر عن طباعها، فوجب أن يكون ذلك الخلاء الخارج عن الفلك لذلك أيضًا ضرورة. لأن هذه صفة طبعه وجنسه فوجب بذلك ضرورة أن يكون متمكنًا فيه، ولا بد وإذا كان هذا وذلك الخلاء عندهم لا نهاية له فالجسم المالىء له أيضًا لا نهاية له، وقد قدمنا البراهين الضرورية أنه لا يجوز وجود جسم لا نهاية له فالخلاء باطل.

[١٩٧] ولو كان ذلك أيضًا لكان ملأ له خلاء وهذا خلاف قولهم.

[١٩٨] فإن قالوا بل ذلك الخلاء هو من غير جنس هذا الخلاء. يقال لهم فبأي شيء عرفتموه وبم استدللتم عليه وكيف وجب أن تسموه خلاء وهو ليس خلاء وهذا لا مخلص منه وبالله تعالى التوفيق.

[١٩٩] وهم في هذا سواء. ومن قال: أن في مكان خارج من العالم ناسًا لا يحدون بحد الناس، ولا هم كهؤلاء الناس، أو من قال: إن في خارج الفلك نارًا غير محرقة ليست من جنس هذه النار وكل هذا حمق وهوس.

[٢٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: و كل ما أدخلنا في الباب من إبطال قولهم بأزلية المكان و الزمان، فهو لازم في قولهم بأزلية النفس أيضًا ولا فرق، و بالله تعالى التوفيق.

“Alemin Yaratıcısı ve Yöneticisi Birden Fazladır.” Diyen Bir Kimseye Dair Kelâm

[201] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: “Alemin yaratıcısının birden fazla olduğunu kabul edenler fırkalara ayrıldılar. Bunları iki fırka altında toplamak mümkündür:

[202] [ı] Bu fırkalardan biri, âlemin, yöneticilerinden farklı olduğu (onların dışında olduğu) görüşünü benimser. Onlar, yedi yıldızın yönetimini ve ezelîyetini kabul ederler; onlar Mecûsîlerdir.[19] Kelâmcılar, onların şöyle dediklerini zikrettiler: “Bârî Teâlâ’nın vahdeti (yalnızlığı) uzayınca yalnızlık hissetti. Yalnızlık hissedince kötü ve çirkin bir düşünce aklına geldi. Bu kötü düşünce tecessüm etti ve karanlığa dönüştü. Ondan “Ehrimen” meydana geldi, o da İblis’tir. Bunun üzerine Bârî Teâlâ onu kendisinden uzaklaştırmak istedi, fakat bunu başaramadı. Bunun üzerine güzel ve hayırlı şeyleri yaratmak suretiyle ondan sakındı. Ehrimen de şerri yaratmaya başladı...” Mecûsîlerin bu konuda pek çok saçmalıkları vardır.

[203] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, Mecûsîlerin bilmediği bir durumdur. Bilakis onların zâhir olan görüşleri şudur: (ı) Bârî Teâlâ, ki o “Evuramen’dir (Ürmüz/Ahura Mazda’dır). (ıı) İblis, o da “Ehrimen”dir; (ııı) “Kam”, o da zamandır; (ıv) “Cam”, o da mekân ve aynı zamanda boşluktur; (v) “Tûm”, o da cevherdir ve “heyûlâ”dır ve aynı zamanda “tînet” ve “maya”dır (الخميرة). İşte bu beş varlık ezelîdir. “Ehrimen”, kötülüklerin yaratıcısıdır. “Evuramen/Ürmüz” ise iyiliklerin yaratıcısıdır. “Tûm” bütün bunların kendisinde meydana geldiği varlıktır (*mef’ûlün fîh*). Nitekim biz, bu görüşün yanlışlığını, tabip Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî’nin *“el-’ilmu’l-ilâhî”* adlı kitabındaki görüşlerini nakzetmek için derlediğimiz kitapta ortaya koymuştuk.

[204] Mecûsîler nûra, ateşe ve suya tâzim ederler. Ancak onlar, “Zerdüşt”ün (Zerâdeşt) peygamberliğini de kabul ederler. Mecûsîlerin Zerdüşt’e nispet ettikleri şeriatları vardır.

[205] Mecusîlerin mezheplerinden biri “Mezdekiyye”dir[20]. Onlar, Kâhin (*el-Mûbiz*) Mezdek’in taraftarları olup kazançta ve kadınlarda eşitliği (ortaklığı) kabul ederler.

[الكلام على من قال الفرقة الرابعة بتعدد فاعل العالم ومدبره]

الكلام على من قال أن فاعل العالم ومدبره أكثر من واحد

[٢٠١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: افترق القائلون بأن فاعل العالم أكثر من واحد فرقًا، ثم ترجع هذه الفرق إلى فرقتين:

[٢٠٢] فإحدى الفرقتين تذهب إلى أن العالم غير مدبريه، وهم القائلون بتدبير الكواكب السبعة، وأزليتها وهم المجوس؛ فإن المتكلمين ذكروا عنهم أنهم يقولون:إن الباري عز وجل لما طالت وحدته استوحش، فلما استوحش فكر فكرة سوء فتجسمت فاستحالت ظلمة، فحدث منها أهرمن وهو إبليس، فرام الباريء تعالى إبعاده عن نفسه فلم يستطع فتحرز منه بخلق الخيرات وشرع أهرمن في خلق الشر ولهم في ذلك تخليط كثير.

[٢٠٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا أمر لا تعرفه المجوس قولهم الظاهر هو أن الباري تعالى، وهو أورمن، وإبليس وهو أهرمن، وكام وهو الزمان، وجام وهو المكان، وهو الخلاء أيضًا ونوم وهو الجوهر، وهو أيضًا الهيولى وهو أيضًا الطينة والخميرة خمسة لم تزل وإن أهرمن هو فاعل الشرور. وإن أورمن فاعل الخير، وإن نوم هو المفعول فيه كل ذلك. وقد أفردنا في نقض هذه المقالة كتابًا جمعناه في نقض كلام محمد بن زكريا الرازي الطبيب في كتابه الموسوم بالعلم الإلهي.

[٢٠٤] والمجوس يعظمون الأنوار والنيران والمياه إلا أنهم يقرون بنبوة زرادشت، ولهم شررائع يضيفونها إليه.

[٢٠٥] ومنهم المزدقية وهم أصحاب مزدق الموبذ وهم القائلون بالمساواة في المكاسب والنساء.

[206] Mecusîlerin mezheplerinden bir diğeri de Hürremiyye'dir.[21] Bunlar "Babek"in[22] taraftarları olup Mezdekiyye'nin fırkalarından biridirler. Bunlar da İsmâiliyye mezhebinin, Karmatîlerin, Benî Ubeyd ve taraftarlarının görüşü üzere olan kimselerin ilk nüvesidirler (sır, öz).

[207] Alemin yöneticilerinin birden fazla olduğunu söyleyen kimselerin cümlesine Sâbiîler[23] de dahildir. Sâbiîler, -Mecûsîlerin görüşlerini açıklarken benzerini ortaya koyduğumuz üzere- iki aslın kadim olduğunu kabul ederler. Ancak onlar (Sâbiîler), yedi yıldızı ve on iki burcu tâzim ederler. Bunları (yedi yıldız ve on iki burcu) mâbetlerinde tasvir edip onların kadim olduklarına inanırlar; onlara kurbanlar adayıp tütsüler yakarlar. Onların (Sâbiîlerin), müslümanların namazına benzeyen gece ve gündüz (kıldıkları) beş namazları vardır; Ramazan ayında oruç tutarlar; namazlarında Kâbe'ye ve Beytülharam'a yönelirler; Mekke'ye ve Kâbe'ye tâzim ederler; ölü hayvanın etini yemeyi, kanı ve domuzu haram sayarlar; müslümanların (evlenilmesini) haram kabul ettikleri akrabalarla evlenmeyi haram kabul ederler.

[208] Hintliler de Budaların heykelleri hakkında aynı şeyi yaparlar. Buda heykellerini, yıldızların isimleri üzerine tasvir eder ve bunlara tâzimde bulunurlar. Araplardaki putperestliğin ve Sudan'daki putçuluğun aslı da budur. Öyle ki çok uzun bir zamanın geçmesiyle birlikte durum, bizzat bu putlara tapınmaya varmıştır.

[209] Sâbiîlerin sahip olduğu din, yeryüzündeki dinlerin en eski olanıdır. Dünyadaki insanların sürekli olarak yaptığı gibi, Sâbiîlik mensupları dinlerinde bazı yeni uygulamalar ihdas etmişler, -zikrettiğimiz gibi- onun şeriatlarını değiştirmişlerdir. Bunun üzerine yüce Allah, dostu (*halil*) İbrâhim aleyhisselâmı, onlara, şu anda üzerinde olduğumuz İslâm dini ile göndermiştir. Onların tahrif edip bozdukları hususların düzeltilmesi, Muhammed aleyhisselâm'ın yüce Allah katından getirdiği İslâm şeriati (الحنيفة السمحة) mümkün olmuştur. Allah Resulü, Kur'ân'da ifade edildiği gibi insanlara, yıldızları yüceltmek, onlara ibadet etmek ve putlara tapınmak şeklinde insanların sonradan ihdas ettikleri şeylerin yanlışlığını açıklamıştır. Bu insanlardan bazıları, yüce Allah'ın kitabında açıkladığı hususlarla karşılaştılar. Onlar, bu ve sonraki dönemlerde "Hanifler"[24] diye isimlendirildiler. Bugün onların bir kısmı "Harran" çevresindedir. Onların sayısı gerçekten azdır.

[٢٠٦] والخرمية أصحاب بابك، وهم فرقة من فرق المزدقية، وهم أيضًا سر مذهب الإسماعيلية، ومن كان على قول القرامطة وبني عبيد وعنصرهم.

[٢٠٧] وقد يضاف إلى جملة من قال أن مدبر العالم أكثر من واحد الصابئون، وهم يقولون بقدم الأصليين على ما قدمنا من نحو قول المجوس إلا أنهم يقولون بتعظيم الكواكب السبعة، والبروج الاثني عشر، ويصورونها في هياكلهم، ويقربون الذبائح والدخن ،ولهم صلوات خمس في اليوم والليلة تقرب من صلوات المسلمين، ويصومون شهر رمضان، ويستقبلون في صلاتهم الكعبة والبيت الحرام، ويعظمون مكة والكعبة، ويحرمون الميتة والدم ولحم الخنزير، ويحرمون من القرائب ما يحرم على المسلمين.

[٢٠٨] وعلى نحو هذه الطريقة تفعل الهند بالبددة في تصويرها على أسماء الكواكب وتعظيمها، وهو كان أصل الأوثان في العرب والدقاقرة في السودان، حتى آل الأمر مع طول الزمان إلى عبادتهم إياها.

[٢٠٩] وكان الذي ينتحله الصائبون أقدم الأديان على وجه الدهر، والغالب على الدنيا إلى أن أحدثوا فيه الحوادث، وبدلوا شرائعه بما ذكرنا فبعث الله عز وجل إليهم إبراهيم خليله صلى الله عليه وسلم بدين الإسلام الذي نحن عليه الآن. وتصحيح ما أفسدوها بالحنفية السمحة التي أتى بها محمد صلى الله عليه وسلم من عند الله تعالى. فبين لهم كما نص في القرآن بطلان ما أحدثوه، من تعظيم الكواكب وعبادتها وعبادة الأوثان، فلقي منهم ما نصه الله في كتابه، وكانوا في ذلك الزمان وبعده يسمون الحنفاء، ومنهم اليوم بقايا بحران، وهم قليل جدًا.

[210] Sâbiîler, bir açıdan bu hıristiyanlara dahil olurlar; yine başka bir açıdan onlardan ayrılırlar. Sâbiîlerin hıristiyanlara dahil oldukları yöne gelince, bu da Sâbiîler'in teslise [inanmaları] ve varlığı yaratanın üç kişi olduğunu kabul etmeleridir. Sâbiîlerin hıristiyanlardan ayrıldıkları yöne gelince, o da Sâbiîlerin “Hermes”e[25] dayandırdıkları şeriatlarının var olmasıdır. Sâbiîler, onun (Hermes'in) “İdris” ve “Kaylûn” peygamberleri olduklarını zikrettikleri diğer kavimlere (gönderilen elçiler) olduklarını söylerler. Sâbiîler, söz konusu elçilerin Nûh aleyhisselâm, mevsuf Mâbed sahibi “İskalanyus”, “Azimun”, “Yudasef” ve diğerleri olduğunu söylerler. Halbuki hıristiyanlar bunları (peygamber denilen bu kişileri) bilmezler ve tanımazlar. Fakat hıristiyanlar, İsrailoğullarının kabul ettikleri her bir nebînin peygamberliğini, İbrâhim'i, İshâk'ı, Ya‘kûb'u kabul ederler; İsmâil'in, Sâlih'in, Hûd'un ve Şuayb'ın (salât ve selâm onların üzerine olsun) peygamberliğini ise bilmezler. Muhammed'i (salât ve selâm onun üzerine olsun) ve kardeşleri olan diğer enbiyanın (aleyhimüsselam) peygamberliğini ise inkâr ederler. Sâbiîler ise, zikrettiğimiz şahıslardan herhangi birisinin peygamberliğini asla kabul etmezler. Aynı şekilde Mecûsîler de sadece Zerdüşt'ü (peygamber olarak) kabul ederler.

[211] **[11]** İkinci fırkaya gelince, bu gruba mensup olanlar “Onlar âlemin yöneticileridir, elbette âlem onların dışında (farklı) değildir.” görüşünü benimsediler. Onlar, Deysânîler[26], Markuniler ve Maniheistler[27]dir. Onlar dört tabiatın ezelî olduğunu ve onların (başlangıçta) mümteziç olmayıp basit olduklarını kabul ederler. İmtizaç (karışma/karışım) sonradan meydana gelmiştir. Böylece âlem söz konusu dört tabiatın karışıp iç içe geçmesiyle (imtizaç) oluşmuştur.

[212] Maniheistlere gelince, onlar nur ve zulmet olan bu iki aslın ezelî olduğunu söylerler. Nur ve zulmet diridir (canlıdır). Onların her biri (nur ve zulmet), diğeriyle buluştuğu yön hariç, sonlu değildir. Nur ve zulmet beş ciheti açısından ise sonsuzdur. Nur ve zulmet iki cisim/maddedir. Sonra nur ve zulmetin karışımlarının vasfı konusunda hurafelere benzer görüşleri vardır. Onlar, “Mani”nin[28] taraftarlarıdır. Kelâmcılar, “Deysân, Mani'nin öğrencisidir.” dediler. Bu yanlıştır. Bilakis Deysân, Mani'den daha eskidir. Çünkü mani, onu (Deysan), kitaplarında anmış ve onu eleştirmiştir. Onlar (Deysânîler ve Maniheistler), zikrettiğimiz hususların tamamında hemfikirdir, ancak Mani'ye göre zulmet diridir, halbuki Deysân onun ölü olduğunu söylemiştir.

[٢١٠] فهذه فرقة ويدخل من هذه الفرقة من وجه، ويخرج منها من وجه آخر النصارى. فأما الوجه الذي يدخلون به فهو قولهم بالتثليث وأن خالق الخلق ثلاثة.وأما الوجه الذي يخرجون به فهو أن للصابئين شرائع يسندونها إلى هرمس ويقولون إنه إدريس وإلى قوم آخرين يذكرون أنهم أنبياء كايلون، ويقولون إنه نوح عليه السلام واسفلانيوس صاحب الهيكل الموصوف وعاظميون ويوداسف وغيرهم. والنصارى لا يعرفون هؤلاء لكن يقرون بنبوة كل نبي تعرفه من بني إسرائيل، وإبراهيم، وإسحاق، ويعقوب عليهم السلام، ولا يعرفون نبوة إسماعيل، وصالح، وهود، وشعيب. وينكرون نبوة محمد صلى الله عليه وسلم وعلى إخوته الأنبياء عليهم السلام، والصابئون لا يقرون بنبوة أحد ممن ذكرنا أصلاً، وكذلك المجوس لا يعرفون إلا زرادشت فقط.

[٢١١] وأما الفرقة الثانية فإنها تذهب إلى أن العالم هو مدبروه لا غيرهم ألبتة، وهم: الديصانية والمرقونية والمانية: القائلون بأزلية الطبائع الأربع بسائط غير ممتزجة، ثم حدث الامتزاج فحدث العالم بامتزاجها.

[٢١٢] فأما المانية فإنهم يقولون إن أصلين لم يزالا وهما نور و ظلمة، وأن النور والظلمة حية، وأن كليهما غير متناه إلا من الجهة التي لاقى منها الآخر، وأما من جهاته الخمس فغير متناه وأنهما جرمان وثم لهم في وصف امتزاجهما أشياء شبيهة بالخرافات وهم أصحاب ماني. وقال المتكلمون: إن ديصان كان تلميذ ماني وهذا خطأ بل كان أقدم من ماني لأن ماني ذكره في كتبه ورد عليه. وهما متفقان في كل ما ذكرنا إلا أن الظلمة عند ماني حية.وقال ديصان: هي موات.

[213] Mani, Harran'da bir rahip idi ve bu dini (Maniheizm'i) ihdas etti. Onu, kral Behram b. Behram öldürmüştür.[29] Zira Mani, kralın huzurunda Baş kâhin (Mûbez-i mûbezân) Ezerbaz b. Markisfend ile "neslin sona erdirilmesi" ve "dünyanın bir an önce boşaltılması" meselesinde münazara etmişti. Baş kâhin Mani'ye şöyle dedi: "Sen, dünyanın yok olmasını hızlandırmak ve her şeyin kendi şekline dönmesi için nikâhın yasaklanmasını kabul eden bir kimsesin. Bu söylediğin husus doğru ve zorunlu mudur?" Mani şöyle cevap verdi: "Üremenin sona erdirilmesi suretiyle kendisine bulaşan şeylerden nuru (ışığı) kurtarmak üzere nura yardım etmek zorunludur." Bunun üzerine Ezerbaz, "O halde senin için, davet ettiğin bu kurtuluşu hızlandırmak ve zemmedilen bu imtizacın iptaline yardım etmek vacip olan bir hakikattir." dedi. Mani, buna cevap veremedi ve sustu. Bunun üzerine Behram, Mani'nin öldürülmesini emretti. Mani ve taraftarlarından bir topluluk öldürüldü. Mani ve taraftarları, hayvanların kurban edilmesini ve onlara eziyet edilmesini doğru bulmazlardı. Îsâ aleyhisselâmın dışında enbiyadan hiçbirini peygamber olarak kabul etmezlerdi. Onlar (Maniheistler), "Zerdüşt"ün ve "Mani"nin peygamberliklerini kabul ederlerdi.

[214] Mezdekiyye mezhebi de aynı görüşlere sahiptir. Ancak onlar (Mezdekîler), "Nur ve zulmet ezelîdir ve onların arasındaki üçüncü de ezelîdir." dediler. Ancak bunların tamamı (bütün bu din/mezhep mensuplarının tamamı), söz konusu asılların kendilerinin dışında başka bir şey meydana getirmediği (ihdas) hususunda hemfikirdir. Fakat âlemin bütün suretleri onların imtizacından ve kısımlarından değişip dönüşmek suretiyle sonradan meydana gelmiştir.

[215] Bu fırkaların tamamı, -her ne kadar sayı ve sıfat konusunda, fiilin keyfiyeti ve şeriatların bağlayıcılığı konularında ihtilaf etseler de- yaratıcının birden daha fazla olduğu hususunda mutâbıktırlar.

[216] Bizim bu kelâmımız; doğru ve temel mukaddimelerden hareketle istidlâl kurallarını, zorunlu kesin delilleri ve gerekli neticeleri kavramaya yönelik, ihtilaftan ve sözü uzatmaktan uzak, başkalarına kifayet edecek özlü ve muhtasar bir kelâmdır. Yüce Allah'ın yardımıyla biz, yaratıcının bir olduğunu, elbette birden fazla olmadığını ve yaratıcının birden fazla olmasının bâtıl olduğunu açıklayacağımızı vaat etmiştik.

[٢١٣] وكان ماني راهبا بحران، وأحدث هذا الدين، وهو الذي قتله الملك بهرام بن بهرام إذ ناظره بحضرته إذرباذ بن ماركسفند موبذ مو بذان في مسألة قطع النسل، وتعجيل فراغ العالم فقال له الموبذ: أنت الذي تقول بتحريم النكاح ليستعجل فناء العالم ورجوع كل شكل إلى شكله وأن ذلك حق واجب؟ فقال له ماني: واجب أن يعان النور على خلاصه بقطع النسل مما هو فيه من الامتزاج. فقال له: أذرباذ فمن الحق الواجب أن يعجل لك هذا الخلاص الذي تدعو إليه، وتعان على إبطال هذا الامتزاج المذموم. فانقطع ماني فأمر بهرام بقتل ماني فقتل هو وجماعةمن أصحابه وهم لا يرون الذبائح، ولا إيلام الحيوان، ولا يعرفون من الأنبياء عليهم السلام إلا عيسى عليه السلام وحده، وهم يقرون بنبوة زرادشت ويقولون بنبوة ماني.

[٢١٤] وقالت: المزقزنية أيضًا كذلك إلا أنهم قالوا: نور وظلمة لم يزالا، وثالث أيضًا بينهما لم يزل إلا أن هؤلاء كلهم متفقون على أن هذه الأصول لم تحدث شيئًا هو غيرها، لكن حدث من امتزاجها، ومن أبعاضها بالاستحالة صور العالم كله.

[٢١٥] فهذه الفرق كلها مطبقة على أن الفاعل أكثر من واحد، وإن اختلف في العدد والصفة وكيفية العقل وإلزامات الشرائع.

[٢١٦] وكلامنا هذا كلام اختصار وإيجاز وقصد إلى استيعاب قواعد الاستدلالن والبراهين الضرورية، والنتائج الواجبة من المقدمات الأولية الصحيحة، وإضراب عن الشغب والتطويل الذي يكتفي بغيره عنه، فإنما وعدنا بعون الله تعالى أن نبين بالبراهين الضرورية أن الفاعل واحد لا أكثر ألبتة،

Nitekim biz, yüce Allah'ın destek ve yardımıyla bunu yaptık; zorunlu aklî delillerle, âlemin muhdes olduğunu, yok iken sonradan var olduğunu ve âlemin ezelî olan bir yaratıcısının ve yöneticisinin olduğunu açıkladık. Yüce Allah'ın birliği sabit olduğuna göre, bu durumda zikrettiğimiz bütün (muhalif) görüşler bâtıl olmuş; yaratıcıların vasıfları ve onların fiillerinin keyfiyeti konusunda yanlış ilkelere izafe edilen hurafeler de geçersiz olmuştur. Çünkü bir sıfat ancak mevsufu ile olabilir. Mevsuf bâtıl olunca, bu durumda mevsufu kendisiyle vasıflandırdıkları sıfat da bâtıl olmuştur.

[217] [Bu fırkaların] şer'î hükümlerini uygulama konusuna gelince, bu meselede herhangi bir şey yapma durumunda değiliz. Çünkü ilmî şeriatlar açısından aklın zorunlu kıldığı herhangi bir şey yoktur ve yine aklın yasakladığı bir şey de yoktur. Bilakis bütün bu fırkaların (şeriatlarının) tamamı mümkinâttandır. Bu fırkaların şeriatının emredenin sözünün doğruluğuna ve ona itaat etmenin gerekliliğine dair zorunlu kesin deliller ortaya konulunca, amel olması bakımından bu şeriatların getirdiği her şeyi kabul etmek vaciptir. Şayet o (şeriat), kendimizi, çocuklarımızı, anne ve babalarımızı öldürmeyi emretmiş olsa bile bu şeriat uygulanır. Öte yandan bu şeriatı emredenin sözü ve ona itaat etmenin vücûbiyeti de sahih olmağına göre, bu durumda amellerden her ne olursa olsun bu fırkaların şeriatının emrettiği hususlara ilgi gösterilmez. Bu ilkeye aykırı olarak vâki olan bütün şeriatlar bâtıldır.

[218] Dile getirdiğimiz fırkalarla birlikte, İlk Yaratıcının -birden fazla değil- sadece bir tane olduğunu ve birden fazla olmasının iptalini ispat konusundaki sözümüz, bundan sonra onların ileri sürecekleri her bir şüpheyi sona erdirecek özelliktedir. Ayrıca (buradaki sözlerimiz) özlü bir açıklama ile kişiye yeterli olmasından dolayı sorumluluk açısından yeterlidir. Bizim başarımız ancak yüce Allah'ın yardımıyladır.

[219] Yüce Allah'ın güç ve kudretiyle yaratıcının birden fazla olduğunun ispatı konusunda onların zihinleri bulandırdıkları şüphelerin dayanağının açıklanmasına başlıyoruz. Sonra Allah'ın güç ve kudretiyle bu iddiayı açık kesin delillerle nakzedeceğiz. Sonra da inşallah ne reddedilmesi mümkün olan ne de kendisine itiraz edilmesi söz konusu olan delillerle yüce Allah'ın birliğini ispat etmeye başlayacağız. Nitekim biz, bu kitabımız dışındaki eserlerimizde bunu yaptık. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Bunun üzerine şöyle deriz -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır-:

ونبين بطلان أن يكون أكثر من واحد كما فعلنا بتأييد الله عز وجل، إذ بينا بالبراهين الضرورية أن العالم محدث، كان بعد أن لم يكن. وإن له مخترعًا مدبرًا لم يزل وسقطت خرافاتهم المضافة إلى الأوائل الفاسدة في وصفهم الفاعلين، وكيفية أفعالهم، إذ لا تكون صفة إلا لموصوف، فإذا بطل الموصوف بطلت الصفة التي وصفوه بها.

[٢١٧] وأما الاشتغال أحكامهم الشرعية فلسنا من ذلك في شيء، لأنه ليس من الشرائع العلمية شيء يوجبه العقل، ولا شيء يمنع منه العقل، بل كلها من باب الممكن، فإذا قامت البراهين الضرورية على قول الآمر بها ووجوب طاعته، وجب قبول كل ما أتى به كائنًا ما كان من الأعمال، ولو أنه قتل أنفسنا وأبنائنا وآبائنا وأمهاتنا، وإذا لم يصح قول الآمر بها، ولم يصح وجوب طاعته لا يلتفت إلى ما يأمر به أي شيء كان من الأعمال، وكل شريعة كانت على خلاف هذا فهي باطلة.

[٢١٨] فكلامنا مع الفرق التي ذكرنا في إثبات أن الفاعل الأول واحدا لا أكثر، وإبطال أن يكون أكثر من واحد. وهو حاسم لكل شغب يأتون به بعد ذلك، وكاف من التكلف لما قد كفته المرء بيسير من البيان. وما توفيقنا إلا بالله تعالى.

[٢١٩] ونبدأ بحول الله تعالى وقوته بإيراد عمدة ما موهو به في إثبات أن الفاعل أكثر من واحد. ثم ننقضه بحول الله تعالى وقوته بالبراهين الواضحة، ثم نشرع إن شاء الله تعالى في إثبات أنه تعالى واحد بما لا سبيل إلى رده ولا اعتراض فيه. كما فعلنا فيما خلا من كتابنا والحمد لله رب العالمين.فنقول وبالله تعالى التوفيق:

[Yaratıcının Birden Fazla Olduğunu Kabul Edenlerin İddiaları]

[220] Yaratıcının birden fazla olduğunu kabul edenlerin itimat ettikleri esas iki yanlış istidlâle dayanmaktadır. **(a) Bunlardan biri** Manihesitlerin, Deysânîlerin, Mecûsîlerin, Mezdekîlerin ve onların görüşlerini benimseyenlerin istidlâlidir. Nitekim onlar şöyle dediler: "Bizler, hikmet sahibi bir varlığın şerri yaratmadığını, birisini yaratıp sonra onu başkalarına musallat kılmadığını görürüz. Bu, yaşadığımız dünyada (insanlar yanında kabul edilen bir) ayıp ve kusurdur. Nitekim bizler âlemin tamamının; hayır ve şer, fazilet ve rezalet, hayat ve ölüm, doğruluk ve yalan gibi iki kısma ayrıldığını görürüz. Bunlardan her biri diğerinin zıddıdır. Böylece hikmet sahibi bir kimsenin ancak hayrı ve buna uygun fiilleri yaratacağını biliriz. Yine kötülüklerin (hikmet sahibi yaratıcının) dışında bir failinin olduğunu ve onun (söz konusu failin) da onlar (kötülükler) gibi kötü olduğunu biliriz.

[221] (b) İkinci İstidlâl ise yedi yıldızı, on iki burcun yönetimini ve dört tabiatı kabul eden kimselerin istidlâlidir. Nitekim onlar şöyle dediler: "Yaratıcı, sadece dört sebebin birinden dolayı farklı fiiller yaratabilir. [Bu durumda yaratıcının farklı yaratması]: [ı] Ya farklı kuvvelere sahip olmasından, [ıı] ya muhtelif aletlerle yaratmasından, [ııı] ya varlıkları terkip ve tahlil ile değiştirmek suretiyle yaratmasından, [ıv] ya da muhtelif varlıklarda yaratmasından kaynaklanmaktadır."

[222] Onlar (Yaratıcının birden fazla olduğunu kabul edenler) şöyle dediler: Bu vecihlerin tamamı bâtıldır. Çünkü biz, "Yaratıcı muhtelif kuvveler vesilesi ile yaratır." dersek, bu durumda onun mürekkep bir varlık olduğuna hükmetmiş oluruz. Böylece yaratıcı, etkilenen (mefʿulat) varlıklardan biri olmuş olur. Yine "Yaratıcı, (varlıkları terkip ve tahlil ile) değiştirmek suretiyle yaratır." dersek, bu durumda onun (yaratıcının) değiştirip dönüştürdüğü bir şeyden etkilenmiş olması vacip olur. Böylece yaratıcı, etkilenen (mefʿulat) varlıklara dahil olur. Ayrıca "Yaratıcı, muhtelif varlıklarda yaratır." dersek, bu durumda söz konusu varlıkların onunla (yaratıcı ile) birlikte olması zorunlu olur. Halbuki yaratıcı ezelîdir. Dolayısıyla bu varlıklar da ezelîdir. O zaman yaratıcı âlemin ne yoktan var edeni olur ne de yaratıcısı olur.

[حجج القائلين بأن الفاعل أكثر من واحد]

[٢٢٠] عمدة ما عول عليه القائلون بأن الفاعل أكثر من واحد، استدلالان فاسدان. **أحدهما** هو استدلال المانية والديصانية والمجوس والصابئة والمزدقية ومن ذهب مذاهبهم، وهو أنهم قالوا وجدنا الحكيم لا يفعل الشر، ولا يخلق خلقًا، ثم يسلط عليه غيره، وهذا عيب في المعهود. ووجدنا العالم كله ينقسم قسمين، كل قسم منهما ضد الآخر كالخير والشر والفضيلة والرذيلة والحياة والموت والصدق والكذب. فعلمنا أن الحكيم لا يفعل إلا الخير وما يليق فعله به وعلمنا أن الشرور لها فاعل غيره وهو شر مثلها.

[٢٢١] **والاستدلال الثاني** وهو استدلال من قال بتدبير الكواكب السبعة، والاثني عشر برجا ومن قال بالطبائع الأربع. وهو أن قالوا: لا يفعل الفاعل أفعالا مختلفة إلا بأحد وجوه أربعة: إما أن يكون ذا قوى مختلفة، وإما أن يفعل بآلات مختلفة، وإما أن يفعل باستحالة، وإما أن يفعل في أشياء مختلفة.

[٢٢٢] قالوا فلما بطلت هذه الوجوه كلها، وإذا لو قلنا: إنه يفعل بقوى مختلفة لحكمنا عليه بأنه مركب، فكان يكون من أحد المفعولات. ولو قلنا: إنه يفعل باستحالة لوجب أن يكون منفعلا للشيء الذي أحاله، فكان يدخل بذلك في جملة المفعولات. ولو قلنا إنه يفعل أشياء مختلفة لوجب أن تكون تلك الأشياء معه. وهو لم يزل. فتلك الأشياء لم تزل فكان حينئذ لا يكون مخترعًا للعالم ولا فاعلاً له.

[223] Onlar (Yaratıcının birden fazla olduğunu kabul edenler) şöyle dediler: Böylece biz, yaratıcıların (failler) çok olduğunu ve bunlardan her birinin kendisine benzeyen varlıkları yarattığını biliriz.

[Bu Delillerin İptal Edilmesi]

[224] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu (yani yaratıcının birden fazla olduğu şeklindeki iddia), tevhidi kabul etmeyen bir kimsenin itimat ettiği bir esastır (umdedir). Bu iki istidlâlin her biri -inşallah açıklayacağımız üzere- açık bir yanlıştır.

[225] -Yüce Allah'ın yardım ve inâyetiyle- hikmet sahibi (hakîm) olan bir yaratıcının şerri ve abes olanı yaratmayacağından hareketle Maniheistlerin delil olarak ileri sürdükleri hususları delil getiren bir kimseye şöyle denilir: Sizin bir şeyin şer ve abes olduğuyla alakalı bilginiz, üçüncü bir ihtimal olmaksızın şu iki durumdan biri olmak zorundadır:[ı] Ya bunu, size gelen bir sem' ve haber vesilesi ile biliyorsunuz,[ıı] ya da bunu aklın zorunluluk ilkesi sebebiyle biliyorsunuz.

[226] Eğer sizler (Manihesitler), "Sem' yoluyla onu bildiniz." derseniz, bu durumda size şöyle denilir: "Mahlûkatı yaratan ve düzene koyanın, belli bir şeyi "şer" olarak isimlendirmesi ve ondan kaçınılmasını emretmesi, başka bir şeyi de "hayır" olarak isimlendirmesi ve ona uyulmasını emretmesi dışında sem'in bir manası var mıdır?" Bu soruya "evet" şeklinde cevap verilmesi kaçınılmazdır. Zira bu, sem'in varlığını kabul eden (sem'i tarif eden) herkese göre gerekli olan bir manadır.

[227] Bunun üzerine onlara (Manihesitlere), şöyle denilir: Şerrin şer olması "Bir" ve "İlk" olanın bundan nehyetmesinden, hayrın hayır olması da O'nun emrinden dolayıdır. Bu iki açıklamaya "evet" şeklinde cevap verilmesi (bu hükmün kabul edilmesi) kaçınılmazdır. Bu olduğuna göre, ne yaratıcısı, ne müdebbiri ne de kendisinin üzerinde bir âmiri olmayan bir kimsenin fiillerinden herhangi birisinin "şer" olması söz konusu değildir. Zira bir şerrin şer olmasının sebebi, onun şer olduğunun haber verilmesidir. Yüce Allah'ın dışında kendisine itaat edilmesi zorunlu olan hiçbir muhbir (bir şeyin kötülüğünü haber veren) yoktur.

[٢٢٣] قالوا فعلمنا بذلك أن الفاعلين كثير، وأن كان واحد يفعل ما يشاكله.

[إبطال هذه الأدلة]

[٢٢٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فهذه عمدة ما عول عليه ومن لم يقل بالتوحيد، وكلا هذين الاستدلالين خطأ فاحش على ما نبين إن شاء الله تعالى.

[٢٢٥] فيقال وبالله تعالى التوفيق لمن احتج بما احتجت به المانية، من أنه لا يفعل الحكيم الشر، ولا العبث: هل يخلو علمكم بأن هذا الشيء شر وعبث من أحد وجهين لا ثالث لهما: إما أن تكونوا علمتموه بسمع وردكم وخبر. وإما أن تكونوا علمتموه بضرورة العقل.

[٢٢٦] فإن قلتم: أنكم علمتموه من طريق السمع. قيل لكم: هل معنى السمع الآتي غير أن مبتدع الخلق ومرتبة سمي هذا الشيء شرًا وأمر باجتنابه، وسمي هذا الشيء الآخر خيرًا وأمر بإثباته؟ فلا بد من نعم، إذ هذا هو معنى اللازم عند كل من قال بالسمع.

[٢٢٧] فيقال لهم فإنما صار الشر شرا لنهي الواحد الأول عنه. وإنما صار الخير خيرًا لأمر به. فلا بد من نعم. فإذا كان هذا فقد ثبت أن من لا مبدع ولا مدبر له ولا آمر فوقه لا يكون شيء من فعله شرًا، إذا السبب في كون الشر شرًا هو الإخبار بأنه شر، ولا مخبر يلزم طاعته إلا الله تعالى.

[228] Eğer onlar (Manihesitler), “Yüce Allah, şer olduğunu haber verdiği bir şeyi nasıl olur da yaratır?” derlerse, onlara şöyle denilir: O (Yüce Allah), müşâhede edilen varlıklarda “hareket” ve “sükûn”un dışında bir şey yaratmamıştır. Hareketin tamamı da mekânda intikal olması bakımından tek bir cinstir. Aynı şekilde sükûnun da tamamı tek bir cinstir. Şu halde yüce Allah bize bunların (yani hareket ve sükûnun) bir kısmını yapmayı emretmiş; bir kısmını da yapmaktan bizi nehyetmiştir. Yüce Allah, hareketi “kendisiyle hareket edildiğinden dolayı” yaratmamıştır, sükûnu da “kendsiyle sükûn bulunduğundan dolayı” yaratmamıştır. Ancak Allah bu ikisini “yoktan var etmek” suretiyle yaratmıştır. Şu halde bize yasakladığı bir hareket ile hareket etmemiz ve yine bize yasakladığı bir sükûnet ile bizim sakin kalmamız işte bu şerdir ve bunun dışında asla bir şer yoktur. Aynı şekilde bir kimsenin kendisine yasaklandığı şeye inanması da böyledir. Bunların tamamı, yüce Allah’ın vasıflandığı özelliklerin dışındadır.

[229] Eğer Maniheistler, “Biz, bunu (bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu), aklın bedihî kurallarıyla biliriz.” derlerse, bu durumda -yüce Allah’ın yardımıyla- onlara şöyle denilir: Akıl, nefsin kuvvelerinden bir kuvve değil midir? Akıl, aklı olmayan bir kimsenin görüşüne göre, gerçekte keyfiyetin ya da cevherin altına dahil değil midir? Bu soruya “evet” şeklinde cevap vermesi kaçınılmazdır.

[230] [Bunun üzerine onlara şöyle denilir:] Akıl, keyfiyetler konusunda kendi cinsinden olan varlıklara tesir eder. Böylece söz konusu keyfiyetlerin yanlış olanı ile doğru olanının arasını temyiz eder, ayrıca onların hallerini ve mertebelerini bilir. Aklın üzerinde (fevkinde) olana, -akıl ma‘dûm olduğu halde- ezelî olana, aklı yaratan ve onu mahiyeti üzere düzenleyene gelince, aklın bu konuda hiçbir etkisi yoktur. Çünkü akıl şayet bu konuda (yani ezelî olan ve kendisini yaratan Allah’a karşı) etkili olsa idi, -daha önce açıkladığımız üzere, etkinin izâfet babından olmasından dolayı- akıl, muhdis (yaratıcı) olurdu. Bu da bir müessiri gerektirirdi. Böylece yüce Allah akıldan etkilenen bir varlık olur, akıl da yüce Allah’ta etkin olan (*fail*) ve O’na hükmeden olurdu. Allah Teâlâ bundan münezzehtir.

[٢٢٨] فإن قال: فكيف يفعل هو شيئًا قد أخبر أنه شر؟ قيل له: ليس يفعل الجسم فيما يشاهد غير الحركة والسكون والحركة كلها جنس واحد في أنها نقلة مكانية، وكذلك السكون جنس واحد كله، فإنما أمرنا تعالى بفعل بعضها، ونهانا عن فعل بعضها، ولم يفعل هو الحركة قط على أنه متحرك بها، ولا السكون على أنه ساكن به، وإنما فعلهما على سبيل الإبداع. فتحركنا نحن بحركة نهينا عنها، وسكوننا بسكون نهينا عنه هو الشر و غيره أصلاً. وكذلك اعتقاد النفس ما نهبت عنه وهذا كله غير موصوف به الباري تعالى.

[٢٢٩] وإن قالوا: علمنا ذلك ببداهة العقل. قيل لهم: وبالله التوفيق. أليس العقل قوة من قوى النفس وداخلاً تحت الكيفية على الحقيقة أو تحت الجوهر على قول من لا يحصل فلا بد من نعم.

[٢٣٠] فيقال لهم إنما يؤثر العقل ما هو من شكله في باب الكيفيات فيميز بين خطئها وصوابها، ويعرف أحوالها ومراتبها. وأما فيما هو فوقه وفيما لم يزل العقل معدوم، وفي مخترع العقل ومرتبه كما هو، فلا تأثير للعقل فيه، إذ لو أثر فيه لكان محدثًا على ما قدمنا من أن الأثر من باب المضاف، فهي تقتضي مؤثرًا فكان يكون الباري تعالى منفعلاً للعقل، وكان يكون العقل فاعلاً فيه تعالى وحاكمًا عليه جل الله عن ذلك.

[231] Biz, bu kitabımızda yüce Allah'ın mahlûkâtından herhangi bir varlığa hiçbir şekilde benzemediğini, ne mana ne de hüküm noktasında mahlûkâtının konumuna koyulamayacağını açıklamıştık. Yine bu kitabımızda biz, yüce Allah'ı "hay", "hakîm", kâdir", ya da bunun dışındaki diğer sıfatlarla -sadece dört sıfat hariç- istidlâl yoluyla isimlendirmeyi kabul eden bir kimsenin görüşünün geçersiz olduğunu açıklamıştık. Söz konusu dört sıfat da şunlardır: "Evvel", "Vâhid/Bir", "Hakk" ve "Hâlik/Yaratıcı". Allah'ın dışında âlemdeki hiçbir varlık bu isimlere layık değildir; Yüce Allah'ın dışında elbette bir evvel/ilk yoktur. Yine O'nun dışında mutlak anlamda elbette bir "Vâhid/Bir", "Hâlik" ve "Hakk" da yoktur. Yüce Allah'ın dışındaki her bir şey, Bârî Teâlâ vesilesi ile haktır. Şayet Bârî Teâlâ olmasa idi, âlemde hiçbir şey hak/gerçek olmazdı. Dolayısıyla Allah Teâlâ'nın dışındaki varlıklar, ancak izâfet yoluyla gerçek kılınmışlardır.

[232] Doğru (*sâdık*) haberin getirdiği diğer isimlerle alakalı sem' (Hz. Peygamber'den gelen bir haber) vârit olmasaydı, yüce Allah'ı söz konusu isimlerden herhangi biriyle isimlendirmek mümkün olmazdı. Fakat biz, sem'in vârit olduğu haberlerle yüce Allah'ın isimlendirilmesinin neye dayanacağını bu kitabın ilgili yerinde[30] açıklamıştık. Bu, yüce Allah'tan başkası dışında geçerli olmayacak bir isimlendirmedir. Bunlardan herhangi bir isim, Allah'tan başkasına elbette rücû etmez.

[233] Bunlara ilâveten, onların (Maniheistlerin) yüce Allah'ı isimlendirdikleri adlar konusundaki delilleri ve yüce Allah'a kendi görüşlerine dayanan ihtilaflı (iknâ'i şağabî) adları isim olarak vermelerine gelince, bunda yaratıcıyı mahlûkâtına benzetme vardır. Onların Yüce Allah'ı mahlûkâtına benzetmeleri ise, - fail (yaratıcı) mef'ul (yaratılan/etkilenen) olduğu halde- O'na sonradan olmakla (hadislikle) hükmetmeleri manasındadır. Nitekim biz, bunun geçersizliğini daha önce açıklamıştık.

[234] Onlara (Maniheistlere) şöyle denilir: Eğer sizler, bize göre (bizim nezdimizdeki hususlarda) şerrin failinin kötülük işleyen (abesle iştigal eden/âbis) bir kimse olmasını zorunlu görürseniz, bu görüşünüz sebebiyle âlemin yaratıcısının "Bir/Vâhid" olmasını kabul etmiş olursunuz. Nitekim bizler, (daha önce) açıkladığımız hususlarda bir şeyi değiştirmeye muktedir olduğu halde onu değiştirmeyi terk eden bir kimsenin kötülük işleyen zalim bir kimse olduğunu açıklamıştık.

[٢٣١] وقد بينا في كتابنا هذا أن الباري تعالى لا يشبهه شيء من خلقه بوجه من الوجوه، ولا يجري مجرى خلقه في معنى ولا حكم. وذكرنا أيضًا فيه إبطال قول من قال بتسمية الباري حيًا أو حكيمًا أو قادرًا أو غير ذلك من سائر الصفات من جهة الاستدلال حاشى أربعة أسماء فقط. وهي الأول الواحد الحق الخالق فقط. وهذه الأسماء هي التي لا يستحقها شيء في العالم غيره، فلا أول سواه ألبتة. ولا واحد سواه ألبتة ولا خالق سواه ألبتة. ولا حق سواه ألبتة على الإطلاق. وكل ما دونه تعالى فإنما هو حق بالباري تعالى ولولا الباري تعالى، ما كان شيء في العالم حقًا وكل ما دونه تعالى فإنما حق بالإضافة.

[٢٣٢] ولولا أن السمع قد ورد بسائر الأسماء التي ورد الخبر الصادق بها، ما جاز أن يسمى الله عز وجل بشيء منها، ولكن قد بينا في مكانه من هذا الكتاب على أي شيء تسميته بما ورد السمع وإن ذلك تسمية لا يراد بها غيره تعالى ولا يرجع منها إلى شيء سواه ألبتة.

[٢٣٣] وأيضًا، فإن دليلهم فيما سموا به الباري تعالى، وأجروه عليه إقناعي شغبي وفيه نشبيه للخالق بخلقه. وفي تشبيههم له بخلقه حكم عليه بالحدوث وأن يكون الفاعل مفعولاً، وقد قدمنا إبطال ذلك.

[٢٣٤] ويقال لهم إن التزمتم أن يكون فاعل فيما عندنا عابثًا فقررتم بذلك على أن يكون فاعل العالم واحدًا، وقد علمنا فيما بينا أن تارك الشيء لا يغيره وهو قادر على تغييره عابث ظالم.

[235] Size göre hayırlı işleri yaratan (*fâ'il*), ya şerri değiştirmeye ve ondan alıkoymaya kâdirdir ya da buna muktedir olmaktan uzaktır. Eğer sizler (Maniheistler), "Yüce Allah, -şerri değiştirmediği halde- şerri değiştirmeye ve ondan alıkoymaya kâdirdir." derseniz, size göre fail (yaratıcı) zorunlu olarak kötülük işleyen (abesle iştigal eden) bir kimse olur. Bu durumda kendisinden kaçtığınız şeye zorunlu olarak düşmüş olursunuz.

[236] Eğer sizler (Maniheistler), "Yüce Allah, şerri değiştirmeye ve ondan alı koymaya kâdir değildir." derseniz, bu durumda O (Yüce Allah) şüphesiz âciz ve zayıf bir varlık olur. Size göre de bu kötü bir sıfattır. Dolayısıyla bu istidlâlden hareketle yaratıcının birden fazla olduğu görüşünden dönmediniz mi? Sizin prensiplerinize ve mukaddimelerinize göre bu görüş (yani yaratıcının bir ve tek olması) en doğrusu değil midir? Bize gelince, bize göre sizin mukaddimeniz zikrettiğimiz kesin delil (burhan) sebebiyle yanlıştır.

[237] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Maniheistler, nurun yücelikte sonsuz olduğunu, zulmetin ise aşağılıkta sonsuz olduğunu iddia ederler. Bunların her biri, diğerine bitiştiği ve ona ulaştığı cihetten, alan itibarıyla sonlu iken; diğer beş cihetten[31] ise sonsuzdur. Lezzet, zulmete değil, özellikle nura aittir. Eziyet ise nura değil, özellikle zulmete aittir.

[238] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Beş cihette nihayetin olmadığı şeklindeki sözün yanlışlığına gelince, âlemdeki cisimlerin sonlu ve sınırlı oluşunu zorunlu kıldığımız deliller sebebiyle bu görüş geçersizdir.

[239] Onların "yücelik ('uluv)" ve "aşağılık (*süfl*)" konusundaki görüşlerine gelince, bunun yanlışlığı da açıktır. Çünkü "aşağılık" ancak izâfetle (yani bir şeyin başka bir şeye nispet edilmesiyle) olur. Yücelik de böyledir. Dolayısıyla her yüce olan varlık, kendisinin üstünde olan varlıktan dolayı aşağıdadır, öyle ki bu hal, üzerinde hiçbir safha bulunmayan en üst feleğe varıncaya kadar devam eder. Zaten onlar (Maniheistler) da bunu kabul ederler[32]. Dolayısıyla her altta olan varlık (*süfl*), merkeze varıncaya kadar kendi altındakine göre üsttedir. Onlar (Maniheistler), bunu da kabul ederler. Böylece -Maniheistlerin görüşüne göre- zulmette bir yüceliğin (üstte olma) ve nurda da bir aşağılığın (altta olma) olduğu zorunlu olarak anlaşılmıştır.

[٢٣٥] ولا يخلو فاعل الخيرات عندكم من أن يكون قادرًا على تغييره والمنع منه أو لا يكون قادرًا على ذلك فإن قلتم إنه قادر على تغييره والمنع منه ولم يغيره فقد صار عندكم عابثًا ضرورة. فقد وقعتم فيما عنه فررتم ضرورة.

[٢٣٦] وإن قلتم:إنه غير قادر على تغييره ولا المنع منه، فهو بلا شك عاجز ضعيف. وهذه صفة سوء عندكم، فهلا تركتم القول بأنه أكثر من واحد لهذا الاستدلال، فإنه أصح على أصولكم ومقدماتكم. وأما نحن فمقدمتكم عندنا فاسدة بالبرهان الذي ذكرناه.

[٢٣٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** والمانية تزعم أن النور كان في العلو إلى ما نهاية له، وأن الظلمة في السفل إلى ما لا نهاية له، وأن كل واحد منها متناهي المساحة من الجهة التي لاقى منها الآخر، وغير متناه من جهاته الخمس، وأن اللذة للنور خاصة لا للظلمة، وأن الأذى للظلمة خاصة لا للنور.

[٢٣٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فأما بطلان هذا القول في عدم التناهي من الجهات الخمس، فيفسد بما أوجبنا به تناهي جسم العالم.

[٢٣٩] وأما قولهم بالعلو والسفل فظاهر الفساد، لأن السفل لا يكون إلا بالإضافة، وكذلك العلو. فكل علو فهو سفل لما فوقه حتى تنتهي إلى الصفحة العليا من الفلك الأعلى التي لا صفحة فوقها وهم يقرون بها. وكل سفل فهو علو لما تحته حتى تنتهي إلى المركز. وهم يقرون بهذا. فصح ضرورة أن في الظلمة على قولهم علوا وأن في النور سفلا.

[240] Maniheistlerin lezzet ve eziyet konusundaki görüşlerine gelince, bu da gerçekten yanlıştır. Çünkü lezzet ancak izâfetle (bir şeye nispetle) olur, eziyet de böyledir. Nitekim insan, eşeğin lezzet aldığı bir şeyden lezzet almayabilir ve engerek yılanının zevk duyduğu bir şeyden de azap duyabilir. Böylece onların fantazileri (heves) kesin olarak geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[241] Manihesitlere yöneltilen soru, -yüce Allah'ın güç ve kudretiyle- onların görüşünü çürütmektedir; onlara şöyle denilir: Bu cesetlerin (bedenlerin) bir nefsi var mıdır, yok mudur?

[242] Eğer onlar (Maniheistler) "hayır" diyerek cevap verirlerse, onlara şöyle denilir: Sizin prensibinize göre bu cesetlerin her biri kendisinde nur ve zulmetin var olmasından uzak kalamaz ya da bazı cesetlerin sırf nur olması ve bazılarının da sırf zulmet olması gerekir?

[243] Eğer onlar, "Her bir cesette nur ve zulmet vardır." derlerse, onlara şöyle denilir: "Zulmetten hayırlı/güzel bir fiilin meydana gelmesi mümkün müdür?" Buna hayır şeklinde cevap vermeleri kaçınılmazdır. Çünkü zulmet hayırlı/faydalı bir fiil işlerse elbette nura dönüşür. Aynı şekilde nurun da kötülük (şer) yapması mümkün değildir. Böylesi bir durumda o (nur) da zulmet olur. Bunun üzerine onlara şöyle denilir: "Sizin hayra çağırmanızın, evlenmeyi (*nikâhı*) ve öldürmeyi yasaklamanızın manası nedir?" Bütün bunlara davet ettiğiniz kimse hakkında bize bilgi veriniz? Eğer sizler nura davet ediyorsanız, bu onun (söz konusu kişinin) tabiatıdır. Dolayısıyla o (hayra davet edilen kimse), sizin onu buna (hayra) davet etmeden önce tabiatı itibarıyla onu (hayrı) yapandır ve ondan (hayırlı/faydalı işlerden) uzak kalması söz konusu değildir. Böylece sizin onu (böylesi bir kimseyi) yaptığı bir şeye davet etmeniz ve yapmadığı şeyleri terk etmesini emretmeniz nurdan kaynaklanan bir abestir ve imkânsıza davettir. Bu ise sizin prensibinize aykırıdır.

[244] Eğer sizler zulmete çağırdıysanız, bu da zulmete davet eden nurdan kaynaklanan bir abestir. Çünkü zulmetin kendi tabiatını terk etmesinin imkânı yoktur.

[٢٤٠] وأما قولهم في اللذة والأذى ففاسد جدًا؛ لأن اللذة لا تكون إلا بالإضافة، وكذلك الأذى. فإن الإنسان لا يتلذ بما يلتذ به الحمار، ويتأذى بما لا يتأذى به الأفعى فبطل هو سهم بيقين. والحمد لله رب العالمين.

[٢٤١] سؤال على المانية دامغ لقولهم بحول الله وقوته، وهو أن يقال لهم: ألهذه الأجساد أنفس أم لا؟

[٢٤٢] فإن قالوا: لا، قيل لهم: فهذه الأجساد لا تخلو على أصولكم من أن يكون في كل جسد منها نور وظلمة أو يكون بعض الأجساد نورًا محضًا وبعضها ظلمة محضة.

[٢٤٣] فإن قالوا في كل جسد نور وظلمة. قيل لهم: فهل يجوز من الظلمة فعل الخير فلا بد من لا. لأنه لو فعل الخير لانقلبت إلى النور، وكذلك لا يجوز أن يفعل النور شرًا لأنه كان يصير ظلمة. فيقال لهم: فأي معنى لدعائكم إلى الخير ونهيكم عن النكاح والقتل. وأخبرونا من تدعون إلى كل ذلك؟ فإن كنتم تدعون النور فهو طبعه، وهو فاعل له بطبعه قبل أن تدعوه إليه، لا يمكنه أن يحول عنه. فدعاؤكم له إلى ما يفعله، وأمركم له بترك ما لا يفعله عبث من النور، داع إلى المحال. دَاع إِلَى الْمحَال وهذا خلاف أصلكم.

[٢٤٤] وإِن كنتم تدعون الظلمَة فذلك عَبث من النور لها إِلَى ذلك إذ لا سبيل لها إلى ترك طبعها.

[245] Eğer onlar (Maniheistler), “Cesetlerden (bedenlerden) bir kısmı sadece nurdur ve bir kısmı da sadece zulmettir.” derlerse, aynı şekilde onlara bunun bir benzeri söylenir.

[246] Yine onlara (Maniheistlere), -eğer ruhları kabul ederlerse- aynı şekilde ruhlar hakkında sorulur. Sonra da evlendiğini, adam öldürdüğünü, zulmettiğini, yalan konuştuğunu ve daha sonra bütün bunlardan tövbe ettiğini gördüğümüz bir kimse hakkında Maniheistlere sorulur: Kâtil ve zalim kimdir? O (yani kâtil ve zalim olan), nur mudur? Yoksa zulmet midir? Tövbe eden kimdir? O (yani tövbe eden), nur mudur yoksa zulmet midir? Bunların hangisini söylerlerse söylesinler, kendi mezheplerini yıkmış ve imkânsızı mümkün görmüş olurlar.

[247] Eğer onlar (Maniheistler), “Bizim bu konuda ortaya koyduğumuz iddiaya yaptığımız davetin anlamı, bu açıdan nuru zulmeti menetmeye teşvik etmektir.” derlerse, onlara şöyle denilir: “Sizin, yaptığınız davetten önce, nur zulmeti menetmeye kâdir midir, değil midir?”

[248] Eğer onlar (Maniheistler) nurun buna kâdir olduğunu söylerlerse, bu durumda onlara şöyle denilir: Sizin, yaptığınız davetten önce nur zulmeti menetmeye kâdir olduğu halde, bizzat bunu terk etmek suretiyle zulmetmiştir.

[249] Eğer sizler, “Nur, uyarılıncaya kadar hatırlamadı.” derseniz, şöyle denilir: Bu, nurdan kaynaklanan bir noksanlık ve cehalettir. Sizin prensiplerinize göre şerrin sıfatları nura uygun değildir. Bu, onların asla kurtulamayacakları bir durumdur.

[250] Bunlara ilâveten onlara (Maniheistlere) şöyle denilir: Sizden kendi dinine (yani Maniheizm’e) davet eden bir davetçi, davet ettiği kimseye “Kendin dışındakilerin zulmünden uzak dur!” demez; ancak “Kendi zulmünden vazgeç/uzak dur. Sapkınlığından dön. Şüphesiz bâtıldan hakka dönmekle güzel davrandın.” der.

[251] Eğer sizler davetçinin bu şekilde zulmete hitap etmesini emrediyorsanız, bu şekilde emreden bir kimse yalan söylemeyi emrettiğinden dolayı yalancıdır. Eğer sizler davetçinin bu şekilde nura hitap etmesini emrediyorsanız, bu şekilde emreden bir kimse de yalan söylemeyi emreden bir yalancıdır.

[٢٤٥] وكذلك يقال لهم سواء بسواء، إن قالوا: إن من الأجساد ما هو نور محض، ومنها ما هو ظلمة محضة.

[٢٤٦] وهكذا يسألون في الأرواح أن أقروا بها. ثم يسألون عمن رأيناه ينكح، ويقتل، ويظلم، ويكذبثم يتوب عن كل ذلك. من القاتل الظالم؟ أهو النور أم الظلمة؟ ومن التائب النور أم الظلمة؟ فأي ذلك قالوا فهو هدم مذهبهم، وقد جوزوا الاستحالة.

[٢٤٧] فإن قالوا: معنى دعائنا إلى ما ندعو إليه من ذلك إنما هو حض للنور على المنع للظلمة من ذلك. قيل لهم: أكان النور قادرًا على منعها قبل دعائكم أم لا؟

[٢٤٨] فإن قالوا : كان قادرًا، قيل لهم: فقد ظلم بتركه إياها تظلم وهو يقدر على منعها قبل دعائكم.

[٢٤٩] وإن قلتم: لم يذكر حتى نبه. قيل لهم فهذا نقص منه وجهل، وصفات شر لا تليق بالنور على قولكم. وهذا مالا انفكاك لهم منه.

[٢٥٠] وأيضًا فيقال لهم: إن الداعي منكم إلى دينه لا يقول لمن دعاه كف غيرك عن ظلمه. إنما يقول له كف عن ظلمك، وارجع عن ضلالك. ولقد أحسنت في رجوعك عن الباطل إلى الحق.

[٢٥١] فإن كنتم تأمرون بأن يخاطب بذلك الظلمة فالآمر بذلك كاذب آمر بالكذب. وإن كنتم تأمرون بأن يخاطب بذلك النور، فالآمر بذلك أيضًا كاذب آمر بالكذب.

[252] Eğer onlar (Maniheistler), “Yüce Allah’ın bildiği ve [ilmine dahil etmeyerek] bilmediği kimseler hakkında ilmi önceden mevcut olduğu halde, sizin hayra davet etmenizin manası nedir?” derlerse, onlara şöyle denilir: Bu konuda bizden bazıları şöyle cevap vermiştir: Hayra davet edilen kimselerden hayrın vuku bulması mümkündür, yine onların (hayra davet edilen kimselerin) şer yapması da mümkündür; bunların tamamının onlardan (hayra davet edilen kimselerden) meydana gelmesi de düşünülebilir. Dolayısıyla onları davet etmemizin şekli mâruftur, yoksa yüce Allah’ın ilmine yönelik bir zorlama değildir. Şüphesiz bu, kulun ihtiyar ettiği şeyi yüce Allah’ın bilmesidir.

[253] Bu konuda bizden bazılarının da cevabı şöyledir: Âlemde meydana gelen şeylerin hepsinin faili, yaratma ve yoktan ver etme fiilinin faili, hiçbir şeyden dolayı sorgulanamayan (yaptıklarından dolayı kendisine bir âkıbet verilemeyen) yüce Allah’tır. Dolayısıyla O, davet ettiğimiz kimselere yönelik davetimizin yaratıcısıdır. Bu bu şekilde olduğuna göre, yaratıcı olan Allah’a -(yaratmayı) dilediğinde- “Niçin yarattın?” diye sormak câiz değildir. İşte bu, bizim tercih ettiğimiz cevaptır.

[254] Yine onlara (Maniheistlere) şöyle denilir: Büyük saygı gösterdiğiniz Mani, Mesih ve Zerdüşt hakkında bize bilgi veriniz? Onlarda zulmet var mıdır? Yoksa onlar mutlak olarak “birer nur” (*envâr*) mudurlar? Maniheistlerin cevabının şöyle olması gerekir: Onlarda (Mani, Mesih ve Zerdüşt) zulmet vardır. Çünkü onlar, defi hacette bulunuyorlar, kaygılanıyorlar ve acı çekiyorlar. [Bunun üzerine onlara (Maniheistlere), “Saygı gösterilen kimselerin bir kısmı tiskindirici (meshûta) bir zulmettir.” denilir. Yine onlara “Söz konusu kimselere (Mani, Mesih ve Zerdüşt) nispet ettiğiniz bu mûcizeleri (el-acâib) kimler yapmıştır?” diye sorulur. Onların sözü, “Onlarda (Mani, Mesih ve Zerdüşt) bulunan nur” şeklindedir.][33]

[255] Bunun akabinde onlara (Maniheistlere) “Sizde bulunan nur, bunun (mûcizenin) bir benzerini yapmaktan niçin âciz kalmıştır?” diye sorulur. Eğer onlar, (nurun) azlığından dolayı olduğunu söylerlerse, onlara şöyle denilir: “Nûrun -az bile olsa- kendi miktarına ve kudretine göre mûcizelerden bir kısmını ortaya koyması gerekirdi.” Bu soru/mesele, onların asla kaçıp kurtulamayacakları bir durumdur.

[٢٥٢] فإن قالوا: فأي معنى لدعائكم إلى الخير، وقد سبق علم الله تعالى فيمن يعلمه ومن لا يعلمه. قيل لهم: جواب بعضنا في هذا هو: أن كل من يدعى إلى الخير فممكن وقوعه منه، وممكن أيضًا فعل الشر منه، ومتوهم كل ذلك منه فوجه دعائنا له معروف، وليس علم الله تعالى إجبارًا، وإنما هو أنه تعالى علم ما يختاره العبد.

[٢٥٣] وجواب بعضنا في ذلك هو: أن فاعل كل ما يبدو في العالم فعل خلق وإبداع فهو الله عز وجل لا يتعقب عليه، فهو خالق دعائنا من ندعوه. فإذ ذلك كذلك فلا يجوز سؤال الخالق لما شاء بلم فعلت؟ وهذا هو الجواب الذي نختاره.

[٢٥٤] ويقال لهم أيضًا: أخبرونا عن ماني والمسيح وزرادشت وأنتم تعظمونهم. أفيهم ظلمة؟ أم كانوا أنورًا محضة؟ فمن قولهم ولا بد إن فيهم ظلمة، لأنهم يتغوطون، ويجزعون ويألمون، فيقال لهم: فبعض من تعظمونه ظلمة مسخوطة، ويقال لهم: من فعل تلك عجائب التي تنسبون إليهم؟ فمن قولهم النور الذي فيهم.

[٢٥٥] فيقال لهم: فلم عجز النور الذي فيكم عن مثل ذلك؟ فإن قالوا لقلته قيل لهم فكان يجب أن يأتي من المعجزات، ولو بيسير على قدره. وهذا ما لا مخلص لهم منه أصلًا.

[256] Yine onlara (Maniheistlere) şöyle denilir: Neslin çoğalmasını hemen sona erdirmek için nikahın terk edilmesini zorunlu görmeniz tuhaf şeylerdendir. Hadi diyelim ki insanlar arasında buna muktedir oldunuz; vahşi hayvanlar, kuşlar, diğer karasal canlılar, haşereler, ayrıca-insanların birbirini öldürmelerinden daha şiddetli ve daha aşırı bir şekilde birbirlerini öldüren- göl ve deniz canlılarında bunu nasıl gerçekleştireceksiniz? Birleşmenin ve neslin çoğalmasının önlenmesi ve onların mizaçlarının boşa çıkarılması nasıl mümkün olur? Bunu başarmaya asla imkânınız yoktur.

[257] Eğer nur, söz konusu canlıları neslin çoğalmasından alıkoymaktan âciz ise, nurun kendi cüzlerini kurtarmasının ilelebet imkânı yoktur. Eğer buna kâdir olsa idi, niçin kendi cüzlerini kurtarmak için acele etmez ve onları zulmetler içinde bırakır?

[258] Maniheistlerin öldürmeyi yasaklamaları da en garip hususlardan biridir. Zira bu (yani öldürmeyi yasaklamaları), mizacın devamına, mizaçtan kurtulmanın menedilmesine ve kurtuluşun tehir edilmesine yönelik onlardan (Maniheistlerden) kaynaklanan bir yardımdır (destektir). Halbuki öldürmek, onların muradının gerçekleşmesi, kurtuluşun bir an önce vâki olması, nurun kurtulması ve mizacın yok edilmesindeki en güçlü unsurdur. Şüphesiz bu, onlardan kaynaklanan hiçbir gizliliği bulunmayan açık bir tenâkuzdur. Yüce Allah'ın yardımını ve desteğini dileriz.

[259] "Âlemin sonradan var olduğunu, maddesinin, varlığının ve zamanının sonlu olmasının gerekliliğini gösteren, daha önce ortaya koyduğumuz, tüm kesin deliller; nur ve zulmet esasları konusunda da bağlayıcıdır. Bu kesin deliller, Maniheistlerin (Mennâniyye) esaslarının yanında, 'yaratıcının birden fazla olduğunu', 'kendisi dışındakilerin yaratıcıyla birlikte ezelî olduğunu' söyleyen herkes hakkında, zorunlu olarak bağlayıcıdır." Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[260] Bu konuda Maniheistlerin "çeşitli fiilleri yapanların kısımları" hususunda itimat ettikleri **ikinci istidlâle** gelince, şüphesiz bu yanlış bir istidlâldir. Çünkü onlar, bu konuda, âlemde var olan kısımlara itimat etmişlerdir. Nitekim biz, âlemin sonradan var olmasına ve onun yaratıcısının (muhdis) varlıklardan herhangi birisine benzemeyeceğine dair zorunlu kesin deliller ortaya koymuştuk.

[٢٥٦] ويقال لهم أيضًا إن من العجائب إلزامكم ترك النكاح لتعجلوا قطع النسل، فهبكم قدرتم على ذلك. فكيف تصنعون في الوحش والطير وسائر الحيوان البري والحشرات وحيوان المياه والبحار التي تقتل بعضها بعضًا أشد من قتل بعض الناس لبعض وأكثر. فكيف السبيل إلى قطع تناسلها وفراع امتزاجها؟ وهذا ما لا سبيل لكم إليه أصلًا.

[٢٥٧] فإن كان النور عاجزًا عن قطعها فلا سبيل له إلى خلاص أجزائه أبد الأبد. وإن كان على ذلك قادرًا فلم لم يعجل خلاص أجزائه ولم يتركها تردد في الظلمات؟

[٢٥٨] وأعجب شيء منعهم من القتل، وهذا عون منهم على بقاء المزاج وعلى منع الخلاص وتأخره و كان القتل واستنقاذالنور وقطع المزاج. وهذا تناقض ظاهر منهم لا خفاء به، وبالله تعالى نتأيد.

[٢٥٩] وكل ما قدمنا من البراهين على حدوث العالم، وإيجاب النهاية في جرمه وأشخاصه وأزمانه فهو لازم الأصلين؛ النور والظلمة على أصول المانية، وعلى كل من يقول بأن الفاعل أكثر من واحد، وأنه لم يزل مع المفاعل غيره لزوم ضرورة. وبالله تعالى التوفيق.

[٢٦٠] وأما الاستدلال الثاني: الذي عولوا فيه على أقسام من يفعل أفعالًا مخلفة فهو استدلال فاسد أيضًا؛ لأنهم إنما عولوا فيه على الأقسام الموجودة في العالم.وقد قدنا البراهين الضرورية على حدوث العالم، وعلى أن محدثه لا يشبهه في شيء من الأشياء.

Dolayısıyla yaratıcının âlemin kısımlarından herhangi birisinin altına girmesinin imkânı yoktur. Fakat yüce Allah, muhtelif ve benzer varlıkları, bunlardan herhangi birisini dilemek suretiyle ve dilediği zamanda, herhangi bir illet olmaksızın yaratabilir. Zira biz, tabiatın kuşattığı bir şeyin sonlu olduğunu ortaya koymuştuk. Sonlu olan da açıkladığımız üzere muhdestir. Zira sonlu olan varlık bilkuvve olsun, aletlerle bilfiil (*fail*) olsun ya da eşyada fail olsun sonuç aynıdır. [Başka fiiller gerçekleştiremeyip sadece tek bir fiil yapan varlıklar, bunu ancak tabiatı itibarıyla yapar. Nitekim yakmak ve rutubeti yukarıya kaldırmak şeklinde sadece bir fiil yapan ateş ve tabiatı itibarıyla fiil yapan varlıklar böyledir. Şayet Bârî Teâlâ sadece bir fiil yapmış olsa idi, elbette tabiat sahibi olması gerekirdi. Dolayısıyla o, tabiat sahibi değildir. Böylece yüce Allah'ın sadece bir fiil yapmadığı, bilakis farklı fiiller yarattığı hususu aklen vaciptir. Neticede yüce Allah'ın muhtelif kuvvelere sahip olması, bazı vasıtalarla yaratması, dönüştürmek suretiyle yaratması ya da varlıklarda yaratıcı olması açısından takdim ettiğimiz bu dört kısım geçersiz olmuştur.][34] Çünkü bunların tamamı O'nun muhdes olmasını gerektirir. Allah Teâlâ bundan münezzehtir. O, ezelîdir. Bârî Teâlâ'nın -bunlardan herhangi birini zorunlu kılan bir illet olmaksızın ve kendisi dışında da bir kuvvet bulunmaksızın- farklı ve benzer olması bakımından dilediğini ihtiyar etmek suretiyle yaratıyor olması zorunlu olarak vaciptir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[261] Zorunlu kesin delillerden hareketle "Âlemin ezelî olduğunu" söyleyen kimseyi susturduğumuz delillerin tamamı, Maniheistleri, Deysânîleri,Mezkûnileri (Markûnîleri) ve tabiatların ve heyûlânın[35] ezelî olduğunu kabul edenleri de bağlar. Çünkü bunlara göre âlem, kendilerince ezelî olan bu asılların (tabiatler ve heyûlânın) dışında bir şey değildir. Onlara (Maniheistlere, Deysânîlere, Markûnilere) göre suret ve şekil bu asıllarda sonradan meydana gelmiştir.

[262] İki aslın (heyûlâ ve suretin) sınırlı ve sonlu oluşunu kabul etmeleri gereklidir. Çünkü bu iki asıl onlara göre iki cisimdir. Cisim ise, inşallah açıklayacağımız iki kesin delilden dolayı zorunlu olarak sonludur. Bu da şöyle dememizdir: "Bir cisim ya hareketli ya da sakin olmak zorundadır." Eğer o (cisim) hareketli olursa, sonlu olmayan bir mesafeyi, ne sonlu ne de sonsuz bir zaman içinde asla katedilemeyeceğini biliriz. Sonra söz konusu cismin hareketi; ya dairesel ya da yönlerden herhangi birisine doğru olmak zorundadır. Bu iki ihtimalin dışında bir üçüncü ihtimal yoktur.

فلا سبيل إلى أن يدخل تحت شيء من أقسام العالم. لكنه تعالى يفعل الأشياء المختلفة والأشياء المتفقة مختارًا لكل ذلك وحين شاء لا علة لشيء من ذلك. إذ قدمنا أن ما حصرته الطبيعة فهو متناه. والمتناهي محدث على ما قدمنا من أن يكون ذا قوى أو فاعلًا بآلات أو فاعلًا باستحالة أو فاعلًا في أشياء. لأن هذا كله يقتضي أن يكون محدثًا. تعالى الله عن ذلك. وهو لم يزل فقد وجب ضرورة أن يكون الباري تعالى يفعل ما يشاء من مختلف ومتفق مختارًا دون علة موجبة عليه شيئًا من ذلك ولا بقوة هي غيره، وبالله تعالى التوفيق.

[٢٦١] وكل ما ألزمنا من يقول: إن العالم لم يزل من البراهين الضرورية فهو لازم للمانية والديصانية والمرقونية والقائلين بأزلية الطبائع والهيولى، لأن العالم عند هؤلاء ليس هو شيئًا غير تلك الأصول التي لم تزل عندهم.

[٢٦٢] وإنما حدثت فيهم عندهم الصورة فقط. ويدخل أيضًا عليهم القول بتناهي الأصلين لأنهما عندهم جسمان، والجسم متناه ضرورة لبرهانين نوردهما إن شاء الله تعالى. وذلك أننا نقول: لا يخلو كل جرم من الأجرام من أن يكون متحركًا أو ساكنًا. فإن كان متحركًا فقد علمنا أن المسافة التي لا تتناهى لا تقطع أصلًا لا في زمان متناه ولا في زمان غير متناه. ثم لا تخلو حركته من أن تكون إما باستدارة وإما إلى جهة من الجهات ولا ثالث لهذين الوجهين.

[263] Eğer cisim dairesel bir şekilde hareket ederse -ki bu dairesel hareket sonlu değildir-, dolayısıyla bu imkânsızıdr. Çünkü merkezden (vasat) doğuya ve yukarıya (ʻuluv) doğru giden iki hâricî çizgi o zaman sonlu değildir! Bu durumda merkezin doğu tarafında yer alan bir cüzün, baş taraf olan üst (yukarı) yöne ebedîyen ulaşmaması gerekirdi. Buna göre hareket, o zaman bâtıl olmuştur. Zira söz konusu cüz hareketli olmadığı halde hareketli değildir. Felek-i külden her bir cüzün bütün mesafeyi katetmesi ve başladığı yere her yirmi dört saatte bir dönmesinden dolayı[36] bu durum, duyuların müşâhedesiyle muhaldir

[264] Şayet söz konusu cisim yönlerden herhangi birisine doğru hareket etmiş ise, bu da imkânsızdır. Çünkü hareket, bir mekândan diğerine intikal etmektir. Bu cisim daha önce bulunmadığı bir mekâna intikal edip orada var olduğuna göre, böylece onun bir nihayetinin olduğu zorunlu olarak sabit olur. Çünkü onun intikal ettiği mekânda var olması, önceki mekânla bağlantısının kesilmesini zorunlu kılmıştır.

[265] Eğer söz konusu cisim intikal ettiği mekânda dâimî (ezelî) olur ise, aynı şekilde daha sonraki mekânlarda da dâimî olup intikal etmemiştir. Nitekim sizler şöyle demiştiniz: "Söz konusu cisim henüz intikal etmemiştir. Böylece söz konusu cisim, hareket edici olmadığı halde hareket edicidir." Bu ise muhaldir.

[266] Eğer sizler, söz konusu cismin sakin olduğunu söylerseniz, size şöyle cevap veririz: Zihnen bu cisimden bir parça kesiniz. Bunu aklınızda kurguladığınıza göre onlara (Maniheistlere): "Bu cisim ne zaman daha büyüktür? Ondan bu parçayı kesip ayırdığınızdan önce mi, yoksa sonra mı?" diye sorarız. Hangisini söylerlerse söylesinler, ya da bu parçanın söz konusu cisimden kesilip alınmasından önce kendisine denk olduğunu söyleseler bile bir nihayetin olduğunu kabul etmiş olurlar. Çünkü çokluk, azlık ve eşitlik ancak sonlu ve sınırlı varlıklarda gerçekleşir.

[267] Bunlara ilâveten -"zaman" kategorisinin "sayı" kategorisi altına dahil olması gibi- mekân ve cisim kategorileri de "sayı/adet" kategorisine dahil olan şeylerdendir. Adet/sayı açısından zamanın sonlu oluşuna delil getirdiğimiz şeylerin tamamı, adet açısından alan itibarıyla mekân ve cismin sonlu oluşu hususunda bağlayıcıdır. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[٢٦٣] فإن كان متحركًا باستدارة وهو غير متناه فهذا محال؛ لأن الخطين الخارجين من الوسط إلى المشرق وإلى العلو غير متناهيين إذن فكان يجب أن يكون الجزء الذي في سمت المشرق منه لا يبلغه إلى العلو الذي هو سمت الرأس منه أبدًا، فقد بطلت الحركة على هذا فهذا إذن متحرك لا متحرك. وهذا محال مع مشاهدة العيان لقطع كل جزء من الفلك الكلي جميع مسافته ورجوعه إلى حيث ابتدأ منه في كل أربع وعشرين ساعة.

[٢٦٤] وإن كان متحركًا إلى جهة من الجهات فهذا أيضًا محال؛ لأن الحركة نقلة من مكان إلى مكان. فإذا وجد هذا الجسم مكانًا ينتقل إليه لم يكن فيه قبل ذلك. فقد ثبتت النهاية له ضرورة لأن وجوده غير كائن في المكان الذي انتقل إليه موجب لانقطاعه قبله.

[٢٦٥] وإن كان لم يزل في المكان الذي انتقل إليه وهكذا فيما بعده من الأمكنة. فلم يزل غير منتقل وقد قلتم: إنه لم يزل منتقلًا فهو إذن متحرك لا متحرك، وهذا محال.

[٢٦٦] وإن قلتم: ساكن. قلنا لكم: اقطعوا من هذا الجرم قطعة بالوهم، فإذا توهموا ذلك سألناهم: متى كان هذا الجرم أعظم؟ أقبل أن تقطع منه هذه القطعة؟ أو بعد أن قطعت؟ فأياما قالوا: أو إن قالوا: إنه مساوٍ لنفسه قبل أن تقطع منه هذه القطعة فقد أثبتوا النهاية، إذ لا تقع الكثرة والقلة والتساوي إلا في ذي نهاية.

[٢٦٧] وأيضًا، فإن المكان والجرم مما يقع تحت العدد كوقوع الزمان تحت العدد. فكل ما أدخلناه فيما خلا من تناهي الزمان من طريق العدد، فهو لازم في تناهي المكان والجرم من طريق العدد بالمساحة، وبالله تعالى التوفيق.

[268] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: “Cisimlerin ezelî olduğunu” kabul eden kimseleri ilzâm ettiğimiz delillerin hepsi, “Yedi yıldızın ve on iki burcun”[37] ezelî olduğunu kabul eden kimseleri de aynen bağlar. Çünkü bunlar (yıldızlar ve burçlar), feleğin kısımları altında akıp giden ve hareket eden cisimlerdir. Cisimlerin ve bu cisimlerin zamanlarının hadis olması noktasında onu (Manihesit kişiyi) ilzâm ettiğimiz delile bakılabilir! Bu delil onları (yedi yıldızın ve on iki burcun ezelî olduğunu kabul eden kimseleri) da bağlar. Maniheistleri ve diğerlerini -mizaç, kurtuluş, nurun ve zulmetin sıfatları hakkındaki görüşleri gibi-, görüşlerinin ayrıntılarında kendilerini ilzâm eden hususları ise zikretmeye değer bulmadık. Çünkü biz, “yaratıcının birden fazla olduğu” şeklindeki yanlış görüşlerinin asıllarını araştırmayı hedefledik ve bunlardan sadece bir tanesinin ispat edilmesini açıklamaya itimat ettik. Bu husus zorunlu kesin delillerle sabit olduğuna göre, onların (Maniheistlerin) bu yanlış esastan hareketle ortaya koydukları ayrıntıların tamamı geçersiz olmuştur. Zira biz, -yüce Allah’ın güç ve kudretiyle- özetle kapasite açısından zarûretin sevk ettiği hususlara yöneldik.

[269] Mecûsîler, Sâbiîler ve Mezdekîler gibi “yaratıcının birden fazla olduğunu” kabul eden, ancak bunların âlemden farklı olduklarını düşünenlere ve hıristiyanlardan olup da teslis inancını kabul edenlere gelince, -yüce Allah’ın güç ve kudretiyle- inşallah açıklayıp ortaya koyacağımız zorunlu deliller onların bu görüşlerine karşıdır. Biz şöyle deriz -başarı yüce Allah’ın yardımıyladır-: Birden fazla olan bir şey, adet **cinsi** altına girmiştir. Adet cinsi altına giren bir şey ise adet nevilerinden bir **nev**’dir. Nev‘ olan şeylerin tamamı, o ve kendisi dışındakiler için umumi olan cinsin cüzlerinden meydana gelmiştir. Yine başkalarını değil de onu sınırlandıran **fasıl**dan meydana gelmiştir. Onun bir **mevzu**su (varlıkla alakalı olan sıfatları) vardır; o da kendi suretini ve bu cinsin nevlerinden kendisi dışındakilerin suretini kabul eden cinsidir. Yine onun bir **mahmûl**ü vardır; o da başkalarına değil de sadece kendisine ait olan suretidir. Dolayısıyla o mevzu ve mahmûl sahibidir. Böylece o, cinsi ve faslı açısından mürekkeptir. Mürekkep (terkipten meydana gelen varlık) ise, mürekkip (terkibi yapan) ile birlikte izâfet babındandır. Öyle ki bunlardan her biri için diğeri zorunludur. Nitekim mürekkep, onu meydana getirdiği vakit açısından mürekkibin (meydana getirenin) varlığını gerektirir. İşte o zaman (meydana getirildiğinde) “mürekkep” diye isimlendirilir, bundan daha önce değil.

[٢٦٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وكل ما ألزمناه من يقول بأن الأجسام لم تزل فهو لازم بعينه لمن يقول:إن السبعة كواكب والاثني عشر برجًا لم تزل لأنها أجسام جارية تحت أقسام الفلك وحركته. فانظر هنالك ما ألزمناه من حدوث الأجسام وأزمانها فهو لازم لهؤلاء وتركنا ما ألزمناه في حدوث الأجسام في فروع أقوالهم كقولهم في المزاج والخلاص وصفات النور والظلمة. إذ إنما قصدنا اجتثاث أصول المذاهب الفاسدة في أن الفاعل أكثر من واحد واعتمدنا البيان في إثبات الواحد فقط. فإذ قد ثبت ذلك ببراهين ضرورية بطل كل ما فرعوه من هذا الأصل الفاسد. إذ إنما قصدنا ما تدفع إليه الضرورة من الاستيعاب لما لا بد منه بإيجاز بحول الله تعالى وقوته.

[٢٦٩] وأما من جعل الفاعل أكثر من واحد إلا أنهم جعلوهم غير العالم كالمجوس والصابئين والمزدقية. ومن قال بالتثليث من النصارى فإنه يدخل عليهم من الدلائل الضرورية بحول الله وقوته ما نحن موردوه إن شاء الله تعالى. فنقول وبالله تعالى التوفيق: إن ما كان أكثر من واحد فهو واقع تحت جنس العدد، وما كان واقعًا تحت جنس العدد فهو نوع من أنواع العدد، وما كان نوعًا فهو مركب من جنسه العام له ولغيره. ومن فصل خصه ليس في غيره فله موضوع وهو الجنس القابل لصورته وصورة غيره من أنواع ذلك الجنس. وله محمول وهو الصورة التي خصته دون غيره، فهو ذو موضوع وذو محمول فهو مركب من جنسه وفصله، والمركب مع المركب من باب المضاف الذي لا بد لكل واحد منهما من الآخر، فأما المركب فإنما يقتضي وجود المركب من وقت تركبه وحينئذ يسمى مركبًا لا قبل ذلك.

[270] “Bir”e gelince, -bu konudaki kelâmın tamamlanmasından sonra, inşallah açıklayacağımız hususlardan dolayı- o bir adet değildir.[38] Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[271] Âlemin yaratıcısının ancak bir tane olduğunu gösteren kesin delillerden biri şudur: Şayet âlem, iki ya da daha fazla kişi tarafından yaratılmış olsa idi, söz konusu iki yaratıcı birbirine benzer ya da farklı iki ezelî varlık olmak zorunda olurdu. Bunlardan hangisini kabul ederlerse etsinler, şüphesiz onlar bu iki varlıktaki bir manayı ya da onların birindeki benzerlik veya farklılık şeklindeki bir manayı ispat etmiş olurlar. Eğer bunu reddederlerse, bu durumda benzerlik ve farklılığı birlikte reddetmiş olurlar. Bu iki özelliğin birlikte kaldırılması mümkün değildir. Çünkü bu muhaldir ve yokluğu (adem) gerektirir. Çünkü herhangi bir konuda birbirine benzemeyen ve herhangi bir yönde de birbirinden farklı olmayan iki varlığın mevcudiyeti imkânsızdır. Zira burada bu iki varlığın yokluğu (adem) söz konusudur. Çünkü bu sıfat ma‘dûmdur (yoktur) ve mevcut olmayan bir sıfatın taşıyıcısı (hâmili) da yoktur (ma‘dûm). Böylece Maniheistler, ma‘dûmu varlığını kabul etmiş oldular. Bu da, bir yönden aynı vakitte ma‘dûmun varlığını kabul etmeyi gerektirir. Bu da imkânsızdır.

[272] Onlar (Maniheistler), söz konusu iki yaratıcının ezelî iki varlık olduklarını kabul ettiklerine göre, bu durumda onlarda (söz konusu ezelî olan iki yaratıcıda) benzer olan manaların varlığını da kabul etmiş olurlar. Bu manalar ise; söz konusu iki varlığın varlıkta, fiilde (yaratmada) ve ezelî olmada benzer olmalarıdır. Bu sıfatların (eşyanın) ezelî olan bu iki yaratıcının dışındaki bir varlıkta var olması mümkün değildir. Çünkü bunlar (yani varlık, yaratma ve ezelî olma sıfatları), o ikisini kuşatan sıfatlardır; mezkûr sıfatlarda o ikisinin benzer olmasını kastediyorum. Eğer söz konusu sıfatların benzerliği onların (ezelî olduğu iddia edilen bu iki yaratıcının) kendisi olsa idi, bu durumda o ikisi aynı şey olurdu. Aynı şekilde söz konusu iki varlıkta farklılıkların olması, onlardan her birinin diğerinden/arkadaşından farklı/ayrı olmasını gerektirir. Şayet onlarda bulunan bu farklılık kendilerinin dışında olursa, bu durumda burada üçüncü bir varlık olmuş olur. Bu, bu şekilde devam eder gider.

[٢٧٠] وأما الواحد فليس عددًا لما سنبينه إن شاء الله تعالى. فقد انقضى الكلام في هذا الباب وبالله تعالى التوفيق.

[٢٧١] ومن البرهان على أن فاعل العالم ليس الّا واحدًا: أن العالم لو كان مخلوقًا لاثنين فصاعدًا لم يخل من أن يكونا لم يزالا مشتبهين أو مختلفين، فأياما قالوا فقد أثبتوا معنى فيهما أو في أحدهما به اشتبها أو به اختلفا، فإن نفوا ذلك فقد نفوا الاختلاف والاشتباه معًا، ولا يجوز ارتفاعهما معًا أصلًا، لأن ذلك محال وموجب للعدم، لأن وجود شيئين لا يشتبهان في شيء ولا يختلفان بوجه من الوجوه محال، إذ في ذلك عدمهما، لأن هذه الصفة معدومة فحاملها معدوم. وهم قد أثبتوا وجودها فيلزم القول بموجود معدوم في وقت واحد من وجه واحد وهذا محال.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

[٢٧٢] وهم إذا أثبتوهما موجودين لم يزالا فقد أثبتوا لهما معاني. قد اشتبها فيها وهي كونهما مشتبهين في الوجود مشتبهين في الفعل مشتبهين في أن لم يزالا ولا يجوز أن تكون هذه الأشياء ليست غيرهما لأنها صفات عمتهما أعني اشتباههما في المعاني المذكورة. فإن كان اشتباههما هو هما فهما شيء واحد. وكذلك أيضًا يلزم في كونهما مختلفين في أن كل واحد منهما غير صاحبه. فإن كان هذا الاختلاف فيهما هو غيرهما فههنا ثالث وهكذا أيضًا أبدًا.

İnşallah bu konuya dahil olan hususları açıklayacağız. Eğer farklılık ve benzerlik bizzat o ikisi ise, bu durumda farklılık benzerlik demektir. Bu da, muhalin ta kendisidir. Çünkü farklı olmada (teğayür) var olan mananın benzerlik (iştibah) olmaması gerekir. Çünkü iki varlığın, farklı olmak suretiyle benzer olması mümkün değildir.

[273] Dile getirdiğimiz hususlar sabit olduğuna göre, benzerlik veya farklılığın mutlaka bu ikisinin dışında bir mana olması gerekir. Böylece üçüncünün varlığı sabit olur. Üçüncünün varlığı sabit olduğuna göre, soru sormak açısından iki varlıkta gerekli olan hususların bir benzerinin üçüncü varlıkta da olması gereklidir. Bu, bu şekilde devam eder. Bu da, onlardan her birinin ya da o ikisinden birinin zâtı ve -kendisi vesilesi ile diğerinden farklı olduğu veya diğerine benzer olduğu- manası itibarıyla mürekkep olmasını zorunlu olarak gerektirir.

[274] Eğer Maniheistler bunu her ikisi için topluca kabul ederlerse, bu durumda onların (yani ezelî olduğu iddia edilen iki yaratıcının) her biri mürekkeptir; mürekkep ise muhdestir. Böylece o ikisi kaçınılmaz olarak kendileri dışındakilerden dolayı mahlûkturlar.

[275] Eğer onlar (Maniheistler), bunu o ikisinden sadece biri için kabul ederlerse, o mürekkeptir, diğeri ise onun failidir. Bu durumda iş, mürekkep olmayan bir varlığa zorunlu olarak döner.

[276] Yine onunla (yaratılmamış olan varlıkla) alakalı mananın varlığı açısından ilzâm ettikleri şeylere devam etmeleri, diğerlerinin ezelî kadimler olmalarını ve ilâh edinilmişlerden daha ziyade yaratıcı ilâhların varlığını gerekli kılar. Bu da muhaldir. Çünkü nihayeti olmayan bir vakitte mevcut ve görünür sayıların varlığına imkân yoktur. Şayet onların (söz konusu varlıkların) adetleri olursa, daha önce açıkladığımız üzere bu sayılar onları kuşatmıştır. Kuşatılmış olan her şey ise sonludur. Nitekim bizler, sayıların sonsuz olduklarını kabul etmeyi onlara (Maniheistlere) gerekli kılmıştık. Böylece sonsuz olan sonlu sayıları kabul etmek onlara lazım gelir. Bu da muhalin en büyüğüdür. Şayet söz konusu varlıkların bir adedi olmaz ise, o zaman onlar mevcut değildir. Çünkü mevcut olan her şeyin bir adedi vardır ve -daha önce açıkladığımız gibi- adedi olan her şey de sonludur.

وسنذكر ما يدخل في هذا إن شاء الله تعالى. وإن كان التغاير هو هما والاشتباه هو هما فالتغاير هو الاشتباه، وهذا هو عين المحال، لأنه لا بد من معنى موجود في المتغاير ليس اشتباهًا، لأنه لا يجوز أن يكون الشيئآن مشتبهين بالتغاير.

[٢٧٣] فإذ قد ثبت ما ذكرنا ولم يكن بد من اشتباه أو اختلاف هو معنى غيرهما فقد ثبت ثالث، وإذا ثبت ثالث لزم فيهم ثلاثتهم مثل ما لزم في الاثنين من السؤال، وهكذا أبدًا. وهذا يوجب ضرورة أن كل واحد فهما أو أحدهما مركب من ذاته، ومن المعنى الذي بان به عن الآخر أو به أشبه الآخر.

[٢٧٤] فإن أثبتوا ذلك لهما جميعًا، وكلاهما مركب، والمركب محدث فهما مخلوقان لغيرهما، ولابد.

[٢٧٥] وإن أثبتوا ذلك لأحدهما فقط كان مركبًا، وكان الآخر هو الفاعل له، فقد عاد الأمر إلى واحد غير مركب ولابد ضرورة.

[٢٧٦] ويوجب أيضًا إن تمادوا على ما ألزمناهم من وجود معنى به بان كل من الآخر وجود قدماء لم يزالوا، ووجود فاعلين آلهة أكثر من المألوهين. وهذا محال. لأنه لا سبيل إلى وجود أعداد قائمة ظاهرة في وقت واحد لا نهاية لها، لأنه إن كان لها عدد فقد حصرها ذلك العدد على ما قدمنا، وكل ما حصر فهو متناهٍ، وقد أوجبنا عليهم القول بأنها غير متناهية، فلزمهم القول بأعداد متناهية لا متناهية. وهذا من أعظم المحال. فإن لم يكن لها عدد فليست موجودة، لأن كل موجود فله عدد، وكل ذي عدد متناه كما قدمنا.

[277] Şayet birisi şöyle derse, “Yaratıcı, yaratılandan ne ile ayrılır? Mahlûkâtın bir kısmı diğer bir kısmından ne ile ayrılır?” şeklinde sorar ve önceki delillerde onu ilzâm ettiğimiz gibi bu konuda bizi ilzâm etmek isterse, -başarı yüce Allah’ın yardımıyladır- ona şöyle denilir: Mahlûkâtın tamamı hâmil ve mahmûldür. Her hâmil, kendi yaratıcısından ve kendisi dışındaki hâmillerden mahmûlü sebebiyle ayrıdır. Yine o, mahiyeti itibarıyla fasıllarından, nev‘ilerinden, cinsinden, hasselerinden ve kendi mekânındaki arazlarından ve diğer keyfiyetler olması bakımından diğer hâmillerle farklı olduğu hususlar vesilesi ile ayrıdır.

[278] Her mahmûl de yaratıcısından ve hâmili sebebiyle kendisi dışındaki mahmûllerinden ayrıdır. Yine o, nev‘inden, cinsinden ve faslından olan diğer mahmûllerden ayrı olması bakımından mahiyeti itibarıyla onlardan ayrıdır. Bârî Teâlâ ise bunlardan herhangi bir şeyle vasıflandırılmış değildir. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[279] Biz cennetin, cehennemin ve -bir nihayeti olmaksızın- orada olan cisimlerin bekâsı konusundaki bölümde[39] ve bu kitabımızın dışındaki yerlerde, sayıların sonsuzluğu açısından onları (Maniheistleri) ilzâm ettiğimiz hususlarla burada bizi ilzâm etmek isteyen kimselerden ayrıldığımızı açıklamıştık. Ancak biz, bunu (sayıların sonsuzluğu meselesini), burada kifayet edecek şekilde inşallah açıklayacağız. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır, O’ndan yardım diler ve şöyle deriz:

[280] Mezkur iki mesele arasındaki fark şudur: Bizler cennet ve cehennemde sonlu olmayan sayıların varlığını zorunlu görmeyiz. Bilakis bizim görüşümüz şöyledir: Cennet ve cehennemdeki varlıkların sayısı sonlu olup artıp eksilmez. Cehennemin ve cennetin alanı da sınırlı ve sonlu olup artıp eksilmez. Onların (cennet ve cehennemdeki varlıkların) hareketlerinden ve zamanlarından ortaya çıkan her şey sınırlı ve sonludur. Ancak biz, Yüce Allah’ın her iki âlemde onlar (varlıklar) için bekâ, zaman, nimet ve azabı -bir gaye olmaksızın- ebedî olarak yaratıcı olması manasında, cennet ve cehennemden bilkuvve olarak sonlu olmayı reddettik.

[٢٧٧] فإن قال قائل: فبأي شيء انفصل الخالق عن الخلق؟وبأي شيء انفصل الخلق بعضه من بعض؟ وأراد أن يلزمنا في ذلك مثل الذي ألزمناه في الأدلة المتقدمة. قيل له وبالله التوفيق. الخلق كله حامل ومحمول، فكل حامل فهو منفصل من خالقه، ومن غيره من الحاملين بمحموله من فصوله وأنواعه وجنسه وخواصه وإعراضه في مكانه وسائر كيفياته.

[٢٧٨] وكل محمول فهو منفصل من خالقه ومن غيره من المحولات بحامله وبما هو عليه مما بائن فيه سائر المحمولات من نوعه وجنسه وفصله والباري تعالى غير موصوف بشيء من ذلك كله، وبالله تعالى التوفيق.

[٢٧٩] وقد ذكرنا في باب الكلام في بقاء الجنة والنار، وبقاء الأجسام فيها بلا نهاية، وفيما خلا من كتابنا الانفصال ممن أراد أن يلزمنا همالك ما ألزمناهم نحن هنالك من الأعداد التي لا تتناهى. إلا أننا نذكر هنا من ذلك إن شاء الله تعالى طرفًا كافيًا. وبالله تعالى التوفيق، وبه نستعين.

[٢٨٠] فنقول: إن الفرق بين المسألتين المذكورتين إننا لم نوجب نحن في الجنة والنار وجود أعداد لا تتناهى. بل قولنا إن أعدادهم متناهية لا تزيد ولا تنقص. وإن مساحة النار والجنة محدودة متناهية لا تزيد ولا تنقص،وإن كل ما ظهر من حركاتهم ومددهم فيها فمحصورة متناهية. وإنما نفينا عنها النهاية بالقوة بمعنى أن الباري تعالى محدث لهم في كلتا الدارين بقاء ومددًا ونعيمًا وعذابًا أبدًا لا إلى غاية.

[281] Bunlarda (cennet ve cehennemde) ortaya çıkan varlıklar, varlık sahasına çıkmayanın bir parçası değildir. Dolayısıyla varlık (mevcut) ve yokluk (ma‘dum) sahasına çıkan her şeyin bir isminin olması lazım gelir. Çünkü varlık sahasına çıkan varlıklar, ma‘dûmun (yokluk sahasının) bir parçası olamaz. Ancak varlık, kendisi gibi bir mevcudun kısmıdır. Bu, duyularla bilinir. Çünkü isimler, ancak manalarına göre gerçekleşirler. (Yani bir varlığın ismi, taşıdığı manaya göre gerçekleşir.) Varlığın (vucut) manası, ister mazi olsun isterse şu an olsun, belli bir vakitte var olan şey demektir. Dolayısıyla bu şekilde olmayan bir şey ise mevcut değildir. Bütün varlıkların (mevcûdat) kısımları ise mevcuttur. Onların tamamı, var oldukları halde mevcutturlar. Mevcut, ma‘dûma ait bir kısım değildir. Yokluk (adem) ise, varlığın iptal edilmesi ve yok edilmesidir. Kendisi dışındakine isim olmayan ve ismi olması lazım gelen bir şeyin kısımlarının, birbirini iptal ediyor olmasının imkânı yoktur.

[282] Fitne çıkaran bir kimsenin bu konuda fitne çıkarıp şöyle demesi mümkündür: Bizler el, ayak, baş ve diğer uzuvlar gibi, külün (bütünün) ismini almayan kısımlar bilmekteyiz. Bunlardan hiçbiri insan diye isimlendirilmez. Bu uzuvlar bir araya geldiğinde bunların tamamı için “insan” ismi kullanılır.

[283] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu anlamsız bir tartışmadır. Çünkü biz, bütüne ait bütün kısımlara (ba‘z/eb‘az) bütünün (kül) isminin geçerli olduğu eşit kısımlar üzere konuşuruz. Öyle ki suyun bütününün ismi su olduğu halde, onun her bir kısmının su diye isimlendirilmesi böyledir. Cüz (parça) ise bu babtan değildir. Dolayısıyla mevcudun kısımlarından her bir kısma mevcudun ismi geçerli olur.[40]

[284] Fitne çıkaran bir kimsenin “Kısımlar, birbirini nakzetmezler.” şeklindeki sözümüz hakkında da fikir ayrılığı çıkarması mümkün olup “Yeşil, beyaza tezat teşkil etmez. Onların her ikisi küllî rengin bir parçasıdır.” diyebilir. Doğrusu bu da bu konuda murat ettiğimiz şeylerden değildir. Çünkü bizim sözümüz mevcut olup cins değildir. Dolayısıyla sözümüz “zıt/karşıt cinsler” şeklinde gerçekleşebilir.

[٢٨١] وليس ما ظهر من ذلك بعضًا لما لم يظهر، فليلزمنا أن يكون اسم كل ما يقع على الموجود والمعدوم لأن الموجود لا يكون بعضًا للمعدوم. وإنما هو بعض لموجود مثله هذا يعلم بالحس لأن الأسماء إنما تقع على معانيها ومعنى الوجود إنما هو ما كان قائمًا في وقت من الأوقات ماض من الأوقات أو حال منها. فما لم يكن هكذا فليس موجودًا وأبعاض الموجودات كلها موجودة فكلها موجود وكلها كان موجودًا. فليس الموجود بعضًا للمعدوم والعدم. هو إبطال الوجود ونفيه ولا سبيل إلى أن تكون أبعاض الشيء التي يلزمها اسمه الذي لا اسم لها سواه يبطل بعضها بعضًا.

[٢٨٢] وقد يمكن أن يشغب مشغب في هذا المكان. فيقول: قد وجدنا أبعاضًا لا يقع عليها اسم كلها كاليد والرجل والرأس وسائر الأعضاء ليس شيء منها يسمى إنسانًا. فإذا اجتمعت وقع عليها اسم إنسان.

[٢٨٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا شغب لأننا إنما تكلمنا على الأبعاض المتساوية التي كل بعض منها يقع عليه اسم الكل كالماء الذي كل بعض منه ماء وكله ماء، وليس الجزء من هذا الباب وكل بعض من أبعاض الموجود. فإنه يقع عليه اسم موجود.

[٢٨٤] وقد يمكن أن يشغب أيضًا مشغب في قولنا: إن الأبعاض لا تتنافي، فيقول إن الخضرة لا تنافي البياض. وكلاهما بعض للون الكلي، فهذا أيضًا ليس مما أردناه في شيء لأن قولنا موجود ليس جنسًا فيقع على أنواع المتضادات.

Ancak bizim sözümüz, bizzat varlığımızda tamamı eşit olan şeylerin (eşya) varlığının gerçek olduğunu haber vermektir. Bu (haber verme) de varlığımızın bütününü kapsadığı gibi kısımlarını da kapsar. Buna ilâveten renk olması bakımından yeşil beyaza tezat teşkil etmez. Bilakis o ikisi, bu manada (renk olma sıfatında) tam olarak birleşirler ve bu konuda farklı olmazlar. Ancak onlar başka bir manada farklı olabilirler. Aynı şekilde mevcut, var olma konusunda mevcuda muhalefet etmez. Fakat mevcut, bizzat bu mana konusunda ma'dûma muhalefet eder. Dolayısıyla mevcut, ma'dûm un bir kısmı/parçası değildir. Ma'dûm da bir şey değildir; var oluncaya kadar onun bir manası yoktur. Var olduğunda, işte o zaman mevcut bir şey olur.

[285] Cüzlere ayrılma konusunda da sonuca varmış olduk. Bu konudaki sözümüz, bu ilzâmın benzeri olması bakımından bu kitabımızda da mevcuttur.

Hıristiyanlara Dair Kelâm

[286] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hıristiyanlar her ne kadar Ehl-i Kitap olsalar ve bazı peygamberlerin aleyhisselâm nübüvvetini kabul etseler de onların çoğunluğu ve fırkalarının ekseriyeti mutlak olarak tevhidi kabul etmez ve bilakis teslise inanırlar. İşte bu, onlara yönelik sözün mekânıdır.

[287] Mecûsîler de -her ne kadar Ehl-i Kitap olsalar da- bazı peygamberleri (a.s.) kabul etmezler. Fakat biz, "Ezelî olan iki yaratıcı" şeklindeki görüşlerinden dolayı onları da bu konuma dâhil ettik. Aslında hıristiyanlar bu konuma dâhil edilmeye onlardan daha uygundurlar. Çünkü onlar, ezelî olan üç varlığı kabul ederler.

[288] Hıristiyanlar fırkalara ayrılmıştır. İskenderiye'de bir papaz olan **Arius**'un (Aryûs)[41] taraftarları bu fırkalardan biridir. Arius'un görüşlerinden biri mutlak tevhit (mücerret tevhit) inancıdır. Îsâ aleyhisselâm, yaratılmış bir kul olup yüce Allah'ın kelimesidir. Öyle ki Allah Teâlâ bu kelime ile gökleri ve yeri yaratmıştır. Arius, Kostantiniye [İstanbul] şehrinin kurucusu olan ve hıristiyanlık dinini kabul eden ilk Roma krallarından, Arius'un mezhebi üzere olan Birinci Kostantin zamanında yaşamıştır.

وإنما هو إخبار عن وجودنا أشياء قد تساوي كلها في وجودنا إياها حقًا. فهو يعم بعضها كما يعم كلها وأيضًا فإن الخضرة لا تضاد البياض في أن هذا لون بل يجتمعان في هذا المعنى اجتماعًا واحدًا لا يختلفان فيه. وإنما اختلفا بمعنى آخر. وكذلك لا يخالف موجود موجودًا في أنه موجود. والموجود يخالف المعدوم في هذا المعنى نفسه. وليس بعضًا للمعدوم. والمعدوم ليس شيئًا، ولا له معنى حتى يوجد، فإذا وجد كان حينئذ شيئًا موجودًا.

[٢٨٥] وقد تخلصنا أيضًا في باب التجزي وكلامنا في هذا الديوان من مثل الإلزام هنالك.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

الكلام على النصارى

[٢٨٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** النصارى وإن كانوا أهل كتاب، ويقرون بنبوة بعض الأنبياء عليهم السلام، فإن جماهيرهم وفرقهم لا يقرون بالتوحيد مجردًا. بل يقولون بالتثليث، فهذا مكان الكلام عليهم.

[٢٨٧] والمجوس أيضًا وإن كانوا أهل كتاب لا يقرون ببعض الأنبياء ولكنا أدخلناهم في هذا المكان لقولهم بفاعلين لم يزالا.

[٢٨٨] فالنصارى أحق بالإدخال هاهنا، لأنهم يقولون بثلاثة لم يزالوا. والنصارى فرق: منهم أصحاب أريوس، وكان قسيسًا بالإسكندرية ومن قوله: التوحيد المجرد وأن عيسى عليه السلام عبد مخلوق وأنه كلمة الله تعالى التي بها خلق السموات والأرض. وكان في زمن قسطنطين الأول، باني القسطنطينية، وأول من تنصر من ملوك الروم، وكان على مذهب أريوس هذا.

[289] Hıristiyan fırkalarından biri, **Samsatlı Pavlus**'un (Pavlus eş-Şamşâtî)[42] taraftarlarıdır. Pavlus, hıristiyanlık zuhur etmeden önce Antakya'da patrik idi. O, doğru ve mücerret bir tevhit inancını kabul ediyordu. Onun (Samsatlı Pavlus) görüşü şöyledir: "Îsâ, diğer peygamberler (a.s.) gibi Allah'ın kulu ve Elçisi'dir. Allah, onu, Meryem'in karnında bir erkek unsuru olmaksızın yaratmıştır. Îsâ, kendisinde asla ulûhiyet bulunmayan bir insandır." Samsatlı Pavlus; "Kelime'nin ve Rûhulkudüs'ün ne olduğunu bilmiyorum." demiştir.

[290] Hıristiyan fırkalarından bir diğeri, **Makedanius**'un[43] taraftarlarıdır. O, hıristiyanlığın zuhurundan sonra, Kostantiniye'nin kurucusu olan Kostantin'in oğlu Kostantin döneminde Kostantiniye'de patrik idi. Bu kral da babası gibi Arius taraftarıydı. Makedanius'un görüşü mutlak tevhit *(mücerret tevhit)* inancı idi; buna göre Îsâ (a.s.) yaratılmış bir kuldur, peygamberlikle görevlendirilmiş bir insan olup diğer peygamberler (a.s.) gibi Allah'ın Elçisi'dir. Yine Îsâ, yüce Allah'ın kelimesi ve Rûhulkudüs'tür. "Rûhulkudüs" ve "Kelime"nin her ikisi de yaratılmış olup bütün bunları Allah yaratmıştır.

[291] Hıristiyan fırkalarından biri de "Berberâniyye"dir.[44] Onlar, Îsâ ve annesinin yüce Allah'ın dışında bir ilâh olduğunu söylemiştir. Bu fırka yok olup gitmiştir.

[292] Günümüzde hıristiyanların gövdesini şu üç fırka oluşturmaktadır: **[1]** Hıristiyanların en büyük fırkası **Melkaniyye**dir.[45] Bu mezhep, var olduğundan beri -Habeşistan ve Nûbe kralları hariç- hıristiyan krallarının hepsinin mezhebidir. Yine Habeşistan ve Nûbe bölgeleri hariç, var olduğundan bu yana hıristiyanlara ait memleketlerin halklarının genelinin mezhebidir. Yine bu mezhep Afrika hıristiyanlarının, Slavların (Sakaliyye) ve Endülüs hıristiyanlarının tamamının ve Şam'da yaşayan hıristiyanların çoğunluğunun mezhebidir. Onların görüşü şöyledir: "Onların ifadelerine göre Tanrı Baba, Oğul ve Rûhulkudüs olmak üzere üç varlıktır. Bunların tamamı ezelîdir. Îsâ (a.s.) da bütünüyle tam bir ilâhtır ve bütünüyle tam bir insandır. Bunlardan biri diğerinden farklı değildir. Îsâ'nın insanî boyutu çarmıha gerilip öldürülen kısmıdır. Onun ilâhi yönüne ise bunlardan herhangi bir şey ulaşmış değildir. Meryem, Tanrı'yı ve insanı doğurmuştur. İlâh ve insan birlikte aynı varlık olup o da Tanrı'nın oğludur." Allah, onların küfründen münezzehtir.

[٢٨٩] ومنهم أصحاب بولس الشمشاطي: وكان بطريركيا بأنطاكية قبل ظهور النصرانية. وكان قوله: التوحيد المجرد الصحيح، وأن عيسى عبد الله ورسوله كأحد الأنبياء عليهم السلام خلقه الله تعالى في بطن مريم من غير ذكر، وأنه إنسان لا إلهية فيه وكان يقول لا أدري ما الكلمة؟ ولا روح القدس؟

[٢٩٠] وكان منهم مقدونيوس وكان بطريركًا في القسطنطينية بعد ظهور النصرانية أيام قسطنطين بن قسطنطين باني القسطنطينية، وكان هذا الملك أريوسيًا كاتبه. وكان من قول مقدونيوس هذا: التوحيد المجرد، وأن عيسى عبد مخلوق، إنسان نبي، رسول الله كسائر الأنبياء عليهم السلام. وأن عيسى هو روح القدس وكلمة الله عز وجل وأن روح القدس والكلمة مخلوقان، خلق الله كل ذلك.

[٢٩١] ومنهم البربرانية، وهم يقولون إن عيسى وأمه إلهان من دون الله عز وجل. وهذه الفرقة قد بادت.

[٢٩٢] وعمدتهم اليوم ثلاث فرق: فأعظمها فرقة الملكانية: وهي مذهب جميع ملوك النصارى حيث كانوا حاشا الحبشة والنوبة. ومذهب عامة أهل كل مملكة للنصارى حيث كانوا حاشا الحبشة والنوبة ومذهب جميع نصارى إفريقية وصقلية والأندلس وجمهور الشام. وقولهم: إن الله تعالى عبارة عن قولهم ثلاثة أشياء: أب وابن وروح القدس. كلها لم تزل وأن عيسى عليه السلام: إله تام كله، وإنسان تام كله، ليس أحدهما غير الآخر، وأن الإنسان منه هو الذي صلب وقتل، وأن الإله منه لم ينله شيء من ذلك، وإن مريم ولدت الإله والإنسان وأنهما معًا شيء واحد ابن الله. تعالى الله عن كفرهم.

[293] [ıı] Nestûriyye[46] fırkası da aynı şekilde bunun benzerini söylemiştir. Ancak onlar şöyle dediler: “Meryem Tanrı’yı doğurmadı, ancak bir insan doğurdu. Zira Tanrı insan doğurmaz, ancak Tanrı bir ilâh doğurmuştur.” -Allah onların küfründen münezzehtir-. Bu fırka mensupları genellikle Musul, Irak, Fars ve Horosan’da bulunmaktadırlar. Onlar, Kostantiniye’de patrik olan “Nestûr” adlı şahsa mensupturlar.

[294] [ııı] Ya‘kubiyye[47] de şöyle demiştir: Mesih, bizzat Tanrı’nın kendisidir. Tanrı -Allah, onların küfürlerinden münezzehtir.- ölmüş, çarmıha gerilmiş ve öldürülmüştür. Âlem ve felekler, (Mesih öldükten üç gün sonra dirildiği için) üç gün boyunca idarecisiz kaldı. Sonra Tanrı dirildi (ayağa kalktı) ve önceki haline döndü. Böylece Allah Teâlâ muhdes (sonradan yaratılmış) bir varlığa dönüştü ve muhdes de -Meryem’in karnında onun tarafından taşınan bir varlık olduğu halde- kadîm bir varlığa dönüştü. Bu mezhebe mensup olanlar Mısır bölgesine, Nûbe ve Habeşistan’ın tamamına yayıldığı gibi, zikredilen iki bölgenin (Habeşistan ve Nûbe’nin) krallarını da içermektedir.

[295] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allah Teâlâ, *“Allah, Meryem oğlu Mesih’tir”, diyenler kesinlikle kâfir oldular.* (Mâide 5/17) diye buyurmuştur ve hıristiyanlardan hikâye ederek *“Allah, üçün üçüncüsüdür” diyenler kâfir oldu.* (Mâide 5/73) diye buyurmuş. Yine Allah Teâlâ, *“Ey Meryem oğlu Îsâ! Sen mi insanlara, Allah’ı bırakarak beni ve anamı iki ilâh edinin, dedin?”* (Mâide 5/116) diye buyurmuştur. Şayet Allah Teâlâ, kitabında, onların sözlerini bu şekilde tasvir etmemiş olsa idi, elbette mümin bir kimsenin lisanı bu büyük, çirkin, iğrenç ve aşağılık sözleri söylemezdi. Allah’a yemin olsun ki şayet biz hıristiyanları görmemiş olsa idik, âlemde bu delilikleri mümkün gören bir aklın bulunduğunu asla onaylamazdık. Aşırılığa düşmekten Allah’a sığınırız.

[296] Ya‘kûbiyye'ye gelince onlar, Kostantiniye’de rahip olan Ya‘kûb el-Bardâ‘î’ye (*el-Barza‘ânî*) [m.501-579] mensupturlar. Onlar, akıl ve duyulardan tam anlamıyla nefret eden bir fırkadırlar. Çünkü istihâle (halden hale dönüşmek) bir nakildir. Ezelî olan “İlk/Evvel”, nakil ve dönüşümle vasıflandırılamaz. Allah, bundan münezzehtir.

[٢٩٣] وقالت النسطورية: مثل ذلك سواء بسواء، إلا أنهم قالوا: إن مريم لم تلد الإله، وإنما ولدت الإنسان، وأن الله تعالى لم يلد الإنسان وإنما ولد الإله. تعالى الله عن كفرهم. وهذه الفرقة غالبة على الموصل والعراق وفارس، وخراسان. وهم منسوبون إلى نسطور بطريركا بالقسطنطينية.

[٢٩٤] وقالت اليعقوبية: إن المسيح هو الله تعالى نفسه، وأن الله تعالى عن عظيم كفرهم مات وصلب وقتل، وأن العالم بقي ثلاثة أيام بلا مدبر والفلك بلا مدبر. ثم قام ورجع كما كان وأن الله تعالى عاد محدثًا وأن المحدث عاد قديمًا وأنه تعالى هو كان في بطن مريم محمولًا به. وهم في أعمال مصر وجميع النوبة وجميع الحبشة وملوك الأمتين المذكورتين.

[٢٩٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولولا أن الله تعالى وصف قولهم في كتابه إذ يقول تعالى ﴿لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوٓاْ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ﴾ وإذ يقول تعالى حاكيًا عنهم ﴿إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ﴾ وإذ يقول تعالى ﴿أَأَنتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّيَ إِلَٰهَيْنِ مِن دُونِ اللَّهِ﴾ لما انطلق لسان مؤمن بحكاية هذا القول العظيم الشنيع السمج السخيف، وتالله لولا أننا شاهدنا النصارى ما صدقنا أن في العالم عقلًا يسع هذا الجنون ونعوذ بالله من الخذلان.

[٢٩٦] فأما اليعقوبية فإنهم ينسبون إلى يعقوب البرذعاني، وكان راهبًا بالقسطنطينية، وهم فرقة نافرت العقل والحس منافرة وحشية تامة، لأن الاستحالة نقلة، والنقلة والاستحالة لا يوصف بهما الأول الذي لم يزل تعالى عن ذلك علوًا كبيرًا.

[297] Şayet durum bu şekilde olsa idi, elbette Tanrı mahlûk olurdu. Muhdes bir varlık, kendisini yaratan bir muhdise muhtaçtır. Bu konunun muhal ve imkânsızlık konusuna girmesi, bu görüşün geçersizliği açısından yeterlidir. Öyle ki akıl ve duyular bunun bâtıl olmasını gerekli kılmıştır. Muhal konusunda, ezelî olan bir varlığın olmadığı halde sonradan var olan muhdes bir varlığa dönmesi ve bir müellif (var eden, bir araya getiren) olmaksızın meydana gelmiş olmasından daha büyük bir şey yoktur. Bu topluluğun, "Tanrı'nın ölü olduğu üç gün boyunca gökleri ve yeri kimin idare ettiğini ve felekleri kimin yönettiğini!" bize bildirmesi gerekir. Allah, bundan münezzehtir.

[298] Tanrı'nın "Baba, Oğul ve Rûhulkudüs" şeklinde üç varlık olduğunu kabul edenlere şöyle denilir: Bize haber veriniz; Bu üç varlığın hepsi tek bir varlık olup ezelî midirler? Eğer bu sizin belirttiğiniz şekilde ise, bu durumda onlardan birinin "Baba", ikincisinin "Oğul" diye isimlendirilmesinin anlamı nedir? Halbuki sizler "Üç, birdir; onlardan her biri, diğeridir; dolayısıyla Baba Oğul, Oğul da Baba'dır." ["İkisi birlikte Rûhulkudüs'tür. Rûhulkudüs, o ikisinin dışında değildir."][48] diyorsunuz. Bu ise, saçmalığın ta kendisidir. İncillerindeki "Baba'mın sağ tarafında oturacağım."[49], "Kıyameti, ancak sadece Baba bilir, Oğul onu bilemez."[50] şeklindeki sözleri sebebiyle ellerindeki İncilleri bunu geçersiz kılmıştır. Böylece bu âyetler, Oğul'un Baba olmadığını zorunlu kılmaktadır.

[299] Eğer bu üç varlık faklı olsalardı -ki onlar bunu kabul etmezler-, bu durumda Oğul'da zayıflıktan, sonradan var olmadan (hudûs) ve noksanlıktan bir mana olması lazım gelirdi. Bu vesile ile onun "Baba" derecesinden aşağıya düşmesi gerekli olmuştur. Âlemin hudûsu konusunda ortaya koyduğumuz hususlara göre, bir varlığı sayıların ihata etmesi, noksanlık ve ziyadelik tabiatının onda cereyan etmesinden dolayı muhdes olmasının gerekliliği açısından bunu kabul eden kimseleri zorlamakla birlikte, noksanlık ezelî olan bir varlığın sıfatı değildir.

[٢٩٧] ولو كان كذلك لكان مخلوقًا، والمحدث يقتضي محدثًا خالقًا له، ويكفي من بطلان هذا القول دخوله في باب المحال والممتنع الذي قد أوجب العقل والحس بطلانه، وليس في باب المحال أعظم من أن يكون الذي لم يزل يعود محدثا لم يكن ثم كان، وأن يصير غير المؤلف مؤلفًا، ويلزم هؤلاء القوم أن يعرفونا من دبر السموات والأرض، وأدار الفلك هذه الثلاثة الأيام التي كان فيها ميتًا، تعالى الله عن ذلك علوًا كبيرًا.

[٢٩٨] ثم يقال للقائلين بأن الباري تعالى ثلاثة أشياء: أب وابن وروح القدس: أخبرونا إذ هذه الأشياء لم تزل كلها، وإنها مع ذات شيء واحد إن كان ذلك كما ذكرتم؟ فبأي معنى استحق أن يكون أحدها يسمى أبًا والثاني ابنًا. وأنتم تقولون: إن الثلاثة واحد وأن كل واحد منها هو الآخر. فالأب هو الابن. والابن هو الأب. وهذا هو عين التخليط. وإنجيلهم يبطل هذا بقولهم فيه: سأقعد عن يمين أبي. وبقولهم فيه: إن القيامة لا يعلمها إلا الأب وحده وإن الابن لا يعلمها. فهذا يوجب أن الابن ليس هو الأب.

[٢٩٩] وإن كانت الثلاثة متغايرة وهم لا يقولون بهذا فيلزمهم أن يكون في الابن معنى من الضعف أو من الحدوث أو من النقص به وجب أن ينحط عن درجة الأب. والنقص ليس من صفة الذي لم يزل مع ما يدخل على من قال بهذا من وجوب أن تكون محدثة لحصر العدد، وجرى طبيعة النقص والزيادة فيها على حسب ما قدمناه في حدوث العالم.

[300] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onlardan (hıristiyanlardan) bazıları, manası olmadığını kabul ettikleri bazı şeyler uydurdular. Ancak biz, sözlerinin yanlışlığı ve zayıflığı ortaya çıksın diye -yüce Allah'ın güç ve kudretiyle- bunlara dikkat çekeceğiz. Bu da, onlardan bazılarının şöyle demeleridir: "Allah Teâlâ'nın hay ve âlim olması vacip olduğuna göre, O'na ait hayat ve ilim [sıfatlarının] olması da zorunludur. İşte yüce Allah'ın hayatı, "Rûhulkudüs" diye isimlendirilen şeydir; O'nun ilmi de "Oğul" diye isimlendirilen şeydir."

[301] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, delil olarak ileri sürülen şeylerin en cılız olanıdır. Çünkü biz, istidlâl yoluyla Allah Teâlâ'nın bunlardan herhangi bir şeyle vasıflandırılamayacağını, fakat özellikle sem'î yoluyla vasıflandırılacağını daha önceden açıklamıştık. hıristiyanların "İlmin, Oğul diye isimlendirilmesine dair" ne İncillerinden ne de bunun dışındaki kitaplarından bir delili vardır. Onların kitaplarında "Allah'ın ilmi, O'nun oğludur." şeklinde bir şey yoktur. Nitekim hıristiyanlardan bazıları, bunu Latince'nin gerektirdiğini iddia etmiş ve "alimin ilmi" hakkında "onun oğludur (ilim, âlimin oğludur)" denildiğini söylemiştir.

[302] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bâtıl ve açık bir yalandır. Çünkü Baba, Oğul ve Rûhulkudüs'ün zikrinin geçtiği İncil hakkında insanlardan hiçbir kimse bu İncil'in Süryânîce'de Süryanice'ye ve diğer lisanlara tercüme edildiği hususunda ihtilaf etmez. Dolayısıyla bunlar (Baba, Oğul ve Rûhulkudüs), İbrânîce olan lafızlarla ifade edilmişler ve bu şekilde Baba, Oğul ve Rûhulkudüs'ün zikri İbrânîce İncil'de mevcuttur. Dolayısıyla belirtilen ve iddia edilen şeylerden herhangi bir şey İbrânîce'de yoktur.

[303] Eğer onlar, yüce Allah'ın istidlâl yoluyla isimlendirilmesini kabul eden kimselerden olsalardı, bu durumda da kudret sıfatını geçersiz kılmış olurlardı. Çünkü, özellikle Pavlus'un -ki o, hıristiyanlara göre peygamberlerin [havâriler] fevkindedir- "Mesih, yüce Allah'ın kudreti ve ilmidir."[51] sözüyle birlikte, O'nun (Mesih) âlim olduğuna dair delil getirmek, "kâdir" olduğuna dair delil getirmekten daha doğru ve daha uygun değildir.

[٣٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد لفق بعضهم أشياء قالوا إنها لا معنى لها، إلا أننا ننبه عليها ليتبن هجنة قولهم وضعفه بحول الله تعالى وقوته، وذلك أن بعضهم قال: لما وجب أن يكون الباري تعالى حيًا وعالمًا وجب أن تكون له حياة وعلم، فحياته هي التي تسمى روح القدس، وعلمه هو الذي يسمى الابن.

[٣٠١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا من أغث ما يكون من الاحتجاج، لأننا قد قدمنا أن الباري تعالى: لا يوصف بشيء من هذا من طريق الاستدلال، لكن من طريق السمع خاصة، ولا يصح لهم دليل لا من إنجيلهم ولا من غيره من الكتب أن العلم يسمى ابنا ولا في كتبهم أن علم الله هو ابنه وقد ادعى بعضهم أن هذا تقتضيه اللغة اللاتينية من أن علم العالم يقال فيه: أنه ابنه.

[٣٠٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا باطل ظاهر الكذب، لأن الإنجيل الذي كان فيه ذكر الأب والابن وروح القدس لا يختلف أحد من الناس في أنه إنما نقل عن اللغة العبرانية إلى السريانية وغيرها. فعبر عن تلك الألفاظ العبرانية وبها كان فيه ذكر الأب والابن وروح القدس وليس في اللغة العبرانية شيء مما ذكر وادعى.

[٣٠٣] وإن كانوا ممن يقولون: بتسمية الباري عز وجل من طريق الاستدلال، فقد أسقطوا صفة القدرة، إذ ليس الاستدلال على كونه عالما بأصح ولا أولى من الاستدلال على كونه قادرًا. لا سيما مع قول بولس وهو عندهم فوق الأنبياء: أن المسيح قدرة الله وعلمه تعالى.

[304] Pavlus, bu açıklamayı, Korintlilere (Ehl-i Koriteh) Birinci Mektubu'nda yapmış ve şöyle demiştir: "Bu üç sıfata, dördüncüsünü ilâve edin; o da kudrettir. Bir diğeri sem'dir (duymak), diğeri basardır (görmek), diğeri kelâmdır, bir diğeri akıldır, bir başkası hikmettir ve bir diğeri cömertliktir.[52]

[305] Eğer onlar (hıristiyanlar), "Kudret, hayattır." derlerse, onlara "İlim de hayattır." denilir. Eğer onlar, "İlim, hayat değildir. Çünkü bazen diri olan bir kimse deli (mecnun) misalinde olduğu gibi âlim olmayabilir." derlerse, onlara şöyle cevap verilir: Diri olan bir kimse -baygın ve benzeri kimselerde olduğu gibi-, bazen kudret sahibi olmayabilir. Dolayısıyla kudret hayat değildir. Bunlara ilâveten, (hıristiyanlara göre) eğer "Oğul, ilim" ve "Rûhulkudüs, hayat" ise, bu durumda Mesih'i (a.s.) Oğul ve Rûhulkudüs olmaya zorlamanın anlamı nedir?

[306] Onlar (hıristiyanlar) Mesih'in Allah'ın hayat ve ilmi olduğunu mu düşünüyorlar?" Bu durumda onlardan (hıristiyanlardan) bazılarının "Meryem, Tanrı'nın oğlunu doğurmuştur." şeklindeki sözünün manası nedir? Acaba onlar; "Meryem'in, Tanrı'nın ilmini doğurduğunu mu" düşünüyorlar?

[307] Saçmalıkta bundan daha ilerisi var mıdır? Mesih'in Allah'ın ilim ve hayat sıfatlarındaki payı, ancak başkalarının payı kadar değil midir? Aralarındaki fark nedir? İşte bu sorular ve delillerden kaçıp kurtulamazlar. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[308] Hıristiyanlardan bazıları şöyle dediler: Bizler varlıkların canlılar ve cansızlar şeklinde iki kısım olduklarını gördüğümüze göre, yüce Allah'ın diri/canlı olması zorunludur. Canlı olan varlıkların da konuşan ve konuşamayan şeklinde iki kısım olduklarını gördüğümüze göre, yüce Allah'ın nâtık (konuşan) olması vaciptir.

[309] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu söz, iki yönden yanlıştır. **Bunlardan biri şudur**: Bu taksim, cinsin altında vaki olan tabii bir taksimdir. Çünkü Bârî Teâlâ diri şeklinde isimlendirildiğine göre Allah Teâlâ'nın da bu cinse tabi olması gerekir. O zaman yüce Allah diğer canlılarla birlikte canlı cinsi altında yer alır; "hayy/diri olmak" ve "nâtık/konuşan" bir varlık olmak tanımlarıyla tanımlanabilir.

[٣٠٤] قال هذا النص في رسالته الأولى إلى أهل قريته فليضيفوا إلى هذه الثلاث صفة رابعة وهي القدرة، وأخرى وهي السمع، وأخرى وهي البصر، وأخرى وهي الكلام، وأخرى وهي العقل، وأخرى وهي الحكمة، وأخرى وهي الجود.

[٣٠٥] فإن قالوا: القدرة هي الحياة. قيل لهم: والعلم هو الحياة. فإن قالوا: ليس العلم الحياة لأنه قد يكون حي ليس عالماً كالمجنون، قيل لهم: قد يكون حي ليس قادرًا كالمغشي عليه. ونحو ذلك، فالقدرة ليست الحياة.

[٣٠٦] وأيضًا، فإن كان الابن هو العلم، وروح القدس هو الحياة. فما بال إقحامهم المسيح عليه السلام في أنه الابن وروح القدس. أترى المسيح هو حياة الله وعلمه؟ وما بال قول بعضهم أن مريم ولدت ابن الله؟ أتراها ولدت علم الله؟

[٣٠٧] أيكون في التخليط أكثر من هذا، وهل حظ المسيح عليه السلام من علم الله وحياته إلا كحظ غيره ولا فرق. وهذا لا مخلص منه. وبالله التوفيق.

[٣٠٨] وقال بعضهم: لما وجدنا الأشياء قسمين حيًا ولا حيًا، وجب أن يكون الباري عز وجل حيًا، ولما وجدنا الحي ينقسم قسمين، ناطقًا وغير ناطق، وجب أن يكون الباري تعالى ناطقًا.

[٣٠٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا الكلام في غاية الكلال لوجهين: أحدهما: أن هذه القسمة قسمة طبيعية واقعة تحت جنس؛ لأنه إذا كان تسمية الباري تعالى حيًا إنما هو من هذا الوجه، فهو إذا يقع مع سائر الأحياء تحت جنس الحي. ويحد بحد الحي، وبحد الناطق.

Bu durum bu şekilde olunca, neticede Tanrı kendi cinsi ve faslından meydana gelmiştir (mürekkeptir). (Halbuki) mahdut (sınırlı) olan her şey sonludur ve mürekkep olan her şey de muhdestir.

[310] İkincisi de şudur: Onların (hıristiyanların) yaptıkları bu sınıflandırma iptal edilmiş ve çarpıtılmıştır. Çünkü onların tabiata en yakın olan kısımdan başlamaları gerekir. "Biz, varlıkları cevher ve cevher olmayanlar şeklinde görürüz." demeleri lazım gelir. Sonra da Yüce Allah'ı diledikleri kısmın altına dahil ederler ve böylece O'nu cevherin altına yerleştirirler. Bârî Teâlâ'yı cevherin altına soktuklarına göre, zorunlu olarak onu (Allah Teâlâ'yı) cevher tanımıyla sınırlandırmaları gerekir. Durum bu şekilde olunca, onun (Allah Teâlâ'nın) muhdes olması zorunludur. Çünkü sınırlı olan her şey, -daha önce ortaya koyduğumuz gibi- sonradan var olmuştur.

[311] (Hıristiyanların varlığı canlı-cansız şeklinde taksim etmeleri,) Tanrı'yı canlı/diri ve sonrasında da "nâtık/konuşan" varlıklar kategorisine dâhil etmeleri bakımından yaptıkları bu taksimata ve ikincinin altında yer alan önceki bazı bölümlere itiraz ederiz. Bunların tamamı yaratılmıştır. Dolayısıyla Bârî Teâlâ, şayet yaratılmış varlıkların bir parçası olsa idi veya bu sıfatların bizde gerçekleşmelerinin gerekliliği açısından Allah Teâlâ'da da vaki olsalardı, elbette Allah mahlûk olurdu. Allah Teâlâ böyle bir şeyden münezzehtir.

[312] Onlardan (hıristiyanlardan) bazıları şöyle dediler: Üç sayısı, tek ve çiftin toplamı olup (1+2=3) sayıların en mükemmeli olduğuna göre, bu durumda Bârî Teâlâ'nın bu şekilde olması zorunludur. Çünkü O (Allah Teâlâ), "mükemmelliğin (kemâl) zirvesi"dir.

[313] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, zorunlu sebeplerden dolayı sözün en çirkinidir. **Bunlardan biri şudur:** Allah Teâlâ, "kemal" ve "tam olmakla (tamlık)" vasıflandırılamaz. Çünkü kemal ve tamlık izâfet cinsindendir. "Kemal ve tam olma", ancak kendisinde noksanlık bulunan bir şeyde gerçekleşir. Bu ikisinin manası, bir şeyin kendisiyle birlikte sıfatlarının tamam olduğu başka bir şeye izafe edilmesidir. Şayet bu olmaz ise, elbette o (söz konusu varlık) nâkıs olurdu. Kemal ve tamlığın bunun dışında başka bir manası yoktur.

وإذا كان كذلك فهو مركب من جنسه وفصله، وكل ما كان محدودًا فهو متناه وكل ما كان مركبًا فهو محدث.

[٣١٠] والوجه الثاني: أن هذه القسمة التي قسموها منقوضة مموهة، لأنه يلزمهم إن يبدؤا بأول القسمة الذي هو أقرب إلى الطبيعة. فيقولوا: وجدنا الأشياء جوهرًا ولا جوهرًا. ثم يدخلوه تحت أي القسمين شاؤوا. وهم إنما يدخلونه تحت الجوهر فإذا أدخلوه تحت الجوهر فقد وجب ضرورة أن يحدوه بحد الجوهر. فإذا كان ذلك وجب أن يكون محدثًا، إذ كل محدود فهو محدث كما قد بيناه.

[٣١١] ثم نعترضهم في قسمتهم من قبل أن يبلغوا إلى الحي الناطق وعلى بعض القسم قبله يقع الثاني وهذه كلها مخلوقات. فلو كان الباري تعالى بعضها أو كانت هذه الصفات واقعة عليه من طريق وجوب وقوعها علينا لكان مخلوقًا. تعالى الله عن ذلك علوًا كبيرًا.

[٣١٢] وقال بعضهم: لما كانت الثلاثة تجمع الزوج والفرد وهذا أكمل الأعداد وجب أن يكون الباري تعالى كذلك لأنه غاية الكمال.

[٣١٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا من أغث الكلام لوجوه ضرورية أحدها: أن الباري تعالى لا يوصف بكمال ولا تمام، لأن الكمال والتمام من باب الإضافة، لأن التمام والكمال لا يقعان ألبتة إلا فيما فيه النقص، لأن معناهما إنما هو إضافة شيء إلى شيء به كملت صفاته، ولولاه لكان ناقصًا لا معنى للتمام والكمال إلا هذا فقط.

Türkiye

[314] İkinci vecih şudur: "Üç"ten sonraki her bir sayı, "üç"ten daha mükemmeldir. Çünkü söz konusu sayı, ya bir tek ve çiftin [1+2] toplanmasıyla,[53] ya iki çift sayının [2+2] toplanmasıyla; ya da iki çift ve bir tek sayının [2+2+1] toplanmasıyla veyahut bundan daha fazlasının toplanmasıyla oluşur. Birden fazla çift sayının toplanması ile oluşan sayı; sadece bir çift ve tek sayının toplanmasından daha mükemmel ve tam olduğu hususu zorunlu olarak bilinir. Bundan dolayı "Onun (böyle bir iddiada bulunan bir kimsenin) Rabb'i, nihayeti olmayan sayılardır ya da onun Rabb'i sayıların en çoğudur." demesi lazım gelir. Şayet bunu derse, bu da muhal ve imkânsızdır. Muhale götüren bir söz de fesat olarak yeterlidir.

[315] Üçüncü vecih şudur: Bu istidlâl, "Üç birdir; bir de üçtür." şeklindeki (hıristiyanların) görüşlerine de aykırıdır. Çünkü tek ve çiftin toplamıyla meydana gelen üç sayısı, -size göre şüphesiz "bir" olan- üçten farklıdır. Çünkü tek ve çiftin toplamıyla meydana gelen üç sayısı, "bir"i ve çifti (1+2) toplayan olduğu halde kendi içinde bulunan "tek/bir" sayısı değildir. Bilakis o (üç sayısı) bir sayının bir kısmı değildir. Dolayısıyla kül (bütün), cüz değildir; cüz de kül değildir. Halbuki "fert/tek" sayısı, üç sayısının bir parçasıdır (cüz'üdür); üç sayısı ise tek'in ve çiftin bütünüdür ("kül"dür). Dolayısıyla "tek" üçten farklıdır; üç de tekten farklıdır. Sayı, kendisiyle "tek"in murat edildiği "bir"den mürekkeptir. "Bir" de böyledir. Aynı şekilde "bir", söylenilen sayının nihayetine kadar devam eder. Böylece sayı, "bir" değildir ve "bir" de sayı değildir. Fakat sayı, birler olan tek tek sayılardan mürekkeptir. Bu şekilde "bütün", cüzlerden mürekkeptir. Bu mürekkep de kendi cüzlerinden bir cüz değildir. Nitekim şu örnekte olduğu gibi; kelâm, kendisinden kastedilen mana meydana gelinceye kadar harflerin birleşmesinden oluşur. Dolayısıyla kelâm, harf değildir; harf de kelâm değildir.

[316] Dördüncü vecih şudur: Bu câhil kişinin kastettiği bu çirkin manayı "iki" sayısında da görürüz. Çünkü iki, bir ve birin toplanmasından (1+1=2) meydana gelen ve bununla birlikte "çift" olan bir sayıdır. Nitekim biz, iki sayısında, bir "çift" ve bir "tek"in var olduğunu görürüz. Dolayısıyla onun, Rabb'isini "iki" olarak göstermesi lazım gelir.

[٣١٤] والوجه الثاني: أن كل عدد بعد الثلاثة فهو أتم من الثلاثة، لأنه يجمع إما زوجًا وزوجًا وإما زوجًا وزوجًا وفردًا وإما أكثر من ذلك. وبالضرورة يعلم أن ما جمع أكثر من زوج فهو أتم وأكمل مما لم يجمع إلا زوجًا وفردًا فقط، فيلزمه أن يقول: إن ربه أعدادًا لا تتناهي أو أنه أكثر الأعداد وهذا أيضًا ممتنع محال لو قاله، وكفى فسادًا بقول يؤدي إلى المحال.

[٣١٥] والوجه الثالث: أن هذا الاستدلال مضاد لقولهم: إن الثلاثة واحد والواحد ثلاثة، لأن الثلاثة التي تجمع الزوج والفرد هي غير الثلاثة التي هي عندكم واحد بلا شك؛ لأن الثلاثة التي تجمع الزوج والفرد ليست الفرد الذي هو فيها وهي جامعة له ولغيره بل ولا هي بعض، فالكل ليس هو الجزء والجزء ليس هو الكل والفرد جزء للثلاثة والثلاثة كل للفرد وللزوج معه، فالفرد غير الثلاثة والثلاثة غير الفرد والعدد مركب من واحد يراد به الفرد، وواحد كذلك وواحد كذلك إلى نهاية العدد المنطوق به، فالعدد ليس الواحد والواحد ليس هو العدد لكن العدد مركب من الآحاد التي هي الإفراد، وهكذا كل مركب من أجزاء. فذلك المركب ليس هو جزء من أجزائه كالكلام الذي هو مركب من حرف وحرف حتى يقوم المعنى المعبر عنه. فالكلام ليس هو الحرف والحرف ليس هو الكلام.

[٣١٦] والوجه الرابع: أن هذا المعنى السخيف الذي قصده هذا الجاهل نجده في الاثنين، لأن الاثنين عدد يجمع فردًا وفردًا، وهو زوج مع ذلك، فقد وجدنا في الاثنين الزوج والفرد فيلزمه أن يجعل ربه اثنين.

[317] Beşinci vecih şudur: Her sayı (adet) muhdestir ve aynı şekilde sayının vaki olduğu her ma‘dut (sayılan varlık) da -bu kitabımızın geri kalan kısımlarında açıkladığımız üzere- muhdestir.

[318] Ma‘dut (sayılan varlıklar), sadece sayıyla var olur ve adet de sadece ma‘dutta bulunur. “Bir” ise, -bundan sonra inşallah açıklayacağımız üzere- adet değildir. Yüce Allah’ın güç ve kudretiyle tevhit konusundaki kelâm bununla tamam olacaktır.

[319] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onlar (hıristiyanlar), Tanrı ve insanın tek bir varlık olması manasında “Tanrı insanla birleşti.” demiştir.

[320] Ya‘kûbîler, söz konusu ittihadın, “suyun hamurla karışıp birleşmesi gibi” olduğunu söylediler. Böylece su ve hamur tek bir varlık olurlar.

[321] Nestûrîler de söz konusu ittihadın, “zeytinyağıyla karışan suyun birleşmesi gibi olduğunu ve bunların her birinin kendisi olarak kaldığını” söylediler.

[322] Melkîler ise, söz konusu ittihadın, “kızgın saçtaki ateşin ittihadı gibi” olduğunu söylediler.

[323] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunların tamamı yanlıştır. Bunun **ilk** sebebi şudur: Söz konusu görüşler birer iddia olup ahmakmış gibi davranan bir kimse bunların benzerlerini ileri sürmekten âciz değildir. Onların (hıristiyanların) İnciller’inde bu kısımlardan herhangi bir şey yoktur.

[324] İkincisi, söz konusu görüşlerin tamamının imkânsız olmasıdır. Çünkü Melkîlerin ittihat konusundaki benzetmelerindeki görüşlerine göre Tanrı cevherdeki arazdır ve bunun dışındaki tasavvur edilemez. Bu durumda onların görüşlerine göre Tanrı arazdır, insan da cevherdir. Bu ise fesadın en uç noktasıdır.

[325] Ya‘kûbîlerin görüşü ise daha tutarsızdır. Çünkü biz onlara şöyle deriz: “Eğer Tanrı insana dönüştü ise, bu durumda Mesih insandır, Tanrı değildir. Eğer insan Tanrı’ya dönüştü ise, bu durumda Mesih Tanrı’dır, insan değildir. Eğer her ikisi (Mesih hem insan hem de Tanrı) olmuş ise, bu durumda bunlardan biri diğerine dönüşmemiştir.

[٣١٧] والوجه الخامس: أن كل عدد فهو محدث، وكذلك كل معدود يقع عليه، فهو أيضًا محدث على ما قد بينا، فيما خلا من كتابنا هذا.

[٣١٨] والمعدود لم يوجد قط إلا ذا عدد والعدد لم يوجد قط إلا في معدود والواحد ليس عددًا على ما نبينه بعد هذا إن شاء الله تعالى. وبه يتم الكلام في التوحيد بحول الله وقوته.

[٣١٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهم يقولون: إن الإله اتحد مع الإنسان بمعنى أنهما صارا شيئًا واحدًا.

[٣٢٠] فقالت اليعقوبية: كاتحاد الماء يلقى في الخمر فيصيران شيئًا واحدًا.

[٣٢١] وقالت النسطورية: كاتحاد الماء يلقى في الزيت فكل واحد منهما باق بحسبه.

[٣٢٢] وقالت الملكية: كاتحاد النار في الصفيحة المحماة.

[٣٢٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وكل هذا في غاية الفساد. أول ذلك، أنها دعاوى ولا يعجز عن مثلها متحامق، وليس في إنجيلهم شيء من هذه الأقسام.

[٣٢٤] والثاني، أنها كلها محال، لأن قول الملكية في تمثيلهم بما مثلوا إنما هو عرض في جوهر، ولا يتوهم غير ذلك. فالإله على قولهم عرض والإنسان جوهر، وهذا في غاية الفساد.

[٣٢٥] وقول اليعقوبية: أفسد، لأننا نقول لهم إن كان استحال الإله إنسانًا، فالمسيح إنسان وليس إلهًا. وإن كان الإنسان استحال إلهًا فالمسيح إله وليس بإنسان. وإن كان كلاهما لم يستحل واحد منها إلى الآخر،

Bu ise onların görüşü değil, Nestûrîlerin görüşüdür. Eğer onlardan her biri diğerine dönüşmüş ise, bu durumda Tanrı ilâh değil, insan olmuştur; insan da ilâh değil insan olmuştur. Böylece onlar, bu ahmaklıktan sonra Nestûrîlerin görüşüne vardılar, daha fazlasına değil. Eğer onlar (Tanrı ve Mesih), insan ve Tanrı'nın dışındaki bir şeye dönüşmüş olsalardı, bu durumda Mesih ne insan ne de Tanrı'dır. Bunların tamamı onların (Ya'kûbîlerin) görüşünün hilafınadır.

[326] Nestûrîlerin görüşüne gelince, onlar "İnsan insandır, Tanrı da Tanrı'dır." şeklindeki sözlerine bir şey ilâve etmediler.

[327] Aynı şekilde âlemdeki her fazilet sahibi ve her fâsık insandır; Tanrı da Tanrı'dır. Dolayısıyla Mesih ve insanlardan olan onun dışındaki kimseler eşittirler. Böylece onların ifade ettikleri husus ise muhaldir. Çünkü ezelî olan aziz ve celil yüce Allah, sonradan var olan insan tabiatına dönüşmez; muhdes olan bir varlık da ezelî olan Tanrı'ya dönüşmez. Bu, zâtı itibarıyla muhaldir ve bunda şüphe yoktur.

[328] İnsan da böyledir; mekân açısından Tanrı'ya yakın olamaz ve ona komşu olamaz. Çünkü bu imkânsızdır. Aynı şekilde Tanrı'nın insan cevherinde taşınan bir araz olması da mümkün değildir ve tasavvur da edilemez. Yine insanın da Tanrı'nın kendi zâtında taşıdığı bir araz olması mümkün değildir. Nitekim Melkîler, bu ittihadı benzetmek açısından evdeki güneş ışığını ve (kızgın) saçtaki ateşi örnek göstermişlerdir. Böylece onların dile getirdikleri her şeyin muhal, bâtıl ve saçma olduğu anlaşılmıştır. Bunu ancak ahmak bir kimse kabul edebilir. Onların ellerinde bulunan "Enbiya Kitapları"nda[54] bunlardan herhangi bir şeyin var olduğunu iddia etmeleri mümkün değildir.

[329] Bunlara ilâveten onlar, "Baba", "Oğul" ve "Rûhulkudüs" olan ifadelerine "Kelime" olan dördüncü bir varlığı ilâve derler. Onlara göre "kelime", Meryem'in (a.s.) rahminde (plasenta) Tanrı'nın ete-kemiğe bürünmüş bir insanla birleşmesidir. Hıristiyanların tamamının üzerinde ittifak ettikleri "iman esasları" (emânetühüm), -metin olarak burada ortaya koyduğumuz gibi- şöyledir:

فهذا هو قول النسطورية لا قولهم. وإن كان كل واحد منها استحال إلى الآخر فقد صار الإله إنسانًا لا إلهًا، وصار الإنسان إلهًا لا إنسانًا. وحصلوا بعد هذا الحمق على قول النسطورية ولا مزيد. وإن كانا استحالا إلى غير الإنسان والإله فالمسيح لا إله ولا إنسان وكل هذا خلاف قولهم.

[٣٢٦] وأما النسطورية فلم يزيدوا على أن قالوا: إن الإنسان إنسان، والإله إله.

[٣٢٧] وهكذا كل فاضل وفاسق في العالم هو إنسان والإله إله فالمسيح وغيره من الناس سواء. وأيضًا، فإن ما قالوه محال، لأن الذي لم يزل لا يستحيل إلى طبيعة الإنسان المحدث، ولا يستحيل المحدث إلهًا لم يزل، وهذا محال بذاته ممتنع لا يتشكك.

[٣٢٨] وكذلك الإنسان لا يجاور الإله مجاورة مكانية؛ لأنه محال أيضًا وكذا لا يتوهم ولا يمكن أن يكون الإله عرضًا يحمله جوهر الإنسان. ولا يمكن أيضًا أن يكون الإنسان عرضًا يحمله الإله في ذاته كما تدعي الملكية في تشبيه ذلك الاتحاد بضوء الشمس في البيت وبالنار في الحديدة المحماة. فقد صح أن كل ما قالوا محال وباطل وسخيف لا يقبله إلا مخذول. ولا يمكنهم ادعاء وجود شيء من هذا في كتب الأنبياء أصلًا.

[٣٢٩] وأيضًا، فإنهم يضيفون إلى ذكرهم الأب والابن وروح القدس شيئًا رابعًا وهو الكلمة، وهي المتحدة عندهم بالإنسان الملتحمة به في مشيمة مريم عليها السلام.فإن أمانتهم التي اتفقوا عليها كلهم هي كما نورده نصًا:

"(ı) Biz, her şeye mâlik olan, görülen ve görülmeyen varlıkları yaratan, Baba Tanrı'ya inanırız; (ıı) (yaratılmadığı halde) bütün mahlûkâtın ilki olan tek Rab, Îsâ Mesih'e inanırız. (ııı) Îsâ Mesih, Babası'nın cevherinden, gerçek bir ilâhtan meydana gelmiş gerçek bir ilâhtır. (ıv) Öyle ki onun kudretiyle âlemler mükemmel olmuştur. (v) Her şey onunla yaratılmıştır. (vı) Öyle ki biz insanlar için ve bizim kurtuluşa ermemiz için semadan inmiş; (vııı) Rûhulkudüs vasıtasıyla cesede bürünmüş; insan olmuş, (vııı) bakire Meryem'den doğmuştur. (ıx) [Kutsal] kitaplarda yazıldığı üzere Kityuş Bilatuş [Roma Valisi Pilatus] zamanında kendisine işkence edilmiş, çarmıha gerilmiş; (ıx) sonrasında defnedilmiş ve üçüncü gün dirilmiş; göğe yükselmiş ve (x) Baba'nın sağına oturmuştur. (xı) O, ölüler ve diriler arasında hükmetmek için bir defa daha gelmeye hazır olan (Îsâ'ya) iman ederiz. (xıı) Yine biz, tek olan Rûhulkudüs'e, sevgi ruhu olan, Baba'sından ayrılan (müştak olan) hakikatin ruhuna; günahların bağışlanması için tek vaftize; kutsal, elçisel ve evrensel olan tek kiliseye (*cemaat*); bedenlerimizin yeniden dirilmesine ve sonsuza kadar devam edecek olan hayata inanırız.[55]

[330] (Mesih'in) Talebesi Yuhanna, İncil'in başlangıcında şöyle demiştir: "Başlangıçta "Söz" vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Tanrı "söz"dü."[56]

[331] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Akıl sahibi bir kimse bu sözleri düşündüğünde bunların vesvese ve şeytan tarafından ilkâ edilen delilikler olduklarını bilir. Bu sözlerle, ancak Allah tarafından muaf tutulduğu bilinen aklını kaçırmış bir kimse imtihan edilebilir.

[332] Onlara (hıristiyanlara) "Kelime, kelime midir? ya da "Baba", "Oğul" veya "Rûhulkudüs" müdür? Yoksa dördüncü bir varlık mıdır? diye sorulur. Eğer onlar, "Kelime"nin dördüncü bir varlık olduğunu söylerlerse, bu durumda teslis inancından çıkmış ve terbi' (dörtleme) inancına girmiş olurlar.

[333] Eğer onlar (hıristiyanlar), "Kelime"nin üçün biri (Baba, Oğul ve Rûhulkudüs'ten biri) olduğunu söylerlerse, bu durumda onlara bunun delilinin ne olduğu sorulur. Zira herhangi bir kimse böylesi bir iddiada bulunmaktan âciz değildir.

نؤمن بالله الأب مالك كل شيء، صانع ما يرى وما لا يرى، وبالرب الواحد يسوع المسيح بكر الخلائق كلها. وليس بمصنوع الإله حق من الإله حق. من جوهر أبيه الذي بيده أتقنت العوالم وخلق كل شيء الذي من أجلنا معشر الناس ومن أجل خلاصنا نزل من السماء وتجسد من روح القدس وصار إنسانًا وولد من مريم البتول وألم وصلب أيام قيطوش بلاطش، ودفن وقام وفي اليوم الثالث كما هو مكتوب، وصعد إلى السماء وجلس عن يمين الأب وهو مستعد للمجيء تارة أخرى للقضاء بين الأموات والأحياء ونؤمن بروح القدس الواحد، روح الحق الذي هو مشتق من أبيه روح محبة وبمعبودية واحدة لغفران الخطايا، وبجماعة واحدة قدسية سليحية جاثليقية وبقيامة أبداننا وبالحياة الدائمة إلى أبد الآبدين.

[٣٣٠] وقال في أول إنجيل يوحنا التلميذ: في البدء كانت الكلمة والكلمة عند الله والله كان الكلمة.

[٣٣١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فهذه أقوال إذا تأملها ذو عقل علم أنها وساوس، أو جنون ملقى من الشيطان لا يمتحن به إلا مخذول مشهود له ببراءة الله تعالى منه.

[٣٣٢] ويقال لهم: الكلمة هي الأب أو الابن أو روح القدس أم شيء رابع؟ فإن قالوا شيء رابع فقد خرجوا عن التثليث إلى التربيع.

[٣٣٣] وإن قالوا: إنها أحد الثلاثة، سئلوا عن الدليل على ذلك؛ إذ الدعوى لا يعجز عنها أحد.

[334] Sonra onlara (hıristiyanlar) “Baba, Oğul mudur yoksa Baba, Oğul'dan farklı mıdır?” diye sorulur. Eğer onlar, Baba’nın Oğul’dan farklı olduğunu söylerlerse, yine onlara şöyle sorulur: Meryem’in rahminde bedene bürünen ve Mesih’in tabiatıyla birleşen kimdir? O Baba mıdır, yoksa Oğul mudur? Eğer onlar, “Oğul”dur derlerse, bu durumda onun Baba olması bâtıl olur. Böylece onlar (hıristiyanlar) “Yuhanna”ya muhalefet ettiler. Zira o (Yuhanna), İncil’inin başlangıcında “Kelime Tanrı’dır.” demiştir. Kelime Meryem’in rahminde bedene büründüğü halde Tanrı olduğuna göre, bu durumda Tanrı’nın kendisi Meryem’in rahminde bedene bürünmüştür. Buna göre Baba, Oğul ve Kelime -bunların tamamı- Meryem’in rahminde bedene bürünmüşlerdir. Nitekim onların inanç esaslarında “Oğul, Meryem’in rahminde ete-kemiğe bürünendir.” denilmektedir. Bu, benzeri olmayan bir kuruntu ve vesvesedir.

[335] Yine onlara (hıristiyanlar) şöyle denilir: “İltehame” (bedene büründü) fiilinin manası, sadece “ete dönüşmek” midir? Bu, Nestûrîlerin ve Melkîlerin görüşünden farklıdır.

[336] Eğer onlar, [“Meryem’in rahminde bedene bürünen ve Mesih’in tabiatıyla birleşen kimdir” sorusuna] “Bilakis o Baba’dır” cevabını verirlerse, bu durumda onun “Oğul” olması bâtıl olmuştur. Bu durumda onlar Yuhanna (İncili’ne) ve iman esaslarına muhalefet etmiş olurlar.

[337] Eğer onlar, [“Meryem’in rahminde bedene bürünen ve Mesih’in tabiatıyla birleşen kimdir” sorusuna] “O, Oğul olduğu halde Baba’dır” derlerse, bu durumda şu görüşlerini terk etmiş olurlar: “Oğul, Babası’nın sağ tarafında oturmaktadır.”[57] Oğul kıyametin vaktini bilmediği halde Baba kıyametin vaktini bilir.[58] Yuhanna İncili’ndeki şu sözlerini de terk etmiş olurlar: “Baba, Oğul’dan daha büyük olduğu halde işleri (idareyi) oğluna havale etmiştir.[59] İşte bunlar, Oğul’un Baba’dan farklı olduğunu gösteren metinlerdir. Zira kişi, kendisinin sağında oturamaz; işlerin idaresini bizzat kendisine havale edemez ve bildiği şeyin câhili de olamaz. Bunların tamamı, “Oğul, ilim ve kudrettir.”[60] şeklindeki sözlerini ve bunun dışındaki görüşlerini geçersiz kılmaktadır. Çünkü bu sıfatlar, onları taşıyanın sağ tarafında oturamazlar ve onlara herhangi bir iş de havale edilemez.

[٣٣٤] ثم يقال لهم: الأب هو الابن أم هو غيره؟ فإن قالوا: هو غيره، سئلوا أيضًا: من الملتحم في مشيمة مريم المتحد مع طبيعة المسيح الأب أم الابن؟ فإن قالوا: الابن. فقد بطل أن يكون هو الأب. وخالفوا يوحنا، إذ يقول في أول إنجيله: إن الكلمة هي الله فإذا كانت هي الله، والكلمة التحمت في مشيمة مريم فالله تعالى هو نفسه التحم في مشيمة مريم وفي أمانتهم، أن الابن هو الذي التحم في مشيمة مريم. وهذه وساوس لا نظير لها.

[٣٣٥] ويقال لهم أيضًا: هل معنى التحم إلا صار لحمًا؟ وهذا غير قول النسطورية والملكية.

[٣٣٦] وإن قالوا: بل الأب فقد بطل أن يكون هو الابن، وخالفوا يوحنا والأمانة.

[٣٣٧] وإن قالوا: هو الأب وهو الابن. تركوا قولهم: إن الابن يقعد عن يمين أبيه، وأن الأب يعلم وقت القيامة، والابن لا يعلمها. وقولهم في إنجيل يوحنا: الأب فوض الأمر إلى ابنه، والأب أكبر من الابن، فهذه نصوص على أن الابن غير الأب. إذ لا يقعد المرء عن يمين نفسه ولا يفوض الأمر إلى نفسه، ولا يجهل ما يعلم، وهذا كله يبطل قولهم: إن الابن هو العلم والقدرة أو غير ذلك. لأن هذه الصفات لا تقعد عن يمين حاملها ولا يفوض إليها شيء.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

[338] Eğer onlar (hıristiyanlar), ["Meryem'in rahminde bedene bürünen ve Mesih'in tabiatıyla birleşen kimdir" sorusuna] "O, o değildir, ancak o kendisinin dışında bir şeydir." derlerse, "Sıfatlar ne mevsuftur (zâtın aynısıdır) ne de ondan başkasıdır." şeklinde iddiada bulunan bir kimseye deliliğin nüfuz etmesi gibi, onlara da nüfuz etmiştir.

[339] Eğer onlar (hıristiyanlar) "Baba Oğul'dur ve Oğul, Baba'dan farklıdır." derlerse, bu onların saçmalıklarından ve makulden çıkışlarından farklı değildir. Onlara gerekli olan, "Oğul"un kendisinden dolayı oğul ve kendisinden dolayı baba olması, "Baba"nında kendisinden dolayı baba ve kendisinden dolayı oğul olmasıdır. Ahmaklık ve saçmalıkta bundan daha ötesi yoktur.

[340] Onların ne Zebur'da ne *İşaya (Şi'âyâ)* Peygamber'in kitabında ne de onun dışındakilerde var olan herhangi bir şeyle ilişkileri vardır. Çünkü söz konusu kitaplarda zikredilen şeylerden muradın İsâ b. Meryem (a.s.) olduğuna dair herhangi bir işaret yoktur. Nitekim Luka, İncili'nin sonunda "İsâ Allah'ın kulu ve kudretli bir nebî idi." demiştir. Bunların tamamı, onların çelişkilerinin büyüklüğünü açıklamaktadır. Bizim başarımız ancak yüce Allah'ın yardımıyladır.

[341] Şayet onlar (hıristiyanlar), Mesih'in Tanrı'nın oğlu olduğunu açıklamaları bakımından İncil'deki âyetlerle ilişki kurarsalar, onlara (hıristiyanlara) İncil'de, "Benim ve sizin babanız Allah" ve "Benim ve sizin ilâhınız" ifadelerinin de olduğu söylenir. Yine İsâ onlara (hıristiyanlar), dua ettiğiniz zaman "Ey göklerdeki babamız!" demelerini emretmiştir. Dolayısıyla İsâ için geçerli olan hususlar onlar (hıristiyanlar) için de geçerlidir. Onlarla İsâ arasında bir fark yoktur.

[342] Eğer onlar (hıristiyanlar) İsâ'nın mûcizeler getirdiğini söylerlerse, onlara şöyle denilir: Sizlere göre fargo de mûcizeler getirmiştir. Ondan önce Mûsâ (a.s.), İlyâs ve diğer peygamberler (a.s.) de -ölüleri diriltmek ve daha başka mûcizelerler gibi- İsâ'nın getirdiği mûcizelerin benzerlerini getirmişlerdi.

[٣٣٨] وإن قالوا: لا هو هو، وإلا هو غيره دخل عليهم من الجنون ما يدخل على من ادعى أن الصفات لا هي الموصوف ولا هي غيره.

[٣٣٩] وإن قالوا: الأب هو الابن وهو غيره لم يكن ذلك ببدع من سخافاتهم وخروجهم عن المعقول، ولزمهم أن الابن ابن لنفسه، وأب لنفسه وأن الأب أب لنفسه، وابن لنفسه، وليس في الحمق والهوس أكثر من هذا.

[٣٤٠] ولا متعلق لهم بشيء مما في الزبور ولا في كتاب شعياء وغيره، لأنه ليس في شيء منها. إن المراد بما ذكرهنالك هو عيسى بن مريم عليهما السلام. وقد قال لوقا في آخر إنجيله: إنه كان نبيًا مقتدرًا عبدًا لله وهذا كله بين عظيم مناقضتهم، وما توفيقنا إلا بالله.

[٣٤١] فإن تعلقوا بما في الإنجيل من ذكر المسيح أنه ابن الله، قيل لهم: في الإنجيل أيضًا: أبي وأبيكم الله إلهي وإلهكم، وأمرهم إذا دعوا أن يقولوا: يا أبانا السماوي ،فله من ذلك كالذي لهم ولا فرق.

[٣٤٢] فإن قالوا:إنه أتى بالعجائب. قيل لهم: والحواريون أيضًا عندكم أتوا بالعجائب، وموسى قبله والياس وسائر الأنبياء قد أتوا بمثل ما أتى به من إحياء الموتى وغيرهن.

[343] O halde Îsâ ile diğer peygamberler arasında ne fark vardır? Çünkü İnciller'de hıristiyan iman esaslarının (kredo) metnine dair bir bilgi yoktur. Nitekim hıristiyanlara göre iman; ancak iman esaslarının şartlarını kabul etmek ile sahih olmaktadır. Ayrıca sahih bir iman için; iman esasları metninde geçen "Baba, Oğul ve Rûhulkudüs'ün birlikte (Tanrı olarak) kabul edilmesi ve iman esaslarının diğer şartlarının kabul edilmesi gerekmektedir. Ancak hıristiyanlar, bu iman esaslarını oluştururken, selefleri olan (kendilerinden önce gelen) piskoposlarını taklit etmişlerdir. Aşırılığa düşmekten Allah'a sığınırız.

[344] Hıristiyanların üzerinde ittifak ettiklerini belirttikleri iman esasları (kredo), Oğul'un semadan inen, Rûhulkudüs'den (Rûhulkudüs vasıtasıyla) bedene bürünen ve böylece insan olan, sonra çarmıha gerilip öldürülen bir kimse olduğunu zorunlu kılmaktadır. Bunun üzerine onlara şöyle denilir: Sizin iman esaslarınızdaki bu "Oğul", semadan inen, Rûhulkudüs'den (Rûhulkudüs vasıtasıyla) bedene bürünen ve böylece insan olan bir kimsedir. Buna göre semadan inmeden önce Oğul, yaradılmış bir varlık (mahlûk) mı idi? Veya yaradılmamış bir varlık (gayr-i mahlûk) mı idi? Ya da ezelî bir varlık mı idi? Bize haber verir misiniz?

[345] Eğer onlar (hıristiyanlar) Oğul'un yaradılmış (mahlûk) olduğunu söylerlerse, bu durumda kendi görüşlerini terk etmiş olurlar. Özellikle onlar, "Oğul, Baba'nın dışında bir şey değildir (Baba ile aynıdır)" derlerse, bu durumda Baba ve Rûhulkudüs de yaratılmış iki varlık olurlar.

[346] Eğer onlar (hıristiyanlar), "Oğul, semadan inmeden önce yaradılmamış gayr-i mahlûk idi." derlerse, onlara şöyle denilir: Oğul [semadan indikten sonra] yaradılmış bir varlık (mahlûk) ve bir insan olmuştur. Bu ise muhaldir ve tezattır. Bunlara ilâveten, -Oğul daha sonra insan olduğu (insana dönüştüğü) için- buradan hareketle Oğul'un ve Rûhulkudüs'ünde mahlûk olması lazım gelir.

[347] Sonra onlara (hıristiyanlar) şöyle denilir: "Baba hakkında dile getirmediğiniz hususları, kendisinden haber verdiğiniz bu Oğul hakkında bize haber verir misiniz? Öyle ki size göre Oğul, Rabb'in sağ tarafında oturuyordu. Sonra hüküm vermek için yeryüzüne inecektir. Onun (Oğul) bir ilmi ve hayatı var mıdır, yoksa onun ilmi ve hayatı yok mudur?"

[٣٤٣] فأي فرق بينه وبينهم. على أنه ليس في شيء من الإنجيل نص الأمانة التي لا يصح الإيمان عندهم إلا بها من ذكر أب وابن وروح القدس معًا وسائر ما فيها. وإنما تقليد لأسلافهم من الأساقفة ونعوذ بالله من الخذلان.

[٣٤٤] وأمانتهم التي ذكروا أنهم متفقون عليها موجبة أن الابن هو الذي نزل من السماء وتجسد من روح القدس وصار إنسانًا وقتل وصلب، فيقال لهم: هذا الابن الذي في أمانتكم أنه نزل من السماء وتجسد من روح القدس، و صار إنسانًا، أخبرونا قبل أن ينزل من السماء أمخلوقًا كان أو غير مخلوق؟

[٣٤٥] بل كان لم يزل، فإن قالوا :كان مخلوقًا.فقد تركوا قولهم: لا سيما إن قالوا: ليس هو غير الأب: بل يصير الأب وروح القدس مخلوقين.

[٣٤٦] وإن قالوكا كان قبل أن ينزل غير مخلوق. قيل لهم: فقد صار مخلوقًا إنسانًا وهذا محال وتناقض. وأيضًا، فقد لزم من هذا أن الابن مخلوق وروح القدس مخلوق، إذ صار إنسانًا.

[٣٤٧] ثم يقال لهم: أخبرونا عن هذا الابن الذي أخبرتم عنه بما لم تخبروا عن الأب، والذي يقعد عن يمين الرب، ثم ينزل لفصل القضاء أله علم وحياة أم لا علم له ولا حياة.

[348] Eğer onlar (hıristiyanlar), "Onun (Oğul) ne ilmi ne de hayatı vardır." derlerse, bu durumda kendi icmâlarını yıkmış olurlar. Bununla birlikte onların (hıristiyanlar) "Şüphesiz Oğul, hayatı ve ilmi olan Baba'dan farklıdır." demeleri zorunlu olarak lazım gelir. Çünkü kendisine ait ilmi olamayan bir kimse, ilmi olandan şüphesiz farklıdır. Yine kendisine ait bir hayatı olmayan bir kimse de hayatı olandan şüphesiz farklıdır. Dolayısıyla bu, onlar (hıristiyanlar) açısından hıristiyanlığı terk etmek anlamına gelir.

[349] Eğer onlar (hıristiyanlar) "Bilakis onun (Oğul) ilmi ve hayatı vardır." derlerse, bu durumda hıristiyanlar açısından ezelî varlıkların "(ı) Baba, (ıı) Baba'nın ilmi (ııı) Baba'nın hayatı, (ıv) Baba'nın ilmi olan Oğul, (v) Oğul'un ilmi ve hayatı" şeklinde beş tane olması lazım gelir. Aynı şekilde onlara Rûhulkudüs'ten de sorulur. Bunların arasında bir fark yoktur (bu dediklerimiz Rûhulkudüs için de geçerlidir).

[350] Yuhanna, İncili'nin baş tarafında şöyle demiştir: "Onlardan (hıristiyanlar) kendisini kabul edenlere ve kendisine iman edenlere Tanrı'nın çocukları olma yetkisini verdi. İşte onlar Tanrı'nın adına inananlardır. Onlar ne kandan, ne bedenin isteğinden, ne de insanın isteğinden doğdular; fakat onlar Tanrı'dan doğdular."[61] Bu ifadelere göre her hıristiyanın Tanrı'dan doğduğu, ezelî olduğu ve tıpkı Mesih gibi aynı şekilde Baba'nın cevherinden meydan geldiği anlaşılmaktadır. Bunların arasında hiçbir fark yoktur. Aksi takdirde bu küfrü söyleyen lânetli Yuhanna -bir yalancı olduğu halde- şüphesiz yalan söylemiştir. Bu, kendisinden ayrılmayacak bir şeydir.

[351] Bu durum, yüce Allah'ın ilminin ve kudretinin Allah'tan farklı olduğunu söyleyen Eş'arîler'i de bağlar.[62] Allah, onların söylediklerinden münezzehtir.

[352] Yahudilerin, hıristiyanların ve diğer mülhitlerden olup büyük kalabalıkların bildirdiği haberlerin geçersizliğini benimseyen kimselerin bize (müslümanlara) yönettiği itirazlar[63]; onlardan birinin şöyle demesidir: Yahudiler ve hıristiyanlar Mesih'in çarmıha gerildiğini ve öldürüldüğünü naklettiler. Halbuki Kur'ân Îsâ'nın çarmıha gerilmediğini ve öldürülmediğini bildirmiştir.[64] Bunun (yani Îsâ'nın çarmıha gerilmesi ve öldürülmesi ya da -Kur'an'ın bildirdiği gibi- öldürülmediği hususunun) nasıl olduğunu bize söyleyiniz?

[٣٤٨] فإن قالوا: لا علم له ولا حياة. فارقوا إجماعهم ولزمهم ضرورة إن قالوا مع ذلك إنه غير الأب الذي له حياة وعلم، إذ ما لا علم له هو بلا شك غير الذي له علم والذي لا حياة له هو بلا شك غير الذي له حياة. وهذا ترك منهم للنصرانية.

[٣٤٩] وإن قالوا: بل له علم وحياة لزمهم أن الأزليين خمسة. الأب وعلمه وحياته والابن الذي هو علم الأب وعلمه وحياته.وهكذا يسألون أيضًا عن روح القدس ولا فرق.

[٣٥٠] وقد قال يوحنا في أول إنجيله: فمن تقبله منهم وآمن به أعطاهم سلطانًا أن يكونوا أولاد الله، أولئك المؤمنون باسمه الذين لم يتوالدوا من دم ولا شهوة اللحم، ولا باه رجل، ولكن توالدوا من الله. فصح بهذا أن لكل نصراني من ولادة الله والأزلية والكون من جوهر الأب كالذي للمسيح سواء بسواء ولا فرق. وإلا فقد كذب يوحنا اللعين قائل هذا الكفر، وأهلالكذب هو وهذا ما لا انفكاك منه.

[٣٥١] وهذا يلزم الأشعرية الذين يقولون بأن علم الله تعالى وقدرته هما غير الله. تعالى الله عما يقولون علوًا كبيرًا.

[٣٥٢] ومما يعترض به علينا اليهود والنصارى، ومن ذهب إلى إسقاط الكواف من سائر الملحدين.إن قال قائلهم: قد نقلت اليهود والنصارى أن المسيح عليه السلام قد صلب وقتل، وجاء القرآن بأنه صلى الله عليه وسلم لم يقتل ولم يصلب، فقولوا لنا كيف كان هذا؟

[353] Eğer sizler (müslümanlar) arzuları, dinleri, zamanları, ülkeleri ve cinsleri farklı olan bu büyük ve kalabalık topluluklara bâtılı nakletmeyi mümkün gördüyseniz, bu durumda Peygamber'inizin (yani Hz. Muhammed'in) mûcizelerini (a'lâm), şeriatını ve kitabını nakleden sizin topluluğunuzdan buna (yalan söylemeye) daha layık değillerdir.

[354] Eğer sizler (müslümanlar): "(Büyük toplulukların haber nakletmesi hususunda müslümanların durumu, yahudi, hıristiyan ve diğer topluluklarını durumuna) benzerdir, dolayısıyla onlar (söz konusu büyük topluluklar) bâtılın [yalan-yanlış bilgilerin] nakledilmesini kasıtlı bir şekilde yapmadılar." derseniz, bu durumda sizler (müslümanlar) büyük kalabalıkların aldatmasını mümkün görmüş olursunuz. Muhtemelen sizin topluluğunuz da buna teşebbüs etmiştir. Dolayısıyla diğer topluluklar buna sizden daha layık değildir.

[355] Bize söyler misiniz?[65] "Îsâ'nın çarmıha gerilmesi ve öldürülmesinin geçersizliğine/doğru olmadığına dair size bir haberin gelmesinden önce size göre Mesih'in çarmıha gerilmesini kabul etmenin farziyeti nasıl olur? Eğer sizler (müslümanlar) "Onun çarmıha gerilmesini kabul etmek insanlara farz olmuştur." derseniz, bu durumda sizin sözünüzden hareketle "Yüce Allah, bâtılı kabul etmeyi insanlara farz kılmıştır ve yine Allah Teâlâ bâtılı tasdik etmeyi, onu din edinmeyi ve onda olan şeyleri de insanlara farz kılmıştır." şeklindeki sözü de kabul etmek vaciptir.

[356] Eğer sizler (müslümanlar) Îsâ'nın çarmıha gerilmesini inkâr etmek size (yahudi ve hıristiyanlara) farzdır." derseniz, bu durumda yüce Allah'ın büyük toplulukları yalanlamayı insanlara farz kıldığını zorunlu kıldığınızdan dolayı; burada sizin topluluğunuzun görüşünün iptali, bilakis bütün şeriatların iptali vardır; dahası her beldeden, kraldan, nebîden, filozoftan, âlimden, olaydan ve benzerlerinden olmak üzere âlemde olan her haberin iptal edilmesi vardır.

[357] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu mecburiyetlerin (zorunlu tutmaların) tamamı değişim ve yok olmanın en uç noktasındaki yanlışlardır. Allah'a hamd olsun, biz bunu -Allah'ın güç ve kuvvetiyle- bir tutam anlayışı olan bir kimseye gizli kalmayacak şekilde zorunlu aklî delillerle açıklayacağız.

[٣٥٣] فإن جوزتم على هذه الكواف العظام المختلفة الأهواء والأديان والأزمان والبلدان والأجناس نقل الباطل فليست بذلك أولى من كافتكم التي نقلت أعلام نبيكم وشرائعه وكتابه.

[٣٥٤] فإن قلتم: اشتبه عليهم فلم يعتمدوا نقل الباطل، فقد جوزتم التلبيس على الكواف، فلعل كافتكم أيضًا متلبس عليها. فليس سائر الكواف أولى بذلك من كافتكم.

[٣٥٥] وقولوا لنا: كيف فرض الإقرار بصلب المسيح عندكم قبل ورود الخبر عليكم ببطلان صلبه وقتله. فإن قلتم كان الفرض على الناس الإقرار بصلبه وجب من قولكم: الإقرار أن الله تعالى فرض على الناس الإقرار بالباطل، وأن الله تعالى فرض على الناس تصديق الباطل والتدين به وفي هذا ما فيه.

[٣٥٦] وإن قلتم كان الفرض عليكم الإنكار لصلبه فقد أوجبتم أن الله تعالى فرض على الناس تكذيب الكواف، وفي هذا إبطال قول كافتكم بل إبطال جميع الشرائع بل إبطال كل خبر كان في العالم عن كل بلد وملك ونبي وفيلسوف وعالم، ووقعتم وفي هذا ما فيه.

[٣٥٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه الإلزامات كلها فاسدة في غاية الحوالة والاضمحلال بحمد الله تعالى. ونحن مبنيون ذلك بالبراهين الضرورية بيانًا لا يخفى على من له أدنى فهم بحول الله تعالى وقوته.

[358] Biz -başarı Allah'ın yardımıyladır- şöyle deriz: Mesih'in çarmıha gerilmesi (haberini) büyük bir topluluk asla söylememiştir ve bu durum (Mesih'in çarmıha gerilmesi hususu) bir haber vesilesi ile de asla sahih olmamıştır. Çünkü naklettikleri haberin kabul edilmesi gerekli olan büyük kalabalık(tan maksat) şudur: (i) Ya söz konusu kalabalık; yollarının farklı olması, karşılaşma ihtimallerinin bulunmaması, -iki ya da daha fazla kişi olsalar bile (naklettikleri hadisenin) müşâhedeye dayanması veya müşâhedeye dönüp varması bakımından- naklettikleri haberde fikirlerinin ittifak etmesinin imkânsızlığından dolayı birlikte hareket etmediklerine kesin olarak inanılan bir cemaattir. (ii) Ya da üzerinde birleşip anlaştıkları bir hususta birlikte hareket etmeleri tabiatı itibarıyla imkânsız olacak şekilde çok sayıda kimselerden oluşan bir cemaattirler. Böylece söz konusu kişiler (büyük kalabalık), gördükleri ve hakkında ihtilaf etmedikleri bir haberi nakletmişlerdir. Bu iki sıfata (yani yalan üzere birleşmeleri mümkün olmayan bir topluluk olmaları ve haber verilen hususun müşâhedeye dayanması) sahip olan birinin, -"müşâhedeye" varıncaya kadar benzer özelliklere sahip olan bir kimseden- naklettiği haber de böyledir. İşte bu, naklettikleri haberin kabul edilmesi lâzım gelen bir topluluğun sıfatıdır. Söz konusu topluluğun haberini işiten kimse onu tasdik etmeye mecburdur. (Böylesi bir haberi nakledenlerin) adalet sahibi kimseler olmaları veya fâsık olmaları ya da kâfirler olmaları durumu eşittir, söz konusu haberin doğruluğu ancak bir zorunlu delil ile kesinlik kazanır.

[359] Bu husus anlaşılınca, Mesih'in (a.s.) çarmıha gerilmesi haberini nakleden kimselere bakarız; bu haberi, naklinde şüphe olmayan doğru sözlü büyük toplulukların Îsâ'nın çarmıha gerildiğini müşâhede ettiğini iddia eden kimselere varıncaya kadar, nesilden nesle naklettiklerini görürüz. Şüphesiz orada (olayı ilk defa görenlerde) sıfat değişmiştir. Söz konusu haber, yalan konuşmak ve bâtıl söze karşılık rüşvet kabul etmek üzere ittifak etmiş görevli askerlere dönüp varmıştır.

[360] [İncillerde anlatıldığı üzere] hıristiyanlar, halktan korktuklarından dolayı gündüz vakti Mesih'i almak üzere harekete geçmediklerini kabul ederler. Ancak onlar, halkın "Fısıh"[66] bayramından dağılmaları anında gece vakti Mesih'i aldılar. O, çarmıhta gündüzün sadece altı saat boyunca kalmıştı ve bunun akabinde onu çarmıhtan indirdiler.

[٣٥٨] فنقول وبالله التوفيق: إن صلب المسيح عليه السلام لم يقله قط كافة، ولا صح بالخبر قط؛ لأن الكافة التي يلزم قبول نقلها هي: إما الجماعة التي يوقن أنها لم تتوطأ لتنابذ طرقهم وعدم التقائهم وامتناع اتفاق خواطرهم على الخبر الذي نقلوه عن مشاهدة أو رجع إلى مشاهدة ولو كانوا اثنين فصاعدًا. وإما أن يكون عدد كثير يمتنع منه الاتفاق في الطبيعة على التمادي على سنن ما تواطؤوا عليه، فأخبروا بخبر شاهدوه ولم يختلفوا فيه، فما نقله أحد أهل هاتين الصفتين عن مثل أحدهما وهكذا حتى يبلغ إلى مشاهدة، فهذه صفة الكافة التي يلزم قبول نقلها، ويضطر خبرها سامعها إلى تصديقه، وسواء كانوا عدولا أو فساقًا أو كفارًا ولا يقطع على صحته إلا ببرهان.

[٣٥٩] فلما صح ذلك نظرنا فيمن نقل خبر صلب المسيح عليه السلام فوجدناه كواف عظيمة صادقة بلا شك في نقلها جيلاً بعد جيل إلى الذين ادعوا مشاهدة صلبه. فإن هنالك تبدلت الصفة ورجعت إلى شرط مأمورين مجتمعين مضمون منهم الكذب وقبول الرشوة على قول الباطل.

[٣٦٠] والنصارى مقرون بأنهم لم يقدموا على أخذه نهارًا خوف العامة، وإنما أخذوه ليلاً عند افتراق الناس عن الفصح، وأنه لم يبق في الخشبة إلا ست ساعات من النهار، وأنه أنزل إثر ذلك،

Mesih, şehrin dışında bir yerde, çömleklerle dolu olan bir çanak-çömlek bahçesinde çarmıha gerilmişti. Orası bir kimsenin çarmıha gerilmesi itibarıyla bilinen bir yer değildi ve bunun için de düzenlenmemişti. Bütün bunlardan sonra onlar (Mesih'in taraftarları), “Taraftarları onu çaldı.” desinler diye askerlere rüşvet verdiler. Onlar (askerler) de böyle yaptılar. Halktan bir kadın olan Mecdelli Meryem, Mesih'in çarmıha vurulduğu mekâna gelmemişti. Bilakis o, uzakta durup olup biteni izliyordu. Bunların tamamı, onların nezdindeki İncil'in metninde vardır.[67] Böylece Mesih'in çarmıha gerilmesinin bir topluluk tarafından nakledildiği hususu bâtıldır. Bilakis onun çarmıha gerilmesi, gizlilik üzerine ittifak edildiğine zâhiren şahitlik eden bir haberle sabit olmuştur.

[361] İncil'in metnine göre havâriler, kendi nefislerinden korkan, cenaze töreninden geri duran ve kaçıp bir yerlere sığınan kimselerdir. Nitekim Simon Petrus (Şem'ûn es-Safa) (çarmıh olayından önce), kendisini tehlikeye attı ve kâhin olan Kayâfâ'nın [Kayakân] evine gün ışığında girdi ve bunun üzerine kâhin ona “Sen, Mesih'in arkadaşlarındansın.” dedi. O, bunu reddetti, inkâr etti ve evden kaçarak çıktı. Böylece, Îsâ'nın çarmıha gerilmesi haberinin doğru sözlü olduğunu düşüneceğimiz bir kimse tarafından nakledilmesi hususu geçersiz olmuştur. Dolayısıyla nasıl olur da bu haber, büyük bir topluluğun naklettiği bir haber olur?

[362] Bu, yüce Allah'ın *“Fakat onlara öyle gibi gösterildi.”* (Nisâ 4/157) şeklindeki sözünün manasıdır. Şüphesiz yüce Allah bununla şunu kastetmiştir: “Bu yalanı tasarlayan ve bu konuda birlikte hareket eden bu fâsıklar, birilerinin kendilerini takip ettiğinden şüphelendiler ve bunun üzerine Îsâ'yı çarmıha gerdiklerini ve öldürdüklerini onlara (kendilerini takip ettiğinden şüphelendikleri kimselere) haber verdiler. Halbuki onlar bu konuda, kendilerinin yalan söylediğini bilen yalancılardır.”

[363] Şayet sağlıklı duyulara sahip bir kimseye bunun böyle gibi olduğunu göstermek mümkün olsa idi, bütün peygamberlikler geçersiz olurdu. Çünkü peygamberlik (iddiaları) sağlıklı duyulara doğruymuş gibi gösterilmiş olabilir. Şayet (batıl bir iddianın doğru olduğunu göstermek) mümkün olsa idi, elbette hakikatlerin tamamı geçersiz olurdu.

وأنه لم يصلب إلا في مكان نازح عن المدينة في بستان فخار متملك للفخار، ليس موضعًا معروفًا بصلب من يصلب ولا موقوفًا لذلك، وأنه بعد هذا كله رشي الشرط على أن يقولوا إن أصحابه سرقوه ففعلوا ذلك، وأن مريم المجدلانية وهي امرأة من العامة تقدم على حضورمة موضع صلبه، بل كانت واقفة على بعد تنظر، هذا كله في نص الإنجيل عندهم. فبطل أن يكون صلبه منقولاً بكافة، بل بخبر يشهد ظاهره على أنه مكتوم متواطأ عليه.

[٣٦١] وما كان الحواريون ليلتئذ بنص الإنجيل إلا خائفين على أنفسهم غيبًا عن ذلك المشهد، هاربين بأرواحهم مستترين. وإن شمعون الصفا غرر ودخل دار قيقان الكاهن أيضًا بضوء النهار. فقال له: أنت من أصحابه، فانتفى وجحد وخرج هاربا عن الدار. فبطل أن ينقل خبر صلبه أحد تطيب النفس عليه على أن تظن به الصدق فكيف أن ينقله كافة.

[٣٦٢] وهذا معنى قوله تعالى ﴿وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ﴾ إنما عنى تعالى: أن أولئك الفساق الذين دبروا هذا الباطل وتواطؤا عليه هم شبهوا على من قلدهم. فأخبروهم أنهم صلبوه وقتلوه وهم كاذبون في ذلك، عالمون أنهم كذبة.

[٣٦٣] ولو أمكن أن يشبه ذلك على ذي حاسة سليمة لبطلت النبوات كلها، إذ لعلها شبهت على الحواس السلمية لو أمكن ذلك لبطلت الحقائق كلها،

Ve yine bizden her bir kimsenin yediği, içtiği, birlikte oturup kalktığı kimseler ve bulunduğu durum hakkında şüpheye düşürülmesi de mümkün olurdu. Muhtemelen böylesi bir kimse uykudadır ya da duyu organlarına öyle gibi olduğu gösterilmiş bir kimsedir. Bu ise saçmalığa, sofistlerin görüşüne ve ahmaklığa varmaktır.

[364] Nitekim biz bunun benzeri bir olaya şahit olmuştuk. Bu olay, el-Müeyyed Hişam b. el-Hakem el-Mustansır'ın[68] defnedilmesinde hazır bulunmak için dağlık bir yere geldiğimiz[69] sırada (meydana gelmişti). Nitekim ben ve başkaları, orada, içinde kefenlenmiş bir kimsenin olduğu bir tabut (naaş) görmüştük. Halbuki müslümanların hekimlerinden iki büyük hekim ve adalet sahibi kadılardan bazıları onun evinde yıkanması ve kefenlenmesine şahit olmuşlardı. Evin dışında ise babam (Allah ona rahmet etsin) ve beldenin önde gelenlerinden bir cemaat buna şahit olmuştu. Sonra insanlardan binlercesiyle birlikte el-Müeyyed Hişam b. el-Hakem'in cenaze namazını kılmıştık. Daha sonra diri olarak ortaya çıkıncaya kadar yaklaşık yedi ay kadar bir zaman geçmişti. Bundan sonra o tekrar hilâfeti eline almıştı. Bizzat ben ve başkaları onun yanına girip huzurunda oturmuş ve onu görmüştüm. O (bu yeniden dirilmesinden sonra), iki ay ve birkaç gün hariç, üç yıl yaşamıştı.

[365] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Sizler (yani müslümanlar), büyük toplulukları çarpıtıp yanıltmayı mümkün gördünüz." şeklindeki onların (yahudilerin ve Hırisrtiyanların) görüşlerine gelince; biz (yani müslümanlar) onların (yani Îsâ'nın çarmıha gerildiğini iddia edenlerin) asla bir topluluk olmadıklarını açıklamıştık. Şayet onlar bir topluluk olsalardı, nasıl olur da bu durum (yani büyük toplulukları çarpıtıp yanıltmayı mümkün görmek), tabiatları ve duyuları değiştiren her bir âyette (mûcizede) geçerli olmasın? Dolayısıyla (büyük toplulukları çarpıtıp yanıltmayı mümkün görmek), zorunlu olarak mümkinata hamledilemezler.

[366] Şayet onların bir topluluk oldukları hususu sahih olsa idi, yüce Allah'ın *"Fakat onlara öyle gibi gösterildi."* (Nisâ 4/157) şeklindeki haberi onların duyularına hakim olur ve onları dönüştürürdü. Nitekim Hz. Peygamber'in (s.a.) hicret ettiği gece Kureyş'ten yüz kişinin yanından geçip gitmesi böyledir. Yüce Allah, Hz. Peygamber'i onların gözlerinden sakındırmıştır, dolayısıyla onu görememişlerdir.

ولأمكن أن يكون كل واحد منا يشبه عليه فيما يأكل ويلبس، وفيمن يجالس، وفي حيث هو فلعله نائم أو مشبه على حواسه، وفي هذا خروج إلى السخف. وقول السوفسطائية والحماقة.

[٣٦٤] وقد شاهدنا نحن مثل ذلك، وذلك أننا أندرنا للجبل لحضور دفن المؤيد هشام بن الحكم المستنصر. فرأيت أنا وغيري نعشا فيه شخص مكفن، وقد شاهد غسله شيخان جليلان حكيمان من حكام المسلمين، ومن عدول القضاة في بيت، وخارج البيت أبي رحمه الله وجماعة عظماء البلد، ثم صلينا في ألوف من الناس عليه ثم لم يلبث شهورًا نحو السبعة حتى ظهر حيًا، وبويع بعد ذلك بالخلافة. ودخلت عليه أنا وغيري وجلست بين يديه ورأيته، وبقي ثلاثة أعوام غير شهرين وأيام.

[٣٦٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وأما قوله قد جوزتم التمويه على الكافة فقد بينا أنها لم تكن كافة قط، وحتى لو صح أنها كافة. فكيف لا يجوز ذلك في كل آية تحيل الطبائع والحواس؟ فهو ضرورة لا يحمل على الممكنات.

[٣٦٦] فلو صح أنها كانت كافة لكان خبر الله تعالى أنه شبه لهم حاكمًا على حواسهم ومحيلا لها كخروج النبي صلى الله عليه وسلم ليلة هاجر بحضرة مائة رجل من قريش، وقد حجب الله سبحانه أبصارهم عنه فلم يروه.

[367] "Büyük kalabalıklara böyle gösterildiğine" dair yüce Allah'tan bir haber gelmediği hususuna gelince, bunu (Mesih'in çarmıha gerildiğini büyük bir topluluğun haber verdiğini) söylemek doğru değildir. Çünkü onu (yani Mesih'in çarmıha gerildiğini büyük bir topluluğun haber verdiğini söylemek), imkânsızı (muhali), tabiatın ve tabiatlerin değiştirilmesini kesin olarak kabul etmektir. Öyle ki tabiatların değişmesi hususu, ancak bununla alakalı olarak yüce Allah'tan kesin bir bilgi gelmesi durumunda, mümkinâta dahil olur. Böylesi bir durumda onun (tabiatın değiştirildiğinin) kabul edilmesi gerekli olur.

[368] Bir, iki ve benzeri kimselere öyle gibi göstermeye (teşbih) gelince, bu mümkündür. Aklın olmaması ve bunaklık da böyledir; bir, iki ve benzeri kimseler için bu durum mümkündür, fakat bütün topluluk için olması mümkün değildir.

[369] Yüce Allah'ın "*Onu öldürmediler ve asmadılar. Fakat onlara öyle gibi gösterildi.*" (Nisâ 4/157) mealindeki sözü, yahudi ve hıristiyanlardan olan seleflerini taklit etmek suretiyle "Îsâ (a.s.) çarmıha gerildi ve öldürüldü." diyen kimseleri haber vermektedir. İşte bunlara söz öyle gibi gösterildi, yani onlar Îsâ hakkında şüpheye düştüler. Onları şüpheye düşürenler ise, o dönemdeki kötülük liderleri ve Îsâ'yı çarmıha gerip öldürdüklerini iddia eden onların paralı askerleri idi. Halbuki onlar (yani o dönemdeki kötülük liderleri ve Îsâ'yı çarmıha gerip öldürdüklerini iddia edenler), bunun olmadığını biliyorlardı. Ancak onlar (paralı askerler), Îsâ'yı arkadaşlarının yanından aldılar; insanların gelmesine mani oldukları halde -haberin kendilerine öyle gibi gösterildiği halkı aldatmak suretiyle- gizlilik içinde onu çarmıha gerip öldürdüklerini, sonra onu çarmıhtan indirdiklerini ve onu defnettiklerini (iddia ettiler).

[370] Sonra bu konuda onların fitne çıkardıkları hususun açıklamasını yaptıktan sonra -Allah'ın güç ve kuvvetiyle- yahudilere ve hıristiyanlara şöyle deriz: Sizin büyük topluluklarınız, -size göre haram olduğu halde- bazı peygamberlerinizin günah işlediklerini ve cariyelerle cinsel ilişki kurduklarını naklettiler. Nitekim Hârûn'un (a.s.) İsrailoğulları için bir buzağı yaptığını, ona ibadet etmelerini emrettiğini ve bu putun önünde dans ettiğini naklettiler.

[٣٦٧] وأما ما لم يأت خبر عن الله عز وجل بأنه شبه على الكافة فلا يجوز أن يقال ذلك لأنه قطع على المحال، وإحالة طبيعة وإحالة الطبائع لا تدخل في الممكن إلا أن يأتي بذلك يقين عن الله عز وجل فيلزم قبوله.

[٣٦٨] وأما التشبيه على الواحد والاثنين ونحو ذلك، فإنه جائز، وكذلك فقد العقل والسخافة يجوز ذلك على الواحد والاثنين ونحو ذلك، ولا يجوز على الجماعة كلها.

[٣٦٩] وقوله تعالى: ﴿وَمَاقَتَلُوهُ وَمَاصَلَبُوهُ وَلَٰكِن شُبِّهَ لَهُمْ﴾ إنما هو إخبار عن الذين يقولون تقليدًا لأسلافهم من النصارى واليهود: أنه عليه السلام قتل وصلب، فهؤلاء شبه لهم القول أي أدخلوا في شبهة منه. وكان المشبهون لهم شيوخ السوء في ذلك الوقت. وشرطهم المدعون ولكن شبه لهم ولكن شبه لهم إنهم قتلوه وصلبوه وهم يعلمون أنه لم يكن ذلك، وإنما أخذوا من أمكنهم فقتلوه وصلبوه في استتار ومنع من حضور الناس، ثم أنزلوه ودفنوه تمويهًا على العامة التي شبه الخبر لها.

[٣٧٠] ثم نقول لليهود والنصارى بعد أن بينا بحول الله وقوته بيان ما شنعوه في هذه المسألة: أن كوافكم قد نقلت عن بعض أنبيائكم فسوقًا ووطئًا إماءً وهو حرام عندكم، وعن هارون عليه السلام: أنه هو الذي عمل العجل لبني إسرائيل وأمرهم بعبادته والرقص أمامه.

Şüphesiz Allah Teâlâ peygamberlerini (a.s.) kendisinden başkasına kulluk etmekten, bunu emretmekten, her türlü günahtan ve rezillikten münezzeh kılmıştır. Onların (yahudilerin ve hıristiyanların) tamamı bu durumu peygamberlere -ki Mûsâ (a.s.) ve diğer nebîler de bunlara dahildir- câiz gördüklerine göre, söz konusu peygamberlerin onlara emrettikleri hususların tamamı buzağı (heykelini) yapma, dans etme ve buzağıya tapınmayı emretme ve cariyelerle cinsel ilişkide bulunma cinsindendir. Özellikle Dâvûd'a, Süleymân'a (a.s.) ve diğer peygamberlere nispet ettikleri şeyler de böyledir. Onlar, buzağı heykelinin kendi tabiatı itibarıyla böğürdüğüne inanıyorlardı.

[371] Bize gelince, bütün bunlar hakkındaki cevabımız bunlardan (söz konusu haberlerden) herhangi birisinin bir topluluk tarafından nakledilmediğidir. Fakat bunlar (bu haberler), bu konuda yalan söyleyen tek tek insanların (*ahâd*) naklidir. Buzağı heykelinin böğürmesine gelince, İbn Abbas'tan (r.a.) rivayet ettiğimiz üzere böğürme sesi, rüzgârın ıslığından kaynaklanmakta idi. Rüzgar, heykelin ağzından giriyor ve dibinden çıkıyordu. Yoksa buzağı tabiatı sebebiyle asla böğürmüyordu. Hatta buzağının tabiatı sebebiyle böğürmesi doğru olsaydı, elbette bu, Cebrâil'in (a.s.) güç ve etkisinden Sâmirî'nin[70] avuçladığı toprakta bulunan bir kuvvetten dolayı olurdu. Öyle ki biz, İbn Abbas'ın (r.a.) az önce zikrettiğimiz sözüne itimat etmekteyiz. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[372] "Îsâ'nın çarmıha gerilmesi iddiasının geçersizliğiyle alakalı bir nassın (ayetin) nazil olmasından önce, Îsâ'nın çarmıha gerilmesini kabul etmek ya da inkâr etmek nasıl farz olmuştur?" şeklindeki sözlerine gelince, bu yanlış ve saçma bir taksimattır. Nitekim önde gelen âlimler bundan çokça sakındırdılar ve mârifet ehli kimseler de kelâmın sınırlarıyla buna dikkat çektiler. Onlar (yahudi ve hıristiyanlar) bunu önce farz olarak zorunlu kıldılar, sonra da onu iki kısma ayırdılar: Ya inkâr etmek suretiyle farzdır ya da ikrar etmek suretiyle farzdır. Onlar, doğru olan kısmından yüz çevirdiler ve onu zikretmediler. Bu, ancak bir câhilin, ahmağın, kandırılmış, kendisini aldatan ve yanıltılan kimseyi kandıran birinin razı olacağı bir şeydir. Ancak burada hakikat şöyle demektir:

وقد نزه الله تعالى الأنبياء عليهم السلام عن عبادة غيره وعن الأمر بذلك وعن كل معصية ورذيلة، فإذا جوزوا كلهم هذا على أنبيائهم منهم موسى عليه السلام وسائر أنبيائهم كان كل ما أمروهم به من جنس عمل العجل والرقص والأمر بعبادته، ومن جنس وطء الإماء وسائر ما نسبوه إلى داود وسليمان عليهما السلام وسائر أنبيائهم. ولا سيما وهم يقرون بأن العجل كان يخور بطبعه.

[٣٧١] وأما نحن فجوابنا في هذا كله بأن ليس شيء منه نقل كافة، ولكن نقل آحاد كذبوا فيه، وأما خوار العجل فإنما هو على ما روينا عن ابن عباس رضي الله عنه من أنه كان صفير الريح تدخل من فيه وتخرج من دبره، لا أنه خار بطبعه قط، وحتى لو صح أنه خار بطبعه لكان ذلك من أجل القوة التي كانت في القبضة التي قبضها السامري من إثر جبريل عليه السلام والذي، يعتمد عليه، فهو قول ابن عباس رضي الله عنه الذي ذكرناه وبالله تعالى التوفيق.

[٣٧٢] وأما قوله كيف كان الفرض قبل ورود النص ببطلان صلبه. الإقرار بصلبه أم الإنكار له؟ فهذه قسمة فاسدة شغبية قد حذر منها الأوائل كثيرًا، ونبه عليها أهل المعرفة بحدود الكلام، وذلك أنهم أوجبوا فرضًا ثم قسموه على قسمين: إما فرض بإنكار وإما فرض بإقرار، وأضربوا عن القسم الصحيح فلم يذكروه، وهذا لا يرضى به لنفسه إلا جاهل أو سخيف مغالط غابن لنفسه غاش لمن اغتر به. وإنما الحقيقة هاهنا أن يقول:

[373] “Kur’an’ın vârit olmasından önce, Mesih’in çarmıha gerilmesini kabul etmenin veya inkâr etmenin farziyeti insanları bağlar mı? Veya bu açıdan herhangi bir şeyin farziyeti onları bağlar mı?” İşte bu, doğru sorudan hareketle geçek bir taksimattır.

[374] Doğru cevap şudur: Kur’ân’ın vürûdundan önce insanların bunlardan herhangi bir şeyin farz oluşunu ne ikrar etmek ne de inkâr etmek suretiyle kabul etmeleri gerekli değildir. Ancak o, mazereti ortadan kaldırmayan ve zorunlu bilgiyi gerektirmeyen bir haberdir; onu söyleyen kimsenin doğru sözlü olması da mümkündür. Nitekim pek çok peygamber öldürülmüştür. Yine söz konusu haberi nakleden kimsenin haber verdiği konuda yalan söylemesi de mümkündür. O, evde kayıp olan bir şey hükmündedir. Bu yanlış soruya (yani Kur’ân’ın haber vermesinden önce Mesih’in çarmıha gerilmesini kabul veya reddetmenin farziyeti şeklindeki soruya) itiraz eden kimseye şöyle denilir: Bu evdeki şeyler içinde insanlara farz olan nedir? Orada bir erkeğin olduğunu ikrar etmek mi (farzdır)? Yoksa bunu inkâr etmek mi (farzdır)? Bunların tamamından herhangi bir şey lazım gelmez. Nitekim Allah Teâlâ, Kur’ân’dan önce, ne Mesih’in (a.s.) çarmıha gerilmesini kabul etmenin, ne de onu inkâr etmenin farziyetiyle alakalı olarak bir kitap indirmiştir. Ancak Kur’ân’ın nüzûlünden sonra Mesih’in çarmıha gerilmesiyle alakalı haberin tekzip edilmesi farz olmuştur.

[375] Eğer onlar (hıristiyanlar) “Havâriler, -peygamberler ve adalet sahibi kimseler oldukları halde- Mesih’in çarmıha gerilmesi haberini nakletmişlerdir.” derlerse, -başarı yüce Allah’ın yardımıyladır- onlara şöyle denilir: “Onların (havarilerin) peygamberliğini, mûcizelerini ve Mesih’in çarmıha gerilmesiyle alakalı sözlerini nakledenler, aynı zamanda Mesih’in nesebi konusundaki yalanı ve teslis inancını kabul ettiklerini nakleden kimselerdir. Öyle ki teslis inancını kabul eden bir kimse, yüce Allah’a karşı yalan söyleyen, onu inkâr eden biridir.”

[376] Eğer Havârilerden bu şekilde nakilde bulunan kimse doğru sözlü olursa ya da onlar bir topluluk olurlarsa, bu durumda Yuhanna, Matta ve Pavlus ancak yalancı kâfirler olurlar. Onlar, havârilerin içindeki sâlih kimselerden asla değillerdir.

[٣٧٣] هل يلزم الناس قبل ورود القرآن فرض بالإقرار بصلب المسيح أو بإنكار صلبه أو لم يلزمهم فرض بشيء من ذلك؟ فهذه هي القسمة الصحيحة.

[٣٧٤] والسؤال الصحيح وحق الجواب: أنه لم يلزم الناس قط قبل ورود القرآن فرض بشيء من ذلك لا بإقرار ولا بإنكار، وإنما كان خبرًا لا يقطع العذر ولا يوجب العلم الضروري، ممكن صدق قائله، فقد قتل أنبياء كثيرة، وممكن أن يكون ناقله كذب في ذلك، وهو بمنزلة شيء مغيب في دار. فيقال لهذا المعرض بهذا السؤال الفاسد: ما الفرض على الناس فيما في هذه الدار؟ الإقرار بأن فيها رجلاً أم الإنكار لذلك؟ فهذا كله لا يلزم منه شيء، ولم ينزل الله عز وجل كتابًا قبل القرآن يفرض إقرار بصلب المسيح صلى الله عليه وسلم ولا بإنكاره، وإنما ألزم الفرض بعد نزول القرآن بتكذيب الخبر بصلبه.

[٣٧٥] .فإن قالوا: قد نقل الحواريون صلبه وهم أنبياء وعدول. قيل لهم: وبالله التوفيق. الناقلون لنبوتهم وإعلامهم ولقولهم بصلبه عليه السلام هم الناقلون عنهم الكذب في نسبه، والقول بالتثليث الذي من قال به فهو كاذب على الله تعالى مفتر عليه كافر به.

[٣٧٦] فإن كان الناقل لذلك عنهم صادقًا أو كانوا كافة. فما كان يوحنا ومتى وبولس إلا كفارًا كاذبين، وما كانوا قط من صالحي الحواريين.

[377] Eğer zikrettiğimiz hususları onlardan (havârilerden) nakleden kişi yalancı ise, söz konusu yalancı naklettiği haberler sebebiyle bir hüccet (delil) ortaya koymuş olamaz. Böylece ortaya konulan bu çarpıtma geçersiz olur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[Mesih'in Tabiatı]

[378] Hıristiyan kelâmcılar "Daha önce ifade edilen "ittihad"[71], İncil'e ait bir kabul ve inançtır: İttihat (Tanrı'nın Îsâ Mesih'te bedenleşmesi), ne bir nakildir (yani Tanrı'nın bir yerden başka bir yere nakledilmesidir), ne bir harekettir, ne Bârî Teâlâ'dan ayrı olmaktır, ne o ikisinin (yani Tanrı ile Îsâ Mesih'in) üzerinde bulundukları şeyi bilmek ne de o ikisinin intikal etmesidir." demişlerdi.

[379] Bunun üzerine onlara (hıristiyanlar) şöyle denilir: Bu görüş, ittihadın (Tanrı'nın Îsâ Mesih'te bedenleşmesinin) iptal edilmesidir, ayrıca "İttihad (Tanrı'nın Îsâ Mesih'te bedenleşmesi) konusunda Mesih'in payı ile onun dışındakilerin payı aynıdır." şeklindeki görüşünüzün iptalidir. Yine "Oğul semadan indi, ete-kemiğe büründü, doğdu, öldürüldü ve defnedildi." sözlerinin içinde bulunduğu iman esaslarınıza aykırıdır.

[380] Hıristiyanlardan bir topluluk, "Mesih, yüce Allah'ın kendisinden hareketle hitap ettiği bir hicaptır (perde/örtü)."[72] demiştir. Onlara şöyle denilir: "Size göre hicap (örtü/perde) mahlûk olduğu halde, Mesih kendisine ibadet edilen rab ve yaratıcı olan bir ilâhtır." diyorsunuz. Bazılarınıza göre Mesih'in bir tabiatı vardır; bazılarınıza göre ise onun *nâsûtî* (beşerî) ve *lâhûtî* (ilâhî) olmak üzere iki tabiatı vardır. Bize söyler misiniz; sizler, nâsûtî ve lâhûtî olmak üzere iki tabiata birlikte mi ibadet ediyorsunuz? Yoksa diğeri olmaksızın bunlardan sadece birine mi ibadet ediyorsunuz?

[381] Eğer hıristiyanlar "Bu iki tabiata birlikte ibadet ediyoruz." derlerse, bu durumda onlar yüce Allah ile birlikte bir insana ve mahlûk olan bir hicaba (perde/örtüye) ibadet ettiklerini kabul etmiş olurlar. Bu ise şirkin ötesinde olabilecek en kötü düşüncedir.

[382] Eğer onlar (hıristiyanlar) "Biz sadece (Mesih'in) lâhûtî/ilâhî tabiatına ibadet ediyoruz." derlerse, onlara (hıristiyanlara) şöyle denilir: "Sizler, Mesih'in tamamına değil, ancak onun yarısına ibadet ediyorsunuz. Çünkü Mesih'in [size göre] iki tabiatı vardır. Sizler, diğeri olmaksızın bunlardan sadece birine ibadet ediyorsunuz."

[٣٧٧] إن كان ناقل ما ذكرنا عنهم كاذبًا فالكاذب لا يقوم بنقله حجة فبطل التمويه المتقدم. والحمد لله رب العالمين.

[٣٧٨] وقال متكلموهم: إن الاتحاد المذكور إنما هو تقليد للإنجيل ولم يكن نقلة ولا حركة ولا فارق الباري ولا العلم ما كانا عليه ولا انتقلا.

[٣٧٩] فيقال لهم: هذا إبطال للاتحاد وقول منكم بأن حظه وحظ غيره في ذلك سواء، وخلاف لأمانتكم التي فيها أن الابن نزل من السماء وتجسد وولد وقتل ودفن.

[٣٨٠] وقالت طائفة منهم: المسيح حجاب الله خاطبه الله تعالى منه. فيقال لهم: أنتم تقولون إن المسيح رب معبود وإله خالق والحجاب عندكم مخلوق والمسيح عند بعضكم طبيعة واحدة وعند بعضكم طبيعتان ناسوتية ولاهوتية. فأخبرونا أتعبدون الطبيعتين معا اللاهوتية والناسوتية أم تعبدون أحدهما دون الأخرى؟

[٣٨١] فإن قالوا: نعبدهما جميعًا أقروا بأنهم يعبدون إنسانًا وحجابًا مخلوقًا مع الله تعالى. وهذا أقبح ما يكون من الشرك.

[٣٨٢] وإن قالوا: بل نعبد اللاهوت وحده قيل لهم فإنما تعبدون نصف المسيح لا كله لأنه طبيعتان ولستم تعبدون إلا إحداهما دون الأخرى.

[383] Aynı şekilde onlara (hıristiyanlara) Mesih’in çarmıha gerilmesinden ve ölümünden sorulur. Nitekim Melkîlerin ve Nestûrîlerin görüşlerinden biri şudur: “Çarmıha gerilme ve ölüm, özellikle Mesih’in insani yönünde (nasutî) gerçekleşmiştir.” Bunun üzerine onlara şöyle denilir: Şu halde sizler (yani Melkîler ve Nestûrîler), “Mesih çarmıha gerildi ve öldü” şeklindeki sözünüzde yalancısınız. Çünkü Mesih’in yarısı çarmıha gerildi ve sadece yarısı öldü. Çünkü size yani Melkîler ve Nestûrîlere) göre Mesih ismi, bunlardan sadece birini değil; nâsût ve lâhût olmak üzere her iki yönünü ifade etmektedir.

[384] Yine Ya‘kûbîlerden olup da (Mesih’in tabiatı konusunda) “İnsan (Mesih) ve ilâh (Tanrı) aynı şeydir.” şeklinde söz söyleyen herkese, (söylediği bu söz sebebiyle) bir insana ibadet etmesi gerekli olur. Çünkü bu sözü söyleyen bir kimse, Tanrı’ya ibadet ettiği zaman -Tanrı bir insan olduğundan dolayı- bir insana ibadet etmiştir ve onun Rabb’i mahlûk olan bir insandır.

[385] Öte yandan Ya‘kûbîlerden olup da “Tanrı insandan (Mesih’ten) farklıdır.” diyen herkes ittihadı (Tanrı’nın Mesih’te bedenleşmesini) geçersiz kılmıştır.

[386] Aynı şekilde onlara (hıristiyanlara) hicabın Allah Teâlâ ile birlikte aynı şey olduğu da söylenir. Onlar, bu şekilde Mesih’e ibadet etmeyi kabul ettiklerine göre “Mesih’in yaratıcı olan bir rab olduğunu kabul etmek de onların (hıristiyanların) tamamına gereklidir. Halbuki İncil’de Mesih’in acıktığı, ekmek ve balık yediği, terlediği ve işkence gördüğü bildirilmektedir.[73] Buna göre hıristiyanların Rabb’i acıkmış ve yemek yemiştir; Tanrı işkence görmüştür, tokatlanmış ve çarmıha gerilmiştir. Rezillik, çirkin söz ve yalan açıklama olarak bu kadarı yeterlidir.

[387] “Mesih’in Tanrı’nın ve Meryem’in oğlu olduğunu” söyleyen Melkîlere ve Ya‘kûbîlere şöyle denilir: Sizler, Mesih’in insan ve Tanrı olduğunu kabul ettiniz. Dolayısıyla bu durumda insan, Tanrı’nın oğlu ve Meryem’in oğlu olur; Tanrı ise Meryem’in oğlu olur. Bu ise çirkinliğin en uç noktasıdır.

[388] Eğer onlar (hıristiyanlar), kitabınızdaki *“Allah, bir insanla ancak vahiy yoluyla, yahut perde arkasından konuşur...”* (Şûrâ 42/51) âyet hakkında ne dersiniz? Ayrıca Allah Teâlâ, vadinin kenarındaki ağaçtan Tûr tarafından Mûsâ ile konuştu.[74]

[٣٨٣] وكذلك يسألون عن موت المسيح وصلبه. من قول الملكية والنسطورية: إن الموت والصلب إنما وقع على الناسوت خاصة.فيقال لهم: فأنتم في قولكم مات المسيح وصلب, كاذبون، لأنه إنما مات نصفه وصلب نصفه فقط، لأن اسم المسيح عندكم واقع على اللاهوت والناسوت كليهما معًا لا على أحدهما دون الآخر.

[٣٨٤] وكل من قال من اليعقوبية: الإنسان والإله شيء واحد فإنه يلزمه أن يعبد إنسانًا لأنه إذا عبد الإله والإله هو الإنسان فقد عبد إنسانًا وربه إنسان مخلوق.

[٣٨٥] وكل من قال منهم: الإله غير الإنسان فقد أبطل الاتحاد.

[٣٨٦] وهكذا يقال لهم في الحجاب مع الله تعالى سواء بسواء، ويلزمهم جميعهم إذ قد أقروا بعبادة المسيح هكذا هكذا جملة، وأنه رب خالق وفي الإنجيل أنه جاع وأكل الخبز والحيتان وعرق وضرب أن ربهم أكل وجاع وأن الإله ضرب ولطم وصلب وكفى بهذا رذالة وفحش قول وبيان بطلان.

[٣٨٧] ويقال للملكية واليعقوبية القائلين: بأن المسيح ابن الله وابن مريم قد أقررتم أن المسيح إنسان وإله فالإنسان هو ابن الله وابن مريم والإله هو ابن مريم وهذه غاية الشناعة.

[٣٨٨] فإن قالوا: ما تقولون فيما في كتابكم ﴿وَمَاكَانَ لِبَشَرٍأَن يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّاوَحْيًا أَوْمِن وَرَاءِ حِجَابٍ﴾ وأنه تعالى كلم موسى من جانب الطور من الشجرة من شاطئ الوادي.

[389] Şöyle deriz: *Teklim* (konuşma), yüce Allah'ın fiili olup mahlûktur. Hicap (perde/örtü) ise teklime aittir ve teklim vadinin kıyısında, Tur dağı tarafında ve ağaçta sonradan meydana gelen bir şeydir. Bunların tamamı mahlûktur (yaratılmıştır) ve muhdestir (sonradan var edilmiştir). Aynı şekilde Cebrâil de (a.s.) Dihye'nin[75] suretine dönüşmüştür. Nitekim yüce Allah'ın meleklere ve cinlere diledikleri surete dönüşecekleri bir kuvve vermiştir. Bunların (yani teklim, hicap ve Cebrâil'in Dihye suretine girmesinin) tamamı yaratılmış olup -bu konuda yüce Allah'tan farklı olarak- arazlar onları takip eder.

[390] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hıristiyanlara itiraz edilen hususlardan biri şudur: Her ne kadar onların tamamına yönelik zorunlu bir kesin delil (*burhân-ı zarûrî*) olmasa da, bununla birlikte (yukarda ifade edilen husus) hıristiyanlardan olan Melkîlerin, Nestûrîlerin, Ya‘kûbîlerin ve Markûnilerin[76] amel ettikleri kanunları takip eden kimselere yönelik onları susturan zorunlu kesin bir delildir. İşte bu husus, bizimle onlardan (hıristiyanlardan) bazıları arasında cereyan eden bir meseledir. Bunun sebebi de onların şu iki durumdan birini kabul etmek zorunda olmalarıdır: Ya Îsâ aleyhisselâmdan sonra peygamberliğin bâtıl olduğunu kabul ederler; ya da Îsâ aleyhisselâmdan sonra nübüvvetin imkânını kabul ederler.

[391] Eğer onlar (hıristiyanlar) Îsâ aleyhisselâmdan sonra nübüvvetin imkânını kabul ederlerse, bu durumda Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) nübüvvetini kabul etmeleri lazım gelir. Zira Hz. Muhammed'in (aleyhisselâm) mûcizelerinin nakli, Îsâ'nın ve diğer peygamberlerin (a.s.) mûcizelerinin nakledilmesine benzer bir şekilde, büyük topluluklar tarafından sabit olmuştur.

[392] Eğer onlar (hıristiyanlar), Îsâ aleyhisselâmdan sonra peygamberliğin geçersiz olduğunu kabul ederlerse, bu durumda namazları (ibadetleri), "Pazar" gününe" tâzim etmeleri, oruçları; etten imtina etmeleri, nikahları, bayramları; domuz etini, ölü hayvanın etini ve kanın yenilmesini mubah kabul etmeleri; sünnet olmayı terk etmeleri ve dinlerinde mertebe sahibi olan kimselere (din adamlarına) nikahı haram kılmaları açısından şeriatlarının tamamını terk etmeleri lazımdır. Çünkü zikrettiğimiz hususlar hakkında ellerinde bulunan Dört İncil'de herhangi bir bilgi yoktur.

[٣٨٩] قلنا: التكليم فعل الله تعالى، مخلوق، والحجاب إنما هو للتكليم والتكليم هو الذي حدث في الشجرة وشاطئ الوادين وجانب الطوروكل ذلك مخلوق محدث، وكذلك تحول جبريل عليه السلام في صورة دحية إنما هو أن الله تعالى جعل للملائكة والجن قوة يتحولون بها فيما شاؤا من الصور، وكلهم مخلوق تعاقب عليهم الإعراض بخلاف الله تعالى في ذلك.

[٣٩٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ومما يعترض به على النصارى وإن كان ليس برهانًا ضروريًا على جميعهم لكنه برهان ضروري على كل من تقلد منهم الشرائع التي يعمل بها الملكيون والنساطرة واليعاقبة والمارقية قاطع لهم وهي مسألة جرت لنا مع بعضهم. وذلك أنهم لا يخلون من أحد وجهين؛ إما أن يكونوا يقولون ببطلان النبوة بعد عيسى عليه السلام. وإما أن يقولوا بإمكانها بعده عليه السلام.

[٣٩١] فإن قالوا بإمكان النبوة بعده عليه السلام لزمهم الإقرار بنبوة محمد صلى الله عليه وسلم. إذ ثبت نقل إعلامه بالكواف التي بمثلها نقلت إعلام عيسى وغيره عليهم الصلاة والسلام.

[٣٩٢] وإن قالوا ببطلان النبوة بعد عيسى عليه السلام لزمهم ترك جميع شرائعهم من صلاتهم وتعظيمهم الأحد وصيامهم وامتناعهم من اللحم ومناكحتهم وأعيادهم واستباحتهم الخنزير والميتة والدم وترك الختان وتحريم النكاح على أهل المراكب في دينهم. إذ كل ما ذكرنا ليس منه في أناجيلهم الأربعة شيء ألبتة.

Bilakis onların İnciller'i, bugün yapmakta oldukları her bir şeyi geçersz kılmaktadır. Zira Îsâ aleyhisselâmın *"Ben, Tevrat'ın kanunlarından herhangi bir şeyi değiştirmek için gelmedim."*[77]... dediği İncillerde mevcuttur. Nitekim Îsâ ve kendisinden sonra gelen havârileri "sebt" gününe, Fısıh bayramı ve yahudilerin diğer bayramlarına bağlı kaldılar. Halbuki günümüz hıristiyanları bunların aksine bir uygulama içindedirler.

[393] Şeriatlar (dini emirler ve yasaklar) sadece peygamberlerle (aleyhimüsselâm) birlikte var olacağı halde hıristiyanlar, Îsâ'dan sonra nübüvvetin varlığını reddettiklerine göre (günümüz hıristiyan uygulamaları nasıl ortaya çıkmıştır?) Îsâ'dan sonra peygamber gelmediğine göre, peygamberlerin (aleyhimüsselâm) dışındaki bir kimse şeriat vazederse yüce Allah'a karşı hükmetmiş olur. Bu da şirkten, yalan konuşmaktan ve ahmaklıktan kaynaklanan hususlardan daha büyük günahtır. Dolayısıyla onların dinleri olan şeriatları, asla bir nebîden alınmış değildir. Söz konusu dinleri, kesin bir şekilde yüce Allah'a yalan yere atfedilmiş bir iftira ve günahtır, bunda hiçbir şüphe yoktur.

["Bir (Vâhid)" Sayı Değildir]

[394] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Şimdi, -yüce Allah'ın yardımı, destek ve muvaffak kılmasıyla, kendisinden başka ilâh olmayan Allah eğer dilerse- "bir"in (vâhid) sayı olmadığını açıklamaya başlayacağız. Başarı yüce Allah'ın yardımıyla olduğu halde şöyle deriz: Sayının özelliği, kendisine denk olan ve olmayan başka sayıların bulunmasıdır. Bu, bir sayının asla uzak kalamayacağı bir şeydir.

[395] Denklik ise, parçalara ayrıldığı zaman parçalarının tamamının kendisine eşit olmasıdır. Bir ile bir'in (tek ile tek'in) [1+1] ikiye eşit olduğunu, çift ve tekin [2+1] ise, iki sayısı olan çifte denk olmadığını görmez misin? Beş sayısı, -üç sayısına eşit olmadığı halde- iki ve üçün toplamına eşittir (3+2=5). Âlemdeki bütün sayılar da böyledir.

بل أناجيلهم مبطلة لكل ما هم عليه اليوم، إذ فيها أنه عليه السلام قال: لم آت لأغير شيئًا من شرائع التوراة. وأنه كان يلتزم هو وأصحابه بعده السبت، وأعياد اليهود من الفصح وغيره بخلاف كل ما هم عليه اليوم، فإذا منعوا من وجود النبوة بعده.

[٣٩٣] وكانت الشرائع لا تؤخذ إلا عن الأنبياء عليهم السلام وإلا فإن شارعها عن غير الأنبياء عليهم السلام حاكم على الله تعالى وهذا أعظم ما يكون من الشرك والكذب والسخف. فشرائعهم التي هي دينهم غير مأخوذة عن نبي أصلًا، فهي معاص مفتراة على الله عز وجل بيقين لا شك فيه.

[٣٩٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا حين نبدأ بعون الله وتوفيقه وتأييده إن شاء الله لا إله إلا هو في تبيين أن الواحد ليس عددًا فنقول وبالله التوفيق. إن خاصة العدد هو أن يوجد عدد آخر مساوٍ له وعدد آخر ليس مساويًا له. هذا شيء لا يخلو من عدد أصلًا.

[٣٩٥] والمساواة هي: أن تكون إبعاضه كلها مساوية له إذا جزئت، ألا ترى أن الفرد والفرد مساويان للاثنين، وأن الزوج والفرد ليس مساويًا للزوج الذي هو الاثنان، والخمسة مساوية للاثنين والثلاثة غير مساوية للثلاثة وهكذا كل عدد في العالم.

[396] İşte bu, “Eşit olmak ve eşit olmamak, sayının özelliğidir.” şeklindeki sözümüzün manasıdır. Bizim burda kastettiğimiz bu türden bir eşitliktir, başka eşitlik değildir. Şayet “bir”in kendisine ait eşit parçaları/cüzleri olsa idi, şüphesiz o çok olurdu. Çünkü gerçekte mutlak “bir”, çok olmayan şeydir. Sağlıklı duyulara sahip olan herkese göre bu hususta hiçbir şüphe yoktur. Kendisine ait cüzleri olan, şüphesiz çoktur. Dolayısıyla o (söz konusu sayı), o zaman, zorunlu olarak “bir” değildir. Böylece zorunlu olarak “bir”, cüzleri olmayan şeydir. Zira bu konuda şüphe yoktur. Dolayısıyla kendisine ait cüzleri olmayan “bir”, adet olarak ona (bir’e) eşittir. İşte açıklamak istediğimiz şey de budur.

[397] Bunlara ilâveten, duyular ve aklın zorunluluğu “bir”in varlığına şahitlik eder. Şayet “bir” mevcut olmasa idi, asla adete (sayı saymaya) güç yetirilemezdi. Zira “bir”, sayının ve sayılan varlıkların başlangıç noktasıdır. Öyle ki ancak “bir”in varlığından sonra sayıya ve sayılan varlıklara ulaşılabilir. Şayet “bir” olmasa idi, elbette âlemde ne sayı ne de sayılan bir varlık (ma‘dut) olurdu. Âlemin tamamı sayılar ve mevcut olan sayılan varlıklardır. Dolayısıyla “bir”, zorunlu olarak mevcuttur. Biz, âlemin tamamı hakkında tabii ve zorunlu bir şekilde düşünürsek, elbette orada gerçek anlamda “bir”i hiçbir şekilde bulamayız. Çünkü âlemdeki her madde bölünmüş, cüzlere ayrılması muhtemel, bölünmek suretiyle nihayetsiz olarak çoğalan bir varlıktır. Her hareket, kendisinden dolayı hareket eden varlığın bölünmesiyle kısımlara ayrılmıştır. Zaman da feleğin hareketi olup feleğin bölünmesiyle kısımlara ayrılan bir varlıktır. Müddetin tamamı da kendisiyle -ki o da müddettir- hareket edenin bölünmesiyle kısımlara ayrılmıştır. Cins, tür ve fasıl açısından her makul de böyledir. Aynı şekilde maddeye yüklenmiş olan her araz da böyledir. Nitekim araz, kendisini taşıyan varlığın bölünmesi suretiyle kısımlara ayrılmıştır. Bu aklın zorunluluk ilkesi ve müşâhede ile bilinen bir durumdur. Bütün âlemde (burada) dile getirdiğimiz hususun dışında herhangi bir şey (varlık) yoktur. Böylece âlemde (gerçek anlamda) “bir”in olmadığı hususu zorunlu olarak anlaşılmaktadır.

[٣٩٦] فهذا معنى قولنا: إن المساوي وغير المساوي هو خاصة العدد، وهذه المساواة أردنا لا غيرها فلو كان للواحد أبعاض مساوية له لكان كثيرًا بلا شك؛ لأن الواحد المطلق على الحقيقة هو الذي ليس كثيرًا هذا ما لاشك فيه عند كل ذي حس سليم. كان ما كان له أبعاض فهو كثير بلا شك، فهو إذا بالضرورة ليس واحدًا، فالواحد ضرورة، هو الذي لا أبعاض له فإذ لا شك فيه. فالواحد الذي لا أبعاض له تساويه ليس عددًا وهو الذي أردنا أن نبين.

[٣٩٧] وأيضًا فإن الحس وضرورة العقل يشهدان بوجود الواحد إذ لو لم يكن الواحد موجودًا لم يقدر على عدد أصلًا، إذ الواحد مبدأ العدد والمعدود الذي لا يوصل إلى عدد ولا معدود إلا بعد وجوده ولو لم يوجد الواحد لما وجد في العالم عدد ولا معدود أصلًا، والعالم كله أعداد ومعدودات موجودة، فالواحد موجود ضرورة، فلما نظرنا في العالم كله نظرًا طبيعيًا ضروريًا لم نجد فيه واحدا على الحقيقة ألبتة بوجه من الوجوه، لأن كل جرم من العالم فمنقسم محتمل للتجزئة متكثر بالانقسام أبدًا بلا نهاية، وكل حركة فهي أيضًا منقسمة بانقسام المتحرك بها والزمان حركة الفلك، فهو منقسم بإنقسام الفلك،فكل مدة فمنقسمة أيضًا بانقسام المتحرك بها الذي هو المدة، وكذلك كل مقول من جنس أو نوع أو فصل، وكذلك كل عرض محمول في جرم فإنه منقسم بانقسام حامله، هذا أمر يعلم بضرورة العقل والمشاهدة، وليس العالم كله شيئًا غير ما ذكرنا، فصح ضرورة أنه ليس في العالم واحد ألبتة.

[398] Biraz önce biz zorunlu bir kesin delil ile "bir"in varlığının kaçınılmaz olduğunu ortaya koymuştuk. O zaman "bir"in varlığı -elbette âlemdeki herhangi bir şeyde olmadığı halde- mutlaka zorunludur. O zaman "bir", zorunlu olarak âlemin dışında bir şeydir. Zorunlu olarak ve kaçınılmaz bir şekilde bu böyle olduğuna göre O (Bir), âlemi yaratan, Evvel ve Vâhid olandır. Çünkü -yaratıcısı hariç- âlemin dışında herhangi bir şeyin var olması aklen elbette mümkün değildir. O da "Bir" ve "Evvel" olan, kendisinden başka ilâh olmayan Allah'tır; elbette O (Allah), ne adet, ne sıfat ne de herhangi bir şekilde çoğalan bir varlıktır. O'ndan başka "vâhid" (bir) yoktur; O'nun dışında asla bir "ilk" yoktur ve O'nun dışında yoktan var edici, fail ve yaratıcı da yoktur; O, tek olup benzeri yoktur.

[399] Âlemdeki her ferdin -ki o da sayı sayma sırasında sözlükte mecazi olarak "bir" diye isimlendirilen şeydir- bölümlere ayrılma ihtimalinin bulunması ve cüzlerinin pek çok yüzeyinin bulunması anlamında, "çok olduğunu [birden fazla olduğunu]" söylemiştik. Söz konusu varlık kısımlara ayrıldığı zaman kendisindeki çokluk ortaya çıkar. Kısımlara ayrılmayan bir şeye gelince, işte o gerçek anlamda "fert/tek" sayılır. Nitekim biz, bu kitabımızın son kısmında,[78] kaçışı olmayan zorunlu kesin delillerle âlemdeki her cüzün bölünmesi ihtimalinin gerekliliğinin kesin delilini açıkladık. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[400] Şayet birisi, "Siz 'be', 'te', 'se' ve diğer hece harfleri hakkında ne dersiniz? Bunlardan her biri, kısımlara bölünmeyen 'bir' değil midir?" derse, -yüce Allah'ın yardımıyla- ona şöyle cevap verilir: Bu, benzerinden uzak durmanız gereken bir saçmalıktır. Çünkü harf, akciğer, nefes borusu, gırtlak, damak, dil, dişler ve iki dudaktan meydana gelen, ses vasıtalarından bazılarını sıkmak suretiyle bu harfin mahrecinden dışarıya atılan havadır. Bu konuda şüphe olmadığına göre, dışarı atılan bu hava uzun, geniş ve derinliği olan bir cisimdir. Böylece zorunlu olarak onun bölünmesi ihtimal dâhilindedir. İşte bu hava harftir. Şu halde harfler, zorunlu olarak kısımlara ayrılması muhtemel cisimlerdirler. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[٣٩٨] وقد قدمنا ببرهان ضروري آنفًا أنه لا بد من وجود الواحد، فإذا لا بد من وجوده وليس هو في شيء من العالم ألبتة، فهو إذًا بالضرورة شيء غير العالم، فإذ ذلك كذلك فالبضرورة التي لا محيد عنها فهو الواحد لأول الخالق للعالم، إذ ليس يوجد بالعقل ألبتة شيء غير العالم إلا خالقه، فهو الواحد الأول الله لا إله إلا هو الذي لا يتكثر ألبتة أصلًا لا بعدد ولا صفة، ولا بوجه من الوجوه لا واحد سواه ألبتة، ولا أول غيره أصلًا ولا مخترع فاعلًا خالقًا إلا هو وحده لا شريك له.

[٣٩٩] وإنما قلنا في كل فرد في العالم وهو الذي يسمى في اللغة عند العد واحد على المجاز أنه كثير بمعنى أنه يحتمل أن يقسم وأن له مساحة كثيرة الأجزاء فإذا قسم ظهرت الكثرة فيه، وأما ما لم يقسم فهو يعد فردًا حقيقيًا. وقد ذكرنا برهان وجوب احتمال الإنقسام لكل جزء في العالم في آخر كتابنا هذا ببراهين ضرورية لا محيد عنها، وبالله تعالى التوفيق.

[٤٠٠] فإن قال قائل: فما تقول في الباء والتاء والثاء وسائر حروف الهجاء؟ أليس كل واحد منها واحدًا لا ينقسم؟ قيل له وبالله التوفيق: إن هذا شغب ينبغي أن تحفظ من مثله؛ لأن الحرف إنما هو هواء يندفع من مخرج ذلك الحرف بعصر بعض آلات الصوت له من الرئة وأنابيب الصدر والحلق والحنك واللسان والأسنان والشفتين، فإذ لا شك في هذا فذلك الهواء المندفع جسم طويل عريض عميق، فهو محتمل الإنقسام ضرورة. فذلك الهواء هو الحرف فالحرف هو جسم محتمل للقسمة ضرورة، وبالله تعالى التوفيق.

“Allah Teâlâ, Bütün Halleriyle Olduğu Gibi, -Zamansız Bir Şekilde- Âlemi Bir Bütün Olarak Yaratmıştır.” Diyen Bir Kimseye Dair Kelâm

[401] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Biz, peygamberlik müessesini kabul etmediği halde yüce yaratıcıyı kabul eden ve bu görüşü [yani âlemin bir bütün olarak bir anda yaratıldığı görüşünü] benimseyen bir kimse gördük. Onunla bu konuda tartıştık; ona şöyle dedim: Yüce Allah’ın kuvvetinde mümkün olduğunu söylediğin şey ve bizim de “yüce Allah’ın insan türünü bir erkek ve bir dişiden yaratması ve bütün insanların bu ikisinden çoğalmaları” şeklinde dile getirdiğimiz husus, imkân dâhilindedir. Dolayısıyla siz, başka düşünceye değil de bu düşünceye nerden meylettiniz? Bunun üzerine bir an tereddüt etti, bir delil bulamayınca; “Siz de başka bir düşünceye değil de bu düşünceye (yani insanların anne ve babalarından dünyaya gelerek çoğalmaları görüşüne) nerden meylettiniz?” dedi. Bunun üzerine ben, “Dediklerimizi gerekli kılan ve sizin dile getirdiklerinizi de reddeden zorunlu kesin delillerden dolayı (bu görüşü kabul ettim)” diyerek cevap verdim.

[402] (1) Söz konusu zorunlu kesin delillerden biri şudur: Şayet dediğiniz olsa idi (yani Allah, âlemi ve içindekileri bir anda bir bütün olarak yaratmış olsa idi), elbette yüce Allah’ın gençlerden ve yaşlılardan olmak üzere yokluktan varlığa çıkardığı herkes bunu (bir anda yaradılışı) bilir, kendi nefislerinden hareketle bunu hissederdi. Onlar (bir anda yaratılmış olan gençler ve ihtiyarlar), bunun öncesinde olmadıkları halde, şu anda, onun (yani bir anda yaratılmanın) vesilesi ile sonradan var olduklarını kesin olarak bilirlerdi. Fakat onlar, -tarım, hasat, dokuma, dikim, ekmek, yiyecek ve bunun dışındakilerden olmak üzere- kendi sanatları, ticaretleri ve işlerini idare etme durumuna sonradan ulaştılar.

[403] Şayet bu [insanlar çoğalmak suretiyle değil de bir anda var olmuş] olsalardı, elbette bunu, bununla alakalı olarak zorunlu bilgi gerektiren bir şekilde çocuklarına naklederlerdi. Nitekim bizden önceki kralların, devletlerin ve hadiselerin varlığına dair haberler bundan daha az kimseden bize ulaşmalarına rağmen zorunlu bir bilgi ifade ederler. Durum bu şekilde bize ulaşmış ve insanların çoğunluğu bunu zorunlu bir bilgi ile bilmiştir.

الكلام على من يقول إن البارىء خلق العالم جملة كما هو بجميع أحواله بلا زمان

[٤٠١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: رأينا من يقر بالخالق تعالى ولا يقر بالنبوة، ومن يذهب إلى ذلك وناظرناه على ذلك، فقلت إن الذي تقول ممكن في قوة الله تعالى والذي نقول نحن من أنه تعالى خلق من النوع الإنساني ذكر واحدًا وأنثى واحدة تناسل الناس كلهم منهما ممكن أيضًا. فمن أين ملت إلى تلك الحيثية دون هذه؟ فتردد ساعة فلما لم يجد دليلًا قال: فمن أين ملتم أنتم أيضًا إلى هذه الحيثية دون تلك؟ فقلت لبراهين ضرورية توجب ما قلنا وتنفي ما قلتم.

[٤٠٢] منها: إنه لو كان ما قلت لكان كل من أخرجه الله تعالى حينئذ من العدم إلى الوجود، من الشبان والشيوخ يعلمون ذلك ويحسونه من أنفسهم، ويوقنون أنهم الآن به حدثوا، وأنهم لم يكونوا قبل ذلك، لكن حدثوا الآن في حال توليهم لصناعاتهم وتجاراتهم وأعمالهم من حرث وحصاد ونسج وخياطة وخبز وطبخ وغير ذلك.

[٤٠٣] ولو كان هذا لنقلوه إلى أولادهم نقلًا يقتضي لهم العلم الضروري بذلك ولا بد، كما يقتضي العلم الضروري كل نقل جاء بأقل من هذا المجيء مما كان قبلنا من الملوك والدول والوقائع ولبلغ الأمر إلينا كذلك، ولعلمه جميع الناس علمًا ضروريًا.

Çünkü -güneşin doğuşu ve batışını; ölüm ve doğumu ve benzeri hususların nakledilmesi durumunda olduğu gibi- insanların müşâhedelerinden hareketle naklettikleri bir haberde şüpheye düşmek elbette doğru değildir.

[404] Bizler, [bu meselede] durumun bir anda var olmaktan farklı olduğunu görürüz. Çünkü biz, yeryüzü ahalisinin bir bütün olarak bunu (bir anda var olmayı) kesin olarak bilmediklerini görürüz. Bilakis onlardan (yeryüzü ahalisinden) hiçbirisi bunu bilmez. Ancak sen ve seninle uyum içinde olan kimseler ya da -bir haber ve nakille dayanarak değil de- sadece kendi görüş ve kanaati sebebiyle seninle uyum halinde olan bir kimse bunu söylemiştir.

[405] Bu, bu konuda ne senin ne de insanlardan birinin bize muhalefet ettiği bir husustur (bu meselede hem fikiriz). İlkinden sonuncusuna kadar dünya sakinlerinin tamamının kendilerinden sonra gelen kimselere müşâhede ettikleri şeyler konusunda naklettikleri bir haberin, yeryüzü sakinlerinden herhangi birisinin bilmeyeceği şekilde gizli kalmasının imkânı yoktur. Bu, aklın temel ilkeleri ve açık kuralları sebebiyle yalan olduğu bilinen bir durumdur.

[406] Bunun üzerine (kendisi ile tartıştığımız kişi) şöyle dedi: Sizlerin dile getirdiği hususları inkâr eden topluluklar olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla bize itiraz ettiğiniz hususun geçersiz olması gerekir. Bunun üzerine ona şöyle dedim: İki nakil arasında hiçbir gizliliğin olmadığı bir fark vardır. Çünkü biz, bir erkeğin ve sadece bir kadının haberine (âhâd haber) dayandığını söylediğimiz bir hususu naklettik. Söz konusu erkek ve kadın, yüce Allah'ın insan türü olarak sonradan yarattığı kimselerin ilkidirler. Bu şekilde olan bir şey, zorunlu bir bilgi gerektirmez. Zira burada yalan konuşmak üzere ittifak etmek mümkündür. Şayet mûcizeler getirmiş olan peygamberler bunun (yani insanların bir erkek ve bir kadından çoğaldıklarının) doğruluğunu haber vermemiş olsalardı, bu durumda sadece nakil açısından sözümüz doğru olmazdı. Bilakis yüce Allah'ın kendilerinden mahlûkâtın çoğalacağı bir cemaat yaratmaya başlaması mümkün olurdu. Fakat mûcizeler vesilesiyle doğru sözlü olduğu ortaya çıkan bir kimse "Allah Teâlâ, insan türünü, bir erkek ve bir kadından yaratmaya başlamıştır." şeklinde bildirince, bu durumda (mûcizelerle desteklenen) peygamberlerin sözünü tasdik etmek zorunlu olmuştur.

لأن شيئا ينقله جميع أهل الأرض عن مشاهدتهم له لا يمكن التشكك فيه أبدًا، كما نقل طلوع الشمس وغروبها والموت والولاد وغير ذلك.

[٤٠٤] ونحن نجد الأمر بخلاف هذا لأنا نجد جميع أهل الأرض قاطبة لا يعرفون هذا بل لا يدريه أحد منهم، وإنما قلته أنت ومن وافقته أو من وافقك برأي وظن لا بخبر ونقل أصلًا.

[٤٠٥] وهذا ما لا تخالفنا فيه أنت ولا أحد من الناس، فمن المحال الممتنع أن يكون خبر نقله جميع سكان العالم أولهم عن آخرهم إلى كل من حدث بعدهم عما شاهدوه يخفي حتى لا يعرفه أحد من سكان الأرض، هذا أمر يعرف كذبه بأول العقل وبديهته.

[٤٠٦] فقال: والذي تحكونه أنتم أيضًا قد وجدنا جماعات ينكرونه فينبغي أن يبطل بما عارضتنا به. فقلت بين النقلين فرق لا خفاء به لأن نقلنا نحن لما قلناه، إنما يرجع إلى خبر رجل واحد وامرأة واحدة فقط. وهما أول من أحدثهم الله تعالى من النوع الإنساني وما كان هكذا فإنه لا يوجد العلم الضروري، إذ التواطؤ ممكن في ذلك، ولولا أن الأنبياء والذين جاءوا بالمعجزات أخبروا بتصحيح ذلك ما صح قولنا من جهة النقل وحده، بل كان ممكنًا أن يكون الله تعالى ابتدأ خلق جماعة تناسل الخلق منهم، لكن لما أخبر من صححت المعجزة قوله بأن الله تعالى لم يبتدىء من النوع الإنساني إلا رجلًا واحدًا وامرأة واحدة. وجب تصديق قولهم.

[407] (11) Diğer delil şudur: Sizler “Allah Teâlâ, insan türünü, bir erkek ve bir kadından yaratmaya başlamıştır.” şeklindeki sözümüzün doğruluğunun zorunluluğunu kabul ettiniz. Sonra da ilâve olarak, yüce Allah’ın o ikisinin dışında topluluklar yarattığını iddia ettiniz. Sonra sizler buna dair ne bir delil getirdiniz ne de burhânî delile ilâve olarak iknâî bir delil ortaya koydunuz. Halbuki daha önce bizim ortaya koyduğumuz kesin deliller doğru idiler. Şöyle ki zorunlu olarak bir başlangıç noktası gereklidir. Dolayısıyla bir erkek ve bir kadının var edilmesi zorunludur. Bundan daha fazlasının yaratıldığını iddia eden bir kimse, buna dair bir delili olmayan ve sadece iddiada bulunan (müddei) bir kimsedir. Bu şekilde olan bir şey ise, -tartışmaya gerek olmaksızın- kesin olarak bâtıldır. Hintliler, Mecûsîler, Sâbiîler, yahudiler, hıristiyanlar ve müslümanlardan olup da peygamberliği zikredilen kimselerin tamamı, yüce Allah’ın insanları bir erkek ve bir dişiden yarattığı konusunda ihtilaf etmemişlerdir. Bu şekilde gelen bir bilgiye, sadece bir iddia ile itiraz etmek mümkün değildir. Ancak söz konusu peygamberlerin sadece isimleri konusunda ihtilaf edilmiştir. Bu hususa itiraz eden bir kimse de yoktur. Çünkü kişinin pek çok ismi olabilir, buna mani bir durum söz konusu değildir. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[408] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu konuda, onların (yani âlemin bir anda bir bütün olarak yaratıldığını iddia edenlerin) nezdinde bir itiraz asla görmedik. Yine kelâmcılardan herhangi birisinin bu fırkayı (âlemin bir anda içindekilerle birlikte yaratıldığını iddia edenleri) zikrettiğini de bilmiyoruz.

[409] Konuşmam sırasında ona şöyle dedim: Âlem, bir seferde ortaya çıktığına göre, doğum yapan hamile kadınlar, tezgahları başında oturdukları halde incir ve sepet satan satıcılar birden mi ortaya çıkmışlardır? Bunun üzerine güldü ve sözündeki yanlışlığı alay konusu yaptığımı anladı ve bana “Evet” dedi. Ben de ona şöyle dedim: Onların (bir anda yaratılan bu insanların)-ilkinden sonuncusuna kadar- sahip oldukları ilimler ve sanatlar sebebiyle kendilerine vahyedilen peygamberler olması ya da bu bilgi ve sanatların onlara ilham edilmesi gerekir. İddianın iptali açısından burada gizliliği olan bir şey kalmamıştır.

[٤٠٧] وبرهان آخر: وهو أنكم قد أثبتم ضرورة صحة قولنا من أن الله ابتدأ النوع الإنساني بأن خلق ذكرًا وأنثى، ثم ادعيتم زيادة أن الله تعالى خلق سواهما جماعات ولم تأتوا على ذلك ببرهان أصلًا ولا بدليل إقناعي فضلا عن برهاني، وقد صحت البراهين التي قدمنا قبل إنه لا بد من مبدأ ضرورة، فوجب ولا بد حدوث ذكر وأنثى، وكان من ادعى حدوث أكثر من ذلك مدعيًا لما لا دليل له عليه أصلًا وما كان هكذا فهو باطل بيقين لا مرية فيه.وكل ما ذكرت عنه نبوة في الهند والمجوس والصابئين واليهود والنصارى والمسلمين، فلم يختلفوا في أن الله تعالى إنما أحدث الناس من ذكر وأنثى، وما جاء هذا المجيء فلا يجوز الاعتراض عليه بالدعوى. وإنما اختلف عنهم في الأسماء فقط. وليس في هذا معترض لأنه قد يكون للمرء أسماء كثيرة، فلم يمنع من هذا مانع، وبالله تعالى التوفيق.

[٤٠٨] **قال أبو محمد** رضي الله عنه: فلم نجد عندهم في ذلك معارضة أصلًا، وما علمنا أحدًا من المتكلمين ذكر هذه الفرقة أصلًا.

[٤٠٩] وقلت له في خلال كلامي معه: أترى العالم إذا خرج دفعة أخرج فيه الحوامل يطلقن، والطباقون قعودًا على أطباقهم، يبيعون التين والسرقين، فضحك وعلم أني سلكت به مسلك السخرية في قوله لفساده. وقال لي: نعم. فقلت: ينبغي أن يكونوا كلهم أنبياء يوحى إليهم أولهم عن آخرهم بما هم عليه من العلوم والصناعات أو يلهمون ذلك. وفي هذا من بطلان الدعوى ما لا خفاء به.

[410] Bana karşı itiraz edilen hususlardan biri de denizlerin içinde karadan tamamen ayrılmış adaların zikredilmesidir. Nitekim bu adalarda karınca, haşereler, kuş türleri ve toprak canlılarından pek çoğu bulunmaktadır. Bunun üzerine ona şöyle dedim: Duyu sahibi bir kimse, bunların tamamının söz konusu beldelere (adalara) giden yolcuların seferleri sırasında oraya girdiklerini inkâr edemez. Nitekim bizler, bu şekildeki yolculuklar sırasında farelerin oralara girdiğine (ulaştığına) şahit olduk. Burada, zikrettiğim hususları zorunlu kılan bir durum söz konusu değildir. Bununla birlikte canlılar iki türdür: Bunlardan biri, “mütevellit/dolaylı fiiller)”[79] türü olup yüce Allah, bedenlerin çürümesinden ve toprağın bozulmasından bunları yaratır. Yüce Allah’ın her daim yaratması suretiyle bunun (yani dolaylı fiillerin) meydana gelmesi inkâr edilemez.

[411] Diğer kısım ise “mütevalit/üreyip çoğalan” türdür. Yüce Allah, âlemin yapısına bir erkek ve dişinin nutfesinden yaratacağı bir düzen koymuştur. İşte bu, söz konusu adalara giden canlılardan dolayı olan bir şeydir. Başarı yüce Allah’ın yardımıyladır.

[412] Biz, -insan türü hariç- yüce Allah’ın her türü ikiden daha fazla yaratmış olmasını inkâr etmeyiz. Bu, Allah’ın kudreti açısından mümkündür, bunun hilafına dair güvenilir bir haber gelmemiştir. Çünkü Allah Teâlâ, Nûh’un (a.s.) ve Tûfan sırasında gemisinin durumu hakkında şöyle buyurmuştur: [*“Nûh’a dedik ki:*] *“Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki ailen ile iman edenleri ona yükle.”* (Hûd 11/40) Bununla birlikte Nûh’un (a.s.) her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift taşımakla emredilmiş olması mümkündür. Bu, bazı su bitkileri ve suda yaşayan canlı türlerinin geminin dışında kalmasına mani değildir. En doğrusunu Allah bilir. Ancak biz, aklın, vücûbiyetine ve imkânsızlığına karar veremeyeceği hususlarda sadece peygamberlik müessesesinin getirdiği şeyleri kabul ederiz.

[413] (Âlemin bir defada ve bir bütün olarak yaratılmadığına dair) diğer kesin bir delil ise şudur: Şayet yüce Allah -mâlûm (bilinen varlıklar) ve bunları bilen kimseler, sanatlar ve bu sanatları icra edenler olmak üzere- âlemdeki varlıkların tamamını bir defada ortaya çıkarmış (yaratmış) olsa idi, elbette bu aklın temel ilkeleri ve zorunluluğu sebebiyle -üçüncü bir ihtimal olmaksızın- şu iki durumun birinden uzak kalamazdı:

[٤١٠] وكان مما اعترض به أن ذكر الجزائر المنقطعة في البحار، وأنه يوجد فيها النمل والحشرات وكثير من الطير وكثير من حشرات الأرض، فقلت: إن كل ذلك لا ينكر ذو حس دخوله في جملة رحالات المسافرين الداخلين إلى تلك البلاد، فقد شاهدنا دخول الفيران في جملة الرحل كذلك، وليس في ذلك ما يوجب ما ذكرت أصلًا مع أن الحيوان نوعان، نوع متولد يخلقه الله تعالى من عفونات الأبدان وعفونات الأرض. فهذا لا ينكر تولده بإحداث الله تعالى في كل حين.

[٤١١] وقسم آخر، متوالد قد رتب الله تعالى في بنية العالم أنه لا يخلقه إلا عن مني ذكر وأنثى، فهذا هو الذي صار في تلك الجزائر عن دخول إليها بلا شك، وبالله تعالى التوفيق.

[٤١٢] وما ننكر في كل نوع ما عدا الإنسان أن يخلق الله منه أكثر من اثنين، فهذا ممكن في قدرة الله تعالى، ولم يأت خبر صادق بخلافه، لأن الله تعالى قد قال في أمر نوح عليه السلام وسفينته حين الطوفان ﴿احْمِلْ فِيهَا مِن كُلٍّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ﴾ ومع هذا فقد يمكن أن يكون نوح عليه السلام مأمورًا بأن يحمل من كل زوجين اثنين ولا يمنع ذلك من بقاء بعض أنواع نبات الماء وحيوانه في غير السفينة والله أعلم. وإنما نقول فيما لا يخرجه العقل إلى الوجوب والامتناع بما جاءت به النبوة فقط.

[٤١٣] وبرهان آخر: وهو أنه لو كان إخراج الله تعالى لكل ما في العالم، من المعلوم والعلماء بها والصناعات والصانعين لها دفعة واحدة لكان ذلك بضرورة العقل، وأوله لا يخلو من أحد وجهين لا ثالث لهما:

Ya bu (yani insanların bilgisi ve sanatları yapma becerileri), yüce Allah'tan gelen bildirilen (i'lam) bir vahiy ve tevkif (belirleme ve sınırlandırma) ile olurdu; ya da bildikleri ve yaptıkları şeyleri onlara gerekli kılan, onlarda düzenlenmiş ve şekillendirilmiş (mürekkep) bir tabiatla olurdu.

[414] (I) Şayet yüce Allah'tan gelen bildirilen (i'lam) bir vahiy ve tevkif (belirleme ve sınırlandırma) ile olsa idi, bu durumda peygamberlik herkes için geçerli olurdu. Zira peygamberlik bundan başka bir şey değildir. (Bilgilerimizin vahiyle geldiği şeklindeki) bu görüş, bu sözü kabul eden bir kimseden -delil olmaksızın- kaynaklanan bir iddiadır. Hakkında delil olmayan bir şey ise bâtıldır ve onu kabul etmek doğru değildir. Özellikle bunu kabul edenler nübüvveti inkâr edenlerdir. Böylece bilgilerin vahiyle geldiğini iddia edenlerin görüşlerinin tutarsızlığı (tenâkuzu) ortaya çıkmıştır.

[415] (II) Eğer insanların -bir eğitim ve öğretim süreci olmaksızın- ilimleri bilmelerini, lisanı konuşmalarını ve sanatları icra etmelerini gerekli kılan bir tabiattan dolayı bunların tamamı olmuşsa, bu zorunlu olarak muhaldir, akıl ve tabiat açısından imkânsızdır. Zira bu (melekeler bir tabiattan dolayı olmuş) olsa idi, bu durumda (söz konusu melekeler) ebedî olarak bu şekilde var olurlardı. Çünkü tabiat bir/aynı olup değişmez.

[416] Biz, herhangi bir kimsenin, herhangi bir zamanda ve herhangi bir mekânda, "Kendisine birilerinin öğretmediği ilimleri ortaya çıkaramayacağını; birilerinin öğretmediği bir lisanı konuşamayacağını ve birisinin öğretmediği sanatlardan birini icra edemeyeceğini" zorunlu olarak biliriz. Bunun kesin delili daha önce ortaya koyduğumuz hususlardır. Nitekim Slavların (Sekâlibe) yaşadığı bölgeler, Sudan ve şehirlerin dışında kalan bölgeler gibi, ilimlerin ve sanatların çoğunun bulunmadığı beldelerde, ilimlerden ve sanatlardan herhangi bir şey bilen bir kimse, kesinlikle bulunmaz, ta ki ona bu ilimleri bir muallim öğretinceye kadar. Yine o, bir muallim ona öğretinceye kadar konuşamaz. Böylece bu görüşün yanlışlığı kesin bir delil ile ortaya çıkmıştır ve kesin delilden önce konunun kesin delil ortaya koymaya uygun olması gerekir.

إما أن يكون ذلك بوحي من إعلام وتوقيف منه تعالى. وإما بطبع مركب فيهم يقتضي لهم ما علموا من ذلك وما صنعوا.

[٤١٤] فإن كان بوحي إعلام وتوقيف، فقد صحت النبوة لجميعهم؛ إذ ليست النبوة معنى غير هذا، وهذه دعوى ممن قال بهذا القول بلا دليل وما لا دليل عليه فهو باطل، لا يجوز القول به لا سيما والقائلون بها منكرون للنبوة، فلاح تناقض قولهم.

[٤١٥] وإن كان كل ذلك عن طبيعة تقتضي لهم كونهم عالمين بالعلوم متكلمين باللغة متصرفين في الصناعات بلا تعليم ولا توقيف، فهذا محال ضرورة وممتنع في العقل وفي الطبيعة؛ إذ لو كان ذلك لوجدوا أبدًا كذلك إذ الطبيعة واحدة لا تختلف.

[٤١٦] وبالضرورة ندري أنه لا يوجد أحد أبدًا في شيء من الأزمان ولا في مكان أصلًا يأتي بعلم من العلوم لم يعلمه إياه أحد ولا يتكلم بلغة لم يعلمه إياها أحد ولا بصناعة من الصناعات لم يوقفه عليها أحد. وبرهان ذلك ما قدمنا قبل من أن البلاد التي ليست فيها العلوم وأكثر الصناعات كأرض الصقالبة والسودان والبوادي التي في خلال المدن ليس يوجد فيها أبدًا أحد يدري شيئًا من العلوم ولا من الصناعات حتى يعلمه ذلك معلم. وأنه لا ينطق أحد حتى يعلمه معلم فظهر فساد هذا القول ببرهان وقبل البرهان بتعريه من البرهان.

Peygamberleri ve Melekleri İnkâr Edenler

Brahmanlar ve Görüşlerinin İptal Edilmesi

[417] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hindistan'da bir grup olan ve Hintlilerin ileri gelenlerinin mensup olduğu Brahmanlar (Berâhime)[80] fırkası bu görüşe sahiptir. Onlar kadim krallarından biri olan Kral Brahma'nın neslinden geldiklerini, kendilerine özgü bir alâmetlerinin olduğunu söylerler. Bu alâmet, kılıçların kabzasına gerdanlık olarak taktıkları kırmızı ve sarıya boyanmış ipliklerdir. İşte bunlar (Brahmanlar), bizim gibi tevhidi kabul ederler, ancak nübüvvet müessesesini inkâr ederler.

[418] Nübüvveti inkâr hususunda onların (Brahmanların) ileri sürdükleri temel görüşlerinin dayanağı, şöyle demeleridir: "Aziz ve celil olan yüce Allah'nın hikmet sahibi olduğu hususu sahih olduğuna göre, kendisini tasdik etmeyeceğini bildiği kimseye peygamber gönderen bir kimsenin boş işle uğraşan bir kimse olduğu hususunda şüphe yoktur. Dolayısıyla -boş ve faydasız işleri O'ndan uzak tutmak için- Allah Teâlâ tarafından elçiler gönderilmesinin reddedilmesi gerekir."

[419] Yine onlar şöyle dediler: "Şayet yüce Allah, dalâletten imana çıkmalarını sağlamak için insanlara peygamberler göndermiş olsa idi, bu durumda (insanların) akıllarını peygambere iman etmeye mecbur etmesi hikmeti ve muradının tamamlanması noktasında daha uygun (*evlâ*) olurdu." Böylece onlar, bu bakış açısına göre de peygamberlerin gönderilmesinin geçersiz olduğunu söylediler. Ayrıca Brahmanlara göre peygamberlerin gelmesi imkânsız olan şeyler nevindendir. Biz ise şöyle deriz: "Yüce Allah'ın elçi olarak göndermesinden önce peygamberlerin gelişi imkân konusuna dahildir. Yüce Allah'ın onları göndermesinden sonra ise vaciplik sınırları içindedir."

[420] Sonra doğru sözlü ve güvenilir olan (Muhammed) aleyhissselam, "Kendisinden sonra nebî gelmeyeceğini" Allah Teâlâ'dan haber verdi ve böylece (peygamber gelmesinin) imkânsızlığı gerçekleşti. Müslümanlardan olup da "Peygamberlerin gelişi/gönderilmesi zorunluluk (vücûbiyet) konusuna dahildir." şeklinde görüş beyan eden bir kimsenin sözünü zikretme sorumluluğumuz yoktur. Söz konusu görüşü dile getirenlerin bu konuda ileri sürdükleri gerekçe, hikmet noktasında uyarmanın gerekliliğine dayanmaktadır. Çünkü bu görüş doğru değildir.

الكلام على من ينكر النبوة والملائكة

البراهمة: وإبطال آرائهم

[٤١٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ذهبت البراهمة وهم قبيلة بالهند فيهم أشراف أهل الهند، ويقولون إنهم من ولد برهمي ملك من ملوكهم قديم، ولهم علامة ينفردون بها، وهي خيوط ملونة بحمرة وصفرة يتقلدونها تقلد السيوف، وهم يقولون بالتوحيد على نحو قولنا إلا أنهم أنكروا النبوات.

[٤١٨] وعمدة احتجاجهم في دفعها أن قالوا لما صح أن الله عز وجل حكيم، وكان من بعث رسولًا إلى من يدري أنه لا يصدقه فلا شك في أنه متعنت عابث فوجب نفي بعث الرسل عن الله عز وجل لنفي العبث والعنت عنه.

[٤١٩] وقالوا أيضًا، إن كان الله تعالى إنما بعث الرسل إلى الناس ليخرجهم بهم من الضلال إلى الإيمان فقد كان أولى به في حكمته وأتم لمراده أن يضطر العقول إلى الإيمان به قالوا فبطل إرسال الرسل على هذا الوجه أيضًا. ومجيء الرسل عندهم من باب الممتنع. وأما نحن فنقول: إن مجيء الرسل عندهم قبل أن يبعثهم الله تعالى واقع في باب الإمكان، وأما بعد أن بعثهم الله عز وجل ففي حد الوجوب.

[٤٢٠] ثم أخبر الصادق عليه السلام عنه تعالى: أنه لا نبي بعده، فقد جد الامتناع ولسنا نحتاج إلى تكلف ذكر قول من قال من المسلمين: إن مجيء الرسل من باب الواجب واعتلالهم في ذلك بوجوب الإنذار في الحكمة. إذ ليس هذا القول صحيحًا.

[421] Birçok yerde açıkladığımız görüşümüz şöyledir: "Yüce Allah bir illetten/sebep ve gerekçeden dolayı herhangi bir şey yapmaz; o dilediği şeyi yapar, onun yaptığı şeylerin hepsi -her ne olursa olsun- adalet ve hikmettir."

[422] Başarı Allah'ın yardımıyladır, "Hikmet, peygamberler gönderilmesine aykırıdır. Hikmet sahibi yüce Allah, kendisine isyan edeceğini bildiği kimselere elçiler göndermez." görüşünden hareketle ilk hücceti[81] delil olarak ileri süren kimseye şöyle denilir: Bu yanlış prensip sizleri "hakim olan yüce Allah'ın kendisine isyan edenleri, onu inkâr edenleri ve dostlarını öldürecek olanları yaratmayacağı" şeklindeki Maniheistlerin[82] prensiplerine uygun davranmaya zorlamıştır. Nitekim Maniheistler "Yüce Allah, mahlûkâtı, (insanlar yaratılmışlar vesilesi ile) kendi zatına ulaşsınlar diye yarattı." derler.[83]

Türkiye

[423] Onlara (Maniheistlere) şöyle cevap verilir: Bizler ve sizler, insanların ekseriyetinin rububiyeti ve vahdaniyeti inkâr ettiğini biliyoruz. Öyleyse, delillerle akıl yürütmeyeceğini bildiği bir kimse için deliller yaratan bir kimsenin (yani Allah Teâlâ'nın) hikmet sahibi olmadığını söylemek zorunda kalırsınız.

[424] Eğer onlar, "Söz konusu deliller vasıtasıyla pek çok kimse akıl yürütmüştür." derler ise, onlara "Pek çok kimse de peygamberleri tasdik etmiştir." denilir.

[425] Eğer onlar, "Allah mahlûkâtı dilediği şekilde yaratmıştır." derlerse, "Aynı şekilde O, dilediği gibi elçiler de göndermiştir." denilerek cevap verilir. Böylece Allah Teâlâ'nın peygamberler göndermesi, onun delillerinin bir kısmıdır. Öyle ki Allah Teâlâ bu delilleri, kendisinin bilinmesine (mârifet) ve birliğine delalet etsinler diye yaratmıştır.

[426] "Yüce Allah'ın akılları iman etmeye zorlamasının ona daha uygun olduğu" şeklindeki ikinci hüccet ile delil getiren bir kimseye şöyle denilir: Şüphesiz bu görüş sefih ve rezil bir görüş olup "Aziz ve celil olan Allah, mahlûkâtı, onların vasıtasıyla kendi zatına ve birliğine ulaşsınlar diye yaratmıştır." şeklindeki görüşünüzü reddetmektedir. Bu fâsit esasa göre sizin (Allah'ın akılları iman etmeye zorlamasını) daha uygun (evlâ) görmeniz lazım gelir. Çünkü Allah mahlûkâtı, davet edilmesinler ve istidlâl yapmasınlar diye yaratmıştır.

[٤٢١] وإنما قولنا الذي بيناه في غير موضع أنه تعالى لا يفعل شيئًا لعلة وأنه تعالى يفعل ما يشاء، وأن كل ما فعله فهو عدل وحكمة أي شيء كان.

[٤٢٢] فيقال وبالله التوفيق، لمن احتج بالحجة الأولى من أن الحكمة تضاد بعثة الرسل وأن الحكيم لا يبعث الرسل إلى من يدري أنه يعصيه، إنكم اضطركم هذا الأصل الفاسد الحاكم إلى موافقة المانية على أصولها في أن الحكيم لا يخلق من يعصيه ولا من يكفر به ويقتل أولياءه. وهم يقولون: إن الله تعالى خلق الخلق ليدلهم بهم على نفسه.

[٤٢٣] ويقال لهم: قد علمنا وعلمتم أن في الناس كثيرًا يجحدون الربوبية والوحدانية. فقولوا: إنه ليس حكيمًا من خلق دلائل لمن يدري أنه لا يستدل بها.

[٤٢٤] فإن قالوا إنه قد استدل بها كثير قيل لهم وقد صدق الرسل أيضًا كثير.

[٤٢٥] فإن قالوا أنه خلق الخلق كما شاء، قيل لهم: وكذلك بعث الرسل أيضًا كما شاء. فبعثته تعالى الرسل هي بعض دلائله التي خلقها تعالى ليدل بها على المعرفة به تعالى وعلى توحيده.

[٤٢٦] ويقال لمن احتج بالحجة الثانية من أن الأولى به أنه كان يضطر العقول إلى الإيمان به: أن هذا قول مرذول مردود عليكم في قولكم إن الله عز وجل خلق الخلق ليدلهم بهم نفسه ووحدانيته. فيلزمكم على ذلك الأصل الفاسد أنه كان الأولى إذ خلقهم ألا يدعهم والاستدلال.

Elbette Allah, onların içinde istidlâl etmeyecek kimselerin olduğunu bilir. Aynı zamanda onların içinde istidlâle dalacak kimselerin olduğunu da bilir. Dolayısıyla hikmet açısından yüce Allah'ın, insanların akıllarını imana mecbur kılması, onları istidlâl meşakkatiyle sorumlu tutmaması, -meleklerle alakalı olarak yaptığı gibi- insanların tamamına kendisiyle imanı tercih edecekleri bir lutufta bulunması daha uygun olurdu.

[427] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bütün bunların temeli, "Mahlûkattan herhangi bir fiil, ancak bir illetten ötürü meydana gelir." şeklinde birçok yerde söylediğimiz şeydir (ilkedir). Zorunlu kesin delillerle vacip olmuştur ki Allah Teâlâ her açıdan bütün mahlûkâtından farklıdır. Bu itibarla yaratılmışların hepsinin fiillerinden farklı olarak Allah'ın fiillerinin bir illetten dolayı olmayacağı zorunludur. Allah Talanın fiillerinden herhangi bir şey hakkında "O, bir illetten dolayı şöyle yaptı." denilemez. Aynı şekilde "Niçin Allah Teâlâ insanı düşünüp konuşma (nutk) melekesi ile yarattı, diğer canlıları ise bundan mahrum kıldı, yine bazı canlıları avcı bazılarını da av olarak yarattı, bütün mahlûkâtını dilediği şekilde faklı farklı yaptı." denilemez. Dolayısıyla bir kimsenin, "Niçin Allah insanı düşünüp konuşma (nutk) özelliğiyle yarattı, merkebi ise bundan mahrum bıraktı; niçin taşı hareketsiz, cansız ve konuşamayan bir tarzda yarattı ?" şeklinde itirazda bulunma hakkı yoktur.

[428] Brahmanlar grubu ve tevhidi kabul edenlerden bu mananın ayrıntılarında bize muhalefet eden diğer gruplar bu hususta bizimle aynı görüştedirler. Böylece Allah Teâlâ peygamberler gönderdiğine göre, hiç kimse "Allah niçin elçiler gönderdi?", ya da "Niçin bu adamı gönderdi de başka birini göndermedi?" ya da "Niçin peygamberi şu zamanda gönderdi de filan zamanda göndermedi?", yahut "Niçin onları başka bir mekânda değil de şu mekânda gönderdi?" diyemez. (Aynı şekilde "Niçin Allah bu bölgeyi bereketli ve verimli kıldı da şurasını değil?", ya da "Niçin başkasına değil de bu kişiye güzellik verdi.")[84] veya "Niçin Allah başkasına değil de şu kişiye dünya hayatında başarı ihsan etti?" denilemez. Allah Teâlâ hakkında düşünüldüğünde, âlemdeki her şey böyledir. Öyle ki Allah Teâlâ yaptıklarından dolayı sorgulanamaz, halbuki onlar (yaptıklarından dolayı) sorgulanacaklardır.[85]

وقد علم أن فيهم من لا يستدل، وأن فيهم من يغمض عليه الاستدلال. فكان الأولى في الحكمة أن يضطر عقولهم إلى الإيمان به، ولا يكلفهم مؤنة الاستدلال وأن يلطف بهم ألطافًا يختار جميعهم معها الإيمان كما فعل بالملائكة.

[٤٢٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وملاك هذا كله ما قد قلناه في غير موضع من أن الخلق لما كانوا لا يقع منهم فعل إلا لعلة، ووجب بالبراهين الضرورية أن الباري تعالى بخلاف جميع خلقه من جميع الجهات، وجب أن يكون فعله لا لعلة بخلاف أفعال جميع الخلق، وأنه لا يقال في شيء من أفعاله تعالى إنه فعل كذا لعلة ولا إذ جاء الإنسان بالنطق وحرمه سائر الحيوان وخلق بعض الحيوان صائدًا وبعضه مصيدًا وباين بين جميع معقولاته كما شاء فليس لأحد أن يقول، لم خلق الإنسان ناطقًا وحرم الحمار النطق وجعل الحجر جامدًا لا حياة له ولا نطق؟

[٤٢٨] وهذا أصل قد وافقتنا البراهمة عليه وسائر من خالفنا من تفريع هذا المعنى ممن يقول بالتوحيد. وهكذا إذا بعث تعالى الأنبياء ليس لأحد أن يقول: لم بعثهم أو لم بعث هذا الرجل ولم يبعث هذا الآخر؟ ولا لم بعثهم في هذا الزمان دون غيره في الأزمان؟ ولا لم بعثهم في هذا المكان دون غيره من الأمكنة كما لا يقال لم حباه بالسعد في الدنيا دون غيره؟ وهكذا كل ما في العالم إذا نظر فيه تعالى الذي لا يسأل عما يفعل وهم يسألون.

[Nübüvvetin Gerekliliği]

[429] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların fitne ve gürültülerini Allah'ın yardımıyla bozduğumuza göre, şimdi yine Allah'ın yardımı ve desteği ile peygamberliğin ispat edilmesi konusunu ele alabiliriz. Zira bu konuda -Allah'ın inâyeti ve tevfiki ile- apaçık bir görüş ortaya koyduğuma göre, yine Allah'ın yardımı ve tevfiki ile şöyle derim: Varlıkların sonradan yaratıldıklarının ispat edilmesi sırasında, söz konusu varlıkların ezelî ve bir olan bir muhdisinin (sonradan var edenin) olduğunu, O'nun (bu sonradan var edenin) bir başlangıcının bulunmadığını, onunla birlikte bir başkasının olmadığını, O'ndan başka bir müdebbirin bulunmadığını ve O'ndan başka bir yaratıcının olmadığını daha önce ortaya koyup açıklamıştık. Bütün bu hususlar kesin ve sabit olduğuna göre, Allah Teâlâ'nın bütün kainatı meşakkat, zahmet, bir tabiat ve yardım olmaksızın, bir prototipi örnek almaksızın, zorlayıcı bir illet olmadan, varlığı yaratmadan önce kendisi dışındaki birilerine sebkat etmiş bir hüküm bulunmaksızın eşyayı varlık sahasına çıkardığı hususu sahih olmuştur; yüce Allah'ın dilemeyince yaratmadığı; dilediğinde dilediği gibi yarattığı ve böylece dilediğini artırdığı ve dilediğini noksan kıldığı hususu kesin olarak sabit olmuştur. Zihinde oluşan ya da oluşmayan şüpheler açısından Allah ile alakalı hususların tamamı, -başka bir konuda açıkladığımız üzere- O'nun için imkân konusuna dahildir. Ancak biz burada inşallah onun bu yönünü açıklayacağız. -Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- biz şöyle deriz:

[430] Mümkün olan hususlar, âlemde bir defada gerçekleşmez. Görmez misin ki erkeklerin sakallarının büyümesi -on iki yaşlarında imkânsız olduğu halde- on sekiz ile yirmi yaşları arasında mümkün olmaktadır! Aynı şekilde derin problemlerin çözümü, kapalı anlamların izahı, mükemmel bir şiirin ifade edilmesi, üstün bir sanatın ortaya konulması ince zekası ve güçlü muhakeme gücü olan bir kimse için mümkündür; aptal, ahmak ve geri zekalı bir kimse için ise imkânsızdır. Buna göre bünyemize, tabiatımıza ve âdetimize uygun olmadığından dolayı bizim hakkımızda imkânsız olan şeyler, kendisince bir bünyesi, tabiatı ve âdeti bulunmayan ayrıca fiili için bir derece ve sorumluluk gerekli olmayan bir varlık (yani Allah) için imkânsız değildir." Bu husus sahih olduğuna göre, yüce Allah'ın güç yetirdiği şeylerin bir nihayetinin olmadığı ortaya çıkmış ve böylece nübüvvetin imkân dahilinde olduğu anlaşılmıştır.

[ضرورة النبوة]

[٤٢٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وإذ قد نقضنا شغبهم بحول الله تعالى وتأييده، فلننقل الآن بعون الله تعالى وتأييده في إثبات النبوة. إذا وجدت قولًا بينًا، وبالله تعالى التوفيق: قد قدمنا فيما خلا إثبات حدوث الأشياء وأن لها محدث لم يزل واحدًا لا مبدأ له، ولا كان معه غيره ولا مدبر سواه ولا خالق غيره. فإذ قد ثبت هذا كله وصح أنه تعالى أخرج العالم كله إلى الوجود بعد أن لم يكن بلا كلفة ولا معاناة ولا طبيعة ولا استعانة ولا مثال سلف ولا علة موجبة ولا حكم سابق قبل الخلق يكون ذلك الحكم لغيره تعالى. فقد ثبت أنه لم يفعل إذ لم يشأ وفعل إذ شاء كما شاء، فيزيد ما شاء وينقص ما شاء فكل منطوق به مما يتشكك في النفس أولًا يتشكك فهو داخل له تعالى في باب الإمكان على ما بينا في غير هذا المكان إلا أننا نذكر ههنا طرفًا إن شاء الله عز وجل. فنقول وبالله تعالى نتأيد.

[٤٣٠] إن الممكن ليس واقعًا في العالم وقوعًا واحدًا ألا ترى أن نبات اللحية للرجال ما بين الثمان عشرة إلى عشرين سنة ممكن وهو في حدود الاثني عشر سنة إلى العامين ممتنع، وإن فك الإشكالات العويصة واستخراج المعاني الغامضة وقول الشعر البديع وصناعة البلاغة الرائقة ممكن لذي الذهن اللطيف والذكاء النافذ وغير ممكن من ذي البلادة والشديدة والغباوة المفرطة. فعلى هذا ما كان ممتنعًا بيننا، إذ ليس في بنيتنا ولا في طبيعتنا ولا من عادتنا فهو غير ممتنع على الذي لا بنية له ولا طبيعة له ولا عادة عنده ولا رتبة لازمة لفعله. فإذا قد صح هذا فقد صح أنه لا نهاية لما يقوى عليه تعالى فصح أن النبوة في الإمكان.

[İbn Hazm'a Göre Nübüvvet]

[431] Peygamberlik, yüce Allah'ın kendilerini faziletle tahsis ettiği bir topluluğu elçi olarak göndermesidir. Yüce Allah'ın bunu (söz konusu peygamberleri göndermeyi) dilemesinin dışında bir illet/sebep yoktur. Allah peygamberlere, bir eğitim süreci olmaksızın, ilmin mertebelerinde bir aşama ve buna yönelik kendilerinden bir talep olmaksızın ilmi öğretmiştir. Bizlerden birinin rüyada gördüğü ve önceden bilgi sahibi olduğu hususların sonrasında aynen ortaya çıkması, bu nevidendir. Nihayetinde nübüvvetin, peygamberlerin aleyhisselâm gelmesinden önce, imkân dahilinde olduğunu tespit ettiğimize ve nübüvvet kesin olarak gerçekleştiğine göre, şimdi Allah'ın güç ve kuvvetiyle peygamberliğin gerekliliğini açıklayalım. Şöyle deriz:

Türkiye

[432] Yüce Allah, âlemi yaratıncaya kadar âlem mevcut olmadığı halde onu yaratmaya başladığı hususu doğru olduğuna göre, bizler -eğitim ve öğretim süreci olmaksızın- bir kimsenin kendi tabiatıyla ilimleri ve sanatları elde edip onlara ulaşabilmesinin bizim hakkımızda elbette mümkün olmadığını biliriz. Nitekim tebâbet ilmi, tabiatların ve hastalıkların bilinmesi ve farklılıklarının çokluğuna rağmen sebeplerinin bilinmesi, bunlara yönelik ilaçların -Öyle ki bunları tecrübe etmeye asla imkân yoktur- akkarlarda bulunması böyledir. Akkarlar, her hastalığın tedavisini nasıl tecrübe edebilirler? Ve bu ilaçları ne zaman hazırlarlar? Bunun imkânı yoktur, ancak âlemdeki bütün hastalıkları müşâhede etmek için on binlerce yıla ihtiyaç vardır. Halbuki ölüm, kaçınılmaz olan geçim derdi, ülkelerin dağılıp gitmesi ve çeşitli engeller sebebiyle de (hayat hızlı bir şekilde) sona ermektedir. Aynı şekilde astronomi bilgisi, yıldızların hareketlerinin ve ayrıca gezegenlere yakınlık ve uzaklıklarının bilinmesi hususu da ancak on binlerce yılda tamamlanabilir. Dile getirdiğimiz bu hadiselerin kayda geçirilmesi olmaksızın kesin bilgiye ulaşılamaz. Yine terbiyenin, hayat ve yönetimin ancak kendisiyle mümkün olacağı lisan (dil) konusu da böyledir. Nitekim belli bir dil üzerinde ittifak edebilmek ancak başka bir dilin varlığıyla mümkündür. Dolayısıyla başlangıçta belli bir dilin bulunması lazımdır.

[النبوة في نظر ابن حزم]

[٤٣١] وهي بعثة قوم قد خصهم الله تعالى بالفضيلة لا لعلة إلا أنه شاء ذلك، فعلمهم الله تعالى العلم بدون تعلم ولا تنقل في مراتبه، ولا طلب له. ومن هذا الباب ما يراه أحدنا في الرؤيا فيخرج صحيحًا، وما هو من باب تقدم المعرفة فإذ قد أثبتنا أن النبوة قبل مجيء الأنبياء عليهم السلام واقعة في حد الإمكان. فلنقل الآن بحول الله تعالى وقوته على وجوبها إذا وقعت ولا بد. فنقول:

[٤٣٢] إذ قد صح أن الله تعالى ابتدأ العالم ولم يكن موجودًا حتى خلقه الله تعالى فبيقين ندري أن العلوم والصناعات لا يمكن ألبتة أن يهتدي أحد إليها بطبعه فيما بيننا دون تعليم كالطب ومعرفة الطبائع والأمراض وسببها على كثرة اختلافها ووجود العلاج لها بالعقاقير التي لا سبيل إلى تجريبها كلها أبدًا، وكيف يجرب كل عقار في كل علة، ومتى يتهيأ هذا؟ ولا سبيل له إلا في عشرة آلاف من السنين؟ ومشاهدة كل مريض في العالم وهذا يقطع دونه قواطع الموت والشغل بما لا بد منه من أمر المعاش وذهاب الدول وسائر العوائق. وكعلم النجوم ومعرفة دورانها وقطعها وعودها إلى أفلاكها مما لا يتم إلا في عشرة آلاف من السنين، ولا بد من أن يقطع دون ضبط ذلك العوائق التي قلنا وكاللغة التي يصح تربية ولا عيش ولا تصرف إلا بها ولا سبيل إلا الاتفاق عليها إلا بلغة أخرى ولا بد، فصح أنه لا بد من مبدأ للغة ما.

[433] Tohumu ekmek, yetişen mahsulü hasat etmek, harman yapmak, buğdayı öğütmek ve bunun aletlerini icat etmek, undan hamur yoğurmak, hamuru pişirmek; süt sağmak, deve, sığır vb. büyük baş hayvanların ehilleştirilmesi ve bunlardan yeni nesiller elde edilmesi; ağaç dikmek ve yağ çıkarmasını bilmek; keten ve kendirin iplik haline getirilmesi, pamuğun bükülmesi ve bundan elbise dokunması, dokumanın uygun şekilde kesilmesi, dikilmesi ve giyilmesi ve bütün bu işlerin aletleri; ziraat ve öğütme aletleri; gemi ve bunların denize uygun bir tarzda kesimi ve yönetimi, tekerlekler, su kuyularının kazılması, arıların ve ipek böceklerinin ehilleştirilmesi, madenlerin çıkarılması ve bu madenlerden, ağaçlardan ve pişmiş çamurdan (tuğla) binalar inşa edilmesi de bu nevidendir (yani tecrübelerin nesilden nesile aktarılmasıyla mümkündür). Eğitim olmaksızın bütün bunları elde edebilmenin yolu ve imkânı yoktur. Dolayısıyla -bir öğretici (muallim) olmaksızın, fakat kendi katından gerçekleştirdiği bir vahiy vasıtasıyla- Yüce Allah'ın bütün bunların başlangıcını kendilerine öğrettiği bir ve daha fazla insanın olması zorunlu olarak gereklidir. Bu da (yani Yüce Allah'ın katından vahiy göndermesi de) peygamberliğin bir sıfatıdır. Şu halde nebî ya da nebîlerin varlığı zorunlu olarak gereklidir. Böylece dünyada peygamberlik müessesesinin ve nebînin varlığı hususu şüpheye gerek kalmayacak şekilde anlaşılmış oldu.

[434] Açıkladığımız hususların kesin delillerinden bazıları şunlardır: Duyma duyusundan mahrum bir şekilde doğan bir kimsenin harfleri çıkarması ve konuşabilmeyi başarması elbette mümkün olmadığı gibi, yukarda belirtilen işlere şahitlik etmemiş olanların da bu nevi işleri icat etmelerinin bir yolunun olmadığını biliriz. Sudan, Slavlar (Sekâlibe) ve pek çok kavmin ülkeleri; çöllerde yaşayanlar ve evet bazı şehirliler de olduğu gibi, bazı sanatların ve yukarıda zikredilen bu ilimlerin bulunmadığı ülkeler de böyledir. (Bu topluluklara mensup olanlardan herhangi birisinin) dünyanın başlangıcından günümüze varıncaya kadar [bu nevi işleri yapmaları] elbette mümkün olmazdı. Bu topluluklara mensup olanlardan birinin bilmediği[86] bir ilme ve kendisine tanıtılmayan bir sanata ulaşmasının yolu yoktur. Şayet talim ve eğitim olmaksızın bu nevi sanatları elde edebilmek tabiatta mümkün olsaydı, yeryüzünün bütün genişliği ve zamanın akıp gitmesiyle birlikte dünyada söz konusu ilim ve sanatlara ulaşan kimseler elbette olurdu. Halbuki böyle bir kimsenin olmadığı ve bundan sonra da olmayacağı kesindir.

[٤٣٣] وكالحرث والحصاد والدراس والطحن وآلاته والعجن والطبخ والحلب وحراسة المواشي واتخاذ الإنسان منها والغرس واستخراج الأدهان ودق الكتان والقنب والقطن وغزله وحياكته وقطعه وخياطته ولبسه وآلات كل ذلك وآلات الحرث والإرحاء والسفن وتدبيرها في القطع بها للبحار والدواليب وحفر الآبار وتربية النحل ودود الخز واستخراج المعادن وعمل الأبنية منها ومن الخشب والفخار. وكل هذا لا سبيل إلى الاهتداء إليه دون تعليم. فوجب بالضرورة ولا بد أنه لا بد من إنسان واحد فأكثر علمهم الله تعالى ابتداء كل هذا دون معلم، لكن بوحي حققه عنده. وهذه صفة النبوة. فإذا لا بد من نبي أو أنبياء ضرورة. فقد صح وجود النبوة والنبي في العالم بلا شك.

[٤٣٤] ومن البرهان على ما ذكرنا: أننا نجد كل من لم يشاهد هذه الأمور لا سبيل له إلى اختراعها ألبتة كالذي يولد وهو أصم فإنه لا يمكن له ألبتة الاهتداء إلى الكلام ولا إلى مخارج الحروف وكالبلاد التي ليست فيها بعض الصناعات. وهذه العلوم المذكورة كبلاد السودان والصقالبة وأكثر الأمم وسكان البوادي نعم والحواضر لا يمكن ألبتة منذ أول العالم إلى وقتنا هذا، ولا إلى انقضائه اهتداء أحد منهم إلى علم لم يعرفه ولا إلى صناعة لم يعرف بها، فلا سبيل إلى تهديهم إليها ألبتة حتى يعلموها، ولو كان ممكنًا في الطبيعة التهدي إليها دون تعليم لوجد من ذلك في العالم على سعته وعلى مرور الأزمان من يهتدي إليها، ولو واحدًا وهذا أمر يقطع على أنه لا يوجد ولم يوجد.

[435] İlimler konusundaki söz de böyledir ve burada bir ayrım yoktur. Bununla biz, kitaplarda ilimlerin cem edilmesinin başlangıcını kastetmiyoruz. Çünkü bu, meşakkati olmayan bir iştir. Bu da yazarının duyduğu ve kayda geçirdiği şeyin yazmasından ibarettir. Nitekim mantık, tıp, hendese, astronomi, hey'et, gramer, dil, şiir ve aruz konularında telif edilen kitaplar böyledir. Ancak biz, dilin (icat edilmesindeki) meşakkati ve bu dil ile konuşulmasının başlangıcını; astronominin bilinmesi ve öğrenilmesinin başlangıcını, hastalıkların cinsleri ve türlerinin ve ilaçların tesirlerinin ve ilaçlar vasıtasıyla korunmanın başlangıcını ve sanatların bilinmesinin başlangıcını kastediyoruz. Böylece bunların (her birisi) hakkında Allah Teâlâ'dan bir vahiy gelmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

[436] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yukarda açıkladığımız bu husus, âlemin hâdis olduğuna, onun bir muhdisi ve tercih edeni (muhtar) bulunduğuna dair zorunlu kesin bir delildir. Çünkü âlemin devamı ancak gelişip büyüme ve geçim ile mümkündür. Gelişip büyüme ve geçim de ancak bu işler, sanatlar ve aletlerle mümkündür. Bütün bunlardan herhangi birinin varlığı ancak Allah Teâlâ'nın öğretmesi, eğitmesi ve bildirmesiyle mümkündür. Böylece âlemin önceden mevcut olmadığı doğrudur, zira dünyanın bekâsı ancak açıkladığımız hususlarla mümkündür. Sonra açıkladığımız üzere yüce Allah, âlemi var ettikten sonra, insanlara doğru yolu göstersin diye -ki o nebîdir- kendisini öğretip eğitmeye başladığı bir muallimi (öğretici) ve idareciyi (müdebbir) yaratmıştır.[87] Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[Peygamberlik İddia Eden Bir Kimsenin Doğruluğunu Gösteren Kesin Deliller]

[437] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Peygamberliğin gerekliliğine ve bunun zorunlu olarak doğru olduğuna dair konuştuğumuza göre, şimdi peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin -bu iddiası gerçekleştiğinde- doğru sözlü olduğunun kendisiyle bilinmesi mümkün olan kesin deliller üzerinde duralım. Biz şöyle deriz:

[٤٣٥] وهكذا القول في العلوم، ولا فرق ولسنا نعني بهذا ابتداء جمعها في الكتب لأن هذا أمر لا مؤونة فيه، إنما هو كتاب ما سمعه الكاتب وإحصاؤه فقط كالكتب المؤلفة في المنطق وفي الطب وفي الهندسة وفي النجوم وفي الهيئة والنحو واللغة والشعر والعروض. إنما نعني ابتداء مؤنة اللغة والكلام بها وابتداء معرفة الهيئة وتعلمها وابتداء أشخاص الأمراض وأنواعها وقوى العقاقير والمعاناة بها وابتداء معرفة الصناعات. فصح بذلك أنه لا بد من وحي من الله تعالى في ذلك.

[٤٣٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا أيضًا برهان ضروري على حدوث العالم، وأن له محدثًا مختارًا ولا بد. إذ لا بقاء للعالم ألبتة إلا بنشأة ومعاش. ولا نشأة ولا معاش إلا بهذه الأعمال والصناعات والآلات ولا يمكن وجود شيء من هذه كلها إلا بتعليم الباري تعالى. فصح أن العالم لم يكن موجودًا إذ لا سبيل إلى بقائه إلا بما ذكرنا. ثم أوجد معلمًا مدبرًا مبتدأ بتعليمه على ما ذكرنا وبالله تعالى التوفيق.

[البراهين الدالة على صدق النبوة]

[٤٣٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وإذ قد تكلمنا على أنه لا بد من نبوة وصح ذلك ضرورة فلنتكلم على براهينها التي يصح بها علم صدق مدعيها، إذ وقعت فنقول:

[438] Meydana gelen her bir şeyin gerçek failinin Allah Teâlâ olduğu doğrudur. Ayrıca O, henüz meydana gelmemiş hayal mahsulü şeylerin yaratılmasına da kâdirdir. Ortaya koyduğumuz hususların hepsiyle biliriz ki yüce Allah, dünyada var olan bu sınıfları (rüteb) düzenleyen ve bunların tarafımızdan bilinen ve yanımızda var olan tabiatlara göre devam edip gitmelerini sağlayandır. Allah'tan başka gerçek bir fail yoktur.

[439] Sonra bu sınıflara/mevkilere (rüteb) ve tabiatlara aykırı olarak bazı şeylerin zuhur ettiğini gördük. Bazı tabiatların değiştirildiğini ve -kayanın parçalanıp içinden bir devenin çıkması[88], asanın ejderhaya dönüşmesi[89], ölünün tekrar hayata döndürülmesi[90], bir elin zorla girebileceği küçük bir kaptaki az bir sudan yüzlerce insanın su içmesi ve abdest almaları gibi- imkânsız sayılan bazı hadiselerin meydana geldiğini gördük. Böylece biz, bu tabiatları değiştirenin[91] ve bu mûcizeleri yaratanın -her şeyi yaratan- Allah (el-Evvel) olduğunu bildik.

[440] Biz, Allah Teâlâ'nın bu güç ve salâhiyeti, kendisine davet eden bir kısım erkeklere verdiğini gördük. Onlar, yüce Allah'ın kendilerini insanlara elçi olarak gönderdiğini ifade ediyor ve buna Allah Teâlâ'yı şahit tutuyorlardı. Böylece yüce Allah, kendisi tarafından yaratılan bu mûcizelerle onların (elçilerin) doğru sözlü olduklarına şahitlik ediyordu. Bütün bunlar, peygamberin gönderildiği topluluğun bu konuda kendisinden talepte bulunduğu ve mûcizeler vasıtasıyla kendilerini tasdik etmesini istedikleri bir sırada gerçekleşiyor. Nihayetinde biz, -bu hususta şüpheye mahal bırakmayacak şekilde-, onların yüce Allah tarafından elçi olarak gönderildiklerini ve vahiy vasıtasıyla Allah'tan haber verdikleri hususlarda doğru sözlü olduklarını zorunlu olarak biliriz. Çünkü âlemdeki mahlûkâtın tabiatında Bârî (Allah) Teâlâ'yı ve aynı şekilde Allah'ın yarattığı tabiatları tahakküm altına alma kudreti yoktur. Dolayısıyla peygamberlik iddia eden bir kimsenin elinde mûcize zuhur ettiğinde, dünyanın üzerine bina edildiği kurallara muhalefet eden tabiatların değiştirilmesi (sebebiyle) peygamberliğin gerekliliğini anlarız.

[٤٣٨] إنه قد صح أن الباري تعالى هو فاعل كل شيء ظهر. وأنه قادر على إظهار كل متوهم لم يظهر وعلمنا بكل ما قدمنا أنه تعالى مرتب هذه الرتب التي في العالم ومجريها على طبائعها المعلومة منا، الموجودة عندنا، وأنه لا فاعل على الحقيقة غيره تعالى.

[٤٣٩] ثم رأينا خلافًا لهذه الرتب والطبائع قد ظهرت ووجدنا طبائع قد أحيلت وأشياء في حد الممتنع وقد وجبت ووجدت كصخرة انفلقت عن ناقة، وعصا انقلبت حية وميت أحياه إنسان، ومئين من الناس رووا وتوضؤا كلهم من ماء يسير في قدح صغير يضيق عن بسط اليد فيه، لا مادة له. فعلمنا أن محيل هذه الطبائع وفاعل هذه المعجزات هو الأول الذي أحدث كل شيء.

[٤٤٠] ووجدنا هذه القوى قد أصحبها الله تعالى رجالًا يدعون إليه ويذكرون أنه تعالى أرسلهم إلى الناس ويستشهدون به تعالى. فيشهد لهم بهذه المعجزات المحدثة منه تعالى، في عين رغبة هؤلاء القوم إليه فيها، وضراعتهم إليه في تصديقهم بها. فعلمنا علمًا ضروريًا لا مجال للشك فيه أنهم مبعوثون من قبله عز وجل وأنهم صادقون فيما أخبروا به عنه تعالى، إذ لا سبيل في طبيعة مخلوق في العالم إلى التحكم على الباري ولا على طبائع خلقه بمثل هذا، ووجوب النبوة إذ ظهر على مدعيها معجزة من إحالة الطبائع المخالفة لما بني عليه العالم.

[441] Biz, başka bir yerde, bu nevi hadiselerle (mûcizelerle) alakalı olarak kesin bilginin doğruluğuna ulaştıran yollarının olduğunu açıkladık. Öyle ki bu hadiseleri müşâhede eden bir kimse nazarında bunlar doğru olduğu gibi, onları müşâhede etmemiş bir kimse nazarında da onlar doğrudur. Bunların arasında bir fark yoktur. Mûcizeler, temel kuralları sebebiyle akılların ve ilk bilgileri sebebiyle de nefislerin yalan konuşmanın ve bu konuda vehmin imkânının olmadığını kabul ettiği büyük toplulukların nakilleridir. Büyük toplulukların yalan söylemek üzere birleşmeleri imkânsızdır. Her kim câhilce davranır ve (büyük toplulukların yalan üzere ittifak etmelerini) onlara mümkün görürse, makul sahasından çıkmış olur ve bu durumda insanlardan görmediği kimselerin -görüp müşâhede ettiği bir kimse gibi- canlı ve düşünüp konuşan kimseler olduklarını onaylamaması gerekir. Yine (gözüyle görmediği) insanların şekil ve suretlerinin de gözüyle gördüğü kimselerin suretleri şeklinde olduğunu da tasdik etmemesi lazım gelir. Yine ona göre, insanlardan görmediği bazı kimseler hakkında mümkün olan bazı hususların, bildiği suretlerden farklı olması lazım gelir. Çünkü kişi, duyularından gizli kalan şeyleri bilemez. Dolayısıyla kişi, kendi türünden müşâhede ettiği hususların keyfiyetinin benzerliği konusunda ancak büyük kalabalıkların bu konuda naklettikleri vesilesi ile (bilgi sahibidir). Nitekim insanlardan bazılarının bazı keyfiyetler konusunda bundan (yani kendisinin müşâhede ettiğinden) farklı olduğu nakledilmiştir. Böylece -Sudan ülkesinin varlığı ve buna benzer hususlarda olduğu gibi- bunun (bazı keyfiyetlerin farklı olduğu hususunun) tasdik edilmesi zorunlu olarak gereklidir.

[442] Umumun haberini tasdik etmeyen ve bu konuda yalan söylenilmesini ve vehmi mümkün gören bir kimseye, kendisinden önce dünyada birilerinin var olduğunu ve dünyada ancak duyularıyla algıladığı kimselerin bulunduğunu zorunlu olarak tasdik etmemesi gerekir. Eğer bunu mümkün görürse, kendisinin bir yalancı olduğunu samimiyetle/bütün kalbiyle bilir ve bu (mütevatir haberi inkâr eden) kişi muhatap alınacak kimseler grubundan çıkmış olur. Çünkü bu durum (yani dünyada kendisinden önce başka insanların olduğu hususu), başka bir şeyle değil ancak haber yoluyla bilinir.

[٤٤١] وقد تكلمنا في غير هذا المكان على أن هذه الأشياء لها طرق توصل إلى صحة اليقين بها عند من لم يشاهدها كصحتها عند من شاهدها ولا فرق. وهي نقل الكافة التي قد استشعرت العقول ببدايتها، والنفوس بأول معارفها أنه لا سبيل إلى جواز الكذب ولا الوهم عليها، وأن ذلك ممتنع فيها. فمن تجاهل وأجاز ذلك عليها خرج عن كل معقول. ولزمه ألا يصدق أن من غاب عن بصره من الإنس بأنهم أحياء ناطقون كمن شاهدوا أن صورهم على حسب الصورة التي عاين ولزم أن يكون عنده ممكنًا في بعض من غاب عن بصره من الناس أن يكونوا بخلاف ما عهد من الصورة، إذ لا يعرف أحد أن كل من غاب عن حسه فإنه في مثل كيفية ما شاهد من نوعه إلا بنقل الكواف ذلك، كما نقلت أن بعضهم بخلاف ذلك في بعض الكيفيات، فوجب تصديق ذلك ضرورة كبلاد السودان وما أشبه ذلك.

[٤٤٢] ويلزم من لم يصدق خبر الكافة، ويجيز فيه الكذب والوهم ألا يصدق ضرورة بأن أحدًا كان قبله في الدنيا ولا أن في الدنيا، أحد إلا من شاهد بحسه. فإن جوز هذا عرف بقلبه أنه كاذب.وخرج عن حدود من يتكلم معه، لأن هذا الشيء لا يعرف ألبتة إلا من طريق الخبر لا غير،

Eğer söz konusu kimse bundan sakınır ve kendisinden önceki zamanlarda kralların, âlimlerin, olayların ve ümmetlerin olduğunu kabul eder, -onların pek çoğunda şüphe olmadığı gibi- bunlara kesin olarak inanırsa, bilakis bu hadiseler bunları görmüş gibi ona göre doğrudur, bunların arasında bir fark yoktur. Bunun akabinde şöyle sorulur: "Bunu nereden bildin ve sana göre bu nasıl doğrudur?" Büyük toplulukların naklettiği haberler dışında, bunun doğruluğunu kabul etmenin imkânı yoktur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[443] Bunun üzerine ona (mütevatir haberi inkâr eden kişiye) şöyle deriz: Bütün bunlardan (önceki krallar ve âlimlerin varlığı gibi) sana nakledilen haberler ile, peygamberlerin (a.s.) mûcizelerinden olması bakımından sana nakledilen haberler arasındaki fark nedir? Bunların arasında bir farkın olduğunu ortaya koymak, asla mümkün değildir.

[444] Eğer o (mütevâtir haberi inkâr eden kişi), "Bunların arasındaki fark şudur: İnsanlardan hiçbiri söz konusu işleri inkâr etmez. Halbuki insanlardan pek çoğu peygamberlerin mûcizelerini inkâr etmektedir." derse, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- şöyle denilir: İnsanların ekseriyeti, ülkende daha önce olan kimseler hakkında ortaya çıkan haberlerden, senin nezdinde doğru olanların çoğunu bilmezler. Onların bu hususları bilmemesi ve bunlara karşı çıkmaları sıhhat açısından söz konusu haberlere yönelik bir çıkış değildir. Aynı şekilde peygamberlerin (a.s.) mûcizelerini inkâr eden bir kimsenin inkârı, sıhhat ve gereklilik açısından mûcizelere yönelik bir çıkış değildir.

[445] Eğer o (mütevâtir haberi inkâr eden kişi), "İnsanların nübüvvetin alâmetleri konusunda yalana yöneldikleri kadar bizden önceki dönemlerde meydana gelen hadiseler hakkındaki haberlerde yalan söylemeye yönelmemişlerdir." derse, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- ona şöyle cevap verilir: Bu yalandır, bilakis bu iki durum eşit olup aralarında hiçbir fark yoktur. Nitekim krallardan bazıları insanlara tahammül edilmez baskılar uygulamış, onların seleflerini haksızlık, zulüm ve kötülüklerle hızaya koymuş ve bu kapıyı kılıç ve şiddetle korumaya çalışmıştır. Buna rağmen hakikatin gizlenmesi hususunda bununla bir fayda elde edemediler. Bilakis bütün bunlar nakledilmiştir ve bilinmektedir.

فإن نفر عن هذا وأقر بأنه قد كان قبله ملوك وعلماء ووقائع وأمم، وأيقن بذلك ولم يكن في كثير منها شك. بل هي عنده في الصحة كما شاهد ولا فرق سئل من أين عرفت ذلك وكيف صح عندك؟ فلا سبيل له أصلًا إلى أن يصح ذلك عنده إلا بخبر منقول نقل كافة. وبالله تعالى التوفيق.

[٤٤٣] فنقول له حينئذ فرق بين ما نقل إليك من كل ذلك، وبين كل ما نقل إليك من علامات الأنبياء ولا سبيل له إلى الفرق بين شيء من ذلك أصلًا.

[٤٤٤] فإن قال الفرق بينها وبينها أنه لا ينكر أحد هذه الأمور. وكثير من الناس ينكرون أعلام الأنبياء، قيل له وبالله تعالى التوفيق إن كثيرًا من الناس لا يعرفون كثيرًا مما صح عندك من الأخبار العارضة لمن كان في بلادك قبلها فليس جهلهم بها ودفعهم لها لو حدثوا بها مخرجًا لها عن الصحة، وكذلك جحد من جحد إعلام الأنبياء ليس مخرجًا لها عن الوجوب والصحة.

[٤٤٥] فإن قال: إنه ليس نجد الناس على الكذب فيما كان قبلنا من الأخبار ما نجدهم على الكذب في إعلام النبوة. قيل له وبالله التوفيق. هذا كذب، بل الأمران سواء لا فرق بينهما. ومن الملوك من يشتد عليهم وصف أسلافهم بالجور والظلم والقبائح. ويحمي هذا الباب بالسيف فما دونه، فما انتفعوا بذلك في كتمان الحق. قد نقل ذلك كله وعرف،

Nitekim yaşadığı dönemdeki kralların öfkesine maruz kalan bir kimsenin faziletlerinin nakledilmesi de böyledir. Burada örnek olarak Ali radıyallahu anhın faziletleri gösterilebilir. Mervanoğullarından gelen hükümdarların Hz. Ali'nin faziletlerini gizlemeye ve ortadan kaldırmaya asla güçleri yetmemiştir. Yine [Abbasi halifelerinden] Me'mûn [ö. 218/833],[92] Mu'tasım [ö. 227/842][93] ve Vâsik [ö. 232/847][94] yeryüzündeki kudretlerinin genişliğine rağmen, "Kur'an'ın gayr-i mahlûk" olduğu şeklindeki görüşü ortadan kaldırmayı çok arzu etmişler, fakat bunu yapmayı başaramamışlardır.

[446] Her peygamberin, krallardan ve milletlerden kendilerini yalanlayan düşmanları vardır. Bununla birlikte peygamberleri yalanlayan bu kimseler, onların alâmet ve mûcizelerini gizlemeye asla güç yetirememişlerdir. Yine dinsiz kimselerden olup da peygambere öfke besleyen kimselerin söz konusu mûcizelere ilâve yaptıkları şeyleri de doğru göstermeye güç yetirememişlerdir. Böylece her iki durumun eşit olduğu ve hakkın hak olduğu anlaşılmıştır.

[447] Şayet birileri, "Belki de kendisinden mûcizelerin zuhur ettiği bu kimse, ortaya koyduğu mûcizeleri izhar etmeye muktedir olduğu bir tabiat ve özellik (hasse) elde etmiştir [ve bunlarla mûcizeleri yapıyordur.]" derse, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır- ona şöyle cevap verilir: [Varlıklarda bulunan] özellikler bilinmektedir ve göz bağlayıcılığın çeşitleri de tecrübe edilmiştir. Bu tür eylemlerin hiçbirinde -olmayan suyun yoktan var edilmesi tarzında- olmayan bir cismin yaratılması cinsinden bir iş meydana gelmez. Yine bu nevi şeylerin hiçbirinde bir türün başka bir türe, bir cinsin başka bir cinse gerçek bir şekilde aniden dönüştürülmesi mümkün değildir. Halbuki bunların hepsi peygamberlerin (a.s.) elinde ortaya çıkmıştır. Böylece söz konusu olayların (mûcizelerin) yüce Allah katından geldiği; bu konuda insanın bilgisinin, oyun ve kurnazlığının geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

[Mûcize ile Sihir Arasındaki Fark]

[448] Biz, peygamberlerin mûcizeleri ile sihirle yapılması mümkün olan ve insanları hayrete düşüren kimselerin kurnazlıkları arasındaki farkı -Allah'ın izniyle- açıklayacağız. Bu konuda -Allah'ın yardımıyla- şöyle deriz: "Alemin hepsi cevher ve arazdır. Âlemde, Allah'ın varlığının dışında (cevher ve arazla birlikte) üçüncü bir kısmın varlığının imkânı yoktur.

كما نقلت فضائل من يغضب ملوك الزمان من مدحه كفضائل علي رضي الله عنه. ما قدر قط من ملوك بني مروان على سترها وطيها. قد رام المأمون والمعتصم والواثق على سعة ملكهم لأقطار الأرض قطع القول بأن القرآن غير مخلوق فما قدروا على ذلك.

[٤٤٦] وكل نبي فله عدو من الملوك والأمم يكذبونهم فما قدروا قط على طي إعلامهم. ولا على تحقيق ما زادوا على ذلك لمن يغضب له من لا دين له فصح أن الأمرين سواء وأن الحق حق.

[٤٤٧] فإن قال قائل: فلعل هذا الذي ظهرت منه المعجزات قد ظفر بطبيعة وخاصية قدر معها على إظهار ما أظهر. قيل له وبالله التوفيق. إن الخواص قد علمت، ووجوه الحيل قد أحكمت وليس في شيء منها عمل يحدث عنه اختراع جسم لم يكن كنحو ما ظهر من اختراع الماء الذي لم يكن، ولا في شيء منه إحالة نوع إلى نوع آخر دفعة على الحقيقة، ولا جنس إلى جنس آخر دفعة على الحقيقة، وهذا كله قد ظهر على أيدي الأنبياء عليهم السلام. فصح أنه من عند الله تعالى، لا مدخل لعلم انسان ولا حيلته فيه.

[الفرق بين المعجزة و السحر]

[٤٤٨] ونحن نبين إن شاء الله الفرق الواضح بين معجزات الأنبياء عليهم السلام وبين ما يقدر عليه بالسحر، وبين حيل العجائبيين فنقول وبالله تعالى التوفيق: إن العالم كله جوهر وعرض، لا سبيل إلى وجود قسم ثالث في العالم دون الله تعالى.

Cevherlere gelince, onların yaradılışı hiçlikten (من ليس) beşeriyete (الى إنس); o da yokluktan (من العدم) varlığa doğrudur. Dolayısıyla âlemin yaratıcısı olan Allah Teâlâ'nın dışında hiçbir kimse için böylesi bir şey (yani yoktan var etmek) imkân dahilinde değildir. Bu itibarla büyük bir ordunun huzurunda Allah Elçisi'nin (s.a.) parmaklarından suyun kaynaması gibi,[95] bir cismin yoktan var edilmesi bir kimseden meydana gelirse, bu hadise yüce Allah'ın söz konusu şahsın nübüvvetinin sabit olmasına şahitlik eden bir mûcizedir ve bundan başkası asla mümkün değildir.

[449] Zâtî cevherler olan arazların -ki onlar da cinslerden alınmış fasıllardır- bir halden başka bir hale dönüştürülmesi de böyledir. Asanın ejderhaya dönüşmesi, hurma kütüğünün inlemesi, çürümüş ve sadece kemikleri kalmış ölülerin diriltilmesi, ateş içinde saatlerce kalıp ateşin ona zarar vermemesi ve bunların benzeri şeyler bu türden örneklerdir. Aynı şekilde ölmek, dışarı atılmak ve benzeri durumlarda olduğu gibi taşıyıcısının (hâmil) bozulması ve fesada uğramasıyla yok olan arazlar da böyledir. Dolayısıyla buna yüce Allah'ın dışındaki hiçbir kimse herhangi bir şekilde güç yetiremez.

[450] Taşıyıcısının (hamil) bozulup fesada uğraması söz konusu olmaksızın yok olan zâta ait olmayan (gayrî) arazların dönüştürülmesine gelince, bu sihirle olabilir. Tılsımlar da bu neviden̈dir. Mesela bazı canlıları bulundukları mekândan bir daha oraya yaklaşmayacak tarzda ürkütmek, bazı sanatlar kullanarak soğuğu gidermek ve bunların benzerleri gibi. Bazen sihir ve tılsımla alakalı işler çoğalabilir ve bu türle alakalı ilim yaygınlık kazanabilir; ta ki insanların ekseriyeti tabâbet,[96] göz boyama (الأصباغ) ve buna benzer hadiselerde olduğu gibi, söz konusu ilmi hesap edip düşünebilir.

[451] Tahyîl (التخييل/hayal gösterme- öyleymiş gibi gösterme) ise, aldatmanın bir türüdür. Sapı delinmiş bir bıçak (bu konuda örnek olarak verilebilir). Bıçak, bu delinmiş yere giriyor, bunu seyreden kimse bıçağın vurulan kimsenin bedenine girdiğini sanıyor. Hallâc[97] ve onun gibi şaşırılacak acaib işler yapan bazı kimseler, bu nevi başka hileler de yapmakta idiler. Aslında bu hileler, eğitimini alan herkes tarafından yapılabilecek işlerdir ve dileyen herkesin bunların eğitimini alması da mümkündür. Halbuki peygamberlerin getirdiği mûcizeler, zâtî özelliklerin değiştirilmesi yani maddenin mahiyetinin değiştirilmesi nevindendir.

فأما الجواهر فاختراعها من ليس إلى إنس وهو من العدم إلى الوجود فممتنع غير ممكن ألبتة لأحد دون الله تعالى مبتدىء العالم ومخترعه. فمن ظهر عليه اختراع جسم كالماء النابع من أصابع رسول الله صلى الله عليه وسلم بحضرة الجيش. فهي معجزة شاهدة من الله تعالى له بصحة نبوته لا يمكن غير ذلك أصلًا.

[٤٤٩] ولذلك إحالة الأعراض التي هي جوهريات ذاتيات، وهي الفصول التي تؤخذ من الأجناس، وذلك كقلب العصا حية، وحنين الجذع، وإحياء الموتى الذين رموا وصاروا عظامًا، والبقاء في النار ساعات لا تؤذيه، وما أشبه ذلك. وكذلك الأعراض التي لا تزول إلا بفساد حاملها كالفطس والرزق ونحو ذلك. فهذا لا يقدر عليه أحد دون الله تعالى بوجه من الوجوه.

[٤٥٠] وأما إحالة الأعراض من الغيرات التي تزول بغير فساد حاملها فقد تكون بالسحر. ومنه طلمسات كتنفير بعض الحيوان عن مكان ما فلا يقربه أصلًا، وكإبعاد البرد ببعض الصناعات، وما أشبه هذا، وقد يزيد الأمر ويفشوا العلم ببعض هذا النوع حتى يحسبه أكثر الناس كالطير والأصباغ وما أشبه هذا.

[٤٥١] وأما التخييل بنوع من الخديعة كسكين مثقوبة النصاب تدخل فيها السكين ويظن من رآها أنها دخلت في جسد المضروب بها، في حيل غير هذه من حيل أرباب العجائب والحلاج وأشباهه فأمر يقدر عليه من تعلمه، وتعلمه ممكن لكل من أراده. فالذي يأتي به الأنبياء عليهم السلام هو إحالة الذاتيات.

Duyuların tabiatlarından alıkonulması bundandır. Mesela bir kimse, senin dışındaki kimselerin göremeyeceği bir şeyi sana gösterir veya elini bir hastaya dokundurur ve hasta iyileşir, ya da hastalığına fayda verecek bir şeyi ona içirir bunun akabinde o kimse şifa bulur, veya fikir yürütme ve inceleyip araştırma olmaksızın cüzi meseleler hakkında gaybi konularda haber vermesi gibi hususlar burada örnek verilebilir. Dolayısıyla bunların tamamı bizzat varlıkların (zâtî hususların) değiştirilmesi ve mûcizelerin gerçekleşmesi gibi kesin olan hususlardır. Çünkü bunların gerçekleşmesi ancak bir nebî için olabilir.

[452] Nübüvvetin henüz vuku bulmadan önce imkân dahilinde[98] olduğu ve vücut bulduğunda vacip olduğu hususunda konuştuğumuza göre -şimdi Allah'ın gücü ve kuvvetiyle- Hz. Peygamber'den sonra nübüvvetin imkânsız olduğunu konuşabiliriz. -Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır-, biz şöyle deriz:

[453] Peygamberlerden (a.s.) zuhur eden mûcizelerden zikrettiklerimizin tamamı, sözlerinde doğru söylediklerine dair yüce Allah tarafından onlara yönelik bir şahitlik ve tasdik olduğu hususu anlaşılınca; bu durumda peygamberlerin getirdikleri hususlara boyun eğmek bize vacip olmuş ve dile getirdikleri herşeye kesin olarak inanmak gerekli olmuştur.

[454] Hz. Peygamber'in (s.a.) nübüvvetini, alâmetlerini ve kitabını nakleden büyük kalabalıkların nakliyle Allah Resulü'nden (s.a.), -İsrâiloğullarına elçi olarak gönderilen ve yahudilerin de çarmıha vurarak öldürdüklerini iddia ettikleri Îsâ'nın (a.s.) nüzûlü hakkında güvenilir haberlerin gelmiş olması durumu hariç- kendisinden sonra hiçbir nebînin gelmeyeceğini haber verdiği sahih olarak gelmiştir. Dolayısıyla bu meseleyi (Îsâ aleyhisselâmın nüzûlünü) genel itibarıyla kabul etmek gerekir. Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra nübüvvetin varlığının sona erdiği ve elbette olmayacağı anlaşılmıştır. Böylece resullerin kesintisiz bir şekilde (gönderilmesinin) devam etmesini ve bunun daima gerekli olduğunu kabul eden kimselerin görüşleri de geçersiz olmuştur. Ayrıca ortaya koyduğumuz bütün bu hususlar vasıtasıyla peygamberliğin imkânını kabul etmeyen kimselerin sözleri de geçersizdir. Çünkü bu kimselerin ileri sürdükleri delilin dayanağı, "Allah hikmet sahibidir, Hakim olan Allah'ın kullarını uyarmaksızın başı boş bırakması hikmetine uygun düşmez." şeklindeki sözleridir.

ومن ذلك صرف الحواس على طبائعها كمن أراك ما لا يراه غيرك أو مسح يده على مريض فأفاق أو سقاه ما يضر علته فبرىء أو أخبر عن الغيوب في الجزئيات عن غير تعديل ولا فكرة فهذه كلها إحالة الذاتيات وما ثبت، إذ ثباتها لا يكون إلا لنبي.

[٤٥٢] فإذا قد تكلمنا على إمكان النبوة قبل مجيئها ووجوبها حين وجودها فلنتكلم، الآن بحول الله وقوته على امتناعها بعد ذلك. فنقول وبالله تعالى التوفيق:

[٤٥٣] إذ قد صح كل ما ذكرنا من المعجزات الظاهرة من الأنبياء عليهم السلام شهادة من الله تعالى لهم يصدقوا بها أقوالهم، فقد وجب علينا الانقياد لما أتوا به ولزمنا تيقن كل ما قالوا.

[٤٥٤] وقد صح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بنقل الكواف التي نقلت نبوته وإعلامه وكتابه أنه أخبر أنه لا نبي بعده، إلا ما جاءت الأخبار الصحاح من نزول عيسى عليه السلام الذي بعث إلى بني إسرائيل وادعى اليهود قتله وصلبه، فوجب الإقرار بهذه الجملة. وصح أن وجود النبوة بعده عليه السلام باطل لا يكون ألبتة. وبهذا يبطل أيضًا قول من قال بتواتر الرسل ووجوب ذلك أبدًا وبكل ما قدمناه مما أبطلنا به قول من قال بامتناعهما ألبتة. إذ عمدة حجة هؤلاء هي قولهم: إن الله حكيم، والحكيم لا يجوز في حكمته أن يترك عباده هملًا دون إنذار.

[455] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yüce Allah'ın güç ve kudretiyle, bundan önceki bölümde, Allah Teâlâ'ya karşı herhangi bir şartın ileri sürülemeyeceğini sağlam bir şekilde ortaya koymuştuk. Onun bir şeyi yapması ya da yapmaması herhangi bir illete bağlanamaz. Şayet yüce Allah insanları önemsiz kılıp göz ardı etmiş (أهمل) olsa idi, elbette bu doğru olurdu. Yine O, insanları şeriata uymayı zorunlu kılmadığı ve akıllarına da herhangi bir şeyin gelmediği diğer canlılar gibi yaratsa idi, bu da güzel (hasen) olurdu. Şayet Allah Teâlâ, peygamberleri ve uyarıcıları kesintisiz bir şekilde peşpeşe göndermiş olsa idi, şüphesiz bu da -Allah'ın vahyini taşıyan ve daima onun Elçisi olan meleklerine yaptığı gibi[99]- güzel ve doğru olurdu. Yine Allah Teâlâ mahlûkâtın tamamını küfür üzere kâfir olarak yaratsa idi, bu da O'ndan kaynaklanan bir güzellik ve hak olurdu. Ya da mahlûkâtın hepsini mü'minler olarak yaratsa idi, bu dahi güzel ve doğru olurdu. Nitekim Allah Teâlâ'nın bu neviden yapmış olduğu şeylerin hepsi haddi zatında güzel (hasen) ve haktır. Çünkü bir şey, emir ve yasaklanmadan dolayı çirkin ve kötü olabilir. Nitekim çirkin olan şeyin varlığından önce bazı emirler ortaya konulmuş ve eşyaya yönelik bazı düzenleyici tanımlamalar (söz konusu şeyin) oluşundan önce belirlenmiştir. Bütün bunlardan daha önce var olana (Allah Teâlâ'ya) gelince, O dilediğini yapar ve dilediğini terk eder; O'nun hükmünü sorgulayacak kimse yoktur.

[456] Meleklere gelince, âlemin, feleklerin ve unsurların yapısıyla alakalı bilgisi olan herkes, yeryüzünün ve onun derinliklerinin, diğer unsurlardan ve diğer ulvî cisimlerden bozulmaya daha yakın olduğunu ve onların tamamının cansız varlıklar olduklarını bilir. Söz konusu kişi, hayatın bütün canlı varlıklar açısından cansız topraktan yapılmış bedenlere dışarıdan sokulmuş nefisler olduğunu da bilir. Müşâhedenin zorunlu bilgi ifade etmesi sebebiyle hayatın ve bu hayatın unsurlarının, madeninin ve mevzuunun mahallinin ancak orada (nefiste) olduğu hususu kesin olarak sabit olmuştur. Bu bedenlerle beraber olması bakımından söz konusu nefisler, canlı ve nâkıs olan nefislerin tabiatındaki şeylerle birlikte orada (bedenlerde) gelmiştir. Dâimî hayatla özelleşen varlıkların kemal derecesine ulaşmalarından dolayı bunlarla (söz konusu bedenlerle) birlikte varlığı kesinleşmiştir. Hastalıklar, kirler, paslar ve ayıplarla dolu olan bulanık cesetlerle birlikte olması sebebiyle onun (yani nefsin) fazileti ve saflığına bir çirkinlik ve noksanlık gelmez.

[٤٥٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد أحكمنا بحول الله تعالى وقوته، قبل هذا أن الله تعالى لا شرط عليه، ولا علة موجبة عليه أن يفعل شيئًا، ولا ألا يفعله وأنه تعالى لو أهمل الناس لكان حقًّا وحسنًا لو خلقهم كما خلق سائر الحيوان الذي لم يلزمه شريعة، ولا خطر عليه شيء وأنه تعالى لو واتر الرسل والنذارة أبدًا لكان حقًّا وحسنًا كما فعل بالملائكة الذين هم حملة وحيه ورسله أبدًا، وأنه تعالى لو خلق الخلق كفارًا كلهم لكان ذلك منه حقًّا وحسنًا ولو خلقهم مؤمنين كلهم لكان حقًّا وحسنًا كما أن الذي فعل تعالى من كل ذلك حق وحسن وأنه لا يقبح شيء إلا من مأمور منهى قد تقدمت الأوامر وجوده وسبقت الحدود المرتبة للأشياء كونه، وأما من سبق كل ذلك فله أن يفعل ما يشاء ويترك ما يشاء لا معقب لحكمه.

[٤٥٦] وأما الملائكة فكل من له معرفة ببنية العالم والأفلاك والعناصر فإنه يعلم أن الأرض وعمقها أقرب إلى الفساد من سائر العناصر ومن سائر الأجرام العلوية. وأنها مواتية كلها، وأن الحياة إنما هي في النفوس المنزلة قسرًا إلى مجاورة أجساد الترابية المواتية من جميع الحيوان. فقد ثبت يقينًا بضرورة المشاهدة أن محل الحياة وعنصرها ومعدنها وموضعها إنما هو هنالك من حيث جاءت النفوس الحية الناقصة بما في طبعها من مجاورة هذه الأجساد والتثبت بها عن كمال ما خص بالحياة الدائمة ولم يشن ولا نقص فضله وصفاؤه بمجاورة الأجساد الكدرة المملوءة آفات ودرنا عيوبًا.

Böylece anlaşılmıştır ki saf ve temiz olan yücelik, her türlü rezillikten, noksanlıktan ve bozuk mizaçtan uzak ve aynı zamanda yaratılışta bütün faziletlerin bahşedildiği temiz, erdemli ve faziletli canlıların mahallidir. İşte bu meleklerin (a.s.) sıfatıdır.

[457] Bu mekânın (yani saf ve temiz olan yüceliğin mekânının) genişliğinin ölçüsüne göre, oradaki taraftarları ve sakinlerinin (*ummâr*) çokluğu bu mekân vesilesi ile anlaşılır. Bu dar mekânda ve kararmış noktada ve oradaki şeylerden dolayı bir nispet yoktur, nitekim bu açıdan bu mekânın ölçüsüne de nispet yoktur. Rivayet bu şekliyle sahih olarak gelmiştir. Aynı şekilde Allah Resulü (s.a.) kendisinden sahih olarak gelen haberlerde meleklerin çokluğunu bildirmiştir. Bu vesile ile meleklerin -kendilerine nübüvveti, risâleti ve ilimlerin öğretilmesi özelliğini tahsis eden- yüce Allah ile, nefislerin helâk olmaktan kurtulması arasında elçiler ve aracılar olmaları gerekli olmuştur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

Hayvanların Peygamberleri (Rusul) Olduğunu Söyleyen Bir Kimseye Dair Söz

[458] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ahmed b. Hâbıt[100] bu görüşü benimsemiştir. O, İbrâhim en-Nazzâm'ın[101] öğrencilerinden olup Basralıdır. Kendisinde Mu'tezilî düşüncenin izleri görülür. Biz ise onu (Ahmed b. Hâbıt'ı) mümin değil, bir kâfir olarak kabul ederiz ve onun İslâm'dan çıkarılmasını (İslâm dışı sayılmasını) arzu ederiz. Çünkü dostları onunla (Ahmed b. Hâbıt'la) alakalı olarak küfre düşmesini gerekli kılacak pek çok şey naklettiler. Tenâsüh inancını kabul etmesi ve Allah Resulü'nü [çokça] evlenmesi sebebiyle ayıplayıp karalamak istemesi (الطعن) bunlardan bazılarıdır. Onun görüşlerinden biri de şudur: "Şüphesiz Allah Teâlâ sivrisinek, bit ve pireye varıncaya kadar bütün canlı türlerinden elçiler göndermiştir." Onun bu konudaki delili Allah Teâlâ'nın *"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (göklerde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi sizin gibi topluluklardır. Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık."* (En'âm 6/38) şeklindeki sözüdür. Ayrıca o, *"Her millet için mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur."* (Fâtır 35/24) âyetini de delil olarak ileri sürmüştür.

فصح أن العلو الصافي هو محل الأحياء الفاضلين السالمين من كل رذيلة، ومن كل نقص ومن كل مزاج فاسد المحبوبين بكل فضيلة في الخلق، وهذه صفة الملائكة عليهم السلام.

[٤٥٧] وصح بهذا أن على قدر سعة ذلك المكان يكون كثرة من فيه من أهله وعماره، وأنه لا نسبة لما في هذا المحل الضيق والنقطة الكدراء ومما هنالك كما لا نسبة لمقدار هذا المكان من ذلك، وبهذا صحت الرواية. وهكذا أخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم عن كثرة الملائكة في الأخبار المسندة الثابتة عنه صلى الله عليه وسلم. وبهذا وجب أن يكونوا هم الرسل والوسائط بين الأول تعالى الذي خصهم بالنبوة والرسالة وتعليم العلوم، وبين إنقاذ النفوس من الهلكة.

الكلام على من قال إن في البهائم رسلًا

[٤٥٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ذهب أحمد بن حابط وكان من أهل البصرة من تلاميذ إبراهيم النظام يظهر الاعتزال، وما نراه إلا كافرًا لا مؤمنًا. وإنما استخرنا إخراجه عن الإسلام. لأن أصحابه حكوا عنه وجوهًا من الكفر منها، التناسخ والطعن على رسول الله صلى الله عليه وسلم بالنكاح، وكان من قوله أن الله عز وجل نبأ أنبياء من كل نوع من أنواع الحيوان حتى البق والبراغيث والقمل وحجته في ذلك قول الله تعالى: ﴿مَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ﴾ ثم ذكر قوله تعالى﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾.

[459] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Halbuki onların (hayvanlara da kendi içlerinden peygamberler gönderildiğini iddia edenlerin) bu konuda hiçbir delilleri yoktur. Çünkü yüce Allah: *"Müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın"* (Nisâ 4/165) şeklinde buyurmuştur. Şüphesiz Allah Teâlâ, düşünen ve akıl yürüten kimselere delille hitap eder, nitekim O, "Ey akıl sahipleri" şeklinde buyurmuştur. Duyuların verdiği zorunlu bir bilgiyle bilmekteyiz ki Allah Teâlâ konuşma/düşünme (*nutk*) melekesini özellikle insana tahsis etmiştir. Bu meleke sayesinde insan ilimler konusunda tasarrufta bulunur, varlıkların mahiyetini oldukları şekilde bilir, çeşitliliğine rağmen sanatlar konusunda tasarrufta bulunur. Ayrıca biz, -haber-i sadık sebebiyle- bunlara (yani konuşabilme melekesine sahip varlıklara) cinleri de ilâve ederiz. Yine haber-i sâdık ve kesin deliller sebebiyle konuşabilme melekesine sahip varlıklara melekleri de zorunlu olarak ilâve ederiz. Bunlarla birlikte duyu ve isteğe bağlı hareket (*el-hareketü'l-irâdiyye*) olan -özellikle- canlılık (hayat) konusunda diğer canlılar da zikrettiğimiz varlıklara (insanlara, cinlere ve meleklere) iştirak ederler. Böylece aklın zorunlu bir sonucu olarak biliriz ki Allah Teâlâ, ancak şeriat hükümlerini düşünüp kavrayan ve bunların muradını anlayan kimseleri şeriat hükümleri ile sorumlu tutar. Nitekim Yüce Allah, "*Allah her şahsı ancak gücünün yettiği ile mükellef kılar.*" (Bakara 2/286) mealindeki sözüyle bu durumu açıklamıştır.

[460] İnsan türü hariç, bütün canlıların hayat tarzları ve üreyip çoğalma noktasındaki tasarruflarında aynı düzende hareket ettiklerini görürüz. Onlardan hiçbiri diğerinin yaptığı bir şeyden çekinmez, kaçınmaz. Bu durum, insanların kendi evlerinde birlikte yaşadıkları büyük baş hayvanlar (mevâşî); at, katır, eşek, kuş ve bunun dışındaki hayvanlardan ünsiyet ettikleri şeyler hakkında duyu organlarıyla idrak edilen hususlardır. Halbuki insanlar kendi hallerinde böyle değildir. Böylece hayvanların şeriat ile muhatap kılınmadıkları anlaşılmış ve İbn Hâbıt'in görüşü geçersiz olmuştur.

[٤٥٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا لا حجة لهم فيه لأن الله عز وجل يقول ﴿لِئَلا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ﴾ وإنما يخاطب الله تعالى بالحجة من يعقلها قال الله تعالى ﴿يَا أُولِي الْأَلْبَابِ﴾ وقد علمنا بضرورة الحس أن الله تعالى إنما خص بالنطق الذي هو التصرف في العلوم ومعرفة الأشياء على ما هي عليه والتصرف في الصناعات على اختلافها الإنسان خاصة وأضفنا إليهم بالخبر الصادق مجرد الجن، وأضفنا إليهم بالخبر الصادق، وببراهين أيضًا ضرورية الملائكة. وإنما شارك من ذكرنا سائر الحيوان في الحياة الخاصة وهي الحس والحركة الإرادية. فعلمنا بضرورة العقل أن الله تعالى لا يخاطب بالشرائع إلا من يعقلها ويعرف المراد بها وبقوله تعالى ﴿لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾

[٤٦٠] ووجدنا جميع الحيوان حاشا الناس يجري على رتبة واحدة في تصرفها في معايشها وتناسلها لا يجتنب منها واحد شيئًا بفعله غيره. هذا الذي يدرك حسًا فيما يعاشر الناس في منازلهم من المواشي والخيل والبغال والحمير والطير وغير ذلك. وليس الناس في أحوالهم كذلك، فصح أن البهائم غير مخاطبة بالشرائع وبطل قول ابن حابط.

[461] Yüce Allah'ın *"Sizin gibi ümmetler"*[103] sözünün manası, "Sizin gibi türler/neviler" şeklinde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü her tür, ümmet diye isimlendirir. Yüce Allah'ın "... Hiçbir ümmet yoktur ki içlerinden bir uyarıcı gelip geçmemiş olsun."[104] meâlindeki sözünün manasına gelince, yüce Allah burada kabile ve cemiyetlerden oluşan insan topluluklarını ve ibadet etmelerinin gerekliliği sahih olduğu için cinlerden olan toplulukları kastetmiştir.

[462] Şayet birisi, "Nereden bileceksin? Belki diğer canlıların kendilerine ait bir konuşmaları ve ayırt edebilme melekeleri vardır?" diye sorarsa, -yüce Allah'ın yardımıyla- ona şöyle denilir: Akılların vereceği hüküm ve açıkça varacağı sonuç ile varlıkları mahiyetleri üzere biliriz ve yine akılların vereceği hüküm ile Allah Teâlâ'yı ve nübüvvetin sıhhatini de biliriz. Öyle ki herhangi bir şey ancak nübüvvetin zorunlu kılmasıyla sabit olur. [ı. Vacip] Vücûbiyeti akılla bilinen bir şey, âlemde varlık sahasında irade ettiğimiz, kendi aramızda zorunlu olan bir şeydir. [ıı. Muhal] Yine akıl vasıtasıyla muhal olduğu bilinen bir şey de âlemde muhal olan şeydir. [ııı. Câiz] Ayrıca akılla var olması düşünülen şey de varlığı ve yokluğu câiz olan şeydir. Biz, akıl ve duyuların zarûretiyle, vâki olan her iki türün aynı cins altında olduğunu biliriz.[105] Bu cins (yani canlılık), söz konusu iki türe (insan ve hayvana) ismini ve tanımını eşit şekilde verir. Canlı cinsi, diğer canlılarla beraber bizi -bir fazlalık veya eksiklik olmaksızın- duyular ve iradî hareketler bakımından "canlı-diri/hayat sahibi" anlamında eşit derecede birleştirir. Bu iki mana (duyular ve iradî hareketler) hayatın kendisidir, öyle ki duyular ve iradî hareketler olmadan hayat olmaz. Biz bunu müşahade ile biliriz. Çünkü biz, vurmak veya dürtmek suretiyle canlıların acı çektiklerini görüyoruz. Hayvanların acı çektiklerini ortaya koyan şey, tıpkı bizim yaptığımız gibi vurma ve dürtmenin neticesinde ses ve hareketin ortaya çıkmasıdır, bu hususta aramızda bir fark yoktur. Bundan dolayı biz (insanlar), canlılar, bütün ağaçlar ve bitkiler gelişip büyüme noktasında (numuv) müşterek olduğumuza göre, canlıların tamamı gıdanın elde edilmesi, söz konusu gıdaların beslenmede kullanılması ve bütün ağaçlar ve bitkilerle birlikte türün bekâsının sağlanması açısından gelişip büyüme isminin gerekli kıldığı hususlarda -aralarında bir üstünlük olmaksızın- hepsi aynı seviyededirler.

[٤٦١] وصح أن معنى قول الله تعالى ﴿أُمَمٌ أَمْثَالُكُم﴾ أي أنواع أمثالكم، إذ كل نوع يسمى أمة. وأن معنى قوله تعالى ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ إنما عنى تعالى الأمم من الناس وهم القبائل والطوائف. ومن الجن لصحة وجوب العبادة عليهم.

[٤٦٢] فإن قال قائل: فما يدريك لعل سائر الحيوان له نطق وتمييز؟ قيل له وبالله التوفيق: بقضية العقول وبديهها عرفنا الأشياء على ما هي عليه. وبها عرفنا الله تعالى وصحة النبوة وهي التي لا يصِحّ شيء إلا بموجبها. فما عرف بالعقل فهو واجب فيما بيننا نريد في الوجود في العالم وما عرف بالعقل أنه محال فهو محال في العالم، وما وجد بالعقل إمكانه فجائز أن يوجد، وجائز ألا يوجد وبضرورة العقل والحس علمنا أن كل واقعين تحت جنس فإن ذلك الجنس يعطيهما اسمه وحده عطاء مستويًا. فلما كان جنس الحي يجمعنا مع سائر الحيوان استوينا معها كلها استواء لا تفاضل فيه، فيما اقتضاه اسم الحياة من الحس والحركة الإرادية، وهذا المعنيان هما الحياة لا حياة غيرهما أصلًا. وعلمنا ذلك بالمشاهدة لأننا رأينا الحيوان يألم بالضرب والنخس ويحدث لهما من الصوت والقلق ما يحقق ألمها كما نفعل نحن، ولا فرق. ولذلك لما شاركنا والحيوان جميع الشجر والنبات في النماء استوى جميع الحيوان فيما اقتضاه اسم النمو من طلب الغذاء، واستحالته في المتغذى به إلى نوعه، ومن طلب بقاء النوع مع جميع الشجر والنبات استواء واحدًا لا تفاضل فيه.

[463] Bizler, bütün canlılar, ağaçlar, bitkiler ve diğer cansız varlıklarla; uzunluğu, derinliği ve genişliği olan cisimler olmaları bakımından bunlarla ortak özelliklere sahip olduğumuza göre, bütün cisimler bu ismin gerektirdiği cismiyet (madde, şekil ve form) konusunda eşittir, aralarında bu konuda bir fark ve üstünlük yoktur. Kendisi vesilesi ile bir varlığın diğerlerinden ayrılıp farklı olduğu bir sıfat hakkında dile getirdiğimiz hususlardan herhangi birine iştirak etmeyen bir varlık yoktur.

[464] Sağlıklı duyu organlarına sahip olan kimselerden bu hususlara vakıf olanlar, bunların hepsini zorunlu olarak bilirler. İlim ve sanatların gelişmesini sağlayan düşünme ve konuşma melekesi (nutuk), diğer canlılara değil sadece bize tahsis edildiğine göre, diğer canlılardan hiçbirinin bu konuda bizimle müşterek olmaması zorunlu olarak gereklidir. Çünkü bu konuda onlarla müşterek bir yanımız olsa idi, elbette diğer canlıların tamamından buna daha layık olamazdık. Nitekim bizler, diğer canlılara göre daha üstün bir canlılığa (hayat) sahip değiliz. Aynı şekilde gelişme, hareket ve cismiyet (madde, şekil, form) konuları da böyledir. Böylece, insanların dışındaki diğer canlıların ya da diğer varlıkların asla bir düşünme ve konuşma yeteneklerinin (nutuk) olmadığı sabit olmuştur.

[465] Şayet birisi, "Belki de onların (diğer canlıların) akledip konuşmaları bizim akledip konuşmamızdan farklıdır." derse, ona -Allah'ın inâyetiyle- şöyle cevap verilir: Bizim anladığımız bakımdan hayat sıfatının dışında ayrı bir hayat sıfatı elbette akıllarda tasavvur edilemez. Yine bildiğimiz türden bir gelişme ve yetişme (numuv) sıfatının dışında bir gelişme de tasavvur edilemez. Bildiğimiz kırmızı renginden farklı başka bir kırmızı, bildiğimiz cisimlerden farklı başka bir cisim de akıllarda tasavvur edilemez. Her şey hakkındaki durum da böyledir. Bizim bildiğimiz şeyin hilâfına herhangi bir şey olsa idi, onun bu isimle isimlendirilmesi asla vâki olmazdı. Neticede suyu ateş, balı taş diye isimlendiren bir kimse gibi olurdu. Bu ise her şeyi birbirine karıştırmak ve ahmaklıktır. Böylece düşünüp konuşma sıfatından farklı olan her bir sıfatın düşünüp konuşma sıfatı olmadığının bilinmesi zorunlu bir şekilde gereklidir. Bize göre nutuk (düşünüp konuşma melekesi), ilim ve sanatları idare etmek ve varlıkları mahiyetleri üzere bilmektir.

[٤٦٣] ولما شاركنا وجميع الحيوان والشجر والنبات وسائر الجمادات في أن كل ذلك أجسام طويلة عريضة عميقة جميع الأجرام استوى كل ذلك فيما اقتضاه له اسم الجسمية في ذلك استواء لا تفاضل فيه: ولم يدخل ما لم يشارك شيئًا مما ذكرنا في الصفة التي انفرد بها عنه.

[٤٦٤] هذا كله يعلمه ضرورة من وقف عليه ممن له حس سليم. فلما كان النطق الذي هو التصرف في العلوم والصناعات قد خصنا دون سائر الحيوان وجب ضرورة ألا يشاركنا شيء من الحيوان في شيء منه، إذ لو كان فيه شيء منه لما كنا أحق بكله من سائر الحيوان. كما أنا لسنا بالحياة أحق منها ولا بالنمو ولا بالحركة ولا بالجسمية، فصح بهذا أنه لا نطق لها أصلًا.

[٤٦٥] فإن قال قائل: لعل نطقها بخلاف نطقنا قيل له وبالله التوفيق: لا يتشكل في العقول ألبتة حياة على غير صفة الحياة عندنا. ولا نماء على غير صفة النماء عندنا ولا حمرة على غير الحمرة عندنا ولا جسم على خلاف الأجسام عندنا. وهكذا في كل شيء ولو كان شيء بخلاف ما عندنا لم يقع عليه ذلك الاسم أصلًا. وكان كمن سمى الماء نارًا، والعسل حجرًا، وهذا هو الحمق والتخليط. فالبضرورة وجب أن كل صفة هي بخلاف نطقنا فليس نطقًا. والنطق عندنا هو التصرف في العلوم والصناعات ومعرفة الأشياء على ما هي عليه.

Şayet nutuk bunun hilâfına bir şekilde olsa idi, elbette bu durumda nutuk varlıkları mahiyeti üzere bilmek, ilim ve sanatları idare etmek ya da tasarrufta bulunmak olmayacaktır. Dolayısıyla bu nutuk değildir. Sonuç olarak, bu saçma itiraz geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'ine hamd olsun.

[466] Şayet bir kimse bal arısının fiilini ve örümceğin ağ dokumasını gerekçe göstererek itiraz ederse, ona -Allah'ın inâyetiyle- şöyle denilir: Şüphesiz bu, zorunlu bir tabiattır. Çünkü örümcek, dokuma açısından bu sıfatın dışında bir tasarrufta bulunamaz, ancak bu şekilde ebedî olarak var olabilir. İnsana gelince şüphesiz o, kumaş, ipek ve ketenden elbise dokuyabilir. Aynı şekilde boyama, dericilik, tesviyecilik ve oymacılığın türlerini; ekim, hasat, öğütme, pişirme, bina yapma ve ticaret yapma nevinden diğer sanatları da yapabilir. Astronomi, edebiyat, tabâbet, ebelik (القبال), cebir, tabir (*ibâre*) ve bunların dışındaki ilimler de böyledir. Herhangi bir canlının kendi tabiatına uygun olan şeyin dışında bir tasarrufta bulunmasının imkânı yoktur. Ayrıca bu keyfiyetten ayrılması da söz konusu olamaz.

[467] Şayet birisi, yüce Allah'ın *"Bize kuş dili öğretildi."* (Neml 27/16) meâlindeki sözünü, ayrıca bir karıncanın sözü olarak zikrettiği *"Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, (Süleymân ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesinler.)"* (Neml 27/18) şeklindeki âyeti ve Hüdhüd[106] kıssasını gerekçe göstererek itiraz ederse, -Allah'ın yardımıyla- şöyle cevap veririz: "Bizler, hayvanların beslenme talepleri açısından hayatın gerektirdiği şeyin mücadelesini verirken kendilerine ait seslerin olduğunu inkâr etmeyiz. Aynı şekilde hayvanların acı çekmeleri ve dövüşmeleri sırasında, eşleşmeye davet etmeleri ve yavrularını çağırmaları anında ve buna benzer durumlarda kendilerine ait seslerinin olduğunu kabul ederiz. İşte bu, yüce Allah'ın Elçisi Süleymân'a (a.s.) öğrettiği şeydir ve hayvanların ekseriyetinde mevcuttur. Bu seslerin, ilimlerin inceliklerini ayırt etmek ve bu konuda konuşmak açısından bir anlamı yoktur ve bir konuda bütün sanat çeşitlerini yapan bir kimse için de bir şey ifade etmez. Şüphesiz Allah Teâlâ "kuş dili" (*mantıku't-tayr*) (Neml 27/16) ile hayvanlara ait zikrettiğimiz sesleri kastetmiştir. Yoksa ilimlerin temyiz edilmesi ve sanatlardaki tasarrufu kastetmiş değildir. Böyle bir şeyi iddia eden bir kimseyi görülen şeyler tekzip etmektedir. Allah Teâlâ ancak hakkı ve doğru olanı söyler.

فلو كان ذلك النطق بخلاف هذا لكان ليس معرفة للأشياء على ما هي عليه ولا تصرفًا في العلوم والصناعات. فهو إذا ليس نطقًا فبطل هذا الشغب السخيف والحمد لله رب العالمين.

[٤٦٦] فإن اعترض معترض بفعل النحل ونسج العنكبوت قيل له وبالله التوفيق: إن هذه طبيعة ضرورية، لأن العنكبوت لا يتصرف في غير تلك الصفة من النسج ولا توجد أبدًا إلا لذلك. وأما الإنسان فإنه يتصرف في عمل الديباج والوشي والقباطي. وأنواع الأصباغ والدباغ والخرط والنقش وسائر الصناعات من الحرث والحصاد والطحن والطبخ والبناء والتجارات. وفي أنواع العلوم من النجوم ومن الأغاني والطب والقبل والجبر والعبارة والعبادة وغير ذلك. ولا سبيل لشيء من الحيوان إلى التصرف في غير الشيء الذي اقتضاه له طبعه. ولا إلى مفارقة تلك الكيفية.

[٤٦٧] فإن اعترض معترض بقول الله تعالى: ﴿عُلِّمْنَا مَنْطِقَ الطَّيْرِ﴾ وبما ذكر الله تعالى من قول النملة: ﴿يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ﴾ الآية وقصة الهدهد قيل له وبالله تعالى التوفيق: لم ندفع أن يكون للحيوان أصوات عند معاناة ما تقتضيه له الحياة من طلب الغذاء وعند الألم وعند المضاربة وطلب الفساد ودعاء أولادها وما أشبه ذلك. فهذا هو الذي علمه الله تعالى سليمان رسوله عليه السلام. وهذا الذي يوجد في أكثر الحيوان، وليس هذا من تمييز دقائق العلوم والكلام ولا من عمل وجوه الصناعات كلها في شيء، وإنما عنى الله تعالى بمنطق الطير أصواتها التي ذكرنا لا تمييز العلوم والتصرف في الصناعات الذي من ادعاء لها، أكذبه العيان والله تعالى لا يقول إلا الحق.

[468] Karınca ve Hüdhüd kıssasına gelince, bu ikisi söz konusu karınca ve Hüdhüd'e tahsis edilmiş iki mûcizedir ve Allah'ın Elçisi Süleymân'a (a.s.) ait iki âyettir. Nitekim devenin konuşması[107], hurma kütüğünün inlemesi,[108] yemeğin bereketlenmesi[109] hadiseleri Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğini gösteren mûcizelerdir (*âyât*). Aynı şekilde Mûsâ'nın (a.s.) asasının canlanması (hayâtü asâ),[110] onun Allah'ın Elçisi olduğuna dair bir mûcizedir (âyet). Çünkü bu "konuşma", bu varlıkların türlerini kapsamaktadır.

[469] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ahmaklık, zayıflık ve câhillik, kendisinin âlim olduğunu düşünen bir kimseyi -ki o Huveyz Mendad el-Mâlikî[111] diye mâruftur- cansız varlıkların temyiz kabiliyeti olduğu fikrine götürmüştür.

[470] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Muhtemelen itiraz eden kişi, bu itirazını, yüce Allah'ın şu sözleri sebebiyle dile getirmiş olabilir: *"O'nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur."* (İsrâ17/44), *"Görmez misin ki göklerde olanlar ve yerlerde olanlar Allah'a secde ediyor…"* (Hacc 22/18), *"Biz emaneti göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, sorumluluğundan korktular. Onu insan yüklendi…"* (Ahzâb 33/72), yine Allah Teâlâ göklere ve yere şöyle seslendiğini ifade ederek *"İsteyerek veya istemeyerek gelin! dedi. İkisi de "İsteyerek geldik" dediler."* (Fussilet 41/11) buyurması, bunların yanı sıra Allah Elçisi'nin (s.a.) *"O gün boynuzsuz koyun boynuzlu olandan hakkını alır"* şeklinde buyurmuştur.[112] Dolayısıyla bunların hepsi haktır. Onların (hayvanların ve cansız varlıkların akledip konuşma melekelerinin olduğunu iddia edenlerin) bu konuda hiçbir delilleri yoktur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamdolsun. Çünkü Kur'ân'ı zâhiri anlamına hamletmek gerekir. Aynı şekilde Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerini de zâhiri anlamlarını esas alarak anlamak lazımdır. Her kim bu esasa muhalefet ederse, Allah'ın sözlerini değiştirdiğinden dolayı Allah'a (c.c.) âsi olmuştur. O ikisinde (Kur'an ve hadiste) bir açıklama gelmemiş veya yakinen bilinen bir icmâ ya da onun (icmânın) zâhirinin hilâfına duyu organlarından elde edilen bir zorunluluk olması durumunda burada durulur ve kesin bir hüküm verilmez (tevakkuf edilir). Bazen (Kur'an'ı) zâhiri anlamına hamleden kimse Allah'a yalan nispet etmiş ya da Allah ve Elçisi hakkında yalan söylemiş olur. Her iki durumdan da Allah'a sığınırız.

[٤٦٨] وأما قصة النملة والهدهد فهما معجزتان خاصتان لذلك النمل. وكذلك الهدهد وآيتان لسليمان رسول الله صلى الله عليه وسلم ككلام الذراع، وحنين الجذع، وتسبيح الطعام لمحمد صلى الله عليه وسلم آيات لنبوته عليه السلام. وكذلك حياة عصا موسى عليه السلام آية لرسول الله موسى عليه السلام. لأن هذا النطق شامل ولأنواع هذه الأشياء.

[٤٦٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد قاد السخف والضعف والجهل من يقدر في نفسه أنه عالم وهو المعروف بخويز منداد المالكي إلى أن جعل للجمادات تمييزًا.

[٤٧٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولعل معترضًا يعترض بقول الله تعالى ﴿وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ﴾ وبقوله تعالى ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ﴾ الآية وبقوله تعالى ﴿إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَن يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنسَانُ﴾ الآية وبقوله تعالى حاكيًا أنه قال للسموات والأرض ﴿ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ وبقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: يوم يفتص للشاة الجماء من الشاة القرناء. فهذا كله حق ولا حجة لهم فيه، والحمد لله رب العالمين. لأن القرآن واجب أن يحمل على ظاهره، كذلك كلام رسول الله صلى الله عليه وسلم، ومن خالف ذلك كان عاصيًا لله عز وجل، مبدلًا لكلماته ما لم يأت نص في أحدهما أو إجماع متيقن أو ضرورة حس على خلاف ظاهره، فيوقف عند ذلك، ويكون من حمله على ظاهره حينئذ ناسبًا الكذب إلى الله عز وجل أو كاذبًا عليه وعلى نبيه عليه السلام، نعوذ بالله من كلا الوجهين.

[471] Biz, daha önce insan, melek ve cinlerin dışındaki canlıların akledip konuşma özelliklerinin olmadığını zorunlu kesin delillerle (*bi'l-berâhini'z-zarûriyye*) açıklamıştık. Bununla söz konusu canlıların ilim ve sanatlarda herhangi bir tasarruflarının bulunmadığını kastediyoruz. Bu görüş, duyu organları ile müşâhede edilmekte ve zorunlu olarak bilinmektedir. Öyle ki bunu ancak duyu organları ile elde edilen bilgileri küstahça inkâr eden kimse inkâr edebilir. Biz, bize göre "mâhud temyizin"[113] hilâfına olan hususların hepsini açıkladık. Dolayısıyla o (hayvanların ve cansız varlıkların nutku) temyiz değildir. Bu da aklın zarûreti, duyuların idraki, görme ve müşâhede ile bilinir. Böylesi bir durumda şeriattaki ve dildeki nutuk (düşünüp akletmek), kavl (söz söylemek), tesbih (Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih edip anmak) ve sucûd (Allah'ın yüceliği karşısında boyun eğmek) diye isimlendirilen şeylerin (anladığımızdan) farklı şeyler olması gerekirdi. Söz konusu isimlerin lafızların ittifak ettiği müşterek isimler olması zorunlu olmuştur. Ancak onların (yani nutuk, kavl, tesbih ve sucûd gibi terimlerin) manalarına gelince bunlar farklıdır. Hiç kimsenin söz konusu isimleri kendi manalarının dışında bir manaya hamletmesi doğru olmaz. Çünkü eğer böyle yaparsa, duyuların ve aklın geçersiz kıldığı şeyleri, yüce Allah'ın söylediğini haber vermiş olur. Öyle ki bizler, yüce Allah'ı akıl sayesinde tanırız. Şayet akıl olmasa idi, elbette Allah Teâlâ'yı bilemezdik. Her kim bunu (yani akıl olmaksızın Allah'ı bilmeyi) câiz görürse o kimse kâfir ve müşriktir.

[472] Aklı iptal eden tevhit inancını iptal etmiş olur. Çünkü tevhidin şahidi olan aklı yalanlamıştır. Zira akıl olmasa idi hiç kimse Allah'ı bilemez ve tanıyamazdı. Akıllarının olmaması sebebiyle delilerin ve çocukların dinen (şeriat açısından) sorumlu tutulmamalarını görmüyor musun? Her kim bunu (yani akıl olmaksızın Allah'ı bilmeyi) câiz görürse, ne hıristiyanları makule muhalefet açısından ileri sürdükleri hususlarda reddedebilir, ne de Dehrîleri ve Sofistleri akla muhalefet ettikleri hususlarda reddedebilir. Bundan dolayı biz şöyle deriz: "Şüphesiz lafız müşterektir. Mana ise delilin kendisiyle kaim olduğu şeydir. Nitekim biz nüzûl (inmek), vech (yüz), yedeyn (iki el) ve ayn (göz) isimleri konusunda böyle yaptık. Bunların hepsini, bize göre "nüzul, yed, ayn" isimleriyle vâki olan şeylerin hilâfına olacak şekilde bir hakikate hamlederiz. Çünkü bize göre bu kelimeler sözlükte organları ve intikali ifade eder. Bu ise yüce Allah'ın (şanından) uzaktır.

[٤٧١] وإذ قد بينا قبل بالبراهين الضرورية أن الحيوان غير الإنس والجن والملائكة لا نطق له نعني أنه لا يتصرف له في العلوم والصناعات. وكان هذا القول مشاهد بالحس معلومًا بالضرورة لا ينكره إلا وقح مكابر لحسه، وبينا أن كل ما كان بخلاف التمييز المعهود عندنا. فإنه ليس تمييزًا، وكان هذا أيضًا يعلم بالضرورة والعيان والمشاهدة، فوجب أنه بخلاف ما يسمى في الشريعة واللغة نطقًا وقولًا وتسبيحًا وسجودًا، فقد وجب أنها أسماء مشتركة اتفقت ألفاظها، وأما معانيها فمختلفة، لا يحل لأحد أن يحملها على غير هذا، لأنه إن فعل كان مخبرًا أن الله تعالى قال ما يبطله العيان والعقل الذي به عرفنا الله تعالى. ولولاه ما عرفناه، ومن أجاز هذا كان كافرا مشركًا.

[٤٧٢] ومن أبطل العقل فقد أبطل التوحيد. إذ كذب شاهد عليه إذ لو لا العقل لم يعرف الله عز وجل أحد، ألا ترى المجانين والأطفال لا يلزمهم شريعة لعدم عقولهم؟ ومن جوز هذا فلا ينكر على النصارى ما يأتون به خلاف المعقول ولا على الدهرية، ولا على السوفسطائية ما يخالفون به المعقول، لكنا نقول:إن اللفظ مشترك والمعنى. هو ما قام الدليل عليه كما فعلنا في النزول وفي الوجه واليدين والأعين وحملنا كل ذلك على أنه حق بخلاف ما يقع عليه اسم ينزل عندنا واسم يد وعين عندنا. لأن هذا عندنا في اللغة واقع على الجوارح والنقلة. وهذا منفي عن الله تعالى.

[473] Bu konuda bir şüphe kalmadığına göre, şimdi zikrettiğimiz âyetlerin manalarını açıklayalım. Belki iyice düşünmeyen bir kimse, söz konusu âyetleri gerekçe göstererek itiraz edebilir. Yüce Allah'ın güç ve kudretiyle şöyle deriz, -başarı yüce Allah'ın yardımıyladır-:

[474] "Her bir varlığın Allah'ı tesbih etmesi" meselesine gelince, bize göre tesbih ancak "Allah'ı tesbih ederim ve O'na hamd ederim" sözüdür. Taş, odun; zehirli hayvanlar (el-hevâmm), böcekler (haşerât) ve renklerin (elvân) "s-b-h-n" harflerini kullanmak suretiyle "subhanellah (Yüce Allah'ı noksan sıfatlardan tenzih ederim ve yüceltirim.)" diyemeyeceğini zorunlu olarak biliriz. Zerre kadar aklı olan bir kimsenin bu hususta şüphesi olamaz. Burada bir şüphe olmadığına göre, yüce Allah'ın ifade ettiği tesbihin hakikat olduğunu kesin bir şekilde biliriz. Bunun da bizim tesbih edişimizin dışında bir mana olduğunda şüphe yoktur.

[475] Bu konuda şüphe kalmayınca, sözlükte tesbihin yüce Allah'ı kötülüklerden tenzih etmek olduğu anlaşılır. Bu sahih olunca, şüphesiz âlemdeki her varlık yüce Allah'ı kötülüklerden tenzih etmektedir. Bu da sonradan var olmanın (hudûs) bir özelliğidir. Âlemde hiçbir şey yoktur ki kendisinde bulunan sanat delilleriyle bir yaratıcıya delalet etmesin ve kendisine benzemeyen bir yaratıcıyı zorunlu kılmasın. Böylece Allah Teâlâ, her türlü kötülük ve noksanlıktan tenzih edilmektedir. Bu, insanlardan pek çoğunun anlayamayacağı ve idrak edemeyeceği bir durumdur. Nitekim Allah Teâlâ, *"Fakat sizler onların tesbihini anlayamazsınız"* (İsrâ 17/44) buyurmuştur. İşte bu, her bir varlığın yüce Allah'a hamd etmek şeklindeki tesbihidir, bunda şüphe yoktur. Bu mana muvahhit olan bir kimsenin inkâr edemeyeceği bir hakikattir.

[476] Şayet bizim bu görüşümüzün doğruluğu konusunda ittifak edilmiş olsa idi, bu durumda zarûret söz konusu tesbihin bize göre bilinen bir tesbih olmadığını zorunlu kılardı. Neticede bizim görüşümüz sabit olmuştur ve doğru olmayan zannıyla bize muhalefet eden kimsenin sözü de reddedilmiştir.

[٤٧٣] فإذ لا شك في هذا فلنقل الآن على معاني الآيات التي ذكرنا أنه ربما اعترض بها من لا يمعن النظر بحول الله وقوته، فنقول وبالله تعالى التوفيق.

[٤٧٤] أما تسبيح كل شيء فالتسبيح عندنا إنما هو قول سبحان الله وبحمده. وبالضرورة نعلم أن الحجارة والخشب والهوام والحشرات والألوان لا تقول سبحان الله بالسين والباء والحاء والألف والنون واللام والهاء. هذا ما لا يشك فيه من له مسكة عقل فإذ لا شك في هذا. فباليقين علمنا أن التسبيح الذي ذكره الله تعالى هو حق، وهو معنى غير تسبيحنا نحن بلا شك.

[٤٧٥] فإذ لا شك في هذا فإن التسبيح في أصل اللغة هو تنزيه الله تعالى عن السوء. فإذ قد صح هذا فإن كل شيء في العالم بلا شك منزه لله تعالى عن السوء الذي هو صفة الحدوث، وليس في العالم شيء إلا وهو دال بما فيه من دلائل الصنعة، واقتضائه صانعًا لا يشبه شيئًا مما خلق على أن الله تعالى منزه عن كل سوء ونقص. وهذا هو الذي لا يفهمه ولا يفقهه كثير من الناس كما قال تعالى ﴿وَلَٰكِن لَّا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾. فهذا هو تسبيح كل شيء بحمد الله تعالى بلا شك. وهذا المعنى حق لا ينكره موحد.

[٤٧٦] فإن كان قولنا هذا متفقًا على صحته وكانت الضرورة توجب أنه ليس هو التسبيح المعهود عندنا، ففقد ثبت قولنا، وانتفى قول من خالفنا بظنه الكاذب.

[477] Bunlara ilâveten yüce Allah şöyle buyurur: *“O’nu övgü ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur. Ne var ki siz, onların tesbihini anlamazsınız.”* (İsrâ 17/44) (Âyette zikredilen) “hiçbir şey (من شيء)” ifadesinden hareketle dehrî[114] olan bir kâfir de “şey”dir. Onun bir “şey” olduğunda şüphe yoktur. Halbuki o, elbette Allah Teâlâ’yı övgü ile tesbih etmez. Âyetin ifadesinden kâfirin de Allah’ı tesbih ettiği hususu zorunlu olarak anlaşılmaktadır. Zira o, Allah’ı övgüyle tesbih eden varlıkların cümlesine dahildir. Onun (yani kâfirin) tesbihinin “subhanellahi ve bi-hamdihi” sözüyle olmadığında şüphe yoktur. Fakat kâfir, yaratılma ve sonradan meydana getirilmesinin (terkîb) delilleri sebebiyle, yaratıcıyı yarattığı varlıklardan herhangi birine benzer olmaktan tenzih eder. Bu durum, kendisinde şüphe bulunmayan yakini bir husustur. Böylece “tesbih” lafzının “müşterek isimler”den biri olduğu, iki ya da daha fazla manaya delalet ettiği zikrettiğimiz hususlarla anlaşılmıştır.

[478] Yüce Allah’ın *“Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah’a secde eder.”* (Ra’d 13/15) meâlindeki sözünde ifade ettiği “secde etmeye” gelince, bize göre sözlükte ve dinde bilinen (mâhud) secdeden maksadın; alın, iki el, iki diz, iki ayak ve burnun Allah’a yakınlaşmak (takarrub) niyetiyle bu şekilde toprağa konulması olduğunu biliriz. Bu konuda müslüman olan bir kimsenin şüphesi yoktur. Aynı şekilde binek hayvanının, kuşların, ağaçların, bitkilerin ve kâfir olan kimselerin bu şekilde secde yapmadığını zorunlu olarak biliriz. Özellikle bu uzuvlara sahip olmayan varlıkların bu tarzda secdelerinin olmadığında şüphe yoktur. Dile getirdiğimiz hususun doğruluğunu yüce Allah açıklamış ve “(*Gece, gündüz, güneş ve ay O’nun âyetlerindendir.) Eğer Allah’a tapıyorsanız, güneşe ve aya secde etmeyin; onları yaratan Allah’a secde edin. Eğer büyüklük taslarlarsa (bilsinler ki) Rabbinin yanında bulunan (melek)ler, gece gündüz O’nu tesbih ederler ve onlar hiç usanmazlar.”* (Fussilet 41/37-38) meâlindeki sözüyle tarafımızdan bilinen secde ile insanların arasında kendisine secde etmeyen kimselerin bulunduğunu haber vermiştir. Böylece yüce Allah, insanların içinde kendisine secde etme hususunda büyüklük taslayan ve nihayetinde secde etmeyen kimselerin olduğunu haber vermiştir.

[٤٧٧] وأيضًا، فإن الله تعالى يقول: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾ والكافر الدهري شيء لا يشك في أنه شيء وهو لا يسبح بحمد الله تعالى ألبتة. فصح ضرورة أن الكافر يسبح إذ هو من جملة الأشياء التي تسبح بحمد الله تعالى وأن تسبيحه ليس هو قوله سبحان الله وبحمده بلا شك. ولكنه تنزيه الله تعالى بدلائل خلقه وتركيبه عن أن يكون الخالق مشبهًا لشيء مما خلق وهذا يقين لا شك فيه. فصح بما ذكرنا أن لفظة التسبيح هي من الأسماء المشتركة. وهي التي تقع على نوعين فصاعدًا.

[٤٧٨] وأما السجود الذي ذكره الله سبحانه وتعالى في قوله ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾. فقد علمنا أن السجود المعهد عندنا في الشريعة واللغة هو وضع الجبهة واليدين والركبتين والرجلين والأنف في الأرض بنية التقرب بذلك إلى الله تعالى. هذا ما لا يشك فيه مسلم، وكذلك نعلم ضرورة لا شك فيها أن الحمير والهوام والخشب والحشيش والكفار لا تفعل ذلك، لا سيما من ليس له هذه الأعضاء. وقد نص تعالى على صحة ما قلنا، وأخبر تعالى أن في الناس من لا يسجد له السجود المعهود عندنا بقوله تعالى: ﴿وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ فَإِنِ اسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِندَ رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ﴾ فأخبر تعالى أن في الناس من يستكبر عن السجود له فلا يسجد.

[479] Yüce Allah, *"Göklerde ve yerde bulunanlar da, onların gölgeleri de sabah akşam ister istemez sadece Allah'a secde eder."* (Ra'd 13/15) buyurmuştur. Böylece yüce Allah, istemeyerek (*kerhen*) secde etmenin bizce bilinen ve itaat ile yapılan secdeden farklı olduğunu açıklamıştır. Çünkü O, bu şekilde bize haber vermiştir ve (bu durum) duyuların idraki ile de sabit olmuştur. Bu itibarla Allah Teâlâ'nın göklerde ve yerde olanların kendisine secde ettiklerini haber verdiği "secdenin", müminlerin isteyerek yaptıkları; bazı kimselerin büyüklenerek uzak durdukları ve yaratılmışların ekseriyetinin imtina ettiği secdeden farklı bir şey olduğunu zorunlu olarak biliriz. Bu, müslümanların şüphe etmediği bir konudur. Bunun böyle olduğunda şüphe olmadığına göre, bu secdenin mahiyetinin ne olduğunu araştırmak bize gerekli olmuştur. Böyle yaptık ve Allah'ın kitabındaki iki âyetle şüpheye mahal bırakmayacak bir açıklıkla bunu tespit ettik. Bu iki âyette Allah Teâlâ, *"Göklerde ve yerde bulunanların gölgeleri de sabah akşam secde eder."* (Ra'd 13/15) ve *"Allah'ın yarattığı herhangi bir şeyi görmediler mi? Onun gölgeleri küçülerek ve Allah'a secde ederek sağa sola döner."* (Nahl 16/48) şeklinde buyurmuştur.

[480] Böylece Allah Teâlâ bu iki âyette, herhangi bir karışıklığa yer vermeksizin açıkça beyan etmiştir ki sabah-akşam gölge sahibi olan her şeyin gölgesi ve bu gölgenin sağa sola dönmesi âyette zikredilen secdenin manasıdır. Yoksa bu, bizce bilinen secde anlamında değildir. Böylece secde lafzının iki ya da daha fazla anlama gelen müşterek isimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır.

[481] Yüce Allah'ın *"Gökler ve yer isteyerek geldik."* (Fussilet 41/11) anlamındaki sözüne gelince biz, Kur'ân'ın nâzil olduğu dildeki belirli bir "söz"ün, ancak nefes borusu, boğaz, damak, dil, iki dudak ve dişlerden meydana gelen konuşma aletlerinin duyan kişinin kulağına ulaşan ses dalgalarıyla birlikte sevk ettiği bir şey olduğunu (aklın) zorunluluğu ve duyuların idrakiyle biliriz. İşiten kimse, ses dalgaları vasıtasıyla konuşanın maksadını anlar. Burada herhangi bir şüphe olmadığına göre dili, dudakları, dişleri, damağı olmayan varlıkların bizce bilinen şekliyle konuşmaları söz konusu değildir. Bu durum, akıl sahibi bir kimsenin şüphe etmeyeceği hususlardandır. Zira bu, duyuların idrakiyle kabul ettiğimiz bir hakikattir.

[٤٧٩] وقال تعالى: ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَن فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا﴾ فبين تعالى أن السجود كرهًا غير السجود بالطوع الذي هو السجود المعهود عندنا. وإذ قد أخبر الله تعالى بهذا وصح أيضًا بالعيان، فقد علمنا بالضرورة أن السجود الذي أخبر الله تعالى أنه يسجده له من في السموات والأرض هو غير السجود الذي يفعله المؤمنون طوعًا، ويستكبر عنه بعض الناس، ويمتنع منه أكثر الخلق. هذا مما لا يشك فيه مسلم، فإذ هذا كذلك بلا شك فواجب علينا أن نطلب معنى هذا السجود ما هو؟ ففعلنا فوجدناه مبينًا بلا إشكال في آيتين من كتاب الله وهما قوله تعالى: ﴿وَظِلَالُهُم بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ﴾ وقوله تعالى: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِن شَيْءٍ يَتَفَيَّأُ ظِلَالُهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾.

[٤٨٠] فبين تعالى في هاتين الآيتين بيانًا لا إشكال فيه: أن ميل الفيء والظل بالغدوات والعشيات من كل ذي ظل هو معنى السجود المذكور في الآية لا السجود المعهود عندنا. وصح بهذا أن لفظة السجود هي من الأسماء المشتركة التي تقع على نوعين فأكثر.

[٤٨١] وأما قوله تعالى: ﴿قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾. قد علمنا بالضرورة والمشاهدة أن القول في اللغة التي نزل بها القرآن إنما هو دفع آلات الكلام من أنابيب الصدر والحلق والحنك واللسان والشفتين والأضراس بهواء يصل إلى أذن السامع. فيفهم به مرادات القائل، فإذ لا شك في هذا فكل من لا لسان له ولا شفتين ولا أضراس ولا حنك ولا حلق فلا يكون منه القول المعهود منا. هذا مما لا يشك فيه ذو عقل. فإذ هذا هكذا كما قلنا بالعيان.

Böylece nassın kendisiyle geldiği her bir söz ve bu sıfata sahip olmayan varlıklardan haber veren her bir lafız, bizce bilinen bir söz ya da kelâm değildir, elbette onun başka bir manası vardır. İşte bu durum, açıkladığımız gibi olunca, yüce Allah'ın *"Gökler ve yer isteyerek geldik dediler."* (Fussilet 41/11) şeklindeki sözünün manasının göklerde ve yerde hükmünün ve tasarrufunun (cereyan etmesi) olduğu zorunlu olarak anlaşılır. "Yüce Allah'ın emaneti göklere, yere ve dağlara arz etmesi; bunlardan her birinin bu emaneti yüklenmekten çekinmesi (ve onun sorumluluğundan korkmaları)[115]" şeklindeki "arza" gelince, bunun keyfiyetini ne biz ne de insanlardan herhangi bir kimse biliyor değildir. Bu, yüce Allah'ın *"Ben onları (İblis ve soyunu) ne göklerin ve yerin yaradılışına ne de bizzat kendilerinin yaradılışına şahit tuttum."* (Kehf 18/51) şeklindeki sözünün açıklamasıdır. Kendisi için bir başlangıç olduğu halde varlığın başlangıcının bilinmesini üstüne alan (tekellüf eden) ya da başkasına emreden kimse elbette ona benzemez; böylece o, var olanın keyfiyetinin niceliğinin bilinmesini murat eder. Bu durum, Allah'ın şu sözüne dahildir: *"Hakkında bilgi sahibi olmadığınız şeyi ağızlarınızda geveleyip duruyorsunuz. Bunun önemsiz olduğunu sanıyorsunuz. Halbuki bu Allah katında çok büyüktür."* (Nûr 24/15). Ancak şu kadar var ki biz, yüce Allah'ın emaneti göklere, yere ve dağlara arz etmediğini yakinen bilmekteyiz. Ancak emaneti onlara arz ettiğinde onlarda temyiz[116] özelliği ve kendisiyle emaneti idrak edecekleri bir kuvvet yaratmıştır. Gökler, yer ve dağlar emaneti kabul etmekte çekindiler ve bundan korktular. Bunun üzerine Allah Teâlâ söz konusu temyiz melekesini onlardan çekip aldı ve emanetin sorumluluğunu onlardan kaldırdı. Bu, yüce Allah'ın kelâmının gerektirdiği bir durumdur. Bizim buna ilâve edeceğimiz bir şey yoktur.

[482] Yaratmanın başlangıcından sonra onlara gelince, bunların keyfiyetleri bilinmektedir. Nitekim yüce Allah, *"Rabbinin sözü doğruluk ve adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözünü değiştirecek kimse yoktur."* (En'âm 6/115) buyurmuştur. Böylece yüce Allah'ın mahlûkâtına icra ettiği şeyleri tertip edip düzenlemesinden dolayı O'nun sözünde herhangi bir değişikliğin olmayacağı sabit olmuştur. Bu konuda peygamberlere (a.s.) ait konum ve tabiatların değiştirdiği hususlar (yani mûcizeler) bunun dışındadır.

فكل قول ورد به نص ولفظ مخبر به عمن ليست هذه صفته فإنه ليس هو القول المعهود عندنا لكنه معنى آخر فإذ هذا كما ذكرنا فبالضرورة قد صح أن معنى قوله تعالى: ﴿قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ إنما هو على نفاذ حكمه عز وجل فيهما وتصريفه لهما. وأما عرضه تعالى الأمانة على السموات والأرض والجبال وإباية كل واحد منها فلسنا نعلم نحن ولا أحد من الناس كيفية ذلك. وهذا نص قوله تعالى: ﴿مَّا أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ﴾ فمن تكلف أو كلف غيره معرفة ابتداء الخلق وأن له مبدئًا لا يشبهه ألبتة، فأراد معرفة كيف كان فقد دخل في قوله تعالى: ﴿وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُم مَّا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِندَ اللَّهِ عَظِيمٌ﴾. إلا أننا نوقن أنه تعالى لم يعرض على السموات والأرض والجبال الأمانة إلا وقد جعل فيها تمييزًا لما عرض عليها وقوة تفهم بها الأمانة فيما عرض عليها. فلما أبتها وأشفقت منها سلبها ذلك التمييز وتلك القوة، وأسقط عنها تكليف الأمانة، هذا ما يقتضيه كلامه عز وجل. ولا مزيد عندنا على ذلك.

[٤٨٢] وأما ما كان بعد ابتداء الخلق فمعروف الكيفيات قال تعالى ﴿وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ﴾. فصح أنه لا تبديل لما رتبه الله تعالى مما أجرى عليه خلائقه حاشا ما أحال فيه الرتب والطبائع للأنبياء عليهم السلام.

[483] Eğer onlar, yüce Allah'ın taşları tasvir ettiği *"Taşlardan öylesi vardır ki içinden ırmaklar fışkırır; öylesi var ki çatlar da bağrından su kaynar, öylesi de var ki Allah korkusundan aşağı düşer. Allah, yaptıklarınızı bilmez değildir."* (Bakara 2/74) meâlindeki sözünü gerekçe göstererek itiraz edecekler olursa; taşların şeriat ile emredilmediklerini, akıllarının olmadığını ve kendilerine bir nebî (uyarıcı) gönderilmediğini zorunlu olarak biliriz. Nitekim Allah Teâlâ *"Biz nebî göndermedikçe azap edici değiliz."* (İsra 17/15) diye buyurmuştur. Burada herhangi bir şüphe olmadığına göre, Allah'tan gelen sözün şu üç manadan birine yorumlanması gerekir:

[484] **[I]** Bunlardan biri, yüce Allah'ın *"Taşlardan öylesi vardır ki Allah korkusundan aşağı aşağı yuvarlanır"* (Bakara 2/74) sözündeki zamirin, "*Bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katı oldu..."* (Bakara 2/74) meâlindeki âyetin başlangıcında zikredilen *"kalplere"* dönmesidir. Böylece yüce Allah, bu katılaşmış kalplerden bazılarının günün birinde imanı kabul edeceğini; neticede (iman eden kalbin) Allah korkusundan dolayı sertlikten (kasvet) yumuşaklığa (lîn) geçeceğini hatırlatmıştır. Bu durum, duyuların idraki ile şahit olunan bir durumdur. Bazen kaskatı kalpler Allah'ın lütfü ile yumuşar ve âsi kimseler Allah'tan haşyet duyabilir. Nitekim Allah Teâlâ, *"Kitap ehlinden öyleleri var ki Allah'a inanırlar, size indirilene ve kendilerine indirilene inanırlar; Allah'a karşı saygılıdırlar; Allah'ın âyetlerini birkaç paraya satmazlar..."* (Âl-i İmrân 3/199) şeklinde haber vermiştir. Yine Allah Teâlâ, *"Bedevi Araplar, küfür ve iki yüzlülükçe daha yaman ve Allâh'ın, Elçisi'ne indirdiği şeylerin sınırlarını tanımamağa daha müsâittirler. Allâh bilendir, hüküm ve hikmet sâhibidir."* (Tevbe 9/97) buyurduktan sonra bedevilerden bazılarının Allah'a iman ettiğini bildirmiştir. Bu, doğruluğu kesin olan açık bir manadır.

[485] **[II]** İkinci mana ise şöyledir: Âyette zikredilen haşyet (korku), Allah Teâlânın hükmünün uygulanması ve gücünün câri olması anlamındadır. Nitekim bu hususu, göklerden ve yerden hikaye yoluyla "İsteyerek geldik dediler." (Fussilet 41/11) sözünün açıklamasında ifade etmiştik. Yüce Allah bu durumu şu lafızlarla açıklayıp şöyle buyurdu: *"Böylece onları iki günde yedi gök olarak yarattı ve her göğe görevini vahyetti."* (Fussilet 41/12)

[٤٨٣] فإن اعترضوا أيضًا بقول الله تعالى يصف الحجارة وأن من الحجارة ﴿لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾. فقد علمنا بالضرورة أن الحجارة لم تؤمر بشريعة ولا بعقل ولا بعث إليها نبي، قال تعالى: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾. فإذ لا شك في هذا فإن القول منه تعالى يخرج على أحد ثلاثة أوجه:

[٤٨٤] إحداها أن يكون الضمير في قوله تعالى: ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ﴾ راجع إلى القلوب المذكورة في أول الآية في قوله تعالى: ﴿ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُم مِّن بَعْدِ ذَٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً﴾ الآية. فذكر تعالى أن من تلك القلوب القاسية ما يقبل الإيمان يومًا ما فيهبط عن القسوة إلى اللين من خشية الله تعالى. وهذا أمر يشاهد بالعيان، فقد تلين القلوب القاسية بلطف الله تعالى ويخشى العاصي. وقد أخبر عز وجل: أن من أهل الكتاب من يؤمن بالله وما أنزل إلينا وما أنزل إليهم. وكما أخبر تعالى أن من الأعراب من يؤمن بالله من بعد أن أخبر تعالى أن الأعراب أشد كفرًا ونفاقًا وأجدر ألا يعلموا حدود ما أنزل الله على رسوله. فهذا وجه ظاهر متيقن الصحة.

[٤٨٥] والوجه الثاني: أن الخشية المذكورة في الآية إنما هي التصرف بحكم الله تعالى وجري أقداره كما قلنا في قوله تعالى عز وجل حاكيًا عن السماء والأرض: ﴿قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ﴾ وقد بين جل وعز ذلك موصولًا بهذا اللفظ فقال جل وعز: ﴿فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا﴾

Neticede yüce Allah, bütün kapalılıkları bertaraf eden bir açıklıkla, göklerin ve yerin bu itaati ancak Allah'ın onlara yönelik tasarrufu ve bizzat yedi göğe ve her bir semaya kendi işini vahyetmesi şeklindeki hükmü olduğunu beyan etmiştir. Bundan dolayı sözümüzün doğruluğu yüce Allah'ın beyanı ile açıkça anlaşılmaktadır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[486] Bu açıklamalar vesilesi ile göklerin, yerin ve dağların emaneti kabul etmekten çekindikleri hususu anlaşılmıştır. Ancak yüce Allah emaneti onlara, cansızlık ve temyiz kabiliyetlerinin olmamasından dolayı yüklememiştir. Akıl sahibi olan herkes, bu sıfata (cansız ve temyiz kabiliyeti bulunmama sıfatına) sahip olan bir şeyin şeriat, emir ve nehiyleri kabul etmesinin imkânsızlığını bilir. Nitekim Allah Teâlâ, *"İnkârcılara seslenenin durumu, bağırıp çağırmadan başka bir şey işitmeyen hayvana haykıran çobanın durumuna benzer. Onlar sağır, dilsiz ve kördürler; çünkü onlar düşünmezler."* (Bakara 2/171) âyetinde belirttiği üzere, böyle davranan kimseyi zemmetmiştir. Bir müslümanın, Allah'ın zemmettiği bir fiili O'na nispet etmesi doğru olmaz.

[487] **[111]** Üçüncü manası ise şöyledir: Yüce Allah, *"Taşlardan öylesi vardır ki Allah korkusundan aşağı yuvarlanırlar."* (Bakara 2/74) sözüyle, "dağı" kastetmiş olabilir. Söz konusu dağ, Allah'ın "Kelime"si olan Mûsâ'nın (a.s.) kendisini görmeyi istediği günde yüce Allah dağa tecelli edince paramparça olmuştu. Böylece taşlardan meydana gelen dağ, Allah korkusundan dolayı yerinden aşağıya yuvarlanmış ve paramparça olmuştur. Bu durum bir âyet ve bir mûcizedir, özellikle dağdaki tabiatın değişmesidir. Bazen "yehbitu" (düşüyor) fiili "h-b-t" (düştü) anlamına gelir. Nitekim Allah Teâlâ, *"İnkarcılar sana tuzak kuruyorlardı…"* (Enfâl 8/30) buyurmuştur. Bu âyetin manasının "Sana tuzak kurdukları zaman" şeklinde olduğunda şüphe yoktur.

[488] Aşağıdaki âyetlerde Allah Teâlâ, taşların cansız varlıklar olduklarını ve temyiz kabiliyetlerinin bulunmadığını açıklamıştır: Allah Teâlâ, dostu İbrâhim'in (a.s.) babasının putlara tapınmasına karşı çıkmasını anlatırken *"(Ey babacığım!) Niçin duymayan görmeyen şeylere tapınıyorsun."* (Meryem 19/42) şeklindeki sözü böyledir. Ayrıca "Yoksa onlar kendilerine Allah'tan başka şefaatçiler mi edindiler? De ki: "O şefaatçiler hiçbir şeye güç yetiremez, hiçbir şeyi kavrayamaz olsalar da mı?" (Zümer 39/43) sözü de böyledir.

فبين الله تعالى بيانًا رفع كل إشكال أن تلك الطاعة من السموات والأرض إنما هي تصرفه لها وقضاؤه تعالى إياهن سبع سموات ووحيه في كل سماء أمرها فصح قولنا نصًا جليًا ببيان الله تعالى لذلك، والحمد الله رب العالمين.

[٤٨٦] وصح بهذا إباية السموات ولأرض والجبال من قبول الأمانة إنما هو لما ركبها الله تعالى عليه من الجمادية، وعدم التمييز، وقد علم كل ذي عقل امتناع قبول ما هذه صفته للشرائع والأوامر والنواهي، وقد ذم الله تعالى من ﴿يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً﴾ ولا يحل لمسلم أن ينسب إلى الله تعالى فعلًا ذمه.

[٤٨٧] والوجه الثالث: أن يكون الله تعالى عنى بقوله: ﴿وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ﴾ الجبل الذي صار دكًا إذ تجلى الله تعالى له يوم سأله كليمه عليه السلام الرؤية، فذلك الجبل بلا شك من جملة الحجارة وقد هبط عن مكانه من خشية الله تعالى وهذه معجزة وآية وإحالة طبيعة في ذلك الجبل خاصة. ويكون يهبط بمعنى هبط كما قال الله عز وجل﴿وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾. ومعناه بلا شك وإذ مكر.

[٤٨٨] وبين قوله تعالى مصدقًا إبراهيم خليله صلى الله عليه وسلم في إنكاره على أبيه عبادة الحجارة لم تعبد ما يسمع ولا يبصر وقوله تعالى ﴿أَمِ اتَّخَذُوا مِن دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أَوَلَوْ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَايَعْقِلُونَ﴾ .وما هي عليه من الجمادية و عدم التمييز.

[489] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Böylece taşların akledemeyeceği hususunda herhangi bir şüphenin ortaya çıkmasının imkân dâhilinde olmadığı anlaşılmış oldu. Çünkü onların tapındıkları taşlar/putlar, akledemeyen varlıklardandır. İnkârcıların melekler, Mesih ve annesi ve cinlerden tapındıkları diğer varlıklara gelince, bunların hepsi akıllı ve mümeyyiz varlıklardır. Dolayısıyla sadece taşlar geri kalmıştır ve nas ile sabit olmuştur ki taşlar akledemezler. Bu durum nassın, aklın zorunluluğu ve duyuların müşâhedesiyle yakinen bilinince, bizce bilinen "nutku" (düşünüp konuşma melekesi), "temyiz" ve "haşyet"i taşlardan nefyetmek gereklidir. İşte bu sözümüzün özüdür. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[490] Taşın (Hacerülesved) dili ve dudaklarının olduğunu, Kâbe'nin de bu özelliklere sahip olduğunu; dağların uzadığını ve yine dağların aynı şekilde boyun eğdiğini haber veren hadislere gelince, bunlar yalancı ve güvenilmez kimselerin naklettiği uydurulmuş hurafelerdir. Bunlardan hiçbiri isnat açısından sahih değildir. Bu konuda sözü uzatmaya gerek yoktur. İmamlardan hadis alan kimseler, bu nevi uydurma haberlerden ya da doğruluğa yakın olan şeylerden rivayet edilmesi câiz olarak görülen şeylerden hiçbirini sahih hadis tasnifine dahil etmemişlerdir.

[491] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu konuda (yani cansız varlıkların akledip düşünme ve temyiz kabiliyetlerinin olmadığı konusunda) bize muhalefet edenler, -okuduğumuz âyetlerdeki "secde", "tesbih" ve "haşyet" şeklindeki mezkûr sözlerin, aramızda bilinen sıfatlar nevinden olmadığı anlaşılınca-, onların hepsi bunları kabul etmek suretiyle isteyerek ve istemeyerek bize muvafakat etmişlerdir. Nitekim bu durum Arap şiirinde de dile gelmiştir. Şair şöyle demiştir: "Yürüyüş boyunca devem bana şikayette bulundu."

[492] Bir başka şair şöyle demiştir: "İki göz ona "Duyduk ve itaat ettik." dedi. [Gözler inci gibi şiştiler.]"

[493] Çoban da şöyle demiştir: "Başların kesilmesini istedikleri zaman, baltaların endişesi ortaya çıkar."

[٤٨٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فصح بهذا صحة لا مجال للشك فيها أن الحجارة لا تعقل لأنها هي التي كانوا يعبدون مما لا يعقل. وأما سائر ما كانوا يعبدون من الملائكة والمسيح وأمه عليهما السلام ومن الجن. فكل هؤلاء عاقلون مميزون فلم يبق إلا الحجارة فصح بالنص أنها لا تعقل وإذ تيقن ذلك بالنص وبالضرورة وبالمشاهدة. فقد انتفى عنها النطق والتمييز والخشية المعهود كل ذلك عندنا وهذا نص قولنا، والحمد الله رب العالمين.

[٤٩٠] وأما الأحاديث المأثورة في أن الحجر له لسان وشفتان والكعبة كذلك، وأن الجبال تطاولت، وخشع جبل كذا فخرافات موضوعة نقلها كل كذاب وضعيف لا يصح شيء منها من طريق الإسناد أصلًا. ويكفي من التطويل في ذلك أنه لم يدخل شيئًا منها من انتدب من الأئمة لتصبيف الصحيح من الحديث أوما يستجاز روايته مما يقارب الصحة.

[٤٩١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وكل من يخالفنا في هذا فإنه إذا أقر لنا أن القول المذكور في الآيات التي تلونا، والسجود والتسبيح والحشية ليس شيء منه على الصفة المعهودة بيننا، فقد وافقنا أحب أو كره وهم كلهم مقرون بذلك، وقد جاء ذلك في أشعار العرب. قال الشاعر: شَكَا إليَّ جَمَلِي طُولَ السَّرى

[٤٩٢] وقال آخر: فَقَالَتْ لَهُ الْعَيْنَانُ سَمْعًا وَطَاعَةً

[٤٩٣] وقال الراعي: قَلَقَ الْفُؤُوسِ إِذَا أَرَدْنَ نُصُولاَ

[494] Yüce Allah'ın, *"Derken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvarla karşılaştılar, o (Hızır) hemen onu doğrulttu."* (Kehf 18/77) meâlindeki sözü de bu hususla alakalıdır. Şüphesiz bu durum, canlılarda bilinen iradeden farklıdır. Böylece bizim görüşümüz, nas ve aklın zarûretiyle sahih olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[495] Allah Resulü'nün (s.a.) *"Kıyamet günü boynuzsuz koç boynuzludan hakkını alacaktır."*[117] şeklindeki sözüne gelince, şüphesiz Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve (göklerde) iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi ancak sizin gibi topluluklardır. Biz Kitap'ta hiçbir şeyi eksik bırakmadık. Nihayet hepsi toplanıp Rablerinin huzuruna getirilecektir."* (En'âm 6/38), *"Vahşi hayvanlar toplanıp bir araya getirildiğinde.."* (Tekvîr 81/5).

[496] Böylece hayvanların haşr olunacakları hususu şüphesiz doğrudur. Allah Teâlâ, mahlûkâtından dilediği şeyleri dilediği kimselere musallat kılabilir. Dünya hayatında boynuzlu koçu boynuzsuz koça musallat kılınca, âhirette kıyamet günü boynuzsuz koçu boynuzlu olana musallat kılmaya Allah'ın yetkisi vardır. Halbuki hayvanların şeriat ile kulluk etmeleri hususunda ne bir nas, ne icmâ, ne akli bir delil, ne de nakli bir delil gelmiştir. Bu, kabul ettiğimiz şeylerdendir ve şöyle deriz: Allah dilediği şeyi yapar; Allah'ın öğrettiklerinden başka bizim ilmimiz yoktur. Başarı ancak Allah'ın yardımıyladır.

Nebîlerin (a.s.) Günümüzde Nebî Olmadıkları ve Resullerin de Günümüzde Resul Olmadıklarını İddia Edenlerin Reddedilmesi

[497] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu görüş, bidatçı bir fırkanın sözüdür. Onlar, Muhammed b. Abdullah b. Abdülmuttalib'in (s.a.) (kendi döneminde) Allah'ın Elçisi (s.a.) olduğu halde, şu anda Allah'ın Elçisi (s.a.) olmadığını iddia ederler. Bu, Eş'ariyye[118] fırkasının dile getirdiği bir görüştür.[119]

[498] Günümüz Eş'ariyye mensuplarının önde gelenlerinden biri olan Süleymân b. Halef el-Bâcî[120], Horasan'da Mâverâünnehir bölgesinin hakimi olan Mahmud b. Sebuktekin'in[121] (Allah ona rahmet etsin) bu meseleden dolayı Muhammed b. Hasan ibn Fûrek el-İsfahânî'yi[122] zehirleyerek öldürdüğünü bana haber vermiştir.

[٤٩٤] ومن هذا الباب قوله تعالى:﴿جِدَارًا يُرِيدُ أَن يَنقَضَّ﴾ وهذا بلا شك غير الإرادة المعهودة من الحيوان فصح قولنا بالنص والضرورة، والحمد الله رب العالمين.

[٤٩٥] وأما قول رسول الله صلى الله عليه وسلم: يوم يقتص للشاة الجماء من الشاة القرناء. فقد قال الله تعالى:﴿وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُم مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِن شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ﴾ وقال تعالى: ﴿وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ﴾.

[٤٩٦] فصح أنها تحشر بلا شك، ويسلط الله تعالى ما يشاء من خلقه على ما يشاء. فإذا سلط القرناء على الجماء في الدنيا فله تعالى أن يسلط الجماء على القرناء في الآخرة يوم القيامة. ولم يأتي نص ولا إجماع ولا دليل عقل ولا دليل خبر على أن المواشي متعبدة بشريعة. وهذا مما نقربه ونقول يفعل الله ما يشاء ولا علم لنا إلا ما علمنا. وبالله تعالى التوفيق.

الرد على من زعم أن الأنبياء عليهم السلام ليسوا أنبياء اليوم ولا الرسل اليوم رسلًا

[٤٩٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** حديث فرقة مبتدعة تزعم أن محمد بن عبد الله بن عبد المطلب صلى الله عليه وسلم ليس هو الآن رسول الله صلى الله عليه وسلم وهذا قول ذهب إليه الأشعرية.

[٤٩٨] وأخبرني سليمان بن خلف الباجي وهو من مقدميهم اليوم أن محمد بن الحسن بن فورك الأصبهاني على هذه المسئلة قتله بالسم محمود بن سبكتكين صاحب مادون وراء النهر من خرسان رحمه الله.

[499] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İslâm'ın başlangıcından kıyamet gününe varıncaya kadar bütün müslümanların üzerinde ittifak ettikleri esaslardan dolayı bu görüş, Allah'a ve Resulü'ne muhalefet eden çirkin bir sözdür. Şu kadar var ki Eş'arîleri buna sevkeden şey "Ruh arazdır, araz olan şeyler devamlı bir şekilde yok olurlar, tekrar yaratılırlar ve iki vakitte bâki kalmazlar." şeklindeki yanlış/fasit görüşleridir. Onlara göre Allah Elçisi'nin (s.a.) ruhu fenâ bulmuş ve yok olmuştur. Şu anda Allah katında Hz. Peygamber'e ait bir ruh bulunmamaktadır. Allah Elçisi'nin cesedine gelince o, cansız bir şekilde kabrinde yatmaktadır. Bu görüşün neticesi olarak [Eş'arîlere göre] Hz. Peygamber'in nübüvveti ve risâleti sona ermiştir.

[500] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Böyle bir sözü söylemekten Allah'a sığınırız. Şüphesiz bu söz, tereddüte mahal bırakmayacak derecede açık bir küfürdür. Bu çirkin ve iğrenç görüşün, yüce Allah'ın ve Elçisi'nin emrettiği hususlara muhalif olması geçersiz olması için yeterlidir.

[501] Her fırka ve her gruptan oluşan müslümanların tamamı, yeryüzünün doğusundan batısına kadar her yerde her gün beş sefer seslerinin en üst perdesiyle okudukları ezan konusunda ittifak etmişlerdir. Yüce Allah, "Şehadet ederim ki Allah'tan başka ilâh yoktur ve yine şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Elçisi'dir." şeklindeki ifadelerle Elçisi'nin ismini kendi isminin yanında koymuştur. Kendi nefislerine güvenen bu kimselerin görüşüne göre ezan yalan söylemektedir ve onu (ezanı) emreden kimse de yalancı omaktadır. Onların görüşüne göre ezanın "Şehadet ederim ki Muhammed Allah'ın Elçisi idi." şeklinde olması lazım gelir. Çünkü bir kimse, şu anda varlığı sona ermiş olduğu halde bir şeyin var olduğunu haber verse, o kişi yalancıdır. Zira ezan onların görüşüne göre yalandır. Bu ise apaçık bir küfürdür.

[502] Aynı şekilde "Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun Elçisi'dir." sözüyle ölülerine telkinde bulunmaları bakımından -herhangi birinin itirazı olmaksızın- bütün müslümanların üzerinde ittifak ettikleri husus da, Eş'arîlerin görüşüne göre bâtıldır ve geçersizdir.

[٤٩٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذه مقالة خبيثة مخالفة لله تعالى ولرسوله صلى الله عليه وسلم ولما أجمع عليه جميع أهل الإسلام مذ كان الإسلام إلى يوم القيامة وانما حملهم على هذا قولهم الفاسد إن الروح عرض والعرض يفنى أبدًا ويحدث ولا يبقى وقتين. فروح النبي صالى الله عليه وسلم عندهم قد فنيت وبطلت ولا روح نه الآن عند الله تعالى. وأما جسده ففي قبره موات فبطلت نبوته بذلك ورسالته.

[٥٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ونعوذ بالله من هذا القول فإنه كفر صراح لا ترداد فيه، ويكفي من بطلان هذا القول الفاحش الفظيع أنه مخالف لما أمر الله عز وجل به ورسوله صلى الله عليه وسلم.

[٥٠١] واتفق عليه جميع أهل الإسلام من كل فرقة ومن كل نحلة من الأذان في الصوامع كل يوم خمس مرات في كل قرية من شرق الأرض إلى غربها بأعلى أصواتهم، قد قرنه الله تعالى بذكره: أشهد أن لا إله إلا الله وأشهد أن محمد رسول الله. فعلى قول هؤلاء الموكلين إلى أنفسهم يكون الآذان كذبًا ويكون من أمر به كاذبًا وإنما كان يجب أن يكون الأذان على قولهم أشهد أن محمدًا كان رسول الله. وإلا فمن أخبرعن شيء كان وبطل أنه كائن الآن فهو كاذب، فالأذان كذب على قولهم. وهذا كفر مجرد.

[٥٠٢] وكذلك ما اتفق عليه جميع أهل الإسلام بلا خلاف من أحد منهم من تلقين موتاهم: لا إله إلا الله محمد رسول الله، فإنه باطل على قول هؤلاء.

[503] Yine Allah Resulü'nün (s.a.) savaşları sırasında amel ettiği ve kendisinden sonra ebedîyen amel edilmesini yüce Allah'tan alarak emrettiği hususlar da böyledir. İslâmiyet'in başlangıcından itibaren ilk müslümandan sonuncusuna, yeryüzünün doğusundan batısına kadar insanlardan ve cinlerden oluşan müslümanların tamamı, -herhangi bir muhalefet olmaksızın- helâlin haram kılınması veya cizye sebebiyle kan dökülmesinin (el-haknu bi'l-cizye) söz konusu olduğu hususlarda, kâfirlere "Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed de onun Elçisi'dir." demelerinin teklif edildiği hususunda, kesin bir bilgi ile Hz. Peygamber'i ve uygulamalarını kabul etmek üzere ittifak etmişlerdir. Dolayısıyla (akıldan) yoksun bu kimselerin (yani Eş'arîlerin) sözüne göre "Allah'tan başka ilâh yoktur, Muhammed O'nun Elçisi'dir" sözünün hükümsüz ve yalan olması gerekir. Ancak bunların "Muhammed Allah'ın Elçisi idi." şeklinde söylemekle sorumlu tutulmaları gerekir.

[504] Yüce Allah'ın *"Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise anlatmadık."* (Nisâ 4/164), *"Allah'ın peygamberleri toplayıp size ne cevap verildi dediği gün..."* (Mâide 5/109) ve *"Peygamberler ve şehitler getirilirler..."* (Zümer 39/69) meâlindeki sözleri de böyledir. Böylece yüce Allah bu âyetlerde, peygamberini, ölüler oldukları halde "Resul/peygamber" şeklinde isimlendirmiştir. Kıyamet gününde de onları nebîler ve resuller diye isimlendirmiştir.

[505] İster farz isterse nafile olsun, namaz kılan her bir kimsenin "Ey Nebî! Sana selam olsun. Allah'ın rahmet ve bereketi senin üzerine olsun." şeklinde söylediği söz olması bakımından insanların üzerinde icmâ ettiği ve nassın getirdiği şey de böyledir. Şayet Hz. Peygamber'in ruhu (şu anda) mevcut ve diri (kaim) olmamış olsa idi, bu durumda yok olana (adem) selam verilmesi gevezelîk ve boş bir şey olurdu.

[506] Eğer onlar (Eş'arîler), "Ölü olan bir kimse, nasıl olur da Allah'ın Elçisi olur? Resul, risâlet vesilesi ile Allah'tan (vahiy olarak aldıklarını) dile getiren bir kimsedir." derlerse, onlara şöyle denilir: Evet, Allah Teâlâ'nın sadece bir defa elçi olarak gönderdiği bir kimse ebedîyen Allah'ın Elçisi'dir. Çünkü peygamber ebedîyen kendisinden bir şey eksilmeyecek yüce bir mertebe elde etmiştir ve peygamberden bu isim ebedîyen sakıt olmaz. Şayet dediğiniz şey olsa idi, bu durumda Resûlullah'ın (s.a.) hayatta iken Yemenlilere peygamber olmaması lazım gelirdi. Çünkü o, Yemenlilerle konuşmamış, onlara doğrudan bir söz söylememiştir.

[٥٠٣] وكذلك ما عمل به رسول الله صلى الله عليه وسلم مدة قتاله الأمة، وأمره عن الله عز وجل بأن يعمل به بعده أبدًا، وأجمع على القول به والعمل جميع أهل الإسلام من أول الإسلام إلى آخره ومن شرق الأرض إلى غربها إنسهم وجنهم بيقين مقطوع به دون مخالف فيما تخرج به الدماء من التحليل إلى التحريم أو إلى الحقن بالجزية من أن يعرض على أهل الكفر أن يقولوا: لا إله إلا الله محمد رسول الله، فيجب على قول هؤلاء المحرومين أن هذا باطل وكذب، وإنما كان يجب أن يكلفوا أن يقولوا إن محمدًا كان رسول الله.

[٥٠٤] وكذلك قوله تعالى: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾ وكذلك قوله تعالى: ﴿يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ﴾ وقوله تعالى: ﴿وَجِيءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءِ﴾. فسماهم الله رسلاً وقد ماتوا وسماهم نبيين ورسلاً وهم في القيامة.

[٥٠٥] وكذلك ما أجمع الناس عليه وجاء به النص من قول كل مصل فرضًا أو نافلة السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، فلو لم يكن روحه عليه السلام موجودًا قائمًا لكان السلام على العدم هدرًا.

[٥٠٦] فإن قالوا كيف يكون ميتًا رسول الله وإنما الرسول هو الذي يخاطب عن الله بالرسالة. قيل لهم: نعم يكون من أرسله الله تعالى مرة واحدة فقط رسولاً لله تعالى أبدًا، لأنه حاصل على مرتبة جلالة لا يحطه عنها شيء أبدًا. ولا يسقط عنه هذا الاسم أبدًا. ولو كان ما قلتم لوجب أن لا يكون رسول الله صلى الله عليه وسلم رسولاً إلى أهل اليمن في حياته، لأنه لم يكلمهم ولا شافههم.

[507] Yine onların görüşüne göre Allah Resulü'nün, insanlara hitap ettiği ve onlarla konuştuğu müddetçe Allah'ın Elçisi olması lazım gelir; sustuğunda ya da yemek yediğinde veya uyuduğunda yahut hanımlarıyla birlikte olduğunda Allah'ın Elçisi olamaz. Bu ise küfürle karışmış ahmaklıktır ve akıl sahibi kimselerin icmâsına aykırıdır. Aşırılığa düşmekten Allah'a sığınırız.

[508] Yine yüce Allah'ın Kur'ân'da zikrettiği isrâ haberinde[123] -ki bu tevâtürle nakledilmiş menkul bir haberdir ve nübüvvetin delillerinden birisidir- Allah Resulü'nün (a.s) her bir semada peygamberleri gördüğü belirtilmiştir. Buna göre Allah Resulü, bizzat kendileri olan ruhlarını mı görmüştür? Bunu ya da bunun bir kısmını yalanlayan kimse şüphesiz İslâm'dan çıkmıştır. Aşırılığa düşmekten Allah'a sığınırız. Bunlar kaçınılmaz kesin delillerdir.

[509] Resûlullah'tan (s.a.) şu şekilde haber verdiği hususu sahih olarak gelmiştir: "Allah Teâlâ'nın bizlerden gelen salâtü selâmları kendisine ulaştıran melekleri vardır."[124] ve "Onu rüyasında gören kimse gerçekten onu görmüştür."[125]

[510] Bazı Eş'arîlerin, "Hz. Peygamber'in hanımları (ümmühâtü'l-mü'minîn) (Allah onlardan razı olsun), şu anda müminlerin anneleri değillerdir. Fakat onlar yaşadıkları dönemde müminlerin anneleri idiler." şeklinde söz söyledikleri bilgisi bana ulaşmıştır.

[511] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu durum, apaçık bir sapıklık ve ahmaklıktır. Şayet durum böyle olsa idi, bir kimseyi doğuran annesi ve onu dünyaya getiren babası, onun anne ve babası olmazdı. Ancak annesi, ona hamile iken ve sadece doğum sırasında onun annesi olurdu. Aynı şekilde babası da (ana rahmine) inzâl ettiği anda sadece babası olur, bu andan sonra babası olmazdı. Bu görüş, zerre kadar aklı olan bir kimsenin kendisi hakkında razı olmayacağı saçma görüşlerden birisidir.

[٥٠٧] ويلزم أيضًا أن لا يكون رسول الله إلا ما دام يكلم الناس. فإذا سكت أو أكل أو نام أو جامع لم يكن رسول الله. وهذا حمق مشوب بكفر وخلاف للإجماع المتيقن ونعوذ بالله من الخذلان.

[٥٠٨] وأيضًا، فإن خبر الإسراء الذي ذكره الله عز وجل في القرآن وهو منقول نقل التواتر وأحد أعلام النبوة ذكر فيه رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه رأى الأنبياء عليهم السلام في سماء سماء. فهل رأى إلا أرواحهم التي هي أنفسهم؟ ومن كذب بهذا أو بعضه؟ فقد انسلخ عن الإسلام بلا شك ونعوذ بالله من الخذلان.وهذه براهين لا محيد عنها.

[٥٠٩] وقد صح عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: أنه أخبر أن لله ملائكة يبلغونه منا السلام وأنه من رآه في النوم. فقد رآه حقًا.

[٥١٠] ولقد بلغني عن بعضهم أنهم يقولون:إن أمهات المؤمنين رضوان الله عليهن لسن الآن أمهات المؤمنين لكنهن كن أمهات المؤمنين.

[٥١١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا ضلال بحت وحماقة محضة. ولو كان هذا الواجب أن لا تكون أم المرء التي ولدته وأبوه الذي ولده أباه ولا أمه، إلا في حين الولادة والحمل من الأم فقط، وفي حين الإنزال من الأب فقط لا بعد ذلك وهذا من السخف الذي لا يرضى به لنفسه ذو مسكة.

[512] Eğer onlar (Eş‘arîler), “Ömer’in ya da Osman’ın bugün müminlerin emiri olduğunu söyler misiniz?” diye sorarlarsa, onlara şöyle cevap veririz: “Hayır, bu icmâdır. Çünkü bir kimsenin yönetici olması (emîr), ancak onun emrine boyun eğmenin zorunlu olması durumunda mümkün olur. Bu ise Hz. Peygamber hariç, ölümden sonra hiçbir kimse için geçerli değildir. Ancak bu hüküm, her halifeden sonra başa geçen halifeye sadece hayatı boyunca aittir.” Böylece Eş‘arîlerin bu konuda kendi görüşlerinin doğruluğuna dair bir delil ileri sürmeleri sonuçsuz kalmıştır.

Ruhların Tenâsühünü Kabul Edenler

[513] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ruhların tenâsühünü[126] kabul edenler iki gruba ayrıldılar. **Birinci grup**, ruhun cesetten ayrıldıktan sonra -her ne kadar ayrıldığı bedenin cinsinden olmasa da- başka bir bedene girdiğini ileri sürmüştür. Bu görüş, Ahmed b. Hâbıt ve Ahmed b. Hâbıt’ın[127] öğrencisi olan Ahmed b. Nânûs’un[128], Ebû Müslim el-Horasânî’nin[129] ve tabip olan Muhammed b. Zekeriyyâ’nın[130] görüşüdür. Bu hususu Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî, *“İlm-i ilâhî”*[131] diye isimlendirilen kitabında bu görüşün Karmatîlerin[132] görüşü olduğunu açıklamıştır. Bazı eserlerinde Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî şöyle demiştir: “Ruhların, hayvan suretindeki bedenlerden insan suretindeki bedenlere doğru hareket etmelerini engellemenin bir imkânı yoktur. Bu ancak, boğazlanması câiz olan hayvanların öldürülmeleri ve boğazlanmaları ile mümkündür.”[133]

[514] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Gördüğünüz gibi bunlar delili olmayan iddialar ve hurafelerdir.

[515] Söz konusu kimseler (Ahmed b. Hâbıt, Ahmed b. Nânûs ve Falz el-Hadesî) tenâsühün ancak azap ve sevap yoluyla olduğu görüşünü kabul etmiştir. Onlar, kötü amel sahibi bir fâsıkın ruhunun, boğazlanmaya mahkum edilmiş hakir, azap çeken ve pislik içinde sürünen habis hayvanların cesetlerine intikal etiğini söylediler. Bununla birlikte onlar, söz konusu kişinin bütün fiillerinin hiçbir faydası olmayan kötü fiiller olup olmadıkları hususunda ihtilaf ettiler. Onlardan bir kısmı, bu tabakanın ruhlarının şeytanlar olduğunu söyledi.

[٥١٢] فإن قالوا: أتقولون أن عمر أمير المؤمنين اليوم أو عثمان أيضًا كذلك؟ قلنا لهم: لا وهذا إجماع لأنه لا يكون أميرًا إلا من الائتمار لأمره واجب وليس هذا لأحد بعد موته إلا للنبي صلى الله عليه وسلم وإنما هو لخليفة بعد خليفة طول حياته فقط. فبطل أن يكون لهم فيها متعلق.

الكلام على من قال بتناسخ الأرواح

[٥١٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: افترق القائلون بتناسخ الأرواح على فرقتين: فذهبت الفرقة الواحدة إلى أن الأرواح تنتقل بعد مفارقتها الأجساد إلى أجساد أخر، وإن لم تكن من نوع الأجساد التي فارقت. وهذا قول أحمد بن حابط وأحمد بن نانوس تلميذه وأبي مسلم الخراساني ومحمد بن زكريا الرازي الطبيب صرح بذلك في كتابه الموسوم بالعلم الإلهي. وهو قول القرامطة وقال الرازي في بعض كتبه لولا أنه لا سبيل إلى تخليص الأرواح عن الأجساد المتصورة بالصور البهيمية إلى الأجساد المتصورة بصور الإنسان إلا بالقتل والذبح لما جاز ذبح شيء من الحيوان ألبتة.

[٥١٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذه كما ترى دعاوى وخرافات بلا دليل.

[٥١٥] وذهب هؤلاء إلى أن التناسخ إنما هو على سبيل العقاب والثواب. قالوا فالفاسق المسيء الأعمال تنتقل روحه إلى أجساد البهائم الخبيثة المرتطمة في الأقذار والمسخرة المؤلمة الممتهنة بالذبح. واختلفوا في الذي كانت أفاعيله كلها شرًا لاخير فيها، فقال بعضهم: أرواح هذه الطبقة هي الشياطين.

Ahmed b. Hâbit, kötü ruhların cehenneme intikal edeceğini ve ebedî olarak ateşte azap göreceklerini söylemiştir. Yine onlar, söz konusu kimselerin fiillerinin tamamının içinde kötülük bulunmayan güzel fiiller olup olmadıkları hususunda da ihtilaf ettiler. Onlardan bir kısmı, bu tabakanın ruhlarının melekler olduklarını söylemiştir. Ahmed b. Hâbit, şüphesiz bu ruhlar cennete intikal ederler ve ebedî olarak orada nimetlenirler, demiştir.

[516] İslâm'a nispet edilen bu fırka -bununla Ahmed b. Hâbıt ve (öğrencisi) Ahmed b. Nânûs'u kastediyorum- Allah Teâlâ'nın şu sözlerini delil olarak ileri sürdüler: *"Ey insan, seni engin kerem sahibi Rabbine karşı ne aldatıp isyana sürükledi? O (Rab) ki seni yarattı, seni düzenledi, sana ölçülü bir biçim verdi. Seni(n organlarını) dilediği şekilde birbirine ekledi."* (İnfitâr 82/6-8), *"Size kendinizden eşler, hayvanlardan da (kendilerine) eşler yaratmıştır. Bu surette çoğalmanızı sağlamıştır."* (Şûrâ 42/11)

[517] Bu gruptan olup da İslâm'ı kabul etmeyen bazı kimseler, "Nefis sonlu değildir, zaman açısından âlem de sonlu değildir. Nefsin kendi türüne intikal etmesi başka bir varlığa intikal etmesinden daha evlâ değildir." şeklinde söylemek suretiyle delil getirmişlerdir.

[518] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İkinci fırka (nefislerin ve âlemin sonsuz olduğunu iddia edenler), ruhların ayrıldıkları cesetlerin türlerinin dışındaki başka varlıklara intikal etmelerinin imkânsız olduğu görüşünü benimsemiştir. Bu fırkaya mensup olup da şeriattan olan herhangi bir şeyi kabul eden hiçbir kimse yoktur. Onlar Dehriyye'dendir. Onların delili, daha önce zikrettiğimiz grubun (yani Dehriyye'nin) delilidir. Bunlar, âlemin bir nihayetinin olmadığı görüşünü kabul ederler. Böylece belli bir ruhun (nefsin) ebedî olarak bedenler arasında dolaşıp durması lazım gelir. Onlar, "Ruhun tabiatının kendisine yol göstermesi ve onunla ilintili olmayı zorunlu kıldığı belli bir türün dışındaki varlılara intikal etmesi câiz olmaz." demişlerdir.

[519] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İslâm'a nispet edilen fırkaya gelince İslâm ümmetinin hepsinin onların küfre düştüğü hususunda icmâ etmiş olmaları onların reddedilmesi bakımından yeterlidir. Onların görüşünü kabul eden kimse İslâm dininin dışındadır. Şüphesiz ki Hz. Peygamber (s.a.) bu görüşün dışında bir anlayış getirmiştir.

وقال أحمد بن حابط: إنها تنتقل إلى جهنم فتعذب بالنار أبد الأبد. واختلفوا في الذي كانت أفاعيله كلها خيرًا لا شر فيها، فقال بعضهم أرواح هذه الطبقة هي الملائكة. وقال أحمد بن حابط إنها لا شك أنها تنتقل إلى الجنة فتنعم فيها أبد الأبد.

[٥١٦] واحتجت هذه الطائفة المرتسمة بالإسلام أعني أحمد بن حابط وأحمد بن نانوس بقول الله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ ۞ الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ ۞ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ وبقوله تعالى: ﴿جَعَلَ لَكُم مِّنْ أَنفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا﴾.

[٥١٧] واحتج من هذه الطائفة من لا يقول بالإسلام بأن قالوا إن النفس لا تتناهى والعالم لا يتناهى الأمد. فالنفس منتقلة أبدًا وليس انتقالها إلى نوعها بأولى من انتقالها إلى غير نوعها بأولى من انتقالها إلى غير نوعها.

[٥١٨] **قال أبو أحمد رضي الله عنه**: وذهبت الفرقة الثانية إلى أن منعت من انتقال الأرواح إلى غير أنواع أجسادها التي فارقت وليس من هذه الفرقة أحد يقول بشيء من الشرائع، وهم من الدهرية. وحجتهم هي حجة الطائفة التي ذكرنا قبلها، القائلة إنه لا تناهي للعالم فوجب أن تتردد النفس في الأجساد أبدًا. قالوا ولا يجوز أن تنتقل إلى غير النوع الذي أوجب لها طبعها الإشراف عليه وتعلقها به.

[٥١٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: أما الفرقة المرتسمة باسم الإسلام فيكفي من الرد عليهم إجماع جميع أهل الإسلام على تكفيرهم وعلى أن من قال بقولهم. فإنه على غير الإسلام وأن النبي صلى الله عليه وسلم أتى بغير هذا.

Müslümanlar da [Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu] bu görüş sebebiyle, cezanın (karşılık görmenin) ruhların cesetlerinden ayrılmalarından sonra nimetlenmek veya ceza görmek suretiyle kıyamet gününden önce gerçekleşeceği hususunda ve ruhların (daha önce) içinde bulunduğu kendi bedenleriyle birleştiğinde, sadece haşr mevkiinde cennet veya cehennem ile mükâfat ya da cezalandırmanın vuku bulacağı hususunda ittifak etmişlerdir.

[520] Onların (Ahmed b. Hâbıt ve öğrencisi Ahmed b. Nânûs'un) yukarda zikredilen iki âyetle[134] delil getirmelerine gelince, icmâ olması bakımından zikrettiğimiz husus onların görüşlerinin bâtıl olması için yeterlidir. Zira ümmetin tamamı, bu iki âyetin maksadının söz konusu mülhitlerin zikrettiklerinden farklı olduğu hususunda -bir ihtilaf olmaksızın- icmâ etmiştir. Yüce Allah'ın *"Seni(n organlarını) dilediği şekilde birbirine ekledi."* (İnfitâr 82/8) meâlindeki sözünün muradı, insanı uzun-kısa, güzel-çirkin, beyaz-siyah ve benzeri şeylerden tertip ettiği surettir.

[521] Diğer âyete[135] gelince bu âyetin manası Allah Teâlâ'nın, bizim için kendi nefislerimizden kendileriyle çoğalacağımız eşler yaratması bakımından bizlere lütufta bulunmasıdır. Sonra hayvanlardan sekiz çifti bizim için yaratmak suretiyle yine bize lütufta bulunmuştur. Sonra da Allah Teâlâ, bu çiftlerde yani kendi türlerimizden olan bu çiftlerde bizleri yarattığını haber vermiştir. Böylece bu meseleyi, gizliliğe mahal bırakmayacak bir şekilde açıklamıştır. Allah Teâlâ bizzat bu âyette bize bildirmiştir ki bizim için yaratılmış olan çiftler ancak bizim nefislerimizdendir. Sonra Allah, bizim nefislerimizle hayvanların arasını ayırmıştır. Dolayısıyla bizim için kendi nefislerimizin dışında çoğalacağımız çiftlerin olmasının imkânı yoktur.

[522] Buradan hareketle onların (Ahmed b. Hâbıt ve öğrencisi Ahmed b. Nânûs'un) sözünün kesin delili olmayan bir iddia olduğu ortaya çıkmış oldu. Ancak onlar bunu, kendi esasları çerçevesinde adalet konusunda tertip etmişler ve bu görüşü, canlıların eziyet çekmesinden hareketle şahit oldukları olaylardan dolayı ileri sürmüşlerdir. Kesin bir delilin (burhan) zorunlu kılmadığı her bir görüş geçersizdir. Bu topluluk peygamberleri (a.s.) kabul ettiği halde peygamberlerden hiçbiri asla bu görüşü getirmemiştir. Böylece onların sözlerinin yanlışlığı kesin olarak ortaya çıkmıştır.

وبما المسلمون مجمعون عليه من أن الجزاء لا يقع إلا بعد فراق الأجساد للأرواح بالنكر أو التنعم قبل يوم القيامة، ثم بالجنة أو النار في موقف الحشر فقط، إذا جمعت أجسادها مع أرواحها مع أرواحها التي كانت فيها.

[٥٢٠] وأما احتجاجهم بالآيتين فكفى من بطلان قولهم أيضًا ما ذكرناه من الإجماع وأن الأمة كلها مجمعون بلا خلاف على أن المراد بهاتين الآيتين غير ما ذكر هؤلاء الملحدون، وأن المراد بقوله تعالى: ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ أنها الصورة التي رتب الإنسان عليها من طول أو قصر أو حسن أو قبح، أو بياض أو سواد، وما أشبه ذلك.

[٥٢١] وأما الآية الأخرى فإن معناها أن الله تعالى امتن علينا في أن خلق لنا من أنفسنا أزواجًا نتولد منها، ثم امتن علينا بأن خلق لنا من الأنعام ثمانية أزواج، ثم أخبر تعالى أنه يذرؤنا في هذه الأزواج يعني التي هي من أنفسنا فتبين ذلك بيانًا ظاهرًا لا خفاء به أن الله تعالى أخبرنا في هذه الآية نفسها أن الأزواج المخلوقة لنا، إنما هي من أنفسنا، ثم فرق بين أنفسنا وبين الأنعام. فلا سبيل إلى أن يكون لنا أزواج تتولد فيها من غير أنفسنا ويكفي من هذا أن قولهم: إنما هو دعوى بلا برهان وإنما رتبوه على أصلهم في العدل.

[٥٢٢] فأخرجوا هذا الوجه لما شاهدوه من إيلام الحيوان. وكل قول لم يوجبه برهان فهو باطل ولم يأت هذا القول قط عن أحد من الأنبياء. وهؤلاء القوم مقرون بالأنبياء عليهم السلام. فلاح يقينًا فساد قولهم.

[523] Dehrîliği kabul eden **ikinci fırkaya** gelince, Allah'ın yardımıyla bu konuda şöyle deriz: Onların bu görüşünün kesin delilden yoksun, ne aklî ne de hissî bir iddia olması, geçersiz olması için yeterlidir. Durumu bu şekilde olan bir iddia, şüpheye gerek kalmaksızın kesin olarak bâtıldır. Fakat biz bu kadar ile ikna olmayız. Bilakis biz, -Allah'ın gücü ve kuvvetiyle- onların aleyhine açık bir şekilde ve zorunlu olarak meseleyi açıklayacağız. Bu hususta Allah Teâlâ'dan yardım dileyerek şöyle deriz:

[524] Yüce Allah **tür**leri[136] (envâ') ve **cins**leri[137] yaratmış; türleri cinslerin altında düzenlemiştir. Her bir tür (nev'i) diğer türden, herhangi bir hususta diğer tür ile ortak olmayacak şekilde, kendisine ait özel bir fasılla[138] ayırmıştır.

[525] Canlının türlerine ait olan söz konusu bu fasıllar (ayrımlar), ancak onların nefislerine aittir, bu da onların ruhlarıdır. Dolayısıyla insan nefsi, canlı olma ve düşünüp konuşma melekesine sahiptir. Hayvan nefsi ise, canlı olmakla birlikte düşünüp konuşma (nâtıka) kabiliyetine sahip değildir. İşte bu, her nefsin tabiatıdır ve kendisinden ayrı olması mümkün olmayan cevheridir. Düşünüp konuşamayan (gayr-i nâtık) bir varlığın düşünüp konuşabilmesinin (nâtık olmasının), aynı şekilde nâtık olanın da gayri nâtık olmasının imkânı yoktur. Şayet bu mümkün olsa idi, duyularla elde edilen bilgiler (müşâhedât), varlıkların kendi sınırlarına (hudûd) göre kısımlara ayrılmasından dolayı duyu organlarının, aklın açık ve zorunlu kurallarının gerekli kıldığı hususlar elbette geçersiz olurdu.

[526] Ruhların kendi nevilerinden olan bedenlere intikal edeceklerini söyleyen **Üçüncü Fırkaya** gelince, onların sözleri de -Allah'ın gücü ve yardımıyla- nübüvvetin ispatı konusunda yazdıklarımızın hepsiyle zorunlu bir şekilde bâtıl olmuştur. Nitekim peygamberliklerin hepsi, onların görüşlerinin hilâfını ortaya koymuş ve onların aleyhine zorunlu kesin bir delil getirmiştir. O da şudur: Bütün âlemde, bütün arazlarıyla her açıdan birbirine benzeyen iki tane varlık bulunmamaktadır. Bunu, suretlerin ve görünüşlerin farklı olmasını ve huylarının ayrı olmasını düşünen bir kimse bilir. Ancak bir varlığın başka bir varlığa benzer olması, o iki varlığın özelliklerinin hepsinin değil ama pek çoğunun aynı olması anlamındadır, denilebilir. Şayet dediğimiz şey olmasa idi, insan bu iki varlığı birbirinden ayırt edemezdi.

[٥٢٣] وأما الفرقة الثانية القائلة بالدهر، فإننا نقول وبالله التوفيق:إنه يكفي من فساد قولهم هذا إنه دعوى بلا برهان لا عقلي ولاحسي. وما كان هكذا فهو باطل بيقين لا شك فيه. لكننا لا نقنع بهذا بل نبين عليهم بيانًا لائحًا ضروريًا بحول الله تعالى وقوته فتقول وبالله تعالى نستعين:

[٥٢٤] إن الله تعالى خلق الأنواع والأجناس ورتب الأنواع تحت الأجناس وفصل كل نوع من النوع الآخر بفصله الخاص له الذي لا يشاركه فيه غيره

[٥٢٥] وهذه الفصول المذكورة لأنواع الحيوان إنما هي لأنفسها التي هي أرواحها، فنفس الإنسان حية ناطقة ونفس الحيوان حية غير ناطقة هذا هو طبيعة كل نفس وجوهرها الذي لا يمكن استحالته عنه، فلا سبيل إلى أن يصير غير الناطق ناطقًا، ولا الناطق غير الناطق، ولو جاز هذا لبطلت المشاهدات، وما أوجبه الحس وبديهة العقل والضرورة لانقسام الأشياء على حدودها.

[٥٢٦] وأما الفرقة الثالثة التي قالت أن الأرواح تنتقل إلى أجساد نوعها، فيبطل قولهم بحول الله تعالى وقوته بطلانًا ضروريًا بكل ما كتبناه في إثبات حدوث العالم ووجوب الابتداء له والنهاية من أوله. وبما كتبناه في إثبات النبوة أن جميع النبوات وردت بخلاف قولهم، وببرهان ضروري عليهم وهو أنه في العالم كله شيآن يشتبهان بجميع أعراضها اشتباهًا تامًا من وجه يعلم هذا من تدبر اختلاف الصور واختلاف الهيآت وتباين الأخلاق، وإنما يقال هذا الشيء يشبه هذا على معنى أن ذلك في أكثر أحوالهما لافي كلها، ولو لم يكن ما قلنا ما فرق أحد بينهما ألبتة.

[527] Biz duyularla elde edilen bilgiler (müşâhede) yoluyla bilmekteyiz ki birbirine benzer olan bu iki varlığın pek çok sefer art arda tekrar etmesine şahit olan herkes, bu ikisini birbirinden ayırt etmek ve onlardan her birinde kendisini diğerinden ayıran ve benzeşmeye imkân vermeyen bir takım şeyler bulmak zorundadır. Nihayetinde bu şekilde sabit (*sahih*) olmuştur ki huyları ve özellikleri bakımından aralarında bir fark kalmayacak kadar bütün huylarında benzeşen iki kişinin varlığının imkânı yoktur. Bizler, huyların (ahlâk) nefse yüklendiğini kesin olarak bilmekteyiz. Böylece huyların nefislere yüklenmesi sebebiyle, -ne türden olursa olsun- cesetlerde bulunan her bir nefsin, kendisi dışındaki bütün bedenlerde bulunan nefislerden zorunlu olarak ayrı ve farklı olduğu anlaşılmıştır.

[528] Tenâsüh anlayışını, iyi ruhların mükâfatlandırılması kötülerin de cezalandırılması yoluyla kabul edenlerin bazıları şöyle demiştir: "Allah Teâlâ âdil, hakîm, rahîm ve kerîmdir. O böyle olduğuna göre, nihayetinde günahı olmayan bir kimseye azap etmesi muhaldir." Bu görüşü savunanlar şöyle demiştir: "Bizler Allah Teâlâ'nın günahsız çocukların bedenlerini çiçek hastalığı, uyuz vb. hastalıklarla yok ettiğini; yine suçu olmayan bazı hayvanların boğazlanmasını, pişirilip yenilmesini emrettiğini görüyoruz. Bu hayvanlardan bazılarını diğerlerine musallat kıldığını, böylece güçlü olanın hiçbir günahı olmayan zayıf hayvanları parçalayıp yediğine şahit oluyoruz. Söz konusu ruhlar âsî ve azaba müstahak olduklarından dolayı, yüce Allah'ın bu ruhları azap görsünler diye bu bedenlere yerleştirmek suretiyle bunu yaptığını (onlara azap ettiğini) biliriz.

[529] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Biz, bu konunun dışında, bu kitabımızdaki Berâhime'ye dair bölümde, bu yanlış esasın iptal edilmesine yeterli derecede yer verdik. Yine bunun geçersiz oluşunun açıklanması konusundaki sözü de kitabımızın birçok yerinde ve bu kitabımızda Mu'tezileden kaderi kabul etmeyen kimseler hakkındaki konuda ortaya koyduk. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[٥٢٧] وقد علمنا بالمشاهدة أن كل من يتكرر عليه ذلك الشيآن مشتبهان تكررًا كثيرًا متصلاً أنه لا بد أن يفصل بينهما وأن يميز أحدهما من الثاني وأن يجد في كل واحد منهما أشياء بأن بها عن الآخر لا يشبهه فيها. فصح بهذا أنه لا سبيل إلى وجود شخصين يتفقان في أخلاقهما كلها حتى لا يكون بينهما فرق في شيء منها، وقد علمنا بيقين أن الأخلاق محمولة في النفس. فصح بهذا أن نفس كل ذي نفس من الأجساد من أي نوع كانت غير النفس التي في غيره من الأجساد كلها ضرورة.

[٥٢٨] وقال أيضًا بعض من ذهب إلى التناسخ من الحاملين ذلك على سبيل الجزاء:إن الله تعالى عدل حكيم رحيم كريم، فإذ هو كذلك فمحال أن يعذب من لا ذنب له قال: فلما وجدناه تعالى يقطع أجسام الصبيان الذين لا ذنب لهم بالجدري والقروح ويأمر بذبح بعض الحيوان الذي لا ذنب له، وبطبخه وأكله، ويسلط بعضها على بعض. فيقطعه ويأكله، ولا ذنب له علمنا أنه تعالى لم يفعل ذلك إلا وقد كانت الأرواح عصاة مستحقة للعقاب فركبت هذه الأجساد لتعذب فيها.

[٥٢٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه تعالى عنه:** وقد تكلمنا على إبطال هذا الأصل الفاسد فيغير هذا المكان على البراهمة في كتابنا هذا بما يكفي، وقد رددنا الكلام أيضًا في بيان بطلانه في غير ما موضع من كتابنا، وفي باب الكلام على من أبطل القدر من المعتزلة في كتابنا هذا والحمد لله رب العالمين.

[530] Bu yanlış esasın iptal edilmesi açısından onlara şöyle denilmesi yeterli olur: Bu esası reddederseniz, kabul etmediğiniz şeyin bir benzerine uğrarsınız; bunlar arasında bir fark yoktur. Sizin prensibinize göre hakîm, rahîm ve âdil olan Allah, ıslahından sonra, -azap ile ifsat edilmeye muhtaç oluncaya kadar- mâsiyetinden dolayı kendisinden yüz çeviren bir kimseyi yaratmaz. Şüphesiz ki o, yarattığı her nefsi kötülüklerden temizlemeye, fitneye maruz bırakmamaya ve özel bir lütuf ile onlara lütfetmeye kâdirdir. Böylece yüce Allah söz konusu lütfü sebebiyle onların tamamı ihsanına ve cennette ebedî olarak kalmaya layık oluncaya kadar bu şekilde onları ıslah eder. Allah Teâlâ'nın bu şekilde davranması O'nun mülkünden bir şey eksiltmez. Şayet bunu yapmaktan âciz olsa idi, işte bu noksanlık olurdu ve bu sıfatı taşıyan kimsenin noksanlık sıfatından dolayı muhdes ve mahlûk olması lazım gelirdi. Eğer bu esası reddederlerse, bu durumda varlıkların iki yaratıcısı olduğu şeklindeki Maniheistlerin (el-Mâneviyye) görüşüne varmış olurlar. Onların görüşlerinin bâtıl olduğu daha önce ortaya koymuştuk. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[531] Yüce Allah'ın fevkinde bir âmir ve işleri düzenleyen bir mürettip olmadığını açıklamıştık. Dolayısıyla O'nun yaptığı şeylerin hepsi haktır ve hikmetlidir. Bu topluluk (yani ruhların kendi nevilerinden olan bedenlere intikal edeceklerini söyleyenler) şeriatla irtibatlı olduğuna göre; şeriatın hükmü, bu şeriatın peygamberinden gelmemiş olan her bir görüşün yalan ve iftira olduğu şeklindedir. Dolayısıyla ruhların tenâsühüyle alakalı görüş peygamberlerin (a.s.) herhangi birisinden gelmediğine göre, onların kabul ettiği görüş hurafe, yalan ve bâtıldır. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[Felsefeye Dayanarak Şeriatları İnkâr Edenler]

İddiaları sebebiyle felsefeye intisap edenlerden şeriatlari inkâr edenlere dair kelâm; halbuki onlar (felsefeye intisap edenler) genel olarak felsefeyi bilme noktasında insanların en câhilleridir

[532] Ebu Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yüce Allah'ın güç ve kudretiyle biz bu bölümde şeriatların sıhhatinin vücûbiyetini açıklayacağız. Her ne kadar filozofların görüşleri bunun dışındaki konularda farklılık gösterse de biz bunu, ilkinden sonuncusuna kadar filozofların esaslarının gerekli kıldığı hususlara göre inşallah yapacağız.

[٥٣٠] ويكفي من بطلان هذا الأصل الفاسد أن يقال لهم: إن طردتم هذا الأصل وقعتم في مثل ما أنكرتم ولا فرق، وهو أن الحكيم العدل الرحيم على أصلكم لا يخلق من يعرضه للمعصية حتى يحتاج إلى إفساده بالعذاب بعد إصلاحه، وقد كان قادرًا على أن يطهر كل نفس خلقها ولا يعرضها للفتن، ويلطف بها ألطافًا فيصلحها بها حتى تستحق كلها إحسانه والخلود في النعيم وما كان ذلك ينقص شيئًا من ملكه. فإن كان عاجزًا عن ذلك فهذه صفة نقص ويلزم حاملها أن يكون من أجل نقصه محدثًا مخلوقًا، فإن طردوا هذا الأصل خرجوا إلى قول المانوية في أن للأشياء فاعلين. وقد تقدم إبطالنا لقولهم وبالله تعالى التوفيق.

[٥٣١] وبينا أن الذي لا آمر فوقه ولا مرتب عليه فإن كل ما يفعله فهو حق وحكمة، وإذ قد تعلق هؤلاء القوم بالشريعة. فحكم الشريعة أن كل قول لم يأت عن نبي تلك الشريعة فهو كذب وفرية. فإذ لم يأت عن أحد من الأنبياء عليهم السلام القول بتناسخ الأرواح فقد صار قولهم به خرافة وكذبًا وباطلاً وبالله تعالى التوفيق.

فصل في الكلام على من أنكر الشرائع من المنتمين إلى الفلسفة بزعمهم وهم أبعد الناس عن العلم بها جملة

[٥٣٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: نبين في هذا الفصل بحول الله تعالى وقوته وجوب صحة الشرائع على ما توجبه أصول الفلاسفة على الحقيقة أولهم عن آخرهم على اختلاف أقوالهم في غير ذلك إن شاء الله تعالى.

[533] Ebu Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Gerçek anlamda felsefenin manası, semeresi ve öğrenilmek suretiyle elde edilmesi arzulanan hedefi, dünyadaki faziletleri ve âhirette kurtuluşa götüren güzel ahlâkı, ev halkına ve tebaya güzel bir siyaset kullanmak suretiyle nefsin ıslah edilmesinin dışında bir şey değildir. Başkası değil, bizzat bu şeriatın da hedefidir. Felsefeyi ve şeriatı bilen âlimler arasında bu konuda hiçbir ihtilaf yoktur. Câhilliği sebebiyle şeriatı inkâr ettiği halde kendi iddiasına göre felsefenin manalarını gerekçe göstererek gerçek anlamda felsefeye intisap ettiğini söyleyen, sonra da felsefenin hedefine ve manasına vakıf olmaktan uzak kalan bir kimseye şöyle denilir: Felsefe, filozofların ittifakıyla, faziletleri çirkinliklerden ayırt edip açıklayan ve hak ile bâtılın arasını ayırt eden kesin delillere bağlı kalan bir ilim değil midir? Söz konusu kişi kaçınılmaz olarak “Evet” diyecektir. Bunun üzerine ona şöyle denilir: Filozofların tamamı, dünyanın ıslah edilmesinin iki şey ile olduğunu; bunlardan birinin batın, diğerinin ise zâhir olduğunu söylemezler mi? Batın, insanlara zulmedilmesini ve çirkinlikleri önleyen kanunları nefsin kullanmasıdır. Zâhir ise, sınırları tahkim edip sağlamlaştırmak, insanlara zulmetmeyi ve düzeni bozmayı arzu eden düşmanı defetmek için silah edinmektir. Sonra onlar, ifade ettiğimiz şeyler sebebiyle nefislerin ıslahı konusuna tabâbet yoluyla bedenlerin ıslahını da ilâve ettiler? Söz konusu kişinin “Evet” diye cevap vermesi zorunlu olarak gereklidir.

[534] Bunun üzerine onlara şöyle denilir: Mahlûkâtın yok olmasına sebep olan savaşlardan; neslin bozulmasına ve mirasın yok olmasına sebep olan zinâdan; insanlara ve mülke zarar veren ve yeryüzünü mahveden zulümden; haksızlık, haset, yalan, korkaklık, cimrilik, kovuşturma, aldatma, ihanet ve benzeri rezilliklerden insanların kaçınması ve dünyanın salah ve uyum içinde olması ancak bütün bunlardan insanları alıkoyan şeriatlarla mümkün değil midir? Onun “Evet” diyerek cevap vermesi zorunlu olarak gereklidir. Aksi takdirde dile getirdiğimiz hususların bozulup yok olmasına sebebiyet veren ihmal gerekli olur. O zaman bu kaçınılmazdır. Aksi takdirde dünyanın tamamı ve bütün ilimler bozulur ve yok olurlar. Bu durumda insanda var olan anlama, konuşma ve akletme fazileti kaybolur ve insan hayvanlar gibi olur.

[٥٣٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** الفلسفة على الحقيقة إنما معناها وثمرتها والغرض المقصود نحوه بتعلمها ليس هو شيئًا غير إصلاح النفس بأن تستعمل في دنياها الفضائل وحسن السيرة المؤدية إلى سلامتها في المعاد وحسن السياسة للمنزل والرعية، وهذا نفسه لا غيره هو الغرض في الشريعة هذا ما لا خلاف فيه بين أحد من العلماء بالفلسفة، ولا بين أحد من العلماء بالشريعة، فيقال لمن انتمى إلى الفلسفة بزعمه وهو ينكر الشريعة بجهله على الحقيقة بمعاني الفلسفة وبعده عن الوقوف على غرضها ومعناها. أليست الفلسفة بإجماع من الفلاسفة مبينة للفضائل من الرذائل، موقفة على البراهين المفرقة بين الحق والباطل؟ فلا بد من نعم وضرورة. فيقال له أليس الفلاسفة كلهم قد قالوا: صلاح العالم بشيئين: أحدهما باطن والآخر ظاهر؟فالباطن: هو استعمال النفس للشرائع الزاجرة عن تظالم الناس وعن القبائح. والظاهر: هو التحصين بالأسوار واتخاذ السلاح لدفع العدو الذي يريد ظلم الناس والإفساد، ثم أضافوا إلى إصلاح النفوس بما ذكرنا إصلاح الأجساد بالطب؟ فلا بد من نعم ضرورة.

[٥٣٤] فيقال لهم فهل صلاح العالم وانكفاف الناس عن القتل الذي فيه فناء الحلق وعن الزنا الذي فيه فساد النسل وحراب المواريث وعن الظلم الذي فيه الضرر على الأنفس والأموال وحراب الأرض وعن الرذائل منالبغي والحسد والكذب والجبن والبخل والنميمة والغش والخيانة وسائر الرذائل إلا بشرائع زاجرة للناس عن كل ذلك؟ فلا بد من نعم ضرورة، وإلا وجب الإهمال الذي فيه فساد كل ما ذكرناه، فإذا لا بد من ذلك ولو لا ذلك لفسد العالم كله ولفسدت العلوم كلها ولكان الإنسان قد بطلت فضيلة الفهم والنطق والعقل الذي فيه وصار كالبهائم،

Dolayısıyla söz konusu olan şeriatlar şu iki durumun birinden uzak olamazlar: Ya -şeriat sahiplerinin dediği gibi- âlemin yaratıcısı ve idarecisi olan yüce Allah nezdinden geldiği hususu doğru olur; ya da insanları yönetmek, zulümlerden ve çirkinliklerden onları alıkoymak için hikmet sahibi faziletli kimselerin ittifakıyla uydurulmuşlardır.

[535] Şayet şeriat, -bu ahmakların dediği gibi- uydurulmuş olsa idi, bu durumda onların (söz konusu fazilet sahibi kimselerin) insanlara zorunlu tuttukları hususların aslı olmayan bir yalan; uydurulmuş boş söz; zorunlu olmayan bir gereklilik; hakikati olmayan bir bâtıl; her ikisi de yalan olan vaat ve vaîd olduğunu kesin olarak kabul ederdik. Şayet durum bu şekilde olsa idi, çirkinliklerin en kötüsü ve şerrin en büyüğü olan bu "yalan", -fazilet sahiplerinin ancak bu yalan vesilesi ile (gerçekleştirmeyi) arzu ettikleri hedef olan- âlemin sulh ve huzur bulmasını sağlamazdı. Bu şekilde olunca, hak bâtıl, doğruluk da rezilet olurdu. Öte yandan bâtıl, hak ve doğru olur, yalan ise fazilet olurdu. Böylesi bir durumda dünyayı yönetenler ancak bâtılla yönetirlerdi. Yalan, hakkın neticesi; bâtıl da doğruluğun semeresi olurdu. Gurur, aldatma ve hile yapmak da fazilet ve nasihat olurdu. Bu ise, akılda yeri olmayan muhal ve imkânsızdan daha büyük bir şeydir.

[536] Eğer onlar şöyle derlerse: "Bu konudaki sır şayet insanlara (إلى العامة) açıklanmış olsa idi, faziletlere rağbet edilmezdi. Bundan dolayı insanın korktuğu ve sakındığı şeyleri getirmek gerekli olmuştur. Bu durum, çocuklara yapıldığı gibi, insanlara yalan söylemek zorunda bırakmıştır. Nitekim sizler, şeriatınıza göre, aralarını düzeltmek için erkeğin kadınına yalan söylemesini; takıyye yoluyla zalimden korunmak üzere ve aynı şekilde savaşta yalan söylemeyi mubah kabul ettiniz. Böylece burada, yalanın hakikat ve fazilet olması açısından bizleri ilzâm ettiğiniz hususlar sizleri de ilzâm eder."

[537] Ebu Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: -Yüce Allah'ın yardımıyla- onlara şöyle cevap verilir: Bize gelince, bizim sözümüz şöyledir: Söz konusu durum -sizin ifade ettiğiniz gibi- çirkin değildir. Zira bunu yüce Allah mubah kılmıştır. Öyle ki yüce Allah'ın hasen kıldığı ve yapılmasını emrettiği şeylerden başka "hasen" yoktur; yine O'nun çirkin kıldığı ve uzak durulmasını emrettiği şeylerden başka da "kabih" yoktur. Allah'ın fevkinde bir emredici de yoktur. Dolayısıyla bizi ilzâm etmeyi arzu ettiğiniz husus bizim aleyhimizde bir bağlayıcılığa sahip değildir.

فلا تخلو تلك الشرائع من أحد وجهين: إما أن تكون صحاحًا من عند الله عز وجل الذي هو خالق العالم ومدبره كما يقول أصحاب الشرائع. وإما أن تكون موضوعة باتفاق من أفاضل الحكماء لسياسة الناس بها وكفهم عن التظالم والرذائل.

[٥٣٥] وإن كانت موضوعة كما يقول هؤلاء المخاذيل فقد تيقنا أنما ألزموا الناس من ذلك كذب لا أصل له، وزور مختلق وإيجاب لما لا يجب وباطل لا حقيقة له ووعيد ووعد كلاهما كذب، فإن كان ذلك كذلك فقد صار الكذب الذي هو أرذل الرذائل وأعظم الشر لا يتم صلاح العالم الذي هو الغرض من طلب الفضائل إلا به، وإذ ذلك كذلك فقد صار الحق باطلاً والصدق رذيلة وصار الباطل حقًا وصدقًا والكذب فضيلة وصار لا قوام للعالم أصلاً إلا بالباطل، وصار الكذب نتيجة الحق، وصار الباطل ثمرة الصدق، وصار الغرور والغش والخديعة فضائل ونصيحة. وهذا أعظم ما يكون من المحال والممتنع والخلق الذي لا مدخل له في العقل.

[٥٣٦] فإن قالوا إنه لو كشف السر في ذلك إلى العامة لم ترغب في الفضائل، فوجب لذلك أن يؤتي بما ترهبه وتتقيه فاضطر في ذلك إلى الكذب لهم كما يفعل بالصبيان وكما أبحتم أنتم في شرائعكم كذب الرجل لامرأته ليستصلحها بذلك وفي دفاع الظالم على سبيل التقية وفي الحرب كذلك. فيلزمكم في هذا ما ألزمتموه إيانا من أن الكذب صار حقًا وفضيلة.

[٥٣٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فيقال لهم وبالله التوفيق: أما نحن فقولنا: إنه ليس كما ذكرتم قبيحًا، إذ أباحه الله عز وجل الذي لا حسن إلا ما حسن وما أمر به ولا قبيح إلا ما قبح وما نهي عنه ولا آمر فوقه فلا يلزمنا ما أردتم إلزامنا إياه.

[538] Sonra sizin usulünüze göre bu doğru değildir. Çünkü söz konusu durum sizin ifade ettiğiniz hususa muarız değildir. Yine teşbihte bulunduğunuz şey, elbette ona benzettiğiniz şey değildir. Çünkü biz, bu şekilde bize gelen naslar sebebiyle, buna götüren zorunluluktan dolayı, ifade ettiğiniz konularda yalan konuşmayı mubah kabul ederiz. Nitekim nefsin öldürülmesinin önlenmesinin zorunluluğu anında yalan konuşmak nas sebebiyle câizdir. Şayet yalan konuşmaya gerek kalmaksızın çocuk ve kadın konusunda tasarrufta bulunmak mümkün olsa idi, elbette yalan konuşmak asla doğru olmazdı. Zorunluluk ortadan kalkınca, her halükarda doğrulukla amel edilmesine rücû etmek gerekir. Şayet ilgili naslar olmasa idi, bu açıdan herhangi bir şeyi ne mubah kabul ederdik ne de haram kılardık.

[539] Sizler, bütün insanların idare edilmesi açısından davet ettiğiniz hususta, -kendisine itaat etmek suretiyle lânet etmeyi sizden uzaklaştıran kimsenin size bunu emretmesi söz konusu olmaksızın- yalan konuşulmasının tercih edilmesinden dolayı mübtedîlersiniz (yeni kural koyan kimselersiniz). Böylece bu konuda bizim hükmettiğimiz hususun hilâfına olarak sizin bir özrünüz yoktur.

[540] Sonra sizler, -üçüncü bir ihtimal olmaksızın- şu iki durumun birinden uzak kalamazsınız: **[ı]** Ya genel olarak bu sırrı herkesten saklayacaksınız ve böylece doğruluğun ve faziletin genel olarak yok edilmesi açısından bizim size zorunlu kıldığımız hususa varmış olursunuz. Netice olarak yalan konuşmak genel olarak doğru ve zorunlu olur. İşte bu, zorunlu olarak sizi ilzâm ettiğimiz şeydir. **[ıı]** Ya da kendisine güvendiğiniz bir kimseye bunu mubah kılarsınız. Eğer bunu kabul ederseniz, işte bu zorunlu olarak bu konudaki sırrınızın açıklanmasını gerektirir. Çünkü onu bilenlerin çokluğuna rağmen sizin gizlemeniz elbette mümkün olmaz. Bu da zorunlu olarak bilinen bir durumdur. Eğer bir şeyi bilenler çok olursa, onun yaygınlık kazanması zorunlu olarak kaçınılmazdır.

[541] Eğer sizler, "Kendilerine güvenilen kimseler hariç, söz konusu sırrın gizlenmesi vaciptir. Kendisine güvenilen kimselere açıklanması (ifşa etmek) ise, güvenilmeyen kimselere yayılmasını zorunlu kılan bir durumdur." derseniz, neticede sırrın açıklanmasının (ifşa edilmesinin) gerekliliğine dönmüş olursunuz. Çünkü elbette onun açıklanması, avama değil de sadece havasa açıklanmasının neticesidir.

[٥٣٨] ثم أيضًا على أصولكم فإنه ليس ما ذكرتم معارضة ولا ما شبهتم به مشبهًا لما شبهتموه به ،لأننا إنما أبحنا الكذب في الوجوه التي ذكرتم للضرورة الدافعة إلى ذلك بالنص الوارد علينا بذلك كما جاز بالنص عند الضرورة دفع القتل عن النفس بقتل المريد لقتلها. ولو أمكننا كف الصبي والمرأة بغير ذلك لما جاز الكذب أصلاً. فإذا ارتفعت الضرورة وجب الرجوع إلى استعمال الصدق على كل حال. ولولا النص لم نبح شيئا من ذلك ولا حرمناه

[٥٣٩] وأنتم فيما تدعونه من مداراة الناس كلهم مبتدئون لاختيار الكذب دون أن يأمركم به من يسقط عنكم اللوم بطاعته. فأنتم لا عذرلكم على خلاف حكمنا في ذلك.

[٥٤٠] ثم إنكم لا تخلون من أحد وجهين لا ثالث لهما: إما أن تطووا هذا السر عن كل أحد فتصيرون إلى ما ألزمناكم من أن قطع الصدق جملة فضيلة وأن الكذب على الجملة حق واجب وهذا هو الذي ألزمناكم ضرورة. وإما أن تبوحوا بذلك لمن وثقتم به فهذا إن قلتم به يوجب ضرورة كشف سركم في ذلك، لأنه لا يجوز ألبتة أن ينكتم أصلاً على كثرة العارفين به، هذا أمر يعلم بالضرورة أن الشيء إذا كثر العارفون به. فبالضرورة لا بد من انتشاره.

[٥٤١] فإن كنتم تقولون إن طيه واجب إلا عمن يوثق به وفي كشفه إلى من يوثق بهما يوجب انتشاره إلى من لا يوثق به. فقد رجعتم إلى وجوب كشفه لأن كشفه ألبتة هو نتيجة كشفه إلى خاص دون عام.

Onun açıklanması durumunda, uygunluk (salah) olarak planladığınız hususlar geçersiz olur. Böylece sizin hükmünüz zorunlu olarak bâtıl olur. Özellikle bu görüşü kabul edenler, bu sırlarının avama ve havasa ifşa edilmesini yüceltenlerdir. Böylece onlar, genel olarak kendi illetlerini iptal ettiler ve çirkin bir şekilde tenâkuza düştüler. Bütün bunlara göre herhangi bir konudaki hayır ve faziletler ancak bâtıl ve yalan vesilesi ile tamam olur. Bu ise, genel olarak felsefenin zıddınadır.

[542] Bunlara ilâveten, şayet şeriatlar uydurulmuş olsalardı, herhangi bir kimsenin uydurduğu şeriat başka birisinin uydurduğu şeriattan ittiba edilmeye daha layık değildir. Bu, zorunlu olarak bilinen bir durumdur.

[543] Bizler, muhtelif ve birbirine aykırı olan görüşlerden sadece bir tanesinin gerçek olacağını, diğerlerinin de bâtıl olacağını aklın zorunluluğu ve zarûreti sebebiyle biliriz. Bu konuda şüphe olmadığına göre, uydurulmuş olan bu şeriatlardan hangisi gerçektir? Ya da onlardan hangisi bâtıldır? Diğerleri olmaksızın, bunlardan herhangi bir şeyin gerçek olduğunu ortaya koymalarının asla imkânı yoktur. Dolayısıyla bunlardan herhangi birisinin doğruluğunu gösteren bir delil olmadığına göre, bu durumda onların tamamı bâtıldır. Çünkü bir şeyin doğruluğunu gösteren bir delil yoksa, o bâtıldır. Bir kimsenin delil olmaksızın bir sözü alıp kabul etmesi, diğerini de terk etmesi söz konusu değildir. Böylece onların gerekçe olarak ileri sürdükleri hususların tamamı bu şekilde zorunlu olarak bâtıl olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Bu zorunlu kesin delil ile, bu ahmak câhillerin kurguladıkları şey geçersiz olmuştur.

[544] Böylece şeriatların, âlemi yaratan ve onu yöneten yüce Allah'ın katından gelmiş hakikatler olduğu hususu yakinen doğru olmuştur. Öyle ki Allah Teâlâ, şeriatın olduğu gibi bâki kalacağı hususu ilminde mevcut olduğu vakte kadar devam etmesini murat eder. Bu durum zorunlu olarak bu şekilde olduğuna göre, bu konudaki hükmün -üçüncü bir ihtimal olmaksızın- şu iki durumun birinden uzak kalması söz konusu değildir:

[545] [1] Ya şeriatların tamamı gerçek olur. **Nitekim Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun)** "Onlardan bazılarının bu görüşe meylettiklerini gördüm." demiştir.

وفي كشفه بطلان ما دبرتموه صلاحًا. فقد بطل حكمكم بالضرورة، لا سيما والقائلون بهذا القول مجدون في كشف سرهم هذا إلى الخاص والعام، فقد أبطلوا علتهم جملة وتناقضوا أقبح تناقض، وعلى كل ذلك فقد صار الباطل والكذب لا يتم الخير والفضائل ألبتة في شيء من الأشياء إلا بهما وهذا خلاف الفلسفة جملة.

[٥٤٢] وأيضًا، فإن كانت الشرائع موضوعة فليس ما وضعه واضع ما بأحق بأن يتبع مما وضعه واضع آخر. هذا أمر يعلم بالضرورة.

[٥٤٣] وقد علمنا بموجب العقل وضرورته أن الحق لا يكون من الأقوال المختلفة والمتناقضة إلا في واحد، وسائرها باطل. فإذ لا شك في هذا فأي تلك الموضوعات هو الحق أم أيها هو الباطل؟ ولا سبيل إلى أن يأتوا بما يحق منها شيئًا دون سائرها أصلًا. فإذ لا دليل على صحة شيء منها فقد صارت كلها باطلة. إذ ما لا دليل على صحته فهو باطل وليس لأحد أن يأخذ بقول ويترك غيره بلا دليل. فبطل بهذا بطلانًا ضروريًا كل ما تعلقوا به والحمد الله رب العالمين. وبطل بهذا البرهان الضروري ما توهمه هؤلاء الجهال المجانين.

[٥٤٤] وصح يقينًا أن الشرائع صحاح من عند منشىء العالم ومدبره الذي يريد بقاءه إلى الوقت الذي سبق في علمه تعالى أنه يبقيه إليه كما هو وإذ ذلك كذلك ضرورة لا يخلو الحكم في ذلك من أحد وجهين لا ثالث لهما:

[٥٤٥] إما أن تكون الشرائع كلها حقًا. **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وقد رأيت منهم من يذهب إلى هذا.

[546] [11] Ya da şeriatların bazıları hakikat ve bazıları da bâtıl olur. Bu iki durumdan birinin olması zorunlu olarak gereklidir. Eğer şeriatların tamamı gerçek olursa, bu muhaldir ve olmasının imkânı yoktur. Çünkü söz konusu şeriatlardan bir tanesi yoktur ki diğerlerini yalanlamasın ve diğerlerinin bâtıl, küfür, dalâlet ve ilhâd olduklarını haber vermesin.

[547] Kendi iddiasına göre bütün şeriatların birbirleriyle uyumlu olmasını murat eden bu ahmağın şöyle davrandığını görürüz: İlkinden sonuncusuna kadar bütün şeriatların hilâfına davranmıştır; tartışmasız bir şekilde kendisine gelen bütün şeriatları yalanlamaya çalışmıştır ve onun yalanlaması da şeriatların bütününe yöneliktir. Bu şekilde olan bir şey; bütün şeriatlar kendisini yalanladığı halde söz konusu şeriatların hak olduğunu ve onları tasdik edici olduğunu söyleyen bir kimse gibidir. Böylece o, kendi aleyhine olarak yalan ve sözünün geçersizliğine şahitlik etmiştir. Neticede onun bu konuda yalancı olduğu kesin olarak ortaya çıkmıştır.

[548] Bunlara ilâveten her şeriat, kendisi dışındaki şeriatların hükümlerine aykırıdır; birinin helâl kıldığını diğeri haram kılar, şunun geçersiz kıldığını bu zorunlu kılar. Bir şey ve zıddının, aynı anda ve aynı dönemde hem helâl hem de haram olması saçma ve muhaldir. Yine bir şeyin, bir insana ve belli bir şekilde hem vacip hem de gayr-i vacip olması da böyledir. İşte bu, sağlıklı duyulara sahip olan herkesin bâtıl olduğunu bildiği bir durumdur.

[549] Bu konuda gelen haberlerden dolayı, bir şeyin, akıl açısından haram kılınması ve yine bu konuda gelen haberlerden dolayı bir şeyin vacip kılınması söz konusu değildir. Böylece akıldaki özellik sebebiyle tercihte bulunmak geçersiz olmuştur. Çünkü bunun tamamı, aklî açıdan imkân sınırları içindedir. Dolayısıyla bu durum zorunlu olarak bâtıl olduğuna göre, diğer durumun doğruluğu zorunlu olarak gereklidir. O da şudur: Şeriatlar içinde yüce Allah katından gelen bir tane sahih şeriat vardır; diğerlerinin tamamı geçersizdir. Bu durum bu şekilde olunca, duyu sahibi olan herkese doğru kesin delillerle söz konusu şeriata vakıf oluncaya kadar bu şeriatı araştırmak ve bunun dışındaki bütün şeriatları -her ne kadar büyük olsa da- fırlatıp atmak farzdır. Çünkü nefsin ebedîyetteki kurtuluşu bununla olacaktır, yine nefsin ebedîyetteki helâki de bunu bilmemekle olacaktır.

[٥٤٦] وإما أن يكون بعضها حقا وبعضها باطلًا لا بد من أحد هذين الوجهين ضرورة. فإن كانت كلها حقا فهذا محال لا سبيل إليه لأنه لا شريعة منها إلا وهي تكذب سائرها وتخبر بأنها باطل وكفر وضلال وإلحاد.

[٥٤٧] فوجدنا هذا المخذول الذي أراد بزعمه موافقة جميع الشرائع قد حصل على خلاف جميعها أولها عن آخرها. وحصل على تكذيب جميع الشرائع له كلها بلا خلاف وعلى تكذيبه هو لجميعها، وما كان هكذا أو هو يقول إنها كلها حق، وهي كلها مكذبة له، وهو مصدق لها كلها. فقد شهد على نفسه بالكذب وبطلان قوله. وصح باليقين أنه كاذب فيه وأيضًا.

[٥٤٨] فإن كل شريعة فهي مضادة في أحكامها لغيرها تحرم هذه ما تحل هذه، وتوجب هذه ما تسقط هذه، ومن المحال الفاسد أن يكون الشيء وضده حقًا معًا في وقت واحد. حرامًا حلالًا في حين واحد على إنسان واحد ووجه واحد، واجبًا غير واجب كذلك، وهذا أمر يعلمه باطلًا كل ذي حس سليم.

[٥٤٩] وليس في العقل تحريم شيء مما جاء فيها تحريمه، ولا إيجاب شيء مما جاء فيها إيجابه، فبطل أن يرجح بما في العقل، إذ كل ذلك في حد الممكن في العقل، فإذ قد بطل هذا الوجه ضرورة فقد وجبت صحة الوجه الآخر ضرورة، وهو أن في الشرائع شريعة واحدة صحيحة من عند الله عز وجل، وإن سائر الشرائع كلها باطل. فإذ ذلك كذلك ففرض على كل ذي حس طلب تلك الشريعة، وإطراح كل شريعة دون ذلك وإن جلت حتى يوقف عليها بالبراهين الصحاح، إذ بها يكون صلاح النفس في الأبد، وبجهلها يكون هلاك النفس في الأبد.

[550] Bu şeriatı bize muvafık kılan, bizi buna ulaştıran, onun yolunu bize gösteren ve onu bize öğreten yüce Allah'a -O'na layık olacak şekilde- çokça hamd olsun. Biz Allah Teâlâ'dan, -bizler şeriatın taraftarları ve hizmetkarları olduğumuz halde- kendisine ulaşıncaya kadar bizleri bu şeriat üzerine sabit kılmasını dileriz. Ey âlemlerin Rabb'i olan Allah'ımız! dualarımızı kabul et. Nebîlerin sonuncusu olan Muhammed'e (s.a.) çokça salat ve selam olsun.

[551] Netice olarak her kim bu görüş konusunda bizimle tartışır ve kendisi için bunu iddia ederse, biz düşünce meydanındayız. Görüşlerin harekete geçirilmesi kesin delillerle olur. Böylece biz, bâtılı ve delili olmayan iddiaları oldukları şekilde ortaya koyacağız; hakikat, nerede ve kimin elinde olursa olsun kesin olarak ortaya çıkacaktır. Güç ve kuvvet, sadece ulu ve yüce Allah'ın yardımıyladır.

YAHUDİLERE, HIRİSTİYANLARDAN TESLİSİ İNKÂR EDENLERE, SÂBİÎLERİN MEZHEBİNE, MECÛSÎLERDEN ZERDÜŞT'ÜN PEYGAMBERLİĞİNİ KABUL EDİP ONUN DIŞINDAKİ PEYGAMBERLERİ (a.s.) İNKÂR EDENLERE DAİR KELÂM

[552] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu dinin mensupları -yani yahudiler- ve bu sapık mezhebin (en-nihle) mensupları -yani hıristiyanlardan teslis inancını inkâr edenler- tevhidi, sonra nübüvveti, peygamberlerin mûcizelerini (âyâtü'l-enbiyâ) ve Allah katından kitapların nâzil oluşunu kabul etme hususunda bizimle hemfikirdirler. Ancak şu var ki onlar, peygamberlerin (a.s.) bazıları hakkında bizden ayrılırlar. Aynı şekilde Sâbiîler[139] ve Mecûsîler[140], (bir kısmı hariç) bazı peygamberlerin kabulü hususunda bizimle aynı görüştedirler. Yahudilere gelince bunlar beş gruba ayrıldılar. Bu grupları şöylece sıralayabiliriz:

[٥٥٠] فالحمد الله الذي وفقنا لتلك الشريعة ووفقنا عليها وهدانا إلى طريقها وعرفناها حمدًا كثيرًا طيبًا كما هو أهله ونحن نسأله تعالى أن يثبتنا عليها حتى نلقاه، ونحن من أهلها وحملتها. آمين، رب العالمين، وصلى الله على محمد، خاتم النبيين وسلم تسليمًا كثيرًا.

[٥٥١] فمن نازعنا في هذا القول وادعاه لنفسه فنحن في ميدان النظر وحمل الأقوال على السير بالبراهين. فسنزيف الباطل والدعاوي التي لا دليل عليها حيثما كانت وبيد من كانت ويلوح الحق ثابتًا حيثما كان وبيد من كان ولا حول ولا قوة إل بالله العلي العظيم.

الكلام على اليهود وعلى من أنكر التثليث من النصارى ومذهب الصابئين وعلى من أقر بنبوة زرادشت من المجوس، وأنكر من سواه من الأنبياء عليهم السلام

[٥٥٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: إن أهل هذه الملة يعني اليهود، وأهل هذه النحلة يعني من أنكر التثليث من النصارى موافقون لنا في الإقرار بالتوحيد، ثم بالنبوة وبآيات الأنبياء عليهم السلام وبنزول الكتب من عند الله عز وجل إلا أنهم فارقونا في بعض الأنبياء عليهم السلام دون بعض وكذلك. وافقتنا الصابئة والمجوس على الإقرار ببعض الأنبياء. فأما اليهود فإنهم قد افترقوا على خمس فرق وهي:

[553] [1] Sâmirîler:[141] Onlar kutsal şehrin (Kudüs şehri) Nablus olduğunu iddia ederler. Nablus şehri, Beyt-i Makdis'ten 18 mil uzaklıktadır. Onlar Beytül-Makdis'in kutsiyetini kabul etmezler ve ona tâzim etmezler. Onların diğer yahudilerin ellerinde olan Tevrat'ın dışında başka bir Tevrat'ları vardır. Sâmirîler, Mûsâ (a.s.) ve Yûşa'dan (a.s.) sonra gelen bütün İsrâiloğulları peygamberlerini reddederler. Sâmirîler Şem'ûn, Dâvûd, Süleymân, İşea, Elyase, İlyâs, Amos, Habakuk, Zekeriyyâ, Ermiyâ (Yeremya) ve diğer peygamberlerin nübüvvetlerini de kabul etmezler. Yeniden dirilişi (ba's) kesinlikle tasdik etmezler. Onlar (Sâmirîler) Şam'dadırlar ve oradan ayrılmayı da doğru bulmazlar.

[554] [2] Sadûkîler: Bunlar "Sadûk" diye isimlendirilen bir adama nispet edilirler; diğer yahudilerin arasında onlar, "Üzeyir, Allah'ın (c.c.) oğludur." -ki Allah bundan münezzehtir- diyenlerdir. (Üzeyr'in Allah'ın oğlu olduğunu kabul ederler.) Yemen taraflarında ikamet etmektedirler.

[555] [3] Annanîler: Bunlar, yahudi olan "Annan ed-Dâvûdî"nin taraftarlarıdır. Yahudiler bu grubu "Karâîler" diye isimlendirir. Yahudilerin görüşüne göre onlar, Tevrat'ın kanunlarına ve peygamberlerin kitaplarında bildirilen hususlara itibar etmezler; ahbârın (yahudi âlimlerinin) görüşlerinden uzak dururlar ve onları yalanlarlar. Bu fırkaya mensup olanlar Irak, Şam ve Mısır'da ikamet ederler. Ayrıca Endülüs'ün Tuleytula [Toledo] ve Telbîre şehirlerinde de mensupları vardır.

[556] [4] Rabbânîler:[142] Bunlar Eş'aniyye'dirler. Onlar, ahbârın (yahudi âlimlerinin) sözlerini ve görüşlerini kabul ederler ve yahudilerin cumhurunu oluştururlar.

[557] [5] Îsevîler:[143] Ebû Îsâ el-İsfahânî'nin taraftarlarıdır. Yahudilerden olan bu şahıs İsfahan'da yaşamıştır. Onun isminin Muhammed b. Îsâ olduğu bilgisi bana ulaşmıştır. Bunlar, Îsâ b. Meryem'in ve Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğini kabul ederler. Onların görüşü şöyledir: Allah Hz. Îsâ'yı İncil'de getirdiği şeylerle İsrâiloğullarına göndermiştir. O (Îsâ b. Meryem), İsrâiloğullarına gönderilen peygamberlerden biridir. Ayrıca Îsevîler, Hz. Muhammed'in (s.a.) Kur'ân şeriatıyla İsmâiloğullarına ve diğer Araplara Allah'ın gönderdiği bir nebî olduğunu kabul ederler. Aynı şekilde yahudi fırkalarının hepsinin ikrarıyla Hz. Eyyûb'un (a.s.) Aysoğullarına ve Bel'am'ın[144] da Moaboğullarına nebî olarak gönderildiğini ileri sürerler.

[٥٥٣] **السامرية**: وهم يقولون إن مدينة القدس هي نابلس وهي من بيت المقدس على ثمانية عشر ميلًا، ولا يعرفون حرمة لبيت المقدس، ولا يعظمونه. ولهم توراة غير التوراة التي بأيدي سائر اليهود، ويبطلون كل نبوة كانت في بني اسرائيل بعد موسى عليه السلام، وبعد يوشع عليه السلام. فيكذبون بنبوة شمعون وداود وسليمان وإشعيا واليسع وإلياس وعاموص وحبقوق وزكريا وإرميا وغيرهم. ولا يقرون بالبعث ألبتة. وهم بالشام لا يستحلون الخروج عنها.

[٥٥٤] **والصدوقية**: ونسبوا إلى رجل يقال له صدوق وهم يقولون من بين سائر اليهود إن العزير هو ابن الله. تعالى الله عن ذلك وكانوا بجهة اليمن.

[٥٥٥] **والعنانية**: وهم أصحاب عانان الداودي اليهودي وتسميهم اليهود القرّايين والمين، وقولهم إنهم لا يتعدون شرائع التوراة وما جاء في كتب الأنبياء عليهم السلام، ويتبرؤن من قول الأحبار، ويكذبونهم، وهذه الفرقة بالعراق ومصر والشام، وهم من الأندلس بطليطلة وطلبيرة.

[٥٥٦] **والربانية**: وهم الأشعنية وهم القائلون بأقوال الأحبار، ومذاهبهم وهم جمهور اليهود.

[٥٥٧] **والعيسوية**: وهم أصحاب أبي عيسى الأصبهاني، رجل من اليهود كان بأصبهان وبلغني أن اسمه كان محمد بن عيسى، وهم يقولون بنبوة عيسى بن مريم، ومحمد صلى الله عليه وسلم، ويقولون إن عيسى بعثه الله عز وجل إلى بني إسرائيل على ما جاء في الإنجيل، وأنه أحد أنبياء بني اسرائيل. ويقولون إن محمدًا صلى الله عليه وسلم نبي أرسله الله تعالى بشرائع القرآن إلى بني إسماعيل عليهم السلام، وإلى سائر العرب كما كان أيوب نبيًا في بني عيص، كما كان بلعام نبيًا في بني مواب بإقرار من جميع فرق اليهود.

[558] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ben yahudilerin ileri gelenlerinden bu mezhebe meyleden pek çok kimse ile karşılaştım. Bu mezhep mensuplarına ait olan Hârûnî bir adamın derlediği bir tarih kitabında okumuştum. Bu şahıs, Îsevîler arasında eski olup onların büyüklerinden ve önderlerinden bir kimse idi. Taytos harbi ve Beyt'in (Beyt-i Makdis) harap edildiği günlerde onların (Îsevîler) beldelerinin, savaşlarının ve ordularının üçte birinin kendisine bağlı olduğu kimselerden idi. Onun söz konusu savaşlar hakkında çok önemli haberleri vardır ve Mesih'in (a.s.) durumunu idrak etmiştir. (İşte bu adamın) adı, Yûsuf b. Hârûn idi. Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın (a.s.) öldürülmesine varıncaya kadar yahudilerin krallarını ve savaşlarını zikretmiştir. Yahyâ'yı (a.s.) en güzel şekilde anlatmış ve şanını yüceltmiş; onun hakkı söylediğinden dolayı haksız yere öldürüldüğünü açıklamıştır. O, "Ma'mûdiyye" fırkasını da güzel bir şekilde zikretmiş; onları inkâr, görüşlerini iptal etmemiştir.

[559] Sonra adı "Herdus b. Herdus" olan bu meliki şöyle anlatmıştı: "Bu kraldan önce İsrâiloğulları'nın hakimlerinden ve önde gelen kimselerinden bir cemaat vardı." Fakat Mesih b. Meryem'in (a.s.) durumu hakkında bundan daha fazla bir şey zikretmemişti.

[560] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu sözleri, söz konusu mezhebin o zamandan günümüze onların arasında zâhiren var olduğunu ve önderleri arasında yaygın olduğunu göstermek amacıyla zikrettim. Sonra yahudiler, genel olarak iki gruba ayrıldılar:

[561] Birinci grup nesih inancını kabul etmedi ve neshin mümkün olmadığını ileri sürdü. İkinci grup ise, neshin mümkün olduğunu kabul etti, ancak bunun vâki olmadığını ileri sürdü. Neshi kabul etmeyenlerin dayanağı, "Allah Teâlâ'nın önce bir şeyi emretmesi, sonra da onu yasaklaması imkânsızdır. Şayet böyle olsa idi, bu durumda hak bâtıl olur, itaat isyana dönüşür, aynı şekilde bâtıl olan bir şey hak olur ve mâsiyet de taat olurdu." demeleridir.

[٥٥٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ولقد لقيت من ينحو إلى هذا المذهب من خواص اليهود كثيرًا. وقرأت في تاريخ لهم جمعه رجل هاروني كان قديمًا فيهم، ومن كبارهم وأئمتهم، وممن عصبت به ثلث بلدهم، وثلث حروبهم، وثلث جيوشهم أيام حرب طيطوس، خراب البيت، وكان له في تلك آثار عظيمة. وكان قد أدرك أمر المسيح عليه السلام، واسمه يوسف بن هارون. فذكر ملوكهم وحروبهم إلى أن وصل إلى قتل يحيى بن زكريا عليه السلام، فذكره أجمل ذكر، وعظم شأنه، وأنه قتل ظلمًا لقوله الحق، وذكر أمر المعمودية ذكرًا حسنًا، لم ينكرها ولا أبطلها.

[٥٥٩] ثم قال في ذكره لذلك الملك هردوس بن هردوس: وقبل هذا الملك من حكماء بني إسرائيل وخيارهم وعلمائهم جماعة، ولم يذكر من شأن المسيح عيسى بن مريم عليهما السلام أكثر من هذا.

[٥٦٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وإنما ذكرت هذا الكلام لأرى إن هذا المذهب كان فيهم ظاهرًا، فاشيًا في أئمتهم من حينئذ إلى الآن. ثم انقسم اليهود جملة على قسمين:

[٥٦١] فقسم أبطل النسخ ولم يجعلون ممكنًا. والقسم الثاني أجازوه إلا أنهم قالوا لم يقع. وعمدة حجة من أبطل النسخ أن قالوا: إن الله عز وجل يستحيل منه أن يأمر بالأمر ثم ينهى عنه، ولو كان كذلك لعاد الحق باطلًا، والطاعة معصية، والباطل حقًا والمعصية طاعة.

[562] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Biz bu sözlerinin dışında başka bir delillerinin olduğunu bilmiyoruz. Bu (söz) ise, şüpheleri gidermekten uzak, zayıf bir delildir. Çünkü Allah Teâlâ'nın fiillerinin tamamını, bu âlemdeki bütün ahkâmını ve eserlerini derinlemesine düşünen bir kimse onların bu sözünün anlamsız olduğunu yakînen bilir. Çünkü Allah Teâlâ diriltir sonra öldürür ve tekrar diriltir, izzet sahibi kıldığı bir kavmin elinden devletlerini alır ve onları zelil kılabilir. Diğer taraftan zelil kıldığı bir kavme devlet imkânı verir ve onları izzet sahibi kılabilir. Dilediği kimselere güzel ve çirkin huylardan dilediğini verebilir. *"O, yaptıklarından dolayı sorgulanamaz. Ancak onlar sorgulanacaktırlar."* (Enbiyâ 21/23.)

[563] Sonra Allah'ın yardımıyla onlara (yahudilere) şöyle deriz: "Sizinle savaştıkları zaman topraklarınıza giren önceki ümmetlerden olan kimseler hakkında ne dersiniz? Onların kanları size helâl değil midir? Onlarla savaşmanız doğru, hatta farz ve ibadet değil midir?" "Evet." diye cevap vermeleri kaçınılmazdır. Bunun üzerine onlara (yahudilere) şöyle deriz: "Eğer onlar (yani topraklarınıza girenler) sizin şeriatınızı kabul etselerdi, onların kanları haram olmayacak mıydı? Bu durumda onlarla savaşılması farz, doğru ve ibadet olduktan sonra haram, bâtıl ve günah olmuştur." Buna "Evet." diye cevap vermeleri kaçınılmazdır. Sonra Sebt[145] konusunda sınırı aşarlar ve (cumartesi günü) çalışırlarsa, bu durumda onların öldürülmesi -haram olduktan sonra- farza dönmez mi? Buna "Evet" diye cevap vermeleri kaçınılmazdır.

[564] İşte bu cevap, sözlerinin hükümsüz olduğuna dair kendilerinden açık bir ikrardır. Yine hakkın bâtıla, emrin nehye, taatin mâsiyete dönmesini inkâr etmeleri sebebiyle onlardan gelen bir ispattır. Böylece bu söz onların şeriatlarının hepsinde geçerlidir. Çünkü şeriat belli bir vakitte belli bir ameli emreder. Bu vakit nihayete erdiğinde söz konusu emir nehye dönebilir. Nitekim onlara göre cuma günü (yapılması) mubah olup cumartesi günü (sebt günü) haram kılınan, sonra da pazar günü mubaha dönüşen bir amel böyledir. Yine oruç, Allah rızası için kesilen kurbanlar ve diğer bütün kanunlar da böyledir. Bizzat bu durum, yahudilerin karşı çıktığı ve imkânsız gördükleri şeriatların neshidir. Çünkü neshin mânası, ancak Allah Teâlâ'nın belli bir amelin belli bir zamanda yapılmasını emredip söz konusu müddetin sona ermesinden sonra onu nehyetmesidir.

[٥٦٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: لا نعلم لهم حجة غير هذه، وهي من أضعف ما يكون من التمويه الذي لا يقوم على ساق، لأن من تدبر أفعال الله كلها، وجميع أحكامه وآثاره تعالى في هذا العالم تيقن بطلان قولهم هذا، لأن الله تعالى يحيي ثم يميت ثم يحيي وينقل الدولة من قوم أعزة فيذلهم، إلى قوم أذلة فيعزهم، ويمنح من شاء ما شاء من الأخلاق الحسنة والقبيحة، ﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾

[٥٦٣] ثم نقول لهم، وبالله التوفيق: ما تقولون فيمن كان قبلكم من الأمم المقبول دخولها فيكم إذا غزوكم؟ أليس دماؤهم لكم حلالًا، وقتلهم حقًا وفرضًا وطاعة؟ ولا بد من نعم. فنقول لهم: فإن دخلوا في شريعتكم أليس قد حرمت دماؤهم، وصار عندكم قتلهم حرامًا، وباطلًا ومعصية بعد أن كان فرضًا وحقًا وطاعة؟ فلا بد من نعم. ثم إن عدوا في السبت وعملوا أليس قد عاد قتلهم فرضًا بعد أن كان حرامًا؟ فلا بد من نعم.

[٥٦٤] فهذا إقرار ظاهر منهم ببطلان قولهم، وإثبات منهم لما أنكروه من أن الحق يعود باطلًا، والأمر يعود نهيًا، وإن الطاعة تعود معصية، وهكذا القول في جميع شرائعهم. لأنها إنما هي أوامر في وقت محدود بعمل محدود. فإذا خرج ذلك الوقت عاد ذلك الأمر منهيًا عنه، كالعمل هو عندهم مباح في الجمعة محرم يوم السبت، ثم يعود مباحًا يوم الأحد، وكالصيام والقرابين وسائر الشرائع كلها، وهذا بعينه هو نسخ الشرائع الذي أبوه وامتنعوا منه. إذ ليس معنى النسخ إلا أن يأمر الله عز وجل بأن يعمل عمل ما مدة ما ثم ينهى عنه بعد انقضاء تلك المدة.

[565] Yüce Allah'ın emretmeyi ve daha sonra yasaklamayı dilediği herhangi bir şeyi henüz bu ameli buyurmadan kullarına bildirmesi ve haber vermesi ile bunu onlara bildirmemesi arasında makul olması açısından bir fark yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'ya, kullarına emretmeyi dilediği bir şeyi, bu konuda şeriatın onları zorunlu tutmasını murat ettiği vakit gelmeden önce kullarına bildirmesi şart koşulamaz.

[566] Aynı şekilde yahudilerin tamamı Ya'kûb'un (a.s.) şeriatının Mûsâ'nın (a.s.) şeriatından farklı olduğunu kabul etmiştir. Nitekim Ya'kûb, Laban'ın [Lavan] kızları Leyyâ [Lea] ve Râhîl [Rahel] ile evlenmiş ve onların ikisiyle birlikte olmuştur.[146] Bu (yani iki kızkardeş ile evli olmak) ise, Mûsâ'nın (a.s.) şeriatında yasaktır.

[567] Bununla birlikte onların kelâmına göre Mûsâ'nın (a.s.) annesi babasının halası ve dolayısıyla dedesinin kız kardeşi, Levi'nin kızı "Yuhanza" [Yokevet][147] idi. Halbuki bu evlilik şekli de Mûsâ'nın şeriatında haramdır. Bu itibarla yüce Allah'ın bir şeyi helâl kılması sonra da haram sayması ile onu haram kıldıktan sonra helâl sayması arasında makul olması bakımından bir fark yoktur.

[568] Bu ikisinin arasını ayıran şey duyuların idrakini inkâr etmek ve açıktan hayâsızlık yapmaktır. Şayet sözünden dönen bir kimse gerekçeyi (illet) değiştirmiş olsa idi, bu ikisi arasında bir fark kalmazdı. Onların Tevrat'ında Allah Teâlâ'nın bunları yahudilere farz kıldığı hususu Mûsâ'ya (a.s.) vahiyle bildirilmiştir. Böylece Mûsâ, "Filistin ve Ürdün'de oturmakta olan yedi ümmetten tek bir kişi dahi bırakmadan hepsini öldürmelerini" Tevratlarının metnine göre onlara emretmiştir.

[569] Sonra "Abavun" [Givon] denilen bir kavim onları aldatmıştı.[148] Öyle ki bu kavim, Allah'ın öldürülmesini ve köklerinin kazınmasını farz kıldığı söz konusu kavimlerden biri idi. Nihayetinde söz konusu kavim kendilerinin uzak bir beldeden oraya geldiklerini ileri sürdü ve onlara hile yaptı. Böylece İsrâiloğullarıyla anlaşma yaptılar. Daha sonra İsrâiloğulları Abavun kavminin [Givonluların], öldürülmeleri emredilen bölgede yaşayan kavimlerden olduklarını öğrendiklerinde, ellerindeki Yûşa' [Yeşu] kitabına göre yüce Allah'ın Yûşa' Peygamberin diliyle bu kavmin öldürmesini haram kıldığını gördüler. Neticede İsrâiloğulları, tapınağa (mekânü't-takdîs) su ve odun taşısınlar diye onları sağ bıraktılar. İşte bu sorumsuzca inkâr ettikleri nesihtir.

[٥٦٥] ولا فرق في شيء من العقول بين أن يعرف الله تعالى ويخبر عباده بما يريد أن يأمرهم به قبل أن يأمرهم به، ثم بأنه سينهي عنه بعد ذلك وبين ألا يعرفهم به إذ ليس عليه تعالى شرط أن يعرف عباده بما يريد أن يأمرهم قبل أن يأتي الوقت الذي يريد إلزامهم فيه الشريعة.

[٥٦٦] وأيضًا فإن جميعهم مقر بأن شريعة يعقوب عليه السلام كانت غير شريعة موسى عليه السلام، وأن يعقوب تزوج ليا وراحيل ابنتي لابان وجمعهما معًا. وهذا حرام في شريعة موسى عليه السلام.

[٥٦٧] هذا مع قولهم: إن أم موسى عليه السلام كانت عمة أبيه أخت جده، وهي يوحانذا بنت لاوي. وهذا في شريعة موسى حرام، ولا فرق في العقول بين شيء أحله الله تعالى ثم حرمه، وبين شيء حرمه الله ثم أحله.

[٥٦٨] والمفرق بين هذين مكابر للعيان، مجاهر بالقحة. ولو قلب علة قالب كلامه ما كان بينهما فرق. وفي توراتهم أن الله تعالى افترض عليهم بالوحي إلى موسى عليه السلام. وأمرهم موسى بذلك في نص توراتهم ألا يتركوا من الأمم السبعة الذين كانوا سكانًا في فلسطين والأردن أحدًا أصلًا إلا قتلوه.

[٥٦٩] ثم إنه لما اختدعتهم الأمة التي يقال لها عباوون وهي إحدى تلك الأمم التي افترض عليهم قتلهم واستئصالهم فتحيلوا عليهم، وأظهروا لهم أنهم أتوا من بلاد بعيدة حتى عاهدوهم. فلما عرفوا بعد ذلك أنهم من السكان في الأرض التي أمروا بقتل أهلها، حرم الله عز وجل عليهم قتلهم على لسان يوشع النبي بنص كتاب يوشع عندهم. فأبقوهم ينقلون الماء والحطب إلى مكان التقديس، وهذا هو النسخ الذي أنكروا بلا كلفة.

[570] Onların Tevratlarında nesihten daha aşırı ve kötü olan "bedâ"[149] vardır. Tevrat'taki şu sözler bedâya örnek teşkil eder: *"Allah Teâlâ Mûsâ'ya (a.s.) şöyle dedi: Bu ümmeti helâk edeceğim ve sana daha büyük ve daha güçlü başka bir ümmet vereceğim. Mûsâ böyle yapmaması için Allah'a yakardı, ta ki Allah ona cevap verdi ve onları yok etmekten vazgeçti."*[150] İşte bu, yüce Allah'ın her ikisinden de münezzeh olduğu bedâ ve yalandır. Çünkü Tevrat'ta yüce Allah'ın İsrâiloğullarını helâk edeceği ve Mûsâ'yı başka bir kavmin başına geçireceği haber verilmiş, ancak sonra bunu yapmadığı zikredilmiştir. Halbuki bu bizâtihi yalandır, Allah'ın şanı böyle yalanlardan yücedir.

[571] Eş'iyâ [İşaya] kitabında, yüce Allah'ın âhir zamanda Beyt'i için Farslılardan hizmetçiler tertip edeceği bildirilmiştir.

[572] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu neshin ta kendisidir. Çünkü Tevrat, kendi aralarındaki mertebelerine göre Ya'kûb'un oğlu Levi'nin çocuklarının dışında hiçbir kimsenin Beyt-i Makdis'e hizmet edemeyeceğini zorunlu kılmıştır. Dolayısıyla hangi anlayışa göre Eş'iyâ [İşaya] kitabına bu sözü yerleştirdiler. Her hâlükârda Tevrat'ta var olan hükümden dolayı bu bir nesihtir. Hakikatte ise, içlerinde Farslıların, Arapların ve diğer cinslerin olduğu İslâm milletini yüce Allah'ın evleri olan Beyt-i Makdis ve diğer mescitler konusunda uyarmaktır.

[573] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Neshin câiz olduğunu, ancak fiilen vuku bulmadığını haber veren topluluğa gelince, -Allah'ın yardımıyla- onlara şöyle denilir: Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliğinin sıhhatini ve ona itaat etmenin gerekliliğini ne ile bildiniz?

[574] Onların bu konuda Mûsâ'nın a'lâmı (peygamberlik işaretleri), burhanları (aklî mûcizeleri) ve zuhur eden alâmetleri (hissî mûcizeleri/a'lâmü'z-zâhira) dışında herhangi bir şeyi delil getirmelerinin imkânı yoktur. Yüce Allah'ın yardımıyla onlara şöyle denilir: Peygamberliğin ispatının açıklanması meselesinde izah ettiğimiz üzere, tabiatların değiştirilmesi bakımından ortaya çıkan mûcizelerden dolayı Mûsâ'nın (a.s.) tasdik edilmesi ve emirlerine itaat edilmesi gerekli olduğuna göre, bu durumda Mûsâ ile başkaca mûcizeler getiren ve diğer tabiatları değiştiren bir kimse arasında hiçbir fark yoktur.

[٥٧٠] وفي توراتهم البداء الذي هو أشد من النسخ. وذلك أن فيها أن الله تعالى قال لموسى عليه السلام: سأهلك هذه الأمة، وأقدمك على أمة أخرى عظيمة. فلم يزل موسى يرغب إلى الله تعالى في ألا يفعل ذلك حتى أجابه أمسك عنهم. وهذا هو البداء بعينه، والكذب المنفيان عن الله تعالى، لأنه ذكر أن الله تعالى أخبر أنه سيهلكهم، ويقدمه على غيره ثم لم يفعل فهذا هو الكذب بعينه تعالى الله عنه.

[٥٧١] وفي سفر إشعيا أن الله تعالى سيرتب في آخر الزمان من الفرس خدامًا لبيته.

[٥٧٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا هو النسخ بعينه لأن التوراة موجبة ألا يخدم في البيت المقدس أحد غير بني لاوي بن يعقوب على حسب مراتبهم في الخدمة. فعلى أي وجه أنزلوا هذا القول من إشعيا؟ فهو نسخ لما في التوراة على كل حال. وأما في الحقيقة فهو إنذار بالملة الإسلامية التي صار فيها الفرس والعرب وسائر الأجناس في المساجد ببيت المقدس وغيره، التي هي بيوت الله تعالى.

[٥٧٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وأما الطائفة التي أجازت النسخ إلا أنها أخبرت أنه لم يكن فإنه يقال لهم، وبالله تعالى التوفيق، بأي شيء علمتم صحة نبوة موسى عليه السلام، ووجوب طاعته؟

[٥٧٤] فلا سبيل إلى أن يأتوا بشيء غير أعلامه وبراهينه، وأعلامه الظاهرة. فيقال لهم، وبالله تعالى التوفيق. إذا وجب تصديق موسى، والطاعة لأمره لما ظهر من إحالة الطبائع على ما بيناه في باب الكلام في بيان إثبات النبوات، فلا فرق بينه وبين من أتى بمعجزات غيرها، وبإحالة لطبائع أخر.

Aklın zorunluluğuyla duyu sahibi her kimse bilir ki bir tür için gerekli olan ona ait bütün cüzler için de zorunludur. Varlıkların tabiatlarını değiştirmek suretiyle kendisinden mûcizeler zuhur eden kimsenin tasdik edilmesi zorunlu olunca, neticede Mûsâ'nın, Îsâ'nın ve Muhammed'in (s.a.) tasdik edilmesinin gerekliliği eşit seviyede bir zorunluluk olur ve bunlar arasında zarûreten hiçbir fark yoktur.

[575] Onlara şöyle denilir: Kendilerinden mûcizeler zuhur eden kimselerden bir kısmını tasdik etmeniz ile diğerlerini yalanlamanız arasındaki fark nedir? Ve yine sizin yalanladığınızı tasdik eden ile tasdik ettiğinizi yalanlayan kimseler arasında ne fark vardır? Nitekim Zerdüşt'ün peygamberliğini tasdik eden Mecûsîler, Mûsâ'nın ve diğer peygamberlerinizin nübüvvetlerini tekzip etmektedirler. Ya da Îsâ'nın ve Zerdüşt'ün peygamberliğini tasdik eden Maniheistler, Mûsâ'nın nübüvvetini tekzip etmektedir. Yahut İbrâhim'in (a.s.) ve onun dışındakilerin nübüvvetini yalanlayan Sâbiîler, İdrîs'in (a.s.) ve başkalarının peygamberliğini tasdik etmektedirler.

[576] Bu fırkaların ve dinlerin hepsi, Mûsâ (a.s.) ve diğer peygamberlerinizin hakkında, sizin Îsâ ve Muhammed (s.a.) hakkında söylediklerinizden daha fazlasını söylemektedirler. Nitekim onların tarihleri ve kitapları bu bilgileri dile getirmektedir, bunlar mevcuttur ve çok yaygındır. Mûsâ'dan (a.s.) sonra size ait bütün peygamberlerin nübüvvetini inkâr eden Sâmirîler buna en yakındır (buna en güzel örnektir). Zikrettiğimiz hususların hepsinde bir fark ortaya koyamazsınız ki benzerini size de getirmesinler, aleyhlerinde herhangi bir iddia dile getiremezsiniz ki onlar da bir benzerini size karşı iddia etmesinler, onların rivayetlerini herhangi bir hususla kınayamazsınız ki onun bir benzerini sizin rivayetlerinizde göstermesinler, dolayısıyla her bir hususta eşitsiniz.

[577] Nitekim Allah Teâlâ, şu sözü ile bu kesin delile (burhan) dikkat çekmiştir: "*Kitâp ehliyle, ahlâksızlık edenleri dışında en güzel tarzda tartışın ve deyin ki: "Bize indirilene de size indirilene de inandık. Tanrımız ve Tanrınız birdir, biz de O'na teslim olanlarız."*" (Ankebût 29/46)

وبضرورة العقل يعلم كل ذي حس أن ما أوجبه لنوع فإنه واجب لأجزائه كلها. فإذا كانت إحالة الطبائع موجبة تصديق من ظهرت عليه فوجوب تصديق موسى وعيسى ومحمد صلى الله عليه وسلم واجب وجوبًا مستويًا، ولا فرق بين شيء منه بالضرورة.

[٥٧٥] ويقال لهم: ما الفرق بينكم في تصديقكم بعض من ظهرت عليه المعجزات وتكذيبكم بعضهم؟ وبين من صدق من كذبتم، وكذب من صدقتم كالمجوس المصدقين بنبوة زرادشت المكذبين بنبوة موسى، وسائر أنبيائكم أو المانوية المصدقة بنبوة عيسى وزرادشت المكذبة بنبوة موسى أو الصابئين المكذبين بنبوة إبراهيم عليه السلام، فمن دونه المصدقين بنبوة إدريس وغيره.

[٥٧٦] وكل هذه الفرق والملل تقول في موسى عليه السلام وفي سائر أنبيائكم أكثر مما تقولون أنتم في عيسى ومحمد عليها السلام، تنطق بذلك تواريخهم وكتبهم، وهي موجودة مشهورة. وأقرب ذلك إليكم السامرية الذين ينكرون نبوة كل نبي لكم بعد موسى عليه السلام ولا سبيل إلى أن تأتوا على جميع من ذكرنا بفرق إلا أتوكم بمثله، ولا أن تدعوا عليهم دعوى إلا ادعوا عليكم بمثلها، ولا أن تطعنوا في نقلهم بشيء إلا أروكم في نقلكم مثله سواء بسواء.

[٥٧٧] وقد نبه الله تعالى على هذا البرهان بقوله تعالى: ﴿وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَإِلَٰهُنَا وَإِلَٰهُكُمْ وَاحِدٌ﴾

[578] Böylece yüce Allah, onların peygamberlikten hareketle iman ettikleri hususlara dair inançlarının şekli ile bizim inandığımız hususların şekil ve yolunun bir olduğunu, bu açıdan aralarında herhangi bir farkın bulunmadığını açıklamıştır. Mûsâ'yı gönderen ilâha iman etmek, Muhammed'i (s.a.) gönderen ilâha iman etmektir. Bütün bunların yolu birdir ve bunların arasında bir fark yoktur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[579] Onların (yahudilerin) çıkardığı fitnelerden biri de onların Hz. Muhammed'e (s.a.) iman etmemeleri, bizim ise Mûsâ'ya iman etmemizdir. Onların bu konudaki itirazları zayıf ve güçsüzdür. Çünkü onlar, bizzat bizim tasdik etmemizden dolayı Mûsâ'nın peygamberliğini tasdik ediyor değillerdir. Şayet böyle olmasa idi (yani biz Mûsâ'nın peygamberliğini tasdik etmemiş olsaydık yahudiler de) onu tasdik etmemiş olacaklardı. Yahut yahudiler, sadece getirdiği kesin delilden (burhan) dolayı da onu tasdik ediyor değillerdir. Şayet onlar bizim tasdik etmemizden dolayı Mûsâ'yı tasdik etmiş olsalardı bu durumda Hz. Muhammed'i (s.a.) tasdik etmemizden dolayı da yahudilerin Muhammed'i (s.a.) tasdik etmeleri gerekli olurdu. Aksi takdirde tenâkuza düşerlerdi.

[580] Şayet onlar (yahudiler), izhar ettiği mûcizeler (âyât) sebebiyle Hz. Mûsâ'yı tasdik ettiler ise, bu durumda ne onu tasdik edenin tasdikinin bir mânası vardır ne de onu yalanlayanın yalanlamasının bir mânası vardır. İnsanlar tasdik etseler de yalanlasalar da hak haktır, bâtıl da bâtıldır. Bütün insanların söz konusu hakikati onaylamaları onun hakikat derecesinde bir artma sağlamaz, bâtılın da bütün insanlar tarafından yalanlaması bâtılın derecesinde bir artma sağlamaz.

[581] Birisi, icmâ ile alakalı bazı görüşlerimizde bize muhalefet eden dinimize mensup bir kimseyle tartıştığımız münazaramızda bu konudaki sözümüzü nakzettiğimizi sanmasın. Böylece bilsin ki biz, sözümüzü nakzetmedik. Çünkü icmâ, İslâm dinindeki fetvalarda doğruluğuna dair kesin delilin (burhan) mevcut olduğu bir hüccettir. Doğruluğu konusunda kesin delil (burhan) bulunan bir şey, ona muhalefet edene karşı ya da muvafık olan kimse için kesin bir delildir. İhtilafa düştüğümüz bir kısım hususlarda bize muhalefet eden kimseye karşı bizim açımızdan uygun olan bir şeyle delil getirmemize gelince, bu durum bizim aleyhimize bir delil değildir.

[٥٧٨] فنص تعالى على أن طريق الإيمان بما آمنوا به من النبوة وطريق ما آمنا به نحن منها واحد، وأنه لا فرق بين شيء من ذلك، وأن الإيمان بالإله الباعث لموسى هو الإيمان الباعث لمحمد صلى الله عليهما وسلم، وأن طريق كل ذلك طريق واحدة لا فرق فيها، وبالله التوفيق.

[٥٧٩] وأما شغب من شغب منهم بأننا نؤمن بموسى، وهم لا يؤمنون بمحمد صلى الله عليه وسلم، فهو شغب ضعيف بارد. لأنهم لا يخلون من أن يكونوا إنما صدقوا بنبوة موسى من أجل تصديقنا نحن ولولا ذلك لم يصدقوا به أو يكون إنما صدقوا به لما أظهر من البرهان فقط. فإن كانوا إنما صدقوا به من أجل تصديقنا نحن فواجب عليهم أن يصدقوا بمحمد صلى الله عليه وسلم من أجل تصديقنا نحن به وإلا فقد تناقضوا.

[٥٨٠] وإن كان إنما صدقوا به لما أظهر من الآيات فلا معنى لتصديق من صدقه ولا لتكذيب من كذبه، والحق حق صدقه الناس أو كذبوه، والباطل باطل صدقه الناس أم كذبوه، ولا يزيد الحق درجة في أنه حق أطباق الناس كلهم على تصديقه ولا يزيد الباطل مرتبة في أنه باطل تكذيب الناس كلهم له.

[٥٨١] ولا يظن ظان أننا في مناظرتنا من نناظره من أهل ملتنا المخالفين لنا في بعض أقوالنا بالإجماع قد نقضنا كلامنا في هذا المكان فليعلم أننا لم ننقضه لأن الإجماع حجة قد قام البرهان على صحتها في الفتيا في دين الإسلام. وما قام على صحته البرهان فهو حجة قاطعة على من خالفه وعلى من وافقه. وأما أن نحتج على مخالفنا بأنه موافق لنا في بعض ما نختلف فيه فليس حجة علينا.

Şayet günlerden bir gün bizim için böylesi bir durum ortaya çıkarsa, şüphesiz biz söz konusu delille (hüccet) câhil olan bir kimseye hitap ederiz. Böylece onun hata etmesine engel oluruz ya da tenâkuza düştüğünü ona göstermek için delil ile onu sustururuz.

[582] Buna ilâveten bizler, Hz. Muhammed'in (s.a.) nübüvvetini haber veren Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliğine ve Hz. Muhammed'in (s.a.) risâletini, ismini, nesebini ve sahâbesinin (r.a.) sıfatlarını haber veren Tevrat'a inandık. Aynı şekilde Îsâ ve İncil hakkında da birebir aynısını söyleriz. (Yoksa) Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğini bildirmeyen bir kimsenin nübüvvetini kabul etmeyiz. Dolayısıyla içinde Hz. Muhammed'in (s.a.) elçiliğine ve ashâbının vasıflarına dair haber bulunmayan ne Tevrat ve İncil'e inanırız ne de (Hz. Muhammed'in peygamberliğini haber vermeyen) Mûsâ ve Îsâ'ya iman ederiz; bilakis bunların hepsini reddederiz, onlardan uzak dururuz ve nihayetinde onların iddia ettikleri şeylere asla muvafakat göstermeyiz. Böylece onların zayıf iddiaları boşa çıkmış oldu. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[583] Bu konudaki sözün özü şudur: Yahudi ve hıristiyanların naklettikleri bilgiler, belirttiğimiz sebeplerden dolayı yanlıştır. İnşallah biz, onların kitaplarına girmiş büyük [iftiraların] asılsızlığını ve rivâyetlerinin yanlışlığını açıklayacağız.

[584] Şüphesiz ki bizler, Mûsâ'nın ve Îsâ'nın (a.s.) peygamberliklerini tasdik ederiz. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.) onları (Mûsâ'yı ve Îsâ'yı) doğrulamış; onlar ve mûcizeleri (a'lâm) hakkında bizlere bilgi vermiştir. Şayet böyle olmasa idi, bu iki peygamberi tasdik etmez (ve doğruluklarını onaylamazdık)[151]. Bu konuda İlyâs, Elyesa', Yûnus, Lût peygamberler hakkında da aynı şeyleri söyleriz. Nitekim bizler Samuel, Hagay, Habakuk ve diğer peygamberlerin nübüvvetlerinin sıhhatini kabul etmeyiz. Halbuki yahudilere göre bunlar ve zikrettiğimiz diğer peygamberler Mûsâ gibi Allah'ın elçileridir. Onların anlayışına göre bunların arasında peygamber olmaları itibarıyla hiçbir fark yoktur.

فإن وجد لنا يومًا من الأيام فإنما نخاطب به جاهلًا نستكف تخليطه بذلك، أو نبكته لنريه تناقضه فقط.

[٥٨٢] وأيضًا، فإنا إنما آمنا بنبوة موسى الذي أنذر بنبوة محمد صلى الله عليه وسلم وبالتوراة التي فيها الإنذار برسالة محمد صلى الله عليه وسلم باسمه ونسبه وصفة أصحابه رضي الله عنهم. وهكذا نقول في عيسى والإنجيل حرفًا حرفًا لا بنبوة من لم ينذر بنبوة النبي صلى الله عليه وسلم. ولا نؤمن بموسى وعيسى ولا نؤمن بتوراة ولا إنجيل ليس فيهما الإنذار برسالة محمد صلى الله عليه وسلم وصفة أصحابه. بل نكفر بكل ذلك ونبرأ منهم فلم نوافقهم قط على ما يدعونه فبطل شغبهم الضعيف، وبالله تعالى التوفيق.

[٥٨٣] وجملة القول في هذا إن نقل اليهود والنصارى فاسد لما ذكرنا، ونذكر إن شاء الله تعالى من عظيم الداخلة في كتبهم المبينة أنها مفتعلة، وفساد نقلهم.

[٥٨٤] فإنما صدقنا بنبوة موسى وعيسى عليهما السلام لأن محمدًا صلى الله عليه وسلم صدقهما وأخبرنا عنهما وعن أعلامهما، ولولا ذلك لما صدقنا بهما ولا قطعنا بصحتهما. وكذلك نقول ولكانا في إلياس واليسع ويونس ولوط في ذلك. كما أننا لا نقطع بصحة نبوة سموال وحقاي وحبقوق وسائر الأنبياء الذين عندهم كموسى، وسائر من ذكرنا ولا فرق.

[585] Fakat biz, "Allah'a, kitaplarına ve elçilerine iman ettik." deriz, şayet zikredilen kimseler -Allah katında gerçek peygamberler iseler- biz onların hepsine inanırız. Şayet onlar peygamber değillerse, yahudi ve hıristiyanların -aslı olmayan ve yalancı kâfir bir topluluğa dönüp varan- yalan haberleri sebebiyle peygamberlerden olmayan birini yüce Allah'ın nebîleri arasına dâhil etmeyiz. Yüce Allah'ın yardım ve desteğini dileriz.

[586] Yüce Allah şöyle buyurdu: *"Hiçbir ümmet yoktur ki aralarında bir uyarıcı gelip geçmiş olmasın."* (Fâtır 35/24) Yine Yüce Allah, resuller (elçiler) hakkında da şöyle buyurmuştur: *"Andolsun biz, senden önce de elçiler gönderdik. Onlardan kimini sana anlattık, kimini de anlatmadık..."* (Mü'min 40/78) Dolayısıyla bizler, genel olarak peygamberlere iman ederiz ve onlardan sadece Muhammed'in (s.a.) peygamber olarak isimlendirdiği kimseleri peygamber olarak isimlendiririz.

[587] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Sâmiriyye fırkası hariç, diğer yahudi fırkalarına şöyle denilir: Sizinle Yûşa'dan sonra gelen ve tasdik ettiğiniz peygamberlerin hepsini tekzip eden Sâmiriyye fırkası arasında ne fark vardı? Bu durum, sizin Îsâ ve Muhammed'i (s.a.) yalanlamanızın bir benzeri değil midir? İşte bu hiçbir şekilde cevaplayamayacağınız bir husustur.

[588] Eğer onlar, Îsâ ve Muhammed'in (s.a.) mûcizeler getirmediklerini iddia ederlerse, bu durumda onların yalanları ve yüksek sesle dile getirdikleri iftiraları ortaya çıkmış olur. Çünkü (adalet sahibi) pek çok kimse, Hz. Peygamber'den (s.a.) Tebük seferinde parmaklarının arasından kaynayan az miktardaki su ile büyük kalabalıkları -binlerce kişi oldukları halde- suladığını nakletmiştir. Bunun bir benzerini Hûdeybiye'de gerçekleştirmiştir.[152] Hz. Peygamber (a.s), Ebû Talha'nın evinde Hendek Savaşına katılanları -az bir yiyecekle- doyuncaya kadar yedirmiştir.[153] Yine Câbir'in evinde de aynı olay vuku bulmuştur.[154] Huneyn Savaşı öncesinde Hz. Peygamber (a.s) Hevâzin ordusu üzerine bir avuç kum serpmiş, eliyle attığı bu kumlar onların gözlerine isabet etmişti.[155] Bu hususla alakalı olarak Allah Teâlâ, *"Attığında sen atmadın fakat Allah attı."* (Enfâl 8/17) âyetini buyurmuştur.

[٥٨٥] ولكن نقول آمنا بالله وكتبه ورسله. فإن كان المذكورون أنبياء فنحن نؤمن بهم، وإن لم يكونوا أنبياء فلا ندخل في أنبياء الله تعالى من ليس منهم بأخبار اليهود والنصارى الكاذبة التي لا أصل لها، الراجعة إلى قوم كفار كاذبين، وبالله تعالى نتأيد.

[٥٨٦] وقال تعالى: ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ وقال تعالى في الرسل: ﴿مِنْهُم مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُم مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ﴾ فنحن نؤمن بالأنبياء جملة، ولا نسمي منهم إلا من يسمي محمد صلى الله عليه وسلم فقط.

[٥٨٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ويقال لسائر فرق اليهود حاشا السامرية: وما الفرق بينكم وبين السامرية الذين كذبوا بنبوة كل نبي صدقتم أنتم به بعد يوشع؟ بمثل ما كذبتم أنتم به عيسى ومحمدًا صلى الله عليه وسلم؟ وهذا ما لا إنفكاك منه بوجه من الوجوه.

[٥٨٨] فإن ادعوا أن عيسى ومحمدًا صلى الله عليه وسلم لم يأتيا بالمعجزات بأن كذبهم ومجاهرتهم، إذ قد نقلت الكواف عن النبي صلى الله عليه وسلم: أنه سقى العسكر في تبوك، وهم ألوف كثيرة من قدح صغير نبع فيه الماء من بين أصابعه عليه السلام. وفعل أيضًا مثل ذلك بالحديبية، وأنه أطعم عليه السلام في منزل أبي طلحة أهل الخندق حتى شبعوا. وفي منزل جابر أيضًا. ورمى هوازن في جيش فعميت عيون جميعهم بتراب يده، وفيها أنزل الله تعالى: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ﴾

[589] Hz. Peygamber'in gösterdiği mûcizelerden biri de ayın ikiye yarılması hadisesidir.[156] Mekkeli müşrikler ondan bir âyet (mûcize) getirmesini istediklerinde ayı ikiye yarmıştı. Bunun üzerine Allah Teâlâ, bu hadiseyle ilgili olarak şöyle buyurmuştur: *"O saat yaklaştı, ay yarıldı. Bir mûcize görecek olsalar yüz çevirirler ve 'Süregelen bir büyüdür' derler. Yalanladılar, nefislerinin heveslerine uydular. Halbuki her iş, yerini bulacaktır (Allâh'ın kararına kimse engel olamaz). Andolsun, onlara, (bâtılda kalmalarını) önleyecek (ibret verici olayları anlatan) haberler geldi."* (Kamer, 54/1-4) Aynı şekilde orada hazır bulunan sahâbeden kimselerin duydukları "kütüğün iniltisi" de onun mûcizelerinden biridir.[157]

[590] Hz. Peygamber'in en parlak ve en büyük mûcizelerinden biri de kendi döneminde yaşayan yahudilere sözüdür. Onlar o vakitlerde Benî Kurayza, Benî Nadîr, Benî İhdel ve Benî Kaynukâ yahudilerinden meydana gelen sayıları binlere varan büyük bir topluluk idiler. Şayet onlar Hz. Peygamber'in nübüvvetinin tekzibi konusunda sadık olsalardı bu durumda ölümü temenni ederlerdi. Allah Teâlâ, yahudilerin asla ölümü temenni edemeyeceklerini onlara bildirmişti. Nitekim onlar, bunu yapmaktan yani ölümü temenni etmekten âciz kaldılar. Bu temenniyi dile getirmekle onların arasına engeller girmiştir. Bu kıssa, Cum'a sûresinde nakledilmektedir. Bu hadiseyi, dünyanın doğusundan batısına varıncaya kadar bütün müslümanlar her cuma günü kıraat ederler. Halbuki yahudilerin ölümü temenni etmek suretiyle Hz. Peygamber'i tekzip etmeleri yapabilecekleri en kolay ve rahat bir iş idi. Fakat Allah Teâlâ'nın *"Eğer doğru sözlü iseniz ölümü temenni ediniz. Fakat işlediklerinden dolayı ölümü asla temenni edemezler"* (Cum'a 62/6-7) buyurduğunu işittikleri halde bunu yapmaya güç yetirememişlerdir.

[591] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, ancak küstah, câhil ve duyuların idrakini kabul etmeyen bir kimsenin reddedebileceği bir durumdur. Çünkü yahudilere hitap eden bu âyetler asırlar boyunca nesilden nesle nakledilmiştir. Herkes bunlara boyun eğmiş ve ikrar etmiştir, bunları inkâr eden tek bir kimse olmamıştır.

[٥٨٩] وشق القمر إذ سأله قومه آية فأنزل الله تعالى في ذلك: ﴿اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانشَقَّ الْقَمَرُ﴾ وإن يروا آية يعرضوا ويقولوا سحر مستمر، وكذبوا واتبعوا أهواءهم وكل أمر مستقر ولقد جاءهم من الأنباء ما فيه مزدجر. وكذلك حنين الجذع الذي سمعه كل من حضره من الصحابة رضوان الله عليهم.

[٥٩٠] ومن أبهر ذلك وأعظمه قوله لليهود الذين كانوا معه في وقته وهم زيادة على ألف بلا شك. ولعلهم كانوا ألوفًا وهم بنو قريظة وبنوا النضير وبنوا إهدل وبنو قينقاع أن يتمنوا الموت إن كانوا صادقين في تكذيبهم نبوته، وأعلمهم أنهم لا يستطيعون ذلك أصلًا، فعجزوا عن ذلك أي عن تمني الموت، وحيل بينهم وبين النطق بذلك. وهذه قصة منصوصة في سورة الجمعة يقرأ بها كل يوم جمعة في جميع جوامع المسلمين من شرق الدنيا إلى غربها. وقد كان أسهل الأمور عليهم أن يكذبوا بأن يتمنوا الموت لو استطاعوا، وهم يسمعونه يقول: ﴿فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ۞ وَلَا يَتَمَنَّوْنَهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ﴾

[٥٩١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا أمر لا يدفعه الأوقاح جاهل مكابر للعيان. لأن القرون والأعصار نقلت هذه الآيات جيلاً جيلاً يخاطبون بها. فكل أذعن وأقر ولم يمكن أحدًا دفعه.

[592] Allah Elçisi, gönderildiği andan itibaren bütün Arapları -dillerinin fesâhatine, îcâz (kısa ve özlü konuşma) ve itâle (detaylı ve uzun konuşma) açısından belâgat türlerini çokça kullanmalarına, belâgat türlerinde ve meâni vecihlerini içeren lafızlardaki yetkinliklerine rağmen- bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmeye davet etmiştir. Sonra bu meydan okumasını bir sûre ile sınırlandırmıştır. Ancak Araplar, imkânlarının genişliğine rağmen bunu yapmaya güç yetiremediler. Hz. Peygamber (s.a.), yirmi üç yıl boyunca onların arasında bu iddiasını dile getirdi. Ancak onlar, Hz. Peygamber'i (s.a.) öldürmeyi daha kolay buldular ve müslümanların kanlarını akıtmak ve nesillerini yok etmek için saldırdılar. Böylece onlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) davet ettiği Kur'ân'a muâraza etmekten genel olarak yüz çevirdiler.

[593] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Arapların Kur'ân'a muâraza etmeye zorlanması, sorumlu tutuldukları bu işe güç yetirememeleri, Kur'ân'a muâraza edecek güçlerinin onlardan kaldırılması ve nihayetinde Kur'ân ile kendileri arasına engellerin konulması hususu az bir anlayışı olan kimseye gizli kalmaz. Sonra edebî sahada çok maharetli olan ve söz söyleme kudretlerinden dolayı kelimelerin anlamını diledikleri şekilde genişletebilen belâgat sahibi kimseler dünyada ömür sürmüştür. Ayrıca dört yüz yirmi yıldan beri[158] İslâm dinine dair hiçbir mârifet ve feraseti olmayan topluluklar gelmiştir. Bunlardan Kur'ân'a muâraza etmeye kalkışan hiçbir kimse yoktur ki bu konudaki ayıbı ortaya çıkıp rezil rüsvâ olmasın ve ayağı tökezleyip düşmesin. Buna kalkışan herkes alaya alınan, dalga geçilen, küçümsenen, ayıplanan ve istihza edilen bir kimse olmuştur. Bunlardan biri Müseylime b. Habîb el-Hanefî'dir[159]. Kur'ân'a muâraza yapmaya niyet ettiğinde, ancak evladını kaybeden bir kimsenin ağlayışı tarzında sesler çıkarmıştır.

[594] Bir gün, aramızda geçen bir konuşma sırasında birisi Kur'ân'a muâraza edilebileceği meselesini ileri sürmüştü. Ben ona şöyle dedim: "Kendi adına Allah'tan kork. Şüphesiz ki yüce Allah, sana, kendisiyle öne geçtiğin bir nimet olarak beyan ve belâgat kabiliyetini vermiştir. Allah'a yemin ederim ki Kur'ân'a muâraza için işaretle de olsa bir girişimde bulunursan Allah bu nimeti senin elinden mutlaka çekip alacaktır ve seni rezil rüsva, kötü şöhretli, gülünç ve ayıplanmış bir şekilde bırakacaktır. Tıpkı senden önce bunu yapmaya niyet eden kimselere yaptığı gibi." Bunun üzerine söz konusu kişi bana "Allah'a yemin olsun ki doğru söyledin." diyerek cevap verdi, pişmanlık gösterdi ve bunun çirkinliğini kabul etti.

[٥٩٢] ودعا عليه السلام من حين مبعثه العرب كلهم على فصاحة ألسنتهم، وكثرة استعمالهم لأنواع البلاغة من الإطالة والإيجاز، والتصرف في أفانين البلاغة، والألفاظ المركبة على وجوه المعاني إلى أن يأتوا بمثل هذا القرآن. ثم ردهم إلى سورة فعجزوا كلهم عن ذلك على سعة بلادهم طولاً وعرضًا، وأنه صلى الله عليه وسلم أقام بين أظهرهم ثلاثة وعشرين عامًا، يستسهلون قتاله، والتعرض لسفك دمائهم، واسترقاق ذراريهم وقد أضربوا عما دعاهم إليه من المعارضة للقرآن جملة.

[٥٩٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا لا يخفى على من له أقل فهم: أنه إنما حملهم على ذلك العجز عما كلفهم من ذلك وارتفاع قوتهم عنه، وأنه قد حيل بينهم وبين ذلك. ثم عمر الدنيا من البلغاء الذين يتخللون بألسنتهم تخلل الباقر ويطيلون في المعنى التافه إظهارًا لاقتدارهم على الكلام، جماعات لا بصائر لهم في دين الإسلام منذ أربعمائة عام وعشرين عامًا. فما منهم أحد يتكلف معارضته إلا افتضح وسقط، وصار مهزأة ومعيرة يتماجن به، وبما أني به ويتطايب عليه منهم مسيلمة بن حبيب الحنفي، لما رام ذلك لم ينطق لسانه إلا بما يضحك الثكلى.

[٥٩٤] وقد تعاطى بعضهم ذلك يومًا في كلام جرى بيني وبينه. فقلت له اتق الله على نفسك، فإن الله تعالى قد منحك من البيان والبلاغة نعمة سبقت بها. ووالله لئن تعرضت لهذا الباب بإشارة ليسلبنك الله هذه النعمة، وليجعلنك فضيحة وشهرة ومسخرة وضحكة. كما فعل بمن رام هذا من قبلك. فقال لي صدقت. والله أظهر الندم، والإقرار بقبحه.

[595] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Zikrettiğimiz bu husus, duyularla idrak edilen bir bilgi (müşahede)dir. Kur'ân'a söz ile muârazada bulunulamaması, günümüze kadar devam eden ve dünyanın sonuna kadar devam edecek olan ebedî bir mûcizedir. Halbuki peygamberlerin diğer mûcizeleri onların vefatlarıyla son bulmuştur. Bunlardan, onlara dair haberlerden başka bir şey bâki kalmamıştır.

[596] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bir topluluk, Arapların ve onların ardından gelen diğer belâgat sahibi kimselerin Kur'ân'a muâraza etmekten âciz kalmalarını, Kur'ân'ın belâgat tabakalarının en üst mertebesinde olmasından kaynaklandığını sanmıştır.

[597] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu çok tehlikeli bir hatadır. Yüce Allah bunun olmasına karşı çıktığı halde şayet bu (yani Kur'ân'a muâraza edilmesi mümkün) olsa idi, elbette o zaman Kur'ân mûcize olmazdı. Çünkü bu, kendi tabakası içinde öne geçen her bir şeyin özelliğidir. Bu şekilde olan (yani kendi tabakası içinde en önde olan) bir şeyin, -her ne kadar belli bir vakitte öne geçmiş ise de- yarın ona yakın- bilakis onun fevkinde- bir şeyin gelmesinden emin olunamaz. Fakat buradaki âciz bırakma, yüce Allah'ın kulları ile Kur'ân'ın bir benzerini getirme [eyleminin/fiilinin] arasına girmesi; böyle bir şeyi yapabilme gücünü tümüyle onlardan kaldırmasıdır. Bunu tıpkı bir kimsenin, diğer insanlardan daha güçlü olmadığı halde, "Ben, bugün bu yolda yürüyeceğim. Benden sonra hiç kimse orada yürümeye güç yetiremeyecektir." demesi gibidir. Şayet söz konusu yolda yürümekten âciz kalmak, yolun güçlüğünden ya da yürüyenin kuvvetinden dolayı olmuş olsa idi, elbette bu âcizlik ne bir âyet ne de bir mûcize olurdu.

[598] Biz başka bir yerde Kur'ân'ın insan belâgati türünden olmadığını açıklamıştık. Çünkü Kur'ân'da, sûrelerin başlarında bulunan bazı yeminler (kasem/aksam) ve mânasını hiç kimsenin bilemediği mukâtaa harfleri vardır. Bu ise, insanların bilinen belâgat türlerinden değildir. Nitekim biz, Ebû Zer el-Gifârî'nin kardeşi Uneys'ten (r.a.) rivayet ettik: "O Kur'ân'ı dinledi ve şöyle dedi: Bu kelâmı belâgat sahibi kimselerin ve şairlerin lisanlarına koydum, buna denk ya da bu mânada bir kelâm bulamadım."

[٥٩٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا الذي ذكرنا مشاهد، وهي آية باقية إلى اليوم، وإلى انقضاء الدنيا، وسائر آيات الأنبياء عليهم السلام. قد فنيت بفنائهم فلم يبق منها إلا الخبر عنها فقط.

[٥٩٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وقد ظن قوم أن عجز العرب ومن تلاهم من سائر البلغاء عن معارضة القرآن إنما هو لكون القرآن في أعلى طبقات البلاغة.

[٥٩٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا خطأ شديد ولو، كان ذلك وقد أبى الله عز وجل أن يكون لما كان حينئذ معجزة. لأن هذه صفة كل باسق في طبقته والشيء الذي هو كذلك، وإن كان قد سبق في وقت ما فلا يؤمن أن يأتي في غد ما يقاربه بل ما يفوقه. ولكن الإعجاز في ذلك إنما هو أن الله عز وجل حال بين العباد، وبين أن يأتوا بمثله، ورفع عنهم القوة في ذلك جملة، وهذا مثل: لو قال قائل إني أمشي اليوم في هذه الطريق، ثم لا يمكن أحدًا بعدي أن يمشي فيها، وهو ليس بأقوى من سائر الناس. وأما لو كان العجز عن المشي لصعوبة الطريق وقوة هذا الماشي لما كانت آية ولا معجزة.

[٥٩٨] وقد بينا في غير هذا المكان أن القرآن ليس من نوع بلاغة الناس لأن فيه الأقسام التي في أوائل السور والحروف المقطعة التي لا يعرف أحد معناها. وليس هذا من نوع بلاغة الناس المعهودة. وقد روينا عن أنيس أخي أبي ذر الغفاري رضي الله عنهما: أنه سمع القرآن فقال: لقد وضعت هذا الكلام على ألسنة البلغاء وألسنة الشعراء. فلم أجده يوافق ذلك أو كلامًا هذا معناه.

Böylece Kur’ân’ın mahlûkâtın belâgat türünün dışında olduğunu söylememiz açısından dile getirdiğimiz hususlar doğru olmuştur. Şüphesiz Kur’ân, bütün mahlûkâtın onun bir benzerini getirmekten Allah’ın men ettiği bir konumdadır. Bu konuda, Ebû Âmir Ahmed b. Abdülmelik b. Şüheyd’e[160] yazdığımız özlü bir risâlemiz vardır. İnşallah burada, halku’l-Kur’ân konusuyla alakalı olarak Eş‘ariyye ve Mu‘tezile ile konuşmalarımızda bize yeterli olacak hususları söz konusu kitabımızdan alıntı yaparak zikredeceğiz. Güç ve kudret ancak yüce Allah’ın yardımıyladır.

[599] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Birisi, “Kur’ân’a muâraza eden kimseler ona muâraza ettikleri anda bundan men edildiler ya da ona muâraza ettiler ve hemen akabinde bu onlara gizli kaldı.” derse, -başarı yüce Allah’ın yardımıyladır- ona şöyle denilir: “Dediğin şey imkân dâhilinde olsa idi, senin dışındaki kimselerin de Mûsâ’nın (a.s.) mûcizeleri konusunda bunun bir benzerini iddia etmesi mümkün olurdu. Bilakis bu durum insanların zihnini karıştırmaya daha yakın olurdu. Çünkü sizin Tevrat’ınızda sihirbazların -özellikle sivrisinek [mûcizesi] hariç ki onların buna gücü yetmemiştir- Mûsâ’nın (a.s.) yaptığı şeylerin benzerini yaptıkları belirtilmektedir.

[600] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, bâtıl olup zâhirin tebdil edilmesidir. Çünkü sihir ne cevheri değiştirebilir ne de tabiatı dönüştürebilir. Ancak o bir hiledir. Nitekim biz, bu kitapta ilgili yerde ve başka yerlerde -yüce Allah’ın yardımıyla- bu konudaki kelâmı açıklamıştık.

[601] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu itiraz, büyük kalabalıkların [haber verdikleri hususların] geçersiz kılınmasına yöneliktir; bundan herhangi bir şeyi kabul etmenin imkânı yoktur. Sonra şöyle denilir: Hz. Peygamber’den (s.a.) sonra yönetime hâkim olan herkes bilinmektedir. Onlardan her birinin -düşmanlıklarını nefret ve gayzın en ileri seviyesinde ortaya koyan- düşmanları vardı. Nitekim Râfizîler, Ebû Bekir ve Ömer’e (r.a.) düşmanlık göstermiş; düşmanlıkları ve onları tekfir etmeleri en uç noktaya ulaşmıştı.

فصح بهذا ما قلناه من أن القرآن خارج عن نوع بلاغة المخلوقين، وأنه على رتبة قد منع الله تعالى جميع الخلق عن أن يأتوا بمثله، ولنا في هذا رسالة مستقصاة كتبنا بها إلى أبي عامر أحمد بن عبد الملك ابن شهيد. وسنذكر منها هنا إن شاء الله تعالى ما فيه كفاية في كلامنا مع المعتزلة، والأشعرية في خلق القرآن من ديواننا هذا. ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

[٥٩٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فإن قال قائل إنه منع المعارضون حينئذ من المعارضة أو عارضوا فستر ذلك، قيل له وبالله التوفيق: لو أمكن ما تقول لأمكن لغيرك أن يدعي في آيات موسى عليه السلام مثل ذلك، بل كان يكون أقرب إلى التلبيس لأن في توراتكم أن السحرة عملوا مثل ما عمل موسى عليه السلام حاشا البعوض خاصة فإنهم لم يطيقوه.

[٦٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا هو الباطل والتبديل الظاهر، لأن السحر لا يحيل عينًا ولا يقلبها، ولا يحيل طبيعة. إنما هو حيل قد بينا الكلام فيها، بعون الله تعالى في موضعه من هذا الكتاب وفي غيره.

[٦٠١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا الاعتراض هو على سبيل إبطال الكواف لا سبيل من أقر بشيء منها. ثم يقال كل من ولي الأمر بعده عليه السلام معروف ليس منهم أحد إلا وله أعداء يخرجون من عداوته إلى أبعد الغايات من الحنق والغيظ. فأبو بكر وعمر رضي الله عنهما تعاديهما الرافضة. وتبلغ في عداوتهما تكفيرهما أقصى الغايات.

Ne mümin bir kimse ne o ikisine (Ebû Bekir ve Ömer’e) düşman olan kâfir bir kimse, ne de o ikisini dost kabul eden bir kimse, onlardan (yani Ebû Bekir ve Ömer’den) birinin herhangi bir kimseyi Hz. Muhammed’in (s.a.) mûcizelerini kabul etmeye ya da karşılaştığı bir şeyi gizlemeye zorladığını asla söyleyemez. Bunu yahudi veya hıristiyan birisinin söylemesi de mümkün değildir.

[602] Aynı şekilde Osman’a ve Ali’ye (r.a.) Hâricîler düşmanlık göstermişler; onlara düşmanlıkta ve tekfir etmede en uç noktaya varmışlardı. Birisi, onlardan (Osman ve Ali’den) biri hakkında bu açıdan herhangi bir şey asla söylememiştir. Hatta krallardan biri bunu arzu etse idi, elbette buna güç yetiremezdi. Çünkü o, insanların ellerine ve dillerine söz geçiremez. İnsanlar, kendi evlerinde diledikleri şeyi yapabilirler, yaygınlık kazanıncaya kadar güvendikleri kimselere bu görüşleri yayabilirler.

[603] Bu durum, herhangi bir kimsenin kontrol altına alacağı ve insanları bundan men etmeye güç yetireceği bir durum değildir özellikle Sind’in en uzak bölgelerinden Endülüs’ün en uzak diyarlarına varıncaya kadar dünya bölgelere ayrılmış ve ülkeleri vâsi iken. Kur’ân’a muâraza etmek imkân dâhilinde olsa idi, yeryüzünün doğusunda ve batısında İslâm hakkında hiçbir mârifeti ve basîreti olmayan kimselerden kendinde en ufak muâraza etme kabiliyeti bulunan biri bu hususta geri kalmazdı.

[604] Şayet yahudilerden birisi, “Mûsâ (a.s.), onlara Tevrat’ta şöyle emretmiştir: *“(Mûcizeler getirse de) size bu şeriattan başka bir şeriatla gelen bir nebîyi kabul etmeyiniz”*[161] şeklinde söz söylerse,

[605] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allah’ın inâyeti ve yardımıyla ona şöyle cevap veririz: Mûsâ’nın (a.s.) böyle bir şeyi demesinin hiçbir şekilde imkânı yoktur. Çünkü böyle bir şey demiş olsa idi, bu durumda bizzat kendi nübüvvetini iptal etmiş olurdu. Bu, üzerinde derinlemesine düşünülmesi gereken bir kelâmdır. Şöyle ki şayet Mûsâ (a.s) İsrâiloğullarına, “Her ne kadar mûcize getirse de benim şeriatımdan başkasına davet eden bir kimseyi tasdik etmeyiniz.” demiş olsa idi, bu durum onu da ilzâm ederdi. Çünkü (bu anlayışa göre) mûcizeler, davet ettiği konuda delil getiren bir kimsenin tasdik edilmesini zorunlu kılmaz.

وما قال قط أحد مؤمن ولا كافر عدو لهما ولا ولي أن أحدًا منهما أجبر أحدًا على الإقرار بآيات محمد، صلى الله عليه وسلم ولا على ستر شيء عورض به ولا قدر أن يقول هذا أيضًا يهودي ولا نصراني.

[٦٠٢] كذلك عثمان أيضًا وعلي تعاديهما الخوارج، وتخرج في عداوتهما وتكفيرهما إلى أبعد الغايات، ما قال قط قائل في أحدهما شيئًا من هذا وحتى لو رام أحد من الملوك ذلك لما قدر عليه. لأنه لا يملك أيدي الناس ولا ألسنتهم يصنعون في منازلهم ما أحبوا وينشرونه عند من يثقون به حتى ينتشر.

[٦٠٣] وهذا أمر لا يقدر على ضبطه، والمنع منه أحد. لا سيما مع انخراق الدنيا وسعة أقطارها من أقصى السند إلى أقصى الأندلس، فلو أمكنت معارضته ما تأخر عن ذلك من له أدنى حظ من استطاعة عند نفسه على ذلك ممن لا بصيرة له في الإسلام في شرق الأرض وغربها.

[٦٠٤] فإن قال قائل من اليهود إن موسى عليه السلام قال لهم في التوراة: لا تقبلوا من نبي أتاكم بغير هذه الشرايعة.

[٦٠٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: قلنا له، وبالله تعالى التوفيق: لا سبيل إلى أن يقول موسى عليه السلام هذا بوجه من الوجوه. لأنه لو قال ذلك لكان مبطلاً لنبوة نفسه. وهذا كلام ينبغي أن يتدبر. وذلك أنه لو قال لهم: لا تصدقوا من دعاكم إلى غير شريعتي وإن جاء بآيات. فإنه يلزمه إذا كانت الآيات لا توجب تصديق غيره إذا أتى بها في شيء دعا إليه.

Dolayısıyla mûcizeler, getirdiği hususlarda Mûsâ'nın (a.s.) tasdik edilmesini zorunlu kılmaz. Çünkü Mûsâ'nın (a.s.) mûcizeleri ile diğerlerinin mûcizeleri arasında bir fark yoktur. Zira şeriatlar mûcizelerle sahih olur ve mûcizeler vuku bulmadan şeriatların geçerli olması söz konusu değildir. Çünkü şeriatın tasdik edilmesi, mûcizeden dolayı zorunludur ve mûcize şeriatin tasdik edilmesini gerekli kılar. Şeriatı ve nübüvveti din edinen kimselerden birisi bunun zıddını söylerse, o bâtılı açıktan ortaya koyan bir kimsedir.

[606] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunlara ilâveten Mûsâ'ya (a.s.) nispet edilen bu söz yalan ve uydurmadır. Tevrat'ta böyle bir şey yoktur. Ancak Tevrat'ta, "Bir kimse yalancı olduğu halde peygamberlik iddia ederek gelirse onu tasdik etmeyin." sözü vardır. Şayet onun yalanını doğrudan ayırt edip nasıl bileceğiz diye sorarsanız; dikkat ediniz! Söz konusu kişi Allah'tan bir şey haber verdiğinde, haber verdiği şey, dediği gibi olmaz ise o bir yalancıdır. İşte bu Tevrat'taki metindir.

[607] Böylece bir kimse Allah'tan bir şeyi haber verir ve bildirdiği şey haber verdiği gibi vuku bulursa, o kimsenin doğru sözlü olduğu anlaşılır. Bizler, Allah Elçisi'nin (s.a.) Rumların Kisrâ'ya galip geleceğin[162], yalancı Esved-i Ansî'nin[163] öldürüleceğini[164], Zû-kâr gününü[165], Kisra'nın tahtından indirileceğini[166] ve benzeri durumları haber verdiğini bilmekteyiz.

[608] Eğer onlar, "Tevrat'taki bu şeriatın ebedî olarak onları bağladığını" ileri sürerlerse, onlara şöyle cevap veririz: Bu, tevil açısından muhaldir çünkü aynı şekilde Tevrat'ta "Sizler, ebedî olarak bu beldelerde oturacaksınız." şeklinde bir hüküm vardır. Ancak bizler, yahudilerin söz konusu beldelerden çıkarıldıklarını gözlerimizle gördük.

[609] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Şayet birisi, "Şüphesiz ki Muhammed (s.a.) kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini size söylemiştir." şeklinde itirazda bulunursa, ona -Allah'ın inâyetiyle- şöyle cevap verilir: "Bu söz, Mûsâ (a.s.) hakkında iddia ettiğiniz şeylerden biri değildir. Çünkü biz Hz. Peygamber'den (s.a.) sonra herhangi bir kimsenin mûcize izhar etmesinin ebedîyen imkânsız olduğunu Allah Elçisi'nin (s.a.) haberlerinden bilmekteyiz. Şayet mûcizelerin zuhuru câiz olsa idi, bu durumda onları ortaya koyan kimselerin tasdik edilmesi zorunlu olurdu. Fakat bizler, Hz. Peygamber'den sonra hiç kimsenin hiçbir şekilde mûcize izhar edemeyeceğini kesin olarak biliriz.

فهي غير موجبة تصديق موسى عليه السلام فيما أتى به، إذ لا فرق بين معجزاته ومعجزات غيره. إذ بالآيات صحت الشرائع، ولم تصح الآيات بالشرائع، لأن تصديق الشريعة موجبة للآية، والآية موجبة تصديق الشريعة. ومن قال خلاف هذا ممن يدين بشريعة وبنبوة فهو عظيم المجاهرة بالباطل.

[٦٠٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وأيضًا فإن هذا القول المنسوب إلى موسى عليه السلام كذب موضوع ليس في التوراة شيء منه، وإنما فيها ”من أتاكم يدعي نبوة وهو كاذب، فلا تصدقوه“ فإن قلتم من أين نعلم كذبه من صدقه؟ فانظروا، فإذا قال عن الله شيئًا، ولم يكن كما قال فهو كاذب. هذا نص ما في التوراة.

[٦٠٧] فصح بهذا أنه إذا أخبر عن الله تعالى بشيء فكان كما قال فهو صادق، وقد وجدنا كلما أخبر به النبي صلى الله عليه وسلم في غلبة الروم على كسرى، وإنذاره بقتل الكذاب العنسي. ويوم ذي قار، وبخلع كسرى، وبغير ذلك.

[٦٠٨] فإن قالوا: إن في التوراة أن هذه الشريعة لازمة لكم في الأبد. قلنا هذا محال في التأويل. لأنه كذلك أيضًا فيها أن هذه البلاد يسكنونها أبدًا وقد رأيناهم لعيان خرجوا عنها.

[٦٠٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فإن قال قائل: فقد قال لكم محمد صلى الله عليه وسلم: لا نبي بعدي. قيل لهم وبالله تعالى نتأيد: ليس هذا الكلام مما ادعيتموه على موسى عليه السلام، لأننا قد علمنا من أخباره عليه السلام أنه لا سبيل إلى أن يظهر أحد آية بعده أبدًا. ولو جاز ظهورها لوجب تصديق من أظهرها. ولكنا قد أيقنا أنه لا تظهر آية على أحد بعده عليه السلام بوجه من الوجوه.

[610] Birisi, "Deccal[167] hakkında ne dersiniz? Sizler, ondan birtakım acayip hallerin zuhur edeceğini kabul etmektesiniz." şeklinde itiraz ederse, Allah'ın inâyetiyle ona şöyle cevap verilir: Müslümanlar bu konuda kısımlara ayrılmıştır. Dırâr b. Amr[168] ve Hâricî fırkalardan bazıları genel olarak Deccal'in varlığını inkâr ederler, dolayısıyla Deccal'e ait bir mûcizenin olması nasıl söz konusu olabilir? Diğer İslâmî fırkalara gelince onlar Deccal'in varlığını reddetmezler. Deccal hakkında anlatılan hârikulâde hadiseler ancak âhâd rivayetlerle gelmişlerdir.

[611] Kelâmcılardan bir kısmı da şöyle demiştir: Deccal, rubûbiyyet iddiasında bulunacaktır. Rubûbiyyet iddia eden bir kimsenin sözünün içinde onun yalancı olduğunun izahı da vardır. Ondan mûcizelerin zuhur etmesi, akıllı kimseleri dalâlete zorlayıcı değildir, demişlerdir.

[612] Nübüvvet iddiasında bulunan kimseye gelince, ondan mûcizelerin zuhur etmesinin imkânı yoktur. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunan bir kimseden mûcizelerin zuhur etmesi, akıl sahibi herkesin dalâlete düşmesine sebebiyet verir.

[613] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bizim bu konudaki görüşümüz şöyledir: Deccal'den zuhur eden acayip haller, ancak Firavun'un sihirbazlarının, Hallâc'ın ve şaşılacak haller gösteren kimselerin yaptığı şeylere benzeyen hilelerdir. Muğîre b. Şu'be'nin[169] hadisi buna işaret etmektedir: O, Allah Elçisi'ne (s.a.), "Onun (yani Deccal'in) yanında sudan bir ırmak ve ekmekten bir ırmak vardır." şeklinde söz söyleyince, bunun üzerine Allah'ın Elçisi (s.a.) ona, "O, Allah'a bundan daha kolaydır." diye buyurmuştur.

[614] Bize, Yûnus b. Abdullah b. Muğîs, Ahmed b. Abdurrahim, Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşnî, Muhammed b. Beşşâr Bendâr, Yahyâ b. Saîd el-Kettân, Hişâm b. Hassân el-Firdevsî, Humeyd b. Hilâl, Ebü'd-Dehmâ'dan, o da İmrân b. Husayn'den, o da Hz. Peygamber'den (s.a.) naklettiğine göre Allah Elçisi şöyle buyurmuştur: "Ümmetimden her kim Deccal'i işitirse ondan uzak dursun. Bir adam onu mümin sanarak ona gelir, şüpheli olan şeylerden onda gördüklerine tâbi olur."

[٦١٠] فإن قال قائل: وكيف تقولون في الدجال وأنتم ترون أنه يظهر له عجائب؟ فالجواب وبالله تعالى التوفيق، إن المسلمين فيه على أقسام. فأما ضرار ابن عمر وسائر الخوارج. فإنهم ينفون أن يكون الدجال جملة فكيف أن يكون له آية. وأما سائر فرق المسلمين. فلا ينفون ذلك. والعجائب المذكورة عنه إنما جاءت بنقل الآحاد.

[٦١١] وقال بعض أصحاب الكلام إن الدجال إنما يدعي الربوبية، ومدعي الربوبية في نفس قوله بيان كذبه. قالوا فظهور الآية عليه ليس موجبًا لضلال من له عقل.

[٦١٢] وأما مدعي النبوة فلا سبيل إلى ظهور الآيات عليه لأنه كان يكون ضلالاً لكل ذي عقل.

[٦١٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وأما قولنا في هذا فهو أن العجائب الظاهرة من الدجال إنما هي حيل من نحو ما صنع سحرة فرعون، ومن باب أعمال الحلاج وأصحاب العجائب، يدل على ذلك حديث المغيرة بن شعبة .إذ قال للنبي صلى الله عليه وسلم: أن معه نهر ماء ونهر خبز. فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: هو أهون على الله من ذلك.

[٦١٤] حدثنا يونس بن عبد الله بن مغيث حدثنا أحمد بن عبد الرحيم حدثنا محمد بن عبد السلام الخشني حدثنا محمد بن بشار بندار حدثنا يحيى بن سعيد القطان حدثنا هشام بن حسان الفردوسي حدثنا حميد بن هلال عن أبي الدهماء عن عمران بن حصين عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: من سمع من أمتي الدجال فلينأ عنه فإن الرجل يأتيه وهو يحسبه مؤمن فيتبعه مما يرى من الشبهات.

[615] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Böylece Deccal'in şüpheler sahibi (sâhibü'ş-şübehât) bir kimse olduğu hususu nas ile sabit olmuştur.

[616] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu konuda pek çok hadis bir araya getirilmiştir. Allah Elçisi (s.a.) bu hadisinde Deccal'in sudan ve ateşten bir nehir izhar etmesinin ve insanları öldürüp diriltmesinin bir hile olduğunu açıklamıştır.

[617] Bunların her birinin yolları, metotları vardır; istenilirse gerçekleştirilebilir. Bazen bazı madeni cisimlerin eritilmesiyle onun su olduğu ustalıkla (hile yoluyla) gösterilebilir. Yine yalancı petrolün ateş olduğu ustalıkla (hile yoluyla) gösterilebilir. Onlar, bazı insanları öldürülmüş gösterirler. Yine birisi öldürülür ve üzeri örtülür/kapatılır; başka birisi ise gizlenmiş ve hazırlanmıştır, öldürülüp sonra da diriltildiği sanılsın diye ortaya çıkar. Nitekim Hüseyin b. Mansûr el-Hallâc, alacalı bir oğlağa böyle yapmıştı. Yine Şürey'î[170] ve Nemîrî'nin[171] katıra yaptıkları ve ayrıca Zîrûb'un sığırcık kuşuna yaptıkları da böyledir.

[618] Ben, tavuklara "zırnık"[172] yediren bir kimse tanıyorum. O, zırnığın yardımıyla tavukları öldüklerinden şüphe edilmeyecek şekilde uyuşturuyordu. Sonra baygın tavukların boğazına bir miktar zeytinyağı döküyor ve akabinde sağlıklı bir şekilde tavuklar ayağa kalkıyorlardı.

[619] Eğer bir kimse, çürümüş ve üzerinde otlar büyümüş kemikleri diriltir ise ancak bu mûcize olabilir. İşte bu şüpheye mahal bırakmayacak açıklıkta bir mûcizedir. Elbette peygamberlerin dışında hiç kimse buna güç yetiremez.

[620] Biz, öldüklerinden şüphe etmeyecek kadar uzun bir müddet suya dalıp orada kalan yaban arıları gördük. Sonra onları sudan çıkardık ve güneşe koyduk, aradan çok bir zaman geçmeden kendilerine geldiler ve uçmaya başladılar. Bunun benzeri bir haber, suya dalıp gevşeyen sinekler hakkında bize ulaşmıştır. Bunların üzerine tuzlu su serpildiğinde yeniden hareket ederler.

[٦١٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فصح بالنص أنه صاحب شبهات.

[٦١٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وبهذا تتألف الأحاديث. وقد بين رسول الله صلى الله عليه وسلم في هذا الحديث أن ما يظهر الدجال من نهر ماء ونار وقتل إنسان وإحيائه أن ذلك حيل.

[٦١٧] ولكل ذلك وجوه. إذا طلبت وجدت. فقد تحيل ببعض الأجساد المعدنية إذا أذيب أنه ماء، وتحيل بالنفط الكاذب أنه نار، ويقتل إنسان ويغطي وآخر معد مخبوء فيظهر ليرى أنه قتل ثم أحيي كما فعل الحسين بن منصور الحلاج في الجدي الأبلق، وكما فعل الشريعي والنميري بالبغلة، وكما فعل زيرب بالزرزور.

[٦١٨] وأنا أدري من يطعم الدجاج الزرنيخ فتخدر ولا يشك في موتها ثم يصب في حلوقها الزيت فتقوم صحاحًا.

[٦١٩] وإنما كانت تكون معجزة لو أحيا عظامًا قد أرمت، فيظهر نبات اللحم عليها، فهذه كانت تكون معجزة ظاهرة لا شك فيها، ولا يقدر غير نبي عليها ألبتة.

[٦٢٠] وقد رأينا الدبر يلقى في الماء حتى لا يشك أحد أنها ميتة، ثم كنا نضعها للشمس فلا تلبث أن تقوم وتطير، وقد بلغنا مثل ذلك في الذباب المسترخي في الماء إذا ذر عليه سحق الآجر الجديد.

[621] Peygamberlerin (a.s.) mûcizeleri ne duvarın arkasında ne örtünün altında ne gözlerden uzak bir mekânda meydana gelirler. Onlar açık ve şüpheden uzak bir tarzda gerçekleşirler.

[622] Ben, "el-Muhrik" diye bilinen Ebû Muhammed'in hilesini ortaya çıkardım ve onun ayıbını ifşa ettim. Bu şahıs, (zahirde) konuşan bir kimse görülmediği halde işitilen kelâm konusunda olağanüstü işler yapan kimse olarak tanınmıştır. Onun bazı dostlarıyla söz konusu kelâmı başka bir mekânda ya da herhangi bir yapının olmadığı boş bir sahada bana duyurmaları hususunda iddiaya girdim. Ancak bunu kabul etmediler. Böylece onların hilesi ortaya çıkmış oldu. Onların bu konudaki hileleri, duvarın arkasına gizli bir bölmeye konulmuş içi delik bir borudur. Mescittekiler durumdan habersizken borunun diğer tarafındaki kişi, boru vasıtasıyla iki üç kelimeyi geçmeyen basit kelimeler söyler. Mel'un Muhrik'le birlikte evde olan kimseler konuşmaların onların huzurunda söylenildiğinden şüphe etmez. Halbuki gerçekte konuşan kişi [duvarın arkasında olan] arkadaşı Muhammed b. Abdullah el-Kâtip'tir.

[623] Şayet bir kimse Allah Teâlâ'nın *"Bizi mûcizeler göndermekten alıkoyan şey öncekilerin bunları yalanlamasıdır."* (İsrâ 17/59) şeklindeki sözünden hareketle itiraz ederse, Allah'ın inâyetiyle ona şöyle cevap verilir: Bu âyet iki şekilde açıklanabilir. **İlkine** göre Allah Teâlâ'nın *"Bizi mûcizeler göndermekten alıkoyan şey öncekilerin bunları yalanlamasıdır."* sözü, böylesi bir itirazı dile getiren kimseyi delille susturma mânası taşır. Allah onların sözlerini haber verdi ve bu sebeple istifham elifini hazfetti. Bu kullanım Arabın kelâmında vardır. **İkincisi** ise, yüce Allah bu âyetlerde yanında bir melek ile göklere yükselmeyi ve buna benzer şeyleri şart koşan kimseleri kastetmiştir. Halbuki Allah Teâlâ'ya karşı hiç kimse şart ileri süremez.

[٦٢١] وآيات الأنبياء عليهم السلام. لا تكون من وراء حائط ولا في مكان بعينه ولا من تحت ستارة، ولا تكون إلا بادية مكشوفة.

[٦٢٢] وقد فضحت أنا حيلة أبي محمد المعروف بالمحرق في الكلام المسموع بحضرته ولا يرى المتكلم، وسمت بعض أصحابه أن يسمعني ذلك في مكان آخر، أو بحيث الفضاء دون بنيان. فامتنع من ذلك فظهرت الحيلة، وإنما هي قصبة مثقوبة توضع وراء الحائط على شق خفي، ويتكلم الذي طرف القصبة على فيه على حين غفلة ممن في المسجد كلمات يسيرة الكلمتين والثلاث لا أكثر من ذلك. فلا يشك من في البيت مع المحرق الملعون في أن الكلام اندفع بحضرتهم وكان المتكلم في ذلك محمد بن عبد الله الكاتب صاحبه.

[٦٢٣] فإن اعترض معترض بقوله تعالى: ﴿وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَن كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ﴾ قيل له وبالله تعالى التوفيق. هذا يخرج على وجهين. أحدهما، أن معنى قوله تعالى: ﴿وَمَا مَنَعَنَا أَن نُّرْسِلَ بِالْآيَاتِ إِلَّا أَن كَذَّبَ بِهَا الْأَوَّلُونَ﴾ إنما هو على معنى التبكيت لمن قال ذلك وأورد تعالى كلامهم، وحذف ألف الاستفهام، وهذا موجود في كلام العرب كثيرًا. والثاني، أنه إنما عنى تعالى بذلك الآيات المشترطة في الرقي إلى السماء وأن يكون معه ملك، وما أشبه وهذا، ليس على الله تعالى شرط لأحد.

[624] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İlk görüş bizim cevabımızdır. Çünkü Allah Teâlâ'yı dilediği şeyleri yapmaktan alıkoyacak hiçbir şey yoktur. Aynı şekilde bir kimse Hz. Peygamber'in (s.a.) "*Her peygambere kitleleri etkileyip iman etmelerine vesile olan mûcizeler verilmiştir. Bana verilen mûcize ise Allah'ın gönderdiği vahiyden ibarettir. Bu sebeple ben kıyamet gününde mensubu en çok olan peygamber konumunda bulunacağımı umarım.*"[173] anlamındaki hadisini gerekçe göstererek itiraz ederse, Allah'ın inâyetiyle ona şöyle cevap verilir: Şüphesiz Allah Elçisi (s.a.) bu söz ile sonsuza kadar bâki kalacak olan en büyük mûcizesini kastetmiştir. O da peygamber olarak gönderildiği zaman ilk mûcizesi olan Kur'ân'dır. Onun mûcizesinin böyle olmasının hikmeti, bu âyetin ebedîyete kadar bâki kalması içindir. Ancak Allah, Hz. Peygamber'in (s.a.) mûcizesini diğer peygamberlerin (a.s.) mûcizelerinden farklı kılmıştır. Çünkü söz konusu mûcizelerin icâz yönlerinin bilinmesi hususunda âlim-câhil bütün insanlar eşit konumdadır. Fakat Kur'ân'ın icâzına gelince bunu öncelikle Arap diline hâkim olan âlimler bilirler sonra diğer insanlar bu âlimlerin haber vermesi ile Kur'ân'ın icâzını bilirler. Ayrıca Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber ile ilgili açık uyarısından hareketle de bunu bilirler. Nitekim Allah Teâlâ, Tevrat'ta İsrâiloğullarına şöyle buyurmuştur: "*İsrâiloğulları için kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz, sonra da her kim ona isyan ederse ondan intikam alacağım...*"[174]

[625] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu sıfat, Hz. Muhammed'in (s.a.) dışındaki hiçbir kimseye uygun düşmez. Çünkü İsrâiloğullarının kardeşleri İsmâiloğullarıdır. Yüce Allah'ın beşinci bölümdeki (sifr) kelâmı şöyledir: "Rab Sînâ Dağı'ndan geldi, Sa‘îr'den [Se‘îr] doğdu ve Fârân [Paran] Dağ'ında parladı." [175]

[626] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Sînâ, Mûsâ'nın (a.s.) gönderildiği yerdir, bunda şüphe yoktur. Sâ‘îr [Seir], Îsâ'nın (a.s.) gönderildiği yerdir. Fârân [Paran] ise Muhammed'in (s.a.) gönderildiği yer olan Mekke'dir, bunda da hiçbir şüphe yoktur. Bunun izahı şöyledir: İbrâhim (a.s.), oğlu İsmâil'i "Fârân"a yerleştirdi. Hiç kimse İsmâil'in Mekke'ye yerleştirildiği hususunda tartışmaya girmez. İşte bu bilgi/pasaj, Hz. Muhammed'in (s.a.) gönderildiği mekânı açıklamaktadır.

[٦٢٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** والقول الأول هو جوابنا، لأن الله تعالى لا شيء يمنعه عما يريد. وكذلك إن اعترض معترض بقول النبي صلى الله عليه وسلم: ما من الأنبياء إلا من قد أوتي ما على مثله آمن البشر، وإنما كان الذي أوتيته وحيًا أوحي إلي، وإني لأرجو أن أكون أكثرهم تبعًا يوم القيامة. قيل لهم، وبالله التوفيق: إنما عنى رسول الله صلى الله عليه وسلم بهذا القول آيته الكبرى الثابتة الباقية أبد الآباد التي هي أول معجزته حين بعث وهي القرآن، لبقاء هذه الآية على الآباد. وإنما جعلها عليه السلام بخلاف سائر آيات الأنبياء عليهم السلام، لأن تلك الآيات يستوي في معرفة إعجازها العالم والجاهل. وأما إعجاز القرآن فإنما يعرفه العلماء بلغة العرب. ثم يعرفه سائر الناس بإخبار العلماء لهم بذلك. مع ما في التوراة من الإنذار البين برسول الله صلى الله عليه وسلم. من قوله تعالى فيها سأقيم لبني إسرائيل نبيًا من إخوتهم، أجعل على لسانه كلامي فمن عصاه انتقمت منه.

[٦٢٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولم تكن هذه الصفة لغير محمد صلى الله عليه وسلم. وإخوة بني إسرائيل هم بنوا إسماعيل وقوله في السفر الخامس منها:جاء الله من سيناء وأشرق من ساعير واستعلن من جبال فاران.

[٦٢٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وسيناء هو موضع مبعث موسى عليه السلام بلا شك. وساعير هو موضع مبعث عيسى عليه السلام، وفاران بلا شك هي مكة موضع مبعث محمد صلى الله عليه وسلم. بيان ذلك أن إبراهيم عليه السلام أسكن إسماعيل فاران، ولا خلاف بين أحد في أنه إنما أسكنه مكة. فهذا نص على مبعث النبي صلى الله عليه وسلم.

[627] Nitekim taş ile alakalı olarak kralın uykusunda gördüğü ve Dânyâl'in (a.s.) yorumladığı bir rüyada Hz. Peygamber'e işaret vardır. Bu kral rüyasında bir kısmı altından, gümüşten, bakırdan, demirden ve bir kısmı da balçıktan olan bir putu kırıp ufaladığını, sonra bunların hepsini karıştırdığını, öğütüp un yaptığını ve bu malzemelerin hepsinden tek bir şey yaptığını görmüştü. Sonra yeryüzünü dolduruncaya kadar taş genişleyip büyümüştü. Dânyâl bu rüyayı "O bütün cinsleri birleştiren bir peygamberdir, onun öğretisi ve hükümleri bütün âfâka ulaşır." şeklinde yorumlamıştır.[176] Hz. Muhammed'in (s.a.) dışında bütün cinsleri, dillerinin, dinlerinin, krallıklarının farklı olmasına rağmen birleştiren ve böylece onları tek bir cins, tek bir dil, tek bir ümmet, tek bir hükümdarlık ve tek bir din yapan başka bir peygamber var mıdır?

[628] Böylece Araplar, Farslar, Nabatîler (Irak'ta hüküm sürmüş Sâmî ırkı), Kürtler, Türkler, Deylemliler, Cebeliler, Berberîler, Kıptîler ve Rumlardan, Hintlilerden ve Sudanlılardan müslüman olanlar, bunların hepsi -çok kalabalık bir topluluk olmalarına rağmen- tek bir dil konuşuyorlar ve Kur'ân'ı okuyorlar. Zikrettiğim bu kavimlerin hepsi tek bir ümmet olmuşlardır. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun. Böylece mezkûr nübüvvet, hiçbir karışıklığa mahal vermeksizin sabit olmuştur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun.

[629] Bu konuda açıkladığımız hususların tamamı, sadece Ariuscular, Makdunîler ve Bulkânîlerden olup Îsâ'yı (a.s.) peygamber olarak kabul eden hıristiyanları içine alır. İncil'de Îsâ Mesih'in duası olarak nakledilen "Allahım! İnsanlara, insanoğlunun bir insan olduğunu bildirmesi için Paraklit'i gönder." sözleri de ifade ettiğimiz hususu teyit eder.

[630] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, aklı olanlar için çok açık bir beyandır. Çünkü Mesih (a.s.) kavminin bu hususta aşırılığa düşeceğini biliyordu. Nitekim hıristiyanlar, Mesih'in Tanrı ve Tanrı'nın oğlu olduğunu iddia ediyorlar. Bundan dolayı Mesih, kendisinin ilâh ve Tanrı'nın oğlu olmadığını ve ancak beşer cinsinden bir kadından dünyaya gelmiş bir insan olduğunu insanlara açıklaması için bir peygamber göndermesini Allah'tan dilemiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.) dışında, Îsâ'dan sonra gelen ve bu hususları açıklayan bir peygamber gelmiş midir? Bunun açıklanması, sağlıklı duyulara ve insafa sahip olan kimselere imkânsız değildir. Yüce Allah'tan, hidâyete muvaffik kıldığı şeylere şükür ifa edebilmeyi dileriz.

[٦٢٧] والرؤيا التي فسرها دانيال في أمر الحجر الذي رأى الملك في نومه الذي دق الصنم الذي كان بعضه ذهبًا، وبعه فضة، وبعضه نحاسًا، وبعضه حديدًا وبعضه فخارًا. وخلطه كله وطحنه وجعله شيئًا واحدًا. ثم ربا الحجر حتى ملأ الأرض، ففسره دانيال أنه: نبي يجمع الأجناس، ويبلغ ملك أمره ملء الآفاق. فهل كان نبي قط غير محمد صلى الله عليه وسلم جمع الأجناس كلها على اختلافها، واختلاف لغاتها، وأديانها، وممالكها. فجعلهم جنسًا واحدًا، ولغة واحدة، وأمة واحدة، ومملكة واحدة، ودينًا واحدًا؟

[٦٢٨] فإن العرب والفرس والنبط والأكراد والترك والديلم والجبل والبربر والقبط ومن أسلم من الروم والهند والسودان على كثرتهم كلهم ينطقون بلغة واحدة، وبها يقرءون القرآن، وقد صار كل من ذكرنا أمة واحدة. والحمد لله رب العالمين. فصحت النبوة المذكورة بلا إشكال، والحمد لله رب العالمين.

[٦٢٩] وكل ما ذكرنا في هذا الباب أنه يدخل على النصارى الذين يقولون بنبوة عيسى عليه السلام فقط من الأريوسية والمقدونية والبولقانية سواء سواء مع ما في الإنجيل من دعاء المسيح عليه السلام في قوله: اللهم ابعث البارقليط ليعلم الناس أن ابن البشر إنسان.

[٦٣٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا غاية البيان لمن عقل، لأن المسيح عليه السلام علم أنه سيغلو قومه فيه، فيقولون: إنه الله، وإنه ابن الله. فدعا الله في أن يبعث الذي يبين للناس أنه ليس إلهًا، ولا ابن إله. وإنما هو إنسان من ولد امرأة من البشر. فهل أتى بعده نبي يبين هذا إلا محمد صلى الله عليه وسلم؟ وهذا لا يحيل بيانه على ذي حس سليم وإنصاف. ونسأل الله إيزاع الشكر على ما وفق له من الهدى.

[631] Şayet birisi, “Mecûsîler, Zerdüşt’ün peygamberliğini tasdik ediyorlar. Yahudilerden bir cemaat de Ebû Îsâ el-İsfahânî’nin peygamberliğine inanıyor. Gâliyye kâfirlerden bir topluluk da Bezîğ el-Hâik , Muğîre b. Saîd, Beyân b. Sem‘ân et-Temîmî ve sâir gâliyye köpeklerinin peygamberliğini tasdik ediyorlar.” şeklinde derse, -başarı Allah’ın yardımıyladır- şöyle cevap veririz: Ebû Îsâ, Beyân, Bezîğ ve insanların en hayırlısı ve en şerlileri olan kimselerden gâliyyenin nübüvvet veya ulûhiyyet nispet ettikleri diğer kimselerden hiçbiri herhangi bir şekilde bir âyet, bir mûcize izhâr etmemiştir. Mûcizeler, ancak adalet sahibi büyük topluluklar tarafından nakledilirlerse sahih olurlar. Bunların hepsi Allah Elçisi’nden (s.a.) sonra yaşamış kimselerdir. Doğruluğunu ispat etmek üzere burhanlarla gelen Hz. Muhammed (s.a.) kendisinden sonra peygamber gelmeyeceğini haber vermiştir. Dolayısıyla söz konusu kimseler için peygamberlik iddiasının ileri sürülmesinin bâtıl olduğu burhan ile sabit olmuştur.

[632] Zerdüşt’e gelince, müslümanların büyük çoğunluğu onun peygamberliğini kabul etmiştir.

[633] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hz. Muhammed (s.a.) öncesinde, kendisinden mûcize zuhur ettiği sâbit olan bir kimsenin peygamberliği inkâr edilemez. Nitekim Allah Teâlâ, *“Her millet içinde mutlaka bir uyarıcı (peygamber gelip) geçmiştir.”* (Fâtır 35/24) ve yine “*Daha önce sana anlattığımız elçilere ve sana anlatmadığımız elçilere de (vahyetmiştik.)”* (Nisâ 4/164) buyurmuştur.

[634] Bazıları şöyle demiştir: Mecûsîlerin ona [Zerdüşt’e] nispet ettikleri yalan sözler, bâtıldır ve onlardan kaynaklanan iftiralardır. Bunun delili, Maniheistlerin kendi görüşlerini ona [Zerdüşt’e] nispet etmesidir. Bütün bu kimselerin görüşleri tezatlar içermektedir; yalancı olmayan, doğru sözlü ve güvenilir bir konuşmacının aynı anda bunları söylemesinin imkânı yoktur.

[635] Aynı şekilde Melkânilerin teslis konusundaki görüşlerini nispet ettikleri Mesih (a.s.) de böyledir. Nestûrîler de kendi görüşlerini ona nispet ederler. Aynı şekilde Ya‘kûbîler, Maniheistler ve Markûnîler de kendi görüşlerini Mesih’e nispet ederler. Bu durum, hepsinin Hz. Îsâ ve Meryem’e yalan atfettiklerine dair açık bir burhandır, bunda hiçbir şüphe yoktur.

[٦٣١] فإن قال قائل: فإن المجوس تصدق بنبوة زرادشت. وقوم من اليهود يصدقون بنبوة أبي عيسى الأصبهاني، وقوم من كفرة الغالية يصدقون بنبوة يزيع الحائك، والمغيرة بن سعيد، وبيان بن سمعان التميمي وغيرهم من كلاب الغالية. فالجواب، وبالله تعالى التوفيق، أن أبا عيسى وبيان ويزيعًا وسائر من تدعي له الغالية بنبوة أو إلهية، من خيار الناس وشرارهم، لم تظهر لواحد منهم آية بوجه من الوجوه. والآيات لا تصح إلا بنقل الكواف، وكل هؤلاء كان بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم. وقد أخبر الذي جاءت البراهين بصدقه صلى الله عليه وسلم أنه لا نبي بعده، فقد صح البرهان بطلان ما ادعى لهؤلاء من النبوة.

[٦٣٢] وأما زرادشت فقد قال كثير من المسلمين بنبوته.

[٦٣٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ليست النبوة بمدفوعة قبل رسول الله صلى الله عليه وسلم لمن صحت عنه معجزة. قال الله عز وجل: ﴿وَإِن مِّنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ وقال عز وجل: ﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِن قَبْلُ وَرُسُلًا لَّمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ﴾

[٦٣٤] وقالوا: إن الذي ينسب إليه المجوس من الأكذوبات باطل مفتري منهم. وبرهان ذلك أن المانية تنسب إليهم مقالتهم، وأقوال هؤلاء كلهم متضادة لا سبيل إلى أن يقول بها قائل واحد صادق ولا كاذب في وقت واحد.

[٦٣٥] كذا المسيح عليه السلام ينسب إليه الملكانية قولهم في التثليث. وتنسب إليه النسطورية قولهم أيضًا. وكذلك اليعقوبية وتنسب إليه المانية أيضًا قولهم. وكذلك المرقونية. وهذا برهان ظاهر على كذب جميعهم عليهما بلا شك.

[636] Gulât fırkaları bunun bir benzerini Kur'ân'a uygulamaya kalkışmıştır. Fakat Allah Teâlâ Kur'ân'ın korunmasını kendi üzerine almıştır. Özetle her kitap ve şeriat, kendi ehlinden olan insanlarla sınırlandırılmış ve bu ikisi dışındaki kimselere yasaklanmıştır. Tebdil ve tahrif, kitap ve şeriatta içkindir. Mecûsîlerin kitabı ve şeriatları, ancak Mecûsî baş kadısı ve 23 Mecûsî hâkimi zamanında kendi yönetimleri müddetince vardı. Her baş kadının kendine ait bir sifri vardı. Onu tek başına uygular, diğer baş kadılar ve hâkimler ona bu hususta iştirak etmezlerdi. Bundan dolayı onların dışındaki herhangi bir kimseye hiçbir şey helâl sayılmazdı. Sonra İskender'in Dârâ b. Dârâ'ya muzaffer olduğu zamanda onların kitaplarını yakmasıyla birlikte kitaplarına noksanlık girmiştir. İhtilafsız bir şekilde onlar, kitaplarının üçte birlik bir kısmının yok olduğunu kabul ederler. Bu hususu, Beşir en-Nâsık ve (Mecûsîlerin) diğer âlimleri açıklamıştır.

[637] Tevrat da böyledir. Nitekim Tevrat, İsrâiloğulları krallığı boyunca sadece Kohen el-Ekber el-Hârûnî'nin yanında bulunmuştur. Bunu onlardan ancak yalancı ve utanmaz kimseler inkâr edebilirler.

[638] İnciller de böyledir. İnciller, dört farklı şahıs tarafından telif edilmiş farklı dört kitaptan oluşmaktadırlar. Bunların hepsinde tebdil vuku bulmuştur.

[639] Mecûsîlerden büyük bir kalabalık, Zerdüşt'ten zuhur eden âyet ve mûcizeler nakletmiştir. Nitekim eritilmiş bakır madeni onun göğsü üzerine dökülmüş, fakat ona bir zarar vermemişti. Yine karnına giren mızrakları çıkarmıştı. Bunlardan başka mûcizeleri de vardır.

[640] Mecûsîlerin Ehl-i kitap olduklarını ileri süren bazı kimseler vardır. Bunların arasında Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), Huzeyfe, Saîd b. el-Müseyyeb, Katâde, Ebû Sevr ve Zâhiriyye ekolünün cumhuru vardır. Biz, *el-Îsâl* diye isimlendirilen kitabımızın cihat, kurban ve nikâh bölümlerinde bu görüşün doğruluğunu gösteren deliller ortaya koymuştuk. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamdolsun.

[641] Allah Elçisi'nin (s.a.) Mecûsîlerden cizye alması onların ehl-i kitaptan sayılmasının sübûtu için kâfidir. Nitekim yüce Allah, Kur'ân'ın metninde, Berâe [Tevbe] sûresinin sonunda indirilen âyette kitap ehli olmayanlardan cizye alınmasını haram kılmıştır.

[٦٣٦] وقد رامت الغالية مثل هذا في القرآن، ولكن قد تولى الله حفظه، وبالجملة فكل كتاب وشريعة كانا مقصورين على رجال من أهلها، وكانا محظورين على من سواهما فالتبديل والتحريف مضمون فيهما. كتاب المجوس وشريعتهم إنما كان طول مدة دولتهم عند المؤبذ وعند ثلاثة وعشرين هربذا لكل هربذ سفر قد أفرد به وحده لا يشاركه فيه غيره من الهرابذة ولا من غيرهم، ولا يباح بشيء من ذلك لأحد سواهم. ثم دخل فيه الخرم بإحراق الإسكندر لكتابهم أيام غلبته لدارا بن دارا. وهم مقرون بلا خلاف منهم أنه ذهب منه مقدار الثلث. ذكر ذلك بشير الناسك وغيره من علمائهم.

[٦٣٧] كذلك التوراة، إنما كانت طول مدة ملك بني إسرائيل عند الكوهن الأكبر الهاروني وحده، لا ينكر ذلك منهم إلا كذاب مجاهر.

[٦٣٨] وكذلك الإنجيل إنما هي كتب أربعة مختلفة من تأليف أربعة رجال، فأمكن في كل ذلك التبديل.

[٦٣٩] وقد نقلت كواف المجوس الآيات المعجزات عن زرادشت كالصفر الذي أفرغ وهو مذاب على صدره فلم يضره، وقوائم الفرس التي غاصت في بطنه فأخرجها، وغير ذلك.

[٦٤٠] وممن قال: إن المجوس أهل كتاب علي بن أبي طالب، وحذيفة رضي الله عنهما، وسعيد بن المسيب، وقتادة، وأبو ثور، وجمهور أصحاب أهل الظاهر. وقد بينا البراهين الموجبة لصحة هذا القول في كتابنا المسمى الإيصال في كتاب الجهاد منه، وفي كتاب الذبائح منه، وفي كتاب النكاح منه، والحمد لله رب العالمين.

[٦٤١] ويكفى من ذلك صحة أخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم الجزية منهم وقد حرم الله عز وجل في نص القرآن في آخر سورة نزلت منه وهي براءة أن تؤخذ الجزية من غير كتابي.

[642] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yahudilerden Îseviyye fırkasına gelince, onlara şöyle denilir: Sizler, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'den (s.a.) nakledilmesi ve yine Allah Resulü'nün mûcizelerinin nakli ve peygamberliğinin doğru ve geçerli oluşu (sıhhati) hususunda büyük toplulukların [verdikleri haberlerde güvenilir olduklarını] tasdik ettiğinize göre, Kur'ân'da bildirilen hususlara boyun eğmeniz lazım gelir. Nitekim Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın, Elçisi'ne söylemesini emrettiği *"Ey insanlar! Şüphesiz ben sizin hepinize gönderilmiş Allah Elçisi'yim."* (A'râf 7/158) şeklindeki sözüyle Hz. Muhammed'in bütün insanlara elçi olarak gönderildiğini bildirmektedir. Ayrıca şu âyetler de Hz. Peygamber'in (s.a.) bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini açıkça ortaya koymaktadır: *"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki (o din) ondan kabul edilmeyecek ve o, âhirette kaybedenlerden olacaktır."* (Âl-i İmrân 3/85), *"Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve âhiret gününe inanmayan, Allah'ın ve Elçisi'nin haram kıldığını haram saymayan ve gerçek dini din edinmeyen kimselerle, küçül(üp boyun eğ)erek elleriyle cizye verecekleri zamana kadar savaşın."* (Tevbe 9/29)

[643] (Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de) yahudileri, üzerinde bulundukları inancı terk etmeye ve Hz. Peygamber'in (s.a.) şeriatına dönmeye davet eden âyetler vardır. Bu, kaçıp kurtulamayacakları bir durumdur.

[644] Eğer onlar, yahudilere haram kılınan hususlardan ve cumartesine bağlı kalmayı teşvik eden âyetlerden Kur'ân'da zikredilen hususları gerekçe göstererek itiraz ederlerse, şüphesiz ki bu, seleflerinden zâhir olanlar konusunda izlerini takip ettikleri yahudilere yönelik bir azarlamadır. Kur'ân metni, yüce Allah'ın Îsâ'dan (a.s.) söz ettiği yerde bunu açıklamaktadır: "Şüphesiz ki Îsâ, yahudilere haram kılınan bazı şeyleri onlara helâl kılmak için İsrâiloğullarına gönderilmiş Allah'ın bir Elçisi'dir."[177] Bu söz, onların şeriatlarının neshedildiğine ve hükmünün geçersiz olduğuna işaret eden apaçık bir delildir.

[٦٤٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وأما العيسوية من اليهود فإنه يقال لهم: إذا صدقتم الكافة في نقل القرآن عن النبي صلى الله عليه وسلم، وفي نقل معجزاته، وصحة نبوته فقد لزمكم الإنقياد لما في القرآن من أنه عليه السلام بعث إلى الناس كافة بقوله تعالى فيه آمرًا لرسوله صلى الله عليه وسلم أن يقول: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾. وقوله تعالى: ﴿وَمَن يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ دِينًا فَلَن يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾ وقوله تعالى فيه: ﴿قَاتِلُوا الَّذِينَ لا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ﴾ إلى قوله: ﴿حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَن يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ﴾

[٦٤٣] وما فيه من دعاء اليهود إلى ترك ما هم عليه، والرجوع إلى شريعته عليه السلام وهذا ما لا مخلص منه.

[٦٤٤] فإن اعترضوا بما في القرآن مما حرم عليهم يعني اليهود وحضهم على التزام السبت. فإنما هو تبكيت لهم فيما سلف من أسلافهم الذين قفوا هم آثارهم، يبين هذا نص القرآن في قوله تعالى عن عيسى عليه السلام: أنه رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى بني إسرائيل ليحل لهم بعض الذي حرم عليهم. وهذا نص جلي على نسخ شريعتهم وبطلانها.

[645] Sonra Hz. Peygamber'in (s.a.) yahudilerle savaştığı hakikatini mümin kâfir hiç kimse inkâr edemez. Nitekim Allah Elçisi, Benî Kureyza, Benî Nadîr, Benî Hizl[178] ve Benî Kaynukâ gibi İsrâiloğullarından meydana gelen yahudi kabileleri ile savaşmış, onlardan bir kısmını savaşta öldürmüş, bir kısmını esir almış, onları cizye vermeye mahkûm etmiş, İslâm'ı kabul etmeyenleri de kâfir olarak isimlendirmiştir. Bununla birlikte yahudilerden İslâm'ı kabul edenlerin müslümanlığını da onaylamıştır. Şayet yahudilerin dini mensuh olmasaydı, Hz. Peygamber'in onları dinlerini terk etmeye ya da cizye vermeye ve itaat etmeye zorlaması doğru olmazdı. Hz. Peygamber açısından, İsrâiloğullarının dinlerini terk etmelerini kabul etmesi de câiz olmazdı. Yine Îsevîler nazarında onun (Hz. Peygamber'in) güvenilir bir resul ve nebî olması, sonra da adaletten ayrılması, zulmetmesi ve gerçek dini değiştirmesi de imkânsızdır. Dolayısıyla onların (Îsevîler'in) görüşlerinin fâsit ve tutarsız olduğu şüpheye mahal bırakmayacak şekilde kesin bir bilgi ile ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamdolsun.

[646] Bu konudaki görüşlerinin sıhhatine güvenilmeyen Adimon, İstiklabyos, Aylon ve diğerleri gibi kimselerden ve Sâbiî fırkalarından olup da İdrîs ve başkaları gibi bazı nebîlerin (a.s.) nübüvvetini kabul eden kimselere ve yine peygamberliği sadece Zerdüşt'e tahsis eden Mecûsîlere "Peygamberliği hakkında iddiada bulunduğunuz bir kimsenin peygamberliğinin ne ile sabit olduğunu bize bildirir misiniz?" diye sorulur. Elbette burada söz konusu kişinin delil olarak getirdiği mûcizelerin doğruluğundan başka bir şey yoktur.

[647] Onlara şöyle denilir: Mûcizeleri konusunda Muhammed'e (s.a.) ulaşmak zaman açısından daha yakın, sıhhat açısından daha açık ve nakledilenlerin sayısı açısından daha çoktur ve zorunlu bilgiye daha yakındır. Bu açıdan onların asla bir kurtuluşu yoktur. Çünkü onların nakli bir iki nakildir. Ancak bizim naklimiz daha yaygın, daha açık, yaygınlık bakımından daha güçlüdür. Bunun başlangıcı, Sâbiîlerin dinlerinin gidişi ve inkıtâya uğramaları ve nakillerinin sayıca az olması sebebiyle kendileriyle hüccetin kâim olmayacağı kimselere dönüp varmasıyla birliktedir. Muhtemelen günümüzde onlar, bütün yeryüzünde kırk kişiye ulaşamazlar.

[٦٤٥] ثم ما لا ينكره أحد من مؤمن ولا كافر من أنه عليه السلام حارب يهود بني إسرائيل من بني قريظة والنضير وهذل وبني قنيقاع وقتلهم وسباهم، وإلزامهم الجزية، وسماهم كفارًا إذا لم يرجعوا إلى الإسلام، وقبل إسلام من أسلم منهم. فلو لم يكن نسخ دينهم منسوخًا ما حل له إجبارهم على تركه، أو الجزية والصغار. ولا جاز له قبول ترك ما ترك منهم بدين بني إسرائيل. ومن المحال الممتنع أن يكون عند العيسويين رسولاً صادقًا نبيًا. ثم يجور ويظلم ويبدل دين الحق. فوضح فساد قولهم وتناقضه بيقين لا إشكال فيه، والحمد لله رب العالمين.

[٦٤٦] وهكذا يقال لمن أقر بنبوة بعض الأنبياء عليهم السلام من فرق الصابئين كإدريس وغيره ممن لا يوقن بصحة قولهم فيه كعادمون واسقلابيوس وأيلن وغيرهم. وللمجوس المقتصرين على زرادشت فقط: أخبرونا بأي شيء صحت نبوة من تدعون له النبوة؟ فليس هاهنا إلا صحة ما أتوا به من المعجزات.

[٦٤٧] فيقال لهم: فإن النقل إلى محمد صلى الله عليه وسلم في معجزاته أقرب عهدًا، وأظهر صحة، وأكثر عددًا ناقلين، وأدخل في الضرورة. ولا فرق ولا مخلص لهم من هذا أصلاً .لأنه نقل ونقل، إلا أن نقلنا أفشى وأظهر وأقوى انتشارًا. ومبدأ هذا مع ذهاب دين الصابئين وانقطاعهم، ورجوع نقلهم إلى من لا يقوم بهم حجة لقلتهم. ولعلهم اليوم في جميع الأرض لا يبلغون أربعين.

[648] Mecûsîlere gelince onlar, dinlerinin yazılı olduğu kitaplarının İskender[179] tarafından yakıldığını itiraf ve kabul ederler. Zira İskender, (kralları) Dârâ b. Dârâ'yı öldürmüş ve kitaplarının üçte ikisi ve daha fazlasını yok etmişti. Öyle ki kitaptan geriye ancak üçte biri kadar bir şey kalmıştı. Şeriatlar, kitabın yok edilen kısmında idi. İşte bu, dinlerinin vasfı olduğuna göre, ekseriyetinin yok olması sebebiyle genel olarak dinlerinin hükmü ortadan kalkmış oldu. Allah Teâlâ, kişiye ulaşıncaya kadar muhafazasını üstlenmediği bir şeyden dolayı kimseyi sorumlu tutmaz.

[649] İsmi "Hudâynâme" olan ve gerçekten büyük saygı gösterdikleri bu kitaplarında şöyle denilmektedir: Kral Enûşirvân, sadece Datcert'ten "Ezdeşirhare" ve "Feşa" hakkında bilgi öğrenmelerine müsaade etmiş, bunun dışında ülkelerindeki herhangi bir kimseden dinlerini öğrenmelerini yasaklamıştır. Ondan önce de dini bilgiler ancak Estakhr'da öğrenilebiliyordu. Bu imkân sadece özel bir cemaate verilmişti.

[650] İskender'in yaktıklarından sonra (Mecûsîlerin) geride kalan kitapları yirmi üç bölümden oluşmakta idi. Halbuki onların otuz üç tane "Herbez"leri (baş kadı/baş hâkim) vardı. Her bir baş hâkimin diğerine geçmeyen bir sifri (bölümü) vardı. "Mûbez-i mûbezân (Baş kâhin/Kâdi'l-kudât)" bu esfârın hepsine önderlik yapıyordu. Durumu bu şekilde olan bir şeyin tebdil ve tahrife uğramaması mümkün değildir. Dolayısıyla bu şekilde nakledilen her şey, bozulmuştur ve sıhhatine güvenilemez. Aşağıda verilen görüş, kendisine iman etmekle ancak dinlerinin sahih olacağı kitaplarındaki açık yalanlardan biridir. "Kralın sırtına İblis dilediği zaman biniyordu. İnsanlığın başlangıcı "Şerâliyye" olan ve "er-Rîbâs" denilen bir çeşit bakladan gelmekte idi. Yer ile sema arasında yer alan "Kenketer" şehrinin mensuplarından olan "Bîrevân Sîyâvuş b. Keyfâvuş'un doğumundan (gelmektedir). Oraya "Ehl-i Beybûbât" (hane halkından) seksen bin piyade yerleştirmiştir. Onlar, günümüze değin oradadırlar. "Behrâm Hemâvend" mülklerini geriversin diye öküzün sırtına binince, bu şehir yeryüzüne inmiştir. Ona yardım ettiler ve dinlerini ve mülklerini ona geri verdiler."

[٦٤٨] وأما المجوس فإنهم معترفون مقرون بأن كتابهم الذي فيه دينهم أحرقه الإسكندر إذ قتل دارا بن دارا وأنه ذهب منه الثلثان وأكثر، وأنه لم يبق منه إلا أقل من الثلث، وأن الشرائع كانت فيما ذهب. فإذ هذا صفة دينهم فقد بطل القول به جملة لذهاب جمهوره، وأن الله تعالى لا يكلف أحدًا ما لا يتكفل بحفظه حتى يبلغ إليه.

[٦٤٩] وفي كتاب لهم اسمه خذاي نانه يعظمونه جدًا أن أنوشروان الملك منع من أن يتعلم دينهم في شيء من البلاد إلا في أزدشيرحرة وفشا من داتجرد فقط. وكان قبله لا يتعلم إلا بإصطخر فقط. وكان لا يباح إلا لقوم خصائص.

[٦٥٠] كتابهم الذي بقي بعد ما أحرق الإسكندر ثلاثة وعشرون سفرًا فلهم ثلاثة وعشرون هربذًا، لكل هربذ سفر لا يتعداه إلى غيره. وموبذ موبذان يشرف على جميع تلك الأسفار. وما كان هكذا فمضمون تبديله وتحريفه. وكل نقل هكذا فهو فاسد لا يوجب القطع بصحته. هذا إلى ما في كتبهم التي لا يصح دينهم إلا بالإيمان بها من الكذب الظاهر، كقولهم إن جرم الملك كان يركب إبليس حيث شاء. وأن مبدأ الناس من بقلة الريباس وهي الشرالية ومن ولادة بيروان سياوش بن كيفاوش بني مدينة كنكدر بين السماء والأرض، وأسكنها ثمانين ألف راجل من أهل البيوتات هم فيها إلى اليوم، فإذا ظهر بهرام هماوند على البقرة ليرد ملكهم نزلت تلك المدينة إلى الأرض، ونصروه وردوا دينهم وملكهم.

[651] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İçinde yalan ve yanlış bilgilerin toplandığı her kitap bâtıldır ve uydurulmuştur. Asla Allah'ın katından indirilmiş değildir. Böylece yahudi ve hıristiyanların dinleri konusunda olduğu gibi, Mecûsîlerin dinlerinin de bozulup fesada uğradığı aynı şekilde ortaya konulmuş oldu. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamdolsun.

[TEVRAT VE İNCİLLERDEKİ AÇIK TENÂKUZLAR VE YALANLAR]

Bu bölüm, yahudilerin "Tevrat" diye isimlendirdikleri kitaptaki ve diğer kitaplarındaki ve yine dört İncil'deki apaçık yalanlar ve tezatlar hakkındadır. Böylece söz konusu kitapların tahrif edildiği ve değiştirildiği ve onların yüce Allah'ın indirdiği kitaplardan farklı oldukları kesin olarak ortaya çıkar.

[652] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İnşallah bu bölümde, yukarıda belirtilen kitaplardaki yalanları açıklayacağız. Öyle ki temyiz kabiliyeti olan akıl sahibi herkes, söz konusu kitaplardaki hususların yüce Allah'a, meleklere (a.s.) ve peygamberlere (a.s.) yönelik yalanlar olduğu hususunda şüphe etmez. Bu kitaplarda bildirilen haberlerin yalan olduğu hiç kimseye gizli kalmaz, tıpkı görme kabiliyeti olan kimseye gün ışığının gizli kalmadığı gibi.

[653] Biz, hıristiyanların, birbirini yalanlayan ve az buçuk düşünme kabiliyeti olan hiçbir kimseye yanlışlığı gizli kalmayan bu fâsit sözlere olan mutabakatına, keza yahudilerin ellerinde bulduklarımıza hayret etmekteyiz. Yahudilerin ve hıristiyanların yolunun -bir elmanın yarısı gibi- bir ve aynı olduğunu gördük. Böylece muhaliflerden olup da insaf sahibi kimseler nezdinde aşağıdaki görüşümüzün doğruluğu sabit olmuştur: "İslâm dinine, sünnetin yoluna (nihletü's-sünne) ve ehl-i hadis mezhebine muhalefet eden herkes üzerinde bulundukları durumun delâlet olduğunu itiraf etmektedir. Ancak şu kadar var ki Allah'ın onları yardımsız (hizlan) bırakması sebebiyle akıllarına karşı büyüklük taslamışlar, seleflerini taklit etmeleri ve dünyevi liderlerine tabi olup onlara şuursuzca bağlı olmalarından dolayı heva ve zanları kendi yakînlerine galip gelmiştir. Onların şahit olduğumuz liderlerinin ekseriyetini bu şekilde bulduk."

[٦٥١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وكل كتاب دون فيه الكذب فهو باطل موضوع ليس من عند الله عز وجل، فظهر فساد دين المجوس كالذي ظهر من فساد دين اليهود والنصارى سواء سواء، والحمد لله رب العالمين.

فصل في مناقضات ظاهرة وتكاذيب واضحة في الكتاب الذي تسميه اليهود التوراة وفي سائر كتبهم وفي الأناجيل الأربعة يتيقن بذلك تحريفها وتبديله، وأنها غير الذي أنزل الله عز وجل

[٦٥٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: نذكر إن شاء الله تعالى ما في الكتب المذكورة من الكذب الذي لا يشك كل ذي مسكة تمييز في أنه كذب على الله تعالى وعلى الملائكة عليهم السلام وعلى الأنبياء عليهم السلام إلى أحبار أوردوها لا يخفي الكذب فيها على أحد كما لا يخفى ضوء النهار على ذي بصر.

[٦٥٣] وقد كنا نعجب من إطباق النصارى على تلك الأقوال الفاسدة المتناقضة التي لا يخفى فسادها على أحد به رمق إلى أن وقفنا على ما بأيدي اليهود. فرأينا أن سبيلهم وسبيل النصارى واحدة كشق الأبلمة وثبت بذلك عند كل منصف من المخالفين صحة قولنا: إن كل من خالف دين الإسلام، ونحلة السنة ومذهب أصحاب الحديث، فإنه عارف بضلال ما هم عليه إلا أنهم بخذلان الله تعالى إياهم مكابرون لعقولهم، مغلبون لأهوائهم وظنونهم على يقينهم تقليدًا لأسلافهم وعصبية واستدامة لرئاسة دنيوية. وهكذا وجدنا أكثر من شاهدنا من رؤسائهم.

[654] Yüce Allah'a, bizleri İslâm'a, sünnet yoluna (nihletü's-sünne) ve âsâr-ı sâbiteye tâbi olmaya ulaştırdığı için çokça hamdederiz ve O'ndan bizleri bu yolda sabit kılmasını, bizleri buluşma anında rahmetine ve rızasına davet edinceye kadar kendisine davet eden kimselerden kılmasını dileriz. Âmin.

[655] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu kitabımızı okuyan herkes bilsin ki biz, yukarda zikredilen kitaplardan -yakın ya da uzak- herhangi bir şekilde tahriç edilmesi mümkün olan bir şey çıkarmadık, delil olarak ortaya koymadık. Dolayısıyla buna benzer itirazların hiçbir anlamı yoktur. Yine bu kitaplardan mânası anlaşılmayan herhangi bir kelâmı da -söz konusu kitaplarda mevcut olmakla birlikte- delil olarak ortaya koymadık. Çünkü onların "Allah bununla dilediği şeyi murat etmiştir" deme hakkı vardır. Ancak biz, hilesi ve kaçışı olmayan ve başka bir şekilde yorumlanması da söz konusu olamayan hususları, hakkında ne kati ne muhtemel ne de hafi bir delil bulunmayan yalancı iddiaları ortaya çıkardık.

Fasl [Sâmirî Tevratı]

[656] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunların ilki şudur: Sâmirîlerin elinde, diğer yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın dışında başka bir Tevrat vardır. Sâmirîler bu Tevrat'ın Allah katından indirildiğini iddia ederler ve yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın tahrif edildiğine ve değiştirildiğine inanırlar. Diğer yahudiler ise Sâmirîlerin elinde bulunan Tevrat'ın tahrif ve tebdil edildiğini söylerler. Sâmirîlerin Tevrat'ı bize kadar ulaşmamıştır. Çünkü onlar, Filistin ve Ürdün'den çıkmayı asla helâl saymamışlardır. Ancak bizler, Sâmirîlerin elinde bulunan Tevrat'ın da muharref, mübeddel ve yalanlanmış olduğuna dair bu faslın sonunda İsrâiloğullarının krallarının isimlerini zikrettiğimiz yerde zorunlu bir delil getirmiş olacağız. Güç ve kuvvet ancak ulu ve yüce Allah'a aittir.

[٦٥٤] فنحمد الله كثيرًا على ما هدانا له من الإسلام ونحلة السنة واتباع الآثار الثابتة. ونسأله تثبيتنا على ذلك، وأن يجعلنا من الدعاة إليه حتى يدعونا إلى رحمته ورضوانه عن لقائه، آمين.

[٦٥٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وليعلم كل من قرأ كتابنا هذا أننا لم نخرج من الكتب المذكورة شيئًا يمكن أن يخرج على وجه ما وإن دق وبعد، فالاعتراض بمثل هذا لا معنى له، وكذلك أيضًا لم نخرج منه كلامًا لا يفهم معناه وإن كان ذلك موجودًا فيها، لأن للقائل أن يقول قد أصاب الله به ما أراد، وإنما أخرجنا ما لا حيلة فيه ولا وجه أصلاً إلا الدعاوى الكاذبة التي لا دليل عليها أصلاً لا محتملاً ولا خفيًا.

فصل [التوراة السامرية]

[٦٥٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** أول ذلك أن بأيدي السامرية توراة غير التوراة التي بأيدي سائر اليهود. يزعمون أنها المنزلة، ويقطعون أن التي بأيدي اليهود محرفة مبدلة. وسائر اليهود يقولون إن التي بأيدي السامرية محرفة مبدلة ولم إلى آخره ولم يقع إلينا توراة السامرية لأنهم لا يستحلون الخروج عن فلسطين والأردن أصلاً. إلا أننا قد أتينا ببرهان ضروري على أن التوراة التي بأيدي السامرية أيضًا محرفة مبدلة عندما ذكرنا في آخر هذه الفصول أسماء ملوك بني إسرائيل، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

Fasl [Yahudi Tevrat'ında İhtilafın Olmadığı İddiası]

[657] Yeryüzünün doğusunda ve batısında bulunan Rabbânîler, Ânânîler ve Îsevîler, ellerindeki yahudi Tevratı'nın ilk sayfasındaki (bilgiler konusunda) özellikle ('alâ sıfatin vâhide) ihtilâf etmezler. Şayet birisi, Tevrat'ın ilk sayfasına bir kelime ilâve etmek ya da çıkarmak istese, bu durum onların kendi ahbârlarına (din adamlarına) bildirilmek suretiyle tamamı tarafından ayıplanırdı. Söz konusu din adamları (ahbâr), sürgünden bir müddet önce, Hârûnî krallığı döneminde var idiler. Onlar, söz konusu kitabın (varak) bu kimselerden Hârûnî olan kâğıtçı Ezrâ'ya (Ezrâ el-Verrâk) ulaştırıldığını ifade ederler. Bu kitabın baş tarafında yüce Allah "Âdem'in bedenini, bizim suretimiz ve bizim benzeyişimiz gibi yaparım. (أصنع بناء آدم كصورتنا كشبهنا)"[180] şeklinde buyurmuştur.

[658] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Şayet yüce Allah "Bizim suretimiz gibi" (ke-sûratina) demiş olsa idi, bu durumda bu ifadenin güzel bir yorumu, doğru bir mânası olurdu. O da "mülk" ve "yaratma"nın izâfe edilmesi bakımından "sûret"i yüce Allah'a (Allah'ın sûreti şeklinde) izâfe etmemizdir. Nitekim sen "Bu, Allah'ın işidir." dersin. Yine maymuna, çirkin ve güzel varlıklara "Bunlar, -Allah'ın şekil ve sûret vermesi anlamında- Allah'ın sûretleridir." dersin. Böylece yüce Allah, sıfata sahip olma ve onu yaratmada tek başınadır. Fakat "bizim benzeyişimiz gibi/كشبهنا/ke-şebehina sözüne gelince, bu ifade yorumu meneder, çıkışların önünü keser, yorum yollarını kapatır ve Âdem'in yüce Allah'a benzer olmasını zorunlu kılar. Bunun bâtıl olduğu hususu aklın temel kurallarıyla bilinir. Çünkü "şebeh" ve "misl" (benzer olmak) kelimelerinin anlamı aynıdır. Yüce Allah'ı, bir misli ve benzeri olmaktan tenzih ederiz.

Fasl [Tevrat'taki Nehirler]

[659] Bundan sonra şöyle buyurdu: "Aden'den bir ırmak çıkar; bahçeleri sular. Sonra bu ırmak bölünür ve dört kola ayrılır. Bunlardan biri Nil'dir. O, kendisinde altın olan bütün "Züveyle" diyarını kuşatır ve bu diyarın altını iyidir; orada inci ve akik taşı vardır. İkincisinin adı "Ceyhan"-dır ve bütün Habeşistan diyarını kuşatır. Üçüncüsü Dicle'dir, Musul'un doğusundan akan odur. Dördüncü ırmağın adı Fırat'tır. Allah, Âdem'i aldı ve onu Adn cennetlerine koydu."[181]

فصل [عدم الاختلاف في توراة اليهود]

[٦٥٧] في أول ورقة من توراة اليهود التي عند ربانيهم وعانانيهم وعيسويهم حيث كانوا في مشارق الأرض ومغاربها لا يختلفون فيها على صفة واحدة لو رام أن يزيد فيها لفظة أو ينقص أخرى لافتضح عند جميعهم مبلغة ذلك إلى أحبارهم الذين كانوا أيام ملك الهارونية لهم قبل الخراب الثاني بدهر، يذكرون أنها مبلغة ذلك من أولئك إلى عذراء الوراق الهاروني.ففي صدرها قال الله تعالى: أصنع بناء آدم كصورتنا كشبهنا.

[٦٥٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ولو لم يقل إلا كصورتنا لكان له وجه حسن ومعنى صحيح، وهو أن نضيف الصورة إلى الله تعالى إضافة الملك والخلق، كما تقول هذا عمل الله وتقول للقرد والقبيح والحسن هذه صورة الله أي تصوير الله، والصفة التي انفرد بملكها وخلقها. لكن قوله كشبهنا منع التأويلات وسد المخارج وقطع السبل وأوجب شبه آدم لله عز وجل ولابد ضرورة. وهذا يعلم بطلانه ببديهة العقل إذ الشبه والمثل معناهما واحد، وحاشا لله أن يكون له مثل أو شبه.

فصل [الكلام عن الأنهر]

[٦٥٩] وبعد ذلك قال: ونهر يخرج من عدن فيسقي الجنان، ومن ثم يفترق فيصير أربعة أرؤس، اسم أحدها النيل، وهو محيط بجميع بلاد زويله الذي به الذهب. وذهب ذلك البلد جيد، وبها اللؤلؤ وحجارة البلور. واسم الثاني جيحان وهو محيط بجميع بلاد الحبشة. واسم الثالث الدجلة، وهو السائر شرق الموصل. واسم الرابع الفرات وأخذ الله آدم ووضعه في جنات عدن.

[660] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu kelâmda alay eden ve yalan söyleyen bir kimseden kaynaklanan açık seçik ve kesin yalanlar mevcuttur. Bunların ilki, bu dört nehrin Allah'ın Âdem'i iskân ettiği Adn cennetlerinden çıkan bir nehirden bölünerek meydana geldiğinin bildirilmesidir. Çünkü Allah, önce Âdem'i yaratmış, sonra yemesini yasakladığı ağaçtan yediği için onu cennetten çıkarmıştı.

[661] Yeryüzünün kuzey kısmında olan mâmur dünyanın dörtte birinin görünümünü ve özelliğini bir nebze bilen ya da Mısır, Şam ve Musul'a kadar seyahat eden herkes, söz konusu nehirlerle alakalı olarak Tevrat'ta söylenenlerin utanç veren yalanlar olduklarını bilir.

[662] Nil nehrinin çıkış yeri, mâmur olan dünyanın dışındaki güney pınarıdır. Döküldüğü yer ise Tinnîs'in karşı tarafı, Akdeniz'de (el-Bahru'ş-Şâmî) Mısır bölgesinin sonundaki İskenderiye'nin karşısıdır. Dicle, Fırat ve Ceyhan nehirleri ise kuzeyden doğmaktadır.

[663] Ceyhan nehrine gelince, bu nehir Rum diyarından doğar, el-Messîse[182] ile Keferbeyya diye isimlendirilen çevre bölgesinin arasından geçer, ta ki el-Misîse'nin dört mil kadar ilerisinde Akdeniz'e (el-bahru'ş-Şâmî) dökülür.

[664] Dicle nehrine gelince, onun doğduğu yer Hilat yakınlarındaki pınarlardır. Hilat, Diyarbakır bölgesinde Amed civarındaki Ermeniyye mıntıkasındadır. Bu nehrin suları, Arap topraklarına sınır olan Irak bölgesindeki Basra şehrinin yakınlarındaki geniş düzlüklerden denize dökülür.

[665] Fırat nehri ise, Rum diyarında Ermeniyye bölgesinin yakınlarındaki Kalikala'dan [Erzurum] doğar. Sonra Malatya'ya ulaşır, bilahare Irak'ın Rakka bölgesine varır, daha sonra iki kola ayrılır; bunların her ikisi de Dicle nehri ile birleşir. Böylece Tevrat'ta zikredilen bu hususlar, kaçışı olmayan korkunç, adi bir yalandır. Allah Teâlâ yalan söylemez.

[666] Diğeri ise, "Nil, Züveyle diyarını, Ceyhan da Habeşistan diyarını kuşatır." şeklindeki sözdür. Bu da çirkin ve iğrenç bir yalandır. İster Habeşistan olsun isterse Habeşistan'ın dışında olsun Sudan bölgesinin tamamında Nil'den başka bir nehir asla yoktur. Nil nehri yedi kola ayrılır, ancak bu kolların hepsinin çıkış yeri aynıdır, nitekim bunlar en-Nûbe diyarının üst tarafında birleşirler.

[٦٦٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** في هذا الكلام من الكذب وجوه فاحشة قاطعة بأنها من توليد كذاب مستهزيء. أول ذلك إخباره أن هذه الأربعة تفترق من النهر الذي يخرج من جنات عدن التي أسكن الله فيها آدم، إذ خلقه ثم أخرجه منها إذ أكل من الشجرة التي نهاه الله تعالى عن أكلها.

[٦٦١] وكل من له أدنى معرفة بالهيئة وبصفة الربع المعمور من الأرض الذي هو في شمال الأرض أو من مشى إلى مصر والشام والموصل يدري أن هذا كله كذب فاضح.

[٦٦٢] وأن مخرج النيل من عين الجنوب من خارج المعمور، ومصبه قبالة تنيس وقبالة الإسكندرية في آخر أعمال مصر في البحر الشامي وأن مخرج الدجلة والفرات وجيحان من الشمال.

[٦٦٣] فأما جيحان، فيخرج من بلاد الروم، ويمر ما بين المصيصة وربضها المسمى كفربيا حتى يصب في البحر الشامي على أربعة أميال من المصيصة.

[٦٦٤] وأما دجلة فمخرجها من أعين بقرب خلاط من عمل أرمينية بقرب آمد من ديار بكر وتصب مياهها في البطائح المشهورة بقرب البصرة في أرض العراق متاخمة أرض العرب.

[٦٦٥] وأما الفرات فمخرجه من بلاد الروم على يوم من قالي قلا قرب أرمينية. ثم يخرج إلى ملطية ثم يأخذ على أعمال الرقة إلى العراق، وينقسم إلى قسمين، كلاهما يقع في دجلة. فهذه كذبة شنيعة كبيرة لا مخلص منها. والله تعالى لا يكذب.

[٦٦٦] وأخرى وهي قوله: إن النيل محيط ببلد زويلة وجيحان محيط ببلد الحبشة، وهذه كذبة شنيعة فاحشة، ما في جميع أرض السودان الحبشة وغير الحبشة نهر غير النيل أصلًا. ويتفرع سبعة فروع كلها مخرج واحد ثم يجتمع فوق بلاد النوبة.

[667] Üçüncü yalan ise şudur: "Züveyle diyarının iyi ve güzel incisi vardır." Bu söz yalandır. Orası incinin bulunacağı bir mekân değildir. İnci sadece Fars, Hint ve Çin denizinin derinliklerindedir. Gizlenmesi mümkün olmayan bu rezillikleri ne Allah Teâlâ ne de yalandan çekinen bir insan söylemiştir.

[668] Şayet birisi, "Sizin Peygamberinizin 'Nil, Fırat, Seyhan ve Ceyhan nehirleri cennetin nehirlerindendir.'[183] şeklinde buyurduğu sabittir." derse, ona şöyle cevap veririz: "Evet bu doğrudur ve bu hususta hiçbir şüphe yoktur. Onun mânası, asla yoruma gerek olmaksızın zâhirine göredir. Bunlar, 'Kevser' ve 'Selsebil' gibi cennetin nehirlerine ait isimlerdir."

[669] Şayet birisi, "Hz. Peygamber'in (s.a.) 'Evimle minberim arasında cennet bahçelerinden bir bahçe vardır.'[184] şeklinde buyurduğu sahih olarak gelmiştir; ayrıca (s.a.) 'Kabrim ve minberim cennet bahçelerinden bir bahçedir.'[185] buyurduğu rivayet edilmiştir." derse, ona şöyle cevap veririz: "Bu doğrudur ve bunlar Hz. Peygamber'in nübüvvetinin delillerindendir. Çünkü o, kabrinin yerini önceden bildirdi ve dediği gibi oldu. Bu mekân -Hz. Peygamber'in ve burada namaz kılmanın (salât) faziletinden dolayı- orada ibadet eden kişiyi cennete götürür. Dolayısıyla orası cennet bahçelerinden bir bahçe ve cennete açılan kapılardan bir kapıdır. Faziletli ve iyi olan her şeyin cennete izafe edildiği hususu lisanda bilinmektedir. Nitekim biz, mutedil bir gün için "Bu cennetin günlerinden bir gündür." deriz. Yine bize güzel bir haberin müjdesini veren kimseye "bu cennetliktir" deriz. Şair de "Cennetin kokuları gençlerdedir." demiştir.

[670] Yahudilerin Tevrat'ında var olan bilgiler böyle değildir. Çünkü bu metni oraya koyan kimse, yalanını farklı şekilde izah etmemize imkân bırakmamıştır. Bilakis o, altını iyi bir belde olan Züveyle diyarını kuşatan Nil nehrini, yine Musul'un doğusundaki Dicle'yi ve henüz bakir olan Habeşistan diyarını çevreleyen Ceyhan'ı kastettiğini açıklamıştır. Böylece söz konusu kelâmı tevil etmek isteyen kimseye bir hile ve çıkış yolu bırakmamış oldu.

[٦٦٧] كذبة ثالثة وهي قوله: أن ببلد زويلة اللؤلؤ الجيد وهذا كذب، ما للؤلؤ بها مكان أصلًا إنما اللؤلؤ في مغاصاته في بحر فارس، وبحر الهند وأنهار بالهند والصين. وهذه فضائح لا خفاء بها لم يقلها الله تعالى قط، ولا إنسان يهاب الكذب.

[٦٦٨] فإن قال قائل: فقد صح عن نبيكم صلى الله عليه وسلم أنه قال: النيل والفرات وسيحان وجيحان من أنهار الجنة، قلنا: نعم. هذا حق لا شك فيه، ومعناه هو على ظاهره بلا تكليف تأويل أصلًا. وهي أسماء لأنهار الجنة كالكوثر والسلسبيل.

[٦٦٩] فإن قيل قد صح عنه عليه السلام أنه قال: ما بين بيتي ومنبري روضة من رياض الجنة. وروي عنه: مقبري ومنبري روضة من رياض الجنة. قلنا: هذا حق. وهو من أعلام نبوته، لأنه أنذر بمكان قبره فكان كما قال، وذلك المكان لفضله وفضل الصلاة فيه يؤدي العمل فيه إلى دخول الجنة. فهي روضة من رياضها، وباب من أبوابها ومعهود اللغة أن كل شيء فاضل طيب فإنه يضاف إلى الجنة. ونقول لمن بشرنا بخبر حسن هذا من الجنة. وقال الشاعر: رَوَائِحُ الجَنَّةِ فِي الشَّبَابِ

[٦٧٠] وليس كذلك هذا الذي في توراة اليهود لأن واضعها لم يدعنا في ليس من كذبه بل بين أنه عنى النيل المحيط بأرض زويلة بلد الذهب الجيد، ودجلة التي بشرقي الموصل. وجيحان المحيط ببلد، الحبشة التي لم تخلق بعد. فلم يدع لطالب تأويل لكلامه حيلة ولا مخرجًا.

[671] Bunlara ilâveten, bizim şu anda tasvir ettiğimiz hususları uydurulmuş Tevratlarından hareketle bulup ortaya çıkarmalarının da elbette imkânı yoktur. Çünkü onların Tevratlarının metninde şöyle denilmektedir: “Âdem’in (a.s.) orada bulunan bir ağaçtan yemesinden dolayı oradan çıkarıldığı cennet, yeryüzünde Aden’in doğusundadır.”[186] Bizim dediğimiz gibi gökte değildir. Böylece, kurtuluşu ve izahı olmayan yalan sabit olmuştur. Şayet onların ellerinde bulunan Tevrat’ta sadece bu yalan olmuş olsa idi, bu dahi Tevrat’ın uydurma olduğunu, Mûsâ (a.s.) tarafından getirilmediğini ve Allah katından olmadığını açıklamamıza yeterdi. Tevrat’ta bu denli farklılıklar olduktan sonra nasıl olmasın ki!

[672] “Kur’ân’da Ye’cûc ve Me’cûc’un seddi zikredilmekte[187] ve hem bu seddin yeri hem de Ye’cûc ve Me’cûc’un mekânı bilinmemektedir.” denilirse, şöyle cevap veririz: “Bu seddin yeri mamûr yerlerin sonunda kuzey yarı kürenin en uç noktasındadır. Nitekim Ye’cûc ve Me’cûc’un durumu, yahudilerin ve hıristiyanların iman ettikleri kitaplarda zikredilmiştir. Yine Aristo[188], “*Hayvan*” adlı kitabında, “Turnalar”ı (ğarânik) anlattığı yerde, Ye’cûc ve Me’cûc’u ve onların seddini zikretmiştir. Batlamyus[189] da “*Coğrafya*” adlı kitabında Ye’cûc ve Me’cûc’un durumunu ve onların seddini zikretmiş, ülkelerinin genişliğini ve uzunluğunu açıklamıştır.

[673] Emîrü’l-mü’minîn Vâsik[190], Sellâm et-Tercümân’ı[191] bir heyetle birlikte (Çin Seddini) araştırsınlar diye elçi olarak göndermişti. Nitekim Ahmed b. et-Tayyîb es-Serahsî[192] ve diğerleri bu hususu zikretmişlerdir. Yine Kudâme b. Ca‘fer[193] ve diğer bazı kimseler de bunu zikretmiştir. Dolayısıyla konuyla alakalı pek çok haber gelmiştir. Şayet Ye’cûc, Me’cûc ve seddin mekânı gizli kalmış olsa ve dolayısıyla mâmur dünyadan onun mekânı hakkında herhangi bir şey bilinmese bile bu durum bizim haberimize herhangi bir zarar vermiş olmazdı. Çünkü o zaman seddin mekânı güneşin hareketi, dönmesi ve tekrar geri gelmesinden dolayı ekvator çizgisinin ötesinde olurdu. Nitekim insanların meskûn olduğu bazı uzak diyarlarımız (âfâk) böyledir, yine bitkilerin ve üreyip çoğalmanın mevcut olduğu bazı beldelerin havası da böyledir.

[٦٧١] وأيضًا، فإنهم لا يمكنهم ألبتة تخريج ما في توراتهم المكذوبة على ما وصفنا نحن الآن في نص توراتهم. إن الجنة التي أخرج منها آدم لأكله من الشجرة التي فيها إنما هي شرقي عدن في الأرض لا في السماء كما نقول نحن. فثبتت الكذبة لا مخرج منها أصلًا، ولو لم يكن في توراتهم إلا هذه الكذبة وحدها لكفت في بيان أنها موضوعة لم يأت بها موسى قط. ولا هي من عند الله تعالى، فكيف ولها نظائر ونظائر ونظائر؟

[٦٧٢] فإن قيل في القرآن ذكر سد يأجوج ومأجوج ولا يدري مكانه ولا مكانهم. قلنا: مكانه معروف في أقصى الشمال في آخر المعمور منه. وقد ذكر أمر يأجوج ومأجوج في كتب اليهود التي يؤمنون بها، ويؤمن بها النصارى. وقد ذكر يأجوج ومأجوج والسد أرسطاطاليس في كتابه في الحيوان عند كلامه على الغرانيق. وقد ذكر سد يأجوج ومأجوج بطليموس في كتابه المسمى جغرافيا. وذكر طول بلادهم وعرضها.

[٦٧٣] وقد بعث إليه الواثق أمير المؤمنين سلام الترجمان في جماعة معه حتى وقفوا عليه. ذكر ذلك أحمد بن الطيب السرخسي وغيره، وقد ذكره قدامة بن جعفر والناس، فهيهات خبر من خبر. وحتى لو خفي مكان يأجوج ومأجوج والسد فلم يعرف في شيء من المعمور مكانه. لما ضر ذلك خبرنا شيئًا، لأنه كان يكون مكانه حينئذ خلف خط الاستواء حيث يكون ميل الشمس ورجوعها وبعدها كما هو في الجهة الشمالية بحيث تكون الآفاق كبعض آفاقنا المسكونة والهواء كهواء بعض البلاد التي يوجد فيها النبات والتناسل.

[674] Özellikle haberinin doğruluğuna kesin bir delil (burhan) getiren bir kimse (bir durumu) haber verdiğinde, -herhangi bir delil olmaksızın- imkân dâhilinde olan hususları imkânsızlık dairesine sokan bir kimsenin yalancı, hakikati değiştiren, câhil ya da câhil görünen bir kimse olduğunu biliniz. Dolayısıyla duyuların, idrakin ve bedîhî aklın tekzip ettiği imkânsız ve muhal hakkındaki durum da böyledir. Her kim böyle bir şey getirirse, yalancı ve müfteri olduğuna dair kesin bir burhan getirmiş olur. Bela ve musibetten Allah'a sığınırız.

Fasl [Tevrat'ta Âdem'in İlâhlardan Bir İlâh Olduğunun İddia Edilmesi]

[675] Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğu nakledilmektedir: "İşte Âdem, iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu ve şimdi elini uzatmasın ve hayat ağacından almasın, yemesin ve ebedîyen yaşamasın diye böylece Allah onu Aden bahçelerinden (cennetlerinden) çıkardı."[194]

[676] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların, Allah Teâlâ'dan "İşte Âdem, iyiyi ve kötüyü bilmekte bizden biri gibi oldu." şeklinde hikâye etmeleri dehrin felaketlerinden bir felakettir. Zira bu ifade, birden fazla ilâhın varlığını zorunlu kılar. Bu çirkin ve uydurulmuş söz, yahudilerin ileri gelenlerinden (havas) pek çoğunu şöyle bir inanca sevk etmiştir: "Âdem'i yaratan (ilâh), Âdem'den önce yüce Allah'ın kendisini yarattığı bir yaratılışla var olmuş, Âdem'in (yasak) ağaçtan yemesi gibi bu ağaçtan yemiş, böylece iyiyi ve kötüyü bilmiş, sonra hayat ağacından yemiş ve böylece ilâhlar topluluğundan bir ilâh olmuştur." Bu ahmakça küfürden Allah'a sığınırız. Böylesine temiz ve parlak bir dine bizleri hidâyet buyurduğundan dolayı ona hamdederiz. Öyle ki bu din, Allah katından gelmesi sebebiyle, her türlü müdaheleden korunmuş olduğuna şahitlik eder.

Fasl [Hayat Ağacı]

[677] Sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Tanrı, hayat ağacını korumak için Aden bahçesinin doğu tarafına Kerûbîleri ve her tarafa dönen kılıcın alevini yerleştirdi."[195] Tevrat'a ait başka bir nüshada, bu ifadenin "Arzulanan cennetlere İsrâfîl'i vekil tayin etti ve onun eline hayat ağacını koruması için ateşten bir mızrak verdi." şeklinde olduğunu gördüm.

[٦٧٤] واعلموا أن كل ما كان في عنصر الإمكان فأدخله مدخل في عنصر الامتناع بلا برهان فهو كاذب مبطل جاهل أو متجاهل، لا سيما إذا أخبر به من قد قام البرهان على صدق خبره، وإنما الشأن في المحال الممتنع التي تكذبه الحواس والعيان أو بديهة العقل فمن جاء بهذا فإنما جاء ببرهان قاطع على أنه كذاب مفتر، ونعوذ بالله من البلاء.

فصل [ادعاء التوراة أن آدم إله من آلهة]

[٦٧٥] ثم قال: وقال الله: هذا آدم قد صار كواحد منا في معرفة الخير والشر والآن كيلا يمد يده ويأخذ من شجرة الحياة ويأكل ويحيى إلى الدهر فطرده الله من جنات عدن.

[٦٧٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** حكايتهم عن الله تعالى أنه قال هذا آدم قد صار كواحد منا مصيبة من مصائب الدهر. وموجب ضرورة أنهم آلهة أكثر من واحد. ولقد أدى هذا القول الخبيث المفتري كثيرًا من خواص اليهود إلى الاعتقاد أن الذي خلق آدم لم يكن إلا خلقًا خلقه الله تعالى قبل آدم، وأكل من الشجرة التي أكل منها آدم، فعرف الخير والشر. ثم أكل من شجرة الحياة، فصار إلهًا من جملة الآلهة. نعوذ بالله من هذا الكفر الأحمق، ونحمده إذ هدانا للملة الزهراء الواضحة التي تشهد سلامتها من كل دخل بأنها من عند الله تعالى.

فصل [شجرة الحياة]

[٦٧٧] وبعد ذلك: وأسكن في شرقي جنة عدن الكروبيم ولهيب سيف متقلب بحراسة شجرة الحياة. ورأيت في نسخة أخرى منها: ووكل بالجنان المشتهر إسرافيل ونصب بين يديه رمحًا ناريًا ليحفظ طريقي شجرة الحياة.

[678] Ebû Muhammed şöyle dedi: Şayet bunlardan biri (yani hayat ağacını korumak için bir yerde Kerûbîlerin başka bir yerde İsrâfîl'in görevlendirildiğinin ifade edilmesi) mütercimden kaynaklanan bir hata değilse, bu nasıl olur bilemiyorum.

Fasl: [Kâbil'in Katili]

[679] Bu ifadelerden sonra yüce Allah şöyle buyurdu: "Kâbil'le savaşıp mücadele eden herkes, yedi nesle varıncaya kadar önder kılınacaktır."[196] Onların arasında hiçbir kimse, "Lâmek b. Metûşâel b. Mehûyâel b. İrâd b. Hanûk b. Kâbîn"in, babasının dedesinin dedesi olan Kâbin'i öldürdüğünü inkâr etmez. Böylece onlar Allah'a bu yalanı nisbet ettiler. Çünkü Allah, Kâbil'in yedi nesil yaşayacağını ve kimsenin ona dokunmayacağını vaad etmişti. Burada "yedi" rakamının zikredilmesi deliliktir (ahmaklıktır). Çünkü Kâbil'i öldüren Lâmek, onun neslinden beşinci göbekten gelmektedir. Diğer bir ifade ile Kâbil, Lâmek'in beşinci sıradaki atasıdır. Dolayısıyla burada yedinci göbeğe ulaşılması söz konusu değildir.

Fasl [Tevrat'ın Hâbil Hakkındaki Kelâmı]

[680] Kâbil'den önce Tevrat'ta Hâbil b. Âdem zikredilmiştir. Buna göre Hâbil, koyun çobanıdır. Bu bilginin iki sayfa kadar öncesinde şöyle denilmektedir: "Biraz önce zikredilen Lâmek, kendisine iki kadın aldı. Bunlardan birinin adı Ada, diğerinin adı ise Sille'dir [Silla]. Ve Ada, Yabal'i [Yaval] doğurdu. O, çadırda oturanların ve sürü sahiplerinin atası idi."[197] Bu iki hüküm, kesinlikle birbirini tekzip etmektedir.

Fasl [Tevrat'ın "Tanrı'nın Oğulları Kadınlar Edindiler" Şeklindeki İddiası]

[681] Daha sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Yeryüzünde insanlar çoğalmaya başlayıp kızları doğduğu zaman, Tanrı'nın çocukları (evlâdullah) Âdem'in kızlarının güzel olduklarını gördüler ve bunlardan kendilerine kadınlar aldılar."[198]Devamında ise şöyle denilmektedir: "Tanrı'nın oğulları, Âdem kızlarıyla birlikte oldular. Âdem'in kızları Tanrı oğulları için haram olarak çocuklar doğurdular. Bunlar eski zamandan zorbalar ve şöhretli adamlardı."[199]

[٦٧٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: إن لم يكن إحداهما خطأ من المترجم وإلا فلا أدري كيف هذا؟

فصل [عن قاتل قابيل]

[٦٧٩] وبعد ذلك قال الله تعالى:كل من قتل قابيل نفاديه إلى سبعة. ولا تناكر بين جميعهم في أن لامك بن متوشائيل بن محويائيل ابن عيراد بن حنوك بن قابين هو الذي قتل قابين جد جد أبيه، وأنه لم يقد به، فنسبوا إلى الله تعالى الكذب لأنه وعده أن يقيد به إلى السبعة ولم يقد به، وأيضًا فإن ذكر السبعة هنا حمق، لأن لامك الذي قتله هو الخامس من ولد قابين. وقابين هو الخامس من آباء لامك، فلا مدخل للسبعة ها هنا.

فصل [كلام التوراة عن هابيل]

[٦٨٠] وقبل هذا ذكر هابيل بن آدم وأنه راعي غنم ثم قال قبل ذلك بنحو ورقتين: إن لامك المذكور آنفًا اتخذ امرأتين اسم إحداهما عادة والثانية صلة. وولدت عادة يابال وهو أول من سكن الأخبية، وملك الماشية. وهاتان قضيتان تكذب إحداهما الأخرى لا بد.

فصل [ادعاء التوراة أن أولاد الله اتخذوا نساء]

[٦٨١] وبعد ذلك قال: فلما ابتدأ الناس يكثرون على ظهر الأرض، وولد لهم البنات. فلما رأى أولاد الله بنات آدم أنهن حسان اتخذوا منهن نساء. وقال بعد ذلك: كان يدخل بنو الله إلى بنات آدم ويولد لهم حرامًا وهم الجبابرة الذين على الدهر لهم أسماء.

İşte bu sana yeterli olacak bir ahmaklık ve büyük bir yalandır. Zira "Allah, Âdem'in kızlarıyla nikâhlanan evlatlar edindi." şeklindeki bir söz açıkça akraba olmak demektir. -Allah bundan münezzehtir.- Hatta yahudilerin bazı önde gelenleri, "Tanrı'nın oğulları" ifadesi ile meleklerin kastedildiğini söylemişlerdir. Bu yalandır. Ancak şu kadar var ki bu yalan, lafzın zâhirindeki (ilk) yalandan farklıdır.

Fasl

[682] Bu sırada Rab şöyle dedi: "Ruhum insanda ebedîyen kalmayacaktır. Zira onlar beşerdirler. Onların ömrü 120 yıl olacaktır."[200] Bu apaçık bir yalan ve ebedî bir musibettir. Çünkü Tevrat'ta bu sözden sonra şöyle denilmektedir: Sâm b. Nûh, bundan sonra 600 yıl yaşadı;[201] Erfehşaz [Arpakşad] b. Sâm ise 465 sene yaşadı. Şaleh [Şelah] b. Erfehşaz [Arpakşad] 433 sene yaşadı. Aber b. Şaleh [Eber b. Şelah] 464 sene yaşadı. Peleg b. Aber [Eber] 237 sene yaşadı. Onun oğlu Rau b. Peleg 229 yıl yaşadı. Seru' [Seruc] b. Reu 230 yıl yaşadı. Nahor b. Seru' [Seruc] 148 yıl yaşadı. Terah b. Nahor, 250 sene yaşadı. İbrâhim b. Terah, 175 sene yaşadı. İshâk b. İbrâhim 180 yıl yaşadı. İsmâil b. İbrâhim 137 sene yaşadı. Ya'kûb b. İshâk 147 sene yaşadı. Levi b. Ya'kûb 137 sene yaşadı. İmrân b. Kahet [Fahes] de benzer bir ömür yaşadı. Kahet [Fahes] b. Levi, 133 sene yaşadı. Eşer'in kızı Sâre [Saroh], İmrân'ın kızı Meyem ve İmrân'ın oğlu Hârûn, bunların her biri, 120 yıldan daha uzun bir ömür sürdüler.[202] Dolayısıyla bu rezillikleri ve gizlenmesi mümkün olamayan bu nevi iftiraları tasdik edenlere ve bunları din olarak kabul eden akıllara da hayret ediyoruz.

Fasl [İnsan Ömrü Konusunda Tevrat'ın Tutarsızlığı]

[683] Daha sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Metuşelah b. Hanok b. Mared [Yared] 969 sene yaşadı. Metuşelah, 187 yaşında iken Lâmek'in babası oldu. Mezkûr Lâmek, 182 yaşında Nûh'un babası oldu. Şüphe yok ki Metuşelah, 369 yaşında iken Nûh doğmuştu. Bu hesaptan hareketle Metuşelah öldüğünde Nûh'un (a.s.) 600 yaşında olması zorunlu olarak gereklidir. Dolayısıyla bu rakamı bir yere sağlam bir şekilde kaydedin.

وهذا حمق ناهيك به، وكذب عظيم إذ جعل الله أولادًا ينكحون بنات آدم، وهذه مصاهرة تعالى الله عنها حتى أن بعض أسلافهم قال: إنما عني بذلك الملائكة، وهذه كذبة إلا أنها دون الكذبة الأولى في ظاهر اللفظ.

فصل

[٦٨٢] وفي خلال هذا قال: لا يدين روحي في الإنسان إلى الدهر إذ هم منتشرون لزيغانه هو بشر فتكون أعمارهم مائة وعشرين سنة. وهذا كذب فاحش، ومصيبة الأبد، لأنه ذكر بعد هذا القول أن سام بن نوح عاش بعد ذلك ستمائة سنة. وأرفخشاذ بن سام عاش أربعمائة وخمسًا وستين سنة. وشالخ بن أرفخشاذ عاش أربعمائة سنة وثلاثًا وثلاثين سنة. وعابر بن شالخ عاش أربعمائة سنة وأربعًا ستين سنة. وفالغ بن عابر عاش مائتي سنة وسبعًا وثلاثين سنة. ورعو بن فالغ عاش مائتي سنة وتسعًا وعشرين سنة. وسروغ بن رعو عاش مائتي سنة وثلاثين سنة. وناحور بن سروغ عاش مائة ثمان وأربعين سنة. وتارح بن ناحور عاش مائتي سنة وخمسين سنة. وإبراهيم بن تارح عاش مائة سنة وخمسًا وسبعين سنة. وإسحاق بن إبراهيم عاش مائة سنة وثمانين سنة. وإسماعيل بن إبراهيم عاش مائة سنة وسبعًا وثلاثين سنة. ويعقوب بن إسحاق عاش مائة سنة وسبعًا وأربعين سنة. ولاوي ين يعقوب عاش مائة سنة وسبعًا وثلاثين سنة. وعمران بن فهث عاش كذلك أيضًا. وفهث بن لاوي عاش مائة سنة وثلاثًا وثلاثين سنة. وأن سارح بنت أشر ومريم بنت عمران وهارون بن عمران عاش كل واحد منهم أزيد من مائة وعشرين سنة بسنيهم. فأعجبوا لهذه الفضائح ولعقول تتابعت على التصديق والتدين بمثل هذا الإفك الذي لا خفاء به.

فصل [اضطراب التوراة في أعمار البشر]

[٦٨٣] وبعد ذلك ذكر أن: متوشالح بن حنوك بن مارد عاش تسعمائة سنة وتسعًا وستين سنة. وأنه ولد له لامك وهو ابن مائة سنة وسبع وثمانين سنة. وأن لامك المذكور إذ بلغ مائة سنة واثنتين وثمانين سنة ولد له نوح عليه السلام. فلا شك من أن متوشالح كان إذ ولد له نوح بن ثلاثمائة سنة وتسع وستين سنة. فوجب من هذا ضرورة أن نوحًا عليه السلام كان ابن ستمائة سنة إذ مات متوشالح فاضبطوا هذا.

[684] Sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Nûh'un ömrünün 600. senesinin ikinci ayının on yedinci gününde yeryüzünde tufan ile sular yükseldi."[203] Sonrasında ise şöyle denilmektedir: "Nûh'un ömrünün 601. senesinin ikinci ayının 17. gününde Nûh ve onunla birlikte olanlar Tabut'tan yani gemiden çıktılar." Böylece bu ifadelerden zorunlu olarak anlaşılmaktadır ki Metuşelah b. Hanok, gemiye girmiştir ve insanlar gemiden henüz çıkmadan elli yedi gün kadar önce orada vefat etmiştir. Halbuki Tevrat'ta verilen bilgilerden kesin olarak anlaşılmaktadır ki gemiye Nûh, üç oğlu, Nûh'un hanımı ve oğullarının hanımlarının dışında hiç kimse girmemiştir. Yine geminin dışında kalan hiçbir insan ve hiçbir hayvan tufandan kesinlikle kurtulamamıştır. İşte bunlar apaçık yalanlardır, bu nevi yalanlardan Allah'a sığınırız. Çünkü onların Tevrat'ında, naklettiğimiz şekilde, Metuşelah'ın boğulmadığı açıklanmaktadır. Çünkü Metuşelah boğulmuş olsa idi, Nûh, kendisine verilen 600 yıllık ömrü tamamlamamış olurdu. Halbuki Tevrat'ın metninde ömrünü tamamladığı ifade edilmiştir.

[685] Bunlara ilâveten Metuşelah, yahudilere göre övülen ve methedilen bir kimsedir, tufanda boğulmak şeklindeki bir helâki asla hak etmemiştir. Yine onlar, Metuşelah'ın gemiye girmiş olmasını da kabul etmezler. Çünkü onlar, gemiye Nûh, üç oğlu, Nûh'un hanımı ve oğullarının hanımlarının dışında hiç kimsenin girmediğini kesin olarak kabul ederler ve geminin dışında kalan hiçbir insan ve canlının da kurtulamadığını iddia ederler. Dolayısıyla (Metuşelah gemiye girmediğine ve tufanda boğulmadığına göre) onun için üçüncü bir durumun olması kaçınılmazdır. Böylece Tevrat'ın naklinde kesin bir yalanın mevcut olduğu hususu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Akıl sahibi herkes, Tevrat'ın Allah katından indirilmediğini ve onu bir peygamberin getirmediğini kesin olarak bilir. Çünkü yüce Allah, asla yalan söylemez ve peygamberler de yalan getirmezler. Böylece Tevrat'ın câhil, zındık ya da alaycı ve dalga geçen bir kimsenin işi olduğu hususu yakînen sabit olmuştur. Yahudilerin içinde bulundukları bu durumdan Allah'a sığınırız. Bu konuda, benzeri örnekler çok olmakla birlikte bu kadarıyla yetinelim.

[٦٨٤] ثم قال: إن في اليوم السابع عشر من الشهر الثاني من سنة ستمائة من عمر نوح اندفعت المياه بالطوفان. ثم قال: إن في اليوم سبعة وعشرين يومًا من الشهر الثاني من سنة إحدى وستمائة لنوح خرج نوح من التابوت يعني السفينة، هو ومن كان معه. فوجب من هذا ضرورة لا محيد عنها أن متوشالح بن حنوك دخل السفينة وأنه فيها مات قبل خروجهم منها بشهرين غير ثلاثة أيام. وقد قطع فيها وبت على أنه لم يدخل التابوت أحد من الناس إلا نوح وبنوه الثلاثة وامرأة نوح وثلاثة نساء لأولاده وقد قطع فيها وبت على أنه لم ينج من الغرق إنسي أصلًا ولا حيوان في غير التابوت. وهذه كذبات فواضح نعوذ بالله من مثلها. لأن في نصوص توراتهم كما أوردنا: أن متوشالح لم يغرق لأنه لو غرق لم يستوف تمام السنة الموفية ستمائة سنة لنوح وفي نصها أنه استوفاها.

[٦٨٥] وأيضًا فإنه عندهم محمود ممدوح لم يستحق الهلاك قط. وأبطلوا أن يكون دخل التابوت إذ قطعوا بأنه لم يدخلها إنسي إلا نوح وبنوه الثلاثة ونساؤهم وأبطلوا أن ينجوا في غير التابوت بقطعهم أنه لم ينج إنس ولا حيوان في غير التابوت. ولا بد لمتوشالح من أحد هذه الوجوه الثلاثة، فلاح الكذب البحت في نقل توراتهم ضرورة. وتيقن كل ذي عقل أنها غير منزلة من الله تعالى ولا جاء بها نبي أصلًا. لأن الله تعالى لا يكذب، والأنبياء لا تأتي بالكذب. فصح يقينًا أنها من عمل زنديق جاهل أو مستخف متلاعب بهم، ونعوذ بالله من مثل مقامهم. وفي هذا الفصل كفاية. فكيف ومعه أمثاله كثيرة.

Fasl [Nûh'un, Oğlu Sâm'ı Mübarek Kılması]

[686] Bundan sonra Tevrat'ta şunlar kaydedilmiştir: "Nûh, Kenan'ın babası olan oğlu Hâm'ın kendisine yaptığını bildi ve 'Kenan'a lânet olsun, kardeşlerine kullar kulu olsun. Tanrı Yafes'e güzellikle muamelede bulunsun ve Sâm'ın çadırında otursun ve Kenan'ın babası onlara kul olsun.' dedi." [204] Sonra Tevrat'ı tahrif eden kimse kendisi unuttu ya da küçümseyerek onları yeterli gördü ve sözü daha fazla uzatmadı. Fakat altı satır sonra, Hâm'ın çocuklarının zikredildiği yerde şöyle dedi: "Hâm'ın oğulları, Kûş, Misrayim [Mitsraim], Fuha [Pût] ve Kenan'dır. Kûş'un oğulları ise Saban [Seba], Zevile [Havila], Ruave, Raama, Sefteha [Sabteka]'dır. Raama'nın oğulları es-Sind ve el-Hind'dir[205]. Kûş, Nemrûd'un babası oldu. O, yeryüzünde kudretli bir adam olmaya başladı. O, Rabb'in indinde kudretli bir avcı idi. O, Bâbil'in ilk kralı idi."[206]

[687] Nihayetinde yahudiler Nûh'un gerçekten büyük bir nebî olduğunu kabul ettikleri halde, onun haber verdiği hususta yalan söylediği ortaya çıkmaktadır. Zira Hâm'ın (yani Kenan'ın babasının) çocuklarının, Kenan'ın oğullarının kardeşlerine ve onların oğullarına kral oldukları belirtilmiştir. Sonra Tevratlarında bildirilen şeylerin en tuhaf olanı ise "Nemrûd b. Kûş b. Kenan b. Hâm bütün yeryüzüne kral olmuştur." şeklindeki ifadedir. Halbuki bu sırada Nûh sağdır ve onun oğlu Sâm b. Nûh da hayattadır. Çünkü onların Tevratlarının metninde Nûh'un, İbrâhim b. Tareh'e (a.s.) ulaşıncaya kadar 58 yıl yaşadığıve Sâm b. Nûh'un da İshâk b. İbrâhim'in (a.s.) oğulları Ya'kûb ve Îsâ'ya ulaşıncaya kadar 45 sene yaşadığı ifadesi vardır. Babadan babaya onların doğumları hususunda zikrettiği şeyler böyledir. Böylece Nûh'un haberinin ancak zıddının vuku bulduğunu görüyoruz.

[688] Eğer onlar "Bugün onlar, Sudan'ı ele geçirmişlerdir." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Sudan'da gerçekten büyük bir kral vardır ve yine Hâne, Habeşistan, Nûbe, Hint ve Tibet gibi çeşitli krallıklar vardır. Onların arasında durum eşittir. Nitekim Sâm'ın oğulları onlardan bazı gruplara kral olduğu gibi, Sâm'ın oğullarından bazı topluluklara da onlar krallık yapmaktadırlar. Allah, peygamberini tekzip etmekten münezzehtir.

فصل [مباركة نوح لابنه سام]

[٦٨٦] وبعد ذلك أن نوحًا إذ بلغه فعل ابنه حام أبي كنعان قال: ملعون أبو كنعان عبد العبيد يكون لإخوته مستعبدًا أن يكون لأخويه. يبارك الإله سامًا ويكون أبو كنعان عبدًا لهم. إحسان الله ليافث، ويسكن في أخبية سام، ويكون أبو كنعان عبدًا لهم. ثم نسي نفسه المحرف أو تعاظم استخفافًا بهم فلم يطل لكنه بعد ستة أسطر قال إذ ذكر أولاد حام فقال: بنو حام كوش ومصرايم وفوحا وكنعان. وبنو كوش وصبان وزويلة ورغاوة ورعمة وسفتخا وبنو رعمة: السند والهند وكوش ولد نمرود الذي ابتدأ يكون جبارًا في الأرض الذي كان جبار صيد بين يدي الله عز وجل، وكان أول مملكته بابل.

[٦٨٧] فحصل من هذا الخبر تكذيب نوح في خبره، وهو بإقرارهم نبي معظم جدًا. وإذ وصف أن ولد أبي كنعان صاروا ملوكًا على إخوة بني كنعان وعلى بنيهم. ثم العجب كله أن على ما توجبه توراتهم كان ملك نمروذ بن كوش بن كنعان بن حام على جميع الأرض. ونوح حي، وسام بن نوح حي، لأن في نص توراتهم أن نوحًا عاش إلى أن بلغ إبراهيم بن تارح عليه السلام ثمانية وخمسين عامًا وأن سام بن نوح عاش إلى أن بلغ يعقوب وعيصا ابنا إسحق بن إبراهيم عليهما السلام خمسًا وأربعين سنة على ما ذكره من مواليدهم أبًا فأبًا.فما لنا نرى خبر نوح معكوسًا.

[٦٨٨] فإن قالوا: إن السودان تملكوا اليوم قلنا وفي السودان ملك عظيم جدًا، وممالك شتى كخانة والحبشة والنوبة والهند والتبت والأمر بينهم سواء يملكون طوائف من بني سام. كما يملك بنو سام طوائف منهم، وحاش لله أن يكذب نبي.

Fasl [Nûh'un Oğullarının Ömürleri Hususundaki Tutarsızlık]

[689] Onların Tevrat'ı şöyle demektedir: "Nûh 500 yaşına vardığında Yafes, Sâm ve Hâm'ın babası oldu." Sonra Tevrat'ta "Nûh 600 yaşına vardığında Tûfan oldu, Sâm o zaman 100 yaşında idi." şeklinde zikredilir. Bundan sonra ise Tevrat şöyle der: "Sâm b. Nûh, Tûfan'dan iki yıl sonra yüz yaşında iken Erfehşaz'ın [Arpakşad] babası oldu." Bu apaçık bir yalan, iğrenç bir düzmece ve karanlık bir cehâlettir. Çünkü Nûh 500 yaşında iken Sâm'ın babası olduğuna ve 100 yıl sonra da Tûfan vuku bulduğuna göre bu durumda Sâm 100 yaşında olmaktadır. Sâm da Tûfan'dan iki yıl sonra Erfehşaz'ın [Arpakşad] babası olunca bu durumda Sâm 102 yaşında iken Erfehşaz'ın [Arpakşad] babası olmuştur. Halbuki onların Tevrat'ında "Sâm 100 yaşında iken Erfehşaz'ın babası olmuştur." denilmektedir. Bu gizlenmesi mümkün olmayan bir yalandır. Allah böylesi yalanlardan münezzehtir.

Fasl [İbrâhim'in (a.s.) Neslinin Kovulması Meselesi]

[690] Bundan sonra yüce Allah, İbrâhim'e (a.s.) şöyle dedi: "İyi bil ki senin zürriyetin kendilerine ait olmayan bir memlekette garip kalacaklar, onları (İbrâhim'in zürriyetini orada) köle yapacak ve onlara 400 yıl eziyet edecekler. Onlara azap edecek olan kavim, onlara hükmedecek. Bundan sonra senin zürriyetin oradan büyük bir mal varlığıyla çıkacak, sen de esenlik içinde atalarına kavuşacaksın ve güzel ihtiyarlıkta gömüleceksin. Ve zürriyetinin dördüncü nesli buraya dönecek."[207]

[691] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Kısa olmasına rağmen bu fasılda Allah'a nispet edilen iki tane fâhiş ve iğrenç yalan bulunmaktadır. Allah, yalan söylemekten ve hata yapmaktan münezzehtir.

[692] [a] Bu yalanlardan biri "Dördüncü nesil buraya dönecektir." sözüdür. Bunun apaçık bir yalan olduğu gizlenemez. Çünkü İbrâhim'in (a.s) oğullarından [ı] birinci nesil İshâk (a.s.) ve kardeşleridir.

[693] [ıı] İkinci nesil ise, Ya'kûb, Îsâ ve onların amcaoğullarıdır.

فصل [اضطراب التوراة في أعمار أبناء نوح]

[٦٨٩] وقالت توراتهم: إن نوحًا لما بلغ خمسمائة سنة، ولد له يافث وسام وحام ثم ذكرت أن نوحًا إذ بلغ ستمائة سنة كان الطوفان، ولسام يومئذ مائة سنة. وقالت بعد ذلك: إن سام بن نوح لما كان ابن مائة سنة ولد أرفخشاذ لسنتين بعد الطوفان. وهذا كذب فاحش. وتلون سمج وجهل مظلم لأنه إذا كان نوح إذ ولد له سام ابن خمسمائة سنة، وبعد مائة سنة كان الطوفان، فسام حينئذ ابن مائة سنة، وإذ ولد له بعد الطوفان بسنتين أرفخشاذ. فسام كان إذ ولد له أرفخشاذ ابن مائة سنة وسنتين. وفي نص توراتهم أنه كان ابن مائة سنة، وهذا كذب لا خفاء به حاش لله من مثله.

فصل [التوراة وتشريد النسل إبراهيم عليه السلام]

[٦٩٠] وبعد ذلك: أن الله تعالى قال لإبراهيم: أعلم علمًا أنه سيكون نسلك غريبًا في بلد ليس له، ويستعبدونهم ويعذبونهم أربعمائة سنة، وأيضًا القوم الذين يعذبونهم يحكم لهم. وبعد ذلك يخرجون بسرح عظيم وأنت تسير لآبائك بسلام وتدفن بشيبة صالحة، والجيل الرابع من البنين يرجعون إلى ها هنا.

[٦٩١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** في هذا الفصل على قلته كذبتان فاحشتان شنيعتان منسوبتان إلى الله تعالى، وحاش لله من الكذب والخطأ.

[٦٩٢] فإحداهما قوله: والجيل الرابع من البنين يرجعون إلى هاهنا. وهذا كذب لا خفاء به، لأن الجيل الأول من بني إبراهيم عليه السلام هم إسحاق وإخوته عليهم السلام.

[٦٩٣] والجيل الثاني هم: يعقوب وعيصا وبنو أعمامهما.

[694] [ııı] Üçüncü nesil, Ya‘kûb'un kendi evlatlarıdır. Bunlar; Ruban [Ruben], Şem‘ûn [Şimon/Simoen], Yahuda [Yuda], Levi, Sahar [İssakar], Zebulun, Yûsuf (a.s.), Bünyâmin, Dani, Habad (?)[208], Ad [Gad] ve Eşad [Aşer], Îsâ'nın oğulları ve Ya‘kûb ve Îsâ ile birlikte İbrâhim'in neslinden gelen diğer kimselerdir.

[695] [ıv] Dördüncü nesil, burada isimleri zikredilenlerin çocuklarıdır. Yani üçüncü nesil onların babası ve Ya‘kûb da dedeleridir. Onlar, Tevrat'ın metnine ve bütün yahudilerin istisnasız ittifakına göre Mısır'a giren kimselerdir, yoksa oradan çıkanlar değillerdir. Onların elindeki Tevrat'ın metnine ve onların icmâ ettikleri görüşe göre İbrâhim'in çocuklarından altıncı nesil Şam'a dönmüştür. Halbuki onlar, yukarda zikredilen dördüncü neslin çocuklarıdır. Dördüncü ve beşinci nesilden tek bir kişi bile Şam'a dönmemiştir. Haber verdiği hususta yalan söylemesinden Allah'ı tenzih ederiz.

[696] Şayet "Burada, kendilerine azap edilen nesilden olması bakımından nesiller sayılmıştır." denilirse, şöyle cevap veririz: Bu Tevrat'ın metninin hilâfınadır. Çünkü Tevrat'ın metni "çocuklardan dördüncü nesil" şeklindedir. Ayrıca Ya‘kûb'un evlatlarından hiçbirine ezâ ve cefâ edilmemiştir. Bilakis onlar makbul ve mübârek kimselerdi. İnşallah daha sonra izah edeceğimiz üzere, ellerindeki Tevrat'ın tam olarak (harfi harfine) açıklamasına göre onlar üçüncü nesildir.

[697] Ancak Ya‘kûb'un nesline/çocuklarına edilen eziyet, babalarıyla Mısır'a giren dördüncü nesilde başlamıştır. Hangi açıdan sayarsanız sayın, bu iğrenç yalanın tuzağından kurtulamazsınız. Bu kadarla yetinelim.

[698] [b] İkinci yalan ise, Yüce Allah'ın İbrâhim'e "Senin zürriyetin kendilerinin olmayan bir memlekette garip kalacaklar, onları köle yapacak ve onlara (İbrâhim'in zürriyetine) 400 yıl eziyet edecekler ve bundan sonra kurtulacaklar."[209] şeklinde demesidir.

[699] Bu utanılacak ve ayıplanacak bir şeydir. Çünkü İsrâiloğullarının Mısır'da eziyet görmeye başladıkları andan itibaren 400 yıl boyunca eziyet gördüklerine göre, söz konusu zaman dilimi -tam olarak- Yûsuf'un (a.s.) vefatından sonra Mûsâ'nın (a.s.) onları Mısır'dan çıkarmasına kadar geçen zamandır. Zira onların Tevratlarındaki bağlam şöyledir:

[٦٩٤] والجيل الثالث: أولاد يعقوب لصلبه، وهم دوبان وشمعون ويهوذا ولاوي وساخار وزابلون ويوسف وبنيامين وداي وهباد وعاذ وأشاد وأولاد عيصا، ومن كان في تعدادهما من سائر عقب إبراهيم.

[٦٩٥] والجيل الرابع: هم أولاد هؤلاء المذكورين، وهم والجيل الثالث آباؤهم، ويعقوب جدهم هم الداخلون مصر لا الخارجون منها بنص توراتهم وإجماعهم كلهم بلا خلاف من أحد منهم. وإنما رجع إلى الشام بنص توراتهم وإجماعهم كلهم الجيل السادس من أبناء إبراهيم، وهم أولاد الجيل الرابع المذكور، وما رجع من الجيل الرابع ولا من الجيل الخامس ولا واحد إلى الشام، وحاشا لله من أن يكذب في خبره.

[٦٩٦] فإن قيل: إنما تعد الأجيال من الجيل المعذب قلنا هذا خلاف نص توراتهم لأن نصها: الجيل الرابع من الأبناء. وأيضا: فإنه لم يعذب أحد من أولاد يعقوب بل كانوا مبرورين، وهم الجيل الثالث بنص توراتهم حرفًا حرفًا على ما نورد بعد هذا إن شاء الله تعالى.

[٦٩٧] فإنما ابتدأ التعذيب في أبناء يعقوب، وهم الداخلون مع آبائهم، وهم الجيل الرابع، فعد من حيث شئت لست تخرج من شرك الكذب الفاضح وفي هذا كفاية.

[٦٩٨] والكذبة الثانية: طامة من الطامات، وهي قوله لإبراهيم: إن نسلك سيكون غريبًا في بلد ليس له، ويستعبدونهم ويعذبونهم أربعمائة سنة وبعد ذلك يخرجون.

[٦٩٩] فهذه سوءة وعار الدهر، لأنه إذا عذب الأربعمائة سنة من وقت بدأ بتعذيب بني إسرائيل بمصر. فإنما ذلك بعد موت يوسف عليه السلام إلى أن خرج بهم موسى عليه السلام نصًا، إذ في سياق توراتهم:

“Yûsuf, bütün kardeşleri ve bütün o nesil öldü. İsrâil’in oğulları semereli oldular ve türeyip çoğaldılar. Ziyadesiyle kuvvetlendiler ve yeryüzüne hâkim oldular. Ve Mısır üzerine Yûsuf’u bilmeyen yeni bir kral çıktı. Ve kavmine şöyle dedi: İşte İsrâiloğullarının kavmi bizden çok ve kuvvetlidir; gelin daha çok artmamaları için onları zelîl kılın. Yoksa bizimle harp etmeyi isteyen kimselere destek olabilirler. Ve onlara eziyet etsinler diye üzerlerine memurlar koyun.”[210] Tevrat’ın bu metni dediklerimize şahitlik etmektedir. Nitekim onların Tevratlarında, Ya‘kûb ile birlikte Mısır’a giren çocukları ve onları çocukları zikredilmiştir: “İmrân b. Fahes’in babası ve Mûsâ’nın (a.s.) dedesi olan Fahes b. Levi b. Ya‘kûb, Şam’da doğan ve babası Levi ve dedesi Ya‘kûb ile birlikte Mısır’a giren kimselerdendi.” Yine Tevrat’ta şöyle zikredilmiştir: “Levi’nin oğlu mezkûr Fahes’in ömrünün tamamı 133 sene idi. Ve mezkûr Fahes’in oğlu İmrân’ın ömrünün hepsi 137 sene idi.” Tevrat’taki başka bir metinde “Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarını Mısır’dan çıkardığında 80 yaşında idi.” denilmektedir.

[700] Bunların hepsi, baştan sona kadar yahudilerin üzerinde icmâ ettiği -kelimesi kelimesine kadar- Tevratlarının metnidir.

[701] Hesap et ki Fahes, Mısır’a geldiğinde henüz bir aylık bir bebek idi ve İmrân onun öldüğü sene doğmuştu. Mûsâ da İmrân’ın öldüğü sene doğmuştu. Bütün bu rakamların toplamı 350 sene yapmaktadır. Bu, yahudilerin Mısır’a girişinden oradan çıkışlarına kadar geçen müddettir. Bu hesaba göre, 400 yıl nasıl olmaktadır?

[702] Fahes babası Levi ile birlikte Mısır diyarına girdiğine göre, [İsrâiloğullarının Mısır’da kaldıkları zaman dilimini doğru bir şekilde bulabilmek için] Fahes’in oğlu İmrân’ın doğumundan Fahes’in ölümüne kadar geçen müddeti ve Mûsâ’nın doğumundan babası İmrân’ın ölümüne kadar geçen müddeti Fahes’in yaşından çıkarmak gerekir.

[703] Yahudilerin kitaplarında şöyle denilmektedir: “Fahes, üç yaşında iken Mısır’a girmişti. İmrân’ın babası olduğunda 60 yaşında idi. İmrân da Mûsâ’ya baba olduğunda 80 yaşında idi.” Buna göre İsrâiloğullarının, Ya‘kûb ile oraya girmelerinden Mûsâ ile oradan çıkmalarına kadar Mısır’da kaldıkları süre sadece 217 senedir. Dolayısıyla 400 yıl nerede?

ولما مات يوسف وجميع إخوته، وذلك الجيل كله كثر بنو إسرائيل وتكاثروا وتقووا، فملكوا الأرض، وولى عند ذلك بمصر ملك جديد لم يعرف يوسف. فقال لأهل مملكته: إن بني إسرائيل قد كثروا، وصاروا أقوى منا فأذلوهم بيننا لئلا يزدادوا كثرة ويكونوا عونًا لمن رام محاورتنا، فقدم عليهم أصحاب صناعته لسخرتهم. هذا نص توراتهم شاهدة بما قلنا. وقد ذكر في توراتهم إذ ذكر: من دخل مع يعقوب من ولده، وولد ولده: أن فاهات بن لاوي بن يعقوب والد عمران بن فاهات وهو جد موسى عليه السلام. وكان ممن ولد بالشام ودخل مصر مع أبيه لاوي وجده يعقوب وذكر فيها أيضًا: أن جميع عمر فاهات المذكور ابن لاوي كان مائة سنة وثلاثًا وثلاثين سنة، وأن جميع عمر عمران بن فاهات المذكور كان مائة سنة وسبعًا وثلاثين سنة. وذكر فيها نصًا: أن موسى عليه السلام كان إذ خرج ببني إسرائيل من مصر ابن ثمانين سنة.

[٧٠٠] هذا كله نص توراتهم حرفًا بحرف بإجماع منهم أولهم عن آخرهم.

[٧٠١] فهبك أن فاهات كان إذ دخلها ابن أقل من شهر وأن عمران ولد له سنة موته، وأن موسى ولد لعمران سنة موته. فالمجتمع من هذا العدد كله ثلاثمائة سنة وخمسون سنة. وهذه كانت مدتهم بمصر من يوم دخولها إلى أن خرجوا منها. على هذا الحساب فأين الأربعمائة سنة؟

[٧٠٢] فكيف ولا بد أن يسقط سن فاهات إذ دخل مصر مع أبيه لاوي المدة التي كانت من ولادة عمران لفاهات إلى موت فاهات. والمدة التي كانت من ولادة موسى عليه السلام إلى موت أبيه عمران.

[٧٠٣] وفي كتب اليهود: أن فاهات دخل مصر وله ثلاث سنين، وأنه كان إذ ولد له عمران ابن ستين سنة وأن عمران كان إذ ولد له موسى عليه السلام ابن ثمانين سنة. فعلى هذا لم يكن بقاء بني إسرائيل بمصر مذ دخلوها مع يعقوب إلى أن خرجوا منها مع موسى إلا مائتي عام وسبعة عشر عامًا فأين الأربعمائة عام؟

[704] Nasıl oluyor? Bu son sayının, Yûsuf'un kardeşleri, babaları ve çocuklarının Mısır'a girmelerinden onun ölümüne kadar geçen hayatından sakıt olması gerekir. Bu müddet boyunca onlar hizmetçi değillerdi, ezâ ve cefâ görmemişlerdi ve Mısırlılara köle de değillerdi. Bilakis onlar izzet sahibi saygın kimselerdi.

[705] Onların Tevratlarında Yûsuf'un (a.s.) Firavun'un hizmetine girdiğinde 30 yaşında olduğu kayıtlıdır. Sonra yedi sene büyük bir bolluk oldu, bunu takip eden yedi senede açlık başladı. Ya'kûb ve nesli, Mısır'a, açlık senelerinin başlamasından iki sene sonra geldiler. Dolayısıyla Yûsuf, o zaman 39 yaşında idi.

[706] Yine Tevratlarında şöyle kayıtlıdır: Yûsuf öldüğünde 110 yaşında idi. Böylece onların Mısır'a gelmelerinden Yûsuf'un ölümüne kadar geçen zamanın sadece 71 sene olduğu ve geriye kalan 146 seneyi bundan düşmek gerektiği anlaşılmaktadır.

[707] Tevratlarının metnine göre Yûsuf'tan sonra Mısır'da kalan kardeşlerinin ömrünü de bu rakamdan düşmek gerekir. Burada, Tevrat'ta bildirildiğine göre sadece Levi'nin ömrünü bulabildik. Levi, Yûsuf'tan üç ya da dört yaş büyüktür ve Yûsuf'un vefatından sonra sadece 23 yıl yaşamıştır. Bu rakamı da düşmemiz gerekir. Ancak geriye 123 sene kalmaktadır. İşte bu dönem, rakamların ortaya koyduğu ihtimale göre onların Mısır'da eziyet gördükleri, hizmetkâr olarak çalıştıkları ve onlara köle oldukları dönemdir. Bu dönem (123 seneden) daha az olabilir. Dolayısıyla 400 yıl nerede?

[708] Onların şöyle demeleri yüzsüzlüklerindendir: "Bu rakam, Yûsuf'un Mısır'a köle, hizmetli ve cezâ çeken, sonrasında da mahkûm olarak girmesinden itibaren saydığımız rakamdır." Bilmelisin ki bu rakam, -daha önce de belirttiğimiz gibi- sadece 22 yıl hariç, 217 yılı aşmaz. İşte bu da (toplamda) 237 yıl yapmaktadır. Dolayısıyla 400 yıl nerede? Böylece nesilden nesile aktarılan ve nasıl gizleneceği bilinemeyen çirkin yalan ortaya çıkmış oldu.

[709] Bu rakamın önemsiz kılınması için onların -bu kıssayı zikrederek- ince ve esprili bir söz söylediklerini işittim. "Sizin, bu 400 seneyi, Allah Teâlâ'nın İbrâhim'e bu şekilde (neslinin Mısır'dan kovulacağını bildirmek için) hitap ettiği zamandan itibaren saymanız gerekir." dediler.

[٧٠٤] فكيف ولا بد أن يسقط من هذا العدد الأخير مدة حياة يوسف مذ دخل إخوته وأبوهم وبنوهم مصر إلى أن مات يوسف عليه السلام؟ فطول هذا الأمد لم يكونوا مستخدمين، ولا معذبين ولا مستعبدين بل كانوا أعزاء مكرمين.

[٧٠٥] وفي نص توراتهم أن يوسف عليه السلام كان إذ دخل على فرعون ابن ثلاثين سنة ثم كانت سنو الخطب سبع سنين، وبدأت سنو الجوع ودخل يعقوب ونسله مصر بعد سنتين من سني الجوع، فليوسف حينئذ تسع وثلاثون سنة.

[٧٠٦] وفي نص توراتهم: أن يوسف كان إذ مات ابن مائة سنة وعشر سنين، فصح أن مدتهم مذ دخلوا مصر إلى أن مات يوسف عليه السلام كانت إحدى وسبعين سنة فقط ولا بد. فالباقي مائة سنة وست وأربعون سنة يسقط منها.

[٧٠٧] ولا بد بنص توراتهم مدة بقاء من بقي من إخوة يوسف بعده ولم نجد من ذلك إلا عمر لاوي فقط. على نص التوراة كان يزيد على يوسف ثلاثة أعوام أو أربعة، فعاش بعد يوسف ثلاثة وعشرين عامًا فقط ولا بد من هذا العدد. فالباقي مائة سنة وثلاث وعشرون سنة، هذه مدة عذابهم واستخدامهم واستعبادهم على أبعد الأعداد. وقد تكون أقل، فأين الأربعمائة سنة؟

[٧٠٨] ولعل وقاح الوجه أن يقول: ما أعد ذلك إلا من دخول يوسف مصر مستعبدًا مستخدمًا معذبًا ثم مسجونًا. فاعلم أنه لا يزيد على المائتي عام وسبعة عشر عامًا التي ذكرنا قبل إلا اثنين وعشرين عامًا فقط. فذلك مائتا عام وتسعة وثلاثون عامًا. فأين الأربعمائة سنة؟ فظهر الكذب المفضوح الذي لا يدري كيف خفي عليهم جيلًا بعد جيل.

[٧٠٩] ورأيت لنذل منهم مقالة ظريفة، وهي أنه ذكر هذه القصة وقال: إنما ينبغي أن تعد هذه الأربعمائة سنة من حين خاطب الله عز وجل إبراهيم بهذا الكلام.

[710] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu rakamı düşürmek isteyen kimse, çöplükten çıkıp pisliklerle dolu kenefe düşmüştür. Çünkü o bâtılı açıkça ilan etmiş, çirkin ve iğrenç olanı acele ile ortaya koymuş ve Allah Teâlâ'ya yalan nispet etmiştir. Zira onların yüce Allah'tan hikâye ettikleri Tevrat'a göre, Allah İbrâhim'e (a.s.) "Senin neslin 400 sene kölelik yapacaktır." demiştir. Burada Allah, İbrâhim'e, "Şu andan itibaren onların köleliklerinin sona ermesine kadar 400 sene geçecektir" şeklinde asla buyurmamıştır.

[711] Bunlara ilâveten ellerindeki Tevrat'ın metni şöyledir: Şüphesiz Allah Teâlâ, bu kelâmı İbrâhim'e (a.s.) İsmâil'in doğumundan önce söylemiştir. İbrâhim'in o zaman 86 seneden daha az yaşlı olması gerekir. Bundan sonra on dört sene daha yaşadı ve İshâk'ın babası oldu. İshâk ise 180 yıl yaşadı ve Ya'kûb 120 yaşında iken İshâk öldü. Ya'kûb Mısır'a 130 yaşında iken girdi. Bu bilgilerin tamamı, yahudilerin hiçbir şekilde ihtilâf etmediği Tevrat'ın metninde mevcuttur. İshâk, Ya'kûb'un Mısır'a gitmesinden on yıl kadar önce vefat etmişti. Yüce Allah'ın bu kelâmı İbrâhim'e (a.s.) dediğini iddia ettikleri zamandan Ya'kûb'un Mısır'a girdiği zamana kadar 204 sene vardır. Yine Ya'kûb'un Mısır'a girmesinden Mûsâ'nın oradan çıkmasına kadar- zikrettiğimiz gibi- 117 yıl vardır. Böylece 424 yılı elde etmiş olmaktayız. Dolayısıyla ister fazla olsun isterse eksik olsun her hâlükârda yalandan kurtuluş yoktur. Allah Teâlâ, dakika dahi olsa bir hesaplamada yalan söylemekten uzaktır, nerde kaldı seneler?

[712] Allah, hesabı yaratan ve onu kullarına öğretendir. Allah Mûsâ'yı (a.s) kendisine vahiy ettiği hususlarda yalan söylemekten ya da hata etmekten korumuştur. Böylece dün olduğu gibi bugün de az bir anlayışa sahip olan herkese yakînen mâlûm olmuştur ki Tevrat ne Allah Teâlâ'nın katındandır ne bir nebînin haber vermesi iledir, ne yalandan kaçınan bir âlimin telif ettiği bir eserdir ne de toplamayı, çıkarmayı, çarpma ve bölmeyi güzel yapan bir çocuğun hata yapmayacağı hususlarda hata etmeyen ve hesabı iyi yapan bir kimsenin işidir. Fakat Tevrat, şüphesiz yahudilerle alay eden, onları hafife alan alaycı, müstehzi bir kâfirin işidir.

[٧١٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وأراد هذا الساقط الخروج من مزبلة فوقع في كنيف عذرة لأنه جاهر بالباطل وتعجل الفضيحة ونسبة الكذب إلى الله تعالى إذ نص ما حكوه عن الله تعالى أنه قال لإبراهيم: إن نسلك يستعبد أربعمائة سنة. ولم يقل له قط من الآن إلى انقضاء استخدامهم أربعمائة سنة.

[٧١١] وأيضًا فإن نص توراتهم: أن الله تعالى إنما قال هذا الكلام لإبراهيم قبل ولادة إسماعيل هذا أيضًا. فكان إبراهيم حينئذ ابن أقل من ستة وثمانين عامًا. ثم عاش بعد ذلك أربعة عشر عامًا وولد له إسحاق، وعاش إسحاق مائة وثمانين سنة، ومات إسحاق وليعقوب مائة وعشرون سنة. ودخل يعقوب مصر وله مائة وثلاثون سنة. كل هذا نصوص توراتهم بلا اختلاف منهم، فمات إسحاق قبل دخول يعقوب مصر بعشرة أعوام. فمن حين ادعوا أن الله تعالى قال هذا الكلام لإبراهيم إلى دخول يعقوب مصر مائتا عام وأربعة أعوام، ومن دخول يعقوب مصر إلى خروج موسى عنها كما ذكرنا مائة عام وسبعة عشر عامًا. فحصلنا على أربعمائة عام وأربعة وعشرين عامًا فلا منجى من الكذب. إما بزيادة أو نقصان، وحاش لله أن يكذب في حساب بدقيقة فكيف بأعوام؟

[٧١٢] والله خالق الحساب ومعلمه عباده، ومعاذ الله أن يكذب موسى عليه السلام أو يخطئ. فيما أوحى الله تعالى إليه به، فوضح يقينًا لكل من له أدنى فهم وضوحًا يقينيًا كما أن أمس قبل اليوم أنها ليست من عند الله تعالى، ولا من أخبار نبي ولا من تأليف عالم يتقي الكذب، ولا من عمل من يحسن الحساب، ولا يخطئ فيما لا يخطئ فيه صبي يحسن الجمع والطرح والقسمة والتسمية، ولكنها بلا شك من عمل كافر مستخف ماجن سخر بهم،

Bu kişinin onlara yazdığı hususlarla Allah onların yüzlerini bu dünyada rüsvaylıkla âcilen, âhiretde ise ateş ve onda ebedî kalışla müeccelen karartmıştır. Ya da bu Tevrat, muhafaza edemeyeceği bir şeyin yazdırılmasını üzerine alan güvenilmez bir ahmağın işidir. Bununla birlikte o (Tevrat'ı yazan kişi), astronomiyi (hey'et), yeryüzünün özelliğini, hesaplamayı, yüce Allah'ı ve O'nun elçilerini (a.s.) hiç bilmeyen bir kara câhildir; iyi ya da kötü aklına geleni yazdırmıştır. Bu bölümde -başka hususlar olmasa bile- kendisine nasihat eden kimse için yeterli derecede mâlûmat vardır. Sayısız tuhaflıklarla birlikte nasıl yeterli olmasın? İslâm nimetinden dolayı yüce Allah'a çokça hamdederiz.

Fasl [İbrâhim'in Neslinin Nil'den Fırat'a Kadar Hâkim Olacaklarının İddia Edilmesi]

[713] Daha sonra Tevrat'ta yüce Allah'ın İbrâhim'e (a.s) şöyle dediği zikredilir: “Mısır nehrinden, büyük ırmağa, Fırat ırmağına kadar bu diyarı senin zürriyetine verdim.”[211] Bu, yalandır ve kötü bir hamdır. Çünkü şayet İsrâiloğullarını kastetmiş olsa idi -ki onlar bunu iddia ediyorlar-, onlar ne Mısır nehrini ne de onun ötesinde on beş günlük yürüme mesafesine kadar bir karış toprağı asla ele geçirmediler. Bu mesafe, Nil nehrinden Beyt-i Makdis'e kadar olan mesafedir. Bu mesafe içinde bilinen uzun çöller, yerleşim bölgeleri sonra Refah, Gazze, Askalan ve Cibâlü'ş-şerat vardır. Öyle ki yahudilerle devletleri müddetince savaşmışlar ve devletlerinin yıkılışını onlara tattırmışlardır. Onlar ne Fırat'a ne de ona on beş günlük mesafeye kadar olan bölgelere asla hâkim olmadılar. Bilakis İsrâiloğullarının işgal ettikleri bölgenin en son sınırı ile Fırat arasında yaklaşık doksan fersah mesafe bulunmaktadır. Orada “Kınsırîn” ve “Hums” şehirleri bulunmaktadır ki bunlara yahudiler asla yaklaşamadılar. Sonra Dımaşk, Sûr ve Sayda şehirleri bulunmaktadır. Bu şehirlerin halkı da yahudilerle savaşmaya devam etmiş; kendi ikrarları ve kitaplarının metnine göre, hükümranlıkları devam ettiği müddet boyunca yahudileri utandırmışlar ve rezil etmişlerdir. Yüce Allah, bir dakika dahi olsa, vaadine muhalefet etmekten münezzehtir. Dolayısıyla kuzey ve aynı şekilde güney yönlerinde nasıl olur da yüce Allah doksan fersahlık bir mesafede yanılmış olur?

وتطايب منهم، وكتب لهم ما سخم الله به وجوهم عاجلًا في الدنيا بالفضيحة، وآجلًا في الآخرة بالنار والخلود فيها، أو من عمل تيس أرعن تكلف إملاء ما لم يقم بحفظه جاهل مع ذلك مظلم الجهل بالهيئة وصفة الأرض، وبالحساب وبالله تعالى وبرسله صلى الله عليهم وسلم. فأملى ما خرج إلى فهمه من خبيث وطيب. ولقد كان في هذا الفصل كفاية لمن نصح نفسه لو لم يكن غيره فكيف ومعه عجائب جمة، ونحمد الله تعالى على نعمة الإسلام كثيرًا.

فصل [إدعاء التوراة بأن نسل إبراهيم يملكون من النيل إلى الفرات]

[٧١٣] وبعد ذلك ذكر أن الله تعالى قال لإبراهيم عليه السلام: لنسلك أعطي هذا البلد من نهر مصر النهر الكبير إلى نهر الفرات. وهذا كذب وشهرة من الشهر، لأنه إن كان عني بني إسرائيل، وهكذا يزعمون فما ملكوا قط من نهر مصر، ولا على نحو عشرة أيام منه شبرًا مما فوقه، وذلك من موقع النيل إلى قرب بيت المقدس وفي هذه المسافة الصحاري المشهورة الممتدة والحضار. ثم رفح وغزة وعسقلان وجبال الشراة التي لم تزل تحاربهم طول مدة دولتهم، وتذيقهم الأمرين إلى انقضاء دولتهم، ولا ملكوا قط من الفرات ولا على عشرة أيام منه بل بين أخر حوز بني إسرائيل إلى أقرب مكان من الفرات إليهم نحو تسعين فرسخًا فيها قنسرين وحمص التي لم يقربوا منها قط. ثم دمشق وصور وصيدا التي لم يزل أهلها يحاربونهم، ويسومونهم الخسف طول مدة دولتهم بإقرارهم ونصوص كتبهم، وحاش الله عز وجل أن يخلف وعده في قدر دقيقة من سرابة. فكيف في تسعين فرسخًا في الشمال ونحوها في الجنوب.

[714] Sonra “büyük nehir” denilmektedir. Onların ele geçirdikleri bölgede zikredilen nehir, sadece Ürdün nehridir, o da büyük bir nehir değildir. Bu nehrin çıktığı yer olan Ürdün Gölü’nden, döküldüğü “Mintenne” gölüne (Ölü Deniz) kadarki uzunluğu sadece atmış mil kadardır.

[715] Şayet birisi, “Yüce Allah bu vaadiyle İsmâiloğullarını kastetmiştir.” derse, biz ona bunun da hata olduğunu söyleriz. Çünkü burada toprak parçasından zikredilen miktar, Allah’ın İsmâiloğullarına mülk olarak verdiği toprak parçasının yüzde birinden daha azdır. Nil nehrinin “Tinnîs”te denize döküldüğü yer ile Fırat arasındaki bölge ne kadardır? Ve Akdeniz’in kıyısındaki Endelüs’ün ve Berberî diyarının bir ucundan Hindistan’a kadar uzanan “Sind” ve “Kâbil” kadar olan bölge, yine Yemen sahilinden Ermeniyye ve Azerbaycan sınırlarına kadar olan bölge nerede? Âlemlerin Rabb’i olan Allah’a hamdolsun.

[716] Nasıl olmasın, bu bâtıl bir iddia çünkü bu kelâmın bir kısmı diğer bir kısmı ile alakalıdır. Bu beldenin mülkiyetiyle vaad olunan kimseler, başka bir beldede köle olmak ve eziyet çekmekle tehdit olunan kimselerdir. Şüphesiz ki Allah Teâlâ İsmâiloğullarına ikramda bulunmuş ve onları bundan korumuştur. Böylece mezkûr haberlerdeki açık ve çirkin yalan ortaya çıkmıştır. Netice olarak bu haberlerin ne Allah katından ne de bir peygamberin kelâmından gelmediği sabit olmuştur. Bilakis bunlar, merkep gibi ahmak olan câhil birinin ya da dinle alay eden ve inancı bozulmuş bir kimsenin ahmakça tebdilinden kaynaklanmaktadır. Dalâlete düşmekten Allah’a sığınırız.

Fasl [İbrâhim’in Keldânîlerin Ur Şehrinden Emin Bir Beldeye Çıkarılması]

[717] Tevrat’ta yüce Allah İbrâhim’e (a.s.) şöyle demiştir: “Bu diyarı sana miras vermek için Keldânîleri Ur şehrinden çıkaran Allah benim.” İbrâhim ona şöyle dedi: “Ey Rabbim! Bu diyarı miras alacağımı ne ile bileceğim?”[212]

[٧١٤] ثم قوله النهر الكبير وما في بلادهم التي ملكوا نهر يذكر إلا الأردن وحده، وما هو بكبير إنما مسافة مجراه من بحيرة الأردن إلى مسقطه في البحيرة المنتنة نحو ستين ميلاً فقط.

[٧١٥] فإن قال قائل إنما عنى الله بهذا الوعد بني إسماعيل عليه السلام. قلنا وهذا أيضًا خطأ لأن هذا القدر المذكور ها هنا من الأرض أقل من جزء من مائة جزء مما ملك الله عز وجل بني إسماعيل عليه السلام. وأين يقع ما بين مصب النيل عند تنيس وبين الفرات، ومن آخر الأندلس على ساحل البحر المحيط وبلاد البربر كذلك إلى آخر السند وكابل مما يلي الهند. ومن ساحل اليمن إلى ثغور أرمينية وأذربيجان فما بين ذلك، والحمد لله رب العالمين.

[٧١٦] فكيف وهذه الدعوى باطلة لأن ذلك الكلام بعضه معطوف على بعض. فالموعودون بملك ذلك البلد هم المتوعدون بأنهم يتملكون ويعذبون في البلد الآخر. وقد أكرم الله تعالى بني إسماعيل وصانهم عن ذلك. فوضح الكذب الفاحش في الأخبار المذكورة. وصح أنه ليس من عند الله عز وجل، ولا من كلام نبي أصلاً بل من تبديل وغد جاهل كالحمار بلادة، أو متلاعب بالدين وفاسد المعتقد، ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل [إخراج إبراهيم من أتون الكردانيين إلى بلد عام]

[٧١٧] ومنها أن الله تعالى قال لإبراهيم: أنا الله الذي أخرجتك من أتون الكردانيين لأعطيك هذا البلد حورًا فقال له إبراهيم يا رب بماذا أعرف أني أرث هذا البلد.

[718] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İbrâhim'in (a.s.) Rabb'ine böyle bir söz söylemesinden Allah'a sığınırız. Bu, Allah'ın haberine güvenmeyerek bu konuda bir burhan isteyen bir kimsenin kelâmıdır. Şayet câhil bir kimse "Kur'ân'da İbrâhim'in *"Rabbim, ölüleri nasıl diriltti̇ğini bana göster."* (Bakara 2/260) dediği ve Zekeriyyâ'nın da Allah'a kendisine Yahyâ'yı vaat ettiğinde "*Rabbim benim için bir âyet/delil yarat.*" (Âl-i İmrân 3/41) dediği geçmektedir." derse, ona şöyle cevap veririz: Zikredilen karşılaştırmalar (müracaat) arasında, doğu ile batı arasındaki kadar fark vardır. İbrâhim'in (a.s.) ölülerin diriltilmesini görme talebine gelince, şüphesiz bu talep ölülerin diriltilmesinin keyfiyetini görme hususunda kendisiyle çekişen kalbini tatmin etmeye yönelik bir taleptir. Bunun açıklaması da yüce Allah'ın şu sözüdür: *"Yoksa inanmadın mı? dedi. İbrâhim: Hayır! İnandım. Fakat kalbimin mutmain olması için görmek istedim, dedi."* (Bakara 2/260) Böylece İbrâhim'in (a.s.), nefsinde var olan bir şüpheyi gidermek için bir delil talep etmediği anlaşılmaktadır. Fakat o, sadece dirilişin şekil ve mahiyetini görmek istemiştir. Zekeriyyâ'nın (a.s.) talebine gelince, insanların yanında kendisine ait bir delil olsun ve bu delil sebebiyle onu yalanlamasınlar diye bir mûcize talep etmiştir. İşte bu, onun sözünün açıklamasıdır. Halbuki Tevrat'ta İbrâhim'in (a.s.) söylediğini ifade ettikleri kelâm ise, Allah'ın vaadinin doğru olup olmadığını kendisi ile bileceği bir delil isteyen şüpheci bir kimsenin kelâmıdır. Allah bundan münezzehtir ve Hz. İbrâhim'i (a.s.) de böyle bir şeyden tenzih ederiz.

Fasl [İbrâhim'in Meleklerle Buluşması]

[719] Sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "İbrâhim günün sıcak saatlerinde Mamre meşeliğindeki çadırının önünde otururken, Rab kendisine göründü. İbrâhim karşısında üç adamın durduğunu gördü. Onları görür görmez karşılamaya koştu. Yere kapanarak birine, "Ey efendim, eğer gözünde lütuf bulduysam, lütfen kulunun yanından ayrılma." dedi, "Biraz su getirteyim, ayaklarınızı yıkayın. Şu ağacın altında dinlenin. Bir parça ekmek getireyim de yüreğinizi kuvvetlendirin, madem kulunuza konuk geldiniz, biraz dinlendikten sonra yolunuza devam edersiniz." Adamlar, "Peki, dediğin gibi olsun." dediler.

[٧١٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: حاش لله أن يقول إبراهيم صلى الله عليه وسلم لربه هذا الكلام، فهذا كلام من لم يثق بخبر الله عز وجل حتى طلب على ذلك برهانًا. فإن قال قائل جاهل ففي القرآن أنه قال: رب أرني كيف تحي الموتى. وأن زكريا قال لله تعالى إذ وعده بابن يسمى يحيى رب اجعل لي آية. قلنا بين المراجعات المذكورة فرق كما بين المشرق والمغرب. أما طلب إبراهيم عليه السلام رؤية إحياء الموتى فإنما طلب ذلك ليطمئن قلبه المنازع له إلى رؤية الكيفية في ذلك فقط. بيان ذلك قوله تعالى له: ﴿بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي﴾ فوضح أن إبراهيم لم يطلب ذلك برهانًا على شك أزاله عن نفسه. لكن ليرى الهيئة فقط. وأما زكريا عليه السلام فإنما طلب آية تكون له عند الناس لئلا يكذبوه هذا نص كلامه والذي ذكروه عن إبراهيم عليه السلام كلام شاك يطلب برهانًا يعرف به صحة وعد ربه له تعالى الله عن ذلك، وحاش لإبراهيم منه.

فصل [التقاء إبراهيم بالملائكة عليهم السلام]

[٧١٩] وبعد ذلك قال: وتجلى الله لإبراهيم عند بلوطات ممرأ وهو جالس عند باب الخباء عند حمي النهار ورفع عينيه ونظر فإذا بثلاثة نفر وقوف أمامه، فنظر وركض لاستقبالهم عند باب الخباء وسجد على الأرض، وقال: يا سيدي إن كنت قد وجدت نعمة في عينك فلا تتجاوز عبدك ليؤخذ قليل من ماء، واغسلوا أرجلكم، واستندوا تحت الشجرة، وأقدم لكم كسرة من الخبز تشتد بها قلوبكم وبعد ذلك تمضون، فمن أجل ذلك مررتم على عبدكم فقالوا: اصنع كما قلت،

İbrâhim hemen çadıra, Sâre'nın yanına gitti. Ona, "Hemen üç ölçek ince un al, yoğur ve pide yap." dedi. Ardından sığırlara koştu. Körpe ve besili bir buzağı seçip uşağına verdi. Uşak buzağıyı hemen hazırladı. İbrâhim hazırlanan buzağıyı yağ ve süt ile birlikte götürüp konuklarının önüne koydu ve "Buyurun, yiyiniz." dedi. Onlar yerken, o da yanlarında, ağacın altında bekledi."[213]

[720] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde, imtihan açısından çirkin sözler vardır. Dalâletin azından da çoğundan da Allah'a sığınırız. Bunların ilki, yüce Allah'ın İbrâhim'e göründüğünün haber verilmesidir. Halbuki İbrâhim üç kişi görmüş ve onları karşılamak için koşmuş, onlara secde etmiş ve ubûdiyyetle/kullukla onlara hitap etmiştir. Şayet bu üç kişi Tanrı ise, bu külfetsiz (yoruma ihtiyaç olmayacak) bir şekilde bizzat teslisin kendisidir. Bilakis teslisten daha da aşırıdır. Çünkü burada üç şahısın varlığı haber verilmektedir; Halbuki hıristiyanlar Tanrı'yı müşahhas kılmaktan kaçınırlar. Bununla birlikte ben, bazı hıristiyan kitaplarında teslis inancının isbatıyla alakalı olarak bu meselenin delil olarak ileri sürüldüğünü gördüm. Gördüğünüz gibi bu rezaletin en üç noktasıdır. Şayet bu üç şahıs melek iseler -ki onlar böyle söylemektedirler-, bu durumda da onlar büyük bir rezillik ve her açıdan fâhiş bir yalan üzeredirler:

[721] İlk olarak: Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın İbrâhim'e göründüğünün haber verilmesi hem yalan hem de imkânsız olan bir husustur. Zira İbrâhim'e meleklerden üç kişi görünmüştür.

[722] İkinci olarak: İbrâhim, bu üç meleğe, bir kişiye hitap eder gibi "Ey Efendim" şeklinde hitap etmiştir. Bu durum, bu fasılda hıristiyanların dalâletlini artıran şeylerdendir. Ayrıca bu, hitabette kabul edilemez bir durumdur.

[723] Üçüncü olarak: İbrâhim'in meleklere secde etmesidir. Şüphesiz Allah'ın Elçisi ve dostu (halîl) olan bir kimsenin Allah'ın dışındaki bir varlığa ve kendisi gibi bir mahlûka secde etmesi bâtıl olan şeylerdendir ve bu bir yalandır. Bilakis "İbrâhim Allah'a secde etmiştir.", denilirse bu dahi şüphesiz bir yalandır veya onlara göre Tanrı görünen üç kişidir ve onlardan biri olması lazımdır. Bu durumda ahmaklık ve saçmalık daha da kötü bir hal almıştır.

فأسرع إبراهيم إلى الخباء إلى سارة، وقال لها: اصنعي ثلاث صيعان من دقيق سميذ، اعجنيه واصنعي خبز ملة، وحضر إبراهيم إلى البقر، وأخذ عجلًا رخصًا سمينًا ودفعه للغلام واستعجل بإصلاحه، وأخذ سمنًا ولبنًا، والعجل الذي صنعوه وقدم بين أيديهم وهو واقف عليهم تحت الشجرة. وقال: كلوا.

[٧٢٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل آيات من البلاء شنيعة، نعوذ بالله من قليل الضلال وكثيره: فأول ذلك إخباره أن الله تعالى تجلى لإبراهيم وأنه رأى الثلاثة نفر فأسرع إليهم وسجد وخاطبهم بالعبودية، فإن كان أولئك الثلاثة هم الله فهذا هو التثليث بعينه بلا كلفة بل هو أشد من التثليث. لأنه إخبار بشخوص ثلاثة والنصارى يهربون من التشخيص، وقد رأيت في بعض كتب النصارى الاحتجاج بهذه القضية في إثبات التثليث، وهذا كما ترى في غاية الفضيحة فإن كان أولئك الثلاثة ملائكة وهكذا يقولون فعليهم في ذلك أيضًا فضائح عظيمة، وكذب فاحش من وجوه.

[٧٢١] **أولها**: من المحال والكذب أن يخبر بأن الله تعالى تجلى له، وإنما تجلى له ثلاثة من الملائكة.

[٧٢٢] **وثانيها**: أن يخاطب أولئك الملائكة بخطاب الواحد. وهذا مما يزيد في ضلال النصارى في هذا الفصل، وهذا أيضًا محال في الخطاب.

[٧٢٣] **وثالثها**: سجوده للملائكة فإن من الباطل أن يسجد رسول الله صلى الله عليه وسلم وخليله لغير الله تعالى ولمخلوق مثله. فهذه كذبة. وإن قالوا بل الله سجد فهذه كذبة ولا بد، أو يكون الله عندهم هم الثلاثة المتجلون، لا بد من إحداها. وعادت البلية أشد ما كانت.

[724] **Dördüncü olarak:** İbrâhim'in bu üç kişiye onların kulu olduğunu bildirmek suretiyle hitap etmesidir. Eğer onlar, "Bu şekilde kendisine hitap edilen, İbrâhim'e tecelli etmiş olan Tanrı'dır." derlerse, ahmaklık geri dönmüş olur. Eğer "Bu şekilde hitap edilenler meleklerdir." denilirse, bu durumda İbrâhim'in (a.s.) Allah'ın dışındaki ve kendisi gibi mahlûk olan varlıklara ubûdiyetle hitap etmesinden Allah'ı tenzih ederiz. Bununla birlikte İbrâhim'in üç kişilik bir gruba tek kişi gibi hitap etmesi de muhaldir.

[725] **Beşinci olarak:** "Biraz su getirteyim, ayaklarınızı yıkayın. …Bir parça ekmek getireyim de yüreğinizi kuvvetlendirin." şeklindeki sözüdür. Şayet İbrâhim bu şekilde yüce Allah'a hitap etmiş ise, bu durum onun dışında olmayan ve ondan sonra da devam etmeyen bir durumdur. Şayet İbrâhim bu şekilde meleklere hitap etmişse, bu daha büyük bir yalandır. Çünkü İbrâhim (a.s.), ekmeği kırıp yemek suretiyle meleklerin yüreklerinin kuvvetlenmeyeceğini bilir. Her halükârda bu açık ve çirkin bir yalandır.

[726] Onlar, "İbrâhim (a.s.) onların insan olduğunu düşünmüştür." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Bu yalandır. Çünkü ilk haberde Allah'ın İbrâhim'e tecelli edeceği bildiriliyordu. Nasıl olur da İbrâhim yoldan geçen birine secde eder ve ona kulluk eder? Böyle bir sapıklıktan Hz. İbrâhim'i (a.s) tenzih ederiz.

[727] **Altıncısı:** Onların ekmek, kızartılmış koyun, yağ ve süt yediklerini haber vermesidir. Böyle bir ifadenin yüce Allah ve melekler hakkında söylenilmesinden Allah'ı tenzih ederiz. Bunu tasdik eden yahudilerin idraklerinin uygun gördüğü bu açık ve çirkin yalan nerede, bir hak olması bakımından açıkça ortaya konmuş bizzat bu hikâye hakkında Allah'tan gelen kesin bilginin ışığı nerede? Yüce Allah bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Elçilerimiz, İbrâhim'e müjde getirip "Selâm!" demişlerdi. O da "Selâm!" dedi; çok durmadan hemen (elçilere) kızarmış bir buzağı getirdi. Ellerinin buzağıya uzanmadığını görünce durumlarını beğenmedi ve onlardan ötürü içinde bir korku duydu. "Korkma, dediler, biz Lût kavmine gönderildik."* (Hûd 11/70) Heyhat! Yalanın zulmetinden hakikatin nuru bu kadar açıktır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a çokça hamdolsun.

[٧٢٤] **ورابعها**: خطابه لهم بأنه عبدهم، فإن كان المخاطب بذلك هو الله تعالى وهو المتجلي له فقد عادت البلية. وإن كان المخاطبون بذلك الملائكة فحاش لله أن يخاطب إبراهيم عليه السلام بالعبودية غير الله تعالى ومخلوقًا مثله، مع أن المحال أن يخاطب ثلاثة بخطاب واحد.

[٧٢٥] **وخامسها**: قوله يؤخذ قليل من ماء ويغسل أرجلكم، وأقدم كسرة من الخبز تشتد بها قلوبكم. فهذه الحالة لئن كان خاطب بهذا الخطاب الله تعالى فهي التي لا سوي لها ولا بقية بعدها، والتي تملأ الفم. وإن كان خاطب بذلك الملائكة فهذا أكذب، لأن إبراهيم عليه السلام لا يجهل أن الملائكة لا تشتد قلوبهم بأكل كسر الخبز. فهذه على كل حال كذبة باردة سمجة.

[٧٢٦] فإن قالوا: ظنهم ناسًا. قلنا: هذا أكذب لأن في أول الخبر يخبر أن الله تجلى له، وكيف يسجد إبراهيم ويتعبد لخاطر طريق؟ حاش له من هذا الضلال.

[٧٢٧] **وسادسها**: إخباره أنهم أكلوا الخبز والشوى والسمن واللبن، وحاش له أن يكون هذا خبرًا عن الله تعالى، لا ولا عن الملائكة. أين هذا الكذب البارد الفاضح الذي يشبه عقول اليهود المصدقين به؟ من الحق المنير الواضح عليه ضياء اليقين من قول الله عز وجل في هذه القصة نفسها: ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَن جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ۞ فَلَمَّا رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكِرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ﴾ الآيات. هيهات نور الحق من ظلمات الكذب. والحمد لله رب العالمين كثيرًا.

[728] Bunlara ilâveten burada, çirkinlikte yukarda zikredilen hususlar kadar olmayan **yedinci** bir husus vardır: O da İbrâhim'in (a.s.) meleklere et, süt ve yağı birlikte yedirdiğini kabul etmeleridir. Günümüz yahudilerinin din adamları (Rabbâniyyûn), et ve süt ürünlerinin birlikte yenilmesini haram kabul etmektedir. Burada -felaketin daha büyüğünden emin olma açısından- en azından nesih vardır, denilebilir. Allah'a yemin olsun ki onlar kurtuluştan çok uzaktırlar.

Fasl [İbrâhim'in Bir Oğul ile Müjdelenmesi]

[729] Sonra Tevrat'ta bu bölüme bitişik olarak şöyle denilmektedir: "Konuklar, 'Karın Sâre nerede?' diye sordular. İbrâhim, 'Çadırda' diye yanıtladı. Sonra o 'Gelecek yıl bu zamanda kesinlikle yanına döneceğim. O zaman (karın Sâre'nin) bir oğlu olacak.' dedi. Sâre onun arkasında, çadırın girişinde durmuş, dinliyordu. Halbuki İbrâhim ile Sâre kocamışlardı, yaşları hayli ileriydi. Sâre âdetten kesilmişti. Bu haberin üzerine Sâre için için gülerek, 'Bu yaştan sonra bu sevinci tadabilir miyim? Üstelik efendim de yaşlı.' diye düşündü. Allah İbrâhim'e sordu: Sâre, 'Yaşlı olduğum halde gerçekten çocuk sahibi mi olacağım?' diyerek niçin güldü? Gelecek yıl bu zamanlarda Sâre'nin bir oğlu olacağını söyleyen bir kimsenin durumu yüce Allah'a gizli kalır mı? Bunun üzerine Sâre, bunu inkâr etti ve 'Gülmedim.' dedi. Çünkü o korkmuştu. Efendi 'Hayır, dediğin gibi değil.' dedi. Sonra topluluk oradan ayrıldı."[214]

[730] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Söz konusu haber Sâre ve İbrâhim ile yüce Allah arasında dönüp dolaşmakta idi; sonra söz maziye döndü ve yüce Allah "Şüphesiz Sâre güldü." diyerek burada bir ilâve meydana geldi. Sâre ise "Gülmedim." dedi. Bunun üzerine Allah, "Evet sen güldün." dedi. Bu üslup, birbirinin dengi olan hasımların karşılıklı sataşması ve birbirlerini itham etmeleri tarzında bir üsluptur. Kendisine Allah tarafından müjde verilen fazilet sahibi Sâre, yüce Allah'ın söylediğini tekzip etmekten münezzehtir. Nitekim burada Sâre yalan söylüyor ve akabinde yaptığını inkâr ediyor. Böylece o, iki kötü davranışı bir araya getirip işlemiş oluyor. Bunlardan biri, büyük günahlardan daha büyüktür. Yüce Allah, sâlih kullarını böylesi büyük günahlardan uzak tutar, nasıl olur da nebîlerini onlardan uzak tutmasın. Diğeri ise, yeryüzünde yaşayanların en fâsıkları bile olsa bir müminin yapamayacağı büyük bir felaket ve ahmaklıktır. Çünkü bu küfürdür. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

[٧٢٨] وفيها أيضًا، وجه **سابع**، ليس كهذه الوجوه في الشناعة: وهو إقرارهم بأن إبراهيم أطعم الملائكة اللحم واللبن والسمن معًا. والربانيون منهم يحرمون هذا اليوم. فأقل ما فيه النسخ على أن يكون سلامته من أطم الدواهي، والسلامة والله منهم بعيدة.

فصل [بشرى إبراهيم بإجاب ولد]

[٧٢٩] ثم قال متصلاً بهذا الفصل: وقالوا له: أين سارة زوجتك؟ فقال: ها هي ذي في الخباء. قال: سأرجع إليك مثل هذا الوقت من قابل ويكون لها ابن، وسارة تسمع في الخباء وهو وراءها، وكان إبراهيم وسارة شيخين قد طعنا في السن، وانتهى لسارة ألا يكون لها عادة كنساء. فضحكت سارة في نفسها قائلة: أبعد أن بليت يصير لي ذا وسيدي شيخ؟ قال الله لإبراهيم: لماذا ضحكت سارة قائلة هل لي أن ألد وأنا عجوز، وهل يخفى عن الله أمري في هذا الوقت إذ قال عز من قائل: يكون لسارة ابن. فجحدت سارة وقالت: لم أضحك لأنها خافت، وقال السيد: ليس كما تقولين بل قد ضحكت فقام القوم من ثم.

[٧٣٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** عاد الخبر بين سارة وإبراهيم وبين الله عز وجل وعاد الحديث الماضي. ثم في هذا زيادة: أن الله تعالى قال:إن سارة ضحكت. وقالت سارة: لم أضحك. فقال الله: بلى، قد ضحكت. فهذه مراجعة الخصوم وتعارض الأكفاء، وحاش لسارة الفاضلة المنبأة من الله عز وجل بالبشارة من أن تكذب الله عز وجل فيما يقول، وتكذب هي في ذلك فتجحد ما فعلت، فتجمع بين سوأتين، إحداهما: كبيرة من الكبائر، قد نزه الله عز وجل الصالحين عنها. فكيف الأنبياء؟ والأخرى: أدهى وأمر، وهي التي لا يفعلها مؤمن. ولو أنه أفسق أهل الأرض لأنها كفر، ونعوذ بالله من الضلال.

Fasl [Lût'un (a.s.) Meleklerle Karşılaşması]

[731] Bundan sonra Tevrat hadiseyi şöyle tasvir etmektedir: "İki melek Lût'un yanında gecelediler ve mayasız ekmek yediler. Lût, yere kapanmak suretiyle onlara secde etti ve kulluk gösterdi."[215] Bu meselenin bir benzeri yukarda geçmişti ki bu yalandır. Şüphesiz melekler ne mayasız ne de mayalı ekmek yerler. Yine peygamberler (a.s.) Allah'tan başkasına secde etmezler ve onun dışında hiç kimseye kulluk göstermezler.

Fasl [İbrâhim'in, Lût'un Kavmini Topluca Helâk Etmemesini Rabb'inden Dilemesi]

[732] Tevrat'ta uzun bir sözde, Lût kavminin helâk edileceği İbrâhim'e (a.s.) haber verildiği sırada Allah Teâlâ'ya şöyle buyurduğu zikredilir: "Sen bu işi yapmaktan münezzehsin. Sâlih kimseyi kötü olanla birlikte öldürme! Eğer böyle yaparsan sâlih de kötü gibi olur. Halbuki sen, ey bütün dünyanın hâkimi, bundan ıraksın."[216]

[733] Yüce Allah bu duayı geri çevirmedi ve sonra şöyle buyurdu: "İki melek Lût'a 'Senin burada daha kimin var? Oğullarının ve kızlarının akrabalarını da al ve şehirde sana ait olanların hepsini bu yerden çıkar. Çünkü biz, bu yeri helâk edeceğiz.' dediler.[217]" Sonra da şöyle dedi: "Lût, kızlarıyla evli olan damatlarıyla (hısımlarıyla) konuştu ve onlara şöyle dedi: 'Bu yerden çıkınız, şüphesiz Allah Teâlâ burada kalanları helâk edecektir.' Fakat Lût onların gözünde şakacı gibi oldu.[218] Sonra Tevrat olayı şöyle anlatır: "Allah'ın onlara merhameti sebebiyle melekler Lût'un, karısının ve iki kızının elinden tuttular, onları şehrin dışına çıkardılar."[219] Sonra şehrin yok edilişini orada meydana gelen her bir şeyi anlattı.

[734] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Lût'un akrabaları, oğulları ve nikâhlı olan kızları sâlih kimseler ya da kötü kimseler olmaktan uzak değildir. Eğer onlar sâlih kullar iseler kötülerle birlikte helâk oldular. Böylece yüce Allah'ın İbrâhim ile gerçekleştirdiği akit geçersiz olmuştur. Yüce Allah böyle bir şeyden münezzehtir. Eğer onlar kötü kimseler iseler, nasıl olur da melekler bu kötülerin şehirden uzaklaştırılmalarını emreder? Halbuki onlar kötülerin helâk edilmesi için gönderilmişlerdi. Söz konusu haberin her iki durumda da yalan olması kaçınılmazdır. Özetle onların haberleri gerçekten tahrif edilmiş ve değiştirilmiştir.

فصل

[٧٣١] وبعد ذلك وصف أن الملكين باتا عند لوط وأكلا عنده الخبز الفطير، وأن لوطًا سجد لهما على وجه الأرض وتعبد لهما وقد مضى مثل هذا وأنه كذب. وأن الملائكة لا تأكل فطيرًا ولا مختمرًا، وأن الأنبياء عليهم السلام لا يسجدون لغير الله تعالى، ولا يتعبدون لسواه.

فصل [طلب إبراهيم من ربه عدم هلاك قوم لوط جميعًا]

[٧٣٢] وذكر أن إبراهيم عليه السلام قال لله عز وجل إذ ذكر له هلاك قوم لوط في كلام كثير: أنت معاذ من أن تصنع هذا الأمر لا تقتل الصالح مع الطالح فأنت معاذ يا حاكم جميع العالم من هذا.

[٧٣٣] ولم ينكر الله تعالى عليه هذا القول. وقال بعد ذلك: إن الملكين قالا للوط أنظر من لك هنا من صهر بنيك وبناتك وكل مالك في القرية أخرجهم من هذا الموضع لأنا مهلكون هذا الموضع. وقال بعد ذلك: إن لوطًا كلم أصهاره المتزوجين بناته. وقال لهم: اخرجوا من هذا الموضع فإن الله مهلكهم، وأنه صار عندهم كاللاعب. ثم قال بعد ذلك: إن الملائكة أمسكوا بيد لوط وبيد زوجته وابنتيه لشفقة الله عليهم وأخرجوهم خارج القرية. ثم ذكر هلاك القرية بكل ما فيها.

[٧٣٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: لا تخلو أصهار لوط وبنوه وبناته الناكحات من أن يكونوا صالحين أو طالحين. فإن كانوا صالحين فقد هلكوا مع الطالحين، وبطل عقد الله تعالى مع إبراهيم في ذلك، وحاش لله من هذا. وإن كانوا طالحين فكيف تأمر الملائكة بإخراج الطالحين، وهم كانوا مبعوثين لهلاكهم. فلا بد من الكذب في أحد الوجهين، وبالجملة ف إخبارهم معفونة جدًا.

Fasl [Tevrat'ta Lût'un İki Kızıyla Birlikte Olduğunun İddia Edilmesi]

[735] Bundan sonra Tevrat şöyle anlatır: Lût, iki kızıyla birlikte bir mağarada yaşamaya başladı. Büyük kızı küçüğüne, "Babamız yaşlı, dünya geleneklerine uygun biçimde burada bizimle yatabilecek bir erkek yok. [Yeryüzünde kadınlara yaklaştığı şekilde bize gelecek hiçbir erkek bulunmamaktadır]. Gel, babamıza şarap içirelim, soyumuzu yaşatmak için onunla yatalım." O gece babalarına şarap içirdiler. Büyük kız gidip babasıyla yattı. Ancak Lût yatıp kalktığının farkında değildi. Ertesi gün büyük kız küçüğüne, "Dün gece babamla yattım. Bu gece de ona şarap içirelim. Soyumuzu yaşatmak için sen de onunla yat." O gece de babalarına şarap içirdiler ve küçük kız babasıyla yattı. Ama Lût yatıp kalktığının farkında değildi. Böylece Lût`un iki kızı da öz babalarından hamile kaldılar. Büyük kız bir erkek çocuk doğurdu, ona Moab adını verdi. Moab, bugünkü Moablıların atasıdır. Küçük kızın da bir oğlu oldu, adını Ammûn koydu. O da bugünkü Ammonluların atasıdır.[220]

[736] Tevrat'ın beşinci kitabında (sifir), onların iddialarına göre Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarına şöyle demiştir: Allah Teâlâ şöyle buyurdu: Moaboğulları diyarına vardığımız zaman Rab bana şöyle dedi: Moaboğulları ile savaşma ve onları öldürme. Çünkü ben, onların mülklerinden sana bir pay vermeyeceğim. Zira onu Lûtoğullarına miras olarak verdim ve onlara ait bir yurt kıldım.[221] Sonra Tevrat'ta Mûsâ'nın onlara şöyle dediği zikredilir: Allah Mûsâ'ya şöyle dedi: Sen bugün Moaboğullarının sınırı olan Âd'ı geçeceksin; Ammûnoğullarının sınırına varacaksın, o zaman onlarla savaşma ve onlardan hiç kimseyi öldürme. Çünkü ben mülk olarak Ammûnoğullarının diyarından sana bir pay vermeyeceğim. Zîra onlar, Lûtoğullarındandır. Onları bu diyara varis kıldım."[222]

[737] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümlerde, yüce Allah'a inanan ve peygamberlerin (a.s.) hukukunu bilen müminlerin, duyduklarında tüylerini ürperten çirkinlikler ve rezillikler vardır.

فصل [ادعاه التوراة على لوط عليه السلام بمضاجعة ابنتيه]

[٧٣٥] وبعد ذلك قال: وأقام لوط في المغارة هو وابنتاه. فقالت الكبرى للصغرى: أبونا شيخ وليس في الأرض أحد يأتينا كسبيل النساء، تعالى نسقي أبانا الخمر ونضاجعه ونستبق منه نسلاً فسقتا أباهما الخمر في تلك الليلة. فأتت الكبرى فضاجعت أباها ولم يعلم بنومها ولا بقيامها فلما كان من الغد قالت الكبرى للصغرى قد ضاجعت أبي أمس تعالي نسقيه الخمر هذه الليلة وضاجعيه أنت، ونستبقي من أبينا نسلاً فسقتاه تلك الليلة خمرًا. وأتت الصغرى فضاجعته ولم يعلم بنومها ولا بقيامها وحملت ابنتا لوط من أبيهما. فولدت الكبرى ابنًا وسمته مواب وهو أبو الموابين إلى اليوم وولدت الصغرى ابنًا سمته ابن عمي وهو أبو العمونيين إلى اليوم.

[٧٣٦] وفي السفر الخامس من التوراة بزعمهم أن موسى قال لبني إسرائيل: إن الله تعالى قال: لما انتهينا إلى صحراء بني مواب قال لي: لا تحارب بني مواب ولا تقاتلهم فإني لم أجعل لكم فيما تحت أيديهم سهمًا لأني قد ورثت بني لوط أدوًا وجعلتها مسكنصا لهم. ثم ذكر أن موسى قال لهم: إن الله تعالى قال له أيضًا أنت تخلف اليوم حوز بني مواب المدينة التي تدعي عاد، وتنزل في حوز بني عمون فلا تحاربهم ولا تقاتل أحدًا منهم فإني لم أجعل لكم تحت أيديهم سهمًا لأنهم من بني لوط، وقد ورثتهم تلك الأرض.

[٧٣٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** في هذه الفصول فضائح وسوآت تقشعر من سماعها جلود المؤمنين بالله تعالى العارفين حقوق الأنبياء عليهم السلام.

[738] Bunların **ilki** “Yeryüzünde kadınlara yaklaştığı şekilde bize yaklaşacak hiçbir erkek bulunmamaktadır. Gel, babamıza şarap içirelim, soyumuzu yaşatmak için onunla yatalım.” şeklinde Lût’un iki kızından nakledilen sözdür. Şüphesiz bu söz, yalandır ve saçmalığın zirvesinde akılsızca söylenmiş bir sözdür. Acaba Âdem’in çocukları, Lût’un kızlarıyla birlikte olacak tek bir kişi kalmayıncaya kadar inkıtâya mı uğradı? Söz konusu yer, bugüne kadar mâruf olduğu halde bu şaşılacak bir iştir. Lût’un kızlarıyla birlikte olduğu (iddia edilen) bu mağara ile İbrâhim’in oturduğu şehir arasında -daha fazla değil- ancak bir fersah mesafe vardır. O da sadece üç mil yapar. Dolayısıyla bu (Lût’un kızlarıyla birlikte olduğu iddiası) çirkin bir iştir.

[739] **İkincisi** şudur: Bunları uyduran yalancının bu hurafeleri onlara nispet etmesidir. -Allah ona lânet etsin.- Şüphesiz ki Allah Teâlâ, nebîsi ve Resulü’ne birbiri ardına kızlarıyla birlikte olması şeklindeki bu çirkin yalanı nispet etmekten münezzehtir.

[740] Şayet onlar, “Bu hususta onları kınamaya gerek yoktur. Çünkü Lût, sarhoşken o iki kadının kim olduğunu bilmeden bunları yapmıştır.” derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Nasıl olabilir ki o ikisinin hamile olduklarını görmedi mi? O ikisinin nesebi sahih olmayan çocuklar doğurduklarını görmedi mi? Yine onların zinâ mahsulü olan bu çocukları yetiştirdiklerini görmedi mi?

[741] Bu (Lût’un kızlarıyla birlikte olduğu iddiası) ebedî bir utançtır, yüce Allah ve peygamberleriyle (a.s.) alay etmede aşırı giden zındıkların uydurmasıdır.

[742] **Üçüncüsü** şudur: Bu iki zinâkâr kadının çocuklarının, yani zinâ çocuklarının, Lût’a (a.s.) nisbet edilmesinin Allah’a atfedilmesidir. Öyle ki yüce Allah, İsrâiloğullarını ve İshâk’ın oğulları olan Îsev’in [Esav] çocuklarını varis kıldığı gibi, (zinâdan dünyaya gelmiş) bu iki çocuğu da eşit oranda iki beldeye varis kılmıştır. Allah böyle yapmaktan münezzehtir.

[743] Eğer onlar, “Bu durum o zaman mubahtı.” derlerse, şöyle cevap veririz: Bu durumda, inkâr ettiğiniz nesih anlayışı külfetsiz bir şekilde sabit olmuş olur. Zira bunun öncesinde şöyle demişti: “Allah, İbrâhim’e (a.s.) Harran’dan Kenan diyarına göç etmesini emredince o, hanımı Sâre’yı ve kardeşinin oğlu Lût b. Hârûn’u beraberine almıştı.”

[٧٣٨] **فأولها**: ما ذكر عن بنتي لوط عليه السلام من قولهما ليس أحد في الأرض يأتينا كسبيل النساء، تعالى نسقي أبانا خمرًا، ونضاجعه ونستبق منه نسلاً. فهذا كلام أحمق في غاية الكذب والبرد. أترى كان انقطع نسل ولد آدم حتى لم يبق في الأرض أحد يضاجعها؟ إن هذا لعجب فكيف والموضع معروف إلى اليوم؟ ليس بين تلك المغارة التي كان فيها لوط عليه السلام مع بنتيه، وبين قرية سكنى إبراهيم عليه السلام إلا فرسخ واحد لا يزيد، وهو ثلاثة أميال فقط. فهذه سوأة.

[٧٣٩] **والثانية**: اطلاق الكذب الواضع لهذه الخرافة لعنه الله هذه الطومة على الله عز وجل. من أنه أطلق نبيه ورسوله صلى الله عليه وسلم على هذه الفاحشة العظيمة من وطء ابنتيه واحدة بعد أخرى.

[٧٤٠] فإن قالوا: لا ملامة عليه في ذلك لأنه فعل ذلك وهو سكران، وهو لا يعلم من هما، قلنا: فكيف عمل إذ رآهما حاملتين؟ وإذ رآهما قد ولدتا ولدين لغير رشدة؟ وإذ رآهما تربيان أولاد الزنا؟

[٧٤١] هذه فضائح الأبد، وتوليد الزنادقة المبالغين في الاستخفاف بالله تعالى وبرسله عليهم السلام.

[٧٤٢] **والثالثة**: إطلاقهم على الله تعالى: أنه نسب أولاد ذينك الزنيمين فرخي الزنا إلى ولادة لوط عليه السلام؟ حتى ورثهما بلدين كل ورث بني إسرائيل وبني عيسو ابني إسحاق سواء سواء تعالى الله عن هذا علوًا كبيرًا.

[٧٤٣] فإن قالوا: كان مباحًا حينئذ. قلنا: فقد صح النسخ الذي تنكرونه بلا كلفة وقال قبل هذا: إن إبراهيم إذ أمره الله تعالى بالمسير من حران إلى أرض كنعان أخذ مع نفسه امرأته سارة، وابن أخيه لوط بن هاران.

[744] Onların ellerinde bulunan bazı Tevrat nüshalarında meleklerin Lût ile konuştuğu ve yüce Allah'ın ona meleklerini gönderdiği zikredilir. Böylece Lût'un (a.s.) Allah'ın nebîsi olduğu hususu onların kabulleriyle sabit olmuştur. Onlar şöyle derler: "Lût, söz konusu mağarada kendisine dönecek hiçbir şeyi olmayan kaçak, sürgün ve bir fakir olarak kalmıştı." Zerre kadar imanı olan bir kimsenin aklına İbrâhim'in (a.s.) kendisiyle birlikte gurbete çıkan ve ona iman eden kardeşinin oğlunu terk edebileceği, sonra da Lût'un kaybolacağı ve kızlarıyla birlikte fakir ve yoksul bir şekilde mağaraya sığınacağı nasıl gelebilir? Halbuki o, İbrâhim'den sadece üç mil uzaklıkta idi. Tevrat'ta zikredildiğine göre İbrâhim, aşırı derecede zengindir ve çokça mala sahiptir. Onun altın, gümüş, köle ve câriyeler; develer, sığırlar, koyunlar ve binek hayvanlarından oluşan büyük bir zenginliği vardı.[223]

[745] Yine Tevrat'ta, "Lût'u ve ona ait olan malları esir alanlarla savaşmak için İbrâhim, üç yüz on sekiz savaşçı hazırladı. Sonunda Lût'u ve malını kurtardı." denilmektedir. Şu hâlde nasıl olur da İbrâhim bundan sonra Lût'u bu şekilde kaybeder? Bu durum peygamberlerin vasıflarından ve asaletlerinden değildir. Aynı zamanda hayır ve güzellikten bir paya sahip olan hiçbir kimsenin özelliği de değildir. Bu olsa olsa, dalâletten başka bir fayda ve öğüt içermeyen bu çirkin hurafeleri onlar hakkında uyduran köpeklerin sıfatlarıdır. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Firavun, İbrâhim'in Hanımı Sâre'yi Esir Alıyor]

[746] Ellerindeki muharref Tevrat'ın iki yerinde şöyle denilmektedir: İbrâhim'in (a.s.) hanımı Sâre'yi Mısır kralı Firavun aldı ve yine Hıls'ın kralı Ebû Mâlik de onu ikinci defa esir aldı. Allah Teâlâ, Sâre'yi İbrâhim'e (a.s.) geri vermeleri gerektiğini bu iki krala uykularında gösterdi. Tevrat'ta, İbrâhim'in Harran'dan ayrıldığında yetmiş beş yaşında olduğu zikredilir. O, yüz yaşında iken İshâk'ın babası olmuştu. Sâre ise çocuk doğurduğunda doksan yaşında idi. Böylece İbrâhim'in Sâre'den on yaş büyük olduğu ortaya çıkmaktadır.[224]

[٧٤٤] وذكروا في بعض توراتهم أنه كلمته الملائكة، وأن الله تعالى أرسلهم إليه، فصح بإقرارهم أنه نبي الله عز وجل، وهم يقولون: إنه بقي في تلك المغارة شريدًا طريدًا فقيرًا لا شيء له يرجع إليه. فكيف يدخل في عقل من له أقل إيمان أن إبراهيم عليه السلام يترك ابن أخيه الذي تغرب معه وآمن به. ثم تنبأ مثله يضيع ويسكن في مغارة مع ابنتيه فقيرًا هالكًا. وهو على ثلاثة أميال منه؟ وإبراهيم على ما ذكر في التوراة عظيم المال، مفرط الغنى، كثير اليسار من الذهب والفضة، والعبيد والإماء، والجمال والبقر والغنم والحمير.

[٧٤٥] ويقولون في توراتهم: أنه ركب في ثلاثمائة مقاتل وثمانية عشر مقاتلاً لحرب الذين سبوا لوطًا وماله حتى استنقذوه وماله. فكيف يضيعه بعد ذلك هذا التضييع؟ ليست هذه صفات الأنبياء ولا كرامتهم، ولا صفات من فيه شيء من الخير؟ لكن صفات الكلاب الذين وضعوا لهم هذه الخرافات الباردة التي لا فائدة فيها ولا موعظة، ولا عبرة حتى ضلوا بها، ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل [فرعون يأسر سارة زوجة إبراهيم عليه السلام]

[٧٤٦] وفي موضعين من توراتهم المبدلة :أن سارة امرأة إبراهيم عليه السلام أخذها فرعون ملك مصر، وأخذها ملك الخلص أبو مالك مرة ثانية، وأن الله سبحانه وتعالى أرى الملكين في منامهما ما أوجب ردها إلى إبراهيم عليه السلام. وذكر أن سن إبراهيم عليه السلام إذ انحدر من حران خمسة وسبعون عامًا، وأن إسحاق ولد له وهو ابن مائة سنة، ولسارة إذ ولد تسعون عامًا. فصح أنه كان يزيد عليها عشر سنين.

[747] Tevrat'ta, İshâk'ı doğurduktan sonra Hıls kralının Sâre'yi esir aldığı zikredilir. Kendi ifadeleriyle kabul ettiklerine göre Sâre, İshâk ile müjdelendiğinde yaşlı ve acûze bir kadındı. Doksan yaşını geçtiği halde İshâk'ı doğurmasından sonra bu nasıl olur? Bu yaştaki bir kadının kralı baştan çıkarması muhal olan şeylerdendir. İbrâhim, her iki seferinde de Sâre'nin kendi kardeşi olduğunu söylemişti. Tevrat'ta İbrâhim'in krala, "O, benim anneden değil babadan kız kardeşimdir, sonra da eşim oldu." dediği zikredilir. Ellerindeki Tevrat'ın metninde İbrâhim'e (a.s.) kız kardeşiyle evlendiğini nispet ederler. Bu sözü, şahit olduğum bazı kimseler araştırdılar. Onlardan biri, İbnü'n-Nağrâlî diye bilinen kâtip İsmâil b. Yûsuf'tur.[225] O bana şöyle dedi: Tevrat'taki "kız kardeş (uht)" kelimesinin açıklaması, İbrânîcede "kız kardeş" ve "akraba" anlamına gelmektedir. Bunun üzerine ona "Bu lafzın, 'O, anneden değil babadan kız kardeşimdir.' sözündeki kullanımı kelimenin burada "akraba" anlamına gelmesine mânidir." dedim. Böylece İbrâhim'in "uht/kız kardeş" kelimesiyle baba tarafından kız kardeş anlamını kastettiği hususu zorunlu olarak anlaşılmaktadır. En azından bu durum, uzak durmaya çalıştıkları neshin ispatıdır. Bunun üzerine İsmâil b. Yûsuf, meseleyi karıştırdı ve delil olarak herhangi bir şey ortaya koyamadı.

Fasl [İbrâhim'in Birden Fazla Hanımının Olduğu]

[748] Sonra Tevrat'ta Sâre'nin ölümü anlatılır ve şöyle denilir: "İbrâhim (a.s.), adı Ketura olan bir kadın ile evlendi. Bu kadın İbrâhim'e Zimran'ı, Yikşan'ı [Yokşan], Medan'ı, Midyan'ı, Yişbak ve Şûhâ'yı [Şuah] doğurdu. İbrâhim bütün malını İshâk'a bıraktı. Câriyelerin oğullarına ise hediyeler verdi ve onları İshâk'tan uzaklaştırdı."[226]

[749] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu, peş peşe gelen ve tertip edilen kelâmın tamamıdır. Tevrat, Sâre hayatta iken İbrâhim'e ait -İsmâil'in (a.s.) annesi Hâcer hariç- ne bir hanım ne de çocuk doğuran bir câriyeden bahseder. Aynı şekilde Tevrat, Sâre'den sonra da İbrâhim'e ait olmak üzere ne bir eş ne bir câriye ne de Ketura'nın ve çocuklarının dışında bir evlat zikreder. Onların kitaplarında Ketura'nın Rebez kralının kızı olduğu zikredilir. Rebez, bugün Belkâ'nın yakınında Amman bölgesidir.[227] Bunlar, bir kısmı diğer bir kısmını yalanlayan haberlerdir.

[٧٤٧] وذكر أن ملك الخلص أخذها بعد أن ولدت إسحاق وهي عجوز مسنة بإقرارها بلسانها. إذ بشرت بإسحاق فكيف بعد أن ولدته وقد جاوزت تسعين عامًا، ومن المحال أن تكون في هذا السن تفتن ملكًا، وأن إبراهيم قال في كلتا المرتين هي أختي، وذكر عن إبراهيم أنه قال للملك هي أختي بنت أبي لكن ليست من أمي فصارت لي زوجة. فنسبوا في نص توراتهم إلى إبراهيم عليه السلام أنه تزوج أخته. وقد وقفت على هذا الكلام من بعض من شاهدناه منهم، وهو إسماعيل بن يوسف الكاتب المعروف بابن النغرالي. فقال لي: إن نص اللفظة في التوراة أخت وهي لفظة تقع في العبرانية على الأخت وعلى القريبة. فقلت يمنع من صرف هذه اللفظة إلى القريبة ها هنا قوله: لكن ليست من أمي وإنما هي بنت أبي. فوجب أنه أراد الأخت بنت الأدب وأقل ما في هذا إثبات النسخ الذي تفرون منه فخلط ولم يأت بشيء.

فصل [إبراهيم عليه السلام له أكثر من زوجة]

[٧٤٨] ثم ذكر موت سارة وقال: تزوج إبراهيم عليه السلام امراة اسمها قطورة. وولدت له زمران ويقشان ومدان ومديان ويشبق وشوحا. وأعطى إبراهيم جميع ماله لإسحاق وأعطى بني الإماء عطايا وأبعدهم عن إسحاق.

[٧٤٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا نص الكلام متتابعا مرتبًا، ولم يذكر له زوجة في حياة سارة، ولا أمة لها ولد إلا هاجر أم إسماعيل عليه السلام، ولا ذكر له بعد سارة زوجة ولا أمة، ولا ولدًا غير قطورة وبنيها، وفي كتبهم أن قطورة هذه بنت ملك الربذ وهو موضع عمان اليوم بقرب البلقاء وهذه أخبار يكذب بعضها بعضًا.

Fasl

[750] Sonra Tevrat, İshâk'ın (a.s.) hanımı olan Rafeka'nın[228] [Rebeka] -ki o Taroh'un oğlu Betuel'in kızıdır- kısır olduğunu bildirdi. İshâk, Allah'a yalvardı ve hanımı hamile kaldı ve karnındaki çocuklar itiştiler. Bunun üzerine kadın, "Durumun bu şekilde olacağını bilseydim, bunu istemezdim." dedi ve bunun sebebini yüce Allah'tan sormaya gitti. Ve Allah ona şöyle dedi: "Senin rahminde iki ümmet ve iki fırka var, bu ikisi birbirinden ayrılacaktır. Onlardan biri diğerinden daha büyüktür. Büyük olan küçük olana hizmet edecektir." Doğum zamanı geldiğinde karnında ikizler vardı; ilki kızıl doğdu, her tarafı kıllı cübbe gibiydi. Bundan dolayı onun adını Îsev [Esav] koydular. Ve ondan sonra kardeşi doğdu ve eliyle Îsev'in [Esav] topuğunu tutuyordu. Bu yüzden onu "Ya'kûb" diye isimlendirdi."[229]

[751] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allah'a yalan söylemeyi nispet ettiklerinden dolayı bu sefihlere yardım ve merhamet edilemez. Yüce Allah yalan söylemekten münezzehtir. Onların arasında Îsev'in [Esav] Ya'kûb'a ve Îsev'in oğullarının da Ya'kûb'un oğullarına hizmet etmediği hususunda asla bir ihtilaf yoktur. Bilakis Tevrat'ta şöyle bir kayıt vardır: "Ya'kûb, Îsev'i görünce yedi defa yere secde etti. Ya'kûb, Îsev'e boyun eğerek ve aşırı bir tezellül ile hitap ederdi. Son oğlu Bünyâmin hariç -zira o henüz doğmamıştı-, Ya'kûb'un çocuklarının hepsi Îsev'e secde ettiler. Ya'kûb, yaranmak için Îsev'e 550 baş deve, sığır, eşek, koyun ve keçi hediye etmişti. Ya'kûb, bunları kabul buyurmasını büyük bir lütuf olarak görmüştü. Îsevoğullarının güç ve kudretleri, devletlerinin başlangıcından yıkılmasına kadar geçen müddet içinde İsrâiloğullarının üzerinde idi. Ya onlara hükmediyorlardı ya da onlarla eşit konumda oluyorlardı. İsrâiloğulları ise devletleri boyunca Îsevoğullarına asla hükmetmediler. "Ey müslümanlar! Bu çirkinliklerden dolayı şaşkınlığa uğradınız değil mi? Sizin dışınızdakileri imtihan ettiği dalâlet ve körlükten sizi selâmette kıldığı için Allah'a hamd ediniz.

فصل

[٧٥٠] ثم ذكر أن رفقة بنت بتوئيل بن تارح زوجة إسحاق عليه السلام كانت عاقرًا قال: فشفعه الله وحملت وازدحم الولدان في بطنها. وقالت: لو علمت أن الأمر هكذا كان يكون ما طلبته، ومضت لتلتمس علمًا من الله عز وجل. فقال لها الله في بطنك أمتان وحزبان يفترقان منه، أحدهما أكبر من الآخر، والكبير يخدم الصغير. فلما كانت أيام الولادة إذ بتوأمين في بطنها. وخرج الأول أحمر كله كفروة من شعر فسمي عيسو وبعد ذلك خرج أخوه ويده ممسكة بعقب عيسو فسماه يعقوب.

[٧٥١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: لا مؤنة على هؤلاء السفلة في أن ينسبوا الكذب إلى الله عز وجل وحاشى لله أن يكذب، ولا خلاف بينهم في أن عيسو لم يخدم قط يعقوب، وأن بني عيسو لم تخدم قط بني يعقوب بل في التوراة نصًا: أن يعقوب سجد على الأرض سبع مرات لعيسو إذ رآه وأن يعقوب لم يخاطب عيسو إلا بالعبودية والتذلل المفرط وأن جميع أولاد يعقوب حاشا بنيامين الذي لم يكن ولد بعد كلهم سجدوا لعيسو. وأن يعقوب أهدى لعيسو مداراة له خمسمائة رأس وخمسين رأسًا من إبل وبقر وحمير وضأن ومعز. وأن يعقوب رآها منة عظيمة إذ قبلها منه، وأن بني عيسو لم تزل أيديهم على إقفاء بني إسرائيل من أول دولتهم إلى انقطاعها. إما يتملكون عليهم أو يكونون على السواء معهم، وأن بني إسرئيل لم يملكوا قط أيام دولتهم بني عيسو. فأعجبوا لهذه الفضائح أيها المسلمون، واحمدوا الله على السلامة مما ابتلي به غيركم من الضلال والعمى.

Fasl [İshâk'ın, Oğlu Îsev'den [Esav] Kendisi için Avlanmasını İstemesi]

[752] Sonra Tevrat'ta şu olay anlatılır: İshâk, oğlu Îsev'e [Esav] "Ey oğlum! Yaşlandım ve öleceğim günü de bilmiyorum. Kırlara çıkıp benim için bir hayvan avla. Sevdiğim bir yemek yap ve yemem için onu bana getir. Böylece ölmeden önce seni kutsayayım." dedi. Îsev ve Ya'kûb'un anneleri Rafeka [Rebeka], oğlu Ya'kûb'a iki oğlak boğazlayıp getirmesini, bundan yemek yapmasını ve babası İshâk'a -yesin ve onu kutsasın diye- götürmesini istedi. Ya'kûb annesine, "Ama kardeşim Îsev'in bedeni kıllı, benimki ise kılsız." dedi, "Ya babam bana dokunursa? O zaman kendisini aldattığımı anlar. Kutsama yerine üzerime lânet getirmiş olurum." dedi. Annesi, "Sana gelecek lânet bana gelsin, oğlum." dedi. Ya'kûb, annesinin dediğini yaptı. Rafeka [Rebeka], büyük oğlu Îsev'in [Esav] giysilerini aldı ve onları Ya'kûb'a giydirdi. Ellerinin üstünü ve ensesini oğlak derisiyle kapladı. Yaptığı yemeği ona verdi. Ya'kûb babasının yanına varıp, "Baba!" diye seslendi. Babası, "Sen kimsin oğlum?" dedi. Ya'kûb, "Ben ilk oğlun Îsev'im." diye karşılık verdi, "Bana söylediklerinin hepsini yaptım. Lütfen kalkıp otur, getirdiğim av etini ye. Öyle ki beni kutsayabilesin." İshâk, Ya'kûb'a "Yaklaş, oğlum" dedi, "Sana dokunayım, gerçekten oğlum Îsev misin, değil misin anlayayım." Ya'kûb babasına yaklaştı. Babası ona dokunarak, "Ses Ya'kûb'un sesi ama eller Îsev'in elleri…" dedi. İshâk, tekrar sordu: "Sen gerçekten oğlum Îsev misin?" Ya'kûb, "Evet!" diye cevap verdi. Bunun üzerine İshâk, onu kutsadı ve şunları söyledi: "Halklar sana kulluk etsin, uluslar boyun eğsin, kardeşlerine egemen ol, annenin oğulları sana secde etsin."

[753] Sonra Tevrat'ta Îsev'in [Esav], babası İshâk'a av etiyle geldiği zikredilir. İshâk, hadisenin detaylarını anlayınca Ya'kûb hakkında Îsev'e [Esav], "Onu sana egemen kıldım. Bütün kardeşlerini onun hizmetine verdim." dedi. Îsev [Esav], kendisini de kutsaması için babasına ısrarda bulundu. Bunun üzerine babası isteğini yerine getirdi ve onun kutsanması hakkında şöyle dedi: "Göklerin çiyinden, zengin topraklardan uzak yaşayacaksın. Kılıcınla yaşayacak, kardeşine hizmet edeceksin. Ama özgür olmak isteyince, onun boyunduruğunu kırıp atacaksın."[230]

فصل [طلب إسحاق من ابنه عيسو أن يصيد صيدًا]

[٧٥٢] ثم ذكر أن إسحاق قال لابنه عيسو يا بني قد شخت ولا أعلم يوم موتي فاخرج وصد لي صيدًا، واصنع لي منه طعامًا كما أحب، وائتني به لآكله كي تباركك نفسي قبل أن أموت. وأن رفقة أم عيسو ويعقوب، أمرت يعقوب ابنها أن يأخذ جديين، وتصنع هي منهما طعامًا، ويأتي يعقوب إلى إسحاق أبيه ليأكله ويبارك عليه، وأن يعقوب قال لأمه: إن عيسو أخي أشعر وأنا أجرد، لعل أبي أن يحس بي وأكون عنده كاللاعب وأجلب على نفسي لعنة لا بركة. فقالت له أمه علي استدفاع لعنتك، وإن يعقوب فعل ما أمرته به أمه. فأخذت هي ثياب عيسو ابنها الأكبر وألبستها يعقوب، وجعلت جلود الجديين على يديه وعلى حلقه، وأعطته الطعام. وجاء به إلى أبيه، فقال له: يا أبي فقال له إسحاق: من أنت يا ولدي؟ قال: يعقوب: أنا ابنك عيسو بكرك صنعت جميع ما قلت لي، فاجلس وتأكل من صيدي لتبارك علي. وأن إسحاق قال ليعقوب: تقدم حتى أحسك يا بني. هل أنت ابني عيسو أم لا؟ فتقدم يعقوب فجسه إسحاق، وقال: الصوت صوت يعقوب واليدان يدا عيسو. وقال: هل أنت هو ابني عيسو؟ فقال: أنا. فبارك عليه، وقال له في بركته تلك: تخدمك الأمم وتخضع لك الشعوب، وتكون مولى إخوتك، وتسجد لك بنو أمك.

[٧٥٣] ثم ذكر أن عيسو أتى بالصيد إلى إسحاق، فلما عرف إسحاق القصة. قال لعيسو عن يعقوب: قد صيرته سلطانًا وجعلت جميع إخوته عبيدًا. فرغب إليه عيسو في أن يباركه أيضًا. ففعل وقال في بركته هو ذا بلا دسم الأرض يكون مسكنك، وبلا ندى السماء من فوق، وبسيفك تعيش، ولأخيك تستعبد، ولكن يكون حينما تجمح أنك تكسر غيرة عن عنقك.

[754] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde çirkinlikler, yalanlar ve tahrife benzeyen hususlar vardır.

[755] Bunların **ilki**: Allah'ın nebîsi olan Ya'kûb'a (a.s.) babasını kandırdığını ve aldattığını nispet etmeleridir. Bu durum, kâfir ve düşman dahi olsalar, kendisinde hayır bulunan insan evlâdından uzak bir şeydir. Nasıl olur da bir peygamber, kendisi de peygamber olan babasına böyle bir şey yapabilir. Bu çok kötü bir şeydir. Bu yalanın karanlığı nerede, *"Allâh'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar, hâlbuki yalnız kendilerini aldatırlar da farkında olmazlar."*[231] şeklinde yüce Allah'ın sözündeki doğruluğun nûru nerede?

[756] İkincisi: Ya'kûb'un kutsanmasının aldatma, kandırma ve hile yoluyla Îsev'den [Esav] çalınmış ve alınmış olduğunun haber verilmesidir. Halbuki peygamberler (a.s.) böyle davranmaktan münezzehtir. Ömrüme yemin olsun ki bu yahudilerin usulüdür. Onların içinde ancak habis ve sahtekâr kimselerle karşılaşırsın ki bunun dışında kalanlar oldukça nadirdir.

[757] Üçüncüsü: Yüce Allah'ın hükmünü icra edip nimetini aldatma ve kandırma yoluyla Ya'kûb'a verdiğinin bildirilmesidir. Allah böyle davranmaktan münezzehtir.

[758] Dördüncüsü: Bu saçmalığı yahudilerin kitabına yazan bu aşağılık herifin iddiasına göre Ya'kûb (a.s.) İshâk'ı kandırdığı zaman ve İshâk (a.s) onu kutsadığında aslında İshâk (a.s) bu kutsama ile Îsev'i [Esav] kastetmiştir ve ona dua etmiştir; Ya'kûb'a değil. Ki bu hususta hiç kimsenin şüphesi yoktur. Şayet onların (zerre kadar) bir aklı varsa o zaman buradaki aldatmada ne tür bir fayda vardır? Bu durum, Râfizîlerden olup da "Yüce Allah, Cebrâil'i Ali'ye elçi olarak göndermişti; fakat Cebrâil yanıldı ve Muhammed'e gitti." şeklinde söz söyleyen Gâliyye'nin[232] ahmaklığına benzemektedir. Aynı şekilde İshâk da Îsev'i [Esav] kutsadı. Ancak kutsama hatalı oldu ve Ya'kûb'a geçti. Allah'ın lâneti bu iki grup üzerine olsun. İşte bu hususlar, bu meseledeki çirkinlik ve aldatmanın çeşitleridir.

[٧٥٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وفي هذا الفصل فضائح وأكذوبات وأشياء تشبه الخرافات:

[٧٥٥] **فأول** ذلك، إطلاقهم على نبي الله يعقوب عليه السلام أنه خدع أباه وغشه، وهذا مبعد عمن فيه خير من أبناء الناس مع الكفار والأعداء. فكيف من نبي مع أبيه نبي أيضًا. هذه سوآت مضاعفات أين ظلمة هذا الكذب من نور الصدق في قول الله تعالى: ﴿يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ﴾

[٧٥٦] **وثانية**، وهي إخبارهم أن بركة يعقوب إنما كانت مسروقة مأخوذة بغش وخديعة وتخابث. وحاش للأنبياء عليهم السلام من هذا. ولعمري أنها لطريقة اليهود فما تلقى منهم إلا الخبيث المخادع إلا الشاذ.

[٧٥٧] **وثالثة**، وهي أخبارهم أن الله تعالى أجرى حكمه وأعطى نعمته على طريق الغش والخديعة، وحاش لله من هذا.

[٧٥٨] **ورابعة**، وهي التي لا يشك أحد في أن إسحاق عليه السلام إذ بارك يعقوب إذ خدعه بزعم النذل الذي كتب لهم هذا الهوس إنما قصد بتلك البركة عيسو. وله دعا لا ليعقوب. فأي منفعة للخديعة ههنا لو كان لهم عقل. وما أشبه هذه القضية إلا بحمق الغالية من الرافضة القائلين: إن الله تعالى بعث جبريل إلى علي فأخطأ جبريل وأتى إلى محمد. وهكذا بارك إسحاق على عيسو. فأخطأت البركة ومضت إلى يعقوب فعلى كلتا الطائفتين لعنة الله فهذه وجوه الخبث والغش في هذه القضية.

[759] Yalan çeşitlerine gelince, gerçekten bu oldukça fazladır. Burada onlar, Allah Teâlâ'nın Elçisi ve Resulü olduğu halde Ya'kûb'a (a.s.) dört yerde yalan söylemeyi nispet etmişlerdir.

[760] Bunların **ilki**, Ya'kûb'un babası İshâk'a "Ben senin ilk oğlun Îsev'im." demesidir. Bu cümlede **iki tane** yalan vardır. Çünkü o ne oğlu Îsev'dir ne de büyük oğuldur. **Üçüncüsü** ise, Ya'kûb'un babasına söylediği, "Bana dediğin şeylerin hepsini yaptım. Otur ve avladığım hayvanın etinden ye." sözüdür. Bu cümlede de **iki yalan** vardır. Çünkü İshâk, ona bir şey dememişti ve Ya'kûb da babasına kendi avından yedirmemişti.

[761] Diğer yalanlara gelince, bu İshâk'ın kutsamasının sonuçsuz kalmasıdır. Çünkü İshâk Ya'kûb'a "Milletler sana hizmet edecek, kabileler sana boyun eğecek ve sen kardeşlerinin efendisi olacaksın ve ananın oğulları sana secde edecekler." demiş, Îsev'e [Esav] ise, "Kardeşine kulluk edeceksin." şeklinde buyurmuştur. Bunlar peş peşe gelen yalanlardır. Allah'a yemin olsun ki milletler ne Ya'kûb'a ne de ondan sonra oğullarına hizmetkâr oldular; ne kabileler onlara boyun eğdiler ne de onlar kardeşlerine üstün geldiler; ne onlara (İsrâiloğullarına) secde ettiler ne de annesinin oğulları Ya'kûb'a secde etti. Bilakis İsrâiloğullarının nesli/oğulları, her bölgedeki her tür millete hizmet etti. Yahudiler, kendi devletleri zamanında da sonrasında da eski ve yeni kavimlere boyun eğdiler.

[762] Eğer bunun (Ya'kûb'un kutsaması ve müjdesinin) ileride gerçekleşeceğini söylerlerse, işte bu onlara cevabımızdır:

"*Sizler kesin olarak küçükleri ele geçirdiğinizi (umut ediyorsunuz) / Hâlbuki boş beklentiler ayak takımının sermayesidir.*
Heyhât (ne kadar da yanlış) Küçükler yaşamak için bahara ulaşacaklarını sanıyorlardı / Halbuki büyükleri bile bahara ulaşamamıştı."

[763] Özellikle bütün zaman dilimleri (âmâd) geçip gitmesine ve son bulmasına rağmen (onlar bu şekilde temennide bulunurlardı.) Öyle ki söz konusu zaman dilimlerinin kendi durumları (hâkimiyetleri/devletleri) geri dönünceye kadar, sona ermeyeceğini haber veriyorlardı. Biliniz ki ortadan kalkan her ümmet geri dönmeyi bekler ve İsrâiloğullarının kendileri için temenni ettikleri gibi geri dönüşü (ric'at) temenni ederler ve bu konuda, söz konusu kimselerin dönüş takvimi gibi bir dönüş ve buluşma zamanı zikrederler. Beklenti aynı beklentidir, bunlar arasında bir fark yoktur.

[٧٥٩] وأما وجوه الكذب فكثيرة جدًا من ذلك: نسبتهم الكذب إلى يعقوب عليه السلام وهو نبي الله تعالى ورسوله في أربعة مواضع.

[٧٦٠] **أولها**، قوله لأبيه إسحاق أنا ابنك عيسو وبكرك. فهذه كذبتان في نسق لأنه لم يكن ابنه عيسو ولا كان بكره. **وثالثة**، قوله لأبيه صنعت جميع ما قلت لي فاجلس وكل من صيدي فهذه كذبتان في نسق لأنه لم يكن قال له شيئًا ولا أطعمه من صيده.

[٧٦١] وكذبات أخر: وهي بطلان بركة إسحاق إذ قال له: تخدمك الأمم وتخضع الشعوب وتكون مولى إخوتك ويسجد لك بنو أمك وقوله لعيسو: ولأخيك تستعبد وهذه كذبات متواليات، والله ما خدمت الأمم قط يعقوب ولا بنيه بعده، ولا خضعت لهم الشعوب، ولا كانوا موالي إخوتهم، ولا سجد لهم ولا له بنو أمه بل بنو إسرائيل خدموا الأمم في كل بلدة وفي كل أمة، وهم خضعوا للشعوب قديمًا وحديثًا في أيام دولتهم وبعدها.

[٧٦٢] فإن قالوا سيكون هذا قلنا لهم:

قَدْ حَصَلْتُمْ عَلَى الصِّغَارِ يَقِينًا وَالْأَمَانَي بَضَائِعِ السُّخَفَاءِ هَيْهَات
تَرجّى رُبَيْعُ أَنْ سَتَحْيَا صِغَارُهَا بِخَيْرٍ وَقَدْ أَعْيَا رَبِيعاً كِبَارُهَا

[٧٦٣] لا سيما مع تقضي جميع الآماد التي كانوا ينبئون بأنها لا تنقضي حتى يرجع أمرهم، واعلموا أن كل أمة أدبرت فإنهم ينتظرون من العودة، ويمنون أنفسهم من الرجعة بمثل ما تمنى به بنو إسرائيل أنفسها، ويذكرون في ذلك مواعيد كمواعيدهم، فأمل كامل ولا فرق.

Nitekim İran Mecûsîlerinin sığır binicisi Behrâm Hemavend'i beklemeleri, yine Râfizîlerin Mehdî'yi beklemeleri, bulutları gözetleyen hıristiyanların bekleyişi, başka bir hikâyeden dolayı Sâbiîler'in bekleyişi ve onların dışındakilerin Süfyânî'yi beklemeleri böyledir. [Şair şöyle demiştir:][233]

"Her ne kadar bir faydası ve yararı olmasa da
Avcı onu anmakla lezzet almayı temenni etti.
İç organlardaki ateş gibi günlere öfkelenmektir,
Fakat o, tutuklunun kelepçeye[234] öfkelenmesi gibidir."

[764] Tevrat'ta geçen "Kardeşlerine efendi ol, ananın oğulları sana secde etsinler." şeklindeki söze gelince, hayatım üzerine yemin olsun ki bunun zıddı açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü onların Tevrat'ında şöyle denilmektedir: "Ya'kûb, amcasının oğlu Laban [Lavan] b. Nahor b. Lamek'in çobanıydı ve ona yirmi yıl hizmet etmişti. Bundan sonra Ya'kûb ve bütün çocukları -henüz doğmamış olanlar hariç- kardeşi Îsev'e [Esav] pek çok defa boyun eğmişlerdir. Îsev [Esav], Ya'kûb'a asla secde etmedi ve Ya'kûb'un oğullarından hiçbiri Îsev'in [Esav] oğullarına kral olmadı. Ya'kûb, Îsev'e [Esav] yönelik hitaplarında ona karşı kulluk gösterdi. Halbuki Îsev [Esav], Ya'kûb'a kullukta bulunmadı. Nitekim Îsev [Esav], Ya'kûb ile karşılaştığında ona çocuklarından sormuş, Ya'kûb da "Onlar, senin kuluna Allah'ın lütfettiği çocuklardır." şeklinde cevap vermiştir.[235] Yine Ya'kûb, Îsev'in [Esav] rızasını kazanmak istemiş ve şöyle demiştir: "Şüphesiz ben senin yüzüne, Allah'ın güzelliğine bakan bir kimse gibi baktım. Benden razı ol ve sana getirdiğim hediyemi kabul buyur."[236] O zaman Îsev [Esav], Ya'kûb'un hediyesinden önce Harra'da idi.

[765] Îsev [Esav] ve oğullarının Ya'kûb'a ve oğullarına efendi olduklarını görmekteyiz. Yine ellerindeki Tevrat'ın şahitliğine göre -İsrâiloğulları, Filistin ve Ürdün'deki miraslarına sahip olmadan uzun müddet önce- Îsev'in [Esav] oğulları eş-Şurat dağları olan Seir'deki miraslarına ve Lûtoğulları da Moab ve Amman'daki miraslarına sahip olmuşlardı. Sonra kitaplarının kabul ettiğine göre Îsev [Esav] ve Lûtoğulları, İsrâiloğulları devleti müddetince İsrâiloğullarına üstün gelmişler ya da onlarla eşit konumda olmuşlardır.

كانتظار مجوس الفرس بهرام هماوند راكب البقرة، وانتظار الروافض للمهدي، وانتظار النصارى الذين ينتظرون في السحاب، وانتظار الصائبين أيضًا لقصة أخرى وانتظار غيرهم للسفياني:

تَمَنٍّ يَلَذُّ المُستَهامُ بِمِثلِهِ   وَإِن كانَ لا يُغني فَتيلًا وَلا يُجدي
وَغَيظٌ عَلى الأَيّامِ كَالنارِ في الحَشا   وَلَكِنَّهُ غَيظُ الأَسيرِ عَلى القِدِّ

[٧٦٤] وأما قوله تكون مولى إخوتك ويسجد لك بنو أمك. فلعمري لقد صح ضد ذلك جهارًا، إذ في توراتهم أن يعقوب كان راعي ابن عمه لابان بن ناحور بن لامك وخادمه عشرين سنة، وأنه بعد ذلك سجد هو وجميع ولده حاشا من لم يكن خلق منهم بعد لأخيه عيسو مرارًا كثيرة. وما سجد عيسو قط ليعقوب قط. ولا ملك قط أحد من بني يعقوب بني عيسو، وأن يعقوب تعبد لعيسو في جميع خطابه له، وما تعبد قط عيسو ليعقوب، وسأله عيسو عن أولاده فقال له يعقوب: هم أصاغر من الله بهم على عبدك، وأن يعقوب طلب رضاء عيسو. وقال له: إني نظرت إلى وجهك كمن نظر إلى بهجة الله فارض عني. واقبل ما أهديت إليك وأن عيسو بالحرا قبل هدية يعقوب حينئذ.

[٧٦٥] فما نرى عيسو وبنيه إلا موالي يعقوب وبنيه. وكذلك ملك بنو عيسو بإقرار توراتهم ميراثهم لساعير وهي جبال الشراة، وبنو لوط ميراثهم بمواب وعمان، قبل أن يملك بنو إسرائيل ميراثهم بفلسطين والأردن بدهر طويل. ثم لم يزالوا يتغلبون على بني إسرائيل أو يساوونهم طول دولة بني إسرائيل بإقرار كتبهم،

Dolayısıyla İsrâiloğulları hiçbir zaman Esavoğullarına, Lûtoğullarına ve İsmâiloğullarına hükümran olamamışlardır. Yine kitaplarının kabulüyle Esavoğulları ve Lûtoğulları, İsrâiloğulları devletinin yıkılmasından ve miraslarından çıkarılmalarından sonra bile Seir, Moab ve Amman’a sahip olmaya devam etmişlerdir. Sonra İsmâiloğulları, günümüze gelinceye kadar onlara egemen olmuştur. Şu hâlde söz konusu kutsama ve bereketli kılma eyleminin ters döndüğü anlaşılmaktadır. Dalâlete düşmekten Allah’a sığınırız. Fakat -onların iddialarına göre- çirkinlikle alınan ve hırsızlıkla el konulan kutsamanın hakikati tersinin ve zıddının tezahür etmesidir.

Fasl [Ya‘kûb’un Dayısı Laban’a Hizmetinin Anılması]

[766] Sonra Tevrat’ta şunlar anlatılır: Ya‘kûb, dayısı Laban [Lavan] b. Betuel’e doğru yola çıktı. Dayısından kızı Râhîl’i [Rahel] istedi ve dayısı Laban’a: “Küçük kızın Râhîl için sana yedi yıl hizmet ederim.” dedi. Bunun üzerine Laban Ya‘kûb’a “Onu sana vermem başka bir adama vermemden daha iyidir. Benim yanımda kal.” dedi.[237]

[767] Ya‘kûb, Râhîl [Rahel] için yedi yıl hizmet etti. Bu yedi yıl, Râhîl’e [Rahel] olan sevgisinden dolayı Ya‘kûb’a kısa bir zaman gibi geldi. Ya‘kûb, Laban’a [Lavan] “Eşimi bana ver, günlerimi doldurdum, onunla evleneyim.” dedi. Laban [Lavan], bütün yöre halkını toplayıp bir düğün ziyafeti (velîme) verdi. Gece olunca kızı Lea’yı aldı ve damadın yanına koydu. Ya‘kûb onunla yattı. Sabah olunca Ya‘kûb bir de baktı ki yanındaki Lea! Laban’a, “Nedir bu yaptığın?” dedi, “Ben Râhîl için yanında çalışmadım mı? Niçin beni aldattın?” Laban, “Bizim buralarda adettir. Büyük kız dururken küçük kız evlendirilmez.” dedi, “Bu bir haftayı tamamla, Râhîl’i de sana veririz. Yalnız ona karşılık yedi yıl daha yanımda çalışacaksın.” Ya‘kûb kabul etti. Lea’yla bir hafta geçirdi. Sonra Laban kızı Râhîl’i de hanımı olsun diye ona verdi.[238]

[768] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu fasılda, görülmemiş ve alışılmamış şeyler vardır. Bunlardan biri, Ya‘kûb’un Râhîl ile evlendiğini, ancak başka bir kadınla beraber olduğunu, nikâhsız bir şekilde Râhîl’in kız kardeşi Lea’nın Ya‘kûb’un yatağına girdiğini ve Lea’dan altı erkek ve bir kız çocuğunun dünyaya geldiğini kabul etmeleridir.

وما ملك بنو إسرائيل قط بني عيسو، ولا بني لوط ولا بني إسماعيل بإقرارهم. ولقد بقي بنو عيسو وبنو لوط بإقرار كتبهم في ميراثهم بساعير ومواب وعمان بعد هلاك دولة بني إسرائيل، وأخرجهم عن ميراثهم ثم ملكهم بنو إسماعيل إلى اليوم، فما نرى تلك البركة كانت إلا معكوسة. ونعوذ بالله من الخذلان. ولكن حق البركة المسروقة المأخوذة بالخبث في زعمهم أن تخرج معكوسة منكوسة.

فصل [ذكر خدمة يعقوب لابان]

[٧٦٦] ثم ذكر أن يعقوب إذ مضى إلى خاله لابان بن بثوال خطب إليه ابنته راحيل. وقال له: أخدمك سبع سنين في راحيل ابنتك الصغرى. فقال له لابان: أن أعطيك إياها أحسن من أن أعطيها رجلًا آخر. أقم عندي.

[٧٦٧] وخدم يعقوب في راحيل سبع سنين، وصارت عنده أيامًا يسيرة في محبته لها. وقال يعقوب للابان: أعطني زوجتي إذ قد كملت أيامي، فأدخل بها، وجمع لابان جميع أهل الموضع وصنع وليمة. فلما كان بالعشي أخذ ليئة ابنته وزفها إليه ودخل بها فلما كان بالغد ورأى أنها ليئة قال للابان: ماذا صنعت؟ أليس في راحيل خدمتك؟ فلم خدعتني؟ فقال لابان: لا نصنع هكذا في موضعنا أن نزوج الصغرى قبل الكبرى. أكمل أسبوع هذه، وأعطيك أيضًا هذه بخدمة سبع سنين أخرى، وصنع يعقوب كذلك، وأكمل أسبوع ليئة وأعطى راحيل ابنته لتكون له زوجة.

[٧٦٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** في هذا الفصل آبدة الدهر. وهي إقرارهم أن يعقوب عليه السلام تزوج راحيل فأدخلت عليه غيرها فحصلت ليئة إلى جنبه بلا نكاح. وولد لها منه ستة ذكور وابنة.

Halbuki bu zinânın ta kendisidir. O, evlenmediği bir kadını -hile yoluyla- almıştır. Allah, nebîsini böyle bir çirkinlikten muhafaza etmiştir. Yine peygamberleri Mûsâ, Hârûn, Dâvûd ve Süleymân'ı da zinânın neticesinde dünyaya gelmekten korumuştur. Bu durum, yukarda anlatılan şeylerin, din ile alay eden zındık birisinin uydurması olduğuna zorunlu olarak şâhitlik etmektedir.

[769] Şayet onlar, "Ya'kûb, Lea ile evlenmek zorunda kalmıştır çünkü o, Lea'nın evlendiği kadın olmadığını anlamıştır." derlerse, şöyle cevap veririz: Buna göre sizin için bu şekildeki birlikteliklere izin vermemiz (müsamaha göstermemiz) gerekir. Dolayısıyla nesih kaçınılmaz olarak sabit olmuştur. Çünkü iki kız kardeşle birlikte aynı anda evlenmek sizin Tevrat'ınızda yasaktır.

[770] Yahudilerden bazıları bu konuda bana, Mûsâ'dan önce Allah Teâlâ'dan kanunların nâzil olmadığını söyledi. Ona, bu dediğinin yalan olduğunu söyledim. Ellerindeki Tevrat'ın metninde yüce Allah'ın Nûh'a (a.s.) şöyle dediği ifade edilmemiş midir? "Hareket eden her hayvan size yiyecek olacaktır, yeşil ot gibi, size hepsini verdim. Fakat eti kanıyla yemeyeceksiniz. İçinizdeki kanlarınıza gelince onu arayacağım, isteyeceğim."[239] İşte bu, Mûsâ'dan (a.s.) önce mubah ve haram kılan bir kanundur.

Fasl [Ya'kûb'un Yolculuktan Dönmesi]

[771] Bundan sonra Tevrat olayı şöyle anlatır: Ya'kûb, hanımları ve çocuklarıyla birlikte dayısı Laban'ın [Lavan] yanından ayrıldı. Sabah olunca iki karısını, iki câriyesini, on bir oğlunu yanına alıp ırmağın karşısına geçirdi. Böylece Ya'kûb arkada yalnız kaldı. Bir adam gün ağarıncaya kadar onunla güreşti. Ya'kûb'u yenemeyeceğini anlayınca, onun uyluk kemiğinin başına çarptı. Öyle ki güreşirken Ya'kûb'un uyluk kemiği çıktı. Adam, "Bırak beni, gün ağarıyor." dedi. Ya'kûb, "Beni kutsamadıkça seni bırakmam." diye cevapladı. Adam, "Adın ne?" diye sordu. O, "Ya'kûb" diye cevap verdi. Adam, "Artık bugünden itibaren sana Ya'kûb değil, İsrâil denecek. Çünkü sen Allah'a üstün geldin, nasıl olur da insanlara üstün gelmezsin?" dedi. Ya'kûb, "Adını söyler misin?" diye sordu. Ama adam, "Neden adımı soruyorsun?" dedi. Sonra Ya'kûb'u bu yerde kutsadı. Bunun üzerine Ya'kûb, "Tanrı'yla yüz yüze görüştüm, ama canım sağ oldu." diyerek bu yere "Fenîel" [Peniel/Tanrı'nın yüzü] adını verdi.

وهذا هو الزنا بعينه، أخذ امرأة لم يتزوجها بخديعة. وقد أعاذ الله نبيه من هذه السوءة، وأعاذ الأنبياء عليهم السلام موسى وهارون وداود وسليمان من أن يكونوا من مثل هذه الولادة. وهذا يشهد ضرورة أنها من توليد زنديق متلاعب بالديانات.

[٧٦٩] فإن قالوا: لا بد أنه قد تزوجها إذ علم أنها ليست التي تزوج. قلنا فعلي أن نسمح لكم بهذا فالنسخ ثابت ولا بد لأن نكاح أختين معًا حرام في توراتكم.

[٧٧٠] وقد قال لي بعضهم في هذا لم تكن الشرائع نازلة من الله تعالى قبل موسى. فقلت: هذا كذب. أليس في نص توراتكم: أن الله تعالى قال لنوح عليه السلام: كل دبيب حي يكون لكم أكله كخضراء العشب أعطيتكم لكن اللحم بدمه لا تأكلوه. وأما دماؤكم في أنفسكم فسأطلبها. فهذه شريعة إباحة وتحريم قبل موسى عليه السلام.

فصل [عودة يعقوب من رحلته]

[٧٧١] وبعد ذلك ذكر أن يعقوب رجع من عند خاله لابان بنسائه وأولاده قال: ولما أصبح أجاز امرأتيه وجاريته وأحد عشر من ولده المخاضة، وبقي وحده وصارعه رجل إلى الصبح. فلما عجز عنه ضرب حق فخذه فانخلع حق فخذ يعقوب في مصارعته معه. وقال له: خلني لأنه قد طلع الفجر. قال: لست أدعك حتى تبارك علي. فقال له: كيف اسمك؟ قال: يعقوب. قال له: لست تدعى من اليوم يعقوب بل إسرائيل من أجل أنك كنت قويًا على الله فكيف على الناس؟ فقال له يعقوب: عرفني باسمك. فقال له: لو لم تسألني عن اسمي؟ وبارك عليه في ذلك الموضع. فسمي يعقوب ذلك الموضع فنيئيل. وقال: رأيت الله تعالى مواجهة وسلمت نفسي.

Ya'kûb Peniel'den ayrılırken güneş doğdu. Ayağından ötürü aksıyordu. Bundan dolayı İsrâiloğulları bugün bile uyluk boşluğu üzerindeki kalça adelesini yemezler. Çünkü Allah'ın dokunması ve sarsması sebebiyle Ya'kûb'un uyluk kemiğinin başındaki kısım çarpılmıştı.[240]

[772] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Bu fasılda, önceki saçmalıkların hepsini aşan, akıl sahiplerinin tüylerini ürperten bir iğrençlik vardır. Yüce Allah'a yemin olsun ki şayet yüce Allah, *"Allah'ın eli kapalıdır"*[241] ve *"Allah fakir biz ise zenginiz"*[242] sözleriyle yahudilerin küfürlerini bizlere açıklamamış olsaydı, dillerimiz bu büyük felaketlerin hikâyesini elbette konuşmazdı. Fakat biz, yüce Allah'ın onların iftiralarına dikkat çekerek açıkladıklarını okuduğumuz gibi bunları da reddetmek suretiyle hikâye ediyoruz.

[773] **Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi:** Tevrat burada Ya'kûb'un Allah Teâlâ ile güreştiğini anlattı. Allah bu iftiradan ve yaratılmışlara benzetilmekten münezzehken, nasıl olur da sadece kahramanlık ehli olan kimselerin yaptığı güreş oyunundan münezzeh olmasın! Akıl sahiplerine gelince bir zorunluluk olmadan bunu yapmazlar. Sonra bu çirkinlikle yetinmeyip -ellerindeki Tevrat'ın metnine göre- "Allah Teâlâ Ya'kûb ile güreşmekten âciz kaldı." dediler. Allah'ı Teâlâ'dan naklettikleri "Çünkü sen Allah'a üstün geldin, nasıl olur da insanlara üstün gelmezsin?" sözü ise onların Allah hakkındaki görüşlerini teyit etmektedir.

[774] Bana, İbrânîce konusunda oldukça bilgili birisi, söz konusu sebepten dolayı Tanrı'nın Ya'kûb'u "İsrâil" diye isimlendirdiğini ve onların dillerinde "îl" sözcüğünün şüphe ve hilâfa yer bırakmasızın yüce Allah'ın ismi olduğunu bildirdi. Dolayısıyla bunun mânası, güreşten sonraki durumu hatırlatması bakımından "isrullah"tır. Çünkü o, "Beni bırak" demiş, Ya'kûb da ona "Beni mübârek kılıncaya kadar seni bırakmayacağım." demişti.

[775] Ben her mahfilde tartışmaya katılan yahudilerin yüzlerine bu fasılda anlatılanları çaldım. Onlar, "Ya'kûb'un bilinmeyen birisiyle (el-vehîm) güreştiği" şeklindeki Tevrat'ın metnini kabul etmektedirler; "el-vehîm/bilinmeyen kimse" kelimesi ile de meleğin kastedildiğini ileri sürdüler. Bu durumda Ya'kûb, meleklerden herhangi biri ile güreşmiş olmaktadır.

وبزغت له الشمس بعد أن جاوز فنيئيل وهو يعرج من رجله. ولهذا لا يأكل بنو إسرائيل العقب الذي على حق الفخذ إلى اليوم لأنه ضرب حق فخذ يعقوب لمس الله وانقباضه.

[٧٧٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل شنعة عفت على كل من سلف يقشعر منها جلود أهل العقول، وبالله العظيم لولا أن الله عز وجل قص علينا كفرهم بقولهم: ﴿يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ﴾ وبقولهم: ﴿إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ﴾ لما نطقت ألسنتنا بحكاية هذه العظائم لكنا نحكيه منكرين له كما نتلوه فيما نصه عز وجل لنا تحذيرًا من إفكهم.

[٧٧٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ذكر في هذا المكان أن يعقوب صارع الله عز وجل، تعالى الله عن ذلك وعن كل شبه لخلقه، فكيف عن لعب الصراع الذي لا يفعله إلا أهل البطالة؟ وأما أهل العقول فلا يفعلونه لغير ضرورة ثم لم يكتفوا بهذه الشهرة حتى قالوا: إن الله عز وجل عجز عن أن يصرع يعقوب بنص كلام توراتهم، وحقق ذلك قولهم عن الله تعالى أنه قال: كنت قويًا على الله تعالى فكيف على الناس؟

[٧٧٤] ولقد أخبرني بعض أهل البصر بالعبرانية أنه لذلك سماه إسرائيل. وإيل بلغتهم هو اسم الله تعالى بلا شك ولا خلاف. فمعناه أسر الله تذكيرًا بذلك الضبط الذي كان بعد المصارعة. إذ قال له: دعني. فقال له يعقوب: لا أدعك حتى تبارك علي.

[٧٧٥] ولقد ضربت بهذا الفصل وجوه المتعرضين منهم للجدال في كل محفل. فثبتوا على أن نص التوراة أن يعقوب صارع الوهيم. وقال: إن لفظ الوهيم يعبر بها عن الملك، فإنما صارع ملكًا من الملائكة.

Bunun üzerine onlara şöyle dedim: “Kelâmın siyâkı zorunlu olarak dediğiniz şeyi bâtıl kılmaktadır. Çünkü söz konusu cümlede “Sen Allah’a üstün geldin, nasıl olur da insanlara üstün gelmezsin?” denilmektedir. Ayrıca Ya‘kûb’un, “Ben Allah ile yüz yüze görüştüm ve canım sağ kaldı.” dediği belirtilmektedir.[243] Elbette meleği görünce canının sağ kalmasından dolayı hayrete düşmesi mümkün değildir. Meleğin, Ya‘kûb’un uyluk kemiğine dokunmasından dolayı, uyluk kemiği üzerindeki kalça adelesinin yenilmesinin İsrâiloğullarına sonsuza kadar haram kılınması söz konusu olamaz. Keza söz konusu mekânı Ya‘kûb “Fenîel” [Peniel] diye isimlendirmişti. Çünkü orada “îl” ile karşılaşmıştı ki “îl”in Allah Teâlâ olduğu hususunda sizin nezdinizde hiçbir şüphe ve ihtimal yoktur.

[776] Sonra onların tartışmada ileri sürdükleri şekilde, şayet Ya‘kûb’un güreştiği kişi melek olsa idi, yine de (bu iddia) bir peygamberin melekle güreşmesinin mânasız olması hasebiyle yanlış olurdu. Dolayısıyla güreşme eylemi, meleklerin ve peygamberlerin özelliklerinden değil, yaratılış itibarıyla aynı tabiata sahip olanların vasıflarındandır.

[777] Şayet “Sizler, peygamberinizin Rükâne b. Abd Yezîd[244] ile güreştiğini rivayet ettiniz.” denilirse, şöyle cevap veririz: Evet, Hz. Peygamber Rükâne ile güreşmiştir. Rükâne, güç ve kuvvet bakımından Arap yarımadasında ona karşı koyabilecek bir tek kimsenin bulunmadığı biriydi. Bununla birlikte Allah Elçisi (s.a.) fazladan bir kuvvetle vasıflanmış değildi. Bir gün Allah Elçisi Rükâne’yi İslâm’a davet etti. Rükâne, “Eğer beni güreşte yenersen sana iman ederim.” diyerek ona cevap verdi. Zira o, (yenilmesi halinde) bunun Hz. Peygamber’in mûcizelerden biri olacağını anlamıştı. Bunun üzere Hz. Peygamber, güreşe hazırlanmasını söyledi. Sonra söz konusu vakitte onu yendi. Bu hadiseden bir müddet sonra Rükâne müslüman oldu. Dolayısıyla bu iki hadise arasında, akıl ile ahmaklık arasındaki kadar bir fark vardır. Şüphesiz her makama ait bir kelâm vardır. Fakat size göre yürekleri kuvvet bulsun diye melekler ekmek kırıntısı, çay, süt, tereyağı ve mayalanmamış ekmek yediklerine göre şu hâlde nasıl oluyor da bazılarınız yol üzerinde Tanrı’nın insanlarla güreşmesini inkâr ediyor? İşte bunlar, onların sapkınlığına, dalâlete düştüklerine ve ellerindeki Tevrat’ın tahrif edildiğine dair yakîni bilgiyi gösteren felaketlerdir.

فقلت لهم: سياق الكلام يبطل ما تقولون ضرورة أن فيه: كنت قويًا على الله فكيف على الناس؟ وفيه أن يعقوب قال: رأيت الله مواجهة وسلمت نفسي. ولا يمكن ألبتة أن يعجب من سلامة نفسه إذ رأى الملك. ولا يبلغ من مس الملك. لما نص يعقوب أن يحرم على بني إسرائيل أكل عروق الفخذ في الأبد من أجل ذلك. وفيه أنه سمى الموضع بذلك فنيئيل لأنه قابل إيل وهو الله عز وجل بلا احتمال عندكم.

[٧٧٦] ثم لو كان ملكًا كما تدعون عند المناظرة لكان أيضًا من الخطاء تصارع نبي وملك لغير معنى. فهذه صفة المتحدين في العنصر لا صفة الملائكة والأنبياء.

[٧٧٧] فإن قيل: قد رويتم أن نبيكم صارع ركانة بن عبد يزيد. قلنا: نعم. لأن ركانة كان من القوة بحيث لا يجد أحدًا يقاومه في جزيرة العرب ولم يكن رسول الله صلى الله عليه وسلم موصوفًا بالقوة الزائدة فدعاه إلى الإسلام. فقال له: إن صرعتني آمنت بك. ورأى أن هذا من المعجزات فأمره عليه السلام بالتأهب لذلك. ثم صرعه للوقت وأسلم ركانة بعد مدة. فبين الأمرين فرق كما بين العقل والحمق. ولكل مقام مقال ولكن إذا أكل الملائكة عندكم كسور الخبز حتى تشتد بها قلوبهم، والشواء واللبن والسمن والفطائر فما ينكر بعضهم للصراع مع الناس في الطرقات. وهذه مصائب شاهدة بضلالهم، وخذلانهم وصحة اليقين بأن توراتهم مبدلة.

Fasl

[778] Yukarıdaki bölümde Allah Teâlâ Ya‘kûb’a “Bugünden itibaren “Ya‘kûb” değil, artık “İsrâil” diye çağırılacaksın.” demişti. Sonra ellerindeki Tevrat’ın ikinci bölümünde Allah Teâlâ, “Ya‘kûboğullarına söyle, İsrâiloğullarına bildir.” şeklinde buyurmuştur.[245] Böylece yukarıdaki açıklamadan sonra da onu “Ya‘kûb” diye isimlendirdiği görülmektedir. Bu, Allah Teâlâ’ya yalan nispet etmektir.

Fasl

[779] Tevrat’ta şöyle denilmektedir: İsrâil, söz konusu yerde iken Lea’nın oğlu Raubin [Ruben] babasının câriyesi Bilha ile birlikte olmuştu. Bilha, Dan ve Naftali’nin annesidir. O ikisi Raubin’in [Ruben] kardeşleridir ve Ya‘kûb’un iki oğludurlar. Sonra Tevrat’ta, birinci kitabın sonlarına doğru, Ya‘kûb’un (a.s.) ölümü ve tek tek oğullarına hitap edişi açıklanmak suretiyle bu hadise teyit edilir. Ya‘kûb, oğlu Raubin’e [Ruben] “Çünkü sen babanın yatağına çıktın ve onu kirlettin. Döşeğimi rezil ettin.”[246] demiştir.

[780] Bu ifadelerin sonrasında ellerindeki Tevrat’ta şunlar anlatılır: “Hivli Hamor’un oğlu Şekîm [Şekem], Ya‘kûb’un (a.s.) kızı Dina’yı aldı, onunla yattı ve onu zelil etti. Bu olayın sonrasında babası Ya‘kûb’tan kızını istedi. [247] Bu hadise, Levi ve Şem‘ûn [Şimon], Hamor’u, oğlu Şekîm’i [Şekem] ve bütün şehir halkının öldürmesine ve Ya‘kûb’un iki oğlunu onları (Hivlileri) öldürmelerinden dolayı kınamasına kadar varır.[248]

[781] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Allah korusun! Nasıl olur da Allah Teâlâ nebîsini dalâlette bırakır, hanımını ve kızını bu nevi çirkinliklerden korumaz; sonra da zayıf bir azarlamadan daha fazlasıyla bunu kınamaz!

Fasl

[782] Bundan sonra Tevrat’ta şöyle denilir: Ya‘kûb’un on iki oğlu vardı. (Ya‘kûb’un ilk hanımı) Lea’nın oğulları şunlardır: Ya‘kûb’un ilk oğlu Raubin [Ruben], Şem‘ûn [Şimon], Levi, Yahuza [Yahuda], Yesâkir [İssakar], Zebulun.

فصل

[٧٧٨] وفي الفصل المذكور أن الله تعالى قال ليعقوب: لست تدعي من اليوم يعقوب لكن إسرائيل. ثم في السفر الثاني من توراتهم: قال الله تعالى: قل لآل يعقوب وعرف بني إسرائيل. فقد سماه بعد ذلك يعقوب وهذه نسبة الكذب إلى الله تعالى.

فصل

[٧٧٩] ثم قال: وبينا إسرائيل بذلك الموضع ضاجع رؤوبين بن ليئة سرية أبيه بلهة، وهي أم دان ونفثالي. وهما أخواه، وابنا يعقوب ثم أكد هذا بأن ذكر في قرب آخر السفر الأول، ذكر موت يعقوب عليه السلام، ومخاطبته لبنيه ابنًا ابنًا وأن يعقوب قال لرؤوبين ابنه: إنك صعدت على سرير أبيك ووسخت فراشه وليس مما ابتذلت فراشي لتخلص.

[٧٨٠] بعد أن ذكر في توراتهم: أن شكيم بن حمور الحوي أخذ دينة بنت يعقوب عليه السلام، واضطجع معها وأذلها ثم بعد ذلك خطبها إلى يعقوب أبيها إلى أن ذكر قتل لاوي وشمعون لحمور وشكيم ابنه وجميع أهل مدينته وإنكار يعقوب على ابنيه قتلهما لهم.

[٧٨١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** معاذ الله أن يخذل الله نبيه ولا يعصمه في حرمة امرأته وابنته من هذه الفضائح ثم لا ينكر ذلك بأكثر من التعزيز الضعيف فقط.

فصل

[٧٨٢] وبعد ذلك قال: وأولاد يعقوب اثنا عشر فأولاد ليئة: رؤوبين بكر يعقوب، وشمعون ولاوي ويهوذا ويساخر وزبولون.

[783] Râhîl'in [Rahel] oğulları şunlardır: Yûsuf ve Bünyâmin [Benyamin].

[784] Râhîl'in câriyesi Bilha'nın oğulları şunlardır: Dan ve Naftali.

[785] Lea'nın câriyesi Zilfa'nın [Zilpa] oğulları şunlardır: Cad [Gad] ve Eşîr [Aşer]. İşte Ya'kûb'un Faddan [Paddan]-Aram'da doğan oğulları bunlardır.[249]

[786] Ebû Muhammed (Allah ondan raı olsun) şöyle dedi: Bu açık bir yalandır. Çünkü daha önce Tevrat'ta "Bünyâmin, Ya'kûb Faddan-Aram'dan ayrıldıktan bir müddet sonra Beyt-i Makdis'e dört mil mesafedeki Beyt-i Lahm yakınında bulunan "Akraşa"da [Efrat] doğmuştu."[250] denilmektedir. Yüce Allah yalana itimat etmez ve asla unutmaz.

Fasl [Ya'kûb'un Oğlu Yûsuf'a Muhabbeti]

[787] Daha sonra Tevrat'ta şöyle denilir: İsrâil, Yûsuf'u seviyordu. Çünkü o, babasının yaşlılık döneminde doğmuştu.[251]

[788] Ebû Muhammed (Allah ondan raı olsun) şöyle dedi: Bu gerekçe, Ya'kûb'un Bünyâmin'i daha fazla sevmesini gerektirir. Çünkü o, -Tevrat'ın açıklamasına göre- Yûsuf'tan en az altı yıl sonra dünyaya gelmişti. Keza sevgi konusunda Yesâkir ve Zebulun'un Yûsuf'a ortak olması lazım gelir. Çünkü Tevrat'ta bu hadisenin öncesinde Ya'kûb'un, dayısı Laban'a [Lavan] şöyle dediği zikredilir: "İki kızın için on dört yıl ve sürün için altı yıl olmak üzere 20 yıl senin hizmetinde bulundum."[252] Tevrat'ta, seneler sonra Laban'ın Lea'yı Ya'kûb'a verdiği, bundan yedi gün sonra da Râhîl'i [Rahel] ona verdiği, bu ikisi arasında sadece yedi gün olduğu -ki bu da Lea'nın haftasıdır- sonrasında Lea'nın Ya'kûb'a Raubin [Ruben], Şem'ûn [Şimon], Levi, Yahuza'yı [Yahuda] doğurduğu ve daha sonra da çocuk doğurmaktan kesildiği zikredilir.

[789] Bundan sonra Râhîl [Rahel], câriyesi Bilha'yı Ya'kûb'a verdi. Ya'kûb, Bilha ile yattı ve Bilha'dan Dan, sonra Naftali dünyaya geldi. Lea da câriyesi Zilfa'yı [Zilpa] Ya'kûb'a verdi. Ya'kûb, Zilfa ile yattı. Zilfa [Zilpa], Ya'kûb'a Cad [Gad] ve Eşîr'i [Aşer] doğurdu. Râhîl [Rahel], adamotuna karşılık kocası Ya'kûb'u Lea'ya verdi ve adamotunu ondan aldı.[253] Sonrasında Râhîl [Rahel], Yûsuf'u doğurdu. Yûsuf'un doğumundan sonra Ya'kûb, sürüsünü gütmek için açıkladığı ücret üzerinden dayısı Laban'a [Lavan] hizmet etmeye başladı. Böylece Ya'kûb, Laban'ın [Lavan] sürüsüne altı yıl çobanlık etti. Bunların hepsi Tevrat'ta yazılıdır.[254]

[٧٨٣] وأبناء راحيل: يوسف وبنيامين.

[٧٨٤] وابنا بلهة أمة راحيل: دان ونفثالي.

[٧٨٥] وابنا زلفة أمة ليئة: جاد وأشير. هؤلاء بني يعقوب الذين ولدوا له بفدان آرام.

[٧٨٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا كذب ظاهر لأنه ذكر قبل أن بنيامين لم يولد ليعقوب إلا بأقراشا بقرب بيت لحم على أربعة أميال من بيت المقدس بعد رحيله من فدان آرام بدهر. والله تعالى لا يتعمد الكذب ولا ينسى هذا النسيان.

فصل [محبة يعقوب لابنه يوسف عليه السلام]

[٧٨٧] وبعد ذلك قال: وكان إسرائيل يحب يوسف لأنه كان ولد له في شيخوخته.

[٧٨٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه العلة توجب محبة بنيامين لأنه ولد له بعد يوسف بأزيد من ست سنين بنص توراتهم. وتوجب مشاركة يساكر وزبولون في المحبة ليوسف. لأنه ذكر قبل هذا أن يعقوب قال للابان خاله: خدمتك عشرين سنة من ذلك أربعة عشر سنة لابنتيك وست سنين لأدواتك. وذكر أن بعد سنين أعطاه ليئة وبعد سبعة أيام أعطاه راحيل لم يكن بينهما إلا سبعة أيام وهو أسبوع ليئة فقط. وأن ليئة ولدت له رؤوبين ثم شمعون ثم لاوي ثم يهوذا ثم قعدت عن الولد.

[٧٨٩] وأن راحيل أعطت بعد ذلك يعقوب أمتها بلهة فتزوجها فولدت له دانا ثم نفثالي ثم أعطت ليئة أمتها زلفة ليعقوب فتزوجها فولدت له جادا ثم أشير ثم أطلقت له راحيل مماسة ليئة في لفاح أخذتها منها فولدت له راحيل يوسف ثم بعد ولادة يوسف ابتدأ يعقوب بمعاملة خاله لابان على أجرة ذكرها لرعاية غنمه فرعاها له ست سنين. هذا كله نص توراتهم.

[790] Böylece Ya‘kûb, Laban’ın [Lavan] yanında altı yılını tamamladığında Yûsuf’un da altı yaşında olduğu anlaşılmaktadır. Bünyâmin hariç Ya‘kûb’un çocuklarının hepsi doğmuştu. Bu çocukların, zikredilen altı yıldan önceki yedi yılda dünyaya geldikleri anlaşılmaktadır. Buna göre Ya‘kûb’un yedi çocuğu dünyaya gelmiştir; her on ayda bir çocuk doğmuştur, bundan daha kısa bir zaman içinde dünyaya çocuk gelmeyeceği hususunda şüphe yoktur. Buna göre Zebulun, Yûsuf’tan sadece bir yaş büyüktür. Yesâkir [İssakar] de ondan sadece iki sene büyüktür. Bundan daha azı, Lea’nın çocuk doğurmaktan kesildiği ve Ya‘kûb’un ondan ayrıldığını belirttiğimiz müddeti iptal eder. Lea’nın belli bir müddetinin olması lazım gelir. Buna göre Zebulun ile Yûsuf aynı zamanda doğmuşlardır. Zikredilen zaman bu ayrımı güçleştirir. Dolayısıyla bu haberde zorunlu olarak kesin bir yalan vardır. Yalanın azını da çoğunu da Allah’a ve peygamberlerine atfetmek mümkün değildir. Böylece söz konusu haberin uydurulduğu ve tahrif edildiği sabit olmuştur. Eğer bu haberin kapalı olmakla birlikte izah edilecek bir yönü olsa idi veya uzak olmakla birlikte bir çıkış noktası bulunsa idi ya da bu konuda bir çare ya da yorum imkân dâhilinde olsa idi, elbette bunu (yani bu hadiseyi Tevrat’ın tahrif edildiğine dair bir delil olarak) açıklamazdık. Allah’tan sağlık ve âfiyet dileriz.

[791] Onların ellerindeki Tevrat’ta, İsev’in [Esav] çocuklarının zikredildiği yerde açık bir aptallık, isimlerde ve annelerde karışıklık vardır. Ancak uzak ve zayıf da olsa yorumlara açıktır. Bu sebeple biz bu konuyu ortaya çıkarmayı önemsemedik, fakat ona dikkat çektik. Netice olarak bu konuda en bâriz olan şey yalandır ve bu meseleyi şüphesiz câhil bir kimsenin irât etmesidir. Yüce Allah’tan yardım dileriz.

Fasl [Yûsuf’un Satılması]

[792] Sonra Tevrat’ta kardeşlerinin Yûsuf’u satmaları anlatılır. “Yûsuf’un kardeşleri, toplanmış sürülerini güdüyorlardı.” Sonra Tevrat şöyle dedi: O sıralarda Yahuza [Yahuda] kardeşlerinden ayrıldı ve Adullamlı bir adamın yanına gitti. Bu adama Hira deniliyordu. Orada, adı “Şua” olan Kenanlı bir adamın kızını gördü. Yahuza [Yahuda] kızla evlendi ve yattı. Kadın hamile kaldı ve bir erkek çocuk doğurdu. Onun ismi İra [Er] idi. Kadın yine hamile kaldı ve ikinci defa doğum yaptı. Yahuza [Yahuda] bu çocuğu Onan diye isimlendirdi. Sonra tekrar hamile kaldı, bir çocuk daha doğurdu ve ona “Şîle” [Şela] adını koydu. Sonra kadın çocuk doğurmaktan kesildi.

[٧٩٠] فصح أن يوسف كان له عند تمام الست سنين ست سنين فقط بلا شك. وأن جميع أولاد يعقوب حاشا بنيامين فإنما ولدوا ولا بد في السبع سنين التي كانت قبل الست سنين المذكورة بلا شك. والأولاد سبعة، ففي كل عشرة أشهر ولدت ولدًا لا يمكن أقل من هذا فلا شك في أن زبولون لا يزيد على يوسف إلا سنة واحدة فقط. ولا يزيد عليه يساكر إلا سنتين فقط وأقل من هذا على أن تلغى المدة التي ذكرنا أن ليئة قعدت فيها عن الولد والمدة التي اعتزلها فيها يعقوب ولا بد أن لها مقدارًا ما. فعلى هذا فزابلون ويوسف ولدا معًا، والمدة تضييق عن هذه القسمة. ففي هذا الخبر كذب مقطوع به ضرورة ولا بد. ولا يجوز قليل الكذب ولا كثيره على الله تعالى ولا على نبي من الأنبياء. فصح أنها مفتعلة مبدلة ولو كان لهذا الخبر وجه وإن غمض، ومخرج وإن بعد أو أمكنت فيه حيلة أو ساغ فيه تأويل ما ذكرناه، ونسأل الله العافية.

[٧٩١] وفي توراتهم عند ذكر أولاد عيسو خبال شديد وتخليط في الأسماء والوالدات إلا أنه ربما خرج على وجوه بعيدة ضعيفة فلم نعتن بإيراده لذلك ولكن نبهنا عليه فالأظهر الأغلب فيه الكذب وأنه إيراد جاهل بتلك القضية بلا شك، وبالله نستعين.

فصل [ذكر بيع يوسف عليه السلام]

[٧٩٢] ثم ذكر بيع إخوة يوسف ليوسف، وأن إخوته كانوا مجتمعين حينئذ يرعون أذوادهم. ثم قال: وفي ذلك الزمان اعتزل يهوذا عن إخوته وكان مع رجل من أهل عدلام يدعى اسمه حيرة. فبصر في ذلك الموضع بابنة رجل كنعاني اسمه شوع. فتزوجها وضاجعها فحملت وولدت ولدًا اسمه عيرا ثم حملت ووضعت ثانيًا وسماه أونان. ثم حملت ووضعت وسمته شيلة ثم أمسكت عن الولد.

[793] Yahuza [Yahuda] ilk oğlu İra'yı [Er] bir kadınla evlendirdi. Yahuza'nın [Yahuda] ilk oğlu İra [Er], Rabb'in gözünde günahkâr idi. Bu yüzden Rab onu öldürdü. Bunun üzerine Yahuza [Yahuda], oğlu Onan'a, "Kardeşinin karısının yanına gir ve kardeşinin neslini devam ettirmek için onunla yat." dedi. Ama Onan doğacak çocukların kendisine ait olmayacağını biliyordu. Bu yüzden ne zaman kardeşinin karısıyla yatsa, kardeşine soy yetiştirmemek için menisini yere boşaltıyordu. Bu yaptığı çirkinlikten dolayı Rab onu helâk etti. Bunun üzerine Yahuza [Yahuda], gelini Tamar'a, "Babanın evine dön. Oğlum Şîle [Şela] büyüyünceye kadar orada dul olarak yaşa." dedi. Yahuza, Şîle'nin [Şela] de Tamar ile yattığı takdirde kardeşleri gibi ölebileceğini düşünüyordu. Böylece Tamar babasının evinde yaşamaya başladı. Uzun süre sonra Şua'nın kızı olan Yahuza'nın karısı öldü. Yahuza sabretti ve yasını tamamladı. Daha sonra Yahuza arkadaşı Adullamlı Hira'yla birlikte Timna'ya, sürüsünü kırkanların yanına gitti. Tamar'a, "Kayınbaban sürüsünü kırkmak için Timna'ya gidiyor." diye haber verdiler. Tamar üzerindeki dul giysilerini çıkardı. Peçesini örttü, sarınıp Timna'ya giden yolların birleştiği yerde oturdu. Bunu, Şîle [Şela] büyüdüğü halde onunla evlenmesine izin verilmediği için yapmıştı. Yahuza onu görünce fahişe sandı. Çünkü tanınmamak için yüzünü örtmüştü. Ona doğru yöneldi ve kendi gelini olduğunu bilmeden, "Hadi gel, seninle yatmak istiyorum." dedi. Tamar, "Seninle yatarsam, bana ne vereceksin?" diye sordu. Yahuza, "Sürümden sana bir oğlak göndereyim." dedi. Tamar, "Evet, eğer vaat ettiğin şeyi gönderinceye kadar bana bir rehin/teminat verirsen." dedi. Yahuza, "Ne vereyim?" diye sordu. Tamar, "Mührünü, kaytanını ve elindeki değneği" diye yanıtladı. Tamar, bu bir kerelik ilişkiden hamile kaldı. Oradan ayrıldı ve gidip peçesini çıkardı, yine dul giysilerini giydi.

[794] Bu arada Yahuza rehin bıraktığı eşyaları geri almak için Adullamlı arkadaşıyla kadına bir oğlak gönderdi. Ne var ki arkadaşı kadını bulamadı. O çevrede yaşayanlara, "Yolların birleştiği yerde, oturan kadın nerde?" diye sordu. "Burada fahişe bir kadın yok." diye karşılık verdiler. Bunun üzerine Yahuza'nın yanına dönerek, "Kadını bulamadım. O çevrede yaşayanlar da bana 'Burada fahişe yok.' dediler." dedi. Yahuza, "Varsın eşyalar onun olsun. Kimseyi kendimize güldürmeyelim. Ben oğlağı gönderdim, ama sen kadını bulamadın."

[٧٩٣] فزوج يهوذا عيرا بكر ولده امرأة. وكان عيرا بكر يهوذا مذنبًا بين يدي السيد، ولذلك قتل.فقال يهوذا لابنه أونان: ادخل إلى امرأة أخيك وضاجعها لتحيي نسله. فلما علم أنه لا ينسب إليه من ولد له منها دخل إلى امرأة أخيه وكان يعزل عنها لئلا يولد لأخيه منه. ولذلك أهلكه السيد للفاحشة التي اطلع عليها منه. فعند ذلك قال يهوذا لثامار كنته كوني أرملة في بيت أبيك إلى أن يكبر ابني شيلة. وكان يتوقع أن يصيبه من الموت ما أصاب أخاه إن ضاجعها. فسكنت في بيت أبيها وبعد أيام كثيرة توفيت بنت شوع امرأة يهوذا فتصبر يهوذا وتسلى عنه حزنها. وتوجه إلى جزار أغنامه مع حيرة صديقه العدلامي إلى تمنة. وقيل لثامار: إن ختنك صاعد إلى تمنة ليجز أغنامه فألقت عن نفسها ثياب الأرامل وتقنعت وقعدت في مجمع الطرق المسلوكة إلى تمنة. فعلت ذلك مذ كبر شيلة ولم تزوج منه. فلما رآها يهوذا ظنها زانية. وكانت غطت وجهها لئلا تعرف. فمال إليها وقال: ائذني لي في مضاجعتك. وكان يجهل أنها كنته. فقالت له: ماذا تعطيني إن أمكنتك من مضاجعتي؟ قال لها: أبعث إليك جديًا من الغنم. فقالت: نعم، إن أعطيتني رهنًا إلى أن تبعث ما وعدت. فقال لها يهوذا: وما أرهنه لك؟ قالت: ارهن لي خاتمك وحزامك والعصا التي بيدك. فحبلت من مضاجعة واحدة. ثم انطلقت وألقت الشكل التي كانت فيه وعادت إلى شكل الأرامل.

[٧٩٤] وبعث يهوذا الجدي مع صديقه العدلامي ليأخذ من المرأة الرهن الذي وضعه عندها. فسأل عنها إذ لم يجدها من سكان ذلك الموضع. فقال: أين المرأة القاعدة في مجمع الطرق؟ فقالوا له: لم تكن في هذا الموضع زانية. فانصرف إلى يهوذا فقال له: لم أجدها، وقال لي سكان ذلك الموضع لم تكن ههنا زانية. فقال له يهوذا: تأخذ ما عندها مخافة أن تكون ضحكة، فإني قد أرسلت الجدي إليها، وأنت تقول لم أجدها.

[795] Yaklaşık üç ay sonra Yahuza'ya, "Gelinin Tamar zinâ etmiş, karnı belli olmuş." diye haber verdiler. Yahuza, "Onu dışarıya çıkarıp yakın." dedi. Tamar dışarı çıkarılınca, kayın babasına, "Ben bu eşyaların sahibinden hamile kaldım." diye haber gönderdi, "Lütfen şunlara bak. Bu mühür, kaytan, değnek kime ait?" Yahuza eşyaları tanıdı. "O benden daha doğru bir kişi." dedi, "Çünkü onu oğlum Şîle'ye [Şela] almadım." Bundan sonra Yahuza, bir daha onunla yatmadı.

[796] Doğum vakti gelince Tamar'ın rahminde ikiz çocuk olduğu anlaşıldı. Doğum yaparken ikizlerden biri elini dışarı çıkardı. Ebe çocuğun elini yakalayıp bileğine kırmızı bir iplik bağladı, "Bu önce doğdu." dedi. Ne var ki çocuk elini içeri çekti, o sırada kardeşi doğdu. Ebe, "Kendine böyle mi gedik açtın?" dedi. Bu yüzden çocuğa Faris [Peres] adı kondu. Sonra bileğine kırmızı iplik bağlı kardeşi doğdu. Ona da Zareh [Zerah] adı verildi.[255] Fasl tamam oldu.

[797] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bundan sonra bazı fasıl ve hikâyelerin ardından Ya'kûb'un Şam'da dünyaya gelen ve kendisiyle birlikte Mısır'a giren çocukları zikredilir. Çünkü Ya'kûb, onların tamamını Yûsuf'a (a.s.) göndermişti. Böylece Yahuza ve onun yaşayan üç oğlu Şîle [Şela], Faris [Peres] ve Zareh [Zerah] zikredilir. Tevrat'ta sözü edilen Yahuza'nın oğlu Faris'in [Peres] Hasrun [Hesron] ve Hamul diye iki oğlunun olduğu belirtilmiştir.

[798] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu kelâmda utanç verici bir ayıp, uydurulmuş bir rezillik, fahiş yalan ve aşırı derecede kepazelik vardır. Utanç verici yönüne gelince, Yahuza hakkında zikredilen hadisedir: Yahuza, yolda karşılaştığı bir kadına bir oğlak verme karşılığında zinâ etmeyi teklif etmiştir. Sonra kadının ateşe atılmasına hükmederek ona zulmetmiştir. Ancak onun haslet sahibi bir kimse olduğunu bilince verdiği hükmü hem ondan hem de kendisinden kaldırmıştır.

[٧٩٥] وبعد ثلاثة أشهر قيل ليهوذا: إن كنتك ثامار قد زنت وقد بدا بطنها يظهر. فقال يهوذا: أخرجوها لتحرق. فلما أخرجت بعثت إلى يهوذا إنما حبلت من الذي له هذا. فاعرف هذا الخاتم والزنار والعصا. فلما عرف قال: هي أعدل مني إذ منعتها شيلة ولدي. ولم يضاجعها بعد ذلك.

[٧٩٦] فلما أدركتها الولادة ظهر فيها توأمان، ففي وقت خروجهما بدر أحدهما وأخرج يده فربطت القابلة في يده خيطًا أرجوانا. وقالت هذا يخرج أولاً. فأدخل يده إلى نفسه وأخرج الولد الآخر. فقالت له القابلة: لم افترضت أخاك. فسمي فارصًا وبعده خرج الذي ربط في يده الخيط الأرجوان، وسمي زارح. تم الفصل.

[٧٩٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ثم بعد فصول وقصص ذكر أولاد يعقوب المولودين بالشام الذين دخلوا معه مصر. إذ بعث يوسف عليه السلام فيهم كلهم. فذكر يهوذا وبنيه الثلاثة الأحياء شيلة وفارص وزارح. وذكر لفارص هذا نفسه اثنين وهما حصرون وحامول ابنا فارص ابن يهوذا المذكور.

[٧٩٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ففي هذا الكلام عار وفضيحة مكذوبة وكذب فاحش مفرط القبح. فأما العار فالذي ذكر عن يهوذا من طلبه الزنا بامرأة لقيها في الطريق على أن يعطيها جديًا ثم جوره في الحكم عليها بالحرق. فلما علم أنه صاحب الخصلة أسقط الحكم عن نفسه وعنها.

[799] Sonra diğer bir çirkinlik de şu sözdür: "Yahuza'nın oğlu Onan, kardeşinin ölümünden sonra evlendiği kadından doğacak çocukların kendisine nispet edilmeyeceğini biliyordu. Bu yüzden ne zaman kardeşinin karısıyla yatsa, azil yapıyordu." Gerçekten evlendiği kişiden doğacak çocukların kendisine değil de evlenmeden önce vefat eden bir başka adama nispet edilmesi şaşılacak bir durumdur. Muhtemelen bugün de ellerindeki Tevrat'ta onların hakkında buna benzer doğum ve nesepler vardır. Allah'a yemin olsun ki bunlar iğrenç işlerdir.

[800] Sonra, Yahuza'yı bir kenara bırak, zira o peygamber değildi. Peygamber olmayan bir kimseden bu nevi fiillerin zuhuru inkâr edilemez. Burada şaşılacak olan durum, onların hepsinin Süleymân'ın nesebi konusunda hemfikir olmalarıdır: Onun nesebi, Süleymân b. Dâvûd (a.s) b. İşmay b. Ûnîn b. Yûğaz b. Beşay b. Mahşûn b. Aminadab b. Nûrâm b. Hasrun [Hesron] b. -yukarda zikri geçen- Faris [Peres] b. Yahuza şeklindedir. Böylece onlar, fazilet sahibi iki peygamberin, nikâhsız bir şekilde vuku bulan bir doğumun neticesinde dünyaya geldiklerini kabul etmektedirler.

[801] Sonra, zinâdan daha çirkin olanı ise bir adamın, oğullarının (İra [Er] ve Onan'ın) hanımı ile birlikte olmasıdır. Allah böylesine çirkin bir iftiradan münezzehtir. Yahudilerden birine bu faslı söylediğimde bana "Bu durum söz konusu dönemde mubahtı." demişti. Bunun üzerine ona, "Öyle ise Yahuza bu olaydan sonra söz konusu kadınla yatmaktan niçin imtina etti? Hem bu zinâ nasıl mubah olur, değersiz bir oğlak ve lânetli bir rehin karşılığında bu çirkin eylem yapılırken kadın kendini Ya'kûb'a tanıtmamış, o da kadını tanımamıştı. Bununla birlikte Yahuza zinâkâr bir kadın olması gerekçesiyle bu kadınla yattı. Yoksa ölü oğlunun hanımı olduğundan dolayı onunla cinsel ilişkiye girmiş değildi. Ancak siz, o zamanda zinâ yapmak genel olarak mubahtı derseniz gönlünüz rahat olsun. Bunun akabinde bana itiraz eden bu adam zelil ve suratı asık şekilde sustu.

[٧٩٩] ثم شنعة أخرى وهي قوله إن أونان بن يهوذا لما عرف أنه لا ينسب إليه من يولد له من امرأته التي تزوجها بعد موت أخيه جعل يعزل عنها. وهذا عجب جدًا أن تلد امرأة رجل من زوجها من لا ينسب إليه لكن إلى غيره ممن قد مات قبل أن يتزوجها هذا. فلعل فيهم الآن ولادات وأنساب في كتبهم مثل هذا. فهذه والله أمور سمجة.

[٨٠٠] ثم دع يهوذا فليس بنبيًا ولا ينكر ممن ليس نبيًا مثل هذا، إنما الشأن كله والعجب في أنهم مطبقون بأجمعهم قطعًا على أن سليمان بن داود عليهما السلام بن إشماي بن عونيد بن يوعز بن بشاي بن محشون ابن عمينا ذاب بن نورام بن حصرون بن فارص المذكور ابن يهوذا. فجعلوا الرسولين الفاضلين مولودين من تلك الولادة الخبيثة راجعين إلى ولادة الزنا.

[٨٠١] ثم أقبح ما يكون من الزنا رجل مع امرأة ولده حاش لله من هذا الإفك المفتري. ولقد قال لي بعضهم إذ قررته على هذا الفصل: إن هذا كان مباحًا حينئذ فقلت له فلم امتنع من مضاجعتها بعد ذلك. وكيف يكون مباحًا وهي لم تعرفه بنفسها ولا عرفها عند تلك المعاملة الخبيثة بالجدي المسخوط والرهن الملعون. وإنما وطئها على أنها زانية. إذ اغتلم إليها لا على أنها امرأة الميت ولده إلا إن قلتم إن الزنا جملة كان مباحًا حينئذ فقد قرت عيونكم فسكت خزيان كالحًا.

[802] Allah'a yemin olsun ki nübüvveti kabul eden ve peygamberlere şu aşağılık[256] kâfirlerin nispet ettiği şeyleri atfeden böyle bir ümmet görmedim. Bazen onlar, İbrâhim'e (a.s.) kız kardeşiyle evlendiğini ve bu evliliğin neticesinde İshâk'ın (a.s.) dünyaya geldiğini nispet ederler.[257] Sonra Ya'kûb'a (a.s.) bir kadınla evlendiğini, ancak hanımı olmayan bir başka kadının ona tuzak kurduğunu ve bunun neticesinde söz konusu kadının Ya'kûb'a çocuklar doğurduğunu nispet ederler. Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleymân ve diğer bazı peygamberlerin de (a.s.) bu çocukların neslinden geldiğini kabul ederler.[258]

[803] Sonra Ya'kûb'un oğlu Ruben'e[259], nebî olan babasının eşiyle ve kardeşlerinin annesiyle zinâ ettiğini nispet ederler.[260]

[804] Sonra Allah'ın nebîsi olan Ya'kûb'a (a.s.) istemeyerek bir kadınla zinâ ettiğini ve zorla onun bekâretini bozduğunu nispet ederler.

[805] Sonra açıkladığımız şekilde Yahûza'ya, iki oğluna hanımlık yapmış bir kadınla zinâ ettiğini nispet ederler. Böylece kadın hamile kalmış ve zinâ yoluyla bir erkek çocuk dünyaya getirmişti. Dâvûd ve Süleymân (a.s.), bu çocuğun neslinden gelmektedir.[261]

[806] Sonra Yûşa' [Yeşu] b. Nûn'a da Erîhâ şehrinde her zinâ etmek isteyene kendini vakfeden meşhur bir zâni olan Rahab ile evlendiğini iddia ederler.[262]

[807] Sonra İmrân [Amram] b. Fahes b. Levi'ye de babasının kız kardeşi ve ismi Yuhanza [Yokebed/Yokevet] olan halası ile evlendiğini nispet ederler. Bu kadın (İmran'ın dedesinin torunu olarak) Mısır'da doğmuştu. O (yani Yuhanza/Yokebed), İmrân'a [Amram] Hârûn'la Mûsâ'yı doğurmuştu. Bu şekilde Tevrat'ta dördüncü kitabın sonlarında onun nesebi zikredilmiştir.[263]

[808] Daha sonra Dâvûd'a (a.s.), askerlerinden bir adamın muhsana hanımıyla -kocası hayatta olduğu halde- açıktan zinâ ettiğini nispet ederler. Söz konusu kadın Dâvûd'a bu zinâdan bir erkek çocuk doğurmuştu. Sonra bu sağlıklı adam öldü ve Dâvûd bunun sonrasında bu kadınla evlendi. İşte bu kadın Süleymân b. Dâvûd'un (a.s.) annesidir.

[٨٠٢] وتالله ما رأيت أمة تقر بالنبوة وتنسب إلى الأنبياء ما ينسبه هؤلاء الكفرة، فتارة ينسبون إلى إبراهيم عليه السلام أنه تزوج إلى أخته فولدت له إسحق عليهما السلام. ثم ينسبون إلى يعقوب أنه تزوج إلى امرأة فدست إليه أخرى ليست امرأته فولدت له أولادًا منهم انتسل موسى وهارون وسليمان وغيرهم من الأنبياء عليهم السلام.

[٨٠٣] ثم ينسبون إلى روبان بن يعقوب أنه زنى بربيبته زوج النبي أبيه وأم أخويه.

[٨٠٤] ثم ينسبون إلى نبيه يعقوب عليه السلام أنه فسق بها كرهًا وافتضها غلبة.

[٨٠٥] ثم ينسبون إلى يهوذا ما ذكرنا من زناه بامرأة ولديه فحبلت وولدت من الزنا ولدًا منه انتسل داود وسليمان عليهما السلام.

[٨٠٦] ثم ينسبون إلى يوشع بن نون أنه تزوج رحب الزانية المشهورة الموقفة نفسها للزنا لكل من دب ودرج في مدينة أريحا.

[٨٠٧] ثم ينسبون إلى عمران بن فهث بن لاوي أنه تزوج عمته أخت والده واسمها يوحانذ ولدت لجده بمصر فولد له منها هارون وموسى عليهما السلام. هكذا ذكر نسبها في قرب آخر السفر الرابع.

[٨٠٨] ثم ينسبون داود عليه السلام أنه زنى جهارًا بامرأة رجل من جنده محصنة وزوجها حي. وأنها ولدت منه من ذلك الزنا ابنًا ذكرًا. ثم مات ذلك الفرخ الطيب ثم تزوجها وهي أم سليمان بن داود عليهما السلام.

[809] Sonra Emsun b. Dâvûd (a.s.)'a, insanların önünde babasının esirleriyle alenen zinâ ettiğini nispet ederler. Yine Süleymân'a (a.s.) zinâ suçu nispet ederler. Buna göre Süleymân, kendileriyle evlenilmesi helâl olmayan kadınlarla evlenmiş ve bu kadınlar için puthâneler inşa etmiş; bu putların adına kurbanlar kesmiştir. Buraya kadar zikrettiklerimize ilâve olarak, inşallah onların İbrâhim'e, İshâk'a ve Yûsuf'a (a.s.) nispet ettikleri yalanları da açıklayacağız. Fakat bu (İbrâhim'e, İshâk'a ve Yûsuf'a nispet ettikleri yalan) nerede, Tevrat'ta Allah'a Ya'kûb ile güreşme oyununu ve ona (Ya'kûb'a) vaad ettiği ve haber verdiği hususlardaki çirkin yalanları Allah'a nispet etmeleri nerede? Bu iftiralardan herhangi birini tasdik eden bir kimseye Allah'ın lâneti ve gazabı gerekli olur. Bu milletin küfrü ve onların önde gelen kâfirlerinin yüce Allah'a ve O'nun elçilerine (a.s.) atfettikleri iftiralarının büyüklüğü gerçekten şaşılacak bir şeydir! Sonra Allah'ın lâneti ve gazabı -yarattığı varlıkların sayısınca- bu nevi çirkinliklerden herhangi bir şeyin yer aldığı (tasdik edildiği) her kitabın ve yazarının üzerine olsun. Ey müslüman toplumu! Tebdil ve tahrife uğramamış bu temiz dine sizleri sevkeden Allah'a hamd ediniz. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun.

[810] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Mutlak anlamda imkânsız olan çirkin, rezil rüsvâ yalanlara gelince ki mahzâ iftiradırlar, işte bunları inşallah açıklayacağım. Dolayısıyla siz de düşünün ve tuhaflığı görün.

[811] Onların ellerindeki Tevrat'ta metin olarak şöyle denilir: Yahuza [Yahuda] b. Ya'kûb, Yûsuf'u sattıklarında sürülerini güden kardeşleri ile birlikteydi ve Yûsuf'u ölümden kurtarmak için kuyudan çıkarılıp satılması fikrini ortaya o atmıştı.[264] Daha sonra Yahuza'nın kardeşlerinden ayrıldığı ve Adullamlı Hira ile birlikte olduğu zikredilir. "Yahuza, adı Şua olan Kenanlı bir adamın kızını gördü ve bu kadınla evlendi. Kadın, Yahuza'ya İra [Er] adında bir çocuk doğurdu. Sonra kadın, Onan adında bir başka erkek çocuk doğurdu. Daha sonra ismi Şîle [Şela] olan bir başka çocuk daha doğurdu." Bunları biraz önce tek tek açıklamıştık.

[٨٠٩] ثم ينسبون إلى أمثون بن داود عليهما السلام أنه فسق بسراري أبيه علانية أمام الناس. ثم ينسبون إلى سليمان عليه السلام العهر وأنه تزوج نساء لا يحل له زواجهن وأنه بنى لهن بيوت الأوثان وقرب لهن القرابين للأوثان. مع ما ذكرنا قبل ونذكر إن شاء الله تعالى من نسبتهم الكذب إلى إبراهيم وإسحق ويعقوب ويوسف عليهم السلام. ولكن أين هذا مما في توراتهم من نسبتهم لعب الصراع إلى الله تعالى مع يعقوب، والكذب المفضوح فيما وعده وأخبر به. فعلى من يصدق بشيء من كل هذا الإفك لعنة الله وغضبه، فأعجبوا لعظيم كفر هؤلاء القوم. وما افتراه الكفرة أسلافهم الأنتان على الله تعالى وعلى رسله عليهم السلام. ثم على كل كتاب حقق فيه شيء من هذا وعلى كاتبه لعنة الله وغضبه عدد كل شيء خلق الله. فاحمدوا الله معاشر المسلمين على ما هداكم له من الملة الزهراء التي لم يشبها تبديل ولا تحريف، والحمد لله رب العالمين.

[٨١٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وأما الكذبة الفاحشة المفضوحة التي هي من المحال المحض، والافتراء المجرد فهو ما أذكره إن شاء الله تعالى، فتأملوه تروا عجبًا.

[٨١١] ذكر في توراتهم نصًا: أن يهوذا بن يعقوب كان مع إخوته يرعون أذوادهم إذ باعوا أخاهم يوسف وأن يهوذا أشار عليهم ببيعه وإخراجه من الجب ليخلصه بذلك من الموت. ثم ذكر بعد ذلك أن يهوذا اعتزل عن إخوته وصار مع حيرة العدلامي، ورأى ابنة رجل كنعاني اسمه شوع فتزوجها وولدت له ولدًا اسمه عير. ثم ولدًا آخر اسمه أونان ثم ولدًا آخر اسمه شيلة كما ذكرنا آنفًا حرفًا حرفًا.

[812] Tevrat'ta bunların sonrasında şunlar zikredilir: İra [Er], adı Tamar olan bir kadınla evlendi ve onunla yattı. İra [Er] günahkâr biriydi bu sebeple Allah onu öldürdü. Bunun sonrasında Tamar, İra'nın [Er] kardeşi olan Onan ile evlendi. Onan, Tamar ile birlikte iken azil yapıyordu. Bu sebeple Onan da öldü. Şîle [Şela] büyüyüp onunla evlensin diye Tamar dul olarak kaldı. Şîle [Şela] büyüdü, ancak onunla evlenmedi. Nitekim Yahuza "O (yani Tamar) benden daha doğru bir kişi, çünkü onu oğlum Şîle'ye almadım." diyerek bu durumu itiraf etmişti.

[813] Bundan sonra Tevrat'ta Tamar'ın, kocasının babası olan Yahuza ile zinâ etmeyi planladığı ve ondan hamile kaldığı açıklanır. Az önce açıkladığımız üzere Tamar, Yahuza'dan söz konusu zinânın neticesinde ikiz olan Faris [Peres] ve Zareh'i [Zerah] doğurmuştur.

[814] Bundan sonra Tevrat'ta Ya'kûb'un (a.s.) nesli ve Şam'da doğan çocuklarının çocukları zikredilir. Ya'kûb onlarla birlikte Mısır'a gitmiştir. Aralarında Faris [Peres] b. Yahuza'nın iki oğlu Hasrun [Hesron] ve Hamul zikredilir.[265] Bunu sağlam bir şekilde kaydediniz.

[815] Ellerindeki Tevrat'ta şöyle açıklanır: "Yûsuf (a.s.), on yedi[266] yaşına varınca babasının yanında kardeşleriyle birlikte sürü güdüyordu. Kardeşleri onu bu vakitte satmışlardı.[267] Böylece Yûsuf'un, satıldığı sırada on yedi yaşında olduğu anlaşılmaktadır. İşte ellerindeki Tevrat'ta bu şekilde zikredilmektedir.

[816] Sonra Tevrat'ta şöyle açıklanır: "Yûsuf (a.s.), Firavun'un yanına girdiğinde, sığırlar ve başaklar hakkındaki rüyasını tevil ettiğinde ve Firavun'un onu Mısır'ın yönetimi ile görevlendirdiğinde otuz yaşında idi."[268]

[817] Sonra Tevrat'ta şöyle açıklanır: "Babası Ya'kûb bütün ailesiyle birlikte Mısır'a geldiğinde Yûsuf otuz dokuz yaşında idi." Bu ifade, yahudilerden hiçbirinin itirazı olmayacak bir şekilde Tevrat'ta yazılıdır. Böylece yakînen sabit olmuştur ki Ya'kûb'un bütün nesli ile birlikte Mısır'a girmesi ile Yûsuf'un satılması arasında -belki birkaç ay fazla ya da eksik olabilir- sadece 22 yıl vardır. Bu, câhil ya da âlim hiç kimseye gizli kalmayacak açık bir hesaptır.

[٨١٢] وذكر بعد ذلك أن عير تزوج امرأة اسمها ثامار ودخل بها وكان مذنبًا ولذلك قتله الله تعالى. فزوجها من أخيه أونان. فكان يعزل عنها فمات لذلك، وبقيت أرملة ليكبر شيلة وتزوج منه. وأن شيلة كبر ولم تزوج منه. وقد اعترف بذلك يهوذا إذ قال: هي أعدل مني إذ منعتها شيلة ابني.

[٨١٣] وذكر بعد ذلك أنها تحيلت حتى زنت بيهوذا نفسه والد زوجها وحبلت منه. وولدت منه توأمين فارص وزارح كما ذكرنا قبل.

[٨١٤] ثم ذكر بعد ذلك نسل يعقوب وأولاد أولاده المولودين بالشام ودخلوا معه مصر. فذكر فيهم حصرون وحامول ابني فارص بن يهوذا، فاضبطوا هذا.

[٨١٥] وذكر في توراتهم: أن يوسف عليه السلام إذ بلغ سبع عشرة سنة كان يرعى ذودًا مع إخوته عند أبيه وأنهم باعوه فصح أنه كان ابن سبع عشرة سنة إذ باعوه، وهكذا ذكر في توراتهم.

[٨١٦] ثم ذكر في توراتهم: أن يوسف عليه السلام كان إذا دخل على فرعون وفسر له رؤياه في البقرات والسنابل وولاه أمر مصر ابن ثلاثين سنة.

[٨١٧] ثم ذكر في توراتهم: أن يوسف عليه السلام كان إذ دخل أبوه يعقوب مصر مع جميع أهله ابن تسع وثلاثين سنة. هذا منصوص فيها بلا خلاف من واحد منهم. فصح يقينًا أنه لم يكن بين دخول يعقوب مع نسله مصر وبين بيع يوسف إلا اثنان وعشرون سنة وربما أشهر يسيرة زائدة لا أقل ولا أكثر. هذا حساب ظاهر لا يخفى على جاهل ولا عالم.

[818] Tevrat'ta zikredilmiştir ki bu müddet zarfında Yahuza, Şua'nın kızıyla evlendi. Bu kadın artarda üç erkek çocuk doğurdu. En büyük çocuk büluğ çağına erişti ve bir kadınla evlendirildi. Bu kadınla birlikte olduktan hemen sonra öldü. Bunun akabinde kardeşiyle evlendirildi. O da kadınla birlikte olduğunda azil yapıyordu. Bu sebeple o da öldü. Üçüncü çocuk büyüyünceye kadar kadın dul olarak bekledi. Fakat üçüncü çocuk onunla evlenmedi. Akabinde kocasının babası olan Yahuza onunla zinâ etti ve kadın ona ikiz çocuklar doğurdu. Sonra bunlardan birinin ikiz çocukları dünyaya geldi. Bu durumun gerçekleşebilmesi tartışmasız bir şekilde imkânsızdır. Elbette insan tabiatı açısından bu durum mümkün değildir. Yaratılış ve bünye açısından hiçbir şekilde buna imkân yoktur.

[819] Farz edelim ki Yahuza, kardeşlerinden ayrıldı, Yûsuf'un satılmasının hemen akabinde, bir gün sonra Şua'nın kızıyla evlendi ve hanımı hemen hamile kaldı. Eşi, büyük oğlunu ikinci yılda dünyaya getirdi, sonra diğer yılda ikinci oğlunu ve üçüncü yılda da üçüncü oğlunu doğurdu. Yine en büyük çocuğun (Ira/Er) on iki yaşında iken evlendirildiğini kabul edelim. Bu bile yirmi iki yılın on üç yılını kapsar. Geriye on yıl kadar kalır. Sonra on iki yaşında iken ikinci evlâdının (Onan) evlendirildiğini kabul edelim. Nitekim ikinci çocuk, kendi hanımından dünyaya gelecek çocuğun kardeşine nispet edilmemesi için azil yaptığını ve bu sebeple öldüğünü biliyoruz. Bu şekilde Tamar, kendisi ile evlenebilme ve güzellikle muamele edebilmesi için üçüncü çocuğun büyümesini beklemeye başladı. Ancak Tamar, üçüncü oğlun (Şîle) büyüdüğünü fakat kendisiyle evlenmediğini gördü. Bu hadise elbette bir yıldan daha kısa bir zamanda olabilecek bir şey değildir. Bunu da eklediğimizde on dört sene yapar. Sonra Tamar Yahuza ile zinâ yaptı, hamile kaldı ve çocuk doğurdu. Bu dahi bir yıl ya da bundan daha kısa bir zamandır. Şu hâlde yirmi iki yıldan geriye sadece yedi veya sekiz yıl -daha fazla asla değil- kalmaktadır. Dolayısıyla yedi veya sekiz yaşındaki bir kimsenin iki evlâdının doğması aklen imkânsız şeylerdendir.

[820] Ben, hesap konusunda, Tevrat'ı yahudiler için hazırlayan kimseden daha câhilini görmedim. Bu zayıf ve yalan haberin Allah'tan veya Mûsâ'dan (a.s.) gelmesinden yüce Allah'ı tenzih ederiz. Ayrıca böylesine açık bir yalanın, dediğini düşünen ve çirkin yalanlara itimat etmekten hayâ eden bir insandan gelmesi de söz konusu olamaz. Allah'tan sağlık ve âfiyet dileriz.

[٨١٨] وقد ذكر في توراتهم أن في هذه المدة تزوج يهوذا بنت شوع وولدت له ولدًا ثم ثانيًا ثم ثالثًا. وأن الأكبر بلغ فزوج زوجة ثم مات بعدد دخوله بها فزوجت بعده من أخيه فكان يعزل عنها فمات وبقيت مدة حتى كبر الثالث ولم تزوج منه. فزنت بيهوذا والد زوجها فولد له منها توأمان. ثم ولد لأحد ذينك التوأمين ابنان وهذا محال ممتنع لا خفاء به لا يمكن ألبتة في طبيعة بني بشر ولا سبيل إليه في الجبلة والبنية بوجه من الوجوه.

[٨١٩] هبك أن يهوذا اعتزل عن إخوته وتزوج بنت شوع بإثر بيع يوسف بيوم وحبلت زوجته وولدت له الولد الأكبر في عامها الثاني ثم الثاني في عام آخر ثم الثالث في عام ثالث. وهبك أن الأكبر زوج وله اثنا عشر عامًا فهذه ثلاثة عشر عامًا من جملة اثنين وعشرين عامًا وبقي معها ما بقي. ثم زوجت من الثاني وله اثنا عشر عامًا فبقي يعزل عنها لئلا ينسب إلى أخيه من يولد له منها. ثم مات وبقيت تنتظر أن يكبر شيلة وتزوج منه حتى طال عليها. ورأت أنه قد كبر ولم تزوج منه. وهذا لا يكون ألبتة في أقل من عام. فهذه أربعة عشر عامًا. ثم زنت بيهوذا، فحملت فولدت. فهذا عام أو أقل بيسير. فلم يبق من الاثنين وعشرين عامًا إلا سبعة أعوام إلى ثمانية أعوام لا أكثر ألبتة. فمن المحال الممتنع في العقل أن يوجد لرجل ابن ثمان سنن أو سبع سنين ولدان.

[٨٢٠] ما رأيت أجهل بالحساب من الذي عمل لهم التوراة. وحاش لله أن يكون هذا الخبر البارد الكاذب عن الله تعالى أو عن موسى عليه السلام ولا عن إنسان يعقل ما يقول ويستحيي من تعمد الكذب الفاضح، ونسأل الله العافية.

Fasl [Ya‘kûb’un Şam’da Doğan Evlatları]

[821] Bu hadiselerden sonra Tevrat’ta Ya‘kûb’un dayısı Laban’ın [Lavan] yanında Şam’da dünyaya gelen ve kendisiyle birlikte Mısır’a giden çocuklarının sayısı zikredilir. Önce Lea’nın Ya‘kûb’a doğurduğu altı erkek ve bir kız çocuğu, akabinde bu altı erkek çocuğun evlatları ve isimlerinden bahsedilir. Raubin’in [Ruben] dört oğlu; Şem‘ûn [Şimon] altı oğlu; Levi’nin üç oğlu; Yahuza’nın üç oğlu ve oğullarından birinin iki oğlu ki onların hepsi beş kişi yapmaktadır-; Yesahir’in [İssakar] dört oğlu; Zebulun’un üç oğlu olduğu zikredilir. Lea’nin çocuklarının toplamı bu kadardır. [Lea oğullarının toplamı, altı erkek, bir kız ve çocukların çocukları (yani torunlar da) 25 kişidir. İşte bunlar da 32 yapmaktadır.][269]

[822] Ellerindeki Tevrat’ın metninde çocukların isimleri sayıldıktan sonra şöyle denilmektedir: “İşte bunlar Lea’nin oğullarıdır. Onun erkek ve kız evlatlarının sayısı otuz üçtür.”[270] Tevrat’ın metni aynen böyledir. Bu durum hesaplamadaki bir hatadır. Allah Teâlâ hesapta hata yapmaktan ya da bu hususta Mûsâ’yı (a.s.) hataya düşürmekten münezzehtir. Böylece Tevrat’taki bu hataların, beceriksiz bir câhilden ya da onlarla alay eden ve çirkinliklerini ortaya koyan işgüzar bir kimseden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

Fasl [Yûsuf’un Çocuklarının Sayısı]

[823] Bundan sonra Tevrat’ta Râhîl’in [Rahel] evlatlarından bahsedilir. Yûsuf, Bünyâmin ve bu ikisinin çocuklarıyla birlikte Râhîl’in [Rahel] ondört erkek çocuğu olduğu belirtilir. Zilfa’nın [Zilpa] çocukları ise, Cad [Gad] ve Eşar ve bu ikisinin oğullarıdır ki onların sayısının on altı olduğu belirtilir. Bilha’nın çocuklarının Dan ve Naftali ve bu ikisinin evlatları ile bilirkte yedi kişi oldukları zikredilir. Sonra şu sonuca ulaşılır: “Oğullarının eşleri dışında Ya‘kûb’un soyundan gelen ve onunla birlikte Mısır’a gidenlerin sayısı toplam altmışaltı kişiydi. Yûsuf’un Mısır’da doğan iki oğluyla birlikte Mısır’a göçen Ya‘kûb ailesi toplam yetmiş kişidir.[271]

فصل [أولاد يعقوب المولودين بالشام]

[٨٢١] وبعد ذلك ذكر عدد بني يعقوب المولودين بالشام عند خاله لابان الداخلين معه مصر. فذكر الذين ولدت له ليئة وهم ست ذكور وابنة واحدة. وذكر أولاد هؤلاء الستة وسماهم فذكر لرؤوبين أربعة ذكور. ولشمعون ستة ذكور وللاوي ثلاثة ذكور. وليهوذا ثلاثة ذكور. وابني ابن له. فهم خمسة، وليساخر: أربعة ذكور ولزابلون: ثلاثة ذكور، المجتمع من بني ليئة [ستة ذكور وابنة سابعة، وخمسة وعشرون أولاد الأودلا فهؤلاء اثنان وثلاثون]

[٨٢٢] في نص توراتهم بعقب تسميتهم: هؤلاء بنو ليئة وعدد أولادها وبناتها ثلاثة وثلاثون هكذا نص توراتهم. وهذا خطاء في الحساب، تعالى الله عن أن يخطىء في الحساب أو أن يخطىء فيه موسى عليه السلام. فصح أنها من توليد جاهل غث أو من عابث سخر بهم وكشف سواءتهم.

فصل

[٨٢٣] ثم ذكر بعد هذا أولاد راحيل فذكر يوسف وبنيامين وبنيهما قال: وهم أربعة عشر ذكرًا، أولاد زلفى: عاد وأشار وبنيهما قال: وهم ستة عشر. وذكر أولاد بلهة: دان نفتالى وبنيهما. وقال: وهم سبعة ثم وصل ذلك بأن قال: وعدد نسل يعقوب الذين دخلوا معه مصر سوى نساء أولاده ستة وستون. وابنا يوسف اللذان ولدا له بمصر اثنان. فجميع الداخلين إلى مصر سبعون.

[824] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu açık, fahiş bir hatadır. Çünkü zikredilen sayıların toplamı altmış dokuzdur. Bu rakamdan Yûsuf'un Mısır'da dünyaya gelen iki oğlu düşüldüğünde geriye altmış yedi kalır. Halbuki Tevrat'ta altmışaltı denilmektedir. Dolayısıyla bu yalandır. Sonra, Ya'kûb ile birlikte Mısır'a gidenlerin toplam sayısının yetmiş olduğu zikredilmektedir. Bu da ikinci bir yalandır.

[825] Biz İsrâiloğullarına Tevrat'ı yazan kişinin hesaplama melekesinin zayıf olduğunu söylemiştik. Bu ne Allah Teâlâ'nın bir özelliğidir ne de kendisini yalan söylemekten ve bunu Allah'a isnat etmekten ve güzel olmayan ve yapamayacağı bir şeyle sorumlu olmaktan alıkoyacak bir tutam aklı olan bir kimsenin özelliğidir.

[826] Bu fasılda itiraz içeren başka bir hikâye vardır fakat bir şekilde yorumlanabileceğinden onun için ayrı bölüm ayırmadık. (İtiraz edilebilecek söz konusu hikâye de) Tevrat'ta Bünyâmin'in çocuklarının zikredilmesidir. Bunlar; Bâli' [Bala], Bâkir [Beker], Eşbîl [Aşbel], Cîr [Gera], Na'man [Naman], Îcî [Ehi], Rûş [Roş], Meffeîm [Muppim], Haffeîm [Huppim] ve Ered'dir [Ard].[272] Sonra Tevratlarının dördüncü sifrinde zikredilirler. Burada sadece Bâli' [Bala], Eşbîl [Aşbel], Cîr [Gera], Meffeîm [Muppim] ve Haffeîm'in [Huppim] (isimleri) geçmektedir. Sonra şöyle denilir: Bâli'in [Bala] iki oğlu Ered [Ard] ve Na'man'dır [Naman]. Eğer (Bünyâmin'in oğulları) on değil dördüncü sifirde geçtiği üzere beş kişiyse ve eğer Bâli'in oğulları olan Ezd ve Na'man, Bünyâmin'in oğulları olan Ezd ve Na'man değilse o zaman bu yalandır. Nitekim biz, -zor olsa da -bir şekilde yorumlanması mümkün olan hususları, onların uydurulmuş kitaplarının çirkinlikleri konusunda (bir delil olarak) ortaya koymadık.

Fasl [Ya'kûb'un Çocuklarını Kutsaması]

[827] Sonra Tevrat'ta Ya'kûb'un (a.s.) oğullarını kutsaması anlatılır. "Ya'kûb, sağ elini Efraim b. Yûsuf'un, sol elini de Menessa [Manasse] b. Yûsuf'un başına koydu. Bu durum Yûsuf'u (a.s.) rahatsız etti. Bunun üzerine babasına şöyle dedi: "Bu doğru değil, ey babacığım! Çünkü bu (Menassa) benim büyük oğlumdur. Sağ elini onun, yani Menassa'nın başının üzerine koymalısın." Ancak babası bunu istemedi. "Biliyorum oğlum, biliyorum." dedi, "Bunun (Menassa) zürriyeti çoğalacak ve büyük bir halk olacak. Ama küçük kardeşi soy ve sayı bakımından daha çok olacak. Yani Efraim'in neslinin sayısı Menassa'nın neslinin sayısından daha çok olacak."[273]

[٨٢٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا خطأ فاحش لأن المجتمع من الأعداد المذكورة تسعة وستون. فإذا أسقطت منهم ولدي يوسف اللذان ولدا له بمصر بقي سبعة وستون، وهو يقول: ستة وستون. فهذه كذبة. ثم قال: فجميع الداخلين معه إلى مصر سبعون، فهذه كذبة ثانية.

[٨٢٥] وقد قلنا إن الذي عمل لهم التوراة كان ضعيف البصارة بالحساب وليست هذه صفة الله عز وجل ولا صفة من معه مسكة عقل تردعه عن الكذب وتعمده على الله تعالى وعن تكلف ما لا يحسن ولا يقوم به.

[٨٢٦] وذكر في هذا الفصل قصة أخرى فيها الاعتراض إلا أنها تخرج على وجه ما فلذلك لم نفرد لها فصلاً وهي أنه ذكر أولاد بنيامين فقال: بالع وباكر وأشبيل وأجير ونعمان وإيجي وروش ومفيم وحفيم وأزد. ثم ذكر في السفر الرابع من توراتهم فذكر بالع وأشبيل وأجير ومفيم وحفيم فقط. ثم قال: وابنا بالع أزد ونعمان، فإن لم يكن هذا على أنه لم ينسل من أولئك العشرة إلا خمسة الذين ذكرهم في الرابع وإن أزد ونعمان ابني بالع هما غير أزد ونعمان ابني بنيامين وإلا فهي كذبة وقد قلنا إن كل ما يمكن تخريجه بوجه وإن بعد فلسنا نخرجه في فضائح كتابهم المكذوب.

فصل [بركة يعقوب عليه السلام لأولاده]

[٨٢٧] ثم ذكر بركة يعقوب عليه السلام على بنيه وأنه وضع يده اليمنى على رأس أفرايم بن يوسف واليسرى على رأس منسى بن يوسف وأن ذلك شق على يوسف عليه السلام، وقال لا يحسن هذا يا أبت لأن هذا بكر ولدي فاجعل يمينك عن رأسه، يعني منسى، فكره ذلك يعقوب وقال: علمت يا بني، علمت وستكثر ذرية هذا وتعظم، ولكن أخوه الأصغر يكون أكثر منه نسلاً وعددًا. يعني أن أفرايم يكون عدد نسله أكثر من عدد نسل منسى.

[828] Tevrat'ta Yûşa' kitabında şöyle denilir: Manasseoğulları, Şam'a girdiği ve bu topraklar onlara taksim edildiğinde 52.700[274] savaşçı idi. Efraimoğulları ise o vakit 32.500 kişi idi. Onlara göre çok önemli ve kadri büyük olan "Siftîm [Şiftîm]" isimli bir kitapta Dâvûd'dan (a.s.) önceki İsrâiloğullarının Manasseoğullarından dört krallarının olduğu ve yine Efraimoğullarından da dört krallarının olduğu belirtilir. Manasseoğulları topluluğundan Miftâh b. İlfâz isimli bir adamın Efraimoğullarından 42.000 savaşçıyı öldürdüğü zikredilir ki neredeyse onların köklerini kazıyacaktı.

[829] Yine onlara göre çok önemli ve kadri büyük olan "Melâhim" isimli başka bir kitapta şöyle denilir: "Süleymân'dan (a.s.) sonra İsrâiloğullarından mezkûr kabilelere varıncaya kadar on kabile/boy melik oldu. Onlar, Efraimoğullarından iki kralı -ki onların saltanat müddetlerinin toplamı sadece yirmi altı yıl idi- esir aldılar. Bu iki kral, Bârîam ve onun oğlu Bâbât [Nabat] idi. Manasseoğullarından beş kral onları idare etmiştir. Onların saltanatı yüz iki yıl devam etmiştir. Bu krallar; Zahriya b. Bârîam b. Nuvas b. Nehribahar b. Behû'dur[275]. Onların hepsi babadan Oğul'a kral oldular. Söz konusu on kabilenin/boyun krallarından hiçbiri Manasseoğullarının krallarından daha güçlü olmadı. Bu durum, Ya'kûb'tan naklettikleri sözün zıddınadır. Bir peygamberin yüce Allah'tan haber verdiği hususlarda yalan söylemesinden Allah'ı tenzih ederiz.

[830] Eğer onlar, "Yûşa' b. Nûn, nebî olan[276] Rebûr [Debor] ve Milha el-Mûraşşâ, bunların hepsi, Efraimoğullarındandı. Efraimoğulları, Mısır'dan çıkarken 40.700 savaşçı idiler. Manasseoğulları ise o vakit 32.200 savaşçı idiler."[277] derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Ya'kûb'un, "Şeref, Efraim'in neslinde olacaktır." dediğini hatırlamıyor musunuz? Nitekim sizler, daimî ve umumî olmak üzere Ya'kûb'un, "Efraim sayı ve nesil bakımından Manasse'den daha çok olacaktır." dediğini hikâye etmiştiniz. Mübârek kılma (bereket), kısa ve özel bir vakte göre olup durum daha sonra bunun hilâfına dönecek şekilde olamaz. Böylesi bir durumda mübârek kılma işlemi geçersiz olur ve mübârek kılınan (kutsanan kimse) geri bırakılan bir kimse, geri bırakılan da ebedîyen mübârek kılınan bir kimse olur.

[٨٢٨] ثم ذكر في مصحف يوشع أن بني منسى كانوا إذا دخلوا الشام وقسمت عليهم الأرض اثنين وخمسين ألف مقاتل وسبعمائة. وأن بني أفرايم كانوا حينئذ اثنين وثلاثين ألفًا وخمسمائة. وذكر في كتاب لهم معظم عندهم اسمه سفطيم أنه ذكر بني إسرائيل قبل داود عليه السلام أربعة من ملوك بني منسى وأربعة من بني أفرايم، وأن من جملة بني منسى المذكورين رجلاً اسمه مفتاح بن علفاذ قتل من بني أفرايم اثنين وأربعين ألف مقاتل حتى كاد يستأصلهم.

[٨٢٩] وفي كتاب لهم آخر معظم عندهم أيضًا اسمه ملاخيم أنه ملك عشرة أسباط من بني إسرائيل بعد سليمان عليه السلام إلى أن ذهب الأسباط المذكورين وسبوا من بني أفرايم ملكين كانت مدتهما جميعًا ستة وعشرين سنة فقط. وهما باريعام وابنه باباط ووليهم من بني منسى خمسة ملوك واتصلت دولتهم مائة عام وعامين وهما زحريا بن باريعام بن نواس بن نهر باحار بن بهو كلهم ملك بن ملك بن ملك بن ملك بن ملك، ولم يكن فيمن ملك الأسباط العشرة أقوى ملكًا من هؤلاء المنسانين. وهذا ضد قول يعقوب الذي حكوه عنه وحاش لله أن يكذب نبي فيما ينذر به من الله عز وجل.

[٨٣٠] فإن قالوا: إن يوشع بن نون وربور أنسه وملحى المورشى النبي كلهم كان من بني أفرايم وكان بنو أفرايم، إذ أخرجوا من مصر أربعين ألف مقاتل وخمسمائة مقاتل، ومائتي مقاتل. وكان بنو منسى يومئذ اثنين وثلاثين ألف مقاتل ومائتي مقاتل. قلنا لم تذكروا أن يعقوب قال: يكون الشرف في نسل أفرايم. إنما حكيتم أنه قال: إن أفرايم يكون أكثر نسلاً وعددًا من منسى على التأبيد والعموم وإيصال البركة لا على وقت خاص قليل. ثم يعود الأمر بخلاف ذلك فتبطل البركة ويصير المبارك مدبرًا والمدبر مباركًا في الأبد.

Fasl

[831] Sonra Ya'kûb'un (a.s.) Raubin'e [Ruben] söz konusu zamanda şöyle dediği zikredilir: "Sen ihsanların ilkisin, şeref ve izzette üstünsün. Fakat suyun akışına üstün olamayacaksın."[278]

[832] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu kelâmın başı sonunu yalanlamaktadır.

Fasl [Tevrat'ta Yönetimin Yahuzaoğullarına Verileceğinin Bildirilmesi]

[833] Sonra Tevrat'ta o vakit Ya'kûb'un (a.s.) Yahuza'ya şöyle dediği zikredilir: "Milletlerin umudu olan gönderilmiş kişi bana gelinceye kadar Yahuza ve neslinin elinden değnek düşmeyecek (yönetim hep onların elinde kalacak)."[279]

[834] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu yalandır. Nitekim değnek Yahuza'nın çocuklarının elinden düşmüş ve yönetim onun neslinden çıkmıştır. Onların umudu olan mebus (gönderilmiş kişi) da gelmemiştir. Yahuza'nın çocuklarının elinden yönetimin gitmesi Buhtunnasr[280] döneminden itibaren olmuştur. Bu da yaklaşık bin beş yüz yıl yapar. O da sadece Zerbaîl b. Salsaîl'in dönemidir.

[835] Bu faslı, onların en bilgili ve müzakerecisi olan, İbnü'n-Nefrâl diye tanınan kâtip Eşmuel[281] b. Yûsuf el-Lâvî ile 404 yılında tartıştım. Bana şöyle dedi: "Câlûtların önderleri hâlâ Dâvûd'un çocuklarının neslinden gelmektedir. Onlar da Yahuza oğullarındandır. Bu da yönetim, krallık ve riyâset demektir." Ona, bunun hata olduğunu söyledim. Çünkü Câlût'un reisi (başı), hükmünü ne yahudilerden birine ne de onların dışındaki bir kimseye geçirir. Ancak bu tesmiyedir, yoksa hakikat değildir; ne ona ait bir yönetim vardır ne de onun elinde bir değnek vardır. Nasıl olsun ki Ehziya b. Buram'dan[282] sonra Yahuzaoğullarından altı yıl boyunca gerçek bir yönetici gelmedi. Bu şahıstan sonra Sıdkıya b. Yuşeya diye isimlendirilen kişi yetişti; onlardan Sıdkıya'ya yardımcı olacak bir kimse olmadı ve Zerbail yönetici oluncaya kadar artarda yetmiş iki yıl boyunca onlardan hiçbiri herhangi bir kimseye kral olmadı.

فصل

[٨٣١] ثم ذكر عن يعقوب عليه السلام أنه قال لرؤوبين في ذلك الوقت: أنت أول المواهب مفضل في الشرف مفضل في العز ولا تفضل منهملة ماء.

[٨٣٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا كلام يكذب أوله آخره.

فصل [تنبأ التوراة بإعطاء أولاد يهوذا القيادة]

[٨٣٣] ثم ذكر أنه عليه السلام قال ليهوذا حينئذ: لا تنقطع من يهوذا المخصرة ولا من نسله قائد حتى يأتيني المبعوث الذي هو رجاء الأمم.

[٨٣٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا كذب قد انقطعت من ولد يهوذا المخصرة وانقطعت من نسله القواد، ولم يأت المبعوث الذي هو رجاءهم. وكان انقطاع الملك من ولد يهوذا من عهد بخت نصر مذ أزيد من ألف عام وخمسمائة عام إلا مدة يسيرة، وهي مدة زربائيل بن صلثائيل فقط.

[٨٣٥] وقد قررت على هذا الفصل أعلمهم وأجدلهم، وهو أشموال بن يوسف اللاوي الكاتب المعروف بابن النفرال في سنة أربع وأربعمائة. فقال لي: لم تزل رؤس الجواليت ينتسلون من ولد داود وهم من بني يهوذا وهي قيادة وملك ورياسة، فقلت: هذا خطأ لأن رأس الجالوت لا ينفذ أمره على أحد من اليهود ولا من غيرهم. وإنما هي تسمية لا حقيقة لها، ولا له قيادة، ولا بيده مخصرة. فكيف وبعد أحزيا بابن بورام لم يكن من بني يهوذا وآل أصلاً مدة ستة أعوام. ثم بعده نشأ الملقب صدقيا بن يوشا لم يكن منهم لأحد له معين، ولا من يملك على أحد اثنين وسبعين عامًا متصلة حتى ولي زربائيل.

Sonra genel olarak onlardan yönetim kalkmıştır. Hârûnîlerin yönetimleri döneminde ne Câlût'un başı ne de diğerleri yüzlerce yıl kral oldular. Yahuzaoğullarından hiç kimse müslümanların yönetimine veya bunun biraz öncesine kadar yönetimde olmadı. Câlût'un liderinin ismini günümüze kadar Dâvûdoğullarından bir adama verdiler. Şu kadar var ki bazı kadim tarihçiler, Herodus ve onun iki oğlunu ve onun oğlunun oğlu Erifas b. Erifas'ın Yahuzaoğullarından olduğunu ileri sürmüştür. Aslında bütün tarihçilere göre bunların Rum oldukları açıktır. Dolayısıyla bu aşağılıkların yalan söylediği ortaya çıkmıştır. Bir peygamberin yalan söylemesinden Allah'a sığınırız.

Fasl

[836] Sonra Tevrat'ta Ya'kûb'un (a.s.) Levi ve Şem'ûn'a [Şimon] "O ikisini Ya'kûb'ta bölecek ve İsrâil'de ayıracağım." dediği zikredilir.[283]

[837] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Levi'ye gelince zikredildiği şekilde onun nesli İsrâiloğulları arasında dağılmıştır. Şem'ûn oğullarına [Şimonoğulları] gelince bilakis onlar diğer boylar gibi bulundukları beldede birleşmişlerdir, bunların arasında bir fark yoktur. Peygamberlik uyarısı, bir kıssada yalan söylemek diğerinde doğru söylemek şeklinde olamaz. Bunlar, kadınlar ve aklı olmayan kimseler için yol üzerinde oturup hesaplar yapan kimselerin uyarılarının özellikleridir.

Fasl [Mûsâ'nın Firavun'a Elçi Olarak Gönderilmesi]

[838] Tevratlarının ikinci kitabında, yüce Allah'ın Mûsâ'ya (a.s.) şöyle dediği belirtilir: Sonra Firavun'a de ki Rab (es-Seyyid) şöyle diyor: İsrâil benim ilk oğlumdur ve sana diyor ki "Bana hizmet etmesi için oğluma izin ver. Ama sen şimdi onu salıvermeyi reddedersen, senin çocuklarının ilkini öldüreceğim."[284]

[839] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: "Bu sana yetecek bir tuhaflıktır. Ben, bu sözden sonra yahudilerin, hıristiyanları neden kabul etmediklerini anlamış değilim. Bundan önce açıkladığımız üzere, Allah'a çocuk isnat etmek ve teslis metodu, tahrif edilmiş bu lânetli kitapların dışında, sadece hıristiyanlara ait bir çeşit inkâr yolu mudur?

ثم انقطع الولاة منهم جملة لا رأس جالوت ولا غيره مدة ولاة الهارونيين ملكًا ملكًا مئين من السنين ليس لأحد من يهوذا في ذلك أمر إلى دولة المسلمين أو قبلها بيسير. فأوقعوا اسم رأس الجالوت على رجل من بني داود إلى اليوم إلا أن بعض المؤرخين القدماء ذكر أن هردوس وابنيه وابن ابنه اعريفاس بن اعريفاس كانوا من بني يهوذا والأظهر أنهم من الروم عند كل مؤرخ فظهر كذب هؤلاء الأنذال بيقين، وحاش لله أن يكذب نبي.

فصل

[٨٣٦] ثم ذكر أن يعقوب عليه السلام قال للاوي وشمعون: سأبددهما في يعقوب وأفرقهما في إسرائيل.

[٨٣٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** أما لاوي فكان نسله مبددًا في بني إسرائيل كما ذكر. وأما بنو شمعون فلا بل كانوا مجتمعين في البلد الذي وقع لهم كسائر الأسباط. ولا فرق وليس إنذار النبوة مما يكذب في قصة ويصدق في أخرى. هذه صفات إنذارات الحساب القاعدين على الطرق للنساء ولمن لا عقل له.

فصل [إرسال موسى عليه السلام لفرعون]

[٨٣٨] وقال في السفر الثاني من توراتهم: إن الله تعالى قال لموسى عليه السلام: قل لفرعون السيد يقول لإسرائيل بكر ولدي، ويقول لك ائذن لولدي ليخدمني وإن كرهت الآن سأهلك بكر ولدك.

[٨٣٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا عجب ناهيك به. ليت شعري ماذ ينكرون على النصارى بعد هذا؟ وهل طرق للنصارى سبيل الكفر في أن يجعلوا لله ولدًا، ونهج لهم طريق التثليث على ما ذكرنا قبل هذا إلا هذه الكتب الملعونة المبدلة.

[840] Şu kadar var ki hıristiyanlar -büyük mûcizeler getiren bir oğlunun olması hariç- yüce Allah'ın oğullarının olduğunu iddia etmezler. Bu sahte kitaplara ve bunları din olarak kabul eden kimselere gelince onlar, Tanrı'nın çocukları olmayı bütün İsrâiloğullarına tahsis etmektedirler. Onlar, genel olarak milletlerin en pis ve rezil olanıdırlar. Onların küfrü ve cehâletleri çok çirkindir.

Fasl [Firavun'un Huzurunda Mûsâ'nın Mûcizeleri]

[841] Sonra Tevrat'ta şöyle anlatılır: Hârûn, değneğini, Firavun ile görevlilerinin önüne attı. Değnek yılan oluverdi. Bunun üzerine Firavun kendi bilgelerini ve büyücülerini çağırdı. Büyücüler de Mısır büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. Fakat Mûsâ'nın değneği onların değneklerini yuttu. Sonra Mûsâ ve Hârûn'un Rablerinin onlara emrettiği şeyleri yerine getirdikleri anlatılır. Bunun akabinde değneğini kaldırdı ve Firavun ile görevlilerinin önünde nehrin suyuna vurdu, bunun akabinde sular kana döndü ve içindeki balıklar öldü, ırmak leş gibi koktu. Mısırlılar artık ırmağın suyunu içemediler. Mısır ülkesinin tamamındaki sular kana dönüştü. Mısırlı büyücüler de kendi büyüleriyle aynı şeyi yaptılar."[285]

[842] Sonra Tevrat'ta şöyle anlatılır: Hârûn, elini Mısır'ın sularına uzattı ve oradaki kurbağalar sudan çıktı ve Mısır'ı kapladı. Mısırlı büyücüler de kendi büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. Kurbağalar Mısır'ın her tarafına yayıldılar.[286]

[843] Sonra Hârûn, değneğini uzattı ve yerdeki tozlara vurdu. Bunun üzerine Mısır'daki bütün tozlar sivrisineğe dönüştü ve insanlarla hayvanların üzerine üşüştüler. Büyücüler, kendi büyüleriyle bunun bir benzerini yapamadılar; tozu sivrisineğe dönüştürmek istedilerse de başaramadılar. Bunun sonrasında büyücüler Firavun'a, "Bu, Tanrı'nın yaptığı bir şeydir." dediler.[287]

[٨٤٠] إلا أن النصارى لم يدعوا بنوة لله إلا لواحد أتى بمعجزات عظيمة. وأما هذه الكتب السخيفة. وكل من تدين بها فإنهم ينسبون بنوة لله إلى جميع بني إسرائيل. وهم أوسخ الأمم وأرذلهم وكفرهم أوحش وجهلهم أفحش.

فصل [معجزات موسى أمام فرعون]

[٨٤١] ثم ذكر أن هارون ألقى العصا بين يدي فرعون وعبيده فصارت حية فدعى فرعون بالعلماء والسحرة، وفعلوا بالرقى المصري مثل ذلك، ولكن عصا موسى ازدرت عصيهم. ثم ذكر أن موسى وهارون فعلا ما أمرهما السيد. فرفع العصا وضرب بها ماء النهر بين يدي فرعون وعبيده فعاد دمًا ومات كل حوت فيه، ونتن النهر. ولم يجد المصريون سبيلاً إلى الشرب منه، وصار الماء في جميع أرض مصر دمًا ففعل مثل ذلك سحرة مصر برقاهم.

[٨٤٢] ثم ذكر أن هارون مد يده على مياه مصر وخرجت الضفادع منها، وغطت أرض مصر، ففعل السحرة برقاهم مثل ذلك وأقبلوا بالضفادع على أرض مصر.

[٨٤٣] ثم ذكر أن هارون مد يده بالعصا وضرب بها غبار الأرض. فتخلق منها بعوض في الآدميين والأنعام وعاد جميع الغبار بعوًضا في جميع أرض مصر فلم يفعل السحرة مثل ذلك برقاهم وراموا اختراع البعوض. فلم يقدروا عليه فقال السحرة لفرعون: هذا من صنع الله.

[844] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu alışılmamış daimî musibet ve her şeyi içine alan bir âfettir. Şayet bu doğru olursa, elbette Mûsâ'nın (a.s.) peygamberliği, dahası bütün nebîlerin peygamberlikleri geçersiz olur. Eğer sihirbazlar, peygamberin ortaya koyduğu mûcizeler cinsinden bir şeyi yapmaya muktedir olurlarsa, bu durumda sihirbazların konumu peygamberlik iddia eden kimsenin konumuyla aynı olur. Dolayısıyla Mûsâ ne asâsının sihirbazların değneklerini yutmasıyla ne de sivrisinek yaparak onları âciz bırakmasıyla bir fayda elde edememiştir. Nitekim sihirbazlar, değnekleri ejderhaya dönüştürmeyi, suyu kana döndürmeyi ve kurbağaları getirmeyi başardılar. Bu durumda Mûsâ'nın peygamberliği sebebiyle sihirbazlara üstünlüğü, sadece sihir işlerini onlardan daha iyi biliyor olmasıdır. Şayet durum bu lânetli yalancıların dediği gibi olmuş olsaydı, şüphesiz Firavun *"Şüphesiz Mûsâ, size sihri öğreten büyüğünüzdür."*[288] şeklindeki sözünde doğru söylemiş olurdu. Yine sihirbazların sivrisinekle alakalı olarak "Bu, Tanrı'nın yaptığı bir şeydir." şeklindeki sözleri de onların menfaatine değildir. Zira bu söz İsrâiloğullarına söylenmiştir. Sihirbazların söylemesi gereken ise, değneğin yılana, suyun kana dönüştürülmesi ve kurbağaların getirilmesinin Tanrı işi olmadığı, bilakis bunların O'nun yaratmasının dışındaki şeyler olduğudur.

[845] Bu, insanın tüylerini ürperten büyük bir felakettir. Hakkın apaçık nûru nerede, bu saçma, iftira ve yalan söz nerede? Zira yüce Allah şöyle buyurmaktadır: *"Şüphesiz yaptıkları bir sihirbaz hilesidir."*[289] Başka bir âyette yine şöyle buyurmaktadır: *"Sihirbazlar Firavun'a geldiler. 'Galip gelenler biz olursak mutlaka bize bir mükâfat vardır, değil mi?' dediler. Firavun, 'Evet. Üstelik siz (ücretle de kalmayacaksınız) mutlaka benim en yakınlarımdan olacaksınız.' dedi. (Sihirbazlar), 'Ey Mûsâ! Ya önce sen at ya da önce atanlar biz olalım.' dediler. (Mûsâ), 'Siz atın.' dedi. Bunun üzerine onlar (ellerindekini) atınca insanların gözlerini büyülediler ve onlara korku saldılar. Büyük bir sihir yaptılar. Biz de Mûsâ'ya, 'Elindeki değneğini at.' diye vahyettik. Bir de ne görsünler o, onların uydurduklarını yakalayıp yutuyor. Böylece hak yerini buldu ve onların yapmış oldukları şeylerin hepsi boşa çıktı. Artık orada yenilmişler ve küçük düşmüşlerdi. Sihirbazlar ise secdeye kapandılar. 'Âlemlerin Rabbine iman ettik.' dediler. 'Mûsâ ve Hârûn'un Rabbine.'"*[290]

[٨٤٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه الآبدة المصمئلة والصيلم المطبقة ولو صح هذا لبطلت نبوة موسى عليه السلام بل نبوة كل نبي. ولو قدر السحرة على شيء من جنس ما يأتي به النبي لكان باب السحرة، وباب مدعي النبوة واحدًا. ولما انتفع موسى بازدراء عصاه لعصييهم ولا بعجزهم عن البعوض وقد قدروا على قلب العصي حيات وعلى إعادة الماء دمًا وعلى المجيء بالضفادع ولما كان لموسى عليه السلام عليهم بنبوته أكثر من أنه أعلم بذلك العمل منهم فقط. ولو كان كما قال هؤلاء الكذابون الملعونون لكان فرعون صادقًا في قوله: إنه لكبيركم الذي علمكم السحر. ولا منفعة لهم في قول السحرة في البعوض: هذا صنع الله. لأنه يقال لبني إسرائيل فعلى موجب قول السحرة لم يكن من صنع الله قلب العصا حية والماء دمًا والمجيء بالضفادع بل من غير صنع الله.

[٨٤٥] وهذه عظيمة تقشعر منها الجلود. أين هذا الإفك المفترى البارد من نور الحق الباهر. إذ يقول الله عز وجل: ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدُ سَاحِرٍ﴾ وإذ يقول تعالى: ﴿وَجَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ۞ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ۞ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِمَّا أَن تُلْقِيَ وَإِمَّا أَن نَّكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ ۞ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَاسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ ۞ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ ۞ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ۞ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَانقَلَبُوا صَاغِرِينَ ۞ وَأُلْقِيَ السَّحَرَةُ سَاجِدِينَ ۞ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ۞ رَبِّ مُوسَىٰ وَهَارُونَ﴾

[846] Bir başka âyette ise şöyle buyrulmaktadır: *"Bir de ne görsün, onların ipleri ve değnekleri yaptıkları sihirden dolayı kendisine hızla sürünür gibi görünüyor."*[291] Böylece yüce Allah, Mûsâ'nın yaptığı şeyin gerçek olduğunu bildirmiş ve *"Bir de ne görsünler, apaçık bir ejderha."*[292] şeklindeki sözüyle de Mûsâ'nın asâsının gerçekte bir ejderhaya döndüğünü haber vermiştir.

[847] Böylece olayı gören herkes için bunun açıklaması yakîni olarak doğru olmuştur. Allah Teâlâ, sihirbazların yaptığı şeyin, ancak uydurma, göz boyama ve hile olduğunu bildirmiştir. İşte bu, bir hakikattir. Öyle ki akıl, tahrif edilmiş ve değiştirilmiş bir kitap olan Tevrat'taki açıklamalara değil, bu Kur'ân'daki ifadelerin hakikat olduğuna şahitlik etmektedir. Netice olarak sihirbazların yapıp ettikleri şeylerin hakikati olmayan hile ve göz boyama olduğu ortaya çıkmış oldu. Aklî delillerin doğruladığı şey de budur. Çünkü resul ile nebîlerine şahitlik etmek ve doğru ile yalanı ayırt etmek üzere tabiatları, ancak onları yaratan değiştirebilir. Yoksa "Sihirbazların işleri, Mûsâ'nın işleri gibidir." şeklindeki sözleri gibi değildir. Çünkü Mûsâ'nın işleri (mûcizeleri), din ile sorumlu tutması (teklif) ve yaptıklarının bir benzerini yapmaları için onlara meydan okuduğu (tehaddî) sırada kendi sözünün doğruluğunu gösteren bir delildir. Eğer sihirbazlar doğru sözlü iseler, bu durumda Mûsâ yalancıdır. Çünkü onlar, Mûsâ'nın mûcizelerinin bir benzerini ortaya koydular! Hele şu neticeye bir bakın! Allah sizlere merhamet etsin!

[848] Bu çirkin durum, Mûsâ'nın (a.s.) Tevrat'ı olduğunu iddia ettikleri bu lânetli ve yalan içeren kitabı meydana getiren, onların "Hammas" diye isimlendirdikleri kimsenin, Bâri Teâlâ'nın elçilerini ve kitaplarını hafife alan zındık bir kimse olduğunu doğru ve kesin bir şekilde tasdik etmektedir ki Mûsâ'yı (a.s.) bundan tenzih ederiz. Şimdiye kadar onlar tabiatların değiştirilmesinin, cinslerin kendi zâtî sıfatlarından başka bir cinse dönüştürülmesinin, apaçık mûcizeler olan bir kısım işlerin yaratılmasının, sihir ve sanatlarla yapabildiğini iddia ediyorlardı. Bunları tasdik eden bir kimsenin peygamberlik müessesini kesin olarak inkâr ettiğini biliniz! Zira nebî ile başkası arasında sadece mûcize konusunda fark vardır. Peygamberlerin dışındaki kimselerin mûcize göstermesi imkân dâhilinde olduğunda, geriye sadece delili olmayan bir iddia kalır. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[٨٤٦] وإذ يقول تعالى: ﴿فَإِذَا حِبَالُهُمْ وَعِصِيُّهُمْ يُخَيَّلُ إِلَيْهِ مِن سِحْرِهِمْ أَنَّهَا تَسْعَىٰ﴾ فأخبر عز وجل أن الذي عمله موسى حقّ وأن عصاه صارت ثعبانًا على الحقيقة بقوله تعالى: ﴿فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ﴾

[٨٤٧] فصح أنه تبين ذلك لكل من رآه يقينًا. وأخبر أن الذي عمله السحرة إنما هو إفك وتخييل وكيد، وهذا هو الحق الذي تشهد به العقول لا ما في الكتاب المبدل المحرف. فصح أن فعل السحرة حيلة مموهة لا حقيقة لها وهذا الذي يصححه البرهان إذ لا يحيل الطبائع إلا خالقها شهادة لرسله وأنبيائه، وفرقًا بين الصدق والكذب لا قولهم عمل السحرة مثل ما عمل موسى في وقت تكليفه برهانًا على صدق قوله وعند تحديه لهم على أن يأتوا بمثله. إن كانوا صادقين وهو كاذب فأتوا بمثله. فانظروا النتيجة، يرحمكم الله.

[٨٤٨] هذه سوأة تشهد شهادة قاطعة صادقة بأن صانع ذلك الكتاب الملعون المكذوب الذي يسمونه الحماس ويدعون أنه توراة موسى عليه السلام إنما كان زنديقًا مستخفًا بالباري تعالى ورسله وكتبه. وحاش لموسى صلى الله عليه وسلم منه. وأنهم إلى الآن يزعمون أن إحالة الطبائع وقلب الأجناس عن صفاتها الذاتية إلى أجناس أخر واختراع الأمور المعجزات في البينة يقدر على ذلك بالرقي والصناعات. واعلموا أن من صدق بهذا فهو مبطل للنبوة بلا مرية. إذ لا فرق بين النبي وغيره إلا في هذا الباب. فإذا أمكن لغير النبي فلم يبق إلا دعوى لا برهان عليها، ونعوذ بالله من الضلال.

[849] Bugüne kadar yahudilerin şu hususta ittifak ettiklerine şahit olduk: “Onların Bağdat’taki âlimlerinden biri, bir gün içinde, Bağdat’tan Kurtuba’ya gitmiş ve “Fendeki’l-hırfe” civarında yahudi yerleşkesinin yakınında meskûn olan İskenderoğullarından bir adamın başına iki boynuz dikmişti. Bu adam, o yöredeki yahudilere eziyet ediyor ve onları aşağılıyordu.” İşte bu, benzeri olmayan çirkin bir yalandır. Söz konusu yer, zamanımızda Kurtuba’da, şehrin içinde, bilinen bir yerdir.

[850] Abdülvahit b. Yezîd el-İskenderî oğulları, yüksek tabakadan ve meşhur kimselerdir. Biz, onların son dönemini idrak ettik. Onlardan vezirler ve valiler vardır. Bunların içinde bilinmeyen ve ölünceye kadar gizli kalan hiç kimse yoktur. Onlardan herhangi biri, bu nevi ahmaklıkları asla bildirmemiştir.

[851] Genel olarak yahudi toplumu, selefleri ve halefleriyle ve onlarda müşâhede ettiğimiz şeylerin çokluğu itibarıyla yaratılmışların en yalancılarıdır. Ben onların içinde -iki adam hariç- doğruyu ve hakikati araştıran bir kimse görmedim.

Fasl [Suyun Kana Dönmesi Mûcizesi]

[852] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Suyun kana dönmesi kıssasında yalan olduğu açık başka bir rezalet daha vardır. Onların Tevrat olduğunu iddia ettikleri kelâmın metni şöyledir: “Sonra Rab (es-Seyyid) Mûsâ’ya şöyle buyurdu: Hârûn’a de ki “Değneğini al ve elini Mısır’ın suları üzerine -ırmakları, kanalları, havuzları, bütün su birikintileri üzerine- uzat, hepsi kana dönsün. Bütün Mısır’da tahta ve taş kaplardaki sular bile kana dönecek.” Mûsâ’yla Hârûn Rabb’in buyurduğu gibi yaptılar. Nihayetinde Mısır diyarındaki suların tamamı kana dönüştü. Mısırlı büyücüler de kendi büyüleriyle aynı şeyi yaptılar. Rabb’in söylediği gibi Firavun’un kalbi katılaştı ve Mûsâ’yla Hârûn’u dinlemedi. Olanlara aldırmadan sarayına döndü. Mısırlılar içecek su bulmak için ırmak kıyısını kazmaya koyuldular. Çünkü ırmağın suyunu içemiyorlardı.”[293]

[٨٤٩] ولقد شاهدناهم متفقين إلى اليوم على أن رجلاً من علمائهم ببغداد دخل من بغداد إلى قرطبة في يوم واحد، وأنبت قرنين في رأس رجل من بني الإسكندراني كان ساكنًا بقرب دار اليهود عند فندق الحرقة كان يؤذي يهود تلك الجهة ويسخر منهم. وهذه كذبة وفضيحة لا نظير لها والموضع مشهور عندنا بقرطبة داخل المدينة.

[٨٥٠] وبنو عبد الواحد بن يزيد الإسكندري من بيته رفيعة مشهورة أدركنا آخرهم .كانت فيهم وزارة وعمالة ليس فيهم مغمور ولا خفى إلى أن بادوا ما عرف قط أحد منهم هذه الأحموقة المختلقة.

[٨٥١] والقوم بالجملة أكذب البرية، أسلافهم وأخلافهم وعلى كثرة ما شاهدنا منهم ما رأيت فيهم قط متحريًا للصدق إلا رجلين فقط.

فصل

[٨٥٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وفي قصة قلب الماء دما فضيحة أخرى ظاهرة الكذب وهي: أن في نص الكلام الذي يزعمونه التوراة: ثم قال السيد لموسى: قل لهارون، مد يدك بالعصا على مياه مصر، وأنها رها وأوديتها، ومروجها وجناتها لتعود دمًا وتصير ماء في آنية التراب والخشب دمًا. ففعل موسى وهارون كما أمرهما السيد إلى قوله: وصار الماء في جميع أرض مصر دمًا. ففعل مثل ذلك سحرة مصر برقاهم واشتد قلب فرعون ولم يسمع لهما على حال. ثم انصرف فرعون ودخل بيته ولم يوجه قلبه إلى هذا أيضًا. وحفر جميع المصريين حوالي النهر ليصيبوا الماء منها لأنهم لا يقدرون على شرب الماء من النهر.

[853] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu onların kitaplarının metnidir. Burada Mısır'daki bütün suların; ırmaklardaki, kanallardaki, havuzlardaki, tahta ve taş kaplardaki sular olmak üzere Mısır diyarındaki suların tamamının kana döndüğü bildirilmektedir. Dolayısıyla geriye hangi sular kalmıştır ki sihirbazlar onları Mûsâ ve Hârûn'un yaptığı gibi kana dönüştürsün? Allah, yalancıların rezaletlerini ve adiliklerini bu şekilde ortaya koyar.

[854] Eğer onlar, "Sihirbazlar, Mısırlılar'ın nehir kıyılarında açtıkları kuyuların sularını kana dönüştürmüşlerdir." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: İnsanlar, suyun mevcut olmadığı bir yerde hayatlarını nasıl devam ettirdiler? İşte bunlar, reddedilmeyi hak eden rezaletler değil midir? Bunun zayıf akıllı bir kimseden yahut yalan olarak getirdiği şeyi dikkate almayan aptal bir zındıktan kaynaklandığı gizli kalır mı? Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Mûsâ'nın Bazı Mûcizelerinin Zikredilmesi]

[855] Bunlardan sonra, Tevrat'ta, Allah Teâlâ'nın Mûsâ'nın Firavun'a şöyle demesini emrettiği zikredilir: "[Rab şöyle diyor: Halkımı salıver, bana tapsınlar. Salıvermeyi reddeder, onları tutmakta diretirsen,] elim senin kazancının üzerinde olacaktır. Atları, eşekleri, develeri, sığırları, davarları şiddetli bir veba ile yok edeceğim. Rab İsrâiloğullarının sahip oldukları şeylere bir mûcize gösterdi (ve onlara hiç zarar vermedi). Rab, söz konusu âfet için bir zaman belirledi ve "Yarın ülkede bunu yapacağım." dedi. Ertesi gün Rab dediğini yaptı. Mısırlıların hayvanlarının çoğu öldü. Ama İsrâiloğullarının hayvanlarından hiçbiri ölmedi. Bunun üzerine Firavun'un kalbi daha da katılaştı, inat etti ve halkı salıvermedi.[294]

[856] Sonra Tevrat'ta şöyle denilir: Yüce Allah, bütün Mısır'ın üzerinde bir toz tabakası olsun ve ülkenin her yanındaki insanların ve hayvanların bedenlerinde irinli çıbanlar çıksın diye Mûsâ'ya (a.s.), ocak küllerinden avucunun taşıyabileceği kadarını almasını, bunu Firavun'un önünde göğe savurmasını emretti. Bunun üzerine Mûsâ, ocaktan bir avuç kül aldı, Firavun'un önünde durdu ve bunu göğe savurdu. İnsanlarda ve hayvanlarda irinli çıbanlar meydana geldi. Sihirbazlar çıbanların eleminden dolayı Mûsâ'nın karşısında duramaz oldular. Çünkü bütün Mısırlılarda olduğu gibi onlarda da çıbanlar çıkmıştı. Bunun akabinde Allah Teâlâ, Firavun'un kalbini daha da katılaştırdı. Rabb'in Mûsâ'ya ahdettiği gibi, Firavun Mûsâ'yla Hârûn'u dinlemedi.[295]

[٨٥٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا نص كتابهم فأخبر أن كل ماء كان بمصر في أنهارها وأوديتها ومروجها وجناتها وأواني الخشب والتراب، والماء كله في جميع أرض مصر صار دمًا. فأي ماء بقي حتى تقلبه السحرة دمًا كما فعل موسى وهارون؟ أبى الله إلا فضيحة الكذابين وخزيهم.

[٨٥٤] فإن قالوا قلبوا ماء الآبار التي حفرها المصريون حول النهر. قلنا لهم: فكيف عاش الناس بلا ماء أصلاً؟ أليس هذه فضائح مرددة؟ وهل يخفى أن هذا من توليد ضعيف العقل أو زنديق مستخف لا يبالي بما أتى به من الكذب، ونعوذ بالله من الضلال.

فصل [ذكر بعض المعجزات لموسى]

[٨٥٥] وبعد ذلك ذكر الله تعالى أمر موسى أن يقول لفرعون: ستكون يدي على مكسبك الذي لك في الفحوص وخيلك وحميرك وجمالك وبقرك وأغنامك بوباء شديد. ويظهر السيد هذا في الأرض، ففعل السيد ذلك في يوم آخر، وماتت جميع دواب المصريين، ولم يمت لبني إسرائيل دابة فاشتد قلب فرعون ولم يأذن لهم.

[٨٥٦] ثم ذكر بعد ذلك أمر الله تعالى موسى بأن يأخذ ما حملت الكف من رماد الكانون ويلقيه إلى السماء بين يدي فرعون ليصير غبارًا في جميع أرض مصر فيكون في الآدميين والأنعام خراجات ونفاطات، فأخذ رمادًا من كانون ووقف بين يدي فرعون ورماه موسى إلى السماء وصارت منه نفاطات في الآدميين والأنعام. ولم تقدر السحرة على الوقوف عند موسى لما كان أصابهم من ألم النفاطات. وكان مثل ذلك في جميع أرض مصر والسحرة، فشدد الله قلب فرعون ولم يسمع لهما على حال ما عهد السيد إلى موسى.

[857] Sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: Allah Mûsâ'ya, Firavun'a şöyle demesini emretti: "Yarın bu vakitte, kurulduğu günden bugüne kadar Mısır'da benzeri yağmamış bir dolu yağdıracağım. Şimdi buyruk ver, hayvanların ve kırda neyin varsa hepsi sığınaklara konsun. Dolu yağınca, eve getirilmeyen, kırda kalan bütün insanlarla hayvanlar ölecek. Firavun'un görevlileri arasında Rabb'in uyarısından korkanlar köleleriyle hayvanlarını çabucak evlerine getirdiler. Rabb'in uyarısını önemsemeyenler ise köleleriyle hayvanlarını tarlada bıraktı. Rab, Mûsâ'ya, "Elini göğe doğru uzat." dedi, "Mısır'ın her yerine, insanların, hayvanların, kırdaki bütün bitkilerin üzerine dolu yağsın." Mûsâ değneğini göğe doğru uzatınca Rab gök gürlemeleri ve dolu gönderdi. Sonra Rab, Mısır'ın her tarafına ateşle karışık (yıldırım) dolu yağdırdı. Şiddetli dolu yağıyor, sürekli şimşek çakıyordu. Mısır Mısır olalı böylesi bir dolu görmemişti. Dolu, Mısır'da insandan hayvana dek kırdaki her şeyi, bütün bitkileri mahvetti, bütün ağaçları kırdı. Yalnız İsrâiloğullarının yaşadığı Kos [Goşen] bölgesine dolu düşmedi.[296]

[858] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu alenî, aşağılık yalanı bir düşünün! Önce, Mûsâ'nın veba getirdiğini zikrediyor ve Allah Teâlâ'nın Firavun'a "Atlar, eşekler, develer, sığırlar ve davarlardaki kazancını yok edeceğim." dediğini bildiriyor. Bu hitap bütün insanları ve evlere sokulan ve sokulmayan şeyler de dâhil olmak üzere sınıf sınıf bütün hayvanları kapsıyordu. Sonra İsrâiloğullarının bir hayvanı ölmezken, Mısırlıların hayvanlarının tamamının öldüğünü bildiriyor. Sonra çıban ve daha sonra da dolu musibetini, Mûsâ'nın Allah'tan korkması için Firavun'u uyardığını, ona hayvanlarını barınaklarına sokmasını emrettiğini ve dolunun kırda isabet ettiği her şeyin helâk olacağını haber veriyor.

[859] Nasıl olur böyle bir şey! Firavun'un ve Mısır halkının geride hangi hayvanı kaldı! Daha önce veba salgınının -develer, eşekler, atlar, koyunlar ve sığırların da aralarında olduğu halde- bütün hayvanları helâk ettiği zikredilmişti. Bu durum tuhaf değil mi?

[٨٥٧] وبعد ذلك قال: إن الله أمر موسى أن يقول لفرعون: غدًا هذا الوقت أمطر بردًا كثيرًا جدًا لم ينزل مثله على مصر من اليوم الذي أسست فيه إلى هذا الوقت. فابعث واجمع أنعامك، وكل من تملكه في الفدان. فكل ما أدركه البرد في الفدان ولم يدخل البيوت يموت. فمن خاف وعيد السيد من عبيد فرعون أدخل عبيده وأنعامه في البيوت ومن استهان بوعيد السيد أبقى عبيده وأنعامه في الفدان. وقال السيد لموسى: مد يدك إلى السماء لينزل البرد في جميع أرض مصر فمد موسى يده بالعصا. فأتى السيد بالرعد والبرد المختلف على الأرض. ثم أمطر السيد البرد في جميع أرض مصر مخلوطًا بنار، ولم ينزل بعظمة في تلك الأرض من حين سكن ذلك الجنس فأهلك البرد في جميع أرض مصر كل ما ظهر به في الفدادين من الآدميين والأنعام وجميع عشبهما، وكسر جميع شجرها، ولم ينزل منه شيء في أرض قوص حيث كانوا بنو إسرائيل.

[٨٥٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: تأملوا هذا الكذب الهجين اللائح. ذكر أولاً أن موسى أتى بالوباء وأخبر عن الله تعالى أنه قال لفرعون سأهلك مكسبك الذي في الفحوص وخيلك وحميرك وجمالك وبقرك وأغنامك فعمم جميع الناس ما أدخل في البيوت وما لم يدخل يعم جميع الحيوان صنفًا صنفًا. ثم أخبر أن جميع دواب المصريين مات ولم تمت لبني إسرائيل ولا دابة. ثم ذكر أمر النفاطات ثم ذكر أمر البرد وأن موسى أنذر فرعون من الله تعالى، وأمره بإدخال أنعامه في البيوت وأن ما أدرك البرد منها في الفحص يهلك.

[٨٥٩] فليت شعري أي دابة بقيت لفرعون وأهل مصر وقد ذكر أن الوباء أهلك جميعها؟ وأين الإبل والحمير والخيل والغنم والبقر، أليس هذا عجبًا.

[860] Onların, "Daha önceki felaketten kurtulan İsrâiloğullarının hayvanları daha sonra helâk oldular. Çünkü İsrâiloğullarının yaşadığı Kos [Goşen] bölgesine dolu düşmediği açıklanmıştı." şeklinde cevap vermeleri de mümkün değildir. Onların da kabulü ile iki mûcize arasında hayvanları başka bir bölgeden alıp getirmek için vakit yoktu. Zira iki mûcize arasında sadece bir gün ya da iki gün yahut buna yakın bir zaman geçmişti. Halbuki Mısır imaretleri geniş olan bir yerdir ve (bu kısa zaman zarfında) imaretlerden herhangi birine bir şey ulaştırılamaz. Bilakis Mısır'ın bölgelerinin uç noktaları ile bunlara en yakın imaretler arasında her açıdan bir günden daha fazla bir mesafe vardır. Nitekim Şam ile batı bölgeleri arasında, Nûbe, Sudan ve Afrikiyye bölgesi arasında durum böyledir. Netice olarak değiştirilmiş, tahrif edilmiş ve iftiralarla doldurulmuş bu kitabı -öyle ki bunun Tevrat olduğunu iddia ediyorlar- yapan kimsenin yalan söylediği ortaya çıkmıştır. Allah bundan münezzehtir. Onların işlerinden ve sapıklıklarının benzerinden bizi selâmette kıldığı için Allah'a çokça hamdolsun.

Fasl [İsrâiloğullarının Mısır'da Kaldıkları Müddet]

[861] Daha sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: İsrâiloğulları Mısır'da 430 (dört yüz otuz) yıl yaşadı. Bu yıllar sona erince, o gün Rabb'in halkı ordular halinde Mısır'ı terketti.[297]

[862] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, zamanın rezaleti, sonsuza kadar devam edecek kötü bir şöhret ve helâk eden bir musibettir. Tevrat burada, İsrâiloğullarının Mısır'da dört yüz otuz yıl yaşadığını ifade etmektedir. Halbuki daha öncesinde aynı konu şöyle açıklanmıştı: "Fâhâs [Kehat] b. Levi[298], dedesi Ya'kûb, babası Levi ve diğer amcaları ve bu amcalarının oğullarıyla birlikte Mısır'a gelmişti. Mezkûr Fâhâs [Kehat] b. Levi'nin ömrü 133 yıldı.[299] Yine mezkûr İmrân [Amram] b. Fâhâs [Kehat] b. Levi'nin ömrü ise 137 yıldı.[300] Mezkûr Mûsâ b. İmrân [Amram] b. Fâhâs [Kehat] b. Levi ise, İsrâiloğulları ile birlikte Mısır'dan çıktığında 80 yaşında idi.

[٨٦٠] وليس يمكن أن يقول: إن دواب بني إسرائيل هلكت آخرًا إذ سلمت أولًا، لأنه قد بين أنه لم يقع من البرد شيء في أرض قوص حيث سكنى بني إسرائيل ولم يكن بين آية وآية بإقرارهم وقت يمكن فيه جلب أنعام إليهم من بلد آخر لأنه لم يكن بين آية وآية إلا يوم أو يومان أو قريب من ذلك، ومصر واسعة الأعمال ولا تتصل بشيء من العمائر بل بين جميع انتهاء أقطارها من كل جهة وبين أقرب العمائر إليها مسيرة أيام كثيرة كالشام وبلاد الغرب وأرض النوبة والسودان وأفريقة. فظهر كذب من عمل ذلك الكتاب المبدل المحرف المفتري الذي يزعمونه التوراة. وحاش لله من ذلك، والحمد لله على السلامة من مثل عملهم وضلالهم كثيرًا.

فصل [اضطراب التوراة في ذكر مدة بقاء بني إسرائيل بمصر]

[٨٦١] وبعد ذلك: قال وكان مسكن بني إسرائيل بمصر أربعمائة وثلاثين سنة. فلما انقضت هذه السنون خرج ذلك اليوم معسكر السيد من أرض مصر.

[٨٦٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذه فضيحة الدهر وشهرة الأبد قاصمة الظهر. يقول ها هنا: إن مسكن بني إسرائيل بمصر أربعمائة سنة وثلاثون سنة. وقد ذكر قبل: أن فاهاث بن لاوي دخل مصر مع جده يعقوب ومع أبيه لاوي ومع سائر أعمامه وبني أعمامه، وأن عمر فاهاث بن لاوي المذكور كان مائة سنة وثلاثة وثلاثين سنة. وأن عمران بن فاهاث بن لاوي المذكور كان عمره مائة سنة وسبعة وثلاثين سنة. وأن موسى بن عمران لاوي المذكور كان إذ خرج ببني إسرائل من مصر مع نفسه ابن ثمانين سنة.

[863] Bunların tamamı, Tevrat olduğunu iddia ettikleri kitapta açıkladığımız gibi kayıtlıdır. Fâhâs'ın [Kehat] Mısır'a geldiğinde bir aylık ya da daha küçük olduğunu farz edelim; Fâhâs'ın [Kehat] oğlu İmrân'ın, babasının ölümünden sonra doğduğunu ve yine İmrân'ın [Amram] oğlu Mûsâ'nın da babasının ölümünden sonra dünyaya geldiğini farzedelim; bütün bunlar toplandığında sadece 350 yıl (133+137+80=350) yapmaktadır. Bu durumda 430 yılın bütününden geriye kalan 80 yıl nerededir?

[864] Eğer onlar, "Bu süreye (yani 350 yıla), babası ve kardeşlerinin gelmesinden önce Yûsuf'un Mısır'da kaldığı müddeti ilâve ederiz." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Yûsuf'un Mısır'a geldiğinde on yedi yaşında, babası ve kardeşleri Mısır'a geldiğinde ise otuz yedi yaşında olduğu Tevrat'ta açıklanmıştır. Buna göre babası ve kardeşleri Mısır'a gelmeden önce, onun buradaki ikameti yirmi iki yıldır ve yirmi iki yılın üç yüz elli yıla ilâve edilmesiyle toplamda 372 yıl elde edilir. Bu durumda 430 yıldan geriye kalan 58 yıl nerededir? İşte bu, benzeri olmayan kötü bir nam, hiç kimseye gizli kalmayan bir yalan ve sağlıklı bir dimağı olan kimsenin inanmasının mümkün olmadığını kesin olarak kabul ettiğimiz bir hatadır. Çünkü zaman konusunda ne Allah Teâlâ'nın yalan söylemesi mümkündür, ne de onun Elçisi'nin kasıtlı olarak yalan söylemesi ve bu konuda hata etmesi mümkündür. Dolayısıyla Allah, bunu Elçisi'ne bildirmiştir. Öyle ise bu hatalı durum nasıl olur? Bu müddetten İmrân [Amram] doğunca Fâhâs'ın [Kehat] yaşını, Mûsâ (a.s.) doğunca da İmrân'ın [Amram] yaşını düşmek gerekir.

[865] Onların kitaplarının metnine göre ortaya çıkan hakikat şudur: Ya'kûb ve oğullarının Mısır'a girişinden Mûsâ (a.s.) ile birlikte oradan çıkışlarına kadar İsrâiloğullarının Mısır'da geçirdikleri müddet, ancak 217 yıldır.

[866] Bu durumda (430 yıldan 217 yıl çıkarıldığında, geriye kalan) 213 yıl konusunda yalan söylenmesi söz konusudur. Eğer onların Tevrat'ında sadece bu yalan olsaydı, bu kitabın eşek gibi câhil ya da onlarla alay eden bir gerizekalının uydurması ve değiştirmesi olduğu hususunda yeterli olurdu.

[٨٦٣] هذا كله منصوص كما نذكره في الكتاب الذي يزعمون أنه التوراة. فهبك أن فاهاث دخل مصر ابن شهر أو أقل، وأن عمران ابنه ولد بعد موته وأن موسى بن عمران ولد بعد موت أبيه ليس يجتمع من كل ذلك إلا ثلاثمائة عام وخمسون عامًا فقط. فأين الثمانون عامًا الباقية من جملة أربعمائة سنة وثلاثين سنة.

[٨٦٤] فإن قالوا نضيف إلى ذلك مدة بقاء يوسف بمصر قبل دخول أبيه وإخوته، قلنا: قد بين في التوراة أنه كان إذ دخلها ابن سبع عشرة سنة، وأنه كان إذ دخلها أبوه وإخوته ابن تسع وثلاثين سنة. فأما كان مقامه بمصر قبل أبيه وإخوته اثنين وعشرين سنة، ضمها إلى ثلثمائة سنة وخمسين سنة يقوم من الجميع بلا شك ثلاثمائة واثنان وسبعون سنة. أين الثماني والخمسون الباقية من أربعمائة وثلاثين سنة؟ هذه شهرة لا نظير له وكذب لا يخفى على أحد وباطل يقطع بأنه لا يمكن ألبتة أن يعتقده أحد في رأسه شيء من دماغ صحيح. لأنه لا يمكن أن يكذب الله تعالى في دقيقة. ولا أن يكذب رسوله صلى الله عليه وسلم عامدًا ولا مخطئًا في دقيقة فيقره الله تعالى على ذلك، فكيف؟ ولا بد أن يسقط من هذه المدة سن فاهاث إذ ولد له عمران وسن عمران إذ ولد له موسى عليه السلام.

[٨٦٥] والصحيح الذي يخرج على نصوص كتبهم: أن مدة بني إسرائيل مذ دخل يعقوب وبنوه مصر إلى أن خرجوا منها مع موسى عليه السلام لم تكن إلا مائتي عام وسبعة عشر عامًا.

[٨٦٦] فهذه كذبة في مائتي عام وثلاثة عشر عامًا، ولو لم يكن في توراتهم إلا هذه الكذبة وحدها لكفت في أنها موضوعة مبدلة من حمار في جهله أو مستخف سخر بهم ولا بد.

Fasl [Muharref Tevrat Tanrı'yı Uygun Olmayan Lafızlarla Vasıflandırıyor]

[867] Bundan sonra Tevrat'ta şöyle denilir: Mûsâ'nın ve İsrâiloğullarının bu övgüsü anında bu ezgiyle onlar şöyle dediler: "Ezgiler sunacağım Rabb'e, çünkü O, yücedir ve şereflidir; atları da atlıları da denize döktü, Rab gücüm ve ezgimdir; O kurtardı beni. O'dur Tanrım, Övgüler sunacağım O'na. O'dur babamın Tanrısı, O'nu yücelteceğim; O, güçlü bir adam gibi savaşan bir Rab'tir."[301]

[868] Beşinci kitapta şöyle denilmektedir: "Biliniz ki sizin ilâhınız olan Rab, yakıp yok eden bir ateştir."[302]

[869] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, yüce Allah'ın güçlü bir adama benzetilmesinden dolayı kötü ve çirkin bir iştir. O'nun ateş olduğunun bildirilmesi ise, şimdiye kadar duyulmamış bir musibettir. Onlardan biri bana şöyle dedi: "Size göre Allah Teâlâ 'Allah, göklerin ve yerin nûrudur.'[303] şeklinde buyurmuyor mu?" "Evet" dedim. Nitekim Allah Elçisi (s.a.) şöyle buyurdu: Ebû Zer kendisine, "Sen Rabbini gördün mü?" diye sorunca, Resulullah "O bir nûrdur, nasıl olur da ben onu görürüm!" şeklinde cevap vermiştir.[304]

[870] Allah Elçisi'nin, bu ifadelerle, Allah Teâlâ'nın gözle görülen bir nûr değil, ama görülmeyen bir nûr olduğunu kastettiği gayet açıktır. Böylece, gökler ve yer var olunca, *"O, göklerin ve yerin nûrudur."*[305] sözünün O'nun gözle görülen, renkli bir nûr olduğu anlamında değil, göklerdeki ve yerdeki varlıklara yol gösteren mânasında olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim "Nûr", sadece Allah Teâlâ'nın esmâsından bir isimdir.

[871] Yüce Allah'ın *"Allah, göklerin ve yerin nûrudur. O'nun nûrunun temsili şudur: Duvarda bir hücre; içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübârek bir ağaçtan ne doğuya ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)tır."*[306]anlamındaki kelâmına gelince, şüphesiz Allah Teâlâ, dostlarına yol gösteren kendi nûrunu zikredilen lambaya benzetmiştir. Böylece o, mahlûku yine bir mahlûka benzetmiştir. Aynı âyette mezkûr kelâma bitişik olan ilâhî kelâm bunun açıklamasıdır: *"Nûr üstüne nûr. Allah, dilediği kimseyi nûruna iletir."*[307]

فصل [التوراة المحرفة تصف الإله بألفاظ لا تليق]

[٨٦٧] وبعد ذلك قال: وعند ذلك مجد موسى وبنو إسرائيل بهذه السورة، وقالوا: مجد بنا السيد فإنه يعظم ويشرف وأغرق في البحر الفرس وراكبه قوتي ومديحي للسيد وقد صار خلاصي، هذا إلهي أمجده وإله أبي أعظمه السيد قاتل كالرجل القادر.

[٨٦٨] وفي السفر الخامس: اعلموا أن السيد إلهكم الذي هو نار أكول.

[٨٦٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه سوأة من السوآت لتشبيه الله عز وجل بالرجل القادر، ويخبر بأنه نار. هذه مصيبة لا تجبر، ولقد قال بعضهم: أليس الله تعالى يقول عندكم: ﴿اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ قلت: نعم. وقد قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إذ سأله أبو ذر: هل رأيت ربك؟ فقال: نور أنى أراه.

[٨٧٠] وهذا بين ظاهر أنه لم يعن النور المرئي لكن نور لا يرى. فلاح أن معنى نور السموات والأرض إذ ثبت أنه ليس هو النور المرئي الملون أنه الهادي لأهلهما فقط. وأن النور اسم من أسماء الله تعالى فقط.

[٨٧١] وأما قوله تعالى: ﴿مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ﴾ إلى قوله: ﴿وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ﴾ فإنه شبه نوره الذي يهدي به أولياءه بالمصباح الذي ذكر فإنه شبه مخلوقًا بمخلوق. وبيان ذلك قوله تعالى متصلاً بالكلام المذكور في الآية نفسها: ﴿نُّورٌ عَلَىٰ نُورٍ ۗ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ﴾

[872] Böylece Allah'ın kendi nûruyla sadece müminlere olan hidayetini kastettiğini ifade eden kavlimiz yakînen ortaya çıkmıştır ki bu teşbih en doğru olanıdır. Çünkü küfrün karanlığındaki yüce Allah'ın hidayet nûru, gecenin karanlığındaki lamba gibidir.

Fasl [Gökten İndirilen Kudret Helvasının (el-Menn) Tasviri]

[873] Sonra Tevrat, gökten İsrâiloğullarına indirilen kudret helvasını (el-menn) tasvir etti ve şöyle dedi: "Kişniş tohumu gibi beyazımsı, tadı ballı yufka gibiydi."[308] Dördüncü bölümde ise şöyle denilmektedir: "Menn, kişniş tohumuna benzerdi, görünüşü de reçine gibiydi. Tadı, zeytinyağıyla yoğrulmuş ekmek tadı gibiydi."[309]

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

[874] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu ifadeler, sıfattaki, renkteki ve tattaki tutarsızlığı göstermektedir. Her iki sıfattan biri diğerini kesin bir şekilde yalanlamaktadır.

Fasl [Tevrat'ın Tanrı'yı Cisimleştirmesi ve Beşeriyetle Vasıflandırması]

[875] Sonra Tevrat şöyle dedi: Allah Teâlâ, İsrâiloğullarına şöyle buyurdu: "Sizin tamamınız beni semâda gördünüz. Bundan böyle benimle birlikte gümüşten yapılmış Tanrı'lara tapınmayın." Sonra şöyle dedi: "Sonra Mûsâ ve Hârûn (a.s.), Nadab, Ebiho ve önde gelenlerden yetmiş kişi dağa tırmandılar ve İsrâil'in Tanrı'sına baktılar; O'nun iki ayağının altında fîrûze ve zümrütten yapılmış döşeme vardı ve gök gibi duru idi. Rab, kendisine nazar eden ve yiyip içen İsrâiloğullarından seçilmiş kimselere elini uzatmadı (onlara zarar vermedi). Rabb'in yüceliğinin görüntüsü, dağın zirvesinde yiyip bitiren ateş gibi idi. İsrâiloğullarından bir topluluk onu görüyordu."[310]

[٨٧٢] فصح ما قلناه يقينًا من أنه تعالى إنما عنى بنوره هداه للمؤمنين فقط، وهذا أصح تشبيه يكون لأن نور هداه في ظلمة الكفر كالمصباح في ظلمة الليل.

فصل [وصف التوراة للمن النازل من السماء]

[٨٧٣] ثم وصف المن النازل عليهم من السماء فقال: وكان أبيض شبيهًا بزريعة الكزبر ومذاقه كالسميذ المعسل. ثم قال في السفر الرابع: كان المن شبيهًا بزريعة الكزبر ولونه إلى الصفرة وكان طعمه كطعم الخبز المعجون بالزيت.

[٨٧٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا تناقض في الصفة واللون والطعم وإحدى الصفتين تكذب الأخرى بلا شك.

فصل [تجسيم التوراة للإله وصفه بصفات البشر]

[٨٧٥] وبعد ذلك قال: إن الله عز وجل قال لبني إسرائيل: لقد رأيتموني كلكم من السماء فلا تتخذوا معي آلهة الفضة. ثم قال بعد ذلك: ثم صعد موسى وهارون وناداب وأبيهو وسبعون رجلاً من المشايخ. ونظروا إلى إله إسرائيل وتحت رجليه كلبنة من زمرد فيروزي وكسماء صافية ولم يمد الرب يده إلى خيار بني إسرائيل الذين نظروا إلى الله وأكلوا وشربوا. وقال بمقربة من ذلك: وكان منظر عظمة السيد كنار آكلة في قرن الحيل يراه جماعة من بني إسرائيل.

[876] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Şüphesiz bu, Tanrı'nın cisimleştirilmesidir ve kapalılığı olmayan bir teşbihtir. Elbette bu ifadeler, yüce Allah'ın Kur'ân'daki, *"Rabbinin buyruğu ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldiler."*[311] ve yine *"Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azâbının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?"*[312] sözleri gibi değildir. Ayrıca Allah Elçisi'nin (s.a.) "Yüce Allah, her gecenin geriye kalan üçte birlik kısmında dünya semasına iner." sözü gibi de değildir. Çünkü bunların tamamı, yorumlama ihtiyacı olmaksızın zâhirleri üzeredir. Ancak bunlar, "gelmek, getirmek, inmek" şeklinde isimlendirilen Allah'ın yaptığı fiillerdir.

[877] Yine *"Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir."*[313] ve *"Ancak azâmet ve ikrâm sahibi Rabbi'nin yüzü (zâtı) bâki kalacaktır."*[314] meâlindeki yüce Allah'ın sözleri ve Kur'ân'da bunlara benzer mânalardaki ifadeler de böyle değildir. Bunların hiçbiri, insanın uzvu mânasında değildir. Fakat başka yerde açıkladığımız şekilde, lügatte açık vecihlere gelmektedirler. Bu meselenin özü, bütün bunların, asla Allah'tan başkasına atfedilemeyecek şekilde O'ndan birer haber olmasıdır.

[878] Sonra Tevratlarından zikrettiğimiz hususlarla, yine Tevrat'ın beşinci bölümündeki "Rab ateşin içinden sizinle konuştu. Siz konuşulanı duydunuz, ama konuşanı görmediniz."[315] sözü nasıl olur da biraraya getirilebilir? Bu ikisi, her biri diğerini kesin olarak yalanlayan iki hükümdür.

Fasl [Hârûn'un Buzağı Yapmakla İtham Edilmesi]

[879] Daha sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: Mûsâ'nın (a.s.) dağda kalma süresi uzayınca, İsrâiloğulları Hârûn'un çevresine toplandılar ve ona "Kalk ve bize öncülük edecek bir ilâh yap. Bizi Mısır'dan çıkaran adama, Mûsâ'ya ne oldu bilmiyoruz!" dediler. Bunun üzerine Hârûn onlara şöyle dedi: "Karılarınızın, oğullarınızın, kızlarınızın kulağındaki altın küpeleri çıkarıp bana getirin." İsrâiloğulları da kendilerinden istenileni yaptılar ve küpeleri Hârûn'a getirdiler. Hârûn, altınları eline alınca, bunları kalıba döktü ve bu altınlardan onlara bir buzağı yaptı. (Halk), "Ey İsrâiloğulları, sizi Mısır'dan çıkaran Tanrı'nız budur." dedi. Hârûn bunu görünce, buzağının önünde bir sunak (mezbah) yaptı ve "Yarın Rabb'in onuruna bayram olacak." diye ilân etti. Sabahleyin halk kalkınca buzağıya kurbanlar takdim ettiler, ona hediyeler sundular ve yiyip içmeye oturdular. Sonra da oyun ve eğlence için kalktılar."[316]

[٨٧٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا تجسيم لا شك فيه وتشبيه لا خفاء به وليس هذا كقول الله تعالى: ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ ولا كقوله تعالى: ﴿إِلاَّ أَن يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِي ظُلَلٍ مِّنَ الْغَمَامِ وَالْمَلائِكَةُ﴾ ولا كقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: ينزل الله تبارك وتعالى كل ليلة في ثلث الليل الباقي إلى سماء الدنيا. لأن هذا كله على ظاهره بلا تكلف تأويل. إنما هي أفعال يفعلها الله عز وجل تسمى مجيئًا وإتيانًا وتنزلاً.

[٨٧٧] ولا مثل قوله تعالى: ﴿يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ﴾ ﴿وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ﴾ وسائر ما في القرآن من مثل هذا فكله ليس بمعنى الجارحة لكن على وجوه ظاهرة في اللغة قد بيناها في غير هذا المكان عمدتها أن كل ذلك خبر عن الله تعالى لا يرجع بشيء من ذلك إلى سواه أصلاً.

[٨٧٨] ثم كيف يجتمع ما ذكرنا عن توراتهم مع قوله في السفر الخامس: كلمكم الله من وسط اللهيب فسمعتم صوته ولم تروا له شخصًا. وهاتان قضيتان تكذب كل واحدة منهما الأخرى ولا بد.

فصل [التوراة تتهم هارون عليه السلام بصناعة العجل]

[٨٧٩] وبعد ذلك: قال فلما أطال موسى المقام اجتمع بنو إسرائيل إلى هارون وقالوا: قم واعمل لنا إلهًا يتقدمنا. فإننا لا ندري ما أصاب موسى الرجل الذي أخرجنا من مصر. فقال لهم هارون: اقلعوا أقراط الذهب عن آذان نسائكم وأولادكم وبناتكم وائتوني بها ففعلوا ما أمرهم به وأتوه بالأقراط. فلما قبضها هارون أفرغها وعمل لهم منها عجلاً، وقال: هذا إلهكم يا بني إسرائيل الذي أخرجكم من مصر فلما بصر بها هارون بنى مذبحًا بين يدي العجل، وبرح مسمعًا: غدًا عيد السيد فلما قاموا صباحًا قربوا له قربانًا وأهدوا له هدايا وقعدت العامة تأكل وتشرب وقاموا للعب.

[880] Sonra Tevrat'ta Mûsâ'nın kavme geri dönüşü anlatılır: Mûsâ ordugâha (el-mu'asker) yaklaşınca, buzağıyı ve oynaşan kalabalıkları gördü. Bunun sonrasında Mûsâ'nın Hârûn'a, "Bu halk sana ne yaptı ki onları bu korkunç günaha sürükledin?" dediği zikredilir. Bunun üzerine Hârûn, "Öfkelenme, efendim!" diye karşılık verdi. "Sen, bu halkın kötülüğe eğilimli olduğunu bilirsin. Bana, 'Bize öncülük edecek bir ilâh yap. Bizi Mısır'dan çıkaran adama, Mûsâ'ya ne oldu bilmiyoruz.' dediler. Ben de 'Kimde altın varsa çıkarsın ve bana getirsin.' dedim. Sonra altınları ateşe attım ve ateşten bu buzağıyı onlara çıkardım." Mûsâ halkın utanç verici işler yaptıklarını gördü. Çünkü Hârûn onları kalbinin bilinçsizliği sebebiyle utanç içine düşürmüş ve düşmanlarına alay konusu olmalarına neden olmuştu.[317]

[881] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu fasıl, kendinden önceki (sapkınlıkları) önemsiz kılmış ve bastırmıştır.

[882] Gönderilmiş bir nebî olduğu halde Hârûn halkı için -Allah'tan başkasına ibadet edecekleri- bir ilâh yapmaya kalkışıyor, "Yarın" Rabb'in onuruna bayram olacağını ilân ediyor, buzağı için bir sunak inşa ediyor ve halkın buzağıya kurbanlar sunmalarına yardım ediyor, sonra onları çekiyor ve buzağının önünde şarkı söyleyip dans etmeleri için -gerçek bir dans olsun diye- üst başlarını açıyor. Bu gerçekten şaşılacak bir şeydir! Halkı için -Allah'tan başka- ilâh yapan müşrik, kâfir gönderilmiş bir nebî! Ya da buzağı, Hârûn'un onu yapma gibi bir kastı olmadan ortaya çıkıyor! Allah'a yemin olsun ki bu, Mûsâ'nın mûcizeleri gibi bir mûcizedir, aralarında bir fark yoktur! Ancak şu kadar var ki bu, Allah Teâlâ'dan uzaklaştıran sapıklık, aldatma, hile ve zihin karışıklığıdır. Çünkü şayet bu olsa idi, elbette Mûsâ lânetli buzağıya tapınan bir kimseye göre tasdik edilmeye daha layık olamazdı. Acaba halk için bu hurafeleri peygamberlere (a.s.) yaptıran -yüce Allah'ı böyle bir şeyden tenzih ederiz- aşağılık ve sefih bir kimsenin dalga geçmesinden sonra ya da bütün bunların Allah'ın Elçisi ve onunla konuşan bir nebî olan Mûsâ'dan olduğuna inanan bir kimsenin ahmaklığından sonra (bunu mümkün) görür müsünüz? Akıl sağlığı (âfiyet) lütfettiğinden dolayı Allah'a hamdolsun. Bu apaçık hayal ve çılgınlık nerede, -aklın doğruluğuna şahitlik ettiği ve Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed'in (s.a.) bir hakikat olarak yüce Allah'tan getirdiği- hakikat nûrundan hareketle uydurulmuş yalan nerede?

[٨٨٠] ثم ذكر إقبال موسى، وأنه لما تدانى من المعسكر بصر بالعجل وجماعات تتغنى. وبعد ذلك ذكر أنه قال لهارون: ماذا فعلت بك هذه الأمة إذ جعلتم تذنبون ذنبًا عظيمًا. فقال له هارون: لا تغضب سيدي فإنك تعرف رأي هذه الأمة في الشر، قالوا لي اعمل لنا إلها يتقدمنا لأننا نجهل ما أصاب موسى الذي أخرجنا من مصر، فقلت لهم: من كان عنده منكم ذهب فليقبل به إلي وألقيته في النار وخرج لهم منه هذا العجل. فلما رأى موسى القوم قد تعروا وكان هارون قد عراهم بجهالة قلبه وصيرهم بين يدي أعدائهم عراة.

[٨٨١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا الفصل عفا على ما قبله، وطم عليه.

[٨٨٢] أن يكون هارون وهو نبي مرسل يتعمد أن يعمل لقومه إلهًا، يعبدونه من دون الله عز وجل وينادي عليه غدًا عيد السيد ويبني للعجل مذبحًا، ويساعدهم على تقريب القربان للعجل. ثم يجردهم ويكشف إستاههم للرقص وللغناء أمام العجل إلا أن تكون أحق إستاه كشفت، إن هذا لعجب. نبي مرسل كافر مشرك يعمل لقومه إلهًا من دون الله أو يكون العجل ظهر من غير أن يتعمد هارون عمله. فهذه والله معجزة كمعجزات موسى ولا فرق. إلا أن هذا هو الضلال والتلبيس والإشكال والتدليس المبعد عن الله تعالى. إذ لو كان هذا لما كان موسى أولى بالتصديق من عابد العجل الملعون. أترى بعد استخفاف النذل الذي عمل لهم هذه الخرافة بالأنبياء عليهم السلام استخفافًا. حاش لله من هذا. أو ترون بعد حمق من يؤمن بأن هذا من عند موسى رسول الله وكليمه عن الله تعالى حمقًا. نحمد الله على العافية. أين هذا الهوس البارد والكذب المفترى من نور الحق الذي يشهد له العقل بالصحة الذي جاء به محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الله عز وجل حقًا.

[883] Zira yüce Allah, gayrısı mümkün olmayan şeyi, bizzat bu kıssada şöyle ifade ediyor: *"Mûsâ'nın kavmi onun (Tûr'a gitmesinin) ardından, ziynet eşyalarından, böğürmesi olan bir buzağı heykeli (yaparak ilâh) edindiler. Onun kendileriyle konuşmadığını ve onlara hiçbir yol göstermediğini görmediler mi? (Böyle iken) onu (ilâh) edindiler de zalim kimseler oldular."*[318]

[884] Yine yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"(Şöyle dediler: "Sana verdiğimiz sözden kendi isteğimizle caymış değiliz. Fakat biz Mısır halkının mücevheratından yüklü miktarlarda takınmıştık. İşte onları ateşe attık.) Sâmirî de aynı şekilde attı." Böylece (Sâmirî) onlar için böğürmesi olan bir buzağı heykeli ortaya çıkardı. (Sâmirî ve adamları) "Bu sizin de ilâhınızdır, Mûsâ'nın da ilâhıdır. Öyle iken Mûsâ, (ilâhını burada) unuttu (da onu Tûr'da aramaya gitti)" dediler. Onlar bu heykelin, sözlerine karşılık vermediğini, kendilerinden hiçbir zararı uzaklaştıramayacağını ve onlara hiçbir fayda sağlayamayacağını görmezler mi? Andolsun, Hârûn onlara daha önce şöyle demişti: "Ey kavmim! Siz bununla yalnızca imtihan edildiniz. Doğrusu sizin Rabbi'niz ancak Rahmân'dır. Öyleyse bana uyun ve emrime itaat edin." Onlar da "Mûsâ bize dönünceye kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz." dediler. Mûsâ, (Tûr'dan dönünce) şöyle dedi: "Ey Hârûn! Saptıklarını gördüğün zaman bana uymana ne engel oldu? Yoksa emrime karşı mı geldin?" Hârûn: "Ey anam oğlu! Saçımı sakalımı çekme. Şüphesiz ben, İsrâiloğullarının arasını açtın, sözüme uymadın, demenden korktum." dedi.*[319] Başka bir âyette ise Allah şöyle buyurmuştur: *"[Mûsâ (öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı.] (Kardeşi) "Ey anam oğlu" dedi, "Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı."*[320]

[885] İşte bu ifadeler gerçekten doğrudur. Şüphesiz onlara buzağıyı sapık ve kâfir olan Sâmirî[321] yapmıştır. Hârûn'a gelince, bütün gayretiyle halkı buzağıya tapınmaktan menetmiş fakat onlar Hârûn'a isyan etmişlerdi. Nerdeyse onu öldüreceklerdi. Böylece görecek iki gözü olan kimse için sabah olmuştur ve Allah'ın sözünün doğruluğu sahtekârların yalanlarından ayrılarak ortaya çıkmıştır.

[886] Huvar'a (böğürmeye) gelince, İbn Abbas'tan -gayrısının câiz olmadığı bir haber- sahih olarak gelmiştir. Bu habere göre "Böğürme, heykelin bir tarafından girip arka tarafından çıkan rüzgârın sesidir." İşte bu gerçektir. Çünkü Allah Teâlâ, heykelin onlarla konuşamadığını haber vermiştir.

[٨٨٣] إذ يقول في هذه القصة نفسها ما لا يمكن سواه: ﴿وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلا جَسَدًا لَهُ خُوَارٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لا يُكَلِّمُهُمْ وَلا يَهْدِيهِمْ سَبِيلا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ﴾

[٨٨٤] وقوله عز وجل: ﴿فَكَذَٰلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ۞ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَّهُ خُوَارٌ فَقَالُوا هَٰذَا إِلَٰهُكُمْ وَإِلَٰهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ۞ أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ۞ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِن قَبْلُ يَا قَوْمِ إِنَّمَا فُتِنتُم بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَٰنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ۞ قَالُوا لَن نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ۞ قَالَ يَا هَارُونُ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ۞ أَلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي ۞ قَالَ يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَن تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي﴾ وقوله: ﴿ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضْعَفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي﴾

[٨٨٥] فهذا هو الصدق حقًا. إنما عمل لهم العجل الكافر الضال السامري. وأما هارون فنهاهم عنه جهده وأنهم عصوه وكادوا يقتلونه وقد بين الصبح لذي عينين ولاح صدق قوله تعالى من كذب الآفكين.

[٨٨٦] وأما الخوار فقد صح عن ابن عباس ما لا يجوز سواه وأنه إنما كان دوي الريح تدخل من قبله وتخرج من دبره، وهذا هو الحق لأنه تعالى أخبر أنه لا يكلمهم.

Şayet o kendiliğinden ses vermiş olsa idi, bu bir çeşit kelâm olurdu ve onda bir canlılık olurdu. Bu ise imkânsızdır. Çünkü peygamber olmayan bir kimse için ne mûcize ne de tabiatın değiştirilmesi asla söz konusu değildir. Başarı Allah'ın yardımıyladır.

Fasl [Mûsâ, İsrâiloğullarının Bağışlanmasını Diliyor]

[887] Bu bölümde Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya (a.s.) şöyle dediği zikredilmiştir: "Bırak beni, onlara kızgınlığımı göstereyim ve onları helâk edeyim. Seni, büyük bir ümmetin başına geçireyim." Mûsâ, Rabb'e yalvardı ve ona şöyle dedi: "İbrâhim'i, İsrâil'i, İshâk'ı ve ellerinle yarattığın kullarını hatırla. Sen, onlara 'Sizin neslinizi, gökteki yıldızlar gibi oluncaya kadar çoğaltacağım.' demiştin. Vaat ettiğin bu toprakların tamamını onlara miras olarak verdin ve onlar da bu topraklara sahip oluyorlar." Bunun üzerine Rab şefkat gösterdi ve halka musibet olarak indirmeyi düşündüğü şeyi tamamlamadı.[322]

[888] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde tuhaflıklar vardır. Bunlardan **ilki**, Allah Teâlâ'nın halka musibet olarak indirmeyi düşündüğü şeyi tamamlamadığının haber verilmesidir. Yüce Allah'ın bir kavme önceden bazı başarılar vaat edip, bunları onlar için henüz gerçekleştirmeden onları helâk etmeyi dilemesi nasıl mümkün olur? Allah Teâlâ'yı, vaadine muhalefeti murat etmekten ve böylece yalan söylemeyi murat etmiş olmasından tenzih ederiz.

[889] İkincisi ise Allah'a "bedâ"nın[323] nispet edilmesidir. Bundan Allah'ı tenzih ederiz.

[890] Bu ifadelerden sonra onlardan neshi (Allah'ın kelâmının değiştirildiğini) kabul etmeyen kimselerin inkârı şaşılacak bir durumdur. Nesih inkâr edilemez. Çünkü nesih, yüce Allah'ın fiillerinden bir fiil olup O'nun ilminde bu şekilde olduğu hususu daha önceden mevcut olması bakımından Allah'ın fiillerinden başka bir fiilin onu takip etmesidir. Bu, yüce Allah'ın fiillerinden olması bakımından âlemdeki her bir şeyin sıfatıdır.

ولو خار من عند نفسه لكان ضربًا من الكلام ولكانت حياة فيه، وهو محال، إذ لا تكون معجزة ولا إحالة لغير نبي أصلاً، وبالله تعالى التوفيق.

فصل [الإله يستجيب لموسى في العفو عن بني إسرائيل]

[٨٨٧] وفي خلال هذه الفصول ذكر أن الله عز وجل قال لموسى: دعني أغضب عليهم وأهلكهم وأقدمك على أمة عظيمة وأن موسى، رغب إليه وقال له: لم تذكر إبراهيم وإسرائيل وإسحاق عبيدك الذين خلقتهم بيدك، وقلت لهم: سأكثر ذريتكم حتى يكونوا كنجوم السماء، وأورثتهم جميع هذه الأرض التي وعدتهم بها ويملكونها، فحزن السيد ولم يتم ما كان أراد إنزاله من المكروه بأمته.

[٨٨٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** في هذا الفصل عجائب. **أحدها**، إخباره بأن الله تعالى لم يتم ما أراد إنزاله من المكروه بهم، وكيف يجوز أن يريد الله عز وجل إهلاك قوم قد تقدم وعده لهم بأمور ولم يتمها لهم بعد؟ وحاش لله من أن يريد إخلاف وعده فيريد الكذب.

[٨٨٩] **وثانيها**، نسبتهم البداء إلى الله عز وجل، وحاش لله من ذلك.

[٨٩٠] والعجب من إنكار من أنكر منهم النسخ بعد هذا ولا نكرة في النسخ. لأنه فعل من أفعال الله أتبعه بفعل آخر من أفعاله مما قد سبق في علمه كونه كذلك، وهذه صفة كل ما في العالم من أفعاله تعالى.

[891] Bedâ'ya gelince, bu bir şeyi yapmaya niyet eden, sonra da niyet ettiğinin dışında bir şey yapan kimsenin sıfatlarından biridir. Bu, yaratılmış varlıkların sıfatıdır, ezelî olanın sıfatı değildir. Çünkü ezelî olan Allah'a başlangıç anında hiçbir şey gizli değildir.

[892] Üçüncüsü de Tevrat'ta "Onlar bu topraklara sahip oluyorlar."[324] şeklindeki sözdür. Bu açık bir yalandır. Çünkü İsrâiloğulları vaat edilen topraklara bir müddet sahip olup sonra oradan sonsuza dek çıkarılmışlardır. Allah Teâlâ asla yalan söylemez ve vaadine de muhalefet etmez.

Fasl [Tanrı'nın, Mûsâ ve Halkının Filistin'e Gitmesini İstemesi]

[893] Daha sonra Tevrat'ta Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya (a.s.) şöyle dediği zikredildi: "Buradan git." dedi. "Sen ve Mısır'dan çıkardığın halk İbrâhim'e, İshâk'a ve Ya'kûb'a 'Orayı senin soyuna vereceğim.' diye ant içtiğim topraklara gidin. Kenanlıları, Amorluları, Hititlileri, Perezlileri, Hivlileri ve Yebûsîleri çıkarmak için önünüzden bir melek gönderiyorum. Süt ve bal akan ülkeye girin. (Sizin yüzünüzden tüm halk) yolda helâk olmasın diye ben sizinle gelmeyeceğim, çünkü siz katı (boyun eğmeyen) bir halksınız. Halk bu kötü haberi duyunca şaşırdı ve hiç kimse takı takmadı. Bunun üzerine Rab Mûsâ'ya şöyle dedi: "İsrâiloğullarına de ki 'Siz inatçı bir halksınız." Bir an aranızda kalsam, sizi yok ederim. Şimdi üzerinizdeki takıları çıkarın, size ne yapacağıma karar vereyim."[325]

[894] Bundan birkaç fasıl sonra Tevrat'ta şöyle denilmektedir: Mûsâ, Allah Teâlâ'ya "Eğer sen benden hoşnut isen, senden bizimle birlikte gelmeni diliyorum." dedi. Bunun sonrasında Allah Teâlâ, Mûsâ'ya "Varlığımla önüne çıkacağım." dedi.[326]

[895] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde iki tane yalan ve bir tane gerçek teşbih vardır. İki yalana gelince bunlardan biri, "düşmanları kovmak için Mûsâ'nın huzuruna bir melek göndereceği" sözüdür. Allah Teâlâ'ya gelince, onlarla birlikte gelmeyecekti ancak sonra onlarla geldi. Bu kurtuluşu olmayan bir yalandır ki Allah bundan yücedir. O, yapacağım deyip yapmamaktan, yapmayacağım deyip sonra da yapmaktan münezzehtir.

[٨٩١] وأما البداء فمن صفات من يهم بالشيء ثم يبدو له غيره وهذه صفة المخلوقين لا صفة من لم يزل لا يخفى عليه شيء يفعله في المستأنف.

[٨٩٢] **وثالثها**، قوله فيها ويملكونها، وهذا كذب ظاهر ما ملكوها إلا مدة. ثم خرجوا عنها إلى الأبد، والله تعالى لا يكذب، ولا يخلف وعده.

فصل [طلب الإله لموسى أن يذهب وقومه لفلسطين]

[٨٩٣] وبعد هذا ذكر أن الله تعالى قال لموسى: اذهب واصعد من هذا الموضع أنت وأمتك التي أخرجت من مصر إلى الأرض التي وعدت بها مقسما إبراهيم وإسحاق ويعقوب لأورثها نسلهم، وأبعث بين يديك ملكًا لإخراج الكنعانيين والأموريين والحثيين والفرزيين والحويين واليبوسيين تدخل في أرض تفيض لبنًا وعسلاً. لست أنزل معكم لأنكم أمة قساة الرقاب لئلا تهلك بالطريق. فلما سمعت العامة هذا الوعيد الشديد عجبت ولم تأخذ زينتها. فقال السيد لموسى قل لبني إسرائيل: أنتم أمة قد قست رقابكم سأنزل عليكم مرة وأهلككم، فضعوا زينتكم لأعلم ما أفعل بكم.

[٨٩٤] وبعد ذلك بفصول قال: إن موسى قال لله تعالى إن كنت سيدي عني راضيًا فأنا أرغب إليك أن تذهب معنا. وبعد ذلك: إن الله تعالى قال لموسى: سأخرج بنفسي بين يديك.

[٨٩٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل كذبتان وتشبيه محقق أما الكذبتان: فإحداهما قوله: إنه سيبعث بين يدي موسى ملكًا لإخراج الأعداء. وأما هو تعالى فليس ينزل معهم ثم نزل معهم. وهذا كذب لا مخلص منه تعالى الله عن هذا، وحاش له من أن يقول سأفعل. ثم لا يفعل وأن يقول لا أفعل ثم يفعل.

[896] İkinci yalan ise, “Bir an aranıza ineceğim ve sizi yok edeceğim.” sözüdür. Sonra onların arasına indiği halde bunu yapmamıştır. Böyle bir şeyden Allah’ı tenzih ederiz.

[897] Hakiki teşbihe gelince, bu da Tanrı’nın zatıyla gelmekten imtina etmesi ve onlara yardım etmek için bir melek göndermekle yetinmesidir. Sonra onlarla birlikte gelmeye olumlu cevap vermiştir. Bu ise, Allah Teâlâ’nın kendi fiiliyle yaratması bakımından “tenzil hadisi”nde mümkün olan şeyin burada mümkün olmamasıdır.[327] Çünkü şayet bu olsa idi, meleğin gönderilmesi âlemde var olan şeylerin en güçlüsü olurdu. Bu geçersiz olduğuna göre, söz konusu hadisenin intikal şeklindeki nüzul olduğu (yani Tanrı’nın gerçek anlamda intikal etmesi şeklinde olduğu) kaçınılmaz olarak anlaşılmaktadır.

Fasl [Mûsâ’nın Tanrı’yı Sırtından Görebileceği İddiası]

[898] Bu fasıllar arasında şöyle denilmektedir: “Rab, Mûsâ ile ağız ağıza karşılıklı konuşuyordu, tıpkı bir kimsenin arkadaşıyla konuştuğu gibi. Mûsâ (a.s.), Allah’ı görmeyi çok arzu etti. Allah, ona şöyle dedi: “Seni kayanın (kovuğuna) sokacağım ve oradan geçinceye kadar elimle seni koruyacağım. Sonra elimi kaldıracağım ve sen benim sırtımı göreceksin. Çünkü sen, benim yüzümü görmeye güç yetiremezsin.”[328]

[899] Bu iki fasılda, -vechin (yüz) zıttına olacak şekilde sırtın (arka) izhar edilmesi bakımından- gerçekten çok kötü ve çirkin bir benzetme (teşbih) vardır. Bu, kurtuluşu olmayan bir durumdur.

Fasl

[900] Üçüncü kitapta şöyle denilmektedir: Bârî Teâlâ ona şöyle dedi: “Amcasının veya dayısının hanımı ile yatan ya da kızının avretini açan, ikisi de günahlarının cezasını çekecek ve çocuk sahibi olmadan öleceklerdir.”[329]

[901] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Daha önce Tevratlarından mânası anlaşılmayan bir kelâmı onların aleyhine delil olarak ileri sürmeyeceğimizi belirtmiştik. Zira bir kimse şöyle diyebilir: “Allah, bu kelâm ile murat ettiği şeye isabet etmiştir.” Fakat bu mekânda/bu yerde vaadimiz geçerli değildir. Çünkü söz konusu pasaj, ilzâm eden ve mükellef kılan bir şeriattır. Allah Teâlâ’nın insanları anlamadıkları ve ne ile emredildiklerinin mânasını akledemedikleri bir amelle sorumlu tutması muhal olan şeylerdendir.

[٨٩٦] والثانية قوله: إني سأنزل إليكم مرة وأهلككم ثم لم يفعل، حاش لله من هذا.

[٨٩٧] وأما التشبيه المحقق، فامتناعه من أن ينزل بنفسه واقتصاره على أن يبعث ملكًا لنصرتهم ثم أجاب إلى النزول معهم، وهذا ما لا يسوغ فيه ما يسوغ في حديث التنزيل من أنه فعل بفعله تعالى، لأنه لو كان هذا لكان إرسال الملك أقوى ما يوجد في العالم، فإذ قد بطل فقد صح أنه نزول نقلة ولا بد.

فصل [ادعاء التوراة أن الله وعد موسى أن يراه من ظهره لا من وجهه]

[٨٩٨] وفي خلال هذه الفصول قال: وكان السيد يكلم موسى مواجهة فمًا بفم كما يكلم المرء صديقه، وأن موسى رغب إلى الله تعالى أن يراه، وأن الله تعالى قال له: سأدخلك في حجر وأحفظك بيميني حتى أجتاز ثم أرفع يدي وتبصر ورائي لأنك لا تقدر أن ترى وجهي.

[٨٩٩] ففي هذين الفصلين تشبيه شنيع قبيح جدًا من إثبات آخر بخلاف الوجه وهذا لا مخرج منه.

فصل

[٩٠٠] وفي السفر الثالث: أن الباري تعالى قال له: من ضاجع امرأة عمه أو خاله أو كشف عورة بنته فيحملان جميعًا ذنوبهما ويموتان من غير أولاد.

[٩٠١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: كنا ذكرنا أننا لا نخرج عليهم من توراتهم كلامًا لا يفهم معناه. إذ للقائل أن يقول: قد أصاب الله به ما أراد لكن هذا المكان لم يتخلف فيه وعدنا لأنها شريعة مكلفة ملزمة ومن المحال أن يكلف الله الناس عملاً لا يفهمونه ولا يعقلون معنى الأمر به.

Fasl [Mısır'dan Çıkan İsrâiloğullarının Kabilelerinin Açıklanması]

[902] Dördüncü kitapta, Mısır'dan çıkan, özellikle savaşabilecek durumda yirmi yaş yukarısı olan İsrâiloğullarının sayıları zikredilmiştir. Onlar, altı yüz üç bin beş yüz elli (603.550) kişi idiler.[330] Bu sayıya yirmi yaşın altındakiler, savaşmaya uygun olmayanlar ve genel olarak kadınlar dâhil değildi.

[903] Kutsal topraklara girdiklerinde onların sayısı altı yüz bir bin yedi yüz otuz (601.730) erkekti.[331] Bunlardan yirmi yaşın altında olanlar sayılmamıştı. Ganimet olarak alınan topraklar bu kimselere, kadınlara ve yirmi yaşın altında olan kimselere taksim edilmişti.

[904] Kitaplarında şöyle denilmektedir: Dâvûd (a.s.) kendi günlerinde İsrâiloğullarını saydı ve özellikle Yahuzaoğullarının 500.000 savaşçı olduklarını gördü. Levi ve Bünyâmin oğulları hariç -ki bu iki boyu saymadı- kalan dokuz boyu saydı, bir milyon savaşçı olduklarını gördü. (Bu sayıya) 30.000 savaşçı, kadınlar, özürlü, yaşlı ya da çocuklardan savaşamayacak durumda olanlar dahil değildi. Bunların tamamı Filistin, Ürdün ve Gor'un sadece bazı bölgelerinde idiler. Mezkûr belde, olduğu haliyle ne genişlemiş ne de daralmıştır.

[905] Yine kitaplarında şöyle denilmektedir: Dâvûd oğlu Süleymân oğlu Rebuam oğlu Ebna, İsrâiloğullarının on sıbtından (boyundan) beş yüz bin kişiyle savaşmıştır. Onun oğlu Entiya b. Ebna, özellikle Yahuzaoğullarından üç yüz bin ve Bünyâmin oğullarından elli iki bin savaşçıyla birlikte idi.

[906] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Mezkûr belde, eksilmeden ve arazisi de küçülmeden devam etmektedir, bâkidir. Onların kabulüne göre, bu beldenin güneydeki sınırı Gazze, Askalan, Racah [Refah] ve -Esavoğullarının beldesi olan- Şurât dağlarının bir kısmıdır. Onların bu bölgede bir köye ya da daha fazlasına mâlik olmadıkları hususunda aralarında hiçbir ihtilaf yoktur. İsrâiloğulları, devletlerinin başlangıcından sonuna kadar, onlarla savaşmışlar; bir defa onlara galip gelmişler, pek çok defa da onlara mağlup olmuşlardır.

فصل [ذكر التوراة لقبائل بني إسرائيل الخارجين من مصر]

[٩٠٢] وفي السفر الرابع: ذكر أن عدد بني إسرائيل الخارجين من مصر، القادرين على القتال خاصة من كان ابن عشرين سنة فصاعدًا. كانوا ستمائة ألف مقاتل وثلاثة آلاف مقاتل وخمسمائة مقاتل وخمسين مقاتل وأنه لا يدخل في هذا العدد من كان له أقل من عشرين و لا من لا يطيق القتال ولا النساء جملة.

[٩٠٣] إذ دخلوا الأرض المقدسة، وأن عددهم ستمائة ألف رجل وألف رجل وسبعمائة رجل وثلاثون رجلاً. لم يعد فيهم من له أقل من عشرين سنة وأن على هؤلاء قسمت الأرض المغنومة وعلى النساء وعلى من كان دون العشرين أيضًا.

[٩٠٤] وفي كتبهم: أن داود عليه السلام أحصى في أيامه بني إسرائيل. فوجد بني يهوذا خاصة: خمسمائة ألف مقاتل، ووجد التسعة الأسباط الباقية حاش بني لاوي، وبني بنيامين، فلم يحصهما، ألف ألف مقاتل غير ثلاثين ألفًا وسوى النساء وسوى من لا يقدر على القتال من صبي أو شيخ أو معذور، وكل هؤلاء إنما كانوا في فلسطين والأردن وبعض عمل الغور فقط. والبلد المذكور بحالته كما كان لم يزد بالاتساع ولا نقص.

[٩٠٥] وفي كتبهم أيضًا أن أبنا بن ربعام بن سليمان بن داود قتل من العشرة الأسباط من بني إسرائيل خمسمائة ألف رجل. وأن ابنه أنتيا بن أبنا كان معه من بني يهوذا خاصة اثنين وخمسين ألف مقاتل ومن بني بنيامين خاصة اثنين وخمسين ألف مقاتل.

[٩٠٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: البلد المذكور باق لم ينقص ولا صغرت أرضه وحده بإقرارهم في الجنوب غزة وعسقلان ورجح وطرف من جبال الشراة بلد عيسو، ولا خلاف بينهم في أنهم لم يملكوا قط قرية فما فوقها من هذه البلاد، وأنهم لم يزالوا من أول دولتهم إلى آخرها محاربين مرة لنبي إسرائيل ومرارًا عليهم.

[907] Bu beldenin batıdaki sınırı Şam Denizi'dir. Kuzeydeki sınırı ise Sûr, Sayda ve Dımaşk'ın bazı mahalleleridir. Öyle ki onlar, bu beldede kazık çakacak kadar bir toprağa mâlik olmadıkları hususunda asla ihtilaf etmezler. İsrâiloğulları, devletlerinin başlangıcından sonuna kadar onlarla muharebe halinde olmuşlar; bir defa onlara galip gelmişler bir defa da onlara mağlup olmuşlardır. Bunun çoğunda onlar, İsrâiloğullarına egemen olmuşlar ve onlara kötü davranmışlardır. Sadece bir defa İsrâiloğulları onları ülkelerinden çıkarabilmiştir.

[908] Mezkûr beldenin doğudaki sınırı Moab ve Amon beldeleri ile Arap sahrasının çöller ve kumlarla dolu bir parçasıdır. Onların arasında Tevratlarının metnine göre Allah Teâlâ'nın Mûsâ'ya ve İsrâiloğullarına şöyle dediği hususunda bir tartışma yoktur: "Oraya gidiniz, Esavoğulları, Moaboğulları ve Amonoğulları ile savaşmayınız. Çünkü ben, onların ülkelerinden hiçbir toprak parçasını, ayağınızı basacak bir yer dahi size vermedim. Çünkü ben İsrâiloğullarına vaad ettiğim şu ülkeyi verdiğim gibi, Esavoğullarına ve Lûtoğullarına bu ülkeleri verdim."[332]

[909] İsrâiloğulları, devletlerinin başlangıcından sonuna kadar onlarla muharebe halinde idiler. Bir defa Amonoğulları ve Moaboğulları İsrâiloğullarına egemen oldular. Bir defasında da İsrâiloğulları onları topraklarından çıkardılar. İsrâiloğullarının mezkûr ülkelerinin uzunluğu, halifelerin kesin ve kat'i mesafesi ile Enîk akabesinden Tebriyye'ye kadar sekiz mildir. Öyle ki burası Dımaşk'tan elli dört mil mesafededir. Cebel-i Efraim, Tûr'a kadar on iki mil; Lacun'a ve İlmîn'e kadar da on iki mil mesafededir. O ikisinin yanında Ürdün mıntıkasında kesişmektedirler. Filistin mıntıkasının başladığı yer bir mildir; Remle'ye kadar yaklaşık kırk mil ve Askalan'a kadar on sekiz mil vardır. Remle'nin konumu, İsrâiloğullarının mıntıkasının sonudur. Böylece toplamı yetmiş üç mildir.

[910] Genişliği ise, Şam Denizi'nden Şurât dağı mıntıkasının, Moab ve Amman mıntıkalarının başlangıcına kadardır. Ürdün'ün doğusundaki Gor diye isimlendirilen ve Bisan şehrinin olduğu küçük bir mıntıka ise otuza otuz milden daha küçüktür, daha fazla değil. Ürdün'ün doğusundaki bu mıntıka, onların iddialarına göre, Raubinoğulları [Rubenoğulları], Cadoğulları [Gadoğulları] ve Yûsuf'un (a.s.) oğlu Menessaoğullarının [Manasseoğulları] yarısına aitti.[333] Zira buralar, onlar sığır ve koyun sürüsü sahibi olduğundan hayvanları otlatmak için uygundu.

[٩٠٧] وحد ذلك البلد في الغرب البحر الشامي، وحده في الشمال: صور وصيدا وأعمال دمشق التي لا يختلفون في أنهم لم يملكوا قط منها مضرب وتد، وأنهم لم يزالوا من أول دولتهم إلى آخرها محاربين لهم فمرة عليهم ومرة لهم. وفي أكثر ذلك يملكون بني إسرائيل ويسومونهم سوء العذاب، ومرة يخرج بنو إسرائيل عن ملكهم فقط.

[٩٠٨] وحد البلد المذكور في الشرق بلاد مواب وعمون وقطعة من صحراء العرب التي هي الفلوات والرمال. ولا خلاف بينهم في أن نص توراتهم أن الله تعالى قال لموسى وبني إسرائيل: إلى هنا لا تحاربوا بني عيسو ولا بني مواب ولا بني عمون فإني لم أورثكم من بلادهم وطأة قدم فما فوقها، لأني قد ورثت بين عيسو وبني لوط هذه البلاد كما ورثت بني إسرائيل تلك التي وعدتهم بها.

[٩٠٩] وأنهم لم يزالوا من أول دولتهم إلى آخرها يحاربونهم فمرة يملكهم بنو عمون وبنو مواب ومرة يخرجون عن رقهم فقط. وطول بلاد بني إسرائيل المذكورة بمساحة الخلفاء المحققة من عقبة أفيق وهي على أربعة وخمسين ميلاً من دمشق إلى طبرية ثمانية أميال وهي جبل أفرايم إلى الطور اثني عشر ميلاً إلى اللجون اثني عشر ميلاً إلى علمين عندهما ينقطع عمل الأردن. ومبدأ عمل فلسطين ميل واحد إلى الرملة نحو أربعين ميلاً إلى عسقلان ثمانية عشر ميلاً. وموضع الرملة هو كان آخر عمل بني إسرائيل، فذلك ثلاثة وسبعون ميلاً.

[٩١٠] وعرضه من البحر الشامي إلى أول عمل جبل الشراة وأول عمل مواب وأول عمل عمان نحو ذلك أيضًا. وعمل صغير شرقي الأردن يسمى الغور فيه مدينة بيسان تكون أقل من ثلاثين ميلاً في ثلاثين ميلاً ولا يزيد، وكان هذا العمل الذي بشرقي الأردن بزعمهم وقع لبني رؤوبين وبني جاد ونصف بني منسى بن يوسف عليه السلام. لأنه كان يصلح لرعي المواشي وكان هؤلاء أصحاب بقر وغنم.

[911] Bu çirkin aşağılık yalandan dolayı hayretler olsun! Mezkûr alanın, sayıları altı yüz binden daha fazla olan yirmi yaş ve yukarısındaki erkekler arasında taksim edilmiş olması imkânsızdır.

[912] Ayrıca yirmi yaşın altındaki erkekler ve kadınların tamamı nerede? Halbuki onların iddiasına göre herkes, orada ekim ve dikim yaparak yaşasın diye mezkûr araziden kendi payını almıştı. Biliniz ki zikredilen mesafe içinde -tarlaları ve ağaçlık alanlarıyla birlikte- her bir köyün alanının bir mile bir mil olması elbette mümkün değildir. Ancak bu alanda 6.200 köyün olması gerekir. Bu ise, söz konusu bölgede ne bir otlak ne bir ağaç ne kullanılmayan taşlı bir arazi ne de aynı şekilde kumlu ve tuzlu kıraç bir arazi olmaksızın bu bölgenin tamamının birbirine bitişik bir şekilde imara (kullanıma) açılmış olması durumunda böyledir. Bunun da olması imkânsızdır. Buna göre her bir köye, -yirmi yaş altı erkekler ve kadınlar bu sayıya dâhil olmaksızın-, iki yüz ya da bunun kadar erkek düşmektedir. Onların söz konusu yerde hayatlarını devam ettirebilmelerinin imkânı yoktur. Bu, hiçbir gizliliğin olmadığı bir yalandır. Özellikle İsrâiloğullarının -savaşamayacak kimseler ile kadınlar hariç-, bir milyon beş yüz bin savaşçıya ulaştıkları iddiası büyük bir yalandır.

[913] Bu aptalca yalan nerede, Allah Teâlâ'nın Firavun'dan hikâye yoluyla ifade ettiği şu sözdeki apaçık hakikat nerede? Nitekim Firavun, İsrâiloğullarının Mûsâ'nın peşinden gitmesi üzerine *"Bunlar pek az ve önemsiz bir topluluktur."*[334] demişti. İşte bu, gayrısı asla mümkün olmayan bir hakikattir.

[914] Diğer bir yalan ise onların Yûşa' Kitabı'nda ifade ettikleri şeydir: Mezkûr beldede pek çok şehir vardı. Bu şehirlerden yüz dört tanesi Yahuzaoğullarının payına düşmüştü. Şem'ûn oğullarının [Şimonoğulları] payında ise on yedi şehir; Bünyâminoğullarının payında yirmi sekiz şehir, Zebulunoğullarının payında on iki şehir; Naftalioğullarının payında on dokuz şehir ve Danoğullarının payında ise on sekiz şehir vardı. Böylece toplamda iki yüz otuz altı şehir vardı. Mezkûr kitapta, bunların dışındaki köyleri ancak Allah (c.c.) sayabilir, denilmektedir.

[٩١١] فأعجبوا لهذا الكذب المفضوح، وهذا المحال الممتنع أن تكون المسافة المذكورة تقسم أرضها على عدد يكون ابنا العشرين منهم فصاعدًا خاصة أزيد من ستمائة ألف.

[٩١٢] فأين من دون العشرين، وأين النساء والكل بزعمهم أخذ سهمه من الأرض المذكورة ليعيش من زرعها وثمرتها، واعلموا أنه لا يمكن ألبتة أن يكون في المساحة المذكورة على أن تكون مساحة كل قرية ميلاً في ميل مزارعها ومشاجرها إلا ستة آلاف قرية ومائتي قرية، هذا على أن يكون جميع العمل المذكور عمرانًا متصلاً لا مرج فيه ولا شجر ولا أرض محجرة لا تعمر ولا أرض مرملة ولا سبخة ملح كذلك. وهذا محال أن يكون فعلى هذا يقع لكل قرية من الرجال المذكورين مائة رجل أو نحو ذلك سوى من هو دون العشرين بينهم وسوى النساء ولا سبيل ألبتة على هذا أن يدركوا فيها المعاش. وهذا كذب لا خفاء به. لا سيما إذ بلغوا ألف ألف مقاتل وخمسمائة مقاتل سوى من لا يقاتل وسوى النساء.

[٩١٣] أين هذا الكذب البارد من الحق الواضح في قول الله تعالى حاكيًا عن فرعون أنه قال إذ تبع بني إسرائيل: ﴿إِنَّ هَٰؤُلَاءِ لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ﴾ هذا الذي لا يجوز غيره ولا يمكن سواه أصلاً.

[٩١٤] وكذبة أخرى، وهي أنهم ذكروا في كتاب يوشع: أن البلد المذكور كان فيه من المدن في سهم بني يهوذا مائة مدينة وأربعة مدن وفي سهم بني شمعون سبع عشرة مدينة وفي سهم بنيامين ثمان وعشرون مدينة وفي سهم بني زبلون اثنتا عشر مدينة وفي سهم بني نفتالي تسع عشرة مدينة وفي سهم بني دان ثمان عشرة مدينة. فذلك مائتا مدينة واثنتان وست وثلاثون مدينة. قال في الكتاب المذكور سوى قراها لا يحصيها إلا الله عز وجل.

[915] Yine söz konusu kitapta ifade edilmiştir ki Ürdün'ün doğusundaki Menessa [Manasse] b. Yûsufoğullarının yarısına Başan ve köyleri düştü.[335] Ancak Allah'ın sayısını bildiği köyler hariç, onların korunaklı şehirlerinin sayısı altmış tane idi.

[916] Zikredilen bu şehirlerin toplamı, dört şehir hariç, üç yüz şehirdi. Raubinoğullarının ve Adoğullarının şehirlerinin sayısı zikredilmedi. Ayrıca Ürdün'ün batı yanındaki Menessa [Manasse] b. Yûsuf oğullarının yarısına ait şehirlerin ve Efraimoğullarının şehirlerinin sayıları da zikredilmedi.

[917] Şehirlerinin sayısı zikredilmeyen bu sıbtlar (boylar), Tevratlarının gereğince/mûcebince İsrâiloğullarının tamamının dörtte birini oluşturmaktadır. Bu hesaba göre onlara yüz kadar şehir düşer. Açıkladığımız sayıya bunlar eklenince toplamı dört yüz şehir yapar. Alanını zikrettiğimiz bu bölgenin ağızdan ağıza yayılması şaşılacak şeydir! Genişliğinin azlığına ve değersizliğine rağmen bu bölgede bu kadar şehir nasıl yer alır? Nitekim Ürdün'ün doğu kısmında yer alan Menessaoğulları boyunun yarısı -ki onlara altmış şehir düşmüştü-, tamamı yirmi altı bin erkek savaşçıdan oluşmakta idi. Bu rakama yirmi yaşın altındakiler dâhil değildir. Bölge bugüne kadar bâkidir, belki yaklaşık on iki mil kadardır. Ben, bu rezil kitapları İsrâiloğullarına yazan kimselerden hayâsı daha az olan ve onların yüzlerini karartan başka bir kimse görmedim. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl

[918] Bu fasıl yalanın şüyû bulması, hilenin iğrençliği, asılsızlığın/uydurmanın baş göstermesi ve eğriyi doğru göstermenin çirkinliği açısından daha fenâ olan diğer bir fasıla birleşir.

[919] İkinci kitabın başında; Mûsâ (a.s.) ile birlikte İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkışının anlatıldığı yerde şöyle denilir: Allah Teâlâ, Mûsâ'ya, Mısır'dan çıkışlarından sadece bir yıl ve bir ay sonra, İsrâiloğullarını saymasını emretti. Mûsâ, boyların tamamını saydı ve sonrasında şöyle dedi: "İşte bunlar, İsrâil boyları içinde evleri en büyük (en kalabalık) olanlardır. Hanok, Fellu [Pallu], Hasrun [Hesron] ve Kermî [Karmi] Raubin'in [Ruben] oğullarıdır. Raubin [Ruben] ise, Yâ'kûb'un (İsrâil) ilk oğludur. İşte bunlar Raubinoğulları [Rubenoğulları]'dır.[336]

[٩١٥] وذكر فيه أنه وقع لنصف بني منسى بن يوسف بشرقي الأردن باشان وعملها وأن مدائنهم المحصنة ستون مدينة سوى قراها لا يحصيها إلا الله.

[٩١٦] فالمجتمع من هذه المدن المذكورة ثلاث مائة مدينة غير أربع مدن، ولم يذكر عدد مدائن بني رؤوبين ولا عدد مدائن بني عاد ولا عدد مدائن نصف بني منسى الذي بغرب الأردن ولا مدائن بني أفرايم.

[٩١٧] وهذه الأسباط التي لم تذكر مدنها تقع على ما توجبه توراتهم في الربع من جميع بني إسرائيل، يقع لهم على هذا الحساب نحو مائة مدينة. إذا ضمت إلى العدد الذي ذكرنا فتمام الجميع نحو أربعمائة مدينة. فأعجبوا لهذه الشهرة أن تكون البقعة التي قد ذكرنا مساحتها على قلتها وتفاهتها تكون فيها هذه المدن. وقد ذكر أن نصف سبط بني منسى الذين وقعوا بشرقي الأردن ووقع في خطهم ستون مدينة كانوا ستة وعشرين ألف رجل مقاتلين كلهم ليس فيهم ابن أقل من عشرين سنة. والعمل باق إلى اليوم لعله اثني عشر ميلاً في مثلها ما رأيت أقل حياء من الذي كتب لهم تلك الكتب المرذولة وسخم بها وجوههم، ونعوذ بالله من الضلال.

فصل

[٩١٨] ويتصل بهذا الفصل فصل آخر هو أشنع منه في شهرة الكذب وشنعة المحال وظهور التوليد وبشاعة الافتعال.

[٩١٩] وذكر في صدر السفر الثاني إذ ذكر خروج بني إسرائيل عن مصر مع موسى عليه السلام: أن الله تعالى أمر موسى أن يعد بني إسرائيل بعد خروجهم من مصر بسنة واحدة وشهر واحد فقط. فعد جميع قبائلهم فقال: هؤلاء أكابر البيوت في قبائلهم حنوك وفلو وحصرون وكرمي وهم بنو رؤوبين بكر ولد إسرائيل هذه قبائل رؤوبين.

[920] Dördüncü kitabın başında da şöyle denilir: Onların önderi Şedeur oğlu Elisur idi. Onların sayısı kırk altı bin (46.000) erkekti.[337] Yirmi yaşın altında olanlar ile savaşamayacak durumda olanlar sayılmamışlardı.

[921] İkinci kitabın başında şöyle denilir: Şem'ûnoğulları [Şimonoğulları]; Yemuel, Yamin, Ohat, Yâkîn, Sohar ve Kenanlı bir kadından olan Şeul'dü. Bunlar, Şem'ûn [Şimon] kabileleridir.[338]

[922] Dördüncü kitabın başında ise şöyle zikredilmişti: Onların önde geleni, Surişadday [Sur Yeşdai] oğlu Şelumiel idi.[339] Onların sayıları ise, elli dokuz bin (59.000) erkekti.[340] Yirmi yaşın altında olanlar ile savaşamayacak durumda olanlar sayılmamışlardı.

[923] İkinci kitabın başında şöyle denilmektedir: Bu, İsrâiloğulları kabileleri içinde Levioğullarının isimleridir: Carşun [Gerşon], Kehat ve Merârî'dir. Carşun'un [Gerşon] oğulları, Libni [Livni] ve Şimi'dir; Kehat'ın oğulları, Amram, Yishar, Hibron [Hevron], Uzziel'dir. Merârî'nin oğulları, Mahli ve Muşi'dir. İşte bunlar, İsrâiloğulları kabileleri içindeki Levioğullarının boylarıdır.[341]

[924] İmrân [Amram], halası Yokebed [Yokevet] ile evlendi. Yokebed [Yokevet] ona Mûsâ ve Hârûn'u doğurdu. Yishar'ın oğulları, Korah, Nâfec [Nefek] ve Zikri'dir. Korah'ın oğulları, Eşîr [Assir], Elkana ve Ebiyasaf [Aviasaf]'dır. Uzziel'in oğulları, Mişael, Elsafan ve Sitri'dir. Hârûn, Nahşon'un kızkardeşi ve Aminadab'ın kızı Elişaba [Elişeva] ile evlendi. Elişaba [Elişeva], ona Nadab [Nadav], Abihu [Avihu], Elazar ve İsâmar'ı [İtamar] doğurdu. Hârûn'un oğlu Elazar, Futieloğullarının kızlarından biriyle evlendi. Karısı, Fihas'ı [Pinehas] doğurdu.[342]

[925] Dördüncü kitabın başında şöyle denilmektedir: Rab, Mûsâ ile Sînâ çölünde konuştu ve ona şöyle dedi: "Levioğullarını ailelerine ve boylarına göre say. Bir aylık ve daha yukarı yaştaki her erkeği sayacaksın."[343] Mûsâ, Rabb'in kendisine emrettiği gibi onları saydı. Levi'nin oğullarının adları Carşun [Gerşon], Kehat ve Merârî şeklindeydi. Carşun'un [Gerşon] oğulları Livni, Şimi idi. Kehat'ın oğulları Amram, Yishar ve Uzziel'di. Merârî'nin oğulları, Mahli ve Muşi idi. Mûsâ, Gerşonoğullarının bir aylık ve daha yukarı yaştaki her erkeğini saydı. Onlar altı bin beş yüz kişi (6.500)[344] idiler. Onlar, batıda konutun arkasında ve Lael oğlu Elyasaf'ın hükmü altında idiler.[345] Bütün bunlardan sonra Mûsâ'nın iki bin altı yüz otuz (2.630) kişi saydığı zikredilmiştir.

[٩٢٠] وذكر في أول السفر الرابع: أن مقدمهم كان اليصور بن شديئور وأن عددهم كان ستة وأربعين ألف رجل لم يعد فيهم من له أقل من عشرين سنة ولا من لا يطيق الحرب.

[٩٢١] وذكر في صدر السفر الثاني فقال: وبنو شمعون يموئيل ويامين وأوهد وياكين وصوحر وشأول بن الكنعانية هذه قبائل شمعون.

[٩٢٢] وذكر في أول السفر الرابع: أن مقدمهم كان شلو ميئيل بن صور يشداي وأن عددهم كان تسعة وخمسين ألف رجل لم يعد فيهم من له أقل من عشرين سنة ولا من لا يطيق الحرب.

[٩٢٣] وقال في صدر السفر الثاني: هذه تسمية بني لاوي في قبائلهم جرشون وقهاث ومراري وابنا جرشون لبني وشمعي في قبائلهما وبنو قهاث: عمرام ويصهار وحبرون وعزيئيل. وابن مراري: محلي وموشي. هذه أنساب بني لاوي في قبائلهم.

[٩٢٤] فتزوج عمران يوكابد عمته فولدت له موسى وهارون. وبنو يصهار: قورح ونافج وذكري. وبنو قورح أشير والقانة وأبياساف. وبنو عزيئيل ميشائيل والصافان وسترى. فتزوج هارون إلى اليشابع بنت عمينا داب أخت نحشون. فولدت له ناداب وأبيهوا والعازار وإيثامار فتزوج العازار بن هارون في بنات بني فوطيئيل. فولدت فيخاس.

[٩٢٥] وقال في صدر السفر الرابع: فكلم السيد موسى في مغار سينا، وقال له: عد بني لاوي في بيوت آبائهم وأهاليهم، فكل ذكر ابن شهر فصاعدًا حسبهم موسى كما عهد إليه السيد فوجد ولد لاوي على أسمائهم مسمين، جرشون وقهاث ومراري. وولد جرشون لبني وشمعي. وولد قهاث عمرام ويصهار وعزيئيل. وولد مراري: محلي وموشي. وأنه عد عامة ذكور بني جرشون ابن شهر فصاعدًا فكانوا ستة آلاف وخمسمائة، كانوا في ساقة القبة في الغرب تحت أيدي الياساف بن لايل. وبعد ذلك ذكر أنه حسب ألفي رجل، وستمائة رجل وثلاثين رجلاً.

[926] Sonra şöyle demiştir: Bu Kehat'a nisbetledir. Ondan Amram, Yishar, Hibron [Hevron] ve Uzziel'in boyları çıkmıştır. Mûsâ, bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkekleri saydı ve onların sayısı sekiz bin altı yüzdü (8.600). Onların önde geleninin mezkûr Uzzeil'in oğlu Elsafan olduğunu belirtti. Mûsâ, Hârûn ve bu ikisinin çocukları hariç Rab, onlara konutun güney tarafında olmalarını emretti. Çünkü Mûsâ, Hârûn ve bu ikisinin çocukları doğu tarafındaki konutun önünde idiler. Mûsâ, onlardan sadece otuz yaşından elli yaşına kadar olan kimseleri saydı ve onların sayısı iki bin yedi yüz elli kişi (2.750) idi.

[927] Mûsâ, Merârîoğullarını, Mahli ve Muşioğullarını ve bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerini saydı. Onların sayısı altı bin iki yüz (6.200) kişi idi. Onların önderi Abihayil [Avihayil] oğlu Suriel'di. Onlara konutun kuzey yanında konaklamalarını emretti.[346] Onlardan otuz yaşından elli yaşına kadar olan erkekleri saydı, onların sayısı üç bin iki yüz kişi (3.200) idi. Levioğullarından erkeklerden bir aylık ve daha yukarı olanları -yukarıda ortaya koyduğumuz gibi- zikrettikten sonra şöyle dedi: "Mûsâ ve Hârûn'un saydıkları Levililerin bir aylık ve daha yukarı yaşta olan erkeklerinin tamamının sayısı yirmi iki bin (22.000) idi."[347]

[928] Rab, Mûsâ'ya "İsrâiloğullarının bir aylık ve daha yukarı yaştaki zikredilen ilk doğan bütün erkeklerini say ve İsrâillilerin bütün ilk doğanlarının yerine Levilileri bana ayır." diye vahyetti. Böylece Mûsâ, İsrâiloğullarının çocuklarının zikredilen ilk doğanlarını, bir aylık ve daha yukarısındaki erkeklerinin tamamını saydı. Böylece onların sayısının yirmi iki bin iki yüz yetmiş üç (22.273) olduğunu gördü.[348]

[929] Sonra Rab, Mûsâ'ya şöyle dedi: İsrâil'in ilk doğan erkek çocuklarının yerine Levioğullarını al ki Levioğulları benim olsun ve İsrâillilerin ilk doğanlarından olup Levililerin sayısını aşan iki yüz yetmiş üç (273) kişi için bedel al. Kutsal yerin (Heykel) ölçüsüyle adam başına beşer şekel al. Böylece Mûsâ, Levioğullarının sayısını aşan kısımdan dirhemleri aldı. Bu, bin üç yüz altmış beş (1.365) şekel tuttu. Bu parayı, Rabb'in kendisine buyurduğu gibi, Hârûn'la oğullarına verdi.[349]

[٩٢٦] ثم قال: هذه نسبة قهاث خرج منه رهط عمرام ويصهار وحبرون وعزيئيل فحسب من كان منهم ذكرًا ابن شهر فصاعدًا، فوجدهم ثمانية آلاف رجل وستمائة ذكر مقدمهم لصافان بن عزيئيل المذكور. وأمرهم أن يكونوا في جنوب القبة، حاش موسى وهارون وأولادهما، فإنهم يكونون أمام القبة في الشرق. وأنه حسب من كان منهم ابن ثلاثين سنة إلى ابن خمسين سنة فقط فوجدهم ألفي رجل وسبعمائة رجل وخمسين رجلاً.

[٩٢٧] وذكر أنه حسب بني مراري محلي وموشي بني مراري ومن كان منهم ابن شهر فصاعدًا من الذكور فوجدهم ستة آلاف ومائتين مقدمهم صوريئيل ابن أبيحايل وأمرهم أن يكونوا في شمال القبة. وأنه حسب من كان منهم ابن ثلاثين سنة فصاعدًا إلى خمسين سنة فوجدهم ثلاثة آلاف رجل ومائتي رجل. وبعد أن ذكر من كان من بني لاوي ابن شهر فصاعدًا من الذكور كما أوردنا: قال فجميع اللاويين الذين حسب موسى وهارون من كل ذكر من ابن شهر فصاعدًا اثنان وعشرون ألفًا.

[٩٢٨] وأن السيد أوحى إلى موسى: أحسب بكور ذكور ولد إسرائيل المذكور من ابن شهر فصاعدًا، وتأخذ لي اللاويين عن بكور جميع ولد إسرائيل. فعد موسى بكور ولد بني إسرائيل الذكور من ابن فصاعدًا فوجدهم اثنين وعشرين ألفًا، ومائتين وثلاثة وسبعين.

[٩٢٩] فقال السيد لموسى: خذ بني لاوي عن بكور ذكور ولد إسرائيل ليكون بنو لاوي لي وعن المائتين والثلاثة والسبعين الزائدين عن عدد بني لاوي تأخذ عن كل واحد خمسة أثقال بوزن الهيكل، فأخذ موسى دراهم الزائدين فبلغت ألفًا وثلاثمائة وخمسة وستين ثقلاً، وأعطاها لهارون وولده على ما عهد عليه السيد.

[930] Sonra Yûşa‘ kitabında şöyle zikredilir: Azer b. Hârûn, mukaddes topraklar fethedilince, Levioğullarına oturmaları için şehirler verilmesi konusunda Yûşa‘ b. Nûn’a bizzat gelip onunla konuştu. Yûşa‘ da böyle yaptı. Yahuza, Bünyâmin ve Şem‘ûn oğullarının şehirlerinden on üç şehir özellikle Hârûnoğullarına düştü. Geri kalan Fâhâs [Kehat] b. Levioğullarına, Efraim, Dan ve Menessa [Manasse] oymağının yarısına ait boylardan alınan on kent düştü (kurayla verildi). Carşun [Gerşon] b. Levioğullarına Yesahar [İssakar], Eşîr [Aşer] ve Naftali oğullarından ve Ürdün’ün doğu tarafında oturan Menessa oymağının yarısından alınan on üç şehir (kurayla) verildi. Merârî b. Levioğullarına Raubin [Ruben] ve Zebulunoğullarından ve Ürdün’ün doğu tarafından oturan Cad [Gad] b. Yâkuboğullarından alınan on iki kent verildi. Böylece Levioğullarının kırk sekiz şehri oldu.[350]

[931] Dördüncü kitapta şöyle denilmektedir: Mûsâ, Cad b. Yâkuboğullarının özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Kırk beş bin beş yüz (45.500) erkek olduklarını gördü.[351] Onların önde geleni Elyasaf b. Rauil’di.

[932] Yine Mûsâ, Yahuzaoğullarının özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Yetmiş dört bin altı yüz (74.600) erkek olduklarını gördü.[352] Daha önce ve daha sonra bu sayının tamamının Yahuzaoğullarından Şîle [Şela], Faris [Peres] ve Zareh’in çocukları oldukları zikredilmişti. Onların önde geleni ise, Nahşon b. Aminadab b. Eram b. Hasrun [Hesron] b. Faris b. Yahuza b. İsrâil idi.

[933] Yine Mûsâ, Yesakir [İssakar] oğullarının, özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onların elli dört bin dört yüz (54.400) erkek olduklarını gördü.[353] Onların önde geleni Neştail b. Sahor idi.

[934] Mûsâ, Zebulunoğullarının, özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onların elli yedi bin dört yüz (57.400) erkek olduklarını gördü.[354] Onların önde geleni Elbab b. Haylon idi.

[٩٣٠] ثم ذكر في سفر يوشع: أن العازار بن هارون بنفسه أتى إلى يوشع بن نون إذ فتحت الأرض المقدسة، وكلمه في أن يعطي بن لاوي مدائن للسكنى ففعل. وأنه وقع لبني هارون خاصة ثلاث عشرة مدينة من مدائن بن يهوذا وبنيامين وشمعون. وأنه وقع لسائر بني فاهاث بن لاوي عشر مدائن. بني دان وبني أفرايم ونصف سبط منسى الذين مع سائر الأسباط وأنه وقع لبني جرشون بن لاوي ثلاث عشرة مدينة من مدائن يساخر وأشير ونفتالي ونصف سبط منسى الذي بشرقي الأردن. وأنه وقع لبني مراري بن لاوي اثنتي عشرة مدينة من مدائن بني زابلون وبني رؤوبين، وجاد ابن يعقوب بشرقي الأردن. فذلك لبني لاوي ثمان وأربعون مدينة.

[٩٣١] وذكر في السفر الرابع: أنه أحصى أيضًا بني جاد بن يعقوب الرجال خاصة من كان منهم ابن عشرين سنة فصاعدًا، المبارزين للحرب فوجدهم خمسة وأربعين ألف رجل وخمسين رجلاً، مقدمهم الياساف بن رعوئيل.

[٩٣٢] وأنه أحصى بني يهوذا الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين سنة فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة فوجدهم أربعة وسبعين ألفًا وستمائة رجل. وقد ذكر قبل وبعد أن هذا العدد كله إنما هم من ولد شيلة وفارص وزارح بني يهوذا فقط. مقدمهم نحشون عمينا داب ابن أرام بن حصرون بن فارص بن يهوذا بن إسرائيل.

[٩٣٣] وأنه أحصى بني يساخر الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين سنة فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة. فوجدهم أربعة وخمسين ألف رجل وأربعمائة رجل، مقدمهم نثنائيل بن صوغر.

[٩٣٤] وأنه أحصى بني زبلون الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين سنة فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة فوجدهم سبعة وخمسين ألف رجل وأربعمائة رجل، مقدمهم الباب بن حيلون.

[935] Yine Yûsuf'un (a.s.) oğullarını, özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onların yetmiş iki bin yediyüz (72.700) erkek olduklarını gördü. Onlardan Efraim b. Yûsuf'un çocukları kırk bin beş yüz (40.500) kişi idi.[355] Önderleri ise el-Yeşma' b. Ammiyehud idi. Menessa b. Yûsuf'un çocukları ise, otuz iki bin iki yüz (32.200) kişi idi.[356] Önderleri ise Cemleil [Amleyal] b. Fedahsor idi.

[936] Mûsâ, Bünyâminoğullarının özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onlar otuz beş bin dört yüz (35.400) kişi idiler.[357] Önde gelenleri ise Ebidan b. Cad'ûnî idi.

[937] Mûsâ, Danoğullarının özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onlar altmış iki bin yedi yüz (62.700) kişi idiler.[358] Onların önde geleni ise Ahiazer b. Ammişedday idi. Bunların tamamı Huşîm b. Dan'nın çocukları idi.

[938] Mûsâ, Eşîroğullarının [Aşeroğulları] özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onlar kırk bir bin beş yüz (41.500) kişi idiler.[359] Önderleri ise Fecail b. İkran idi.

[939] Yine Mûsâ, Naftalioğullarının özellikle yirmi yaş ve üzeri, savaşabilecek olan erkeklerini saydı. Onlar elli üç bin dört yüz (53.400) kişi idiler.[360] Önderleri ise Hira' b. İnan idi. Bu sayım, Mısır'dan çıkıştan bir yıl ve bir ay sonra yapılmıştı. Söz konusu şehirlerin taksimi ise Filistin ve Ürdün'e girişlerinin ardından yapılmıştı.

[940] Avamdan ve havastan sağlıklı bir temyiz kabiliyetine sahip olan herkes, hiçbir kapalılığın bulunmadığı bu fâhiş, imkânsız ve müfrit cehâlete dayanan yalanı bir düşünsün!

[941] İşte bütün bunlar, söz konusu kitapların İsrâiloğulları ile dalga geçen fâsık bir kimsenin tahrifine dayanan değiştirilmiş ve tahrif edilmiş kitaplar olduklarını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca söz konusu kitapların ne Allah katından ne bir nebîden ne de doğru sözlü bir kimseden gelmiş olması elbette mümkün değildir.

[٩٣٥] وأنه حسب بني يوسف عليه السلام الذكور خاصة، من كان منهم ابن عشرين فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة. فوجدهم اثنين وسبعين ألف رجل، وسبعمائة رجل منهم من ولد أفرايم بن يوسف أربعون ألف رجل وخمسمائة رجل ومقدمهم اليشمع بن عميهود. ومن ولد منسى بن يوسف اثنان وثلاثون ألف رجل، ومائتا رجل، مقدمهم جمليئيل بن فدهصور.

[٩٣٦] وأنه حسب بني بنيامين الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين سنة فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة فكانوا خمسة وثلاثين ألف رجل، وأربعمائة رجل مقدمهم أبيدن بن جدعوني.

[٩٣٧] وأنه حسب بني دان الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين فصاعدًا من المبارزين للحرب خاصة فكانوا: اثنين وستين ألف رجل وسبعمائة رجل مقدمهم أخيعزر بن عميشداي وكلهم من ولد حوشيم بن دان.

[٩٣٨] وأنه حسب بني أشير الذكور خاصة من كان منهم ابن عشرين فصاعدًا من المبارزين للحرب خاصة فوجدهم أحدا وأربعين ألف رجل، وخمسمائة رجل، مقدمهم فجعيئيل بن عكران.

[٩٣٩] وأنه حسب بني نفتالي من كان منهم من الذكور خاصة ابن عشرين فصاعدًا المبارزين للحرب خاصة فوجدهم ثلاثة وخمسين ألف رجل، وأربعمائة رجل مقدمهم أخيرع ابن عينن. وأن هذا الحساب كان بعد عام واحد وشهر واحد من خروجهم من مصر حاشا قسمة المدائن المذكورة، وأنها بعد دخولهم فلسطين والأردن.

[٩٤٠] فليتأمل كل ذي تمييز صحيح من الخاصة والعامة هذا الكذب الفاحش الذي لا خفاء به، والمحال الممتنع، والجهل المفرط.

[٩٤١] الموجب كل ذلك ضرورة أنها كتب محرفة مبدلة من تحريف فاسق سخر بهم، وأنها لا تمكن ألبتة أن تكون من عند الله ولا من عند نبي، ولا من عمل صادق اللهجة.

[942] Tevrat'ta şu şekilde haber verilmesi bunlardandır: Danoğullarının erkekleri, Mısır'dan çıktıklarında, yetmiş iki bin yedi yüz (72.700) kişi idiler. Bu sayıya ne yirmi yaşın altında olanlar ne savaşmaya güç yetiremeyenler ne de kadınlar dahil edilmişti. Onların tamamı tek başına Huşîm b. Dan'a râci idiler. Onların ikrarına göre, -onların nesepleri Huşîm'e yakın olmakla beraber-, Dan'ın Huşîm dışında bir çocuğu olmadı.[361] Çünkü Tevratlarının metninde "Allah Teâlâ, İbrâhim'e (a.s.) şöyle dedi: 'Çocuklarından dördüncü nesil, Şam'a dönecektir.' "[362] şeklinde ifade edilmiştir. Bunu sağlam bir şekilde kaydediniz! İşte bu, hiçbir kapalılık kalmaksızın net bir şekilde yalanı ortaya çıkarmaktadır.

[943] Yahuzaoğulları, yetmiş dört bin altı yüz (74.600) kişi idiler.[363] Yirmi yaşın altındakiler de sayılmamışlardı. Belirttiğimiz gibi onların tamamı Yahuza'nın üç evlâdına tâbi idiler. Onların dışında Yahuza'nın zürriyeti olmamıştı. Söz konusu dönemde onların lideri Nahşon b. Aminadab b. Eram b. Hasrun [Hesron] b. Faris [Peres] b. Yahuza idi.

[944] Yûsufoğulları ise, yetmiş iki bin yedi yüz (72.700) kişi idi. Yirmi yaşın altındakiler de sayılmamışlardı. Bunların tamamı Efraim ve Menessa'ya tâbi idiler. Bu ikisinin dışında Yûsuf'un zürriyeti/halefi olmamıştı. Salfahad b. Hafir b. Cal'ad [Ğalğad] b. Menessa b. Yûsuf (a.s.), o gün onların içinde hayatta idi.

[945] Ayrıca onların Tevrat'ında Efraim'in çocukları da zikredilmiştir. Onun sadece üç erkek çocuğu vardı. Menessa'nın da iki oğlu vardı. Yine mezkûr Cal'ad [Ğalğad] b. Menessa'nın [Manasse] çocukları zikredilmiş, sadece altı erkek evlâdının olduğu belirtilmiştir. Böylece onlar, evlat açısından bir erkek için mümkün olanın en uzağını (en az olanını) Menessa ve Efraim'e nispet etmişlerdir. Sonra da Cal'ad, kardeşleri ve amcaoğulları için bunun benzerini yaptılar. Daha sonra Hafir ve onun nesline de bunun benzerini yaptılar. Düşünün! Bu rakamın, söz konusu sayının üçte birine ulaşması mümkün müdür? Her ne kadar bunların tamamındaki yalan çok çirkin ise de Dan'ın çocukları konusundaki durum kardeşlerinin çocuklarına yapılandan daha çirkindir. Çünkü yirmi yaşın altındaki erkekler sayılmadığı halde, yetmiş binden daha fazla erkek Yahuza'nın üç oğluna ve Yûsuf'un iki oğluna aittir.

[٩٤٢] فمن ذلك إخباره: بأن رجال بني دان كانوا إذ خرجوا من مصر اثنتين وسبعين ألفًا وسبعمائة رجل، لم يعد فيهم من كان منهم ابن أقل من عشرين سنة، ولا من لا يطيق البروز للحرب ولا النساء وأنهم كلهم راجعون إلى حوشيم بن دان وحده. ولم يكن لدان بإقرارهم ولد غير حوشيم مع قرب أنسابهم من حوشيم. لأن في نص توراتهم: أن الله تعالى قال لإبراهيم عليه السلام: أن الجيل الرابع من الأولاد يرجعون إلى الشام. فأضبطوا هذا يظهر لكم الكذب علانية لا خفاء به.

[٩٤٣] وأن بني يهوذا كانوا أربعة وسبعين ألفًا وستمائة رجل، ليس يعد فيهم من له أقل من عشرين سنة، وكلهم راجعون كما ذكرنا إلى ثلاثة أولاد ليهوذا لم يعقب له غيرهم وفي الحياة يومئذ رئيسهم نحشون بن عمينا داب بن أرام ابن حصرون بن فارص ابن يهوذا.

[٩٤٤] وأن بني يوسف عليه السلام كانوا اثنين وسبعين ألف رجل وسبعمائة رجل، ليس يعد فيهم من له أقل من عشرين سنة وكلهم راجع إلى أفرايم ومنسى لم يعقب ليوسف غيرهما، وفيهم يومئذ في الحياة صلفحاد بن حافر بن جلعاد بن منسى بن يوسف عليه السلام.

[٩٤٥] وقد ذكر أيضًا في توراتهم أولاد أفرايم فلم يجعل له إلا ثلاثة ذكور ولم يجعل لمنسى إلا ولدين. وذكر أولاد جلعاد المذكور بن منسى ولم يجعل له إلا ستة ذكور فقط. فاجعلوا لمنسى وأفرايم أقصى ما يمكن أن يكون للرجل من الأولاد .ثم لجلعاد وإخوته وبني عمه مثل ذلك. ثم لحافر وطبقته مثل ذلك. وانظروا هل يمكن أن يبلغ ذلك ثلث هذا العدد. والأمر في ولد دان أفحش من سائر ما في ولد إخوته. وإن كان الكذب في كل ذلك فاحشًا لأن البضع والسبعين ألف رجل وزيادة لم يعد فيهم ابن أقل من عشرين سنة، يرجعون إلى ثلاثة من ولد يهوذا واثنين من ولد يوسف.

Altmış iki binden daha fazla kişi -yirmi yaşın altındaki erkekler bu sayıya dahil değildir- sadece bir kişiye aittir. Onların bu hususta bir muhalefeti olmaksızın, Dan’ın bunun dışında bir oğlu da yoktur. Erkeklerden yirmi yaşın altında olan kimseler bu sayıya dahil edildiğinde bu nasıl olur? Genel kabule göre (el-ağleb) onların (yani yirmi yaşın altında olanların) sayısı en fazla yirmi yaşının üstündekilerin sayısına yahut onların sayısından biraz daha azına yakındır. Kadınların toplamı ise, erkeklerin sayısı kadar ya da buna yakındır. Sadece Huşîm b. Dan’ın çocukları iki yüz on yedi yılda, yüz altmış bin (160.000) kişiye ulaşmıştı. Bu, yapısı ve konumu itibarıyla âlemde asla olmayacak imkânsız bir şeydir.

[946] Bu hesaplamaya göre Yûsuf’un (a.s.) çocuklarının toplamı iki yüz bin kişiden daha fazla eder. Yahuza’nın çocukları da bunun gibidir. Onların, doğan nesillerinin gerçekten fazla olduğunu söylemelerinin de iki açıdan imkânı yoktur:

[947] Bunlardan **ilki**, “Evlatlarından dördüncü nesil Şam’a dönecektir.” [364] şeklinde Tevratlarındaki sözlerdir. **İkincisi** ise, Levioğulları, Yahuzaoğulları, Yûsuf’un oğulları ve Raubin’in [Ruben] oğullarından nesepleri zikredilenlerin sayısı birbirlerine yakındır. Nitekim İmrân [Amram] b. Fâhâs [Kehat] b. Levi b. İsrâil’in çocukları Mûsâ, Hârûn ve Meryem’de olduğu gibi. Ve yine Elsafan b. Uzziel b. Fâhâs [Kehat] b. Levi b. İsrâil de böyledir. Yishar b. Fâhâs [Kehat] b. Levi b. İsrâil ve yine İsrâil oğlu Levi oğlu Fâhâs [Kehat] oğlu Yishar’ın oğulları Korah [Karoh] ve kardeşleri de böyledir. Yine İsrâil oğlu Yahuza oğlu Faris [Peres] oğlu Hasrun [Hesron] oğlu Aram oğlu Aminadab’ın oğulları Nahşon ve kardeşleri de böyledir. Yine İsrâil oğlu Yahuza oğlu Şîle [Şela] oğlu Siday oğlu Kermî oğlu Ahar ve yine İsrâil oğlu Rubân oğlu Melukin oğlu Elbab’ın iki oğlu Daban ve Ebiram ve onların kardeşleri, çocukları ve çocuklarının çocukları da böyledir.

وأما الاثنان وستون ألف رجل ونيف لا يعد فيهم ابن أقل من عشرين سنة. فإنما يرجع إلى واحد فقط لم يكن لدان غيره بلا خلاف منهم، فكيف إذا أضيف إلى هذا العدد من له أقل من عشرين سنة من الرجال؟ والأغلب أنهم قريب من عدد المتجاوزين عشرين سنة أو أقل بيسير، وجميع النساء والأغلب أنهن في عدد الرجال أو قريبًا من ذلك، فيجتمع من ولد حوشيم بن دان وحده في مدة مائتي عام وسبعة عشر عامًا نحو مائة ألف وستين ألف إنسان. هذا المحال الممتنع الذي لم يكن قط في العالم على حسب بنيته ورتبته.

[٩٤٦] ويجتمع من ولد يوسف عليه السلام على هذا أرحج من مائتي ألف إنسان ومن ولد يهوذا نحو ذلك، وليس يمكنهم أن يقولوا أن الطبقات من الولادات كانت كثيرة جدًا لوجهين:

[٩٤٧] أحدهما، قوله في توراتهم إن الجيل الرابع من الأولاد يرجعون إلى الشام. والثاني، أن الذي ذكر أنسابهم من بني لاوي وبني يهوذا وبني يوسف وبني رؤوبين كانوا متقاربين في التعداد. كموسى وهارون ومريم بني عمران بن قاهات بن لاوي بن إسرائيل. واليصافان بن عزيئيل بن فاهات بن لاوي بن إسرائيل. وقورح وإخوانه بنو يصهار بن فاهات بن لاوي بن إسرائيل. ونحشون وإخوانه بنو عمينا داب بن آرام بن حصرون بن فارص بن يهوذا بن إسرائيل. وأحار بن كرمي بن سيداي بن شيلة بن يهوذا بن إسرائيل. وداban وأبيرام ابنا الباب بن ملوكن بن روبان بن إسرائيل وإخوتهم، وأولادهم وأولاد أولادهم.

[948] İşte bunlar, neseplerine dair Tevratlarında geçen ifadelerdir. Böylece onların sayılarının birbirine yaklaşık olduğu anlaşılmaktadır. Bu ifadelerle zikrettikleri sayılar hakkındaki fâhiş yalanlarının büyüklüğü ortaya çıkmış oldu. Elbette onların "İsrâil'in bu on iki çocuğunun dışında isimlendirmediğimiz başka çocukları vardı veya isimlendirdiklerimizin dışında zikredilen İsrâil çocuklarının başka evlatları vardı." demeleri mümkün değildir. İsrâil'in erkek evlatlarının sayısı sadece elli bir kişi idi. Bünyâmin'in on; Cad'ın [Gad] yedi; Şem'ûn [Şimon] altı; Raubin, Eşîr [Eşar], Yesâkir [İssakar] ve Naftali'nin her birinin dörder evlâdı vardı. Yahuza, Levi ve Zebulun'un ise üçer; Yûsuf'un ise iki tane evlâdı vardı.

[949] Vay başımıza gelenler! Nasıl olur da sadece iki yüz on yedi yılda, elli bir adamdan milyonları aşan nesil çoğalır?

[950] Bu durum, muhalin ve imkânsızlığın en uç noktasıdır. Çünkü onların Tevrat'ında şöyle ifade edilmiştir: Nitekim onların tamamından altı yüz üç bin (603.000) erkek evlat dünyaya gelmişti. Buna yirmi yaşın altındaki erkekler dahil değildi. Belki de yirmi yaşın altında olanlar bu sayıya yaklaşmışlardı. Sonra kadınlar, muhtemelen onlar da bu sayı kadardı. Bu rezalete hayret edilir!

[951] Onların âlimlerinden olup da bu rezaleti yüzüne çarptığım bir kimse, bu fesadı sürdürmek istedi. Bunun üzerine şöyle dedim: "Bu sahtekârlığı bırak. Elindeki Tevrat'ın, bütün yolları kapatmıştır. Zira -senin de bildiğin gibi- Tevrat'ta, İsrâiloğullarının Mısır'dan çıkışının ve Şam'a girişinin anlatıldığı yerde ve Yûşa' kitabında toprakların aralarında taksiminin zikredildiği yerde, onların kabilelerini oluşturan topluluklar zikredilmiş ve isim isim onların boylarının adları verilmiştir. İsimleri verilen kimseler, bir kişi dahi artırılamaz.

[952] Şayet dediğin şey olsa idi, hiç şüphesiz bu konularda da Tevrat yalan söylemiş olurdu. Çünkü senin iddiana göre bütün bunlar Tevrat'ta zikredilmiştir. Buna göre toprakların taksim edilmesi, ordunun konumu ve yapısı, boyların sayıları senin iddia ettiğinden farklıdır. Burada durumu nasıl yönlendirirsen yönlendir, kesin ve kati bir yalan kaçınılmaz olur. Bunun üzerine o şahıs zelil bir şekilde sustu.

[٩٤٨] هذا نص ذكر أنسابهم في توارتهم، فوضح أن الأمر متقارب في تعدادهم، وظهر بهذا عظيم الكذب الفاحش في الأعداد التي ذكروا، ولا يمكنهم ألبتة أن يقولوا: إنه كان لإسرائيل غير من سمينا من الأولاد الاثني عشر، ولا أنه كان لأولاد إسرائيل المذكورين غير من سمينا من الأولاد، وعددهم أحد وخمسون رجلًا فقط. لبنيامين عشرة ولجاد سبعة ولشمعون ستة. ولرؤوبين وأشير ويساكر ونفتالي لكل واحد منهم أربعة أربعة. وليهوذا ولاوي وزبلون لكل واحد منهم ثلاثة ثلاثة، وليوسف اثنان.

[٩٤٩] فيا للناس! كيف يمكن أن يتناسل من ولادة واحد وخمسين رجلًا فقط في مدة مائتي عام وسبعة عشر عامًا فقط أزيد من ألفي ألف إنسان؟

[٩٥٠] هذا غاية المحال الممتنع، لأنه نص في توراتهم: أنه انتسل منهم ستمائة ألف وثلاثة آلاف رجل كلهم لم يعد فيهم ابن أقل من عشرين سنة. ولعل من دون العشرين عامًا منهم يقاربون هذا العدد. ثم النساء ولعلهن نحو هذا العدد. فأعجبوا لهذه الفضائح.

[٩٥١] وقد رام بعض من صككت وجهه من علمائهم بهذه الفضيحة أن يلوذ بهذا الشغب. فقلت: دع عنك هذا التمويه فقد سدت عليك توراتك كل المذاهب، لأن فيها بعلمك حيث ذكر خروجهم من مصر وحيث ذكر دخولهم إلى الشام وحيث ذكر قسمة الأرض عليهم في سفر يوشع ذكر أفخاذ قبائلهم، وتسمية أسباطهم اسمًا اسمًا. فلم يزد على من سمينا ولا واحدًا.

[٩٥٢] فلو كان ما تقول: لكانت أيضًا قد كذبت في هذا الموضع إذ ذكرت بزعمك هذا، قسمة الأرض ورتبة الجيوش، وأعداد الأسباط بخلاف ما تزعم. فلا بد فيها من الكذب المتيقن كيفما تصرفت الحال، فسكت خاسئًا.

[953] Şayet şöyle denilirse: Yûsuf, oğulları Efraim ve Menessa’yı (babası) Ya‘kûb’a sununca, Ya‘kûb ona “Efraim ve Menessa bana ait oldular, nesepleri bana aittir. Bu ikisinden sonra doğanlar ise senin nesebine aittirler.” demedi mi?

[954] Biz şöyle deriz: Durum şu iki ihtimalden uzak olamaz: Ya Yûsuf’un (a.s.), -bizim dediğimiz gibi- bu iki çocuğunun dışında, bunları takip eden başka bir çocuğu yoktur. Nitekim Tevrat’ın açıklamaları ve onların kitaplarının tamamı buna şahitlik etmektedir. Ya da Efraim ve Menessa’nın dışında Yûsuf’un bir erkek çocuğu vardır. Şayet bu olursa, bu durumda onların Tevrat’ı ve ondan sonraki kitaplarının tamamı baştan sona kadar yalandır. Çünkü her yerde Tevrat, İsrâiloğullarının boylarının, kamplarının dizilişini boy boy zikretmiştir. Mısır’dan çıktıklarındaki sayıları, Şam’a girdiklerindeki sayıları, koç, buzağı ve altın kutusu hediye ettiklerindeki sayıları, bereket ve lânet için iki tepe üzerinde konakladıklarındaki sayıları, -diğer kitaplarında binden fazla yerde zikredilen- Hârûn’un reisliği üzerine tertip edilen yüzük taşlarına isimlerinin nakşedildiği sıradaki sayıları (boy boy zikredilmiştir). Bütün bu yerlerde Yûsuf için, Efraim ve Menessa sıbtı (boyu) şeklinde sadece iki boy zikredilmiştir. Böylece mezkûr kelâm ile itiraz hükümsüz kalmıştır. Başarı Allah’ın yardımıyladır.

[955] Erkeklerden ve kadınlardan temyiz kabiliyeti olan herkes çocuk doğum oranlarının dünyada fazla yüksek olmadığını bilir; çocukların yetiştirilip büyütülmesindeki zorluklar, hamilelik sırasında vuku bulan düşükler, batınlar arasında (doğumlar arttıkça) kadınların hamile kalmasındaki yavaşlamalar ve çocuklarda ölüm oranının yüksek olması bunun sebepleri arasında sayılabilir. İşte bu dört engel, insanların (hızlı bir şekilde) çoğalmasına mâni olmaktadır. Sonra kız çocuklarının doğması da buna ilâve edilmelidir. Şayet buluğa ermiş yirmi ve daha fazla erkek çocuğu olan kimseleri saymak istesek, bunları nadiren buluruz. Az da olsa kralların ve aşırı bolluk sahibi kimselerin yirmi çocuk ve daha fazlasına sahip olduklarını görebiliriz. Ki bu kimselerin elleri kadınların ve câriyelerin pek çoğuna uzanmaktadır.

[٩٥٣] فإن قيل: ألم ينقل يعقوب إذ عرض عليه يوسف بنه أفرايم ومنسى فقال له يعقوب: أفرايم ومنسى يكونان لي، وينسبان إلي ومن ولد لك بعدهما ينسبان إليك.

[٩٥٤] قلنا لا يخلو يوسف عليه السلام من ألا يكون له ولد غيرهما مما أعقب خاصة، كما نقول نحن وتشهد به نصوص توراتكم وجميع كتبكم أو يكون ليوسف ولد أعقب غير أفرايم ومنسى. فلو كان ذلك فكتبكم كلها كاذبة أولها عن آخرها من التوراة. فما وراءها. لأنه في كل مكان ذكر فيه رتبة معسكر الأسباط سبطًا سبطًا، وعددهم إذ خرجوا من مصر وعددهم إذ دخلوا الشام وعددهم إذ أهدوا الكباش والعجول وحقاق الذهب. وعددهم إذ وقفوا على الجبلين للبركة واللعنة، وعددهم إذ نقشت أسماؤهم في الفصوص المرتبة على صدر هارون في أزيد من ألف موضع في سائر كتبهم، ولم يذكر ليوسف الا سبطين فقط، سبط منسى وسبط أفرايم. فبطل الاعتراض بذلك الكلام المذكور، وبالله التوفيق.

[٩٥٥] وقد علم كل من يميز من الرجال والنساء أن الكثرة الخارجة من الأولاد لم توجد في العالم لصعوبة الأمر في تربية أطفال الناس ولكون الإسقاط في الحوامل ولإبطاء حمل المرأة بين بطن وبطن ولكثرة الموت في الأطفال. فهذه أربع عوارض قواطع دون الكثرة الخارجية في الأولاد للناس. ثم كون الإناث في الولادات أيضًا. ولو طلبنا أن نعد من عاش له عشرون ولدا فصاعدًا من الذكور بلغوا الحلم فما وجدناهم إلا في الندرة. ثم في القليل من الملوك وذوي اليسار المفرط الذين تنطلق أيديهم على الكثير من النساء والإماء.

[956] Ayrıca çocukların terbiye edilmesi ve yetiştirilmesinde yardımcı olan hizmetkârlara da geçimin ancak kendisiyle mümkün olduğu pek çok mala da sahiptirler. İhtiyacı kadar veya bunun biraz daha fazlası olup bolluğa ulaşamayan kimseler ise ancak bir veya iki kadına güç yetirebilirler. Elbette bunların -az önce zikrettiğimiz mânilerden dolayı- yirmi ya da daha fazla çocuklarının olmasının hiçbir şekilde imkânı yoktur.

[957] Bizler insanları gözlemledik, uzak ülkelerin insanlarının haberleri bize ulaştı, ayrıca bize gizli kalan hususları da çokça araştırdık; Arap ve Acem'den önceki ümmetlerin çoğu hakkındaki haberlere dair birikmiş pek çok tarih bize ulaştı. Çocuk (sayısının) bolluğu/çokluğu konusunda yapılan konuşmalarda çocuk sayısı çok olan kimselerin erkek çocuklarının sayısının genel kabule göre on dört erkek çocuğu ve daha az olduğunu gördük.

[958] Yirmi sayısını aşanlara gelince, bunlar gerçekten nadirdir. Bu durum ehl-i İslâm'ın yaşadığı ülkelerin tamamında böyledir. Yine hıristiyan ülkelerinden Rum diyarına kadar, Slavların, Türklerin, Hintlilerin ve Sudanlıların ülkelerinden eski ve yeni bize ulaşan bilgiler de böyledir.

[959] Otuz erkek çocuk ve daha fazlasına gelince, öncekilerden çok az bir topluluk hariç buna dair bir bilgi bize ulaşmamıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: Enes b. Mâlik el-Ensârî[365], Halife İbn Ebû Sa'dî ve Ebû Bekre. İşte bunlar, her birinin huzurunda neslinden yüz erkek evlat yürüyünceye kadar ölmemiştir.

[960] Ömer b. Abdülmelik[366], çocuklarından altmış erkekle birlikte at biniyordu. Ca'fer b. Süleymân b. Ali b. Abdullah b. Abbâs'ın -kız çocukları hariç- çocuklarından kırk erkek evladı yaşamıştır. Abdurrahmân b. el-Hakem b. Hişâm b. Abdurrahmân b. Muâviye'nin kırk beş erkek evlâdı vardı, bunlardan otuz küsürü yaşamıştır. Mûsâ b. İbrâhim b. Mûsâ Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib (Allah onlardan razı olsun), onun erkek çocuklarının miktarı otuz bire ulaşmıştı. Onun babası (İbrâhim), bir seferinde Yemen'e emir olmuştu, bir diğer seferinde de Me'mûn'un valisi olmuştu. Mu'tasım'ın azatlısı et-Türkî'nin, buluğ çağına ulaşmış ve hayatta olan elli beş erkek evlâdı vardı.

[٩٥٦] ثم على الخدام اللواتي هن العون على التربية والكفاية وعلى كثرة المال الذي لا يكون المعاش إلا به. وأما من لا يجد إلا الكفاف وفوقه مما لا يبلغ الإكثار من الوفر، ولا يقدر إلا على المرأة والمرأتين ونحو ذلك. فلا يوجد هذا فيهم ألبتة بوجه من الوجوه ولا يمكن ذلك أصلًا لهم لما ذكرنا آنفًا من القواطع الموانع.

[٩٥٧] وقد شاهدنا الناس وبلغتنا أخبار أهل البلاد البعيدة، وكثر بحثنا عما غاب عنا منا، ووصلت إلينا التواريخ الكثيرة المجموعة في أخبار من سلف من عرب وعجم في كثير من الأمم. فما وجدنا في كل ذلك المعهود من عدد أولاد الذكور في المكثرين الذين يتحدث بهم عند كثرة الولد إلا من أربعة عشر ذكرًا فأقل.

[٩٥٨] وأما ما زاد إلى العشرين فنادر جدًا. هذه الحال في جميع بلاد أهل الإسلام والذي بلغنا عن ممالك النصارى إلى أرض الروم. وممالك الصقالبة والترك والهند والسودان قديمًا وحديثًا.

[٩٥٩] وأما الثلاثون فأكثر فما بلغنا ذلك إلا عن نفر يسير عمن سلف. منهم أنس بن مالك الأنصاري وخليفة بن أبي السعدي، وأبو بكرة. فإن هؤلاء لم يموتوا حتى مشى بين يدي كل واحد منهم مائة ذكر من ولده.

[٩٦٠] وعمر بن عبد الملك فإنه كان يركب معه ستون رجلًا من ولده، وجعفر بن سليمان بن علي بن عبد الله بن العباس. فإنه عاش له أربعون ذكرًا من ولده سوى أبنائهم، وعبد الرحمن بن الحكم بن هشام بن عبد الرحمن بن معاوية فإنه ولد له خمسة وأربعون ذكرًا عاش منهم نيف وثلاثون، وموسى بن إبراهيم بن موسى بن جعفر بن محمد بن علي بن الحسين بن علي بن أبي طالب رضي الله عنهم. فإنه بلغ له منهم مبلغ الرجال واحد وثلاثون ابنًا ذكورًا كلهم. وكان أبوه أميرًا على اليمن مرة قائمًا ومرة واليًا للمأمون. ووصيف مولى المعتصم التركي كان له خمسة وخمسون ذكرًا بالغون من ولده الأدنين.

[961] Trablus'un efendisi, Menatoğullarının azatlısı Tumert'in, evlatlarından ergin olan ve kendisiyle birlikte ata binen seksen erkek çocuğu vardı. Ancak şu kadar var ki Tumert, ister câriye isterse hür olsun beğendiği kadınların tamamını zorla alır ve onlardan çocuk sahibi olurdu. Demroğullarının Berberî meliklerinden Mu'tezilî bir adam, kendi çocukları ve torunlarından müteşekkil iki yüz atlı ile at biniyordu. Yine Temîm b. Zeyd b. Yezîd b. Ya'lâ b. Muhammed el-Arnî'nin buluğ çağına ermiş elli küsür erkek çocuğunun olduğu bilgisi bize ulaşmıştır. Bu kişi, büyük bir ülkeye sahip olan Benû Nefer'in efendisi idi. Ebü'n-Nehâr İbn Zîrî b. Minkâd, ergin olan çocuklarından otuz erkekle birlikte at biniyordu. Larde cihetinde, Merzûk b. Eşkur b. es-Sağrî ergin olan çocuklarından otuz kişiyle birlikte at biniyordu. Yine Hint krallarından birisinin buluğ çağına ermiş seksen erkek çocuğunun olduğu bilgisi bize ulaşmıştır.

[962] Yahudiler tarihlerinde Menessa b. Yûsuf (a.s.) oğullarından Cad'ûn b. Bevaş diye isimlendirilen ve onların bütün işlerini yöneten başka bir liderin yetmiş erkek çocuğunun olduğunu zikrederler. Yine Bâbîn b. Cal'ad diye isimlendirilen ve Menessa boyundan olan başka bir yöneticilerinin otuz iki erkek çocuğunun olduğunu belirtirler. Yine ismi Abdûn b. Hilâl olan Efraim b. Yûsuf oğullarından olan başka bir yöneticilerinin buluğ çağına ulaşmış kırk erkek çocuğu vardı. Yine Beyt-i Lahm sakinlerinden adı Efsan olan Yahuza boyundan bir diğer yöneticilerinin otuz hanımı ve otuz erkek ve kız evlâdı vardı. Farslılar da Kirman meliki Cudrez'in buluğ çağına ulaşmış doksan erkek evlâdının olduğunu iddia ederler.

[963] Bu özellik, yaklaşık üç bin yıldan bu yana, durumu bilinen, ömrü uzun olan, malı ve ailesi çok olan kimselerden yeryüzünün batısı ve doğusunda yaşamış, geçmişteki ve günümüzdeki toplumlarda sadece yirmi kişiden daha azında bulunduğuna göre, tarih boyunca asla bir benzeri duyulmamış ne nadir ne de şaz olan bu sayının Mısır'daki İsrâiloğullarının tamamı için geçerli olması nasıl mümkün olur? Halbuki İsrâiloğullarının Mısır'daki durumları, hiç kimsenin inkâr etmeye muktedir olamayacağı kadar meşhur ve mâlûmdur.

[٩٦١] وتامرت مولى بني مناد صاحب طرابلس، فإنه كان يركب ومعه ثمانون من أولاده الأدنين إلا أن هذا كان يغتصب كل امرأة أعجبته من أمة أو حرة ويولدها، ورجل من ملوك البربر من بني دمر معتزلي كان يركب معه مائتا فارس من ولده وولد ولده. وتميم بن يزيد بن يعلى بن محمد العرني، فإنه بلغنا أنه كان له نيف وخمسون ذكرًا بالغون وكان ملك بني نفر ممن ملك بلادًا عظيمة. وأبو النهار بن زيرى بن منكاد، فكان يركب معه ثلاثون ذكرًا من ولده الأدنين. ومرزوق بن أشكر بن الثغرى بجهة لارده، فكان يركب معه ثلاثون فارسًا من ولده الأدنين. وبلغنا عن ملك من ملوك الهند أنه كان له ثمانون ولدًا ذكورًا بالغون.

[٩٦٢] وتذكر اليهود في تواريخهم أن رئيسًا كان يدبر أمرهم يسمى جدعون بن بواش من بني منسى بن يوسف عليه السلام، كان له سبعون ولدًا ذكورًا وأن آخر منهم أيضًا من سبط منسى يسمى بابين بن جلعاد، كان له اثنان وثلاثون ولدًا ذكورًا، وآخر من مدبريهم اسمه عبدون بن هلال من بني أفرايم بن يوسف، كان له أربعون ابنًا ذكورًا بالغون. وآخر من مدبريهم من سبط يهوذا اسمه أفصان من سكان بيت لحم، كان له ثلاثون زوجة وثلاثون ابنًا ذكورًا، وثلاثون بنتًا وتزعم الفرس أن جودرز الملك علي كرمان، كان له تسعون ابنًا ذكورًا بالغون.

[٩٦٣] فإذا كانت هذه الصفة لم نجدها منذ نحو ثلاثة آلاف عام إلا في أقل من عشرين إنسانًا في مشارق الأرض ومغاربها في الأمم السالفة والخالفة ممن علت حاله، وامتد عمره، وكثرت أمواله وعياله، فكيف يتأتى من هذا العدد ما لم يسمع بمثله قط في الدهر، لا في نادر ولا في شاذ لبني إسرائيل كافة بمصر؟ وحالهم فيها معروفة مشهورة لا يقدر أحد على إنكارها.

[964] [**İlk olarak**] onlar, Yûsuf'un (a.s.) döneminde koyun sahibi olup sadece hayatlarını devam ettirecek bir varlığa sahiplerdi. Daha fazla bir bolluk içinde değillerdi. Sonra onlar, Yûsuf (a.s.) ve kardeşlerinin vefatından sonra, büyük bir baskı, azap, şiddet, daimî istihza ve zillet, şiddetli bir belâ ve yok edici bir meşakkat içine düştüler. Nerdeyse karınlarını doyuramayacaklardı. Nasıl olur da böylesi bir durumda aile efratları çok olur ve çocukların sayısını artırmaya güçleri bulunur? İşte bu, rezalete uygun büyük bir yalandır.

[965] **İkincisi**; Tevratlarında ifade edildiğine göre onlar, sadece Kos bölgesinde iskân etmekte idiler ve geçimlerini sadece büyük baş hayvanlardan sağlamakta idiler.

[966] Onların Tevrat'ında şöyle ifade edilmiştir: "Yahudiler, Mısır'dan çıktıklarında bütün hayvanlarıyla çıktılar."[367] Ey dinleyiciler, dikkat ediniz ve -yirmi yaşın altında olan erkekler ve kadınlar sayılmaksızın- altıyüz üç bin kişiye hayvanlardan elde edilecek yiyecek ve giyecek için yeterli olan şeyleri düşününüz! Sonra kesin olarak biliniz ki Mısır bölgesinin tamamı bu ölçekteki hayvanlara otlak olması bakımından dar gelirken, nasıl olur da sadece Kos bölgesi bu kadar hayvana yeterli olur?

[967] Onlar, Tevratlarında şöyle derler: İbrâhim ve Lût (a.s.) davar ve sığırlarının ekseriyetini tek bir bölgeye taşımamışlardır. Zira İbrâhim ve Lût'un aynı bölgede birlikte iskân etmeleri mümkün değildi. Nasıl olur da bir milyon beş yüz bin kişiden daha fazlasını besleyecek hayvanların tamamı aynı bölgededir. Şüphesiz İsrâiloğulları için bu yalanlanmış, lânetlenmiş kitapları yazan kimse kalem oynattığı konularda aklı zayıf ve düşüncesi az bir kimse idi. İşte bu, gerçekten ikinci büyük fâhiş yalandır.

[968] **Üçüncüsü**; Tevratlarında onların tamamının tuğla yapım işiyle meşgul oldukları zikredilmiştir. Allah'a yemin olsun ki altı yüz bin tuğlacı gerçekten çok fazladır, özellikle de tek başına Kos bölgesinde. Onların "Tuğlacılar farklı farklı yerlerde idiler." demeleri de mümkün değildir. Çünkü Tevratları bunu söylemiyor ve onların bir arada olduklarını haber veriyor ve bu durumu pek çok yerde zikrediyor. Bunlardan biri, Allah'ın onlara koç kurban edilmesini ve yaş üzümün kan ile yoğrulmasını emrettiği yerdir.

[٩٦٤] وهي أنهم كانوا في حياة يوسف عليه السلام في كفاف من العيش أصحاب غنم فقط. ولم يكونوا في يسار فائض. ثم كانوا بعد موت يوسف وإخوته عليه السلام في فاقة عظيمة وعذاب ونصب، وسخرة متصلة، وذل رابت وبلاء دائب وتعب زاهق يكاد يقطع عن الشبع، فكيف عن الاتساع في العيال، والأشر في الاستكثار من الولد؟ فهذه كذبة عظيمة مطبقة فاضحة.

[٩٦٥] **وثانية**، وهي أن في توراتهم أنهم كانوا ساكنين في أرض قوص فقط. وأن معاشهم كان من المواشي فقط.

[٩٦٦] وذكر في توراتهم: أنهم إذ خرجوا من مصر خرجوا بجميع مواشيهم. فاعجبوا أيها السامعون وتفكروا ما الذي يكفي ستمائة ألف وثلاثة آلاف لم يعد فيهم ابن أقل من عشرين سنة، سوى النساء للقوت والكسوة من المواشي. ثم اعلموا يقينًا أن أرض مصر كلها تضيق عن مسرح هذا المقدار من المواشي فكيف أرض قوص وحدها؟

[٩٦٧] وهم يقولون في توراتهم: إن إبراهيم ولوطًا عليهما السلام لم يحمل كثرة مواشيهم أرض واحدة، ولا أمكنهما أن يسكنا معًا. فكيف بمواش تقوم بأزيد من ألف ألف وخمسمائة ألف إنسان؟ لقد كان الذي عمل لهم هذه الكتب الملعونة المكذوبة ضعيف العقل، وقليل الفكرة فيما يطلق به قلمه فهذه كذبة فاحشة ثانية عظيمة جدًا.

[٩٦٨] **وثالثة**، أنه ذكر في توراتهم أنهم كانوا كلهم يسخرون في عمل الطوب وتالله إن ستمائة ألف طواب لكثير جدًا لا سيما في قوس وحدها وليس يمكنهم أن يقولوا أنهم كانوا متفرقين فإن توراتهم تقول غير هذا وتخبر أنهم كانوا مجتمعين ذكر ذلك في مواضع جمة منها حيث أمرهم بذبح الخرفان ومس العنب بالدم.

Bir diğeri de Firavun'un İsrâiloğullarının Mûsâ (a.s.) ile çıkışına müsaade ettiği yerdir. İsrâiloğullarının tamamı, Mısır'dan çıkış gününde hayvanları ile birlikte idiler. İşte bu, gizlenmesi mümkün olmayan üçüncü büyük yalandır.

[969] Dördüncüsü; Tevrat Levioğullarının Kehat, Carşun ve Merârî şeklinde sadece üç kişi olduğunu zikretmiştir. Sadece bu üç kişinin neslinden gelen erkekler, -bir aylık ve üzeri çocuklar da dâhil olmak üzere- yirmi iki bin kişi idiler. Bunların içinde, otuz yaşın altında ve elli yaşın üzerindekilerin dâhil olmadığı erkeklerin sayısı sekiz bin beş yüz seksen (8.580) (savaşçı) erkek idi. Sonra Merârî'nin çocukları zikredilir ve sadece Mahli ve Muşi adında iki oğlu olduğu belirtilir. Carşun b. Levi'nin çocukları zikredilir, sadece Libni ve Şimi adlarında iki oğlu olduğu belirtilir. Kehat b. Levi'nin çocukları zikredilir, sadece Amram, Yishar, Habrûn [Hevron] ve Uzziel isimli dört çocuğunun olduğu belirtilir. Dolayısıyla Levi'nin neslinin tamamı sadece bu sekiz kişiye râcidir. Sonra yalanlarının tevili için bir çıkış yolu bulamadılar. Bilakis Tevrat, Amram'ın çocuklarını, Mûsâ ve Hârûn (a.s.) şeklinde saymıştır. Elazar ve Fersum, Mûsâ'nın (a.s.) iki oğlu olup o zaman gerçekten küçük idiler. Hârûn'un (a.s.) da dört çocuğu vardı. Sonra Yishar'ın çocuklarını saydı, Korah ve kardeşlerini zikretti. Korah'ın üç tane erkek evlâdı vardı. Böylece binlerden -ki o da sekiz bin altı yüz erkektir- zikredilen diğer sayılar geriye kaldı. Bu rakama, özellikle Kehatoğullarından bir aydan küçük olan erkek çocukları dahil edilmedi. Söz konusu rakam, Hibron [Hevron], Uzziel ve Korah'ın iki kardeşine rücû ederek dile getirildi. Elsafan b. Uzziel hayatta idi ve kendi jenerasyonunun önde geleni idi. Kadınlar söz konusu rakama dâhil değildi. Muhtemelen onların sayısı erkeklerin sayısı kadardı. İşte bu benzeri görülmeyen bir ahmaklık, ahlâksızlığın daniskası, başlangıçtaki katıksız yalanlardandır ve en uzaktaki muhal şeylerdendir. Gece sohbetleri sırasında dile getirilen hurafeler kabilindendir. Ömrüme yemin olsun ki bu açık saçmalıkları tasdik etmek suretiyle bir iki kişi yolunu şaşırsa idi, bu dahi şaşılacak bir durum olurdu.

ومنها حيث أباح لهم فرعون الخروج مع موسى عليه السلام. فكانوا كلهم مجتمعين بمواشيهم يوم خروجهم وهذه كذبة عظيمة ثالثة لا خفاء بها.

[٩٦٩] **والرابعة**، أنه ذكر أن بني لاوي ثلاثة رجال فقط. قهاث وجرشون ومراري وأن ذكور نسل هؤلاء الثلاثة فقط. كانوا اثنين وعشرين ألفًا من الذكور خاصة من ابن شهر فصاعدًا من جملتهم ثمانية آلاف رجل وخمسمائة رجل وثمانون رجلًا ليس فيهم ابن أقل من ثلاثين سنة ولا ابن أكثر من خمسين سنة ثم ذكر أولاد مراري فلم يذكر له إلا ولدين محلي وموشي فقط. وذكر أولاد جرشون بن لاوي فلم يذكر له إلا ولدين لبني وشمعي. وذكر أولاد قهاث بن لاوي فلم يذكر إلا أربعة فقط. عمرام ويصهار وحبرون وعزيئيل فرجع نسل لاوي كله إلى هؤلاء الثمانية فقط. ثم لم يجعلوا لتوجيه التأويل في كذبهم مساغًا بل عد أولاد عمرام بأنهم موسى وهارون عليهما السلام فقط. والعازار وفرصوم ابني موسى عليه السلام وكانا صغيرين حينئذ جدًا وأربعة أولاد لهارون عليه السلام وعد أولاد يصهار، فذكر قورح وإخوته وثلاثة أولاد لقورح. وبقي سائر العدد المذكور من الألوف وهي ثمانية آلاف رجل وستمائة رجل لا يعد فيهم ابن أقل من شهر من بني قهاث خاصة راجعًا إلى أولاد حبرون وعزيئيل وأخوي قورح فقط. هذا والصافان بن عزيئيل حي مقدم طبقته سوى النساء. ولعل عددهن كعدد الرجال وهذا من الحمق الذي لا نظير له ومن قلة الحياء في الدرجة العليا ومن الكذب البحث في المقدمة. ومن المحال في المحل الأقصى وجار مجرى الخرافات التي تقال عند السمر بالليل ولعمري لو ضل بتصديق هذا الهوس الفاجر واحد واثنان لكان عجبًا.

[970] Bin beş yüz yıldan daha fazla bir zamandır, Ezrâ el-Verrâk kendilerini dalâlete düşürdüğü bu hurafeleri onlara yazdığından beri, nasıl olur da böylesi hurafelerle büyük bir âlim ve bir nesilden sonra diğer bir nesil yolunu sapıtır? Allah Teâlâ'ya, bizlere ikram ettiği nimetinin azametinden dolayı çokça hamdederiz. Ve ömürlerimizin geri kalan kısmında, dalâlete düşmesini dilediği kimseyi imtihan ettiği şeylerden korunmuş olmayı Allah'tan dileriz. Âmin, âmin.

[971] Beşincisi ise, Yûşa' kitabındaki şu sözüdür: Elazar b. Hârûn hayatta ve sağlıklı iken Hârûnoğullarına on üç şehir düşmüştü. Şaşılacak bir durum! Hârûn'un neslinin, ölümünden bir sene bir ay sonra on üç şehre sığacak bir sayıya ulaşması kadar akla aykırı bir imkânsızlık var mıdır? Bu aptallık için kelepçe ve bukağıdan başka bir ilaç var mıdır? Akabinde de demirle dağlama ve kamçı gerekir. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

[972] Altıncı yalan, gerçekten gülünç olup şöyledir: Tevrat'ta, Carşun b. Levi oğullarının -bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerin- sayısının altı bin beş yüz (6.500) olduğu zikredilmiştir.[368] Yine Kehat b. Levi oğullarının -bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerinin- sayısının sekiz bin altı yüz (8.600) olduğu zikredilmiştir.[369] Merârî b. Levi oğullarının -bir aylık ve üstündeki erkeklerinin- sayısının altı bin iki yüz (6.200) olduğu zikredilmiştir.[370] Sonra Tevrat, Levioğullarının -bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerinin- toplamının yirmi iki bin (22.000) olduğunu söylemektedir.[371] Bu gerçekten gülünç durumdur. Bir kimse, mezkûr rakamların toplamının yirmi bir bin üç yüz (21.300) kişi yaptığını bilmez mi? [Carşunoğulları 6500+ Kehatoğulları 8600+ Merârîoğulları 6200= 21300] Doğrusu bu, nasıl bu şekilde vuku bulduğunu bilemediğimiz bir iştir. İsrâiloğullarına bu ahmak kitabı yazan karayüzlü kişinin hesap bilmemezliğinin hangi noktalara ulaştığını görüyor musun? Bu gerçekten şaşılacak bir şeydir!

[٩٧٠] فكيف أن يضل به عالم عظيم وجيل بعد جيل مذ أزيد من ألف وخمسمائة عام مذ كتب لهم عزراء الوراق هذا السخام الذي أضلهم به، ونحمد الله على عظيم نعمته علينا كثيرًا، ونسأله العصمة في باقي أعمارنا مما امتحن به من شاء ضلاله، آمين آمين.

[٩٧١] **والخامسة**، قوله في سفر يوشع أنه وقع لبني هارون ثلاث عشرة مدينة والعازار بن هارون حي قائم. فيا للناس! أفي المحال أكثر من أن يدخل في عقل أحد أن نسل هارون بعد موته بسنة وأشهر يبلغ عددًا لا يسعه للسكنى إلا ثلاث عشرة مدينة هل لهذا الحمق دواء إلا الغل والقيد والمجمعة. وما يتبع ذلك من الكي والسوط، ونعوذ بالله من الخذلان.

[٩٧٢] وكذبة **سادسة** طريفة جدًا. وهي أنه ذكر في توراتهم أن عدد ذكور بني جرشون بن لاوي من بن شهر فصاعدًا كانوا ستة آلاف وخمسمائة وإن عدد ذكور بني قهات بن لاوي من ابن شهر فصاعدًا كانوا ثمانية آلاف وستمائة وإن عدد ذكور بني مراري بن لاوى من ابن شهر فصاعدًا. كانوا ستة آلاف ومائتين ثم قال فجميع الذكور من بني لاوي من ابن شهر فصاعدًا اثنان وعشرون ألفًا فكان هذا ظريفًا جدًا أو شيئًا تندى منه اللاباط. وهل يجهل أحد أن الأعداد المذكورة إنما هي يجتمع منها واحدًا وعشرين ألفًا وثلاث مائة هذا أمر لا ندري كيف وقع أتراه بلغ المسخم الوجه الذي كتب لهم هذا الكتاب الأحمق من الجهل بالحساب هذا المبلغ. إن هذا لعجب.

[973] Şüphesiz öküz, ondan daha isabetli, eşek de ondan daha dikkatlidir. Acaba, bin beş yüz yıldan daha fazla bir zamandan beri, bu şahıstan sonra yahudilerden bunun hata ve yanlış bir şey olduğunu anlayan bir kişi gelmedi mi? Burada, söz konusu durumun, yazardan kaynaklanan bir yanılma ya da müstensihten kaynaklanan bir vehim olduğunun iddia edilmesi de mümkün değildir. Zira bu kitap bizi ne içerdiği bilgilerden kaynaklanan bir karışıklık içinde ne de getirdiği bilgilerin fesadı konusunda şüphe içinde bırakmıştır. Bilâkis Tevrat'ın "İsrâiloğullarının ilk doğan erkeklerinin sayısı yirmi iki bin iki yüz yetmiş üç (22.273) kişi idi."[372] şeklindeki ifadesi bu hesabı/bilgiyi teyit edip tam olarak açıklar. Allah Teâlâ, Mûsâ'ya, "İsrâiloğullarının yerine Levioğullarının ilk doğan erkeklerini al." diye emretti.[373] Yine İsrâiloğullarının ilk doğanlarından olup Levioğullarının sayısını aşan iki yüz yetmiş üç (273) kişinin her birinden beş gümüş şekel almasını emretti. Böylece bin üç yüz altmış beş (5* 273=1.365) gümüş şekel toplandı ve mesele halledildi. Başarı Allah'tandır.

[974] Allah'a yemin olsun ki -böylesi bir kimseye uyan ve sapıklığını tasdik eden kimseler hariç-, İsrâiloğulları için bu dalâleti kaleme alan kimseden huyu daha çirkin ve cibilliyeti daha kötü olan bir kimse işitmedik. İşte bunlar, bir nazımdaki altı yalandır. Şayet onların Tevratlarında bunlardan sadece bir tanesi olmuş olsa idi, şüphesiz bu, Tevrat'ın mevzu bir kitap olduğuna, tebdile, tağyîre, tahrife uğradığına ve uydurulduğuna yakîni zorunlu kılan kati bir delil olurdu. Hal böyle olunca, ortaya koyduğumuz ve koyacağımız bu delillerin tamamını nasıl karşılamak gerekir? Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[975] Bu altı yalanı, çirkinlik açısından **yedinci bir yalan** takip eder. O da şudur: Yahudiler, Dâvûd'un (a.s.), Ebşeya b. Uniz b. Buğaz b. Eşlûmûn [Salomon] b. Nahşon b. Aminadab b. Aram b. Hasrun'un oğlu olduğunda ihtilaf etmezler. Yine onlar, yukarda zikredilen Uniz'in Dâvûd'un dedesi, yani babasının babası olduğunda da ihtilaf etmezler. Onun annesi, Ros el-Amuniye'dir. Öyle ki İsrâiloğullarının ellerindeki peygamberlik kitaplarından biri ona aittir. Yine onlar, Mısır'dan çıkışlarından Dâvûd'un (a.s.) yönetimine kadar geçen sürenin 666 yıl olduğunda ihtilaf etmezler.

[٩٧٣] ولقد كان الثور أهدى منه والحمار انبه منه بلا شك. أترى لم يأت بعده من اليهود مذ أزيد من ألف عام وخمسمائة عام من تبين له أن هذا خطاء وباطل. ولا يمكن أن يدعي هنا غلط من الكتاب ولا وهم من الناسخ في بعض النسخ لأنه لم يدعنا في لبس من ذلك ولا في شك من فساد ما أتى به بل أكد ذلك وبينه وفضحه وأوضحه بأن قال إن بكور ذكور بني إسرائيل كانوا اثنين وعشرين ألفًا ومائتين وثلاثة وسبعين. وإن الله تعالى أمر موسى أن يأخذ بني لاوي الذكور عن بكور ذكور بني إسرائيل وأن يأخذ عن المائتين والثلاثة والسبعين الزائدين من بكور ذكور بني إسرائيل عن الاثنين وعشرين ألفًا من بني لاوي عن كل رأس خمسة أشقال فضة. فاجتمع من ذلك ألف شقل وثلثمائة شقل وخمسة وستون شقلًا. فارتفع الأشكال جملة، وبالله التوفيق.

[٩٧٤] وتالله ما سمعنا قط بأخبث طينة ولا أفسد جبلة ممن كتب لهم هذا الضلال إلا من أتبعه وصدق بضلاله فهذه ست كذبات في نسق لو لم يكن في توراتهم منها إلا واحد لكان برهانًا قاطعًا موجبًا لليقين بأنها كتاب موضوع بلا شك مبدل محرف صغير مكذوب. فكيف بجميع ما أوردنا من ذلك ونورد إن شاء الله، ونعوذ بالله من الخذلان.

[٩٧٥] ويتلو هذا كذبة شائعة بشيعة شنيعة وهي أنهم لا يختلفون في أن داود عليه السلام هو ابن أبشياي بن عونيذ بن بوعز بن أشلومون بن نخشون بن عمينا داب بن أرام بن حصرون لا يختلفون في أن عونيذ المذكور جد داود أبا أبيه كانت أمه روث العمونية التي لها كتاب مفرد من كتب النبوة ولا يختلفون في أن من خروجهم من مصر إلى ولاية داود عليه السلام. كانت ستمائة سنة وست وستين وفي نص التوراة عندهم وبلا خلاف منهم.

[976] Ellerindeki Tevrat'ın metninde -ki onların bu konuda hiçbir tartışması yoktur- şöyle denilmektedir: "Mısır'dan çıktıkları zaman Yahuzaoğullarının önde geleni, daha önce adı zikredilmiş olan "Nahşon b. Aminadab" idi. O, Hârûn'un (a.s.) hanımının erkek kardeşi idi."

[977] Tevratlarının metninde şöyle denilmektedir: Allah Teâlâ buyurdu: Yûşa' b. Nûn el-Efrâimî ve Kâlib b. Yufenne el-Yehuzânî hariç, Mısır'dan çıkan yirmi yaş ve daha büyüklerinden hiçbiri kutsal topraklara giremeyecektir. Böylece Nahşon'un çölde öldüğü ve Şam topraklarına girenin ise oğlu Salomon olduğu hususu zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır. Onlar, 666 yılı sadece dört doğuma/nesile taksim etmiş oluyorlar. Buna Buğaz b. Eşlûmûn'un [Salomon] doğumu da dahildir. Sonra Dâvûd (a.s.) ve Ebşay'ın doğumları. Sonra onların kitapları, Dâvûd'un (a.s.) yönetici olduğu ve onun yönetiminin 666 yılı tamamlayacak şekilde 33 yıl sürdüğü hususunda ihtilaf etmezler. Dolayısıyla Dâvûd'un yönetimde kaldığı yılları bu rakamdan düşmek gerekir. Böylece geriye her üç nesil için 573 yıl kalır. Bunlar da Ebşay, Uniz ve Buğaz'ın nesilleridir.

[978] Onların her birinin, adı zikredilen oğulları doğuncaya kadar, ne kadar ömrü olduğunu düşününüz! O gün onlara nispet edilen ömürlerinin imkânsız bir yalan olduğunu bilirsiniz. Çünkü onların kitaplarında Kâhin Yubara el-Hârûnî hariç, Mûsâ'dan (a.s.) sonra İsrâiloğulları arasında hiç kimsenin 130 yıl yaşamadığı ifadesi vardır. Halbuki adını zikrettiğimiz kimselerden her birinin -mezkûr evlâdı doğuncaya kadar- zarûri olarak 140 küsur yıl kadar ömrünün olması gerekmektedir.

[979] İşte bunlar, bir kısmı diğer bir kısmını yalanlayan sözlerdir. Böylece hiçbir kaçış ihtimali olmaksızın, Tevrat'ın tamamının değiştirilmiş, tahrif edilmiş, yalanlarla doldurulmuş ve lânetlenmiş kitaplar olduğu hususu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece onların bu kitaplardan almış oldukları dinlerinin, fâsıkların işlerinden kaynaklanan fâsit ve sahte bir din olduğu hususu -göz ve dokunma duyusuyla idrak edilen şeylerde olduğu gibi- zorunlu olarak sabit olmuştur. Bizi selâmete erdirdiği için Allah'a hamd ederiz.

[٩٧٦] وفي نص التوراة عندهم وبلا خلاف منهم: أن مقدم بني يهوذا إذ خرجوا من مصر كان نحشون بن عمينا داب المذكور وأنه أخو امرأة هارون عليه السلام.

[٩٧٧] وفي نص توراتهم أنهم قالوا قال الله تعالى أنه لا يدخل الأرض المقدسة من خرج من مصر وله عشرون سنة فصاعدًا إلا يهوشع بن نون الأفرايمي، وكالب بن يفنة اليهوذاني. فصح ضرورة أن نحشون مات في التيه وأن الداخل في أرض الشام هو ابنه أشلومون. فأقسموا الآن ستمائة وست وستين على أربع ولادات فقط. وهذه ولادة بوعز بن أشلومون الداخل ثم ولادة داود عليه السلام ثم أبشاي ثم لا تخلف كتبهم في أن داود عليه السلام ولي وله ثلاث وثلاثون سنة عند تمام الستمائة سنة وست وستين فينبغي أن تسقط سنو داود إذ ولي من العدد المذكور يكون الباقي خمسمائة سنة وثلاثًا وسبعين سنة لثلاث ولادات وهي ولادة أبشاي وولادة عوبيد وولادة بوعز.

[٩٧٨] فتأملوا ابن كم كان واحد منهم إذ ولد له ابنه المذكور تعلموا أنه كذب مستحيل في نسبة ذلك من أعمارهم يومئذ لأن في كتبهم نصًا أنه لم يعش أحد بعد موسى عليه السلام في بني إسرائيل مائة وثلاثين سنة إلا يهوباراع الكوهن الهاروني وحده بالضرورة يجب أن كل واحد ممن ذكرنا كان له أزيد من مائة ونيف وأربعين.

[٩٧٩] إذ ولد له ابنه المذكور وهذه أقوال يكذب بعضها بعضًا فصح ضرورة لا محيد عنها أنها كلها مبدلة مستعملة محرفة مكذوبة ملعونة وثبت أن ديانتهم المأخوذة من هذه الكتب ديانة فاسدة مكذوبة من عمل الفساق ضرورة كالشيء المدرك بالعيان واللمس، ونحمد الله على السلامة.

Fasl [İsrâiloğulları’nın Gönüllerinin Yeşil Sebzelere Meyletmesi]

[980] Sonra Tevrat’ta İsrâiloğullarının Mûsâ’ya (a.s.) karşı çıkışları ve ondan yemek için et istemeleri anlatılır. Onlar, kokusu akıllarındaki kokulara benzeyen kabak, hıyar, soğan, karpuz ve sarımsağa büyük bir özlem duyduklarını ve menn’den usandıklarını zikrettiler. Allah Teâlâ Mûsâ’ya (a.s.) şöyle buyurdu: Halka de ki “Yarın için kendinizi kutsayın, et yiyeceksiniz. ‘Keşke yiyecek biraz et olsaydı, Mısır’da durumumuz iyiydi.’ diye ağladığınızı Rab duydu. Şimdi yemeniz için size et verecek. Yalnız bir gün, iki gün, beş ya da on gün değil, bir ay boyunca, burnunuzdan gelinceye dek, tiksinene dek yiyeceksiniz. Çünkü aranızda olan Rabbi reddettiniz. O’nun önünde, Mısır’dan neden çıktık diyerek ağladınız.” Bunun üzerine Mûsâ, Rabb’e “Onlar 600.000 yetişkin erkektir.” diye karşılık verdi. “Oysa sen, ‘Bu halka bir ay boyunca yemesi için et vereceğim’ diyorsun. Bütün davarlar, sığırlar kesilse, onları doyurur mu? Denizdeki bütün balıklar tutulsa, onları doyurur mu?” Rab ona şöyle dedi: “Rabb’in elinin kısa olduğunu mu düşünüyorsun? Sana söylediklerimin yerine gelip gelmeyeceğini şimdi göreceksin.”[374]

[981] Sonra Rabb’in denizden İsrâiloğullarına bıldırcın getiren bir rüzgâr gönderdiği ve bu bıldırcınları yedikleri zikredilir. Etler henüz dişlerinin arasında iken onlara bir hazımsızlık isabet etti, şiddetli bir salgın hastalık onları yakaladı ve bundan dolayı pek çoğu öldü.[375] Bu hadise, onların Mısır’dan çıkışlarının ikinci ayında vuku bulmuştu.

[982] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde, âlemlerin Rabb’i olan Allah’tan gelen âyetler (mûcizeler) zikredilmiştir. İsrâiloğullarına gelen her bir felaket, daha önce gelen felaketi neredeyse unutturacak özellikte idi. Bunların ilki, Tevrat’ı değiştiren lânetli kişinin aşağıdaki haberleridir: Yüce Allah, Mûsâ’ya “Yarın, tam bir ay boyunca et yiyeceksiniz.” demişti. Bunun üzerine Mûsâ, Rabb’e “Onlar 600.000 yetişkin erkektir.” diye karşılık verdi. “Oysa sen, ‘Bu halka bir ay boyunca yemesi için et vereceğim.’ diyorsun. Bütün davarlar, sığırlar kesilse, onları doyurur mu? Denizdeki bütün balıklar tutulsa, onları doyurur mu?” şeklinde cevap verdi.[376]

فصل شوق [بني إسرائيل إلى حضروات الأرض]

[٩٨٠] ثم وصف قيام بني إسرائيل على موسى عليه السلام وطلبهم منه اللحم للأكل. وذكروا أشواقهم إلى القرع، والقثاء والبصل والكراث والثوم الذي تشبه رائحته في الروائح عقولهم في العقول. وذكروا ضجرهم من المن، والله عز وجل قال لموسى عليه السلام: نقول للعامة تقدسوا غدًا تأكلوا اللحم، هأنا أسمعكم قائلين: من ذا يطعمنا أكل اللحم؟ قد كنا بخير بمصر ليعطينكم السيد اللحم فتأكلون. ليس يومًا واحدًا ولا يومين، ولا خمسة، ولا عشرة حتى تكمل أيام الشهر حتى يخرج على مناخركم ويصيبكم التخم لما تخليتم عن السيد الذي هو في وسطكم ويبكون قدامه قائلين: لماذا خرجنا من مصر؟ فقال موسى لله تعالى: هم ستمائة ألف رجل، وأنت تقول: أنا أعطيهم اللحوم شهرًا طعمًا. أترى تكثر بذبائح البقر والغنم فيقتاتون بها أم تجمع حيتان البحر معًا لتشبعهم؟ فقال له الرب: أترى يد السيد عاجزة؟ سترى أن يوافيك كلامي أم لا.

[٩٨١] ثم ذكر أن الله تعالى: أرسل ريحًا فأتت بالسماني من خلف البحر إلى بني إسرائيل فأكلوها، ودخل اللحم بين أضراسهم، وأصابتهم التخم، وأخذهم وباء شديد. مات منهم به كثير. وأن هذا كان في الشهر الثاني من خروجهم من مصر.

[٩٨٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ذكر في هذا الفصل آيات من الله رب العالمين، وما تأتي له طامة إلا تكاد تنسى ما قبلها: فأول ذلك: إخبار اللعين المبدل للتوراة بأن الله تعالى إذ قال لموسى: غدًا تأكلون اللحم إلى تمام الشهر. قال له موسى: هم ستمائة ألف رجل وأنت تقول: أنا أعطيهم اللحوم طعامًا شهيًا. أترى تكثر بذبائح البقر والغنم يقتاتون بها أو تجمع حيتان البحر معًا لتشبعهم.

[983] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bir tutam aklı olan bir adamın Rabb'ine karşı bu çıkışı yapmasından ya da Allah'ın güç ve kudreti hususunda bundan ve bundan daha büyük olan hadiselerden şüpheye düşmesinden Allah'ı tenzih ederiz. Nasıl olur da resul ve nebî olan bir kimse böyle yapar? Acaba Mûsâ'nın (a.s.), Allah Teâlâ'nın bütün davarları ve sığırları kesmek suretiyle İsrâiloğullarını doyurmaya güç yetirmesi hususunda içine bir şüphe mi düştü? Ya da onları doyurmak için denizin balıklarını getirmeye kadir olmadığını mı düşündü? Böylesi bir durumdan Allah'ı tenzih ederiz.

[984] Acaba Mûsâ'ya, yeryüzünün doğusunda ve batısındaki bütün insanları et ve benzeri nimetlerle rızıklandıranın Allah Teâlâ olduğu hususu gizli mi kaldı? Şüphesiz ki Allah'ın kuşların, denizlerde yüzen hayvanların, sürünenlerin ve iki, dört ve daha fazla ayaklarıyla yürüyen hayvanların râzıkı olduğu ona gizli mi kaldı ki küçük ve önemsiz bir grubu etle doyurmasını inkâr ediyor. Bütün bunlardan Allah'ı tenzih ederiz. Dolayısıyla Mûsâ (a.s.) nasıl bu ahmakça sözü söyleyebilir? Böylesi sözlerden onu da tenzih ederiz.

[985] Bu hadiselerden bir yıl ve bir ay önce, bir kısım insanlar et yemeyi arzu ettiler. Bunun üzerine Allah onlara bıldırcın ve menn gönderdi. Tevrat'ın ifadelerine göre onlar, bunlardan yediler. Acaba Mûsâ (a.s), bu kısa zaman zarfında bunu unuttu mu? Ya da o, Allah'ın ilkine kadir olduğunu ve diğerinden âciz kaldığını mı sanıyor? Böyle bir saçmalıktan Allah'ı tenzih ederiz.

[986] Sonra bu yalanın açıklanmasına ilâve yapılarak ellerindeki Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "İsrâiloğulları, Mûsâ ile birlikte Mısır'dan çıktıkları zaman davar ve sığırlarından müteşekkil bütün hayvanlarıyla birlikte çıktılar. O gece, her ev halkı, bir kuzu ya da koç kurban etmişti."[377]

[987] Bu durum başka yerlerde de zikredilmiştir. Bunlardan biri, "Onlar, ahit çadırına, koç, keçi, koyun, kuzu, sığır ve buzağılar hediye ettiler." şeklindedir. Son kısmında şunu ifade ederler: "Savaşın başlangıcında ve Şam bölgesi fethedildiğinde, Raubinoğulları, Cadoğulları ve Menessaoğulları boyunun bir kısmının yanında çok sayıda davar ve sayılamayacak kadar çok sığır vardı." Yanlarında az değil, çokça et olduğu halde, onların etle doyurulmasında nasıl bir ibret olabilirdi?

[٩٨٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: حاش لله أن يراجع رجل له من عقل مسكة ربه عز وجل هذه المراجعة، وأن يشك في قوته على ذلك، وعلى ما هو أعظم منه. فكيف رسول نبي؟ أترى موسى عليه السلام دخله قط شك في أن الله تعالى قادر على أن يكثر بذبائح البقر والغنم حتى يشبعهم أو على أن يأتيهم من حيتان البحر بما يشبعهم منه، حاش لله من ذلك.

[٩٨٤] أتراه خفي على موسى عليه السلام: أن الله تعالى هو الذي يرزق جميع بني آدم في شرق الأرض وغربها اللحم وغير اللحم؟ وأنه تعالى رازق سائر الحيوانات كلها من الطائر والعائم والمنساب، والماشي على رجلين وأربع وأكثر حتى يستنكر أن يشبع شرذمة قليلة. لا قدر لها من اللحم. حاش له من ذلك. فكيف يقول موسى عليه السلام هذا الكلام الأحمق؟ حاش له من ذلك.

[٩٨٥] وقبل ذلك بعام وشهر وبعض آخر طلبوا اللحم فأتاهم بالسماني، والمن وأكلوا ذلك بنص توراتهم، أتراه نسي ذلك في هذه المدة اليسيرة أو يظن أنه قدر على الأولى ويعجز عن الثانية حاشا له من هذا الهوس.

[٩٨٦] ثم زيادة في بيان هذا الكذب: أن في توراتهم إن بني إسرائيل إذ خرجوا من مصر مع موسى خرجوا بجميع مواشيهم من البقر والغنم، وأن أهل كل بيت منهم ذبحوا جديًا أو خروفًا في تللك الليلة.

[٩٨٧] وذكر في مواضع منها: أنهم أهدوا الكباش والتيوس والخرفان والجديان والبقر والعجول إلى قبة العهد. وذكروا في آخرها: أن بني رؤوبين وبني جاد ونصف سبط بني منسى كان معهم غنم كثير، ومن البقر عدد لا يحصى في حين ابتداء قتالهم وفتحهم لأرض الشام. فأي عبرة في إشباعهم من اللحم واللحم حاضر معهم كثير لا قليل؟

Kaldı ki üç tane koyun, bir kişiye tam bir ay boyunca iktifa eder, bir öküz onlardan dört kişiye bir ay boyunca yeterli olur. Ekmeğe ihtiyaç olmaksızın sadece eti azık olarak doyuncaya kadar yiyebilirler. Onların etle doyurulmalarında nasıl bir tuhaflık olabilir? Öyle ki Mûsâ, yüce Allah'ın buna kudretini inkâr etmek suretiyle, Rabb'ine çıkışıyor. Dolayısıyla dünyada bu aşağılık, saçma, uydurma yalanları yazan kimseden daha ahmak birisi var mıdır? Ey Allah'ım, onları imtihan ettiğin şeylerden bizleri emin kıldığın için sana hamd olsun.

[988] Eğer onlar şöyle derlerse: Sizin kitabınızda, Allah Teâlâ, Zekeriyyâ'ya şöyle demiştir: *"Haberin olsun ki biz sana Yahyâ adlı bir oğul müjdeliyoruz. Daha önce onun adını kimseye vermedik."*[378] Zekeriyyâ da Rabb'ine şöyle karşılık verdi: *"Rabbim! Hanımım kısır ve ben de ihtiyarlığın son noktasına ulaşmış iken, benim nasıl çocuğum olur?" (Vahiy meleği) dedi ki: Evet, öyle. (Ancak) Rabb'in diyor ki: "Bu, bana göre kolaydır. Nitekim daha önce, hiçbir şey değil iken seni de yarattım." Zekeriyyâ, "Rabbim, öyleyse bana (çocuğumun olacağına) bir işaret ver." dedi. Allah da, "Senin işaretin, sapasağlam olduğun hâlde insanlarla (üç gün) üç gece konuşamamandır." dedi.*[379]

[989] Yine sizin kitabınızda melek, Meryem'e *"Ben ancak Rabbinin Elçisi'yim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim." dedi. Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım halde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Melek "Evet, öyle. Rabb'in diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mûcize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir." dedi.*[380]

[990] Biz de şöyle deriz: Zekeriyyâ ve Meryem'in (a.s.) cevaplarında; sizin kitabınızda Mûsâ'nın yaptığı gibi, Allah Teâlâ'nın o ikisine yönelik müjdesine bir itiraz yoktur. Yine Zekeriyyâ ve Meryem'in sözlerinde Allah'ın onlara evlat vermesi hususunda bir inkâr da yoktur. Biri akim diğeri ise bâkire idi. Sadece çocuğun nasıl olacağını öğrenmek istediler. Çünkü Kur'ân'ın nâzil olduğu dil olan Arapçada "enna" sözcüğünün mânası "min eyne/nereden" şeklindedir. Böylece Zekeriyyâ ve Meryem'in, Allah'a, çocuklarının nereden veya hangi sûrette olacağını kendilerine bildirmesini istemelerine dair sözümüzün doğruluğu ortaya çıkmış oldu.

ثلاثة من الغنم كانت تكفي الواحد منهم شهرًا كاملًا وثور واحد كان يكفي أربعة منهم شهرًا كاملًا. على أن يأكلوا اللحم قوتًا حتى يشبعوا بلا خبز فكيف إذا تأدموا به فأي عجب في إشباعهم باللحم حتى يراجع موسى ربه تعالى بإنكار ذلك من قوة ربه عز وجل. فهل في العالم أحمق ممن كتب هذه الكذبة الشنيعة الباردة السخيفة الممزوجة بالكفر؟! اللهم لك الحمد على تسليمك لنا مما امتحنتهم به.

[٩٨٨] فإن قالوا: إن في كتابكم أن الله تعالى قال لزكريا: ﴿إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَىٰ﴾ الآية وأن زكريا قال لربه تعالى: ﴿قَالَ رَبِّ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ۝ قَالَ كَذَٰلِكَ قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ﴾ الآية ﴿قَالَ رَبِّ اجْعَل لِّي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَ لَيَالٍ سَوِيًّا﴾

[٩٨٩] وفي كتابكم أيضًا أن الملك قال لمريم: ﴿قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۝ قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۝ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ ۝ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا﴾

[٩٩٠] قلنا: ليس في جواب زكريا ومريم عليهما السلام اعتراض على بشرى الباري عز وجل لهما، كما في كتابكم عن موسى عليه السلام، ولا في كلام زكريا ومريم عليهما السلام إنكار على أن يعطيهما ولدين. وهما عقيم وبكر، إنما سألا أن يعرفا الوجه الذي منه يكون الولد فقط. لأن أنى في اللغة العربية التي بها نزل القرآن بلا خلاف أن معناها من أين. فصح ما قلنا من أنهما سألاه أن يعرفهما الله تعالى من أين يكون لهما الوالدان أو من أي جهة.

Söz konusu çocuğun, Zekeriyyâ'nın başka bir kadınla nikâhlanması ile mi yoksa Meryem'in bir erkekle evlenmesi ile mi ya da Allah Teâlâ'nın kendi yaratması ve kudreti ile mi olacağını öğrenmek istediler. Bunun üzerine Zekeriyyâ, sadakatinin ortaya çıkması için ve çocuğu bir yerden aldığı ve bu şekilde iddiada bulunduğu sanılmasın diye kavminin huzurunda Allah'tan bir mûcize istemiştir. Sizin Mûsâ'dan hikâye ettiğiniz ve sadece tekzibe hamledilebilecek sözlerin hilâfına işte bu, Kur'ân'dan zikrettiğimiz iki âyetin -lafzın başka bir anlama nakledilmesi, ziyâdeleştirilmesi ya da noksanlaştırılması suretiyle bir te'vile gerek duyulmaksızın- zâhiri mânasıdır.

Fasl [Hârûn ve Meryem'in Mûsâ'ya Karşı Çıkmaları]

[991] Bu hadiselerden sonra Tevrat'ta, Mûsâ'nın (a.s.) kardeşleri Meryem ve Hârûn'un, Habeşli hanımından dolayı Mûsâ ile inatlaştıkları ve ona karşı çıktıkları zikredilir.

[992] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Söz konusu kadın nasıl Habeşî[381] olur? Ellerindeki Tevrat'ın başında (Tevrat'ın yazarı), bu kadının Yisrûn el-Midyânî'nin kızı olduğunu belirtmişti. Şüphesiz o da İbrâhim'in (a.s.) oğlu Medyen'in neslindendir. Bu iki sözden biri, diğerini tekzip etmektedir.

Fasl [Mûsâ'nın, Boylardan Arz-ı Mukaddese Gitmelerini Talep Etmesi]

[993] Zikrettiğimiz üzere Tevrat'ta, Mısır'dan çıkışın ikinci yılının ikinci ayında İsrâiloğullarının et talep ettikleri anlatılır. Bu hadiseden sonra, Meryem ve Hârûn ile kardeşleri Mûsâ (a.s.) arasında bir tartışmanın vuku bulduğu, Meryem'in hastalandığı ve iyileşinceye kadar yedi gün kamptan uzaklaştırıldığı, sonrasında geri döndüğü belirtilir. Bunun sonrasında Mûsâ'nın (a.s.), içlerinde Hûşa' [Hoşea] b. Nûn el-Efrâimî ve Kâlib [Kalev] b. Yufenne el-Yahuzânî'nin de bulunduğu on iki kişiyi, araştırmalar yapmaları için Arz-ı Mukaddes'e gönderdiği ve onların kırk gün boyunca orayı turladıkları belirtilir.[382] Sonra bu kimseler geri döndüler, Kâlib [Kalev] ve Hûşa' [Hoşea] hariç diğerleri İsrâiloğullarını (bu yer hususunda) korkuttular. Bunun üzerine yüce Allah onlara öfkelendi ve onları helâk etti. Mûsâ'ya şöyle vahyetti:

أبنكاح زكريا لامرأة أخرى أم نكاح رجل لمريم أم من اختراعه تعالى وقدرته. فإنما سأل زكريا الآية ليظهر صدقه عند قومه، ولئلا يظن أنهما أخذاه وادعياه، هذا هو ظاهر الآيتين اللتين ذكرنا من القرآن دون تكلف تأويل بنقل لفظ أو زيادة أو حذف بخلاف ما حكيتم عن موسى من الكلام الذي لا يحتمل التكذيب فقط.

فصل [معاندة هارون ومريم لموسى عليهم السلام]

[٩٩١] وبعد ذلك ذكر قيام مريم وهارون أخي موسى عليه السلام معاندين لموسى من أجل امرأته الحبشية.

[٩٩٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وكيف تكون حبشية؟ وقد قال في أول توراتهم أنها بنت يثرون المدياني، وهو بلا شك من ولد مدين بن إبراهيم عليه السلام. فأحد هذين القولين يكذب الآخر.

فصل [طلب موسى من الأسباط أن يخرجوا من الأرض المقدسة]

[٩٩٣] ذكر كما ذكرنا أن في الشهر الثاني من السنة الثانية من خروجهم من مصر كان طلبهم اللحم كما ذكرنا، وأنه بعد ذلك وقع لهارون ومريم الشغب مع موسى أخيهما عليه السلام. كما ذكرنا وأن مريم مرضت وأخرجت من المعسكر سبعة أيام حتى برئت ثم رجعت، وأن بعد ذلك وجه موسى عليه السلام الإثني عشر رجلًا الذين كان من جملتهم هوشع بن نون الأفرايمي، وكالب بن يفنة اليهوذاني ليروا الأرض المقدسة. وذكر أنهم طافوها في أربعين يومًا. ثم رجعوا وخوفوا بني إسرائيل حاشا كالب وهوشع وأن الله تعالى سخط عليهم وأهلكهم وأوحى إلى موسى:

"Cesetlerinize gelince, onlar çöle serilecekler, atılacaklar. Bu ülkede dolaştığınız kırk gün sayısına binâen, evlatlarınız kırk yıl boyunca çölde dolanacaklardır. Her bir günü size bir yıl kıldım, hatalarınız sebebiyle bu kırk yıla denk gelecektir." Böylece onlar kırk yıl Tîh çölünde kaldılar. Kırk yılı tamamladıklarında Allah onlara hareket etmelerini emretti. Bunun üzerine onlar, çölden ayrılmak üzere harekete geçtiler.[383] Sonra Mûsâ'nın (a.s.) kız kardeşi Meryem öldü. Arkasından Hârûn (a.s.) da öldü. Daha sonra Mûsâ, Uc ve Seyhun adında iki kralla savaştı ve onların ülkelerini aldı. Zaptettiği bu iki ülkeyi, Raubinoğullarına [Rubenoğulları], Cadoğullarına ve Menessa boyunun yarısına verdi. Sonra Mûsâ, Medyenlilerle savaştı ve onların krallarını öldürdü. Daha sonra da Mûsâ (a.s.) yüz yirmi yaşında vefat etti.[384]

[994] Ellerindeki Tevrat'ın başlangıcında şöyle denilmektedir: Mûsâ (a.s.), Mısır'dan çıktığında seksen yaşında idi. İşte bu, onların Tevratlarının harf harf metnidir.

[995] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu açık bir yalandır. Nitekim biz şöyle demiştik: "Ellerindeki bu Tevrat'ı yazan kimse, aritmetiği/hesap bilgisi kıt olan ve bu hususta gerçekten eli ağır kalan bir kimsedir. Ya da o, keçilerle ve merkeplerle alay eder gibi İsrâioğullarıyla dalga geçen, dini olmayan, müstehzi, lâubali ve ukala birisidir. Çünkü Mûsâ (a.s.), seksen yaşında Mısır'dan çıktığına göre geriye bir yıl ve bir ay kalır. Sonra İsrâiloğulları kırk yıl çölde gezinip durdular. Sonra pek çok kralla savaştılar; kralları öldürdüler, ülkelerini ve mallarını aldılar. Bütün bu hadiseler, yüz yirmi yıldan ziyâde, bir yıla, genel kanaate göre de iki yıla toplandı. Dolayısıyla (Tevrat'ı yazan bu kişi) Mûsâ'nın (a.s.) öldüğü zamanki yaşı konusunda şüphesiz yalan söylemiştir. Ya da çölde kırk yıl dolaşacaklarına dair Allah'tan haber verdiği vaat konusunda Mûsâ yalan söylemiştir. Yalan söylemekten ya da bir dakika veya daha az bir zamanda hata yapmaktan Allah'ı tenzih ederiz. Yine Allah'ın Elçisi Mûsâ'yı (a.s.) buna benzer şeyler yapmaktan da tenzih ederiz. Böylece bunun uydurulmuş mevzu bir şey olduğu ortaya çıkmıştır.

أما جيفكم فستكون ملقاة في المفاز، ويكون أولادكم سابحين في المفاز أربعين سنة على عدد الأربعين يومًا التي دوختم فيها البلد، أجعل لكم كل يوم سنة وتكافئون أربعين سنة بخطاياكم. وأنهم بقوا في التيه أربعين سنة. فلما أتموها أمرهم الله عز وجل بالحركة فتحركوا. ثم ماتت مريم أخت موسى عليها السلام. ثم مات هارون عليه السلام. ثم حارب موسى عوج وسحون الملكين، وأخذ بلادهما وأعطى بلادهما لبني رؤوبين وبني جاد ونصف سبط منسى. ثم حارب المدينين وقتل ملوكهما. ثم أنه عليه السلام مات وله مائة سنة وعشرون سنة.

[٩٩٤] وفي صدر توراتهم: أنه عليه السلام إذ خرج عن مصر كان له ثمانون سنة. هذا كله نص توراتهم حرفًا حرفًا.

[٩٩٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا كذب فاحش، وقد قلنا: إن الذي عمل لهم التوراة التي بأيديهم كان قليل العلم بالحساب، ثقيل اليد فيه جدًا أو عيارًا ماجنًا مستخفًا لا دين له. سخر منهم بأمثال التيوس والحمير. لأنه إذا أخرج وله ثمانون سنة وبقي بعد خروجه سنة وشهرًا ثم تاهوا أربعين سنة ثم قاتلوا ملوكا عدة وقتلوهم وأخذوا بلادهم وأموالهم. فقد اجتمع من ذلك ضرورة زيادة على المائة والعشرين سنة أكثر من سنة ولا بد، والأغلب أنهما سنتان زائدتان، فكذب ولا بد في سن موسى إذ مات أو كذب الوعد الذي أخبر عن الله تعالى بتيههم أربعين سنة، حاشا للباري تعالى أن يكذب أو أن يغلط في دقيقة أو أقل وحاشا لنبيه صلى الله عليه وسلم من مثل ذلك، وصح أنها مولدة موضوعة.

Fasl [Mûsâ'nın Kavminden Peygamberlik İddia Edenlerin Davetlerini Duymamalarını İstemesi]

[996] Beşinci kitapta (sifr) şöyle denilir: Mûsâ şöyle dedi: Eğer aranızdan bir nebî (peygamber) çıkar, düş gördüğünü iddia ederse ve size olacak şeylerin haberini getirirse ve haber verdiği şey de olursa, bunun sonrasında size "Kavimlerin (ecnâs) ilâhlarına tâbi olalım." derse, onu dinlemeyiniz."[385]

[997] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde, zamanın en çirkin ve iğrenç ifadelerinden biri ve peygamberliğin tamamını iptal eden bir kâfir uydurması vardır. Çünkü o, "Eğer aranızdan bir nebî çıkarsa.." sözüyle nübüvveti ispat etmiş ve olacak şeylerin haberleri konusunda onu tasdik etmiştir. Sonra "kavimlerin (ecnâs) ilâhlarına" uyulmasına davet ettiği zaman ona karşı gelinmesini emretmiştir. Bu durum açık bir tezattır. Şayet inzâr ettiği hususlarda doğru söyleyen bir nebînin bâtıla ve küfre davet etmesi câiz olsa idi bu öğüdün/nasihatin sahibinin de bu sıfatın ehlinden olması muhtemel olurdu. Bizi bu şekilde inanmaktan alıkoyan şey nedir? Burada onun (nebînin) peygamberliğini doğrulayan mûcizelerinin dışında onu tasdik etmeyi, ona uymayı ve onu yalancılardan ayırt etmeyi zorunlu kılan başka bir şey var mıdır? Bâtılı emrettiğinde ona karşı gelmek gerekli ise, şüphesiz Mûsâ'ya da karşı çıkmak gereklidir ve emrettiği şeylere uymak da doğru değildir. Zira belki o da bâtılı emretmiştir. Çünkü mûcize getiren bir nebînin bâtılı emretmesi mümkün olmuştur. Mûsâ'nın (a.s.) böyle bir kelâmı söylemiş olmasından Allah'ı tenzih ederiz. Allah'a yemin olsun ki Mûsâ asla böyle bir şey dememiştir. Şüphesiz Tevrat'ı tebdil eden yalancı, Mûsâ'ya yalan isnat etmiştir. Aynı şekilde yalan söylemesi ya da bâtılı emretmesi mümkün olan bir kimsenin elinde mûcizenin ortaya çıkmasından da Allah'ı tenzih ederiz. Şüphesiz böylesi bir durum, Allah'ın kullarını aldatması ve hakkın bâtıl ile mezci ve karıştırılmasıdır ki böylelikle ne hakkın tahkiki ne de bâtılın iptali için bir delil ikame edilebilsin.

فصل [طلب موسى من قومه عدم السماع لأدعياء النبوة]

[٩٩٦] ثم ذكر في السفر الخامس: فقال إن طلع فيكم نبي وادعى أنه رأى رؤيا وأتاكم بخبر ما يكون وكان ما وصفه. ثم قال لكم بعد ذلك: اتبعوا أبناء إلهة الأجناس فلا تسمعوا له.

[٩٩٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل شنعة من شنع الدهر، وتدسيس كافر مبطل للنبوات كلها. لأنه أثبت النبوة بقوله: إن طلع فيكم نبي ويصدقه في الأخبار بما يكون ثم أمرهم بمعصيته إذا دعاهم إلى اتباع آلهة الأجناس، وهذا تناقض فاحش، ولئن جاز أن يكون نبي يصدق فيما ينذر به يدعوا إلى الباطل والكفر فلعل صاحب هذه الوصية من أهل هذه الصفة. وما الذي يؤمننا من ذلك؟ وهل هاهنا يوجب تصديقه واتباعه، ويبينه من الكاذبين إلا ما صحح نبوته من المعجزات؟ فلما لزمت معصيته إذا أمر بباطل فإن معصية موسى لازمة وغير جائزة في شيء مما أمر به، إذ لعله أمر بباطل إذ كان في الممكن أن يكون نبي يأتي بالمعجزات يأمر بباطل، وحاش لله أن يقول موسى عليه السلام هذا الكلام. والله ما قاله قط، ولقد كذب عليه الكذاب المبدل للتوراة. وكذلك حاش لله من أن تظهر آية على يدي من يمكن أن يكذب أو يأمر بباطل، هذا هو التلبيس من الله على عباده، ومزج الحق بالباطل وخلطهما حتى لا يقوم برهان على تحقيق حق ولا إبطال باطل.

[998] Biliniz ki yahudilerin tasdik ettikleri bu fasıl ve sihirbazların Mûsâ'nın (a.s) yaptıklarına (mûcizelere) benzer şeyler yaptıklarını içeren mel'un fasıl onların kabul ettikleri her bir peygamberin nübüvvetini kati suretle iptal etmektedir. Çünkü bu iki fasıla göre Mûsâ (a.s) ve diğer nebîler ile yalancılar ve sihirbazlar arasında (nübüvvet açısından) bir fark kalmamıştır. Böylesi bir durumdan Allah'ı tenzih ederiz. Dalâlete düşmekten yüce Allah'a sığınırız.

[999] Bundan sonra bu sözle birlikte şöyle denilmektedir: "Ne zaman sizin içinizden bir kimse, ona emretmediğimiz ve ona vaat etmediğimiz halde kendiliğinden nübüvvet iddiasıyla ortaya çıkarsa ya da önceden haber verip (tenebbe'e) ilâhlara ve putlara davet ederse, onu öldürünüz. Eğer sizler kendi kendinize, "Peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin Allah katından olduğu ya da kendiliğinden böyle bir iddiada bulunduğu nereden bilinecek?" diye soracak olursanız, bunun bilgisi sizdedir. Söz konusu kişi bir şeyi önceden haber verir (enbe'e) ve o şey dediği gibi olmazsa biliniz ki o kimsenin (peygamberlik iddiası) kendiliğindendir."

[1000] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu doğru bir sözdür ve kendisinden önceki "Kişi bir şeyi önceden haber verir ve o şey dediği gibi olur. Bununla birlikte o, Allah'tan başkasına ibadet etmeye davet eder." şeklindeki sözün zıttıdır. İsrâiloğulları topluluğu rüsvây haldedir, dalâlette bırakılmıştır. Onlar, peygamberlere (a.s.) küfür, dalâlet, yalan ve -daha önce zikrettiğimiz gibi- açıkça tahrif nispet etmelerinden dolayı dinlerini, kendilerine güvenilmeyen müstehzi zındıklardan nakletmişlerdir.

[1001] Nitekim onlar, Hârûn'a (a.s.) İsrâiloğulları için bir buzağı (heykeli) yaptığını, bu buzağı için bir mezbehâne inşa ettiğini ve burada kurbanlar adadığını, buzağının önünde çıplak bir şekilde dans etmeleri ve şarkı söylemeleri için kavminin üstünü soyduğunu ona nispet ettiler. Yine onlar, Süleymân'a, (a.s.) putlara yığın yığın kurbanlar adadığını ve kendisi gibi bir nebî olan Yuab b. Suriya'yı hapsederek katlettiğini nispet ettiler. Ayrıca onlar, kendilerine göre bir nebî olan Şaul'e insanları haksız yere öldürmesinin kendisine vahyedildiğini nispet ettiler. Yine onlar, yüce Allah'ın kendilerine göre bir nebî olan Bel'am b. Bâûrâ'ya[386], meleklerle birlikte kâfirlere yardım etmesini vahyettiğini nispet ettiler. Mûsâ, ordusuyla birlikte onu katletmiştir.

[٩٩٨] واعلموا أن هذا الفصل من توراتهم، والفصل الملعون الذي فيه أن السحرة عملوا مثل بعض ما عمل موسى عليه السلام فإنهما مبطلان على اليهود المصدقين بهما نبوة كل نبي يقرون له بنبوة قطعًا. لأنه لا فرق فيهما بين موسى وسائر أنبيائهم وبين الكذابين والسحرة. وحاش لله من هذا، وبه تعالى، نعوذ من الخذلان.

[٩٩٩] هذا مع قوله بعد ذلك: وأيما نبي أحدث فيكم من ذاته نبوة مما لم نأمر به. ولم أعهد إليه به أو تنبأ فيكم يدعو للآلهة والأوثان فاقتلوه. فإن قلتم في أنفسكم: من أين يعلم أنه من عند الله أو من ذاته؟ فهذا علمه فيكم، إذا أنبأ بشيء ولم يكن، فاعلموا أنه من ذاته.

[١٠٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا كلام صحيح، وهذا مضاد للذي قبله من أنه ينبئ بالشيء فيكون كما قال، وهو مع ذلك يدعو إلى عبادة غير الله. والقوم مخذولون نقلوا دينهم عن زنادقة مستخفين لا مؤنة عليهم أن ينسبوا إلى الأنبياء عليهم السلام الكفر والضلال والكذب والعهر كالذي ذكرنا قبل.

[١٠٠١] وكنسبتهم إلى هارون عليه السلام: أنه هو الذي عمل العجل لبني إسرائيل، وبنى له مذبحًا، وقرب له القربان، وجرد أستاه قومه للرقص والغناء قدام العجل عراة. وكما نسبوا إلى سليمان عليه السلام أنه قرب القرابين للأوثان على الكدي وأنه قتل يواب بن صوريا صبرًا و هو نبي مثله وكما نسبوا إلى شاول وهو نبي عندهم يوحي إليه قتل النفوس ظلمًا ونسبوا إلى بلعام باعورا وهو نبي عندهم يوحي الله تعالى إليه مع الملائكة العون على الكفر وأن موسى وجيشه قتلوه.

[1002] Sonra onlar, kral olan Menessa b. Hazakiya'ya peygamberlik nispet ederler. Halbuki o, yahudilerin kabulüne göre, putlara ibadet eden ve nebîleri öldüren mel'un bir kâfirdir.

[1003] Yine onlar, Şemsûn b. ed-Dâbî'ye mûcizeler nispet ederler. Onlara göre Şemsûn, fıskı şöhret bulmuş, zinâkâr kadınlara gönül bağlamış ve onlarla birlikte olan bir fâsıktır. Onlar, sihirbazlara da mûcizeler nispet ettiler. Onların aptallıklarının boyutu gerçekten şaşırtıcıdır. Ey müslümanlar! Selâmette olduğunuzdan dolayı Allah'a hamd ediniz. Kendisinden başka ilâh olmayan O Allah'tan âfiyet dileyiniz.

Fasl [Mûsâ'nın Ölümü ve Defnedildiği Yer]

[1004] Tevratlarının sonunda şöyle denilir: Böylece Allah'ın kulu Mûsâ, orada, Beyt-i Fağuram'ın karşısındaki Moab ülkesinde öldü. Bugüne kadar mezarının yerini hiç kimse bilmedi. Mûsâ öldüğünde yüz yirmi yaşındaydı ne gözleri zayıflamıştı ne de dişleri dökülmüştü. İsrâiloğulları Moab ovalarında Mûsâ için otuz gün yas tuttular ve yaslarını tamamladılar.[387]

[1005] Sonra Yûşa' b. Nûn, Allah'ın ruhuyla doldu (bilgelik ruhuyla doluydu). Çünkü Mûsâ ellerini üzerine koymuştu. İsrâiloğulları onu dinliyor ve Rabb'in Mûsâ'ya verdiği buyruklar uyarınca davranıyorlardı. (O günden bu yana) İsrâiloğulları içinden ne Mûsâ gibi bir nebî ne de pek çok mûcizeler içinde Allah'ın yüz yüze konuştuğu bir kimse çıktı. Öyle ki Allah, Mûsâ'yı, Mısır'da Firavun'a, görevlilerine ve bütün ülkesine bir sürü belirtiler, şaşılası işler yapması için göndermişti. (Bunlara ilâveten) ne de İsrâiloğulları topluluğu içinde Mûsâ'nın yaptıklarını yapan bir kimse çıktı.

[1006] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu, onların Tevrat'ının sonudur. Bu bölüm, ellerindeki Tevratlarının tebdil edildiği hususunda âdil bir şahit, tam bir burhan, kesin bir delil ve sâdık bir hüccettir. Yine bu fasıl, cehâleti ile ifsad eden ve küfrü ile kasıtlı şekilde yalan uyduran birinin İsrâiloğullarına yazdığı tarih telifidir. Şüphesiz ki bu kitap, Allah katından indirilmiş değildir. Zira bu faslın, hayatta iken Mûsâ'ya indirilmiş olması mümkün değildir. Zira söz konusu fasıl, henüz meydana gelmeden gerçekleşen hadiselerin akışını haber vermiştir. İşte bu, gerçek bir yalandır. Allah, bu nevi şeylerden münezzehtir.

[١٠٠٢] ثم نسبوا النبوة إلى منسى بن حزقيا الملك وهو بإقرارهم كافر ملعون يعبد الأوثان ويقتل الأنبياء.

[١٠٠٣] وينسبون المعجزات إلى شمسون الدابي وهو عندهم فاسق مشهور بالفسق متعشق للفواسق ملم بهن وينسبون المعجزات إلى السحرة فاعجبوا العظيم بليتهم واحمدوا الله على السلامة واسألوه العافية لا إله إلا هو.

فصل

[١٠٠٤] ثم قال آخر توراتهم: فتوفى موسى عبد الله بذلك الموضع في أرض مواب مقابل بيت فغور، ولم يعرف آدمي موضع قبره إلى اليوم. وكان موسى يوم توفي ابن مائة وعشرين سنة لم ينقص بصره، ولاتحركت أسنانه فنعاه بنو إسرائيل في أوطنة مواب ثلاثين يومًا، وأكملوا نعيه.

[١٠٠٥] ثم إن يشوع بن نون امتلأ من روح الله. إذ جعل موسى يديه عليه وسمع له بنو إسرائيل. وفعلوا ما أمر الله به موسى ولم يخلف موسى في بني إسرائيل نبي مثله، ولا من بكلمة الله مواجهة في جميع عجائبه التي فعل على يديه بأرض مصر في فرعون مع عبيده، وجميع أهل مملكته. ولا من صنع ما صنع موسى في جماعة بني إسرائيل.

[١٠٠٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا آخر توراتهم وتمامها. وهذا الفصل شاهد عدل وبرهان تام. ودليل قاطع، وحجة صادقة في أن توراتهم مبدلة، وأنها تاريخ مؤلف كتبه لهم من تحرض بجهله، أو تعمد بفكره، وأنها غير منزلة من عند الله تعالى، إذ لا يمكن أن يكون هذا الفصل منزلًا على موسى في حياته فكان يكون أخبارًا عنهما، لم يكن بمساق ما قد كان، وهذا هو محض الكذب تعالى الله عن ذلك.

[1007] “Bugüne kadar mezarının yerini hiç kimse bilmedi.” sözü, ifade ettiğimiz üzere (bu kitabın) kesinlikle uzun bir zaman sonra telif edilmiş bir tarih kitabı olduğuna dair yeterli bir açıklamadır.

[1008] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hıristiyanlarla birlikte yahudilerden Rabbânîler, Annânîler, Îsevîler ve Sadûkîlerin üzerinde ittifak ettiği yahudilere ait Tevrat’ta zikredilen haberlerdeki açık yalanlardan; Tevrat’ın Allah’tan, meleklerinden, sonra elçilerinden (a.s.) verdiği haberlerdeki açık tezatlardan ve peygamberlere (a.s.) izâfe edilen çirkinliklerden bulduğumuz şeyler burada tamam oldu. Zikrettiğimiz fasıllardan sadece biri Tevrat’ta olsaydı kuşkusuz bu fasıl (tek başına) Tevrat’ın uydurulmuş, tahrif ve tebdil edilmiş, düzmece olduğu hususunda kesin ve zorlayıcı (bir delil) olurdu. Hal böyle olunca elli yedi faslın nasıl olacağını siz değerlendiriniz. Bunların cümlesinden olmak üzere bazı fasıllar, en azından yedi yalan ya da tenâkuzu ihtiva etmektedir. On sekiz fasıl bunun dışındadır; bu on sekiz fasılda, yahudilere ait Tevrat’ın metni ile hıristiyanların yanındaki haberlerin metinleri arasında tekzipler vardır. Yalan, her iki hikâyede kaçınılmaz ve açıktır. Onların elindeki Tevrat’ta yer alan yalan ve tenâkuzların sayısı hususunda sizin kanaatiniz nedir? Ki bu Tevrat her bir sahifesinde yaklaşık olarak yirmi üç satır, her bir satırda da yaklaşık on kelimenin olduğu yüz on sayfa kadardır.

[Tevrat Nasıl Tahrif Edildi?]

[1009] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Şimdi biz, İsrâiloğullarının elinde mevcut olan Tevrat’ın teşekkül sürecini tasvir edeceğiz. Bu müddet, Hz. Mûsâ’nın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğullarının devletinin başlangıcından yıkılmasına varıncaya kadar ve yine onların sürgün sonrası Beyt-i Makdis’e dönmeleri, ellerindeki kitaplarının ortak bildirimi ve âlimlerinin ittifakı ile Ezrâ el-Verrak’ın onlara kitaplarını yazmasına varıncaya kadarki bir dönemi içine almaktadır. Ellerindeki kitapların bu dönemde yazıldığı hususunda aralarında hiçbir ihtilaf bulunmamaktadır. Biz, Tevrat’ın tahrif edildiğini ve değiştirilmiş olduğunu her akıl sahibinin anlaması için bu hususlara dikkat çektik. Allah Teâlâ’dan yardım dileriz.

[١٠٠٧] وقوله لم يعرف قبره آدمي إلى اليوم بيان لما ذكرنا كاف، وأنه تاريخ ألف بعد دهر طويل ولا بد.

[١٠٠٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ها هنا انتهى ما وجدنا من التوراة لليهود التي اتفق عليها الربانيون والعانانيون والعيسويون والصدوقيون منهم مع النصارى أيضًا بلا خلاف منهم فيها من الكذب الظاهر في الأخبار وفيما يخبر به عن الله تعالى ثم عن ملائكته ثم عن رسله عليهم السلام من المناقضات الظاهرة، والفواحش المضافة إلى الأنبياء عليهم السلام. ولو لم يكن فيها إلا فصل واحد من الفصول التي ذكرنا لكان موجبًا ولا بد لكونها موضوعة محرفة مبدلة مكذوبة، فكيف وهي سبعة وخمسون فصلاً، من جملتها فصول يجمع الفصل الواحد منها سبع كذبات أو مناقضات فأقل سوى ثمانية عشر فصلاً يتكاذب فيها نص توراة اليهود مع نص تلك الأخبار بأعيانها عند النصارى، والكذب لائح ولا بد في إحدى الحكايتين. فما ظنكم بمثل هذا العدد من الكذب والمناقضة في مقدار توراتهم؟ وإنما هي مقدار مائة ورقة وعشرة أوراق في كل صفحة منها ثلاثة وعشرين سطرًا إلى نحو ذلك بخط هو إلى الانفساخ أقرب يكون في السطر بضع عشرة كلمة.

[كيف حرفت التوراة]

[١٠٠٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ونحن نصف إن شاء الله تعالى حال كون التوراة عند بني إسرائيل من أول دولتهم إثر موت موسى عليه السلام إلى انقراض دولتهم إلى رجوعهم إلى بيت المقدس إلى أن كتبها لهم عزراء الوراق بإجماع من كتبهم، واتفاق من علمائهم دون خلاف يوجد من أحد منهم في ذلك وما اختلفوا فيه من ذلك، نبهنا عليه ليتيقن كل ذي فهم أنها محرفة مبدلة، وبالله تعالى نستعين.

[1010] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İsrâiloğulları Ürdün, Filistin ve Ur diyarına Yûşa‘ b. Nûn (a.s.) ile birlikte girdiler. Yûşa‘, Mûsâ’nın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğullarının işlerini idare ediyordu. Ayrıca Yûşa‘nın yanında, içindekilerle birlikte çardırlar sahibi (sâhibu’s-surâdık) Elazar b. Hârûn (a.s.) da vardı. Yahudilerin kabulüne göre Tevrat sadece bu şahsın yanında bulunmakta idi. Böylece Yûşa‘, güzel bir şekilde İsrâiloğullarının işlerini idare etti ve Mûsâ’nın (a.s.) ölümünden kendi ölümüne kadar otuz bir yıl boyunca onları dine bağlı bir şekilde yönetti. Sonra Fîhas [Pinehas] b. Elazar b. Hârûn onları yirmi beş yıl boyunca istikamet üzere ve dine bağlı olarak yönetti. Fîhas [Pinehas], çadır sahibi ve büyük kâhindi ve Tevrat sadece onun yanında idi. Daha sonra o da öldü.

[1011] İsrâiloğullarından büyük bir grup, Fîhas’ın [Pinehas] kıyamet gününe kadar diri olduğunu ileri sürmektedir. Ayrıca bunlar, Fîhas’dan [Pinehas] ayrı olarak şu üç zatın da kıyamete kadar diri olacaklarını iddia ederler: Bunlar, (ı) Hârûnî bir soya mensup olan nebî İlyâs (a.s.), (ıı) Milkisadak b. Fâlic b. Âbir b. Erfehşaz b. Sâm b. Nûh (a.s.) ve (ııı) son olarak İbrâhim’in (a.s.), oğlu İshâk’ı (a.s.), Refeka [Rebeka] binti Betuel b. Nahur -ki bu şahıs İbrâhim’in kardeşidir- ile evlendirmesi için gönderdiği köledir. Fîhas [Pinehas] b. Elazar’a ait mezkûr dönem sona erdiğinde İsrâiloğulları küfre düştüler, hepsi irtidat ettiler ve açıktan putlara kulluk etmeye başladılar.

[1012] İşte bu dönemde Sur ve Sayda kralı, sekiz yıl boyunca onlara hükmetti ve onları küfür ile yönetti. Sonra Kenaz’ın oğlu Otniel -ki bu şahıs Kâlib b. Yufenne b. Yahuza’nın kardeşinin oğludur-, İsrâiloğullarını kırk yıl boyunca iman üzere yönetti.[388] Sonra o öldü ve İsrâiloğullarının hepsi küfre girdiler, dinden çıktılar ve açıktan putlara tapınmaya başladılar. Bu zaman zarfında Moaboğullarının kralı Aklûn [Aglon] onlara hükmetti ve onları on sekiz yıl boyunca küfür üzere yönetti.[389] Sonra İsrâiloğullarının işlerini Ehvaz b. Kara [Ehut b. Gera] idare etti.[390] Bu şahsın Efraim boyundan olduğu, bir başka rivayete göre de Benyâmin boyundan geldiği söylenmiştir.

[١٠١٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: دخل بنو إسرائيل الأردن، وفلسطين والغور مع يوشع بن نون مدبر أمرهم عليه السلام إثر موت موسى عليه السلام، ومع يوشع العازار بن هارون عليه السلام صاحب السرادق بما فيه، وعنده التوراة لا عند أحد غيره بإقرارهم، فدبر يوشع عليه السلام أمرهم في استقامة وألزمهم للدين إحدى وثلاثين سنة مذ مات موسى عليه السلام إلى أن مات يوشع. ثم دبرهم فينحاس بن العزار بن هارون وهو صاحب السرادق بما فيه، والكوهن الأكبر، والتوراة عنده لا عند أحد غيره خمسًا وعشرين سنة في استقامة والتزام للدين،ثم مات.

[١٠١١] وطائفة منهم عظيمة يزعمون أنه حي إلى اليوم وثلاثة أنفس إليه، وهم إلياس النبي الهاروني عليه السلام، وملكيصيدق بن فالج بن عابر بن أرفخشاذ بن سام بن نوح عليه السلام. والعبد الذي بعثه إبراهيم عليه السلام ليزوج إسحاق عليه السلام رفقة بنت بتوئيل بن ناخور أخي إبراهيم عليه السلام. فلما انقضت المدة المذكورة لفينحاس بن العزار كفر بنو إسرائيل وارتدوا كلهم، وعبدوا الأوثان علانية.

[١٠١٢] فملكهم كذلك ملك صور وصيدا مدة ثمانية أعوام على الكفر. ثم دبر أمرهم عثنيال بن قنار بن أخي كالب بن يفنة بن يهوذا أربعين سنة على الإيمان. ثم مات فكفر بنو إسرائيل كلهم، وارتدوا، وعبدوا الأوثان علانية، فملكهم كذلك عقلون ملك بني مواب ثمان عشرة سنة على الكفر. ثم دبر أمرهم أهوذ بن قارا قيل إنه من سبط أفرايم، وقيل من سبط بنيامين.

Ehvaz b. Kara'nın [Ehut b. Gera] ne kadar zaman riyasette bulunduğu hususunda ihtilaf edilmiştir. Bazıları onun yönetiminin seksen yıl, bazıları da elli beş yıl olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte o, ölünceye kadar halkını iman üzere yönetmiştir. Ehvaz'dan [Ehut] sonra İsrâiloğullarının işlerini Eşar boyundan Sem‘ân b. Ğâs yirmi beş yıl boyunca iman üzere yönetmiş, sonra da ölmüştür. Onun ölümünden sonra İsrâiloğullarının hepsi küfre düşmüş ve açıktan putlara tapınmışlardır.

[1013] Bu dönemde Kenanlı bir kimse olan Murâş, İsrâiloğullarını yirmi yıl boyunca küfür üzere yönetmiş ve onlara hâkim olmuştu. Sonra Yahuza boyundan (peygamber) Debor en-Nebetiyye onları yönetti.[391] Onun kocası, Efraim boyundan es-Südûs[392]isimli bir adamdı. Debor ölünceye kadar İsrâiloğulları iman üzere yönetilmiştir. Onun yönetim müddeti kırk yıl devam etmişti. Debor ölünce İsrâiloğullarının hepsi kâfir olmuş, irtidat etmiş ve açıktan putlara tapınmaya başlamışlardı. Bunun akabinde Medyenoğullarının kralı Uzîb ve Zeab, İsrâiloğullarını yedi yıl boyunca küfürle yönetmişlerdi. Sonra Efraim boyundan Cad‘ûn b. Buvas [Yoaş'ın oğlu Gidyon] İsrâiloğullarını yönetmiştir.[393] Bazıları bu şahsın Menessa boyundan geldiğini söylemiştir. Yahudiler onunla alakalı olarak, onun bir peygamber olduğunu ve yetmiş bir erkek evlâdının bulunduğunu anlatırlar. İşte bu şahıs, İsrâiloğullarını kırk yıl boyunca iman ile yönetmiş, sonra da ölmüştür. Onun ölümünden sonra oğlu Ebû Melik b. Cad‘ûn [Gidyon oğlu Avimelek] yönetime gelmiştir. Bu şahıs kötü huylu fâsık bir kimse idi. Dolayısıyla İsrâiloğullarının hemen hepsi irtidat ettiler, küfre düştüler ve açıktan putlara tapınmaya başladılar. Bu şahsa, İsrâiloğullarının Yûsuf'un oymağından gelen Nablus ahalisinden olan dayısı, en büyük putlarla dolu olan puthânesi ve çilehanelerinden yetmiş dinar ile yardımda bulunmuştur. Eflet'in dışında bütün kardeşlerini öldürmüştür. O da öldürülünceye kadar bu şekilde üç yıl yönetimde kalmıştır. Ondan sonra Yessahar boyundan Mula‘ b. Kuvâ[394] İsrâiloğullarını yönetti.[395] Bu şahıs, yirmi beş yıl boyunca İsrâiloğullarını idare etti, ancak bu dönemin iman ya da küfür üzere olduğuna dair herhangi bir bilgimiz bulunmamaktadır. Ondan sonra Menessa boyundan Bâbîn b. Cal‘ad ölünceye kadar yirmi iki yıl boyunca İsrâiloğullarını iman üzere yönetti. Bu şahsın otuz iki erkek evlâdı vardı. Bunlardan her biri İsrâiloğullarının yaşadığı şehirlerden birinde yönetici oldu. Fakat İsrâiloğullarının hepsi Bâbîn b. Cal‘ad'ın ölümünden sonra irtidat ettiler ve açıktan putlara tapınmaya başladılar.

واختلف أيضًا في مدة رئاسته، فقيل ثمانون سنة، وقيل خمس وخمسون سنة على الإيمان إلى أن مات. ثم دبرهم سمعان بن غاث بن سبط أشار خمسًا وعشرين سنة على الإيمان. ثم مات فكفر بنو إسرائيل كلهم، وعبدوا الأوثان جهارًا.

[١٠١٣] فملكهم كذلك مراش الكنعاني عشرين سنة على الكفر. ثم دبرت أمرهم دبور النبتية من سبط يهوذا. وكان زوجها رجلاً يسمى السدوث من سبط أفرايم إلى أن ماتت وهم على الإيمان، فكان مدة تدبيرها لهم أربعون سنة، فلما ماتت كفر بنو إسرائيل كلهم وارتدوا وعبدوا الأوثان جهارًا. فملكهم عوزيب وزاب ملك بني مدين سبع سنين على الكفر. ثم دبر أمرهم جدعون بن يواس من سبط أفرايم، وقيل بل من سبط منسى وهم يصفون أنه كان نبيًا وكان له واحد وسبعون ابنًا ذكورًا. فملكهم على الإيمان أربعين سنة. ثم مات وولي ابنه أبو ملك ابن جدعون. وكان فاسقًا خبيث السيرة. فارتد جميع بني إسرائيل وكفروا وعبدوا الأوثان جهارًا وأعانه أخواله من أهل نابلس من بني إسرائيل من سبط يوسف بتسعين ديرًا من بيت ماعل الصنم، ومضوا معه فقتل جميع إخوته حاشا واحد منهم أفلت وبقي كذلك ثلاث سنين إلى أن قتل. ودبرهم بعده مولع بن قوا من سبط يساخر ولم نجد بيانًا. هل كان على الإيمان أو على الكفر خمسًا وعشرين سنة ثم مات. ثم دبر أمرهم بعده بابين بن جلعاد من سبط منسى اثنين وعشرين عامًا على الإيمان إلى أن مات. وكان له اثنان وثلاثون ولدًا ذكورًا. قد ولي كل واحد منهم مدينة من مدائن بني إسرائيل. فارتد بنو إسرائيل كلهم بعد موته، وعبدوا الأوثان جهارًا.

[1014] Amonoğulları, kesintisiz bir şekilde on üç yıl boyunca İsrâiloğullarına küfür üzere hükmettiler. Sonra onların içinden gelen ve Menessa oymağından olan Hîla‘ b. Cal‘ad [Gilat oğlu Yiftah] adındaki bir adam yönetimi ele geçirdi. Yahudiler, bu şahsın zinâkâr bir kadının oğlu, fâsık ve kötü huylu bir kimse olduğu hususunda ihtilaf etmezler.[396] Hîla‘ b. Cal‘ad [Gilat oğlu Yiftah], düşmanlarına karşı muzaffer kılması durumunda hanesinden kendisiyle görüşecek ilk kişiyi Allah Teâlâ'ya kurban olarak sunmayı nezretti. Onunla ilk görüşen de kızıydı ve onun bu kız evlâdından başka çocuğu da yoktu. O, nezrine sadık kaldı ve kızını kurban olarak boğazladı.

[1015] Onun döneminde bir nebî vardı, fakat ona ilgi göstermemişti. Bunun üzerine Hîla‘ b. Cal‘ad, Efraimoğullarından kırk iki bin erkeği öldürdü. Böylece onlara altı yıl krallık yaptı ve sonra öldü. Ondan sonra İsrâiloğullarını, Beytlehem sakinlerinden Yahuza boyundan, otuz erkek çocuğu olan Efsan [İvsan] yedi yıl boyunca yönetti.[397] Bunun altı yıl olduğu da söylenmiştir. Sonra öldü. Onlardan gelen haberler, Efsan'ın istikamet üzere olduğunu ortaya koyar. Efsan'dan sonra İsrâiloğullarını Zebulun oymağından Aylun [Elon] ölünceye kadar on yıl yönetti.[398] Ondan sonra da Efraim oymağından Abdûn b. Hilâl [Hillel oğlu Avdon], İsrâiloğulları'nı iman üzere sekiz yıl yönetti.[399] Onun kırk erkek çocuğu vardı. O ölünce İsrâiloğullarının tamamı irtidat edip küfre düştüler ve açıktan putlara ibadet ettiler. Bu sırada İsrâiloğullarını, Kenanlı olan ve Kenanlı olmayan Filistinliler, kırk yıl boyunca küfürle yönettiler, onlara krallık yaptılar.[400]

[1016] Sonra Danî oymağından Şemsûn b. Manuh [Şimson b. Manoah] onları yönetti.[401] Bu şahıs yahudiler nazarında fâsıklığı ve zinâkârlara ilgisiyle bilinirdi. Yirmi yıl bu şekilde onları idare etti. İsrâiloğulları, ona pek çok mûcize atfederler. Sonra bu kişi esir düştü ve bu halde iken öldü.

[1017] İsrâiloğullarının bir kısmı diğerlerini -üzerinde ittifak ettikleri bir lider olmaksızın- selâmet ve iman içinde kırk yıl yönetti. Sonra onları Hârûnî soydan gelen bir kâhin ölünceye kadar yirmi yıl boyunca iman üzere yönetti. Sonra Efraim oymağından nebî olan Şemuel b. Fetân [I. Samuel], İsrâiloğullarını, yirmi yıl ya da kırk yıl yönetti. Onların kitaplarında bu dönemin tamamının iman üzere olduğu bildirilmiştir.

[١٠١٤] وملكهم بنو عمون ثلاث عشرة سنة متصلة على الكفر. ثم قام فيهم رجل من سبط منسى اسمه هيلع بن جلعاد ولا يختلفون في أنه كان ابن زانية، وكان فاسقًا خبيث السيرة نذر إن أظفره الله بعدوه أن يقرب لله سبحانه أول من يلقاه من منزله، فأول من لقيه ابنته، ولم يكن له ولد غيرها فوفي بنذره وذبحها قربانًا.

[١٠١٥] وكان في عصره نبي فلم يلتفت إليه، وأنه قتل من بني أفرايم اثنين وأربعين ألف رجل فملكهم ست سنين ثم مات. فوليهم بعده أفصان من سبط يهوذا من سكان بيت لحم وكان له ثلاثون ابنًا ذكورًا، فوليهم سبع سنين وقيل ست سنين ثم مات. والأظهر من حاله على ما توجبه أخبارهم الاستقامة، ووليهم بعده أيلون من سبط زبلون عشر سنين إلى أن مات. وولي بعده عبدون بن هلال من سبط أفرايم ثماني سنين على الإيمان. وكان له أربعون ولدًا ذكورًا. فلما مات ارتد بنو إسرائيل كلهم، وكفروا وعبدوا الأوثان جهارًا. فملكهم الفلسطينيون وهم الكنعانيون وغيرهم أربعين سنة على الكفر.

[١٠١٦] ثم دبرهم شمشون بن مانوح من سبط داني وكان مذكورًا عندهم بالفسق واتباع الزواني. فدبرهم عشرين سنة وينسبون إليه المعجزات ثم أسر ومات.

[١٠١٧] فدبر بنو إسرائيل بعضهم بعضًا في سلامة وإيمان أربعين سنة بلا رئيس يجمعهم. ثم دبرهم الكاهن الهاروني على الإيمان عشرين سنة إلى أن مات. ثم دبرهم شموال بن فتان النبي من سبط أفرايم قيل عشرين سنة، وقيل أربعين سنة كل ذلك في كتبهم على الإيمان.

Onların ifade ettiklerine göre Şemuel'in Kûhal [Yoel] ve Ebya [Aviya] adlarında, hükümde haksızlık yapan ve insanlara zulmeden iki oğlu vardı.[402] Bu yüzden İsrâiloğulları, Şemuel'e gidip kendilerine bir kral atamasını talep ettiler. Bunun üzerine Şemuel, onlara, Bünyâmin oymağından Şaul [Saul] Debbağ b. Kîş b. Enîl b. Şârun b. Burât b. Asya b. Hıs'i yönetici olarak tayin etti. Bu kişi Tâlût idi. Kendilerinden olan bu ilk kral, İsrâiloğullarını yirmi yıl yönetti. Yahudiler onu, peygamberlikle birlikte dalâlet, zulüm ve günahkârlıkla vasıflandırırlar. O, Hârûnoğullarından seksen küsur insanı öldürmüş, kadınlarını ve çocuklarını katletmişti. Çünkü onlar, Dâvûd'u (a.s.) sadece ekmekle doyurmuşlardı.

[1018] Şimdi biliniz ki İsrâiloğulları, Mûsâ'nın (a.s.) ölümünden sonra mukaddes topraklara girmelerinden kendilerine ait ilk kral olan mezkûr Şaul'un [Tâlût] yönetimine kadar yedi sefer irtidat ettiler ve dinden çıktılar. Böylece onlar imandan ayrıldılar ve putlara ibadet ettiler.

[1019] İlk defa dinden çıkışlarında sekiz yıl küfür içinde yaşadılar; ikinci irtidatlarında on sekiz yıl, üçüncüsünde yirmi yıl, dördüncüsünde yedi yıl, beşincisinde üç yıl ya da biraz daha fazla, altıncısında on sekiz yıl, yedinci irtidatlarında ise kırk yıl küfür içinde kaldılar.

[1020] Şöyle bir düşününüz! Sadece üç günlük bir yürüme mesafesine sahip olan küçük bir beldede, imanın reddedilmesi ve küfrün peş peşe geldiği bu uzun zaman zarfında hangi kitap (orijinal bir şekilde) bâki kalabilir? Dahası yeryüzünde kendilerinden başka, onların kitabına ve dinlerine tâbi olan tek bir kimse de yoktu.

[1021] Sonra mezkûr Şaul katledilerek öldürüldü ve Dâvûd (a.s.) İsrâiloğullarının yönetimini ele aldı. Yahudiler, Dâvûd'a, Süleymân'ın (a.s.) annesi ile açıktan zinâ ettiğini nispet ederler. Bu kadın, zinâ yoluyla Dâvûd'dan bir erkek çocuğu dünyaya getirmişti. Ancak o, Süleymân'ın doğumundan önce ölmüştü. Peygamberlere böylesi çirkinlikleri izâfe eden kimselere binlerce lânet olsun.

[1022] Yine onlar, Dâvûd'a, babalarının günahından dolayı -küçük ve beşikte olanlar hariç- Şaul'un çocuklarının tamamını katlettiğini nispet ederler. Dâvûd'un (a.s.) yönetim müddeti kırk yıl idi.

وذكروا أنه كان له ابنان قوهال وببا يجوران في الحكم ويظلمان الناس، وعند ذلك رغبوا إلى شموال أن يجعل لهم ملكًا، فولى عليهم شاول الدباغ بن قيش بن انيل بن شارون بن بورات بن آسيا بن خس من سبط بنيامين وهو طالوت فوليهم عشرين سنة. وهو أول ملك كان لهم ويصفونه بالنبوة وبالفسق والظلم والمعاصي معًا، وأنه قتل من بني هارون نيفًا وثمانين إنسانًا، وقتل نساءهم وأطفالهم لأنهم أطعموا داود عليه السلام خبزًا فقط.

[١٠١٨] فاعلموا الآن أنه كان مذ دخلوا الأرض المقدسة إثر موت موسى عليه السلام إلى ولاية أول ملك لهم وهو شاول المذكور سبع ردات فارقوا فيها الإيمان وأعلنوا بعبادة الأصنام.

[١٠١٩] فأولها بقوا فيها ثمانية أعوام، والثانية ثمانية عشر عامًا، والثالثة عشرين عامًا، والرابعة سبعة أعوام، والخامسة ثلاثة أعوام وربما أكثر، والسادسة ثمانية عشر عامًا، والسابعة أربعين عامًا.

[١٠٢٠] فتأملوا! أي كتاب يبقى مع تمادي الكفر، ورفض الإيمان هذه المدد الطوال في بلد صغير مقدار ثلاثة أيام في مثلها فقط. ليس على دينهم واتباع كتابهم أحد على ظهر الأرض غيرهم.

[١٠٢١] ثم مات شاول المذكور مقتولاً. وولى أمرهم داود عليه السلام وهم ينسبون إليه الزنا علانية بأم سليمان عليه السلام، وأنها ولدت منه من الزنا ابنًا مات قبل ولادة سليمان. فعلى من يضيف هذا إلى الأنبياء عليهم السلام ألف ألف لعنة.

[١٠٢٢] وينسبون إليه أنه قتل جميع أولاد شاول لذنب أبيهم حاشا صغيرًا مقعدًا كان فيهم فقط. وكانت مدته عليه السلام أربعين سنة.

[1023] Dâvûd'dan sonra Süleymân (a.s.) yönetimi ele aldı. Yahudiler, daha önce zikrettiğimiz şeylerle onu da vasıflandırdılar. Onlar, Süleymân'ın, nafakasını temin etmeyi oymaklara yüklediğini, her bir oymağın yılın bir ayında bunu yerine getirmek zorunda olduğunu naklettiler. Süleymân'ın ordusu, -Tevrat'ta atlarının çok olmadığı şeklindeki bilginin hilâfına-, on iki bin atlı ve beygir olmak üzere kırk bin kişiden müteşekkildi. Süleymân, Beyt-i Makdis'te heykel/tapınak inşa eden, orada çadırlar, sunak ve minare yapan, kurban, Tevrat ve Tabut'u oraya koyan ve de Hârûnoğullarını oraya yerleştiren kimse idi. Onun yönetimi kırk yıl sürmüştü. Süleymân'ın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğulları fırkalara ayrıldılar. Yahuzaoğulları ve Bünyâminoğulları Beyt-i Makdis'te, Süleymân b. Dâvûd (a.s.) oğulları tarafında oldular.

[1024] Geriye kalan on oymağın yöneticileri ise Beyt-i Makdis'e on sekiz mil mesafede bulunan Nablus'ta meskûn kendilerinden başka bir yöneticinin tarafında oldular. İnşallah açıklayacağımız üzere onlar işleri tersyüz oluncaya kadar bu şekilde devam ettiler.

[1025] Allah'ın güç ve kudretiyle Süleymânoğullarının yöneticilerinin isimlerini ve dinlerini açıklayacağız. Sonra da Allah'ın yardımı ve desteklemesi ile onların yönetimleri döneminde Tevrat'ın ve dinlerinin durumunun nasıl olduğunu herkes görsün diye, on oymağın yöneticilerinin isimlerini zikredeceğiz.

[On Oymağın Yöneticileri]

[1026] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Süleymân b. Dâvûd'un (a.s.) vefatından sonra oğlu Rahabam b. Süleymân on altı yaşında kral oldu. Onun idaresi on yedi yıl devam etti. Uzun süren idaresi boyunca küfrü açığa vurdu; halkının tamamı ve ordusuyla birlikte açıktan putlara ibadet ettiler. Bu hususta yahudilerin bir ihtilafı yoktur. Nitekim onlar şöyle derler: Rahabam'ın ordusu yüz yirmi bin savaşçıdan müteşekkildi. Onun yönetimi döneminde Mısır kralı yedi bin süvari ve on beş bin piyade ile Beyt-i Makdis'e saldırdı ve orayı kılıç zoruyla aldı. Rahabam kaçtı ve Mısır kralı şehri, sarayı ve tapınağı gasp etti ve orada bulunan her şeyi aldı. Bilâhare Mısır'a ganimetlerle birlikte sâlimen döndü.

[١٠٢٣] ثم ولي سليمان عليه السلام، وقد وصفوه بما ذكرنا قبل. وذكروا عنه أن نفقته فرضها على الأسباط، لكل سبط شهر من السنة. وأن جنده كانوا اثني عشر ألف فارس على الخيل، وأربعين ألفًا على الرمك، خلافًا لما في التوراة، ألا يكثروا من الخيل، وهو الذي بنى الهيكل في بيت المقدس وجعل فيه السرادق والمذبح والمنارة الآن والقربان والتوراة والتابوت وسكينة بني هارون، فكانت ولايته أربعين سنة. ثم مات عليه السلام، فافترق أمر بني إسرائيل، فصار بنو يهوذا وبنو بنيامين لبني سليمان بن داود عليه السلام في بيت المقدس.

[١٠٢٤] وصار ملك الأسباط العشرة الباقية إلى ملك آخر منهم يسكن بنابلس على ثمانية عشر ميلاً من بيت المقدس. وبقوا كذلك إلى ابتداء إدبار أمرهم على ما نبين إن شاء الله تعالى.

[١٠٢٥] فنذكر بحول الله تعالى وقوته أسماء ملوك بني سليمان عليه السلام وأديانهم. ثم نذكر ملوك الأسباط العشرة، وبالله عز وجل نتأيد، ليرى كل واحد كيف كانت حال التوراة والديانة في أيام دولتهم.

[ملوك الأسباط العشرة]

[١٠٢٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولي إثر موت سليمان بن داود عليه السلام ابنه رحبعام بن سليمان، وله ست عشرة سنة، وكانت ولايته سبعة عشر عامًا. فأعلن الكفر طول ولايته وعبد الأوثان جهارًا هو وجميع رعيته وجنده بلا خلاف منهم. ويقولون: إن جنده كانوا مائة ألف وعشرين ألف مقاتل، وفي أيامه غزا ملك مصر في سبعة آلاف فارس، وخمسة عشر ألف رجل إلى بيت المقدس. أخذها عنوة بالسيف وهرب رحبعام وانتهب ملك مصر المدينة والقصر والهيكل وأخذ كل ما فيها ورجع إلى مصر سالمًا غانمًا.

[1027] Sonra Rahabam kâfir olarak öldü. Onun yerine, on sekiz yaşında olan oğlu Ebya kral oldu. O, ordusu ve halkı küfür üzere devam ettiler ve açıktan putlara ibadet ettiler. Onun idarecilik dönemi altı yıl idi. Yahudiler, on oymaktan beş yüz bin insanın onunla yaptıkları savaşlar esnasında öldürüldüğünü söylemişlerdir.

[1028] Ebya'nın ölümünden sonra, on yaşında imanlı bir kimse olan oğlu Eşa [Asa] b. Ebya kral oldu. Puthâneleri yıktı ve Allah inancını izhar etti. Onun yönetimi kırk bir yıl iman üzere devam etti. Yahudilerin zikrettiğine göre onun ordusu Yahuzaoğullarından üç yüz bin ve Bünyâminoğullarından elli iki bin savaşçıdan oluşmakta idi.

[1029] Sonra Eşa [Asa] öldü ve ondan sonra oğlu Yehoşafat otuz beş yaşında iken kral oldu ve yirmi beş yıl krallık yaptı.[403] Yahudiler, onun ölünceye kadar iman üzere yaşadığını zikrettiler.

[1030] Daha sonra Yehoram b. Yahuşafat kral oldu. Onun sîreti ve dini hususunda bir bilgiye ulaşamadık. Ancak şu kadar var ki o, diğer oymakların krallarını putlara ibadet etmek için bir araya getiren kimsedir. Otuz iki yaşında iken halkının idaresini ele almış ve idaresi sekiz yıl devam etmiştir. Daha sonra ölmüştür.

[1031] Yehoram'ın yerine yirmi iki yaşındaki oğlu Ahziyahu kral oldu. O, küfrünü izhar etti ve halkının tamamı putlara ibadet etti. Onun dönemi bir yıl sürdü, sonrasında öldürüldü. Bunun üzerine Ahziyahu'nun annesi ve on oymağın lideri olan Amrî'nin kızı Asilya kral oldu. Küfür yönetimine ve putlara ibadet etmeye en ağır şekilde devam etti. Çocukları öldürdü. Beyt-i Makdis'te alenen zinâ yapılmasını ve zinâyla alakalı eylemlerin tamamını emretti. Bir kadınla birlikte zinâ etmeyi arzu eden bir erkeğin söz konusu kadın tarafından engellenmeyeceğini bildirmiş ve bunu hiç kimsenin reddedemeyeceğine hükmetmiştir. Bu şekilde öldürülünceye kadar altı yıl boyunca krallık yaptı.

[١٠٢٧] ثم مات رحبعام على الكفر. فولي مكانه ابنه أبيا وله ثمان عشرة سنة. فبقي على الكفر هو وجنده ورعيته وعلى عبادة الأوثان علانية، وكانت ولايته ست سنين. ويقولون: قتل من الأسباط العشرة في حروبه معهم خمسمائة ألف إنسان.

[١٠٢٨] ثم ولي بعد موته ابنه أشا بن أبيا وله عشر سنين، وكان مؤمنًا فهدم بيوت الأوثان وأظهر الإيمان وبقي في ولايته إحدى وأربعين سنة على الإيمان. وذكروا أن جنده كانوا ثلاثمائة ألف مقاتل من بني يهوذا واثنين وخمسين ألفًا من بني بنيامين.

[١٠٢٩] ومات وولي بعده ابنه يهوشافاط بن أشا وهو ابن خمس وثلاثين سنة. فكانت ولايته خمسًا وعشرين سنة، وذكروا عنه أنه كان على الإيمان إلى أن مات.

[١٠٣٠] فولي ابنه يهورام بن يهوشافاط ولم نجد أمر سيرته ودينه إلا أنه كان مؤلفًا العبادة والأوثان من ملوك سائر الأسباط. وولي، وله اثنان وثلاثون سنة وكانت ولايته ثمانية أعوام ومات.

[١٠٣١] فولي مكانه ابنه أحزياهو، وله اثنان وعشرون سنة فأظهر الكفر وعبادة الأصنام في جميع رعيته. وكانت ولايته سنة وقتل. فوليت أمه عثليا بنت عمري ملك العشرة الأسباط. فتمادت على أشد ما يكون من الكفر وعبادة الأوثان، وقتلت الأطفال، وأمرت بإعلان الزنا في البيت المقدس، وجميع عملها، وعهدت ألا تمنع امرأة ممن أراد الزنا معها. وعهدت ألا ينكر ذلك أحد. فبقيت كذلك ست سنين إلى أن قتلت.

[1032] Bu kadının oğlunun oğlu Yuaş b. Ahziyahu, yedi yaşında kral oldu. Onun dönemi kesintisiz kırk yıl devam etti. Küfrü ve putlara ibadet etmeyi ilan etti. O, nebî olan Zekeriyyâ'yı (a.s.) taşla öldürdü. Sonra hizmetçisi onu öldürdü. Böylece ondan sonra yirmi beş yaşında olan oğlu Emsiya b. Yuaş kral oldu. O ve bütün reâyâsı (halkı) kâfir olduklarını ve putlara tapındıklarını açıkladılar. Emsiya, öldürülünceye kadar küfür üzere kaldı. Onun dönemi yirmi dokuz yıldı. Onun döneminde on oymağın liderleri iki defa Beyt-i Makdis'i yağmaladılar ve oradaki her şeye hücum ettiler.

[1033] Emsiya'dan sonra on altı yaşındaki oğlu Azzeya kral oldu. Ölünceye kadar o ve bütün reâyâsı küfrü/küfürlerini ve putlara tapındıklarını izhar ettiler. Onun yönetimi elli iki yıl devam etti. O, Dâvûdî olan nebî Amos'u (a.s.) öldürmüştür.

[1034] Azzeya'dan sonra yirmi beş yaşında olan oğlu Yûsam kral oldu. Onun hayatı hakkında bilgi bulamadık. Onun yönetimi on altı yıl devam etti ve sonra öldü. Onun yerine yirmi yaşında olan oğlu Ahaz b. Yûsam kral oldu. O da küfrünü ve putlara ibadet ettiğini açıkladı. Onun idaresi, ölünceye kadar on altı yıl devam etti.

[1035] Ahaz'dan sonra yirmi beş yaşında olan oğlu Hazakiya kral oldu. Onun yönetimi yirmi dokuz yıl devam etti. O, iman ettiğini açıkladı, puthâneleri yıktı ve tapınakların hizmetçilerini öldürdü. Ölünceye kadar, halkıyla birlikte iman üzere yaşadı. Yönetiminin yedinci yılında İsrâiloğullarının on oymağının hükümranlığı sona erdi. Musul kralı Süleymân el-A'ser onlara galebe çaldı ve onları esir aldı. Sonra onları Amed'e [Diyarbekir] ve Bilâd-ı Cezire'ye [Cizre] sürdü. On oymağın ülkelerine ise Amed ve Cezire halkını yerleştirdi. Böylece günümüze kadar orada Sâmirî dinini izhar ettiler.

[١٠٣٢] فولي ابن ابنها يواش بن أحزياهو، وله سبع سنين. فاتصلت ولايته أربعين سنة، وأعلن الكفر وعبادة الأوثان وقتل زكريا النبي عليه السلام بالحجارة. ثم قتله غلمانه. فولي بعده ابنه أمصيا بن يواش، وله خمس وعشرون سنة، فأعلن الكفر وعبادة الأوثان هو وجميع رعيته فبقي كذلك إلى أن قتل وهو على الكفر، وكانت ولايته تسعًا وعشرين سنة. في أيامه انتهب ملوك الأسباط العشرة البيت المقدس، وأغاروا على كل ما فيه مرتين.

[١٠٣٣] ثم ولي بعده عزيا بن أمصيا، وله ست عشرة سنة فأعلن الكفر وعبادة الأوثان هو وجميع رعيته إلى أن مات. وكانت ولايته اثنتين وخمسين سنة وهو قتل عاموص النبي عليه السلام الداوودي.

[١٠٣٤] فولي بعده ابنه يوثام بن عزيا، وله خمس وعشرون سنة. ولم نجد له سيرة وكانت ولايته ست عشرة سنة فمات.

[١٠٣٥] فولي مكانه ابنه أحاز بن يوثام، وله عشرون سنة. فأعلن الكفر وعبادة الأوثان وكانت ولايته ست عشرة سنة فأعلن الكفر وعبادة الأوثان إلى أن مات. فولي بعده ابنه حزقيا بن أحاز، وله خمس وعشرون سنة. وكانت ولايته تسعًا وعشرين سنة فأظهر الإيمان، وهدم بيوت الأوثان، وقتل خدمتهما وبقي على الإيمان إلى أن مات هو وجميع رعيته. وفي السنة السابعة من ولايته. انقطع ملك العشرة الأسباط من بني إسرائيل، وغلب عليهم سليمان الأعسر ملك الموصل وسباهم ونقلهم إلى آمد وبلاد الجزيرة. وسكن في بلاد الأسباط العشرة أهل آمد والجزيرة. فأظهروا دين السامرة الذين هناك إلى اليوم.

[1036] Sonra Hazakiya öldü. Kendisinden sonra oğlu Menessa b. Hazakiya on iki yaşında kral oldu. Yöneticiliğinin üçüncü yılında küfrünü açıkladı ve puthâneler inşa etti. O ve halkının tamamı açıktan putlara tapındılar. Menessa, nebî olan Eş‘aya’yı öldürdü. Denildiğine göre onu başından kuyruk sokumuna kadar testere ile biçti. Yine onu taşla öldürdüğü ve ateşte yaktığı da söylendi. Bunların en hayret vereni, onların kitaplarının bir kısmında, Allah Teâlâ’nın meleklerinden biri ile ona vahyettiğini tavsif etmeleridir. Bâbil kralı, onu esir aldı ve ülkesine götürdü. Onu, bakırdan yapılmış bir öküz heykelinin içine koydu, altına ateş yaktı. Bunun üzerine Menessa Allah’a dua etti, bunun hemen akabinde Allah ona bir melek gönderdi. Melek onu buradan çıkardı ve Beyt-i Makdis’e geri götürdü. Bunlara rağmen o, ölünceye kadar küfür üzere yaşamaya devam etti. Onun dönemi elli beş yıl idi. Ey dinleyiciler topluluğu! Putlara ibadetin alenen yapıldığı, puthânelerin inşa edildiği ve orada bulunan peygamberlerin (a.s.) öldürüldüğü bir ülkede Allah’ın kitabının sâlimen kalması mümkün mü söyleyiniz! Ya da böyle bir şey nasıl mümkün olur?

[1037] Menessa ölünce onun yerine oğlu Amon b. Menessa yirmi iki yaşında iken kral oldu. Ölünceye kadarki iki yıl boyunca krallığı, küfür ve putlara ibadet ile devam etti.

[1038] Amon’un yerine oğlu Yuşeya b. Amon sekiz yaşında iken kral oldu. Yönetiminin üçüncü yılında iman ettiğini açıkladı, putları kırdı ve onları yaktı. Puthânelerin kökünü kazıdı ve tapınakların hizmetçilerini öldürdü. Mısır kralı onu öldürünceye kadar iman üzere yaşadı. Onun yönetim günlerinde Ermiyâ Peygamber çardağı, Tabut’u ve meşaleyi almış ve bunları -muhtemelen iktidarlarının zevâli yaklaştığından dolayı- hiç kimsenin bilemeyeceği bir yere gizlemişti.

[1039] Sonra oğlu Yehuhar b. Yuşeya yirmi üç yaşında iken kral oldu. Küfre geri döndü ve putlara ibadeti ilan etti. Tevrat’ı Hârûnî Kâhin’den aldı ve onda bulduğu yüce Allah’ın isimlerini kazıyarak sildi. Onun dönemi üç ay sürdü ve nihayetinde onu Mısır kralı esir aldı.

[١٠٣٦] ثم مات حزقيا. وولي بعده ابنه منسى بن حزقيا، وله اثنتا عشرة سنة. ففي السنة الثالثة من ملكه أظهر الكفر وبنى بيوت الأوثان وأظهر عبادتها هو وجميع أهل مملكته. وقتل شعيا النبي قيل نشره بالمنشار من رأسه إلى مخرجه وقيل قتله بالحجارة وأحرقه بالنار. والعجب كله أنهم يصفون في بعض كتبهم بأن الله أوحى إليه مع ملك من الملائكة، وأن ملك بابل كان أسره وحمله إلى بلده وأدخله في ثور نحاس وأوقد النار تحته فدعا الله فأرسل إليه ملكًا فأخرجه من الثور ورده إلى بيت المقدس، وأنه تمادى مع ذلك كله على كفره حتى مات. وكانت ولايته خمسًا وخمسين سنة. فقولوا يا معشر السامعين بلد تعلن فيه عبادة الأوثان وتبنى هياكلها ويقتل من وجد فيه من الأنبياء كيف يجوز أن يبقى فيه كتاب الله سالمًا أم كيف يمكن هذا؟

[١٠٣٧] فلما مات منسى ولي مكانه ابنه آمون بن منسى، وهو ابن اثنين وعشرين عامًا. فكانت ولايته سنتين على الكفر وعبادة الأوثان إلى أن مات.

[١٠٣٨] فولي مكانه ابنه يوشيا بن آمون، وهو ابن ثماني سنين. ففي السنة الثالثة من ملكه أعلن الإيمان وكسر الصلبان وأحرقها واستأصل هياكلها وقتل خدامها، ولم يزل على الإيمان إلى أن قتل، قتله ملك مصر. وفي أيامه أخذ أرميا النبي السرادق والتابوت والنار وأخفاها حيث لا يدري أحد لعلمه بفوت ذهاب أمرهم.

[١٠٣٩] ثم ولي بعده ابنه يهوخار بن يوشيا، وهو ابن ثلاث وعشرين سنة. فرد الكفر وأعلن عبادة الأوثان وأخذ التوراة من الكاهن الهاروني ونشر منها أسماء الله حيث وجدها. وكانت ولايته ثلاثة أشهر، وأسره ملك مصر.

[1040] Yehuhar'ın yerine yirmi beş yaşındaki kardeşi Elyakim b. Yuşeya kral oldu. O, halkıyla birlikte küfre girdi, puthâneler inşa etti ve genel olarak dini yasakladı. Tevrat'ı Hârûnî'den aldı, onu ateşte yaktı ve izlerini ortadan kaldırdı. On bir yıl yönetimde kaldı ve sonra öldü.

[1041] Elyakim'in yerine, Nahya diye isimlendirilen oğlu Yahuyahim b. Elyakim kral oldu. On sekiz yaşında idi. Yönetimi döneminde küfrü destekledi ve putlara ibadeti izhar etti. Buhtunnasr onu esir alıncaya kadar krallığı üç ay sürdü.

[1042] Bunların sonrasında Yahuyahim'in yerine Sıdkiya diye isimlendirilen ve yirmi bir yaşında olan, amcası Mittiya b. Yûsuf kral oldu. O ve halkı, küfrünü açıkladı ve putlara tapındıklarını ilan ettiler. Onun yönetimi on bir yıl sürdü. Buhtunnasr onu esir aldı, tapınağı ve şehri yıktı, İsrâiloğullarının kökünü kazıdı. Ülkeyi onlardan temizledi ve onları esir alarak Bâbil'e götürdü. Mittiya, İsrâiloğullarının ve genel olarak Süleymânoğullarının krallarının sonuncusudur. İşte bunlar Süleymân b. Dâvûd (a.s.) oğullarının krallarının tasviridir.

[1043] Şimdi biliniz ki İsrâiloğullarının devletlerinin başlangıcından yıkılmasına kadar Tevrat, sadece büyük Hârûnî kâhinin yanında ve tapınağın içinde idi. On oymağın krallarına gelince, onların içinde bir tek inanan dahi yoktu. Bilakis onların tamamı putlara ibadetlerini açıklamış, peygamberleri korkutmuş, Beyt-i Makdis'e girişi engellemişlerdi. İçlerinden bir nebî çıkmadı ki onu öldürmesinler ya da korkudan kaçmamış olsun.

[1044] Eğer "İlyâs, Bâbil'in bütün (sahte) peygamberlerini -ki onlar sekiz yüz seksen kişiydiler-, kralı puta, İsrâiloğulları hurma ağacına tapındığı için, öldürmedi mi?" denilirse, biz ona şöyle cevap veririz: Şüphesiz bu, onların kitaplarının kabulüyle birlikte sadece bir sahnede olmuştur. Sonra onun döneminde iken kaçmış ve kralın hanımı onu (İlyâs'ı) öldürmek için talepte bulunmuştu, fakat İlyâs'ı hiç kimse görmemişti.[404]

[١٠٤٠] فولي مكانه الياقيم بن يوشيا أخوه، وهو ابن خمس وعشرين سنة. فأعلن الكفر وبنى بيوت الأوثان هو وجميع أهل مملكته وقطع الدين جملة وأخذ التوراة من الهاروني فأحرقها بالنار وقطع أثرها، وكانت ولايته إحدى عشرة سنة، ومات.

[١٠٤١] فولي مكانه ابنه يهويا كين بن الياقيم وتلقب بنخيا، وهو ابن ثمان عشرة سنة. فأقام على الكفر وأعلن عبادة الأوثان، وكانت ولايته ثلاثة أشهر. وأسره بختنصر.

[١٠٤٢] فولي مكانه عمه متينا بن يوشيا وتلقب صدقيا، وهو ابن إحدى وعشرين سنة. فثبت على الكفر وأعلن عبادة الأوثان هو وجميع أهل مملكته. وكانت ولايته إحدى عشر سنة وأسره بختنصر وهدم البيت والمدينة واستأصل جميع بني إسرائيل وأخلى البلد منهم وحملهم مسبيين إلى بلاد بابل. وهو آخر ملوك بني إسرائيل وبني سليمان جملة. فهذه كانت صفة ملوك بني سليمان بن داوود عليهما السلام.

[١٠٤٣] فاعلموا الآن أن التوراة لم تكن من أول دولتهم إلى انقضائها إلا عند الهاروني الكوهن الأكبر وحده في الهيكل فقط. وأما ملوك الأسباط العشرة فلم يكن فيهم مؤمن قط ولا واحد فما فوقه بل كانوا كلهم معلنين بعبادة الأوثان مخيفين للأنبياء مانعين القصد إلى بيت المقدس. لم يكن فيهم نبي قط إلا مقتولاً أو هاربًا مخافًا.

[١٠٤٤] فإن قيل: أليس قد قتل إلياس جميع أنبياء بابل لأجل الوثن الذي كان يعبده الملك والنخلة التي كانت تعبدها بني إسرائيل وهم ثمانمائة وثمانون رجلاً؟ قلنا: إنما كان بإقرار كتبهم في مشهد واحد. ثم هرب من وقته وطلبته امرأة الملك لتقتله وما أبصره أحد.

[1045] Böylece on oymağın krallarının ilki, Efraimli Yerbuam [Yeroboam] b. Nabat'tır. Nebî Süleymân'ın (a.s.) ölümünden sonra İsrâiloğullarına kral oldu. Kendi döneminde altından iki buzağı yaptı ve "Bu ikisi, sizleri Mısır'dan kurtaran iki ilâhınızdır." dedi. Bu ikisi için iki mâbet inşa etti ve onlar için Levioğullarından olmayan muhafızlar görevlendirdi. O ve bütün halkı bu iki puta tapındılar. Yerbuam, halkını Beyt-i Makdis'e gitmekten alıkoydu. Onların şeriatı, Beyt-i Makdis'e yönelmekten ve orada kurban adamaktan başka bir kuralı olmayan bir şeriattı. Yerbuam yirmi dört sene krallık yaptı ve öldü.

[1046] Sonra oğlu Nadab b. Yerbuam küfrünü açıklayarak iki yıl müddetle kral oldu. Sonra o ve ev halkının tamamı öldürüldü.

[1047] Yesakiroğullarından [İssakaroğulları] Ba'şa b. Îlâ, açıktan putlara tapınmak suretiyle yirmi dört yıl krallık yaptı. Daha sonra oğlu Îlâ b. Ba'şa küfür üzere ve putlara ibadet etmek suretiyle iki yıl kral oldu. Tâ ki komutanlarından adı Zimrî olan bir adam ona isyan etti ve bunun nihayetinde onu ve bütün ailesini öldürdü.

[1048] Zimrî yedi gün krallık yaptı. Sonrasında öldürüldü ve evinde ateşe verildi.

[1049] İsrâiloğulları, iki şahıs etrafında ikiye bölündü. Bu adamlardan biri Tibna b. Cîne, diğeri ise Amrî diye isimlendiriliyordu. Bu şekilde on iki yıl devam etti.

[1050] Sonra Tibna öldü ve Amrî tek başına kral oldu. O, ölünceye kadar küfür üzere ve putlara ibadet ederek sekiz yıl krallığına devam etti.

[1051] Amrî'den sonra oğlu Ahab, küfür ve putlara kullukta daha ileri giderek yirmi bir yıl krallık yaptı. Onun döneminde, İlyâs peygamber (a.s.), ondan ve Sayda kralının kızı olan hanımından kaçarak çöllere sığınmıştı. Zira o ikisi, İlyâs'ı öldürmek istiyorlardı. Sonra Ahab öldü. Oğlu Ahziya b. Ahab, küfür üzere ve putlara taparak üç yıl kral oldu ve sonra öldü. Onun yerine kardeşi Yehuram b. Ahab kral oldu. O ve bütün hane halkı öldürülünceye kadar on iki yıl küfür üzere ve putlara tapınarak halkını yönetti. Onun krallık günlerinde Peygamber Elyesa' (a.s.) vardı.

[١٠٤٥] فأول ملوك الأسباط العشرة يربعام بن نابـاط الأفرايمي، وليهـم إثـر مـوت سليمان النبي صلى الله عليه سلم. فعمل من حينه عجلين من ذهب وقال: هذان إلاهاكم اللذان خلصاكم من مصر. وبنى لهما هيكلين، وجعل لهما سدنة من غير بني لاوي وعبدهما هو وجميع أهل مملكته. ومنعهم من المسير إلى بيت المقدس، وهو كان شريعتهم لا شريعة لهم غير القصد إليه والقربان فيه، فملك أربعا وعشرين سنة، ثم مات.

[١٠٤٦] وولي ابنه ناداب بن يربعام على الكفر المعلن سنتين ثم قتل هو وجميع أهل بيته.

[١٠٤٧] وولي بعشا بن إيلا من بني يساكر على عبادة الأوثان علانية أربعًا وعشرين سنة. وولي ولده إيلا بن بعشا على الكفر وعبادة الأوثان سنتين إلى أن قام عليه رجل من قواده اسمه زمري فقتله وجميع أهل بيته.

[١٠٤٨] وولي زمري سبعة أيام، فقتل وأحرق عليه داره.

[١٠٤٩] وافترق أمرهم على رجلين: أحدهما يسمى تبنى بن جينة والآخر عمري، فبقيا كذلك اثنتي عشرة عامًا.

[١٠٥٠] ثم مات تبنى وانفرد بملكهم عمري فبقي كذلك ثمانية أعوام على الكفر وعبادة الأوثان إلى أن مات.

[١٠٥١] وولي بعده ابنه أحاب بن عمري على أشد ما يكون من الكفر وعبادة الأوثان إحدى وعشرين سنة. وفي أيامه كان إلياس النبي عليه السلام هاربًا عنه في الفلوات، وعن امرأته بنت ملك صيدا وهما يطلبانه للقتل. ثم مات أحاب وولي ابنه أحزيا بن أحاب على الكفر وعبادة الأوثان ثلاث سنين، ثم مات. وولي مكانه أخوه يهورام بن أحاب على الكفر وعبادة الأوثان اثنتي عشرة سنة إلى أن قتل هو وجميع أهل بيته. وفي أيامه كان اليسع عليه السلام.

[1052] Yehuram'ın yerine Menessa oymağından Yâhû b. Nemeşşa kral oldu. Bu şahıs, onların içinde küfre en az düşeni idi. Putların konulduğu mâbetleri yıktı, bekçilerini öldürdü. Şu kadar var ki o, putlara ibadet edilmesini yasaklamadı, bilakis insanları bulundukları hal üzere bıraktı ve imanını izhar etmedi. Bu şekilde on sekiz yıl krallık yaptı ve sonra öldü.

[1053] Yâhû'nun yerine oğlu Yehuyahaz on yedi yıl krallık yaptı. Bu zaman zarfında puthâneler inşa etti, o ve halkı -ölünceye kadar- açıkça putlara ibadet ettiler. Onun döneminde on oymağın durumunun zayıf olduğu hususu kitaplarında bildirilmektedir. Öyle ki onun sadece elli atlı ve on bin piyadeden oluşan bir ordusu vardı. Çünkü Dımeşk kralı onlara galebe çalmış ve onları öldürmüştü.

[1054] Yehuyahaz'ın yerine oğlu Yuaş on altı yıl kral oldu. Babasının küfründen daha şiddetli bir tutum sergiledi. Putlara ibadet etmeye başladı. O, Beyt-i Makdis'e baskın yapmış, oraya ve mâbede saldırmış ve oradaki her şeyi gasp etmiş biridir. Dört yüz zirâlık (metre) şehrin surlarını yıkmış, şehrin kralı Yahuza ondan kaçmıştır. Daha sonra kral Yuaş öldü.

[1055] Yuaş'ın yerine oğlu Barneam, babası gibi küfür üzere ve putlara tapınarak kırk beş yıl krallık yaptı. O da Beyt-i Makdis'e baskın yaptı. Oranın Dâvûdî kralı, Barneam'ın önünden kaçtı, ancak Barneam onu yakaladı ve öldürdü. Sonra kendisi de öldü.

[1056] Barneam'ın yerine oğlu Zahariya b. Barneam b. Yuaş b. Yehuyahaz b. Yâhû b. Nemeşşa kral oldu. Onun küfür ve putlara ibadet üzere olan yönetimi, o ve hane halkının tamamı öldürülünceye kadar altı yıl devam etti.

[1057] Zahariya'nın yerine, Naftali oymağından Şalûm b. Nâmus kral oldu. O, sadece bir ay küfür ve putlara ibadet üzere krallık yaptı. Sonra öldürüldü.

[1058] Ondan sonra Yesakir oymağından Meyahîm b. Kara küfür ve putlara ibadet üzere yirmi yıl kral oldu. Sonra öldü.

[1059] Meyahîm'den sonra oğlu Mahya b. Meyahîm küfür ve putlara ibadet üzere, o ve ailesinin tamamı öldürülünceye kadar, iki yıl kral oldu.

[١٠٥٢] وولي مكانه ياهو بن نمشى من سبط منسى فكان أقلهم كفرًا هدم هياكل ما على الوثن وقتل سدنته إلا أنه لم ينقض قطع عبادة الأوثان بل ترك الناس عليها. ولم يظهر الإيمان فولي كذلك ثمانية وعشرين سنة ومات.

[١٠٥٣] وولي مكانه ابنه يهوياحاز بن ياهو سبع عشرة سنة. فبنى بيوت الأوثان. وأعلن عبادتها هو ورعيته إلى أن مات. وفي كتبهم أن أمر الأسباط العشرة ضعف في أيامه حتى لم يكن معه من الجند إلا خمسون فارسًا وعشرة آلاف رجل فقط. لأن ملك دمشق غلب عليهم وقتلهم.

[١٠٥٤] وولي مكانه ابنه يواش ابن يهوياحاز ست عشرة سنة على أشد من كفر أبيه، وأخذ في عبادة الوثان وهو الذي غزا بيت المقدس وأغار عليه وعلى الهيكل وأخذ كل ما فيه وهدم من سور المدينة أربعمائة ذراع وهرب عنه ملك يهوذا، ثم مات.

[١٠٥٥] وولي مكانه ابنه بارنعام بن يواش خمسًا وأربعين سنة على مثل كفر أبيه وعبادة الأوثان وغزا أيضًا بيت المقدس وهرب أمامه ملكها الداوودي فأتبعه فقتله ثم مات.

[١٠٥٦] وولي مكانه ابنه زخريا بن بارنعام بن يواش بن يهوياحاز بن ياهو بن نمشى ستة أشهر على الكفر وعبادة الأوثان إلى أن قتل هو وجميع أهل بيته.

[١٠٥٧] وولي مكانه شلوم بن نامس من سبط نفتالي فملك شهرًا واحدًا على الكفر وعبادة الأوثان، ثم قتل.

[١٠٥٨] وولي بعده مياخيم بن قارا من سبط يساكر عشرين سنة على عبادة الأوثان والكفر ومات.

[١٠٥٩] وولي مكانه ابنه محيا بن مياخيم على الكفر وعبادة الأوثان سنتين إلى أن قتل هو وجميع أهل بيته.

[1060] Mahya'nın yerine Dani oymağından Nâcih b. Milyâ kral oldu. O ve ailesinin tamamı öldürülünceye kadar, küfür ve putlara ibadet üzere yirmi sekiz yıl krallık yaptı. Nâcih'in döneminde Cezîre kralı Tübâşir, Raubinoğullarını, Cadoğullarını ve Menessa oymağının yarısını toprakları olan Ur şehrinden çıkarıp kendi ülkesine sürdü. Söz konusu oymakların yerlerine de ülkesinden bir halkı yerleştirdi.

[1061] Sonra Nacih'in yerine Cad oymağından Hûsi ' b. Eyla küfür üzere ve putlara ibadet ederek yedi yıl krallık yaptı. Daha önce ifade ettiğimiz gibi, Musul kralı Süleymân el-A'sar onu esir alıncaya kadar krallığı devam etti. Musul kralı, onu ve dokuz oymağı ve de Menessa oymağının yarısını kendi ülkesine esir olarak götürdü. Onların ülkelerine kendi ülkesi halkından -bugüne kadar Sâmirîyye diye bilinen- bir kavmi yerleştirdi. İşte bu Hûsi', on oymağın krallarının sonuncusudur. Böylece onların devletleri son buldu.

[1062] Amed ve Cezîre'den İsrâiloğulları ülkesine nakledilenlerin bakiyeleri, genel olarak Tevrat'ı inkâr eden kimselerdi. Onların yanında yahudilerin elinde olan Tevrat'tan başka bir Tevrat vardı. Onlar, ne Mûsâ'dan (a.s.) sonra başka bir nebîye inanırlar ne de Beyt-i Makdis'in faziletini kabul ederler ve tanırlar. Onlara göre kutsal olan şehir, Nablus'tur. Dolayısıyla bunların Tevrat'ının durumu, diğerlerinin Tevrat'ının durumundan daha zayıftır (daha az/sınırlıdır). Çünkü onlar (Sâmirîler), Tevrat konusunda herhangi bir nebîye asla müracaat etmezler (yani nebîlerin kitaplarını kabul etmezler) ve onlar, İsrâiloğulları devleti döneminde de orada değillerdi. Tevrat'ı da onlara kendi liderleri yazmıştır.

[1063] Böylece Yahuza ve Bünyâmin oymakları ile aralarında Süleymân'dan (a.s) sonraki Hârûnoğullarından olan kimseler hariç İsrâiloğullarının tüm boylarının iki yüz yetmiş bir yıl boyunca tek bir gün dahi iman izhar etmemiş olduğu hususu kesin bir şekilde ortaya çıkmıştır. Onlar, bu zaman zarfında putlara ibadet ettiler. İçlerinde bulunan nebîleri de korkuttular. Kendilerindeki Tevrat'a ait ne bir zikir ne bir resim ne de bir işaret vardır. Onların yanında Tevrat'ın kurallarından/şeriatlerinden herhangi birisi de asla kalmamıştır. Onların halklarının tamamı ve krallarının hepsi -ki bunların sayısı yirmidir- bu şekilde gelip geçmiştir.

[١٠٦٠] وولي مكانه ناجح بن مليا من سبط داني فملك ثماني وعشرين سنة على الكفر وعبادة الأوثان إلى أن قتل هو وجميع أهل بيته. وفي أيامه أجلى تباشر ملك الجزيرة بني رؤوبين وبني جاد ونصف سبط منسى من بلادهم بالغور وحملهم إلى بلاده، وسكن بلادهم قومًا من بلاده.

[١٠٦١] ثم ولي مكانه هوسيع بن أيلا من سبط جاد على الكفر وعبادة الأوثان سبع سنين إلى أن أسره كما ذكرنا سليمان الأعسر ملك الموصل وحمله والتسعة الأسباط ونصف سبط منسى إلى بلاده أسرى وسكن بلادهم قومًا من أهل بلده. وهم السامرية إلى اليوم. وهوسيع هذا آخر ملوك الأسباط العشرة، وانقضى أمرهم.

[١٠٦٢] فبقايا المنقولين من آمد والجزيرة إلى بلاد بني إسرائيل هم الذين ينكرون التوراة جملة وعندهم توراة أخرى غير هذه التي عند اليهود. ولا يؤمنون بنبي بعد موسى عليه السلام ولا يقولون بفضل بيت المقدس ولا يعرفونه. ويقولون: إن المدينة المقدسة هي نابلس. فأمر توراة أولئك أضعف من توراة هؤلاء لأنهم لا يرجعون فيها إلى نبي أصلاً ولا كانوا هنالك أيام دولة بني إسرائيل وإنما عملها لهم رؤسائهم أيضًا.

[١٠٦٣] فقد صح يقينًا أن جميع أسباط بني إسرائيل حاشا سبط يهوذا وبنيامين ومن كان بينهم من بني هارون بعد سليمان عليه السلام مدة مائتي عام وواحد وسبعين عامًا لم يظهر فيهم قط إيمانًا ولا يومًا واحدًا فما فوقه، وإنما كانوا عباد أوثان ولم يكن قط فيهم نبي إلا مخاف. ولا كان للتوراة عندهم لا ذكر ولا رسم ولا أثر، ولا كان عندهم شيء من شرائعها أصلاً. مضى على ذلك جميع عامتهم وجميع ملوكهم وهم عشرون ملكًا.

[1064] Biz onları, sürülüp diğer milletlerin içine girinceye ve kendi aralarında krallık yapan Sâbiîlerin dinlerini din edindikleri zamana kadar tesmiye ettik. Sonrasında onların isimleri ve resimleri ebedîyen kesildi. Onlardan hiçbiri tam olarak bilinmez. Kesin olarak ortaya çıkmıştır ki Yahuzaoğulları ve Bünyâminoğullarının Süleymân'dan (a.s.) sonraki krallık dönemleri, -Tevrat'ı yazan kimselerin ihtilaf ettikleri üzere- birkaç yıl hariç, dört yüz senedir. Nitekim biz şöyle demiştik: Şüphesiz bunlar, içerisine yanlış bilgilerin sokulduğu kitaplardır. Bu zaman zarfında, Süleymân b. Dâvûd (a.s.) oğullarından gelen bu iki oymağın krallarının (sayısı) on dokuz kişidir ve bunların dışında kendisiyle sayının yirmiye tamamlandığı bir kadın da kral olmuştur. Az önce biz, onların tamamının isimlerini saydık. İman ehli olan -daha fazla değil- sadece beş tanesi hariç, onların tamamı putlara ibadeti açıktan yapan kâfirlerdir. Mümin olan krallar şunlardır: **[ı]** Kırk bir yıl krallık yapan Eşa b. Esa ve **[ıı]** yirmi beş yıl krallık yapan Eşa'nın oğlu Yehoşafat'tır. İşte bu, küfrün zâhir olduğu ve putlara ibadetin kesintisiz bir şekilde yapıldığı (yirmi üç yıldan sonra dinin kesintisiz bir şekilde yaşandığı) altmış altı yıllık dönemdir. **[ııı]** Sonra gelen sekiz yıl, Yûram b. Yehoşafat'a aittir. Biz, onun dinî inancı konusunda bir bilgi bulamadık. Bununla birlikte, babasından dolayı onun dönemini de inancın hâkim olduğu zaman dilimine dâhil ettik. Bunların sonrasında diğer oymakların küfrü ile birlikte İsrâiloğullarının krallarının ve halkının kesintisiz olarak küfür ve putlara ibadetle geçirdikleri yüz altmış yıllık bir dönem gelmektedir. Başından sonuna kadar İsrâiloğullarının tamamı küfür ve putlara ibadet içinde idiler. Bütün bunlara rağmen hangi kitap ya da hangi din bâki kalabilir?

[1065] **[ıv]** Sonra mümin olan Hazakiya yirmi dokuz yıl krallık yaptı. Ondan sonra küfür ve putlara tapınma halk ve krallar arasında elli yedi yıl kesintisiz devam etti.

[1066] **[v]** Daha sonra Yûşa', mümin ve fazilet sahibi bir kimse olarak otuz bir yıl krallık yaptı. Ondan sonra putlara tapınmayı açıktan ilan eden bir kâfir, yirmi iki yıl altı ay kral oldu. Söz konusu krallardan bazıları, Tevrat'ta geçen Allah'ın isimlerini kazıyıp sildi. Bazıları Tevrat'ı yaktı ve izlerini ortadan kaldırdı. Bunlardan sonra imanını izhar eden kimseyi bulamadık,

[١٠٦٤] قد سميناهم إلى أن جاءوا ودخلوا في الأمم وتدينوا بدين الصابئين الذين كانوا بينهم متملكين، وانقطع رسمهم إلى الأبد. فلا يعرف منهم عين أحد. وظهر يقينًا أن بني يهوذا وبني بنيامين كانت مدة ملكهم بعد موت سليمان عليه السلام أربعمائة سنة غير أعوام على اختلاف من كتبهم في ذلك في بضعة عشر عامًا. وقد قلنا: إنها كتب مدخولة فاسدة. ملك هذين السبطين في هذه المدة من بني سليمان بن داود عليهما السلام تسعة عشر رجلاً. ومن غيرهم امرأة تموا بها عشرين ملكًا، قد سميناهم كلهم آنفًا، كانوا كفارًا معلنين بعبادة الأوثان حاشا خمسة منهم فقط. كانوا مؤمنين ولا مزيد، وهم أشا بن أسا ولي إحدى وأربعين سنة وابنه، يهوشافاط بن أشا ولي خمسًا وعشرين سنة. فهذه ستة وستون اتصل فيهم الكفر ظاهرًا وعبادة الأوثان. ثم ثمانية أعوام ليورام بن يهوشافاط لم نجد له حقيقة دين، فحملناه على الإيمان بسبب أبيه. ثم اتصل الكفر ظاهرًا وعبادة الأوثان في ملوكهم وعامتهم مائة عام وستين عامًا مع كفر سائر أسباطهم فعمهم الكفر وعبادة الأوثان في أولهم وآخرهم. فأي كتاب أو أي دين يبقى مع هذا!

[١٠٦٥] ثم ولي حزقيا المؤمن تسعًا وعشرين سنة. ثم اتصل الكفر بعد في عامتهم وملوكهم وعبادة الأوثان سبعًا وخمسين سنة.

[١٠٦٦] ثم ولى يوشا المؤمن الفاضل إحدى وثلاثين سنة. ثم لم يل بعده إلا كافر معلن بعبادة الأوثان مدة اثنين وعشرين عامًا وستة أشهر. منهم من نشر أسماء الله من التوراة ومنهم من أحرقها وقطع أثرها. ولم نجد بعد هؤلاء ظهر فيهم إيمان

ancak küfrünü açıktan ortaya koyan, Buhtunnasr'ın saldırısıyla hükümleri sona erinceye kadar peygamberleri (a.s.) öldüren, onların tamamına sebbeden, Beyt-i Makdis'i yıkan ve izlerinin kökünü kazıyan kimseler görmekteyiz. İşte bunlar, Beyt-i Makdis şehrine ve kimsenin yanında olmayan Tevrat'ın içinde bulunduğu tapınağa saldırdılar ve orada hiçbir şey bırakmadılar. Nitekim Rahabam b. Süleymân'ın döneminde Mısır kralı onlara bir defa saldırmıştı. Yine Emsiya'nın krallık günlerinde, on oymağın liderleri tarafından da iki defa Beyt-i Makdis'e saldırılmıştı. Bu hadiseler, Hârûnî soydan gelen Ezrâ el-Verrâk'ın hıfzından onlara Tevrat'ı yazdırmasından önce idi. Nitekim yahudiler, Tevrat'ın onların yanında bulunduğunu ve onda pek çok noksanlığın bulunduğunu ve Ezrâ el-Verrâk'ın da bunları düzelttiğini kabul ederler. İşte bu kadarı yeterlidir.

[1067] Ezrâ'nın Tevrat'ı yazması, Beyt-i Makdis'in yıkılmasının üzerinden yetmiş yıldan daha fazla bir zamanın geçmesinden sonradır. Yahudilerin kitapları göstermektedir ki İsrâiloğulları Beyt'ten uzak kaldıkları yetmiş yıldan sonra oraya dönmüşler ve Ezrâ Beyt-i Makdis'e dönmelerinden yaklaşık kırk yıl sonra Tevrat'ı onlar için yazmış ve onu ıslah etmiştir. Bu zaman zarfında da İsrâiloğulları içinde ne bir nebî ne kutsal çadır ne de tabut olmuştur. Meşalenin (ateş) onların yanında olup olmadığı hususunda ihtilaf edilmiştir.

[1068] Bu zamandan itibaren Tevrat yayılmış ve nüshaları çıkarılmıştı. Dolayısıyla Tevrat, cılız bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, Antakya şehrini kuran kral Antakyus, tapınmak için Beyt-i Makdis'te bir put inşa edinceye kadar Tevrat onların ellerinde dolaşmıştır. İsrâiloğulları, Kral Antakyus'un yaptığı bu puta ibadet etmeye başlamışlar, Beyt'in sunağında domuzlar kurban etmişlerdi.

[1069] Bunların akabinde Hârûnoğullarından bir topluluk, iki yüz yıl sonra onların idaresini ele aldı ve kurbanlar son buldu. İşte o zaman İsrâiloğullarının bugün ellerinde bulunan Tevrat nüshaları yaygınlık kazandı. Din adamları, o güne kadar olmayan bir kısım dualar ihdas ettiler. Bunları, kurbanlara bedel kıldılar. Böylece rahipler, -İsrâiloğullarının uzun iktidar dönemlerindeki hallerinin hilâfına, devletlerinin yok olmasından yaklaşık dört yüz yıl sonra- onlar için yeni bir din oluşturdular ve her köyde sinagoglar inşa ettiler.

إلا الكفر وقتل الأنبياء عليهم السلام إلى أن انقطع أمرهم جملة بغارة بختنصر وسبوا كلهم وهدم البيت واستأصل أثره إلى غارات كانت على مدينة بيت المقدس وهيكلها الذي لم تكن التوراة عند أحد إلا فيه لم يترك فيها شيء، مرة أغار عليهم صاحب مصر أيام رحبعام بن سليمان ومرتين في أيام أمصيا الملك من قبل صاحب العشرة الأسباط إلى أن أملها عليهم من حفظه عزراء الوراق الهاروني، وهم مقرون أنه وجدها عندهم، وفيها خلل كثير فأصلحه. وهذا يكفي.

[١٠٦٧] كان كتابة عزراء للتوراة بعد أزيد من سبعين سنة من خراب بيت المقدس. وكتبهم تدل على أن عزراء لم يكتبها لهم ولم يصلحها إلا بعد نحو أربعين عامًا من رجوعهم إلى البيت بعد السبعين عامًا التي كانوا فيها خالين، ولم يكن فيهم حينئذ نبي أصلاً ولا القبة ولا التابوت، واختلف في النار كانت عندهم أم لا.

[١٠٦٨] ومن ذلك الوقت انتشرت التوراة ونسخت، وظهرت ظهورًا ضعيفًا أيضًا ولم تزل تتداولها الأيدي مع ذلك إلى أن جعل أنطاكيوس الملك الذي بنى أنطاكية وثنًا للعبادة في بيت المقدس. وأخذ بني إسرائيل بعبادته وقربت الخنازير على مذبح البيت.

[١٠٦٩] ثم تولى أمرهم قوم من بني هارون بعد مئتين من السنين وانقطعت القرابين فحينئذ انتشرت نسخ التوراة التي بأيديهم اليوم. وأحدث لهم أحبارهم صلوات لم تكن عندهم جعلوها بدلاً من القرابين وعملوا لهم دينًا جديدًا ورتبوا لهم الكنائس في كل قرية بخلاف حالهم طول دولتهم، وبعد هلاك دولتهم بأزيد من أربعمائة عام

Yine uzun iktidar dönemlerindeki hallerinin hilâfına, bugün yaptıkları üzere, her cumartesi (sebt) günü toplantılar ihdas ettiler. Zira onların, Beyt-i Makdis'ten başka, ülkelerinde ne ibadet edilen bir mekânları ne de zikir ve eğitim gayesi ile toplanılan bir yerleri, ne de kurban kestikleri bir mekânları vardı. Sadece Beyt-i Makdis'in inşasından önce çadırların yerleri vardı. Bunun delili, "Raubinoğulları, Cadoğulları ve Menessa oymağının yarısı, Ürdün ve Filistin ülkelerinin fethedilmesinden sonra Ürdün'ün doğu kesimindeki ülkelerine döndüler ve orada bir sunak inşa ettiler." şeklinde Yûşa' b. Nûn kitabındaki açıklamalarıdır.[405] Dolayısıyla Yûşa' b. Nûn ve diğer İsrâiloğulları, bundan dolayı onlarla savaşmaya niyet ettiler. Tâ ki Yûşa' b. Nûn'a elçi gönderdiler ve şöyle dediler: Biz, ne kurban ne de takdis için bu sunağı yaptık. Biz, çadırlar ve Beyt-i Makdis'teki toplantı yeri dışında bir takdis mekânı edinmekten Allah'a sığınırız. Bunun üzerine Yûşa', onlardan el çekti. Bu kadarı, Tevrat'ın değiştirilmiş/uydurulmuş ve mevzû bir kitap ve dinlerinin de Mûsâ'nın (a.s.) onlara getirdiğinde kabul ettikleri dinin hilâfına uydurulmuş bir din olduğu hususunda düşünen bir kimse için yeterlidir. Şeytan, bundan daha fazlasını onlardan istemezdi. Dalâlet konusunda bundan daha fazlası da yoktur. Zillete/dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1070] Yine Tevrat'ın ortaya çıkışından sonra, kral Batlamyus için yetmiş kişinin tercüme ettiği bir Tevrat vardı. Onlar, tercüme edilen bu Tevrat'ı, Ezrâ el-Verrak'ın İsrâiloğulları için yazdığı Tevrat'a muhalefet olsun diye yaymışlardı.

[1071] Hıristiyanlar, yetmiş kişinin tercüme ettiği bu Tevrat'ta Âdem ile Nûh (a.s.) arasındaki babalarının yaşlarının farklı olduğunu iddia ederler. Öyle ki bu farklılıktan dolayı yahudilerin tarihleri ile hıristiyanların tarihleri arasında -inşallah birazdan açıklayacağımız üzere- bin küsur yıllık bir fark doğmaktadır.

[1072] Eğer Tevrat bu şekilde ise, bu durumda yahudilerin dinlerini kendilerinden aldıkları bu yetmiş kişinin yalan söyledikleri ve bâtılı nakletmede kasıtlı davrandıkları kesin olarak ortaya çıkmıştır. Yalan söylediği kesin olan bir kimseden alınan dine yazıklar olsun!

وأحدثوا لهم اجتماعًا في كل سبت على ما هم عليه اليوم بخلاف ما كانوا طول دولتهم. فإنه لم يكن لهم في شيء من بلادهم بيت عبادة ولا مجمع ذكر وتعلم ولا مكان قربان قربة ألبتة إلا بيت المقدس وحده وموضع السرادق قبل بنيان بيت المقدس فقط. وبرهان هذا أن في سفر يوشع بن نون بإقرارهم أن بني رؤوبين وبني جاد ونصف سبط منسى إذ رجعوا بعد فتح بلاد الأردن وفلسطين إلى بلادهم بشرقي الأردن بنوا مذبحًا فهمّ يوشع بن نون وسائر بني إسرائيل بغزوهم من أجل ذلك حتى أرسلوا إليه: إننا لم نقمه لا لقربان ولا لتقديس أصلاً. ومعاذ الله أن نتخذ موضع تقديس غير المجتمع عليه الذي في السرادق وبيت الله. فحينئذ كف عنهم، ففي دون هذا كفاية لمن عقل في أنها كتاب مبدل مكذوب موضوع ودين معمول خلاف الدين الذي يقرون أن موسى عليه السلام أتاهم به وما يريد الشيطان منهم أكثر من هذا ولا في الضلال فوق هذا، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١٠٧٠] وأيضًا فإن في التوراة التي ترجمها السبعون شيخًا لبطليموس الملك بعد ظهور التوراة، وأفشوها مخالفة للتي كتبها لهم عزراء الوراق.

[١٠٧١] وتدعي النصارى أن تلك التي ترجم السبعون شيخًا في اختلاف أسنان الآباء بين آدم ونوح عليهما السلام التي من أجل ذلك الاختلاف تولد بين تاريخ اليهود وتاريخ النصارى زيادة ألف عام ونيف على ما نذكر بعد هذا إن شاء الله تعالى.

[١٠٧٢] فإن كان هو كذلك فقد وضح اليقين، وكذب السبيعن شيخًا، وتعمدهم لنقل الباطل، وهم الذين عنهم أخذوا دينهم، وأف أف لدين أخذ عن متيقن كذبه.

[1073] Bunlara ilâveten, yahudilerin Tekrar (Tesniye) diye isimlendirdikleri Tevrat'ın beşinci kitabında (sifr), yüce Allah, Mûsâ'ya şöyle demiştir: "On Buyruk'u iki levhaya yazmam için, öncekiler gibi iki levha yap ve dağa çık, ağaçtan bir sandık yap." diye buyurdu. Öyle ki bu on emir, dağda O'nun huzurunda toplandığınızda Rabb'in bir korun içinden size duyurduğu on emirdir. Sonra bu iki levhayı Rab bana verdi. Bunun üzerine dağdan ayrıldım ve o iki levhayı sandığa koydum. Onlar bugüne kadar oradadırlar.[406] Yine mezkûr bölümde (Tesniye/Yasanın Tekrarı Kitabı) bu fasıldan sonraki kısımda şöyle dedi: Mûsâ, bu ahitleri (yasanın sözlerini) bir mushafa yazdıktan ve onları kucakladıktan sonra, Rabb'in Antlaşma Sandığını taşıyan Levioğullarına emretti. Ve onlara şöyle dedi: "Bu mushafı (Yasa Kitabını) alınız ve onu sunağa koyunuz. Size şahit olsun diye, ilâhınız olan Rabb'in Antlaşma Sandığına koyunuz." dedi.[407]

[1074] Yine mezkûr bölümde, bunun öncesinde şöyle dedi: "Sizler, diğer milletlerin kralları gibi, kendinize bir kral atamak üzere toplandığınız zaman kendi kardeşlerinizden Rabb'in razı olduğu bir kimseyi öne geçiriniz. Kendinize yabancı birisini kral seçmeyiniz." Sonra şu sözüne kadar devam etti: "Kral tahtına oturunca, Levioğullarının önderi olan kâhinin ona verdiği mushaftaki bu "Tekrar"ı (Kutsal Yasayı) yazsın. Bu (yasa örneği) kralın yanında bulunsun. Böylece iktidarı devam ettiği her gün onu okusun. Öyle ki ilâhı olan Rab'ten korksun, Tanrı'nın kitabını ve ahdini hatırlayıp muhafaza eylesin."[408]

[1075] Bu sözlerin tamamı, On Emir ve Tevrat'ın yazılı olduğu mushafın sadece mâbette Antlaşma Sandığının altında olduğu hususunda bizim dediklerimizin doğruluğunu açıklayan beyanlardır. Sandık ise, sadece büyük kâhinin yanında idi. Çünkü İsrâiloğullarının ortak kanaati ile büyük kâhinin dışında hiçbir kimse Sandık'ın olduğu yere ulaşamazdı.

[1076] Burada şöyle bir durum vardır: Mûsâ, mezkûr kâhine sadece beşinci kitaptan kralın her gün okuması mümkün olan bir miktarı yazmasını emretti. Bu miktarın bir sayfa ya da birkaç sayfa kadar az olması mümkündür. Bununla birlikte onlar -daha önce takdim ettiğimiz gibi-, Süleymân'dan (a.s.) sonra gelen ve toplamda kırk tane olan krallarından sadece dört ya da beş kişi hariç, hiç kimsenin buna ilgi göstermediği hususunda ihtilaf etmezler.

[١٠٧٣] وأيضًا فإن في السفر الخامس من أسفار التوراة الذي يسمونه التكرار: أن الله تعالى قال لموسى: اصنع لوحين على حال الأولين، واصعد إلى الجبل، واعمل تابوتًا من خشب لأكتب في اللوحين العشر كلمات التي أسمعكم السيد في الجبل من وسط اللهيب عند اجتماعكم إليه، وبرى بهما إلي. فانصرفت من الجبل وجعلتهما في التابوت وهما فيه إلى اليوم. وفي السفر المذكور أيضًا بعد هذا الفصل، قال: ومن بعد أن كتب موسى هذه العهود في مصحف واستوعبها، أمر بني لاوي حاملي تابوت عهد الرب، وقال لهم: خذوا هذا المصحف واجعلوه في المذبح، واجعلوا عليه تابوت عهد الرب إلهكم ليكون عليكم شاهدًا.

[١٠٧٤] وقال قبل ذلك في السفر المذكور أيضًا: إذا استجمعتم على تقديم ملك عليكم على حال ملوك الأجناس فلا تقدموا إلا من ارتضاء الرب من عدد إخوتكم، ولا تقدموا أجنبيًا على أنفسكم إلى أن قال: فإذا قعد على سرير ملكه فليكتب من هذا التكرار في مصحف ما يعطيه الكوهن المتقدم من بني لاوي لما يشاكله ويكون ذلك معه، فيقرأه كل يوم طول ولايته ليخاف الرب إلهه. ويذكر كتابه وعهده.

[١٠٧٥] فهذا كله بيان واضح بصحة ما قلنا من أن العشر كلمات ومصحف التوراة إنما كان في الهيكل فقط تحت تابوت العهد، وفي التابوت فقط عند الكوهن الأكبر وحده، لأنه بإجماعهم لم يكن يصل إلى ذلك الموضع أحد سواه.

[١٠٧٦] وفيه أيضًا: أنه أمر أن يكتب الكوهن المذكور من السفر الخامس فقط شيئًا يمكن أن يقرأه الملك كل يوم، ومثل هذا لا يكون إلا يسيرًا جدًا ورقة نحو أو ذلك. مع أنهم لا يختلفون في أنه لم يلتفت إلى ذلك ألبتة بعد سليمان عليه السلام أحد من ملوكهم إلا أربعة أو خمسة كما قدمنا فقط، من جملة أربعين ملكًا.

[1077] Bunlara ilâveten mezkûr bölümde (Tesniye Kitabı) şöyle denilmektedir: Sonra Mûsâ (a.s.), bu Kitab'ı yazdı ve onu Rabb'in Yasasını en güzel şekilde yerine getiren Levili kâhinlere verdi. Mûsâ onlara şöyle dedi: "Rabb'in seçtiği bir mekânda ilâhınız olan Rabb'in huzurunda takdis için toplandığınız zaman, onların uymaları gereken şeyleri işitmeleri için sadece onların toplandığı zamanda İsrâiloğulları cemaatine bu mushaftaki hususları okuyunuz."

[1078] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Her sene, sadece üç defa Beyt-i Makdis'e gelmelerinin zorunlu olduğu hususu onların Tevratlarının metninde vardır. Naklettiğimiz üzere, Tevrat'ın ifadesiyle Mûsâ, sadece İsrâiloğullarının toplantısı sırasında Hârûnî bir kâhinin onlara (Kutsal Yasaları) okumasını emretmiştir. Böylece mushafın sadece mâbette, başkasının değil sadece Hârûnî bir kâhinin yanında olduğu hususu kesinlik kazanmıştır.

[1079] Süleymân'ın (a.s.) ölümünden sonra Beyt yıkılıncaya kadar, on oymaktan hiçbir kimsenin asla Beyt-i Makdis'e girmediğini daha önce açıklamıştık. Yahuza ve Bünyâminoğulları ise sadece mümin olan beş kral döneminde mâbette toplanmışlardı. Tevrat'ın tahrif edilmesi -dediğimiz gibi- bu şekilde gerçekleşmiştir. Şüphe yok ki az bir kısım hariç, dört yüz yıllık bu uzun zaman zarfında Tevrat'ın değiştirildiği kesin olarak doğrudur. Hârûnî kâhinlerde de kendileri dışındakilerde mevcut olan fâsıklık, küfür ve putlara tapınma şeklindeki hasletler vardı. Öyle ki yahudiler, kâhin "Âlâ'nın iki oğlundan ve bu ikisi dışında kendi kitaplarını okuyan kimselerden, Hârûnoğullarından ve Levioğullarından bazı kimselerin putlara ve puthânelere hizmet ettiklerini nakletmişlerdir. Dolayısıyla sıfatı bu olan bir kimsenin sadece kendisinde olan mushafı değiştirmediğinden emin olunamaz. İşte bunların tamamı, ellerindeki Tevrat'ın tebdil ve tahrif edildiğinin doğruluğuna dair güneşten daha parlak delillerdir.

[1080] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların Tevrat'ında sadece bir sûrede, şöyle denilmektedir: Mûsâ (a.s.), İsrâiloğullarının tamamının Tevrat'ı muhafaza ve ikâme etmeleri için onu yazmalarını ve öğrenmelerini emretti. Onların nesillerinden hiçbir kimse onu korumaktan sakınmadı.

[١٠٧٧] وأيضًا فإنه قال في السفر المذكور: ثم كتب موسى هذا الكتاب وبرى به إلى الكهنة من بني لاوي الذين كانوا يحسنون عهد الرب، وقال لهم موسى: إذا اجتمعتم للتقديس بين يدي الرب إلهكم في الموضع الذي تخيره الرب، فاقرؤا ما في هذا المصحف في جماعة بني إسرائيل عند اجتماعهم فقط يسمعوا ما يلزمهم.

[١٠٧٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وفي نص توراتهم: أنهم كانوا لا يلزمهم المجيء إلى بيت المقدس إلا ثلاث مرات في كل سنة فقط، فإنما أمر بنص التوراة كما أوردنا أن يقرأها عليهم الكوهن الهاروني عند اجتماعهم فقط. فثبت أنها لم تكن إلا في الهيكل فقط عند الكوهن الهاروني فقط لا عند أحد سواه.

[١٠٧٩] وقد أوضحنا قبل أن العشرة الأسباط لم يدخل قط بيت المقدس منهم أحد بعد موت سليمان عليه السلام إلى أن انقطعوا، وأن بني يهوذا وبنيامين لم يجتمعوا إليه إلا في عهد الملوك الخمسة المؤمنين فقط. فظهر بهذا كل ما قلنا وصح تبديلها بيقين، ولا شك في أن تلك المدة الطويلة التي هي أربعمائة سنة غير شيء. قد كان في الكهنة الهارونين ما كان في غيرهم من الكفر والفسق، وعبادة الأوثان كالذي يذكرون عن ابني الكوهن، عالى الهاروني، وغيرهما، ممن يقرون في كتبهم أنهم خدموا الأوثان وبيوتها من بني هارون وبني لاوي. ومن هذه صفته فلا يؤمن عليه تغيير ما ينفرد به، وهذه كلها براهين أضوأ من الشمس على صحة تبديل توراتهم وتحريفها.

[١٠٨٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** إلا سورة واحدة ذكر في توراتهم أن موسى عليه السلام أمر بأن تكتب وتعلم جميع بني إسرائيل ليحفظوها ويقوموا بها، ولا يمتنع أحد من نسلهم من حفظها.

[1081] İşte bu, Tevrat'ın harfi harfine metnidir: *"Ey gökler, kulak verip sözümü duyun! Ey dünya, sözümü işit! Sözüm, yağmur gibi çok olsun, çise gibi aksın. Çimen üzerine çiseleyen yağmur gibi, bitkilere yağan sağanak gibi. Çünkü ben, Rabb'in adıyla sesleniyorum. Bu yüzden O'na saygı gösterin! Rab, yarattıklarını mükemmel yapan ve hükmünde adil olan ilâhımızdır. O haksızlık etmeyen güvenilir Tanrı'dır. Doğru ve adildir. Onun dostları dışında, huzurundaki (bu nesil) günah işledi. Bu âsi topluluk (ümmet) isyan etti. Rabb'e böyle mi karşılık verilir! Ey akılsız, bilgelikten yoksun ve haris halk! O, sizi yaratan babanız ve kralınız değil mi? Eski günleri anımsayın; çoktan geçmiş milletleri düşünün, babalarınıza sorun, size bildirsinler; yaşlılarınız size açıklasın. Yüceler Yücesi (olan Rab), milletleri (ecnâs) taksim edip Ademoğulları arasında İsrâiloğullarını üstün ve ayrıcaklı kıldığında (temyiz), diğer milletlerin paylarını İsrâiloğullarının hesabına yazdı. Rab, kendi ümmetini (milletini) ve Ya'kub'un payını belirledi. Onu kurak bir ülkede, ıssız bir yerde buldu. Hemen onu aldı, onu kayırdı, gözbebeği gibi onu korudu. Yuvasında yavrularını uçmaya kışkırtan, onların üzerinde kanat çırpan bir kartal gibi, kanatlarını gerip onları korudu, onlara ilgi gösterip onları iki küreğinin arasında taşıdı. Sadece Rab, onlara yol gösterdi, önderlik yaptı. O'nunla birlikte başka bir rableri olmadı. Böylece Rab, onları, buğdayını yesinler diye yeryüzünün en şereflileri kıldı. Onları, kayadan akan balla, şelalelerinin yağıyla besledi. İneklerin yağıyla, koyunların sütüyle, besili kuzularla, Balsanoğullarının koçlarıyla, tekelerin etleriyle, yerin sütüyle, üzümün kanıyla besledi. Böylece onlar, doydular, semirdiler, ağırlaştılar ve genişlediler. Sonra yaratıcıları olan Tanrı'dan uzak kaldılar ve kendilerini güvende kılan Allah'ı inkâr ettiler. Putlara ibadet etmek suretiyle kendilerine öfkeleninceye kadar O'nu kıskandırdılar. Onların secdeleri, Allah'a değil Şeytanadır. Yine onların secdeleri, tanımadıkları diğer kavimlerin ilâhlarınadır. Kendilerinden önce ataları bu putlara ibadet etmemişti. Böylece onlar, kendilerini dünyaya getiren Tanrı'dan uzak kaldılar ve yaratıcıları olan Rabb'i unuttular."*[409]

[١٠٨١] وهذا نصها حرفًا بحرف: اسمعي يا سموات قولي وتسمع الأرض كلامي، يكثر كالمطر، وبل كالرذاذ كلامي، ويكون كالمطر على العشب، وكالرذاذ على الخصب لأني أنادي باسم الرب، فيعظمه، الرب إلهنا الذي أكمل خلقته واعتدلت أحكامه، الله الأمين الذي لا يجور، العدل القيوم، أذنب لديه غير أوليائه، ومحت الأمة العاصية المستحيلة، وهذا شكر للرب يا أمة جاهلة نهمة. أما هو أبوكم الذي خلقكم ومليككم. فتذكروا القديم وفكروا في الأجناس، وسلوا آبائكم فيعلمونكم وأكابركم فيعرفونكم. إذا كان يقسم العلي الأجناس، ويميز بين بني آدم جعل قسمة الأجناس على حساب بني إسرائيل، فهم الرب أمته، ويعقوب قسمته، وجده في الأرض المقفرة وفي موضع قبيح غير مسلوك. فأطلقه وأقبل به وحفظه كحفظ الشعر للعين، وأطارهم كما يستطير العقاب بفراخها، وتحوم عليها، وتبسط جناحها حفظًا لها، فأقبل بهم وحملهم على منكبيه، فالرب وحده كان قائدهم، ولم يكن معه إله غيره. فجعلهم في أشرف أرضه ليأكلوا خبزها، ويصيبوا عسل حجارتها، وزيت جنادلها، وسمن مواشيها، ولبن ضأنها، وشحوم خرفانها، وكباش بني بلسان، ولحوم التيوس، ولبان البر، ودم العنب، وتعاموا سمنوا ودبروا واتسعوا. ثم تخلوا من الله خالقهم وكفروا بالله مسلمهم، فألجئوه لعبادتهم الأوثان إلى أن سخط عليهم، ولسجودهم للشيطان لا لله، ولسجودهم لألهة بالأجناس كانوا يجهلونها، ولم يعبدها قبلهم آباؤهم، فتخلوا من الله الذي ولدهم، فنسوا الرب خالقهم.

[1082] *"Rab, bütün bu yapılanları gördü ve ona öfkelendi. Çünkü oğulları ve kızları O'nu terketmişlerdi. Bunun üzerine Rab şöyle dedi: "Yüzümü onlardan çevirecek ve sonlarının ne olacağını göreceğim. Çünkü onlar kâfir, asi bir ümmettir. Şüphesiz ki onlar, ilâh olmayan varlıklara ibadet etmek suretiyle beni kızdırdılar. Yaptıkları çirkinlikleriyle beni öfkelendirdiler. Zayıf bir kavmin eliyle onları değiştireceğim. Câhil bir milletin eliyle onları öfkelendireceğim. Öfkem, havayı tutuşturup yakacak bir ateş gibi öne çıkacak. Böylece onun karşılığı olarak yeryüzüne gelecek ve dağların temellerine varacak. Üzerlerine kötülüklerimi yığacağım, oklarımla onları deleceğim, açlıkla onları helâk edeceğim, onları kuşlara yem edeceğim. Vahşi hayvanların en zehirlilerini onlara musallat edeceğim. Hayatı onlara zorlaştıracağım. Eğer savaşmak için ortaya çıkarlarsa, mızrakla onları helâk edeceğim. Eğer kalelere sığınırlarsa delikanlılarını, kızlarını, çocuklarını ve yaşlılarını korkuyla helâk edeceğim. Tâ ki şöyle diyeceğim: "Onlar nerede?" Onların hatıralarını yeryüzünden sileceğim. Fakat ben, düşmanlarının kızgınlığının şiddetinden dolayı onları, "Güç bizim elimizdedir, bunları rab değil ben yaptım." demesinler ve kibirlenmesinler diye onların cezasını hafiflettim. İşte bu millet, sezgisi olmayan anlayışsız bir millettir. Keşke onları bilse idim ve anlasa idim ve işin nihayetinde ulaşacakları şeyi görse idim. Nasıl olur da onlardan bin kişi, bir kişiye tâbi olur? Yine nasıl olur da iki kişiden on bin kişi kaçar?*

[1083] *Bunun sebebine gelince, onların Rabb'i onları güvende kıldı ve onlara ehemmiyet verdi. Bizim ilâhımız, onların ilâhları gibi değildir. Hüküm verildi. Onların asması Sodom'un asmasından, Gomora'nın civarından alınmış üzüm salkımlarındandır. Onların üzüm salkımları acı salkımlardır ve şarapları yılanların zehiridir, hiçbir şifası olmayan zehirdir.*[410]

[1084] *Buna gelince, ilmimdedir ve hazinelerimde mâruftur; intikam bana aittir, zamanı geldiğinde karşılığını ben vereceğim. Böylece onların ayakları kayacak. Onların yıkım vakti gelmiştir, ceza günü hızla yaklaşıyor. Rab, kendi halkına hükmedecek, onların gücünün tükendiğini, âciz kaldıklarını, yaşlı kimsenin kalmadığını görünce kullarına acıyacaktır. Ve şöyle diyecek: Nerede güvendiğiniz ilâhlarınız? Onlar ki sizin kurbanlarınızdan yiyorlar ve onlardan içiyorlar, kalksınlar da onların ihtiyaçları olduğu anda onlara yardım etsinler! Artık anlayın ki ben, evet ben tek'im. Benden başka Tanrı yoktur!*

[١٠٨٢] فبصر الرب بهذا وغضب له. إذ تخلى بنوه وبناته، فقال: أخفي وجهي عنهم حتى أعلم آخر أمرهم. فإنها أمة كافرة عاصية. وقد أسخطوني بعبادة من ليس إلهًا وأغضبوني بفواحشهم، وسأغيرهم على يدي أمة ضعيفة وأخسف بهم على يدي أمة جاهلة، ويتقدم غضبي نار تحرق إلى الهواء، فتأتي على الأرض بمعاقبته وتذهب أصول الجبال فأجمع عليهم بأسي، وأثقبهم بنبلي، وأهلكهم جوعًا، وأجعلهم طعمًا للطير، وأسلط عليهم أنياب السباع وأصعب عليهم الحياة. فإن برزوا أهلكتهم رماحًا، وإن تحصنوا أهلكت الشاب منهم، والعذار والطفل والشيخ رعبًا حتى أقول: أين هم؟ فأقطع من الأرض ذكرهم لكني رفهت عنهم لشدة حرد أعدائهم لئلا يزهوا ويقولوا أيدينا القوية فعلت لا الرب، فهذه الأمة لا رأي لها ولا تمييز. فليتها عرفت وفهمت وأبصرت ما يدركها في آخر أمرها، كيف يتبع واحد منهم ألفًا ويفر عن اثنين عشرة آلاف؟

[١٠٨٣] أما هذا بأن ربهم أسلمهم وربهم أعلق فيهم، ليس إلهنا مثل آلهتهم، وصار حكمًا كرمهم من كرم سدوم وعناقيدهم من أرباض عامورا، فعناقيدهم عناقيد المرارة، وشرابهم مرارة الثعابين، ومن السم الذي لا دواء له.

[١٠٨٤] أما هذا في علمي ومعروف في خزائني لي الانتقام. وأنا أكافئ في وقته فترهق أرجلكم. فكان قد حان وقت خرابهم وإلى ذلك تسرع الأزمنة. سيحكم الرب على أمته، ويرحم عبيده إذا أبصرهم قد ضعفوا، وأغلق عليهم وذهب أواخرهم، وقال: أين آلهتهم التي يتقون، ويأكلون من قربانهم، ويشربون منه. فليقوموا وليغيثوهم في وقت حاجتهم. فتبصروا تبصروا: أنا وحدي ولا إله غيري،

Öldüren de yaşatan da, yaralayan da, iyileştiren de benim. Kimse elimden kurtulamaz. Elimi göğe kaldırır ve dâimi olan hayatım hakkı için derim ki kılıcımı yıldırım gibi biledim, hükmü elime aldım, düşmanlarımdan ve kudret sahibi kimselerden öç alacağım, oklarımı kanla sarhoş edeceğim, kılıcımla etleri doğrayacağım. Ey milletler! Bu milleti övünüz. Çünkü O, kullarının kanının öcünü alacak, düşmanlarından intikam alacak, ülkesinin (ve halkının) günahını bağışlayacak.”[411]

[1085] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, Tevratlarındaki metne ve iddialarına göre kendilerine (okunması hususunda) izin verilen, ezberlenmesi ve yazılması emredilen tek sûredir. Daha önce beyan etmiştik ki onlar, Süleymân’ın (a.s.) ölümünden sonra sadece beş kralın yaşadığı dönem hariç ne bu sûre ne de diğerleriyle meşgul oldular. Çünkü onların tamamı putlara kulluk ettiler, peygamberleri öldürdüler, korkuttular ve kaçırdılar. İşte bu, mümin ve kâfir hiçbir kimsenin şüphe duymadığı bir şeydir.

[1086] Bu sûrede yüce Allah’a nispet edilmesi mümkün olmayan çirkinlikler bulunmaktadır. “Şüphesiz ki Allah, kendilerini dünyaya getiren babalarıdır. Onlar, -Allah’ı bundan tenzih ederiz- Tanrı’nın oğulları ve kızlarıdır.” gibi sözler buna örnektir. Yahudilerin elleriyle değiştirilen ve yalan yanlış şeylerle doldurulan bu mel‘un kitapta buldukları ile hıristiyanlar için Tanrı’ya çocuk isnâd etme yolu açılmış ve kolaylaştırılmış olmuyor mu?

[1087] Yahudilerin kendilerini Tanrı’nın çocukları olarak göstermelerinden daha fazla şaşırılacak bir durum yoktur. Onları bilen herkes, onların giyim-kuşam açısından milletlerin en pasaklısı, dış görünüş açısından en ahmağı, iticilik açısından en iğrenci, pislik açısından en aşırısı olduklarını; en fazla aldatan, en fazla korkan, en çok ihanet eden, en fazla yalan konuşan, himmeti en zayıf kimseler olduklarını; şemâil bakımından da en bönü olduklarını bilir. Bilakis yüce Allah’ı böylesine yanlış bir tercihte bulunmaktan tenzih ederiz.

أنا أميت وأنا أحيي، وأنا أمرض وأنا أبرئ، ولا يتخلص شيء من يدي. فأرفع إلى السماء يدي، وأقول: بحياتي الدائمة، لئن حددت رمحي كالصاعقة، وابتدأت يميني بالحكم لا كافاني أعدائي، وأهل السنان، ولأسكرن نبلي دمًا، ولأقطعن برمحي لحومًا. فامدحوا يا معشر الأجناس أمة، فإنه سيأخذ بدماء عبيده وينتقم من أعدائهم ويرحم أرضهم.

[١٠٨٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذه السورة التي أبيحت لهم، وأمروا بحفظها وكتابتها لا ما سواها بنص توراتهم بزعمهم، وقد بينا قبل أنهم لم يشتغلوا بعد موت سليمان عليه السلام، لا بهذه السورة ولا بغيرها إلا مدة الملوك الخمسة فقط. لأنهم قد عبدوا كلهم الأوثان وقتلوا الأنبياء وأخافوهم وشردوهم هذا ما لا يشك فيه كافر ولا مؤمن.

[١٠٨٦] على أن في هذه السورة من الفضائح ما لا يجوز أن ينسب إلى الله عز وجل، مثل قوله: إن الله تعالى هو أبوهم الذي ولدهم وإنهم بنوه وبناته، حاش لله من هذا. وهل طرق للنصارى وسهل عليهم أن يجعلوا لله ولدًا إلا ما وجدوا في هذه الكتب الملعونة المكذوبة المبدلة بأيدي اليهود؟

[١٠٨٧] وليس في العجب أكثر من أن يجعلهم أنفسهم أولاد الله تعالى، وكل من عرفهم يعرف أنهم أوضر الأمم بزة وأبردهم طلعة وأغثهم مفاظع وأتمهم خبثًا وأكثرهم غشًا وأجبنهم نفوسًا وأشدهم مهانة وأكذبهم لهجة وأضعفهم همة وأرعنهم شمائل. بل حاش لله من هذا الاختيار الفاسد.

[1088] Bu sûredeki çirkin sözlerden biri de "Allah Teâlâ, onları iki küreğinin arasında taşıdı." şeklindeki sözüdür. Başka bir çirkinlik de şu sözüdür: "Allah Teâlâ, Âdemoğullarından olan milletleri taksim etti. Diğer milletlerin payını İsrâiloğullarının hesabına yazdı. Onları kendi payı yaptı." Bu açık bir yalandır, Allah'ı bundan tenzih ederiz. Çünkü İsrâiloğullarının çocukları on iki oymaktı. Buna göre Ademoğullarının on iki millet olması lazım gelir. Durum bu şekilde değildir. Eğer İsrâiloğullarının çoğalmalarını kastetmiş ise bu durumda yalan, çok daha çirkin ve tiksindiricidir. Çünkü onların sayıları belli bir miktarda durmuyordu. Bilakis her gün doğum ve ölümler sebebiyle onların sayıları artıyor ve azalıyordu. Bunda hiçbir şüphe yoktur. Bütün bunlar, Tevrat'ın tahrif edildiği, değiştirildiği ve yalan-yanlış bilgilerle doldurulduğu hususuyla alakalı apaçık delillerdir.

[1089] Durum böyle olunca, akıl sahibi bir kimsenin nazarında, yalan, uydurulmuş ve iftira edilmiş şeylerin nakli ile ne şeriatın tashihi ne bir mûcizenin nakli ne de peygamberliğin ispatı elbette mümkün değildir. Bunda şüphe yoktur.

[1090] Nitekim biz şöyle demiştik ya da diyoruz: "Yahudilerin nakli yanlış, hastalıklı ve özürlü (medhûl)dür. Çünkü bu nakil, aşağılanan sınanan, alay konusu olan, tuğla işinde çalışan, doğum anında erkek çocukları boğazlanan, başıboş bir köpeğin ve serbest bırakılmış bir merkebin sabredemeyeceği bir halden kendilerini, hizmetçilerine buyurmaya, kendileri ve çocuklarının güvenliğinden emin olmaya, izzete, rahata, âfiyete ve mal sahibi olmaya sevkeden kişiye tâbi olan bir kavme dönüp varmaktadır. Böylesi bir durumda kurtarılanın, kurtarıcının kendisinden istediği her şeye şahitlik etmesi inkâr edilemez. Bütün bunlara rağmen İsrâiloğullarını bu (zelil) durumdan çıkarıp bir diğer hale (izzet ve refaha) götüren Mûsâ'ya (a.s.) bağlı oldukları ve ona itaat ettikleri hususu, uydurulmuş, zayıf ve zorlama bir durumdur.

[١٠٨٨] ومثل قوله في هذه السورة: أنه تعالى حملهم على منكبيه. ومثل قوله: أنه قسم الأجناس من بني آدم وجعل قسمة الأجناس على حساب بني إسرائيل وجعلهم سهمه. فهذا كذب ظاهر، حاش لله منه. لأن أولاد بني إسرائيل اثني عشر. فعلى هذا يجب أن يكون أجناس بني آدم اثني عشر وليس الأمر كذلك. فإن كان عني من تناسل من بني إسرائيل فلكذب حينئذ أشنع وأبشع لأن عددهم لا يستقر على قدر واحد بل كل يوم يزيدون وينقصون بالولادة والموت، هذا ما لا شك فيه. فكل هذه براهين واضحة بأنها محرفة مبدلة مكذوبة.

[١٠٨٩] فإذ هي كذلك فلا يجوز ألبتة في عقل أحد أن يشهد في تصحيح شريعة ولا في نقل معجزة ولا في إثبات نبوة بنقل مكذوب مفتري موضوع هذا ما لا شك فيه.

[١٠٩٠] وقد قلنا أو نقول: إن نقل اليهود فاسد مدخول لأنه راجع إلى قوم أتبعوا من أخرجهم من الذل والبلاء والسخرة، والخدمة في عمل الطوب وذبح أولادهم عند الولادة، ومن حال لا يصبر عليها كلب مطلق ولا حمار مسيب إلى العز، والراحة والعافية والتملك للأموال وأن يكونوا آمرين مخدومين آمنين على أولادهم وأنفسهم. ولا ينكر في مثل هذا الحال أن يشهد المخلص للمخلص بكل ما يريد منه. ومع هذا كله فإن اتباعهم لموسى عليه السلام الذي أخرجهم من تلك الحالة إلى هذه الأخرى، وطاعتهم له كانت مدخولة ضعيفة مضطربة.

[1091] Onların Tevrat'ının metninde şöyle denilmektedir: İsrâiloğulları buzağıyı yaptıklarında, "Bu, kendilerini Mısır'dan kurtaran Mûsâ'nın (a.s.) ilâhıdır." diye seslendiler. Başka bir defasında İsrâiloğulları Mûsâ'yı öldürmek istediler ve şöyle bağrıştılar: "Bize, bir komutan seç ve Mısır'a dönelim." Bütün bunlarla birlikte onların "Sihirbazlar, Mûsâ'nın yaptıklarının pek çoğunu yaptılar." şeklindeki sözleri, (Mûsâ'nın mûcizelerinin) tamamının bilinen bir sanatla yapılmasının mümkün olduğunun beyanıdır. Bu konuda bu kadarı yeterlidir.

[1092] Yahudiler, kendileri dışında başka bir milletin Mûsâ'ya (a.s.) tâbi olmadığını ve yine kendileri dışında bir topluluğun onlara bir mûcize nakletmediğini -tek bir kişinin muhalefeti olmaksızın- kabul etmiştir.

[1093] Hıristiyanlara gelince, onlar Mûsâ'nın peygamberliğini ve mûcizelerini yahudilerden aldılar. Mecûsîler, Fârisîler, Sâbiîler, Süryânîler, Maniler (Maniheizm), Sümenîler, Brahmânlar, Hintliler, Çinliler ve Türkler gibi diğer milletlere ve dinlere gelince, bunların (Mûsâ'dan bir şey nakletmeleri) söz konusu değildir. Yeryüzünde Mûsâ'nın (a.s.) nübüvvetini ve ellerindeki Tevrat'ı tasdik edecek yahudilerden -ve hıristiyanlar gibi onlardan bir şube sayılan kimselerden- başkası yoktu.

[1094] Biz müslümanlara gelince, şüphesiz ki bizler, Mûsâ'nın, Hârûn'un, Dâvûd'un, Süleymân'ın, İlyâs'ın ve Yûşa'nın (a.s.) peygamberliklerini kabul ederiz, bu şekilde tasdik eder ve onlara iman ederiz. Hz. Muhammed'i (s.a.) haber veren Mûsâ, Allah Elçisi'nin (s.a.) söz konusu kimselerin nübüvvetlerinin sıhhatini ve mûcizelerini haber vermesinden dolayı peygamberdir. Şayet Hz. Peygamber'in (s.a.) bu şekilde haber vermesi olmasa idi, bize göre onlar peygamber olamazlardı. Nitekim Şamuel, Îrâs, Hadas, Hakay, Habakun, Addû, Yoel, Amus, Ubdiya, Mishâ, Nahum, Safina, Melâhî ve yahudilerin peygamberliklerini kabul ettiği diğer kimseler böyledir. (Yani Hz. Muhammed (s.a.), onların peygamber olduğunu haber vermediğinden dolayı biz söz konusu kimseleri peygamber olarak kabul etmeyiz.) Onların kendilerine ait peygamberlerin nübüvvetlerini nakletme yolları arasında bir fark yoktur. Bizler, bu konuyla alakalı yahudilerin nakillerini tasdik etmeyiz.

[١٠٩١] وقد ذكر في نص توراتهم: أنهم إذ عملوا العجل نادوا هذا إله موسى الذي يخلصهم من مصر. ومرة أخرى أرادوا قتله، وتصايحوا: قدم على أنفسنا قائدًا ونرجع إلى مصر. ومع هذا كله قولهم: إن السحرة عملوا مثل كثير مما عمل موسى. وأن كل ذلك بيان ممكن بصناعة معروفة، وفي هذا كفاية.

[١٠٩٢] وهم مقرون بلا خلاف من أحد منهم: أنه لم يتتبع موسى في أمة سواهم، ولا نقلت لهم معجزة وطائفة غيرهم.

[١٠٩٣] وأما النصارى، فمنهم أخذوا نبوة موسى ومعجزاته. وأما سائر الأمم والملل والمجوس والفرس والصابئين والسريانيين والمانية والسمنية والبراهمة والهند والصين والترك فلا أصلاً. ولا على أديم الأرض مصدق بنبوة موسى وبالتوراة التي بأيديهم وإلا هم ومن هو شعبة منهم كالنصارى.

[١٠٩٤] وأما نحن المسلمين فإنما قبلنا نبوة موسى وهارون وداود وسليمان إلياس واليسع عليهم السلام، وصدقنا بذلك وآمنا بهم، وأن موسى الذي أنذر بمحمد صلى الله عليه وسلم لإخبار رسول الله صلى الله عليه وسلم بصحة نبوتهم، ومعجزاتهم فقط. ولولا إخباره عليه السلام بذلك ما كانوا عندنا إلا كشموال وإيراث وحداث وحقاي وحبقون وعدوا ويؤال وعاموص وعوبديا وميسخا وناحوم وصفينا وملاخي وسائر من تقر اليهود بنبوتهم كإقرارهم بنبوة موسى سواء بسواء. ولا فرق بين طرق نقلهم لنبوة لجميعهم، ونحن لا نصدق نقل اليهود في شيء من ذلك.

Bilakis şöyle deriz: Şüphesiz Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulları içinde nebîleri vardır. Nitekim yüce Allah, doğru sözlü, güvenilir Elçisi'nin lisânı üzere indirdiği kitabında bu şekilde haber vermiştir. Biz, söz konusu kimselerden, isimleri bize bildirilenlerin nübüvvetlerini kesin olarak onaylarız. Hz. Muhammed'in (s.a.) isimlerini bize bildirmediği kimseler hakkında, "Azîz ve celîl olan Allah en iyi bilendir. Eğer onlar nebîler iseler, biz onlara inanırız. Eğer onlar peygamber değiller ise, bu durumda onlara inanmayız." deriz. Biz Allah'a, kitaplarına ve elçilerine iman ettik. Allah'ın elçilerinden hiçbirini bir diğerden ayırt etmeyiz.

[1095] Aynı şekilde Sâlih'in, Hûd'un, Şuayb'ın ve İsmâil'in (a.s.) peygamberliklerini kabul ederiz ve onların kesin olarak Allah'ın elçileri olduklarını onaylarız. Yahudilerin, onların (yani Sâlih'in, Hûd'un, Şuayb'ın ve İsmâil'in) peygamberliklerini inkâr etmelerini ve onları tanımamalarını umursamayız. Çünkü doğru sözlü olan Hz. Muhammed (s.a.), onların elçiliklerine şahitlik etmiştir.

[1096] Tevrat'a gelince, onu kati suretle kabul etmeyiz. Çünkü biz, Allah Teâlâ'nın Mûsâ (a.s.) ve ashâbına inzâl ettiği hak olan Tevrat'ı kabul ederiz. Zira yüce Allah, doğru sözlü olan Elçisi'nin lisânıyla konuşmak suretiyle kitabında bu durumu bize haber vermiştir. Bizler, ellerinde olan bu kitabın metninin Tevrat olmadığını kesin olarak kabul ederiz. Bilakis (gerçek Tevrat'ın) büyük bir kısmı tahrif edilmiş ve değiştirilmiştir. Onlar, ellerindeki bu kitabı kabul ediyorlar ve bizim iman ettiğimiz Tevrat'ı da tanımıyorlar. Aynı şekilde yahudilerin günümüzde üzerinde oldukları şeriatlerini de tasdik etmeyiz. Bilakis bu şeriatin tahrif edildiğine, değiştirildiğine ve uydurulduğuna kesin olarak inanırız. Onlar, Muhammed'i (s.a.), elçiliğini ve ashâbını müjdeleyen Mûsâ'ya da iman etmezler.

[1097] Biliniz ki biz, ne onların dinlerine ait ve üzerinde oldukları herhangi bir şeyi ne ellerindeki kitaptan bir şeyi ne de zikrettikleri peygamberi tasdikte onlara uyarız. Bunun nedeni açıkladığımız üzere nakilllerinin tutarsızlığı, yalanın açıklığı ve (Tevrat'a sonradan giren bilgilerin) yaygınlığından ileri gelmektedir.

بل نقول: إنه قد كان لله تعالى أنبياء في بني إسرائيل أخبر بذلك الله تعالى في كتابه المنزل على نبيه الصادق المرسل. فنحن نقطع بنبوة من سمي لنا منهم ونقول في هؤلاء الذين لم يسم لنا محمد صلى الله عليه وسلم أسماءهم: الله عز وجل أعلم إن كانوا أنبياء فنحن نؤمن بهم، وإن لم يكونوا أنبياء فلسنا نؤمن بهم. آمنًا بالله، وكتبه ورسله لا نفرق بين أحد من رسله.

[١٠٩٥] وهكذا نقر بنبوة صالح وهود وشعيب وإسماعيل وبأنهم رسل الله يقينًا، ولا نبالي بإنكار اليهود لنبوتهم، ولا بجهلهم بهم. لأن الصادق عليه السلام شهد برسالتهم.

[١٠٩٦] وأما التوراة فما وافقنا قط عليها، لأننا نحن نقر بتوراة حق أنزلها الله تعالى على موسى عليه السلام وأصحابه، لأنه تعالى أخبرنا بذلك في كتابه الناطق على لسان رسول الله صلى الله عليه وسلم الصادق، ونقطع بأنها ليست هذه التي بأيديهم بنصها. بل حرف كثير منهم وبدل، وهم يقرون بهذه التي بأيديهم، ولا يعرفون التي نؤمن نحن بها، وكذلك لا نصدق بشريعتهم التي هم عليها الآن. بل نقطع بأنها محرفة مبدلة مكذوبة وهم لا يؤمنون بموسى الذي بشر بمحمد صلى الله عليه وسلم وبرسالته وبأصحابه.

[١٠٩٧] فاعلموا أننا لم نوافقهم قط على التصديق بشيء من دينهم، ولا مما هم عليه. ولا مما بأيديهم من الكتاب، ولا بالنبي الذي يذكرونه لما قد أوضحناه من فساد نقلهم، ووضوح الكذب فيه، وعموم الدواخل فيه.

[Yahudilerin Diğer Kitaplarındaki Tutarsızlıklar]

[1098] Ebû Muhammed şöyle dedi: İnşallah (burada) onların peygamberlere izâfe ettikleri diğer kitaplarında geçen daha önce Tevratlarında zikrettiğimiz tutarsızlıklardan bahsedeceğiz. Onların Tevrat'ı istismar etmeleri ve onunla çevirdikleri entrikaların, diğer peygamberlerin kitaplarıyla çevirdikleri entrikalardan daha yoğun ve daha çok olduğu hususunda ihtilaf yoktur.

[1099] Yûşa' kitabına gelirsek, bu kitapta yahudilerin sonradan gelen bazı (âlimlerinin) kendilerine bir tarih uydurdukları hususunda kesin deliller vardır. Halbuki Yûşa' bu kitabı asla yazmamış, onu bildirmemiş ve bu kitap kendisine indirilmemiştir. Yûşa' kitabındaki şu ifadeler bu (tutarsız ibarelerden) biridir: "Bu durum, Süleymân b. Dâvûd'un Beyt-i Makdis'i orada inşa ettiği Beyus'un kralı Dusrak'a varınca, zikrettiği işi yaptı."

[1100] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yûşa'nın Süleymân'ın Beyt-i Makdis'i inşa ettiğini haber vermesi imkânsız şeylerdendir. Zira Yûşa', Süleymân'dan yaklaşık altı yüz sene önce yaşamıştır. Bu ifade, mezkûr Yûşa' kitabında, (önceden) bildirme siyakıyla gelmiş değildir. Bilâkis onların da bir itirazı olmaksızın geçmiş bir şeyi haber verme siyakıyla gelmişir.

[1101] Yûşa' kitabında çok çirkin bir hikâye vardır: "Uhâr b. Kermi b. Sezân b. Şîle b. Yahuza b. Ya'kûb (a.s.), ganimet mallarının içinden güzel bir kaftan, elli miskâl altın ve iki yüz dirhem gümüş alıp gizlemişti.[412] Bunun üzerine Yûşa', onun, oğullarının ve kızlarının ölünceye kadar taşlanmasını ve hayvanlarının tamamının ateşte yakılmasını emretti." Bir peygamberin bu şekilde hüküm vermesinden Allah'a sığınırız. Buna göre Yûşa', Tevrat'ta zikredilen "Baba, oğlunun günahından dolayı, oğul da babasının günahından dolayı öldürülemez." şeklindeki ifadeye rağmen, babalarının günahı sebebiyle hiçbir günah işlememiş zürriyetinden kimseleri en ağır bir şekilde cezalandırıyor.

[١٠٩٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ونذكر إن شاء الله تعالى طرفًا مما في سائر الكتب التي عندهم التي يضيفونها إلى الأنبياء عليهم السلام من الفساد كالذي ذكرنا في توراتهم. ولا خلاف في أن اهتبالهم بالتوراة كان أشد وأكثر أضعاف مضاعفة من اهتبالهم بسائر كتب أنبيائهم.

[١٠٩٩] أما كتاب يوشع فإن فيه براهين قاطعة بأنه أيضًا تاريخ ألفه لهم بعض متأخريهم بيقين، وأن يوشع لم يكتبه قط، ولا عرفه ولا أنزل عليه. فمن ذلك أن فيه نصًا: فلما انتهى ذلك إلى دوسراق ملك بيوس التي بنى فيها سليمان بن داود بيت المقدس فعل أمرًا ذكره.

[١١٠٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ومن المحال الممتنع أن يخبر يوشع أن سليمان بنى بيت المقدس ويوشع قبل سليمان بنحو ستمائة سنة. ولم يأت هذا النص في كتاب يوشع المذكور على سبيل الإنذار أصلاً. إنما مساقه بلا خلاف منهم مساق الإخبار عما قد مضى.

[١١٠١] وفيه قصة بشيعة جدًا وهي أن عخار بن كرمي بن شذان بن شيلة بن يهوذا بن يعقوب عليه السلام غل من المغنم خيطًا أرجوانًا، وحق ذهب فيه خمسون مثقالاً، ومائتا درهم فضة فأمر يوشع برجمه، ورجم بنيه، ورجم بناته حتى يموتوا كلهم بالحجارة. وأمر بإحراق مواشيه كلها. وحاش لله أن يحكم نبي بهذا الحكم فيعاقب بأغلظ العقوبة من لا ذنب له من ذرية لم تجن شيئًا بجناية أبيهم مع أن نص التوراة: لا يقتل الأب بذنب الابن ولا الابن بذنب الأب.

[1102] Zorunlu olarak onların Yûşa'nın bu hükmü neshettiğini söylemeleri gerekir. Böylece onlar, bir nebînin kendisinden önceki nebîye ait şeriatı neshettiğini kabul ettiler. Mûsâ'nın şeriatı için de böyledir. Ya da onlar, Yûşa'ya zulmü ve Allah'ın emrine muhalefet etmeyi nispet ediyorlar. Böylece onlar, Yûşa'yı, Allah'ın emrine isyan eden ve onun hükmünü değiştiren bir zâlim yapıyorlar. Burada, onlardan seçilmiş kimseye ait bir pay yoktur. Tevfik ve başarı Allah'ın yardımıyladır.

[1103] Yine Yûşa' kitabında şöyle bir husus vardır: "İsrâiloğullarından Arz-ı Mukaddes'e giren herkes sünnetliydi. Bunların içinde elli dokuz ve daha aşağı yaşta olan erkekler vardı. Nitekim Mûsâ (a.s.), Mısır'dan çıktıktan sonra doğan erkek çocuklarından hiçbirini sünnet etmemişti."[413] Halbuki yüce Allah, -onların kabul ettikleri üzere- sünnet konusunda çok katı davranmış ve: "Her kim doğduğu haftanın içinde sünnet olmazsa, onu milletinden uzaklaştırınız." yani öldürünüz, diye buyurmuştu. Mûsâ, nasıl olur da kesinlik kazanmış bu şeriatı ihlal eder? Ve sonrasında Yûşa', Mûsâ'nın ölümünden bir müddet sonra onların tamamını sünnet etmiş olur?

[1104] Yahudi âlimlerinden birisini bu şekilde ayıpladım, bunun üzerine bana şöyle dedi: "Onlar, başıboş ve göçebe bir halde çölde idiler." Ona şöyle dedim: "Ne olmuş? Sizin anlattığınız gibi değil, zira onlar belli bir mekânda uzunca bir süre kaldı. Nitekim onların iddiasına göre Yûşa' kitabında şöyle ifade edilmiştir: "Yûşa', savaşa başlamadan önce Ürdün'e geçip, çok dar bir zamanda, onları sünnet etti." Onların tamamını işte o zaman sünnet etmişti. Öyle ki bunlar, olgunluk çağına girmiş erkekler ve gençlerdi. (Görülüyor ki) onlar, sünneti terk etmişlerdi. Zira çocukken sünnet edilmelerinde bir problem yoktu. Anneleri onları sünnet edilmeksizin taşıdığı gibi sünnetli olarak da taşıyabilirdi. Bu ikisi arasında bir fark yoktur. Bunun üzerine o yahudi, mağlup bir şekilde sustu.

[1105] Zebûr diye isimlendirdikleri kitaba gelince, birinci mezmûrda: "Rab, bana: 'Sen benim oğlumsun, bugün ben sana baba oldum.' dedi."[414]

[١١٠٢] فلا بد ضرورة من أن يقولوا نسخ يوشع هذا الحكم فيثبتوا النسخ من نبي لشريعة نبي قبله، وفي شريعة موسى أيضًا أو ينسبوا الظلم وخلاف أمر الله إلى يوشع فيجعلوه ظالمًا عاصيًا لله مبدلاً لأحكامه، وما فيها حظ المختار منهم، وبالله تعالى التوفيق.

[١١٠٣] وفيه: أن كل من دخل من بني إسرائيل الأرض المقدسة، فإنهم كانوا مختونين، وفيه أبناء تسعة وخمسين عامًا وأقل، وأن موسى عليه السلام لم يختن ممن ولد بعد خروجه من مصر أحدًا، هذا مع إقرارهم أن الله تعالى شدد في الختان. وقال: من لم يختتن في يوم أسبوع ولادته فلتنف نفسه من أمته بمعنى: فليقتل. فكيف يضيع موسى هذه الشريعة الوكيدة؟ حتى يختنهم كلهم يوشع بعد موت موسى بدهر؟

[١١٠٤] ولقد فضحت بهذا وجه بعض علمائهم. فقال لي: كانوا في التيه في حل وارتحال، فقلت له: فكان ماذا؟ فكيف وليس كما تقولون؟ بل كانوا يقون المدة الطويلة في مكان واحد. وفي نص كتاب يوشع بزعمكم: أنه إنما ختنهم إذ جازوا الأردن قبل الشروع في الحرب، وفي أضيق وقت، وختنهم كلهم حينئذ، وهم رجال كهول، وشبان، وتركوا الختان إذ لا مؤنة في ختانهم أطفالًا تحمله أمه مختونًا كما تحمله غير مختون، ولا فرق، فسكت منقطعًا.

[١١٠٥] وأما الكتاب الذي يسمونه الزبور: ففي المزمور الأول منه: قال لي الرب: أنت ابني أنا اليوم ولدتك.

[1106] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yahudiler, bu konuda, hıristiyanları ne ile eleştiriyorlar? Gece gündüze ne kadar benziyor?

[1107] Yine Zebûr'da "Sizler, Tanrı'nın oğullarısınız. Sizin tamamınız Yüce olanın çocuklarıdır." denilmektedir.[415] Şüphesiz bu, öncekinden ve hıristiyanların nezdinde olan şeyden daha çirkin ve kötüdür.

[1108] Kırk dördüncü mezmûrda şöyle denilmektedir: "Ey Tanrı, tahtın sonsuzluklar boyunca dünyadadır. Adaletle hükmedersin, kralına hükmedersin. Doğruluğu (salah) sever, kötülükten nefret edersin. Bunun için senin Tanrın, sevinç yağıyla arkadaşlarının arasında seni meshetti (yağladı)."[416]

[1109] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu dâimî bir çirkinlik, zamanın musibeti ve öldürücü bir darbedir. Yüce Allah'tan başka bir ilâhın varlığının ispatıdır. Öyle ki bu ilâh, lütufta bulunarak onu yağla meshetmiş, doğruluğa olan sevgisinden dolayı onu mükâfatlandırmıştır. Ve yüce Allah'ın ortaklarının (arkadaşlarının) olduğunu kabul etmiştir. İşte bu, zahmetsiz bir şekilde hıristiyanların dinidir. Yahudilere göre Allah'ın dışında bir ilâhın varlığının ispatı -Allah'ın izniyle biraz sonra zikredeceğimiz üzere- açıkça ortaya çıkmıştır. Bu ifadelerden biraz sonra Allah Teâlâ şöyle hitap ediyor: "Hanımın, altından yapılmış saç bağı olduğu halde senin sağ tarafında durdu. Ey (Kral) kızı! Dinle, kulak ver ve bak. Ailene ve babanın evine yakın ol. (Halkını, baba evini unut). Kral sana âşık oldu. O, Allah olan efendidir. Gönüllü olarak ona secde et."[417]

[1110] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Mâşallah. Biz (Tanrı'nın) çocukları olduğu iddiasını reddederken onlar bize eş ve kız kardeşler getirdiler. Allah'ı tenzih ederiz. Biz, yahudilerin hıristiyanlardan bir üstünlüklerinin olduğunu asla kabul etmeyiz. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1111] Mezmûrun yüz yedinci sözünde şöyle denilmektedir: "Rab Rabbim'e dedi ki ben düşmanlarını ayaklarının altına serinceye dek, sağımda otur."[418]

[١١٠٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فأي شيء تنكرونه على النصارى في هذا الباب؟ ما أشبه الليلة بالبارحة!

[١١٠٧] وفيه أيضًا: أنتم بنو الله، وبنو العلي كلكم. وهذه أطم من التي قبلها. ومثل ما عند النصارى أو أنتن.

[١١٠٨] وفيه في المزمور الرابع والأربعين منه: عرشك يا الله في العالم وفي الأبد، قضيت العدل، قضيت ملكك، أحببت الصلاح، وأبغضت المكروه، من أجل ذلك دهنك إلهك بزيت القرح بين أشراكك.

[١١٠٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذه سوءة الأبد، ومضيعة الدهر، وقاصمة الظهر، وإثبات إله آخر على الله تعالى دهنه بالزيت إكرامًا له، ومجازاة له على محبته الصلاح، وإثبات أشراك لله تعالى، وهذا دين النصارى بلا مؤنة. ولكن إثبات إله دون الله وقد ظهر عند اليهود هذا علانية على ما نذكر بعد إن شاء الله تعالى. وبعده بيسير يخاطب الله تعالى: وقفت زوجتك عن يمينك وعقاصها من ذهب، أيتها الإبنة: اسمعي وميلي بأذنيك وأبصري وآنسي عشيرتك وبيت أبيك فيهواك الملك وهو الرب والله فاسجدي له طوعًا.

[١١١٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ما شاء الله كان. أنكرنا الأولاد فأتونا بالزوجة، والأختان! تبارك الله، فما نرى لهم على النصارى فضلًا أصلًا، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١١١١] وفيه في المزمور الموفي مائة وسبعًا: قال الرب لربي: اقعد على يميني حتى أجعل أعدائك كرسي قدميك.

[1112] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu (ifadeler), küfür ve cinnet açısından önceki gibidir: Rabb'in fevkinde başka bir Rab ve Rabb'in sağ tarafında oturan başka bir Rab, Rabb'e hükmeden başka bir Rab! Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1113] Seksen altıncı mezmûrda şunlar vardır: Rûhulkudüs, Sahyûn'a [Siyon] şöyle der: Şu adam da orada doğmuş şu adam da denecek. O, Yüce olan Rabb'in tesis ettiğidir. Öyle ki Rab, onu, milletin iç yüzünün araştırıldığı bir zamanda yarattı."[419]

[1114] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu, yahudilerin (itikadları sebebiyle) kötüledikleri hıristiyanların dinidir ki Allah (burada) Sahyûn'u çocuk edinmiştir. Şayet bundan dolayı dağlar yere geçmiş, yıkılmış olsa idi, şaşılacak bir durum olmazdı.

[1115] Yetmiş yedinci mezmûrda şunlar vardır: "Rab, uykusundan uyanan bir kimse gibi ayağa kalktı, tıpkı Ceriş'in kalkışı gibi, şarabın tesiriyle sendeleyen bir cebbâr gibi."[420] Yine aynı yerde "Gücü, Ceriş'in gücü gibi olan Rabbinizden sakınınız." denilmiştir.

[1116] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Ne (bu) topluca ahmaklık, ne de aptalca yapılan inkâr hususunda bu fiilin bir benzeri duyulmuştur. Bir yerde Tanrı'yı uykusundan uyanan bir kimseye benzetiyor. Biliriz ki insanın uykudan uyandığı andaki halinden daha tembel, gerinmeye (esnemeye) daha muhtaç ve hareketi bakımından da daha ağır bir hali yoktur.

[1117] Bir yerde de Tanrı'yı sarhoş bir zorbaya benzetiyor! Bir kimsenin sarhoş olduğu andaki hali kadar perişan/sefil, gözleri bulanık/ağır, nefesi pis ve başı ağrılı bir hali yoktur.

[1118] Başka bir defasında da Tanrı Ceriş'e benzetiliyor. Ceriş nedir? Allah'a yemin olsun ki Ceriş, başının ortasında bir boynuzu olan öküzden başka bir şey değildir. Böyle bir âfetten Allah'ı tenzih ederiz. Öyle ki buna inanan bir kimse aklı başına gelinceye kadar kırbaçlanmayı hak etmiştir. Ya da tamamıyla aptallaşıp insanları taşa tutana ve hitap ondan düşene dek kırbaçlanmayı haketmiştir, belâdan Allah'a sığınınız.

[١١١٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا كالذي قبله في الجنون والكفر، ورب فوق رب، ورب يقعد عن يمين رب، ورب يحكم على رب، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١١١٣] وفيه في المزمور السادس والثمانين منه: يقول روح القدس لصهيون: يقال رجل، ورجل ولد فيها، وهو الذي أسسها الرب العلي الذي خلقها عند مكتنه الأمة.

[١١١٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا دين النصارى الذي يشنعون به عليهم من أن الله ولد صهيون. لو انهدمت الجبال من هذا ما كان عجبًا.

[١١١٥] وفيه في المزمور السابع والسبعين منه: الرب قام كالمنتبه من نومه كالجبار الذي يقربه أثر الخمار كما يقوم الجريش، وفيه: اتقوا ربكم الذي قوته كقوة الجريش.

[١١١٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ما سمع في الحمق اللفيف، ولا في الكفر السخيف بمثل هذا الفعل.مرة يشبه قيام الله تعالى بالمنتبه من نومه، وقد علمنا أنه لا يكون المرء أكسل ولا أحوج إلى التمدد ولا أثقل حركة منه حين قيامه منه.

[١١١٧] ومرة يشبه بجبار ثمل، وما عهد للمرء وقت يكون فيه أنكد ولا أثقل عين ولا أخبث نفسًا ولا آلم صداعًا ولا أضعف عويلًا منه في حان الخمار.

[١١١٨] ومرة يمثله بالجريش، وما الجريش والله ما هو إلا ثور من الثيران بقرن في وسط رأسه. حاش لله من هذه النحوس التي حق من يؤمن بها السوط حتى يعتدل دماغه أو يحمق بالكل ويقذف الناس بالحجارة ويسقط عنه الخطاب، ونعوذ بالله من البلاء.

[1119] Seksen birinci mezmûrda şunlar vardır: “Tanrı, ilâhlar toplantısında (kurulunda) ayağa kalktı, onların ortasında yücelik sahibi olan Tanrı (hükmünü açıklayarak) durdu.”[421] Şüphesiz ki bu, tiksinti verici bir inkârla karışık bir ahmaklıktır; “Tanrılar toplantısı (kurulu), Tanrı’nın onların arasında ayağa kalkması, arkadaşlarının ortasında durması...” Mâşallah! (Şunların yaptıklarına bakın!) Dikkat ediniz! Şüphesiz ki bu anlayış, hıristiyanların sözünden daha çirkindir. Zira bu rezil aşağılık kimselere göre ilâhlar bir topluluk iken hıristiyanlara göre ilâhların sayısı sadece üç tanedir. Dalâlete düşmekten Allah’a sığınırız.

[1120] Seksen sekizinci mezmûrda şunlar vardır: “Tanrı’nın çocukları içinde O’na benzer olan kimdir?”[422] Bu ifadelerin sonrasında şöyle denilir: “Dâvûd, bana baba diye yalvardı. Ben de onu ilk oğlum kıldım.”[423] Daha sonrasında da “Dâvûd’un tahtı gökler durduğu sürece bâki kalacak.”[424] denilmektedir.

[1121] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu da öncekiler gibidir! Tanrılar, bir topluluk ve bir babanın evlatları oldular. Onların içinde bir tanesi var ki o, yahudilerin efendisidir ve onun benzeri onların içinde yoktur. Diğer ilâhlar ise, şüphesiz onlarda noksanlıklar vardır. Böyle bir anlayıştan Allah’ı tenzih ederiz. Bizler, sıhhatine ve kendisinde bulunan şeylerin doğruluğuna akılların şahitlik ettiği İslâm nimeti ve güvenilir tevhîd dini için yüce Allah’a çokça hamd ederiz. Bununla birlikte Dâvûd’un mülkünün ebedî olarak kalacağı hususundaki vaat yalandır.

[1122] Mezmûrda “İnsanlar ot gibidir, ruhları çıkınca (her şeyi) unuturlar; mekânlarını bilmezler ve bundan sonrasını anlayamazlar.” şeklinde mülhid dehrîlerin görüşlerine muvâfık sözler vardır.

[1123] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yahudilerin dini, (bu dehrî görüşlere) müthiş bir şekilde meyleder. Çünkü onların Tevrat’ında ne âhiret ne de ölümden sonra ceza veya mükâfat zikredilir ki bu da hiçbir zorlama olmaksızın Dehriyye mezhebinin inancıdır. Böylece yahudiler dehrî görüşleri, şüpheyi, teşbihi ve de dünyadaki bütün ahmaklıkları birleştirmişlerdir. Yüce Allah’ın, değiştirildiğine veya bâki bıraktığına dair yahudileri bilgilendirmediği hususlar sebebiyle Tevrat’ta olan (bilgiler), onların aleyhine bizim için bir delildir ve Peygamberimizin (s.a.) bir mûcizesidir.

[١١١٩] وفيه من المزمور الحادي والثمانين: قام الله في مجتمع الآلهة، وقف إله العزة في وسطهم يقضي. وهذه حماقة ممزوجة بكفر سمج مجتمع الآلهة، وقيام الله بينهم، ووقوفه في وسط أصحابه. ما شاء الله كان! ألا أن هذا أخبث من قول النصارى، لأن الآلهة عند النصارى من ثلاثة، وهم عند هؤلاء السفلة الأرذال جماعة، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١١٢٠] وفيه من المزمور الثامن والثمانين: من ذا يكون مثل الله في جميع بني الله؟ وبعده يقول: إن داود يدعوني والدًا وأنا جعلته بكر بني ،وبعده: إن عرش داود يبقى ملكه سرمدًا أبدًا.

[١١٢١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذه كالتي قبلها صارت الآلهة قبيلة وبني أب، وكان فيهم واحد هو سيدهم ليس فيهم مثله، والآخرون فيهم. نقص بلا شك، تعالى الله عن ذلك ونحمده كثيرًا على نعمة الإسلام ملة التوحيد الصادقة التي تشهد العقول بصحتها وصحة كل ما فيها، مع كذب الوعد في بقاء ملك داود سرمدًا.

[١١٢٢] وفيها مما يوافق قول الملحدين الدهرية: الناس كالعشب إذا خرجت أرواحهم نسوا، ولا يعلمون مكانهم، ولا يفهمون بعد ذلك.

[١١٢٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وإن دين اليهود ليميل إلى هذا ميلًا شديدًا لأنه ليس في توراتهم ذكر المعاد أصلًا ولا الجزاء بعد الموت. وهذا مذهب الدهرية بلا كلفة، فقد جمعوا الدهرية والشك والتشبيه وكل حمق في العالم على أن فيه بما لم يطلقهم الله على تبديله وإبقاءه حجة لنا عليهم ومعجزة لنبينا صلى الله عليه وسلم.

[1124] Altmış birinci mezmûrda şunlar vardır: "Araplar ve Sebeliler, Tanrı'ya mal götürüyorlar ve ona tâbi oluyorlar. Kan, ona aittir ve değeri onun yanındadır."[425] Bu, ancak bizim dinimizdeki diyetin sıfatıdır.

[1125] Yine mezmûrda şöyle denilmektedir: "O, şehirden çıkıyor." İşte bu Allah Resulü'nün (s.a.) (gelişine dair) açık bir uyarıdır.

[Süleymân'ın Kitapları]

[1126] Yahudilerin Süleymân'a (a.s.) izâfe ettikleri kitaplara gelince, bunlar üç tanedir:

[1127] Söz konusu kitapların ilki "Şarhesir" diye isimlendirilir. Bunun mânası "şiirlerin şiiri" şeklindedir. Gerçekte o, "Hevesü'l-ehvâs" yani çılgınlıklar çılgınlığı/fanteziler fantezisi demektir. Çünkü bu kitap, aklı ermeyen ahmak bir kimsenin sözüdür. Yahudilerden hiçbiri, onun (yani bu kitabı yazan kişinin) muradını bilmez. Nitekim o, bazen bir erkeği bazen bir kadını metheder; bazen aklı fesada uğramış çatlak bir kimseden gelen şeyler mesabesinde yapışkan salya ve tükrük gibi şeyler ortaya koyar. Onlardan (yahudilerden) bazılarının, bu sözleri kimyaya ait rumuzlar şeklinde düşündüklerini gördüm. Şüphesiz bu, son derece nükteli bir vesvesedir.

[1128] Süleymân'a (a.s.) izâfe edilen ikinci kitap, misaller mânasında "Misal" (mesel) diye isimlendirilir. Bu kitapta bir kısım öğütler vardır. Onda şöyle denilmektedir: "Allah, tâ başlangıçta hiçbir şeyi yaratmadan önce ben vardım. Yeryüzü ve yıldızlar var olmadan önce ezelde ben güvende idim. Ben doğduğumda, henüz yeryüzü ve ırmaklar yaratılmış değildi. Allah gökleri yarattığında ben hazırdım (oradaydım). Yıldızlara doğru bir sınır çizip onları düzenlediğinde, gökleri yücelere koyup sağlamlaştırdığında, suların kaynaklarını takdir ettiğinde, denizleri ufukla çevrelediğinde, sular buyruğundan öte geçmesinler diye denize sınır çizdiğinde, dünyanın temellerini pekiştirdiğinde, ben bunların tamamını hazırlayan kimse olarak O'nunla birlikte idim."[426]

[١١٢٤] وفي المزمور الحادي والستين منه: أن العرب وبني سبأ يؤدون إليه المال ويتبعونه، وأن الدم يكون له عنده ثمن. وهذه صفة الدية التي ليست إلا في ديننا.

[١١٢٥] وفيه أيضًا: ويظهر من المدينة هكذا نصًا وهذا إنذار بين برسول الله صلى الله عليه وسلم.

[١١٢٦] وأما الكتب التي يضيفونها إلى سليمان عليه السلام، فهي ثلاثة:

[١١٢٧] وأحدها يسمى شارهسيرثم معناه شعر الأشعار، وهو على الحقيقة هوس الأهواس لأنه كلام أحمق لا يعقل ولا يدري أحد منهم مراده إنما هو مرة يتغزل بمذكر ومرة يتغزل بمؤنث ومرة يأتي منه بلغم لزج بمنزلة ما يأتي به المصدوع والذي فسد دماغه. وقد رأيت بعضهم يذهب إلى أنه رموز على الكيمياء وهذا وسواس آخر ظريف.

[١١٢٨] والثاني يسمى مثلًا معناه الأمثال فيه مواعظ، وفيه أن قال: قبل أن يخلق الله شيئًا في البدء من الأبد: أنا صرت. ومن القديم قبل أن تكون الأرض وقبل أن تكون النجوم، أنا قد كنت استلمت وقد كنت ولدت وليس كان خلق الأرض بعد ولا الأنهار. وإذ خلق الله السموات قد كنت حاضرًا. وإذ كان يجعل للنجوم حدًا صحيحًا ويدق بها وكان يوثق السموات في العلو ويقدر عيون المياه. وإذ كان يحدق على البحر بتخمة ويجعل للمياه تخمًا لئلا تجاوز جوزها. وإذ كان يعلق أساسات الأرض أنا معه كنت مهيئًا للجميع.

[1129] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Sapıklıkta bundan daha ilerisi var mıdır? Bu ahmaklıklar mutedil bir kimseye izâfe edilebilir mi? Allah tarafından gönderilmiş bir peygambere nasıl izâfe edilir?[427] Bu ancak gerçek bir şirktir. Süleymân'ın (a.s.) böyle bir söz söylemesinden Allah'ı tenzih ederiz.

[1130] Allah'a yemin olsun ki mülhitler, aşırılıklarında ancak buna ve bunun benzerlerine gıpta etmişlerdir. Onlardan bir kısmının bunu, "Şüphesiz (burada) o, yüce Allah'ın ilmini murad etmiştir." şeklinde yorumladıklarını gördüm.

[1131] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Hayâsı olmayan bir kimse, hiçbir delili olmaksızın, her bir kelâmı nefsinin hoşuna gidecek şekle dönüştürmekten ve sözü, lügatte kullanımı mümkün olan doğru bir delil olmadan vazedildiği yerden alıp başka bir yere koymaktan âciz değildir.

[1132] Süleymân'a (a.s.) izâfe edilen üçüncü kitap, "Fuhles" diye isimlendirilir. Bunun mânası da "el-Cevâmi" yani "toplayanlar"dır. Bu kitapta Allah Teâlâ'ya hitaben şöyle denilmektedir: "Beni, senin milletine kral, oğullarına ve kızlarına hâkim olarak seç." Bu da önceki gibidir. Biz, Allah'ı kızlar ve oğullar sahibi olmaktan tenzih ederiz. Özellikle dinleri konusundaki inkârlarında, dünyaları hususundaki zaaflarında ve maddi ve manevi hallerindeki rezaletleri hususunda İsrâiloğulları gibi oğulları ve kızları olmasından Allah'a sığınırız.

[1133] "Hazakiya" kitabında Rab şöyle der: "Ben, Esavoğullarına karşı elimi uzatacağım, insanları ve hayvanları onların topraklarından uzaklaştıracağım, onları fakir kılacağım ve halkım İsrâiloğullarının eliyle onlardan intikam alacağım."[428]

[1134] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu, yalan olduğu kesin olarak ortaya çıkan bir vaatir. Çünkü İsrâiloğulları -kendi kitaplarının ifadesine göre- toplu halde helâk oldular ve Esavoğulları onların ülkesinde bâki kaldı. Bu hadisenin sonrasında Esavoğulları helâk oldular, yer üzerinde onlardan bilinen tek bir kimse kalmadı. Onların ülkeleri de müslümanların oldu. Söz konusu toprakların sakinleri de "Lahm" ve Araplardan diğerleridir. Böylece onların yeniden başlama zamanı için dua etmeleri anlamsızdır.

[١١٢٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فهل في الملحدة أكثر من هذا؟ وهل يضاف هذا الحمق إلى رجل معتدل؟ فكيف إلى نبي مرسل؟ وهل هذا الإشراك صحيح؟ وحاش لله أن يقول سليمان عليه السلام هذا الكلام.

[١١٣٠] تالله ما غبط أهل الإلحاد بإلحادهم إلا هذا ومثله. ورأيت بعضهم يخرج هذا على أنه إنما أراد علم الله تعالى.

[١١٣١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ولا يعجز من لا حياء له عن أن يقلب كل كلام إلى ما اشتهى بلا برهان وصرف الكلام عن موضعه ومعناه إلى معنى آخر لا يجوز إلا بدليل صحيح غير ممتنع المراد في اللغة.

[١١٣٢] والثالث يسمى قوهلث معناه الجوامع. فيه أن قال مخاطبًا لله تعالى: اخترني أميرًا إلى أمتك وحاكمًا على بنيك وبناتك. وهذا كالذي سلف، وحاش لله أن يكون له بنات وبنون، لا سيما مثل بني إسرائيل في كفرهم في دينهم وضعفهم في دنياهم ورذالتهم في أحوالهم النفسية والجسدية.

[١١٣٣] وفي كتاب حزقيا يقول السيد: سأمد يدي على بني عيسو وأذهب عن أرضهم الآدميين والأنعام وأفقرهم، وأنتقم منهم على يدي أمتي بني إسرائيل.

[١١٣٤] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا ميعاد قد ظهر كذبه يقينًا لأن بني إسرائيل قد بادوا جملة، وبنو عيسو باقون في بلادهم بنص كتبهم. ثم بعد ذلك باد بنو عيسو فما على أديم الأرض منهم أحد، يعرف أنه منهم، وصارت بلادهم للمسلمين. وسكانها لخم وغيرهم من العرب. وبطل بذلك أن يدعوا: أن هذا يكون في المستأنف.

[1135] Yeşeya [İşea] kitabında şöyle denilmektedir: "O, Tanrı'yı saçı ve sakalına ak düşmüş bir kimse olarak gördü." Bu açık bir teşbihtir. Bir peygamberi böyle konuşmaktan tenzih ederiz.

[1136] Yine aynı yerde şöyle denilmektedir: "Rab buyurdu ki hiç kimse bunun bir benzerini işitmedi! Başkasına çocuk dünyaya getirme gücü verdim, ama ben çocuk dünyaya getiremiyorum. Başkalarını oğullarla rızıklandıran ben olduğum halde nasıl olur da benim oğlum olmaz!"

[1137] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu söz, çocuk sahibi olma hususunda yüce Allah'ın kendi zatını yarattığı varlıklarla mukayese etmesi bakımından duyulabilecek en ahmakça sözdür. Bu sözlerin tamamı, Allah Teâlâ'ya ortak koşmaları, çocuk ve eş sahibi olduğunu izâfe etmeleri şeklindeki hıristiyanların sözlerinden çok daha çirkindir. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

[1138] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Biz, yahudilerin peygamberlere izâfe ettikleri kitaplarda var olanlardan, sadece onların çirkinliklerine ve kitaplarını değiştirdiklerine delâlet eden az bir kısmını yazdık. Ve şöyle dedik: Şüphesiz İsrâiloğulları, çevresi ihata edilmiş küçük bir ülkede idiler. Sonra, (bu kitaplarda var olan) herhangi bir şeyin, onların peygamberlerinden herhangi birine ulaştırılmasının nasıl mümkün olduğunu bilemiyoruz? Özellikle İsrâiloğullarının küfür dönemlerinde nebîler korkutulmuş ya da öldürülmüştü. Şüphe yok ki bu kitapların, onların günümüzde yapadurdukları duaları onlar için yazan kimselerin uydurması olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İsrâiloğullarının kabul ettikleri kanunlar (şeriat), onların mevcut olan din adamlarının yaptığı işlerdendir.[429] Böylece onların dinleri ortaya çıkmış, ibâdetlerini yaptıkları mekânlar (evler) yaygınlık kazanmıştır. Söz konusu evler, onların dinlerini öğrendikleri toplantı yerleri olmuştu ve âlimler her beldede bu kanunları onlara öğretiyorlardı.

[1139] Açıkladığımız üzere bu (ikinci dönem), onların tamamının seneler boyunca kâfir ve ümmî olarak yaşadığı, Beyt-i Makdis dışında asla kendilerine ait bir ibadethânenin bulunmadığı, yine kendilerine ait bir ilmin asla cem edilmediği, onlara herhangi bir şekilde eğitim veren bir âlimin ve kitaplarından herhangi bir hususu toplayan bir kimsenin bulunmadığı ilk devletleri zamanındaki hallerinden farklıdır. Âlemlerin Rabb'ine hamd olsun.

[١١٣٥] وفي كتاب لشعيا: أنه رأى الله عزوجل شيخًا أبيض الرأس واللحية، وهذا تشبيه حاشا لنبي أن يقوله.

[١١٣٦] وفيه قال الرب: من سمع قط مثل هذا! أنا أعطي غيري أن يلد، ولا ألد أنا؟ وأنا الذي أرزق غيري البنين أفأكون أنا بلا ابن؟

[١١٣٧] **قال أبومحمد رضي الله عنه:** هذا أطم ما سمع به أن يقيس الله عز وجل نفسه في كون البنين على خلقه، وكل هذا أشنع من قول النصارى في إضافة الشرك والولد والزوجة إلى الله تعالى، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١١٣٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** لم نكتب مما في الكتب التي يضيفونها إلى الأنبياء عليهم السلام إلا طرفًا يسيرًا دالًا على فضيحتها أيضًا وتبديلها، وقد قلنا: إنهم كانوا في بلد صغير محاط به ثم لا ندري كيف يمكنهم اتصال شيء من ذلك إلى نبي من أنبيائهم؟ لا سيما من لم يكن إلا في أيام كفرهم مخافًا ومقتولًا. فصح بلا شك أنها من توليد من عمل لهم الصلوات التي هم عليها والشرائع التي يقرون أنها من عمل أحبارهم في دولتهم الثانية. إذ ظهر دينهم وانتشرت بيوت عبادتهم فصارت لهم مجامع يتعلمون فيها دينهم وعلماء يعلمونهم في كل بلد.

[١١٣٩] بخلاف ما أوضحنا أنهم كانوا عليه أيام دولتهم الأولى، من كونهم كلهم كفارًا مئتين من السنين، وكونهم لا مسجد لهم أصلًا إلا بيت المقدس، ولا مجمع بعلم لهم أصلًا، ولا عالـمًا يعلمهم بوجه من الوجوه، ولا جامع لشيء من كتبهم، والحمد لله رب العالمين.

[1140] Şayet peygamberlerine ait kitaplardaki bütün tenâkuzları, yalan ve uydurmaları hikâye etmiş olsa idik, gerçekten bunlar çok fazla olurdu. Bu hususta ortaya koyduğumuz deliller yeterlidir.

[1141] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Söz konusu kitaplardaki saf ve katıksız yalanlar onlara açıklanmadan önce, Tevrat'ın ve peygamberlere izâfe edilen kitapların değiştirildiğinin iddia edilmesi üzerine onlardan bazıları itiraz etmiş ve şöyle demiştir: Yahudilerin devletleri zamanında ve bunun sonrasında da peygamberler vardı. Dolayısıyla söz konusu peygamberlerin bu kitaplardaki tebdili kabul etmeleri mümkün değildir.

[1142] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu görüşün cevabı: [1] Eğer bu kimse yahudi ise ona şöyle söylenir: Kitabınızda geçen birtakım şeyler hususunda yalan söylüyorsunuz. Şöyle ki kral Zerbail b. Saltiyal b. Sıdkiya ile birlikte Beyt'e aslâ bir nebî geri gelmemiştir. Yine onların kabulüne göre bu kral ile birlikte Beyt'te bir nebî de bulunmamıştır. Bu durum, Ezrâ el-Verrâk'ın İsrâiloğullarına kitaplarını yazmadan bir müddet önce olmuştu. İsrâiloğulları, "Zerbail" ile birlikte Beyt'e dönmeden önce onların peygamberlerinin sonuncusu olan "Danyâl" Bâbil topraklarında ölmüştü.

[1143] Süleymân'dan (a.s.) sonra İsrâiloğullarına peygamberlik yapan nebîlere gelince, açıkladığımız üzere onların tamamı ya ölümün en çirkin şekliyle katledilmiş veya korkutulmuş, dışlanmış, sürülmüş olup İsrâiloğullarından hiçbiri -gizlice olması hariç- söz konusu nebîlerden bir kelime bile işitmemiştir. Yahuzaoğulları veya özellikle Bünyâminoğullarından olan beş imanlı kral dönemini de bundan istisna etmek gerekir. Ancak bu kısa bir dönemdir, akabinde küfür zuhûr etmiş, Tevrat yakılmış ve peygamberler öldürülmüştür. Bu da işin sonudur. Devletlerinin yıkılıp gitmesi, bu hal üzere iken onları gelip buldu. Bunlara ilâveten her nebî, kendisinden önceki kitabı tashih etmek ile görevlendirilmiş değildir. Böylece aralarında peygamberlerin var olduğuna dair itirazlar genel olarak geçersiz olmuştur.

[١١٤٠] ولو تقصينا ما في كتب أنبيائهم من المناقضات والكذب لكثر ذلك جدًا. وفيما أوردناه كفاية.

[١١٤١] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وقد اعترض بعضهم فيما كان يدعي عليهم من تبديل التوراة، وكتبهم المضافة إلى الأنبياء قبل أن نبين لهم أعيان ما فيها من الكذب البحت. فقال: قد كان في مدة دولتهم أنبياء، وبعد دولتهم ومن المحال أن يقرأ أولئك الأنبياء على تبديلها.

[١١٤٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فجواب هذا القول أن يقال: إن كان يهوديًا كذبت ما في شيء من كتبكم أنه رجع إلى البيت مع زربائيل بن صيلئال بن صدقيا الملك بنبي أصلًا. ولا كان معه في البيت نبي بإقرارهم أصلًا. وكان ذلك قبل أن يكتبها لهم عزراء الوراق بدهر، وقبل رجوعهم إلى البيت مع زربائيل بن صيلئال مات دانيال آخر أنبيائهم في أرض بابل.

[١١٤٣] وأما الأنبياء الذين كانوا في بني إسرائيل بعد سليمان فكلهم كما بينا إما مقتول بأشنع القتل أو مخاف مطرود منفي لا يسمع منهم كلمة إلا خفية حاشا مدة الملوك المؤمنين الخمسة في بني يهوذا أو بني بنيامين خاصة. وذلك قليل تلاه ظهور الكفر وحرق الثوراة وقتل الأنبياء. وهو كان خاتمة الأمر، وعلى هذا الحال وافاهم انقراض دولتهم. وأيضًا، فليس كل نبي يبعث بتصحيح كتاب من قبله، فبطل اعتراضهم بكون الأنبياء فيهم جملة.

[1144] **[11]** Eğer o bir hıristiyan ise, bu durumda Mesih'i, Zekeriyyâ'yı ve Yahyâ'yı (a.s.) kabul eder. Ona şöyle denilir: Şüphesiz ki Mesih'in yanında Allah'ın indirdiği gibi, indirilmiş olan Tevrat ve inzâl buyrulan İncil vardı. Yüce Allah şöyle buyurdu: "*Ve Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i öğretecek. Allah, onu İsrâiloğullarına bir Peygamber olarak gönderecek.*"[430] Ancak şu kadar var ki Mûsâ'dan (a.s.) yapılan nakillerde ortaya çıkan problemlerden daha fazlası ve daha kötüsü Mesih'in göklere kaldırılmasından sonra kendisinden yapılan nakillerde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla dünyada Mesih (a.s.) ile birlikte olan bir topluluk asla olmamıştır. Mesih'e kadar ulaşabilen sadece beş kişi vardır. Bunlar da Matta, Batıra b. Nûna, Yuhanna b. Sebezay ve Yûsuf'un iki oğlu Ya'kûb ve Yahuza'dır. Bunlardan da sadece üç kişi nakilde bulunmuştur. Bunlar; Antakyalı bir tabib olan Luka, Hârûn'un neslinden gelen Markos ve Bünyâmin'in neslinden gelen Pavlos'tur. Onların tamamı da yalancıdır.

[1145] Bundan sonra inşallah açıklayacağımız üzere onların yalan söyledikleri hususu açıkça ortaya çıkmıştır. Din konusunda onların yalan söyledikleri ve insanları aldattıkları hususu doğru olmakla birlikte onların tamamı kitaplarının açıklamasına göre yahudi dinini izhar etmek ve "Sebt"i gerekli görmek suretiyle kendilerini gizlemişler ve gizlice "Teslis" inancına davet etmişlerdir. Bununla birlikte onlar, kendilerinden biri ele geçirildiğinde öldürülmesi açıktan talep edilen kimselerdi. Böylece İncil ve Tevrat, Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasıyla beraber tam anlamıyla hükümsüz kalmıştır, bâtıl olmuştur.

[1146] Bu cevap, Tevratları ve kitaplarındaki yalanların açıklanmasından önce, daha önce ortaya koyduğumuz hususları (bilmeye) muhtaçtır. Hiçbir çıkar yolun olmaması itibarıyla bu kitapların yalancılığının büyüklüğü açısından açıkladığımız şeylerden sonra artık onların itirazı düşmüştür. Çünkü kesin bir şekilde bâtıl olan bir hususu herhangi bir şey ebedîyen düzeltemez. Aynı şekilde kesin bir şekilde hak ve gerçek olan bir hususu da herhangi bir şey ebedî olarak ifsat edemez.

[١١٤٤] وإن كان نصرانيًا يقر بالمسيح وزكريا ويحيى عليهم السلام. قيل له: إن المسيح بلا شك كانت عنده التوراة المنزلة كما أنزلها الله تعالى، وكان عنده الإنجيل المنزل. قال الله تعالى: ﴿وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ ۞ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ﴾ إلا أنه عرض في النقل عنه بعد رفعه عارض أشد وأفحش من العارض في النقل إلى موسى عليه السلام. فلا كافة في العالم متصلة إلى المسيح عليه السلام أصلًا، والنقل إليه راجع إلى خمسة فقط. وهم متى وباطرة بن نونا ويوحنا بن سبذاي ويعقوب ويهوذا أبناء يوسف فقط. ثم لم ينقل عن هؤلاء إلا ثلاثة فقط. وهم: لوقا الطبيب الأنطاكي ومارقس الهاروني وبولس البنياميني. وهؤلاء كلهم كذابون، وقد وضح عليهم الكذب جهارًا على ما نوضحه بعد هذا إن شاء الله تعالى.

[١١٤٥] وكل هؤلاء مع ما صح من كذبهم وتدليسهم في الدين فإنما كانوا مستترين بإظهار دين اليهود، ولزوم السبت بنص كتبهم. ويدعون إلى التثليث سرًا، وكانوا مع ذلك مطلوبين حيث ما ظفروا بواحد منهم ظاهر قتل. فبطل الإنجيل والتوراة برفع المسيح عليه السلام بطلانًا كليًا.

[١١٤٦] وهذا الجواب إنما كان يحتاج إليه قبل أن يظهر من كذب توارتهم وكتبهم ما قد أظهرنا وأما بعد ما أوضحنا من عظيم كذب هذه الكتب بما لا حيلة فيه فاعتراضهم ساقط لأن يقين الباطل لا يصححه شيء أصلًا، كما أن يقين الحق لا يفسده شيء أبدًا.

[1147] Biliniz ki şimdi, geçersiz kılsın diye kesin bir hakikatın kendisiyle birlikte arzedildiği şey ya da tashih etsin diye kesin bir yalan olmaksızın arzedilen şey, hiç şüphesiz fitnedir, göz boyamadır, vehim salma ve fâsit bir tahayyüldür. Çünkü iki yakînî bilginin birbirine muhalif olarak bir bünyede bulunması elbette mümkün değildir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[1148] Eğer şöyle denilirse: Sizler Tevrat'ı ve İncil'i kabul ediyorsunuz ve içinde peygamberinizin sıfatlarına dair zikredilen bilgileri yahudi ve hıristiyanlara karşı delil getiriyorsunuz. Nitekim sizin peygamberiniz, namuslu bir kimsenin zinâsı hakkında Tevrat'taki recm kıssasını delil getirmiştir: Rivayet edildi ki Abdullah b. Selâm, Abdullah b. Surya'nın eline vurdu. Çünkü o, elini recm âyetinin üzerine koymuştu. [431] Rivayet edildi ki Hz. Peygamber (s.a.), Tevrat'ı aldı ve "Sende olan şeye iman ettim." diye buyurdu. Sizin kitabınızda şöyle buyrulmaktadır: *"De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz."*[432] *"De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun."*[433] *"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nûr vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebîler, onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler."*[434] *"İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fâsıkların ta kendileridir."*[435] *"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'an'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yiyeceklerdi."*[436] *"Ey kendilerine kitap verilenler! Yanınızda bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'an'a) iman edin..."*[437] *"Yanlarındaki Tevrat'ta Allah'ın hükmü dururken seni nasıl hakem yapıyorlar?"*[438]

[1149] Allah'ın yardımıyla şöyle deriz: Peygamberin (s.a.) "Sendekine iman ettim." sözü hariç, bunların tamamı haktır ve gerçektir. Çünkü bu söz bâtıldır, asla doğru değildir. Bunların tamamı, Tevrat ve İncil'in tebdil edildiğiyle alakalı görüşümüzle uyumludur. İnşallah şimdi apaçık delillerle açıklayacağımız üzere bunların hiçbirinde, yahudi ve hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'in indirildikleri gibi olduklarını iddia eden bir kimseyi destekleyen bir delil yoktur.

[١١٤٧] فاعلموا الآن أن ما عورض به الحق المتيقن ليبطل به أو عورض به دون الكذب المتيقن ليصحح به فإنما هو شغب وتمويه وإيهام وتخييل فاسد بلا شك. لأن يقينين لا يمكن ألبتة في البنية أن يتعارضا أبدًا، وبالله تعالى التوفيق.

[١١٤٨] فإن قيل: فإنكم تقرون بالتوراة والإنجيل، وتستشهدون على اليهود والنصارى بما فيها من ذكر صفات نبيكم، وقد استشهد نبيكم بنصها في قصة الراجم للزاني المحصن. وروي أن عبد الله بن سلام ضرب يد عبد الله بن صوريا إذ وضعها على آية الرجم. وروي أن النبي صلى الله عليه وسلم: أخذ التوراة، وقال آمنت بما فيك. وفي كتابكم: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُم مِن رَبِّكُمْ﴾ وفيه أيضًا: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ وفيه أيضًا: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِن كِتَابِ اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ﴾ وفيه: ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الإِنْجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ وَمَن لَّمْ يَحْكُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ وفيه: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم﴾ وفيه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ وفيه: ﴿وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرَاةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ﴾

[١١٤٩] قلنا، وبالله التوفيق: كل هذا حق حاشا قوله عليه السلام آمنت بما فيك. فإنه باطل لم يصح قط، وكله موافق لقولنا في التوراة والإنجيل بتبديلهما، وليس شيء منه حجة لمن ادعى أنهما بأيدي اليهود والنصارى كما أنزلا على ما نبين الآن إن شاء الله تعالى بالبرهان الواضح.

[1150] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Tevrat ve İncil'i kabul edişimize gelince, evet, öyle ise bu şekilde çarpıtmanızın mânası nedir? Biz, Tevrat'ı ve İncil'i asla inkâr etmeyiz, bilakis bunları kabul etmeyen bir kimseyi kâfir kabul ederiz. Ancak biz şöyle deriz: Allah Teâlâ, Tevrat'ı Mûsâ'ya (a.s.) hak üzere indirmiştir. Dâvûd'a (a.s.) Zebûr'u hak üzere indirmiştir. Îsâ'ya (a.s.) İncil'i hak üzere indirmiştir. İbrâhim'e ve Mûsâ'ya (a.s.) hak üzere sahîfeler indirmiştir. Yine Allah Teâlâ, isimlerini bildirmediği kitapları, isimlerini açıklamadığı peygamberlere hak üzere indirmiştir. Bunların tamamına iman ederiz. Allah Teâlâ şöyle buyurdu: *"İbrâhim'in ve Mûsâ'nın sahîfeleri."*[439], *"Şüphesiz bu (Kur'an'ın indirileceği) öncekilerin kitaplarında da vardı."*[440]

[1151] Şöyle deriz: İsrâiloğullarının kâfirleri Tevrat'ı ve Zebûr'u değiştirdiler; eklemeler yaptılar ve bazı âyetleri çıkardırlar. Allah Teâlâ, Tevrat'ın bir kısmını onların aleyhinde bir delil olsun diye dilediği gibi bâki bıraktı. *"O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar."*[441] *"O'nun hükmünü bozacak hiçbir kimse yoktur."*[442] Aynı şekilde hıristiyanların kâfirleri de İncil'i değiştirdiler; eklemeler yaptılar ve bazı âyetleri çıkardırlar. Allah Teâlâ, İncil'in bir kısmını onların aleyhinde bir delil olsun diye dilediği gibi bâki bıraktı. *"O, yaptığından dolayı sorgulanamaz fakat onlar sorgulanırlar."*[443] Böylece diğer peygamberlerin sahîfe ve kitapları silinip kaldırıldığı gibi, İsrâiloğullarının mezkûr kitaplarda değiştirdikleri şeyleri de Allah Teâlâ sildi ve kaldırdı. İşte bu bizim dediğimiz şeydir. Biz, Tevrat ve Zebûr'daki değişiklikler ve uydurmalar hakkında ortaya koyduğumuz hususların doğruluğunu gösteren delilleri açıkladık. Allah'ın yardım ve desteğiyle inşallah İncil'deki değişiklikler ve uydurmaları da açıklayacağız. Böylece bizim Tevrat, İncil ve Zebûr'u kabulümüzle alakalı olarak onların ileri sürdükleri çarpıtmalarının tutarsızlığı da ortaya çıktı. Bu şekilde onlar, değiştirilmiş ve yalanlarla doldurulmuş kitaplarından ellerindekini tashih hususunda bir fayda elde edemediler. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[١١٥٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: أما إقرارنا بالتوراة والإنجيل فنعم، وأي معنى لتمويهكم بهذا، ونحن لم ننكرهما قط بل نكفر من أنكرهما. إنما قلنا إن الله تعالى أنزل التوراة على موسى عليه السلام حقًا وأنزل الزبور على داود عليه السلام حقًا وأنزل الإنجيل على عيسى عليه السلام حقًا وأنزل الصحف على إبراهيم وموسى عليهما السلام حقًا وأنزل كتبًا لم تسم لنا على أنبياء لم يسموا لنا حقًا، نؤمن بكل ذلك قال تعالى: ﴿صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى﴾ وقال تعالى: ﴿وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأَوَّلِينَ﴾

[١١٥١] وقلنا ونقول إن كفار بني إسرائيل بدلوا التوراة والزبور فزادوا ونقصوا وأبقى الله تعالى بعضها حجة عليهم كما شاء ﴿لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾ ﴿لَا مُعَقِّبَ لِحُكْمِهِ﴾ وبدل كفار النصارى الإنجيل كذلك فزادوا ونقصوا وأبقى الله تعالى بعضها حجة عليهم كما شاء لا يسأل عما يفعل وهم يسألون. فدرس ما بدلوا من الكتب المذكورة ورفعه الله تعالى كما درست الصحف وكتب سائر الأنبياء جملة. فهذا هو الذي قلنا وقد أوضحنا البرهان على صحة ما أوردنا من التبديل والكذب في التوراة والزبور ونورد إن شاء الله تعالى في الإنجيل وبالله تعالى نتأيد. فظهر فساد تمويههم بأننا نقر بالتوراة والإنجيل والزبور ولم ينتفعوا بذلك في تصحيح ما بأيديهم من الكتب المكذوبة المبدلة، والحمد لله رب العالمين.

[1152] Peygamberimiz'in (s.a.) haber vermesinden hareketle yahudi ve hıristiyanlara karşı Tevrat ve İncil'de var olan bilgilerle delil getirmemize gelince, bu bir hakikattir. Az önce demiştik ki Allah Teâlâ, bu iki kitaptan kaldırılmasını dilediği şeylerin değiştirilmesi hususunda onları serbest bırakmıştı. Nitekim yüce Allah, elçilerine hürmet gösterilmesini dilediği kimselerin öldürülmesi konusunda yahudileri hür bırakmıştır. Yahudiler de söz konusu elçileri çeşitli şekillerde öldürdüler.

[1153] Yüce Allah, aleyhlerine delil olmak üzere bu iki kitaptan bâki kalmasını dilediği hususlardan onları uzak tutmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, kendi elçilerine yardım etmek suretiyle hürmet gösterilmesini dilediği kimselerden onları uzak tutmuş; insanlarla onların ezâ ve cefâları arasına girmiştir. Bu bağlamda Allah Teâlâ, Nûh'un (a.s.) kavmini ve Firavun'un halkını onlara bir ibret olsun diye cezalandırarak suda boğmuştur. Diğerlerini de onlara şahitlik etsinler diye suya gark etmiştir. Bir kavme ziyâdesiyle günah işlemeleri için zaman tanımış, başka bir kavme faziletlerini artırmaları için mühlet vermiştir. İşte bunu, genel olarak herhangi bir dine mensup olan hiçbir kimse inkâr edemez. Zikrettiğimiz hususlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) apaçık a'lâmında (mûcizelerinde) ve aklî delillerinde ziyâdesiyle mevcuttur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Netice olarak Peygamberimiz'in (a.s) muharref kitaplarında zikredilmesinden hareketle, orada bulunan bilgilerle yahudi ve hıristiyanların aleyhine delil getirmiş olmamızı bize karşı bir itiraz olarak ileri sürmelerinin bir anlamı kalmamıştır.

[1154] Muhsan (namuslu) bir zâninin recmedilmesinin emredilmesi hususunda Allah Elçisi'nin (s.a.) Tevrat'ı delil olarak göstermesine gelince; "Abdullah b. Selâm, Abdullah b. Surya'nın eline vurdu. Çünkü o, elini recim âyetinin üzerine koymuştu." İşte bu gerçek olup az önce dile getirdiğimiz husustur: Allah Teâlâ, bunu, onlara ait bir utanç ve aleyhlerine bir delil olsun diye bâki kıldı. Açıkladığımız ve inşallah açıklayacağımız üzere, itirazı ortadan kaldıran kesin nakiller ve apaçık aklî delillerle (burhan) Hz. Peygamber'in (s.a.) risâletini ispat ettikten sonra, bunlar tamamıyla yahudi ve hıristiyanların aleyhine delil getirilebilir. Sonra Hz. Peygamber'in onlara yönelik bir utanç ve azarlama, sapkınlıklarına dair bir çirkinlik olarak zikrettiği konulardan bir kısmının onların muharref kitaplarında kalmasını Allah'ın dilediği hususları açıklayacağız. Doğrusu bizim buna hiçbir ihtiyacımız da yoktur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[١١٥٢] وأما استشهادنا على اليهود والنصارى بما فيهما من الإنذار بنبينا صلى الله عليه وسلم فحق وقد قلنا آنفًا أن الله تعالى أطلعهم على تبديل ما شاء رفعه من ذينك الكتابين كما أطلق أيديهم على قتل من أراد كرامته بذلك من الأنبياء الذين قتلوهم بأنواع المثل.

[١١٥٣] وكف أيديهم عما شاء إبقاءه من ذينك الكتابين حجة عليهم كما كف أيديهم الله تعالى عمن أراد أيضًا كرامته بالنصر من أنبيائه الذين حال بين الناس وبين أذاهم. وقد أغرق الله تعالى قوم نوح عليه السلام وقوم فرعون نكالالهم وأغرق آخرين شهادة لهم وأملى لقوم ليزدادوا إثمًا وأملى لقوم آخرين ليزدادوا فضلًا. هذا ما لا ينكره أحد من أهل الأديان جملة وكان ما ذكرنا زيادة في أعلام النبي صلى الله عليه وسلم الواضحة وبراهينه اللائحة، والحمد لله رب العالمين.فبطل اعتراضهم علينا باستشهادنا عليهم بما في كتبهم المحرفة من ذكر نبينا صلى الله عليه وسلم.

[١١٥٤] وأما استشهاد رسول الله صلى الله عليه وسلم بالتوراة في أمر رجم الزاني المحصن. وضرب بن سلام رضي الله عنه يد بن صوريا إذ جعلها على آية الرجم فحق وهو مما قلنا آنفًا إن الله تعالى أبقاه خزيًا لهم وحجة عليهم وإنما يحتج عليهم بهذا كله بعد إثبات رسالته صلى الله عليه وسلم بالبراهين الواضحة الباهرة بالنقل القاطع للعذر على ما قد بينا ونبين إن شاء الله تعالى. ثم نورد ما أبقاه الله تعالى في كتبهم المحرفة من ذكره عليه السلام إخزاء لهم وتبكيتًا وفضيحة لضلالهم لا لحاجة منا الى ذلك أصلًا، و الحمد لله رب العالمين.

[1155] Hz. Peygamber'in (s.a.) "Sendekine iman ettim." diyerek Tevrat'ı kabul ettiğine dair habere gelince, bu yalan ve uydurulmuş bir haberdir. Hiçbir tarikten böyle bir haber asla gelmemiştir. Doğru olsa bile, bâtıl hakkındaki kelâmı doğru bulmayız. Bu, kendisinden nehyedildiğimiz bir sorumluluktur. Nitekim hakikati zayıf kılmak ve bu konudaki itiraz da doğru değildir.

[1156] Yüce Allah'ın *"De ki: "Ey Kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz."*[444] şeklindeki buyruğuna gelince, bu hiçbir şüphenin olmadığı bir hakikattır. Biz, bu şekilde söyleriz. Onların, Tevrat ve İncil'ini -onlardan çıkardıkları kısımların yok olmasından dolayı- yeniden ortaya koymaya asla imkânları yoktur. Hz. Muhammed'e (s.a.) iman etmekten başka çıkar yolları yoktur. İşte o zaman onlar, Tevrat ve İncil'i ikâme etmiş olurlar. İşte o zaman onların tamamı, -ister onlarda şu an var olsun isterse yok edilmiş olsun- Allah'ın Tevrat ve İncil'de indirdiği şeylere iman ederler ve -Allah'ın indirmediği şeyler olması bakımından- onlarda değiştirilmiş olan hususları da tekzip ederler. İşte bu, Tevrat ve İncil'in hakiki bir şekilde ikâme edilmesidir. Âyetin ifadesine uygun olarak yorumsuz bir şekilde sözümüzün doğruluğu ortaya çıkmıştır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1157] Allah Teâlâ'nın *"De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi Tevrat'ı getirip okuyun."*[445] şeklindeki buyruğuna gelince, evet, ancak o (yani yüce Allah'ın bu sözü), seleflerinin Tevrat'a yerleştirdikleri yalanlara ilâveten onların kendi adetlerine göre uydurduğu ve Tevrat'a nispet ettikleri yalan hakkındadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber (s.a.), bu uydurulmuş yalanlar konusunda eğer doğru sözlü iseler Tevrat'ı getirmeleri suretiyle onları azarlamıştır. Böylece onların yalan söyledikleri ortaya çıkmış oldu.

[1158] Tevrat'ın ifadelerine vakıf olmadan önce, onların âlimleriyle tartışmalarımız sırasında bu durum bize ne kadar çok arz edildi. Bugüne kadar onların yalandan yana bir problemleri olmadı. Kendi meclislerinden kurtulmayı arzu ettiklerinde bu da ancak yalanla olacaktır. Bu, aşağılık bir mizaç ve doğruluk taraftarı olan bir kimsenin razı olamayacağı bir utançtır. Bunun benzerlerinden Allah'a sığınırız.

[١١٥٥] وأما الخبر بأن النبي عليه السلام أخذ التوراة وقال آمنت بما فيك. فخبر مكذوب موضوع لم يأت قط من طرق فيها خير. ولسنا نستحل الكلام في الباطل لوصح فهو من التكلف الذي نهينا عنه كما لا يحل توهين الحق ولا الاعتراض فيه.

[١١٥٦] وأما قول الله عز وجل: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَاةَ وَالإِنْجِيلَ وَمَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾ فحق لا مرية فيه وهكذا نقول ولا سبيل لهم إلى إقامتها أبدًا لرفع ما أسقطوا منها فليسوا على شيء إلا بالإيمان بمحمد صلى الله عليه وسلم. فيكونون حينئذ مقيمين للتوراة والإنجيل كلهم يؤمنون حينئذ بما أنزل الله منهما وجد أو عدم ويكذبون بما بدل فيهما مما لم ينزله الله تعالى فيهما وهذه هي إقامتهما حقًا. فلاح صدق قولنا موافقا لنص الآية بلا تأويل، والحمد لله رب العالمين.

[١١٥٧] وأما قوله تعالى: ﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ فنعم إنما هو في كذب كذبوه ونسبوه إلى التوراة على جاري عادتهم زائد على الكذب الذي وضعه أسلافهم في توراتهم فبكتهم عليه السلام في ذلك الكذب المحدث بإحضار التوراة إن كانوا صادقين فظهر كذبهم.

[١١٥٨] وكم عرض لنا هذا مع علمائهم في مناظراتنا لهم قبل أن نقف على نصوص التوراة. فالقوم لا مؤنة عليهم من الكذب حتى الآن اذا طمعوا بالتخلص من مجلسهم لا يكون ذلك إلا بالكذب. وهذا خلق خسيس وعار لا يرضى به مصحح، ونعوذ بالله من مثل هذا.

[1159] Allah Teâlâ'nın *"Şüphesiz Tevrat'ı biz indirdik. İçinde bir hidâyet, bir nûr vardır. (Allah'a) teslim olmuş nebîler, onunla yahudilere hüküm verirlerdi. Kendilerini Rabb'e adamış kimseler ile âlimler de öylece hükmederlerdi. Çünkü bunlar Allah'ın kitabını korumakla görevlendirilmişlerdi. Onlar Tevrat'ın hak olduğuna da şahit idiler."*[446] şeklindeki buyruğuna gelince, evet, bu mahiyeti gibi zâhiri üzere de bir gerçektir. Nitekim biz şöyle demiştik: Allah, Tevrat'ı indirdi ve Mûsâ, Hârûn, Dâvûd, Süleymân ve bunların arasındaki diğer peygamberler gibi, (Allah'a) teslim olmuş nebîler ve söz konusu peygamberler döneminde (yaşayan) fakat nebî olmayan, bilakis nebîler tarafından hakim tayin edilmiş olan rahip ve din adamları onunla yahudilere hüküm verdiler. İşte bu, görüşümüzün açıklamasıdır. Bu âyette, Tevrat'ın bundan sonra ne metin olarak ne de bir delil vasıtasıyla, asla değiştirilmediği hususu yoktur.

[1160] Müslümanlardan bazı kimseler bilgisizliklerinden dolayı bu âyetin, muhsine (namuslu) oldukları halde zinâ eden iki yahudi ile alakalı olarak Hz. Peygamber'in recim hükmü hususunda indiğini sanmasına gelince, şüphesiz o yanlış düşünmüş, yalan söylemiş, muhal bir durumu yorumlamış ve Kur'ân'a muhalefet etmiştir. Çünkü Allah Teâlâ, *"(Ey Muhammed!) Sana da o Kitâb'ı (Kur'ân'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı."*[447] ve yine *"Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'ân'ın bazı hükümlerinden) seni şaşırtmalarından sakın."*[448] buyruğuyla Peygamberimizi (s.a.) bundan nehyetmiştir.

[1161] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu, Allah Teâlâ'nın sözünün metnidir. Öyle ki bu söze muhalif olan her şey bâtıldır.

[١١٥٩] وأما قوله تعالى: ﴿إِنَّا أَنزَلْنَا التَّوْرَاةَ فِيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِن كِتَابِ اللَّهِ﴾ فنعم، هذا حق على ظاهره كما هو، وقد قلنا: إن الله تعالى أنزل التوراة، وحكم بها النبيون الذين أسلموا كموسى وهارون وداود سليمان ومن كان بينهم من الأنبياء عليهم السلام. ومن كان في أزمانهم من الربانيين والأحبار الذين لم يكونوا أنبياء بل كانوا حكامًا من قبل الأنبياء عليهم السلام، ومن كان في أزمانهم من الربانيين والأحبار قبل حدوث التبديل. هذا نص قولنا وليس في هذه الآية أنها لم تبدل بعد ذلك أصلًا، بنص ولا بدليل.

[١١٦٠] وأما من ظن لجهله من المسلمين أن هذه الآية نزلت في رجم النبي صلى الله عليه وسلم لليهوديين اللذين زنيا وهما محصنان. فقد ظن الباطل، وقال بالكذب، وتأول المحال، وخالف القرآن لأن الله تعالى قد نهى نبينا عليه السلام عن ذلك نصًا بقوله: ﴿وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾ وقال عز وجل: ﴿وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ﴾.

[١١٦١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** فهذا نص كلام الله عز وجل الذي ما خالفه فهو باطل.

[1162] Allah Teâlâ'nın *"İncil ehli Allah'ın onda indirdiği ile hükmetsin. (Allah'ın indirdiği ile hükmetmeyenler, fâsıkların ta kendileridir.)"*[449] sözüne gelince, bu zâhiri üzere haktır. Çünkü Allah Teâlâ Muhammed'e (s.a.) inanmanın ve onun dinine uymanın gerekli olduğunu indirmiştir. Hıristiyanlar, ancak Muhammed'in (s.a.) dinine uymak suretiyle Allah'ın İncil'de indirdikleriyle hükmetmiş olurlar. Şüphesiz ki Allah, kendisine tâbi oldukları İncil'de indirdikleriyle hükmetmelerini emretmiştir. Onlar, İncil'in ehlidirler. Fakat Allah onlara, İncil diye isimlendirilen şeye uymalarını asla emretmemiştir, zira o (gerçek) İncil değildir ve Allah Teâlâ asla bu haliyle onu indirmemiştir. Söz konusu âyet, bizim söylediklerimize uygundur. Bu âyette ne metniyle ne de bir delille İncil'in değiştirilmediği hususu yoktur. Ancak bu âyette, İncil ehli diye isimlendirilen hıristiyanların "onlar bunun hilâfına davrandıkları halde, Allah'ın İncil'de indirdiği şeylerle hükmetmelerini" ilzâm etme vardır.

[1163] Allah Teâlâ'nın *"Eğer onlar Tevrat'ı, İncil'i ve Rableri tarafından kendilerine indirileni (Kur'ân'ı) gereğince uygulasalardı, elbette üstlerinden ve ayaklarının altından (bol bol rızık) yiyeceklerdi."*[450] sözüne gelince, daha önce açıkladığımız gibi bu bir hakikattır. Hz. Muhammed'e (s.a.) inanmanın dışında, indirilmiş olan Tevrat ve İncil'in değiştirildikten sonra yeniden ortaya konulmasının imkânı yoktur.

[1164] İşte o zaman yahudiler ve hıristiyanlar, bu iki kitapta indirilmiş olanlara iman ettikleri ve indirilmeyenleri de reddettikleri için gerçek anlamda Tevrat ve İncil'i (yeniden) ikâme etmiş olurlar. İşte bu Tevrat ve İncil'in gerçek anlamda ikâme edilmesidir.

[1165] Allah Teâlâ'nın *"Ey kendilerine kitap verilenler! Yanınızda bulunanı (Tevrat'ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur'ân'a) iman edin."*[451] sözüne gelince, bu âyet umumîdir, delil (burhan) ise onun tahsis edildiğini gösterir. Öyle ki Allah Teâlâ, hak olması bakımından yanınızda bulunanı tasdik edici olarak (bu Kur'ân'ı) indirdiğini murat etmiştir. Bundan başka bir şey söz konusu değildir. Zorunlu olarak biz biliriz ki onların yanında bulunan Tevrat'ta doğru ve bâtıl olan şeyler vardır. Elbette bâtılın onaylanması mümkün değildir. Böylece Allah Teâlâ'nın, onların yanlarında olan bir kısım gerçekleri tasdik edici olarak bu Kur'ân'ı indirdiği hususu doğrudur.

[١١٦٢] وأما قوله تعالى: ﴿وَلْيَحْكُمْ أَهْلُ الْإِنْجِيلِ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فِيهِ﴾ فحق على ظاهره لأن الله تعالى أنزل فيه الإيمان بمحمد صلى الله عليه وسلم واتباع دينه، ولا يكونون أبدًا حاكمين بما أنزل الله تعالى فيه إلا باتباعهم دين محمد صلى الله عليه وسلم. فإنما أمرهم الله تعالى بالحكم بما أنزل في الإنجيل الذي ينتمون إليه. فهم أهله ولم يأمرهم قط تعالى بما يسمى إنجيلًا وليس بإنجيل، ولا أنزله الله تعالى كما هو قط. والآية موافقة لقولنا. وليس فيها أن الإنجيل لم يبدل لا بنص ولا بدليل إنما فيه إلزام النصارى الذين يتسمون بأهل الإنجيل أن يحكموا بما أنزل الله فيه وهم على خلاف ذلك.

[١١٦٣] وأما قوله تعالى: ﴿وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَاةَ وَالْإِنجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِم مِّن رَّبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِن فَوْقِهِمْ وَمِن تَحْتِ أَرْجُلِهِم﴾ فحق كما ذكرناه قبل ولا سبيل لهم إلى إقامة التوراة والإنجيل المنزلين بعد تبديلهما إلا بالإيمان بمحمد صلى الله عليه وسلم.

[١١٦٤] فيكونون حينئذ مقيمين للتوراة والإنجيل حقًا لإيمانهم بالمنزل فيهما وجحدهم ما لم ينزل فيهما. وهذه هي إقامتهما حقًا.

[١١٦٥] وأما قوله تعالى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ آمِنُوا بِمَا نَزَّلْنَا مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ﴾ فنعم، هذا عموم قام البرهان على أنه مخصوص، وأنه تعالى إنما أراد مصدقًا لما معكم من الحق، لا يمكن غير هذا. لأننا بالضرورة ندري أن معهم حقًا وباطلاً ولا يجوز تصديق الباطل ألبتة. فصح أنه إنما أنزله تعالى مصدقًا لما معهم من الحق.

[1166] Biz, Allah'ın yardım etmesi ve tevfikiyle, "Allah, yahudi ve hıristiyanlara karşı bir delil olması ve onların utancını artırması için Tevrat ve İncil'de (bazı şeyleri) hak olarak bâki kılmıştır." şeklinde ifâde etmiştik. Böylece açıkladığımız hususlardan herhangi birine tutunmaları sonuçsuz kalmıştır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1167] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Müslümanlardan bir topluluğun, "yahudi ve hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat ve İncil'in muharref olduğu" görüşünü cehâletleri sebebiyle inkâr ettikleri bilgisi bize ulaştı. Şüphesiz onların bu görüşe varmaları, Kur'ân'ın ve sünnetin metniyle meşguliyetlerinin azlığından kaynaklanmaktadır. Acaba bu kimseler Allah Teâlâ'nın şu sözlerini duymadılar mı? *"Ey Kitap ehli! Niçin hakkı bâtılla karıştırıyor ve bile bile gerçeği gizliyorsunuz?"*[452] *"(O kendilerine kitap verdiğimiz kimseler kendi oğullarını bildikleri gibi O'nu da bilirler.) Fakat onlardan bir fırka, hiç şüphe yok ki bilir oldukları halde hakkı ketmederler."*[453] *"Onlardan bir grup, kitapta olmayanı ondan sanasınız diye kitabı okurken dillerini eğip bükerler ve Allah katından olmadığı halde, "Bu Allah katındandır" derler. (Onlar bile bile Allah hakkında yalan uydurmaktadırlar.)"*[454] *"Kelimeleri yerlerinden kaydırarak (tahrif edip) değiştiriyorlar."*[455] Bunlara benzer âyetler Kur'ân'da gerçekten fazladır.

[1168] Müslümanlardan (bu şekilde) söz söyleyen kimselere şöyle deriz: "Onların nakilleri, ilmi zorunlu kılan ve delil ikâme eden tevatüre dayanan bir nakildir. Şu konuda şüphe yoktur ki onların Mûsâ ve Îsâ'dan (a.s.) naklettikleri şeylerde ne Muhammed'e (s.a.) ait bir hatırlatma ne de onun peygamberliğiyle alakalı bir uyarı vardır.

[1169] Eğer bu görüşü dile getirenler, yahudi ve hıristiyanları, bir kısım nakillerde tasdik ederlerse -hoşlarına gitse de gitmese de- diğer hususlarda da onları tasdik etmeleri zorunlu olur. Şayet bunlar, yahudi ve hıristiyanları, bir kısım nakillerde tekzip ederler ve bir kısmında da tasdik ederlerse, bu durumda tenâkuza düşerler ve inatçılıkları ortaya çıkmış olur. Bir kimsenin tek bir kanaldan yaptığı naklin bir kısmının doğru bir kısmının da yanlış olması mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu müslümanlar tenâkuza düştüler.

[١١٦٦] وقد قلنا إن الله تعالى أبقى في التوراة والإنجيل حقًا ليكون حجة عليهم وزائدًا في خزيهم، وبالله تعالى التوفيق. فبطل تعلقهم بشيء مما ذكرنا، والحمد لله رب العالمين.

[١١٦٧] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وبلغنا عن قوم من المسلمين ينكرون بجهلهم القول بأن التوراة والانجيل الذين بأيدي اليهود والنصارى محرفان. وإنما حملهم على هذه قلة اهتبالهم بنصوص القرآن والسنن. أترى هؤلاء ما سمعوا قول الله تعالى: ﴿يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبِسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَأَنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ وقوله تعالى: ﴿وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ وقوله تعالى: ﴿وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِندِ اللَّهِ﴾ إلى آخر الآية، وقوله تعالى: ﴿يُحَرِّفُونَ ٱلْكَلِمَ عَن مَّوَاضِعِهِ﴾ ومثل هذا في القرآن كثير جدًا.

[١١٦٨] ونقول لمن قال من المسلمين: إن نقلهم نقل تواتر يوجب العلم وتقوم به الحجة، لا شك في أنهم لا يختلفون في أن ما نقلوه من ذلك عن موسى وعيسى عليهما السلام لا ذكر فيه لمحمد صلى الله عليه وسلم أصلًا، ولا إنذار بنبوته.

[١١٦٩] فإن صدقهم هؤلاء القائلون في بعض نقلهم فواجب أن يصدقهم في سائره أحبوا أم كرهوا. وإن كذبوهم في بعض نقلهم وصدقوهم في بعض فقد تناقضوا وظهرت مكابرتهم. ومن الباطل أن يكون نقل واحد جاء مجيئًا واحدًا بعضه حق وبعضه باطل فقد تناقضوا.

[1170] Biz, bir müslümanın, -yüce Allah'ın aşağıdaki âyetini duyduğu halde- Tevrat ve İncil'in tahrif edilmesinin inkârını nasıl mümkün gördüğünü bilemiyoruz: *"Muhammed, Allah'ın Resulü'dür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alâmetleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkârcıları öfkelendirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar."*[456]

[1171] Yahudi ve hıristiyanların, Tevrat ve İncil olduğunu iddia ettikleri ellerinde bulunan (kitaplarda) bu ifadelerden birşey yoktur. Bu câhillerin, yahudi ve hıristiyanların Tevrat ve İncil'i tahrif ettikleri hususunda azîz ve yüce olan rablerini tasdik etmeleri gerekmektedir. Yoksa ahmaklığa rücû ederler; Rablerini yalanlarlar, yahudileri ve hıristiyanları tasdik ederler ve böylece onlara katılmış olurlar. Bu durumda, Tevrat ve İncil'in değiştirilmesi açısından açıkladığımız hususlardaki soru onların tamamına yöneliktir. Yalan olduğuna açıkça şahitlik etmesi bakımından bu iki kitaptaki hususlara dair ortaya koyduğumuz meseleler de böyledir. Şayet onların söz konusu kitapları değiştirdikleriyle alakalı olarak bir nas gelmemiş olsa idi, elbette bu iki kitabın değiştirildiğini yakînen bilirdik. Nitekim hakkında bir nas bulunmadığı halde, duyu organlarımızla müşâhede ettiğimiz şeyleri bilmemiz böyledir. Dolayısıyla müşahade ve nassın birleştiği bir hususta nasıl olur da yakîn olmaz?

[1172] Bize, Ebû Saîd el-Ca'ferî, Ebû Bekir b. el-Erfevî Muhammed b. Ali el-Mısrî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil en-Nuhâs ve Ahmed b. Şuayb, Muhammed b. el-Müsennâ'dan hadis olarak nakletti. O, Osman b. Ömer'den; o da İbnü'l-Mübârek olan Ali'den nakletti. Yahyâ b. Ebî Kesîr, (Ebû) Seleme b. Abdurrahmân b. Avf'dan, o da Ebû Hüreyre'den (r.a.) hadis olarak nakletti. Ebû Hüreyre şöyle dedi: Ehl-i Kitap, Tevrat'ı İbrânice okuyorlardı ve müslümanlara Arapça tefsir ediyorlardı. Bunun üzerine Allah Elçisi (s.a.) şöyle buyurdu: *Ehl-i Kitâbı ne tasdik edin ne de tekzip edin; "Biz, Rabb'imizin bize ve size indirdiğine iman ettik, bizim ve sizin ilâhınız tek bir ilâhtır."*[457] *deyin.*

[١١٧٠] وما ندري كيف يستحل مسلم إنكار تحريف التوراة والإنجيل وهو يسمع كلام الله عز وجل: ﴿مُّحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِم مِّنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَٰلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾

[١١٧١] وليس شيء من هذا فيما بأيدي اليهود والنصارى مما يدعون أنه التوراة والإنجيل، فلا بد لهؤلاء الجهال من تصديق ربهم عز وجل أن اليهود والنصارى بدلوا التوراة والإنجيل وألا يرجعوا إلى الحمق ويكذبوا ربهم جل وعز، ويصدقوا اليهود والنصارى فيلحقوا بهم، ويكون السؤال عليهم كلهم حينئذ واحدًا فيما أوضحناه من تبديل الكتابين وما أوردناه مما فيهما من الكذب المشاهد عيانًا مما لم يأت نص بأنهم بدلوهما لعلمنا بتبديلهما يقينًا كما نعلم ما نشهده بحواسنا لا نص فيه. وقد اجتمعت المشاهدة والنص!

[١١٧٢] حدثنا أبو سعيد الجعفري حدثنا أبو بكر الأرفوي محمد بن علي المصري حدثنا أبو جعفر أحمد بن محمد بن إسماعيل النحاس حدثنا أحمد بن شعيب عن محمد بن المثنى عن عثمان بن عمر حدثنا علي هو ابن المبارك حدثنا يحيى بن أبي كثير عن أبي سلمة بن عبد الرحمن بن عوف عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: كان أهل الكتاب يقرءون التوراة بالعبرانية ويفسرونها لأهل الإسلام بالعربية. فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تصدقوا أهل الكتاب ولا تكذبوهم وقولوا آمنا بالذي أنزل إلينا وأنزل إليكم وإلهنا وإلهكم واحد.

[1173] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İşte bu, bizim sözümüzün açıklamasıdır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1174] Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'den (s.a.) gelen Sünnet'te "Biz, onu tasdik ettik" şeklinde onun tasdik edilmesiyle alakalı bir şey gelmemiştir. Ayrıca onun tekzip edilmesiyle alakalı da bir nas gelmemiştir. Ya da "Biz, onu tekzip ettik" şeklinde onun yalan olduğunu da ortaya koymamıştır. Onun tasdik edilmesi ya da tekzip edilmesiyle alakalı bir nas da indirilmemiştir. Onun hak ya da yalan olması imkân dahilindedir. Bundan dolayı biz, onları ne tasdik ederiz ne de tekzip ederiz. Biz, tıpkı isimleriyle alakalı olarak bir nassın bize ulaşmadığı kimselerin peygamberlikleri konusunda dediğimiz gibi, Allah Elçisi (s.a.) ne dememizi emrediyorsa onu söyledik. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1175] Bize, Abdullah b. Abdurrahmân b. Hâlid hadis olarak nakletti. O da İbrâhim b. Ahmed el-Belhî'den, o da el-Azizî'den hadis olarak nakletti. Buhârî, İbrâhim b. Sa'd b. İbrâhim b. Abdurrahmân b. Avf'tan hadis olarak nakletti; İbn Şihâb, Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe b. Mes'ûd'dan haber verdiğine göre İbn Abbâs şöyle dedi: Herhangi bir konuda Ehl-i Kitab'a nasıl soru sorarsınız? Halbuki yüce Allah'ın Elçisi'ne (s.a.) indirdiği kitabınız elinizdedir, sizler onu okuyorsunuz. Kitabınız size, Ehl-i kitabın Allah'ın kitabını tebdil ettiklerini, değiştirdiklerini ve kendi elleriyle kitabı yazdıklarını, az bir meta karşılığında onunla satın alsınlar diye "O, Allah katındandır" dediklerini haber vermiştir.[458]

[1176] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İbn Abbâs'tan (r.a.) güvenilir bir isnat ile gelen bu rivayet, aynı zamanda bizim görüşümüzdür. Bu konuda İbn Abbâs'a sahabeden bir muhalefet de olmamıştır.

[1177] Biz, Ömer'den de (r.a.) şöyle bir hadis rivayet ettik: Rahip olan Ka'b, Tevrat'tan bir bölüm (sifr) getirdi ve "Bu Tevrattır, onu okuyayım mı?" diye Ömer'e sordu. Bunun üzerine Ömer (r.a.), "Eğer sen, onun Allah tarafından Mûsâ'ya (a.s.) indirildiğini biliyorsan, onu gece gündüz okuyabilirsin." diyerek cevap verdi. İşte burada Ömer (r.a.), söz konusu bölümün doğruluğunu teyit etmemiştir.

[١١٧٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذا نص قولنا، والحمد لله رب العالمين.

[١١٧٤] ما نزل القرآن والسنة عن النبي صلى الله عليه وسلم بتصديقه صدقنا به وما نزل النص بتكذيبه أو ظهر كذبه كذبنا به، وما لم ينزل نص بتصديقه أو تكذيبه وأمكن أن يكون حقًا أو كذبًا لم نصدقهم ولم نكذبهم وقلنا ما أمرنا رسول اله صلى الله عليه وسلم أن نقوله كما قلنا في نبوة من لم يتنا باسمه نص، والحمد لله رب العالمين.

[١١٧٥] حدثنا عبد الله بن عبد الرحمن بن خالد حدثنا إبراهيم بنأحمد البلخي حدثنا العزيزي حدثنا البخاري حدثنا إبراهيم بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف حدثنا ابن شهاب عن عبيد الله بن عتبة بن مسعود قال ابن عباس:كيف تسألون أهل الكتاب عن شيء وكتابكم الذي أنزل على رسوله صلى الله عليه وسلم حدث تقرؤونه محضًا لم يشب، وقد حدثكم أن أهل الكتاب بدلوا كتاب الله تعالى وغيروه وكتبوا بأيديهم الكتاب. وقد قالوا: هو من عند الله ليشتروا به ثمنًا قليلًا.

[١١٧٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا أصح إسناد عن ابن عباس رضي الله عنه. وهو نفس قولنا، وماله في ذلك من الصحابة مخالف.

[١١٧٧] وقد روينا أيضًا عن عمر رضي الله عنه: أنه أتاه كعب الحبر بسفر وقال له: هذه التوراة أفأقرؤها؟ فقال له عمر بن الخطاب: إن كنت تعلم أنها التي أنزل الله على موسى فاقرأها آناء الليل والنهار. فهذا عمر لم يحققها.

[1178] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: İnşallah biz, onların din adamları tarafından dile getirilen pek çok sözden az bir kısmını burada açıklayacağız. Öyle ki yahudiler kitaplarını ve dinlerini onlardan almışlar; Tevrat'ın, peygamberlerin kitaplarının ve şeriatlerinin tamamının nakledilmesi konusunda kendilerine müracaat etmişlerdir. Böylece akıl sahibi herkesin onların yalan ve uydurmalarının miktarını görmesi için bunu açıklayacağız. Neticede söz konusu kişi, onların dini hafife alan yalancı kimseler olduklarını açıkça anlayacaktır. Tevfik ve başarı Allah'ın yardımıyladır.

[1179] Yüce Allah'ın yerine getirilmesini emrettiği kurbanların yerine din adamlarının kendileri için bu duaları tertip ettiklerini kabul etmeleri, bu konuda yeterlidir. İşte bu, dinin açıktan değiştirilmesidir.

[1180] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların rahipleri, kitaplarında meşhur olan bir hadiseyi zikretmiştir. Kitaplarını bilen hiçbir kimse bunu inkâr edemez: "Kardeşleri, Yûsuf'u sattıklarında, Yûsuf'un hayatta olduğunu babalarına bildiren kimseye lânet okudular. Bundan dolayı ne Allah Teâlâ ne de meleklerden biri bu durumu Ya'kûb'a haber vermiştir." Şu milletin deliliğine hayret edilir! Öyle bir millet ki kardeşleri olan peygamberi satan ve babaları olan nebîye en ağır şekilde karşı çıkan, yalanların en büyüğünü uyduran bir topluluğun lânet etmesinden Tanrı'nın çekindiğine inanıyorlar. Allah'a yemin olsun ki kitaplarında sadece bu yalan, bu ahmaklık ve bu küfür olsa idi, sadece bunun sebebiyle milletlerin en ahmağı, en münkirleri ve en yalancıları olurlardı. Zikrettiğimiz ve inşallah zikredeceğimiz hususlar onların elinde olduğu halde, onlar nasıl milletlerin en ahmağı olmasınlar!

[1181] Onların bazı kitaplarında Hârûn'un (a.s.) Allah Teâlâ'ya, İsrâiloğullarına öfkelenmeyi murat edince şöyle dediği bildirilmiştir: Ey Rabbim, yapma! Bizim, senin üzerinde hakkımız ve dokunulmazlığımız vardır. Çünkü ben ve kardeşim senin için büyük bir ülke ikâme ettik.

[١١٧٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ونحن إن شاء الله تعالى نذكر طرفًا يسيرًا من كثير جدًا من كلام أحبارهم الذين عنهم أخذوا كتابهم ودينهم وإليهم يرجعون في نقلهم لتوراتهم وكتب الأنبياء وجميع شرائعهم ليرى كل ذي فهم مقدارهم من الفسق والكذب، فيلوح له أنهم كانوا كذابين مستخفين بالدين، وبالله تعالى التوفيق.

[١١٧٩] ولقد كان يكفي من هذا إقرارهم بأنهم عملوا لهم هذه الصلوات عوضًا مما أمر الله تعالى به من القرابين. وهذا تبديل الدين جهارًا.

[١١٨٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: ذكر أحبارهم وهو في كتبهم مشهور لا ينكرونه عند من يعرف كتبهم: أن إخوة يوسف إذ باعوا أخاهم طرحوا اللعنة على كل من بلغ إلى أبيهم حياة ابنه يوسف. ولذلك لم يخبره الله عز وجل بذلك، ولا أحد من الملائكة. فأعجبوا لجنون أمة تعتقد أن الله خاف أن يقع عليه لعنة قوم باعوا النبي أخاهم، وعقوا النبي أباهم أشد العقوق. وكذبوا أعظم الكذب، فوالله لو لم يكن في كتبهم إلا هذا الكذب. وهذا الحمق وهذا الكفر لكانوا به أحمق الأمم وأكفرهم وأكذبهم. فكيف ولهم ما قد ذكرنا ونذكر إن شاء الله تعالى؟

[١١٨١] وفي بعض كتبهم أن هارون عليه السلام قال لله تعالى إذ أراد أن يسخط على بني إسرائيل: يا رب لا تفعل فلنا عليك ذمام وحق لأن أخي وأنا أقمنا لك مملكة عظيمة.

[1182] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu ayrı bir fecaattir. Hârûn'u (a.s.) bu delice ifadeleri söylemekten tenzih ederiz. Bu delilik ve ahmaklık nerede apaçık olan hakikat nerede? Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Müslüman olmalarını bir lütufta bulunmuş gibi sana hatırlatıyorlar. De ki: "Müslüman olmanızı bir lütuf gibi bana hatırlatıp durmayın. Tam tersine eğer doğru kimselerseniz sizi imana erdirmesinden dolayı Allah size lütufta bulunmuş oluyor."*[459]

[1183] Onların bazı kitaplarında şöyle denilmektedir: Allah, Mûsâ'ya (a.s.) çadırda kameriyenin arkasında bulunan Kutsal Sandıkın üzerine iki sûreti işlemesini emretmiştir. Bu iki sûretin biri Tanrı'nın, diğeri de onunla birlikte Mûsâ'nın (a.s.) sûreti idi. Allah, onların küfründen münezzehtir.

[1184] Bazı kitaplarında da Allah Teâlâ'nın İsrâiloğullarına "Size karşı çıkan kimse, benim gözbebeğime karşı çıkmıştır." dediği bildirilmiştir.

[1185] Bazı kitaplarında da şöyle denilmektedir: İsrâiloğullarının Mûsâ ile birlikte -onların tamamı ölünceye kadar- çölde kırk yıl döndürülüp durmalarının illeti, Firavun'un Şam'a giden Mısır yolu üzerine "Baal Safun" diye isimlendirdiği bir put inşa etmesi ve onu Mısır'dan kaçan herkes için bir tılsım yapması idi. Bu tılsım, Mısır'dan kaçan kimseleri şaşırtıyor ve geçip gitmelerine mâni oluyordu. Firavun'un tılsımının Allah Teâlâ'ya galip gelmiş olmasını mümkün görmek şaşılacak bir şeydir. Bu tılsım, Allah'ın Elçisi Mûsâ'yı ve onunla birlikte olanları tâ ölünceye kadar şaşırtıyor ve yollarını kaybediyorlar! Firavun'ın bu gücü denizde boğulduğunda nerede idi?

[1186] Bazı kitaplarında da şöyle denilmektedir: Ya'kûb'un (a.s.) kızı Dina'yı, Sehîm [Şekîm] b. Hamor zorla alıkoymuş, onunla zinâ etmiş ve kadın hamile kalmış ve sonrasında da bir kız çocuğu dünyaya getirmişti. Ceza olarak zinâdan doğan bu kız çocuğunu fidye olarak almış, onu Mısır'a götürmüş, Yûsuf'un (a.s.) odasına koymuş, Yûsuf onu yetiştirmiş ve onunla evlenmişti. Bu hikâye, gece boyu kur yapan kadınların anlattığı hurâfelere benziyor.

[١١٨٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذه طامة أخرى حاشا لهارون عليه السلام أن يقول هذا الجنون أين هذا الهوس وهذه الرعونة من الحق النير. إذ يقول تعالى: ﴿يَمُنُّونَ عَلَيْكَ أَنْ أَسْلَمُوا قُلْ لا تَمُنُّوا عَلَيَّ إِسْلامَكُمْ بَلِ اللَّهُ يَمُنُّ عَلَيْكُمْ أَنْ هَدَاكُمْ لِلإِيمَانِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾

[١١٨٣] وفي بعض كتبهم أن الصورتين اللتين أمر الله تعالى موسى أن يصورهما على التابوت خلف الحجلة في السرداق، إنما كانتا صورة موسى عليه السلام معه، تعالى الله عن كفرهم علوًا كبيرًا.

[١١٨٤] وفي بعض كتبهم: أن الله تعالى قال لبني إسرائيل: من تعرض لكم فقد تعرض حدقة عيني.

[١١٨٥] وفي بعض كتبهم: أن علة تردد بني إسرائيل مع موسى في التيه أربعين سنة حتى ماتوا كلهم. إنما كانت لأن فرعون كان بنى على طريق مصر إلى الشام صنمًا سماه باعل صفون وجعله طلسمًا لكل من هرب من مصر، يحيره ولا يقدر على النفاذ. فأعجبوا لمن يجيز أن يكون طلسم فرعون يغلب الله تعالى! ويحير نبيه موسى ومن معه حتى يموتوا. فأين كان فرعون من هذه القوة إذ غرق في البحر؟

[١١٨٦] وفي بعض كتبهم: أن دينة بنت يعقوب عليها السلام إذ غصبها شكيم بن حمور وزنا بها حملت وولدت ابنة، وأن عقابًا خطف تلك الفرخة الزنى وحملها إلى مصر. ووقعت في حجر يوسف فرباها وتزوجها وهذه تشبه الخرافات التي يتحدث بها النساء بالليل إذا غزلن.

[1187] Bazı kitaplarında da şöyle denilmektedir: Ya'kûb, oğlu Neftal hakkında şöyle demiştir: "O, gerçek bir geyiktir." Çünkü o, Beyt-i Makdis yakınlarındaki İbrâhim'in (a.s.) karyesinden Mısır'da olan Minef'e yol almıştır. Sonra el-Halîl karyesine günün bir kısmında geri dönmüştür. Bu, onun hızından dolayı değildir, aksine yeryüzü onun için dürülmüştür. Katettiği mesafe yaklaşık yirmi küsur günlüktür.

[1188] Onların bazı kitaplarında doğruluğunda ihtilaf etmedikleri bazı hadiseler anlatılmıştır: Sihirbazlar, gerçekten ölüleri diriltiyorlardı. İşte burada yüce Allah'a ait isimler, dualar ve sözler vardır; ister sâlih bir kul olsun isterse fâsık olsun her kim bunları bilirse tabiatları değiştirebilir, mûcizeler yapabilir ve ölüleri diriltebilir. Nitekim sihirbaz yaşlı bir kadın, kral Şâul'ü, -ki bu şahıs nebî olan Şamuel Tâlût'tur- öldükten sonra diriltmişti. Nasıl böyle bir şey olabilir! Eğer bu doğru ise, Mûsâ'nın ve peygamberliğini kabul ettikleri diğer nebîlerin bu özelliğe sahip kimseler olmasından onları ne emin kılabilir? Bu zâviyeden herhangi bir şeyi ayırt etmenin ebedîyen imkânı yoktur.

[1189] Onların bir kısım kitaplarında, onların nezdinde saygınlığı olan bir rahibin havada uçan bir kuş gördüğünü, bu kuşun on üç şehri kaplayan bir yumurta yumurtladığını ve bu yumurtanın bütün bu şehirleri yıkıp yok ettiğini söylediği kayıtlıdır.

[1190] Yine onların ellerinde olan kitapların birinde, Tevrat'ta zikredilen Midyanlı bir kadın ile Şem'ûn oymağından Zimrî b. Halû'nun zinâ ettiği, Hârûn oğlu Elazar oğlu Finhas'ın (Pinehas) mızrağını ona sapladığı, mızrağın onu ve altındaki kadını delip geçtiği, sonra o ikisini mızrağının ucunda havaya kaldırdığı anlatılır.[460] Sanki o ikisi kebap şişinin ucundaki iki kuşmuş gibi onları havaya kaldırmış ve "Sana karşı çıkan bir kimseyi bu şekilde cezalandırırız." demiştir. Onların nezdinde saygınlığı olan rahiplerinden önde gelen birisi, "Bu kadının sırtındaki kırıklar bir tarladaki hardal taneleri kadardır." demiştir.

[1191] Yine onların kitaplarında, Firavun'un sakalının uzunluğunun yedi yüz zira' (metre) olduğu söylenmiştir. Allah'a yemin olsun ki bu, ölen çocuğunun yasını tutan kimseleri eğlendirecek ve hüzünleri bertaraf edecek kadar gülünçtür.

[١١٨٧] وفي بعض كتبهم: أن يعقوب إنما قال في ابنه نفثال: أيل مطلق. لأنه قطع من قرية إبراهيم عليه السلام التي بقرب بيت المقدس إلى منف التي بمصر ورجع إلى قرية الخليل في ساعة من النهار لشدة سرعته لا لأن الأرض طويت له. ومقدار ذلك مسيرة نيف وعشرين يومًا.

[١١٨٨] وفي بعض كتبهم مما لا يختلفون في صحته: أن السحرة يحيون الموتى على الحقيقة وأن ها هنا أسماء الله تعالى ودعاء وكلامًا ومن عرفه من صالح أو فاسق أحال الطبائع وأتى بالمعجزات وأحيا الموتى وأن عجوزًا ساحرة أحيت لشاول الملك وهو طالوت شمؤال النبي بعد موته. فليت شعري إذا كان هذا حقًا! فما يؤمنهم: أن موسى وسائر من يقرون بنبوته كانوا من أهل هذه الصفة ولا سبيل إلى فرق بين شيء من هذا أبدًا.

[١١٨٩] وفي بعض كتبهم: أن بعض أحبارهم المعظمين عندهم ذكر لهم أنه رأى طائر يطير في الهواء، وأنه باض بيضة وقعت على ثلاث عشرة مدينة فهدمتها كلها.

[١١٩٠] وفي بعض كتبهم: أن المرأة المدنية التي ذكر في التوراة التي زنى بها زمري بن خالو من سبط شمعون طعنه فنخاس بن العزار بن هارون برمحه فنفذه، ونفذ المرأة تحته ثم رفعهما في رمحه إلى السماء كأنهما طائران في سفود، وقال هكذا نفعل بمن عصاك. قال كبير من أحبارهم، معظم عندهم: إنه كان تكسير عجز تلك المرأة مقدار مزرعة مدى خردل.

[١١٩١] وفي كتبهم: أن طول لحية فرعون كان سبعمائة ذراع، وهذه والله مضحكة تسلي الثكالى، وترد الأحزان.

[1192] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Böylesi kimselerden, dini nakletsinler! Kitaplarını ve dinlerini böylesine küstah, edepsiz ve yalancılardan ve benzerlerinden alan bir millet kahrolsun!

[1193] Onların önemli bazı kitaplarında şöyle denilmektedir: Süleymân'ın (a.s.) her yıl topladığı vergi altı yüz otuz altı bin (636.000) kantar altındır. Halbuki yahudiler onun sadece Filistin, Ürdün ve Ur bölgesine mâlik olduklarını kabul ederler. Yine onlar Refah, Gazze, Askalân, Sur, Sayda, Dımaşk, Amman, Belkâ, Moab ve Şurât'ın dağlarına hiçbir zaman sahip olamadıklarını da kabul ederler. İnsanların ellerinde olan altınların tamamı toplansa bu toplanan vergi miktarına ulaşamaz. Dolayısıyla bu miktar nereden çıktı?

[1194] Biz şöyle dedik: Bu hurâfeleri onlara öğreten rahiplerinin hesaplama bilgileri zayıftır ve yüzlerindeki hayâ da gerçekten azdır.

[1195] Yine onlar, her yıl Süleymân'ın (a.s.) sofrasında develer ve av hayvanları hariç, on bir bin beş yüz (11.500) ve daha fazlası öküz ve otuz altı bin (36.000) koyunun yenildiğini belirtmişlerdir. İfade ettiğimiz bu kadar ete ne kadar ekmeğin kifayet edeceğini siz hesaplayınız! Nitekim onlar, sadece Süleymân'ın sofrasına ait olmak üzere, miktarı bir yılda altı bin mudaya [bir çeşit ölçek] ulaşan sayılar zikrettiler. Biliniz ki İsrâiloğullarının ülkesi, bu giderlerin karşılanmasına güç yetiremez. Bununla birlikte Süleymân (a.s.), her yıl, bu miktarın üçte birini buğdaydan ve bunun bir benzerini de zeytinden olmak üzere Sur kralına hediye olarak veriyordu, denilmiştir. Hangi sebepten dolayı bu şekilde hediye verildiğini keşke bilse idim! Bu hediye, Sur kralının krallık konusunda Süleymân'ın dengi ve benzeri olmasından dolayı mıdır? Bunlar, uydurma, yalan ve kendisinde hiçbir kapalılığın olmadığı rezil sözlerdir ve birbirinin zıttı olan haberlerdir.

[1196] Yine onlar, her gün Süleymân'ın (a.s.) sarayında altından yapılmış yüz sofra kurulduğunu, her bir sofraya altından yapılmış yüz çanak ve üç yüz tabak, her bir tabağın yanında yine altından yapılmış üç yüz kâse/fincanın konduğunu zikrederler. Bu saçma yalanlara hayret edilir. Bu yalanları uyduran kimsenin hesaplamada zihninin ağır kaldığı ve alan bilgisinde dikkatsiz olduğunu biliniz.

[١١٩٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: عن مثل هؤلاء فلينقل الدين! وتبًا لقوم أخذوا كتبهم ودينهم عن مثل هذا الرقيع الكذاب وأشباهه.

[١١٩٣] وفي بعض كتبهم المعظمة: أن جباية سليمان عليه السلام في كل سنة كانت ستمائة ألف قنطار، وستة وثلاثين ألف قنطار من ذهب، وهم مقرون أنه لم يملك قط إلا فلسطين والأردن والغور فقط. وأنه لم يملك قط رفح ولا غزة ولا عسقلان ولا صور ولا صيدا ولا دمشق ولا عمان ولا البلقاء ولا مواب ولا جبال الشراة. فهذه الجباية التي لو جمع كل الذهب الذي بأيدي الناس لم يبلغها من أين خرجت.

[١١٩٤] وقد قلنا: إن الأحبار الذين عملوا لهم هذه الخرافات كانوا ثقالًا في الحساب. وكان الحياء في وجوههم قليلًا جدًا.

[١١٩٥] وذكروا أنه كان لمائدة سليمان عليه السلام في كل سنة أحد عشر ألف ثور، وخمسمائة ثور وزيادة، وستة وثلاثين ألف شاة سوى الإبل والصيد. فانظروا ماذا يكفي لحوم من ذكرنا من الخبز. وقد ذكروا عددًا مبلغه ستة آلاف مدى في العام لمائدته خاصة. واعلموا أن بلاد بني إسرائيل تضيق عن هذه النفقات. هذا مع قولهم: إنه عليه السلام كان يهدي كل سنة ثلثي هذا العدد من بر، ومثله من زيت إلى ملك صور. فليت شعري! لأي شيء كان يهاديه بذلك؟ هل ذلك إلا لأنه كفؤه ونظيره في الملك. وهذه كلمات كذبات ورعونة لا خفاء بها وأخبار متناقضة.

[١١٩٦] وذكروا أنه :كانت توضع في قصر سليمان عليه السلام كل يوم مائة مائدة ذهب، على كل مائدة مائة صفحة ذهب، وثلاثمائة طبق ذهب، على كل طبق ثلاثمائة كأس ذهب، فاعجبوه لهذه الكذبات الباردة. واعلموا أن الذي عملها كان ثقيل الذهن في الحساب مقصرًا في علم المساحة.

Çünkü çanağın çapının bir karıştan daha az olması söz konusu değildir. Eğer çanak yayvan olduğu halde böyle olmasa idi, kralın yemek çanağı olmazdı. Dolayısıyla söz konusu sofralardan her birinin genişliğinin -kenarları ve ayakları hariç- en azından on karış olması gereklidir.

[1197] Biliniz ki altından yapılmış -sıfatı bu olan- bir sofrayı, ancak bir filin hareket ettirmesi mümkündür. Zira altın cisimlerin en ağır olanıdır. Dolayısıyla söz konusu sofralardan her birinin üç bin rıtıl altından daha azıyla yapılmış olması elbette mümkün değildir. Böyle bir sofrayı kim kaldırıp koyabilir, kim yıkayabilir, kim silebilir ve kim çevirebilir? Bu durum, altından yapılmış bir sofra için böyledir, buna altından yapılmış tabaklar dahil değildir.

[1198] Eğer şöyle denilirse: Sizler, Allah Teâlâ'nın Süleymân'a -kendisinden sonra hiçbir kimseye nasip olmayan- bir krallık verdiğini, rüzgârı, cinleri ve kuşları onun emrine âmâde kıldığını, ona kuşların ve karıncaların dillerini öğrettiğini, rüzgârın onun emriyle akıp gittiğini, cinlerin onun için mihraplar, heykeller, kâseler ve tencereler yaptıklarını tasdik ediyorsunuz.

[1199] Biz şöyle cevap veririz: Evet, bu şekilde inanmayan bir kimseyi tekfir ederiz. Fakat bu iki durum arasında açık bir fark vardır. Bizim tasdik ettiklerimizden belirttiğiniz hususlar, peygamberlerin (a.s.) benzerlerini getirdikleri mûcizelerdendir. Bunların tamamı evrenin yapısı içinde imkân dahilindedir. Halbuki onların zikrettikleri, bu bâbın dışında olup evrenin yapısı içinde yalan ve imkânsızlığın sınırları dahilindedir.

[1200] Onların itibar ettikleri kitaplarının bazılarında şöyle denilmektedir: Sudan kralı Zarah, yüz binlerce savaşçı ile Beyt-i Makdis'e saldırmıştı. Kral Esâ b. Ebnâ, Yahuzaoğullarından üç yüz bin savaşçı ve Bünyâminoğullarından elli bin savaşçı ile ona karşı çıktı. Neticede Sudanlılar hezimete uğradılar.

[1201] İşte bu fâhiş bir yalan ve imkânsız bir durumdur. Çünkü Sudan'a en yakın yer olan Nûbe'den Nil nehrinin denize döküldüğü yere yaklaşık otuz günlük yürüme mesafesi vardır. Nil nehrinin denize döküldüğü yerden Beyt-i Makdis'e kadar dere-tepe (çölden) yaklaşık on günlük mesafe vardır.

لأنه لا يمكن أن يكون قطر دائرة الصفحة أقل من شبر وإن لم تكن كذلك فهي صحيفة لا صحفة طعام ملك. فوجب ضرورة أن تكون مساحة كل مائدة من تلك الموائد عشرة أشبار في مثلها لا أقل سوى حاشيتها وأرجلها.

[١١٩٧] واعلموا أن مائدة من ذهب هذه صفتها لا يمكن ألبتة أن يحركها إلا فيل لأن الذهب أوزن الأجسام وأثقلها ولا يمكن ألبتة أن يكون في كل مائدة من تلك الموائد أقل من ثلاثة آلاف رطل ذهب. فمن يرفعها، ومن يضعها، ومن يغسلها، ومن يمسحها، ومن يديرها؟ فهذا الذهب كله وهذه الأطباق من أين.

[١١٩٨] فإن قيل: أنتم تصدقون بأن الله تعالى أتاه ملكًا لا ينبغي لأحد من بعده، وأن الله سخر له الريح والجن والطير، وعلمه منطق الطير والنمل، وأن الريح كانت تجري بأمره، وأن الجن كانوا يعملون له المحاريب والتماثيل والجفان والقدور.

[١١٩٩] قلنا: نعم. ونكفر من لم يؤمن بذلك، وبين الأمرين فرق واضح، وهو أن الذي ذكرت مما نصدق به نحن هو من المعجزات التي تأتي بمثلها الأنبياء عليهم السلام داخل كله تحت الممكن في بنية العالم، والذي ذكروه هو خارج عن هذا الباب داخل في حد الكذب والامتناع في بنية العالم.

[١٢٠٠] وفي بعض كتبهم المعظمة عندهم أن زارح ملك السودان غزا بيت المقدس في ألف ألف مقاتل، وأن أسا بن أبنا الملك خرج إليه في ثلاثمائة ألف مقاتل من بني يهوذا وخمسين ألف مقاتل من بني بنيامين فهزم ملك السودان.

[١٢٠١] وهذا كذب فاحش ممتنع، لأن من أقرب موضع من بلد السودان، وهم النوبة إلى مسقط النيل في البحر نحو مسيرة ثلاثين يومًا، ومن مسقط النيل إلى بيت المقدس نحو عشرة أيام صحارى ومفاوز.

Yüz binlerce savaşçı ancak geniş ve mâmur beldelerden ilerleyebilir. Çıplak çöllere gelince bu imkânsızdır. Sonra Mısır'ın şehir ve beldelerinin tamamı Mısır'dadır. Nasıl olur da Beyt-i Makdis'e yürürler? Bu, orduların yapısı ve kralların sîreti açısından imkânsızdır. Ülkelerinin geniş ve sayılarının çok olması bakımından Sudan kralının yanında Beyt-i Makdis'in bir değerinin olması uzak bir ihtimaldir. Nasıl oluyor da onlar, bu bölgenin Nûbe'den uzaklığı sebebiyle onlarla savaşmayı göze alırlar. Nûbe, Habeşistan ve el-Becât bölgelerine gelince, mıntıka küçük ve sayı da azdır. Ancak bu, uydurulmuş saçma bir hurâfedir.

[1202] Talmud kitabında, "Toma'nın şiiri" diye isimlendirilen onlara ait bir kitapta şöyle denilmektedir: -Talmud kitabı, onların fıkıh konusunda, dinleri ve şeriatlerinin hükümleri hakkında dayandıkları bir kitap olup tartışmasız bi şekilde onların din adamlarının sözlerinden meydana gelmiştir.- Mezkûr kitapta şöyle denilmektedir: Onların yaratıcılarının en üst noktadan (başından) burnuna kadar olan cephesi beş bin zira'dır. Biz, Allah'ı sûretten, yer kaplamaktan, sınırlı ve sonlu olmaktan tenzih ederiz.

[1203] Talmud'un "şader nâşim" denilen ve "hayzın hükümlerini tefsir etmek" anlamına gelen bir başka kitabında şöyle denilmektedir: Yaratıcılarının başında bin kantar altından yapılmış bir taç vardır. Parmağında, güneşin ve yıldızların parıltılarını kendisinden aldıkları bir taşın olduğu bir yüzük vardır. Bu taca hizmet eden meleğin ismi Sandelfûn'dur. Allah, bu ahmaklıklardan münezzehtir.

[1204] Onların rahiplerinin -Allah onlara lânet etsin- üzerinde birleştikleri hususlardan biri şudur: Her kim Allah Teâlâ'ya ve peygamberlere kötü söz söylerse o kınanırdı, rahiplere kötü söz söylerse ölür yani öldürülürdü. Buna hayret edilir. Biliniz ki onlar, dinleri olmayan mülhidlerdir, kendi nefislerini peygamberler (a.s.) ve Allah Teâlâ'dan üstün tutuyorlar. Onlara, en altlarından çıkan şey gerekir.

ألف ألف مقاتل لا تحملهم إلا البلاد المعمورة الواسعة. وأما الصحارى الجرد فلا ثم في مصر جميع أعمال مصر فكيف يخطوها إلى بيت المقدس هذا ممتنع في رتبة الجيوش وسيرة الممالك، ومن البعيد أن يكون عند ملك السودان حيث يتسع بلدهم ويكثر عددهم اسم بيت المقدس. فكيف أن يتكلفوا غزوها لبعد تلك البلاد عن النوبة؟ وأما بلد النوبة والحبشة والبجاة فصغير الخطة قليل العدد. وإنما هي خرافات مكذوبة باردة.

[١٢٠٢] وفي كتاب لهم يسمى شعر توما من كتاب التلموذ. والتلموذ هو معولهم وعمدتهم في فقههم وأحكام دينهم وشريعتهم. وهم من أقوال أحبارهم بلا خلاف من أحد منهم. ففي الكتاب المذكور أن تكسير جبهة خالقهم من أعلاها إلى أنفه خمسة آلاف ذراع، حاش لله من الصور والمساحات والحدود والنهايات.

[١٢٠٣] وفي كتاب آخر من التلموذ يقال له سادرناشيم ومعناه تفسير أحكام الحيض أن في رأس خالقهم تاجًا فيه ألف قنطار من ذهب، وفي إصبعه خاتم له فص تضيء منه الشمس والكواكب وأن الملك الذي يخدم ذلك التاج اسمه صندلفون. تعالى الله عن هذه الحماقات.

[١٢٠٤] ومما أجمع عليه أحبارهم لعنهم الله أن من شتم الله تعالى وشتم الأنبياء يؤدب ومن شتم الأحبار يموت أي يقتل. فاعجبوا لهذا واعلموا أنهم ملحدون لا دين لهم يفضلون أنفسهم على الأنبياء عليهم السلام وعلى الله عز وجل ومن الأحبار فعليهم ما يخرج من أسافلهم.

[1205] Onların âlimlerinin zikredip inkâr etmedikleri bazı hususlar duyduk. Şöyle ki yahudilerin dinlerini, Tevrat'ı ve peygamberlerin (a.s.) kitaplarını kendilerinden aldıkları rahipleri, Bünyâmin neslinden gelen Pavlos'a -Allah ona lânet etsin- rüşvet verme hususunda ittifak ettiler; ona Îsâ'nın (a.s) dinini izhar etmesini, ona uyanları sapıklığa düşürmesini ve onlara Îsâ'nın ulûhiyetini dayatmasını emrettiler ve ona, "Biz, bu konuda senin günahını üstleniyoruz." dediler. Bunun üzerine Pavlos yapacağını yaptı ve bu açıdan ortaya koyduğu şeyleri tebliğ etti.

[1206] İyi biliniz ki bu durum din sahibi bir kimsenin asla müsamaha göstermeyeceği bir iştir. Bu rahiplere göre -Allah onlara lânet etsin- Mesih'in (a.s.) tâbileri hak ya da bâtıl üzere olmaktan uzak değillerdir. Bu ikisinden biri kaçınılmazdır. Eğer onlar, rahiplere göre hak üzere iseler, bu durumda nasıl olur da rahipler hak üzere olan bir topluluğun sapıklığa düşmesini, doğru yoldan ve dinden çıkarılıp apaçık sapıklığa götürülmelerini helâl görürler. Allah'a yemin olsun ki bu, Allah'a inanan bir kimsenin asla yapmayacağı bir iştir. Rahiplere göre eğer onlar, dalâlet ve küfür üzere iseler, bu onlara yeterlidir. Allah'a inanan bir kimse, kâfirin ve delâlete düşmüş olanın hidayete ulaşması için gayret eder. (Dalâlete düşmüş kimsenin) küfürdeki basîretini takviye etmek ve (küfür konusunda) ona kapılar açmak, üzerinde bulunduğu anlayıştan daha şedid ve daha çirkin bir durumdur. Bunu Allah'a iman eden bir kimse asla yapmaz. Bunu, ancak kendisi dışındakilerle alay etmek isteyen bir mülhid yapabilir. Onların da kabul ettiği üzere, onlar dinlerini ve peygamberlerinin kitaplarını işte böylesi kimselerden almışlardır. Bu şaşılacak bir durumdur. Doğrusu biz bu davranışı ve anlayışı onlara uzak görmeyiz. Çünkü onlar, bunu bize ve dinimize de yapmak istediler. Ancak hedeflerine ulaşamadılar. Bunu, İbnü's-Sevdâ el-Yahûdî el-Himyerî diye bilinen Abdullah b. Sebe[461], -Allah ona lânet etsin-, müslümanlardan güç yetirdiği kimseleri saptırmak için müslüman olmak suretiyle yapmaya çalışmıştır. Tıpkı Pavlos'un Mesih'in (a.s.) mensuplarını onun ilâhlığını kabul etmeye sevk ettiği gibi, İbn Sebe de aşağılık bir topluluğu yönlendirmiştir. Onlar, Ali'nin (r.a.) ilâhlığını kabul etmek suretiyle onun taraftarlığını yapıyorlardı. Onlar, günümüze kadar devam eden Bâtınîler ve Gâliyye (aşırı Şiiler)dir. Küfür bakımından onların en hafif olanı İmâmiyye grubudur. Allah'ın lâneti bir silsile halinde onların tamamının üzerinde olsun.

[١٢٠٥] وفيما سمعنا علماءهم يذكرونه ولا يتناكرونه معنى أن أحبارهم الذين أخذوا عنهم دينهم والتوراة وكتب الأنبياء عليهم السلام. اتفقوا على أن رشوا بولس البنياميني لعنه الله وأمروه بإظهار دين عيسى عليه السلام. وأن يضل أتباعهم ويدخلهم إلى القول بالإهيته. وقالوا له: نحن نتحمل إثمك في هذا، ففعل وبلغ من ذلك حيث قد ظهر.

[١٢٠٦] واعلموا يقينًا أن هذا عمل لا يستسهله ذو دين أصلًا. ولا يخلوا أتباع المسيح عليه السلام عند أولئك الأحبار لعنهم الله من أن يكونوا على حق أو على باطل، لا بد من أحدهما، فإن كانوا عندهم على حق فكيف استحلوا ضلال قوم محقين. وإخراجهم عن الهدى والدين إلى الضلال المبين. هذا والله لا يفعله مؤمن بالله تعالى أصلًا. وإن كانوا عندهم على ضلال وكفر فحسبهم ذلك منهم. وإنما يسعى المؤمن ليهدي الكافر والضال. وإما أن يقوي بصيرته في الكفر ويفتح له فيه أبوابًا أشد وأفحش مما هو عليه فهذا لا يفعله أيضًا من يؤمن بالله تعالى قطعًا ولا يفعله إلا ملحد يريد أن يسخر بمن سواه فعن هؤلاء أخذوا دينهم وكتب أنبيائهم بإقرارهم. فأعجبوا لهذا، وهذا أمر لا نبعده عنهم لأنهم قد راموا ذلك فينا وفي ديننا، فبعد عليهم بلوغ أربهم من ذلك، وذلك بإسلام عبد الله بن سبأ المعروف بابن السوء اليهودي الحميري، لعنه الله ليضل من أمكنه من المسلمين. فنهج لطائفة رذلة كانوا يتشيعون في علي رضي الله عنه أن يقولوا بإلهية علي كما نهج بولس لأتباع المسيح عليه السلام من أن يقولوا بإلهيته، وهم الباطنية والغالية إلى اليوم، وأخفهم كفرًا الإمامية، على جميعهم لعائن الله تترى.

[1207] Bütün bunlardan daha çirkin olanı, onların şu naklidir. -Öyle ki dinlerini kendilerinden aldıkları, Tevratlarını ve nebîlerin kitaplarını nakleden önceki rahiplerinin büyük ekseriyetinin bu nakil konusunda bir itirazları olmamıştır.- (İşte bu nakilde şöyle denilmektedir): Adı İsmâil olan bir adam, Beyt-i Makdis'in yıkılmasından sonra, tıpkı bir güvercinin inlemesi gibi yüce Allah'ın inlediğini ve ağladığını duymuştu. O (Tanrı), şöyle diyordu: "Tanrı'nın beytini yıkana, direklerini yerle bir edene, onun sarayını ve dinlendiği mekânı yok edene yazıklar olsun. Evimden harap edilenlerden dolayı vay başıma gelenlere! Oğullarımdan ve kızlarımdan ayrı düşenlerden dolayı vay başıma gelenlere! Evim yeniden bina edilip oğullarım ve kızlarım oraya iade edilinceye kadar ümmetimin (milletimin) başı öne eğiktir.

[1208] Kepaza oğlu kepaze, alçak ve pislik bir kimse olan bu İsmâil şöyle dedi: Tanrı elbisemi aldı ve bana dedi ki: "Beni işittin mi ey oğlum İsmâil?" Ben: "Hayır Ya Rabb'i." dedim. Bunun üzerine bana: "Ey oğlum İsmâil! Bana bereket dile." dedi. Bu köpek ve kokuşmuş pislik şöyle dedi: Bunun üzerine ona bereket diledim ve çekip gittim.

[1209] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Tilkilerin üzerine bevlettiği bir kimse rezil olmuştur. Allah'a yemin olsun ki varlık âleminde bu kirli, pis kokan köpeğin bereketine muhtaç olan kimseden daha rezil, daha aşağılık ve iğrenç bir şey yoktur. Küfrün ve iğrençliğin boyutları açısından bu hikâyenin üzerine düzenlendiği şeyin garipliğine bakınız! Bunlardan biri şudur: Söz konusu kişi, Tanrı'nın defaatle kendisine veyl ile beddua ettiğini haber vermiştir. Bu hikâyeyi onaylayana ve bunu ortaya koyan mel'una gerçekten veyl olsun.

[1210] Bir diğeri de şudur: Bu şahıs, yüce Allah'ı, yaptıklarına pişman olmakla vasıflandırmıştır. O'nu pişmanlığa çağıran/götüren şey nedir? Acaba Tanrı, onların (hallerini/durumlarını) geri çevirmekten âciz mi idi?

[1211] Diğer bir acayiplik de şudur: Allah, bunlara pişmanlık duyunca, -bu durum, Tevratlarının sonunda ifade edildiği gibi-, onların geri döndürülmesindeki hikmetin ortaya konulmasına varıncaya kadar, niçin onları ayırıp dağıtmaya ve üzerlerine pislik atmaya devam etti? Dünya hayatında, pişmanlık duyan bir kimsenin, pişmanlığına devam etmesi sıfatından daha ahmakça bir sıfat yoktur.

[١٢٠٧] وأشنع من هذا كله نقلهم الذي لا تمانع بينهم فيه عن كثير من أحبارهم المتقدمين الذين عنهم أخذوا دينهم ونقولوا توراتهم وكتب الأنبياء بأن رجلًا اسمه إسماعيل كان إثر خراب البيت المقدس سمع الله تعالى يئن كما تئن الحمامة ويبكي وهو يقول: الويل لمن أخرب بيته وضعضع ركنه وهدم قصره وموضع سكينته. ويلي على ما أخربت من بيتي ويلي على ما فرقت من بني وبناتي، قامتي منكسة حتى أبنى بيتي وأرد إليه بني وبناتي.

[١٢٠٨] قال هذا النذل الموسخ ابن الأنذال إسماعيل: فأخذ الله تعالى بثيابي. وقال لي: أسمعتني يا بني يا إسماعيل؟ قلت: لا يا رب. فقال لي: يا بني إسماعيل بارك علي. قال هذا الكلب والجيفة المنتنة فباركت عليه ومضيت.

[١٢٠٩] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: لقد هان من بالت عليه الثعالب. والله ما في الموجودات أرذل ولا أنتن ممن احتاج إلى بركة هذا الكلب الوضر. فأعجبوا لعظيم ما انتظمت هذه القصة عليه من وجوه الكفر الشنيع. فمنها: إخباره عن الله تعالى أن يدعو على نفسه بالويل مرة بعد مرة الويل حقًا على من يصدق بهذه القصة، وعلى الملعون الذي أتى بها.

[١٢١٠] ومنها وصفه الله تعالى بالندامة على ما فعل! وما الذي دعاه إلى الندامة؟ أتراه كان عاجزًا عن أن يردهم؟

[١٢١١] هذا عجب آخر، وإذا كان نادمًا على ذلك فلم تمادى على تبديدهم وإلقاء النجس عليهم حتى يبلغ ذلك إلى إلقاء الحكة في أدبارهم، كما نص في آخر توراتهم. ما في العالم صفة أحمق ومن صفة من يتمادى على من يندم عليه هذه الندامة.

[1212] Bir diğeri de söz konusu şahsın Allah Teâlâ'yı ağlamak ve inlemekle vasıflandırmasıdır. Yine söz konusu şahsın Allah Teâlâ'yı, kendisini duyup duymadığını bilmemekle, hatta bunu ona sormakla vasıflandırmasıdır.

[1213] Sonra, daha tuhafı ise kendisi hakkında Allah'a yalan söyleyerek cevap verdiğini, Allah hakkında ise kendisinin yalanına inanıp kandığını ve yalancı olduğunu bilmediğini/anlamadığını bildirmesidir. Ona göre kendisinin bir yalancı olduğunu Tanrı'nın bilmemesi mümkündür.

[1214] Bunlardan biri de Tanrı'nın harabe ve yıkıklar arasında olmasıdır. Halbuki harabe insanların delillerinin, tilki, ev kedisi vb. gibi hasis canlıların sığınağıdır.

[1215] Bir diğeri de Tanrı'yı, boynunu yarıya indirmekle (eğmekle) vasıflandırması ve Tanrı'nın bu rezil, kepaze oğlu kepazeden bereket dilemesidir.

[1216] Kendisinden başka hiçbir ilâh olmayan Allah'a yemin olsun ki ne bir mülhid ne bir müstehzi ne de O'nu aşırı derecede yücelten bir kimse bu lânetli kişinin bildirdiği uydurma ve yalanları getirmiştir. Yüce Allah'ın yardımını ve desteğini dileriz.

[1217] Yahudilerin *"Allah'ın eli bağlıdır"*[462], *"Allah fakirdir, bizler zenginiz."*[463] şeklinde sözleri olduğu halde, onların küfrünü (göstermesi bakımından) yüce Allah'ın vasfettiği şeyler olmasa idi, ortaya koyduğumuz hususlardan herhangi biriyle alakalı olarak konuşmazdık. Fakat Allah Teâlâ'nın bu açıdan bize bildirdiği şeyler onların küfür hikâyelerini anlamamızı kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla bu haber, bu köpeğin -Allah ona lânet etsin- kendisinden verdiği haberlerden daha garip değildir. Şüphesiz yahudilerin tamamı -onların rabbânilerini kastediyorum-, Allah'a karşı öfkelenme, O'nu ayıplama ve O'nun işini hafife alma hususunda birleşmişlerdir. Onlar, Teşrîn-i Evvel yani Oktober (Ekim ayı) ayının onuncu günü olan "îdu'l-kebîr [kebûd]" gecesini kabul ederler. Bu gecede "el-Mittarûn" ayağa kalkar. Onlara göre bu kelimenin manası "Küçük Rab" demektir. Allah, onların küfründen münezzehtir.

[١٢١٢] ومنها: وصفه الله تعالى بالبكاء والأنين. ومنها: وصفه لربه تعالى بأنه لم يدر هل سمعه أم لا حتى سأله عن ذلك.

[١٢١٣] ثم أظرف شيء إخباره عن نفسه بأنه أجاب بالكذب وأن الله تعالى قنع بكذبه وجاز عنده ولم يدر أنه كاذب.

[١٢١٤] ومنها: كونه بين الخرب، وهي مأوى المجانين من الناس وخساس الحيوان كالثعالب والقطط البرية ونحوهما.

[١٢١٥] ومنها: وصفه الله تعالى بتنكيس القامة. ومنها: طلبه البركة من ذلك المنتن ابن المنتنة والمنتن.

[١٢١٦] وبالله الذي لا إله إلا هو ما بلغ قط ملحد ولا مستخف هذه المبالغ الذي بلغها هذا اللعين ومن يعظمه وبالله تعالى نتأيد.

[١٢١٧] ولو ما وصفه الله تعالى من كفرهم وقولهم: يد الله مغلولة والله فقير ونحن أغنياء. ما انطلق لنا لسان بشيء مما أوردنا. ولكن سهل علينا حكاية كفرهم ما ذكره الله تعالى لنا من ذلك. ولا أعجب من أخبار هذا الكلب لعنه الله عن نفسه بهذا الخبر. فإن اليهود كلهم يعني الربانيين منهم مجمعون على الغضب على الله وعلى تعييبه وتهوين أمره عز وجل. فإنهم يقولون ليلة عيد الكبود وهي العاشرة من تشرين الأول وهي أكتوبر يقوم الميططرون. ومعنى هذه اللفظة عندهم الرب الصغير تعالى الله عن كفرهم.

[1218] Onlar şöyle dediler: Tanrı, ayakta olduğu halde saçını yolarak ve içten içe ağlayarak şöyle der: "Bana yazıklar olsun! Zira evimi harap ettim, kızlarımı ve oğullarımı yetim bıraktım. Boyum devrildi, beytimi inşa edip oğullarımı ve kızlarımı oraya iade edinceye kadar onu yükseltmeyeceğim." Bu sözü durmadan tekrar eder.

[1219] Biliniz ki onlar, Ekim ayının (Oktober) evvelindeki ilk on günü, Allah Teâlâ'nın dışında başka bir Rabb'e ibadet etmeye tahsis ederler. Böylece onlar, katıksız bir şekilde şirke düştüler.

[1220] Biliniz ki mezkûr günleri kendisine tahsis ederek ibadet ettikleri Allah'ın dışında başka bir ilâh olan "Küçük Rab" onlara göre mâbudlarının başındaki tacın hizmetkârı olan melek Sandelfûn'dur. İşte bu, hıristiyanların şirkinden daha büyüktür. Onlardan birine bu durumu sorduğumda, bana şöyle dedi: "Mittarûn" meleklerden bir melektir. Bunun üzerine ben "Nasıl olur da bir melek; 'Beytimi harap ettiğimden, oğullarımı ve kızlarımı dağıttığımdan dolayı bana yazıklar olsun!' şeklinde söz söyler? Bunu Aziz ve Yüce olan Allah'tan başkası yapabilir mi?" diye sorarım.

[1221] Eğer onlar, "Bu melek, söz konusu fiili Allah Teâlâ'nın emriyle yerine getirmiştir." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Bir meleğin, Allah'ın emriyle yaptığı bir fiile pişmanlık duyması imkânsız şeylerdendir. Eğer melek böyle bir şey yapmışsa, bu melekten sadır olan bir küfürdür. Nasıl olur da bu fiilinden dolayı Allah'a hamd eder? Bunların tamamı, yüzlerine vurulduğu sırada bu şekilde kurguladıkları hileleridir. Ancak şu kadar var ki onlar iki kısımdır: Bir kısmı, onun, bizzat Allah'ın kendisi olduğunu söyler. Böylece onlar, Allah'ı küçümserler, hakir görürler ve ayıplamış olurlar. Diğer kısım ise, onun, Allah'ın dışında başka bir rab olduğunu söylerler.

[1222] Biliniz ki yahudiler, September ve Oktober olan Eylül ve Teşrîn-i Evvel'e bitişik olarak kırk geceyi sinagoglarında ibadet ederek geçirirler. Mûsibetlere bağrışırlar ve vay diyerek ağlaşırlar. Burada dile getirdikleri sözlerinden biri şudur: "Ey Tanrı! Dosdoğru din ve ilk işaret bize ait olduğu halde niçin bizi bu şekilde terk ediyorsun? Ey Tanrı! İşittiğin halde niçin bize sağır davranıyorsun ve gördüğün halde bizi görmemezlikten geliyorsun?

[١٢١٨] قال: ويقول وهو قائم ينتف شعره ويبكي قليلًا قليلا: ويلي إذ خربت بيتي، وأيتمت بني وبناتي قامتي منكسة لا أرفعها حتى أبني بيتي وأرد إليه بني وبناتي. ويردد هذا الكلام.

[١٢١٩] واعلموا أنهم أفردوا عشرة أيام من أول أكتوبر يعبدون فيه ربًا آخر غير الله عز وجل، فحصلوا على الشرك المجرد.

[١٢٢٠] واعلموا أن الرب الصغير الذي أفردوا له الأيام المذكورة يعبدونه فيها من دون الله عز وجل هو عندهم صندلفون الملك خادم التاج الذي في رأس معبودهم. وهذا أعظم من شرك النصارى. ولقد أوقفت بعضهم على هذا فقال لي: ميططرون ملك من الملائكة. فقلت: وكيف يقول ذلك الملك؟ ويلي على ما خربت من بيتي، وفرقت بني وبناتي وهل فعل هذا إلا الله عز وجل؟

[١٢٢١] فإن قالوا: تولى ذلك الملك ذلك الفعل بأمر الله تعالى. قلنا: فمن المحال الممتنع ندامة الملك على ما فعله بأمر الله تعالى، هذا كفر من الملك لو فعله. فكيف أن يحمد ذلك منه؟ وكل هذا إنما تحيل منهم عند صك وجوههم بذلك. وإلا فهم فيه قسمان. قسم يقول: إنه الله تعالى نفسه فيصغرونه ويحقرونه ويعيبونه. وقسم يقول: غنه رب آخر دون الله تعالى.

[١٢٢٢] واعلموا أن اليهود يقومون في كنائسهم أربعين ليلة متصلة من أيلول وتشرين الأول وهما سبتمبر وأكتوبر فيصيحون ويولولون بمصائب، منها قولهم: لأي شيء تسلمنا يا الله هكذا، ولنا الدين القيم، والأثر الأول؟ لم يا الله تتصمم عنا وأنت تسمع! وتعمى وأنت مبصر!

Sana kulluk yapmayı ve seni kabul etmeyi önceleyen kimselerin mükâfatı bu mu? Ey Tanrı! Niçin nimetleri inkâr edenleri cezalandırmıyorsun? (İnananları) güzellikle mükâfatlandırmıyorsun? Sonra payımızı küçültüyorsun ve hükümlerinin adaletli olduğunu söylediğin halde bizi haksızlık edenlere terk ediyorsun?"

[1223] Bu güruhun aptallıklarına ve Rablerini sınayan, O'nu, meleklerini ve elçilerini hafife alan bu sefih varlıkların rezilliklerine hayret edilir!

[1224] Allah'a yemin olsun ki rableri onların payından ve haklarından herhangi bir şey azaltmadı, ancak onlara dünya hayatında aşağılanma, âhirette de ebedî olarak ateşte kalmayı vermiştir. Elbette Allah Teâlâ onların payını, hiçbir noksan olmaksızın tam olarak verendir.

[1225] Akılların doğruladığı parıldayan İslâm dini ile ve katından indirilmiş apaçık bir nûr olan kitap ile ve apaçık hakikatlerle bizlere sonsuz büyük nimetlerini lutfeden Allah'a hamd ediniz. Gazap edilenler ve dalâlete düşenler değil, müminler olarak onunla karşılaşmamızı lutfedinceye kadar bize ihsan ettiği şeyler üzere bizleri sabit kılmasını Allah'tan dileriz.

[1226] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Yahudilerin Tevrat'ından ve kitaplarından; bunların değiştirilmiş, tahrif edilmiş ve uydurulmuş kitaplar olduğu; dinlerinin de önde gelenleri tarafından uydurulmuş ve istismar edilmiş bir şeriat olduğu hususunda, şüpheye mahal bırakmayan açık tenâkuzlar ve yalanlar olması bakımından çıkardığımız deliller burada sona ermiştir. Bundan sonra onların elinde (kendilerini destekleyecek) bir şey asla kalmamıştır. Dinlerinin fesada uğradığı hususunda da hiçbir şüphe kalmamıştır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1227] Hurâfe veya yalanlarla size saldıran bir kimsenin çarpıtmak suretiyle size haksızlık etmesine karşı dikkatli olunuz. Şüphesiz bizler, dinimiz konusunda ancak Kur'ân'da geçen hususları ya da Allah Elçisi'ne (s.a.) ulaşıncaya kadar sika ravilerden sika ravilere nakledilen güvenilir isnat ile sahih olan haberleri tasdik ederiz. Bunun dışındaki haberlere gelince, bunların ilgilenmediğimiz bâtıl şeyler olduklarına şahitlik ederiz.

[1228] Biliniz ki biz, yahudilerin fazlaca olan çirkinliklerinden ancak az bir şeyi kayda geçirdik. Fakat kayda geçirdiğimiz hususlar, onların üzerinde bulundukları her şeyin yanlışlığını açıklama noktasında kesin olarak yeterlidir. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

هذا جزاء من تقدم إلى عبوديتك، وبدر إلى الإقرار بك! لم يا الله: لا تعاقب من يكفر النعم. ولا تجازي بالإحسان ثم تبخسنا حظنا، وتسلمنا لكل معتد، وتقول: إن أحكامك عدلة.

[١٢٢٣] فأعجبوا لو غادة هؤلاء الأوباش! ولرذالة هؤلاء الأنذال الممتنين على ربهم عز وجل، المستخفين به وبملائكته وبرسله.

[١٢٢٤] وتالله ما بخسهم ربهم حظهم، وما حظهم إلا الخزي في الدنيا والخلود في النار في الآخرة. وهو تعالى موفيهم تصيبهم غير منقوص.

[١٢٢٥] واحمدوا الله على عظيم منته علينا بالإسلام الملة الزهراء التي صححتها العقول وبالكتاب المنزل من عنده تعالى بالنور المبين والحقائق الباهرة، نسأل الله تثبيتنا على ما منحنا من ذلك بمنه إلى أن نلقاه مؤمنين غير مغضوب علينا ولا ضالين.

[١٢٢٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هنا انتهى ما أخرجناه من توراة اليهود وكتبهم من الكذب الظاهر، والمناقضات اللائحة التي لا شك معه في أنها كتب مبدلة محرفة مكذوبة، وشريعة موضوعة مستعملة من أكابرهم، ولم يبق بأيديهم بعد هذا شيء أصلًا، ولا بقي في فساد دينهم شبهة بوجه من الوجوه. والحمد لله رب العالمين.

[١٢٢٧] وإياكم أن يجوز عليكم تمويه من يعارضكم بخرافة أو كذبة. فإننا لا نصدق في ديننا بشيء أصلًا إلا ما جاء في القرآن أو ما صح بإسناد الثقات ثقة عن ثقة حتى يبلغ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقط. وما عدا هذا فنحن نشهد أنه باطل لا نلتفت إليه.

[١٢٢٨] واعلموا أننا لم نكتب من فضائحهم إلا قليلًا من كثير ولكن فيما كتبناه كفاية قاطعة في بيان فساد كل ما هم عليه، وبالله التوفيق.

[İNCİLLERDEKİ YALAN ve TENÂKUZLARIN AÇIKLANMASI]

[1229] Ebû Muhammed şöyle dedi: İncillere ve hıristiyanların kitaplarına gelince, Allah Teâlâ'nın izniyle biz, onların İncillerinde yazılı olan yalanları ve tenâkuzları ortaya koyacağız. Söz konusu kitaplardaki bu durumu gören herkes, onların aklı olmayan, genel anlamda yardımsız bırakılan ve terkedilen (mahzûlûn) kimseler olduklarında şüphe etmeyecektir.

[1230] Dinlerinin bozulmasına gelince, bu konuda bir tutam aklı olan hiçbir kimse şüphe etmez. Biz, İnciller ve hıristiyanların diğer kitapları hakkında bunların ne Allah katından ne de Mesih'ten (a.s.) gelmedikleri hususunda, kesin deliller ortaya koymaya bile gerek duymayız. Halbuki biz, Tevrat ve yahudilerin kabul ettiği peygamberlere (aleyhimüsselâm) nispet edilen kitaplarda buna gerek duymuştuk. Çünkü yahudilerin ekseriyeti, ellerinde bulunan Tevrat'ın yüce Allah'tan Mûsâ'ya (a.s.) indirildiğini iddia ederler. Dolayısıyla bizler, bu konuda, onların iddialarının yanlışlığına dair kesin delil (burhan) getirmek zorunda idik. Hıristiyanlara gelince, delil getirme sıkıntısından tamamen kurtulduk. Çünkü onlar, İnciller'in yüce Allah katından Mesih'e indirilmediğini ve Mesih'in de bunları onlara getirip tebliğ etmediğini kabul ederler. Bilakis ilkinden sonuncusuna varıncaya kadar hıristiyanların tamamı -ki bunlar Aryuscular[464], Melkîler[465], Nestûrîler[466], Ya'kûbîler[467], Maruniler[468] ve Bulkanilerdir- İncillerin farklı zamanlarda yaşadıkları bilinen dört kişi tarafından telif edilmiş, dört adet tarih (kitabı) olduğu konusunda hemfikirdirler.

[1231] İnciller'in ilki, Mesih'in öğrencisi olan Levili Matta'nın, Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasından dokuz yıl sonra telif ettiği tarih kitabıdır.[469] Bu kitabı Matta, Şam yakınlarında Yahuza beldesinde İbranice olarak yazmıştır. Kitap, vasat bir yazıyla yaklaşık yirmi sekiz varaktan oluşmaktadır.

[ابتداء ذكر الأناجيل]

[١٢٢٩] **قال أبو محمد**: وأما الإنجيل وكتب النصارى فنحن إن شاء الله تعالى موردون من الكذب المنصوص في أناجيلهم ومن التناقض الذي فيها أمرًا لا يشك كل من رآه في أنهم لا عقول لهم وأنهم مخذولون جملة.

[١٢٣٠] وأما فساد دينهم فلا إشكال فيه على من له مسكة عقل، ولسنا نحتاج إلى تكلف برهان في أن الأناجيل وسائر كتب النصارى ليست من عند الله عز وجل ولا من عند المسيح عليه السلام كما احتجنا إلى ذلك في التوراة والكتب المنسوبة إلى الأنبياء عليهم السلام التي عند اليهود لأن جمهور اليهود يزعمون أن التوراة التي بأيديهم منزلة من عند الله عز وجل على موسى عليه السلام. فاحتجنا إلى إقامة البرهان على بطلان دعواهم في ذلك. وأما النصارى فقد كفونا هذه المؤونة كلها لأنهم لا يدعون أن الأناجيل منزلة من عند الله على المسيح، ولا أن المسيح أتاهم بها، بل كلهم أولهم عن آخرهم أروسيهم وملكيهم ونسطوريهم ويعقوبيهم ومارونيهم وبولقانيهم لا يختلفون في أنها أربعة تواريخ ألفها أربعة رجال معروفون في أزمان مختلفة.

[١٢٣١] فأولها تاريخ ألفه متى اللاواني تلميذ المسيح بعد تسع سنين من رفع المسيح عليه السلام وكتبه بالعبرانية في بلد يهوذا بالشام يكون نحو ثمان وعشرين ورقة بخط متوسط.

[1232] İnciller'in ikincisi, Markos (Mârkoş) el-Hârunî'nin Mesih'in göklere kaldırılmasından yirmi iki yıl sonra telif ettiği tarih kitabıdır.[470] Markos, "Bâtıra" [Petrus] diye isimlendirilen Şem'ûnes-Safâ b. Tûmâ'nın öğrencisidir. Markos, bu İncil'i, Rum ülkesinin Antakya beldesinde Yunanca olarak yazmıştır. Hıristiyanlar, yukarıda adı geçen Şem'ûn'un bu İncil'i bizzat telif ettiğini, sonra kitabın başından ismini sildiğini ve bunu öğrencisi Markos'a nispet etiğini söylerler. Bu İncil, vasat bir yazı ile on dört varaktan oluşur. Adı geçen Şem'ûn [Simon Petrus], Mesih'in öğrencisidir.

[1233] İnciller'in üçüncüsü, Şem'ûn Batıra'nın (Simon Petrus) öğrencisi Antakyalı bir tabip olan Luka'nın telif ettiği tarih kitabıdır.[471] Luka, bu İncil'i, mezkûr Markos'un telifinden sonra, İkaye beldesinde Yunanca yazmıştır. Eser, Matta İncil'i kadar sahifeden oluşmaktadır.

[1234] İnciller'in dördüncüsü, Mesih'in öğrencisi Yuhanna b. Sîzay'ın[472] Mesih'in göklere kaldırılmasından altmış küsur sene sonra Eşîniyye [Estiya][473] beldesinde Yunanca olarak telif ettiği tarih kitabıdır.[474] Eser, vasat bir yazı ile yirmi dört varaktan oluşmaktadır. Bu Yuhanna, arkadaşı Matta'nın İncil'ini İbraniceden Yunancaya tercüme eden kişidir.

[1235] Sonra, -Afriksis kitabı hariç-, hıristiyanların dört İncil'den sonra tâzim ettikleri kadim bir kitapları yoktur. "Afriksis" ise, mezkûr tabip Luka'nın havârilerin ve arkadaşı Pavlus el-Bünyaminî'nin haberleri; onların hayatları ve öldürülmeleri hususunda telif ettiği bir kitaptır. Bu kitap, birleştirilmiş bir hatla yazılmıştır ve yaklaşık elli varaktan oluşmaktadır.

[1236] "Vahiy ve İlan"[475] kitabını, adı geçen Yuhanna b. Sîzay [Sebezay] telif etmiştir. Bu kitap, saçmalığın ve bayalığın en uç noktasındadır. Yuhanna, bu kitapta, gece yolculuğu sırasında düşünde gördüklerini ve saçma hurafeleri zikretmiştir.

[1237] Resmi Mektuplar[476] (*Resâil-i Kânûniyye*) ise, sadece yedi tanedirler. Bu mektuplardan üç tanesi, mezkûr Yuhanna b. Sîzay'a aittir. İki mektup, mezkûr Bâtıra Şem'ûn'a (Petrus Simon) aittir. Bir mektup Ya'kûb b. Yûsuf en-Neccâr'a, diğeri de kardeşi Yahuza b. Yûsuf'a aittir. Saçmalığın ve sığlığın zirvesindeki her bir risale/mektup bir ya da iki varaktan meydana gelmektedir. Şem'ûn Batıra'nın [Petrus Simon'un] öğrencisi olan Pavlus'un mektupları on beş tanedir ve bunların tamamı ahmaklık, rezillik ve küfürle dolu olup yaklaşık kırk varaktan oluşmaktadır.

[١٢٣٢] والآخر تاريخ ألفه مارقش الهاروني تلميذ شمعون الصفا بن توما المسمى باطرة بعد اثنين وعشرين عامًا من رفع المسيح عليه السلام، وكتبه باليونانية في بلد أنطاكية من بلاد الروم ويقولون: إن شمعون المذكور ألفه ثم محيا اسمه من أوله، ونسبه إلى تلميذ مارقش يكون أربعًا وعشرين ورقة بخط متوسط، وشمعون المذكور تلميذ المسيح.

[١٢٣٣] والثالث تاريخ ألفه لوقا الطبيب الأنطاكي تلميذ شمعون باطرة أيضًا كتبه باليونانية في بلد أقاية، بعد تأليف مارقش المذكور يكون من قدر إنجيل متى.

[١٢٣٤] والرابع تاريخ ألفه يوحنا ابن سيذاي من تلميذ المسيح بعد رفع المسيح ببضع وستين سنة وكتبه باليونانية في بلد أشينية يكون أربعًا وعشرين ورقة بخط متوسط، ويوحنا هذا نفسه هو ترجم إنجيل متى صاحبه من العبرانية إلى اليونانية.

[١٢٣٥] ثم ليس للنصارى كتاب قديم يعظمونه بعد الأناجيل الأربعة إلا أفركسيس وهو كتاب ألفه لوقا الطبيب المذكور في أخبار الحواريين وأخبار صاحبه بولس البنياميني وسيرهم وقتلهم يكون نحو خمسين ورقة بخط مجموع.

[١٢٣٦] وكتاب الوحي والإعلان ألفه يوحنا ابن سيذاي المذكور، وهو كتاب في غاية السخف والركاكة، ذكر فيه ما رآه في الأحلام وإذ أسري به وخرافات باردة.

[١٢٣٧] والرسائل القانونية وهي سبع رسائل فقط منها ثلاث رسائل ليوحنا ابن سيذاي المذكور، ورسالتان لباطرة شمعون المذكور، ورسالة واحدة ليعقوب بن يوسف النجار، والأخرى لأخيه يهوذا ابن يوسف تكون كل رسالة من ورقة إلى ورقتين في غاية البرد والغثاثة. ورسائل بولس تلميذ شمعون باطرة وهي خمس عشرة رسالة تكون كلها نحو أربعين ورقة مملوءة حمقًا ورعونة وكفرًا.

[1238] Sonra (yukarda açıklanan kitaplardan ayrı olarak) hıristiyanlara ait kitapların tamamının -patrikler ve altı büyük piskoposlar topluluğu ve diğer küçük topluluklar gibi-, sonraki dönem piskopos ve patrikleri tarafından telif edildiği hususunda aralarında bir tartışma yoktur. (Bunların dışında) Kral Rakdîd'in hazırladığı (dinî) hükümler hakkında bir fıkıh kitapları da vardır ve Endülüs hıristiyanları bununla amel etmektedir. Sonra diğer hıristiyanlar için bazı hükümler de vardır. Bu hükümleri, onların piskoposlarından olup da söz konusu hükümlerle amel etmesini yüce Allah'ın dilediği kimseler hıristiyanlar için hazırlamıştır. Bütün bu konularda onlar, dediğimiz gibi, ihtilaf etmezler. Sonra da şehitlerinin haberleri vardır. Hıristiyanların başından sonuna kadar nakillerinin tamamı, isimlerini belirttiğimiz üç kişiye dayanmaktadır. Bunlar; Pavlus, Markos ve Luka'dır. Bu üç kişi, sadece beş kişiden nakilde bulunmuştur. Onlar da Bâtıra [Şem'ûn es-Safâ b. Tûmâ/Simon Petrus], Matta, Yuhanna, Ya'kûb ve Yahuza'dır. Bunlardan daha fazlası yoktur. Bunların tamamı, inşallah bundan sonra açıklayacağımız üzere, yeryüzünün en yalancıları ve en şerlileridir.

[1239] Pavlus'un *Afriksis*'te ve mektuplarından birinde hikâye ettiğine göre o, Bâtıra [Şem'ûn es-Safâ b. Tûmâ/Simon Petrus] ile birlikte sadece on beş gün kalmıştır. Sonra onunla bir sefer daha buluşmuş ve kısa bir zaman birlikte kalmışlardır. Daha sonra üçüncü defa onunla buluşmuştur. Böylece o ikisi, birlikte çarmıha gerilmiş olarak Allah'ın lânetine ulaştılar. Ancak şu kadar var ki onlar, dört İncil ve zikrettiğimiz kitaplara itimat etmektedirler. Bu kitaplar, yeryüzünün doğusundaki ve batısındaki bütün hıristiyan fırkaları nazarında tek nüsha ve tek düzendedir. Hiçbir kimsenin bu kitaplara bir kelime ilâve etmesi ya da bir kelimeyi eksiltmesi mümkün değildir, zira bu sahtekârlık bütün hıristiyanlar tarafından anlaşılır. Böyle yapan bir kimse bütün hıristiyanların nazarında ayıplanır. Nitekim bu kitaplar, Markos, Luka ve Yuhanna'ya olduğu gibi (günümüzdeki hıristiyanlara kadar) ulaşmıştır. Çünkü bu Yuhanna, Matta İncili'ni Matta'dan nakleden ve Pavlus'un mektuplarını aynı şekilde Pavlus'a ulaştıran kimsedir.

[١٢٣٨] ثم كل كتاب لهم بعد ذلك فلا خلاف بينهم في أنه من تأليف المتأخرين من أساقفتهم وبطارقتهم كمجامع البطارقة والأساقفة الكبار الستة وسائر مجامعهم الصغار وفقههم في أحكامهم الذي عمله ركديد الملك وبه يعمل نصارى الأندلس، ثم لسائر النصارى أحكام أيضًا. عملها لهم من شاء الله أن يعملها من أساقفتهم لا يختلفون في هذا كله، أنه كما قلنا: ثم أخبار شهدائهم فقط فجميع نقل النصارى أوله عن آخره حيث كانوا فهو راجع إلى الثلاثة الذين سمينا فقط. وهو بولس ومارقش ولوقا وهؤلاء الثلاثة لا ينقلون إلا عن خمسة فقط، وهم باطرة ومتى ويوحنا ويعقوب ويهوذا ولا مزيد. وكل هؤلاء أكذب البرية. وأخبثهم على ما نبين بعد ذلك إن شاء الله تعالى.

[١٢٣٩] على أن بولس حكى في الأفركسيس وفي إحدى رسائله، أنه لم يبق مع باطرة إلا خمسة عشر يومًا، ثم لقيه مرة أخرى بقي معه أيضًا يسيرًا، ثم لقيه الثالثة فأخذ جميعًا وصلبا إلى لعنة الله. إلا أن الأناجيل الأربعة والكتب التي ذكرنا أن عليها معتمدهم فإنها عند جميع فرق النصارى في شرق الأرض وغربها على نسخة واحدة ورتبة واحدة، لا يمكن أحد أن يزيد فيها كلمة واحدة ولا ينقص منها أخرى، إلا افتضح عند جميع النصارى. مبلغة كما هي إلى مارقش ولوقا ويوحنا لأن يوحنا هو الذي نقل إنجيل متى عن متى ورسائل بولس مبلغة كذلك إلى بولس.

[1240] Şunu bilin ki hıristiyanların durumu, yahudilerin durumundan çok daha zayıf ve kötüdür. Çünkü yahudilerin kendilerine ait bir krallıkları vardı. Gerek Mûsâ (a.s.) döneminde olsun gerekse ondan sonra olsun büyük bir halk kitleleri vardı. Onların içlerinde Mûsâ, Hârûn, Yûşa', Şamuel (Samuel), Dâvûd ve Süleymân (a.s.) gibi kendilerine itaat edilen, cemaatlerine emirler veren/önderlik yapan ve halkına yardım eden birçok peygamberleri vardı. Ancak Süleymân'dan (a.s.) sonra Tevrat'a pek çok hastalık sokuldu. Çünkü yahudilerin arasında küfür, putlara tapınma, peygamberleri öldürme, Tevrat'ı yakma ve Beyt'i (Beytülmukaddes'i) defalarca yağmalama hadiseleri vuku bulmuştu. Yahudilerin bu küfrü, devletlerinin yıkılmasıyla sonuçlanacak bir noktaya ulaşmıştı.

[1241] Hıristiyanlara gelince, Afriksis kitabında belirtildiği gibi, Mesih'e hayatta iken sadece yüz yirmi kişinin iman ettiği konusunda ne onların ne de başkalarının bir itirazı vardır. Onlardan (yani Mesih'e inananlardan) kadın olanlar ise, Heredos'un [Hirodes'in] yardımcısının hanımı ve diğerleridir. Bu kadınlar, mallarını Mesih için infak ediyorlardı. (Bu mesele) Onların İncil'inin metninde bu şekildedir. Hz. Îsâ'ya iman edenler, Îsâ hayatta iken ve de sonrasında, kendilerini gizliyorlardı ve endişe içinde idiler, Îsâ'nın dinine de gizlilik içinde davet ediyorlardı. Onlardan hiçbiri dinine davet etmeyi açıktan yapamıyor ve dinini izhar edemiyordu. Onlardan dininden dolayı yakalanan kimseler ya taşlanarak ya da çarmıha vurularak öldürülmüşlerdi. Nitekim Ya'kûb b. Yûsuf en-Neccâr, şehitlerin ilki diye isimlendirdikleri Eştiban [Stefan] ve diğerleri taşla öldürülmüştür.

[1242] Çarmıhta öldürmeye gelince, Bâtıra [Simon Petrus] ve kardeşi Anderyas [Andreas], Yûsuf en-Neccâr'ın erkek kardeşi Şem'ûn, Feliş [Filibus], Pavlus ve diğerleri çarmıha vurularak öldürülmüşlerdi. Ya da Yuhanna'nın kardeşi Ya'kûb, Tumar [Tomas] Bertelûmâ [Bartalmay], Yahuza b. Yûsuf en-Neccâr ve Matta'nın öldürüldüğü gibi kılıçla öldürülmüşlerdi. Ya da Yuhanna b. Sîzay'ın öldürüldüğü gibi zehirlenerek öldürülmüştür. Onlar, dinlerini açıktan ortaya koyamadıkları bu hal üzere devam ettiler. Hıristiyanların Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasından sonra üç yüz yıl müddetle güven içinde olacakları bir mekânları da olmadı.

[١٢٤٠] واعلموا أن أمر النصارى أضعف من أمر اليهود بكثير لأن اليهود كانت لهم مملكة، وجمع عظيم مع موسى عليه السلام وبعده، وكان فيهم أنبياء كثير ظاهرون آمرون مطاعون، كموسى ويوشع وشموال وداود وسليمان عليهم السلام. وإنما دخلت الداخلة في التوراة بعد سليمان عليه السلام، إذ ظهر فيهم الكفر وعبادة الأوثان، وقتل الأنبياء وحرق التوراة ونهب البيت مرة بعد مرة، فاتصل كفر جميعهم إلى أن تلفت دولتهم على ذلك.

[١٢٤١] وأما النصارى فلا خلاف بين أحد منهم ولا من غيرهم في أنه لم يؤمن بالمسيح في حياته إلا مائة وعشرون رجلًا فقط، هكذا في الأفركسيس، ونسوة منهم امرأة وكيل هردوس وغيرها، كن ينفقن عليه أموالهن، هكذا في نص إنجيلهم وإن كل من آمن به فإنهم كانوا مستترين مخافين في حياته، وبعده يدعون إلى دينه سرًا ولا يكشف أحد منهم وجهه إلى الدعاء إلىملته، ولا يظهر دينه، وكل من ظفر به منهم قتل.أما بالحجارة كما قتل يعقوب بن يوسف النجار، واشطيبن الذي يسمونه بكر الشهداء وغيره.

[١٢٤٢] وإما صلب كما صلب باطرة وأندرياس أخوه وشمعون أخو يوسف النجار، وفليش وبولس وغيرهم أو قتلوا بالسيف كما قتل يعقوب أخو يوحنا وطومار وبرتلوما ويهوذا بن يوسف النجار، ومتى أو بالسم كما قتل يوحنا ابن سيذاي فبقوا على هذه الحالة لا يظهرون ألبتة ولا لهم مكان يأمنون فيه مدة ثلاثمائة سنة بعد رفع المسيح عليه السلام.

[1243] Bu sırada, Allah katından indirilmiş olan İncil'in ancak parçaları ve fasılaları kalmıştı. Allah Teâlâ bunları hıristiyanlara karşı bir delil ve onlar için bir utanç olsun diye bâki bırakmıştı. Zikrettiğimiz gibi[477] onlar, kral Kostantin, hıristiyanlığa geçinceye kadar bu durumda idiler. Kostantin'in hıristiyanlığını açıklamasından itibaren hıristiyanlar ortaya çıktılar, dinlerini açıkladılar, bir araya toplandılar ve güvende oldular. Kralın hıristiyanlığı benimsemesinin (Tenassur etmesinin) sebebi, annesi Helena'nın bir hıristiyanın kızı olması idi. Helana'ya kralın babası aşık olmuş ve onunla evlenmişti. Helana, Kostantin'i dünyaya getirmiş ve onu hıristiyanlığa göre gizlice yetiştirmişti. Kralın babası ölünce Kostantin kral olmuş ve iktidarının ileriki yıllarında hıristiyanlığını açıklamıştı. Bununla birlikte o, Roma'dan (*Rûmiyye*) bir aylık mesafedeki Kostantinyye'ye gidip orasını (yani günümüz İstanbul şehrini) inşa edinceye kadar hıristiyanlığını izhar etmeye muktedir olamamıştı. Kral Kostantin ve kendisinden sonra gelen oğlu, Aryus mezhebine tâbiydiler. O ikisi (Kostantin ve oğlu), Mesih'in yaratılmış bir kul olduğunu ve sadece Allah Teâlâ'nın nebîsi olduğunu söylüyorlardı. Dinin (hıristiyanlığın) tamamı bu şekilde idi. Dolayısıyla kılıç tehdidi altında ancak gizli olarak alınabilen şeylerde (dini bilgilerde), zamanla vaki olan müdahalelerin çokluğundan dolayı bu konuda muttasıl bir naklin gerçekleşmiş olması imkânsızdır. Çünkü din mensupları, ne dinlerini korumaya ne de onun değiştirilmesine mani olmaya kadirdiler. Sonra hıristiyanlar, Kostantin'in hıristiyan olmasıyla -daha önce ifade ettiğimiz gibi- dinlerini açıklayınca, onların içine Maniheistlerin (Mennaniyye) girişi aniden yaygınlık kazandı. Maniheistlerin dışında hıristiyanları dolandırmak/aldatmak üzere içlerine giren başkaları da vardı. Böylece onların (yani hıristiyan gibi görünen toplulukların), hıristiyan inançlarına arzu ettikleri sapıklıkları dahil etmeleri mümkün oldu. Elbette bir kimsenin (doğrudan) Şem'ûn Bâtıra'dan (Simon Petrus'tan), Yuhanna'dan, Matta'dan, Markos'tan, Luka ve Pavlus'tan ne açık bir âyeti ne de yaygın bir mûcizeyi nakletmesi -zikrettiğimiz şeylerden dolayı- söz konusu değildir. Çünkü onlar, kendi inançlarını gizliyorlardı. Düşmanları tarafından ele geçirilip öldürülünceye kadar, hayatları boyunca, sebt gününe (cumartesi günü yasağına) ve diğer ibadetlerin bağlayıcılığına saygı göstermek suretiyle yahudi dinine (mensup olduklarını) izhar ediyorlardı.

[١٢٤٣] وفي خلال ذلك ذهب الإنجيل المنزل من عند الله عز وجل إلا فصولًا يسيرة أبقاها الله تعالى حجة عليهم، وخزيا لهم فكانوا كما ذكرنا إلى أن تنصر قسطنطين الملك، فمن حينئذ ظهر النصارى وكشفوا دينهم، واجتمعوا وآمنوا، وكان سبب تنصره أن أمه هلاني كانت بنت نصراني فعشقها أبوه وتزوجها، فولدت له قسطنطين، فربته على النصرانية سرًا، فلما مات أبوه وولى هو أظهر النصرانية، بعد أعوام كثيرة من ولايته، ومع ذلك فما قدر على إظهارها حتى رحل عن رومية مسيرة شهر إلى القسطنطينية وبناها، ومع ذلك فإنما كان أريوسيًا هو وابنه بعده يقولان: إن المسيح عبد مخلوق، نبي الله تعالى فقط وكل دين كان هكذا فمحال أن يصح فيه نقل متصل، لكثرة الدواخل الواقعة فيما لا يؤخذ الا سرًا تحت السيف، لا يقدر أهله على حمايته، ولا على المنع من تبديله، ثم لما ظهر دينهم بتنصر قسطنطين كما ذكرنا فشا فيهم دخول ألمانية بغتة وكان فيهم غير مانية مدلسون عليهم. فأمكنهم بهذا أن يدخلوهم من الضلال فيما أحبوا، ولا تمكنوا ألبتة أن ينقل أحد عن شمعون باطرة ولا عن يوحنا ولا عن متى ولا عن مارقش ولا عن لوقا ولا عن بولس آية ظاهرة ولا معجزة باهرة، لما ذكرنا من أنهم كانوا مستترين مختفين مظاهرين بدين اليهود من التزام السبت وغيره طول حياتهم إلى أن ظفر بهم فقتلوا.

[1244] Hıristiyanların bunlara (yukarıda isimleri zikredilen şahıslara) izafe ettikleri mûcizelerin tamamı yalan ve uydurmadır. Herhangi bir kimse bunların benzerlerini iddia etmekten âciz değildir. Nitekim yahudiler kendi din adamları (ahbar) ve saygı gösterdikleri liderleri hakkında benzeri iddialarda bulunmuşlardır. Yine aynı şekilde Maniheistler, Mani[478] hakkında; Râfizîler[479] tâzim ettikleri kimseler hakkında; ve yine müslümanlardan bir grup İbrâhim b. Edhem[480], Ebû Müslim el-Havlânî[481], Şeyban er-Râî[482] ve diğerleri gibi sâlih kimseler hakkında benzeri iddialarda bulunmuşlardır. Bunların tamamı yalan, uydurma ve iftiradır. Çünkü zikrettiğimiz kimselerle alakalı söz konusu nakiller, bilinmeyen bir kimseye dayanmaktadır. Onun sözünün doğruluğuna dair ne bir delil ortaya konulabilir; ne de onun doğruluğuyla alakalı sem'i ya da aklî bir delil geçerlidir.

[1245] Aynı şekilde Mani'nin ashâbı/arkadaşları, ancak üç ay kadar bir vakit Mani'yle birlikte olmuşlardı. Çünkü Kral Behram oğlu Behram ona tuzak kurmuş, bütün arkadaşlarını ele geçirinceye kadar ona iman ettiği vehmini vermişti. Akabinde Mani'yi ve bütün arkadaşlarını çarmıha gererek Allah'ın lânetine/azabına gönderdi.[483]

[1246] Müşahadeye ulaşıncaya kadar bir topluluktan diğer topluluğa zorunlu bilgi ifade edecek bir nakille aktarılmayan mûcizelerle herhangi bir kimseye karşı hüccet ikame edilmez. Kendisi lehinde bir delil ortaya koyamayan bir kimse, mûcizeler uydurmaktan âciz değildir.

[1247] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bütün hıristiyanların dayandığı esas, teslisi kabul etmeleridir. Öyle ki onların bunun dışında bir dayanakları yoktur. Buna göre Mesih ilâhtır, Tanrı'nın oğludur, lâhûtî boyut nâsûtî boyutla birleşmiş ve onunla ete kemiğe bürünmüştür. Onların İnciller'ine ve -Zebur, Eş'iyâ'nın [İşaya'nın] kitabı, Ermiyâ'nın [Yeremya'nın] kitabı, Tevrat'ın bazı kelimeleri, Süleymân'ın kitabı ve Zahriya'nın kitabı gibi- yahudilerin kitaplarında bulunan bilgilerle alaka kurdukları bazı lafızlara göre Mesih, bunların tamamıdır.

[١٢٤٤] فكلما تضيفه النصارى إلى هؤلاء من المعجزات. فأكذوبات موضوعة، لا يعجز عن ادعاء مثلها أحد كالذي تدعي اليهود لأحبارهم ورؤس مثانيهم وكالذي تدعيه ألمانية لماني سواء بسواء وكالذي تدعيه الروافض لمن يعظمون وكالذي تدعيه طوائف من المسلمين لقوم صالحين كإبراهيم بن أدهم وأبي مسلم الخولاني وشيبان الراعي. وغيرهم وكل هذا كذب وإفك وتوليد لأن كل من ذكرنا فإنما نقله راجع إلى من لا يدري ولا يقوم بكلامه حجة ولا صح برهان سمعي ولا عقلي يصدقه.

[١٢٤٥] وهكذا كان أصحاب ماني مع ماني إلا أنه ظهر نحو ثلاثة أشهر إذ مكر به بهرام بن بهرام الملك وأوهمه أنه قد آمن به حتى ظفر بجميع أصحابه فصلب ماني وصلبهم كلهم إلى لعنة الله.

[١٢٤٦] فكل معجزة لم تنقل نقلاً يوجب العلم الضروري كافة عن كافة حتى يبلغ إلى المشاهدة فالحجة لا تقوم بها على أحد ولا يعجز عن توليدها من لا يقوم له.

[١٢٤٧] **قال أبو محمد**: معتمد النصارى كله الذي لا معتمد لهم غيره من قولهم بالتثليث، وإن المسيح لله وابن الله، واتحاد اللاهوتية بالناسوتية، والتحامه به إنما هو كله على أناجيلهم وعلى ألفاظ تعلقوا بها مما في كتب اليهود كالزبور وكتاب أشميا وكتاب أرميا وكلمات يسيرة من التوراة وكتاب سليمان وكتاب زخريا.

[1248] Yahudiler, bunların (bu kitaplarda yer alan ifadelerin) yorumlanması hususunda onlarla (hıristiyanlarla) tartışmış ve böylece bir iddiaya karşılık başka bir iddia ortaya çıkmıştır. Bu şekilde olan bir şey, bâtıldır.

[1249] Hıristiyanlar, -söz konusu kitapların tamamının yahudiler tarafından nakladilmesini doğrulamak için- kendi ellerinde ve yahudilerin ellerinde bulunan Tevrat'ın ve peygamberlere ait kitapların aynı olduğunu ve bu konuda ihtilaf etmeyeceklerini ileri sürmek suretiyle meseleyi çarpıtmışlardır. Sonra hıristiyanlar, Tevrat'ta ve peygamberlerin kitaplarındaki sözleri kendi iddiaları ve yorumları konusunda delil gösterdiler. (Doğrusu) onların ellerinde bunun (yani iddia ve yorumlarının) dışında asla bir delilleri ve de sözleri yoktur.

[1250] Biz, Allah'ın gücü ve kudretiyle söz konusu kitapların (yani Tevrat'ın bölümlerinin ve peygamberlere ait kitapların) kaynaklarının sahih olmadığını (fesat) açıkladık. Yine biz, bu kitaplardaki yalanların çokluğundan hareketle onların uydurulduğunu ve değiştirildiğini açıkladık. Ayrıca biz, söz konusu kitapların nakledilmesinin yanlışlığını ve bu kitapların kendisine nispet edilen kimseye varan senedin (tarikin) kopukluğunu, hiç kimsenin reddetmesinin mümkün olmayacağı bir şekilde çeşitli açılardan izah ettik. Yine biz, -Allah Teâlâ'nın gücü ve kudretiyle- genel olarak hıristiyanların nakillerinin bozukluğunu ve İncillerinin Allah katından indirilmediğini kabul ettiklerini de yukarı açıkladık. Fakat söz konusu İnciller, bir kısım adamlar tarafından telif edilmişlerdir. Böylece hıristiyanlara ait dayanaklar geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1251] Sonra yahudilerin ve hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat'ın aynı kitap olduğunu iddia etmeleri hususunda yalan söylediklerini ortaya koyacağız. Burada, -hıristiyanların yahudilerin elindeki Tevrat'ın metnini tasdik ettikleri şeklinde zâhirdeki iddialarının yalan olduğunu herkes görünceye kadar- yahudilerin elindeki Tevrat'ın metni konusunda onların muhalefet ettikleri hususları açıklayacağız. Neticede hıristiyanların Tevratîn metnini yalanladıklarını göreceğiz. Böylece hıristiyanların Tevrat'a ve yahudilerin naklettikleri haberlere tutunmaları geçersiz olmuştur. Zira tekzip ettiği bir şeyin doğrulamasını (tashih) delil göstermek hiç kimse için geçerli değildir. Sonra Allah Teâlâ'nın yardımı ve kudretiyle İncillerdeki tezatları ve onların tamamında var olan çirkin yalanları zikredeceğiz. Başarı, Allah'ın yardımıyladır.

[١٢٤٨] وقد نازعتهم اليهود في تأولها فحصلت دعوى مقابلة لدعوى، وما كان هكذا فهو باطل.

[١٢٤٩] وموهوا بأن التوراة وكتب الأنبياء بأيديهم وبأيدي اليهود سواء لا يختلفون فيها ليصححوا نقل اليهود لسواد تلك الكتب، ثم يجعلوا تلك الألفاظ التي فيها الحجة لهم في دعواهم وتأويلهم ليس بأيديهم حجة غير هذا أصلًا. ولا جملة سوى هذه.

[١٢٥٠] وقد أوضحنا بحول الله تعالى وقوته فساد أعيان تلك الكتب، وأوضحنا أنها مفتعلة مبدلة لكثرة ما فيها من الكذب، وأوضحنا أيضًا فساد نقلها وانقطاع الطريق منهم إلى من نسب إليه تلك الكتب بما لا يمكن أحدًا دفعه ألبتة بوجه من الوجوه وبينا آنفًا بحول الله تعالى وقوته فساد نقل النصارى جملة، وإقرارهم بأن أناجيلهم ليست منزلة ولكنها كتب مؤلفة لرجال ألفوها. فبطل كل تعلق لهم والحمد لله رب العالمين.

[١٢٥١] ثم نورد إن شاء الله تعالى تكذيبهم في دعواهم أن التوراة عند اليهود وعندهم سواء، ونورد ما يخالفون فيه نص التوراة التي بأيدي اليهود؛ حتى يلوح لكل أحد كذب دعواهم الظاهرة من تصديقهم لنصوص التوراة التي عند اليهود. ويرى تكذيبهم لنصوصها فيبطل بذلك تعلقهم بما فيها، وبما في نقل اليهود، إذ لا يصح لأحد الاحتجاج بتصحيح ما يكذب. ثم نذكر بعون الله عز وجل مناقضات الأناجيل والكذب الفاحش المفضوح الموجود في جميعها. وبالله تعالى التوفيق.

[1252] Böylece bu konudaki anlaşmazlık genel olarak ortadan kalkacaktır. Her iki grubun (yahudilerin ve hıristiyanların) ellerinde olan kitap ve haberlerin tamamının bâtıl olduklarının bilinmesi hususunda, onların gizliliklerine aldanan kimselerin tamamı eşittir. Nitekim biz, kendi açımızdan, onların açısından, umum ve husus noktasından ve hatta diğer din ve mezhepler (milel) nokta-i nazarından bu durumun çirkinliğini daha önceden açıklamıştık. Nitekim "İncilleri yazıp telif edenler, İncillerdeki haberlerde ortaya koydukları yalan sözlerden dolayı yalan konuşmayı açıktan yapan yalancı kimselerdir. Şüphesiz onlar, kendilerine aldananları hafife alan ve helâk eden kimselerdir." şeklindeki sözümüzü mutalaa eden herkes nazarında bu sözün doğruluğu ortaya çıkmıştır. Her tür aldatmadan emin olan, her tür uydurmadan uzak olan, başkasından değil, sadece Allah katından gelen İslâm vesilesi ile üzerimizdeki nimetin büyüklüğünden dolayı âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

Hıristiyanların, Tevrat Metnine Aykırı Olduğunu Tespit Ettikleri Hususların Açıklanması ve Yahudilerin Ellerindeki Tevrat'ın Metnini Yalanlamaları

[1253] Bazı hıristiyan din adamları, bu konuda, yazıcı âlim Ezrâ'nın [Ezrâ el-Verrâk] kitaplarına değil, Batlamyûs [m.ö.309-246] tarafından görevlendirilen yetmiş âlimin tercüme ettiği Tevrat'a itibar ettiklerini iddia ettiler. Yahudiler ise, hem Ezrâ'nın hem de Batlamyus'un nüshalarına güvenirler. Hıristiyanlara göre ise bu konuda (yani Tevrat'ın hangi nüshasının esas alınacağı konusunda) ihtilaf vardır.

[1254] Ebû Muhammed şöyle dedi: [1]Yahudi fırkalarından Rabbaniyye, İseviyye ve An'aniyye arasında ihtilafın olmadığı yahudilerin Tevrat'ında, Âdem'in yüz otuz (130) yaşındayken kendisine benzeyen bir çocuğunun doğduğu ve onu Şit diye isimlendirdiği kayıtlıdır.[484] Hıristiyanlara göre ise, ne bir kimsenin ne de herhangi bir fırkanın muhalefeti olmaksızın- durum şöyledir: "Âdem, iki yüz otuz (230) yaşına geldiğinde Şit doğmuştu."

[١٢٥٢] فيرتفع الإشكال في ذلك جملة ويستوي في معرفة بطلان كل ما بأيدي الطائفتين كل من اغتر بكتمانهم لما فضحناه منا ومنهم ومن الخاصة والعامة ومن سائر الملل أيضًا، ويصح عند كل من طالع كلامنا هذا أن الذين كتبوا الأناجيل وألفوها كانوا كذابين مجاهرين بالكذب لتكاذيبهم فيما أوردوه فيها من الأخبار، وأنهم كانوا مستخفين مهلكين لمن اغتر بهم الحمد لله رب العالمين على عظيم نعمته علينا بالإسلام السالم من كل غش البريء من كل توليد الوارد من عند الله عز وجل لا من عند أحد دونه.

ذكر ما تثبته النصارى بخلاف نص التوراة وتكذيبهم لنصوصها التي بأيدي اليهود

[١٢٥٣] وادعاء بعض علماء النصارى أنهم اعتمدوا في ذلك على التوراة التي ترجمها السبعون شيخًا لبطليموس لا على كتب عزراء الوراق واليهود مؤمنون بكلتي النسختين والخلاف عند النصارى موجود فيها.

[١٢٥٤] **قال أبو محمد:** في توراة اليهود التي لا اختلاف فيها بين الربانية والعانانية والعيسوية منهم: لما عاش آدم ثلاثين سنة ومائة سنة ولد له ولد كشبهه وجنسه وسماه شيث. وعند النصارى بلا اختلاف بين أحد منهم ولا من جميع فرقهم: لما أتى على آدم مائتان وثلاثون سنة ولد له شيث.

[1255] [2] Yahudilerin kabul ettiği Tevrat'ta ise -açıkladığımız gibi-, Şit yüz beş (105) yaşına geldiğinde Enoş'un doğduğu bildirilmektedir.[485] Hıristiyanların tamamına göre ise, Şit iki yüz beş (205) yaşındayken Enoş doğmuştur.

[1256] [3] Yahudilerin Tevrat'ına göre -açıkladığımız gibi- Enoş doksan (90) yaşındayken Kinan [Kenan] doğmuştur.[486] Hıristiyanların tamamına göre ise, Enoş yüz doksan (190) yaşındayken Kinan doğmuştur.

[1257] [4] Açıkladığımız gibi, yahudilerin yanındaki Tevrat'ta, Kinan yetmiş (70) yaşındayken Mihlalel doğdu, denilmektedir.[487] Hıristiyanların tamamına göre Kinan yüz yetmiş (170) yaşındayken Mihlalel adında bir çocuğu oldu.

[1258] [5] Yahudilerin ellerindeki Tevrat'ta -açıkladığımız gibi- "Mihlalel atmış beş (65) yaşına ulaşınca Yared [Yeret] adında bir çocuğu doğdu" denilmektedir.[488] Hıristiyanların tamamına göre ise Mihlalel yüz atmış beş (165) yaşına ulaşınca Yared adında bir çocuğu olmuştur.

[1259] [6-7] Hıristiyanlarla yahudiler arasında Hanuk doğduğu zaman Yared'in yaşının kaç olduğu konusunda ittifak vardır. Yahudilerin elindeki Tevrat'ta -açıkladığımız gibi-, Hanuk'un ömrünün tamamı üç yüz atmış beş (365) yıl olduğu halde, Hanuk atmış beş (65) yaşındayken Metuşaleh adında bir çocuğu oldu.[489] Hıristiyanların tamamına göre ise Hanuk yüz atmış beş (165) yaşındayken Metuşaleh doğdu ve Hanuk'un ömrünün tamamı beş yüz atmış beş (565) yıl idi.

[1260] Bu bölümde, iki grup (yahudiler ve hıristiyanlar), iki konuda birbirlerini yalanlamışlardır. Bunların ilki, Metuşaleh doğduğunda Hanuk'un yaşı meselesi; diğeri ise Hanuk'un kaç yıl yaşadığı hususudur.

[1261] Bu iki fırka, Matuşaleh'in ömrü konusunda hemfikirdir. Yine onlar, Lamah [Lamek] adındaki oğlu doğduğunda Metuşaleh'in yaşı ve Lamah'ın [Lamek] oğlu Nûh'un doğumu konusunda ve onun da oğulları Sam, Ham ve Yafes'in doğduğunda Nûh'un yaşı konularında ittifak ettiler. Sam'ın çocuğu Erfahşed [Arpakşad] doğduğunda, Sam'ın yaşı konusunda da ittifak ettiler.

[١٢٥٥] وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا: لما عاش شيث خمس سنين ومائة سنة ولد أنيوش. وعند لنصارى كلهم: لما عاش شيث ماءتي سنة وخمس سنين ولد أنيوش.

[١٢٥٦] وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا: أن أنيوش لما عاش تسعين سنة ولد قينان. وعند النصارى كلهم: أن أنيوش لما عاش تسعين سنة ومائة سنة ولد قينان.

[١٢٥٧] وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا: أن قينان لما عاش سبعين سنة ولد مهلال.

[١٢٥٨] وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا: أن مهلال لما بلغ خمسا وستين سنة ولد يارد. وعند النصارى كلهم: أن مهلال لما بلغ مائة سنة وخمسا وستين سنة ولد يارد.

[١٢٥٩] واتفقت الطائفتان في عمر يارد إذ ولد له خنوخ وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا أن خنوخ لما بلغ خمسًا وستين سنة ولد متوشالخ وأن جميع عمر خنوخ كان ثلاثمائة سنة وخمسًا وستين سنة، وعند النصارى كلهم أن خنوخ لما بلغ مائة سنة وخمسًا وستين سنة ولد متوشالخ وأن جميع عمر خنوخ كان خمسمائة سنة وخمسًا وستين سنة.

[١٢٦٠] ففي هذا الفصل تكاذب بين الطائفتين في موضعين. أحدهما: سن خنوخ إذ ولد له متوشالخ والثانية كمية عمر خنوخ

[١٢٦١] واتفقت الطائفتان على عمر متوشالخ إذ ولد له لامخ وعلى عمر لامخ إذ ولد له نوح، وعلى عمر نوح إذ ولد له سام وحام ويافث وعلى عمر سام إذ ولد له أرفخشاذ.

[1262] [8-9-10] Açıkladığımız gibi, yahudilerin yanında bulunan Tevrat’ta, Erfahşed [Arpakşad] otuz beş (35) yaşına ulaştığında Şaleh’in [Şelah] doğduğu ve Erfahşed’ın ömrünün tamamının dört yüz otuz beş (435) yıl sürdüğü belirtilmektedir.[490] Hıristiyanların ellerindeki Tevrat’a göre Erfahşed yüz otuz beş (135) yaşına ulaştığında Kinan [Kenan] adındaki oğlu doğdu ve Erfahşed’ın ömrü dört yüz atmış beş (465) yıldır. Kinan da yüz otuz (130) yaşına ulaştığında oğlu Şaleh dünyaya gelmiştir.

[1263] Böylece iki grup arasında sadece bu bölümde üç noktada farklılık bulunmaktadır. Bunların ilki, genel olarak Erfahşed’ın [Arpakşad] ömrü; ikincisi, oğlu dünyaya geldiğinde Erfahşed”ın yaşı; üçüncüsü ise, hıristiyanlar’ın Erfahşed ve Şaleh arasında Kînan’ı da saymaları ve yahudilerin Kînan’ı çıkarmış olmalarıdır.

[1264] [11-12] Yine zikrettiğimiz gibi yahudilerin ellerindeki Tevrat’ta, Şaleh otuz yaşına ulaşınca Âbir’in [Eber’in] dünyaya geldiği ve Şaleh’in toplam ömrünün dört yüz otuz (430) sene olduğu bildirilmektedir.[491] Hıristiyanların ellerindeki Tevrat’a göre Şaleh yüz otuz (130) yaşına ulaştığında Âbir [Eber] dünyaya gelmiş ve Şaleh’in [Şelah] ömrünün tamamı dört yüz atmış (460) senedir.

[1265] Bu iki grup, bu bölümde, iki konuda birbirlerini yalanlarlar: Bunların ilki, oğlu Âbir [Eber] doğduğunda Şaleh’ın [Şelah] yaşı; diğeri ise, Şaleh’in [Şelah’ın] toplam ömrüdür.

[1266] [13] Zikrettiğimiz gibi yahudilerin yanındaki Tevrat’ta Fâliğ [Pelek] otuz (30) yaşına geldiğinde oğlu Râû’nun [Reu] dünyaya geldiği bildirilmektedir.[492] Hıristiyanların tamamına göre ise, Fâliğ [Pelek] yüz otuz (130) yaşına ulaştığında oğlu Râû dünyaya gelmiştir.

[1267] [14] Zikrettiğimiz gibi yahudilerin Tevrat’ında Râû’nun otuz iki (32) yaşına vardığında oğlu Şâru’un [Seruk] doğduğu bildirilmektedir.[493] Hıristiyanların tamamına göre ise, Râû yüz otuz iki (132) yaşına vardığında Şâru’ [Seruk] doğmuştur.

[١٢٦٢] وفي التوراة التي عند اليهود كما ذكرنا أن أزفخشاذ لما بلغ خمسا وثلاثين سنة ولد له شالخ وأن عمر أرفخشاذ كان أربعمائة سنة وخمسًا وثلاثين سنة. وعند النصارى كلهم أن أرفخشاذ لما بلغ مائة سنة وخمسًا وثلاثين سنة ولد له قينان، وأن عمر أرفخشاذ كان أربعمائة سنة وخمسًا وستين سنة، وأن قينان لما بلغ مائة سنة وثلاثين سنة ولد له شالخ.

[١٢٦٣] فبين الطائفتين في هذا الفصل وحده اختلاف في ثلاثة مواضع. أحدها: عمر أرفخشاذ جملة والثاني: سن أرفخشاذ إذ ولد له ولده. والثالث: زيادة النصارى بين أرفخشاذ وشالخ قينان وإسقاط اليهود له،

[١٢٦٤] وفي التوراة عند اليهود كما ذكرنا أن شالخ لما بلغ ثلاثين سنة ولد له عابر وأن عمر شالخ كان أربعمائة سنة وثلاثين سنة، وعند النصارى كلهم أن شالخ لما بلغ مائة وثلاثين سنة ولد له عابر، وأن عمر شالخ كله كان أربعمائة سنة وستين سنة.

[١٢٦٥] ففي هذا الفصل تكاذب بين الطائفتين في موضعين. أحدهما: سن شالخ إذ ولد له عابر والثاني: كمية عمر شالخ.

[١٢٦٦] وعند اليهود كما ذكرنا في التوراة أن فالغ إذ بلغ ثلاثين سنة ولد له راغو وعند النصارى كلهم أن فالغ لما بلغ مائة سنة وثلاثين ولد له رغو.

[١٢٦٧] وفي توراة اليهود كما ذكرنا أن راغو لما بلغ اثنتين وثلاثين سنة ولد له شاروع وعند النصارى كلهم أن راغو لما بلغ مائة سنة واثنتين وثلاثين سنة ولد له شاروع.

[1268] [15-16] Yahudilerin elindeki Tevrat'ta -zikrettiğimiz gibi-, Şâru' [Seruk] otuz (30) yaşındayken Nahur adında bir çocuğunun dünyaya geldiği bildirilmektedir.[494] Şâru'un [Seruk] ömrünün tamamı da iki yüz otuz (230) yıldır. Hıristiyanların tamamına göre Şâru' yüz otuz (130) yaşına vardığında oğlu Nahur doğmuştur. Şâru'un ömrünün tamamı da üç yüz otuz (330) senedir. Bu iki grup, bu bölümde, iki konuda birbirlerini yalanladılar: Bunlardan ilki, genel olarak Şâru'un [Seruk] ömrü; diğeri ise, oğlu Nahur doğduğunda Şâru'un [Seruk] yaşıdır.

[1269] [17-18] Zikrettiğimiz gibi yahudilerin yanındaki Tevrat'ta Nahur yirmi dokuz (29) yaşına ulaştığında oğlu Tareh'in doğduğu bildirilmektedir.[495] Nahur'un ömrünün tamamı ise yüz kırk sekiz (148) yıldır. Hıristiyanlara göre Nahur yetmiş dokuz (79) yaşındayken Tareh doğmuştur. Nahur'un ömrünün tamamı da iki yüz sekiz (208) yıldır. Bu iki grup, bu bölümde, iki konuda birbirlerini yalanlarlar. Bunlardan ilki, Nahur'un ne kadar yaşadığı; diğeri ise, oğlu Tareh doğduğunda Nahur'un kaç yaşında olduğudur.

[1270] [19] Açıkladığımız gibi, yahudilerin yanındaki Tevrat'ta Tareh'in ömrünün tamamının iki yüz beş (205) yıl olduğu belirtilmektedir.[496] Hıristiyanların tamamına göre ise Tareh'in ömrünün tamamı iki yüz sekiz (208) yıldır.

[1271] Ebû Muhammed şöyle dedi: Böylece yukarıda belirtilen ihtilaflardan dolayı hıristiyanlar nezdindeki dünya tarihi ile yahudilere göre olan dünya tarihi arasında bin üç yüz elli (1350) yıldan daha fazla farklılık ortaya çıkmaktadır. Bu farklılık zikrettiğimiz gibi on dokuz konudadır. Böylece onların elinde bulunan Tevrat'ın farklılığı ortaya çıkmıştır.

[1272] Bu gibi çelişkilerin olduğu bir kitabın Allah katından gelmesi veya bir peygamberin sözü olması ya da insanların içinden olup sözüne güvenilir bir âlimin sözü olması elbette mümkün değildir. Böylece Tevrat'ın ve söz konusu kitapların, ilmin sıhhatini zorunlu kılan bir nakille aktarılmış olması kesin bir şekilde geçersiz olmuştur. Söz konusu kitaplar, yanlış, müdahale edilmiş ve problemli bir nakille aktarılmıştır. Bu durumda zorunlu olarak hıristiyanlara beş ihtimalden biri gereklidir. Onların, söz konusu beş ihtimalden birini tercih etmelerinden başka çıkış yolları yoktur:

[١٢٦٨] وفي التوراة عند اليهود كما ذكرنا أن شاروع إذ بلغ ثلاثين سنة ولد له ناحور. وكان عمر شاروع كله مائتي عام وثلاثين عامًا. وعند النصارى كلهم، أن شاروع إذ بلغ ثلاثين سنة ومائة سنة ولد له ناحور، وأن عمر شاروع كله كان ثلاثمائة سنة وثلاثين سنة، ففي هذا الفصل بين الطائفتين تكاذب في موضعين. أحدهما عمر شاروع جملة والثاني: سن شاروع إذ ولد له ناحور.

[١٢٦٩] وفي التوراة عند اليهود كما ذكرنا أن ناحور لما بلغ تسع وعشرين سنة ولد له تارخ، وأن عمر ناحور كله كان مائة سنة وثمانيا وأربعين سنة. وعند النصارى كلهم أن ناحور لما بلغ تسعًا وسبعين سنة ولد له تارخ، وأن عمر ناحور كله كان مائتي عام وثمانية أعوام. ففي هذا الفصل تكاذب بين الطائفتين في موضعين: أحدهما عمر ناحور كله والثاني: سن ناحور إذ ولد له تارخ.

[١٢٧٠] وفي التوراة عند اليهود كما ذكرنا أن تارخ كان عمره كله مائتي عام وخمسة أعوام وعند النصارى كلهم أن تارخ كان عمره كله مائتي عام وثمانية أعوام.

[١٢٧١] **قال أبو محمد:** فتولد من الاختلاف المذكور بين الطائفتين زيادة عن ألف عام وثلاثمائة عام وخمسين عامًا عند النصارى، في تاريخ الدنيا على ما هو عند اليهود في تاريخها، وهي تسعة عشر موضعًا كما أوردنا فوضح اختلاف التوراة عندهم.

[١٢٧٢] ومثل هذا من التكاذب لا يجوز أن يكون من عند الله عز وجل أصلًا، ولا من قول نبي ألبتة. ولا من قول صادق عالم من عرض الناس، فبطل بهذا بلا شك أن تكون التوراة وتلك الكتب منقولة نقلًا يوجب صحة العلم، لكن نقلًا فاسدًا مدخولًا مضطربًا. ولا بد للنصارى ضرورة من أحد خمسة أوجه، لا مخرج لهم عن أحدها.

[1273] **[i]** Ya hıristiyanlar, yahudilerin Tevrat'ı nakletmelerini tasdik ederler ve Tevrat'ın Allah Teâlâ'dan Mûsâ'ya, ondan da kendilerine doğru bir şekilde geldiğini, aynı şekilde (diğer peygamberlerin) kitaplarının da kendilerine ulaştığını kabul ederler. Bu, onların tartışma ve münazaradaki yollarıdır. Eğer böyle yaparlarsa, kendilerinin ve dinlerini kendilerinden naklettikleri seleflerinin yalan söylediğini onaylamış olurlar. Çünkü onlar, yüce Allah'ın ve Mûsâ'nın (a.s.) sözüne muhalefet ettiler.

[1274] **[ii]** Ya da onlar, Mûsâ'nın Allah'tan alıp naklettiği şeyler konusunda onu yalanlıyorlar. Netice olarak hıristiyanlar, bunu yapmazlar.

[1275] **[iii]** Ya da hıristiyanlar, yahudilerin Tevrat'ı ve diğer kitaplarını nakletmelerini tekzip ederler. Böylece bu kitaplardaki haberlerle ilişki kurmaları geçersiz olur. Nitekim söz konusu kitapların Mesih'i (a.s.) haber verdiğini söylemeleri bunlardan biridir. Zira kişinin, sağlıklı bir şekilde nakledilmemiş bir bilgiyi/kaynağı delil getirmesi doğru değildir.

[1276] **[iv]** Ya da -bazılarının dediği gibi- hıristiyanlar şöyle derler: Şüphesiz onlar (yahudiler), kendileri yanında bulanan Yetmişler Tercümesi'ne (septuagint) itimat ederler. Öyle ki bu yetmiş kişi, Tevrat'ı ve peygamberlerin kitaplarını (Neviîm'i) Batlamyus'a tercüme etmişlerdir. Eğer onlar bunu derlerse, bu durumda onlar zorunlu olarak şu iki vechin birinden uzak kalamazlar: [a] Onlar, bu konuda ya doğru sözlü kimselerdir ya da yalancılardır. Eğer onlar bu konuda yalancı iseler, bu durumda işleri geçersiz olmuştur. Hamd, âlemlerin Rabb'i olan Allah'a aittir. Çünkü onlar, aşikar bir şekilde yalan söylemekten geri kalmadılar. [b] Eğer onlar, bu konuda doğru sözlü kimseler iseler, bu durumda birbirinden farklı, birbirini yalanlayan ve birbirine tearuz eden iki Tevrat ortaya çıkmış olur. Bunlardan Yetmişler Tevrat'ı (Septuagint) diğeri de Ezrâ'nın Tevrat'ıdır. Bu iki Tevrat'ın, ikisinin birlikte Allah'tan gelen bir hak olması bâtıldır ve imkânsızdır.

[1277] Halbuki yahudi ve hıristiyanlar, -Sâmirî Tevratı[497] hariç- bu iki Tevrat'a birlikte inanmakta ve bunları tasdik etmektedirler. Zorunlu olarak bu iki Tevrat'ın birinin hak, diğerinin de uydurulmuş olması gerekir. Dolayısıyla bu iki Tevrat'tan hangisi uydurulmuş olursa olsun, zaruri olarak bu iki grup (yahudi ve hıristiyanlar) bâtıla inanmış olurlar. Kesin bir şekilde bâtıla inanan bir millette hayır yoktur.

[١٢٧٣] إما أن يصدقوا نقل اليهود للتوراة وأنها صحيحة عن موسى عن الله عز وجل ولكتبهم وهذه طريقتهم في الحجاج والمناظرة، فإن فعلوا فقد أقروا على أنفسهم وعلى أسلافهم الذين نقلوا عنهم دينهم بالكذب،إذ خالفوا قول الله تعالى وقول موسى عليه السلام.

[١٢٧٤] أو يكذبوا موسى عليه السلام فيما نقل عن الله عز وجل وهم لا يفعلون هذا.

[١٢٧٥] أو يكذبوا نقل اليهود للتوراة ولكتبهم، فيبطل تعلقهم بما في تلك الكتب مما يقولون إنه إنذار بالمسيح عليه السلام، إذلا يجوز لأحد أن يحتج بما لا يصح نقله.

[١٢٧٦] أو يقولوا كما قال بعضهم: إنهم إنما عولوا فيما عندهم على ترجمة السبعين شيخًا الذين ترجموا التوراة وكتب الأنبياء عليهم السلام لبطليموس. فإن قالوا هذا فإنهم لا يخلون ضرورة من أحد وجهين: إما أن يكونوا صادقين في ذلك، أو يكونوا كاذبين في ذلك، فإن كانوا كاذبين في ذلك فقد سقط أمرهم والحمد لله رب العالمين، إذ لم يرجعوا إلا إلى المجاهرة بالكذب. وإن كانوا صادقين في ذلك فقد حصلت توراتان متخالفتان متكاذبتان متعارضتان؛ توراة السبعين شيخًا وتوراة عزراء. ومن الباطل الممتنع كونهما جميعًا حقًا من عند الله.

[١٢٧٧] واليهود والنصارى كلهم مصدق مؤمن بهاتين التوراتين معًا، سوى توراة السامرية ولا بد ضرورة من أن تكون احدهما حقًا، والأخرى مكذوبة فأيهما كانت المكذوبة فقد حصلت الطائفتان على الإيمان بالباطل ضرورة، ولا خير في أمة تؤمن بيقين الباطل.

[1278] Şayet Yetmişler Tevrat'ı (Septuagint) yalanlanmış olursa, bu durumda söz konusu tercümeyi yapan âlimler (*şüyûh*) kötü, yalancı, mel'un kimseler olurlar. Çünkü onlar, Allah'ın kelâmını tahrif ettiler ve onu değiştirdiler. Bu sıfatlara sahip kimselerden dini öğrenmek ve onların haberlerini kabul etmek doğru değildir.

[1279] Eğer Ezrâ'nın Tevrat'ı yalanlanırsa, o zaman da Ezrâ yalancı olur. Çünkü o, Allah'ın kelâmını tahrif etmiştir. Yalancıdan dine ait bir şey almak doğru değildir. Bu iki halden birinin olması kaçınılmazdır.

[1280] [v] Ya da iki Tevrat da uydurulmuştur. Tevrat'ın değiştirilmiş ve tahrif edilmiş olduğunu kesin bir şekilde zorunlu kılan açık yalanlardan ortaya koyduğumuz şeylerden dolayı işte bu, hakkında hiçbir şüphenin olmadığı kesin hakikattir. Böylece iki grubun iddiaları birlikte düşmüştür. Bu uydurulmuş kitaplara dayanan dinleri de geçersiz olmuştur. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1281] Ebû Muhammed şöyle dedi: Sadece bu faslı (bölümü) düşünün! Bu bölümde yahudi ve hıristiyanların dinlerinin geçersizliğinin kesinliği hususunda yeterli delil vardır. Bir de bunlara ortaya koyduğumuz diğer hususlar ilâve edilirse nasıl olacaktır?

[1282] Yahudi ve hıristiyanların ellerinde bulunan Tevrat'ta başka ihtilaflar (farklılıklar) da vardır. Biz, söz konusu ihtilafların bu kadarıyla yetindik. İslâm vesilesiyle O'nun üzerimizdeki nimetinin büyüklüğünden dolayı âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Büyük toplulukların nakli ile masum olan Allah Elçisi'ne (a.s.) ulaşan, bütün yalanlardan ve akıl sahiplerinin doğruluğuna şahitlik ettiği her türden muhalden uzak olan İslâm nimeti sebebiyle âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[١٢٧٨] وإن كانت توراة السبعين شيخًا هي المكذوبة فلقد كانوا شيوخ سوء كذابين ملعونين، إذ حرفوا كلام الله تعالى وبدلوه. ومن هذه صفته فلا يحل أخذ الدين عنه ولا قبول نقله،

[١٢٧٩] وإن كانت توراة عزراء هي المكذوبة فقد كان كذابًا إذ حرف كلام الله تعالى ولا يحل أخذ شيء من الدين عن كذاب ولا بد من أحد الأمرين.

[١٢٨٠] أو يكون كلاهما كذبًا وهذا هو الحق اليقين الذي لا شك فيه لما قدمنا مما فيها من الكذب، الفاضح الموجب للقطع بأنها مبدلة محرفة وسقطت الطائفتان معًا، وبطل دينهم الذي إنما مرجعه إلى تلك الكتب المكذوبة، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١٢٨١] **قال أبو محمد:** فتأملوا هذا الفصل وحده ففيه كفاية في تيقن بطلان دين الطائفتين فكيف بسائر ما أوردنا إذا استضاف إليه.

[١٢٨٢] وفي التوراة عند اليهود وعند النصارى اختلاف آخر اكتفينا منه بهذا القدر، والحمد لله رب العالمين على عظيم نعمته علينا بالإسلام المنقول نقل الكواف إلى رسول الله المعصوم صلى الله عليه وسلم البريء من كل كذب ومن كل محال الذي تشهد له العقول بالصحة، والحمد لله رب العالمين.

Dört İncil’deki Çelişkiler ve Bu İncillerde Uydurulmuş Olan Açık Yalanlar

[1283] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bunun ilki, Levili Matta’nın İncil’inin başlangıcındaki yaradılışın başlangıcıyla alakalıdır. Bu İncil, telif ve kronolojik sıralama (rütbe) bakımından İncillerin ilki olup İbrâhim oğlu Dâvûd oğlu Îsâ Mesih’e nispet edilen bir mushaftır. “İbrahim, İshâk’ın babasıydı. İshâk, Ya‘kūb’un; Ya‘kūb da Yahuza ve onun kardeşlerinin babası idi. Yahuza, Sâmân’dan [Tamar’dan] doğan Faraz [Peres] ve Tareh’in [Zerah’ın] babası idi. Sonra Faraz, Hadrûm’un [Hesrom’un] babası; Hadrûm [Hesrom] da Aram’ın [Ram’ın] babasıydı. Aram, Aminadab’ın [Amminadav’ın] babası; Aminadab, Bahşun’un [Nahşon’un] babasıdır. Bahşun [Nahşon], Hârûn’un hanımının kardeşi olup Mısır’dan çıkan kimselerdendir. Bahşun [Nahşon] ise Eşlûmûn’un [Salmon] babası; Eşlûmûn, Rahab’dan [Rahav] doğan Buaz’ın [Boaz] babası idi. Buaz, Rûs’tan [Rut] doğan Ubîd’in [Obed] babası; Ubîd de İşay’ın babası; İşay da, kral Dâvûd’un babasıydı. Dâvûd, Eşlûmûn’un [Salamon/Süleymân] babasıydı.

[1284] Eşlûmûn [Süleymân], Rahabam’ın [Rehavam] babası; Rahabam, Elbuyût’un [Aviya’nın] babası; Elbuyût da Eşa’nın [Asa] babasıydı. Eşa da Yehoşafat’ın babası; Yehoşafat, Yehoram’ın [Yoram] babası; Yehoram [Yoram], Ahziyahu’nun [Uzziya] babasıydı. Ahziyahu, Yusam’ın [Yotam] babası; Yusam, Ahaz’ın babası; Ahaz da Ahziyahu’nun [Hizkiya’nın] babasıydı. Ahziyahu [Hizkiya], Meneşşa’nın [Manaşşe] babası; Meneşşa, Amon’un babası; Amon ise Yuşiyahu’nun [Yoşiya] babasıydı. Yuşiyahu [Yoşiya], Nahya [Yehunya] ve Babil sürgünü sırasında doğan kardeşlerinin babasıydı. Nahya [Yehunya], Babil sürgününden sonra doğan Saltiyael’in [Şealtiel’in] babası idi. Saltiyael [Şealtiel] ise Rubâyiel’in [Zerubbail’in] babası idi. Rubâyiel [Zerubbail], Ebiyûs’un [Avihud’un] babasıydı. Ebiyûs [Avihud], Elyahîm’in [Elyakim’in] babasıydı. Elyahîm [Elyakim] de, Azur’un [Azor] babasıydı. Azur, Saduk’un [Sadok] babası; Saduk, Ecim’in [Ahim] babası; Ecim [Ahim] ise Elyus’un [Elihud] babasıydı. Elyus [Elihud], Elazar’ın babası; Elazar, Mesan’ın [Matan] babası; Mesan [Matan] da Ya‘kūb’un babasıydı. Ya‘kūb, Meryem’in nişanlısı Yûsuf’un babasıydı. Meryem’den de Mesih denilen Yesû’ [Îsâ] doğdu.

ذكر مناقضات الأناجيل الأربعة والكذب الظاهر الموضوع فيها

[١٢٨٣] **قال أبو محمد**: أول ذلك مبدأ الخلق مبدأ إنجيل متى اللاواني الذي هو أول الأناجيل بالتأليف والرتبة، مصحف نسبة يسوع المسيح ابن داود بن إبراهيم وإبراهيم ولد إسحاق وإسحق ولد يعقوب ويعقوب ولد يهوذا وإخوته ويهوذا ولد من ثامار: فارض وتارخ، ثم إن فارض ولد حضروم، وحضروم ولد آرام، وآرام ولد عمينا ذاب، وعمينا ذاب ولد بحشون الخارج من مصر أخو زوجة هارون،| وبحشون ولد أشلمون، وأشلمون ولد له من راحاب: بوعز، وبوعز ولد له من راعوث: عوبيذ، وعوبيذ ولد له إيشاي، وإيشاي ولد له داود الملك، وولد داود الملك أشلمون.

[١٢٨٤] وأشلمون ولد رحبعام ورحبعام ولد ألبيوت، وألبيوت ولد أشا، وأشا ولد يهوشافاط، ويهوشافاط ولد يهورام، ويهورام ولد أحزياهو، وأحزياهو ولد يوثام، ويوثام ولد أحاز، وأحاز ولدأحزيا، وأحزيا ولد منشا، ومنشا ولد أمون، وأمون ولد يوشياهو، ويوشياهو ولد نحنيا، وإخوته وقت الرحلة إلى بابل، وبعد ذلك ولد لنحنيا صلئيل، وصلئيل ولد روبابيل، وروبابيل ولد أبيوذ، وأبيوذ ولد ألياحيم، وألياحيم ولد أزور، وأزور ولد صادوق، وصادوق ولد أحيم، وأحيم ولد أليوث، وأليوث ولد ألعزار، وألعزار ولد مثان، ومثان ولد يعقوب، ويعقوب ولد يوسف خطيب مريم التي ولدت يسوع الذي يدعى مسيحًا.

Böylece İbrâhim'den Dâvûd'a kadar toplam on dört kuşak, Dâvûd'dan sürgün zamanına kadar on dört kuşak; sürgünden Mesih'e kadar da on dört kuşak vardır.[498] Böylece İbrâhim'den Mesih'e varıncaya kadar toplam kırk iki kuşak geçmiştir.

[1285] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde, yahudilerin kitaplarına ve Tevrat'taki bilgilere aykırılık vardır. Onlara (yahudilere) göre söz konusu kitaplar, nakil açısından Tevrat gibidirler. O iki kitap, "Melahîm" ve "Berâhiyâmîm" (Herâhiyâmîm) kitaplarıdır. Burada, "Tareh b. Yahuza" derken, Tevrat'ta "Zareh b. Yahuza" denilmektedir. Bu, isim konusundaki bir farklılıktır. Dolayısıyla bu iki haberden biri yalandır. Halbuki peygamberler yalan söylemezler.

[1286] Burada "Ahziyahu b. Hûrâm derken, yahudilerin kitaplarında ise "Ahziya b. Yuram" demiştir. Bu da, isimler konusundaki bir farklılıktır ve Allah'ın vahyi buna ihtimal vermez. Dolayısıyla nakillerden biri kesin bir şekilde yalandır.

[1287] Yine İncil'de "Yusam b. Ahziyahu" denilirken, yahudilerin adı geçen kitaplarında "Yusam b. Azerya b. Emsiya b. Eş b. Ahziya" denilmiş ve yahudilerin kitaplarında var olan üç kuşak, İncillerde düşmüştür. Bu, gerçekten büyük bir farklılıktır.

[1288] Yahudilerin söz konusu kitapları tasdik ettiği gibi, eğer hıristiyanlar da yahudilerin kitaplarını tasdik ettiyseler, bu durumda Matta yalan söylemiş ve câhilce davranmıştır. Eğer hıristiyanlar Matta'yı onaylarlarsa, bu durumda yahudilerin kitapları yalancıdır. Dolayısıyla bunlardan biri zorunludur. Aksi takdirde onlar, bir şeyi aynı anda tasdik ve tekzip etmiş olurlar.

[1289] Matta İncilinde "Ahziyahu b. Ahaz b. Yusam" denilirken, yahudilerin mezkûr kitaplarında "Hizkiya b. Ahaz b. Yusam" denilmiştir. Bu, isimdeki bir farklılıktır. Vahyin bu şekilde olması düşünülemez. Dolayısıyla nakillerden biri kesinlikle yanlıştır.

فصار من إبراهيم إلى داود أربعة عشر أبًا ومن داود إلى وقت الرحلة أربعة عشر أبًا، ومن وقت الرحلة إلى المسيح أربعة عشر أبًا، فجميع المواليد من إبراهيم إلى المسيح اثنان وأربعون مولودًا.

[١٢٨٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** ففي هذا الفصل خلاف لما في التوراة، وكتب اليهود التي هي عندهم في النقل كالتوراة، وهما كتاب ملاخيم وكتاب وبراهياميم. فقال هاهنا تارخ بن يهوذا. وفي التوراة زارح بن يهوذا، وهذا اختلاف في الاسم، وكذب من أحد الخبرين والأنبياء لا يكذبون.

[١٢٨٦] وقال ها هنا أحزياهو بن يهورام، وفي كتب اليهود أحزيابن يورام، وهذا اختلاف في الأسماء ووحي الله تعالى لا يحتمل هذا، فأحد النقلين كاذب بلا شك.

[١٢٨٧] وقال هاهنا يومثام بن أحزياهو وفي كتب اليهود المذكورة يوثام بن عزيا بن أمصيا بن أش بن أحزي. فأسقط ثلاثة آباء مما في كتب اليهود وهذا عظيم جدًا.

[١٢٨٨] فإن صدقوا كتب اليهود وهم مصدقون بها فقد كذب متى وجهل. وإن صدقوا متى فإن كتب اليهود كاذبة لا بد من أحد ذلك. فقد حصلوا على التصديق بالشيء وضده معًا.

[١٢٨٩] وقال ها هنا: أحزياهو ابن حاز بن يوثام. وفي كتب اليهود المذكورة حزقيا بن أحاز بن يوثام، وهذ اختلاف في الاسم. والوحي لا يحتمل هذا. فأحد النقلين كاذب بلا شك.

[1290] Yine burada (yani Matta İncilinde) “Nahliya b. Yuşeyahu b. Amon” denilirken yahudilerin mezkûr kitaplarında “Nahniya b. Elyakim b. Yuşeya b. Amon” denilmiştir. Böylece Matta, “Elyakim”i düşürmüş ve “Yuşeya” ismine muhalefet etmiştir. Bu, onların yalanları hakkında daha önce açıkladıklarımızda olduğu gibi kesinlikle büyük bir faklılıktır. Zira onlar, aynı anda bir şeyi ve onun zıddını tasdik ediyorlar.

[1291] Hıristiyanlar, Matta’nın, Allah katında Mûsâ ve diğer bütün peygamberler (a.s.) nevinden kadri yüce, masum bir elçi olduğu hususunda ihtilaf etmezler. Nitekim Matta, İncil’inin başlangıcında şöyle demiştir: “Bu, İbrâhim oğlu, Dâvûd oğlu (Îsâ) Mesih’in soyuyla ilgili mushaftır.” Sonra Matta, sadece Meryem’in kocası olan Yûsuf en-Neccâr’ın nesebini vermiştir. Hıristiyanlara göre Yûsuf, (Mesih’in) annesinin kocası olup onların ilâhının babalığıdır. Matta, Mesih’in nesebini zikredeceğini açıklıyor, sonra da Yûsuf en-Neccâr’ın nesebini dile getiriyor! Bu çokça bevleden tekeye göre (bu ahmak adama göre) Mesih, asla Yûsuf’un çocuğu değildir. Onun, bu pisliği yalan yere uydurduğu hususunda hiçbir gizlilik yoktur. Ne de bu nesebin herhangi bir şekilde Mesih ile bir alakası vardır. Ancak onlar (İncil yazarları), Mesih’i, Yûsuf en-Neccâr’ın çocuğu göstermişlerdir. Halbuki ne hıristiyanlar, ne biz, ne de yahudilerin çoğunluğu bunu kabul etmeyiz.

[1292] Hıristiyanlara gelince, şöyle derler: “Mesih, Tanrı’nın Meryem’den olan çocuğudur, ve o ilâhtır, ilâhın ve bir kadının oğludur.” Allah bütün bunlardan münezzehtir.

[1293] Biz, bizimle birlikte yahudilerden İseviyye fırkası ve hıristiyanlardan Aryusçular, Bulkaniler ve Makduniler ise; “Îsâ, yüce Allah’ın -bir erkek unsuru olmaksızın- Meryem’in (a.s.) rahminde yarattığı Ademî bir kuldur.” şeklinde kabul ederiz. Yahudilerin cumhuruna gelince -Allah onlara lânet etsin- onlar, Mesih’in nesebinin gayri sahih olduğunu söylerler. Biz, onu böyle bir şeyden tenzih ederiz. Bilakis yahudilerden küçük bir grup, Mesih’in Yûsuf en-Neccâr’ın oğlu olduğunu söylerler.

[١٢٩٠] وقال هاهنا: يخنيا بن يوشياهو بن أمون، وفي كتب اليهود التي ذكرنا يخنيا بن الياقيم بن موشيا بن أموز. فأسقط متى الياقيم وخالف في اسم يوشيا بن أمون، وهذ عظيم كما قدمنا من كذبهم ولا بد. إذ يصدقون بالشيء والضد له معًا.

[١٢٩١] وهم لا يختلفون في أن متى رسول معصوم أجل عند الله من موسى ومن سائر الأنبياء كلهم، وهو قد قال في أول كلمة من إنجيله: مصحف نسبة المسيح بن داود بن إبراهيم. ثم لم يأت إلا بنسب يوسف النجار زوج مريم الذي عندهم هو ربيب إلههم زوج أمه. فكيف يقول:إنه يذكر نسبة المسيح ثم يأتي بنسبة يوسف النجار؟ والمسيح عند هذا التيس البوال ليس هو ولد يوسف أصلًا؟ فقد كذب هذا القذر كذبًا لا خفاء به ولا مدخل للمسيح في هذا النسب أصلًابوجه من الوجوه. إلا أن يجعلوه ولد يوسف النجار وهم لا يقولون هذا ولا نحن ولا جمهور اليهود.

[١٢٩٢] أما هم فيقولون: إنه ابن الله من مريم، وإنه إله وابن إله وامرأة، تعالى الله عن هذا.

[١٢٩٣] وأما نحن فنقول العيسوية من اليهود معنا، والأريوسية والبولقانية والمقدونية من النصارى، أنه عبد آدمي، خلقه الله تعالى في بطن مريم عليها السلام من غير ذكر. وأما جمهور اليهود لعنهم الله فيقولون إنه لغير رشدة حاشا لله من ذلك، بل إن طائفة قليلة من اليهود يقولون إنه ابن يوسف النجار.

[1294] Biz, Matta'yı, sadece bunların sözünü destekleyen ve buna şahitlik eden bir kimse olarak görüyoruz. Aksi takdirde Mesih'in Dâvûd'a kadar soyunu zikretmekle nasıl başlar? Sonra da Dâvûd'a kadar sadece Yûsuf en-Neccâr'ı zikreder? Şayet o, Mesih'in annesi Meryem'in soyunu zikretse idi, bu durumda sözünün açık bir dayanağı olurdu. Fakat o, Meryem'in soyunu asla zikretmemiştir. Sonra başladığı şeyi tahkik etmede en küçük bir haya duymamıştır. Sonra da Yûsuf en-Neccâr'ın nesebini tamamla hususunda Matta şöyle demiştir: "Babil sürgününden Mesih'e kadar on dört kuşak (baba) vardır. İbrâhim'den Mesih'e varıncaya kadar toplam kırk iki kuşak geçmiştir."[499] Böylece bu lânetli kişi, "Mesih, Yûsuf'un çocuğudur" şeklindeki yalanını teyit etmiştir. Bu ikisinden biri kaçınılmazdır. Aksi takdirde Mesih, ne onlardan birinin oğlu ne de onlar Mesih'in babası olmadıkları halde, sürgünden Mesih'e kadar on dört kuşağın olması nasıl mümkün olur? Dolayısıyla İbrâhim'den Mesih'e kadar nasıl kırk iki kuşak olur? Mesih'in bu kuşaklarla -tıpkı Hintlilerin, Çinlilerin, Tatar[500], Sakar ve Sakrallilerin doğumlarındaki rolü kadar- bir ilişkisi vardır. Bunların arasında bir fark yoktur. İşte bu, zamanın en büyük skandalıdır ve bunu ancak yeryüzünün en çirkin ve kötü kimsesi ortaya koymuştur. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1295] Sonra burada diğer bir yalan ve açık bir câhillik vardır. Bunlar, Matta'nın "İbrahim'den Dâvûd'a on dört kuşak vardır." sözünde mevcuttur.

[1296] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu yalandır. Şüphesiz ki kuşakların sayısı, zikredildiği üzere on üç tanedir: İbrâhim, İshâk, Ya'kūb, Yahuza, Zareh, Hadrûm [Hesron], Aram [Ram], Amminadap, Bahşûn [Nahşon], Eşlûmûn [Salmon], Buaz, Ubid [Obed] ve İşay. Bunlar on üç babadırlar. Sonra Dâvûd gelir, elbette Dâvûd'un bizzat babaların içinde sayılması doğru değildir. Matta, onu, kendisine ait bir baba olarak göstermiştir. Bu, açık bir hatadır. Sonra Matta, "Dâvûd'tan sürgüne kadar on dört kuşak vardır" demiştir. Halbuki durum böyle değildir. Çünkü Nahniya, Matta'nın sözüne göre sürgüne giden bir kimsedir. Onun sözüne göre Saltiyael [Şealtiel], ancak sürgünden sonra dünyaya gelmiştir.

[١٢٩٤] وما نرى متى إلا شاهدًا لقولهم ومحققًا له. وإلا فكيف يبدأ بأنه يذكر نسب المسيح إلى داود ثم لا يذكر إلا يوسف النجار إلى داود؟ ولو أنه ذكر نسب أمه مريم لكان لقوله مخرج ظاهر، لكنه لم يذكر نسب مريم أصلًا، ثم لم يستحي النذل من أن يحقق ما ابتدأ به، فبعد أن أتم نسب يوسف النجارقال من الرحلة إلى المسيح أربعة عشر أبًا، فجميع المواليد من إبراهيم إلى المسيح اثنان وأربعون مولودًا، فأكد هذا الملعون كذبه وأن المسيح ولد يوسف، ولا بد ضرورة من أحدهما وإلا فكيف يكون من الرحلة إلى المسيح أربعة عشرًا أبًا والمسيح ليس هو ابنا لأحدهم ولاهم آباء له. فكيف يكون من إبراهيم إلى المسيح اثنان وأربعون مولودًا ولا مدخل للمسيح في تلك الولادات إلا كمدخله في ولادات أهل الصين وأهل الهند، وأهل طلعة وسقر وسقرال ولا فرق؟ هذه فضائح الدهر وما لا يأتي به إلا أنجس البرية، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١٢٩٥] ثم كذب آخر وجهل زائد وهما قوله فبين إبراهيم إلى داود أربعة عشرة أبًا.

[١٢٩٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** هذا كذب إنما هم على ما ذكر ثلاثة عشر: إبراهيم وإسحاق ويعقوب ويهوذا وزارح وحضروم وآرام وعمينا ذاب ونحشون وشلمون وبوعز وعوبيذ ويشاي فهؤلاء ثلاثة عشر أبًا. ثم داود ولا يجوز ألبتة أن يعد داود في آباء نفسه، فيجعل أبا لنفسه فهذه ملحنة، ثم قال: ومن داود إلى الرحلة أربعة عشر ابًا، وليس كذلك لأن يخنيا هو الراحل بنص قول متى، وأنه لم يولد له على قوله صلتيئيل إلا بعد الرحلة،

(Sürgünden sonra doğanların) isimleri de şöyledir: "Eşlûmûn, Raciam/Rahabam [Rehavam], Ebiyûs [Aviya], Eşa [Asa], Yehoşafat, Yehoram [Yoram], Ahziyahu, Yusam, Ahaz, Ahziyahu, Meneşşa, Amon, Yuşahu ve Nahniya." Dâvûd, daha önce sayıldı. Eğer Dâvûd burada sayılırsa bir önceki bölümde yalan söyledikleri gerçekleşmiş olur. Eğer onu burada saymazlarsa, bu durumda ikinci rakam konusunda yalan söylemiş olurlar ya da Nahniya'yı kendi kendisine baba yapmış olurlar. Bu da saçmalıktır.

[1297] Sonra Matta "Sürgünden Mesih'e kadar on dört kuşak vardır." dedi. Bu bölüm, iki büyük yalanın cem edildiği bir bölümdür. Bunların ilki; Saltiyael [Şealtiel], Yûsuf en-Neccâr'a varıncaya kadar kendisinden sonrakilerle sayılınca, bu durumda onlar sadece on iki kişidirler. Bunların isimleri şöyledir: " Saltiyael [Şealtiel], Rubayiel [Zerubbail], Ebiyûs [Avihud], Elyahîm [Elyakim], Ezur [Azor], Saduk [Sadok], Ecim [Ahim], Eliyus [Elihud], Elazar, Masan [Mattan], Ya'kūb ve Yûsuf." Eğer Nahniya onların içinde sayılırsa, Matta on dört kişi olduklarını söylediği halde onlar on üç kişidirler. Bu ahmaklığa ve sapıklığa hayret edilir. Bunu normal karşılayan ve buna din olarak inanan kimselerin düşüncesizliğine hayret edilir!

[1298] Sonra, eğer Matta onların Mesih'in babaları olduklarını kastetmiş olsa idi, bu durumda Yûsuf Mesih'in babasıdır, bu da onların nezdinde küfür olarak yeterlidir. Dolayısıyla Matta, küfre düşmüş ya da yalan söylemiş ve aptallık etmiştir. Bunlardan biri zorunludur.

[1299] Sonra Matta'nın "İbrahim'den Mesih'e kırk iki kuşak vardır." sözüne gelince, bu fahiş bir yalan ve aşırı derecede bir aptallıktır. Çünkü Matta, İbrâhim'e ve Yûsuf'a varıncaya kadar ondan sonrakileri saydı ve Yûsuf'u tekrar saydı. Şüphesiz ki onlar, sadece kırk kişidirler. Eğer o, Mesih'i saydı ise ve onu Yûsuf'un çocuğu gösterdi ise, bu durumda da sadece kırk bir kişi olurlar. Bu ahmaklıkla Allah'ın dinini din edinenlere hayeret edilir! Selamete ulaştırdığı için Allah'a hamdedin.

فهم:أشلمون ورحبعام وأبيو وآشا ويهو شافاط ويهوررام وأحزياهو ويوثام وأحاز وأحزياهو ومنشا ويوشياهو ويخنيا. وقد عد داود قبل فإن عده ها هنا فقد حققوا الكذب في الفصل الذي قبله، وإن عده هناك فقد كذبوا في هذا العدد الثاني أو جعلوا يخنيا أبًا لنفسه وهذا هوس.

[١٢٩٧] ثم قال: ومن الرحلة إلى المسيح أربعة عشر أبًا، وهذا فصل جمع كذبتين عظيمتين. إحداهما أنه إذا عد صلتيئيل ثم من بعده إلى يوسف النجار فليسوا إلا اثني عشر رجلًا فقط. وهم صلتيئيل وروبابيل وابيوذ والياخيم وآزور وصادوق وأخيم واليوذ والعازار وماثان ويعقوب ويوسف. فإن عد فيهم يخنيا كانوا ثلاثة عشر، وهو يقول أربعة عشر فاعجبوا لهذا الحمق وهذا الضلال. واعجبوا لرعونة من جاز هذا عليه واعتقده دينًا.

[١٢٩٨] ثم إن كان عني أنهم آباء المسيح فيوسف والد المسيح وكفي، بهذا عندهم كفرًا. فقد كفر متى أو كذب وجهل لا بد من أحد ذلك.

[١٢٩٩] ثم قوله فمن إبراهيم إلى المسيح اثنان وأربعون مولودًا، فهذا كذب فاحش وجهل مفرط، لأنه إذا عد إبراهيم ومن بعده إلى يوسف وعد يوسف أيضًا فإنما هم أربعون فقط. فإن عد المسيح وجعله ولد يوسف لم يكونوا أيضًا إلا واحد وأربعين فقط. فاعجبوا ممن يدين الله تعالى بهذا الحمق واحمدوه على السلامة.

[1300] Bu, Bahşûn [Nahşon] b. Aminadab’a varıncaya kadar Dâvûd’un nesebi konusunda utanç veren bir yalandır. Çünkü Bahşûn [Nahşon], -Tevratlarının ifadesine göre- Mısır’dan çıkan ve Yahuza oğullarının önde gelen bir kimsesi idi. O, Tevrat’ın ifadesine göre Arz-ı Mukaddese girmemiştir. Çünkü yirmi yaşın üzerinde olup da Mısır’dan çıkanların tamamı -Tevrat’ın ifadesine göre- çölde ölmüştür. Arz-ı Mukaddese giren Eşlûmûn b. Bahşûn’dan [Nahşon] Dâvûd’a (a.s.) kadar kuşaklar (nesiller) sayılınca, onlar sadece dörde ulaşırlar. Bunlar, Dâvûd b. İşay b. Ubid [Obed] b. Buaz [Boaz] b. Eşlûmûn’dur. Eşlûmûn’un Mısır’a giren bir kimse olduğu hususunda yahudiler ve hıristiyanlar hemfikirdirler. Adı geçen Eşlûmûn’un Yûşa‘ ve İsrailoğullarıyla birlikte Arz-ı Mukaddese girişlerinden Dâvûd’un (a.s.) doğumuna kadar beş yüz yetmiş üç (573) yıl geçmiştir. Buna göre Eşlûmûn, Arz-ı Mukaddes’e bir yaşından daha küçük iken girdiğini ve sözü edilen bu dört kişiden hiçbirinin 140 yıldan daha fazla bir zamanda çocuklarının olmadığını söylemek gerekir. Yahudilerin “Melahîm”, “Berâhiyamîm” ve bu ikisi dışındaki diğer kitapları buna şahitlik etmektedir. Biz, kesin olarak biliyoruz ki Mûsâ’dan (a.s.) sonra İsrailoğullarından -Hârunî bir kohen (din adamı) olan Yehura’ hariç- hiç kimse 130 yıl yaşamamıştır. Bu yalan, bu çirkinlikler ve bu kötü şöhret nicedir? Onlar, bir yalandan ancak diğerine, bir kötülükten ancak başka bir kötülüğe kadar ayrılabilirler. Böylesi bir beladan Allah’a sığınırız. Bu yalancının (Matta’nın) kitabına ve eserine böyle bir yalanla başlaması gerçekten hayretliktir! Bu bölüm (yani Matta İncilinin giriş kısmı), yalan ve cehaletten birkaç satır olduğu halde küçüklüğüne göre ne kadar çok şey cemetmiştir!

“Halid’in yüzü ne kadar güzeldir
Görünenden hareketle görülmeyeni mukayese et.”

[١٣٠٠] هذا إلى الكذب المفضوح الذي في نسب داود عليه السلام إلى نحشون بن عمينا ذاب، لأن يحشون بنص توراتهم هو الخارج من مصر، وهو مقدم بني يهوذا ولم يدخل بنص التوراة أرض القدس. لأن كل من خرج من مصر ابن عشرين سنة فصاعدًا، ماتوا كلهم في التيه بنص التوراة. فإذا عدت الولادات من أشلمون بن نحشون الذي دخل أرض المقدس إلى داود عليه السلام وجدوا أربعة فقط. وهم داود بن إيشاي بن عوبيذ بن بوعذ بن أشلمون، الداخل مصر المذكور ولا يختلفون يعني اليهود والنصارى معًا، أن من دخول أشلمون المذكور مع يوشع وبني إسرائيل الأرض المقدسة إلى مولد داود عليه السلام خمسمائة سنة وثلاثًا وسبعين سنة. فيجب على هذا أن يقول:إن أشلمون لم يدخل الأرض المقدسة إلا وهو أقل من سنة، وإنه لم يولد لكل واحد منهم ولده المذكور إلا وله مائة سنة ونيف وأربعون سنة، وكتبهم تشهد ككتاب ملاخيم وبراهياميم وغيرهما، وتقطع أنه لم يعش أحد من بني إسرائيل بعد موسى عليه السلام مائة سنة وثلاثين سنة إلا يهوراع الكوهن الهاروني وحده. فكم هذا الكذب وهذا الافتضاح فيه؟ وهذه الشهرة العظيمة لا ينفكون من كذبة إلا إلى أخرى ومن سوءة إلا إلى سوءة. ونعوذ بالله من البلاء فاعجبوا لما افتتح به هذا الكذاب كتابه وتأليفه. ماذا جمع هذا الفصل على صغره وأنه أسطار يسيرة من الكذب والجهل؟

أَحْسِنْ مَا فِي خَالِد وَجْهه
فقِسْ عَلَى الْغَائِبِ بِالشَاهِدِ

[1301] Sonra tabib Luka, üçüncü babta, Mesih'in (a.s.) soyunu açıkladı. Şöyle dedi: Îsâ, Yûsuf en-Neccâr'ın oğlu olduğunu sanıyordu. Yûsuf da Eli'ye mensuptu (Eli'nin oğlu idi). Eli Mâsân'ın [Mattan'ın], Mâsân [Mattan] Lev'inin, Levi de Melkî'nin; Melkî Yemta'nın oğlu idi. Yemta, Yûsuf'un oğlu; Yûsuf, Matatiya'nın [Matitya'nın]; Matatiya [Matitya] Hamus'un [Amos'un]; Hamus [Amos] Mâhûm'un [Nahum'un]; Mâhûm [Nahum] Eşla'nın [Hesli]; Eşla [Hesli] Enhâ'nın [Negay'ın] oğlu idi. Enhâ [Negay], Fâhâs'ın [Mahat'ın]; Fâhâs [Mahat] Manişâ'nın [Matitya'nın]; Manişâ [Matitya] Sam'î'nin]Şimi'nin]; Sam'î]Şimi] Misdak'ın [Yosek'in] oğlu; Misdak [Yosek] Yehneda'ın [Yoda'nın] oğlu; Yehneda [Yoda] Yuhanna'nın oğlu; Yuhanna Reşâ'nın oğlu; Reşâ Rubayiel'in [Zerubbail'in] oğlu; Rubayiel [Zerubbail] Saltiyael'in [Şealtiel'in] oğlu; Saltiyael [Şealtiel] Bâdi'nin [Ner'i'nin] oğlu; Bâdi [Neri] Melkî'nin oğlu; Melkî, Meri'nin oğlu; Meri, Eri'nin [Addi'nin] oğlu; Eri [Addi], Karsam'ın [Kosam'ın] oğlu; Karsam [Kosam], Eliyoran'ın [Elmadam'ın] oğlu; Eliyoran [Elmadam], Hâr'ın [Er'in] oğlu; Hâr [Er], Yeşu'nun oğlu; Yeşu, Luna'nın oğlu; Luna, Elyahîm'in oğlu; Elyahîm, Milkaiyaz'ın oğlu; o da Yemta'ın oğlu; o da Matata'nın oğlu; Matata Nâsân'ın [Natan'ın] oğlu; o da Peygamber Dâvûd'un (a.s.) oğludur.[501] Sonra Luka, Matta'nın Îsâ'nın soyunu adım adım açıkladığı gibi, Dâvûd'un soyunu da açıkladı.

[1302] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Matta'nın Mesih'i Yûsuf en-Neccâr'a nispet etmesinden daha çirkin, daha kötü, daha rezil, daha aşağılık, daha zararlı olan bu musibete hayret edilir! Sonra Yûsuf'u, kuşaktan kuşağa, Süleymân b. Dâvûd'un (a.s.) neslinden gelen krallara nispet etmiştir.

[1303] Luka (İncili'nde ise), Yûsuf en-Neccâr'ı, Dâvûd oğlu Süleymân'ın kardeşi olan Nâsân [Natan] b. Dâvûd'a çıkıncaya kadar Matta'nın zikrettiklerinin dışındaki babalara nispet eder. Zorunlu olarak bu iki soy kütüğünden birinin yalan olması gerekir. Dolayısıyla ya Matta ya da Luka yalan söylemektedir. (Diğer bir ihtimal) her iki soy kütüğünün yalan olması gerekir, böylece bu iki mel'un [Luka ve Matta] birlikte yalan söylemiş olurlar. Her iki soy kütüğünün doğru olması elbette mümkün değildir.

[١٣٠١] ثم ذكر لوقا الطبيب في الباب الثالث منه نسب المسيح عليه السلام، فقال:إنه كان يظن أنه ابن يوسف النجار المنسوب إلى عالى إلى ماثان، إلى لاوي، إلى ملكي، إلى يمتاع، إلى يوسف، إلى متاثيا، إلى حاموص، إلى ماحوم، إلى أشلا، إلى أنجا، إلى ماهاث، إلى منيشا، إلى شمعي، إلى مصداق، إلى يهندع، إلى يوحنا، إلى ريشا، إلى زربائيل، إلى صلتئيل، إلى ينرى، إلى ملكي، إلى أدى، إلى أريع، إلى قرصام، إلى المودان، إلى هار، إلى يشوع، إلى مر، إلى أريع، إلى قرصام، إلى اليران، إلى هارن، إلى يشوع، إلى يونا، إلى الياخيم، إلى ملكا اياز، إلى يمتاع، إلى متاثا، إلى ناثان، إلى داود النبي صلى الله عليه وسلم، ثم ذكر نسب داود كما ذكره متى حرفًا حرفًا.

[١٣٠٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فاعجبوا لهذه المصيبة الحالة بهم ما أفحشها وأوحشها وأقذرها وأوضرها وأرذلها وأنذلها، متى الكذاب ينسب المسيح إلى يوسف النجار؟ ثم ينسب يوسف إلى الملوك من ولد سليمان بن داود عليهما السلام أبا فأبا.

[١٣٠٣] ولوقا ينسب يوسف النجار إلى آباء غير الذي ذكرهم متى حتى يخرجه إلى ناثان بن داود، أخي سليمان بن داود، ولا بد ضرورة من أن يكون أحد النسبين كذبًا فيكذب متى أو لوقا أو لا بد أن يكون كلا النسبين الملعونان جميعًا ولا يمكن ألبتة أن يكون كلا النسبتين حقًا.

Hıristiyanlara göre -Allah onların suretlerini bozdu, yüzlerini kararttı, belalar ile karşı karşıya getirdi. Onların üzerine bozgunluk ve lânet bıraktı- (İşte bu hıristiyanlara göre) Luka, bütün peygamberlerin (a.s.) üzerindedir. İşte bu, onların İncillerinin sıfatıdır. Ey Müminler! Güven ve korunmuş olmaktan dolayı Allah'a hamd ediniz.

[1304] Hıristiyanları sapıklığa düşüren seleflerinden bazı önde gelen kimseler şöyle dediler: "Bu iki soy kütüğünden biri, doğum nesebidir, diğer nesep ise kişiyi yetiştiren kimseye ait neseptir. İsrail oğullarının kadim döneminden bu yana var olan kurala göre çocuğu olmadan ölen bir kimsenin hanımı, onun erkek kardeşiyle evlendirilir ve bu evlilikten doğan çocuk ölüye nispet edilirdi."

[1305] Bu saçmalığı dile getirmek suretiyle bizimle tartışan kimseye: Bunu nereden aldın? Luka ya da Matta'nın kitabının neresinde buldun? diye sorarız. Herhangi bir kimsenin dile getirmekten âciz kalamayacağı bir iddia, kesin bir delil ile desteklenmedikçe bâtıldır.

[1306] Bundan sonra, iki nesepten hangisi doğum nesebidir ve hangisi hakikat değil izâfî bir neseptir? Bu ikisinden hangisini kabul ederse etsin, sözü ona döner ve ona "Bu, delili olmayan bir iddiadır." denilir.

[1307] Eğer denilirse; Luka, Matta'nın dediği gibi, filan kişi, falanın babasıdır, dememiştir. Fakat o, "Filan, şuna nispet edilir." şeklinde demiştir, denilirse, biz ona şöyle cevap veririz: Luka, Dâvûd'a, sonra İbrâhim'e, sonra Nûh'a ve sonra da Âdem'e (a.s.) varıncaya kadar bir isimden sonra diğer ismi, bir babadan sonra diğer babayı benzer şekilde bir bir açıkladı. Bunların arasında bir fark yoktur. Acaba Dâvûd'un İbrâhim'e nispet edilmesi, İbrâhim'in Nûh'a ve Nûh'un da Âdem'e nispet edilmesi -tıpkı Yûsuf'un Eli'ye nispet edildiğini söylediğin gibi- hakikat değil izâfî midir? Bu şaşılacak bir durumdur. Zira bu iddiayı tashih etmenin bir yolu yoktur, dolayısıyla bu bir yalandır. Zorunlu olarak iki soy kütüğünden birinin yalan olduğu açık seçik ortaya çıkmıştır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

ولوقا عندهم لوق الله صورهم وألاق وجوهم ولقاهم البلاء وألقى عليهم الدمار واللعنة في الجلالة فوق جميع الأنبياء عليهم السلام. فهذه صفة أناجيلهم فاحمدوا الله تعالى أياه المؤمنون على السلامة والعصمة.

[١٣٠٤] وقال بعض أكابر من سلف منهم من مضليهم:إن أحد هذين النسبين هو نسب الولادة، والنسب الآخر نسب إلى إنسان تبناه على ما قد كان في قديم زمن بني إسرائيل من أن من مات ولا ولد له وتزوج آخر امرأته نسب إلى الميت ومن ولدت من هذا الحي.

[١٣٠٥] فقلنا لمن عارضنا منهم بهذا الهوس، من لك بهذا؟ وأين وجدته للوقا أو لمتى؟ والدعوى لا يعجز عنها أحد وهي باطلة، إلا أن يعضدها برهان.

[١٣٠٦] وبعد هذا فأي النسبين هو نسب الولادة؟ وأيهما هو نسب الإضافة لا الحقيقة؟ فأيهما قال قلب عليه قوله وقيل له هذه دعوى بلا برهان.

[١٣٠٧] فإن قال:إن لوقا لم يقل إن فلانا ولد فلانًا كما قاله متى لكن قال: المنسوب إلى عالى قلنا: وهكذا قال في آباء عالى أبًا فأبًا إلى داود ثم إلى إبراهيم، ثم إلى نوح ثم إلى آدم سواء بسواء في اسم بعد اسم وفي أب بعد أب ولا فرق. افترى نسب داود إلى إبراهيم، وإبراهيم إلى نوح، ونوح إلى آدم كان أيضًا على الإضافة لا على الحقيقة؟ كما قلت في نسب يوسف إلى على، هذا عجب. فإذ لا سبيل إلى تصحيح هذه الدعوى فهي كذب، ووضح الكذب في أحد النسبين ضرورة عيانًا، والحمد لله رب العالمين.

Fasl [İblis'in, Îsâ'yı Sınaması]

[1308] Matta İncil'inin üçüncü babında şöyle denilmektedir: Yesu (Îsâ), -yani Mesih- çöle (mefaz) ulaştı ve Ruh onu oraya (çöle) sevk etti. İblis, onu sınasın diye Mesih orada kaldı. Îsâ, geceleriyle birlikte kırk gün çölde kalınca acıktı. O zaman Ayartıcı/Araştırıcı (*el-Cessas*) O'na gelip, "Tanrı'nın oğluysan, söyle de şu taşlar senin için ekmek olsun" dedi. Yesu (Îsâ) ona; "Kutsal Yazılarda, "İnsan yalnız ekmekle değil, Tanrı'nın ağzından çıkan her sözle yaşar." diye yazılı olduğunu söyledi. Sonra İblis O'nu Mukaddes Kent'e (*el-Medinetü'l-Mukaddes'e*) götürdü. Şehrin en yüksek binasında durup ona şöyle dedi: "Tanrı'nın Oğluysan, kendini buradan aşağı at. Çünkü "Ayağın bir taşa çarpmasın diye Tanrı melekleri seni tutsunlar ve korusunlar diye gönderecektir." diye yazılmıştır. Bunun üzerine Yesu (Îsâ) şöyle diyerek ona cevap verdi: "Kullardan hiçbiri Tanrı'sını sınamasın." diye yazılmıştır. İblis aynı şekilde Îsâ'yı çok yüksek bir dağa çıkarıp O'na tüm görkemleriyle dünyanın bütün ziynetlerini gösterdi. "Eğer bana secde edersen, gördüğün şeylerin tamamını sana vereceğim." dedi. Yesu (Îsâ) ona şöyle karşılık verdi: "Ey münafık! Arkana bakmadan çekil git!" "Kişi, ilâhı olan efendisinin dışındakilere kulluk etmesin ve O'ndan başkasına hizmet etmesin." diye yazılmıştır. Bunun üzerine İblis ümitsizliğe düştü ve Îsâ'yı bırakıp gitti. Melekler de gelip Îsâ'ya hizmet ettiler.[502]

[1309] Luka İncil'inin dördüncü babında şöyle denilmektedir: Yesu (Îsâ), Kutsal Ruh'la dolu olarak Ürdün'den döndü. Ruh, onu çöle yönlendirdi ve orada kırk gün kaldı. Burada İblis, Îsâ'yı sınadı. Îsâ, kırk gün boyunca hiçbir şey yemedi. Kırk günü tamamlayınca acıktı. Bunun üzerine İblis O'na, "Tanrı'nın oğluysan, şu taşa söyle de ekmek olsun" dedi. Yesu (Îsâ), ona şöyle diyerek karşılık verdi: "İnsan sadece ekmekle yaşamaz, Tanrı'ya ait her bir kelime ile de yaşar, diye yazılmıştır." Sonra İblis Îsâ'yı çok yüksek bir dağa yönlendirdi ve o vakit ona dünyanın bütün ülkelerini gösterdi. O'na, "Tüm egemenlik ve görkemleriyle bunları sana vereceğim" dedi. "Bunlar bana teslim edildi, ben de bana uyan kişiye veririm. Eğer bana secde edersen, hepsi senin olacak." Yesu (Îsâ), ona şu karşılığı verdi: "Tanrın olan Rabb'e ibadet etmelisin ve sadece ona hizmet etmelisin, diye yazılmıştır."

فصل

[١٣٠٨] وفي الباب الثالث من إنجيل متى فلحق يسوع يعني المسيح بالمفاز وساقه الروح إلى هنالك، ولبث فيه ليقيس إبليس نفسه فيه، فلما أن مضى أربعين يومًا بلياليها جاع فوقف إليه الجساس وقال له: إن كنت ولد الله فأمر هذه الجنادل تصير لك خبزًا. فقاليسوع قد صار مكتوبًا بأن عيش المرء ليس بالخبز وحده، ولكن في كل كلمة تخرج من فم الله تعالى. وبعد هذا أقبل إبليس في المدينة المقدسة، وهو واقف في أعلى بنيانها. وقال له: إن كنت ولد الله فترام من فوق، فإنه قد صار مكتوبًا بأنه سيبعث ملائكة يرفدونك، ويدفعون عنك حتى لا يصيب قدمك مكروه، فأجابه يسوع وقال قه قد صار مكتوبًا أيضًا أن لا يقيس أحد العبيد إلهه. ثم عاد إليه إبليس وهو في أعلى جبل منيف فأظهر له زينة جميع الدنيا. وشرفها وقال له: إني سأملكك كل ما ترى إن سجدت لي. فقال له يسوع: اذهب يا منافق مقهقرًا، فقد كتب ألا يعبد أحد غير السيد إلهه، ولا يخدم سواه، فتأيس عنه إبليس عند ذلك وتنحى عنه، وأقبلت الملائكة وتولت خدمته.

[١٣٠٩] وفي الباب الرابع من إنجيل لوقا: فانصرف يسوع من الأردن محشوًا من روح القدس، وقاده الروح إلى القفاز، ومكث فيه أربعين يومًا، وقايسه إبليس فيه، ولم يأكل شيئًا في تلك الأربعين يومًا، فلما أكملها جاع فقال له إبليس: إن كنت ابن الله فأمر هذه الحجر أن يصير خبزًا فأجابه يسوع وقال له: قد صار مكتوبًا أنه ليس عيش الآدمي في الخبز وحده إلا في كل كلمة لله، ثم قاده إبليس إلى جبل منيف عال، وعرض عليه وملك جميع الدنيا من وقته. وقال له: سأملكك هذا السلطان، وأنزلك بعظمته لأني قد ملكته وأنا أعطيه من وافقني، فإن سجدت لي كان لك أجمع. فأجابه يسوع: وقال له قد صار مكتوبًا أن تعبد السيد إلهك، وتخدمه وحده.

İblis onu Berşelam'a (Urşalim) götürdü, onu mâbedin (Beyt) kubbesine çıkardı. Ona, "Tanrı'nın oğluysan, kendini buradan aşağı at" dedi. "Çünkü şöyle yazılmıştır: Tanrı, seni korumaları için meleklerini gönderecek; ayağın bir taşa çarpmasın diye seni elleri üzerinde taşıyacaklar." Yesu (Îsâ) ona şöyle diyerek cevap verdi: "Tanrın olan Rabb'i sınama!" diye buyrulmuştur."[503]

[1310] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde hiç duyulmamış tuhaflıklar vardır. Bunların ilki **[ı]**, Sadık olanın (güvenilir olanın/Rûhulkudüs'un) İblis'in Mesih'i kumanda edip sevk etmesine razı olmasıdır. (Buna göre) İblis, Mesih'i (a.s.) bir defasında yüksek bir dağa yönlendirmiş; ona önderlik etmiş ve onunla birlikte vakit geçirmiştir. Diğer bir seferinde de onu Beyt-i Makdis'teki en yüksek tepeye çıkarmıştır. İblis'in dilediği yere Îsâ'yı götürdüğünü, onun sevkinden uzak kalamadığını, böylece Îsâ'nın İblis'e itaat ederek ve İblis'i dinleyerek ona boyun eğdiğini görüyor musun? Senin gördüğün şey, ancak Îsâ'nın Şeytan'ın hükmü altında yönlendirilmiş olmasıdır. Allah'a yemin olsun ki bu, gerçekten iğrenç/rezil bir durumdur. Ya da Şeytan onu zorla yönlendirmiştir. Bu da, Şeytan'ın dokunmak suretiyle çarptığı mağlupların (yere çalınmışların) konumudur. (Bize göre), peygamberler bu iki kötü sıfattan da münezzehtir. Onların (hıristiyanların) iddialarına göre Tanrı ve Tanrı'nın oğlu nasıl böyle bir şeye muhatap olur? Bu saçmalıktan daha ahmakça bir şey asla duyulmamıştır. Allah Teâlâ'ya nimetinin büyüklüğünden dolayı hamd ederiz.

[1311] **[ıı]** Diğer bir felaket de şudur: Bu âciz ve ahmaklara göre İblis, (Mesih onlara göre Tanrı olduğuna göre) kendisini yaratanın ona secde edeceğini, Rabb'isinin ona tapınacağını ve içinde Tanrı'sal ruh olanın kendisine boyun eğeceğini nasıl arzu edebilir? Yoksa İblis, Rabb'isini ve Tanrı'sını kendisine tapınmaya nasıl davet eder? Allah'a yemin olsun ki ben, İblis'in küfrünün ve ahmaklığının bu boyuta asla ulaşmadığından eminim. Bu, bütün zamanların en büyük felakettir.

ثم ساقه إلى برشلام وصعده ووقفه على صخرة البيت في أعلاه وقال له: إن كنت ولد الله فتسبسب من هاهنا، لأنه مكتوب أن يبعث ملائكة لحرزك وحملك في الأكف حتى لا تعثر بقدمك في حجر، ولا يصيبك مكروه فأجابه يسوع وقال له قد كتب أيضًا أن لا تقيس السيد إلهك.

[١٣١٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل عجائب لم يسمع بأطم منها. أولها: إقرار الصادق عندهم بأن إبليس قاد المسيح مرة إلى جبل منيف وانقاد له ومضى معه، وقاده مرة أخرى إلى أعلى صخرة في بيت المقدس، فما نراه ألا ينقاد لإبليس حيث قاده ولا يخلوا من أن يكون قاده، فانقاد له مطيعًا سامعًا، فما نراه نراه إلا منصرفًا تحت حكم الشيطان وهذه والله منزلة رذيلة جدًا أو يكون قاده كرهًا فهذه منزلة المصروعين الذين يتخبطهم الشيطان من المس حاشا للأنبياء من كلتا الصفتين فكيف بإله وابن إله بزعمهم؟ وما سمع قط بأحمق من هذا الهوس، ونحمد الله على عظيم منته.

[١٣١١] ثم الطامة الأخرى، كيف يطمع إبليس عند هؤلاء النوكي في أن يسجد له خالقه وفي أن يعبده ربه وفي أن يخضع له من فيه روح اللاهوت أم كيف يدعو إبليس ربه وإلهه إلى أن يعبده؟ والله إني لأقطع أن كفر إبليس وحمقه لم يبلغا قط هذه المبلغ. فهذه آبدة الدهر.

[1312] **[111]** Sonra diğer bir şaşkınlık da şudur: İblis, dünyanın efendisini ve yaratıcısını, dünyanın ve kendisinin yaratıcısını, dünyanın ve kendisinin sahibini (malikini, yine bizim ve kendisinin ilâhını, dünya ziynetlerinin kendisine verildiğini (iddia ederek) nasıl sınayabilir? Halkımızın dediği gibi bu, “Bol keseden dağıtmaktır”. İnsanın dile getiremeyeceği bu vesveseler, ancak hastane (maristan) ahalisinin lisanındadır. Ya da âciz ve ahmak bir toplulukla dalga geçen, utanmaz bir kâfir, onları pınara indiriyor, ancak içirmeden geri çeviriyor. Allah’ın dilediği olur.

[1313] Eğer onlar (hıristiyanlar) İblis’in, sadece Îsâ’nın insani boyutunu davet ettiğini söylerlerse, biz onlara şöyle cevap veririz: Size göre lâhût ve nâsût, ikisi tek bir şey olma anlamında birleşmiştir. Size göre Mesih kendisine tapınılan Tanrı’dır. İşte burada şöyle demiştiniz: “İblis, Mesih’i yönlendirdi, böylece Mesih de İblis’e boyun eğdi. İblis, onu, kendisine kulluk etmeye ve secde etmeye çağırdı ve dünya ülkelerini ona vermeyi arzu etti.” İblis, Mesih’e şöyle dedi; Mesih İblis’e şöyle cevap verdi ya da İblis Yesu’ya (Îsâ’ya) şöyle dedi ve Yesu (Îsâ) ona şöyle cevap verdi... Sizin sözüne göre İblis, sadece nâsûta (insani boyutuna) hitap etmiştir. Böylece İblis, Mesih’in ve de Yesu’nun (Îsâ’nın) yarısını çağırmıştır. İblis, dünya ziyneti ile Mesih’in yarısını sınamıştır.

[1314] Her halükarda Luka ve Matta yalan söylediler ve ikisi de yalancıdırlar. Nasıl olmasınlar ki -dilleri ateşte cezalandırılsın-onların sözlerinin bizzat kendisi buna mani oluyor. Onların sözleri, İblis’in Îsâ’nın Tanrı’sal yönünü (lâhût) çağırdığını zorunlu kılar. Çünkü İblis, ona şöyle demişti: “Eğer Tanrı’nın oğluysan, şöyle şöyle yap.”

[1315] Şayet İncillerde çirkin kokular (büyük yanlışlar) saçan bu bölüm sadece olmuş olsa idi, (İncillerin değiştirildiği hususunda) elbette yeterli olurdu. Nasıl olmasın ki İncillerde Îsâ hakkında pek çok nazireler (benzetmeler) bulunmaktadır. (Bizi) kurtuluşa ulaştırdığından dolayı Allah’a hamd ederiz.

[١٣١٢] ثم عجب آخر كيف يمني إبليس رب الدنيا وخالقها، ومالكها ومالكه وإلهنا وإلهه في أن يملكه زينة الدنيا؟ فهذهكما تقول عامتنا أعطه من خبزه كسيرة ما هذه الوساوس التي لا ينطق بها إلا لسان من حقه سكنى المارستان؟ أو عيار كافر مستخف بقوم نوكي يوردهم ولا يصدرهم ما شاء الله كان.

[١٣١٣] فإن قالوا: إنما دعا الناسوت وحده وإياه عنى إبليس وحده. قلنا: فإن اللاهوت والناسوت عندكم متحدان بمعنى أنهما صارا شيئًا واحدًا، والمسيح عندكم إله معبود وقد قلتم هاهنا: إن إبليس قاد المسيح فانقاد له المسيح، ودعاه إبليس إلى عبادته والسجود له، ومناه إبليس بملك الدنيا، وقال للمسيح وقال له المسيح أو قال ليسوع وقال له يسوع، وعلى قولكم إنه إنما خاطب الناسوت إنما دعا نصف المسيح ونصف يسوع، وإنما منى بزينة الدنيا نصف المسيح.

[١٣١٤] فقد كذب لوقا ومتى على كل حال، وأهل الكذب هما فكيف ونص كلامهما جزت ألسنتهما في لظي يمنع من هذا؟ ويوجب أن إبليس إنما دعا اللاهوت لأنه قال له: إن كنت ابن الله فافعل كذا.

[١٣١٥] ولو لم يكن من هذا في الأناجيل إلا هذا الفصل الأبخر وحده لكفى، فكيف وله فيها نظائر جمة؟ ونحمد الله على السلامة.

Fasl [Rûhulkudüs'ün Mahiyeti]

[1316] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Üzerinde konuştuğumuz bölümde Luka, Mesih'in (a.s.) Rûhulkudüs ile dolu olduğunu[504] belirtmişti. Luka İncil'inin başlangıcında şöyle denilmiştir: Yahyâ b. Zekeriyyâ, annesinin karnında iken Ruhu'l-Küdüs ile dolmuştu. Yahyâ'nın annesi de Ruhu'l-Küdüs ile dolmuştu.[505] Biz, Yahyâ ve Yahyâ'nın annesine dolan Ruhu'l-Küdüs ile Mesih'e ait olan Ruhu'l-Küdüs arasında bir fark görmüyoruz. Bunların arasında bir fark yoktur. Şu halde Mesih, hangi faziletinden dolayı Yahyâ ve annesine üstündür?

Fasl [Luka ve Andreas'ın Mesih ile Buluşması]

[1317] Ebû Muhammed şöyle dedi: Matta İncil'inin üçüncü babında şöyle denilmektedir: "Îsâ, Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın tutuklandığını duyunca Celcal'e [Celile'ye] geri dönmeye niyet etti. Nâsıra şehrinden ayrıldı ve yola çıktı. (Ancak) Zabelun [Zevulun] ve Naftali yöresinde, sahil kenarında bulunan "Kefernahum"a gelip yerleşti. Bu, İşeya [Yeşaya] peygamberin şu sözü yerine gelsin diye oldu: "Zabelun [Zevulun] ve Naftali diyarı, Ürdün'ün arkasındaki deniz yolu, ulusların (yaşadığı şehir) Celcal [Celile]! İşte burada karanlıklar içinde yaşayan halk, büyük bir ışık görecek. Burada ölümün gölgesinde yaşayanların üzerine bir nur doğacak." O günden itibaren Yesu [Îsâ] şu çağrıda bulunmaya başladı: "Tövbe edin! Göklerin Egemenliği yaklaştı."[506]

[1318] Îsâ, gölün kıyısında geziniyordu. Bu sırada Celcal [Celile] gölündeki iki kardeşi gördü. Bunlardan biri, Batıra [Petrus] diye isimlendirilen Şem'ûn [Simun], diğeri ise Enderyas [Andreas] diye çağrılıyordu. Balıkçı olan bu iki kardeş göle ağ atmaktaydı. Îsâ onlara, "Ardımdan gelin, sizleri insan tutan balıkçılar yapacağım" dedi. Onlar da hemen ağlarını bırakıp O'nun ardından gittiler. Oradan daha ileri giden Îsâ, bir başka iki kardeş gördü. Bunlar Sîzay'ın [Zebedi'nin] oğulları Ya'kûb ile Yuhanna idiler. Babalarıyla birlikte kayıkta ağlarını hazırlıyorlardı. Îsâ onları çağırdı. Onlar da hemen kayıklarını, babalarını ve geçimlerini bırakıp Îsâ'nın ardından gittiler."[507] İşte bu, kelimesi kelimesine, Matta'nın İncil'indeki sözlerinin metnidir.

فصل

[١٣١٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وذكر في الفصل الذي تكلمنا عليه أن المسيح عليه السلام احتشى من روح القدس، وفي أول باب من إنجيل لوقا أن يحيى بن زكريا احتشى من روح القدس في بطن أمه، وأن أم يحيى احتشت أيضًا من روح القدس، فما نرى للمسيح من روح القدس إلا كالذي ليحيى ولأم يحيى من روح القدس ولا فرق فأي فضل له عليهما.

فصل [لقاء باطرة وأندرياش بالمسيح]

[١٣١٧] **قال أبو محمد**: وفي الباب الثالث من إنجيل متى فلما بلغه حبس يحيى بن زكريا تنحى إلى جلجال، وتخلا من مدينة ناصرة، ورحل وسكن في كفرناحوم على الساحل في زابلون ونفثالى، ليتم قول أشعيا النبي حيث قال: أرض زابلون ونفثالى وطريق البحر خلف الأردن وجلجال الأجناس، وكل من كان بها في ظلمة يبصرون نورًا عظيمًا، ومن كان ساكنًا في ظلل الموت بها يطلع النور عليهم، ومن ذلك الموضع ابتدأ يسوع بالوصية، وقال: توبوا فقد تدانى ملكوت السماء.

[١٣١٨] وبينا هو يمشي على ريف البحر بحر جلجال إذ بصر بأخوين. أحدهما: يدعى شمعون المسمى باطرة. والآخر: أندرياس وهما يدخلان شباكهما في البحر، وكانا صيادين فقال لهما: اتبعاني أجعلكما صيادي الآدميين، فتخليا وقتهما ذلك من شباكهما واتبعاه، ثم تحرك من ذلك الموضع وبصر بأخوين أيضًا وهما يعقوب ويوحنا بن سيذاي في مركب مع أبيهما يعدان شباكهما فدعاهما، فتخليا ذلك الوقت من شباكهما ومن أبيهما ومتاعهما، واتبعاه. هذا نص كلام متى في إنجيله حرفًا حرفًا.

[1319] Markos İncili’nin başlangıcında şöyle denilmektedir: “Yahyâ’nın tutuklanmasından sonra Îsâ, Tanrı’nın mülkü olan Celcal’e [Celile’ye] gitti ve şöyle dedi: “Zaman doldu, Tanrı’nın Egemenliği yaklaştı. Tövbe ediniz ve İncil’i kabul ediniz.” Îsâ, Celcal [Celile] gölünün kıyısında yürürken, göle ağlarını atmakta olan Şem‘ûn [Simun] ve Enderyas’ı [Andreas’ı] gördü. Bu adamlar balıkçıydı. Îsâ onlara, “Ardımdan gelin, sizleri insan tutan balıkçılar yapacağım” dedi. Onlar da hemen ağlarını bırakıp O’nun ardından gittiler. Oradan biraz ileri gidince Sîzay’ın [Zebedi’nin] oğlu Ya‘kûb’u ve onun kardeşi Yuhanna’yı gördü. O ikisi kayıkta ağlarını onarıyorlardı. Îsâ onları çağırdı. Onlar da babalarını ücretle çalışan işçilerle birlikte kayıkta bıraktılar ve Îsâ’ya tabi oldular.”[508] İşte bu, kelimesi kelimesine, Markos’un İncil’indeki sözlerinin metnidir.

[1320] Luka, İncili’nin dördüncü babında şöyle demiştir: “Bir gün Îsâ, halkın arasında iken insanlar Tanrı’nın sözünü dinlemek için etrafını çevirdi. O, Buşeyrat [Ginnesar/Cenesaret][509] gölünün kıyısında dururken gölde iki kayık gördü. Balıkçılar, ağlarını yıkamak için kayıklarından indi. İki kayıktan Şem‘ûn’a [Simun’a] ait olanına binen Yesu (Îsâ), ona kıyıdan biraz açılmasını rica etti. Sonra kayığın içine oturdu ve oradan halka vaaz etmeye başladı. Konuşmasını bitirince Şem‘ûn’a, “Derin sulara açılın, balık tutmak için ağlarınızı salın” dedi. Şem‘ûn [Simun] şu karşılığı verdi: “Efendimiz, bütün gece çabaladık, hiçbir şey tutamadık. Yine de senin emrin ve sözün üzerine ağları salacağım.” Bunun üzerine onlar, ağlarını salınca öyle çok balık yakaladılar ki balıkların çokluğundan neredeyse ağları yırtılmaya başladı. İkinci kayıktaki arkadaşlarından balıkları çıkarmaları için yardım etmelerini istediler. Bu iş üzere birleştiler ve her iki kayığı balıkla doldurdular; öyle ki kayıklar az kalsın batıyordu. Batıra (Petrus) diye çağrılan Şem‘ûn [Simun] bunu görünce, “Efendim, uzaklaş benden, ben günahkar bir adamım” diyerek Yesu’ya (Îsâ’ya) secde etti. Kendisi ve yanındakiler, tutmuş oldukları balıkların çokluğuna şaşıp kalmışlardı. Sîzay’ın [Zebedî’nin] iki oğlu Ya‘kûb ve Yuhanna da şaşıp kalmıştı. Yesu (Îsâ), Şem‘ûn’a [Simun’a], “Korkma” dedi, “bugünden itibaren insan tutacaksın.” Sonra onlar kayıklarını diğer kıyıya çektiler ve her şeyi bırakıp Îsâ’nın ardından gittiler.”[510] İşte bu, kelimesi kelimesine Luka’nın İncil’indeki sözlerinin metnidir.

[١٣١٩] وفي أول باب من إنجيل مارقش. قال: فبعد أن بلي يحيى أقبل يسوع إلى جلجال ملك الله، وقال: إن الزمان قد تم وتدانى ملك الله، فتوبوا وتقبلوا الإنجيل. فلما خطر جوار بحر جلجال، نظر إلى شمعون وأندرياس وهما يدخلان شبكتهما في البحر، وكانا صيادين، فقال لهما: يسوع فاتبعاني أجعلكما صيادين للآدميين، فتركا ذلك الوقت الشبكة واتبعاه، ثم تمادى قليلًا فأبصر يعقوب بن سيذاي، وأخاه يوحنا وهما في المركب يهندمان شبكتهما، فدعاهما فتركا والدهما مع العمالين بأجرة في المركب واتبعاه. هذا نص كلام مارقش في إنجيله حرفًا حرفًا.

[١٣٢٠] وقال في الباب الرابع من إنجيل لوقا: وبينما الجماعات يومًا تزدحم عليه رغبة في استماع كلام الله، وكان في ذلك الوقت واقفا على ريف بحيرة بشيرات إذ بصر بمركبين في البحيرة، قد نزل عنهما أصحابهما لغسل شباكهم، فدخل يسوع أحدهما الذي كان لشمعون، وسأله أن يتنحى به عن الريف قليلًا، فقعد في المركب وجعل يوصي الجماعات منه، فلما أمسك عن الوصية قال لشمعون: لحج وألقوا جرافاتكم الصيد، فقال له شمعون: يا معلم قد عنينا طول الليل ولم نصب شيئًا، ولكنا سنلقي الجرافة بأمرك وقولك: فلما ألقاها قبضت على حيتان كثيرة جليلة، فكادت تقطع الجرافة من كثرتها، فاستعانوا بأصحاب المركب الثاني، وسألوهم أن يعينوهم على إخراجهم لها، فاجتمعوا عليها وشحنوا منها المركبين حتى كادا أن يغرقا. فلما بصر بذلك شمعون الذي يدعى باطرة سجد لسيوع وقال: اخرج عني يا سيدي لأني إنسان مذنب. وكان قد حار وكل من كان معه لكثرة ما أصابوا من الحيتان، وحار يعقوب ويوحنا ابنا سيذاي، فقال يسوع لشمعون: لا تخف فإنك ستصطاد من اليوم الآدميين فخرجوا إلى الريف الآخر مركبهم، وتخلوا من جميع ما كان لهم واتبعوه، هذا نص كلام لوقا في إنجيله حرفًا حرفًا.

[1321] Sîzay'ın [Zebedî'nin] oğlu Yuhanna, İncil'inin birinci babında şöyle dedi: "Ertesi gün Vaftizci Yahyâ b. Zekeriyyâ yine öğrencilerinden ikisiyle birlikte olduğu halde ayakta durmakta idi. Oradan geçmekte olan Îsâ'ya bakarak, "İşte Tanrı Kuzusu!" dedi. İki öğrenci Yahyâ'nın söylediklerini işitince Îsâ'nın ardından gittiler. Îsâ arkasına dönüp ardından geldiklerini görünce onlara, "Ne arıyorsunuz?" diye sordu. Onlar da, "Nerede oturuyorsun, ey öğretmen (muallim)?" dediler. Îsâ, "Gelin, görün" dedi. Gidip onun nerede oturduğunu gördüler ve o gün onunla kaldılar. Saat on sularıydı. Îsâ'nın ardı sıra giden iki öğrenciden biri, on iki kişiden biri olan ve Batıra diye isimlendirilen Şem‘ûn'un [Simun Petrus] kardeşi Enderyaş [Andreas] idi. Enderyaş [Andreas] önce kardeşi Şem‘ûn [Simun] ile karşılaşmıştı (buluştu). Öyle ki o (Şem‘ûn [Simun]), Yahyâ'yı dinleyen ve ona tabi olan iki kişiden biri idi. Enderyaş [Andreas], Şem‘ûn'a [Simun'a] baktı ve ona; "Biz Mesih'i bulduk" dedi. Sonra Enderyaş [Andreas] kardeşini Îsâ'ya götürdü. Îsâ ona baktı, "Sen Yûsâ'nın oğlu Şem‘ûn'sun [Yuhanna'nın oğlu Simun'sun]. Sen, Kifa [Kefas] diye çağrılacaksın" dedi. "Kifa, taş/kaya anlamına gelir."[511] İşte bu, kelimesi kelimesine Yuhanna'nın İncil'indeki sözlerinin metnidir.

[1322] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu rezilliklere hayret ediniz ve bunları düşününüz! Matta ve Markos, Yûsâ'nın oğulları Şem‘ûn Batıra ve kardeşi Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih (a.s.) ile arkadaşlıklarının başlangıcında hemfikirdiler. Bu arkadaşlık, Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın tutuklanmasından sonra idi. Zira Mesih, o ikisini, balık tutmak için denize ağlarını atarken bulmuştur.

[1323] Nitekim Luka (İncil'inde) şöyle dedi: "Îsâ, o ikisini (Simun Petrus ve Andreas'ı) kendisiyle arkadaşlık edenlerin ilki olarak buldu. Çünkü Îsâ bu ikisini, gece boyunca uğraşmışlar fakat bir şey tutamamış oldukları halde ağlarını yıkamak için kayıktan indikleri sırada bulmuştu.[512]

[١٣٢١] وفي أول باب من إنجيل يوحنا بن سيذاي قال: وفي يوم آخر كان يحيى بن زكريا المعمدان واقفا ومعه تلميذان من تلاميذه، فبصر بيسوع ماشيًا فقال: هذا خروف الله فسمع ذلك منه التلميذان، واتبعا يسوع فالتفت إليهما يسوع إذ رآهما يتبعانه وقال لهما ما الذي طلبتما قالا له يا معلم أين مسكنك فقال لهما: أقبلا فأبصرا فتوجها معه ورأيا مسكنه وباتا عنده ذلك اليوم. وكانا في الساعة العاشرة وكان أحد التلميذين اللذين اتبعاه أندرياس أخو شمعون المسمى باطرة، أحد الاثني عشر فلقي أخاه شمعون، وهو أحد الذين سمعا من يحيى واتبعاه، إذ نظر إليه وقال له: وجدنا المسيح. ثم أقبل إليه به فلما بصر به المسيح قال له: أنت شمعون بن يوثا وأنت تسمى كيفا وترجمته الحجر وهذا نص كلام يوحنا في إنجيله حرفًا حرفًا.

[١٣٢٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: فاعجبوا لهذه الفضائح وتأملوها، اتفق متى وماقش، على أن أول ما كانت صحبة شمعون باطره، وأخيه أندرياش ابني يوثا للمسيح فإنها كانت بعد أن سجن يحيى بن زكريا إذ وجدهما المسيح وهما يدخلان شبكتهما في البحر للصيد

[١٣٢٣] وقال لوقا إنه وجدهما أول ما صحباه إذ وجدهما قد نزلا من المركب لغسل شباكهما، وأنهما كانا قد تعبا طول الليل ولم يصيدا شيئًا.

[1324] Yuhanna şöyle dedi: Bu ikisinin Îsâ ile arkadaşlıklarının başlangıcı şöyledir: Şem'ûn Batıra'nın [Simun Petrus'un] kardeşi Enderyaş [Andreas], -ki o Yahyâ'nın öğrencisi idi- Yahyâ b. Zekeriyyâ ile birlikte beklerken Îsâ'yı gördü. O sırada Yahyâ, insanları vaftiz ediyordu. Enderyaş [Andreas], Yahyâ'nın Mesih'i gördüğünde "İşte Tanrı Kuzusu!" şeklindeki sözünü duyunca, Yahyâ'yı terk etti ve Mesih'in arkadaşı oldu. Bu hadise saat onda olmuştu. Enderyaş [Andreas], o geceyi Mesih'in yanında geçirmişti. Sonra kardeşi Şem'ûn Batıra'ya [Simun Petrus'a] gitti ve ona durumu haber verdi. Sonra Şem'ûn'u Mesih'e getirdi ve onunla arkadaş oldu. İşte bu Şem'ûn'un Mesih'le arkadaşlığının başlangıcıdır.[513]

[1325] Bazıları şöyle derler: Batıra [Petrus] ve kardeşi Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih ile arkadaşlıklarının başlangıcı, Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın tutuklanmasından sonra olmuştur. Matta ve Markos'un sözleri böyledir.[514]

[1326] Bazıları da şöyle derler: Şem'ûn Batıra'nın [Simun Petrus'un] ve Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih ile arkadaşlıklarının başlangıcı, Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın tutuklanmasından önce olmuştur. Bu da Yuhanna'nın sözüdür.[515]

[1327] Bazıları da şöyle derler: Batıra'nın [Petrus'un] ve Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih ile arkadaşlıklarının başlangıcı, onlar ağlarını balık tutmak için denize salarken o ikisi ile buluştuğu zamandır. İşte o zaman Batıra Petrus] ve Enderyaş [Andreas], işlerini bırakıp Mesih ile arkadaş olmuşlardır. Bu da Matta ve Markos'un sözüdür.[516]

[1328] Bazıları da şöyle derler: Batıra'nın ve Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih ile arkadaşlıklarının başlangıcı, o zaman Yahyâ'nın öğrencisi olan Enderyaş, Yahyâ ile birlikte beklerken Mesih'i görmüştü. Mesih'i yürürken gören Yahyâ "İşte Tanrı Kuzusu!" demişti. Bunun üzerine Enderyaş [Andreas], Yahyâ'yı terk etmiş ve o zaman Mesih ile arkadaş olmuştu. Sonra kardeşi Şem'ûn'a gitmiş ve Mesih'i bulduğunu ona bildirmişti. Bunun sonrasında Enderyaş [Andreas], kardeşini Mesih'e getirmiş ve o zaman onunla arkadaş olmuştu. Bu, Yuhanna'nın sözüdür.[517] İşte bunlar, söz ve tertipteki dört yalandır:

[١٣٢٤] وقال يوحنا: إن أول ما صحباه إذ رآه أندرياش أخو شمعون باطره وهو واقف مع يحيى بن زكريا، وأنه كان تلميذا ليحيى، وأن يحيى حينئذ كان يعمد للناس، فلما سمع أندرياش قول يحيى إذ رأى المسيح هذا خروف الله، ترك يحيى وصحب المسيح، وذلك في الساعة العاشرة، وبات عنده تلك الليلة، ثم مضى إلى أخيه شمعون باطره وأخبره، وأتى به إلى المسيح فصحبه، وهي أول صحبته له.

[١٣٢٥] فبعضهم يقول: أول صحبة باطره وأخيه أندرياش للمسيح كانت بعد سجن يحيى بن زكريا وهو قول متى ومارقش.

[١٣٢٦] وبعضهم يقول: إن أول صحبة شمعون باطرة وأندرياش للمسيح كانت قبل أن يسجن يحيى وهو قول يوحنا.

[١٣٢٧] وبعضهم يقول: أول صحبة باطره وأندرياش للمسيح كانت إذ وجدهما يدخلان شبكتهما للصيد جميعًا، فتركاها وصحباه من حينئذ وهو قول متى ومارقش.

[١٣٢٨] وبعضهم يقول:إن أول صحبة باطرة وأندرياش للمسيح كانت إذ رآه أندرياش وهو واقف مع يحيى، وهو تلميذ يحيى يومئذ، فرأى المسيح ماشيًا فقال يحيى: هذا خروف الله، فترك أندرياش يحيى وصحب المسيح من حينئذ، ثم مضى إلى أخيه شمعون وعرفه أنه قد وجد المسيح وأتى به إليه فصحبه من حينئذ وهو قول يوحنا. فهذه أربع كذبات في نسق.

[1329] Bunların **ilki**; Şem'ûn [Simun Petrus] ve Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih ile arkadaşlığa başladıkları vakit hakkındadır. **Diğeri (ikincisi)**, Şem'ûn ve Enderyaş'ın Mesih (a.s) ile arkadaşlığa başladıkları yer hakkındadır. **Üçüncüsü**; bu ikisinin Mesih ile arkadaşlıklarının derecesi hakkındadır. Bu arkadaşlık birlikte iken mi olmuştur? yoksa biri diğerinden önce mi arkadaş olmuştur? **Dördüncüsü**; Şem'ûn ve Enderyaş'ın [Andreas'ın] Mesih (a.s) ile arkadaşlıklarının başlangıcında Mesih'in onları bulduğu durumun özelliği hakkındadır. Zorunlu olarak biliyoruz ki bu dört farklılıktan biri şüphesiz yalandır. Bunun bir benzerinin Allah Teâlâ katından gelmiş olması elbette mümkün değildir. Yine bir nebîden ya da güvenilir bir kimseden gelmiş olması da mümkün değildir. Bilakis konuştuğuyla ilgilenmeyen utanmaz bir yalancıdan gelmiştir.

[1330] Burada en garip olan şey, onların tamamının şöyle demeleridir: Şüphesiz Yuhanna b. Sîzay [Zebedi oğlu Yuhanna], Matta İncili'ni İbranice'den Yunanca'ya tercüme eden kimsedir. O, Matta İncili'ndeki bu hikayelerin kendi İncil'ine aykırı olduğunu görünce, zorunlu olarak o, Matta'nın sözünün yalan olduğunu ya da gerçek olduğunu bildirmiş olması gerekirdi. Bunlardan biri zorunlu olarak gereklidir. Eğer Matta'nın sözü yalan ise, bu durumda Yuhanna, hıristiyanlara göre Mûsâ'dan ve diğer peygamberlerden (a.s.) daha büyük olan kudsî arkadaşı Matta'dan yalan sözü nakletmeyi câiz görmüştür. Eğer Matta'nın sözü gerçek ise, bu durumda Yuhanna kendi İncil'inde bizzat kendisinin haber verdiği şeylerde yalan söylediğini ortaya koymuştur. Bu ikisinden bir zorunludur. Sadece bu yalan bile, İncillerin yalancı ve mel'un kimselerin işi olduğunu açıklamada yeterli olur. Yüzleri kararsın ve Allah'ın lâneti onları çepeçevre sarsın.

[١٣٢٩] إحداها: في الوقت الذي كان ابتدأ صحبتهما للمسيح فيه. والأخرى في الموضع الذي كانت أول صحبتهما للمسيح فيه. والثالثة في رتبة صحبتهما للمسيح أمعا أم أحدهما قبل الثاني..؟ والرابعة في صفة الحال التي وجدهما عليها أول ما صحباه وبالضرورة ندري أن أحد هذه الاختلافات الأربعة كذب بلا شك، ومثل هذا لا يمكن ألبتة أن يكون من عند الله عز وجل، ولا من عند نبي ولا من عند صادق، بل من كذاب عيار لا يبالي بما حدث

[١٣٣٠] وأغرب شيء في ذلك قولهم كلهم: أن يوحنا بن سيذاي هو ترجم إنجيل متى من العبرانية إلى اليونانية، فإذا رأى هذه القصص في إنجيل متى بخلاف ما عنده فلا بد ضرورة من أن يكون عرف أن قول متى كذب أو عرف أنه حق، لا بد من أحدهما ضرورة. فإن كان قول متى كذبًا فقداستجاز يوحنا أن يورد الكذب عن صاحبه المقدس الذي هو عندهم أكبر من موسى، ومن سائر الأنبياء، وإن كان قول متى حقًا فقد قصد يوحنا لإيراد الكذب فيما أخبر هو به في إنجيله، لا بد من أحدهما، ولقد كانت هذه وحدها تكفي في بيان أن الأناجيل من عمل كذابين ملعونين، شاهت وجوههم وحاقت بهم لعنة الله.

Fasl [İnciller, Tevrat'ın Ahkâmını Neshediyor]

[1331] Matta, İncilinin dördüncü babında Mesih'in öğrencilerine şöyle dediğini bildirir: "Tevrat'ı ve peygamberlerin kitaplarını geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben onları tamamlamaya geldim. Evet, size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Tevrat'tan (Kutsal Yasa'dan) ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak."[518]

[1332] (Bunlara ilâveten) Matta, İncil'inin on altıncı babında "Gökler ve yer değişecek, ancak benim sözüm değişmeyecek."[519] şeklinde söylemiştir.

[1333] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunlar, dâimîliği gerektiren ve neshi genel olarak meneden naslardır. Sözü edilen birinci fasıldan sonra birkaç satır geçmeden Matta, (Ferisilerin Îsâ'ya) "Her kim hanımından ayrılırsa, onu boşadığına dair bir kitap yazsın." denildiğini sormaları üzerine Mesih'in onlara; "Ben size şunu söyleyeyim, karısını cinsel ahlâksızlıktan başka bir nedenle boşayan, onu zinâya giden bir yola sevk etmiş olur. Boşanmış kadınla evlenen de zinâ etmiş olur. O da fâsıktır."[520] Bu sözler, "Tevrat'ı geçersiz kılmak için değil, onu tamamlamak için geldiğini" belirttiği Tevrat'ın hükmünü geçersiz kılmaktadır.

[1334] Sonra onlar, mel'un Pavlus'tan Îsâ'nın sünnet yapmayı yasakladığını hikaye ederler.[521] Halbuki sünnet Tevrat kanunlarının en güçlü olanıdır.[522] Yine onlar, gazaba maruz kalmış Şem'ûn Batıra'dan [Simun Petrus'tan], Îsâ'nın domuz eti yemeyi ve Tevrat'ın haram kıldığı bütün hayvan ve yemekleri mubah kıldığını bildirmişlerdir.[523] Sonra onlar, başından sonuna kadar Tevrat'ın bütün kanunlarını geçersiz kılmışlardır. Cumartesi (sebt günü) yasağı[524], yahudi bayramları ve diğerleri. Bu amelle birlikte onlar, Mesih'in ve kendisinden sonraki öğrencilerinin bu hal üzere ölünceye kadar sebt günü yasağına, yahudi bayramlarına ve Fısıh[525] bayramlarına bağlı kaldıklarında ihtilaf etmezler.

فصل

[١٣٣١] وفي الباب الرابع من إنجيل متى، أن المسيح قال لتلاميذه لا تحسبوا أني جئت لنقض التوراة وكتب الأنبياء، إنما أتيت لإتمامها آمين. أقول: لكم إلى أن تبيد السماء والأرض لا تبيد باء واحدة، ولا حرف واحد من التوراة حتى يتم الجميع من حلل عهدًا من هذه العهود الصغيرة وحمل الناس على تحليله، فسيدعي في ملكوت السموات صغيرًا، ومن أتمه وحض الناس على إتمامه فسيدعي في ملكوت السموات عظيمًا.

[١٣٣٢] وفي الباب السادس عشر من إنجيل متى: ستحول السموات والأرض ولا يحول كلامي.

[١٣٣٣] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وهذه نصوص تقتضي التأبيد وتمنع من النسخ جملة، ثم لم يمض بعد الفصل الأول المذكور إلا أسطار يسيرة حتى ذكر متى أنه قال لهم: المسيح قد قيل من فارق امرأته فليكتب لها كتاب طلاق. قال: وأنا أقول لكم: من فارق امرأته إلا لزنا فقد جعل لها سبيلًا إلى الزنا، ومن تزوج مطلقة فهو فاسق. وهذا نقض لحكم التوراة الذي ذكر أنه لم يأت لنقضها لكن لإتمامها.

[١٣٣٤] ثم يحكون عن بولس الملعون أنه نهى عن الختان، وهو من أوكد شرائع التوراة، وعن شمعون باطرة المسخوط أنه أباح أكل الخنزير، وكل حيوان وطعام حرمته التوارة ثم هم قد نقضوا شرائع التوراة كلها أولها عن آخرها. من السبت وأعياد اليهود وغير ذلك، وهم مع هذا العمل لا يختلفون في أن المسيح وجميع تلاميذه بعده لم يزالوا يلتزمون السبت وأعياد اليهود، وفصحهم إلى أن ماتوا على ذلك،

Nitekim Mesih, yahudilerin sünnetine ve kurallarına göre Fısıh bayramını kutlarken o gece tutuklanmıştır.[526] Bu nasıl olabilir? Aksi takdirde onların, Mesih'e yalan söylediğini açıktan izafe etmeleri zorunludur. Çünkü Mesih, Tevrat'ı değiştirmek için gelmediğini haber vermiş, sonra da onu değiştirmiştir. Böylece Mesih'in, Tevrat'ı değiştirmek için gelmediğini haber verdiği husus için geldiği anlaşılmaktadır. İşte bu, kaçışı olmayan bir yalandır.

[1335] Yine onların, Mesih'in Göklerin Egemenliğinde büyük değil küçük sayıldığını ve gazaba maruz kaldığını kabul etmeleri gerekir. Çünkü o, bu şekilde, buyrukların en küçüklerinden birini çiğneyen bir kimsenin bunlardan büyük bir buyruğu ihlal etmiş olacağını haber vermiştir. Zira Tevrat boşanmayı mubah gördüğü halde Îsâ onu haram kılmış; yine Tevrat'ın getirdiği kısası yasaklamıştır. Tevrat'ta; göze göz, dişe diş denildiği halde[527] Îsâ şöyle demiştir: "Ben derim ki günahı sebebiyle hiç kimseye nazire yapmayınız. Sağ tarafına vuran bir kimseye sol tarafını döndür."[528]

[1336] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların, baştan sona, seleflerinden haleflerine kadar, Allah'a karşı isyan ettiklerine ve Mesih'e muhalefet ettiklerine şahitlik etmeleri gerekir. Onlar, Göklerin Egemenliğinde küçük kimseler sayılırlar. Zira onlar, baştan sona Tevrat'ın hükmünü geçersiz kıldılar. Burada onların nesih[529] iddiasında bulunmaları da elbette mümkün değildir. Çünkü onlar, -bizim Mesih'ten naklettiğimiz gibi- Îsâ'nın şöyle dediğini bildirdiler: "Size derim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşinceye kadar Tevrat'tan (Kutsal Yasa'dan) ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek."[530] Böylece Mesih, genel olarak neshi yasaklamıştır. Bunda, benzeri olmayan bir tuhaflık, ahmaklık ve sapıklık vardır. Şayet onları görmemiş olsa idik, bir kimsenin bunu din olarak kabul edip onayladığını asla tasdik etmezdik. Allah'tan selamet (kaza ve musibetlerden emin olmayı) dileriz.

[1337] Sonra Matta İncili'nin on sekizinci babında Mesih, on iki havârisinin tamamına, -ki bunların arasında otuz dirhem[531] rüşvet sebebiyle yahudilere Îsâ'yı gösteren Yahuza el-İşkeriyut [Yahuda İskariyot] da vardır-, "Sizin yer yüzünde haram kıldığınız şeyler, gökte de haramdır. Sizin yeryüzünde helâl kıldığınız şeyler, gökte de helâldir."[532] demiştir. Halbuki Matta, İncil'inin on altıncı babında, bu sözün sadece Batıra'ya ait olduğunu söylemiştir.[533]

وأن المسيح إنما أخذ ليلة الفصح وهو يفصح على سنة اليهود، وشريعتهم فكيف هذا..؟ فلا بد لهم من أن يضيفوا الكذب إلى المسيح جهارًا إذ أخبر أنه لم يأت لنقض التوراة ثم نقضها فصح أنه أتى لما أخبر أنه لم يأت له من نقضها، وهذا كذب لا مزحل عنه.

[١٣٣٥] ولا بد لهم من أن يقروا من أن المسيح مسخوط يدعى في ملكوت السموات صغيرًا لا عظيمًا لأنه هكذا أخبر هو عمن حلل عهدا صغيرًا من عهودها، وهو قد حل عهودًا كبارًا من عهودها إذ حرم الطلاق وقد أباحته التوراة ونهى عن القصاص الذي جاءت به التوراة. فقال قد قيل: العين بالعين، والسن بالسن، وأنا أقول لا تكافئوا أحدًا بسيئة، ولكن من لطم خدك الأيمن فانصب له الخد الأيسر.

[١٣٣٦] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** أو لا بد لهم من أن يشهدوا على أنفسهم أولهم عن آخرهم، وسالفهم عن خالفهم بمعصية الله تعالى ومخالفة المسيح، وأنهم يدعون في ملكوت السموات صغارًا، إذ نقضوا حكم التوراة، أولها عن آخرها، ولا يمكنهم ها هنا دعوى النسخ ألبتة لأنهم حكوا كما أوردنا عن المسيح أنه قال: أقول لكم: إلى أن تبيد السماء والأرض لا تبيد باء واحدة ولا حرف واحد، من التوراة حتى يتم الجميع فمنع من النسخ جملة، وأن في هذا لعجبًا لا نظير له، وحمق وضلالًا ما كنا نصدق بأن أحدًا يدين به، لولا أنا شاهدناهم ونسأل الله السلامة.

[١٣٣٧] ثم ذكر في الباب الثامن عشر من إنجيل متى أن المسيح قال للحواريين الاثني عشر بأجمعهم ومن جملتهم يهوذا الأسخريوطي الذي دل عليه اليهود برشوة ثلاثين درهمًا: كل ما حرمتموه في الأرض يكون محرمًا في السماء، وكل ما حللتموه في الأرض يكون محللًا في السماء. وفي الباب السادس عشر من إنجيل متى أنه قال هذا القول لباطره وحده.

[1338] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu büyük bir tenâkuzdur. Mesih'in "Ben Tevrat'ı değiştirmek için değil, onu tamamlamak için geldim."[534], "Tevrat'ın en küçük kurallarından birini geçersiz kılanın Göklerin Egemenliğinde küçük sayılacaktır."[535] ve "gök ve yer ortadan kalkmadan Tevrat'tan (Kutsal Yasa'dan) ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecektir." şeklindeki sözlerine rağmen, -eğer Îsâ bu konuda doğru söylemiş ise- nasıl olur da helâl kılma ve haram kılma yetkisi havârilere ya da Batıra'ya verilir? Tevrat'ın metninde "Şüphesiz ki yüce Allah, çarmıhta asılarak öldürülen kimseye lânet etmiştir."[536] diye buyurduğu bildirilmiştir. Halbuki onlar, Îsâ'nın çarmıhta asılarak öldürüldüğünü söylerler.[537] Yûsuf'un iki kardeşi Batıra [Petrus] ve Şem'ûn'un [Simun'un], Batıra'nın kardeşi Enderyaş'ın [Andreas'ın], Filibbuş [Filipus] ve Pavlus'un çarmıha gerildiklerinde şüphe yoktur. Mesih'in (a.s.) sözüne göre Tevrat'ın tamamı tam oluncaya kadar ondan hiçbir şey yok olmayacaktır.

[1339] Böylece bunların tamamı, Allah'ın lânetiyle lânetlenmişlerdir. Dalâlete düşmüş bu fırkanın sapıklığına hayret edilir. Bu rezilliklerden daha kötüsü asla duyulmamıştır.

Fasl [Hıristiyanların Mesih'e Muhalefet Etmeleri]

[1340] Matta İncili'nin on dördüncü bölümünde Mesih'in onlara şöyle dediği bildirilmiştir: "Ben size diyorum ki sebepsiz yere kardeşine karşı öfkelenen her kişi ölümü/öldürülmeyi hak edecek. Eğer sağ gözün sana zarar verirse, ona vur ve onu kendinden uzaklaştır. Onun senden uzaklaşması, bütün bedeninin cehenneme sokulmasından daha iyidir. Eğer sağ elin sana zarar verdiyse, onu bırak; sağ elinin senden uzak olması bütün bedeninin ateşe sokulmasından daha iyidir.[538]

[1341] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bunlar, herhangi bir kimsenin muhalefeti olmaksızın Mesih'in (a.s.) kendilerine bu kuralları emrettiğini kabul ederler. Ancak onlar, bu kanunların herhangi birisiyle hükmetmeyi uygun görmezler. Dolayısıyla hıristiyanlar, kendi kabulleriyle Mesih'e muhalefet etmektedirler. Sünnet Mesih'in dinidir ve kendi de sünnetli olduğu halde hıristiyanlar sünneti kabul etmezler.

[١٣٣٨] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذا نص تناقض عظيم كيف يكون التحليل والتحريم للحواريين أو لباطره مع قوله أنه لم يأت لتبديل التوراة لكن لإتمامها..؟ وأنه من نقض من عهودها عهدًا صغيرا دعي في ملكوت السموات صغيرًا، وأن السماء والأرض تبيدان قبل أن تبيد من التوراة. باء واحدة أو حرف واحد، ولئن كان صدق في هذا فإن في نص التوراة أن الله تعالى قد لعن من صلب في خشبة، وهم يقولون إنه صلب في خشبة، ولا شك في أن باطرة شمعون أخا يوسف، وأندرياش أخو باطرة، وفليش وبولس صلبوا في الخشب. فعلى قول المسيح لا يبيد شيء من التوراة حتى يتم جميعها.

[١٣٣٩] فكل هؤلاء ملعونون بلعنة الله تعالى. فاعجبوا لضلال هذه الفرقة المخذولة، فما سمع بأطم من هذه الفضائح أبدًا.

فصل

[١٣٤٠] وفي الرابع عشر من إنجيل متى أن المسيح قال لهم أنا أقول لكم كل من سخط على أخيه بلا سبب فقد استوجب القتل، وأن أضرت إليك عينك اليمنى فافقاها وأذهبها عن نفسك، فذهابها عنك أحسن من إدخال جسدك الجحيم. وإن أضرت إليك يدك اليمنى فابرأ منها، فذهابها منك أحسن من إدخال جسدك النار.

[١٣٤١] **قال أبو محمد رضي الله عنه:** وهذه شرائع يقرون أن المسيح عليه السلام أمرهم بها وكفهم عنها بلا خلاف بين أحد منهم ولا يرون القضاء بشيء منها، فهم على مخالفة المسيح بإقرارهم، وهم لا يرون الختان، والختان كان ملة المسيح، وكان مختونًا.

Yine Mesih ve öğrencileri, ölünceye kadar yahudi orucunu tuttular, Fısıh Bayramını kutladılar; ölünceye kadar sebt gününe riayet ettiler. Halbuki hıristiyanlar, bütün bunları değiştirdiler, Mesih'in göklere çıkmasından yüzyıl kadar sonra Sebt gününün yerine pazar gününü koydular; başka bir oruç ihdas ettiler. Bütün bunlar, dalâlet ve inkâr olarak yeterlidir. Onlardan hiçbir kimse bunlardan herhangi birini inkâr etmeye muktedir değildir.

[1342] Eğer onlar, "Mesih, önde gelen (din adamlarına) tabi olmalarını onlara emretmiştir" derlerse, biz onlara "Bu size gerekli değildir." deriz. Acaba sizler, Mesih'in göklere çıkmasından yaklaşık yüzyıl sonraki patriklerinizin ihdas ettiği şeyleri günümüzdeki patrikleriniz iptal etmek üzere birleşseler, başka bir oruç, pazar gününün dışında başka bir gün ve başka bir fısıh günü ihdas etseler; sebt gününe hürmet etme, yahudi orucunu tutma ve onların Fısıh bayramını ihya etme şeklinde Mesih'in yaptığı şeylere geri çevirseler, sizin onlara uymanız gerekli olur muydu? Eğer onlar, "Hayır" derlerse, onlara şöyle deriz: "Niçin? Mesih'in ve havârilerin açıkladıkları hususlara muhalefet ettikleri halde bu kimselere (yani erken dönem din adamlarına) tabi olmakla yakın zamanda (yeni uygulamalar) ihdas eden (patriklere) tabi olmak arasında ne fark vardır ?

[1343] Eğer onlar: Şüphesiz ki bu kimseler (yani erken dönem din adamları), lânet ettiler ve kanun olarak koydukları şeylerin değiştirilmesini yasakladılar, derlerse biz onlara şöyle cevap veririz: Hangi lânet ve hangi yasaklama, Mesih'in Tevrat'ın kanunlarından herhangi birisinin değiştirilmesini yasaklamasından daha büyüktür? Sonra (Tevrat'ın hükümlerinin) değiştirilmesi hususunda kendisine tabi olduğunuz din adamları bunu değiştirdi. Böylece Mesih'ten sonra gelen bir kimsenin yasaklaması Mesih'in yasaklamasından daha güçlü oldu.

[1344] Eğer onlar "Evet, biz onlara (yani Mesih'ten sonra gelen din adamlarına) uyarız" derlerse, bu durumda dinlerinin bir gerçekliğinin olmadığını kabul ederler. Böylece onların dinleri, üzerinde bulundukları hususları değiştirme bakımından önde gelenlerinin ortaya koyduğu kanunlara uymaktır.

والمسيح وتلاميذه لم يزالوا إلى أن ماتوا يصومون صوم اليهود، ويفصحون فصحهم، ويلتزمون السبت إلى أن ماتوا، وهم قد بدلوا هذا كله، وجعلوا مكان السبت الأحد وأحدثوا صومًا آخر، بعد أزيد من مائة عام بعد رفع المسيح فكفى بهذا كله ضلالًا وكفرًا وليس منهم أحدًا يقدر على إنكار شيء من هذا.

[١٣٤٢] فإن قالوا: إن المسيح أمرهم باتباع أكابرهم قلنا: لا عليكم، أرأيتم لو أن بطارقتكم اليوم أجمعوا على إبطال ما أحدثه بطارقتكم بعد مائة عام من رفع المسيح وأحدثوا لكم صيامًا آخر ويومًا آخر غير يوم الأحد وفصحًا آخر، وردوكم إلى ما كان عليه المسيح من تعظيم السبت وصوم اليهود، وفصحهم أكان يلزمكم اتباعهم؟ فإن قالوا: لا، قلنا: ولم؟ وأي فرق بين أتباع أولئك وقد خالفوا ما نص عليه المسيح والحواريون وبين اتباع هؤلاء فيما أحدثوه آنفًا؟

[١٣٤٣] فإن قالوا: إن أولئك لعنوا ومنعوا من تبديل ما شرعوا. قلنا لهم: وأي لعن وأي منع أعظم من منع المسيح من تبديل شيء من عهود التوراة؟ ثم قد بدله من أطعتموه في تبديله، له فقد صار منع من بعد المسيح أقوى من منع المسيح.

[١٣٤٤] وإن قالوا: نعم كنا نتبعهم. أقروا أن دينهم لا حقيقة له، وأنه إنما هو اتباع ما شرع أكابرهم، من تبديل ما كانوا عليه.

[1345] Onlara şöyle denilir: Sizin patriklerinizden bazıları kanunlar ihdas ettiler, diğer patrikleriniz de başka kanunlar ihdas ettiler, bunlardan (söz konusu patriklerinizden) her biri şeriatın dışındakiyle amel eden kimselere lânet ettiler. Durum nasıl olur? Sıfatı bu olan hangi din diğerinden daha kötü kokulu ve daha pis, ya da daha sapık ve ifsat edicidir?

[1346] Şüphesiz bu bölümde ortaya koyduğumuz hususlarda, -eğer onların bir tutam akılları varsa-, üzerinde oldukları uygulamaların tamamının geçersiz olduğu hakkında onlar için yeterli deliller vardır. Doğrusu kaynağı vergi görevlisi Matta'ya, alaycı Yuhanna'ya, mürted Markos'a, zındık Luka'ya, lânetli Batıra'ya [Petrus'a] ve entrikacı Pavlus'a dayanan her bir dinin hakkı, -özelliği bu şekilde olduğundan dolayı- dinleri konusunda onları saptırmaktır. Üzerimizdeki nimetlerinin büyüklüğü sebebiyle Allah'a hamd ederiz.

Fasl [Baba ve Oğul İsimlendirmesi]

[1347] Matta İncili'nin beşinci babında Mesih (a.s.) arkadaşlarına şöyle demiştir: Duanız, size tarif ettiğim şekilde olsun: "Ey Semavî babamız, ismin takdis edilsin."[539] Sonra bunun akabinde şöyle dedi: "Babanız, bunların tamamına muhtaç olacağınızı bildi."[540] İncil'in sonunda da Îsâ'nın onlara şöyle dediği belirtilir: "Ben, babama ve babanıza, benim Tanrı'ma ve sizin Tanrı'nıza gidiyorum."[541] Biz, yüce Allah'a oğul olma konusunda Mesih'in diğer insanlardan bir farkını göremiyoruz. Bu ikisi (Mesih ile diğer insanlar) arasında bir fark yoktur. Dolayısıyla onlar, diğer insanlar değil de, sadece Mesih'e Tanrı'nın oğlu olmayı nerden tahsis ettiler?[542] Ancak onlar bu konuda Mesih'i yalanlar iseler, kaçınılmaz olarak iki durumdan birini tercih etmeleri gerekir. Sonra Mesih'in dışındaki herkese, Allah'ın onun ilâhı olduğunu nerden tahsis ettiler? Niçin onlar, Mesih kendi lisanıyla dediği gibi "Allah, Mesih'in ilâhıdır", demediler. Dolayısıyla zorunlu olarak Allah Teâlâ'nın Mesih'in ilâhı olduğunu ve diğer insanların da Tanrı'nın oğulları olduklarını kabul etmek gerekir. Ya da onlar, Mesih'in sözünün bir kısmını tekzip ediyorlar. Bu kadarı fesat ve dalâlet olarak sana yeter. Allah Teâlâ, birilerinin babası olmaktan ya da ne Mesih ne de başka birisi O'nun oğlu olmasından münezzehtir. Bilakis Allah Teâlâ, Mesih'in ve onun dışındaki herkesin ilâhıdır.

[١٣٤٥] ويقال لهم: أرأيتم إن أحدث بعض بطارقتكم شرائع وأحدث الآخرون منهم أخر، ولعنت كل طائفة منهم من عمل بغير ما شرعت، فكيف يكون الحال؟ فأي دين أوسخ وأضل وأفسد من دين من هذه صفته؟

[١٣٤٦] ولقد كان لهم فيما أوردنا من هذا الفصل كفاية في بطلان كل ما هم عليه ولو كان لهم مسكة عقل، وحق لكل دين مرجعه إلى متى الشرطي ويوحنا المستخف، ومارقش المرتد ولوقا الزنديق وباطره اللعين، وبولس الموسوس الاضلال لهم في دينهم أن تكون هذه صفته، والحمد لله على عظيم نعمته علينا.

فصل

[١٣٤٧] وفي الباب الخامس من إنجيل متى: أن المسيح قال لهم: ليكن دعائكم على ما أصف لكم: أبانا السماوي تقدس اسمك ثم قال بعد ذلك: وقد علم أبوكم أنكم ستحتاجون إلى جميع هذا. وفي آخر الإنجيل أنه قال لهم: أنا ذاهب إلى أبي وأبيكم، إلهي وإلهكم فما نرى للمسيح من البنوة لله تعالى إلا ما لسائر الناس ولا فرق،فمن أين حصره بأنه ابن الله عز وجل دون سائرهم كلهم؟ إلا أن كذبوه في هذا القول. فليختاروا أحد الأمرين ولا بد. ثم من أين خصوا كل من سوى المسيح بأن الله تعالى إلهه، ولم يقولوا:إن الله إله المسيح كما قال هو بلسانه، فلا بد ضرورة من الإقرار بأن الله هو إله المسيح، وأن سائر الناس أبناء الله تعالى أو يكذبوا المسيح في نصف كلامه، وحسبهذا فسادًا وضلالًا تعالى الله عن أن يكون أبًا لأحد، أو أن يكون له ابن لا المسيح ولا غيره بل هو تعالى إله المسيح، وإله كل من هو غير المسيح.

Fasl [İnsan Oğlu İfadesi]

[1348] İncillerin tamamında birçok yerde hikaye edilenlerin ekseriyetinde Mesih, kendisinden bahsederken "İnsanoğlu" diye kendisini isimlendirmektedir.[543] Tanrı'nın, insanoğlu olması ya da aynı zamanda hem Tanrı'nın oğlu hem de insanoğlu olması ya da insanın bir Tanrı'yı çocuk edinmesi imkânsız ve akıl dışıdır; ahmaklık, imkânsızlık ve küfürde bundan daha ötesi yoktur. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Mesih'in Allah'ın İzni ile Ölüleri Diriltmesi]

[1349] Matta İncili'nin dokuzuncu babında şöyle denilmektedir: "Yesu (Îsâ) onlara bu sözleri söylerken bu mekânın önde gelenlerinden biri ona gelip şöyle dedi: "Kızım öldü. Ben, senin onun yanına gitmeni, dirilmesi için elini ona dokundurmanı istiyorum." Sonra Matta şunları ifade etti: "Îsâ, yöneticinin evine varıp ölüye ağıt yakan ve ağlaşan kadınları görünce, "Susun!" dedi. "Kız ölmedi, sadece uyuyor." Bunun üzerine kalabalık onunla alay etti. Kalabalık dışarı çıkarılınca Îsâ içeri girip kızın elinden tuttu ve diri olarak onu ayağa kaldırdı."[544]

[1350] Bizzat bu olay Luka İncili'nin yedinci babında zikredilir. Ancak Mesih burada şöyle der: Kızın babası, Mesih'e "O, ölüme çok yaklaştı." dedi. Bunun üzerine Mesih onunla birlikte kalktı ve gitti. Kızın öldüğünü haber veren bir elçi onu karşıladı ve "Artık Onu (öğretmeni) rahatsız etme" dedi. Îsâ bunu duyunca kızın babasına şöyle dedi: "Korkma, sadece iman et, kızın dirilecek." Îsâ eve gelince Batıra [Petrus], Yahyâ [Yuhanna], Ya'kûb ve kızın anne-babası dışında hiç kimse Îsâ ile birlikte içeri girmedi. Herkes ağlıyor ve dövünüyordu. Îsâ, onlara "Ağlamayın, kız ölmedi, sadece uyuyor." dedi. Bunun üzerine onlar, kızın öldüğünü bildikleri için Îsâ'yla alay ettiler. O ise kızın elinden tutarak "Kızım, kalk!" diye seslendi. Ruhu yeniden bedenine dönen kız hemen ayağa kalktı ve yiyecek bir şey verilmesini istedi. Kızın annesi babası şaşkınlık içindeydiler. Îsâ, olanları hiç kimseye anlatmamaları için onları uyardı."[545] Markos İncili'nin beşinci babında bunun bir benzeri zikredilmiştir.[546]

فصل

[١٣٤٨] وكثيرًا ما يحكون في جميع الأناجيل في غير ما موضع أنه إذا أخبر المسيح عن نفسه سمي نفسه ابن الإنسان، ومن المحال والحمق أن يكون الإله ابن إنسان أو أن يكون ابن إله وابن إنسان معًا، وأن يلد إنسان إلها، ما في الحمق والمحال والكفر أكثر من هذا. ونعوذ بالله من الضلال.

فصل [إحياء المسيح الموتى بإذن الله]

[١٣٤٩] وفي الباب التاسع من إنجيل متى فبينا يسوع يقول هذا: إذ أقبل إليه أحد أشراف ذلك الموضعوقال له: إن ابنتي توفيت وأنا أرغب إليك أن تذهب إليها، وتمسها بيدك لتحيا ثم ذكر أنه لما دخل بيت القائد وأبصر بالنوائح والبواكي قال لهن: اسكتن فإن الجارية لم تمت ولكنها راقدة، فاستهزأت الجماعة به. ولما خرجت الجماعة عنها دخل عليها وأخذ بيدها ثم أقامها حية.

[١٣٥٠] وذكر هذه القصة نفسها في الباب السابع من إنجيل لوقا، إلا أنه قال فيها: إن أباها قال له قد أشرفت على الموت وأنه نهض معه فلقيه رسول يخبره بأن الجارية قد ماتت، فلا تتعبه وأنالمسيح قال لأبيها: لا تخف وآمن فتحيا، فلما بلغا البيت لم يدخل مع نفسه في البيت إلا باطرة ويوحنا ويعقوب وأبو الجارية، وكانت الجماعة تبكي وتلتدم. فقال لهم: لا تبكوا فإنها راقدة وليست ميتة، فاستهزؤا به معرفة بموتها فأخذ بيدها ودعاها. وقال يا جارية قومي فعادت إليها روحها، وقامت من وقتها وأمر أن تطعم طعامًا وجاء أبواها وأمرهما ألا يعلما أحدًا بما فعل. وذكر مثل هذا في الباب الخامس من إنجيل مارقش.

[1351] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümde pek çok felaket vardır. Bunlardan bir tanesi bile İncil'in mevzu ve uydurulmuş bir kitap olduğunu göstermesi bakımından yeterlidir. Bu felaketlerden **ilki**, onların Mesih'in açıktan yalan söylediğini hikaye etmeleridir. Zira Mesih, "kız ölmedi, o ölü değil, sadece uyuyor." demişti. Eğer o (Îsâ), kızın ölü olmadığı hususunda doğru sözlü ise, bu durumda o bir mûcize ve şaşılacak bir şey ortaya koymamıştır. Biz, bir peygamberin yalan konuşmasından Allah'ı tenzih ederiz, nerede kaldı bir ilâhın yalan konuşması...! Onlar, buradaki mûcizenin, kızın baygınlık halinin giderilmesidir de diyemezler. Çünkü ellerindeki İncil'in metninde Mesih'in kızın babasına "Güvende ol, kızın dirilecek" dediği bildirilmektedir. Dolayısıyla iki sözden birinin yalan olması zorunludur.

[1352] Bu felaketlerden **ikincisi,** kız öldüğü halde babasının Mesih'e geldiğini ve kızının öldüğünü Mesih'e haber verdiğini ve kızını diriltmesi için Mesih'i çağırdığını Matta zikretmiştir. Luka ise, kızın babası, kızı henüz ölmemiş ancak hasta olduğu halde Mesih'e kızını hemen iyileştirmesi için geldiğini söyler. Elçi, yolda kızın babası ile karşılaşır ve ona: "Onu (Öğretmeni) rahatsız etme, kız öldü," demiştir. Bu iki sahtekardan biri hiç şüphesiz yalancıdır, Allah'ın lâneti ve gazabı bu ikisinin üzerine olsun. Dolayısıyla yalancı bir kimseden dini almak/öğrenmek doğru değildir.

[1353] Bu felaketlerden **üçüncüsü,** Mesih'in bu mûcizeyi ortaya koyduğunda, kızın anne-babası ve ashâbından üç kişi hariç insanlardan ayrı olması, sonra da Mesih'in bunlardan mûcizeyi gizli tutmalarını istemesidir. Mûcizeler tenha yerlerde istenmez ve insanlardan da gizlenmez. İncillerde bunun benzerleri çoktur.

[1354] Îsâ, bir defasında Pilatus'un[547] huzurunda bir defasında da yahudilerin huzurunda olmak üzere bazı vakitlerde mûcize yapmaya muktedir olamamıştı.[548] O, kendisinden mûcize isteyen kimselere, "Sizler, Yûnus'un (a.s.) mûcizesinin dışında başka bir mûcize görmeyeceksiniz. Nitekim Yûnus, balığın karnında üç gün kalmıştı."[549] Fakat bu hadise bu şekilde olmadı. Ancak bunlar, şüphe duyulan, uydurma yalanlar ve kendisinde hayır bulunmayan kimselerden nakledilen haberlerdir. Başarı Allah'ın yardımıyladır.

[١٣٥١] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل مصائب جمة أحدها: كان يكفي في أنه إنجيل موضوع مكذوب أولها حكايتهم عن المسيح أنه كذب جهارًا إذ قال لهم لم تمت إنما هي حية راقدة ليست ميتةفإن كان صادقًا في أنها ليست ميتة، فلم يأت بآية ولا بعجيبة، وحاشى الله أن يكذب نبي فكيف إله..؟ وليس لهم أن يقولوا:إن الآية هي إبراؤها من الإغماء، لأن في نص إنجيلهم أنه قال لأبيها: آمن فتحيا ابنتك، فلا بد من الكذب في أحد القولين.

[١٣٥٢] والثانية أن متى ذكر أن أباها جاء إلى المسيح وهي قد ماتت وأخبره بموتها ودعاه ليحيها، ولوقا يقول: إن أباها أتى إلى المسيح وهي مريضة لم تمت وأتى به ليبرئها بعد،وأن الرسول لقيه في الطريق وقال له: لا تعنه فقد ماتت، فأحد النذلين كاذب بلا شك، فعليهما لعائن الله وسخطه فلا يجوز أخذ الدين عن كذاب.

[١٣٥٣] والثالثة: انفراد المسيح عن الناس عند مجيئه بهذه الآية حاشى أبويها وثلاثة من أصحابه، ثم استكتامه إياهم ذلك، والآيات لا تطلب لها الحلوات لا تسترعن الناس، وفي الأناجيل من هذا كثير.

[١٣٥٤] من أنه لم يقدر في بعض الأوقات على آية مرة بحضرة بلاطس، ومرة بحضرة اليهود، وأنه قال لمن طلب منه آية:أنكم لا ترون آية: إلا آية يونس، إذ بقي في بطن الحوت ثلاثًا، وما كان هكذا فإنما هي أخبار مسترابة وكذبات مفتعلة، ونقل عمن لا خير فيه، وبالله تعالى التوفيق.

Fasl [Havarilerin İsimleri, Onlara Verilen Güç ve Otorite]

[1355] Matta İncili'nin onuncu babında Mesih'in öğrencilerinden on iki kişiyi etrafında topladığı ve kötü ruhları kovmak ve her hastalığı iyileştirmek üzere onlara kötü ruhlar üzerine yetki (sultan) verdiği bildirilmektedir. Bu on iki elçinin adları şöyledir: Onların ilki, Batıra diye isimlendirilen Şem'ûn [Petrus adıyla bilinen Simun] ve kardeşi Enderyaş [Andreas]; S'îzay'ın [Zebedi'nin] oğlu Ya'kûb ve kardeşi Yuhanna; Filipus ve Barteluma [Bartalmay], Toma [Tomas], vergi toplayıcısı (el-câbî) Matta; Ya'kûb ve kardeşi Yahuza [Alfay oğlu Ya'kûb ve Taday], Kenanlı Şem'ûn [Yurtsever Simun] ve Îsâ'yı sonradan ele veren Yahuza el-İşkaryuta [Yahuza İskariyot].[550] Yesu (Îsâ), bu on iki havâriyi (halkın arasına) gönderdi ve onlara şöyle dedi: "Diğer ulusların yoluna girmeyin. Sâmirîyelilere ait kentlerin de hiçbirine uğramayın. Bunun yerine, İsrâiloğullarının kaybolmuş koyunlarına gidin."[551]

[1356] Bu bölümde iki büyük felaket vardır. Bunlardan **ilki**, Mesih'in, tamamını isimleriyle belirlediği bu on iki kişiye bütün hastalıkları iyileştirmek üzere onlara kötü ruhlar üzerine yetki (sultan) verdiği şeklindeki sözüdür. Bunların içinde Yahuza'yı [Yahuda İskariyot] da ismen açıkladı, dolayısıyla bir problem kalmadı. Bilakis bu olaydan sonra Îsâ'yı yahudilere gizlice haber veren Yahuza da açıklandı.[552] Onun haber vermesiyle yahudiler Îsâ'yı tutukladılar ve kendi iddialarına göre çarmıha gerdiler, kamçıyla dövdüler, tokatladılar, alay ettiler ve onu yalanladılar -Allah'ın lâneti onlara olsun-. Îsâ'nın -kendisini ele vereceğini ve sonrada inkâr edeceğini bildiği bir kimseyi (yani Yahuda İskariyot'u)- Allah Teâlâ'ya yakın kılması, cinlere ve bütün hastalıkları iyileştirmek üzere ona bir yetki (sultan) vermesi nasıl mümkün olur? Bu durum, Yuhanna'nın İncilindeki "Söz konusu Yahuza bir hırsızdı. Mesih'e hediye edilen her şeyi araklıyor ve götürüyordu."[553] şeklindeki sözüne rağmen nasıl mümkün olur? Dolayısıyla üçüncü bir ihtimal söz konusu olmaksızın şu iki pozisyondan biri zorunlu olarak gereklidir: **(1)** Ya "Yahuza'nın hırsızlığı ve içinin çirkinliği" hususunda Yuhanna'nın bildiği şeyleri Mesih de biliyordu ve buna rağmen ona alâmetler ve mûcizeler vermişti, onu kendisi ile halk arasında vasıta tayin etmişti ve ona haram kılma ve helâl kılma yetkisi vermişti. Böylece onun haram ya da helâl kıldığı bir şey göklerde de haram ve helâl oluyordu.

فصل [أسماء الحواريين وإعطاؤهم سلطانًا]

[١٣٥٥] وفي الباب العاشر من إنجيل متى أن المسيح جمع إلى نفسه اثني عشر رجلًا من تلاميذه، وأعطاهم سلطانًا على الأرواح النجسة، أن ينفوها وأن يبرئوا من كل مرض وهذه أسماؤهم. أولهم شمعون المسمى بباطرة وأندرياش أخوه، ويعقوب بن سيذاي، ويوحنا أخوه، وفيلبس وبرثلوما وطوما ومتى الجابي ويعقوب ويهوذا أخوه، وشمعون الكنعاني، ويهوذا الأسخربوطي الذي دل عليه بعد ذلك فبعث يسوع هؤلاء الاثني عشر،وقال لهم: لا تسلكوا في سبيل الأجناس، ولا تدخلوا في مدائن السامرين، ولكن احتضروا إلى الضأن التالعة من بني إسرائيل.

[١٣٥٦] ففي هذا الفصل طامتان إحداهما: قوله أنه أعطى أولئك الاثني عشر وسماهم بأسمائهم كلهم سلطانًا على الأرواح النجسة، وأن يبرئوا من كل مرض، وسمى فيهم يهوذا ولم يدع للإنتكال وجهًا، بل صرح بأنه هو الذي دل عليه بعد ذلك اليهود حتى أخذ وهو صلبوه بزعمهم، وضربوه بالسياط، ولطموه واستهزؤا به وقد كذبوا لعنهم الله، فكيف يجوز أن يقرب الله تعالى ويعطي السلطان على الجن والإبراء من كل مرض..؟ من يدري أنهه والذي يدل عليه ويكفر بعد ذلك، هذا مع قول يوحنا:في إنجيله أن يهوذ االمذكور كان سارقًا، وأنه كان يخطف كل ما كان يهدي إلى المسيح، ويذهب به فلا بد ضرورة من أحد وجهين بلا ثالث أصلًا. إما أن يكون المسيح اطلع على ما اطلع عليه يوحنا من سرقة يهوذا وخبث باطنه، وأعطاه مع ذلك الآيات والمعجزات، وجعله واسطة بينه وبين الناس، وجعل له أن يحرم ويحلل فيكون ما حرم وحلل محرمًا ومحللًا في السموات.

Bu bir musibettir, kâfirleri onaylamak, hak etmeyen kimseleri öne geçirmek ve din ile alay etmektir. Bu ne bir Tanrı'nın/ilahın ne de kendisinde hayır olan bir kimsenin sıfatıdır. **(11)** Ya da Yahuza'nın niyetinin kötülüğü açısından başkalarının bildiği bir şey Mesih'e gizli kalmıştır. Bu ise, yarattığını bilmeyen bir ilâh olma açısından daha büyük bir felakettir. Bu kıssalardan ve bunların hakikat olduğuna inanan kimselerden daha ahmak olanı duyulmuş mudur?

[1357] İkincisi, "Diğer ulusların yoluna girmeyin. Sâmirîye şehirlerine girmeyin. Bunun yerine, İsrâiloğulları neslinden dağılıp kaybolup gitmiş koyunlara gidin."[554]şeklindeki Mesih'in sözüdür. Îsâ, havârilerini ancak İsrâiloğullarının kaybolan koyunlarına göndermiştir. Îsâ bu vazifeyi kendisinin göklere yükseltilmesinden (ref'inden) sonra yerine getirmelerini onlara emretmişti. Onların tamamının kabulüne göre, yeryüzünün bütün genişliğine rağmen havârilerden hiçbiri Mesih'ten ayrılmamıştı ve başka ülkelere davetçi olarak gitmemişlerdi. Dolayısıyla havâriler, Mesih'e muhalefet edip ona karşı gelmişlerdir. Çünkü onlar, (Mesih'in göklere çekilmesinden sonra) diğer milletlere gittiler. Böylece onlar, kendi kabullerine göre Allah Teâlâ'ya isyan eden fâsık kimselerdir.

Fasl [Îsâ, Öğrencilerini Görevlendiriyor]

[1358] Bizzat bu bölümde Mesih'in öğrencilerine şöyle dediği bildirilir: "Bu şehirde size zulmedilmesi istenildiğinde ötekine kaçın. Emin olun, size söylüyorum; İnsanoğlu gelinceye kadar - yani Îsâ'nın göklere yükseltilmesinden sonra dünyaya ve bütün insanlara geri dönmesini kastediyor- İsrâiloğullarının şehirlerini dolaşmayı bitiremeyeceksiniz."[555]

[1359] Markos İncili'nin dokuzuncu babında[556] ve Luka İncili'nin dokuzuncu babında[557] Mesih'in öğrencilerine şöyle dediği bildirilmiştir: "Burada bulunan kimselerden bazıları, Tanrı'nın melekûtunun bütün kudretiyle geldiğini görmedikçe ölümü tatmayacaklardır."[558]

فهذه مصيبة وتوقيع بالكفار، وتقديم لمن لا يستحق وسخرية بالدين، وليس هذه صفة الإله ولا من فيه خير أو يكون خفي على المسيح من خبث نية يهوذا ما عرف غيره فهذه عظيمة أن يكون الإله يجهل ما خلق. فهل سمع قط بأحمق من هذه القصص وممن يعتقدها حقًا؟

[١٣٥٧] والثانية: قوله لا تسلكوا في سبيل الأجناس، ولا تدخلوا مدائن السامرين، واحتضروا إلى الضأن المبددة التالفة من نسل بني إسرائيل، وأنه لم يبعث إلا إلى الضأن التالفة من بني إسرائيل وهذا إنما أمرهم بأن يكملوه بعد رفعه بإقرارهم كلهم، أنه طول كونه في الأرض لم يفارقه أحد منهم، ولا نهضوا داعين إلى بلد آخر ألبتة فقد خالفوه وعصوه؛ لأنهم لم يذهبوا إلا إلى الأجناس، فهم عصاة لله عز وجل فساق بإقرارهم.

فصل

[١٣٥٨] وفي هذا الباب نفسه بإقرارهم أن المسيح قال لتلاميذه: وإذا طلبتم في هذه المدينة فاهربوا إلى أخرى،آمين، أقول لكم: لا تستوعبون مدائن بني إسرائيل حتى يأتي ابن الإنسان يعني رجوعه إلى الدنيا ظاهرًا بعد رفعه إلى جميع الناس.

[١٣٥٩] وفي الباب السابع من إنجيل مارقش، وفي أول الباب التاسع من إنجيل لوقا أن المسيح قال لهم: إن من هؤلاء الوقوف بعض قوم لا يذوقون الموت حتى يروا ملك الله مقبلًا بقدرة.

[1360] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu sözün yalan olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Onlar, İsrâiloğullarına ve diğerlerine ait olan şehirleri dolaşmışlardı. Fakat o gün Îsâ'nın huzurunda onların tamamı ölmeden önce, Mesih'in kudret ile alenen döneceği şeklinde onlara vaat ettiği hususu göremediler. Biz, bir peygamberin yalan konuşmasından Allah'ı tenzih ederiz, nerede kaldı bir ilâhın yalan konuşması? Bu İncilleri yazanlar hakkında akıl yürütülmüş olsa idi, sadece bu bölümde olan hususlar, onların yalancı kötü bir topluluk olduklarına kifayet ederdi.

[1361] Eğer onlar şöyle derlerse: Peygamber'iniz (aleyhisselâm), Neccâroğullarından huzurunda bulunan bir çocuğa işaret ederek "Eğer bu çocuk ömrünü tamamlarsa kıyameti idrak edecektir."[559] buyurması sizin sahih hadislerinizdendir. Sonra o çocuk, çocukluk döneminde ölmüştü. Yine Peygamberiniz, bedeviler ona "Kıyamet ne zaman kopacaktır" diye sorunca, onların en küçüklerini parmakla gösterip "Eğer o ömrünü ikmal ederse, kıyamet kopuncaya kadar ölmeyecektir." demiştir.[560]

[1362] Biz şöyle cevap veririz: Bu sahih değildir. Katâde ve Ma'bed b. Hilâl burada hata etmiştir. Bu ikisi, söz konusu rivayeti Enes'den -hadisin manası açısından zannettikleri şey üzere- nakletmişlerdir. Bu hadisi Sâbit b. Eslem el-Bünânî[561], Enes'ten, Allah Elçisi'nin lafızlarıyla ifade ettiği gibi bunu rivayet etmiştir. Hz. Peygamber, "Sizin üzerinize kıyametiniz kopmuştur." buyurmuştur. Aynı şekilde Sâbit'in Enes'ten rivayet ettiği gibi, güvenilir (sika) raviler de bu hadisi müminlerin annesi Aişe'den (r.a.), o da Allah Elçisi'nden (s.a.) rivayet etmiştir. Hz. Aişe şöyle buyurdu: Hz. Peygamber (s.a.) şöyle dedi: "Şüphesiz ki bu (çocuk) kıyametiniz kopmadan ömrünü tamamlamayacaktır."[562] O, kendisine muhatap olanların vefatını kastetmiştir. Bu, kendisinde hiçbir şüphe bulunmayan bir hakikattir. Ve şu konuda ihtilaf yoktur, Sâbit el-Bünânî, Katâde ve Ma'bed'den gelen haberlerin lafızlarını en iyi bilen kimsedir. Müminlerin annesi onunla muvâfık olduğu halde bu nasıl olmasın? Doğrusu biz, ravinin hata ettiğine dair bir delil ortaya konulursa, bu durumda ravinin hata ettiğini kabul ederiz. Kur'ân'da ve Ömer b. el-Hattâb (r.a.), onun oğlu (Abdullah) ve bu ikisinin dışındakiler yoluyla Hz. Peygamber'den sabit olan haberlerde Allah Resulü, "Allah'tan başka hiç kimse kıyametin ne zaman kopacağını bilemez." diye buyurduğu sahih olarak gelmiştir.[563]

[١٣٦٠] **قال أبو محمد**: وكذب هذا المقول قد ظهر علانية، فقد استوعبوا مدائن بني إسرائيل وغيرها، ولم يروا ما وعدهم به من رجوعه بالقدرة علانية قبل أن يموت كل من بحضرته يومئذ، وحاشا لله أن يكذب نبي فكيف إله؟ ففي هذا الفصل وحده كفاية لو كان ثم عاقل في أن الذين كتبوا هذه الأناجيل كانو كذابين قوم سوء،

[١٣٦١] فإن قالوا: فإن في صحيح حديثكم أن نبيكم صلى الله عليه وسلم. قال وأشار إلى غلام بحضرته من بني النجار أن استكمل هذا عمره أدرك الساعة، فمات ذلك الغلام في حد الصبا وأنه كان يقول للأعراب إذا سألوه متى تقوم الساعة؟ فيشير إلى أصغرهم ويقول: أن يستكمل هذا عمره لم يأته الموت حتى تقوم الساعة.

[١٣٦٢] قلنا: هذا لفظ غلط فيه قتادة ومعبد بن هلال، فحدثا به عن أنس على ماتوهماه من معنى الحديث، ورواه ثابت بن أسلم البناني عن أنس كما قاله رسول الله صلى الله عليه وسلم بلفظه. فقال: قامت عليكم ساعتكم وهكذا رواه الثقاة أيضًا عن عائشة أم المؤمنين رضي الله عنها عن النبي صلى الله عليه وسلم كما رواه ثابت عن أنس وقال إنه عليه السلام قال أن هذا لا يستوفي عمره حتى تقوم ساعتكم يعني وفاة أولئك المخاطبين له، وهذا هو الحق الذي لا شك فيه ولا خلاف في أن ثابتًا البناني أثقف لألفاظ الأخبار من قتادة ومعبد، فكيف وقد وافقته أم المؤمنين؟ ونحن لا ننكر غلط الرواة. إذا قام عليه البرهان أنه خطأ، وقد صح في القرآن والأخبار الثابتة من طريق عمر بن الخطاب رضي الله عنه، وابنه وغيرهما عن النبي صلى الله عليه وسلم أنه لا يدري متى تقوم الساعة أحد إلا الله.

Şayet hıristiyanlar ve yahudiler, kendi kitaplarının nakillerinde bunun bir benzerini söylemiş olsalardı, onları kınamazdık ve onlara karşı nakillerinde hatanın varlığını da eleştirmezdik. Ancak biz, yahudi ve hıristiyanların Allah Teâlâ'ya halis yalan nispet etmeleri ve bunun Allah katından geldiğini kesin olarak iddia etmeleri sebebiyle onları eleştiriyoruz. Yine biz hıristiyanları, kendisinden yalan yanlış şeylerin geldiği sahih olan kimseleri masum göstermelerini, dinlerini ondan almalarını, birbirini yalanlayan haberleri ve bir kısmı diğer bir kısmını tekzip eden hükümleri gerçek kabul etmelerinden dolayı eleştiriyoruz. Aşırılığa düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Mesih'e Atfedilen Sözlerdeki Çarpıklıklar]

[1363] Bu bölümde Mesih onlara şöyle demektedir: "Yeryüzü ehline barış getirmeye geldiğimi sanmayın! Ben barış değil, kılıç getirmeye geldim. Çünkü ben oğulla babasının, kızla annesinin, gelinle kaynanasının arasına ayrılık sokmaya geldim. İnsanın düşmanları, kendi ev halkı olacaktır."[564]

[1364] Luka İncili'nin on ikinci babında ise Mesih onlara şöyle demiştir: "Ben dünyaya ateş yağdırmaya geldim. Ancak benim arzum onu (hemen) tutuşturmaktır. Onun tamamını suya daldırmak (vaftiz etmek) için geldim. Bu vaftizi gerçekleştirmekle görevlendirildim. Yeryüzüne barış getirmeye mi geldiğimi sanıyorsunuz? Fakat ben onların arasını açmak için geldim. Bundan böyle bir evde beş kişi, ikiye karşı üç, üçe karşı iki bölünmüş olacak. Baba oğluna karşı, oğul babasına karşı, anne kızına karşı, kız annesine karşı, kaynana gelinine karşı, gelin kaynanasına karşı olacaktır."[565] Gördüğünüz gibi bu ikisi iki fasıldır.

[1365] Luka İncili'nin dokuzuncu babında Mesih (a.s.) şöyle dedi: "Biz, insanları (nefisleri) yok etmek için gönderilmedik, fakat onları kurtarmak için gönderildik."[566]

[1366] Yuhanna İncili'nin onuncu babında Mesih şöyle dedi: "Her kim sözümü duyar, fakat onu korumazsa, ben onu yargılamam. Çünkü ben dünyayı yargılamaya ve onu cezalandırmaya değil, dünya ehline haber vermek (tebliğ) için geldim."[567]

ولو قال النصارى واليهود مثل هذا في نقلة كتبهم ما عنفناهم، ولا أنكرنا عليهم وجود الغلط في نقلهم، وإنما ننكر عليهم أن ينسبوا يعني اليهود والنصارى إلى الله تعالى الكذب البحت، ويقطعون أنه من عند الله تعالى وننكر على النصارى أن يجعلوا من صح عنه الكذب معصومًا، يأخذون عنه دينهم، وأن يحققوا كل خبر متناقض وكل قضية يكذب بعضها بعضًا. ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل

[١٣٦٣] وفي هذا الباب نفسه أن المسيح قال لهم: لا تحسبوا أني جئت لا دخل بين أهل الأرض الصلح لا السيف وإنما قدمت لأفرق بين المرء وابنه وبين الابنة وأمها وبين الكنة وختنتها، وأن يعادي المرء أهل خاصته.

[١٣٦٤] وفي الباب الثاني عشر من إنجيل لوقا أن المسيح قال لهم: إنما قدمت لألقي في الأرض نارًا. وإنما أراد لي إشعالها والتعطش فيها جميعها، وأنا بذلك منتصب إلى تمامه أتظنون أني أتيت لأصلح بين أهل الأرض لا ولكن لا فرق بينهم فيكون خمسة مفترقين في بيب ثلاثة على اثنين واثنان على ثلاثة، الأب على الولد والولد على الأب والابنة على الأم والأم على الابنة، والختنة على الكنة والكنة على الختنة. فهذان فصلان كما ترى.

[١٣٦٥] وفي الباب التاسع من إنجيل لوقا أن المسيح قال: لهم لم نبعث لتلف الأنفس لكن لسلامتها.

[١٣٦٦] وفي الباب العاشر من إنجيل يوحنا أن قال: من سمع كلامي ولم يحفظه فلست أحكم أنا عليه. فإني لم آت لأحكم على الدنيا، وأعاقبها لكن إلى تبليغ أهل الدنيا.

[1367] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu iki fasıl, daha önceki iki fasıla aykırıdır. Bunlardan her biri bir diğerini açıkça yalanlamaktadır. "Îsâ, kendisine inanan insanlara zarar vermek için gönderilmediğini murat etmiştir." denilirse, mananın hususi değil umumi olduğunu söyleriz. "Îsâ kendisine inanan insanlara zarar vermek için gönderilmediğini kastettiği şeklindeki bu tevilinizin bâtıl olduğunun delili, bu bölümün lafızlarıdır."

[1368] Luka İncili'nin dokuzuncu babında -inşallah ortaya koyup açıklayacağımız gibi- Luka, Îsâ'nın yanında bulunan kimselerin (havarilerini) elçi olarak gönderildiğini Mesih'ten hareketle ifade etmiştir. Elçiler, Îsâ'yı karşılamak üzere orada hazırlık yapmak için yollarını Sâmirîye'ye çevirdiler. Ama Sâmirîyeliler Berşelam'a [Kudüs] gitmekte olan Îsâ'yı kabul etmediler. Yuhanna ve Ya'kûb bu durumu görünce Îsâ'ya şöyle dediler: "Ey efendimiz! Tıpkı İlyâs'ın yaptığı gibi, gökten ateş yağmasını ve onların tamamını yakmasını uygun görür müsünüz? Ama Îsâ dönüp şöyle diyerek onları azarladı: Öyle ki sizler ona ait ruhlarsınız, kendisini telef etsin diye değil, onu kurtarsın diye insanı gönderdi." Sonra başka bir beldeye gittiler.[568]

[1369] Ebû Muhammed şöyle dedi: Böylece anlaşmazlık ortadan kalktı ve Îsâ'nın insanların bir kısmının selameti için gönderildiğini kastetmediği ortaya çıktı. Fakat o, ister kendisini inkâr etsin isterse ona iman etsin bütün nefisleri/insanları kastetmiştir. İşittiğiniz gibi Îsâ, arkadaşları onu kabul etmeyen kimselerin helâk edilmelerini kendisinden istediklerinde bunu ifade etmişti. Böylece ilk sözün yalan olduğu ortaya çıkmıştır. Biz, elçi olan Mesih'i (a.s.) yalan konuşmasından tenzih ederiz. Fakat yalan söz, şüphesiz tahrif edilmiş ve değiştirilmiş İncilleri yazan dört fâsık kişiden kaynaklanmaktadır.

[1370] Sonra bu bölümde Îsâ'nın elçi olarak gönderildiği ve görevli olduğuna dair açık bir ifade vardır. Eğer onlar bu bölümü tasdik ederlerse, Ehl-i hakkın dediği gibi Îsâ'nın bir nebî/peygamber olduğu anlaşılmış olur. Başarı yüce Allah'ın inâyeti iledir.

[١٣٦٧] **قال أبو محمد**: هذان الفصلان ضد الفصلين اللذين قبلهما وكل واحد من المعنيين يكذب الآخر صراحًا،فإن قيل إنه إنما أراد أنه لم يبعث لتلف الأنفس، التي آمنت به. قلنا: قد عم ولم يخص، وبرهان بطلان تأويلكم هذا من أنه إنما عني أنه لم يبعث لتلف النفوس المؤمنة به إنما هو نص هذا الفصل.

[١٣٦٨] في الباب التاسع من إنجيل لوقا هو كما نورده إن شاء الله تعالقال عن المسيح:إنه بعث بين يديه رسلًا وجعلوا طريقهم على السامرية ليعدوا له بها فلم يقتلوه لتوجهه إلى برشلام، فلما رأى ذلك يوحنا ويعقوب قالا له: يا سيدنا أيوافقك أن تدعو فتنزل عليهم نارًا من السماء وتحرق عامتهم كما فعل إلياس؟ فرجع إليهم وانتهرهم. وقال الذي أنتم له أرواح لم يبعث الإنسان لتلف الأنفس، لكن لسلامتها ثم توجهوا إلى حصن آخر.

[١٣٦٩] **قال أبو محمد**: فارتفع الإشكال وصح أنه لم يعن بالأنفس التي بعث لسلامتها بعض النفوس دون بعض، ولكن عنى كل نفس كافرة به ومؤمنة به لا كما يسمعون إنما قال ذلك إذ أراد أصحابه هلاك الذين لم يقبلوه، فظهر تكاذب الكلام الأول، وحاشا لله أن يكذب الرسول المسيح عليه السلام، لكن الكذب بلا شك من الفساق الأربعة الذين كتبوا تلك الأناجيل المحرفة المبدلة.

[١٣٧٠] ثم في هذا الفصل نص جلي على أنه مبعوث مأمور، فصح أنه نبي كما يقول أهل الحق إن كانوا صدقوا في هذا الفصل وبالله تعالى التوفيق.

Fasl [Bir Peygamberi Kabul Edenin Peygamber Ecri Aldığı Hususu]

[1371] Söz konusu olan aynı bölümde (yani Matta İncili'nin onuncu bölümünde) Mesih şöyle demiştir: "Her kim, bir peygamberi, peygamber olduğu için kabul ederse, peygamberin ecrinin bir benzeri ile ödüllendirilecektir."[569]

[1372] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu yalandır ve imkânsız bir durumdur. Çünkü sadece Allah Teâlâ'nın onlara verdiği mükâfatlar hariç, başka bir şeyden dolayı âhiret yurdunda Allah katında insanlar için asla bir fazilet söz konusu değildir. Her kimin ecri/mükâfatı başkasınınkinden üstün ise, o tabii olarak diğerinden daha faziletlidir, diğeri de şüphesiz ondan daha aşağıdadır. Her kimin mükâfatı da diğeri ile eşittir, şüphesiz o ikisi fazilet açısından birbirlerine denktir. Bu zorunlu olarak duyularla bilinen bir husustur. Şayet bir peygambere tabi olan herkese peygamberin ecrinin benzeri verilmiş olsa idi, bu durumda Allah katında bir müminin bir diğerine bir üstünlüğü olmaksızın müminlerin tamamı âhirette denk olurdu. Bunun yalan ve zorunlu olarak imkânsız olduğu bilinir. Şayet böyle olsa idi, bu durumda hıristiyanlardan her bir kişinin mükâfatının tıpkı Batıra [Simun Petrus] ve öğrencileri Pavlus, Markos ve Luka'nın mükâfatı gibi olması zorunlu olurdu. Halbuki onlardan hiçbiri bunu kabul etmez ve imkân dahilinde de görmez. Böylece onların tamamı, ilâhlarının yalancı olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Biz, Allah'ın elçilerinden birinin ya da ehli imandan güvenilir bir kimsenin yalan söylemesinden Allah'ı tenzih ederiz. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

Fasl [Yahyâ (a.s.) Hakkındaki Söz]

[1373] Matta İncili'nin on ikinci babında Mesih (a.s.), Yahyâ b. Zekeriyyâ'yı belirterek şöyle dedi: "Evet, size şunu söylüyorum, o bir nebîden daha üstündür. Onun hakkında (Tevrat'ta) şöyle denilmiştir: "Senin önünden yolunu hazırlasın diye melekî bir kimseyi göndereceğim."[570]

فصل

[١٣٧١] وفي الباب المذكور نفسه أن المسيح قال: من قبل نبيًا على اسم نبي فإنه يكافأ بمثل أجر النبي.

[١٣٧٢] **قال أبو محمد**: وهذا كذب ومحال، لأنه لا تفاضل للناس عند الله تعالى في الآخرة، إلا بأجورهم التي يعطيهم الله تعالى فقط، لا بشيء آخر أصلًا، فمن كان أجره فوق أجر غيره فهو بالضرورة أفضل منه، والآخر بلا شك دونه، ومن كان أجره مثل أجر آخر فهما بلا شك سواء في الفضل، هذا يعلم ضرورة بالحس،فلو كان كل من اتبع نبيا له مثل أجر النبي لكان أهل الإيمان كلهم في الآخرة سواء لا فضل لأحد على أحد عند الله تعالى، وهذا يعلم أنه كذب ومحال بالضرورة، ولو كان هذا لوجب أن يكون أجر كل من النصارى مثل أجر باطرة والتلاميذوبولس ومارقش ولوقا، وليس منهم أحد يقول بهذا، ولا يدخله في الممكن فكلهم متفق على أن إلههم كذب، وحاشا لله من أن يكذب نبي من أنبيائه، أو رجل صادق من أهل الإيمان وبالله تعالى التوفيق.

فصل [الكلام في يحيى عليه السلام]

[١٣٧٣] وفي الباب الثاني عشر من إنجيل متى أن المسيح قال وقد ذكر يحيى بن زكريا أنا أقول لكم أنه أكثر من نبي وهو الذي قيل فيه وأنا باعث ملكي بين يديك ليعد لك طريقك.

[1374] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümde Matta iki konuda yalan söylemiştir.

[1375] [ı] Bunlardan biri, Mesih'in Yahyâ hakkında "O, nebîden daha üstündür." şeklindeki sözüdür. Bu imkânsızdır. Çünkü Yahyâ ve onun dışındaki diğer kimseler kendilerine vahyedilmek ya da vahyedilmemekten uzak değillerdir. Bunun üçüncü bir ihtimali yoktur. Şayet söz konusu kişi kendisine vahyedilen bir kimse ise, bu durumda o bir nebîdir ve insanlar içindeki bir nebîden -nebî ve resul olması durumu hariç- daha üstün bir kimsenin varlığı söz konusu değildir. Nitekim Yahyâ, hıristiyanların ortak kanaatine göre bir resul/elçidir. Şayet ona vahyedilmemiş olsa idi, işte bu kâfir ve müminin eşit olduğu bir konumdur. Yüce Allah'ın kendisine vahiy göndermediği bir kimsenin Allah'ın vahiy göndermekle tahsis ettiği bir peygamber gibi olması mümkün değildir. Dolayısıyla Yahyâ'nın bir nebîden daha faziletli/üstün olması nasıl mümkün olur?

[1376] [ıı] İkinci yalan ise Mesih'in, "Senin önünden yolunu hazırlasın diye melekî bir kimseyi göndereceğim."[571] şeklindeki sözünün Yahyâ hakkında söylendiği görüşüdür. Çünkü Yahyâ bu söze göre bir melektir. Bu ise açık bir yalandır. Çünkü Yahyâ, bir erkek ve bir kadının çocuğu olan bir insandır ve öldürülünceye kadar yaşamıştır. Bu durum bir meleğin sıfatı değildir, dolayısıyla Yahyâ bir melek değildir. Nitekim bu bölümden sonraki bölümde Matta "Yahyâ bir insan evladıdır." şeklinde demiştir.[572] Dolayısıyla bu söz, her halükarda yalandır. Biz, bir nebîyi ve de fazilet sahibi bir kimseyi yalan söylemekten tenzih ederiz. Böylece aşağılık bir vergi memuru olan Matta'nın yalan söylediği ortaya çıkmıştır. Matta'ya, onun benzeri yalancılara yapılması gereken yapılmalıdır.

Fasl [Yahyâ'nın İnsanların En Faziletlisi Olduğu İddiası]

[1377] Adı geçen bölümde Mesih onlara şöyle dedi: "Evet, size söylüyorum, insanoğulları içinde Vaftizci Yahyâ'dan daha şerefli bir kimse dünyaya gelmedi. Bununla birlikte Göklerin Egemenliğinde küçük olan (mütevazi olan), ondan büyüktür."[573]

[١٣٧٤] **قال أبو محمد**: في هذا الفصل كذب في موضعين

[١٣٧٥] أحدهما: قوله في يحيى أنه أكثر من نبي وهذا محال، لأنه لا يخلو يحيى وغير يحيى من الناس من أن يكون أوحى إليه أو لم يوحي إليه ولا سبيل إلى قسم ثالث فإن كان أوحى إليه فهو نبي ولا يمكن وجود أكثر من نبي في الناس إلا أن يكون رسولًا نبيًا، ويحيى رسول الله بإجماعهم، وإن كان لم يوح إليه فهذه منزلة يستوي فيها الكافر والمؤمن، ولا يجوز أن يكون من لا يوحي الله إليه مثل من استخلصه الله عز وجل بالوحي إليه فكيف أن يكون أكثرها منه؟

[١٣٧٦] والكذبة الثانية: قوله إن يحيى هو الذي قيل فيه وأنا باعث ملكي بين يديك لأن يحيى على هذا القول ملك، وهذا كذب بحت لأنه إنسان ابن رجل وامرأة عاش إلى أن قتل، وليس هذه صفة الملك. ويحيى لم يكن ملكًا. وفي هذا الفصل الذي بعد هذا أنه قال:إن يحيى آدمي فهذا القول كذب على كل حال، وحاشا لله أن يكذب نبي، لا ولا رجل فاضل، وصح أن متى الشرطي النذل هو الذي كذب، فعليه ما على الكذابين أمثاله.

فصل

[١٣٧٧] وفي الباب المذكور، أن المسيح قال لهم:آمين أقول لكم لم يولد من الآدميين أحد أشرف من يحيى المعمد، ولكن من كان صغيرًا في ملكوت السماء فهو أكبر منه.

[1378] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümü düşündüğünüzde burada zamanın musibetini, düşmanların göz aydınlığını ve kurtulması umulan ne bir erkek çocuğunun, ne kız çocuğunun ne de bunlara denk bir kimsenin söylemesi ve konuşması mümkün olmayan bir sözün dile getirildiğini görürsün. Ancak bu sözü aklını kaybetmiş bir kimse söyleyebilir. Böylece insan nesli içinde Yahyâ'dan daha şerefli bir kimsenin dünyaya gelmediği hususu sabit olmuştur. Göklerin Egemenliğinde en küçük olanın Yahyâ'dan daha faziletli olduğu iddia edilince, zorunlu olarak her mümin Göklerin Egemenliğine gireceğinden, dolayısıyla Yahyâ'dan daha faziletli olacaktır. Buradan hareketle âdemoğullarından mümin olan herkesin Yahyâ'dan daha faziletli olduğu, Yahyâ'nın da bütün inananlardan daha küçük ve daha aşağılık (değersiz) olduğu sonucunu çıkarmak gerekir. Bu nasıl bir saçmalıktır? Nasıl bir yalandır? Din konusunda ortaya konulan bu çirkin aptallık da nedir? Bu kaçıncı tenâkuzdur? Allah'a yemin olsun ki Mesih bu rezilliklerden hiçbirini asla söylememiştir. Bunları ancak yalancı Matta ve arkadaşları söylemiştir. Allah'ın laneti onların üzerine olsun. Şüphesiz onlar, dini hafife alma ve onunla alay etmenin zirvesindedirler.

Fasl [Nübüvvetin Yahyâ'da Son Bulacağı İddiası]

[1379] Adı geçen bölümde Mesih onlara şöyle dedi: “Her kitap ve her peygamberlik Yahyâ'da son bulacaktır.”[574]

[1380] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümde, küçüklüğüne rağmen iki tane yalan vardır. Bunların **ilki**; Yahyâ'ya “Sen bir peygamber misin?” diye sorulması üzerine onun da “Hayır” diye cevap vermesi İncillerde bulunmasına rağmen Mesih'in “Yahyâ, bir nebîden daha üstündür.”[575] şeklindeki sözüdür. Bir yerde bütün peygamberliklerin Yahyâ'da son bulacağı söylenirken başka bir yerde onun nebî olmadığı, başka bir yerde de onun nebîler nebîsi olduğu, başka bir yerde nebîden daha üstün olduğu belirtilmektedir. Bu kaçıncı yalan söyleme ve halt etmektir, biz Allah'ı bunlardan tenzih ederiz.

[1381] Diğeri ise Mesih'in “Her peygamberlik Yahyâ'da son bulacaktır.” şeklinde İncillerdeki sözüdür. Buna göre Yahyâ, peygamberlerin sonuncusudur. Halbuki peygamberlik (söz konusu dönemde) henüz son bulmamıştır.

[١٣٧٨] **قال أبو محمد**: تأملوا هذا الفصل تروا مصيبة الدهر فيهم وقرة عيون الأعداء،وهو لا يمكن أن يقوله ولا ينطق به صبي، يرجى فلاحه، ولا أمة وكعاء إلا أن تكون مدخولة. العقل، أثبت أنه لم يولد في الآدميين أشرف من يحيى؟ وإذا كان كما زعم أن الصغير في ملكوت السماء أكبر من يحيى. فكل من يدخل ملكوت السماء ضرورة فهو أكبر من يحيى، فوجب من هذا أن كل مؤمن من بني آدم فهو أفضل من يحيى، وأن يحيى أرذل وأصغر من كل مؤمن. فما هذا الهوس؟ وما هذا الكذب وما هذه الغباوة السمجة في الدين، وكم هذا التناقض؟والله ما قال المسيح قط شيئًا من هذه الرعونة، وما قالها إلا الكذاب متى ونظراؤهعليهم لعنة الله، ولقد كانوا في غاية الوقاحة والاستخفاف بالدين.

فصل

[١٣٧٩] وفي الباب المذكور، أن المسيح قال لهم: كل كتاب ونبوة فإن منتهاها إلى يحيى.

[١٣٨٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: وفي هذا الفصل على صغره .كذبتان أحدهما: قوله قيل إن يحيى أكبر من نبي مع ما في الإنجيل من أن يحيى سئل فقيل له أنبي أنت؟ قال: لا. وقال ههنا،أن كل نبوة فإن منتهاها إلى يحيى، فمرة ليس هو نبيًا ومرة هو نبي آخر الأنبياء ومرة هو أكبر من نبي، تبارك الله كم هذا التخليط والكذب الفاحش؟

[١٣٨١] والأخرى قوله، فيه إن كل نبوة فمنتهاها إلى يحيى، وليس بعد النهاية شيءفهو على هذا آخر الأنبياء.

[1382] Matta İncili'nin on dördüncü babında Mesih onlara, "Ben sizlere peygamberler (enbiyâ) ve âlimler göndereceğim. Onlardan bazılarını öldüreceksiniz ve çarmıha gereceksiniz." demiştir.[576] Dolayısıyla bu söz, Yahyâ'nın peygamberlerin sonuncusu olduğunu ve peygamberliğin onda son bulacağı sözünü yalanlamaktadır.

[1383] Hıristiyanlar, Yahyâ'dan sonra peygamberlerin var olduğunu kabul ederler. Nitekim Pavlus'a bir peygamber (nebî) gelmiş ve çarmıha gerilerek öldürüleceğini bildirmek suretiyle onu uyarmıştı. Bunu Luka, *Afriksis*'de[577] belirtmiştir. Böylece onlar, Mesih'in bu sözünde ve diğer bir kısım sözlerinde tekzip edildiği sonucuna varırlar. (Bu konuda) bu yeterlidir.

Fasl [Yahyâ'nın Fazileti]

[1384] Adı geçen bölümde Mesih onlara şöyle dedi: "Size, yemek yemeyen ve su içmeyen Yahyâ gelecek. Bu sebeple "O mecnundur (cinlidir)." diyeceksiniz. Sonra sizlere, (herkes gibi) yiyip içen İnsanoğlu -Îsâ burada kendisini kastediyor- gelecek. Sizler de ona, "Bu, obur ve ayyaş bir adamdır; vergi görevlileri ve günahkarların dostudur." diyeceksiniz. [578]

[1385] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümde yalan söz ve hıristiyanların anlayışına aykırılık vardır. Yalan söze gelince, Mesih'in burada "Yahyâ yemeyen ve içmeyen bir kimse idi, bundan dolayı ona 'O mecnundur (cinlidir)' denildi"[579] şeklinde demesidir. Markos İncilinin birinci babında, "Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın (a.s.) yemeği çekirge ve yaban balıydı." denilmektedir.[580] Bu tenâkuzdur. İki haberden biri şüphesiz yalandır.

[1386] Hıristiyanların görüşüne aykırı olmasına gelince, Yahyâ'nın yemediği ve içmediği, Mesih'in ise yiyip içtiği belirtilmiştir. Şüphesiz Allah Teâlâ'nın insanlar arasında yemekten ve içmekten müstağni kıldığı bir kimseyi yemek ve içmeye muhtaç kıldığı kimselere göre derecesini yüceltmiş ve onu farklı kılmıştır. Buna göre Yahyâ, Mesih'ten şüphesiz daha faziletlidir.

[1387] Üçüncü kıssaya ise, hıristiyanlara göre Mesih Tanrı olduğu halde bizzat kendisinin yiyip içtiğini itiraf etmesidir. Tanrı nasıl olurda yemek yer ve su içer? Bundan daha büyük bir saçmalık yoktur.

[١٣٨٢] وفي الباب الرابع عشر من إنجيل متى: أن المسيح قال لهم إني باعث إليكم أنبياء وعلماء ستقتلون منهم وتصلبون، فقد كذب القول بأن يحيى آخر الأنبياء، ومنتهى النبوة إليه.

[١٣٨٣] والنصارى مقرون بأنه قد كان بعده أنبياء، وأن نبيًا أتى إلى بولس فأنذره بأنه سيصلب. ذكر ذلك لوقا في الأفركسيس. فقد حصلوا على تكذيب المسيح في قوله وفي بعض هذا كفاية.

فصل

[١٣٨٤] وفي الباب المذكور أن المسيح قال لهم: أتاكم يحيى وهو لا يأكل ولا يشرب، فقلتم هو مجنون، ثم أتاكم ابن الإنسان يعني نفسه يأكل ويشرب فقلتم: هذا خواف شروب للخمر، خليع صديق للمستخرجين والمذنبين.

[١٣٨٥] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذا الفصل كذب ولا وخلاف لقول النصارى، أما الكذب، فإنه قال هاهنا: إن يحيى كان لا يأكل ولا يشرب حتى قيل فيه: أنه مجنون من أجل ذلك. وفي الباب الأول من إنجيل مارقش: أن يحيى بن زكريا هذا كان طعامه الجراد، والعسل الصحرواي، وهذا تناقض، وأحد الخبرين كذب بلا شك.

[١٣٨٦] وأما خلاف قول النصارى فإنه ذكر أن يحيى كان لا يأكل ولا يشرب وأن المسيح كان يأكل ويشرب، وبلا شك أن من أغناه الله عز وجل عن الأكل والشرب من الناس فقد أبانه ورفع درجته عمن لم يغنه عن الأكل والشرب منهم، فيحيى أفضل من المسيح بلا شك على هذا.

[١٣٨٧] وقصة ثالثة: وهي اعتراف المسيح على نفسه بأنه يأكل ويشرب، وهو عندهم إله فكيف يأكل الإله ويشرب؟ ما في الهوس أكثر من هذا.

[1388] Eğer onlar, Mesih'in nâsûtî yönü yiyip içmekte idi derlerse, biz onlara şöyle cevap veririz: Bu, her halükarda sizin uydurmanızdır. Çünkü size göre lâhût ve nâsût birlikte Mesih olunca, bu durumda o (Mesih) iki varlık olmaktadır. Eğer sadece nâsût yemek yerse, bu durumda iki varlıktan sadece bir tanesi yemek yemiş, diğeri ise yemek yememiş olur. Bu durumda sizler, "O zaman Mesih'in yarısı yemek yedi ve su içti." demelisiniz. Aksi takdirde sizler her halükarda yalan söylemiş olursunuz. Selefleriniz "Mesih yemek yedi." diyerek yalan söylediler. Sizler, Mesih'e kendisi hakkında yemek yediğini haber vermesi hususunda "Ancak onun tamamı değil, yarısı yemek yiyor." demek suretiyle ona yalan nispet ettiniz. Bu toplum bütünüyle aptal ve ahmaktır.

Fasl [Tanrı'nın ve Oğul'un Bilinemeyeceği]

[1389] Adı geçen bölümde Mesih şöyle dedi: "Çocuğu, babasının dışında kimse bilemez, babayı da çocuğunun dışında kimse bilemez."[581]

[1390] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu gerçekten tuhaftır. Onlara göre Mesih, tartışmasız bir şekilde Tanrı'nın oğludur. -Allah onların küfründen yücedir.- Buna göre Tanrı, Mesih'in babasıdır. Ahmak ve aptal olan Batıra [Petrus], Allah'ın anılmasıyla son bulan risalelerinde bu şekilde isimlendirmekte ve "Efendimiz Mesih'in babası olan Allah şöyle emreder."[582] der. Sonra burada Mesih'in "Baba'yı ancak Oğlu bilir ve Oğlu da ancak Baba bilir."[583] dediğini ifade eder. Böylece zorunlu olarak öğrencilerin (havariler) ve diğer hıristiyanların Allah Teâlâ'yı asla bilemeyecekleri ve Mesih'i de elbette bilemeyecekleri vacip oldu. Dolayısıyla onlar, Allah Teâlâ'yı ve oğlunu bilmeyen câhillerdir. Her kim Allah'ı bilmez ve onu tanımazsa o kâfirdir. Neticede öncekileriyle ve sonrakileriyle onların tamamı kâfirdirler. Ya Mesih ya da ahmak Matta bu konuda yalan söylemiştir. Allah'a yemin olsun ki bunlardan biri kaçınılmazdır. Şüphesiz Allah Teâlâ, kulunu ve Elçisi olan Mesih'i yalan söylemekten korumuştur. Dolayısıyla geriye iki şık kalmıştır. O ikisi de semanın balıkları olan hakikattir. Şöyle ki hıristiyanlar yüce Allah'ı bilmeyen kimselerdir ve vergi görevlisi Matta da câhil bir düzenbazdır. Müstehak oldukları Allah'ın lâneti onların üzerine olsun.

[١٣٨٨] فإن قالوا: إن الناسوت منه هو الذي كان يأكل ويشرب. قلنا: وهذا كذب منكم على كل حال؛ لأنه إذا كان المسيح عندكم لاهوتًا وناسوتًا معًا فهو شيئان، فإن كان إنما يأكل الناسوت وحده فإنما أكل الشيء الواحد من جملة الشيئين، ولم يأكل الآخر، فقولوا: إذا أكل نصف المسيح، وشرب نصف المسيح وإلا فقدكذبتم بكل حال وكذب أسلافكم في قولهم. أكل المسيح، ونسبتم إلى المسيح الكذب بخبره عن نفسه أنه يأكل، وإنما يأكل نصفه لا كله والقوم أنذال بالجملة.

فصل

[١٣٨٩] وفي الباب المذكور أن المسيح قال: لا يعلم غير الأب ولا يعلم الأب غير الولد.

[١٣٩٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: هذا عجب جدًا لأن المسيح عندهم ابن الله بلا خلاف بينهم والله تعالى عن كفرهم هو والد المسيح وأبوه، وهكذا يطلق النذل باطرة في رسائله المنتنة متى ذكر الله فإنما يقول قال: الله والد ربنا المسيح أمرًا كذا وكذا، ثم ها هنا قال: إن المسيح قال: إنه لا يعلم الأب إلا الابن ولا يعلم الابن إلا الأب، فقد وجب ضرورة أن التلاميذ وسائر النصارى لا يعلمون الله تعالى أصلًا، ولا يعرفون المسيح ألبتة فهم جهلاء بالله تعالى وبالابن، ومن جهل الله تعالى ولم يعرفه فهو كافر، فهم كفار كلهم أسلافهم وأخلافهم، أو كذب المسيح في هذا الكلام أو كذب النذل متى، ولا بد والله من أحدهما، وقد أعاذ الله تعالى عبده ورسوله المسيح من الكذب، فبقيت الاثنتان وهما والذي سمك السماء حق أن النصارى جهال بالله تعالى، وأن الشرطي متى ملفق جاهل، فعلى جميعهم ما يستحقون من الله.

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi

[1391] Evet, Mesih'e (a.s.) izafe ettikleri bu lânetli sözde, meleklerin ve gelip geçmiş bütün peygamberlerin Allah'ı bilmediklerine dair bir kesinlik vardır. Bu ahmak Matta'nın küfrünün büyüklüğüne ve dini konusunda onu taklit edenlerin aptallıklarının büyüklüğüne hayret edilir! Biz, kurtuluşa erdirdiğinden dolayı Allah'a çokça hamd ederiz.

Fasl [Mesih'ten Mûcize İstenilmesi]

[1392] Adı geçen bölümde bazı Ferisiler (et-Tevrain) Mesih'e, "Ey öğretmen! Biz, senin bir mûcize getirmeni istiyoruz." dediler. Bunun üzerine Mesih onlara şöyle dedi: Ey kötü ve zinâkâr nesil, sizler bir mûcize istiyorsunuz! Ancak sizler, Yûnus peygamberin mûcizesinden başka bir mûcize göremeyeceksiniz. Yûnus, nasıl üç gün üç gece o balığın karnında kaldıysa, İnsanoğlu da geceleriyle birlikte üç gün yerin bağrında kalacak."[584]

[1393] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Onların İncillerinde sadece bu lânetli bölüm olsaydı bile bu, İncillerinin ve dinlerinin tamamının bâtıl olduğu hususunda yeterli olurdu. Zira burada iki büyük yalan cemedilmiştir. Bunların **ilki,** Mesih'in muhaliflerine asla bir mûcize getirmediğinin teyit edilmesidir. Onların iddiasına göre Mesih bunu kabul etmektedir. Hıristiyanların zikrettikleri Mesih'in mûcizeleri gizlidir ve kendisine tabi olan az bir topluluk huzurunda gizli olarak gösterilmiştir. Böylesi bir mûcize, muhaliflere karşı bir hüccet olamaz.

[1394] İkincisi ise, Mesih onlara mûcizeler gösterdiği halde hiçbir mûcize göremeyeceklerini haber vermesi hususunda Mesih'e yalan nispet edildiğinin tahkik edilmesidir. Bunlardan biri kaçınılmazdır.

[1395] Tam bir rezillik olan ikinci fasıl ise, onların "Yunus, nasıl üç gün üç gece o balığın karnında kaldıysa, İnsanoğlu da geceleriyle birlikte üç gün yerin bağrında kalacaktır."[585]şeklinde Mesih'ten kendisi hakkında söylediklerinin hikaye edilmesidir. Bu, kurtuluşu olmayan çirkin bir uydurmadır. Çünkü onlar, Mesih'in cuma gününü cumartesiye bağlayan akşam vaktinde güneşin batmasına yakın bir zamanda defnedildiği hususunda İncillerinin tamamında icmâ etmişlerdir. Mesih pazar günü fecir vaktinden önce kabrinden kalktı. O, yerin bağrında sadece bir gece ve birkaç saat, bir gün ve birkaç saat kalmıştır. Bu, Mesih'in haber verdiği hususunda gizlenemeyecek bir yalandır. Ya bu zorunludur ya da İncillerin yazarları yalan söylemiştir. Zaten onlar yalan ehlidirler. Bize Allah yeter.

[١٣٩١] نعم وفي هذا القول الملعون الذي أضافوه إلى المسيح عليه السلام القطع بأن الملائكة والأنبياء السالفين كلهم ليس منهم أحد يعرف الله تعالى،فاعجبوا لعظيم فسق هذا الأحمق متى؟ وعظيم حماقة من قلده في دينه ونحمد الله على السلامة كثيرًا.

فصل [مطالبة المسيح بالآية]

[١٣٩٢] وفي الباب المذكور أن بعض التوراويين قال للمسيح: يا معلم إنا نريد أن تأتينا بآية فقال لهم المسيح: يا نسل السوء، ويا نسل الزنا تسأولون آية ولا ترون منها آية غير آية يونس النبي فكما أن يونس النبي؟ كان في بطن الحوت ثلاثة أيام وثلاث ليال كذلك يكون ابن الإنسان في جوف الأرض ثلاثة أيام بلياليها.

[١٣٩٣] **قال أبو محمد رضي الله**: لو لم يكن في إنجيلهم إلا هذا الفصل الملعون وحده لكفى في بطلان جميع أناجيلهم وجميع دينهم فإنه قد جمع عظيمتين. إحداهما: تحقيق أنه لم يأت مخالفيه قط بآية، وإقرار المسيح بذلك بزعمهم، وأن آياته التي يذكرون إنما كانت خفية وفي السر بحضرة النزر القليل الذين اتبعوه، ومثل هذا لا تقوم به حجة على المخالف.

[١٣٩٤] أو تحقيق الكذب على المسيح في أنه يخبر أنهم لا يرون آية وهو يريهم الآيات.لا بد من إحداهما.

[١٣٩٥] والفصل الثاني وهو الطامة الكبرى، حكايتهم عن المسيح أنه قال عن نفسه: كما بقي يونس في بطن الحوت ثلاثة أيام بلياليها، كذلك يبقى هو في جوف الأرض ثلاثة أيام بلياليها، وهذه كذبة شنيعة لا حيلة فيها، لأنهم مجمعون وفي جميع أناجيلهم أنه دفن قرب مغيب الشمس من يوم الجمعة مع دخول ليلة السبت، وقام من القبر قبل الفجر من ليلة الأحد، فلم يبق في جوف الأرض إلا ليلة وبعض أخرى، ويومًا ويسيرًا من يوم ثان فقط، وهذه كذبة لا خفاء بها فيما أخبر به المسيح، لا بد منها أو كذب أصحاب الأناجيل، وهم أهل الكذب وحسبنا الله.

Fasl [Hardal Tohumu Örneği]

[1396] Matta İncili’nin on üçüncü babında Mesih şöyle dedi: “Göklerin Egemenliği bir adamın alıp tarlasına ektiği hardal tanesine benzer. Hardal tüm tohumların en küçüğü olduğu halde, gelişince bahçe bitkilerinin boyunu aşar, ağaç olur. Öyle ki gökte uçan kuşlar onun dallarına inerler ve orada barınırlar”.[586]

[1397] Ebû Muhammed şöyle dedi: Mesih’i (a.s.) bu sözü söylemekten tenzih ederiz. Fakat bunu söyleyen ahmağın çiftçilik konusundaki basireti oldukça azdır. Biz, hardal bitkisini gördük ve bu bitkiyi uzak diyarlarda gören kimseleri de gördük. “Kuşların hardal bitkisi üzerine konup barındıklarını” ne biz gördük ne de bu bitkiyi gören bir kimse bize haber vermiştir. Böylesine uydurmaların bir benzeri asla bir peygamberden vaki olmaz, nerede kaldı Tanrı’dan vaki olsun.

Fasl [Bir Peygamber, Ancak Kendi Memleketinden Hor Görülür]

[1398] Adı geçen bölümün sonunda Mesih’in kendi memleketine döndüğü ve halkı şaşkınlığa düşürecek nasihatler vermeye başladığı bildirilir. Halk, “Bu bilgiler ve (mûcizeler yaratan) bu güç nereden geliyor?” diyorlardı. “Demircinin (Marangozun) oğlu değil mi bu? Annesinin adı Meryem değil mi? Ya‘kûb, Yûsuf, Şem‘ûn (Simun) ve Yahuza onun kardeşleri değil mi? Kız kardeşlerinin hepsi aramızda yaşamıyor mu? O halde onun bütün bu yaptıkları nereden geliyor?” Onlar, bu konuda şüpheye düşüyorlardı. Bunun üzerine Yesu (Îsâ) onlara şöyle dedi: “Bir peygamber, kendi memleketinden ve evinden başka yerde hor görülmez.”[587] Şüpheleri ve inkârlarından dolayı Îsâ bu yerde pek fazla mûcize yapmadı.

[1399] Markos, İncili’nin beşinci bölümünde şöyle dedi: “Halk, Îsâ’yı dinliyordu ve tavsiyelerine şaşıp kalıyorlardı. “Bu adam bunları nereden öğrendi?” diye soruyorlardı. “Kendisine verilen bu bilgelik nedir? Elinde zuhur eden bu mûcizeler nereden kaynaklanıyor? Meryem’in oğlu, Ya‘kûb, Yûsuf [Yose], Yahuza ve Şem‘ûn’un [Simun’un] kardeşi olan demircinin oğlu değil mi bu? Kız kardeşleri burada, aramızda yaşamıyor mu?” Yesu (Îsâ) da onlara, “Bir peygamber, kendi memleketinden, akraba çevresinden ve kendi evinden başka yerde hor görülmez.” dedi. Orada birkaç hastayı, üzerlerine ellerini koyarak iyileştirmekten başka hiçbir mûcize yapamadı.[588]

فصل

[١٣٩٦] وفي الباب الثالث عشر من إنجيل متى أن المسيح قال: يشبه ملكوت السماء بحبة خردل، ألقاها رجل في فدانه، وهي أدق الزراريع، كلها. فإذا نبتت استعلت على جميع البقول والزراريع حتى ينزل في أغصانها طير السماء ويسكن إليها.

[١٣٩٧] **قال أبو محمد:** حاشى للمسيح عليه السلام أن يقول هذا الكلام؛ولكن النذل الذي قاله كان قليل البصارة بالفلاحة، وقد رأينا نبات الخردل ورأينا من رأه في البلاد البعيدة، فما رأينا قط ولاأخبرنا من رأى شيئًا منه يمكن أن يقف عليه طائر، ومثل هذه المسامحات لا تقع لنبي أصلًا فكيف لله عز وجل.

فصل [النبي لا يعدم حرمته إلا في بلده]

[١٣٩٨] وفي آخر الباب المذكور أن المسيح رجع إلى بلاده وجعل يوصي جماعتهم بوصايا يعجبون منها، وكانوا يقولون: من أين أوتي هذه العلوم وهذه القدرة؟ أما هذا ابن الحداد وأمه مريم وإخوته يعقوب ويوسف وشمعون ويهوذا وأخواته، أما هؤلاء كلهم عندنا فمن أين أوتي هذا؟ وكانوا يشكون فيه. فقال لهم يسوع: ليس يعدم النبي حرمته إلا في بيته وبلده ولتشككهم وكفرهم لم يطلع في ذلك الموضع عجايب كثيرة.

[١٣٩٩] وفي الباب الخامس من إنجيل مارقش قال: وكانت الجماعة تسمع منه وتعجب منه العجب الشديد من وصيته، ويقولون: من أين أوتي هذا؟ وما هذه الحكمة التي رزقها؟ ومن أين هذه الأعاجيب التي ظهرت على يديه؟ أليس هو ابن حداد، وابن مريم أخو يوسف ويعقوب وشمعون ويهوذا؟ أليس أخواته هن ها هنا معنا؟ وكان يقول لهم يسوع: ليسيكون نبي بغير حرمة إلا في وطنه وبين عشيرته، وفي أهل بيته، وليس كان يقوى أن يفعل هنالك آية، لكن وضع يديه على مرضى قليل فأبرأهم.

[1400] Luka, İncilinin ikinci bölümünde “Mesih’in babası Beyt’e girince” demiş, bunun hemen sonrasında “Îsâ’nın annesiyle babası, O’nun hakkında söylenenlere şaştılar.”[589] demiştir. Bunların akabinde de annesi Meryem ona “Annen ve baban seni aradılar.” demiştir.[590] Yine Luka, İncilinin yedinci bölümünde “Annesi ve kardeşleri ona gittiler...”[591] demiştir.

[1401] Yuhanna İncili’nin on sekizinci bölümünde “Bundan sonra Îsâ, annesi, kardeşleri ve öğrencileri yanında olduğu halde Kefernahum’a gitti.”[592] denilmektedir. Yine Yuhanna İncili’nin yedinci bölümünde “Kardeşleri bile Îsâ’ya iman etmiyorlardı.”[593] denilmektedir.

[1402] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümlerde üç tane musibet vardır. Biz, onları inşallah tek tek açıklayacağız: Bunların **ilki;** Îsâ’nın insanlar tarafından bilinen bir babası, erkek ve kız kardeşlerinin olduğu hususunda dört İncil’in ittifak etmesidir. İncillerde Îsâ’nın erkek kardeşlerinin isimleri açıklanmıştır, bunlar kız kardeşleri hariç dört kişidirler. Bu konuda Îsâ’nın annesinin, kendisiyle birlikte (kaybolmuş) oğlunu arayan bir babasının olduğu şeklindeki kabulü önemlidir. O da Yûsuf el-Haddât (Demirci) ya da en-Neccâr’dır (Marangoz).

[1403] Îsâ’nın annesine gelince, bu konuda bizler, yahudiler ve hıristiyanların ekseriyeti Meryem’in kadınların hamile kalması gibi hamile kaldığı, kadınların çocuklarını doğurdukları gibi Îsâ’yı doğurduğu hususunda hemfikiriz. Ancak hıristiyanlardan bir grup bu konuda farklı görüş ileri sürmüş ve Meryem’in Îsâ’ya hamile kalmadığını, fakat olukta suyun akması gibi bir anda kulağından girip fercinden çıktığını söylemiştir. Fakat bu durumda Îsâ’nın annesinin (ona selam olsun) marangozdan ya da demirciden hamile kaldığını ve onun Îsâ’nın babası olduğunu nasıl söylediğini bilmemiz gerekir?

[1404] Eğer onlar, “Annenin kocası sözlükte baba diye isimlendirilir.” derlerse, “Hadi bunun bu şekilde olduğunu kabul edelim. İncillerin Îsâ’nın erkek ve kız kardeşlerinin olduğu hususunda ittifak etmeleri nasıl olacak? Onlar Yûsuf en-Neccâr ya da el-Haddât’ın çocuklarıdır. İbrânîcede bir çocuğun, babalığının diğer hanımından olan çocuklarıyla kardeş diye isimlendirilmesi söz konusu değildir. Ancak bunu, Meryem söz konusu çocukları Neccâr’dan dünyaya getirmiş olması durumunda söyleyebilirler.

[١٤٠٠] وفي الباب الثامن من إنجيل لوقا؛ فلما دخل والد المسيح البيت وبعد هذا بيسير قال: فكان يعجب منه أبوه وأمه، وبعده بيسير قول مريم أمه له: فقد طلبك أبوك وأنا معه. وفي الباب السابع منه: أقبلت إليه أمه وإخوته.

[١٤٠١] وفي الباب الثامن عشر من إنجيل يوحنا: وبعد هذا نزل إلى قفرناحوم ومعه أمه وإخوته وتلاميذه. وفي الباب السابع من إنجيل يوحنا: وكان إخوته لا يؤمنون به.

[١٤٠٢] **قال أبو محمد**: في هذه الفصول ثلاث طوام نذكرها طامة طامة إن شاء الله تعالى. أولها: اتفاق الأناجيل الأربعة على أنه كان له والد معروف من الناس، وإخوة وأخوات سمى الإخوة بأسمائهم، وهم أربعة رجال سوى الأخوات، ولا يعول في ذلك إلا على إقرار أمه: بأن له والدًا طلبه معها، وهو يوسف الحداد أو النجار.

[١٤٠٣] فأما أمه فقد اتفقنا نحن واليهود وجمهور النصارى على أنها حملت به حمل النساء وولدته كما تلد النساء أولادهن، إلا طائفة من النصارىقالت: لم تحمل به، ولكن دخل من أذنها وخرج من فرجها في الوقت كالماء في الميزاب، ولكن بقي علينا أن نعرف: كيف تقول أمه عليها السلام عن النجار أو الحداد أنه أبوه ووالده.

[١٤٠٤] فإن قالوا: إن زوج الأم يسمى في اللغة أبًا قلنا: هبكم إن هذا كذلك؟ كيف العمل في هؤلاء الذين اتفقت الأناجيل على أنهم إخوته وأخواته، وإنما هم أولاد يوسف النجار أو الحداد؟ وما وجد قط في اللغة العبرانية أن ولد الربيب من غير الأم يسمى أخًا إلا أن يقولوا: إن مريم ولدتهم من النجار.

Bu görüşü, onların önde gelenlerinden bir grup dile getirmiştir ki Tuleytula [Toledo] başpiskoposu (Metropoliti) Bulyân bunlardandır. Biz, bu kâfirlerin kendisine ibadet edilen bir ilâhın annesi, dayısı ya da teyzesi; teyzesinin oğlu ya da evlatlığı; kız kardeşi ya da kardeşi olması şeklinde söyledikleri şeylerden Allah'ı tenzih ederiz. "Tanrı'nın, annesinin kocasını babalık edinmesi" şeklindeki düşüncenin girdiği akıllar kahrolsun!

[1405] Onların, "İncil yazarları, söz konusu kimselerin Îsâ'nın dinde ve imanda kardeşleri olduklarını kastetmişlerdir." demeleri de mümkün değildir. Çünkü Yuhanna bu konudaki tartışmayı ortadan kaldırmış ve "Kardeşleri ve öğrencileri Îsâ ile birlikte idiler."[594] demiştir. Böylece o, Îsâ'nın kardeşlerini ve öğrencilerini iki farklı sınıf göstermiştir.

[1406] Yine Yuhanna "Kardeşleri ona ve Allah'a iman etmiyorlardı."[595] demiştir. Şayet biz hıristiyanları görmemiş olsa idik, kendi pisliğiyle oynayan bir kimsenin olabileceğini tasdik etmezdik, onların en alt tabakasından bile bu ahmaklığı tasdik eden bir kimse çıkmazdı. Bunu bize gösteren yüce Allah'ı tenzih ederiz. Öyle ki bir kimse ne görmesi, ne işitmesi ne de temyiz kabiliyeti sebebiyle değil ancak hidayeti ve dalâleti yaratan yüce Allah'ın onu hidayete erdirmesiyle doğru yolu bulur. Bizi, temiz, vâzıh ve parıldayan İslâm dinine ulaştıran Allah'tan, doğru yola ulaştıktan sonra sapıklığa düşmekten; kâfirlerin dinlerinden, sapık fırkalarından ve yanlış mezheplerinden kurtulmuş olarak; hak din üzere, hak fırka ve hak mezhep üzere Allah'la buluşuncaya kadar, aklın nefret ettiği şeylerin tamamından uzak tutmasını dileriz.

[1407] İncilleri telif eden kimselerin sapıklığa düşürdükleri kimseleri hafife alan ve din ile oyun oynayan utanmaz kimseler oldukları konusunda bizim burada ortaya koyduğumuz hususların tamamı açık bir beyandır.

[1408] **İkincisi,** Mesih'in söz konusu yerde herhangi bir mûcize yapmadığını kabul etmeleridir. Şayet onların aklı olsa idi, bunun dilediğini yapan bir Tanrı'nın vasfı olmadığını elbette bilmeleri gerekirdi. Bilakis bu, kendi işlerinde herhangi bir salahiyeti olmayan, planlanmış, yaratılmış bir kulun sıfatıdır. Nitekim Allah Teâlâ, Elçisi'ne, "De ki mûcizeler Allah'ın katındadır."[596] şeklinde buyurmuştur.

فقد قال هذا طائفة من قدمائهم منهم:بليان مطران طليطلة، ونحن نبرأ إلى الله تعالى مما يقول هؤلاء الكفرة أن يكون لإله معبود أم أو خال أو خاله، أو ابن خالة أو ربيب، أو أخ، أو أخت وتبًا لعقول يدخل هذا فيها من أن لله تعالى ربيبًا هو زوج أمه.

[١٤٠٥] وليس يمكنهم أن يقولوا إنما أراد كتاب الإنجيل أنهم إخوته في الإيمان والدين، لأن يوحنا قد رفع الإشكال في ذلك وقال: ومعه إخوته وتلاميذه فجعلهم طبقتين.

[١٤٠٦] وقال أيضًا: إن إخوته كانوا لا يؤمنون به، وتالله لولا إنا شاهدنا النصارى ما صدقنا أن من يلعب بقذره وما يخرج من سفله. يصدق بشيء من هذا الحمق، ولكن تبارك من أرانا بهذا أنه لا ينتفع أحد ببصره ولا بسمعه، ولا بتمييزه إلا أن يهديه خالق الهدى والضلال. نسأل الله الذي هدانا لملة الإسلام البيضاء الواضحة السليمة من كل ما ينافره العقل ألا يضلنا بعد إذ هدانا حتى نلقاه على ملة الحق ونحلة الحق، ومذهب الحق، ناجين من خلل الكفر ونحل الضلال ومذاهب الخطأ.

[١٤٠٧] وفي كل ما أوردناه بيان واضح في أن الذين ألفوا الأناجيل كانوا عيارين مستخفين بمن أضلوه متلاعبين بالدين.

[١٤٠٨] والطامة الثانية: إقرارهم بأن المسيح لم يكنيقوى في ذلك المكان على آية، ولو كان لهم عقل لعلموا أن هذه ليست صفة إله يفعل ما يشاء، بل صفة عبد مخلوق مدبر لا يملك من أمره شيئًا، كما قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم. ﴿قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِندَ اللَّهِ﴾

[1409] Üçüncüsü, hıristiyanların Mesih'in (a.s.) demirciden (haddât) dünyaya geldiğini ve demircinin onun babası olduğunu Mesih'e (a.s.) nispet ettiklerini işittiği halde Îsâ'nın bunları inkâr etmediğini kabul etmeleridir. Böylece onlar, iki durumdan birinin -ki bunun üçüncüsü yoktur- doğruluğunu kabul ederler. Ya Îsâ bu konuda gerçeği duymuş ve bunu inkâr etmemiştir. Ancak bunda onların görüşlerine genel olarak aykırı olan hususlar vardır. Ya da Îsâ bâtıl ve uydurma birşeyler duymuş, ancak bunları inkâr etmeyip kabul etmiştir. Bu ise, çirkin bir vasıf olup din konusunda hakkı bâtıla karıştırmaktır.

[1410] Ebû Muhammed şöyle dedi: Îsâ'nın "Bir peygamber, kendi memleketinden, kendi evinden başka yerde hor görülmez."[597] şeklindeki sözü, yüce Allah'ın bu fasıllarda onların hakkı değiştirmelerine müsaade etmediği hususlardandır. Ey çocuk akıllılar! Ey kuş beyinliler! Şayet akıl etse idiniz, Îsâ'nın kendisi hakkında söylediğini, duyuların doğruluğuna ve sıhhatine şahitlik ettiği şeyi siz burada söylemediniz mi? Kalplerinizle inandığınız, ancak dillerinizle ifade etmeye güç yetiremediğiniz bir şeyin beyanına bin yıldan beri muktedir olamadığınız bir rezilliği terk ediyorsunuz. Her ne zaman aptalca bir göz atsanız daha önce sizin için açılmamış olan bir kapı üzerinize kapanır. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Batıra Hakkındaki Görüşlerin Çarpışması]

[1411] Matta İncili'nin on altıncı bölümünde Mesih, Batıra'ya [Petrus] şöyle dedi: "Göklerin anahtarlarını sana vereceğim. Senin yeryüzünde haram kıldığın her şey göklerde de haram olacak ve senin yeryüzünde helâl kıldığın her şey göklerde de helâl olacaktır."[598]

[1412] Bu sözden sadece dört satır sonra Mesih, Batıra'ya [Petrus] önceki kelâmla ilintili olarak şöyle dedi: "Ey muhalif! Beni takip et ve bana karşı çıkma. Şüphesiz ki sen Allah Teâlâ'nın rızasını bilmeyen ve insanların rızasını kazanmak isteyen bir kimsesin."[599]

[1413] Ebû Muhammed şöyle dedi: Küçüklüğüne rağmen bu bölümde iki büyük felaket vardır. Bu bölüm, zikredilmesi hoş karşılanmayan bir kısım şeylere benzeyen az ve sınırlı bir bölümdür.

[١٤٠٩] والثالثة: إقرارهم أن المسيح سمعهم ينسبونه إلى ولادة الحداد، وأنه أبوه، ولم ينكر ذلك عليهم. فقد حققوا عليه أحد شيئين لا ثالث لهما ألبتة. أما أنه سمع الحق من ذلك فلم ينكره، وفي هذا ما فيه من خلاف قولهم جملة. وإما أنه سمع الباطل والكذب فأقر عليه ولم ينكره. وهذه صفة سوء وتلبيس في الدين.

[١٤١٠] **قال أبو محمد:** وفي هذه الفصول مما لم يطلق الله تعالى أيديهم على تبديله من الحق قوله: لا يعدم النبي حرمته إلا في وطنه وأهل بيته. فيا عقول الأطفال، ويا أدمغة الأوز: لو عقلتم أما كان يكفيكم أن تقولوا فيه ما قال في نفسه، وما شهد العيان بصدقه وصحته فيه؟ وتتركوا الرعونة التي لم تقدروا منذ ألف عام على بيان ما تعتقدونه منها بقلوبكم، ولا قدرتكم على العبارة عنها بألسنتكم، كلما رمتم وجهًا من وجوه النوك انفتق عليكم باب منه لا قبل لكم به ونعوذ بالله من الضلال.

فصل [تضارب أقوال حول باطرة]

[١٤١١] وفي الباب السادس عشر من إنجيل متى أن المسيح قال لباطرة: إليك أبرأ بمفاتيح السموات، فكل ما حرمته في الأرض يكون محرمًا في السموات، وكل ما أحلته على الأرض يكون حلالًا في السموات.

[١٤١٢] وبعد هذا الكلام بأربعة أسطر أن المسيح قال لباطرة نفسه متصلًا بالكلام المذكور: اتبعني يا مخالف ولا تعارضني. فإنك جاهل بمرضاة الله وإنما تدري مرضاة الآدميين.

[١٤١٣] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل على قلته وأنه قليل ومنتن كبعض ما يشبهه مما نكره ذكره سؤتان عظيمتان.

[1414] [ı] Bunlardan ilki, göklerin anahtarlarının aptal Batıra'ya [Petrus] verilmesidir. Batıra'nın yeryüzünde haram kıldığı şeylerin göklerde de haram olması ve onun yeryüzünde helâl kıldıklarının göklerde de helâl olması bakımından Îsâ, Batıra'ya, hiçbir ortağı bulunmayan Allah'tan başkası için geçerli olmayan ilâhi bir yetki vermiştir.

[1415] [ıı] İkincisi ise, Îsâ'nın göklerin anahtarlarını Batıra'ya [Petrus] vermekle; ister haram ve helâl kılma hususunda Allah Teâlâ'ya ortak olan, isterse bu vasıfla O'ndan ayrı olan bir rububiyet fonksiyonunu ona vermekle onu tercih etmesidir. Söz konusu vakitte Îsâ Batıra'ya şöyle demişti: "Şüphesiz ki Batıra [Petrus], ancak insanların hoşnut olmasını isteyen, Allah Teâlâ'nın hoşnutluğunu bilmeyen muhalif ve muarız bir kimsedir."[600]

[1416] Allah'a yemin olsun ki şayet sonuncuda doğru söylemişse baştakinde mutlaka yanlış yapmıştır. Zira Îsâ, Allah'ın hoşnutluğunu bilmeyen, ancak insanların hoşnutluğunu amaçlayan ve kendisine muhalefet eden bir kimseye ancak Allah Teâlâ için gerekli ve geçerli olan bir yetki vermiştir. Şüphesiz ki bu dâimî bir ayıptır, kötü huydur. Zira sıfatı bu olan bir kimseye kenefin ya da çöplüğün anahtarlarının teslim edilmesi bile doğru olmaz. Şayet o, ilkinde (sözün ilk kısmında) doğru söylemiş ve isabet etmiş ise, hiç şüphesiz ikinci kısmında yalan söylemiştir. Allah'a yemin olsun ki sözün ilk kısmında Mesih'ten naklettikleri şeyi o asla söylememiştir. Çünkü bu söz, Allah Teâlâ'nın yaratıklarının en şerlisi olan kâfir bir kimsenin sözüdür ve sözün ikinci kısmını Îsâ'nın Batıra'ya [Petrus] demiş olması mümkündür. O da -Allah'a yemin olsun ki- doğru bir kelâm olup münafık (Matta'nın), Batıra'nın [Petrus] lânetli bir kimse olduğuna şahitlik etmesidir. Batıra'nın [Petrus] yüzü kara olsun, Allah'ın öfkesi ve gazabı onun üzerine olsun.

[1417] [ııı] Üçüncü tuhaflık da şudur: Biz, daha önce Matta İncili'nin on ikinci[601] babında Mesih'in bu konumda Batıra ile ortak olduğunu zikretmiştik.[602] Öyle ki Îsâ, burada Batıra'yı [Petrus'u] diğer on iki öğrencisinden ayırıp öne çıkarmıştı. Söz konusu on iki şakirtinin içinde, yahudilerden aldığı otuz dirhem rüşvet karşılığında Îsâ'yı ele veren kâfir ve hırsız (Yahuda İskariyot) da vardır.[603] Nitekim Îsâ, öğrencilerinin tamamına "Sizin yeryüzünde haram kıldığınız şey göklerde de haramdır ve yine sizin yeryüzünde helâl kıldığınız şey de göklerde helâldir." demiştir.[604]

[١٤١٤] إحداهما: أنه برء إلى باطرة النذل بمفاتيح السموات، وولاه خطة الألوهية التي لا تجوز لغير الله تعالى وحده لا شريك له من أن كل ما حرمه في الأرض كان حرامًا في السموات وكل ما حلله في الأرض كان حلالًا في السموات.

[١٤١٥] والثانية أنه إثر براءته إليه بمفاتيح السموات، وتوليته خطة الربوبية. إما شريكًا لله تعالى في التحريم والتحليل، وإما منفردًا دونه عز وجل بهذه الصفة. قال له في الوقت:إنه مخالف معارض له جاهل بمرضاة الله عز وجل، لا يدري إلا مرضاة الآدميين.

Türkiye

[١٤١٦] فوالله لئن كان صدق في الآخرة لقد خزق في الأولى، إذ ولي ما لا ينبغي إلا لله تعالى جاهلًا بمرضاة الله، مخالفًا له لا يدري إلا إرضاء الناس، وإن هذه لسوءة الأبد؛ إذ من هذه صفته لا يصلح أن يبرأ إليه بمفاتيح كنيف أو بيت زبل. ولئن كان صدق وأصاب في الأولى لقد كذب في الثانية،ووالله ما قال المسيح قط شيئًا مما ذكروا عنه في الأولى، لأنها مقالة كافر شر خلق الله عز وجل، وما يبعد أنهقال له الكلام الثاني، فهو والله كلام حق يشهد به المنافق على اللعين باطرة شاه وجهه، وعليه سخط الله وغضبه.

[١٤١٧] ثم عجب ثالث: أننا قد ذكرنا قبل أن في الباب الثاني عشر من إنجيل متى أن المسيح أشرك مع باطرة في هذه الخطة التي أفرده بها ها هنا سائر الاثني عشر تلميذًا، وفي جملتهم السارق الكافر الذي دل عليه اليهود برشوة ثلاثين درهمًا أخذها منهم، وأنه قال لجميعهم: ما حرمتموه في الأرض كان حرامًا في السموات، وما حللتموه في الأرض كان حلالًا في السماء.

[1418] Nasıl böyle bir şey olur! Eğer onlar, Îsâ'nın öğrencilerine bu yetkiyi vermesi hususunda ihtilaf etmişler, sonra da onlardan biri bir şeyi helâl kılmış ve diğerleri de onu haram kılmışsa bu durumda hal nasıl olacak? Göklerde ve yerdeki hal nasıl olacak? Şüphesiz göklerin ahalisi, bu sefillerle birlikte aynı rezillik, haramlık ve helâllik içinde olacaktır!

[1419] "Onların ihtilaf etmeleri söz konusu değildir." denilirse, biz şöyle cevap veririz: Allah'ı tesbih ederiz! Hangi ihtilaf Yahuza'nın [Yahuda İskariyot] Îsâ'yı yahudilere teslim etmesinden daha büyüktür? Yahuza, buna karşılık otuz dirhem rüşvet almıştır[605]. Ancak Îsâ, bu yetkiyi verdikten sonra onu ilâhi konumundan azletmiş olsa idi [Bu anlaşılır bir husus olurdu]. Hayatım üzerine yemin ederim ki bu yetkileri vermeye muktedir olan bunları geri almaya da muktedirdir. Yine hayatım üzerine yemin olsun ki bu alçaklar nezdinde bu konum gerçekten beğenilmedi. Çünkü bu konuma hırsız ve kendisinde hiçbir hayır bulunmayan bir kimseyi tayin etmiş, sonra zahmetsiz bir şekilde onu azlediyorlar. Allah bunlardan beridir. Allah'a yemin olsun ki dağlar ve yeryüzü dümdüz olsa, yüce gökler yere kapansa, bu rezillerin inkârını işittiğinde ruh sahibi herkes donup kalsa elbette bu fazla olmaz. Bize Allah yeter, O ne güzel bir vekildir.

[1420] Bu söz, üçüncü bir ihtimal olmaksızın şu iki görüşün birinden uzak olamaz:

[1421] **[I]** Ya Îsâ, bu yetkiyle görevlendirilmiş olan Batıra [Petrus] ve öğrencilerinin ancak Aziz ve Celîl olan Allah'tan vahiy gelmesiyle bir şeyi helâl ya da haram kılabileceklerini murat etmiştir. Eğer böyle olursa, bu durumda Îsâ, "Bütün peygamberlikler Yahyâ b. Zekeriyyâ'da son bulacaktır."[606] şeklinde daha önce zikrettiğimiz sözünde yalan söylemiştir. Çünkü bu görüşe göre Îsâ'nın öğrencilerinin tamamı peygamberdir.

[1422] **[II]** Ya da Îsâ, Allah Teâlâ'dan bir vahiy olmaksızın, haram ve helâl kılmada kendilerinden kaynaklanan bir hükmü Batıra [Petrus] ve arkadaşları için başlangıç kılmıştır.

[1423] Bu söze göre, her ne zaman onlar bir şeyi haram kılsalar, onların haram kıldığına tabi olmak suretiyle Allah Teâlâ'nın da o şeyi haram kılması ve yine her ne zaman onlar bir şeyi helâl kılsalar Allah Teâlâ'nın da onların helâl kılmasına bağlı olarak o şeyi helâl kılması gerekli olur.

[١٤١٨] فيا ليت شعري كيف يكون الحال إن اختلفوا فيما ولاهم من ذلك فأحل بعضهم شيئًا وحرمه آخر منهم. كيف يكون الحال في السموات وفي الأرض؟ لقد يقع أهلهما مع هؤلاء السفلة في شغل وفي حرمة وحل معًا.

[١٤١٩] فإن قيل: لا يجوز أن يختلفوا. قلنا: سبحان الله وأي خلاف أعظم من تحليل يهوذا إسلامه إلى اليهود، وأخذه ثلاثين درهمًا رشوة على ذلك، إلا أن كان عزله عن خطة الإلهية بعد أن ولاه إياها، فلعمري إن من قدر أن يوليها أنه لقادر على العزل عنه،ولعمري لقد رذلت هذه المنزلة عند هؤلاء الأرذال حقًا إذ يليها السراق ومن لا خير فيه، ثم يعزلون عنها بلا مؤنة تعالى الله، والله لو دكت الجبال والأرض دكًا وخرت السموات العلا، وصعق بكل ذي روح عند سماع كفر هؤلاء الخساس لما كان ذلك بكبير. وحسبنا الله ونعم الوكيل.

[١٤٢٠] ولا يخلو هذا القول من أحد وجهين لا ثالث لهما:

[١٤٢١] إما أنه أراد أن باطرة والتلاميذ المولين هذه الخطة لا يحللون شيئًا، ولا يحرمون إلا بوحي من الله عز وجل. فإن كان هذا فقد كذب في قوله الذي ذكرنا قبل أن كل نبوة فمنتهاها إلى يحيى بن زكريا، لأن هؤلاء أنبياء على هذا القول.

[١٤٢٢] وإما أنه أراد أنه: جعل لباطرة وأصحابه ابتداء الحكم في التحريم والتحليل من عند أنفسهم بلا وحي من الله تعالى.

[١٤٢٣] فيجب على هذا أنهم متى حرموا شيئًا حرمه الله تعالى اتباعًا لتحريمهم، ومتى حللوا شيئًا حلله الله تعالى اتباعًا لتحليلهم.

[1424] Şayet böyle olsa idi, şüphesiz bu helâk olduğumuz an olurdu. Ahmak Batıra ve sefih arkadaşlarını görüyor musun, Allah Teâlâ'nın üzerinde hüküm veren kimseler oldular, Aziz ve Celîl olan Allah ise onlara tabi oldu! Bütün bunlardan yüce Allah'ı tenzih ederiz.

[1425] Göklerin anahtarlarını ve uluhiyet konumunu elde eden pis kokulu Batıra [Petrus] ve rezil arkadaşlarını ancak sakal tıraşı yapan kimseler olarak görürüz. Şüphesiz ki onlar sakalları yolunmaya, kırbaç ve çarmıhla cezalandırılmaya daha layıktırlar. Batıra'ya [Simun Petrus] gelince onun kıçı havaya, başı da aşağıya geldi. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

Hıristiyanların Havârileri, Kur'ân'da İfade edilen Havariler Değillerdir

[1426] Ebû Muhammed şöyle dedi: Her müslüman bilsin ki hıristiyanların "havâri"[607] diye isimlendirdikleri ve Mesih'in havârileri olduklarını iddia ettikleri bu kimseler -ki bunlar Batıra [Simun Petrus], muhafız Matta ve alçaklıkları ile bilinen Yuhanna, Ya'kûb ve Yahuza gibi kimselerdir- asla mümin değillerdi, nasıl havâri (yardımcı) olurlar? Bilakis onlar Allah'ı hafife almak suretiyle inkâr eden yalancılardır. **[ı]** Ya bunlar Mesih'in ilâhlığını kabul edenler, bu şekilde inananlar ve bu konuda aşırı gidenlerdir. Tıpkı Ali (r.a.) hakkında Sebeiyye[608] ve diğer gâli fırkaların aşırı gitmesi ve Ebû'l-Hattâb'ın ilâhlığını kabul eden Hattâbiyye[609] fırkasının ve el-Hallâc'ın[610] uluhiyetini kabul eden Hallâc'ın taraftarlarının görüşleri ve diğer Bâtınî kâfirlerin -Allah'ın lâneti ve gazabı onların üzerine olsun- görüşleri gibi. **[ıı]** Ya da Mesih'in (a.s.) taraftarlarının dinlerini bozmak ve onları saptırmak için yahudilerin iddia ettikleri gibi onların tarafından kurgulanmış kimselerdirler. Tıpkı Abdullah b. Sebe el-Himyerî[611], el-Muhtar b. Ebû Ubeyd[612], Ebû Abdullah el-Accânî, Ebû Zekeriyyâ el-Hayyât, Ali en-Neccâr ve Ali b. Fazl el-Cendîn'in[613] ve diğer Karmâtî[614] daileri ve İşrakîlerin[615] Ali'nin (r.a.) şîasını (taraftarlarını) dalâlete düşürmek için İslâm'a intisap ettiklerini (iddia etmeleri) gibi. Böylece onlar, bu noktadan bilinen yere ulaştılar. Allah Şîa'dan olmayan kimseleri bundan emin kılmıştır.

[١٤٢٤] فلئن كان هكذا فإنها لخطة خسف، ونرى لباطرة النذل وأصحابه الأوغاد قد صاروا حكامًا على الله تعالى، ولقد صار عز وجل تابعًا لهم. وحاشا لله تعالى من هذا كله.

[١٤٢٥] وما نرى باطرة المنتن وأصحابه الرذلة حصلوا من مفاتيح السموات، ومن خطة الإلهية إلا على حلق اللحي، بالنتف وعلى ضرب الظهور بالسياط والصلب، أما باطرة فدبره إلى فوق، ورأسه إلى أسفل. والحمد لله رب العالمين.

بيان أنما يسميه النصارى بالحواريين هم غير الحواريين المنصوص عليهم في القرآن

[١٤٢٦] **قال أبو محمد:** ليعلم كل مسلم أن هؤلاء الذين يسمونهم النصارى، ويزعمون أنهم كانوا حواريين للمسيح عليه السلام كباطرة ومتى الشرطي، ويوحنا ويعقوب ويهوذا الاخساء لم يكونوا قط مؤمنين، فكيف حواريين؟ بل كانوا كذابين مستخفين بالله تعالى أما مقرين بإلهية المسيح عليه السلام معتقدين لذلك، غالين فيه كغلو السبئية، وسائر فرق الغالية في علي رضي الله عنه، وكقول الخطابية بإلهية أبي الخطاب، وأصحاب الحلاج بإلهية الحلاج وسائر كفار الباطنية عليهم اللعنة من الله والغضب. وإما مدسوسين من قبل اليهود كما تزعم اليهود لإفساد دين أتباع المسيح عليه السلام وإضلالهم كانتصاب عبد الله بن سبأ الحميري والمختار بن أبي عبيد وأبي عبد الله العجاني وأبي زكريا الخياط وعلي النجار وعلي بن الفضل الجندي. وسائر دعاة القرامطة والمشارقة لإضلال شيعة علي رضي الله عنه، فوصلوا من ذلك إلى حيث عرف وسلم الله من ذلك من لم يكن من الشيعة.

[1427] Allah'ın övgüde bulunduğu Havârilere gelince, işte onlar Allah'ın gerçek dostlarıdır. Onların muhabbeti vesilesi ile Yüce Allah bizleri mükâfatlandırsın. Biz onların isimlerini bilmiyoruz. Çünkü Allah Teâlâ onların isimlerini bize bildirmedi. Ancak şu kadar var ki biz kesin ve kati olarak biliyoruz ki yalancı Batıra [Petrus], muhafız Matta, alaycı Yuhanna, sefih Yahuza ve Ya'kûb, fâsık Markos, facir Luka ve câhil Pavlus asla Îsâ'nın havârileri olmadılar. Fakat onlar, Allah Teâlâ'nın *"Bir gurub kâfir oldu."*[616] şeklinde buyurduğu topluluktandırlar. Başarı Allah'ın yardımıyladır.

Fasl [Mesih'in Başına Gelecek Hadiseleri Önceden Bidirmesi]

[1428] Matta İncili'nin on altıncı bölümünün sonunda şöyle denilmektedir: "Bundan sonra Yesu (Îsâ), Berşelam'a (Kudüs) gitmesi, ihtiyarlar, başkâhinler ve din bilginlerinin elinden çok acı çekmesi, öldürülmesi ve üçüncü gün dirilmesi gerektiğini öğrencilerine anlatmaya başladı. Bunun üzerine Batıra [Petrus] O'nu bir kenara çekip; "Tanrı korusun, ya Efendim! Senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek!" dedi.[617]

[1429] Yine Matta İncili'nin on yedinci bölümünde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: "(Îsâ kendisini kastederek) İnsanoğlu, insanların eline teslim edilecek ve öldürülecek, ama üçüncü gün dirilecek." dedi. Öğrenciler buna çok kederlendiler.[618]

[1430] Markos İncili'nin sekizinci bölümünde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: İnsanoğlu, insanların ellerine teslim edilecek, onlar da onu öldürecekler. Öldürülmesinin üçüncü gününde de dirilecektir.[619] Öğrenciler, Îsâ'nın bu sözlerle neyi murat ettiğini anlayamadılar.

[1431] Luka İncili'nin sekizinci bölümünün sonlarına yakın bir yerde Mesih on iki öğrencisine şöyle dedi: "Berşelam'a (Kudüs'e) gideceğiz ve peygamberlerin İnsanoğlu hakkında haber verdiği her şey tamamlanacak. Onunla milletlere yürüyecekler, onunla alay edecekler, dövecekler ve yüzüne tükürecekler. Onu dövdükten sonra öldürecekler ve o üçüncü günde dirilecek." Fakat havâriler, Îsâ'nın söylediklerinden bir şey anlamadılar. Onlara göre bu, anlamadıkları bir muamma idi.[620]

[١٤٢٧] وأما الحواريون الذين أثنى الله عليهم. فأولئك أولياء الله حقًا ندين لله عز وجل بحبهم ولا ندري أسمائهم، لأن الله تعالى لم يسمهم لنا إلا أننا نبت ونوقن ونقطع بأن باطرة الكذاب ومتى الشرطي ويوحنا المستخف ويهوذا ويعقوب النذلين ومارقس الفاسق ولوقا الفاجر وبولس الجاهل ما كانوا قط من الحواريون لكن من الطائفة التي قال الله فيها، وكفرت طائفة، وبالله تعالى التوفيق.

فصل [تنبؤات المسيح عما يلقاه من أتباعه]

[١٤٢٨] وفي آخر الباب السادس عشر من إنجيل متى، وأعلم يسوع من ذلك الوقت تلاميذه بما ينبغي له أن يفعله من دخول برشلام وحمل العذاب من أكابر أهلها وعلمائهم وقتلهم له، وقيامه في الثالث فخلابه باطرة. وقال له: تعفى عن هذا يا سيدي ولا يصيبك منه شيء.

[١٤٢٩] وفي الباب السابع عشر من إنجيل متى: أن المسيح قال لتلاميذه: سيبلى ابن الإنسان في أيدي الناس ويقتل ويحيا في الثالث يعني نفسه فحزنوا لذلك حزنًا شديدًا.

[١٤٣٠] وفي أول الباب الثامن من إنجيل مارقش: أن المسيح قال لتلاميذه: إن ابن الإنسان سيبلفي أيدي الآدميين فيقتلونه فإذا قتل يقوم في اليوم الثالث. وأنهم فلم يفهموا مراده بهذا الكلام.

[١٤٣١] وفي قرب آخر الباب الثامن من إنجيل لوقا: أن المسيح قال للاثني عشر تلميذًا: أنا متصعد إلى برشلام ونكمل كل ما نبأت به الأنبياء عن ابن الإنسان، ويسيرون به إلى الأجناس يستهزؤن به ويجلدونه ويبصقون فيه. وبعد جلدهم إياه يقتلونه ويحيا في اليوم الثالث. فلم يفهموا عنه مما ألقي إليهم شيئًا وكان هذا عندهم معقدًا لا يفهمونه.

[1432] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümlerde yalan felaketinden üç tane yalan bulunmaktadır:

[1433] **[i]** Bunların ilki; Mesih'in kendisinin öldürüleceğini öğrencilerine haber vermesi hususunda ifade ettiğimiz gibi adı geçen İncillerin ittifak etmeleridir. Dört İncilin tamamı, Îsâ'nın çarmıha gerilmesini zikrettikleri yerde onun çarmıhta eceliyle öldüğü hususunda ittifak etmişlerdir. Buna göre Îsâ asla öldürülmemiştir. Ancak bazı İncillerde ölümünden sonra muhafızlardan birinin mızrağını Îsâ'nın göğsüne sapladığı ve bu saplamadan kan ve su çıktığı bildirilmektedir. Bu sözlerde Mesih'e yalan nispet edildiğinin ispatı vardır. İfade ettiğimiz üzere Mesih'in öldürüleceğini öğrencilerine haber vermesi hususunda onların hemfikir olmaları ve onların tamamının Mesih'in öldürülmediği hususunda ittifak etmeleri gerçekten bir trajedidir. Biz, bir peygamberin yalan söylemesi ya da bâtıl ile uyarmasından Allah'ı tenzih ederiz. Bu, doğru sözlülerin değil, yalancıların alâmetidir.

[1434] **[ii]** İkincisi ise, ifade ettiğimiz üzere adı geçen İncillerin, "Îsâ'nın üçüncü günde dirileceğini" söylediği hususunda ittifak etmeleridir. Sonra söz konusu İncillerin tamamı, Îsâ'nın ikinci günün gecesinde dirildiği ve ayağa kalktığı hususunda hemfikirdirler. Çünkü Îsâ, cumartesi gecesinin girişiyle birlikte cuma günü sonunda defnedildi. Onların, cumartesi gecesi girmesin diye acele ederek Îsâ'nın naaşını tahnit (güzel kokular sürerek kefenlemek) etmediklerini zikretmelerinden bunu hesaplayabilirsin. O, pazar gecesi fecir vaktinden önce dirilmiştir. Dolayısıyla bu durum, Mesih'e nispet ettikleri açık bir yalandır. Benzerlerinden onu tenzih ederiz.

[1435] **[iii]** Üçüncü yalan ise, bu sözlerle Mesih'in muradının ne olduğunu öğrencilerin anladığını ve bundan dolayı onların çok üzüldüklerini Matta'nın haber vermesidir. Bunun üzerine Batıra [Petrus], Mesih'e "Tanrı korusun, ey Efendim! Senin başına asla böyle bir şey gelmeyecek!" dedi.[621]

[1436] Markos ve Luka'nın "Öğrenciler, Mesih'in bu sözleriyle neyi murat ettiğini anlamadılar."[622] şeklindeki haberleri, doğru sözlü iki kimseden vaki olması mümkün olmayan açık bir yalandır. Nerde kaldı iki masumdan vaki olsun? Böylece bu İncillerin uydurdukları yalanın büyüklüğü kesin olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu İncillerin yazarları, kendilerinde hiçbir hayır bulunmayan fâsık kimselerdir. Tevfik Allah'ın yardımıyladır.

[١٤٣٢] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذه الفصول ثلاث كذبات من طوام الكذب.

[١٤٣٣] إحداها: اتفاق الأناجيل المذكورة كما أوردنا على أن المسيح أخبرهم عن نفسه أنه يقتل، وجميع الأناجيل الأربعة متفقة عند ذكرهم لصلبه على أنه مات على الخشبة حتف أنفه، ولم يقتل أصلًا، إلا أن في بعضها أنه طعنه بعد موته أحد الشرط برمح في جنبه فخرج من الطعنة دم وماء. وفي هذا إثبات الكذب على المسيح، لاتفاقهم كما أوردنا على أنه أخبرهم بأنه يقتل، واتفاقهم كلهم على أنه لم يقتل، وهذه سوءة جدًا. وحاشا لله أن يكذب نبي أو ينذر بباطل. هذه علامة الكذابين لا علامة أهل الصدق.

[١٤٣٤] وثانيها: اتفاق الأناجيل المذكورة كما أوردنا على أنه قال: ويقوم في الثالث ثم اتفقت الأناجيل كلها على أنه لم يحيى ولا قام إلا في الليلة الثانية. فإنه دفن في آخر يوم الجمعة مع دخول ليلة السبت. وحسبك أنهم ذكروا أنه لم يحنط استعجالًا لئلا تدخل عليهم ليلة السبت، وأنه أقام ليلة الأحد قبل الفجر، وهذه كذبة فاحشة نسبوها إلى المسيح، وحاشا له من مثلها.

[١٤٣٥] وكذبة ثالثة: وهي إخبار متى أنهم فهموا مراده بهذا القول، وأنهم حزنوا حزنًا شديدًا لذلك، وأن باطرة قال له: تعفى عن هذا يا سيدي ولا يصيبك منه شيء.

[١٤٣٦] وأخبار مارقس ولوقا أنهم لم يفهموا مراده بهذا الكلام، وهذا تكاذب فاحش لا يجوز أن يقع من صادقين، فكيف من معصومين؟ فلاح يقينًا عظيم الكذب من الذين وضعوا هذه الأناجيل. وأنهم كانوا فساقًا لا خير فيهم وبالله تعالى التوفيق.

Fasl [Mesih, Takipçilerini İmana Davet Ediyor]

[1437] Matta İncili'nin on yedinci bölümünde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: "Şayet sizde hardal tanesi kadar bir iman olsa idi, dağa buradan git deseniz dağ derhal oradan uzaklaşırdı ve hiçbir şey size karşı koyamazdı."[623] Bunun öncesinde de bu hadiseye ilişik olarak Mesih'in öğrencileri cinli bir adamı iyileştirmekten âciz kalmışlardı ve Mesih onu iyileştirmişti. Öğrencileri Mesih'e "Onu iyileştirme hususunda bizler niçin âciz kaldık?" diye sorunca Mesih onlara "Sizler şüpheye düşüyorsunuz." diye cevap vermişti.[624]

[1438] Matta İncili'nin on birinci bölümünde Mesih'in yeşil/yaş bir incir ağacına beddua ettiği, bunun üzerine incir ağacının o anda kuruduğu bildirilir. Öğrenciler bunu görünce şaşkına döndüler. Bunun üzerine Mesih onlara "Size doğrusunu söyleyeyim, eğer imanınız olur da kuşku duymazsanız, yalnız incir ağacına olanı yapmakla kalmazsınız; şu dağa, 'Kalk, denize atıl.' derseniz, dediğiniz olacaktır."[625]

[1439] Yuhanna İncili'nin on birinci bölümünde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: "Her kim bana inandı ise, bizzat benim yaptığım fiilleri yapacak, hatta bunlardan daha büyüğünü yapacaktır."[626]

[1440] Ebû Muhammed (Allah ondan razı olsun) şöyle dedi: Bu bölümlerde üç büyük yalan vardır. Zikri geçen öğrenciler ve onlardan sonra da günümüze kadar devam eden bu şakîler, Mesih'e (a.s.) inanmış ya da inanmamış olmaktan uzak değillerdir, bunun üçüncü bir ihtimali yoktur. Eğer onlar Mesih'e inanmışlar ise, bu bölümlerde Mesih'in onlara açıkça vaat ettiği hususlarda o yalan söylemiştir. -Biz onu yalan söylemekten tenzih ederiz- Onlardan hiçbiri bir yaprağa emir vermede muktedir olamamıştır, bir dağa kalkıp gitmesi ve kendisini denize atmasını emretmesi nerede kalmıştır?

[1441] Eğer onlar Mesih'e iman etmemişler ise, onlar bunu kabul etmek suretiyle küfre düşmüşlerdir, dolayısıyla kâfir bir kimsede hiçbir hayır yoktur. Kâfir bir kimsenin tasdik edilmesi ve de bir kâfirden dinin alınması söz konusu değildir.

فصل [دعوة المسيح أتباعه إلى الإيمان]

[١٤٣٧] وفي الباب السابع عشر من إنجيل متى، أن المسيح قال لتلاميذه، لئن كان لكم إيمان على قدر حبة الخردل لتقولن للجبل ارحل من هنا فيرحل ولا يتعاصى عليكم شيء. وقبله متصلًا به أن تلاميذه عجزوا عن إبراء رجل به جن وأن المسيح أبرأه، وأن تلاميذه قالوا له: لم عجزنا نحن عن برائه. قال: لتشككم.

[١٤٣٨] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل لمتى: أن المسيح دعا على شجرة تين خضراء. فيبست من وقتها. فعجب التلاميذ. فقال لهم المسيح: آمين، أقول لكم، لئن آمنتم ولم تشكوا ليس تفعلون هذا في التينة وحدها لكن متى قلتم هذا لجبل انقلع وانطرح في البحر تم لكم.

[١٤٣٩] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل يوحنا أن المسيح قال لتلاميذه: من آمن بي سيفعل الأفاعيل التي أفعلها أنا وسيفعل أعظم منها.

[١٤٤٠] **قال أبو محمد رضي الله عنه**: في هذه الفصول ثلاث طوام من الكذب عظيمة. لا تخلوا التلاميذ المذكورون ثم هؤلاء الأشقياء بعدهم إلى اليوم، من أن يكونوا مؤمنين بالمسيح أو غير مؤمنين، ولا سبيل إلى قسم ثالث. فإن كانوا مؤمنين فقد كذب المسيح فيما وعدهم به في هذه الفصول جهارًا. وحاشا له من الكذب وما منهم أحد قط. قدر أن تأتمر له ورقة، فكيف على قلع جبل وإلقائه في البحر؟

[١٤٤١] وإن كانوا غير مؤمنين به فهم بإقرارهم هذا كفار ولا خير في كافر، ولا يجوز أن يصدق كافر، ولا أن يؤخذ الدين عن كافر.

[1442] "Sizin kalbinizde hardal tanesi kadar bir iman var mıdır yok mudur? Siz Mesih'e inanıyor musunuz? İnanmıyor musunuz?" diye onlara sorduğumuzda onların cevap vermeleri gereklidir.

[1443] Eğer onlar "Evet, biz Mesih'e inanıyoruz ve iman kalbimizdedir." derlerse, onlara şöyle deriz: Bu durumda Îsâ, "Kalbinde hardal tanesi miktarınca iman bulunan bir kimse dağa kalkıp gitmesini emrederse, dağ kalkıp gider."[627] demesi bakımından haber verdiği hususta kesin olarak yalan söylemiştir. Allah'a yemin olsun ki onların içinde ne duasıyla bir ağacı kurutmaya ne de bir dağı yerinden kaldırmaya güç yetirebilen bir kimse vardır.

[1444] Eğer onlar, "Kalbimizde hardal tanesi kadar bir iman yoktur, biz Mesih'e de inanmayız." derlerse, "Allah'a yemin olsun ki siz gerçekten doğru söylediniz." deriz. Böylece onlar, *"Uydurdukları şeyler onları dalâlete düşürdü..."*[628] şeklinde kendileri aleyhine şahitlik ettiler. Aziz ve yüce olan Allah ve O'nun elçileri (a.s.) doğru söyledi; Matta, Batıra [Petrus], Yuhanna, Markos, Luka ve diğer sahtekâr hıristiyanlar ise yalan söylediler.

[1445] Bütün bunları onların âlimlerinden birine söyledim. Bunun üzerine o, "Şüphesiz Îsâ, bahçe bitkilerinin boyunu aşan ve kuşların barındığı hardal ağacını kastetti."[629] dedi. Bunun üzerine ona şöyle dedim: İncillerde Îsâ "hardal ağacı gibi" demedi, "hardal tanesi gibi" dedi. Onların kabulüne göre Mesih, hardalı bahçe bitkilerinin en narin ve en ufağı olarak vasıflandırmıştır.

[1446] Bunlara ilâve olarak, bir kimse ya mümin ya da kâfirdir. Şüphede olan kimseye gelince, her ne zaman imana bir şüphe girerse iman bâtıl olur ve sahibi küfre düşer. Nasıl olmasın ki onların kabulüne göre Mesih, bu yanlış tevil açısından bizi şüphe içinde bırakmamıştır. Bilakis onlar, Mesih'in, öğrencilerine; "Bu durum şüpheye düşmenizden dolayıdır, şayet sizde hardal tanesi miktarınca iman varsa dağa yerinden kalkıp gitmesini dersiniz."[630] şeklinde söylediğini iddia ettiler.

[1447] Açıkladığımız gibi Yuhanna İncili'nde Mesih "eğer imanınız olur da kuşku duymazsanız..." demiştir.[631] Şüphesiz o bu ifadelerle kesin olarak "salih amelin zirvesini değil, şüphenin zıddı olan tasdiki" murat etmiştir.

[١٤٤٢] ولا بد لهم من أن يجيبوا إذا سألناهم: أفي قلوبكم مقدار حبة خردل من إيمان أم لا؟ وتؤمنون بالمسيح أم لا؟

[١٤٤٣] فإن قالوا: نعم. نحن مؤمنون به والإيمان في قلوبنا. قلنا: كذب المسيح بقينًا فيما أخبر به من أن من في قلبه مقدار حبة خردل من إيمان يأمر الجبل بأن ينقلع فينقلع، والله ما منكم أحد يقدر على تيبيس شجرة بدعائه، ولا على قلع جبل من موضعه.

[١٤٤٤] وإن قالوا: ليس في قلوبنا قدر حبة خردل من إيمان، ولا نحن مؤمنون به، قلنا: صدقتم والله حقًا. وشهدوا على أنفسهم ﴿وَضَلَّ عَنْهُم مَّاكَانُوا يَفْتَرُونَ﴾ صدق الله عز وجل وأنبياؤه وكذب متى وباطرة ويوحنا ومارقش ولوقا وسائر النصارى الكذابون.

[١٤٤٥] ولقد قلت هذا لبعض علمائهم فقال لي: إنما عني شجرة الخردل التي تعلو على جميع الزراريع حتى يسكن الطير فيها. فقلت له: لم يقل في الأناجيل مثل شجرة الخردل، إنما قال مثل حبة الخردل وقد وصفها المسيح بإقرارهم بأنها أدق الزراريع.

[١٤٤٦] وأيضًا، فإنه ليس إلا مؤمن أو كافر. وأما الشاك: فإنه متى دخل الإيمان شك بطل، وحصل صاحبه في الكفر، فكيف ولم يدعنا المسيح بإقرارهم في شك من هذا التأويل الفاسد، بل زعموا: أنه قال لهم: لتشككم لئن كان لكم إيمان قدر حبة الخردل لتقولن للجبل.

[١٤٤٧] وقال في إنجيل يوحنا: كما أوردنا: لئن آمنتم ولم تشكوا. فإنما أراد بيقين بهذه النصوص التصديق الذي هو خلاف الشك لا غاية العمل الصالح.

[1448] Yuhanna İncili'nde ortaya koyduğumuz üzere Mesih, "Bana iman eden herkes benim yaptığım fiilleri yapacaktır."[632] demişti. Bu imandan hareketle size şöyle sorarız: "Bu iman sizin kalbinizde midir yoksa değil midir? Sizde gözükenin ne olduğunu söyleyiniz?"

[1449] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bana gelince, şayet nübüvvet iddiasında bulunan bir kimseden bu sözü duymuş olsa idim, onun yalan söylediğinin kesinliği hususunda tereddüt etmezdim. Allah'a yemin olsun ki bu sözü Mesih asla söylememiştir. Bu yalanı, ancak Matta, Markos ve bunların benzeri sefih kimseler uydurmuşlardır. İlginç olanı şudur ki -açıkladığımız üzere- adı geçen bölümde, Mesih, Batıra [Petrus] ve öğrencilerine "onların mecnun bir kimseyi iyileştirmekten âciz kalmaları, onların şüpheye düşmelerinden dolayıdır."[633] dediğini Matta kabul etmektedir. Böylece Mesih, onların şüpheye düştüklerine şahitlik etmiştir. Zira onların imanı olsa idi bunu yapmaktan âciz kalmazlardı.

[1450] Öğrencilerin ondan aktardıkları hususlarda Mesih, yalancı ya da doğru sözlü olmaktan uzak değildir. Eğer Mesih yalancı ise, bu çirkin bir sıfattır. Yalan söyleyen bir kimse peygamber olamaz, nasıl ilâh olsun? Eğer Mesih doğru sözlü ise, kendilerinden dinlerini aldıkları ve "öğrenciler" diye isimlendirdikleri kimseler -ki bunlar peygamberlerden üstündürler- şüpheye düşen kâfirledir. Onlar, nasıl olur da şüpheye düşen kâfirlerden dinlerini alırlar? Onların bu iki şıktan birini kabul etmekten başka çıkışları yoktur. Şayet onların bütün İncillerinde sadece bu tenâkuz olmuş olsa idi, yine de İncillerinin geçersiz olmasına ve üzerinde bulundukları pis kokulu dinlerine ait hususların tamamının bâtıl olmasına elbette yeterdi.

[1451] Sonra ilginç olan şudur ki onlar, Mesih'in "Onların yeryüzünde haram kıldıkları şey göklerde de haram olur, onların yeryüzünde helâl kıldıkları şeyler göklerde de helâl olur."[634] demek suretiyle kendilerini uluhiyet konumunda ve rububiyet mertebesinde yetkilendirdiğini naklettikleri halde nasıl olur da Mesih onların şüpheye düştüklerine şahitlik eder? Bu ikisi nasıl birarada bulunabilir? Bu tenâkuz, düşüncesi düzgün olan ya da beyninde küçük bir problem olan kimseden gelir mi? Bilakis bu, -Allah'a yemin olsun ki- yalancı bir müfterinin uydurması, dalgacı bir utanmazın icadıdır. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[١٤٤٨] وقال كما أوردنا في إنجيل يوحنا: من آمن بي سيفعل الأفاعيل التي أفعل أنا فعن هذا الإيمان به سألناكم أفي قلوبكم هو أم لا؟ فقولوا: ما بدا لكم.

[١٤٤٩] **قال أبو محمد**: وأما أنا فلو سمعت هذا القول ممن يدعي النبوة لما ترددت في اليقين بأنه كذاب، ووالله ما قالها المسيح قط، ولا اخترع هذا الكذب إلا أولئك السفلة؛ متى ويوحنا وأمثالهم. والعجب كله: إقرار متى في الفصل المذكور كما أوردنا: أن المسيح قال له ولأصحابه:إنهم إنما عجزوا عن إبراء المجنون لشكهم، فشهد عليهم بالشك، وأنه لو كان لهم إيمان لم يعجزوا عن ذلك.

Türkiye

[١٤٥٠] فلا يخلو المسيح عليه السلام فيما حكوا عنه من الكذب أن يكون كاذبًا أو صادقًا، فإن كان كاذبًا: فهذه صفة سوء، والكاذب لا يكون نبيًا، فكيف إلهًا؟ وإن كان صادقًا: فإن الذين أخذوا عنهم دينهم ويسمونهم تلاميذ، وأنهم فوق الأنبياء كفار شكاك. فكيف يأخذون دينهم عن كفار شكاك؟ لا مخرج لهم من أحداهما، ولو لم تكن إلا هذه في أناجيلهم كلها لكفت في إبطالها، وإبطال جميع ما هم عليه من دينهم المنتن.

[١٤٥١] ثم العجب كله، كيف يشهد عليهم بالشك وهم يحكون أنه قد ولاهم خطة الالهية وولاهم رتبة الربوبية في أن كلما حرموه في الأرض كان حراماً في السموات وكلما حللوه في الأرض كان حلالا في السموات. فكيف يجتمع هذا مع هذا؟ وهل يأتي بهذا التناقض من دماغه سالم أو فيه آفة يسيرة؟ بل هذا. والله توليد أفاك كاذب، واختراع عيار متلاعب ونعوذ بالله عز وجل من الخذلان.

Fasl [Havarilerin Her İstediğinin Verileceği İddiası]

[1452] Matta İncili'nin on sekizinci bölümünün sonlarına yakın bir yerde Mesih öğrencilerine şöyle demiştir: "Sizden iki kişi bir şey için birleşirse, yeryüzünde herhangi bir şey istemezler ki göklerdeki babam dileklerini yerine getirmesin. Nerede iki ya da üç kişi benim adımla toplanırsa, ben de orada onların arasındayım." [635]

[1453] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölüm gerçekten çok nüktelidir ve ortaya çıkması uzun vakit almayacak bir yalandır. Mesih'in bu hitap ile özellikle öğrencilerini ya da kendisine inananların tamamını kastetmiş olması uzak bir ihtimal değildir. Bu iki durumdan hangisi olursa olsun, bu açık bir yalandır. Mesih'in öğrencileri, kendisine davet ettikleri dinlerine davet bakımından Mesih'in onlara icabet etmesini ve arkadaşlarından fitneye düşenlerin kurtarılmasını istedikleri hususunda hiçbir kimse şüphe etmez. Neticede gökteki babasının kendisini yücelttiği hususlardan onlara herhangi bir şey vermemiştir.

[1454] Eğer "Onlar, bundan herhangi bir şey asla istemediler." denilirse, biz şöyle deriz: "Bu başka bir felakettir. Şayet bu olsa idi, onlar insanların kurtuluşunu dilemenin dışında onları aldatanlar ve onların helâki için gayret edenler olurlardı. Bu nasıl bir düşünce böyle! Bu, Allah Teâlâ'nın mahlûkâtından hiçbirine vermediği bir statüdür.

[1455] Nitekim Hz. Peygamber, Allah Teâlâ'nın "Onlara bağışlama dilesen de dilemesen de onlar için birdir. Allah, onları asla bağışlamayacaktır."[636] buyurduğunu haber verdiğinde Allah ve Elçisi elbette doğru söylemiştir. Yine Hz. Peygamber (s.a.), "kendisinden sonra aramızda bir felaket vermemesini Allah'tan dilediğini, ancak Allah Teâlâ'nın buna icabet etmediğini" bize haber vermiştir. İşte bu, kendisinde bir ziyadeliğin olmadığı bir hakikattir ve bu sahibinin doğru sözlü olduğunu gösteren bir sözdür. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Hz. Peygamber (s.a.), verilmeyen şey sebebiyle tefahürde bulunmadı ve kendisini bulunduğu derecenin altına da indirmedi.

فصل

[١٤٥٢] في قرب آخر الباب الثامن عشر من إنجيل متى: أن المسيح قال لتلاميذه: إذا اجتمع اثنان منكم على أمر فليس يسألان شيئًا على الأرض إلا أجابهم إليه أبي السماوي، وحيث اجتمع اثنان أو ثلاثة على اسمي فأنا متوسطهم.

[١٤٥٣] **قال أبو محمد**: هذا الفصل ظريف جدًا، وكذب لا يمطل ظهوره، ولا يخلو أن يكون عني بهذه المخاطبة تلاميذه خاصة أو كل من آمن به؟ وأي الأمرين كان فهو كذب ظاهر، وما يشك أحد في أن تلاميذه سألوا أن يجيبهم من دعوه إلى ما دعوه إليه من دينهم، وأن يتخلص من فتن من أصحابه، فما أعطاهم شيئًا من ذلك الذي سماه أباه السماوي.

[١٤٥٤] فإن قيل: لم يسألون قط شيئًا من ذلك. قلنا: هذه طامة أخرى. لئن كان هذا فهم غاشون للناس غير مريدين لصلاحهم، بل ساعون في هلاكهم، هيهات هذه منزلة ما أعطاها الله تعالى قط أحدًا من خلقه.

[١٤٥٥] صدق الله ورسوله صلى الله عليه وسلم. إذ أخبرنا أن ربه تعالى قال له. ﴿سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ﴾ وأخبرنا عليه السلام: أنه دعا أن يجعل بأسنا بيننا بعده فلم يجبه الله تعالى إلى ذلك. هذا هو الحق الذي لا مزيد فيه والقول الذي صحبه الصدق والحمد لله رب العالمين. لم يفخر بما لم يعط قط ولا أنزل نفسه فوق قدرها صلى الله عليه وسلم.

Fasl [Hoşgörüye Davet]

[1456] Adı geçen bölümde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: “Eğer kardeşin sana karşı günah işlerse, onunla senin aranda geçen şeyler hakkında sadece onu cezalandır. Kardeşin seni dinlerse, onu kazanmış olursun. Ama dinlemezse, yanına bir ya da iki kişi daha al ki söylenen her şey iki ya da üç tanığın sözüyle doğrulansın. Eğer kardeşin onları dinlemek istemezse, durumu topluluğa bildir. Topluluğu da dinlemek istemezse, onu bir putperest ya da vergi görevlisi yerine koy.”[637] Bundan birkaç satır sonra Batıra [Petrus], Mesih’e yaklaşıp “Ya Rab” dedi, “Kardeşim bana karşı kaç kez günah işlerse onu bağışlamalıyım? Yedi kez mi?” Îsâ ona, “Yedi kez değil, yetmiş kere yedi kez derim sana.” dedi.[638]

[1457] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu söz, Mesih’in “Onu bir putperest ya da vergi görevlisi yerine koy.”[639] şeklindeki sözlerine aykırıdır. Bu ikisini bir araya getirmenin imkânı yoktur.

Fasl [Îsâ’nın Konumu]

[1458] Matta İncili’nin sözü edilen yirminci bölümünde şöyle denilmektedir: Sîzay’ın [Zebedi] oğullarının annesi, iki oğluyla (Ya‘kûb ve Yuhanna ile) birlikte Îsâ’nın yanına geldi, önünde eğilerek kendisinden bir dileğinin olduğunu söyledi. Bunun üzerine Îsâ kadına “Ne istiyorsun?” diye sordu. Kadın O’na, “Senin egemenliğinde bu iki oğlumdan birinin senin sağında, diğerinin de solunda oturması beni mutlu eder.” dedi. Bunun üzerine Yesu (Îsâ), “Siz ne dilediğinizi bilmiyorsunuz.” diye karşılık verdi. “Benim içeceğim kâseden siz içebilir misiniz (Benim çekeceğim acılara siz katlanabilir misiniz)?” Onlar, “Evet katlanabiliriz.” dediler. Îsâ onlara, “Elbette benim kâsemden içeceksiniz (çekeceğim acıları siz de çekeceksiniz).” dedi, “Fakat sağımda ya da solumda oturmanızın kararı bana ait değil. O yerler Baba’mın lütufta bulunduğu kimselere aittir.”[640]

فصل [الدعوة إلى التسامح]

[١٤٥٦] وفي الباب المذكور أن المسيح قال لهم: وإن أساء إليك أخوك المؤمنفعاقبه وحدك فيما بينك وبينه، فإن سمع منك فقد ربحته، وإن لم يسمع فخذ إلى نفسك رجلاً أو رجلين لكيما تثبت كل كلمة بشهادة شاهدين أو ثلاثة، فإن لم يسمع فاعلم بخبره الجماعة. فإن لم يسمع من الجماعة فليكن عندك بمنزلة المجوسي والمستخرج. ثم بعده بأسطار يسيرة قال: وعند ذلك تداني إليه باطرة وقال له: يا سيدي فإن أساء إلي أخي أتأمرني أن أغفر له سبعًا؟ فقال له يسوع: لست أقول لك سبعًا ولكن سبعين في سبعة.

[١٤٥٧] **قال أبو محمد**: هذه ضد قوله في الثالثة: فليكن عندك بمنزلة المجوسي والمستخرج ولا سبيل إلى الجمع بينهما.

فصل

[١٤٥٨] وفي الباب الموفى عشرين من إنجيل متى: إن أم ابني سيذاي. أقبلت إليه مع ولديها فحنت ورغبت إليه. فقال لها: ما تريدين؟ فقالت: له أحب أن تقعد ابني هذين أحدهما عن يمينك والآخر عن شمالك في ملكك. فقال يسوع تجهلين السؤال. أيصبران على شرب الكأس التي أشرب؟ فقالا نصبر. فقال لهما: ستشربان بكأسي وليس إلى تجليسكما عن يميني وشمالي إلا لمن وهب ذلك إلى أبي.

[1459] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu bölümde Mesih, kendisine ait bir şey olmadığını açıklamaktadır. Hıristiyanların dedikleri gibi Îsâ, dinlerinin hilafına, Baba'dan farklıdır. Bu ikisi ilâh oldukları halde Îsâ, Baba'nın dışında bir varlık olduğuna göre, bu durumda Baba ve Îsâ birbirinden ayrı; biri güçlü diğeri zayıf iki farklı ilâh olmuş olurlar. Matta'nın kabulüne göre "Baba" diye isimlendirdikleri bu ilâhın lütufta bulunduğu kimseler hariç, Îsâ'nın herhangi bir kimseyi kendisine yakın kılma kudreti yoktur. Îsâ'nın sağına ve soluna oturan kimseyi belirlemede bir kudretinin olmadığını, bunun sadece yüce Allah'ın elinde olduğunu itiraf etmeleri bakımından, hıristiyanların burada Îsâ'ya nispet ettikleri şey ile, göklerin ve yerin anahtarlarını insanların en alçağı olan ve Baba'nın yaptığı gibi her şeyi yapan Batıra'ya [Petrus] vermeye muktedir olması bakımından Îsâ'ya nispet ettikleri şeyi nasıl birleştirdiklerini keşke bilseydim. (Buna göre) Allah Teâlâ hüküm verme yetkisini Batıra'ya bırakmıştır ve Allah Teâlâ bundan sonra hiç kimseye hükmetmeyecektir. Yalanları, savunmaları ve şehâdetleriyle birlikte bu helâk edici çirkinlikler ne Allah katından gelmektedir ne de bir nebîden kaynaklanmaktadır. Fakat küfre düşen yalancı bir kimsenin uydurmalarıdır. Biz (bu nevi şapkınlıklardan) Allah'a sığınırız.

Fasl [Îsâ, Eşeğe Biniyor]

[1460] Matta İncili'nin yirmi birinci bölümünde şöyle denilmektedir: Mesih, Berşelam'a [Kudüs] yaklaşıp Zeytin Dağı'nın yakınında bulunan "Tetfiya" [Beytfacı] denilen yere geldiğinde, öğrencilerinden ikisini şu sözlerle köye gönderdi: Karşınızdaki köye gidin. Orada bağlı bir dişi eşek ve yanında bir sıpa bulacaksınız. Onları çözüp bana getirin. Size bir şey diyen olursa, "Efendi [Rab], bunları istiyor, hemen geri gönderecek." dersiniz. Bu olay, Sihyûn [Siyon] oğluna şöyle diyen peygamberin sözü yerine gelmesi için oldu: "Kralın, bir eşeğe ve bir sıpaya binmiş alçak gönüllü bir şekilde sana geliyor."[641] Öğrenciler gittiler, Îsâ'nın kendilerine buyurduğu gibi yaptılar. Eşekle sıpayı getirip üzerlerine giysilerini yaydılar ve Îsâ'yı onun üzerine oturttular.[642]

[١٤٥٩] **قال أبو محمد**: في هذا الفصل بيان أنه ليس إليه من الأمر شيء، وأنه غير الأب كما يقولون، بخلاف دينهم. فإذ هو غير الأب وكلاهما إله، فهما إلهان اثنان متغايران أحدهما قوي والآخر ضعيف. لأنه بإقراره ليس له قدرة على تقريب أحد إلا من وهب له ذلك الذي يسمونه أبًا، وليت شعري كيف يجتمع ما ينسبون إليه ههنا من الاعتراف بأنه ليس بيده أن يجلس أحدًا عن يمينه ولا عن شماله؟ وإنما هو بيد الله تعالى مع ما ينسبون إليه من أنه قدر على إعطاء مفاتيح السموات والأرض لا نذل من وجد وهو باطرة، وأنه يفعل كل ما يفعله الأب وأن الله تعالى قد تبرأ إليه من الحكم، وأن الله تعالى ليس يحكم بعد على أحد وسائر تلك الفضائح المهلكة مع تكاذبها، وتدافعها وشهادتها بأنها ليست من عند الله، ولا من عند نبي أصلاً، لكن توليد كذاب كافر ونعوذ بالله تعالى.

فصل

[١٤٦٠] وفي الباب الحادي والعشرين من إنجيل متى: فلما تداني المسيح من برشلام وكان في موضع يقال له تدفيا جوار جبل الزيتون بعث رجلين من تلاميذه، وقال لهما: امضيا إلى الحصن الذي يقابلكما وستجدان فيه حمارة مربوطة بفلوهافحلا عنهما وأقبلا إلي بهما فإن تعرضكما أحد فقولا: إن السيد يريدهما فيدعكما من وقته، وكان ذلك ليتم به قول النبي القائل لابنه صهيون، سيأتيك ملكك متواضعًا على حمارة وابن أتان. فتوجه التلميذان وفعلا كما أمرهما به، وأقبلا بالحمارة وفولها وألقوا ثيابهما عليها وأجلسوه من فوقها.

[1461] Markos İncili'nin dokuzuncu bölümünde şöyle denilmektedir: Mesih, Zeytin Dağı'nın yakınında bulunan "Tetfiya" [Beytfaci] köyüne ulaşınca öğrencilerinden ikisini şu sözlerle köye gönderdi: "Karşınızdaki köye gidin. Köye girdiğinizde, üzerine daha önce hiç kimsenin binmediği, bağlı duran bir sıpa bulacaksınız. Onu çözüp bana getirin. Biri size, 'Bunu niye yapıyorsunuz?' derse, 'Efendinin [Rabb'in] ona ihtiyacı var, hemen geri gönderecek' dersiniz. Gittiler ve yol üzerinde, bir evin sokak kapısının yanında bağlı buldukları sıpayı çözdüler. Orada duranlardan bazıları, "Sıpayı ne diye çözüyorsunuz?" dediler. Öğrenciler Yesu'nun (Îsâ) kendilerine söylediklerini tekrarlayınca, adamlar sıpayı onlara bıraktı. Sıpayı Yesu'ya (Îsâ) getirip üzerine kendi giysilerini yaydılar. Îsâ da sıpaya bindi."[643]

[1462] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu iki cümle, her biri bir diğerini yalanlayan iki hükümdür: Matta, Îsâ'nın eşeğe bindiğini söylüyor, Markos ise sıpaya bindiğini söylüyor. İlginç olanı ise, "Kralın, bir eşeğe ve bir sıpaya binmiş alçakgönüllü bir şekilde sana geliyor."[644] şeklinde peygamberin sözüyle buna delil getirmeleridir. Mesih, asla Berşelam'ın [Kudüs] kralı olmamıştır. Bu da başka bir yalandır.

[1463] Îsâ'nın durumun doğruluğuna dair onun eşeğe binmesini delil göstermeleri nükteli bir durumdur. Acaba eşeğin üzerinde Berşelam'a Îsâ'dan başka bir kimse girmedi mi?

[1464] Allah'a yemin olsun ki bu durum, bunakların komikliklerinden daha gülünçtür. Bana, arkadaşımız Hüseyn b. Bakkî -Allah onun yüzünü nurlandırsın- şu olayı haber verdi: Hüseyn, onların âlimlerinden birine bu bölüm hakkındaki görüşünü sordu, o da "Şüphesiz ki bu bir semboldür, eşek de Tevrat'tır." dedi. Hüseyn: Onun bu sözü beni güldürdü ve ona şöyle dedim: "O zaman sıpa da İncilin sembolüdür." Bunun üzerine o (hıristiyan din adamı) sustu ve alay edilmesi gerekli bir şey ortaya attığını anladı.

[١٤٦١] وفي الباب التاسع من آخر إنجيل مارقش: فلما بلغ المسيح تدفيا إلى جبل الزيتون أرسل اثنين من تلاميذه وقال: لهما اذهبا إلى الحصن الذي بحيالكما، فإذا دخلتما ستجدان فلوًا مربوطًا لم يركبه بعد أحد من الآدميين، حلاه واقبلا به إلي، فإن قال لكما أحد ما هذا الذي تفعلان؟ فقولا له: إن السيد المسيح يحتاج إليه فيخليه لكما، فانطلقا ووجدا الفلو مربوطًا قبالة رحبة الباب في زقاقين. فحلاه فقال لهما بعض الوقوف هنالك: ما لكما تحلان الفلو؟ فقالا له: كالذي أمرهما يسوع فتركوه لهما، وساقا الفلو إلى يسوع، فحملوا عليه ثيابهم وركب من فوق.

[١٤٦٢] **قال أبو محمد**: فهاتان قضيتان كل واحدة منهما تكذب الأخرى، متى يقول ركب حمارة، ومارقش يقول ركب فلوًا، والعجب كله من اسشتهادهم لذلك بقول النبي: يأتيك ملكك راكبًا على حمارة وابن أتان، وما كان المسيح قط ملك برشلام. فهذه كذبة أخرى.

[١٤٦٣] وأظرف شيء اسشهادهم لصحة أمره بركوبه حمارة، أتراه لم يدخل قط برشلام إنسان على حمارة سواه؟

[١٤٦٤] هذه والله مضحكة من مضاحك السخفاء. ولقد أخبرني الحسين ابن بقي صاحبنا نور الله وجهه: أنه وقف عالمًا من علمائهم على هذا الفصل، قال. فقال: إنما هذه رمز والحمارة: هي التوراة، قال فأضحكني قوله وقلت له: فالإنجيل هو: الفلو قال فسكت. وعلم أنه أتى بما يوجب السخرية منه.

Fasl

[1465] Matta İncili'nin yirmi üçüncü bölümünde Îsâ öğrencilerine "İnsanlar dirilince evlenmeyecekler ve nikahlanmayacaklar. Fakat onlar semada Allah Teâlâ'nın melekleri gibi olacaklardır."[645] dedi.

[1466] Matta İncili'nin yirmi altıncı bölümünde ve yine Markos İncili'nin on ikinci bölümünde, tutuklandığı gece Mesih öğrencilerine, "Allah'ın melekûtunda sizinle birlikte tazesini içeceğim ana kadar asmanın üzümünden bundan sonra bir daha içmeyeceğim." dedi.[646]

[1467] Luka İncili'nin on dördüncü bölümünde Mesih on iki havârisine; "Sizler, bütün musibetler karşısında benimle birlikte sabrettiniz. Melekûttaki soframda yiyip içesiniz ve İsrâiloğullarının on iki boyuna hakim olanların tahtları üzere oturasınız diye Babamın bana özetlediği hal üzere ben de sizlere vasiyetimi özetliyorum." dedi.[647]

[1468] Ebû Muhammed şöyle dedi: İlk fasılda insanların âhirette nikahlanamayacakları bilgisi var, bundan sonraki üç fasılda ise cennette sofralar üzerinde ekmek ve şarap olduğundan dolayı yemek ve içmek vardır, denilmektedir. Hıristiyanlar bunun tamamını inkâr ederler ve Mesih'e -özellikle onların Rabb'i olduğu halde- ona kulluk yapmayı kabul etmekle birlikte onu yalanlamalarında bir problem görmezler.

[1469] Birinci fasılda insanların cennette melekler gibi oldukları bildirilmektedir. Tasdik ettikleri Tevrat'ta ise, melekler Lût'un ve İbrâhim'in (a.s.) yanında mayalanmış ekmek, et, süt ve balık yedikleri (bildirilmiştir).[648] Melekler yemek yediklerine göre insanlar da cennette onlar gibi olacaklardır. Dolayısıyla insanlar, özellikle Tevrat ve İncil'in mûcebince, şüphesiz cennette yiyecekler ve içeceklerdir.

[1470] Öğrenciler, Mesih'in öldükten, dünyaya döndükten ve öğrencileri ile buluştuktan sonra kendilerinden yiyecek bir şeyler istediğini bildirdiler. Onlar da Îsâ'ya kızartılmış balık getirdiler.[649] Böylece Mesih öldükten sonra onlarla birlikte yemek yedi ve bal şurubu içti. İlâh, kızartılmış balık yiyip üzerine de bal şurubu içince insanların cennette yiyip içmelerinde nasıl bir hoşnutsuzluk olabilir. Onlara göre Allah Teâlâ seçtiği bir kadından çocuk edinince erkeklerin cennette kadınlar almalarında nasıl bir şaşkınlık olabilir?

فصل

[١٤٦٥] وفي الباب الثالث عشر من إنجيل متى: أن يسوع قال لهم: إذا قام الناس لا يتزوجون ولا يتناكحون لكنهم يكونون كأمثال ملائكة الله في السماء.

[١٤٦٦] وفي الباب السادس والعشرين من إنجيل متى وأيضًا في الباب الثاني عشر من إنجيل مارقش، أن المسيح قال لتلاميذه ليلة أخذه: لا شربت بعدها من نسل الزرجون حتى أشربها معكم جديدة في ملكوت الله.

[١٤٦٧] وفي الباب الرابع عشر من إنجيل لوقا: أن المسيح قال للحواريين الاثني عشر: أنتم الذين صبرتم معي في جميع مصائبي، فإني ألخص لكم الوصية على ما لخصها لي أبي، لتطعموا وتشربوا على مائدتي في ملك، وتجلسوا على عروش حاكمين على اثني عشر سبطًا من بني إسرائيل.

[١٤٦٨] **قال أبو محمد:** ففي الفصل الأول أن الناس في الآخرة لا يتناكحون وفي الفصول الثلاثة بعده أن في الجنة أكلا وشربا للخبز والخمر على الموائد. والنصارى ينكرون كل هذا، ولا مؤونة عليهم في تكذيبهم للمسيح مع إقرارهم بعبادتهم له، وأنه ربهم لا سيما

[١٤٦٩] وفي الفصل الأول، أن الناس في الجنة كالملائكة، وفي التوراة التي يصدقون بها أن الملائكة أكلت عند لوط وعند إبراهيم الفطاير واللحم واللبن والسمن، وإذا كانت الملائكة يأكلون والناس في الجنة مثلهم، فالناس في الجنة يأكلون ويشربون بلا شك، بموجب التوراة والإنجيل ولا سيما

[١٤٧٠] وقد أخبروا أن المسيح بعد أن مات ورجع إلى الدنيا، ولقي تلاميذه طلب منهم ما يأكل فأتوه بحوت مشوي، فأكل معهم وشرب شراب عسل بعد موته، فإذا كان الإله يأكل الحيتان المشوية ويشرب عليها العسل. فأي فكرة في شرب الناس وأكلهم في الجنة؟ وإذا كان الله تعالى عندهم اتخذ ولدًا من امرأة اصطفاها فأي عجب في اتخاذ الناس النساء في الجنة؟

[1471] Şüphesiz bu, Allah'ın onları bu şekilde yarattığı tabiatlarıdır. Dikkat ediniz, bu geri zekalıların davetinde düşünen bir kimse için ibret vardır. Bizi güvende kıldığından dolayı Allah'a hamd olsun.

[1472] Diğer bir ilginçlik de Îsâ'nın on iki öğrencisine, İsrâiloğullarının on iki boyuna hakim olanların tahtlarına oturacaklarını vaat etmesidir. Zorunlu olarak Yahuza el-İşkaryutî'nin [Yahuda İskariyot] onların içinde olduğu anlaşılmaktadır. Zira Îsâ'nın, Yahuza olmaksızın arkadaşlarına bu şekilde hitap etmesi mümkün değildir. Çünkü Îsâ, İsrâiloğullarının on iki boyuna karşılık onların on iki kişi olduklarını açıklamıştır. Böylece otuz dirhem karşılığında yahudilere Îsâ'yı gösteren Yahuza el-İşkaryutî'nin onlardan biri olması zorunlu olmuştur. Dolayısıyla o, bu hususta günah işlememiştir, bu yalandır. Çünkü Îsâ, başka bir yerde, "(İnsanoğlu'nu) ele verecek insana yazıklar olsun! O adam hiç yaratılmamış (doğmamış) olsa idi kendisi için daha iyi olurdu."[650] demiştir. Ya da Mesih, söz konusu vaatte yalan söylemiştir. Bunlardan biri zorunlu olarak gereklidir.

Fasl [Mesih'in Nesebi Meselesi]

[1473] Matta İncili'nin yirmi üçüncü bölümünde şöyle denilmektedir: Mesih, İsrâiloğullarının âlimlerini göstererek "Mesih hakkındaki düşünceniz nedir? O kimin oğludur?" diye sordu. Yahudi âlimleri "O, Dâvûd'un oğludur." dediler. Bunun üzerine Mesih onlar şöyle dedi: O halde Dâvûd, Ruh vasıtasıyla Mesih'e neden "İlâh/Rab" (Efendim) diye hitap ediyor? Nitekim (Dâvûd, Zebur'da) şöyle yazmıştır: Tanrı, ilâhıma/efendime "Bütün düşmanlarını ayaklarının altına serinceye kadar sağ yanımda otur." dedi. Eğer Dâvûd, Mesih'i 'ilah" olarak çağırıyorsa, Mesih nasıl onun oğlu olabilir? Bunun üzerine Îsâ'ya onlardan hiç kimse karşılık veremedi.[651]

[1474] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bu, Mesih'in (a.s.) sözlerinden dökülen bir hakikattir. Şüphesiz Mesih (a.s.) münkeri gerçekten reddetmiştir. Garip olan şudur ki kendilerini Mesih'in (a.s.) tabilerine nispet eden bu sefih ve akılsız kimseler, sözü geçen bu fasılla delil getirme hususunda ihtilaf etmezler. Öyle ki onlar İncillerinin tamamında Mesih'in Dâvûd'un oğlu olduğunu belirttikleri halde Îsâ, Mesih'in Dâvûd'un oğlu olduğunu inkâr etmiştir. Bu hayret edilecek bir durumdur.

[١٤٧١] وهذا هو طبعهم الذي بناهم الله عليه إلا أن في رعونة هؤلاء النوكي لعبرة لمن اعتبر. والحمد لله رب العالمين.

[١٤٧٢] وعجب آخر وهو وعده الاثني عشر تلميذًا بأنهم يقعدون على عروش حاكمين على الاثني عشر سبطًا من بني إسرائيل، فيوجب ضرورة كون يهوذا الأسخريوطى فيهم، ولا يجوز أن يخاطب بهذا أصحابه دونه، لأنه قد أوضح أنهم اثنا عشر على اثني عشر سبطًا من بني إسرائيل فوجب ضرورة كونه فيهم، وهو الذي دل عليه اليهود برشوة ثلاثين درهمًا، فلا بد من أنه لم يذنب في ذلك، وهذا كذب، لأنه قد قال في مكان آخر: ويل لذلك الإنسان الذي كان أحب إليه لو لم يخلق. أو كذب المسيح في هذا الوعد المذكور، لا بد من إحداهما ضرورة.

فصل

[١٤٧٣] وفي الباب الثالث والعشرين من إنجيل متى: أن المسيح كاشف علماء بني إسرائيل، وقال: ما تقولون في المسيح؟ وابن من هو؟ قالوا: هو ابن داود. فقال لهم: كيف يسميه داود بالروح إلهًا حيث كتب قال الله إلهي: اقعد على يميني حتى أجعل من أعدائك كرسيًا بقدميك. فإن كان داود يدعوه إلها فكيف يكون هو ولده؟ فلم يقدر منهم أحد على مراجعته.

[١٤٧٤] **قال أبو محمد:** هذا هو الحق من قول المسيح عليه السلام، ولقد أنكرها عليه السلام المنكر حقًا، والعجب أن هؤلاء الأنذال المنتمين إلى أتباعه عليه السلام لا يختلفون في الاحتجاج بهذا الفصل المذكور، وهو عليه السلام قد أنكر أن يكون المسيح ابن داود، وهم يسمونه في الأناجيل كلها بأنه ابن داود فاعجبوا.

Fasl [Havarilerin Bir Babalarının Olmadığı İddiası]

[1475] Adı geçen bölümde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: “Sizler kardeşlersiniz, yeryüzünde bir babaya nispet edilemezsiniz. Şüphesiz sizin semavî babanız birdir.”[652]

[1476] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu fasılda iki büyük çirkinlik vardır. Bunların ilki, Îsâ’nın “Allah Teâlâ, öğrencilerin babasıdır.” şeklinde bildirmesidir. Böylece öğrencilerle Îsâ’yı benzer ve eşit görebilirsiniz. Dolayısıyla niçin hıristiyanlar, Îsâ’nın öğrencileri için “Onlar Tanrı’nın oğullarıdır” demeyip sadece “Îsâ, Tanrı’nın oğludur.” demek suretiyle oğulluğu sadece ona tahsis ettiler? Allah Teâlâ, bu küfürden, baba ve oğul olmaktan münezzehtir.

[1477] Diğeri ise, “Sizler, yeryüzünde bir babaya nispet edilemezsiniz.” şeklindeki sözüdür. Halbuki hıristiyanlar ve İnciller, Şem‘ûn b. Yusâ [Yusa’nın oğlu Petrus]; Sîzay’ın [Zebedi] iki oğlu Ya‘kûb ve Yuhanna; Yûsuf’un iki oğlu Yahuza ve Ya‘kûb’un isimlerini ifade ederler. Böylece onlar, Mesih’e karşı geldiklerini kabul ettiler. Çünkü Mesih yeryüzünde bir babaya nispet edilmelerini onlara yasaklamıştı. Halbuki onlar, bu konuda Îsâ’nın emrine muhalefeti ve ona isyan etmeyi din edinmeye devam ettiler.

Fasl [Sebt Gününe Bağlılık]

[1478] Matta İncili’nin on beşinci bölümünde Mesih öğrencilerini ahir zamanda depremler ve belaların vuku bulacağı hususunda uyarmış ve onlara şöyle demiştir: “Dua edin ki kaçışınız kışa ya da Sebt gününe rastlamasın.”[653]

[1479] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, işleri sona erinceye ve depremler vuku buluncaya kadar Sebt gününü muhafaza etmenin gerekliliğinin açık beyanıdır. Halbuki onlar buna muhalefet etmişlerdir. Bunlar, aklı olmayan bir ümmettir.

Fasl [Peygamberlerin Beddualarından Sakındırmak]

[1480] Adı geçen bölümde Mesih öğrencilerine şöyle dedi: “Yalancı mesihler ve sahte peygamberler türeyecek; bunlar büyük mûcizeler ve harikalar yaratacaklar. Öyle ki güvende olduğunu sananları bile hataya sürükleyecekler.”[654]

فصل

[١٤٧٥] وفي الباب المذكور أن المسيح قال لتلاميذه: أنتم إخوان ولا تنتسبوا إلى أب على الأرض فإن أباكم السماوي واحد.

[١٤٧٦] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل فضيحتان عظيمتان: إحدهما: إخباره أن الله تعالى هو أبو التلاميذ، فتراهم مثله سواء بسواء، فلم خصه النصارى بأن يقولوا: أنه ابن الله دون أن يقولوا عن تلاميذه متى ذكروهم: أنهم أبناء الله؟ تعالى الله عن هذا الكفر وعن أن يكون أبًا أو ابنًا.

[١٤٧٧] والأخرى قوله: لهم لا تنتسبوا إلى أب على الأرض. والنصارى والأناجيل يطلقون أن شمعون بن يونا ويعقوب ويوحنا ابنا سيذاي، ويهوذا ويعقوب ابنا يوسف، فقد أقروا بثباتهم على معصية المسيح إذ نهاهم أن ينتسبوا إلى أب على الأرض، وهم ملازمون مخالفة أمره في ذلك متدينون بعصيانه.

فصل

[١٤٧٨] وفي الباب الخامس عشر من إنجيل متى: أن المسيح أنذر تلاميذه بما يكون في آخر الزمان من الزلازل والبلاء، وقال لهم: فادعوا أن لا يكون هروبكم في شتاء ولا في سبت.

[١٤٧٩] **قال أبو محمد:** هذا بيان واضح بلزومهم حفظ السبت إلى انقضاء أمرهم، وإلى حلول الزلازل بهم، وهم على خلاف ذلك هذه أمة لا عقول لهم.

فصل [التحذير من أدعياء النبوة]

[١٤٨٠] وفي الباب المذكور: أن المسيح قال لهم: سيعود مسحاء كذبة وأنبياء الكذب، ويطلعون العجائب العظيمة، والآيات حتى يغلط من يظن به الصلاح.

[1481] Markos İncili'nin on birinci bölümünde şöyle denilmektedir: "Yalancı mesihler ve yalancı peygamberler ortaya çıkacak; bunlar, -eğer mümkün olsa idi- seçilmişler hariç, herkesi aldatmak için mûcizeler (*âyât*) ve harikalar (*el-bedâi*) getireceklerdir."[655]

[1482] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu fasılla, yahudilerin Tevrat'ındaki beşinci bölümün (sifir) son faslını (birlikte düşündüğümüzde ne demek lazım gelir?) Tevrat'ın beşinci bölümdeki ifadeler şöyledir: "Sizin içinizden bir nebî çıkarsa ya da bir rüya gördüğünü iddia eden ve olacakların haberini getiren ve de bildirdiği şeyler vuku bulan bir kimse gelirse..." Bunun sonrasında onlara şöyle dedi: Diğer milletlerin ilâhlarına tabi olunuz, onu dinlemeyiniz.[656] Bunu, Tevrat'taki şu fasılla birlikte (düşünelim!): "Sihirbazlar, değneğin ejderhaya dönüştürülmesi, suların kana dönüştürülmesi ve her tarafın kurbağalarla doldurulması şeklinde Mûsâ'nın (a.s.) yaptığı mûcizelerin benzerlerini yaptılar."[657] Tevrat'taki bu ifadeler, Mûsâ'nın ve Mesih'in (a.s.) ve de peygamberliğini kabul ettikleri her bir nebînin mûcize olarak getirdiklerinin tamamını iptal etmeye kafidir. Çünkü sahte bir peygamberin mûcizeler yapabilmesi mümkün olunca, söz konusu sahte peygamberin gerçek nebîyi uyardığı hususlarda yalanlaması da mümkün olur. Ayrıca sihirbazların bir nebînin mûcizelerinin benzerini yapması da mümkün olur. Böylece hak ile bâtıl birbirine karışır ve bunların birini diğerinden ayırt etmenin bir yolu da kalmaz. Bu ise hakikatlerin yok edilmesi, hakkın gereğinin iptal edilmesi ve duyuların yalanlanmasıdır. Onların Tevratlarından ve İncillerinden zikrettiğimiz hususlar yahudi ve hıristiyanlara göre imkân dahilinde olunca, onlar Mûsâ (a.s.), Mesih ve diğer peygamberlere nasıl iman etmektedirler? Ancak onlar sihirbaz ya da yalancıdırlar. Biz, gerçek bir şehâdetle Allah'a şahitlik ederiz ki adı geçen bu fasıllar, genel olarak peygamberliği yalanlayan bir berhemînin (Berahime grubundan birinin) ya da adı geçen peygamberlerin (a.s.) nübüvvetlerini yalanlayan bir maniheistin (mennânî) işlerindendir. Mûsâ ve Îsâ (a.s.), bu çirkin ve lânetli fasıllardaki şeylerden herhangi birisini asla söylememişlerdir.

[١٤٨١] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل مارقش: سيقوم مسيحون كذابون وأنبياء كذابون، ويأتون بالآيات والبدائع ليخدعوا إن أمكن أيضًا المختارين.

[١٤٨٢] **قال أبو محمد**: هذا الفصل مع الفصل الأخير الذي في توراة اليهود في السفر الخامس الذي نصه: إن طلع فيكم نبي وادعى أنه رأى رؤيًا وأتاكم بخبر ما يكون وكان ما وصفه. ثم قال لكم: بعد اتبعوا إلهة الأجناس فلا تسمعوا له. مع الفصل الذي فيه من التوراة: إن السحرة عملوا مثل ما عمل موسى في قلب العصا حية، وإحالة الماء دما، والمجيء بالضفادع كاف في إبطال ما أتى به موسى والمسيح عليهما السلام، وكل نبي يقرون بنبوته، لأنه إذا جاز أن يأتي نبي كاذب بالمعجزات، وأمكن أن يكذب النبي الصادق فيما ينذر به، وأمكن أن يعمل السحرة مثل شيء من آيات نبي، فقد امتزج الحق بالباطل ولم يكن إلى تمييز أحدهما من الآخر طريق أصلاً، وهذا إفساد الحقائق، وإبطال موجب الحق، وتكذيب الحواس. وإذا أمكن عند اليهود والنصارى ما ذكرناه مما في توراتهم وأناجيلهم فما الذي يؤمنهم من أن موسى عليه السلام والمسيح وسائر أنبيائهم، إنما كانوا سحرة وكاذبين؟ شهدنا بالله شهادة الحق أن هذه الفصول المذكورة من عمل برهمي مكذب بالنبوة جملة أو مناني مكذب بنبوة الأنبياء المذكورين عليهم السلام وإن موسى وعيسى عليهما السلام لم يقولا قط شيئًا مما في هذه الفصول الخبيثة الملعونة.

[1483] Bize gelince, bir nebînin yalan söylemesini elbette mümkün görmeyiz, yine ister sihirbaz, ister yalancı, isterse sanatında mahir olan bir kimse olsun peygamberden başkasının mûcize yapabilmesini de mümkün görmeyiz.

[1484] “Sizler, Deccal’ın mûcizeler (mu‘cizât) yapacağını söylüyorsunuz.” denilirse, şöyle cevap veririz: Bundan Allah’ı tenzih ederiz. Deccal, tıpkı tuhaflıklar yapan (ebü’l-acâib) gibi, ancak bir kısım tuhaf, garip şeyler yapabilen bir kimsedir (sâhibü acâ’ib), aralarında bir fark yoktur. Ancak o, bilinen hilelerle insanları aldatan bir kimsedir. Her kim bunları bilirse onun yaptığının bir benzerini yapabilir.

[1485] Allah Resulü’nden (s.a.) sahih olarak gelmiştir ki Muğire b. Şu‘be: “Deccal’ın yanında sudan ve ekmekten ve bunlara benzer şeylerden bir nehir var mıdır?” diye sormuştu. Bunun üzerine Allah Elçisi: O, Allah’a bundan daha kolaydır.[658] buyurdu. Yine sahih olarak Hz. Peygamber’den “Deccal, sâhib-i şibehtir”[659] şeklinde buyurduğu nakledilmiştir. Başarı, Allah’ın yardımıyladır.

Fasl [Kıyamet Vaktini Sadece Allah Bilir]

[1486] Adı geçen bölümde Mesih, bugün ve bu vakitle alakalı olarak şöyle dedi: “Bundan sonrasını hiç kimse bilmiyor, ne melekler ne de babanın dışındaki bir kimse bunu biliyor.”[660]

[1487] Markos İncili’nin on birinci bölümünde Mesih şöyle dedi: “Gökler ve yer kaybolacak, ancak benim sözüm ebedî olarak kalacaktır. Bugünden kıyamet gününe kadar bundan sonrakileri -Babanın dışında- hiç kimse bilemeyecek; ne göklerdeki melekler ne de İnsanoğlu.”[661]

[1488] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu fasıl, Mesih’in yüce Allah’tan farklı bir varlık olduğunu zorunlu olarak gerektirmektedir. Çünkü o burada kendisinin bilemediği halde Allah Teâlâ’nın bildiği bir şeyi haber vermiştir. Onların İncillerinin ifadesiyle, Baba kıyametin vaktini bildiği halde oğul kıyametin ne zaman kopacağını bilmediğine göre, biz kesin ve kat’i olarak Oğul’un (Îsâ’nın) Baba’dan (Tanrı) farklı olduğunu anlarız. Durum bu şekilde olunca o ikisi iki farklı varlık olmuş olurlar. Bunlardan biri diğerinin bildiğini bilmemektedir. İşte bu, etrafında dönüp dolaştıkları şirktir.

[١٤٨٣] وأما نحن فلا نجيز ألبتة أن يكذب نبي، ولا أن يأتي غير نبي بمعجزة ولا ساحر ولا كذاب، ولا صالح الصناعة.

[١٤٨٤] فإن قيل: أنكم تقولون: أن الدجال يأتي بالمعجزات. قلنا: حاشا لله من هذا، وما الدجال إلا صاحب عجائب، كأبي العجائب ولا فرق إنما هو محيل يتحيل بحيل معروفة، كل من عرفها عمل مثل عمله.

[١٤٨٥] وقد صح عن النبي صلى الله عليه وسلم أن المغيرة بن شعبة سأله: هل مع الدجال نهر ماء وخبز ونحو ذلك؟ فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم :هو أهون على الله من ذلك. وصح أيضا عنه عليه السلام: أن الدجال صاحب شبه وبالله التوفيق.

فصل

[١٤٨٦] وفي الباب المذكور: أن المسيح قال ومن ذلك اليوم وذلك الوقت: لا يدري أحد بعده، لا الملائكة، ولا أحد غير الأب وحده.

[١٤٨٧] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل مارقش: أن المسيح قال: السموات والأرض تذهب وكلامي لا يبيد أبدًا. وأما ذلك اليوم وتلك الساعة لا يدري أحدما بعده ولا الملائكة في السماء، ولا ابن الإنسان ما عدا الأب.

[١٤٨٨] **قال أبو محمد**: هذا الفصل يوجب ضرورة؛ أن المسيح هو غير الله تعالى، لأنه أخبر إن ها هنا شيئا يعلمه الله تعالى، ولا يعلمه هو، وإذا كان بنص إنجيلهم الابن لا يعلم متى الساعة؟ والأب يعلم متى هي؟ فبالضرورة القاطعة نعلم أن الابن غير الأب، وإذا كان كذلك فهما اثنان متغايران؛ أحدهما يجهل ما لا يجهله الآخر. وهذا الشرك الذي عليه يحومون.

Bu ise, birisinde noksanlık bulunan iki ilâhın olması aklın kabul etmeyeceği bir şeydir. Böylece zorunlu olarak sahih oldu ki Allah Teâlâ'nın gayrı olan bir kimse yaratılmış ve yetiştirilmiş bir kimsedir (merbub). Onların saçmalıkları ve çarpıtmaları geçersiz olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Ya da onlar, bu fasılda kaçınılmaz olarak Mesih'i tekzip ederler.

Fasl [Bazı Öğrencilerin Mesih'i İnkâr Etmesi]

[1489] Matta İncili'nin yirmi altıncı bölümünde Mesih, yakalandığı gece Batıra'ya [Petrus] şöyle dedi: "Evet sana diyorum! Muhakkak ki sen, horozlar üç kere ötmeden önce bu gece beni inkâr edeceksin." Bunun üzerine Batıra, Mesih'e: "Ölsem dahi bu olmayacak." dedi.[662]

[1490] Markos İncili'nin on ikinci bölümünde Mesih, Batıra'ya [Petrus] şöyle dedi: "Evet, sana diyorum! Şüphesiz ki sen bugün, bu gece, horoz iki kez ötmeden önce beni üç kez inkâr edeceksin." Ama Batıra [Petrus] üsteleyerek, "Seninle birlikte ölsem bile seni asla inkâr etmem." dedi.[663]

[1491] Luka İncili'nin on dokuzuncu bölümünde Mesih, Batıra'ya [Petrus]: "Sana şunu bildireyim ki bu gece horoz ötmeden önce beni üç kez inkâr edeceksin ve beni tanımayacaksın." dedi.[664]

[1492] Yuhanna İncili'nin on birinci bölümünde Mesih, Batıra'ya [Petrus]: "Evet, sana diyorum! Horoz ötmeden beni üç kere inkâr edeceksin."[665]

[1493] Böylece Matta, Luka ve Yuhanna Mesih'in Batıra'ya [Petrus] "Sen, horoz ötmeden önce beni üç defa inkâr edeceksin." dediği hususunda ittifak ettiler. Bunların her biri Batıra'nın bu şekilde yaptığını tasvir etti. Zira ateşin etrafında ısınan erkek kadın bütün topluluk onu tanıdı.

[1494] Markos şöyle dedi: "Îsâ, Batıra'ya [Petrus] "Horoz iki defa ötmeden önce beni üç defa inkâr edeceksin." dedi.[666] Markos, Batıra'nın bu şekilde söylediğini ve korunmak için böyle yaptığını ifade etti. Nitekim rahibin hizmetçisi ona şöyle dedi: "Sen, Yesu'nun (Îsâ'nın) arkadaşlarındansın?" Hemen Batıra [Petrus] (bunu) inkâr etti. Sonra horoz öttü. Sonra hizmetçi, orada bekleşenlere şöyle dedi: "Bu adam onlardandır." Bunun üzerine o [Petrus], ikinci defa inkâr etti. Sonra orada bekleyenler, "Sen gerçekten onlardan mısın?" diye sordular. Bunun üzerine Batıra da üçüncü defa inkâr etti. Sonra horoz ikinci defa öttü.[667]

وهذا ما يبطله العقل، أن يكون إلهان أحدهما ناقص، فصح ضرورة أن من هو غير الله تعالى فهو مخلوق مربوب، وبطل هوسهم وتخليطهم والحمد لله رب العالمين أو يكذبوا المسيح في هذا الفصل ولا بد.

فصل[جحد بعض التلاميذ للمسيح]

[١٤٨٩] وفي الباب السادس والعشرين من إنجيل متى: أن المسيح قال لباطرة ليلة أخذ: آمين أقول لك ستجحدني في هذه الليلة قبل صرخة الديك ثلاثًا. فقال له باطرة لا يكون هذا ولو بلغت القتل.

[١٤٩٠] وفي الباب الثاني عشر من إنجيل مارقش: أن المسيح قال لباطرة: آمين أقول لك، إنك أنت اليوم في هذه الليلة قبل أن يرفع الديك صوته مرتين ستجحدني ثلاثًا. فكان باطرة يعيد القول حتى لو أمكنني أن أموت معك لست أجحدك.

[١٤٩١] وفي الباب التاسع والعشرين من إنجيل لوقا: أن المسيح قال لباطرة: أنا أعلمك أنه لا يصرخ الديك هذه الليلة حتى تجحدني ثلاثًا وأنك لم تعرفني.

[١٤٩٢] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل يوحنا: أن المسيح قال آمين أقول لك لا يصرخ الديك حتى تجحدني ثلاثًا.

[١٤٩٣] فاتفق متى، ومرقس، ولوقا، ويوحنا على أنه قال له أنك تجحدني ثلاث مرات قبل أن يصرخ الديك وهكذا وصف كل واحد منهم عن باطرة أنه هكذا، إذ ميزه الغلام والأمة والقوم الذين يصطلون على النار.

[١٤٩٤] وقال مارقش: إنه قال له قبل أن يصرخ الديك مرتين تجحدني ثلاث مرات، وهكذا وصف مارقش عن باطرة وأنه فعل ليلتئذ. فإن خادمة الكوهن قالت له: أنت من أصحاب يسوع فجحد ثم صرخ الديك ثم قالت للحاضرين الواقفين هنالك: هذا من أولئك فجحد ثانية، ثم قال له الواقفون هنالك حقًا أنت منهم؟ فجحد ثالثة أيضًا. ثم صرخ الديك ثانية.

[1495] Markos'un sözüne göre Matta, Luka ve Yuhanna yalan söylemiştir. Çünkü horoz Batıra'nın üç defa inkâr etmesinden önce öttü. Ya da Mesih (a.s.) bu şekilde haber vermek suretiyle yalan söylemiştir. Eğer bunlar doğru sözlü iseler, bu ikisinden biri kaçınılmazdır.

[1496] Öte yandan Matta, Luka ve Yuhanna'nın sözüne göre Markos da bu şekilde haber vermek suretiyle yalan söylemiştir. Çünkü horoz Batıra'nın [Petrus] Îsâ'yı üç defa inkâr etmesinden önce ötmüştür. Ya da Mesih yalan söylemiştir. Bu ikisinden biri kaçınılmazdır. Kesinlikle iki haberin birinde yalan vaki olmuştur.

[1497] Diğer bir felaket ise; Mesih'in Batıra'ya, bu gece kendisini inkâr edeceğini haber vermesi, Batıra'nın da onun haberini inkâr edip ona: "Bu olmayacak." demesi hususunda Matta ve Markos'un ittifak etmeleridir.

[1498] Şayet Batıra [Petrus] nazarında Mesih, haber verdiği hususta tekzip edilecek kimselerden olmasa idi, yüzüne karşı Îsâ'yı birkaç defa yalanlamazdı. Ya da Batıra küfre düşmüştür. Çünkü o Rabb'ini ya da bir peygamberi tekzip etmiştir. Bunlardan birinin doğru olması kaçınılmazdır.

[1499] Eğer Batıra küfre düşmüş ise, nasıl olur da Îsâ Allah Teâlâ'yı ya da peygamberlerden birini açıktan yalanlayan kâfir ve mürted birine göklerin anahtarlarını verir? Yine nasıl olur da Îsâ, Allah Teâlâ'yı ve Elçisi'ni tekzip eden bir kimseye helâl ve haram kılma yetkisini verir? Ya da Rabb'ini yalanlayan yahut kendisiyle birlikte olduğu ve vazifesini bu şekilde tamamladığı son anda peygamberin Allah'tan aldığı haberi açıktan yalanlayan bir kimseden din nasıl alınıp kabul edilir?

[1500] Dinlerinin, kitaplarının ve âlimlerinin özelliği bu şekilde olan bir topluluktan akılları daha köhnemiş kimseler duymadık. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[1501] Matta İncili'nin yirmi sekizinci bölümünde şöyle denilmektedir: "Mesih'in çarmıha gerildiği çarmıhı Simun -zorunlu olarak- taşımak için aldı."[668]

[1502] Markos İncili'nin on üçüncü bölümünde şöyle denilmektedir: "Yesu'nun (Îsâ'nın) çarmıha gerildiği çarmıhı, İskender ve Rufe'nin babası olan Simun el-Kirvânî (Kireneli) taşımak için aldı."[669]

[١٤٩٥] فعلى قول مارقش كذب متى ولوقا ويوحنا، لأن الديك صرخ قبل أن يجحده ثلاث مرات. أو كذب المسيح في إخباره بذلك إن كان هؤلاء صدقوا لا بد من أحدهما.

[١٤٩٦] وعلى قول متى ولوقا ويوحنا كذب مارقش أيضًا كذلك، لأن الديك صرخ قبل أن يجحده ثلاثمرات. أو كذب المسيح. ولا بد من إحداهما والكذب واقع في أحد الخبرين ولا بد.

[١٤٩٧] ثم طامة أخرى؛ وهي اتفاق متى ومارقش: على أن المسيح أخبر باطرة بأنه سيجحده تلك الليلة، وأن باطرة رد خبره وقال له: لا يكون هذا.

[١٤٩٨] فلولا أن المسيح كان عند باطرة ممن يكذب في خبره، ما كذبه مواجهة مرة، بعد مرة أو كفر باطرة إذ كذب ربه أو نبيًا لابد من أحدهما.

[١٤٩٩] فإن كان كفر باطرة، فكيف يعطي مفاتيح السموات لمرتد كافر مكذب لله تعالى؟ أو لنبي من الأنبياء جهارًا؟ أم كيف يولي مرتبة التحريم والتحليل من يكذب الله تعالى أو نبيه؟ أو كيف يؤخذ الدين عمن كذب ربه أو كذب خبر نبي عن الله تعالى جهارًا في آخر ساعة كان فيها معه وختم بذلك عمله؟

[١٥٠٠] ما سمعنا بأوسخ عقولًا من أمة هذه صفة دينهم وكتابهم وأئمتهم، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١٥٠١] وفي الباب الثامن والعشرين من إنجيل متى: أن الخشبة التي صلب عليها المسيح أخذ لحملها سخرة سيمون.

[١٥٠٢] وفي الباب الثالث عشر من إنجيل مارقش: أن تلك الخشبة التي صلب عليه يسوع أخذ لحملها سيمون القيرواني والد الاسكندر وروفه.

[1503] Luka İncili'nin söz edilen yirminci bölümünde şöyle denilmektedir: "Çarmıhı taşıması için Şem'ûn el-Kirvânî'yi zorladılar." [670]

[1504] Yuhanna İncili'nin on dördüncü babında şöyle denilmektedir: "Üzerine çivileneceği çarmıh bizzat Îsâ'nın sırtına yüklenmişti."[671] Yuhanna'nın bu ifadeleri, arkadaşlarının hikaye ettiklerinden farklıdır.

[1505] Onların âlimlerinden birine bu durumu anlattım. Bunun üzerine bana: "Çarmıh gerçekten uzundu. Bu yüzden onu Îsâ ve adı geçen Şem'ûn [Simun] birlikte taşımıştır." dedi. Bunun üzerine ona şöyle dedim: "Bunu nereden çıkarıyorsun? Bunu nerden buldun? İncil yazarlarının haber veriş şekilleri buna delalet etmez. Şayet sen "O ikisinden her biri, yolun bir kısmında çarmıhı taşımaya zorlanmıştır." deseydin, haberin söyleniş tarzına daha uygun düşerdi."

Fasl [Mesih'in Çarmıha Gerilmesi]

[1506] Matta İncili'nin on sekizinci babında şöyle denilmektedir: Îsâ'yla birlikte, biri sağında öbürü solunda olmak üzere iki hırsız da çarmıha gerildi. Bu ikisi başlarını sallayıp Îsâ'ya sövüyor, "Hani sen tapınağı yıkıp üç günde yeniden kuracaktın? Haydi, kurtar kendini! Tanrı'nın oğluysan, çarmıhtan in!" diyorlardı.[672]

[1507] Markos İncili'nin on beşinci bölümünde ise şöyle denilmektedir: "Îsâ'yla birlikte, biri sağında öbürü solunda olmak üzere iki hırsız da çarmıha gerildi. Onunla birlikte çarmıha gerilen bu iki kişi Îsâ'yı âcizlikle suçluyorlardı."[673]

[1508] Luka İncili'nin sözü edilen yirminci bölümünde şöyle denilmektedir: "Îsâ ile birlikte çarmıha gerilmiş hırsızlardan biri ona sövüyor ve şöyle diyordu: "Eğer sen Mesih isen, kendini de bizi de kurtar!" Bunun üzerine diğer hırsız onu azarladı ve "Ömrünün son kısmında olduğun halde Tanrı'dan korkmaz mısın?" diye karşılık verdi. "Sen de aynı cezayı çekiyorsun. Nitekim biz haklı olarak cezalandırılıyor, yaptıklarımızın karşılığını alıyoruz. Oysa bu adam hiçbir kötülük yapmamıştır." Sonra Îsâ'ya, "Ey Efendim! Mülküne nail olduğunda beni de hatırla." dedi. Bunun üzerine Yesu (Îsâ) ona: "Sana doğrusunu söyleyeyim, sen bugün benimle birlikte cennette olacaksın." dedi.[674]

[١٥٠٣] وفي الباب الموفى عشرين من إنجيل لوقا: أنه سخر لحمل تلك الخشبة شمعون القيرواني.

[١٥٠٤] وفي الباب الرابع عشر من إنجيل يوحنا: أن يسوع نفسه هو الذي حملت عليه الخشبة التي صلب فيها وهذا خلاف ما حكى أصحابه.

[١٥٠٥] ولقد قررت بعض علمائهم على هذا فقال لي: كانت طويلة جدًا فحملها هو وشمعون المذكور. فقلت له: ومن أين لك هذا؟ وأين وجدته؟ وسياق أخبار مؤلفي الإنجيل لا تدل على هذا،ولو قلت أنه ممكن أن يسخر كل واحد منهما لحملها بعض الطريق لكان أدخل في سياق الخبر.

فصل [روايات الأناجيل وما تدعيه من صلب المسيح]

[١٥٠٦] وفي الباب الثامن عشر من إنجيل متى: أنه صلب معه لصان أحدهما عن يمينه والآخر عن يساره، وكانا يشتمانه، ويتناولانه محركين رؤوسهما ويقولان: يا من يهدم البيت ويبنيه في ثلاث سلّم نفسك إن كنت ابن الله، فانزل عن الصلب.

[١٥٠٧] وفي الباب الخامس عشر من إنجيل مارقش: أنه صلب معه لصان، أحدهما عن يمينه، والآخر عن شماله، واللذانصلبا معه كانا يستعجزانه.

[١٥٠٨] وفي الباب الموفى عشرين من إنجيل لوقا: وكان أحد اللصين المصلوبين معه يسبه ويقول: إن كنت أنت المسيح فسلم نفسك وسلمنا، فأجابه الآخر وكشر عليه وقال: أما تخاف الله وأنت في آخر عمرك وفي هذه العقوبة؟ أما نحن فكوفئنا بما استوجبنا، وهذا لا ذنب له. ثم قال ليسوع: يا سيدي اذكرني إذا نلت ملكوتك. فقال له يسوع:آمين أقول لك. اليوم تكون معي في الجنة.

[1509] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu iki hükümden biri kesin olarak yalandır. Çünkü Matta ve Markos, iki hırsızın birlikte Îsâ'ya sövdüklerini haber vermektedir. Luka ise, Îsâ'nın sağında olan hırsızın ona sövdüğünü, diğerinin ise söven kişiyi azarladığını ve Îsâ'ya iman ettiğini haber veriyor. Doğru sözlü olan bir kimse buna benzer bir yalan söylemez. Burada birilerinin "Hırsızlardan biri bir vakitte Îsâ'ya sövdüğü, diğer bir vakitte de ona iman ettiği" şeklinde bir iddiada bulunması da mümkün değildir. Çünkü Luka'nın haberi veriş şekli buna manidir. Luka'nın hırsızlardan birinin söven arkadaşını azarladığını haber vermesi böyle bir yoruma asla yardım etmez. Onların tamamı, üçünün çarmıha gerili oldukları halde (kendi aralarında konuşan) iki hırsızın sözleri üzerinde hemfikirdir. Böylece Luka'nın ya da ona haber veren kimsenin yahut Matta'nın, Markos'un ya da ona haber veren kimsenin yalan söylediği hususu zorunlu olarak ortaya çıkmıştır.

Fasl [Mesih'in Dirilip Ayağa Kalkması]

[1510] Matta İncili'nin sonunda Mesih'in çarmıha gerilmesi ve oradan indirilmesi zikredildikten sonra şöyle denilmektedir: "Îsâ'nın bilinen şakirtlerinden biri olan Yûsuf el-Ermâzî [Aramatyalı] onun cesedini istedi, onu kayaya oyulmuş yeni bir mezara defnetti ve üzerine büyük bir kaya parçası örttü."[675]

[1511] Markos İncili'nin sonunda ise Mesih'in çarmıha gerilmesi ve oradan indirilmesi zikredildikten sonra şöyle denilmektedir: "Îsâ'nın bilinen şakirtlerinden biri olan Yûsuf el-Ermâzî onun cesedini istedi ve onu Cuma günü akşamının çöktüğü ve Sebt gününün girdiği bir sırada bir mezara defnetti."[676]

[1512] Luka İncili'nin sonunda Mesih'in çarmıha gerilmesi zikredildikten sonra şöyle denilmektedir: "Yûsuf el-Ermâzî, akşamın ilk vaktinde geldi ve Îsâ'nın cesedini istedi. Bunun üzerine Pilatus Îsâ'nın cesedinin çarmıhtan indirilmesine izin verdi. O da Îsâ'yı çarmıhtan indirdi ve yeni bir mezara koydu."[677]

[١٥٠٩] **قال أبو محمد**: إحدى القضيتين كذب بلا شك، لأن متى ومارقش أخبر بأن اللصين جميعًا كانا يسبانه، ولوقا يخبر بأن أحدهما كان يسبه والآخر كان ينكر على الذي يسبه ويؤمن بهوالصادق لا يكذب في مثل هذا، وليس يمكن ها هنا أن يدعي أن أحد اللصين سبه في وقت، وآمن به في آخر لأن سياق خبر لوقا يمنع من ذلك، ويخبر أنه أنكر على صاحبه سبه إنكار من لم يساعده قط على ذلك، وكلهم متفق على أن كلام اللصين وهم ثلاثتهم مصلوبون على الخشب. فوجب ضرورة أن لوقا كذب، أو كذب من أخبره، أو أن متى كذب وكذب مارقش أو الذي أخبره ولا بد.

فصل [روايات الأناجيل بشأن قيام المسيح وحديثه مع أتباعه]

[١٥١٠] وفي آخر إنجيل متى: بعد أن ذكر صلب المسيح وإنزاله برغبة يوسف الأرمازي العريف، ودفنه في قبر جديد محفور في صخرة وغطاه بصخرة عظيمة.

[١٥١١] وفي آخر إنجيل مارقش: بعد أن ذكر صلب المسيح وإنزاله برغبة يوسف الأرمازي العريف ودفنه في قبر عشاء الجمعة والسبت داخل.

[١٥١٢] وفي آخر إنجيل لوقا بعد أن ذكر صلب المسيح، وأن يوسف الأرمازي أتى أول الليل فرغب فيه فأجابه بلاطش إلى إنزاله فأنزله وجعله في قبر جديد.

[1513] Yuhanna İncili'nin sonunda Mesih'in çarmıha gerilmesi zikredildikten sonra şöyle denilmektedir: "Yûsuf el-Ermâzî, Îsâ'nın cesedini istedi, onu çarmıhtan indirdi ve bir bahçedeki bir kabre defnetti."[678]

[1514] Sonra Matta bu olayı şöyle anlattı: "Pazar gününün sabahı olacak olan cumartesi gecesi akşam vaktinde Mecdelli Meryem ve diğer Meryem kabri yoklamak için geldiler. Bu sırada yer onları şiddetli bir şekilde sarstı. Sonra semadan Rabb'in meleği indi, kabre yaklaştı, kayayı kaldırdı ve üzerine oturdu. Meleğin görünüşü şimşek gibi, giysileri ise kar gibi bembeyazdı. Nöbetçiler korkudan titredi ve ölü gibi oldular. Melek bu iki kadına [Mecdelli Meryem ve diğer Meryem'e] şöyle seslendi: "Korkmayın! Çarmıha gerilmiş olan Yesu'yu (Îsâ) aradığınızı biliyorum. O, burada yok, o dirildi. Söylemiş olduğu gibi sizden önce Celcal'e [Celile] gitti. Gelin, O'nun yattığı yeri görün ve öğrencilerine gidip şöyle deyin: Îsâ ölümden dirildi ve kendisini orada göreceksiniz." Kadınlar, hem korku hem büyük sevinç içinde, çabucak mezardan uzaklaşıp koşa koşa Îsâ'nın öğrencilerine haber vermeye gittiler ve onlara durumu haber verdiler. Ansızın Yesu (Îsâ) o iki kadının karşısına çıktı, "Selam size!" dedi. Bunun üzerine kadınlar durdular, Îsâ'nın ayaklarına sarıldılar ve ona secde ettiler. O zaman Yesu [Îsâ] o iki kadına, "Korkmayın! Celcal'e [Celile] gitmeleri ve beni orada görmeleri için gidip kardeşlerime haber verin." dedi. Bunun üzerine muhafızlardan bazıları şehre gittiler ve olup bitenlerin hepsini başkâhinlere bildirdiler. Başkâhinler, "Öğrencileri geceleyin geldi, biz uyurken O'nun cesedini çalıp götürdüler." şeklinde demeleri karşılığında muhafızlara çok miktarda para verdiler. Muhafızlar da böyle yaptılar. Bu haber bugüne kadar yahudilerin arasında bu şekilde yayılmıştır. On bir öğrenci Celcal'e [Celile], Yesu'nun [Îsâ] kendilerine bildirdiği dağa gittiler. Îsâ'yı gördükleri zaman O'na boyun eğip itaat ettiler. Ama bazıları kuşku içindeydi.[679]

[١٥١٣] وفي آخر إنجيل يوحنا بعد أن ذكر صلب المسيح وأن يوسف الأرمازي رغب فيه وأنزله في قبر في بستان.

[١٥١٤] ثم قال متى: وعند العشاء ليلة السبت التي تصح في يوم الأحد أقبلت مريم المجدلانية ومريم الأخرى لمعاينة القبر. فتزلزل بهما الموضع زلزلة عظيمة، ثم نزل ملك السيد من السماء، وأقبل ورفع الصخرة وقعد عليها، وكان منظره كمنظر البرق وثيابه أنصع بياضًا من الثلج، فمن خوفه صعق الحرس. وصاروا كالأموات. فقال الملك للمرأتين: لا تخافا، قد علمت أنكما أردتما يسوع المصلوب، ليس هو هاهنا، قد حيى، وقد تقدمكم إلى جلجال كما قال. فانظروا إلى الموضع الذي كان فيه السيد وانهضا إلى تلاميذه، وقولا لهم إنه قد حيى وفيها ترونه، فنهضتا مسرعتين بفرح عظيم، وأقبلتا إلى التلاميذ وأخبرتاهم الخبر، فتلقاهما يسوع. وقال: السلام عليكما فوقفتا وترامتا إلى رجليه، وسجدتا له. فقال لهما يسوع: لا تخافا واذهبا أعلما إخواني ليتوجهوا إلى جلجال وفيه يرونني. فأقبل بعض الحرس إلى المدينة، وأعلم قواد القسيسين بما أصابهم فرشوهم بمال عظيم ليقول الحرس: إن تلاميذه طرقوهم ليلًا وسرقوه وذهبوا به وهم رقود. ففعلوا وانتشر الخبر في اليهود إلى اليوم. وتوجه الأحد عشر تلميذًا إلى جلجال إلى الجبل الذي كان دلهم عليه يسوع، فلما بصروا به خنعوا له وبعضهم شكوا فيه.

[1515] Markos ise bu olayı şöyle anlattı: “Sebt günü geçince, Mecdelli Meryem, Ya‘kûb’un annesi Meryem ve Şalome gidip Îsâ’nın cesedine sürmek üzere baharat satın aldılar. Pazar günü sabah çok erkenden mezara gittiler. Oraya vardıklarında güneş doğmuştu. Aralarında, “Mezarın girişindeki taşı bizim için kim yana yuvarlayacak?” diye konuşuyorlardı. Başlarını kaldırıp bakınca, o kocaman taşın yana yuvarlanmış olduğunu gördüler. Hemen mezara girdiler ve mezarın sağ tarafında, beyaz kaftan giyinmiş genç bir adamın oturduğunu gördüler. Adam onlara, “Korkmayın!” dedi. “Çarmıha gerilmiş olan Nâsıralı Yesu (Îsâ) dirildi. O, burada yok. Şimdi O’nun öğrencilerine ve Batıra’ya [Petrus] gidip şöyle deyin: “Îsâ sizden önce Celcal’e [Celile] gitti. Onunla orada buluşacaksınız.” Böylece Îsâ, pazar günü sabah erkenden dirildiği zaman önce Mecdelli Meryem’e göründü. Meryem gitti, Îsâ’yla bulunmuş olanlara haberi verdi. Ne var ki onlar, (Îsâ’nın diri olduğu ve Meryem’e göründüğü hususunda) kadını tasdik etmediler. Bundan sonra Îsâ bir köye doğru yürümekte olan öğrencilerinden ikisine değişik bir biçimde göründü. Bu iki öğrenci, diğerlerine bu durumu haber verdiler, ama diğerleri bunlara da inanmadılar. Son olarak Îsâ, sofrada otururlarken on bir öğrenciye göründü. (Kendisini dirilmiş olarak görenlere inanmadıkları için) onların küfre düştüklerini (imansızlıklarını) ve kalplerinin katılaştığını açıkladı.”[680]

[1516] Luka da aynı hadiseyi şöyle anlattı: “Kadınlar pazar günü, sabah çok erkenden, hazırlamış oldukları baharatları alıp mezara gittiler. Taşı mezarın girişinden yuvarlanmış buldular. Ama içeri girince Rabb’i [Îsâ’yı] göremediler. Onlar bu durum karşısında şaşırıp kalmışken, beyaz giysilere bürünmüş iki kişi yanlarında beliriverdi. Adamlar onlara, “Diri olanı ölüler arasında aramayın. O burada yok, o dirildi.” dediler. Bunun üzerine kadınlar oradan ayrıldılar ve on bir öğrenciye ve Îsâ ile birlikte olanlara haber verdiler. Fakat onlar, kadınlara inanmadılar. Batıra [Petrus] kalkıp hızlıca mezara doğru koştu, ama kefenden başka bir şey görmedi. Olay karşısında şaşkına dönmüş bir halde oradan uzaklaştı. Daha sonra Mesih, Urşalîm’a (Kudüs) yedi buçuk mil mesafede olan “Emayus” [Emmaus] denilen bir köye doğru gitmekte olan iki kişiye göründü. Fakat onlar kendilerinden uzaklaşıp kayboluncaya kadar Îsâ’yı tanıyamadılar.

[١٥١٥] وقال مارقش: فلما خلا يوم السبت اشترت مريم المجدلانية ومريم أم يعقوب وشلوما حنوطا ليأتين به ويدهنه، فأقبلن يوم الأحد بكرة جدًا إلى القبور. وبلغن هنالك وقد طلعت الشمس، وهن يقلن من يحول لنا الحجر عن القبر؟ فنظرت فإذا بالحجر قد حول، فدخلن في القبر، فأبصرن فتى جالسًا عن اليمين متغطيًا بثوب أبيض فقال لهن: لا تفزعن فإن يسوع الناصري المطلوب قد قام، وليس هو ها هنا، فانطلقن وقلن لتلاميذه ولباطرة: أنه قد حيى، وقد تقدمكم إلى جلجال، وهنالك تلقونه. فقام بكرة يوم الأحد وتراءى لمريم المجدلانية. فمضت وأعلمت الذين كانوا معه، فلم يصدقوها، وبعد هذا تظاهر لاثنين منهم وهما مسافران إلى قرية في صفة أخرى، فأخبرا سائرهم فلم يصدقوا أيضًا. وآخر الأمر بينما الأحد عشر تلميذًا متكئين إذ تظاهر لهم وفتح كفرهم وقسوة قلوبهم.

[١٥١٦] وقال لوقا: فلما انفجر الصبح يوم الأحد بكرة جدًا أقبل النسوة إلى القبر يحملن حنوطًا فوجدن الحجر مقلوعًا عن القبر فدخلن فيه فلم يجدن السيد فيه فتحيرن فوقف إليهن رجلان في ثياب بيض فقالا لهن: لا تطلبن حيًا بين أموات، قد قام ليس هو هاهنا، فانصرفن وأعلمن الأحد عشر تلميذًا، ومن كان معهم، فلم يصدقوهن، فقام باطرة مسرعًا إلى القبر فرأى الكفن وحده فعجب وانصرف. ثم تراءى المسيح لرجلين منهم كانا ناهضين إلى حصن يقال له: أماوس على سبعة أميال ونصف من أورشليم فلم يعرفاه حتى ارتفع عنهما وغاب.

İki adam, Urşalim'e [Kudüs] gittiler ve on bir öğrenciyi arkadaşlarıyla birlikte toplantı halinde buldular. Hemen onlara durumu haber verdiler. Onlar bu konuda tartışırken Îsâ gelip ortalarında dikilip şöyle dedi: "Size selam olsun, işte ben O'yum. korkmayın!" Halbuki oradakiler korkmuş ve bir şeytan gördüklerini sanmışlardı. Bunun üzerine Îsâ onlara : "Niçin korkuyorsunuz? Ellerime, ayaklarıma bakın; işte Ben'im! Şüphesiz ki şeytanın eti ve kemiği olmaz." dedi. Bunun sonrasında Îsâ öğrencilerine: "Sizde yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. Kendisine bir parça kızarmış balık ve bal şerbeti getirdiler. Îsâ bunları yedi ve geri kalan kısmında onlarla birlikte oldu. Daha sonra Îsâ onlara tavsiyelerde bulundu ve bilahare onlardan ayrıldı.[681]

[1517] Yuhanna şöyle dedi: "Pazar günü erkenden ortalık daha karanlıkken Meryem mezara gitti. Taşın mezarın girişinden kaldırılmış olduğunu gördü. Hemen Şem'ûn Batıra'ya [Simun Petrus] ve diğer bir öğrenciye -Yuhanna burada kendisini kastediyor- dönüp geldi ve onlara şöyle dedi: "Rabb'i mezardan almışlar, nereye koyduklarını da bilmiyoruz." dedi. Bunun üzerine Batıra ile öteki öğrenci kalkıp mezara gittiler; bir kenara bırakılmış kefen bezleri buldular. Sonra onlar geri döndüler. Meryem ağlayarak orada bekliyordu. Mezara doğru eğilip baktı ve orada dikilmekte olan iki melek gördü. Bu iki melek Meryem'e: Kimi arıyorsun? diye sordular. Meryem onların cinlerden olduğunu düşündü ve şöyle dedi: Ey Efendim! Îsâ'nın cesedini sen aldı isen, onu nereye koyduğunu bana söyle! [Bunun sonrasında Îsâ'nın orada, ayakta durduğunu gördü. Ama O'nun Îsâ olduğunu anlamadı.] Îsâ ona, "Meryem!" dedi. O da döndü, Îsâ'ya "Ey Muallim/Öğretmenin" dedi. Îsâ, kadına: "Bana dokunma! Çünkü daha Baba'nın yanına çıkmadım. Kardeşlerime git ve onlara söyle: "Benim Babamın ve sizin Babanızın, benim Tanrımın ve sizin Tanrınızın yanına çıkıyorum." Meryem gitti ve onlara durumu bildirdi.[682]

[1518] Daha sonra öğrenciler toplantı halinde iken Yesu [Îsâ] (a.s.) geldi ve ortalarında durup onlara: "Size selam olsun!" dedi. Bunu söyledikten sonra onlara ellerini ve böğrünü gösterdi.[683]

فانصرفا في الوقت إلى أورشليم. ووجد الأحد عشر تلميذًا مجتمعين مع أصحابهم فأخبراهم بالخبر، فبينما هم يخوضون في هذا وقف يسوع في وسطهم فقال: السلام عليكم أنا هو فلا تخافوا، فجزعوا وظنوه شيطانًا فقال لهم: لم فزعتم؟ أبصروا قدمي ويدي أنا هو فإن الشيطان ليس له لحم ولا عظام، ثم قال: أعندكم شيء يؤكل؟ فأتوه بقطعة حوت مشوي، وشربة عسل، فأكل وبرىء إليهم بالبقية، ثم أوصاهم وارتفع عنهم.

[١٥١٧] وقال يوحنا: ففي يوم الأحد أقبلت مريم صباحًا، والظلمات لم تنجل بعد إلى القبر فرأت الصخرة مقلوعة عن القبر فرجعت إلى شمعون باطرة، وإلى التلميذ الآخر يعني يوحنا بهذا نفسه، وقالت لهما: نزع سيدي من القبر، ولا أدري أين وضعوه. فنهض باطرة والتلميذ الآخر إلى القبر. فوجدا الأكفان موضوعة، ثم رجعوا فوقفت مريم باكية إلى القبر فرأت ملكين منتصبين فقالا لها: من تريدين فظنت أنه الجان. فقالت له يا سيدي إن كنت أنت أخذته فقل لي أين وضعته؟ فقال لها يا مريم: فالتفتت وقالت: معلمي. فقال لها يسوع: لا تمسيني لم أصعد بعد إلى أبي، اذهبي إلى إخوتي وقولي لهم، إني صاعد إلى أبي وأبيكم، إلهي وإلهكم. قالت فأخبرتهم.

[١٥١٨] ثم بينما التلاميذ مجتمعون أقبل يسوع ووقف في وسطهم. وقال: السلام عليكم وعرض عليهم يديه وجنبه.

[1519] Daha sonra Yuhanna, bu zuhur sırasında on iki öğrenciden biri olan Toma'nın [Tomas] onların arasında mevcut olmadığını zikretti. Toma, öğrencilerin bulunduğu yere geldiğinden durumu ona haber verdiler. Bunun üzerine o: "O'nun ellerinde çivilerin izini görmedikçe, çivilerin izine parmağımla dokunmadıkça ve elimi böğrüne sokmadıkça inanmam." dedi.[684]

[1520] Sekiz gün sonra Îsâ'nın bütün öğrencileri yine toplanmıştı. Kapılar kapalıyken Îsâ gelip ortalarında durdu ve Toma'ya, "Parmağını uzat, avuçlarıma bak, elini getir ve böğrüme koy. İmansız olma, imanlı ol!" dedi. Toma O'na, "Efendim (Rabbim) ve Tanrım!" diye cevap verdi.[685]

[1521] Daha sonra Îsâ Taberiye gölünde balık tutmakta olan Şem'ûn Batıra'ya [Simon Petrus], Toma'ya [Tomas], Batanhalî[686] [Natanel], Sîzay'ın [Zebedî] iki oğlu ve bunlardan ayrı olarak öğrencilerinden iki kişiye daha görünmüştür.[687]

[1522] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu hikayeye ve bu hikayede bulunan yalan ve çirkinliklere hayret edilir!

[1523] Matta, "Meryem ve (diğer) Meryem, pazar gününün sabahı olacak cumartesi gecesi sabaha karşı mezara geldiler. Îsâ'nın dirildiğini anladılar..."[688] demektedir.

[1524] Markos, "Meryem, (diğer) Meryem ve bunların dışındakiler, pazar günü güneşin doğmasından sonra mezara geldiler, Îsâ'nın (bunun öncesinde) dirildiğini gördüler." demektedirler.

[1525] [Luka ise, "Kadınlar pazar günü sabah erkenden henüz karanlığın dağılmadığı bir zamanda mezara geldiler ve Îsâ'nın dirilmiş olduğunu gördüler..."[689] demektedir.][690]

[1526] İşte bunlar, Îsâ'nın mezarına vardıkları zamanla, mezara gelenlerin; sadece Meryem mi yoksa Meryem ile birlikte diğer Meryem mi yoksa bu ikisiyle birlikte başka kadınlar da var mıydı şeklinde mezara gelenlerin kimler oldukları hususundaki yalanlarıdır.

[١٥١٩] ثم ذكر أن طوما أحد الاثني عشر تلميذًا لم يكن حاضرًا فيهم في هذا الظهور، فلما أتى وأخبروه فقال: لئن لم أبصر في يديه الصاق المسامير، ولم أدخل اصبعي في موضع المسامير في جنبه لآمنت.

[١٥٢٠] فلما كان بعد ثمانية أيام اجتمعوا كلهم والأبواب مغلقة، فأقبل يسوع ووقف وسطهم وقال لطوما: أدخل اصبعك وأبصر كفي، وهات يدك وأدخلها إلى جنبي،ولا تكن كافرًا بل كن مؤمنًا. فقال له طوما: سيدي وإلهي.

[١٥٢١] ثم تراءى عند بحيرة طبرية لشمعون باطرة وطوما وبطنهالي وابني سيذاي واثنين من التلاميذ سواهم وهم يصيدون في مركب في البحر.

[١٥٢٢] **قال أبو محمد:** فاعجبوا لهذه القصة وما فيها من الكذب والشنع.

[١٥٢٣] يقول متى: إن مريم ومريم أتتا إلى القبر عشاء ليلة السبت التي تصبح في يوم الأحد، فوجدتاه قد قام.

[١٥٢٤] ويقول مارقش: إن مريم ومريم وغيرهما أتتا إلى القبر بعد طلوع الشمس من يوم الأحد فوجدتاه قد قام قبل ذلك.

[١٥٢٥] و يقول لوقا: إن النسوة أتين إلى القبر بكرة يوم الأحد فوجدتاه قد قام والظلمة لم تنجل بعد.

[١٥٢٦] فهذه كذبات منهم في وقت بلوغهن إلى القبر وفيمن جاء إلى القبر أمريم وحدها أم مريم ومريم أخرى معها أم كلتاهما ومعهما نسوة أخر؟

[1527] Yine Matta şöyle anlatmıştır: “Meryem ve diğer Meryem, semadan inen bir melek gördüler. Bu melek, onların huzurunda büyük bir sarsıntı ile kayayı kaldırdı. Muhafızlar bayılıp yere düştüler. Melek, bu iki kadına şöyle dedi: “Korkmayın, Îsâ dirildi.”[691]

[1528] Markos, “Kadınlar, kayanın daha önceden bir kenara yuvarlanmış olduğunu ve beyaz giyinmiş iki adamın yanlarında dikildiğini gördüler. Bu iki adam onlara Îsâ’nın dirildiğini haber verdi.” demektedir.[692] Yuhanna ise, “Sadece Meryem mezara gitti, kayanın yuvarlanmış olduğunu gördü ve başka bir kimseyi de görmedi. Hızlıca geri döndü ve Şem‘ûn’a [Simun Petrus] ve hikayeyi anlatan Yuhanna’ya durumu haber verdi. Bunun üzerine Şem‘ûn [Simun Petrus] ve Yuhanna birlikte mezara gittiler, orada hiç kimseyi bulamadılar, ve oradan ayrılıp gittiler.[693] Bunun akabinde Meryem, mezara doğru eğilince Mesih’in orada durduğunu gördü. Mesih ona selam verdi ve kendisinin dirildiğini bildirdi.[694]

[1529] İşte bunlar da kayanın kaldırılması vaktiyle alakalı diğer yalanlardır. Mezarın yanında bir melek mi yoksa iki melek mi vardı? Ya da orada hiçbir kimse yok muydu?

[1530] Matta şöyle dedi: İki kadın (Mecdelli Meryem ve diğer Meryem) Îsâ’nın emri ile öğrencilerine gittiler. Onlar, bu iki kadına inandılar ve hep birlikte kalkıp Celcal’e [Celile’ye] hareket ettiler. Orada Îsâ ile buluştular.”[695]

[1531] Markos ise şöyle dedi: “Îsâ, Meryem’e göründü, o da (durumu) öğrencilerine haber verdi. Fakat onlar, kadına inanmadılar. Sonra Îsâ, iki kişiye daha göründü. Onlar da durumu haber verdiler. Fakat öğrenciler o ikisine de inanmadılar. Sonra da Îsâ onların tamamına göründü (yanlarına geldi).”[696]

[1532] Luka da şöyle dedi: “Öğrenciler kadınlara inanmadılar. Batıra [Petrus] kalkıp mezara gitti, ancak orada hiçbir şey bulamadı ve hiç kimseyi de görmedi. Îsâ, Urşalem’de (Kudüs) onların yanına geldi ve işte o zaman onu gördüler. Îsâ, onlarla birlikte kızartılmış balık yedi.”[697] Bu, açlık ve yemek talebinin dışında bir amacı olmayan bir kimsenin sıfatıdır.

[١٥٢٧] ويقول متى: إن مريم ومريم رأتا الملك إذ نزل من السماء، ورفع الصخرة بحضرتهما بزلزلة عظيمة، وصعق الحرس.وقال الملك للمرأتين: لا تخافا إنه قد قام.

[١٥٢٨] ويقول مارقش: إن النسوة وجدن الصخرة قد قلعت بعد، وأنه وقف إليهن رجلان مبيضان فاخبراهن بقيامه. ويقول يوحنا:إن مريم وحدها أتت ووجدت الصخرة قد قلعت ولم تر أحدًا ورجعت حائرة فأخبرت شمعون، ويوحنا حاكي القصة، فنهضا معا إلى القبر فلم يجدا فيه أحدًا، وانصرفا فالتفتت هي فإذا بالمسيح نفسه واقفا وسلم عليها، وأخبرها بقيامه.

[١٥٢٩] فهذا كذب آخر في وقت قلع الصخرة، وهل وجد عند القبر ملك واحد، أو ملكان اثنان، أم لم يوجد فيه أحد أصلًا؟

[١٥٣٠] ويقول متى: إن المرأتين أتتياهم بوصيته فصدقوهما، وأنهم نهضوا كلهم إلى جلجال وهنالك اجتمعوا معه.

[١٥٣١] ويقول مارقش: أنه تراءى لمريم وأخبرتهم، ولم يصدقوها، ثم تراءى لاثنين فأخبراهم فلم يصدقوهما، ثم نزل عليهم كلهم.

[١٥٣٢] ويقول لوقا: إنهم لم يصدقوا النساء، وأن باطرة نهض إلى القبر ولم يجد شيئًا، ولا رأى أحدًا، وأنه نزل بينهم بأورشليم. فرأوا حينئذ وأكل معهم الحوت المشوي، وهذه صفة من لم يقصده إليهم إلا الجوع وطلب الأكل.

[1533] Yuhanna şöyle der: "Îsâ, Toma [Tomas] hariç onlardan on kişiye göründü. Daha sonra Îsâ onlara ve Toma'ya birlikte göründü."[698]

[1534] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bir hikayenin aynı noktasındaki bu gibi farklılıklar şüphesiz burada yalan olduğunu gösterir. Bunun masum kimselerden vuku bulması mümkün değildir. Böylece bu hikayede onların, konuştukları ve yazdıkları şeylerde doğruyu kaydetmeyen yalancılar oldukları ortaya çıkmıştır.

[1535] Sonra bu hikayede Markos, "Öldükten sonra Mesih, öğrencilerinin küfre düşmelerini ve kalplerinin katılaştığını açıkladı."[699] şeklinde Mesih'ten bir söz nakletmiştir. Mesih, göklere kaldırılmasından sonra, öğrencilerinin küfre düştüklerine ve kalplerinin katılaşmasına şahitlik ettiğine göre bunlardan dinin alınması nasıl mümkün olur? Ya da kalbi katılaşmış bir kâfire, Tanrı'nın göklerin anahtarlarını vermesi, helâl ve haram kılma yetkisini vermesi nasıl mümkün olur? Bütün bunlar, onların İncillerinin iftiralarla doldurulmuş ve yalancı kâfirler tarafından uydurulmuş kitaplar olduklarını gösteren açık delillerdir.

[1536] Yine bu hikayede, Mesih'ten sonra, Meryem ve öğrencilerin tamamının Sebt gününü korudukları, ona tâzimde bulundukları ve bu günde çalışmayı terk etmeye devam ettikleri bilgisi vardır. Bundan dolayı pazar günü (haftanın ilk günü) girinceye kadar Îsâ'nın naaşının kokulanması ve tütsülenmesi ertelenmiştir. Böylece bu sapkınların ne Mesih'in dini üzere ne de onun öğrencilerinin geçtiği yol üzere olmadıkları kesin olarak sabit olmuştur. Bilakis bunlar başka bir din üzeredirler. Allah onları yok etsin ve defetsin. Bizim -yani İslâm ümmetinin- üzerimizdeki nimetinin büyüklüğünden dolayı âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

Fasl ["Cennete Zenginler Giremez." Sözü]

[1537] Markos İncili'nin sekizinci bölümünde Mesih (a.s.) öğrencilerine şöyle dedi: "Devenin iğne deliğinden geçmesi, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır." [700]

[١٥٣٣] ويقول يوحنا: إنه تراءى لعشرة منهم حاشا طوما تراءى لهم ولطوما.

[١٥٣٤] **قال أبو محمد:** ومثل هذا الاختلاف في قصة واحدة عن مقام واحد كذب لا شك فيه، لا يمكن أن يقع من معصومين، فصح أنهم كذابون لا يتحرون الصدق فيما حدثوا به وما كتبوه.

[١٥٣٥] ثم في هذه القصة: قول مارقش عن المسيح أنه بعد موته فتح كفر تلاميذه، وقسوة قلوبهم. فإذا شهد المسيح على تلاميذه بعد رفعه بالكفر وقسوة القلوب، فكيف يجوز أخذ الدين عنهم أم كيف يجوز أن يعطي الإله مفاتيح السموات ويولي منزلة التحريم والتحليل كافرًا قاسي القلب؟ فكل هذا برهان واضح على أن أناجيلهم كتب مفتراة، عن عمل كذابين كفار.

[١٥٣٦] ثم في القصة: أن مريم والتلاميذ كلهم كانوا يلتزمون بعد المسيح صيانة السبت وتعظيمه، وترك العمل فيه، وكذلك آخر حمل الحنوط إليه حين دخل يوم الأحد، فقد صح يقينًا أن هؤلاء المخاذيل ليسوا على دين المسيح، ولا على ما مضى عليه تلاميذه، بل على دين آخر، فسحقًا لهم وبعدا، والحمد لله رب العالمين على عظيم نعمته علينا معشر الإسلام.

فصل [قولهم لا يدخل الجنة غني]

[١٥٣٧] وفي الثامن من إنجيل مارقش: أن المسيح عليه السلام قال لتلاميذه: أن دخول الجمل في سم الخياط أيسر من دخول المثري في ملكوت الله.

[1538] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, tabileri arasında pek çok zengin kimseler olduğu halde, zenginlerin cennete asla giremeyecekleriyle alakalı Îsâ'nın sözünün bir parçasıdır. Dirhemlerden ve bunların dışındakilerden mal toplamaya çalışan, bunları biriktiren ve başkalarının bundan faydalanmasına mani olan bu kimselerden daha hırslı bir ümmet asla görmedik. Yine biz, bütün ülkelerde ve bütün zamanlarda, kiliselerde ve manastırlarda bulunan başpiskoposlardan, keşişlerden ve rahiplerden herhangi bir şeyi tasadduk edenleri de görmedik. İlâhlarının sözünün mucibi olarak onlar deve iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremeyeceklerdir. Allah'a yemin olsun ki bu doğrudur ve ben bu hususta onlara şahit olanlardanım.

Fasl [Âhiret Karşılığı Dünyanın Satın Alınması]

[1539] Markos İncili'nin sekizinci bölümünde Batıra [Simun Petrus], Yesu [Îsâ] Mesih'e: "Biz her şeyi terk ettik ve sana tabi olduk." dedi. Bunun üzerine Yesu [Îsâ] ona döndü ve "Emin olun, size doğrusunu söyleyeyim: İncil uğruna evini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını bırakan hiç kimse yoktur ki şimdi, bu çağda yüz kat daha fazla eve, kardeşe, anneye, çocuğa, toprağa ve gelecek çağda sonsuz yaşama kavuşmasın."[701]

[1540] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, vefa gösterilmesi mümkün olmayan bir vaattir. Kabul et ki onlar dinlerine karşılık çocuklarını, erkek ve kızkardeşlerini ve anne babalarını bedel olarak vermeyi göze aldılar. Bu durumda -âhirette ona ait olan şeyin dışında- bir araziye karşılık yüz araziyi ve bir eve karşılık yüz evi elde etmek üzere, şu anda dünyada acil olarak, Îsâ'ya iman eden ve malını terk eden bir kimseye vaadindeki fayda nasıl olacak? İşte bu, gördüğün gibidir.

Fasl [İncillerin Sözlerindeki Çelişkiler]

[1541] Markos İncili'nin sekizinci bölümünde[702] bir adam Mesih'e şöyle dedi: "Ey sâlih öğretmen (iyi öğretmen)!" Bunun üzerine Mesih ona: "Bana neden sâlih (iyi) diyorsun? İyi olan tek biri var, O da Tanrı'dır."dedi.[703]

[١٥٣٨] **قال أبو محمد**: هذا قطع من كلامه بأن كل غني فإنه لا يدخل الجنة أبدًا، وفي أتباعه أغنياء كثير، وما رأينا قط أمة أحرص على جمع المال من الدراهم وغير ذلك، وادخاره ومنعه دون أن ينتفعوا منه بشيء، ولا أن يتصدقوا منه بشيء من الأصاقفة والقسيسين، والرهبان في كل دير، وكل كنيسة في كل بلد وكل وقت. فعلى موجب كلام إلاههم أنهم لا يدخلون الجنة حتى يلج الجمل في سم الخياط فهذا والله حق وأنا على ذلك من الشاهدين.

فصل [شراء الدنيا بالآخرة]

[١٥٣٩] وفي الثامن من إنجيل مارقش: أن باطرة قال ليسوع المسيح: ها نحن قد خلينا الجميع واتبعناك، فأجابه يسوع وقال له: آمين أقول لكم، ليس من أحد ترك بيتًا أو إخوة أو أخوات أو والدًا أو والدة أو أولادًا لأجل الإنجيل إلا ويعطي مائة ضعف مثله الآن في هذا الزمان من البيوت والإخوة والأخوات والأمهات والأولاد والفدادين مع التبعات وفي العالم الكائن الحياة الدائمة.

[١٥٤٠] **قال أبو محمد**: هذا موعد كاذب مضمون لا يمكن الوفاء به، وهبك أنهم يخرجون هذا على أنه يعوض هذا من أهل دينه أولادًا وإخوة وأخوات وأمهات، كيف الحيلة في وعده من آمن به، وترك ماله أن يعوض عن الفدان الذي يتركه مائة فدان؟ وعن البيت مائة بيت الآن عاجلًا في الدنيا؟ سوى ماله في الآخرة، وهذا كما ترى.

فصل[تضارب أقول الأناجيل]

[١٥٤١] وفي الباب الثامن من إنجيل مارقش: أن رجلًا قال للمسيح أيها المعلم الصالح، فقال له المسيح لم تقول لي صالح الله هو الصالح وحده.

[1542] Yuhanna İncili'nin dokuzuncu bölümünde Mesih'in "Ben, sâlih (iyi) bir çobanım."[704] dediği bildirilir.

[1543] Böylece Îsâ, bir yerde sâlih (iyi) kimse olduğunu inkâr eder ve sâlih olanın sadece Allah olduğunu belirtir, başka bir defasında da sâlih olduğunu söyler. Bütün bunlar, bu haysiyetsizlerin uydurmalarından kaynaklanan yalanlardır.

Fasl [Mesih'in Getirdiği İncilin Kaybolması]

[1544] Markos İncili'nin son kısmında Mesih'in öğrencilerine şöyle dediği bildirilir: "Dünyanın her yanına gidin, bütün yaratılmışları İncil ile müjdeleyin. İman eden ve vaftiz olan güvende (salim) olacak, iman etmeyen ise cezalandırılacak. İman edenlerle birlikte görülecek belirtiler (*el-âyât*) şunlardır: Özellikle onlar (iman edenler), benim adımla cinleri kovacaklar, yeni diller konuşacaklar, yılanları elleriyle tutacaklar. Öldürücü bir zehir içseler bile, bundan zarar görmeyecekler. Ellerini hastaların üzerine koyacaklar ve hastalar iyileşecek."[705]

[1545] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu kısımda iki tuhaf yalan mevcuttur: Bunlardan **ilki**; "İncil ile müjdeleyiniz."[706] ifadesidir. Bu ifade, Mesih'in onlara İncil'i getirdiğini gösterir. Halbuki şu anda onların yanında İncil yoktur. Ancak onlara göre bilinen dört kişi tarafından telif dilmiş dört farklı İncil vardır. Bu İncillerden her biri Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasından pek çok yıl ve uzun müddet sonra telif edilmiştir. Böylece Mesih'in onlara getirdiğini bildirdiği ve kendisine davet edilmesini emrettiği bu İncil'in onlardan kaybolup gittiği sahihtir. Çünkü onlar, asla bunu bilmiyorlar. Bundan başkası da mümkün değildir.

[1546] İkinci kısım ise, öğrencilerinin davetiyle iman eden herkese; bilmedikleri bir dili konuşacaklarını, cinlenmiş kimselerden cinleri uzaklaştıracaklarını, hastaların üzerine ellerini koyduklarında onları iyileştireceklerini, yılanları elleriyle tutacaklarını ve öldürücü bir zehir içseler bile bundan zarar görmeyeceklerini Mesih'in onlara vaat etmesidir.

[١٥٤٢] وفي التاسع من إنجيل يوحنا: أن المسيح قال: أنا الراعي الصالح.

[١٥٤٣] فمرة ينكران يكون صالحًا وأن لا صالحًا إلا الله، ومرة يقول: إنه صالح .وكل هذا كذب عليه من توليد هؤلاء الأنذال.

فصل [فقدان الإنجيل الذي أتى به المسيح عليه السلام]

[١٥٤٤] في آخر إنجيل مارقش: أن المسيح قال لتلاميذه، اذهبوا إلى جميع الدنيا وبشروا جميع الخلائق بالإنجيل، فمن آمن واعتمد يكون سالمًا، ومن لم يؤمن يعاقب. وهذه الآيات تصحب الذين يؤمنون وهي سيماهم على أسمى، ينفون الجن، ويتكلمون باللغات الجديدة، ويقلعون الثعابين، وإن شربوا شربة قتالة لن تضرهم، ويضعون أيديهم على المرضى فينقهون.

[١٥٤٥] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل أعجوبتان من الكذب. إحداهما: قوله بشروا بالإنجيل، فدل هذا على إنجيل أتاهم به المسيح، وليس هو عندهم الآن، وإنما عندهم أناجيل أربعة متغايرة من تأليف أربعة رجال معروفين ليس منها إنجيل إلا ألف بعد رفع المسيح عليه السلام بأعوام كثيرة، ودهر طويل، فصح أن ذلك الإنجيل الذي أخبر المسيح بأنه أتاهم به، وأمرهم بالدعاء إليه. قد ذهب عنهم لأنهم لا يعرفونه أصلًا. هذا ما لا يمكن سواه.

[١٥٤٦] والفصل الثاني قولهم: أنه وعد كل من آمن بدعاء التلاميذ فإنهم يتكلمون بلغات لم يعرفوها، وأنهم ينفون الجن عن المجانين، وأنهم يضعون أيديهم على المرضى فينقهون، وأنهم يقلعون الثعابين، وإن شربوا شربة قتالة لا تضرهم.

[1547] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, yalan olduğu ayan beyan ortada olan bir vaattir. Onlardan hiçbiri bilmediği bir dili konuşmuş değildir. Yine onlardan hiçbiri cinlenmiş bir kimseyi tedavi etmiş, hastalanmış bir kimsenin üzerine elini koymak suretiyle onu iyileştirmiş, yılanı eliyle tutmuş değildir. Yine onlardan hiçbiri zehir içmemiştir ki ona zarar vermesin. Nitekim onlar, İncil yazarı Yuhanna'nın zehirle öldürüldüğünü kabul ederler. Biz, bir peygamberin yalan ve karşılığı olmayan vaatlerde bulunmasından Allah'ı tenzih ederiz. Bir ilâhın yalan yere vaatte bulunması nasıl mümkün olur? Biliniz ki bu İncilleri yazan ahmaklara en kolay gelen şey Mesih'e (a.s.) yalan nispet etmeleridir.

Fasl [Îsâ, Tanrı'nın Sağ Tarafında Oturuyor]

[1548] Bu fasıldan sonra, bunlara bitişik olarak: "Rab Îsâ onlara bu sözleri söyledikten sonra göğe alındı ve Tanrı'nın sağında oturdu." denilmektedir.[707]

[1549] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu ahmakça bir şirktir, kabzedilen (alınan) bir rab ve Tanrı'nın sağında oturan bir rab! Şüphesiz ki bu şaşılacak bir şeydir!

[1550] Bu ikisi, iki rab ve iki ilâh olup, birincisi ikincisinden daha güçlü ve yücedir. Çünkü sağ tarafta oturulan (rab), hiç şüphesiz sağda oturandan daha üst konumdadır. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [İncillerin, Yazarları Tarafından Telif Edildiği]

[1551] Luka İncili'nin başlangıcında şöyle denilmektedir: "Bizden önce birçok kişi aramızda olup biten şeyleri yazmaya girişmişti. Nitekim başlangıçtan beri bu olayların görgü tanıkları ve sözün hizmetkârı olanlar bunları bize iletmişlerdi. Ey efendim! Ben de tüm bu olayları ta başından özenle araştırmayı ve sana sırasıyla yazmayı uygun gördüm. Böylece sen, bildiğim ve muttali olduğum kelâmın doğruluğunu anlarsın. Sen bu hususta maharetlisin."[708]

[1552] Bu ifadeler, Luka'nın kelâmının metninde gördüğünüz gibi, İnciller, onları telif edenlerin *tarih kitapları* [yani başlarından geçen olayları zaman ve mekân göstererek anlattıkları kitapları] olduklarını gösterir.

[١٥٤٧] **قال أبو محمد:** وهذا وعد ظاهر الكذب جهارًا ما منهم أحد يتكلم بلغة لم يعلمها، ولا منهم أحد ينفي جنيًا، ولا منهم أحد يضع يده على مريض فيبرأ، ولا منهم أحد يقلع ثعبانًا، ولا منهم أحد يسقي السم فلا يؤذيه، وهم معترفون بأن يوحنا صاحب الإنجيل قتل بالسم، وحاشا لله أن يأتي نبي بمواعيد خاسئة كاذبة، فكيف إله؟ فاعلموا أن الأنذال الذين كتبوا هذه الأناجيل كان أسهل شيء عليهم نسبة الكذب إلى المسيح عليه السلام.

فصل

[١٥٤٨] وبعد هذا الفصل متصلًا به: والرب لما أن تكلم بهذا قبض إلى السماء، وجلس عن يمين الله.

[١٥٤٩] **قال أبو محمد:** هذا شرك أحمق، رب يقبض، إن هذا العجب ورب يجلس عن يمين الله.

[١٥٥٠] هذان ربان وإلهان الواحد أجل من الثاني لأن المقعود عن يمينه أسنى مرتبة من المقعد على اليمين بلا شك. ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل

[١٥٥١] وفي أول إنجيل لوقا: أن نفرًا قبلنا راموا وصف الأشياء التي كملت فينا كالذي دلنا عليه معشر الذين عاينوا الأمر، وكانوا حملة الحديث، فرأيت أن أقفوا آثارهم من أوله على التجويد، وأكتبه لك أيها الكريم لأن تفهم حق الكلام الذي علمته، واطلعت عليه، وأنت به ماهر.

[١٥٥٢] هذا يبين أن الأناجيل تواريخ مؤلفة كما ترى بنص كلام لوقا.

Fasl [İncillerin Telif Edildiklerinin İspatı]

[1553] Mesih'in haberleri konusunda müellifin *Tarih Kitabı* olan Luka İncili'nin başlangıcında Luka şöyle der: "Yahuza [yahudiye] beldesinin yöneticisi olan Heredos [Hirodes] zamanında, Îhâ [Aviya] bölüğünden Zekeriyyâ adında bir kâhin vardı. Hârûn'un soyundan olan karısının adı ise Elişebat [Elizabet] idi."[709] Luka, burada pek çok kelâm ettikten sonra Melek Cebrâil'in (a.s.) Mesih'in (a.s.) annesi Meryem'e (a.s.) geldiğini ve özetle: "Yakının olan Elizabet, yaşlılığına ve kısırlığına rağmen hamile kaldı."[710] şeklinde söylediğini bildirir. Böylece Luka, Elişebat'in [Elizabet] Hârûn'un neslinden ve Meryem'in yakını olduğunu haber vermiştir. Buna göre Meryem de Hârûnî'dir. Halbuki hıristiyanların tamamı, "Mesih'in Dâvûd'un oğlu olduğu ve Dâvûd'un (a.s.) neslinden geldiği" şeklinde İncillerin tamamında dile getirilen bilgi üzerinde ittifak etmişlerdir. Nitekim pek çok yerde şöyle denilmektedir: "Allah, onu, babası Dâvûd'un mülküne mirasçı kıldı."[711]; körler, sıtmalılar, hastalar, cinlenmişler ve de cinler Mesih'e "Ey Dâvûd'un oğlu" diye sesleniyorlardı.[712] Mesih de bundan dolayı onları eleştirmiyordu. Hıristiyanlar ve yahudiler, "Beklenen Mesih'in" Dâvûd'un neslinden geleceği hususunda ihtilaf etmezler.

[1554] Bütün bunlarla birlikte Mesih, daha önce açıkladığımız gibi, Matta İncili'nin on üçüncü bölümünde, Dâvûd'un neslinden olduğunu reddetmişti.[713] Dolayısıyla bu karışıklık ve bulanıklık nasıl olur? Bütün bunlara rağmen hıristiyanların Mesih'e, Meryem'in kocası olduğunu iddia ettikleri Yûsuf en-Neccâr ed-Dâvûdî'nin çocuğu olmayı nispet etmelerine ne demeli? Bu, Mesih'i, gerçekte kendisinin babası olmayan bir adama nispet etmeleri açısından asla görülmemiş bir felaket ve trajedidir.

[1555] En azından bu yalanda; bu dünyada utanç ve sapıklığa dair delil, âhirette de cehennem vardır. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Îsâ, Yûsuf'un Babası Olduğuna İtiraz Etmiyor!]

[1556] Luka İncili'nin ikinci bölümünde şöyle denilmektedir: "(Küçük) Mesih'in anne ve babası, (Kutsal Yasa'nın) ilgili kuralını yerine getirmek üzere O'nu mâbedin içene getirdiklerinde Şem'ûn (Şimon) onun elini tuttu."[714]

فصل [إثبات تأليف الأناجيل]

[١٥٥٣] فصل وفي أول إنجيل لوقا الذي هو تاريخه المؤلف في أخبار المسيح، قال لوقا: كان بعد هردوس والي بلد يهوذا كوهن يدعي زكريا من دولة إيحا، وزوجته من بنات هارون، تسمى اليشبات. ثم ذكر كلامًا فيه مجيء جبرائيل الملك عليه السلام إلى مريم عليها السلام أم المسيح عليه السلام وأنه قال لها في جملة كلام كثير: وقد حبلت اليشبات قرينتك على قدمها، وعقرها. فأخبر أن اليشبات هارونية وأنها قرينة لمريم، فعلى هذا فمريم أيضًا هارونية، والنصارى كلهم متفقون على ما في جميع الأناجيل من إن المسيح هو ابن داود من نسل داود عليه السلام. وفي مواضع كثيرة منها: يورثه الله ملك أبيه داود، وأن العمي والمباطين والمرضى والمجانين والجن كانوا يقولون له: يا بن داود فلا ينكر ذلك عليهم. ولا يختلف النصارى واليهود في أن المسيح المنتظر هو من ولد داود.

[١٥٥٤] والمسيح مع هذا كله قد أنكر في الباب الثالث عشر من إنجيل متى، كما أوردنا قبل أن يكون المسيح من ولد داود فكيف هذا الاختلاط والتلون؟ ومع هذا كله. فلا نرى على ما ذكرنا أن تنسبه النصارى إلا إلى أنه ولد يوسف النجار الداوودي الذي يزعمون أنه كان زوج مريم، وهذه طامة وسوءة لا يدري لها وجه أن ينسبوه إلى رجل لم يلده.

[١٥٥٥] وأقل ما في هذا الكذب الذي هو في الدنيا عار، وبرهان على الضلال، وفي الآخرة نار، ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل

[١٥٥٦] وفي الباب الثاني من إنجيل لوقا: فلما دخل أبو المسيح به البيت ليقربا عنه ما أمرا به، أخذه شمعون في يديه.

[1557] Daha sonra adı geçen bölümde şöyle denilmektedir: Îsâ'nın annesi ve babası her yıl Fısıh Bayramı'nda Yeruşelam'a [Kudüs] giderlerdi. Îsâ, on iki yaşına gelince, adetleri olduğu üzere bayram gününde yine Yeruşelam'a [Kudüs] gittiler. Bayram sona erince oradan ayrıldılar, ancak Yesu (Îsâ) Yeruşelam'da kaldı. Bunu farketmeyen annesi babası, çocuğun yol arkadaşlarıyla birlikte olduğunu sanarak bir günlük yol gittiler. Sonra O'nu akrabalar ve dostlar arasında aramaya başladılar. Bulamayınca O'nu araya araya Yeruşelam'a döndüler. Üç gün sonra O'nu mâbed'de âlimlerle birlikte otururken buldular. O, hem onları dinliyor, hem sorular soruyordu. O'nu dinleyen ve gören herkes, zekâsına ve verdiği cevaplara hayran kaldı. Annesi O'na, "Bize bunu niçin yaptın? Bak, babanla ben büyük kaygı içinde seni arayıp durduk." dedi. O da onlara, "Beni niçin arayıp durdunuz?" dedi. "Babamın emrine uymam gerektiğini bilmiyor muydunuz?" Ne var ki onlar, bu sözle ne demek istediğini anlamadılar. Îsâ onların sözünü dinleyerek, onlarla birlikte Nâsıra'ya doğru yola çıktı.[715]

[1558] Ebû Muhammed şöyle dedi: Hıristiyanlara göre Îsâ, Mûsâ'dan (a.s.) daha yüce olduğu halde, pek çok yerde Luka, Yûsuf en-Neccâr'ı Mesih'in babası olarak nasıl isimlendirir ve mâlûm bir sözü söylüyormuş gibi bunu nasıl tekrar eder? Ya da Meryem, onların iddiasına göre, kocasını kastederek oğluna, "Baban seni aradı." cümlesini nasıl söyler? Mesih'in bir babası olmadığı halde nasıl olur da Yûsuf onun babası olur?

[1559] Ancak bu isimlendirme babası bilinmeyen bir kimsenin "babalığı" hakkında kullanılabilir. Böylece ona, onu yetiştirmesinden hareketle, ona kefil olan anlamında "Baban" denilebilir. Burada bir problem yoktur. Ancak âdemoğullarından bir babası bulunmayan kimseye gelince, annesinin kocasından hareketle burada babalık şeklinde isimlendirme yapılması problemlidir, zihin karıştırır ve felakete kapı aralar.

[1560] Ya da bakire Meryem, onların iddiasına göre, -Allah onların ağızlarını kapatsın- tıpkı bir adamın üzerlerine aynı kapının kapandığı karısıyla kaldığı gibi, kocasıyla birlikte on üç küsur yıl nasıl kalır?

[١٥٥٧] وبعد ذلك في الباب المذكور: وكان أبواه مختلفين إلى يورشلام كل سنة أيام الفصح، فلما بلغ ثنتي عشرة سنة وصعد إلى يورشلام على حال سنتهما في يوم العيد وهبط عند انقراضه بقي يسوع في يورشلام، وجهل ذلك أبواه، وظناه في الطريق مقبلًا، فسارا يومهم وهما يطلبانه عند الأقارب والإخوان، فلما لم يجداه انصرفا إلى يورشلام طالبين له، فوجداه في الثالث قاعدًا مع العلماء في البيت وهو يسمع منهم ويكاشفهم، فكان يعجب منه كل من سمعه ومن يراه من حسن حديثه وحسن مراجعته، فقالت له أمه: لم أشخصتنا يا بني، وقد طلبك أبوك وأنا معه محزونين؟ فقال لهما: لم طلبتماني؟ أتجهلان أنه يجب علي ملازمة أمر أبي؟ فلم يفهما عنه جوابه، فانطلق معهما إلى ناصرة وكان يطوع لهما.

[١٥٥٨] **قال أبو محمد:** كيف يطلق لوقا، وهو عندهم أجل من موسى عليه السلام أن يوسف النجار والد المسيح في غير موضع، ويكرر ذلك كأنه يحدث بحديث معهود. أم كيف تقول مريم لابنها: طلبك أبوك تعني زوجها بزعمكم. وكيف يكون أباه ولا أب له؟

[١٥٥٩] وإنما يطلق هذا الإطلاق في الربيب. فيمن يعرف أبوه، فيقال له: أبوك عن ربيبه بمعنى كافله لأنه لا إشكال فيه. وأما من لا أب له من بني آدم، فإطلاق الأبوة فيه على زوج أمه إشكال وتلبيس، وتطريق إلى البلاء.

[١٥٦٠] أم كيف تبقى مريم العذراء مع زوجها بزعمهم فض الله أفواههم أزيد من ثلاث عشرة سنة كما يبقي الرجل مع امرأته يغلقان عليهما بابًا واحدًا؟

[1561] Ya da bu adamlara göre, bütün bunlarla birlikte Mesih'in bir erkek (baba) olmaksızın dünyaya geldiği hususu nasıl doğru olur? Peşine düşülen nur nerede, iftiralarla dolu bu yalan nerede?

[1562] Allah Teâlâ'nın aşağıdaki kelâmı, ne kendisinden ne de arkasından bâtılın gelemeyeceği güvenilir Elçisi'ne hitap ettiği vahyinde O'nun gerçek olan kelâmıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"(Kitap'ta Meryem'i de an. Hani ailesinden ayrılarak doğu tarafında bir yere çekilmiş ve (kendini onlardan uzak tutmak için) onlarla arasında bir perde germişti.) Biz, ona Cebrâil'i göndermiştik de ona tam bir insan şeklinde görünmüştü. Meryem, "Senden, Rahmân'a sığınırım. Eğer Allah'tan çekinen biri isen (bana kötülük etme.)" dedi. Cebrâil, "Ben ancak Rabbinin Elçisi'yim. Sana tertemiz bir çocuk bağışlamak için gönderildim." dedi. Meryem, "Bana hiçbir insan dokunmadığı ve iffetsiz bir kadın olmadığım hâlde, benim nasıl çocuğum olabilir?" dedi. Cebrâil, "Evet, öyle. Rabb'in diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mûcize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu, zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir." dedi. Böylece Meryem, çocuğa gebe kaldı ve onunla uzak bir yere çekildi. Doğum sancısı onu bir hurma ağacına yöneltti. "Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitmiş olsaydım!" dedi. Bunun üzerine (Cebrâil) ağacın altından ona şöyle seslendi: "Üzülme, Rabb'in senin alt tarafında bir dere akıttı." "Hurma ağacını kendine doğru silkele ki sana taze hurma dökülsün." "Ye, iç, gözün aydın olsun. İnsanlardan birini görecek olursan, "Şüphesiz ben Rahmân'a susmayı adadım. Bugün hiçbir insan ile konuşmayacağım." de. Kucağında çocuğu ile halkının yanına geldi. Onlar şöyle dediler: "Ey Meryem! Çok çirkin bir şey yaptın!" "Ey Hârûn'un kız kardeşi! Senin baban kötü bir kimse değildi. Annen de iffetsiz değildi." Bunun üzerine (Meryem, çocukla konuşun diye) ona işaret etti. "Beşikteki bir bebekle nasıl konuşuruz?" dediler. Bebek şöyle konuştu: "Şüphesiz ben Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir Peygamber yaptı."*[716]

[1563] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bu, birbirini nakzeden bir yalan değil, bir kısmı diğer kısmını doğrulayan apaçık bir hakikattir. Bundan başkası da mümkün değildir. Çünkü şayet Meryem'in bir kocası olsa idi, onun çocuk doğurmasını hiç kimse eleştirmezdi.

[١٥٦١] أم كيف يصح مع هذا عند هؤلاء أنه مولود من غير ذكر؟ أين هذا الزور المفتري من النور المقتفي؟

[١٥٦٢] قول الله حقًا في وحيه الناطق إلى رسوله الصادق الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، حيث قال: ﴿قَالَتْ إِنِّي أَعُوذُ بِالرَّحْمَٰنِ مِنكَ إِن كُنتَ تَقِيًّا ۞ قَالَ إِنَّمَا أَنَا رَسُولُ رَبِّكِ لِأَهَبَ لَكِ غُلَامًا زَكِيًّا ۞ قَالَتْ أَنَّىٰ يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ وَلَمْ أَكُ بَغِيًّا ۞ قَالَ كَذَٰلِكِ قَالَ رَبُّكِ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ وَلِنَجْعَلَهُ آيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً مِّنَّا وَكَانَ أَمْرًا مَّقْضِيًّا ۞ فَحَمَلَتْهُ فَانتَبَذَتْ بِهِ مَكَانًا قَصِيًّا ۞ فَأَجَاءَهَا الْمَخَاضُ إِلَىٰ جِذْعِ النَّخْلَةِ قَالَتْ يَا لَيْتَنِي مِتُّ قَبْلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسْيًا مَّنسِيًّا﴾ إلى قوله ﴿قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا فَرِيًّا ۞ يَا أُخْتَ هَارُونَ مَا كَانَ أَبُوكِ امْرَأَ سَوْءٍ وَمَا كَانَتْ أُمُّكِ بَغِيًّا ۞ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَن كَانَ فِي الْمَهْدِ صَبِيًّا ۞ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آتَانِيَ الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي نَبِيًّا ۞ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا﴾

[١٥٦٣] **قال أبو محمد**: هذا هو الحق الواضح الذي يصدق بعضه بعضًا، لا الكذب المتناقض، وهذا الذي لا يمكن سواه، لأنه لو كان لها زوج لم ينكر أحد ولادتها.

[1564] Şayet Îsâ'nın beşikte konuşmasıyla alakalı olarak bir delil ortaya konulmasa idi, ne bize göre ne de insanlardan herhangi birine göre Meryem'in bunun dışındaki bir yoldan (yani bir erkek unsuru olmadan) Îsâ'ya hamile kalması elbette mümkün olmazdı ve bu yalancı bir iddia olurdu. Özellikle onların aşağıdaki iddialarına rağmen birilerinin Meryem'i tasdik etmesi de mümkün olmazdı: "Meryem, kocasıyla aynı evde on üç yıldan daha fazla bir zaman birlikte kaldılar."[717] "Tevrat'ın hükmüne göre yahudi anne babaların çocukları için hediye olarak verdikleri şeyleri Îsâ'nın doğumunda onun anne ve babası da vermişti."[718] Annesi Îsâ'ya: "Bu senin babandır.", "Baban böyle yaptı."[719] şeklinde söylüyordu."

[1565] Sonra bundan daha çirkin olanı da Îsâ'nın; Şem'ûn [Simun], Yahuza [Yahuda], Ya'kûb ve Yûsuf şeklinde dört erkek kardeşinin ve kız kardeşlerinin olduğunu kabul etmeleridir.[720] Sonra da [Yûsuf] en-Neccâr'ın Meryem'den başka bir hanımının olduğunu da zikretmez ki Neccâr'ın bu çocukları söz konusu kadından olduğu söylenebilsin. İşte bu dehrin çirkinliği ve yeryüzünün felaketidir. "Meryem, onu bir kocadan ya da zinâdan dünyaya getirdi." şeklinde söyleyenlerin dillerini serbest bırakmaktır. -Biz, böyle bir şeyden Allah'ı tenzih ederiz.- Şüphesiz bütün bunlar, onların (yani İncillerin yazarlarının) hıristiyanların inançlarını bozmak için yahudilerden bu şekilde tuzak kuran kimseler olduklarını doğrulamaktadır. Sapıklığa düşmekten Allah'a sığınırız.

Fasl [Peygamberler Kendi Memleketlerinde İyi Karşılanmazlar]

[1566] Luka İncili'nin dördüncü bölümünde şöyle denilmektedir: "Herkes Îsâ'nın hakkında olumlu konuşuyor (şahitlik ediyor), sözlerine ve tavsiyelerine hayran kalıyordu. Onlar, "Bu, Yûsuf en-Neccâr'ın oğlu değil mi?" diyorlardı. Îsâ onlara: Evet, anladım ki sizler bana "Ey hekim, önce kendini iyileştir! Kefernahum'da yaptıklarını duyduk. Aynısını burada, kendi memleketinde de yap." diyorsunuz. "Evet, size doğrusunu söyleyeyim, hiçbir peygamber kendi memleketinde iyi karşılanmaz." dedi.[721]

[1567] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu fasılda üç büyük felaket vardır. Bunlardan **biri** "Bu, Yûsuf'un oğlu değil mi?" şeklindeki söze Îsâ'nın "Evet" diye cevap vermesidir.[722] Bu ifadeler, Îsâ'nın Neccâr'ın oğlu olduğunu destekler. Biz, bundan Allah'ı tenzih ederiz.

[١٥٦٤] ولو لم يقم برهان بكلامه في المهد لما جاز عندنا، ولا عند أحد من الناس أنها حملت به من غير ذلك ولكان ذلك دعوى كاذبة، لا يجوز أن يصدقها أحد لا سيما مع زعمهم أنها سكنت مع زوجها أزيد من ثلاثة عشر عامًا في بيت واحد، يهديان عند ولادته ما يهدي الأبوان من اليهود بحكم التوراة عن ابنيهما، وتقول له أمه: هذا أبوك، وفعل أبوك.

[١٥٦٥] ثم أطم من هذا، إقرارهم بأن له أربعة إخوة ذكور: شمعون ويهوذا ويعقوب ويوسف وأخوات، ثم لا يذكرون للنجار امرأة غير مريم. تكون هؤلاء الأولاد للنجار من تلك المرأة، وهذه فضيحة الدهر وقاصمة الظهر، ومطلق السنة القائلين إنها أتت به من زوج أو من عهر وحاشا لله من ذلك يصحح هذا كله أنهم مدسوسون من عند اليهود لإفساد مذاهبهم، ونعوذ بالله من الخذلان.

فصل

[١٥٦٦] وفي الباب الرابع من إنجيل لوقا: وكانت العامة تشهد له، وتعجب لقوله، وما كان يوصيهم به، وكانت تقول: أما هذا ابن يوسف النجار؟ فقال لهم: نعم، قد علمت أنكم ستقولون لي يا طبيب داو نفسك، وافعل في موضعك كما بلغنا أنك فعلته بكفر ناحوم آمين. أقول لكم: أنه لا يقبل أحد من الأنبياء في موضعه.

[١٥٦٧] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل ثلاث عظائم، أحدها قولهم: له أما هذا ابن يوسف فقال: نعم، فهذا تحقيق أنه ولد النجار وحاشا لله من ذلك.

[1568] İkincisi, Îsâ'nın toplumun huzurunda bir mûcize getirmediği ve mûcizelerini tenha yerlerde gösterdiğini zikrettiği hususunda onların ittifak etmeleri ve bunu itiraf etmeleridir.

[1569] Üçüncüsü, Îsâ'nın onlara nebî olduğunu söylediği sözün gerçek olmasıdır. İşte bu söz, onların tebdilinden ve tahrifinden kurtulan ve Allah Teâlâ'nın onların aleyhine delil olmak üzere bâki bıraktığı kelâmdır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

Fasl [Mesih ve Kutsal Ruh Farklılığı]

[1570] Luka İncili'nin on ikinci bölümünde Mesih şöyle dedi: "Her kim İnsanoğlu'na bir şey derse o bağışlanır. Her kim Kutsal Ruh'a küfrederse o bağışlanmayacaktır."[723]

[1571] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu ifade onların görüşlerini iptal etmek için yeterlidir. Çünkü bu insanlara göre "İnsanoğlu", bizzat Kutsal Ruh'un kendisidir. Halbuki buradaki Mesih'in sözünün metni, bu ikisinin iki farklı şey olduğunu açıklıyor. Bunlardan biri, kendisine küfredeni bağışlıyor, diğeri ise kendisine küfredeni bağışlamıyor. İşte bu, genel olarak problemi ortadan kaldıran açıklamadır. Eğer Mesih İnsanoğlu ise, -onun sözüne göre- asla Kutsal Ruh değildir. Eğer Mesih [Îsâ], Kutsal Ruh ise, bu durumda da o asla insanoğlu değildir. İnsanoğlu Kutsal Ruh olmuş olsa idi, bu durumda Mesih yalan söylemiş olurdu. Zira Mesih, "Bunlardan biri, kendisine küfredeni bağışlarken diğeri kendisine küfredeni bağışlamaz."[724] demek suretiyle bu ikisini birbirinden ayırt etmiştir. Bu konuda bu kadarı yeterlidir.

Fasl [Mesih'in Rabb'e Dua Etmesi]

[1572] Luka İncili'nin sözü edilen yirminci bölümünde şöyle denilmektedir: "Onlar, 'Ecred' denilen yere vardıklarında Îsâ'yı çarmıha gerdiler. Onunla birlikte biri sağında öbürü solunda olmak üzere, iki kötü huylu hırsızı da çarmıha gerdiler. Yesu [Îsâ], 'Baba, onları bağışla. Çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar ve yaptıklarını idrak edemiyorlar.'[725] dedi."[726]

[١٥٦٨] والثانية: اعترافه واتفاقهم على أنه لم يأت بآية بحضرة الجماعة، وإنما ذكر أنه أتى بالآيات في القفار.

[١٥٦٩] والثالثة: وهي الحق قوله لهم: أنه نبي وهذا الذي أفلت من تبديلهم، وأبقاه الله عز وجل حجة عليهم والحمد لله رب العالمين.

فصل

[١٥٧٠] وفي الباب الثاني عشر من إنجيل لوقا: أن المسيح قال: من قال شيئًا في ابن الإنسان يغفر له. ومن سب روح القدس لا يغفر له.

[١٥٧١] **قال أبو محمد:** هذا إبطال لقولهم كاف، لأن ابن الإنسان عند هؤلاء هو روح القدس نفسه. ونص كلام المسيح هاهنا يبين أنهما شيئآن متغايران، أحدهما يغفر لمن سبه، والآخر: لا يغفر لمن سبه، وهذا بيان رافع للإشكال جملة، فإن كان المسيح هو ابن الإنسان فليس هو روح القدس أصلًا بنص كلامه. وإن كان هو روح القدس فليس هو ابن الإنسان كذلك أيضا. ولئن كان ابن الإنسان هو روح القدس فقد كذب المسيح، إذ فرق بينهما فجعل أحدهما يغفر لمن سبه، والآخر: لا يغفر لمن سبه وفي هذا كفاية.

فصل

[١٥٧٢] وفي الباب الموفى عشرين من إنجيل لوقا: فلما بلغوا إلى الموضع الذي يدعي الأجرد صلبوه فيه، وصلبوا معه السارقين العابثين عن يمينه وشماله. فقال يسوع: يا أبتاه، اغفر لهم، لأنهم يجهلون ما يصنعونه، ولا يدرون فعلهم.

[1573] **Ebû Muhammed şöyle dedi:** Bu fasılda, hıristiyanlara yönelik iki büyük iğrençlik vardır. Öyle ki bunlar, dinlerinin kirlenmişliği ve üzerinde bulundukları esasların tamamının bozulduğunun beyanı konusunda yeterlidir. Bunların **ilki**, "Size göre Mesih ilâh mıdır, değil midir?" diye sorarız. Eğer cevabı "Evet" ise, "Mesih kime dua etti ve isteğini kim yerine getirdi?" diye onlara sorulur. Böylece eğer Mesih kendisi dışındaki birine dua etmiş ise, bu durumda o başka bir ilâha dua eden bir ilâh olmuş olur. Bu ise şirktir ve ilâhların arasında ayrım yapmaktır. Onlar bunu söyleyemezler.

[1574] Eğer Mesih kendisine dua etmişse, bu da ahmaklıktır. Onun "Sizleri affettim." diyerek hüküm vermesi yeterlidir. Nitekim onlar, Îsâ'nın dilediği kimsenin günahlarını affedebileceğini İncil'de dile getirmektedirler. Îsâ, başka bir ilâha dua ettiğine göre İncillerde ifade edilen bu sıfat nerededir?

[1575] İkinci olarak onlara: Îsâ'nın bu duasına icabet edilmiş midir, yoksa cevap verilmemiş midir? diye sorulur. Eğer onlar, "Îsâ'nın duasına icabet edilmemiştir" derlerse, onlara şöyle deriz: Dua eden, fakat duasına olumlu cevap verilmeyen bir ilâhın içine düştüğü durumdan daha yüzkarası ve daha meşakkatli bir durum yoktur. Buna göre, diğer mahlûkâtın dua edip bazen kabul edilmesi bazen de kabul edilmemesi gibi, Îsâ'nın rab olması bakımından elindeki şey sadece harekete geçirilmiş günahlar ve sınırlarda boş boş gezinmektir.

[1576] Eğer onlar: "Bilakis Îsâ'nın duasına icabet edilmiştir." derlerse, onlara şöyle deriz: Biliniz ki sizler ve seleflerinizin tamamı, Îsâ'yı çarmıha geren yahudilere küfretmede aşırı gitmektesiniz. Nasıl olur da onlar, ilâhlarının affettiği ve kendisini çarmıha germelerindeki suçlarını bağışladığı bir topluluğa küfretmeyi helâl görürler? Sizin, ne kadar dalâlete düştüğünüzü bileceğiniz akıllarınız yok mu? Öyle ki dünyada hiç kimse böyle bir sapıklık içinde değildir. Bilakis bütün sapıklıklar onun aşağısındadır.

[1577] Eğer şöyle denilirse: Sizler, Allah Teâlâ'nın kâfirleri imana davet ettiğini, ancak onların buna icabet etmediklerini söylediğiniz halde burada eleştirdiğiniz husus nedir?

[١٥٧٣] **قال أبو محمد:** في هذا الفصل شنعتان عظيمتان على النصارى كافيتان في وساخة دينهم وبيان فساد كل ما هم عليه جهارًا. أولهما، أن نسألهم فنقول لهم: المسيح إله عندكم أم لا؟ فمن قولهم: نعم. فيقال لهم: إلى من دعا، ورفع طلبته؟ فإن كان دعا غيره، فهو إله يدعو إلها آخر. وهذا شرك وتغاير بين الآلهة. وهم لا يقولون هذا.

[١٥٧٤] وإن كان دعا نفسه: فهذا هوس، إنما حكمه أن يقول: قد غفرت لكم، وهو يصرحون في الأناجيل: بأنه يغفر ذنوب من شاء. فأين كان عن هذه الصفة إذ يدعو إلها غيره؟

[١٥٧٥] والثانية، أن يقال لهم: هل أجيبت دعوته هذه أم لا؟ فإن قالوا: لم تجب دعوته. قلنا: ليس في الخزي أكثر من إله يدعو فلا يستجاب له! ولا في النحس فوق هذا. وعلى هذا فما بيده من الربوبية إلا كذنب ثور، شارد في حدود، كما بيد سائر المخلوقين يدعو فيجاب مرة، ولا يجاب مرة.

[١٥٧٦] وإن قالوا: بل أجيبت دعوته. قلنا لهم: فاعلموا أنكم وأسلافكم كلكم في سبكم اليهود الذين صلبوه ظالمون لهم. وكيف يستحلون سب قوم قد غفر لهم إلههم، وأسقط عنهم الملامة في صلبهم له؟ أما لكم عقول تعرفون بها مقدار ما أنتم عليه من الضلال الذي ليس في العالم أحد على مثله؟ بل كل ضلالة فهي دونه.

[١٥٧٧] فإن قيل: وما أنكرتم من هذا وأنتم تقولون: إن الله تعالى دعا الكفار إلى الإيمان فلم يجيبوه؟

[1578] Şöyle cevap veririz: Evet, onlar isyancıdırlar. Allah Teâlâ, onlarda imanın oluşmasını dilememiştir. Ancak onlara âciz kılma cinsinden bir emir vermiştir. Lütfen bize haber veriniz, sizler bağışlanmaları için kendisine dua edilen kimselersiniz, böylece ona icabet edersiniz ya da ona isyan edersiniz...? Bundan kurtuluş yoktur.

Fasl [Îsâ'nın Peygamber Olduğunun İsbatı]

[1579] Luka İncili'nin sonunda şöyle denilmektedir: Çarmıha gerildikten sonra Îsâ, öğrencilerinden ikisine göründü. Bu iki öğrenci onu tanımadılar. Bunun üzerine Îsâ onlara: Ne tartışıyorsunuz ve niçin hüzünlüsünüz? diye sordu. Bunlardan adı Klobaş [Kleopas] olan O'na, "Yeruşelam'da (Kudüs) bulunup da bu günlerde orada olup bitenleri bilmeyen tek yabancı sen misin?" diye karşılık verdi. Îsâ onlara, "Hangi olup bitenleri?" dedi. Bunun üzerine onlar, "Nâsıralı Yesu (Îsâ) ile ilgili olayları" ona haber verdiler. "O adam [Nâsıralı Îsâ], Tanrı'nın ve bütün halkın önünde gerek söz, gerek eylemde güçlü bir peygamberdi. Başkâhinler O'nu, ölüm cezasına çarptırmak için toplandılar ve onu çarmıha gerdirdiler..." Bu şekilde sözleri devam etti. Îsâ onlara, "Sizi akılsızlar! Peygamberlerin tüm söylediklerine inanmakta kalpleri âciz kalan kimseler! Mesih'in Rabb'ine kavuşması ve bundan sonra da yüceliğine ulaşması için bütün bunlar gerekli değil miydi?" dedi.[727]

[1580] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bunlar, Îsâ'nın Allah katında ve insanların nezdinde bir peygamber olduğunu söyleyen arkadaşlarıdır. Îsâ onların iddialarını işitiyor, ancak bunları reddetmiyordu. Burada onların, "Şüphesiz Şeytan kalp gözlerini köreltti ve bunu bir defa da olsun söylemekten dillerini çevirdi." şeklinde demeleri gerekmez miydi? Bilakis onlar, en kötü yalanı söylediler. Allah bize yeter, o ne güzel vekildir.

Fasl [Mesih'in Rabb'inden Yardım Dilemesi]

[1581] Matta, Markos ve Luka İncillerinde şöyle denilmektedir: Îsâ yakalanmadan önce secdeye kapandı, dua etti ve şöyle dedi: Ey babacığım! Senin yanında her şey mümkündür, bu acıları benden uzaklaştır, Fakat kendi irademi istemiyorum, senin iradeni istiyorum.[728]

[١٥٧٨] قلنا: نعم. فكانوا عصاة. والله تعالى لم يرد كون الإيمان منهم. إنما أمرهم أمر تعجيز. فأخبرونا أنتم من هو المدعو لهم ليغفر لهم فنجيبه أو نعصيه، ولا مخلص من هذا.

فصل

[١٥٧٩] وفي آخر إنجيل لوقا: أنه بعد صلبه تراءى لرجلين من تلاميذه، وهما لا يعرفانه فقال لهما: ما هذا الذي تخوضان فيه، وتحزنان له؟ فقال أحدهما: وهو الذي يسمى كلوباش: أنت وحدك غريب بيرشلام، إذ تجهل ما كان بها هذه الأيام. فقال لهما: وما ذلك؟ فقالا له: من خبر يسوع الناصري الذي كان نبيًا مقتدرًا في أفعاله وكلامه عند الله وعند الناس. وكيف اجتمع قواده القسيسين على قتله وصلبه إلى آخر كلامهما، وأنه قال لهما: يا جهال، ويا من عجزت عن فهم مقالة الأنبياء قلوبهم: أما كان هذا واجبًا أن يلقاه المسيح، وبعد ذلك يبلغ إلى عظمته؟

[١٥٨٠] **قال أبو محمد:** فهؤلاء أصحابه يقولون: إنه كان نبيًا عند الله وعند الناس، وهو يسمع بزعمهم ولا ينكر ذلك. فهلا قالوا فيه هكذا. لقد طمس الشيطان أبصار قلوبهم ولوي ألسنتهم عن أن يقولوا ذلك ولا مرة في الدهر بل يكذبونه أشد التكذيب، وحسبنا الله ونعم الوكيل.

فصل

[١٥٨١] وفي إنجيل متى ومارقش ولوقا: أنه قبل أخذه سجد ودعا وقال: يا أبي، كل شيء عندك ممكن، فاعفني من هذه الكأس لكن لا أسأل إرادتي لكن إرادتك.

[1582] Luka, kendi İncilinde bunlara ilâve olarak şöyle dedi: "Îsâ'ya kendisini teselli eden Tanrı'nın bir meleği göründü. Bunun üzerine Îsâ, teri akıncaya kadar duasını uzattı. Kan damlalarının düştüğü gibi, ter damlaları yere varıncaya kadar ondan döküldü."[729]

[1583] Matta ve Markos İncillerinde şöyle denilmektedir: Îsâ, çarmıha gerilmiş olduğu halde olanca gücüyle "Rabbim, Rabb'im! Niçin beni bıraktın (teslim)." diye bağırdı. Sonra ruhunu teslim etti."[730]

[1584] Ebû Muhammed şöyle dedi: Ey insanlar! Bu bir Tanrı'nın sıfatı mıdır? Tanrı, kendisini teselli eden bir meleğe muhtaç olur mu? Tanrı, ölüm belasını kendisinden uzaklaştırsın diye dua eder mi? Tanrı, öleceğini anladığında durumun zorluğundan dolayı terler mi? Tanrı'nın terk ettiği bir Tanrı olur mu? Bundan daha büyük ahmaklık olur mu?

[1585] Eğer onlar: "Bunların tamamı, Îsâ'nın nâsûtî tabiatıyla alakalı haberlerdir." derlerse, onlara şöyle cevap veririz: Sizler, "Mesih yaptı, Mesih söyledi." şeklinde bütün bunları söylüyorsunuz. Dolayısıyla size göre Mesih'in nâsûtî ve lâhûtî olmak üzere iki tabiatı vardır. Sizden bir grup olan Ya'kûbîler'e[731] göre ise onun bir tabiatı vardır. Sizin tamamınız, "Lâhût, Nâsût ile birleşmiştir." diyorsunuz. Yalan söylediniz ve bütün bunlara siz yol açtınız. Sizler, bütün bunları "Lâhût"a izafe ettiniz. Usulünüze göre, "Mesih'in yarısı şöyle yaptı, Mesih'in yarısı şöyle dedi." demeniz lânetlenmiş bir ahmaklıktır. Buna göre her halükarda yalan söylediniz ve saçmaladınız. Aklı olan kimse için bu kadarı yeterlidir.

Fasl [Başlangıçta Sadece "Söz"ün Var Olduğu]

[1586] İncillerin küfür içeriği bakımından en büyüğü, tenâkuzda en aşırı ve rezillikte en mükemmeli olan Yuhanna İncili'nin başlangıcındaki ilk cümlede şöyle denilmektedir: "Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı. Her şey sözle yaratıldı, o olmadan hiçbir şey yaratılmadı. Öyle ki yaratma ondaki hayattı."[732]

[١٥٨٢] زاد لوقا في إنجيله قال: فتراءى له ملك السيد معزيًا له. فأطال صلاته حتى سال العرق منه، وتساقطت نقط منه كتساقط نقط الدم إذا انسكب في الأرض.

[١٥٨٣] وفي إنجيل متى ومارقش: أنه صاح بأعلى صوته وهو مصلوب: إلهي إلهي، لم اسلمتني ثم فاضت نفسه.

[١٥٨٤] **قال أبو محمد**: فيا للناس؟ أهذه صفة إله؟ وهل يحتاج الإله إلى ملك يعزيه؟ وهل يدعو الإله في أن يصرف عنه كأس المنية وإله يعرق من صعوبة الحال إذا أيقن بالموت، وإله يسلمه إله؟ أفي الحمق شيء يفوق هذا؟

[١٥٨٥] فإن قالوا: إنما هذا كله خبر عن الطبيعة الناسوتية. قلنا لهم: أنتم تقولون في كل هذا: فعل المسيح، وقال المسيح، وللمسيح عندكم طبيعتان: ناسوتية ولاهوتية وعند اليعقوبية منكم طبيعة واحدة، وكلكم تقولون: إن اللاهوت اتحد بالناسوت، وأنتم كذبتم وأنتم طرقتم إلى هذا وأنتم أضفتم كل هذا إلى اللاهوت.وإنما كان الحمق على أصلكم هذا الملعون أن تقولوا: فعل نصف المسيح وقال نصف المسيح. فعلى كل حال فعلى كل حال قد كذبتم وسخفتم. في هذا كفاية لمن عقل.

فصل

[١٥٨٦] وفي أول إنجيل يوحنا، وهو أعظم الأناجيل كفرًا وأشدها تناقضًا وأتمها رعونة. فأول كلمة فيه: في البدء كانت الكلمة والكلمة كانت عند الله والله كان الكلمة بها خلقت الأشياء ومن دونها لم يخلق شيء فالذي خلق فهو حياة فيها.

[1587] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu lânetli sözden ve onu söyleyenden daha büyük saçmalık ve tenâkuz duyulmuş mudur? Söz, nasıl Tanrı oluyor ve Tanrı'nın yanında oluyor? O zaman Allah, onun yanında olmuş olur. Sonra "Sözle yaratılan kendisindeki hayattır (yaşamdır)." sözüne gelince, bu ifadeye göre Tanrı'nın hayatı yaratılmıştır. Dolayısıyla Kutsal Ruh, bu adamın (Yuhanna) sözüne göre, yaratılmıştır. Çünkü Kutsal Ruh, onların tamamına göre, Tanrı'nın hayatıdır. Dolayısıyla bu görüş, hıristiyanların görüşünün tamamına aykırıdır. Çünkü sözün içinde var olan hayat/yaşam, -Yuhanna'nın sözünün metnine göre- yaratılmıştır. Yine Yuhanna'nın sözüne göre Allah Teâlâ kelimedir/sözdür. İşte bu, hıristiyanların dinini kısa yoldan yıkmıştır.

[1588] Sonra bütün bunlardan daha rezil olanı şudur ki sözün hayatı yaratılmış olunca ve söz de Tanrı olunca, bu durumda Tanrı kendisinde yaratılmış olan arazların taşıyıcısı olmuş olur. Hayret ki ne hayret!

[1589] Bu fasıldan sonra -inşallah açıklayacağımız üzere- "Kelime, Tanrı'dır" sözüyle birlikte kelime/söz, beşer (insan) olmuştur. Böylece bu aptal Yuhanna'nın sözünün metnine göre Tanrı beşerdir. Allah'ın dâimî lânetleri onun üzerine olsun.

Fasl

[1590] Bundan sonra Mesih'i zikreder ve o şöyle der: "Şüphesiz o dünyadaydı, dünya O'nun aracılığıyla yaratıldı, ama dünya ehli O'nu tanımadı."[733]

[1591] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, zırva bir ahmaklıktan kaynaklanmaktadır. Nasıl olur da "O dünyadaydı, dünya O'nun aracılığıyla var oldu." denilir? Şayet o, dedikleri gibi bir Tanrı ise, dünyayı o yaratmıştır, dünya ile birlikte var olması mümkün değildir. Eğer dünya O'nun aracılığıyla var olduysa bu durumda onun kendisi dünyayı yaratmamıştır. Böylece o, ne bir ilâhtır ne de bir yaratıcıdır. Ancak o, dünyanın kendisi aracılığıyla var olduğu aletlerden (vasıtalardan) bir tanesidir. Biz, Allah Teâlâ'yı, bir alet vasıtasıyla yaratmış olmaktan tenzih ederiz. Sözünde tenâkuzun olmadığı ve haberlerinde de tearuzun bulunmadığı sadık Elçisi'ne hitap ettiği vahyinde Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Bir şeyi dilediği zaman, O'nun emri o şeye ancak "Ol!" demektir. O da hemen oluverir."*[734]

[١٥٨٧] **قال أبو محمد**: فهل سمع بأعظم سخفًا وأتم تناقضًا من هذا الكلام؟ كيف تكون الكلمة هي الله؟ وتكون عند الله؟ فالله إذا كان عند نفسه. ثم قوله: إن الذي خلق بالكلمة هو حياة فيها. فعلى هذا حياة الله مخلوقة فروح القدس على نص كلام هذا الرجل مخلوق لأن روح القدس عند جميعهم هو حياة الله. وهذا خلاف قول جميع النصارى لأن الحياة التي في الكلمة مخلوقة بنص كلام يوحنا. والله بنص كلام يوحنا هو الكلمة، وهذا هدم لملة النصارى من قرب.

[١٥٨٨] ثم أطم من هذا كله إذ كانت حياة الكلمة مخلوقة، والكلمة هي الله. فالله هو حامل لأعراض مخلوقة فيه، فاعجبوا ثم اعجبوا.

[١٥٨٩] وبعد هذا الفصل على ما نورد إن شاء الله تعالى والكلمة كانت بشرًا مع قوله الكلمة هي الله. فالله بشر على نص كلام هذا النذل يوحنا عليه من الله اللعائن المتواترة.

فصل

[١٥٩٠] وبعد ذلك ذكر المسيح فقال: فإنه كان في الدنيا وبه خلقت الدنيا ولم يعرفه أهل الدنيا.

[١٥٩١] **قال أبو محمد**: هذا من الحمق المزور، كيف يكون في الدنيا. وبه خلقت الدنيا. لئن كان إلها كما يقولون فهو خلق الدنيا ولا يجوز أن تخلق به. وإن كان إنما به خلقت الدنيا ولم يخلقها هو: فليس هو إلهًا ولا خالقها وإنما هو آلة من الآلات خلقت الدنيا بها. وحاشا لله أن يخلق بآلة لكن كما قال في وحيه الناطق إلى رسوله الصادق الذي لا يتناقض كلامه ولا يتعارض أخباره ﴿إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُن فَيَكُونُ﴾

[1592] Onların iddiasına göre Mesih'e izafe edilen "Ben yaratırım, Babam yaratır, Babamın yaptığı gibi yapmazsam beni tasdik etmeyin." şeklindeki yalanlar ile, "Dünya O'nun vasıtasıyla yaratıldı." şeklindeki buradaki sözü nasıl cemedilebilir? Bir peygamberin böylesi bir yalanı ve ahmaklığı dile getirmesinden yüce Allah'ı tenzih ederiz.

[1593] O zaman iki farklı ilâh olmuş olur; biri diğerinden ayrı olan ve bunlardan her biri diğerinin yaratması gibi yaratan iki farklı ilâh var olur. Sonra bir defasında yaratan bir ilâhtır, bir başka defasında o dünyanın kendisi vasıtasıyla yaratıldığı bir ilâhtır. Dikkat ediniz bu apaçık bir dalâlet ve pis kokulu bir vehimdir.

Fasl [Hıristiyanların Tanrı'nın Oğulları Oldukları İddiası]

[1594] Bundan sonra Yuhanna şöyle der: "Halkından onu kabul edenlere ve onun adıyla iman edenlere o, Tanrı'nın çocukları olma gücünü verdi. Onun ismiyle iman edenler, ne kandan, ne bedenin isteğinden, ne de insanın isteğinden doğdular; fakat onlar Tanrı'dan doğdular. Böylece söz, ete-kemiğe büründü ve insan oldu ve dünyada iskân etti. Biz de sözün yüceliğini, Tanrı'nın çocuğunun yüceliği gibi gördük."[735]

[1595] Ebû Muhammed şöyle dedi: Küfür bakımından bu fasılda öyle bir şey vardır ki şayet bununla dağlar tehdit edilse idi elbette inkâr edemezlerdi. Allah'tan afiyet diliyoruz.

[1596] Ey insanlar! "Mesih'e iman edenler, işte onlar Tanrı'nın çocuklarıdır." şeklinde bu ahmağın sözünü düşününüz! Böylece hıristiyanların tamamı o zaman Tanrı'nın çocuklarıdır. Öyle ise hangi özelliği sebebiyle Mesih onlardan üstündür? Zira Mesih de Tanrı'nın oğludur, onlar da Tanrı'nın oğullarıdır.

[1597] Sonra dinlerini taklit ettikleri bu sefillerle alay eden ve onları hafife alan bu adamın "Mesih'e iman edenler, ne kandan, ne bedenin isteğinden, ne de insanın isteğinden doğdular; fakat onlar Tanrı'dan doğdular." şeklindeki sözüne bakınız! Yuhanna'nın, Sîzay [Zebedi] ve karısından (yani babası ve annesinden) dünyaya gelmesi bu şekilde mi olmuştur? Bu ancak bâtıl ve yalanda aşırı gitmektir.

[١٥٩٢] وأين يجتمع قوله هاهنا إن به خلقت الدنيا مع الكذب الذي يضيفونه إلى المسيح من أنه قال بزعمهم: أنا أخلق وأبي يخلق وإن لم أعمل كما يعمل أبي فلا تصدقوني. حاشا لله من أن يقول نبي هذا الكذب، وهذا الحمق

[١٥٩٣] إذا كان يكونان إلهين متغايرين اثنين كل واحد منهما غير الآخر، وكل واحد منهما يخلق كما يخلق الآخر. ثم مرة هو إله يخلق ومرة آلة يخلق بها. ألا هذا هو الضلال المبين، والخيال المنتن.

فصل [ادعاء النصارى جميعًا أنهم أبناء الله]

[١٥٩٤] وبعد ذلك قال: فمن تقبله منهم وآمن باسمه أعطاهم سلطانًا أن يكونوا أولاد الله، أولئك المؤمنون باسمه الذين لم يتوالدوا من دم ولا من شهوة اللحم ولا باه رجل لكن توالدوا من الله فالتحمت الكلمة والكلمة كانت بشرًا وسكنت فيها ورأينا عظمتها كعظمة ولد الله.

[١٥٩٥] **قال أبو محمد**: وفي هذا الفصل من الكفر ما لو انهدمت الجبال منه لكان غير نكير. نسأل الله العافية.

[١٥٩٦] أيها الناس: فتأملوا قول هذا النذل، إن المؤمنين بالمسيح هم أولاد الله، فالنصارى إذا كلهم أولاد الله، فأي ميزة للمسيح عليهم. إذ هو ولد الله وهم أولاد الله.

[١٥٩٧] ثم انظروا لقول هذا المستخف المستهزئ بالسفلة الذين قلدوا دينهم مثله: إن المؤمنين بالمسيح لم يتوالدوا من دم ولا من شهوة لحم ولا باه رجل لكن توالدوا من الله هكذا هم. أهكذا فكيف تولد يوحنا من سبذاي وامرأته؟ الأ حياء من عظيم المجاهرة بالباطل والكذب؟

[1598] Eğer onlar: "Bu bir mecazdır" derlerse, biz de onlara "Ne konusunda mecaz?" diye sorarız. Bilakis bu, katıksız, saçma ve iğrenç bir yalandır. Bizzat bu, sizin Mesih hakkında söylediğiniz şeydir. Dolayısıyla bu iki söz arasında ne fark vardır? Belki bu da mecazdır, tıpkı onun mecaz olduğu gibi. Bunlardan daha ahmak ve daha yüzsüz birilerini görmedik.

[1599] Sonra, "Söz, ete-kemiğe büründü ve bizim aramızda iskan etti." şeklindeki sözüne bakınız! Söz nasıl et olur? Nitekim Yuhanna, "Söz Tanrı'dır" demişti. O zaman Tanrı "et ve kan" olmuş ve bu pisliklerin arasında iskan etmiştir. Allah bize yeter o ne güzel vekildir.

Fasl [Tanrı'nın Görülemeyeceği]

[1600] Bunun sonrasında Yuhanna şöyle demiştir: "Babasının bağrında olan oğlun anlattığı şeyler hariç, Tanrı'yı hiç kimse görmemiştir."[736]

[1601] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu da başka bir tuhaflıktır. Az önce Yuhanna "Söz Tanrı'dır ve söz ete-kemiğe bürünmüş, et ve kan olmuş ve insanların arasında iskan etmiştir."[737] demişti. Böylece onların sözüne göre Tanrı "Ete kemiğe bürünmüş ve insanların arasında iskan etmiştir." Dolayısıyla nasıl olur da hiç kimse onu görememiştir?

[1602] Sonra Yuhanna'nın "Ancak babasının bağrında olan biricik oğlun anlattığı şeyler hariç... "[738] şeklindeki sözüne gelince, bu sözden "Oğul, Baba'dan farklıdır. Çünkü Tanrı'nın kendi kucağında olması muhal ve imkânsız şeylerdendir." sonucunun çıkarılması zorunludur. Böylece onların İncillerinin ifadesine göre zorunlu olarak Oğul Baba'nın dışındadır ve ondan ayrıdır. Ancak onlar bu görüş üzerinde sabit durmuyorlar. Bilakis onlara göre baba ve oğul bazen birdir (aynı şeydir). Bunların tamamı onların İncillerinde kayıtlıdır. İncillerindeki hükümlerin tamamı diğerlerini yalanlamaktadır. Bunların tamamı hiç şüphesiz yalandır. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

[١٥٩٨] فإن قالوا: هذا مجاز. قلنا: مجاز في ماذا؟ بل هو الكذب البحت البارد والحمق، وهذا نفسه قلتم عن المسيح. فما الفرق بين القولين؟ ولعل ذلك أيضًا مجاز كما هو مجاز ما رأينا قط أحمق من هؤلاء ولا أوقح من خدودهم.

[١٥٩٩] ثم أعجبوا لقوله: فالتحمت الكلمة وسكنت فيها. فكيف تصير الكلمة لحمًا. وقد قال: إنها هي الله فالله إذا صار لحمًا ودمًا وسكن في أولئك الأقذار، وحسبنا الله ونعم الوكيل.

فصل

[١٦٠٠] ثم قال إثر هذا: إن الله لم يره أحد قط ما عدا ما وصف عنه الولد الذي هو في حجر أبيه.

[١٦٠١] **قال أبو محمد**: هذا عجب آخر، قد قال آنفًا: إن الكلمة هي الله، وأنها التحمت، وصارت لحمًا ودمًا، وسكنت فيهم، فالله عز وجل على قولهم: صار لحما وسكن فيهم. فكيف لم يره أحد؟

[١٦٠٢] ثم قوله: إلا ما وصف عنه الولد الفرد الذي هو في حجر أبيه. فوجب من هذا: أن الولد هو غير الأب لأن من المحال الممتنع أن يكون الله في حجر نفسه. فصح ضرورة أن الابن عندهم على نصوص الأناجيل هو غير الأب، وهم لا يثبتون على هذا بل مرة هو والأب عندهم شيء واحد. وكل هذا منصوص في أناجيلهم وكل قضية منها تكذب الأخرى فكلها كذب بلا شك، ونعوذ بالله من الضلال.

Fasl [Yahyâ'nın Mesih Olmadığı]

[1603] Yuhanna İncili'nin ilk bölümünde, Yahyâ b. Zekeriyyâ'nın (a.s.) şahadetini zikrettiği yerde, yahudiler onun kimliğini açıklamak üzere Berşelam'dan (Kudüs) kahinler ve Levilileri ona göndermişlerdi. Bunun üzerine Yahyâ açıkça konuştu, inkâr etmedi ve onlara şöyle dedi: "Ben Mesih değilim." Onlar: "Öyleyse sen İlyâs mısın?" diye sordular. O da, "Değilim" dedi. Onlar: "Sen nebî (peygamber) misin?" diye sorunca o da "Hayır." cevabını verdi.[739]

[1604] Ebû Muhammed şöyle dedi: Daha önce açıkladığımız üzere Mesih'in Matta ve Markos İncillerinde "Peygamberliğin ve kitapların tamamı Yahyâ'da sona erecektir."[740] sözüyle birlikte, yine Îsâ'nın "O, nebîden daha büyüktür."[741] sözüyle birlikte bu nasıl olur? Bir yerde Yahyâ'nın nebî olduğu ve bütün peygamberliğin onda sona ereceği söylenirken başka bir yerde onun nebîden daha üstün olduğu söylenmekte; başka bir defasında da Yahyâ kendisi için nebî olmadığını söylemektedir. Dolayısıyla bu sözlerden birinin zorunlu olarak yalan olması kaçınılmazdır. Biz, Mesih'in ve Yahyâ'nın (a.s.) yalan söylemesinden Allah'ı tenzih ederiz. Fakat bu iki alçak; vergi memuru Matta ve aylak/başıboş Yuhanna -Allah'a yemin olsun ki- yalan söylemişlerdir.

Fasl [Hıristiyanların Mesih'i Tasvir Etmeleri]

[1605] Bu bölümden sonra Yuhanna şöyle dedi: "Ertesi gün Yahyâ, Îsâ'nın kendisine doğru geldiğini görünce şöyle dedi: "İşte Tanrı Kuzusu!"[742]

[1606] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bu başka bir felakettir. Îsâ, "Kelime, Tanrı, Tanrı'nın Oğlu, Yaratılan İlâh" diye isimlendirilirken şimdi de "Tanrı Kuzusu" oldu. Biz, yaratma ve mülk edinme yolu hariç, kendisine "kuzu" ifadesinin izafe edilmesinden Allah'ı tenzih ederiz.

[1607] Şüphesiz "kuzu" ifadesi onu yemek ya da kesmek için edinen ya da büyüyüp koyun olsun diye yetiştiren veya onunla oynasın ve kına ile onu boyasın diye bir çocuğa satın alan kimseye izafe edilebilir. Aziz ve celil olan Allah bütün bunlardan münezzehtir. Böylece İncillerin, hafife alan başıboş kimselerin işi olduğu anlaşılmış oldu. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

فصل

[١٦٠٣] وفي الباب الأول من إنجيل يوحنا إذ ذكر شهادة يحيى بن زكريا عليهما السلام إذ بعث إليه اليهود من يرشلام الكهنة واللاويين، وكاشفوه عن نفسه. فأقر ولم يجحد وقال لهم: لست أنا المسيح. قالوا: أتراك إلياس؟ قال: لا. قالوا: أفأنت نبي؟ قال: لا.

[١٦٠٤] **قال أبو محمد**: كيف يكون هذا مع قول المسيح في إنجيل متى ومارقش: كما أوردنا قبل: إن كل نبوة وكل كتاب فمنتهاها إلى يحيى. وقوله فيه: إنه أكثر من نبي، فمرة هو نبي وانتهت إليه كل نبوة، ومرة هو أكثر من نبي. ومرة يقول هو عن نفسه إنه ليس نبيًا. فلا بد ضرورة من الكذب في إحدى هذه الأقوال. وحاشا لله أن يكذب المسيح ويحيى عليهما السلام لكن كذب والله النذلان متى الشرطي ويوحنا العيار.

فصل [أوصاف النصارى للمسيح]

[١٦٠٥] وبعده في الباب نفسه قال: ويومًا آخر رأى يحيى المسيح مقبلاً إليه فقال: هذا خروف الله.

[١٦٠٦] **قال أبو محمد**: هذه طامة أخرى. بينما كان كلمة الله، وابن الله، وإلهًا يخلق صار خروف الله وحاش لله أن يضاف إليه خروف إلا على سبيل الخلق والملك.

[١٦٠٧] إنما يضاف الخروف إلى من يتخذه للأكل أو الذبح أو لمن يربيه للعجلة أو لصبي يلعب به ويصبغه بالحناء. وتعالى الله عز وجل عن كل هذا. فصح أنها من عمل عيار مستخف، ونعوذ بالله من الضلال.

Fasl [Îsâ'nın Tanrı'nın Oğlu Olduğu İddiası]

[1608] Aynı bölümde, birkaç satır sonrasında Yahyâ b. Zekeriyyâ, Îsâ hakkında "Şahitlik ederim ki bu Tanrı'nın oğludur." demiştir.[743]

[1609] Ebû Muhammed şöyle dedi: "Ben, nefsim, bedenim ve aklımla Allah'a tam olarak şahitlik ederim ki bu yalanı, lânetli Yuhanna Allah Elçisi'ne ve O'nun Elçisi'nin oğluna yani Yahyâ b. Zekeriyyâ'ya (a.s.) söyletmiştir. Şüphesiz Allah, çocuk sahibi olmaktan yücedir.

[1610] Onların Yahyâ'nın (a.s.) Mesih hakkında "Bu Tanrı kuzusudur, bu Tanrı'nın oğludur." şeklinde söylediğini ona nispet etmeleri şaşılacak bir şeydir. Şüphesiz kuzu, koç ile koyunun yavrusudur. Ey Allahım bu iğrenç kimselere lânet et! Yüce Allah'ı ve elçilerini (a.s.) hafife almaları bakımından hıristiyanlardan bunun daha büyüğünü işitmemiştik.

Fasl [Tanrı'nın Yetkilerini Oğul'a Verdiği İddiası]

[1611] Yuhanna İncili'nin üçüncü bölümünde Yahyâ (a.s.) Mesih hakkında şöyle der: "Baba, oğlundan razı oldu ve varlıkların tamamını ona verdi."[744]

[1612] Yine Yuhanna İncili'nin beşinci bölümünde şöyle denilmektedir: "Bundan dolayı yahudiler onun öldürülmesini istiyorlardı. Çünkü o yalnız Sebt günü düzenini bozmakla kalmamış, Tanrı'nın kendi Babası olduğunu söyleyerek kendisini Tanrı'ya eşit kılmıştır."[745] Bundan biraz sonra Mesih şöyle der: "Baba nasıl ölüleri diriltip onlara yaşam veriyorsa, Oğul da dilediği kimselere öylece yaşam verir. Baba kimseyi yargılamaz, çünkü O yargılama işini Oğul'a vermiştir."[746]

[1613] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu felaket, daha öncekilerin tamamını unutturdu. -Güç ve kudret sadece Allah'ındır- Bir kimse: "Allah hüküm vermeyi bıraktı, dolayısıyla hiç kimseye hüküm vermiyor. Çünkü o, hükmü ve varlığın tamamını oğluna bıraktı." şeklinde bu iğrenç, fahiş küfrü lisanıyla nasıl dile getirebilir? Biz, böyle bir şeyden Allah'ı tenzih ederiz. Biz, bunu, yaşlandıklarında ve zafiyete düştüklerinde kralların yaptığını biliriz. Onlar sadece kendi rahatlarını ve mutluluklarını düşünürler, kendileri ve çocuklarından sonra problem çıkmaması için işlerin yolunda gitmesini arzu ederler. İşte o zaman bu krallar, görünüşte yönetimi çocuklarına teslim ederler, ancak işin içyüzü böyle değildir.

فصل

[١٦٠٨] وبعده بيسير في الباب نفسه أن يحيى بن زكريا قال عن عيسى: شهدت بأن هذا سليل الله.

[١٦٠٩] **قال أبو محمد:** شهدت أنا، ونفسي وعقلي وجسدي بشهادة الله التامة أن هذه كذبة كذبها اللعين يوحنا على رسول الله صلى الله عليه وسلم وابن رسوله يحيى بن زكريا عليهما السلام، وأن الله تعالى وجل عن أن يكون له سليل.

[١٦١٠] وأعجب شيء نسبتهم إلى يحيى عليه السلام أنه قال في المسيح: هذا خروف الله هذا سليل الله وإنما الخروف سليل النعجة والكبش. اللهم العن هؤلاء الأنتان فما سمعنا بأعظم استخفافًا بالله تعالى وبرسله عليهم السلام منهم.

فصل [ادعاء النصارى أن المسيح تسلم مقاليد الكون]

[١٦١١] وفي الباب الثالث من إنجيل يوحنا أن يحيى عليه السلام قال عن المسيح: قد رضي الأب عن الولد وبرىء إليه بجميع الأشياء.

[١٦١٢] وفي الباب الخامس من إنجيل يوحنا أيضا: ولهذا كانت اليهود تريد قتله لأنه ليس كان يفسخ عليهم سنة السبت فقط. لكنه كان يدعي الله أبًا ويسوي نفسه به. وبعده بيسير: أن المسيح قال: كما يحيي الأب الموتى ويقيمهم كذلك يحيي الابن من وافقه وما يحكم الأب على أحد لأنه يرد الحكم إلى سليله.

[١٦١٣] **قال أبو محمد:** هذه الطامة أنست كل طامة سلفت ولا حول ولا قوة إلا بالله .كيف ينطق لسان أحد بهذا الكفر الفاحش الفظيع من أن الله تعالى قد اعتزل الحكم فلا يحكم على أحد لأنه بريء بالحكم وبجميع الأشياء إلى ولده حاش لله من هذا إنما عهدنا هذا من فعل الملوك. إذا شاخوا وضعفوا وأرادوا الانفراد براحاتهم، ولذاتهم وترتيب الأمر لأولادهم لئلا ينازعهم الأمر بعدهم غيرهم. فحينئذ يسلمون الأمر إليهم في الظاهر. وأما في الباطن فلا.

[1614] Bu küfürdür. Bu kâfir Yuhanna'yı -Allah ona lânet etsin- duyuncaya kadar, bir kimsenin bunları konuşabileceğini düşünmemiştik. Üzerimizdeki nimetin büyüklüğünden dolayı Allah'a hamd olsun.

Fasl

[1615] Yuhanna İncili'nin beşinci bölümünde bu ifadelerden biraz sonra Mesih şöyle der: "Baba, kendisinde hayat olduğu gibi, aynı şekilde Oğluna da kendisinde hayat olma özelliğini verdi. O'na güç ve yargılama yetkisini de verdi. Güç ve hayat Baba'da olduğu gibi Oğul'da da vardı. Çünkü O İnsanoğlu'dur."[747]

[1616] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu hastalık ve noksanlıktan (el-'illet) daha aptalca bir şey duyulmuş mudur? Zira Yuhanna, bundan dolayı Mesih'in İnsanoğlu olduğunu bildirmiş ve Mesih'in kendisini Tanrı'ya eşit kılmıştır. Halbuki bunların tamamı kaçınılmaz bir şekilde Mesih'in Tanrı'dan farklı olmasını gerektirir. Çünkü mülkü veren kimse, şüphesiz verilenin dışındadır.

Fasl [Îsâ, Tanrı'nın Emrinde Olduğunu Açıklıyor]

[1617] Aynı bölümde birkaç satır sonra Mesih şöyle der: "Ben kendiliğimden herhangi bir şey yapmaya güç yetiremem. Fakat duyduklarımla yargılarım ve benim yargım adildir. Çünkü hedefim, kendi istediğimi değil beni gönderen Baba'mın istediğini gerçekleştirmektir. Eğer kendi lehime tanıklık edersem, tanıklığım geçerli olmaz. Fakat benim için tanıklık eden başka biri vardır. "[748]

[1618] Yuhanna İncili'nin altıncı bölümünde de Mesih şöyle der: "Ben, kendi isteğimi değil, beni gönderen Baba'mın isteğini yerine getirmek için göklerden indim."[749]

[1619] Yuhanna İncili'nin yedinci bölümünde ise Mesih onlara şöyle der: "Benim ilmim (öğretim) bana ait değil, ama beni gönderene aittir."[750]

[1620] Yine Yuhanna İncili'nin on birinci bölümünde Mesih onlara şöyle der: "Beni sevseydiniz, Baba'ya gideceğim için sevinirdiniz. Çünkü Baba benden büyüktür/üstündür."[751]

[١٦١٤] هذا كفر ما قدرنا أحدًا ينطق به لسانه حتى سمعناه من قبل هذا الكافر يوحنا، لعنه الله، والحمد لله على عظيم نعمته علينا كثيرًا.

فصل

[١٦١٥] وبعده بيسير في الباب الخامس من إنجيل يوحنا: أن المسيح قال: فكما احتوى الأب الحياة في ذاته كذلك ملك ولده الاحتواء على الحياة في ذاته، وأعطاه سلطانًا، وملكه الحكومة والسلطان والحياة كما هي للأب لأنه ابن الإنسان.

[١٦١٦] **قال أبو محمد**: فهل سمع قط بأسخف من هذه العلة إذ أخبر أن من أجل أن المسيح هو ابن الإنسان ساواه الله بنفسه وهذا كله يوجب أنه غير الله ولا بد لأن المعطي المملك هو غير المعطي المملك، بلا شك.

فصل

[١٦١٧] وبعده بيسير في الباب نفسه: أن المسيح قال: ولا أقوي أن أفعل من ذاتي شيئًا لكن أحكم بما أسمع وحكمي عدل لأني لست أنفذ إرادتي إلا إرادة أبي الذي بعثني فإن كنت أشهد لنفسي فإن شهادتي غير مقبولة ولكن غيري يشهد لي.

[١٦١٨] وفي الباب السادس من إنجيل يوحنا أيضًا أن المسيح قال: إنما نزلت من السماء لأتم إرادة أبي الذي بعثني لا إرادتي.

[١٦١٩] وفي الباب السابع من إنجيل يوحنا أنه قال المسيح: ليس علمي لي لكن للذي بعثني.

[١٦٢٠] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل يوحنا أيضًا: أن المسيح قال لهم: لو أجبتموني لعرجتم بمسيري إلى الأب لأن الأب أكبر مني.

[1621] Ebû Muhammed şöyle dedi: Kullukta ve hakka itaat etmede Allah Teâlâ için bundan daha büyük bir şey var mıdır? Bu sözlerle, birkaç satır öncesindeki “Mesih, Tanrı’ya denktir; Tanrı bundan sonra hiç kimseye hüküm vermeyecektir, fakat hükmün tamamını oğluna bırakmıştır...”[752] şeklindeki sözleri nasıl cem ederler? Bu saçma tenâkuzları düşünen kimse için bir ibret yok mudur?

[1622] Diğer bir tuhaflık da Mesih’in “Eğer kendi lehime ben tanıklık edersem, tanıklığım geçerli olmaz.” [753] şeklindeki sözüdür. Sonra Yuhanna İncili’nin yedinci bölümünün sonunda Mesih şöyle der: “Eğer kendi lehime ben tanıklık edersem, benim tanıklığım gerçektir/hakikattir.”[754] Dolayısıyla bu çelişkiye hayret edilir!

[1623] Aynı şekilde Yuhanna İncili’nin on altıncı bölümünde; “Îsâ’nın öğrencilerinden bir grup, bu karışık sözleri duyduklarında irtidat ettiler ve ondan uzaklaştılar.”[755] denilmektedir. Nitekim biz, inşallah bu bölümden sonra bunları açıklayacağız.

Fasl [Mesih’in Mûcizeleri Hakkında]

[1624] Yuhanna İncili’nin altıncı bölümünde şöyle denilmektedir: Beş ekmek ve iki balıkla beş bin kişiyi doyurduktan sonra onlardan artan ekmekler on iki sepeti doldurmuştu. Halk, (Îsâ’nın yaptığı mûcizeyi görünce), “Bu peygamber gerçektir.” dediler.”[756] Ne kadar harika! Bir kere dahi olsa, bu sözün bir benzerini burada demediler mi?

Fasl [Öğrenciler Mesih’ten Uzaklaşıyor]

[1625] Sonra adı geçen altıncı bölümde Yuhanna genelinin anlaşılmadığı pek çok söz dile getirdikten sonra Mesih’in onlara şöyle dediğini belirtir: “Evet size söylüyorum, şayet sizler İnsanoğlu’nun etini yemezseniz ve kanını içmezseniz, içinizdeki dâimî hayata ulaşamazsınız. Her kim benim etimi yer ve kanımı içerse, dâimî hayata ulaşır. Ben onu kıyamet günü diriltirim. Çünkü bedenim gerçek yiyecek, kanım gerçek içecektir. Bedenimi yiyip kanımı içen bende yaşar, ben de onda.”[757] Sonra Yuhanna, öğrencilerden bir grubun “Bu, zor ve zahmetli bir sözdür.”[758] dediğini, bundan dolayı da onlardan bir grubun irtidat ettiğini (Îsâ’nın dininden döndüğünü) ve Mesih’ten uzaklaştığını bildirmiştir.[759]

[١٦٢١] **قال أبو محمد**: فهل في العبودية والتذلل بالحق لله تعالى أكثر من هذا؟ وكيف يجتمع هذ الكلام مع الذي قبله بأسطار من من أنه مساو لله، وأن الله لا يحكم بعد على أحد لكن تبرأ بالحكم كله إلى ولده. أما في هذه المناقضات السخيفة عبرة لمن اعتبر.

[١٦٢٢] ثم عجب آخر قوله هاهنا: إن كنت أشهد لنفسي فشهادتي غير مقبولة. ثم قال في آخر الباب السابع من إنجيل يوحنا: إن كنت أشهد لنفسي فشهادتي حق. فاعجبوا لهذا الاختلاط.

[١٦٢٣] وهكذا ذكر في الباب السادس من إنجيل يوحنا: أن جماعة من تلاميذه لما سمعوا هذه الأقوال المختلطة ارتدوا وفارقوه كما نذكر بعد هذا إن شاء الله تعالى.

فصل [من معجزات المسيح عميه السلام]

[١٦٢٤] وفي الباب السادس من إنجيل يوحنا: أنه لما أطعم الخمسة آلاف إنسان من خمس خبزات وحوتين فضل من شبعهم اثنتا عشرة سلة من خبز. قالت الجماعة: هذا النبي حقًا. فيا للعجب: هلا قالوا فيه مثل هذا القول ولو مرة واحدة.

فصل

[١٦٢٥] ثم ذكر في الباب السادس المذكور أنه أتى بكلام كثير لا يعقل من جملته أنه قال لهم: آمين، أقول لكم لئن لم تأكلوا لحم ابن الإنسان، وتشربوا دمه لن تنالوا الحياة الدائمة فيكم، فمن أكل لحمي وشرب دمي ينال الحياة الدائمة، وأنا أقيمه يوم القيامة، فلحمي هو طعام صادق، ودمي شراب صادق، فمن أكل لحمي وشرب دمي كان في وكنت فيه. ثم ذكر يوحنا أنه قال جماعة من التلاميذ: هذا كلام شاق، ومن أجل ذلك ارتد جماعة من التلاميذ، وذهبوا عنه.

[1626] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu söz, ancak aklı karışık olan bir kimsenin söyleyebileceği tam bir vesvesedir. Muhakkak ki Allah, Elçisi'ni bundan korumuştur.

Fasl [Îsâ, Mûcizelerini Gizliyor]

[1627] Yuhanna İncili'nin yedinci bölümünde kardeşleri Yesu'ya [Îsâ] şöyle derler: "Yahuza [yahudiye] beldesine git, yaptığın mûcizeleri öğrencilerin görsünler diye buradan ayrılıp git. Zira kendini açıkça tanıtmak isteyen bir kimse yaptıklarını gizlemez. Madem ki sen bunu istiyorsun, kendini dünyaya göster!" Kardeşleri bile O'na iman etmiyorlardı.[760]

[1628] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu sözde, -gördüğünüz üzere- Îsâ'nın kendi mûcizelerini gizlediği bilgisi vardır.

Fasl [Îsâ, Zinâkâr Kadını Serbest Bırakır]

[1629] Yuhanna İncili'nin yedinci bölümünde Mesih'e zinâ etmiş bir kadın getirilir. Ancak o, bu kadına herhangi bir şey yapılmasını uygun görmez ve onu serbest bırakır.[761]

[1630] Ebû Muhammed şöyle dedi: Halbuki onlar (din adamları ve Ferîsîler), buna (zinâya) karşıdırlar. Onlar, (bu şekilde davranmak suretiyle) Mesih'i zor duruma düşürmek ve onu suçlamak istiyorlardı. Ya da kendi aleyhlerine zulüm ve haksızlıkla tanıklık ettiler.

Fasl [Îsâ'nın Tanrı'yla Birlikte Yargılayacağı İddiası]

[1631] Yuhanna İncili'nin yedinci bölümünün sonunda Mesih onlara şöyle der: "Ben kimseyi yargılamam. Ama yargılasam bile benim yargım adaletlidir. Çünkü ben yalnız değilim, ben ve beni gönderen Baba, birlikte yargılarız. Tevratınızda (Yasanızda) da 'İki erkeğin tanıklığı geçerlidir' diye yazılmıştır. Nitekim ben kendime şahitlik ediyorum [bu birincisi], bir de beni gönderen (Babam) benim için şahitlik ediyor [bu da ikincisi]."[762]

[1632] Ebû Muhammed şöyle dedi: Nasıl olur böyle bir şey! Bu fasılla, Yuhanna İncili'nin üçüncü bölümünde "Allah Teâlâ'nın bundan böyle hiç kimseyi yargılamayacağı, çünkü yargılamayı oğlu Mesih'e bıraktığını"[763] ortaya koyduğumuz fasıl nasıl bir araya getirilebilir?

[١٦٢٦] **قال أبو محمد:** وهذا الكلام وسواس صحيح لا يقوله إلا مختلط، وقد أعاذ الله نبيه منه.

فصل

[١٦٢٧] وفي الباب السابع من إنجيل يوحنا: أن إخوة يسوع قالوا: اذهب إلى بلد يهوذا، واخرج من هاهنا تلاميذك عجايبك التي تطلع، فليس يختفي أحد بفعل يريد أن يطلع عليه. فإذا كنت تريد لتعاين هذا فأطلع علي نفسك أهل الدنيا وكان إخوته لا يؤمنون به.

[١٦٢٨] **قال أبو محمد:** ففي هذا أنه كان يختفي بمعجزاته كما ترى.

فصل

[١٦٢٩] وفي الباب السابع من إنجيل يوحنا: أنه أتى إلى المسيح بامرأة قد زنت، فلم يوجب عليها شيئًا وأطلقها.

[١٦٣٠] **قال أبو محمد:** وهم على خلاف هذا فقد زوروا المسيح وجوروه أو فليشهدوا على أنفسهم بالجور والظلم.

فصل

[١٦٣١] وفي آخر الباب السابع من إنجيل يوحنا أن المسيح قال: أنا لا أحكم على أحد وإن حكمت فحكمي عدل لأني لست وحيدًا ولكني أنا وأبي الذي بعثني. وقيل في توراتكم: أن شهادة رجلين مقبولة فإني أؤدي الشهادة عن نفسي ويشهد لي الذي بعثني.

[١٦٣٢] **قال أبو محمد:** ليت شعري! كيف يجتمع هذا الفصل مع الذي أوردنا في الباب الثالث من إنجيل يوحنا أيضًا. من أن الله تعالى لا يحكم بعد على أحد لأنه قد برئ بالحكم كله إلى ولده المسيح.

Fasl [Mesih'in Nebî ve Resul Olduğunun İspat Edilmesi]

[1633] Yuhanna İncili'nin sekizinci bölümünde Mesih onlara şöyle der: "Ben, Allah'tan duyduğum gerçekleri size bildiren bir adamım."[764]

[1634] Böylece Matta İncili'nin on ikinci bölümünde İşeya [Yeşeya] Peygamber'in "Bu benim seçilmiş kulumdur ve tercih ettiğim sevgilimdir (habibimdir)."[765]; şeklinde Allah Teâlâ'nın Mesih hakkında buyurduğunu açıkladığı sözlerini delil getirmeleriyle birlikte, bu ifadeler, Mesih'in sadece duyduklarını bildiren bir kimse olduğunu kabul ettiğini göstermektedir. Böylece Mesih'in peygamberlerden bir nebî ve Allah'ın kulu olduğu anlaşılmaktadır.

Fasl [Hıristiyanların Mesih'in Tanrı Olduğunu İddia Etmeleri]

[1635] Yuhanna İncili'nin dokuzuncu bölümünde yahudiler Mesih'e şöyle derler: "Seni iyi işlerden ötürü değil, küfür ettiğin için taşlıyoruz. İnsan olduğun halde Tanrı olduğunu ileri sürüyorsun." Bunun üzerine Mesih onlara şöyle dedi: Kitabınız Zebur'da, "Siz ilâhlarsınız, hepiniz Yüce olanın çocuklarısınız demedim mi?' diye yazılı değil mi? Şayet benim ismim onların ilâhlar diye söyledikleri Tanrı ise, -öyle ki kitabı tahrif etmenin ve değiştirmenin bir yolu yoktur- niçin Tanrı'nın mübarek kıldığı ve dünyaya gönderdiği kimseye "Ben Tanrı'nın oğluyum, eğer Baba'mın yaptıklarını yapmazsam beni tasdik etmeyin. Öyle ki Baba'nın bende, benim de Baba'da olduğumu bilesiniz ve anlayasınız." dediğim zaman "Küfür ediyorsun." dersiniz?[766]

[1636] Yuhanna İncili'nin on birinci bölümünde havâri Filibbuş [Filipus] Mesih'e şöyle der: "Ey efendimiz! Bize Baba'yı göster, bu bize yeter." Bunun üzerine Mesih ona: "Bunca zamandır ben sizin aranızdayım, beni tanımadınız ey Filibbuş [Filipus]! Beni gören Baba'yı görmüştür. Sen nasıl, 'Bize Baba'yı göster' diyorsun? Benim Baba'da, Baba'nın da bende olduğuna inanmıyor musun?[767] Yuhanna'nın İncili'nin başlangıcında zikrettiği "Baba'yı hiç kimse asla görmemiştir."[768] sözüyle birlikte bu söz nasıl olur?

فصل [إثبات أن المسيح رسولاً نبيًا]

[١٦٣٣] وفي الباب الثامن من إنجيل يوحنا أن المسيح قال لهم: أنا رجل أتيت إليكم الحق الذي سمعته عن الله.

[١٦٣٤] فهذا إقراره بأنه رجل يؤدي ما سمع فقط مع استشهادهم في الباب الثاني عشر من إنجيل متى بقول أشعيا النبي في المسيح: إن الله تعالى قال فيه: هذا غلامي المصطفى وحبيبي الذي تخيرت، فصح أنه نبي من الأنبياء وعبد الله.

فصل [ادعاء النصارى أن المسيح هو الإله]

[١٦٣٥] وفي الباب التاسع من إنجيل يوحنا أن اليهود قالوا المسيح: لسنا نرجمك لعمل صالح إلا للشتيمة ولادعائك الربوبية، وأنت إنسان. فقال لهم المسيح: أما قد كتب في كتابكم الزبور حيث يقول: أنا قلت: أنتم آلهة وبنو العلي كلكم. فإن كان اسمي الله الذي كلمهم آلهة ولا سبيل إلى تحريف الكتاب وتبديله. فلم تقولون: فيمن بارك الله عليه وبعثه إلى الدنيا إنه شتم. إذا قلت إني ابن الله إن كنت لا أفعل أفعال أبي فلا تصدقوني إلى قوله: لتعلموا أني في الأب والأب في.

[١٦٣٦] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل يوحنا: أن بلش الحواري قال للمسيح: يا سيدنا أرنا الأب، ويكفينا. فقال له المسيح: طول هذا الزمان كنت معكم ولم تعرفوني يا بلش من رآني فقد رأى الأب، فكيف تقول أنت: أرنا الأب؟ أليس تؤمن أني أنا في الأب وأن الأب هو في. فكيف هذا؟ مع قول يوحنا الذي ذكرنا في أول إنجيله أن الأب لم يره أحد قط.

Fasl [Mesih'in Tabiatı Meselesi]

[1637] Adı geçen Yuhanna İncili'nin on birinci bölümünde Mesih öğrencilerine şöyle der: "Sizler bende, ben de sizlerin içinde olduğum halde ben Baba'dayım."[769]

[1638] Ebû Muhammed şöyle dedi: Baba Mesih'in içinde; Mesih öğrencilerinin içinde; öğrencileri de Mesih'in içinde olduğu halde Mesih Baba olduğuna göre, böylece baba öğrencilerdedir ve öğrenciler de zorunlu olarak Baba'dadır. Bu durumda Mesih'in öğrencilerine hangi üstünlüğü vardır? O ve öğrencileri Tanrı'da; Tanrı'nın da o ve öğrencilerinde olmasından dolayı Mesih ve öğrencileri eşit değil midir?

[1639] Sonra bu sözden sadece alay ve küfür anlaşılmaktadır. Çünkü Tanrı zâtıyla onların içinde olunca, bu durumda onlar Tanrı'ya mekân olmuş olurlar ve Tanrı sınırlı bir varlık olmuş olur. Bu ise sonradan var olanın sıfatıdır. Şayet Tanrı kudreti itibarıyla onların içinde olursa, aynı şekilde o, her canlıyı, ölüyü, cansız varlıkları ve arazları da idare ediyor. Bunların arasında bir fark olmadığı gibi burada da bir fazilet yoktur.

Fasl [Mesih, Havârilerin Kardeşleri Olduğunu Açıklıyor]

[1640] Yuhanna İncili'nin on ikinci bölümünde Mesih onlara şöyle der: "Artık size kul (abîd) demem. Çünkü kul (abd), efendisinin ne yaptığını bilmez. Sizleri "kardeşler" diye isimlendirdim."[770]

[1641] Adı geçen bölümün sonunda Mesih şöyle der: "Ben, Allah'tan çıktım ve Baba'dan taşdım/kaynaklandım (inbisâk)."[771]

[1642] Bu iki faslın birinde öğrencilerin Bârî Teâlâ'ya ubûdiyetten kurtuldukları ifade edilmektedir. Çünkü onlar, Allah'tan çıkmış ve O'ndan kaynaklanmış (inbisâk) olan Mesih'in kardeşleridir. Bu sebepten onlar da (Îsâ ile) aynı durumdadırlar. Dolayısıyla Îsâ'nın onlara hangi üstünlüğü vardır? Bu sözün saçmalığıyla birlikte Yuhanna "inbisâk (fışkırma-kaynama)" sözcüğünün manasını asla bilmemektedir. "İnbisâk (fışkırma-kaynama)", zorunlu olarak ancak cisimlerde söz konusudur.

فصل

[١٦٣٧] وفي الباب الحادي عشر من إنجيل يوحنا المذكور أن المسيح قال لتلاميذه: أنا في أبي وأنتم في وأنا فيكم.

[١٦٣٨] **قال أبو محمد**: إذا كان هو في الأب والأب فيه وهو في التلاميذ والتلاميذ فيه فالأب في التلاميذ والتلاميذ في الأب ضرورة. فأي مزية له عليهم وهل هو وهم إلا سواء في كونه وكونهم في الله وكون الله فيهم وفيه؟

[١٦٣٩] ثم هذا الكلام لا يعقل ولا يفهم منه إلا الاستخفاف والكفر فقط. لأنه إن كان فيهم بذاته فقد صاروا له مكانًا وصار تعالى محدودًا وهذه صفة المحدث. وإن كان فيهم بتدبيره فهكذا يدبر في كل حي وميت وكل جماد وكل عرض ولا فرق ولا فضيلة في هذا أصلاً.

فصل

[١٦٤٠] وفي الباب الثاني عشر من إنجيل يوحنا أن المسيح قال لهم: لست أسميكم بعد عبيدًا الآن العبد لا يدري ما يصنع سيده قد سميتكم إخوانًا.

[١٦٤١] وفي آخر الباب المذكور أن المسيح قال: أنا من الله خرجت ومن الأب انبثقت.

[١٦٤٢] ففي أحد هذين الفصلين: أن التلاميذ قد عتقوا من عبودية الباري وأنهم إخوانه وهو خرج من الله ومنه انبثق فهم كذلك أيضًا. فأي مزية له عليهم؟ مع سخف هذا الكلام وأنه لا يدري لهذا الانبثاق معنى أصلاً، والانبثاق لا يكون إلا من الأجسام ضرورة.

Fasl [Hıristiyanlar, Mesih'in Allah'ı Yücelttiğini İddia Ediyorlar]

[1643] Yuhanna İncili'nin on üçüncü bölümünün başlangıcında Mesih, gözlerini semaya kaldırarak: "Baba, vakit geldi. Oğlunu şereflendir ki Oğul da seni şereflendirsin/yüceltsin." dedi.[772] Bundan biraz sonra da Mesih, Allah Teâlâ'ya: "Seni yeryüzünde şereflendirdim/yücelttim."[773] dedi.

[1644] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu zamanın felaketidir; onlar Mesih'in Allah'ın Elçisi olmasıyla yetinmeyip onu Allah Teâlâ'ya eşit olmakla vasıflandırdılar. Sonra Allah Teâlâ ile eşit olmasına da kanaat getirmediler ve "Şüphesiz Allah yargılamayı bıraktı ve hiç kimseyi yargılamaz; O, hükümranlığı ve yargılamayı tamamıyla Mesih'e bırakmıştır."[774] dediler. Daha sonra onlar, Tanrı'yı uzlete çekilmek ve güçsüzlükle vasıflandırmakla yetinmeyip Mesih'i Tanrı'yı yücelten bir kimse yaptılar.

[1645] Ey insanlar! Sizler, bu inkârdan daha büyüğünü duydunuz mu? Allah'a yemin olsun ki bu sözü, yüce Allah'a inanan bir kimse asla söylememiştir. Bunlar ancak küstah, dalga geçen arsız Dehrîlerdir. Onlara, Allah'ın kâfirlere lânet ettiği her tür lânetin ziyadesi gerekir.

[1646] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yuhanna İncili'nde, Mesih'in "Kendimi/nefsimi öldürürüm ve onu diriltirim."[775] dediği bildirilir. Böyle bir şey nasıl olabilir! Kendisi ölü olduğu halde Mesih'in kendisini diriltmesi nasıl mümkün olabilir?

[1647] Ebû Muhammed şöyle dedi: İşte bunlar, onların İncillerindeki halis yalandan ve kurtuluşu olmayan tezatlardan meydana gelen yetmiş fasıldır. İncillerinin ebatı az olmasına rağmen bunların içinde öyle fasıllar vardır ki her bir fasılda en az üç ve daha fazla yalan bulunmaktadır.

[1648] Genel olarak onların Mesih (a.s.) hakkındaki tutumları şöyledir: İncillerinin ifadesine göre o (Mesih), bazen "Tanrı'nın oğlu", bazen "Yûsuf'un oğlu", "Dâvûd'un oğlu", "İnsanoğlu"; bazen yaratan ve rızık veren bir ilâh; bazen "Tanrı kuzusu", bazen "O Tanrı'dadır, Tanrı ondadır", bazen "O, öğrencileri içindedir, öğrencileri ondadır."; bazen o (Mesih) Tanrı'nın ilmi ve kudretidir; bazen hiç kimseyi yargılayamaz ve iradesi geçerli olmaz; bazen o nebî ve çocuktur; bazen Allah onu düşmanlarına teslim etmiştir; bazen Allah mülkü ona bırakmış, bunları onun yetkisine vermiş; bazen Allah Teâlâ'yı yücelten ve göklerin anahtarlarının verildiği kimse olmuştur.

فصل [ادعاء النصارى أن المسيح يشرف الله]

[١٦٤٣] وفي الباب الثالث عشر من إنجيل يوحنا في أوله: أن المسيح قال رافعًا عينيه إلى السماء: يا أبتاه قد آن الوقت فشرف ولدك لكيما يشرفك ولدك. وبعده بيسير: أن المسيح قال لله أنا شرفتك على الأرض.

[١٦٤٤] **قال أبو محمد**: هذه مصيبة الدهر لم يقنعوا للمسيح بنبوة الله حتى وصفوه بمساواته لله تعالى. ثم لم يقنعوا بمساواته لله تعالى حتى قالوا: إن الله تعالى قد أنعزل له عن الحكم وليس يحكم على أحد وأنه قد برئ بالملك والحكم كله إلى المسيح ثم لم يقنعوا له بالعزلة والخمول حتى جعلوا المسيح يشرف الله تعالى.

[١٦٤٥] يا للناس! هل سمعتم بأعظم من هذا الكفر؟ والله والله قطعًا ما قال هذا الكلام قط مؤمن بالله أصلاً. وما كانوا إلا دهرية مستخفين رقعاء. فعليهم أضعاف كل لعنة لعنها الله تعالى من سواهم من الكفرة.

[١٦٤٦] **قال أبو محمد**: وفي إنجيل يوحنا أن المسيح قال: أنا أميت نفسي وأنا أحييها. فليت شعري! كيف يمكن أن يحيي نفسه وهو ميت.

[١٦٤٧] **قال أبو محمد**: فهذه سبعون فصلاً في أناجيلهم من كذب بحت ومناقضة لا حيلة فيها. ومنها فصول يجمع الفصل منها ثلاث كذبات فأقل على قلة مقدار أناجيلهم.

[١٦٤٨] وجملة أمرهم في المسيح عليه السلام أنه مرة بنص أناجيلهم: ابن الله ومرة هو ابن يوسف، وابن داود، وابن الإنسان ومرة هو إله يخلق ويرزق، ومرة هو خروف الله، ومرة هو في الله، والله فيه، ومرة هو في تلاميذه، وهم فيه، ومرة هو علم الله وقدرته، ومرة لا يحكم على أحد ولا تنفذ إرادته، ومرة هو نبي وغلام الله، ومرة أسلمه الله إلى أعدائه، ومرة قد انعزل الله له عن الملك، وتولاه هو، وصار يشرف الله تعالى، ويعطي مفاتيح السموات.

Bazen de arkadaşlarını, göklerde ve yerde helâl ve haram kılma konumunda yetkilendirmiştir. Bazen o, acıkır ve yiyecek bir şeyler ister; susar ve su içer; korkudan terler; yiyecek bir incir bulamadığında incir ağacına lânet eder; başarısız olur ve merkebe biner; tutuklanır ve yüzüne tokat atılır; kamışla başına vurulur ve yüzüne tükürülür, sırtına kamçı ile vurulur; muhafızlar onu çekip götürür ve onunla alay ederler; Ebû Cehil karpuzunda ona acı su içirirler, iki hırsızın arasında çarmıha gerilir ve elleri çivilenir; o vakitte ölür ve defnedilir, daha sonra ölümün akabinde dirilir. Öldükten sonra dirildiğinde onun bir kederi ve üzüntüsü olmaz; arkadaşlarıyla buluşur ve onlardan yiyecek bir şeyler ister. Onlar da ekmek ve kızartılmış balıkla onu doyururlar ve ona bal şerbeti içirirler. Sonra o (Mesih) kalkıp işine gider.

[1649] Bunların tamamı İncillerin ifadesidir. Onlar, bütün bunlardan hareketle dinleri Mesih'in sadece kendisine ibadet edilen bir ilâh olduğuyla sınırlandırdılar. Halbuki onlar, Allah ile birlikte başka bir ilâhın varlığını reddederler. Onların İncilleri ve emanetleri (Kutsal ahitleri) Mesih'in Allah'ın dışında farklı bir ilâh olmasını gerekli kılar. Bilakis o (Mesih), Allah'ın sağ tarafında oturmaktadır; o (Mesih), ondan (Tanrı'dan) daha büyüktür; o, (Allah'ın) yarattığı gibi yaratmaktadır ve Allah'ın dirilttiği gibi diriltir. Böylece zorunlu olarak onlar, farklı olması kaçınılmaz olan iki ilâhı kabul etmek zorundadırlar. Dalâlete düşmekten Allah'a sığınırız.

(İncillerin Dışındaki Kitaplarında Var Olan Yalan, Küfür Ve Saçmalıklardan Bazılarının Açıklanması)

[1650] Ebû Muhammed şöyle dedi: Sîzay'ın [Zebedi] oğlu Yuhanna, üç risalesinin[776] birinde şöyle dedi: "Sevgili kardeşlerim, daha şimdiden Tanrı'nın çocuklarıyız, ama ne olacağımız henüz bize gösterilmedi. Ne var ki Mesih göründüğü zaman O'na benzer olacağımızı biliyoruz. Çünkü O'nu olduğu gibi göreceğiz."[777]

ومرة يولي أصحابه خطة التحريم ولتحليل في السماوات والأرض، ومرة يجوع ويطلب ما يأكل ويعطش ويشرب، ويعرق من الخوف، ويلعن الشجرة إذا لم يجد فيها تينًا يأكله، ويفشل ويركب حمارة، ويؤخذ ويلطم وجهه، ويضرب رأسه بالقصبة، ويبزق في وجهه، ويضرب ظهره بالسياط، وتمر به الشرط، ويتهكمون به، ويسقى الخل في الحنظل، ويصلب بين سارقين، وتسمر يداه، ومات في الساعة ودفن ثم يحيى بعد الموت، ولم يكن له هم إذ حيا بعد الموت واجتمع بأصحابه إلا طلب ما يأكل فأطعموه الخبز والحوت المشوي وسقوه العسل. ثم انطلق إلى شغله.

[١٦٤٩] هذا كله نص أناجيلهم، وهم قد اقتصروا في دينهم من هذا كله على أنه إله معبود فقط. وهم ينفون من إله مع الله، وأناجيلهم وأماناتهم توجب أن المسيح إله آخر غير الله. بل يقعد عن يمين الله، وأنه أكبر منه وهو يخلق كما يخلق ويحيى كما يحيى الله، فبالضرورة توجب أنهم قائلون بإلهين ولا بد متغايرين، ونعوذ بالله من الخذلان.

ذكر بعض ما في كتبهم غير الأناجيل من الكذب والكفر والهوس

[١٦٥٠] **قال أبو محمد:** قال يوحنا بن سبذاي في إحدى رسائله الثلاث: يا أحبائي: نحن الآن أولاد الله، ولم يظهر بعد ما نحن كائنون، وقد نعلم أنه إذا ظهر سيكون أمثالاً له، لأننا نراه كما هو.

[1651] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu yalancının küfründen daha büyük bir küfür var mıdır? Onlar, Tanrı'nın çocuklarıymış ve -Îsâ ortaya çıktığında- onlar Tanrı'nın bir benzeri olacaklarmış. Nitekim bu lânetli Yuhanna, *Vahiy ve'l-İ'lan*[778] kitabında şöyle dedi: "Mesih, Tanrı'yı saçı ve sakalları beyazlamış bir ihtiyar olarak gördü, onun iki ayağı tunçtan idi."[779] Mesih, onun huzurunda altından bir kitap okuyordu ve melekler "Bu, Rabb'in kuzusudur." diyorlardı. Çarşı-pazar (esvâk), onun huzurunda ayakta idi. Kantar kantar buğday bir dinardı. Yine ölçek ölçek şarap ve zeytinyağı da bir dinar idi."[780] Bu durum hezeyan, başıbozukluk, şakalaşma ve laubalilik değil midir?

[1652] Nitekim Şem'ûn [Simun Petrus] iki risalesinin birinde: "İşte o gün Rab, bir hırsızın gelişi gibi gelecektir."[781] demiştir. Hayatım üzerine yemin ederim ki o Rabb'ini kendisine en uygun şekilde teşbih etmiştir. Bu iki köpeğe göre yani lânetli Ya'kûb ve Yahuza'ya göre faydadan hali olan, küfür ve saçmalıklarla dolu olan risalelerinde "Rabbimiz Mesih'in babası Allah şöyle buyurdu, Efendimiz Mesih'in babası Tanrı şöyle yaptı..." demelerinde hiçbir mahzur görmemişlerdir. Allah'a yemin olsun ki sanki onlar nesep ve doğum bilgilerini bildiriyorlar.

[1653] Lânetli Pavlus, Galatiye ahalisine (Galatyalılara) gönderdiği risalelerinin birinde, söz konusu risalenin altıncı bölümünde şöyle der: "Sünnet olan herkesin Tevrat'ın kanunlarını yerine getirmesi gerektiğine tanıklık ederim." Bunun öncesinde de şöyle demişti: Eğer sünnet olursanız Mesih'in size hiçbir faydası olmaz."[782]

[1654] Bu şaşılacak bir şeydir. Biliniz ki Pavlus, mensuplarına iki dine/şeriate uymayı zorunlu kılmıştır: Onlar, ya sünnet olacaklardır; zira Tevrat'ın (Kutsal Yasa) kanunlarının tamamı bunu gerekli görür. Fakat bu durumda Mesih'in onlara bir faydası olmaz. Ya da sünnetsiz olacaklardır; bu durumda da Tevrat'ın (Kutsal Yasanın) kanunlarına uymamış olacaklar, fakat Mesih'in onlara faydası dokunacaktır.

[١٦٥١] **قال أبو محمد:** أفي الكفر أعظم من قول هذا الكذاب؟ إنهم أولاد الله وإنهم سيكونون مثل الله إذا ظهر. وقال هذا المعين في كتاب الوحي والإعلان: إنه رأى الله عز وجل شيخًا أبيض الرأس واللحية ورجلاه من لاطون والمسيح يقرأ بين يديه في كتاب من ذهب والملائكة يقولون: هذا خروف الرب، والأسواق قائمة بين يديه، القمح كذا وكذا قفيزًا بدينار، والخمر كذا وكذا قسطًا بدينار والزيت كذا وكذا قسطًا بدينار. فهل هذا إلا هزل وعيارة وتماجن وتطايب.

[١٦٥٢] وقال شمعون في إحدى رسالتيه: يومئذ يأتي الرب كمجيء اللص. فلعمري! لقد شبه ربه تشبيهًا هو أولى به، ولا مؤنة على هذين الكلبين، وعلى يهوذا ويعقوب اللعينين في رسائلهم الفارغة من كل خير، الباردة المملوءة من كل كفر وهوس أن يقولوا: قال الله والد ربنا المسيح، وفعل الله والد سيدنا المسيح .كأنهم والله إنما يخبرون عن نسب من الأنساب، وولادة من الولادات.

[١٦٥٣] وقال بولس اللعين في إحدى رسائله وهي التي إلى أهل غلاذية. في الباب السادس منها: نشهد لكل إنسان يختن أنه يلزمه أن يحفظ شرائع التوراة. وقال أيضًا.قبل ذلك: إن اختتنتم فإن المسيح لا ينفعكم.

[١٦٥٤] فاعجبوا لهذا، واعلموا أنه قد ألزمهم دينين. أما من كان مختونًا فإن شرايع التوراة كلها تلزمه ولا ينفعه المسيح. وأما من كان غير مختون فالمسيح بنفعه ولا تلزمه شرائع التوراة.

[1655] Hıristiyanların ortak kanaatine göre Pavlus ve Îsâ’nın diğer öğrencilerinin tamamı sünnetli idiler. Bu sebeple Mesih’in onlara bir faydasının olmaması gerekir. Halbuki yahudi kanunlarının tamamı onları bağlamaktadır. Nitekim günümüzde müslümanların arasında bulunan yahudilerin kahir ekseriyeti sünnetlidir. Eğer Pavlus güvenilir bir kimse ise, yahudi şeriatının tamamı onları ilzâm ettiğinden dolayı Mesih’in onlara bir faydası olmayacaktır. Eğer Pavlus bu konuda yalan söylüyorsa, hıristiyanlar nasıl olur da dinlerini bu yalancıdan alırlar? Bunlardan birinin doğru olması kaçınılmazdır.

[1656] Yine Pavlus risalelerinin birinde şöyle der: “Sîzay’ın [Zebedi] oğlu Yuhanna, Yûsuf en-Neccâr’ın oğlu Ya‘kûb ve Batıra [Petrus], kendileri sünnetli olmaya davet ettikleri halde, Mesih’ten sünneti terk etmeye davet etmesini istiyorlardı.”[783]

[1657] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, dine davet konusunda tahkik yolunun dışındadır. Ancak bu, hileli bir davet ve hakikati olmayan açık bir dalâlettir.

[1658] Pavlus şöyle dedi: “Şüphesiz Ya‘kûb b. Yûsuf en-Neccâr, yahudilerin huzurunda diğer milletlerin müdahalesinden emin olmak için iki yüzlü davranıyordu. Pavlus da Antakya’da bundan dolayı onunla karşı karşıya geldi ve onu bu konuda azarladı.”[784] Dinin sahtekar ve iki yüzlü bir kimseden alınması doğru mudur?

[1659] Yine bu lânetli Pavlus, risalelerinin birisinde şöyle der: “Şüphesiz ki Yesu [Îsâ], Tanrı suretinde iken, Tanrı’ya müsavi olma fırsatını değerlendirmedi. Bilakis o, kendisini zelil gösterdi ve kul suretine büründü.”[785]

[1660] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu küfürden daha çirkini ve bu sözden daha aptalca bir şey duyulmuş mudur? Ya da bu tercihten daha saçma bir şey var mıdır? İnsan, sadece yüce Allah’ın rızasına ulaşmak hariç, kendisini hakir görür mü ve dünyadaki bütün belaları yüklenir mi?

[1661] Nasıl böyle bir şey olabilir? Bu pislik adamlara göre Tanrı’ya müsavi olmaya ulaştıktan sonra, arzu edilen başka bir mevki var mıdır ki Mesih, bundan daha yüce bir makama ulaşmak için bunu reddetmiş olsun?

[١٦٥٥] وهو وسائر التلاميذ كانوا بإجماع من النصارى مختونين كلهم. فوجب أن المسيح لا ينفعهم وأن شرائع اليهود كلها لهم لازمة، وأكثر من بين أظهر المسلمين منهم اليوم مختونون فإن كان بولس صادقًا فإن المسيح لا ينفعهم وإن شرائع التوراة كلها لازمة لهم وإن كان بولس كاذبًا في ذلك فكيف يأخذون دينهم عن الكذاب، ولا بد من إحداهما.

[١٦٥٦] وقال أيضًا في إحدى رسائله: إن يوحنا بن سبذاي ويعقوب بن يوسف النجار وباطرة: أمروه أن يكون هو يدعو إلى ترك الختان ويكونون هم يدعون إلى الختان.

[١٦٥٧] **قال أبو محمد:** هذا غير طريق التحقيق في الدعاء إلى الدين، وإنما هي دعوة حيلة وإضلال مبنية لا حقيقة لها.

[١٦٥٨] وقال بولس: إن يعقوب ابن يوسف النجار: كان مرائيًا يتحفظ من مداخله الأجناس بحضرة اليهود، وأن بولس واجهه بذلك في أنطاكية وعنفه على ذلك. أفيجوز أخذ الدين من امرىء مدلس؟

[١٦٥٩] وقال هذا اللعين بولش أيضًا في إحدى رسائله: إن يسوع بينما كان في صورة الله لم يغتنم أن يكون مساويًا لله، بل أذل نفسه ولبس صورة عبد.

[١٦٦٠] **قال أبو محمد:** فهل سمع قط بأوحش من هذا الكفر، وأحمق من هذا الكلام؟ أو أسخف من هذا الاختيار؟ وهل يتذلل الإنسان ويحمل كل بلاء في الدنيا إلا ليصل إلى رضا الله تعالى عز وجل فقط؟

[١٦٦١] فليت شعري! هل بعد الوصول إلى مساواة الله تعالى عند هؤلاء الأقذار منزلة تبتغى فيرفضها المسيح لينال أعلى منها؟

[1662] Biz, bu makamı açıklamıştık; bu, lânetli Yuhanna'nın İncilinde vasfettiği makamdır: "Allah, -onların küfründen yücedir- melekuttan ve hüküm vermekten uzaklaşmış ve bu ikisini Mesih'e havale etmiş ve her şeyi ona bırakmıştı. Daha sonra Mesih, bundan dolayı Tanrı'yı yüceltmişti." Ey Allah'ım bu ahmaklıkları mümkün gören akıllara sen lânet et!

[1663] Bu alçak adam bazı risalelerinde şöyle demiştir: "Şüphesiz ki ben, Mesih'ten mahrum olmayı temenni ettim."[786]

[1664] Ebû Muhammed şöyle dedi: Nasıl böyle bir şey olur? Ona kim baskı yaptı? Temennisine ulaşması ve Mesih'ten mahrum kalması için Mesih'i inkâr etmesine mani olan şey nedir? Allah'a yemin olsun ki o, şüphesiz Mesih'ten mahrum kalmıştır.

[1665] Yine bu ahmak Pavlus rezil risalelerinin birinde şöyle demiştir: "yahudiler mûcizeler istiyordu, Yunanlılar hikmet istiyorlardı. Bizler ise, Mesih'in çarmıha gerildiğini açıklıyorduk. Yahudilere göre bu söz bir imtihandır (fitnedir), diğer milletlere göre cehalet ve noksanlıktır. Yahudilerden ve Yunanlılardan seçkin olan kimselere göre Mesih, Allah'ın ilmi ve kudretidir. Çünkü Allah katında cehalet (cahillik) olan bir şey, insanların yanında olandan daha muhkemdir. Allah katında zayıf olan şey, insanların yanında olandan daha kuvvetlidir."[787]

[1666] Ebû Muhammed şöyle dedi: Îsâ'nın mûcizelerini ve hikmetlerini geçersiz kılma noktasında bu ahmağın açık beyanı, kendisine uyan kimselerle alay etmesi ve "Onların selefleri, bu ahmak Pavlus'u Mesih'in (a.s.) tabilerini saptırmak için entrika çevirmek üzere onların içine soktular." şeklindeki yahudilerin iddialarının gerçekleşmesi açısından bu sözden daha büyüğü var mıdır?

[1667] Pavlus'un "İnsanlar nezdinde muhkem olan bir şey, Allah katında cehalettir." şeklindeki sözüne gelince, bu sözün neticesi şudur: "Aklı ve onun gereklerini terk ediniz; ahmaklığı isteyiniz ve bunu din edininiz." Yüce Allah'ın onları imtihan ettiği şeyden O'na sığınırız.

[1668] Yine Pavlus bazı risalelerinde şöyle der: "Din konusundaki yalancı davet, otuz yıldan daha fazla devam etmeyecektir."

[١٦٦٢] اللهم قد ذكرنا تلك المنزلة، وهي التي وصفها يوحنا اللعين في إنجيله: من أن الله تعالى عن كفرهم اعتزل عن الملك والحكم وولاهما المسيح، وتبرأ إليه بكل شيء. ثم إن المسيح شرفه الله تعالى عن ذلك اللهم العن عقولاً يجوز فيها هذا الحمق.

[١٦٦٣] وقال هذا النذل في بعض رسائله: إني كنت أتمنى أن أكون محرومًا من المسيح.

[١٦٦٤] **قال أبو محمد**: ليت شعري من ضغطه؟ وما المانع له من أن يكفر بالمسيح فيبلغ مناه ويصير محرومًا منه؟ ووالله إنه لمرحوم منه بلا شك.

[١٦٦٥] وقال هذا النذل بولس أيضًا في بعض رسائله الخسيسة: اليهود يطلبون الآيات واليونانيون يطلبون الحكمة، ونحن نشرع أن المسيح صلب. وهذا القول عند اليهود فتنة، وعند الأجناس جهل ونقص. وعند المجتبين من اليهود واليونانيين: أن المسيح: علم الله وقدرته، لأن ما كان جهلاً عند الله هو أحكم ما يكون عند الناس، وما هو ضعيف عند الله هو أقوى ما يكون عند الناس.

[١٦٦٦] **قال أبو محمد**: فهل في بيان قحة هذا النذل وسخريته لمن اتبعه، وتحقيق ما تدعيه اليهود: من أن أسلافهم دسوا هذا الرذل بولس لإضلال أتباع المسيح عليه السلام أكثر من هذا القول في إبطاله الآيات والحكم.

[١٦٦٧] وقوله إن أحكم ما يكون عند الناس هو الجهل عند الله فمحصول هذا الكلام: اتركوا العقل وموجبه واطلبوا الحمق وتدينوا به. نعوذ بالله مما ابتلاهم به.

[١٦٦٨] وقال بولس أيضًا في بعض رسائله: إنه لا تبقى دعوة كاذبة في الدين أكثر من ثلاثين سنة.

[1669] Ebû Muhammed şöyle dedi: Hıristiyanlara göre Pavlus, -Allah ona lânet etsin- Mûsâ b. İmrân'dan (a.s.) daha güvenilirdir. Eğer o (Pavlus), burada doğru söylemiş ise, bu durumda İslâm dininin ve Muhammed'in (s.a.) peygamberliğinin doğruluğu hususunda hıristiyanlar bunun dışında herhangi bir delile muhtaç değillerdir. Şüphesiz bu davet (yani İslâmiyet), dört yüz elli yıldan daha fazla bir zamandan beri açıkça devam etmektedir.[788] Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Dolayısıyla onların ya ahmaklığa dönmeleri ya da müjdecileri olan Pavlus'u tekzip etmeleri lazım gelir.

[1670] Hıristiyanların seleflerinden olup kendisine saygı gösterdikleri bazı kimseler -ki o Kostantiniye patriği altın ağızlı Yuhanna'dır[789]- onlar tarafından bilinen kendisine ait bir kitapta şöyle demiştir: "Adem'in kendisinden yediği ve bu sebeple de cennetten çıkarıldığı ağaç, incir ağacıdır. Allah, bu ağacın aynısını yeryüzüne indirmiştir. Mesih'in beddua ettiği ağaç budur. Zira Mesih, bu ağaçta yiyecek bir incir aramıştı ancak bulamamıştı. Yine Mesih'in çarmıha gerildiği ağaç da o idi. Bunun delili, girişinde bir incir ağacının yeşermediği bir mağara görememendir." Bu saçmalığa, lâubaliliğe ve utanmazlığa ve de "eşsiz delile" hayret doğrusu!

[1671] Hıristiyanların tamamının kiliselerinde resimler tasvir etme hususunda hemfikir olduklarını biliniz. Onlar, "Şu, Bârî Teâlâ'nın suretidir, diğeri Mesih'in suretidir, bir diğeri Meryem'in, Batıra'nın [Simun Petrus], Pavlus'un, salîbin (haç işaretinin) suretidir; Cebrâil'in, Mikâil'in ve İsrâfil'in suretleridir." derler. Sonra onlar, ibadet niyetiyle bu suretlere secde ederler ve onlar için oruç tutarlar. Onlar, putlara ibadet etmeyi kabul etmedikleri halde şüphesiz bu, putlara ibadettir ve halis şirktir. Sonra onlar açıktan bu resimlere ibadet ederler. Onların bu konudaki delilleri, "suretlerin bizzat kendisine değil, bu resimlerin sahiplerine bu şekilde yaklaştıkları" şeklinde putlara ibadet edenlerin delilidir.

[١٦٦٩] **قال أبو محمد:** هو عندهم لعنهم الله أصدق من موسى بن عمران عليه السلام. فإن كان صادقًا هاهنا فما يحتاج معهم إلى برهان في صحة دين الإسلام، ونبوة محمد صلى الله عليه وسلم. سوى هذا، فإن لهذه الدعوى أربعمائة عام ونيفًا وخمسين عامًا ظاهرة، والحمد لله رب العالمين. فيلزمهم أن يرجعوا إلى الحمق أو يكذبوا بولس بشيرهم.

[١٦٧٠] وقال بعض من يعظمونه من أسلافهم، وهو يوحنا فم الذهب، بطريارك القسطنطينية في كتاب له معروف عندهم: إن الشجرة التي أكل منها آدم وبسببها أخرج من الجنة كانت شجرة تين. وإن الله تعالى أنزل تلك الشجرة بعينها إلى الأرض، وهي التي دعا المسيح عليها. فيبست إذ طلب فيها تينًا يأكله فلم يجد، وهي نفسها الخشبة التي صلب عليها قال: وبرهان ذلك أنك لا تجد غارًا إلا وعلى فمه شجرة تين نابتة. فاعجبوا لهذا الهزل والعيارة والمجون والبرهان البديع.

[١٦٧١] واعلموا أنهم بأجمعهم متفقون على أن يصوروا في كنائسهم صورة يقولون: هي صورة الباري عز وجل، وعلا وأخرى صورة المسيح، وأخرى صورة مريم، وصورة باطرة، وصورة بولش، والصليب، وصورة جبرائيل، وميكائيل، وصورة إسرافيل. ثم يسجدون للصور سجود عبادة، ويصومون لها تدينًا. وهذا هو عبادة الأوثان بلا شك والشرك المحض، وهم ينكرون عبادة الأوثان ثم يعبدونها علانية، وحجتهم في هذا حجة عبادة الأوثان أنفسهم وهي أنهم يتقربون بذلك إلى أصحاب تلك الصور لا إلى الصور بأعيانها.

[1672] Şunu biliniz ki hıristiyanlar, Mesih'ten sonra yaklaşık yüz yıldan daha fazla bir zaman kanun-i sânî (Ocak) ayında, hac bayramının akabinde, peşpeşe kırk gün oruç tutarlardı, sonra iftar ederler ve sonra da Mesih'e uyarak yahudilerle birlikte "Fısh" Bayramını kutlarlardı. Patriklerinden beş tanesinin bu uygulamayı iptal etmesine kadar onlar bu konuda icmâ etmişlerdi. Sonra oruçlarını ve Fısh Bayramlarını bugün üzerinde bulundukları uygulamaya çevirdiler. Hıristiyanlığın nasıl bir din olduğunu görüyor musunuz? Mensupları bu din ile oyun oynuyorlar. Mesih'in ve Havârilerin uyguladığı hükümler dalâlet ve küfür mü idi?

[1673] (Günümüz) hıristiyanları, kanunlarının tamamının açık bir şekilde piskopos ve krallarının işleri olduğu hususunda ihtilaf etmezler. Bir tutam aklı olan bir kimse, sıfatı bu şekilde olan bir dinde kalmayı arzu eder mi? Bu kişi, Allah katından olmadığını ve bir nebî tarafından da getirilmediğini diliyle ikrar ettiği ve kalbiyle de bildiği bir din üzere kalarak Allah ile nasıl karşılaşacaktır? Dalâletten Allah'a sığınırız?

[1674] Onların büyük aptallıklarından biri de şu sözleridir: "Şüphesiz Mesih, elemlerimizi ve günahlarımızı, yara ve bereleriyle almak için gelmiştir." Bu söz, ahmaklığın en üst seviyesindedir. Nasıl böyle bir şey olabilir? Îsâ, yaralarıyla hangi elemi gidermiştir? Ya da Îsâ yara-beresiyle insanın günahlarını nasıl alabilir? Nitekim bizler, başkalarının elem ve ızdırap çektiği gibi, onların elem ve ızdırap çektiklerini görüyoruz. Bunların arasında hiçbir fark yoktur.

[1675] Onların şu şekilde iddiada bulunmaları da çirkinliklerindendir: Rum krallarından ilk defa hıristiyan olan -ki bu hadise Mesih'in göklere kaldırılmasından üç yüz küsür yıl sonra vuku bulmuştur- Kostantin'in annesi Helena [Helenî], Mesih'in çarmıha gerildiği haçı; başına konan tacı; göğsünden akan kanı; ellerine çakılan çivileri bulmuştu. Keşke bu kokuşmuş parçaları nereden bulup çıkardıklarını bilseydim? Halbuki bu dinin mensupları bulundukları yerde tardedilmiş ve katledilmiş idiler. Şehir ise iki yüz yıldan daha fazla bir süredir harabe halde idi, içinde tek bir insan bile yoktu. Sonra bütün bunların Îsâ'ya ait olduğunu kim çıkardı?

[١٦٧٢] واعلموا أنهم لم يزالوا بعد المسيح بأزيد من مائة عام يصومون في شهر كانون الآخر إثر عيد الحجيج، أربعين يومًا متصلة ثم يفطرون ثم يعيدون الفصح مع اليهود اقتداء بالمسيح إلى أن أبطل ذلك عليهم خمسة من البطاركة أجتمعوا على ذلك ونقلوا صيامهم وفصحهم إلى ما هم عليه اليوم، فكيف ترون هذا الدين؟ ولعب أهله به، وحكمهم بأن ما مضى عليه المسيح والحواريون ضلال وكفر؟

[١٦٧٣] ولا يختلفون أصلاً في أن شرائعهم كلها إنما هي من عمل أساقفتهم وملوكهم علانية. فهل تطيب نفس من به مسكة عقل على أن يبقى ساعة على دين هذه صفته؟ فكيف أن يلقى الله تعالى على دين يقر بلسانه ويعلم بقلبه أنه ليس من عند الله تعالى، ولا مما أتى به نبي، ونعوذ بالله من الخذلان.

[١٦٧٤] ومن عظيم هوسهم قولهم كلهم: إن المسيح أتى ليأخذ بجراحته آلامنا وبكلومه ذنوبنا، وهذا كلام في غاية السخف! ليت شعري أي ألم أخذ بجراحته أم كيف تؤخذ ذنوب الناس بكلوم المسيح. وما نراهم إلا يألمون ويذنبون كما يألم غيرهم ولا فرق.

[١٦٧٥] ومن فضائحهم دعواهم أن إهلاني والدة قسطنطين أول من تنصر من ملوك الروم، وذلك بعد أزيد من ثلاثمائة سنة من رفع المسيح، وجدت الخشبة التي صلب فيها المسيح والشوك الذي جعل على رأسه، والدم الذي طار من جنبه، والمسامير التي ضربت في يده. فليت شعري أين وجد هذا السخام كله؟ وأهل ذلك الدين كله مطرودون مقتولون حيث وجدوا والمدينة خالية أزيد من مائتي عام لا أنيس بها. ثم من لهم بأنها تلك؟

Boş ve terk edilmiş bir beldede, bu kadar uzun bir müddet kanın, çivilerin, tacın ve haçın izi nasıl bâki kalmıştır? Onların dediklerine göre, Îsâ çarmıha gerildiğinde dostları gizlenmiş, düşmanları ise onun durumuyla ilgilenmemişlerdi. Saçmalamada bundan daha büyüğü olur mu? Onların akılları, ancak suya gark olmuş kimseler ve Anka kuşu gibi (ismi olup cismi bulunmayan) varlıkları ve imkân dahilinde olmayan her bir şeyi tasdik eden kimsenin akılları gibidir.

[1676] Hıristiyanların Batıra'ya [Simun Petrus], Yuhanna'ya, Markos ve Pavlus'a nispet ettikleri mûcizelerin tamamının uydurma ve aslı olmayan şeyler olduklarını biliniz. Çünkü bu dört kişi, Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasından ve Pavlus'un hıristiyanlaşmasından itibaren -kendilerini gizleyen zındıklar gibi- aranan, kovulan ve zorlanan kimseler olmuşlardır. Nitekim Pavlus kendisi hakkında yahudilerin her defasında otuz dokuz değnek olmak üzere beş sefer değnekle ona vurduklarını zikretmiştir.[790] Yine o, büyük bir topluluk tarafından taşlanmış ve öldürme korkusuyla Dımaşk surlarından bir zembil/küfe içinde sarkıtılmıştır. Bununla birlikte onlar, çarmıha gerilinceye veya öldürülünceye kadar yahudilerin dinine bağlı kalmışlardır. -Allah'ın lâneti onlara olsun.- Dolayısıyla herhangi bir mûcizenin, bunu açıktan gören kimselerden oluşan büyük bir topluluğun nakletmesiyle sahih olması mümkündür. Fakat hıristiyanların zikrettiğimiz kimselere ya da onların dışındaki seleflerine ait bu konudaki iddiaları, Maniheistlerin[791] Mani[792] için iddia ettikleri mûcizelere birebir denktir. Çünkü Mani, kısa bir dönem şöhret bulmanın dışında hala gizlidir. Zira kral Behram b. Behram, ona üstün gelinceye kadar hile ve kurnazlıkla onu ve taraftarlarını aldatmıştır. Sonrasında kral, Mani ve taraftarlarının tamamını öldürtmüştür.

[1677] Hıristiyanların mûcize iddiaları, yahudilerin sanat yoluyla mûcizeler yapan önceki rahiplerine ve din adamlarına (ruûsu's-sebt) ait iddiaları gibidir. Yine Hallâc'ın taraftarlarının Hallâc'a[793] nispet ettikleri iddialar da böyledir. Yine müslüman gruplardan bazılarının; Şeybân er-Râ'î[794], İbrâhim b. Edhem[795], Ebû Müslim el-Havlânî[796], Abdullah b. Mübârek'e[797] nispet ettikleri mûcizelere (mu'cizât) benzeyen iddiaları da böyledir. -Allah onlara ve diğer sâlih kimselere rahmet etsin-

وأين بقى أثر الدم ومسامير وشوك وخشبة تلك المدة العظيمة، في البلاد الخالية المقفرة؟ ولا شك في أنه إذ صلب كما يقولون كان أصحابه مختفين وأعداؤه لا يلتفتون إلى أمره. أيكون في السخف أعظم من هذا؟ وما عقولهم إلا عقول من يصدق بالعنقاء وبكل ما لا يمكن.

[١٦٧٦] واعلموا أن كل ما يدعونه لباطرة ويوحنا ومرقش وبولس من المعجزات. فإنها أكذوبات موضوعة لأن هؤلاء الأربعة لم يكونوا قط مذ رفع المسيح عليه السلام، ومذ تنصر بولس إلا مطلوبين مشردين مضروبين كالزنادقة مستترين. وقد ذكر بولس عن نفسه أن اليهود ضربوه خمس مرات بالقضبان كل مرة تسعًا وثلاثين جلدة وأنه رجم بالحجارة في جمع عظيم وتدلى من سور دمشق في قفة خوف القتل ومع ذلك تظاهروا بدين اليهود إلى أن صلبوا وقتلوا إلى لعنة الله ولا يجوز أن تصح معجزة إلا بنقل كافة من مثلها ممن شاهد ذلك ظاهرًا ولكن دعوى النصارى ذلك لمن ذكرنا ولغيرهم من أسلافهم معجزة كدعوى المانية لماني سواء بسواء، فإنه لم يزل مسترا إلا شهورًا يسيرة. إذ اختدعه بهرام بن بهرام الملك حتى ظفر به وبأصحابه فقتلهم كلهم.

[١٦٧٧] وكدعوى اليهود لأحبارهم السالفين ولرؤس السبت المعجزات بالصناعات وكدعوى أصحاب الحلاج للحلاج وكدعوى طوائف من المسلمين مثل ذلك من المعجزات لشيبان الراعي ولإبراهيم بن أدهم ولأبي مسلم الخولاني ولعبد الله بن المبارك، رحمة الله عليهم وعلى غيرهم من الصالحين.

Bunların tamamı yalandır ve kendisinde hayır bulunmayan kimselerin uydurmalarıdır. Varlıkları görünmez (muğayyebeten) hale dönüştürmenin bir benzerini iddia etmekten hiç kimse âciz değildir. Zikrettiğimiz toplulukların tamamının iddiaları diğer toplulukların iddialarıyla çakışmaktadır. Bu iddialardan herhangi birisini diğerinden ayırt etmenin yolu yoktur.

[1678] Bir mûcizenin sadece bir nebî için var olmasının mümkün olduğunu belirtmiştik. Sonra söz konusu mûcize, özürden uzak bir nakille ancak salah bulur. İşte böyle bir mûcize -duyu organlarına aşırı güvenen ve "Bu sadece sihirdir." demek suretiyle kendisini yanıltan kimseler hariç- mümin ve kâfir için zorunlu bilgi ifade eder. Aynı şekilde kendi ruhbanlarının, kilise ve manastır ashâbının ve evlerin kapılarını üzerlerine kapatıp yok ettiği izlenimi veren (metmûs) kimselerin gayretleri neticesinde ortaya koyduklarını gördükleri şeyler, onların câhillerinden olan pek çok kimseyi aldatmıştır. Bilsinler ki hıristiyanların ibadet konusundaki gayretleri, Maniheistlerin (Mennâniyye) gayretlerinin ancak küçük bir parçasını oluşturur. Bu konuda Sâbiîlerin gayretleri daha büyüktür. Onların ibadet konusundaki gayretleri, kişinin kendisini iğdiş etmesi ve bizzat kendi gözlerini oymasına kadar varabilir.

[1679] Hintliler nezdinde bunlardan daha fazlası vardır. Onlar, Buda'ya yaklaşmak için ateşte kendilerini yakabilirler; aynı şekilde dağların en yüksek noktalarından kendilerini aşağıya atabilirler. Gayret bunun neresinde? Hintli zâhitler, ancak yalın ayak yürürler, dünya işlerinden herhangi bir şeyle meşgul olmazlar. Şayet düşünselerdi bu nerede, o nerede? Mukallit bir câhilden - özellikle ona "Ey Siyah! Ey Zayıf kişi!" şeklinde denilmesi üzerinde ittifak edildiğinde, bundan daha büyük bir cerîme (suç, kabahat) asla görülmemiştir.

[1680] Eğer dilersen, hıristiyanların patriklerini, keşişlerini ve piskoposlarını düşünebilirsin. Onların genel olarak yaratılmışların en kötü ahlâklısı ve en zinâkârları olduklarını ve dünya malına en fazla tamah eden kimseler olduklarını görürsün. Onlardan herhangi birisinin bundan farklı olduğunu görmen mümkün değildir.

وكل ذلك كذب وتوليد من لا خير فيه وإحالة على أشياء مغيبة لا يعجز عن ادعاء مثلها أحد، وكل طائفة ممن ذكرنا تعارض دعواها بدعوى سائر الطوائف ولا سبيل إلى الفرق بين شيء من هذه الدعاوى.

[١٦٧٨] وقد قلنا لا يمكن ألبتة وجود معجزة إلا لنبي فقط. ثم لا تصلح إلا بنقل يقطع العذر ويوجب العلم للكافر والمؤمن إلا من كابر حسه وغالط نفسه، وقال هذا سحر فقط، وكذلك ما أغتر به كثير من جهالهم مما رأوا من عظيم اجتهاد رهبانهم، أصحاب الصوامع والديارات والمطوس عليهم أبواب البيوت، فليعلموا أنه ليس عندهم من الاجتهاد في العبادة إلا جزء من أجزاء كثيرة مما عند المانية، وشدة اجتهادهم والذي عند الصابئين من ذلك أعظم، فإنه يبلغ الأمر بهم إلى أن يخصي الواحد نفسه، ويسمل عيني نفسه، اجتهادًا في العبادة.

[١٦٧٩] والذي عند الهند أكثر من هذا كله. فإنهم لا يزالون يحرقون أنفسهم في النار تقربًا إلى البد ولا يزالون يرمون أنفسهم من أعالي الجبال كذلك، فأين اجتهاد من اجتهاد؟ وعباد الهند لا يمشون إلا عراة، ولا يلتبسون من الدنيا بشيء أصلاً. فأين هذا من هذا لو عقلوا. ولم ير قط أشد صريمة من جاهل مقلد لا سيما إذا اتفق أن يقال له يا أسود ضعيف.

[١٦٨٠] وإن شئت فتأمل أساقفة النصارى وقسيسهم وحثالتهم تجدهم جملة أفسق الخلق وأزناهم وأجمعهم للمال. لا سبيل إلى أن تجد منهم واحدًا بخلاف هذا.

Aynı şekilde onlar, bugüne kadar kendileri için bir kısım kötülükleri işlemeye varıncaya kadar önderlerinin dinlerinden dolayı ölüme sabretmekle aldanırlarsa, şüphesiz bu, Maniheistlerin ve Karmatî dailerinin dinlerinden dolayı ölüme sabretmelerinden bir cüz değildir. Bütün bunları ancak câhil, alaycı, mukallit ve helâke sürükleyen bir kimse mazeret gösterebilir.

[1681] Hakikat, aklî delillerin gerekli kıldığı hususlardadır ve hakkı bâtıldan ayırt etmek için yüce Allah'ın bizim içimize yerleştirdiği ve bunların sadece canlılarda var olduğunu haber verdiği hususlardır. Sonra şeriat sahibinin -ki o, şeriatın sıhhatine dair yüce Allah'tan delil getirmiştir- getirdiği hususlarda itidal üzere olup bunlarla yetinmektir. Bunların tamamı, Allah Resulü (s.a.) hayatta iken ve vefat ettikten sonra ashâbının yapıp icrâ ettikleri şeylerdir.

[1682] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yahudi ve hıristiyanların iki itirazları kalmıştır, inşallah bu iki itirazı zikredeceğiz. **Bunlardan biri,** onların şöyle demeleridir: "Sizin kitabınızda Allah Teâlâ, Mesih'ten (a.s.) hikaye ederek şöyle buyurur: "*Nasıl ki Meryem oğlu Îsâ da havârilere, 'Allah'a giden yolda benim yardımcılarım kimdir?' demişti. Havâriler de 'Biz Allah'ın yardımcılarıyız' demişlerdi. Bunun üzerine İsrailoğullarından bir kesim inanmış, bir kesim de inkâr etmişti. Nihayet biz inananları, düşmanlarına karşı destekledik. Böylece üstün geldiler.*"[798]

[1683] Yine Allah Teâlâ, Mesih'e (a.s.) hitaben şöyle buyurdu: *"Ey Îsâ! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım."*[799]

[1684] Biz deriz ki bu gerçek bir haberdir ve doğru bir vaattir. Şüphesiz Allah Teâlâ, onların isimlerini vermeksizin müminlerden haber vermiştir. Yalan söyledikleri sabit olan Batıra [Simun Petrus], Yuhanna, Matta, Yahuza [Yahuda] ve Ya'kûb bunlardan değildir. Fakat onlar, yalan yere ve inkâr şekliyle Îsâ'ya rubûbiyet iddiasında bulunan kâfirlerdendir.

وكذلك إن اغتروا بصبر أوائلهم للقتل على دينهم حتى عملوا لهم الشائنات إلى اليوم. فإن ذلك لا يتحرى من صبر المنانية على القتل في الثبات على دينهم، ومن صبر دعاة القرامطة على القتل أيضًا، وكل هذا لا يتعلل به إلا جاهل سخيف، مقلد متهالك.

[١٦٨١] وإنما الحق فيما أوجبته براهين العقول التي وضعها الله تعالى فينا لتمييز الحق من الباطل ونبا بها عن البهائم فقط. ثم في الاعتدال والاقتصار على ما جاء به صاحب به الشريعة التي قام البرهان بصحتها عن الله عز وجل وجماع ذلك ما جرى عليه أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم في حياته وبعده عليه السلام.

[١٦٨٢] **قال أبو محمد**: وبقي لهما اعتراضان نذكرهما إن شاء الله تعالى: أحدهما: أن قالوا قال الله عز وجل في كتابكم حكاية عن المسيح عليه السلام أنه قال ﴿مَنْ أَنصَارِي إِلَى اللهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنصَارُ اللهِ فَآمَنَت طَّائِفَةٌ مِّن بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَفَرَت طَّائِفَةٌ فَأَيَّدْنَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ عَدُوِّهِمْ فَأَصْبَحُوا ظَاهِرِينَ﴾

[١٦٨٣] وقال تعالى أيضًا مخاطبًا للمسيح عليه السلام ﴿إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾

[١٦٨٤] قلنا: نعم هذا خبر حق، ووعد صدق. وإنما أخبر تعالى عن المؤمنين ولم يسمهم، ولا شك في أن من ثبت عليه الكذب من باطرة ويوحنا ومتى ويهوذا ويعقوب ليسوا منهم لكنهم من الكفار المدعين له الربوبية كذبًا وكفرًا.

[1685] "Kıyamet gününe kadar zafer/başarı vaat edilenlere gelince, (onlar) Mesih'e (a.s.) inananlardır. Onlar da Îsâ'ya gerçekten inanan, onun peygamberliğini ve elçiliğini kabul eden biz müslümanlarız. Yoksa Îsâ'yı inkâr edenler ve "O, yalancıdır." ya da "O ilâhtır veya ilâhın oğludur." diyenler değildir.

[1686] İkincisi ise, onların şöyle demeleridir: Sizin kitabınızda *"Ve Rabb'inin emri gelip Melekler "saffen saffâ" dizildiği vakit."*[800] *"Onlar (böyle davranmakla), bulut gölgeleri içinde Allah'ın (azabının) ve meleklerin kendilerine gelmesini ve işin bitirilmesini mi bekliyorlar?"*[801] şeklinde buyrulmaktadır. Sizler, kendi kitabınız hakkında dediğinizi Tevrat ve İncil hakkında demiyor musunuz?

[1687] Biz, bu ikisi arasında, tıpkı feleğin iki kutbu arasında olduğu gibi, açık bir farkın olduğunu söyleriz. Bu Kur'ân'da açıkça olan bir husustur ki bu konuda yoruma ihtiyaç yoktur. "Rabb'in geldi[802], Rabb'in onlara geldi[803]" ifadelerinin manası, Kur'ân'ın nazil olduğu lisanda bilinen ve meşhur bir durumdur. Nitekim sen, "Kral geldi, kral bize geldi." dediğin zaman, "Kralın ordusu, gücü ve emri geldi." demiş olursun. Burada inkâr edilecek bir durum yoktur. Hâlbuki yalanlar ve tenâkuzlar açısından sizin Tevrat'ınız ve İncillerinizde yazan şeyler böyle değildir. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[Kur'ân-ı Kerim'in Tahrifi İddiaları ve Buna Verilen Cevaplar]

[1688] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yine onlar şöyle demek suretiyle itiraz ettiler: "Sizler, Kur'ân'ın kıraatinde ihtilaf ettiğiniz halde nasıl oluyor da kitabınızın nakli konusunda eminsiniz? Nitekim sizlerden bazıları Kur'ân'dan bazı harfleri çıkarırken bazıları da bu harfleri artırıyor?

[1689] Bu bir babtır: Bunlara ilâveten sizler, sıhhatin en üst seviyesinde kendinizce bazı senetler ortaya koyuyorsunuz. Peygamber'inizin (s.a.) çevresindeki gruplar ve onları takip edenler -ki siz bunlara hürmet gösteriyorsunuz- ve dininizi kendilerinden aldığınız kimseler Kur'ân'ı fazladan ve tebdil edilmiş lafızlarla okudular. Sizler, bu şekildeki bir okuyuşu doğru kabul etmiyorsunuz.

[١٦٨٥] وأما الموعودون بالنصر إلى يوم القيامة، المؤمنون بالمسيح عليه السلام. فهم نحن المسلمون المؤمنون به حقًا وبنبوته ورسالته لا من كفر به وقال إنه كذاب وقال أنه إله أو ابن إله تعالى الله عن ذلك.

[١٦٨٦] والثاني أن قالوا إن في كتابكم ﴿وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا﴾ وفيه ﴿هَلْ يَنظُرُوْنَ إِلاَّ أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللهُ فِيْ ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلاَئِكَةُ وَقُضِيَ الأَمْرُ﴾ فهلا قلتم فيما في التوراة والإنجيل كما تقولون فيما في كتابكم؟

[١٦٨٧] قلنا بين الأمرين فرق بين كما بين قطبي الفلك وذلك أن الذي في القرآن ظاهر لا يحتاج فيه إلى تأويل، فمعنى وجاء ربك ويأتيهم الله هو أمر معلوم في اللغة التي بها نزل القرآن، مشهود فيها تقول: جاء الملك وأتانا الملك، وإنما أتى جيشه وسطوته وأمره، فليس فيما تلوتم أمر ينكر، وليس كذلك ما كتب في توراتكم وأناجيلكم من التكاذب والتناقض، والحمد لله رب العالمين.

[الكلام في بعض اعتراضات النصارى و بيان فسادهم]

[١٦٨٨] **قال أبو محمد:** واعترضوا أيضًا بأن قالوا: كيف تحققون نقلكم لكتابكم وأنتم مختلفون أشد الاختلاف في قراءتكم له؟ وبعضكم يزيد حروفًا كثيرة وبعضكم يسقطها؟

[١٦٨٩] فهذا باب وأيضًا: فإنكم تروون بأسانيد عندكم في غاية الصحة، أن طوائف من أصحاب نبيكم عليه السلام ومن تابعيهم الذين تعظمون وتأخذون دينكم عنهم قرءوا القرآن بألفاظ زائدة ومبدلة لا تستحلون أنتم القراءة بها.

Nitekim Abdullah b. Mes‘ûd’un[804] mushafı sizin mushafınızdan farklıdır. Yine saygı gösterdiğiniz ve dininizi kendilerinden aldığınız âlimlerinizden bazıları “Osman b. Affan’ın geçerli olan kıraatlerden pek çoğunu iptal ettiğini ve dışladığını” söylüyorlar. Zira sizin üzerinde icmâ ettiğiniz mushaf, size göre Kur’ân’ın indiği yedi harften[805] sadece biri üzere yazılmıştır. Yine Râfizîler, Peygamber‘inizin ashâbının Kur’ân’ı değiştirdiklerini, ondan bazı kısımları çıkardıklarını ve bazı kısımları da ilâve ettiklerini iddia ediyorlar.

[1690] Ebû Muhammed şöyle dedi: Hiç kimsenin bu hususta bir problemi kalmayacak şekilde açıklayacağımız üzere, bunların tamamı onlarla hiçbir şekilde alakalı değildir. Başarı ve tevfik Allah’ın yardımıyladır.

[1691] Onların “Biz, kitabımızın kıraati konusunda ihtilaf ettik. Bazılarımız Kur’ân’a bir kısım harfler ilâve ederken bazılarımız da bir kısım harfleri çıkarmaktadır.” şeklindeki sözüne gelince, aslında bu bir farklılık/ihtilaf değildir. Bilakis bu tarafımızdan gerçekleştirilmiş doğru bir ittifaktır. Çünkü bu harflerin (kıraat-i seb‘a) ve bu kıraatlerin tamamı, büyük toplulukların nakliyle Allah Resulü’ne (s.a.) ulaşmaktadır. Bunlar Kur’ân ile birlikte inmişlerdir. Dolayısıyla bu kıraatlerin hangisiyle okursak okuyalım, o doğru bir kıraattir. Bu kıraatlerin tamamı sınırlandırılmış, kayda geçirilmiş ve bilinmektedir, bunlarda herhangi bir artış ya da eksilme yoktur. Böylece bu fasılla ilişki kurma sonuçsuz kalmıştır. Hamd Allah Teâlâ’ya mahsustur.

[1692] Yine onların “Kıraatler, sahih isnatlar ile Allah Elçisi’nin (s.a.) arkadaşlarından oluşan bir topluluktan, kendilerine hürmet ettiğimiz ve dinimizi onlardan aldığımız tabiinden rivayet edilmiştir. Onlar, okunmasını uygun görmeyeceğimiz bazı kıraatlerle Kur’ân’ı okudular.” şeklindeki sözlerine gelince, bu gerçektir. Bizler, -her ne kadar Peygamberimizin (s.a.) ashâbına -Allah onlardan razı olsun- saygıda ileri gitsek de ve onlara muhabbet beslemek suretiyle aziz ve celil olan Allah’a yaklaşacağımızı kabul etsek de- onlardan hata ve yanlışların zuhur edebileceğini uzak görmeyiz ve dedikleri şeylerin her birinde onları taklit etmeyiz. Biz, ashâbın adaleti, güvenirliliği ve doğru sözlü olduklarının sabit olmasından dolayı, görme ve işitme yoluyla Allah Elçisi’nden bize haber verdikleri şeyleri onlardan alırız.

وأن مصحف عبد الله بن مسعود خلاف مصحفكم. وأيضًا، فإن طوائف من علمائكم الذين تعظمون وتأخذون عنهم دينكم يقولون إن عثمان بن عفان أبطل قراءات كثيرة صحيحة وأسقطها إذ كتب المصحف الذي جمعكم عليه، وعلى حرف واحد من الأحرف السبعة التي أنزل بها القرآن عندكم، وأيضًا فإن الروافض يزعمون أن أصحاب نبيكم بدلوا القرآن وأسقطوا منه وزادوا فيه.

[١٦٩٠] **قال أبو محمد:** كل هذا لا متعلق لهم بشيء منه على ما نبين بما لا إشكال فيه على أحد من الناس، وبالله التوفيق.

[١٦٩١] أما قولهم: إننا مختلفون في قراءة كتابنا فبعضنا يزيد حروفًا وبعضنا يسقطها، فليس هذا اختلافًا بل هو اتفاق منا صحيح لأن تلك الحروف وتلك القراءات كلها مبلغ بنقل الكواف إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم. أنها نزلت كلها عليه. فأي تلك القراءات قرأنا فهي صحيحة وهي محصورة كلها مضبوطة معلومة لا زيادة فيها ولا نقص، فبطل التعلق بهذا الفصل، ولله تعالى الحمد.

[١٦٩٢] وأما قولهم، إنه قد روى بأسانيد صحاح عن طائفة من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ومن التابعين الذين نعظم ونأخذ ديننا عنهم، أنهم قرءوا في القرآن قراءات لا نستحل نحن القراءة بها. فهذا حق ونحن وإن بلغنا الغاية في تعظيم أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ورضوان الله عليهم، وتقربنا إلى الله عز وجل بمحبتهم. فلسنا نبعد عنهم الوهم والخطأ، ولا نقلدهم في شيء مما قالوه، إنما نأخذ عنهم ما أخبرونا به عن رسول الله صلى الله عليه وسلم بما هو عندهم بالمشاهدة والسماع لما ثبت من عدالتهم وثقتهم وصدقهم.

[1693] “Ashâbın kendi reyleri ya da zanlarıyla dile getirdikleri görüşlerin hatadan korunmuş olması” hususuna gelince, biz bunu kabul etmeyiz. Şayet sizler, sizinle peygamberleriniz (a.s.) arasında olan haham ve piskoposlarınıza bu şekilde davranmış olsaydınız sizi kınamazdık. Bilakis sizler inzâl edilmiş hakka tabi olan, ihmal edilmiş hatalardan uzak duran kimseler olarak doğruluk ve hidayet üzere olurdunuz. Fakat sizler, bu şekilde yapmadınız. Bilakis size şeriat olarak gösterdikleri her bir şeyde onları taklit ettiniz. Böylece dünyada ve âhirette helâk oldunuz.

[1694] Zikrettiğiniz bu kıraatlere gelince, şüphesiz bunlar sahibini ya da tabisini bağlar. Dolayısıyla o, sahibinden kaynaklanan bir vehim (şüphe)dir. Vehim ise, peygamberlerden (a.s.) sonra hiç kimsenin uzak kalamayacağı bir şeydir ya da bu konuda peygamberin dışındaki kimselerden şüphelenmektir.

[1695] Yine onların “Abdullah b. Mes‘ûd’un (r.a.) mushafı, bizim mushafımızdan farklıdır.” şeklindeki sözüne gelince, bu yanlıştır, yalandır ve bir iftiradır. Abdullah b. Mes‘ûd’un (r.a.) mushafında şüphesiz kendi kıraati vardı ve onun kıraati, yeryüzünün doğusunda ve batısındaki İslâm mensuplarının tamamı nezdinde meşhur olan Âsım kıraatidir. Belirttiğimiz üzere bizler, -Allah katından indirilenlerin tamamının sahih olması bakımından- diğer kıraatlerle okuduğumuz gibi bu kıraatle de Kur’ân’ı okuruz. Böylece onların bu fasılla ilişki kurmaları sonuçsuz kalmıştır. Âlemlerin Rabb’i olan Allah’a hamd olsun.

[1696] “Dininizi kendilerinden aldığınız âlimlerinizden bazıları “Osman b. Affan’ın müslümanların üzerinde icmâ ettiği mushafı yazdığında münezzel harflerden altısını dışladığını ve sadece bir harf ile yetindiğini zikrederler.” şeklindeki sözüne gelince, işte bu dediğimiz şeylerdendir. Bu, görüşü dile getiren kimsenin hata ettiği bir zandır, durum dediği gibi değildir. Bilakis bunun tamamı, güneş gibi parlayan bir burhandan hareketle bâtıldır, yanlıştır. Bu delil de şudur: Osman (r.a.), Arap yarımadasının tamamının müslümanlarla, mushaflar ve mescitlerle dolu olduğu bir dönemde yönetimde bulunmuştur. Kâriler (Kur’an okuyanlar), çocuklara, kadınlara ve her yaştan insanlara Kur’ân öğretiyorlardı.

[١٦٩٣] وأما عصمتهم من الخطأ فيما قالوه برأى وبظن فلا نقول بذلك ولو أنكم أنتم فعلتم كذلك بأحباركم وأساقفتكم الذين بينكم وبين الأنبياء عليهم السلام ما عنفنا كم بل كنتم على صواب وهدى متبعين للحق المنزل مجانبين للخطأ المهمل لكن لم تفعلوا هكذا بل قلدتموهم في كل ما شرعوه لكم فهلكتم في الدنيا والآخرة.

[١٦٩٤] وتلك القراءات التي ذكرتم إنما هي موقوفة على الصاحب أو التابع، فهي ضرورة وهم من الصاحب، والوهم لا يعري منه أحد بعد الأنبياء عليهم السلام أو وهم ممن دونه في ذلك.

[١٦٩٥] وأما قولهم: إن مصحف عبد الله بن مسعود خلاف مصحفنا فباطل، وكذب وإفك مصحف عبد الله بن مسعود. إنما فيه قراءته بلا شك، وقراءته هي قراءة عاصم المشهورة عند جميع أهل الإسلام في شرق الدنيا وغربها، نقرأ بها كما ذكرنا كما نقرأ وبغيرها، مما صح أنه كله منزل من عند الله تعالى، فبطل تعلقهم بهذا والحمد لله رب العالمين.

[١٦٩٦] وأما قولهم: إن طائفة من علمائنا الذين أخذنا عنهم ديننا، ذكروا أن عثمان بن عفان رضي الله عنه إذ كتب المصحف الذي جمع الناس عليه أسقط ستة أحرف، من الأحرف المنزلة واقتصر على حرف منها، فهو مما قلنا. وهو ظن ظنه ذلك القائل أخطأ فيه وليس كما قال بل كل هذا باطل ببرهان كالشمس، وهو أن عثمان رضي الله عنه لم يك إلا وجزيرة العرب كلها مملوءة بالمسلمين، والمصاحف والمساجد والقراء يعلمون الصبيان والنساء.

Osman'ın yönetimi döneminde pek çok şehir ve merkez vardı. Bunlardan bazıları şöyledir: Yemen'in tamamı, aynı şekilde Bahreyn; şehir ve köyleri geniş bir belde olan ve büyük bir memleket olan Uman; Mekke ve Taif, Medine ve Şam, yine Cezîre ve Mısır'ın tamamı da böyledir; Kufe ve Basra da bu şekildedir. Bu beldelerin tamamında mushaflar ve sayılarını sadece Allah Teâlâ'nın bilebileceği kadar çok kâriler vardı. Şayet Osman, onların dile getirdiği bu şeyi yapmayı arzu etse idi asla buna güç yetiremezdi.

[1697] Yine onların "Osman (r.a.), insanları bir mushaf üzerinde birleştirdi." şeklindeki sözlerine gelince, bu yanlıştır. Zikrettiğimiz hususlardan dolayı buna güç yetirilemezdi. Osman da yazdığı mushaf üzere insanları birleşmeye asla zorlamadı. Ancak Osman (r.a.), bir fâsıkın dine tuzak kurma hususunda gayret etmesinden ve ehl-i hayırdan hata eden bir kimsenin üzüntüye düşmesinden çekindi. Bu bir vehim olduğu halde söz konusu kişi kasıtlı olarak mushaftan bir şeyler değiştirebilirdi. Böylece söz konusu ihtilaf müslümanları dalâlete götürebilirdi. Bunun üzerine Osman, üzerinde icmâ edilen mushaflar yazdı ve -eğer hataya düşen ya da bir değişiklik yapan bir kimse varsa üzerinde icmâ edilmiş mushafa müracaat etsin diye- her bir yöne bir mushaf gönderdi. Böylece hakikat her tarafa yayıldı, hile ve vehim yok oldu.

[1698] "Osman, altı harfi (altı kıraati) yok etti." diyen kimsenin sözüne gelince, şüphesiz bunu diyen kimse yalan söylemiştir. Şayet Osman bunu yapsaydı ve İslâm'dan bunları çıkarmak isteseydi bir saat bile yönetimde kalamazdı. Bilakis meşhur ve me'sur kıraatlerin tespit edildiği gibi, bize göre yedi harf vardır ve her biri yaşamaktadır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1699] "Râfizîlerin Kur'ân'ın değiştirildiğini iddia etmeleri" konusundaki sözlerine gelince, Râfizîler müslümanlardan değildir. Ancak onlar, Allah Elçisi'nin (s.a.) vefatından yirmi beş yıl kadar sonra ilk defa ortaya çıkan bir fırkadırlar. Bu fırkanın başlangıç noktası, Allah Teâlâ'nın dalâlete sevk ettiği kimselerden İslâm'a tuzak kuranların davetine icabettir. Bu fırka, yalan ve küfür konusunda yahudi ve hıristiyanların konumundadır.

وكل من دب وهب. واليمن كلها، وهي في أيامه مدن وقرى، البحرين كذلك، وعمان كذلك، وهي بلاد واسعة مدن وقرى وملكها عظيم، ومكة والطائف والمدينة والشام كلها كذلك والجزيرة كذلك ومصر كلها كذلك والكوفة والبصرة كذلك في كل هذه البلاد من المصاحف والقراء ما لا يحصي عددهم إلا الله تعالى وحده، فلو رام عثمان ما ذكروا ما قدر على ذلك أصلاً.

[١٦٩٧] وأما قولهم: إنه جمع الناس على مصحف فباطل، ما كان يقدر على ذلك لما ذكرنا، ولا ذهب عثمان قط إلى جمع الناس على مصحف كتبه. إنما خشي رضي الله عنه أن يأتي فاسق يسعى في كيد الدين وأن يهم واهم من أهل الخير. فيبدل شيئًا من المصحف يفعل ذلك عمدًا وهذا وهمٌ فيكون اختلاف يؤدي إلى الضلال، فكتب المصحف مجتمعًا عليها، وبعث إلى كل أفق مصحفًا، لكي إن وهم واهم أو بدل مبدل رجع إلى المصحف المجتمع عليه، فانكشف الحق وبطل الكيد والوهم فقط.

[١٦٩٨] وأما قول من قال أبطل الأحرف الستة فقد كذب من قال ذلك، ولو فعل عثمان ذلك أو أراده لخرج عن الإسلام، ولما مطل ساعة بل الأحرف السبعة كلها موجودة عندنا قائمة كما كانت مثبوتة في القراءات المشهورة المأثورة، والحمد لله رب العالمين.

[١٦٩٩] وأما قولهم في دعوى الروافض تبديل القراءات، فإن الروافض ليسوا من المسلمين، إنما هي فرقة حدث أولها بعد موت النبي صلى الله عليه وسلم بخمس وعشرين سنة، وكان مبداؤها إجابة من خذله الله تعالى لدعوة من كاد الإسلام، وهي طائفة تجري مجرى اليهود والنصارى في الكذب والكفر.

Bu fırka, Ali b. Ebû Tâlib'in (r.a.) ve onunla birlikte bir topluluğun ulûhiyeti konusunda aşırıya giden gruplara sahiptir. Onların ğulüv (dinde aşırılığa gitme) açısından en az aşırılığa düşeni, "Güneş, Ali b. Ebû Tâlib için iki defa geri çevrilmiştir." diyenleridir. Böylece yalan söyleme hususunda onların en alt tabakasını oluşturan bu topluluk, Râfizîler tarafından ortaya konulan yalanları çirkin görüyorlar mı? Dinini ya da nefsini yalandan temizlemeyen herkesin dilediğini yalan olarak söylemesi mümkün olur. Delili (burhanı) olmayan her iddiayı aklın sahibi bir kimsenin delil olarak ileri sürmesi söz konusu değildir. Bu iddianın lehine ya da aleyhine olması aynıdır. İnşallah biz, Râfizîlerin bu konuda uydurdukları şeyler hakkında, onların yalanlarına yönelik onur kırıcı açık deliller ortaya koyacağız.

[1700] Ebû Muhammed şöyle dedi: Allah Resulü (s.a.) vefat ettiğinde İslâmiyet, Kızıldeniz (*Bahr-i Kulzam*) olarak bilinen deniz bölgesinden bütün Yemen sahillerine, Fars denizinden Fırat nehrine, sonra Fırat kenarından Şam'a ve Kızıldeniz'e varıncaya kadar Arap yarımadasının her tarafında ortaya çıkmış ve yayılmıştı. Bu yarımadadaki şehir ve karyelerin sayısını sadece Allah Teâlâ bilir. Nitekim Yemen ve Bahreyn, Uman ve Necd, Cebel-i Tay, Mudar ve Rabia beldeleri, Kudaa, Taif ve Mekke'nin tamamı müslüman olmuş ve mescitler inşa etmişlerdi. Söz konusu beldelerin hiçbirinde Araplara ait bir şehir, bir köy ve bir mahalle olmasın ki orada namazlarda Kur'ân okunmasın ve çocuklara, erkeklere ve kadınlara Kur'ân öğretilmesin. Peygamber (s.a.) vefat ettiği halde Kur'ân kitap haline getirildi. Müslümanlar bu şekilde idiler, onların arasında herhangi bir hususta asla bir ihtilaf yoktu. Bilakis onların tamamı bir ümmet, bir din ve bir görüş üzere idiler.

[1701] Sonra Ebû Bekir (r.a.) iki yıl altı ay yönetimi eline aldı. Rumlar ve Farslılarla savaştı, Yemâme'yi fethetti. İnsanların Kur'ân'ı okumaları arttı. Ebû Bekir, Ömer, Osman, Ali, Zeyd, Ebû Zeyd ve İbn Mes'ûd gibi insanlar ve diğer beldelerdeki kimseler mushafları cem ettiler. Böylece mushafların olmadığı tek bir belde bile kalmadı.

وهي طوائف أشدهم غلوًا يقولون بإلهية علي بن أبي طالب، والإلهية جماعة معه. وأقلهم غلوًا يقولون: بأن الشمس ردت على علي بن أبي طالب مرتين. فقوم هذا أقل مراتبهم في الكذب أيستشنع منهم كذب يأتون به؟ وكل من يزجره عن الكذب ديانة أو نزاهة نفس أمكنه أن يكذب ما شاء، وكل دعوى بلا برهان فليس يستدل بها عاقل، سواء كانت له أو عليه، ونحن إن شاء الله تعالى نأتي بالبرهان الواضح الفاضح لكذب الروافض، فيما افتعلوه من ذلك.

[١٧٠٠] **قال أبو محمد**: مات رسول الله صلى الله عليه وسلم والإسلام قد انتشر وظهر في جميع جزيرة العرب، من منقطع البحر المعروف ببحر القلزم، مارًا إلى سواحل اليمن كلها، إلى بحر فارس إلى منقطعه مارًا إلى الفرات، ثم على ضفة الفرات إلى منقطع الشام إلى بحر القلزم. وفي هذه الجزيرة من المدن والقرى ما لا يعرف عدده إلا الله عز وجل، كاليمن والبحرين وعمان ونجد، وجبلي طيء، وبلاد مضر وربيعة، وقضاعة والطائف، ومكة كلهم قد أسلم وبنوا المساجد، ليس منها مدينة ولا قرية ولا حلة لأعراب إلا قد قرىء فيها القرآن في الصلوات، وعلمه الصبيان والرجال والنساء. وكتب ومات رسول الله صلى الله عليه وسلم والمسلمون كذلك ليس بينهم اختلاف في شيء أصلاً. بل كلهم أمة واحدة، ودين واحد، ومقالة واحدة.

[١٧٠١] ثم ولي أبو بكر سنتين وستة أشهر، فغزا فارس والروم، وفتح اليمامة وزادت قراءة الناس للقرآن، وجمع الناس المصاحف كأبي عمر وعثمان وعلي وزيد وأبي زيد وابن مسعود، وسائر الناس في البلاد. فلم يبق بلد إلا وفيه المصاحف.

[1702] Sonra Ebû Bekir (r.a.) vefat etti. Müslümanlar, aralarında herhangi bir hususta bir ihtilaf olmadığı gibi, bir ümmet ve tek bir görüş üzere idiler. Ancak Allah Elçisi'nin (s.a.) hayatının son kısmında ve Ebû Bekir'in (r.a.) yönetiminin başlangıcında, San'a bölgesinde Esved el-Ansî[806] ve Yemâme'de Müseylime'nin[807] zuhuru bakımından ortaya çıkan şeyler bunun dışındadır. Bu ikisi, o vakit Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliğini ikrar edip bunu açıktan söyledikleri halde peygamberlik iddia etmişlerdir.

[1703] Araplar, Yemen'dekiler ve diğerleri olmak üzere Allah Resulü'nün vefatının akabinde dört gruba ayrılmışlardı: **Bir grup**, İslâmiyet'te bulunduğu konum üzere kaldı ve herhangi bir şeyi değiştirmedi. Bunlar, müslümanların cumhuru ve kâhir ekseriyeti oldukları halde Ebû Bekir'e (r.a.) itaati gerekli gördüler.

[1704] **İkinci grup** da İslâm üzere bâki kaldı. Ancak onlar: "Biz, namazı kılarız ve İslâm'ın şeriatini yerine getiririz. Ancak zekatı ne Ebû Bekir'e ne de Allah Elçisi'nden (s.a.) sonra bir kimseye boyun eğerek veririz." dediler. Bunların sayısı çok fazla idi. Ancak onlar, Ebû Bekir'e itaat edenlerden az idiler. Bu durumu, el-Hutay'e el-Absî'nin[808] sözleri açıklamaktadır:

"Allah Resulü aramızda iken biz ona itaat ettik...
Bize yazıklar olsun, Ebû Bekir'in dini de ne oluyor.
Peygamber öldüğünde kendisinden sonra ona mı miras bıraktı?
İşte bu Amr'a aittir, Allah açıktan taksim edendir.
Bir hurma ya da bir hurmadan daha tatlı bir şey de olsa
Talep ettiğiniz şeyden men edildiniz."

Şair burada zekatı kastetmiştir. Sonra da Ebû Bekir'e itaat eden kabileleri zikredip şöyle demiştir:

"Nadiroğulları hariç, Benî Sa'd,
Tay ve Dudan oğulları ne kötüdür..."

[1705] Ebû Muhammed şöyle dedi: Fakat Allah'a yemin olsun ki felaketler Nadiroğulları ve el-Hutay'e'ye gelmiş ve problem çözülmüştür. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[١٧٠٢] ثم مات رضي الله عنه والمسلمون كما كانوا لا اختلاف بينهم في شيء اصلاً، أمة واحدة، ومقالة واحدة إلا ما حدث في آخر حياة رسول الله صلى الله عليه وسلم، وأول ولاية أبي بكر رضي الله عنه، من ظهور الأسود العنسي في جهة صنعاء ومسيلمة في اليمامة، يدعيان النبوة وهما في ذلك مقران بنبوة محمد صلى الله عليه وسلم معلنان بذلك.

[١٧٠٣] وقد انقسام العرب ومن باليمن من غيرهم أربعة أقسام إثر موته عليه السلام فطائفة ثبتت على ما كانت عليه من الإسلام لم تبدل شيئًا، ولزمت طاعة أبي بكر وهم الجمهور والأكثر.

[١٧٠٤] وطائفة بقيت على الإسلام أيضا. إلا أنهم قالوا: نقيم الصلاة وشرائع الإسلام إلا أنا لا نؤدي الزكاة إلى أبي بكر، ولا نعطي طاعة لأحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكان هؤلاء كثيرًا إلا أنهم دون من ثبت على الطاعة ويبين هذا قوله الحطيئة العبسي:

أَطَعْنَا رَسُولَ اللهِ إِذْ كَانَ بَيْنَنَا   فَيَا لهفانا مَا بَالُ دِينِ أَبِي بَكْرِ
أيورثها بكرًا إِذَا مَاتَ بَعْدَهُ   فَتِلْكَ لِعَمْر الله قَاصِمَة الظُهْر
وإن التي طَالَبْتُمْ فَمَنَعْتُمْ   لكالتَمْر أَوْ أَحْلَى لَذِي مِنَ التَّمْرِ

يعني الزكاة ثم ذكر القبائل الثابتة على الطاعة فقال:

فباست بني سعد واسناه طي   وباست بني دودان حاشي بين النضر

[١٧٠٥] **قال أبو محمد:** لكن والله بإستاه بني نضر، وبإست الحطيئة، حلت الدائرة والحمد لله رب العالمين.

[1706] Üçüncü grup ise, Tuleyha[809] ve Secah'ın[810] taraftarları ve irtidat eden diğer kimselerin yaptığı gibi, küfrünü ve dinden çıktığını (ridde) ilan etmiştir. Bunlar, zikrettiğimiz kimselere oranla oldukça az idiler. Ancak şu kadar var ki her kabiledeki müslümanlardan irtidat edenlere karşı çıkanlar vardı. Nitekim Yemâme'de Sümâme b. Üsâl el-Hanefî[811], Müseylime'ye karşı savaşan müslüman grupların içinde idi. Aynı şekilde el-Esved kavmi içinde, Temimoğulları ve Esedoğulları içinde de cumhur yani çoğunluk müslümanlardan idi.

[1707] Dördüncü grup ise, beklemeyi tercih etti. Bunlar, zikredilen gruplardan herhangi birine dahil olmadılar. Mâlik b. Nuveyre[812] ve diğerlerinin yaptığı gibi bunlar, kimin galip geleceğini gözetleyerek beklediler. Bunun üzerine Ebû Bekir (r.a.) onların üzerine ordular gönderdi ve Müseylime ile savaştı. (Bu sırada) Firuz ve Zaduye isimli iki tane fazilet sahibi Fârisî vardı ki -Allah onlardan razı olsun- bunlar Esved el-Ansî ile savaştılar.

[1708] Böylece bir yıl geçmemişti ki gencinden yaşlısına varıncaya kadar bütün insanlar (halk) İslâm'a geri dönmüştü. Secah, Tuleyha ve diğerleri yeniden müslüman olmuşlardı. Bu, tutuşan bir ateş misali şeytandan kaynaklanan bir çekişme idi. Allah Teâlâ bu ateşi o vakit söndürmüştü. Sonra Ebû Bekir vefat etti ve Ömer (r.a.) yönetimi ele aldı. Bütün genişliği ve derinliğiyle Fars ülkesini fethetti. Şam'ın tamamını, Cezire'yi, Mısır'ın tamamını fethetti. Mescitlerin inşa edilmediği ve mushafların çoğaltılmadığı tek bir belde kalmamıştı. İmamlar Kur'ân'ı okudular ve onu doğudaki ve batıdaki mekteplerde çocuklara öğrettiler. Ömer öldüğünde, Mısır'dan Irak'a, Şam'a ve Yemen'e kadar ve bunların arasındaki beldelerde yaşayan müslümanların elinde yüz bin mushaftan -daha az değil- fazlası olduğu halde, müslümanların arasında herhangi bir konuda bir ihtilaf çıkmadan bu şekilde on yıl ve birkaç ay devam etti. Bilakis müslümanlar bir din ve bir görüş üzere idiler.

[1709] Sonra Osman (r.a.) idareyi ele aldı, fetihler çoğaldı ve yönetim genişledi. Şayet birisi müslümanların elindeki mushafları saymak istese idi, buna güç yetiremezdi. Bu şekilde Osman ölünceye kadar on iki yıl geçti. Onun ölümüyle birlikte ihtilaf hasıl oldu ve Râfizîlerin durumu ortaya çıkmaya başladı.

[١٧٠٦] وطائفة ثالثة، أعلنت بالكفر والردة، كأصحاب طليحة وسيجاح، وسائر من ارتد، وهم قليل بالإضافة إلى من ذكرنا، إلا أن في كل قبيلة من المؤمنين من يقاوم المرتدين، فقد كان باليمامة تمامة بن أثال الحنفي في طوائف من المسلمين، محاربين لمسيلمة، وفي قوم الأسود أيضًا كذلك، وفي بني تميم، وبني أسد الجمهور من المسلمين.

[١٧٠٧] وطائفة رابعة، توقفت فلم تدخل في أحد من الطوائف المذكورة، وبقوا يتربصون لمن تكون الغلبة كمالك بن نويرة وغيره. فأخرج إليهم أبو بكر البعوث فقتل مسيلمة، وقد كان فيروز وذادويه الفارسيان الفاضلان رضي الله عنهما قتلا الأسود العنسي.

[١٧٠٨] فلم يمض عام واحد حتى راجع الجميع الإسلام، أولهم عن آخرهم، وأسلمت سجاح وطليحة وغيرهم، وإنما كانت نزغة من الشيطان كنار اشتعلت فأطفأها الله للوقت. ثم مات أبو بكر وولي عمر ففتحت بلاد الفرس طولاً وعرضًا، وفتحت الشام كلها والجزيرة، ومصر كلها ولم يبق إلا وبنيت فيه المساجد، ونسخت فيه المصاحف، وقرأ الأئمة القرآن وعلمه الصبيان في المكاتب شرقًا وغربًا. وبقي كذلك عشرة أعوام وأشهرًا والمؤمنون كلهم لا اختلاف بينهم في شيء بل ملة واحدة ومقالة واحدة. وإن لم يكن عند المسلمين إذ مات عمر مائة ألف مصحف من مصر إلى العراق إلى الشام إلى اليمن فما بين ذلك فلم يكن أقل.

[١٧٠٩] ثم ولي عثمان فزادت الفتوح، واتسع الأمر فلو رام أحد إحصاء مصاحف أهل الإسلام ما قدر، وبقي كذلك اثني عشر عامًا حتى مات، وبموته حصل الاختلاف، وابتداء أمر الروافض.

[1710] Biliniz ki şayet birisi Nâbiga'nın[813] şiirine ya da Züheyr'in[814] şiirine bir kelime ilâve etmek ya da çıkarmak istese buna kadir olamazdı. Çünkü bu durum o vakit ortaya çıkardı ve diğer yazılı nüshalar buna muhalefet ederdi. Nasıl olur da Kur'ân mushaflarda yazılı olduğu halde bir ilâve ya da eksiltme söz konusu olabilir? Bu Kur'ân nüshaları Endülüs'ün en uç noktasından, Berberîler ve Sudan ülkelerinden Sind diyarının en uç noktasına, Kâbil, Horasan, Türk, Sakâlibe (Slavlar/Bulgarlar), Hindistan ve bunların arasındaki ülkelere varıncaya kadar her tarafta vardı. Böylece Râfizîlerin ahmaklığı ve açıktan yalan söyledikleri ortaya çıkmıştır.

[1711] Burada Râfizîlerin yalan söylediğini açıklayan hususlardan biri şudur: Râfizîlerin çoğunluğuna göre ilâh ve yaratıcı (halik) olan, bazılarına göre de konuşan bir nebî olan, diğerlerine göre de kendisine itaat edilmesi zorunlu olup masum imam olan Ali b. Ebû Tâlib (r.a.), idareyi ele aldı ve kral oldu. Bu şekilde kendisine itaat edilen, durumu açık olan, Kufe'de iskan eden, Mısır, Şam ve Fırat'ın bir kısmı hariç bütün İslâm dünyasına hükmeden bir halife olarak beş yıl dokuz ay boyunca devam etti. Bu zaman boyunca Kur'ân mescitlerde ve her yerde okunuyordu. Ali, insanlara onunla imamlık ediyordu, mushaflar onun yanında ve onun elinde idi. Şayet o, Râfizîlerin iddia ettiği gibi Kur'ân'da bir değiştirme olduğunu görmüş olsa idi, bu hususta onlara itaat eder miydi?

[1712] Daha sonra Ali'nin oğlu el-Hasan (r.a.) idareyi ele aldı. O, Râfizîlere göre babası gibiydi ve bu şekilde hareket etmişti. Bütün bunlara rağmen, bu ahmakların, mushafa bir harfin ilâve edildiğini ya da eksiltildiğini ya da değiştirildiğini söylemeleri nasıl mümkün olur? Şüphesiz bu, Kur'ân'ı tahrif etmeye ve İslâm'ı değiştirmeye kalkan ya da Şamlılar ile savaşta Ali'ye tuzak kuran kimselerin gayretidir. Öyle ki Şamlılar, önemsiz gördükleri bir görüş noktasında Ali'ye muhalefet ettiler ve sadece bu hususta ona karşı çıkmayı düşündüler. Böylece Râfizîlerin yalanı bertaraf edilemeyecek bir delil ile ortaya çıkmıştır. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[١٧١٠] واعلموا أنه لو رام اليوم أحد أن يزيد في شعر النابغة أو شعر زهير كلمة أو ينقص أخرى ما قدر لأنه كان يفتضح للوقت وتخالفه النسخ المثبوتة، فكيف القرآن في المصاحف؟ وهي من آخر الأندلس وبلاد البربر وبلاد السودان إلى آخر السند وكابل وخراسان والترك والصقالبة وبلاد الهند فما بين ذلك. فظهر حمق الرافضة ومجاهرتها بالكذب.

[١٧١١] ومما يبين كذب الروافض في ذلك أن علي بن أبي طالب الذي هو عند أكثرهم إله خالق، وعند بعضهم نبي ناطق وعند سائرهم إمام معصوم مفروضة طاعته ولي الأمر وملك. فبقي خمسة أعوام وتسعة أشهر خليفة مطاعًا ظاهر الأمر، ساكنًا بالكوفة، مالكًا للدنيا حاشا الشام ومصر والفرات. والقرآن يقرأ في المساجد وفي كل مكان، وهو يؤم الناس به والمصاحف معه وبين يديه فلو رأى فيه تبديلاً كما تقول الرافضة أكان يقرهم على ذلك؟

[١٧١٢] ثم ولي ابنه الحسن وهو عندهم كأبيه فجرى على ذلك. فكيف يسوغ لهؤلاء النوكي أن يقولوا: إن في المصحف حرفًا زائدًا أو ناقصًا أو مبدلاً مع هذا؟ ولقد كان جهاد من حرف القرآن وبدل الإسلام أو كد عليه من قتال أهل الشام الذين إنما خالفوه في رأي يسير رأوه، ورأى خلافه فقط. فلاح كذب الرافضة ببرهان لا محيد عنه، والحمد لله رب العالمين.

[Müslümanların Kitaplarını ve Dinlerini Nakletmelerinin Şekilleri]

[1713] Ebû Muhammed şöyle dedi: İnşallah biz, müslümanların kitaplarını ve dinlerini nakletme şekillerinin niteliğini, sonra da imamlarından naklettikleri hususların özelliklerini açıklayacağız. Tâ ki mümin-kâfir, âlim-câhil herkes bu hususa açıkça vakıf olsun. Böylece insanlar, diğer dinlerin nakillerinin müslümanların nakilleri açısından nerede olduğunu bilsinler. Tevfik ve başarı Allah'ın inâyetiyledir. Biz şöyle deriz: Zikrettiğimiz hususların tamamıyla alakalı olarak müslümanların nakilleri altı kısma ayrılır:

[1714] **[1]** Bunların **ilki**; doğu ve batı ahalisinin emsallerinden nesilden nesle naklettikleri şeylerdir. Bu konuda ne mümin ne de âşikare görünene karşı inadı olmayan insaf sahibi bir kâfir ihtilaf eder. O, yeryüzünün doğusunda ve batısında mushaflarda yazılı olan Kur'ân'dır. İnsanlar, Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib'in bu kitabı getirdiği hususunda şüphe ve ihtilaf etmezler. Hz. Muhammed, azîz ve celîl olan Allah'ın bu kitabı kendisine vahyettiğini haber vermiştir. Hz. Peygamber'e uyanlar, Kur'ân'ı bu şekilde ondan aldılar, sonra bize ulaşıncaya kadar onlardan da diğerleri aldı. Beş vakitte kılınan namaz ibadeti bu çeşit nakillerdendir. Bu konuda (yani namazın bu şekilde bize kadar nakledildiği hususunda) ne mümin ne de kâfir ihtilaf eder. Hiç kimse, Hz. Peygamber'in ashâbına her gün ve her gece, belirlenmiş vakitlerde namaz kıldırdığı konusunda şüphe etmez. Hz. Peygamber'e tâbi olan herkes, nerede olurlarsa olsunlar günümüze değin her gün onların kıldığı şekilde namazlarını kıldılar. Sind ahalisinin, Endülüslülerin namazlarını kıldıkları gibi (aynı şekilde) namazlarını kıldıkları hususunda ve yine Ermeniyye ahalisinin, Yemenlilerin namazlarını kıldıkları gibi (aynı şekilde) namazlarını kıldıkları hususunda hiç kimse şüphe etmez.

[1715] Yine Ramazan ayında oruç tutmak da bu çeşit nakillerdendir. Bu konuda ne mümin ne de kâfir ihtilaf eder. Allah Elçisi'nin (s.a.) bu ayda oruç tuttuğu hususunda ve onunla birlikte her beldede kendisine tâbi olanların tamamının her yıl bu ayda oruç tuttukları hususunda hiç kimse şüphe edemez. Sonra oruç tutma ibadeti, nesilden nesle günümüze varıncaya kadar bu şekilde devam etmiştir.

كيف تم نقل القرآن وأمور الدين

[١٧١٣] **قال أبو محمد:** ونحن إن شاء الله تعالى نذكر صفة وجوه النقل الذي عند المسلمين لكتابهم ودينهم، لما نقلوه عن أئمتهم حتى يقف عليه المؤمن والكافر، والعالم والجاهل عيانًا إن شاء الله تعالى فيعرفون أين نقل سائر الأديان من نقلهم، فنقول وبالله تعالى التوفيق. إن نقل المسلمين لكل ما ذكرنا ينقسم أقسامًا ستة:

[١٧١٤] أولها: شيء ينقله أهل المشارق والمغارب عن أمثالهم جيلاً جيلاً، لا يختلف فيه مؤمن ولا كافر، منصف غير معاند للمشاهد، وهو القرآن المكتوب في المصاحف في شرق الأرض وغربها لا يشكون ولا يختلفون في أن محمد بن عبد الله بن عبد المطلب أتى به، وأخبر أن الله عز وجل أوحى به إليه، وأن من اتبعه أخذه عنه كذلك، ثم أخذ عن أولئك حتى بلغ إلينا. ومن ذلك الصلوات الخمس، فإنه لا يختلف مؤمن ولا كافر، ولا يشك أحد أنه صلاها بأصحابه كل يوم وليلة في أوقاتها المعهودة، وصلاها كذلك كل من اتبعه على دينه حيث كانوا كل يوم هكذا إلى اليوم. لا يشك أحد في أن أهل السند يصلونها كما يصليها أهل الأندلس، وأن أهل الأرمنية يصلونها كما يصليها أهل اليمن، وكصيام شهر رمضان فإنه لا يختلف كافر ولا مؤمن.

[١٧١٥] ولا يشك أحد في أنه صامه رسول الله صلى الله عليه وسلم، وصامه معه كل من اتبعه في كل بلد كل عام ثم كذلك جيلاً جيلاً إلى يومنا هذا.

[1716] Yine hac ibadeti de böyledir. Bu konuda ne mümin ne de kâfir ihtilaf eder. Hz. Peygamber'in (s.a.) ashâbıyla birlikte hac yaptığı ve haccın farîzalarını yerine getirdiği hususunda hiç kimse şüphe duymaz. Sonra her taraftan gelen müslümanlar, her yıl mâlûm bir ayda hac ibadetini günümüze değin yerine getirdiler.

[1717] Genel anlamda zekât ibadeti de böyledir. Yine yakınlarla evlenmenin, ölü hayvanların ve domuz etinin yenmesinin haram kılınması nevinden Kur'ân'daki diğer kanunlar ve İslâm'ın diğer prensipleri de böyledir. Ayrıca inşikâk-ı kamer (kamerin ikiye ayrılması), yahudilerin ölümü temenni etmeye davet edilmesi gibi Allah Resulü'nün mûcizeleri ve Kur'ân'ın metninde okunan ve ondan nakledilen diğer şeyler de bunlardandır. Ne yahudilerin ne de hıristiyanların yanında bu çeşit nakilden herhangi bir şey bulunmaktadır. Şöyle ki onlar, Sebt günü kanunu ve sair şeriatlarında Tevrat'a müracaat ederler. Fakat hem şeriatlarının nakli hem de Tevrat'ın nakli kesilmiştir (kesintiye uğramıştır). Zira ittifak ettikleri üzere ilk nesilleri umûmen küfre düşmüş, Hz. Mûsâ'nın (a.s.) dininden ayrılmış ve uzun yıllar boyunca putlara aleni biçimde ibadet etmiştir. Putlara ibadet eden kâfir bir kralın ve onunla birlikte olan, peygamberleri katleden ve boğazlayan, Allah'a çağıran kim varsa öldüren halkının, Sebt günü kanunu ile yahut Allah'a izâfe edilen herhangi bir şeriat ile iştigal etmesi imkân dahilinde değildir. Böyle bir iddia kendisinde şüphe olmayan bir yalandır.

[1718] hıristiyanlarla alakalı olarak -sadece beş kişi (den gelen nakiller) hariç-, hıristiyanların nakillerinin bu neviden olmadığı kesindir. Nitekim Tevrat ve İncil'in şüphesiz değiştirildiği hükmünü gösteren (bu iki kitaptaki) açıkladığımız yalan ile onların yalanı ortaya çıkmıştır.

[1719] [ıı] İkincisi: Allah Elçisi'ne (s.a.) varıncaya kadar, büyük bir topluluğun kendileri gibi bir topluluktan, onların da yine kendileri gibi bir topluluktan aynı şekilde naklettikleri hususlardır. Hendek günü ve Tebük'te ordunun huzurunda Hz. Peygamber'den zuhur eden âyet ve mûcizelerinin pek çoğu böyledir. Hac menâsikinin pek çoğu; hurmanın, buğdayın ve arpanın zekâtları; yine gümüş, altın, deve, sığır ve koyunun zekâtları da böyledir. Onun Hayber ahalisine yönelik uygulamaları ve bunların dışında halktan gizli kalmayan hususlar da çoktur.

[١٧١٦] وكالحج فإنه لا يختلف مؤمن ولا كافر ولا يشك أحد في أنه عليه السلام حج مع أصحابه، وأقام المناسك، ثم حج المسلمون من كل أفق من الآفاق كل عام في شهر واحد معروف إلى اليوم.

[١٧١٧] وكجملة الزكاة، وكسائر الشرائع، التي في القرآن من تحريم القرائب والميتة والخنزير، وسائر شرائع الإسلام وكآياته من شق القمر، ودعاء اليهود التي تمنى الموت، وسائر ما هو في نص القرآن مقروء ومنقول، وليس عن اليهود، ولا عند النصارى في هذا النقل شيء أصلاً، لأن نقلهم لشريعة السبت وسائر شرائعهم إنما يرجعون فيها إلى التوراة. ويقطع نقل ذلك ونقل التوراة إطباقهم على أن أوائلهم كفروا بأجمعهم، وبرئوا من دين موسى، وعبدوا الأوثان علانية دهورًا طوالاً، ومن المحال أن يكون ملك كافر عابد أوثان هو وأمته كلها معه، كذلك يقتلون الأنبياء ويخنقونهم، ويقتلون من دعي إلى الله تعالى، يشتغلون بسبت أو بشريعة مضافة إلى الله سبحانه تعالى، عن هذا الكذب الذي لا شك فيه.

[١٧١٨] ويقطع بالنصارى عن مثل هذا عدم نقلهم إلا عن خمسة رجال فقط. وقد وضح الكذب عليهم إلى ما أوضحنا من الكذب الذي في التوراة والإنجيل القاضي بتبديلهما بلا شك.

[١٧١٩] والثاني: شيء نقلته الكافة عن مثلها حتى يبلغ الأمر كذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم، ككثير من آياته ومعجزاته التي ظهرت يوم الخندق، وفي تبوك بحضرة الجيش. وككثير من مناسك الحج، وكزكاة التمر والبر والشعير، والورق والإبل والذهب والبقر والغنم، ومعاملته أهل خيبر، وغير ذلك مما يخفى على العامة.

Ancak bunların tamamını sadece ilim ehli bilebilir. Ne yahudilerin ne de hıristiyanların yanında bu çeşit bir nakil vardır. Çünkü onların nakille ilişkileri kesilmiştir. Nitekim biz, daha önce onların nesillerinin uzun müddet küfür üzere yaşadığını ve çoğunluğun Îsâ'ya (a.s.) ulaşamadığını belirtmiştik.

[1720] **[111]** **Üçüncüsü**: Güvenilir râvinin (sika) yine güvenilir bir kimseden, Allah Elçisi'ne (s.a.) varıncaya kadar bu şekilde naklettiği haberlerdir. Sika râvilerden her biri bu haberleri, haberi aldığı kişinin ismiyle ve nesebiyle nakleder. Onların tamamının halleri, durumları, zamanları, adaletleri ve mekânları mâlûmdur. Bu şekilde gelen haberlerin ekseriyeti ya sahâbeden (r.a) bir topluluk yoluyla Hz. Peygamber'e (s.a.v) ya bir sahâbiye ya bir tabiîne yahut tabiînden bu haberi almış olan bir imama dayanan büyük bir topluluğun yaptığı nakillerdir. Bu durum vesilesi ile söz konusu haberin mârifet ehlinden geldiği bilinir. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1721] Bu, azîz ve celîl olan Allah'ın, diğer dinlerin mensupları dışında sadece müslümanlara tahsis ettiği bir nakildir. Allah, bunu, müslümanlar nazarında, dört yüz elli yıldan beri doğuda, batıda, güneyde ve kuzeyde zamanın geçip gitmesine rağmen yeni bir parıltı olarak bâki kıldı. Sayılarını sadece yaratıcılarının bildiği kimseler ilim talebiyle uzak diyarlara doğru yolculuğa çıkmışlardır (talebu'l-ilim-rihle). İlim nakilcileri, yakınlarında olanı kayda geçirmeye ısrarla devam etmektedir. Şüphesiz Allah Teâlâ, bu bilgileri muhafaza etmek üzere onları görevlendirmiştir. Âlemlerin Rabb'ine hamd olsun.

[1722] Her ne kadar onlardan bazıları için bu durum vaki olsa da nakil hususunda bir kelime ya da daha fazlasında hata etmeleri söz konusu değildir. Herhangi bir fâsığın oraya uydurma bir kelime sokuşturması da mümkün değildir. Şükür Allah'adır.

[1723] İşte bu üç kısım, dinimizi aldığımız yollardır ve bunları diğerlerine karıştırmayız. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

وإنما يعرفه كواف أهل العلم فقط، وليس عند اليهود والنصارى من هذا النقل شيء أصلاً، لأنه يقطع بهم دونه وما قطع بهم دون النقل الذي ذكرنا قبل من إطباقهم على الكفر الدهور الطوال، وعدم إيصال الكافة إلى عيسى عليه السلام.

[١٧٢٠] والثالث: ما نقله الثقة عن الثقة كذلك حتى يبلغ إلى النبي صلى الله عليه وسلم، يخبر كل واحد منهم باسم الذي أخبره ونسبه، وكلهم معروف الحال والعين، والعدالة والزمان والمكان، على أن أكثر ما جاء هذا المجيء. فإنه منقول نقل الكواف. إما إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم من طرق جماعة من الصحابة رضي الله عنهم، وإما إلى الصاحب وإما إلى التابع، وإما إلى أمام أخذ عن التابع، يعرف ذلك من كان من أهل المعرفة بهذا الشأن، والحمد لله رب العالمين.

[١٧٢١] وهذا نقل خص الله تعالى به المسلمين دون سائر أهل الملل كلها، وأبقاه عندهم غضًا جديدًا على قديم الدهور مد أربعمائة عام وخمسين عامًا في المشرق والمغرب، والجنوب والشمال يرحل في طلبه من لا يحصى عددهم إلا خالقهم، إلى الآفاق البعيدة، ويواظب على تقييده من كان الناقد قريبًا منه، قد تولى الله تعالى حفظه عليهم، والحمد لله رب العالمين.

[١٧٢٢] فلا تفوتهم ذلة في كلمة فما فوقها في شيء من النقل إن وقعت لأحدهم، ولا يمكن فاسق أن يقحم فيه كلمة موضوعة، ولله تعالى الشكر.

[١٧٢٣] وهذه الأقسام الثلاثة التي نأخذ ديننا منها، ولا نتعداها إلى غيرها، والحمد لله رب العالمين.

[1724] [ıv] Dördüncüsü: Doğu ve batı ahalisinin ya da büyük bir topluluğun veya güvenilir bir kimsenin (sika râvinin) kendilerine benzer bir topluluktan naklettiği ve kendisi ile Nebî (a.s.) arasında sadece bir ya da birkaç kişinin bulunduğu kişiye dayanan haberlerdir. (Bu nevi haberlerde) bilgi verilen ve tebliğde bulunulan kişi, Hz. Peygamber'den (s.a.) bu kanunu/şeriatı kendisine haber veren kimsenin kimliğini açıklamamış, sessiz kalmıştır. Neticede (haberi nakleden kimsenin) kim olduğu bilinmez. Bu nakiller, müslümanlardan çoğunun alıp kabul ettiği türdendir. Elbette biz bunu kabul etmeyiz ve bu haberleri Nebî'ye (a.s.) izâfe etmeyiz. Zira bunları Nebî'den (a.s.) tahdis eden kişiyi tanıyıp bilmeyiz. Güvenilmez bir kimse olabilir. Bazen rivayet eden bir kimsenin söz konusu kişi hakkında bilmediği şeyleri, ondan rivayette bulunmayan bir kimse bilebilir.

[1725] Yahudilerin nakillerinin çoğu bu nevidendir. Bilakis bu nevi haberler, onlara göre haberlerin en üstünüdür. Ancak şu kadar var ki onlar, nakil hususunda Hz. Mûsâ'ya, bizim Hz. Muhammed'e (s.a.v) olduğumuz yakınlıkta değillerdir.

[1726] Bilakis onlar, kendileri ile Mûsâ (a.s.) arasında otuz asırdan daha fazla bir zaman olması hasebiyle (nakillerinde) bin beş yüz yıldan daha fazlasına tekabül eden bir zaman diliminde[815] kaçınılmaz olarak dururlar. Nakillerinde ancak Hilal'e, Şemay'a, Şem'ûn, Merakiba'ya ve benzerlerine ulaşabilirler. Sanırım onların, son dönem peygamberlerinden olan bir nebîden, hahamlarından birisinin rivayet ettiği sadece bir meseleleri vardır. "Kardeşi öldüğünde kişinin onun kızıyla evlenmesi" hakkındaki bu meseleyi söz konusu peygamberden şifahî olarak almıştır.

[1727] Hıristiyanlara gelince, sadece boşanmanın haram kılınması hususu hariç, bu naklin sıfatlarından hiçbiri onların nazarında geçerli değildir. Onun çıkış noktası da yalan söylediği sahih olan yalancı birisindendir.

[١٧٢٤] والرابع: شيء نقله أهل المشرق والمغرب أو الكافة أو الواحد الثقة عن أمثالهم إلى أن يبلغ من ليس بينه وبين النبي صلى الله عليه وسلم إلا واحد فأكثر، فسكت ذلك المبلوغ إليه عمن أخبره بتلك الشريعة عن النبي صلى الله عليه وسلم، فلم يعرف من هو. فهذا نوع يأخذ به كثير من المسلمين، ولسنا نأخذ به ألبتة، ولا نضيفه إلى النبي صلى الله عليه وسلم إذ لم نعرف من حدث به عن النبي صلى الله عليه وسلم وقد يكون غير ثقة، ويعلم منه غير الذي روى عنه ما لم يعرف منه الذي روى عنه.

[١٧٢٥] ومن هذا النوع كثير من نقل اليهود، بل هو أعلى ما عندهم، إلا أنهم لا يقربون فيه من موسى كقربنا فيه من محمد صلى الله عليه وسلم.

[١٧٢٦] بل يقفون ولا بد حيث بينهم وبين موسى عليه السلام أزيد من ثلاثين عصرًا، في أزيد من ألف وخمسمائة عام، وإنما يبلغون بالنقل إلى هلال، وشماي، وشمعون، ومرعقيبا، وأمثالهم، وأظن أن لهم مسألة واحدة فقط يروونها عن حبر من أحبارهم عن نبي من متأخري أنبيائهم، أخذها عنه مشافهة في نكاح الرجل ابنته إذا مات عنها أخوه.

[١٧٢٧] وأما النصارى: فليس عندهم من صفة هذا النقل إلا تحريم الطلاق وحده فقط على أن مخرجه من كذاب قد صح كذبه.

[1728] [v] Beşincisi: Ya meşrik ve mağrib ahalisinin nakliyle ya da Hz. Peygamber'e (as.) varıncaya kadar bir topluluğun bir topluluktan yahut sika birinin yine sika birinden rivayeti şeklinde bahsettiğimiz gibi nakledilen bir haberdir. Fakat bu rivayetin senedinde (tarikinde) yalan söylediği ya da unuttuğu veya durumu meçhul olduğundan dolayı cerh edilmiş bir adam vardır. Bazı müslümanlar bu nevi haberleri de kabul etmektedir. Bize göre bunu ne kabul etmek ne tasdik etmek ne de böyle birisinden bir haber almak doğrudur. Bu, peygamberlerine izâfe ettikleri şeyler konusunda yahudilerin ve hıristiyanların nakillerinin özelliğidir. Çünkü onların inkârcı oldukları hususu şüphesiz ve tartışmasız bir şekilde kesindir.

[1729] [vı] Altıncısı: Ortaya koyduğumuz yollardan biri ile nakledilen bir nakildir. Bu nakil, ya mağrib ve meşrik ehlinin nakliyle ya da bir sahâbîye veya tabiîne yahut bunların dışındaki bir imama varıncaya kadar bir topluluğun diğer bir topluluktan ya da sika birinin yine sika birinden nakletmesiyle gelen haberdir. Öyle ki söz konusu kişi, bu haberini Allah Elçisi'ne izâfe etmeden şöyle demiş ya da şöyle hükmettiğini söylemiştir. Nitekim Ebû Bekir'in (r.a.) Ridde[816] savaşlarında alınan esirlere yönelik uygulaması ve yine cuma namazının günün başlangıcında kıldırılması; Ömer'in (r.a.) vergi koyması, oduncu bir kölenin kıymetini artırması böyledir. Bunun dışındakiler gerçekten çoktur.

[1730] Müslümanlardan bazıları bunları kabul eder bazıları da kabul etmez. Biz de bunları asla kabul etmeyiz. Çünkü bir kimsenin fiili, Allah bize ona uymamızı emretmediğinden ve dinini açıklamak üzere onu bize göndermediğinden dolayı hüccet değildir. Fazilet sahibi bir kimse hatadan hâlî olamaz. Dolayısıyla kişinin hata ettiği şeyde bir hüccet yoktur ve onun hatasını açıklamak üzere bir vahiy de gelmez.

[1731] Naklin bu çeşidi, hıristiyanların ve yahudilerin Tevrat'ta olmadığı halde şu anda üzerinde bulundukları kanunlarına ait nakillerinin tamamının özelliğidir. Yine naklin bu çeşidi, -boşanmanın haram kılınması hariç- hıristiyanların nakillerinin tamamının özelliğidir. Ancak şu kadar var ki yahudilerin bu nakillerini bir nebînin arkadaşına veya ona tâbi olan bir kimseye dayandırmaları mümkün değildir. Hıristiyanların bu nevi nakillerinin dayanabileceği en üst mertebe "Şem'un", sonra "Pavlos", sonra da asırdan asra onların piskoposlarıdır.

[١٧٢٨] والخامس: شيء نقل كما ذكرنا، إما بنقل أهل المشرق والمغرب، أو كافة عن كافة، أو ثقة عن ثقة حتى يبلغ إلى النبي صلى الله عليه وسلم إلا أن في الطريق رجلًا مجروحًا بكذب أو غفلة، أو مجهول الحال، فهذا أيضًا يقول به بعض المسلمين، ولا يحل عندنا القول به ولا تصديقه، ولا الأخذ بشيء منه، وهذه صفة نقل اليهود والنصارى فيما أضافوه إلى أنبيائهم لأنه يقطع بأنهم كفار بلا شك ولا مرية.

[١٧٢٩] والسادس: نقل نقل بأحد الوجوه التي قدمنا، إما بنقل من بين المشرق والمغرب أو بالكافة، أو بالثقة عن الثقة، حتى يبلغ ذلك إلى صاحب أو تابع، أو إمام دونهما أنه قال كذا، أو حكم بكذا غير مضاف ذلك إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم كفعل أبي بكر في سبي أهل الردة، وكصلاة الجمعة صدر النهار، وكضرب عمر الخراج، وإضعافه القيمة على رقيق حاطب وغير ذلك كثير جدًا.

[١٧٣٠] فمن المسلمين من يأخذ بهذا، ومنهم من لا يأخذ به، ونحن لا نأخذ به أصلًا، لأنه لا حجة في فعل أحد دون من أمرنا الله تعالى باتباعه وأرسله إلينا ببيان دينه، ولا يخلو فاضل من وهم، ولا حجة فيمن يهم، ولا يأتي الوحي ببيان وهمه.

[١٧٣١] وهذا الصنف من النقل هو صفة جميع نقل اليهود لشرائعهم التي هم عليها الآن مما ليس في التوراة، وهو صفة جميع نقل النصارى حاشى تحريم الطلاق، إلا أن اليهود لا يمكنهم أن يبلغوا في ذلك إلى صاحب نبي أصلًا، ولا إلى تابع له، وأعلى من يقف عنده النصارى شمعون ثم بولس ثم أساقفهم عصرًا عصرًا.

[1732] Bu durum, onlardan hiçbirinin bunu ve bundan bir şeyi inkâr etmeye güç yetiremeyeceği bir durumdur. Ancak içlerinde biri yanındaki (kitap) hakkında bilgisi olmadığını sanarak kendisine cevâz verilmesini uman birinin yanında yalan iddiada bulunabilir. Kitaplarını bildiğini anladıkları bir kimse onları bu hususta emin kılınca, onların bunu inkâr etmeleri asla mümkün değildir. Tevfik ve başarı Allah’ın yardımıyladır.

[1733] Ebû Muhammed şöyle dedi: Kur’ân’ın nakledilmesi ve Hz. Peygamber’in (s.a.) alâmetlerinden (a‘lâm) olması bakımından “gayb ile uyarma, ayın ortadan ikiye yarılması (şakku’l-kamer), yahudileri ölümü temenni etmeye ve hıristiyanları mübaheleye davet etme, Arapların tamamını Kur’ân’ın bir benzerini getirmeye çağırma, bundan âciz kalmaları sebebiyle onların azarlanması, aynı şekilde yahudilerin ölümü temenni edememeleri sebebiyle azarlanmaları, Ebâbil kuşları hikayesi ve kuşların Fil ordusuna çamurdan yapılmış taşlarla saldırması, şeriat ve sünnetlerden pek çoğunun nakledilmesi gibi” Kur’ân’da mevcut olan hususların nakledilmesi bu nevidendir. Şüphesiz ki bunların tamamını Yemân, Mudar, Rabia ve Kuzâ‘a kabilelerine mensup olan kimseler nakletmiştir. Bunların tamamı da araları açık olan, birbiriyle savaşıp bir kısmı diğer bir kısmını öldüren düşmanlardı.

[1734] Burada nakiller konusunda onları (söz konusu kabileleri) ortak tutum sergilemeye davet eden herhangi bir şey de yoktur. Sonra bu haberleri, mezkûr kimselerden mağrib ile meşrik arasındaki kimseler naklettiler. Araplar, tartışmasız bir şekilde birbiriyle savaşan, kimseye boyun eğmeyen bir topluluk idiler. Mudar, Rabîa, İyâd ve Kuzâ‘a gibi kabilelere hiç kimse sahip olamadı. Yahut Yemen ve Uman kralları, San‘a kralı Şehr b. Bârâm[817], Bahreyn kralı Münzir b. Sâvî, Habeşistan kralı en-Necâşî, Uman’ın iki kralı olan Cülendâ’nın iki oğlu Ceyfer ve İyâz [Abd][818] gibi krallığı babadan Oğul’a tevârüs ederek kendi beldelerinde kral olan kimseler idi. İşte bu kimseler, hakkın ortaya çıkması ve kendisini göstermesi üzerine yüz binlerce insan oldukları halde boyun eğerek ve isteyerek Allah Resulü’ne (s.a.) iman ettiler. Aynı anne ve babanın çocukları gibi kardeş oldular.

[١٧٣٢] هذا أمر لا يقدر أحد منهم على إنكاره، ولا إنكار شيء منه، إلا أن يدعي أحد منهم كذبًا عند من يطمع في تجويزه عليه ممن يظن به جهلًا بما عنده فقط، وأما إذا قررهم على ذلك من يدرون أنه يعرف كتبهم، فلا سبيل لهم إلى إنكاره اصلًا.

[١٧٣٣] **قال أبو محمد**: ونقل القرآن وما فيه من أعلام النبي صلى الله عليه وسلم كالإنذار بالغيوب، وشق القمر، ودعاء اليهود إلى تمني الموت، والنصارى إلى المباهلة، وجميع العرب إلى المجيء بمثل القرآن، وبتوبيخهم بالعجز عنه، وبتوبيخ اليهود بأنهم لا يتمنون الموت، وقصة الطير الأبابيل، ورميها أصحاب الفيل بحجارة من سجيل وكثير من الشرائع، وكثير من السنن فإنه نقل كل ذلك اليماني والمضري، والربيعي، والقضاعي، وكلهم أعداء متباينون متحاربون يقتل بعضهم بعضًا.

[١٧٣٤] ليس هناك شيء يدعوهم إلى المسامحة في نقلهم له، ثم نقله عن هؤلاء من بين المشرق والمغرب، وكانت العرب بلا خلاف قومًا لقاحًا لا يملكهم أحد كمضر وربيعة، وإياد، وقضاعة، أو ملوكًا في بلادهم يتوارثون الملك كابرًا عن كابر كملوك اليمن وعمان، وشهر بن بارام ملك صنعاء، والمنذر بن ساوي ملك البحرين، والنجاشي ملك الحبشة، وجيفر وعياذا بني الجلندى ملكي عمان، فانقادوا كلهم لظهور الحق وبهوره، وآمنوا به صلى الله عليه وسلم طوعًا وهم آلاف آلاف، وصاروا إخوة كبني أب وأم.

Onlardan mülkünü bırakması mümkün olan herkes Peygamber'in elçilerine, savaşmadan ve mal vermeden ve izzete de tamah etmeksizin gönüllü olarak itaat ettiler. Halbuki bunların ordusu, Peygamber'in ordusundan daha güçlüydü, silah ve mal bakımından da ondan daha fazla ve daha geniş beldelere sahiptiler. Nitekim "Zü'l-Kela"[819] taç giymiş/hüküm sahibi kralların oğlu olan taç giymiş/hüküm sahibi bir kraldı. Reâyasının tamamı ona secde ederdi. Humeyr, Zû Zuleym, Zû Zûd, Zû Miran ve Zû Amr boylarından olan amca çocukları dışında, kölelerinden bin tanesi onun huzurunda ata binerdi. Bunların dışındaki kimseler de kendi ülkelerinde taç giymiş/hüküm sahibi krallardı. Bütün bunlar, haber taşıyanlara gizli kalmayan işlerdir. Bilakis bu haberler, ülkelerin bulundukları yerlerin nakledilmesi gibi nakledilmişlerdir. Aynı şekilde Arapların tamamı da müslüman oldular. Araplardan müslüman olanların ilki Evs ve Hazrec kabileleridir. Sonra da diğerleri kabile kabile müslüman oldular. Onlar, Hz. Peygamber'in âyetlerinin yanlarında sâbit olması ve mûcizelerinin onları hayrete düşürmesi üzerine müslüman oldular. Evs ve Hazrec kabileleri Hz. Peygamber'e (bu mûcize ve âyetler olmasa idi) tâbi olmazlardı. Zira Hz. Peygamber'in (s.a.v) kavmi ona olan hasetlerinden dolayı düşmanlık etmişlerdi; kovulmuş ve sürülmüştü. Malı mülkü olmayan fakir, babası kardeşi, yeğeni oğlu olmayan yetim; okuma yazma bilmeyen ümmî, cehâletin yaygın olduğu bir beldede yetişmiş, karnını doyuracak bir ücret karşılığında kavminin koyunlarını güden biriydi. Böylece Allah Teâlâ, ona, öğretmen olmaksızın hikmeti öğretti. Âmir b. Tufeyl[820], Erbet (b. Kays) b. Cüz' ve Ğûres b. el-Hâris gibi onu öldürmeyi isteyen Arapların cesaretli ve atılgan kimselerinin çokluğuna ve bunların dışında Müseylime[821], Secâh[822], Tuleyha[823] ve el-Esved[824], ki Allah Resulü onları tekzip etmiştir, Hz. Peygamber'in nübüvvetini kabul eden düşmalarına rağmen Allah Teâlâ onu muhafız, nöbetçi, kapıcı ve sığınacağı bir saray olmaksızın kendisine ulaşmayı dileyen herkese karşı korudu. Bundan sonra bir delil veya Allah'tan gelen bu kifayetten sonra bir kifayet var mıdır? O, dünyayı arzulamadı ve kendisine tâbi olanların da dünyaya meyletmesini temenni etmedi. Bilakis Hz. Peygamber, kendisinden sonra dünya nimetlerini tercih etme hususunda ensarı uyardı. Onlar, bu konuda sabırlı olmak üzere ona beyat ettiler.

وانحل كل من أمكنه الانحلال عن ملكه منهم إلى رسله طوعًا بلا خوف غزو ولا إعطاء مال، ولا يطمع في عز بل كلهم أقوى جيشًا من جيشه، وأكثر مالًا وسلاحًا منه، وأوسع بلدًا من بلده كذي الكلاع وكان ملكًا متوجًا ابن ملوك متوجين، تسجد له جميع رعيته، يركب أمامه ألف عبد من عبيده سوى بني عمه من حمير، وذي ظليم، وذي زود، وذي مران، وذي عمرو، وغيرهم كلهم ملوك متوجون في بلادهم، هذا كله أمر لا يجهله أحد من حملة الأخبار، بل هو منقول كنقل كون بلادهم في مواضعها، وهكذا كان إسلام جميع العرب، أولهم الأوس والخزرج، ثم سائرهم قبيلة قبيلة، لما ثبت عندهم من آياته، وبهرهم من معجزاته، وما اتبعه الأوس والخزرج إلا وهو فريد طريد، قد نابذه قومه حسدًا له، إذا كان فقيرًا لا مال له، يتيمًا لا أب ولا أخ، ولا ابن أخ ولا ولد، أميا لا يقرأ ولا يكتب، نشأ في بلاد الجهل، يرعى غنم قومه بأجرة يتقوت بها، فعلمه الله تعالى الحكمة دون معلم، وعصمه من كل من أراده بلا حرس ولا حاجب ولا بواب، ولا قصر يمتنع فيه على كثرة من أراد قتله من شجعان العرب وفتاكهم، كعامر بن الطفيل، وأربد بن جزء، وغورث بن الحارث، وغيرهم مع إقرار أعدائه بنبوته كمسيلمة وسجاح وطليحة، والأسود، وهو مكذب لهم. فهل بعد هذا برهان أو بعد هذه الكفاية من الله تعالى كفاية؟ وهو لا يبغي دينا، ولا يمني بها من اتبعه بل أنذر الأنصار بالأثرة عليهم بعده، وتابعوه على الصبر على ذلك.

Hz. Peygamber'e saygı göstermek için ashâbı ayağa kalktı, onları bu şekilde davranmaktan menetti ve bu konuda onları ayıpladı/tenkit etti. Onlara, kıyamın yaratılmışlar için değil, Allah için olduğunu bildirdi. Ashâbı, ona secde etmeye (boyun eğmeye) gönüllü idi, halbuki o bunu kibirli olma vesilesi kabul etti ve bunu eleştirdi. Secdenin sadece Allah için olacağını bildirdi. Bütün bunlar, asla dünyayı talep eden ve üstün gelmeyi ya da şöhret sahibi olmayı (alkışlanmayı) arzu eden bir kimsenin sıfatı değildir. Bilakis bunlar, az bir anlayışı olan kimse için gerçek peygamberliğin hakikatidir. İşte bu, kralların gönüllü olarak dinlerine girdiği hususunda hıristiyanların dile getirdikleri katıksız yalanlardan biri olmayan hakikattir.

[1735] Hıristiyanlar bu konuda yalan söylediler. Çünkü hıristiyanlığı kabul eden kralların ilki, Mesih'in (a.s.) göklere kaldırılmasından yaklaşık üç yüz yıl sonra Kostantiniye şehrini inşa eden Kostantin'dir. Dolayısıyla bu kadar zaman sonra onun yanında hangi mûcize sahih olmuştur? Aslında Kostantin'in annesi onu hıristiyan yapmıştır. Çünkü o (Kostantin'in annesi), hıristiyan bir kimsenin kızı olan bir hıristiyan idi. Kostantin'in babası ona âşık olmuş ve onunla evlenmişti. Bu, hıristiyanlar arasında bilinen bir durumdur. Büyüme ve yetişme tarzının (neş'et) insana tesir ettiği hususu gizli bir şey değildir.

[1736] Hz. Peygamber'e (s.a.) tâbi olan kimselere gelince, şüphesiz onlar Allah Elçisi'ne tâbi oldular. Zira Hz. Peygamber hayatta iken onun mûcizeleri ile alakalı haberler onlara ulaştı. Öyle ki bu mûcizeler, ashâbının tamamının huzurunda zuhûr etmişti. Kur'ân'ın icâzı, inşikak-ı kamer, yahudilerin ölümü temenni etmeye davet edilmesi, onların bunu asla temenni edemeyecekleri ve bundan âciz kalacaklarının onlara haber verilmesi, gayb ile uyarma, Tebük pınarının günümüze kadar aynı şekilde kaynaması, ordunun huzurunda parmaklarından suyun kaynaması/akması, kalabalıklar huzurunda birçok sefer az bir taam ile büyük kalabalıkları doyurması, Haşimoğullarına ve Muttaliboğullarına yazılı sahîfedeki yazıların tamamının Allah Teâlâ'nın esmâsı hariç bir kurtçuk tarafından yenildiğini haber vermesi, ordunun huzurunda Bedir ehline kâfirlerin düşecekleri yerleri mevki mevki göstermesi,

قام له أصحابه على قدم فمنعهم وأنكر ذلك عليهم، وأعلمهم أن القيام لله تعالى لا لخلقه، ورضوا بالسجود له فاستعظم ذلك وأنكره إلا لله وحده، ولا شك في أن هذه ليست صفة طالب دنيا قط أصلًا، ولا صفة راغب في غلبة، أو بعد صيت، بل هذه حقيقة النبوة الخالصة لمن كان له أدنى فهم، فهذا هو الحق لا ما تدعيه النصارى من الكذب البحت، في أن الملوك دخلوا دينهم طوعًا.

[١٧٣٥] وقد كذبوا في ذلك لأن أول ملك تنصر قسطنطين باني القسطنطينية بعد نحو ثلاثمائة عام من رفع المسيح عليه السلام، فأي معجزة صحت عنده بعد هذه المدة، وإنما نصرته أمه لأنها كانت نصرانية بنت نصراني تعشقها أبوه فتزوجها، هذا أمر لا تناكر بين النصارى فيه، والنشأة لا خفاء بما تؤثره في الإنسان.

[١٧٣٦] وأما من اتبع النبي صلى الله عليه وسلم فإنهم اتبعوه إذ بلغهم خبره في حياته عليه السلام للآيات التي كانت له بحضرة جميع أصحابه كإعجاز القرآن، وانشقاق القمر، ودعاء اليهود إلى تمني الموت وإخبارهم بعجزهم عن ذلك، وأنهم لا يتمنونه أصلًا، والإنذار بالغيوب، ونبعان عين تبوك، فهي كذلك إلى اليوم، ونبعان الماء من بين أصابعه بحضرة العسكر، وإطعامه النفر الكثير من طعام يسير مرارًا جمة بحضرة الجموع وأخباره يأكل الأرضة كل ما في الصحيفة المكتوبة على بني هاشم، وبني عبد المطلب حاشى أسماء الله تعالى فقط، وإنظاره بمصارع أهل بدر بحضرة الجيش، موضعًا موضعًا،

Tufeyl b. Amr ed-Devsî'nin[825] kamçısında bir parıltının hasıl olması[826], topluluğun huzurunda hurma küğünün inlemesi, Erbed'i kendisinden uzaklaştırması, Câbir'i borçlularından kurtarması, Hz. Ömer'in (Hz. Peygamber'in emriyle) dörtyüz atlıya yanındaki az bir hurmayı azık olarak vermesi fakat hurmanın azalmaması; Hevâzin topluluğu üzerine toprak saçması bunların gözlerine isabet etmesi; Kureyş'ten yüz kişinin önünden onlar görmeden çıkması aynı şekilde yine onlar görmeden mağaraya girmesi; mağaranın yanında -daha önce orada bulunmayan- sert bir kayada bir kapı açması, -şayet o vakit söz konusu kaya orada olsaydı mağarada gizlenmesi mümkün olmazdı. Çünkü iki kapı arasında sekiz zira'den daha az bir mesafe vardı. Bu kapı günümüze kadar gelmiştir ve bellidir, her yıl ve her zaman müslümanlardan olan yeryüzü ahalisi onu ziyaret ederler. Şayet yeryüzü ahalisi burada ikinci bir kapı açmak isteseler bu kayayı yerinden oynatamazlardı. Şayet bu kapı, o vakit orada olsaydı elbette Hz. Peygamber'i arayanlar zahmetsiz bir şekilde onu görürlerdi. Çünkü onlar, muhtemelen yüz kişiden daha fazla olan Kureyş topluluğuydular. Hz. Peygamber'in mübarek başının izleri bu taşta mevcuttu. Onun omuzunun, dirseğinin ve avuçlarının izleri günümüze kadar bâkidir. Allah Teâlâ'nın fiilleri, büyük toplulukların nesilden nesle aktarmalarıyla nakledilmiştir. Sonra sayısını sadece Allah'ın bileceği miktarda taşı her yıl şeytan taşlama esnasında atması fakat bu taşların atıldığı yerdeki hacminin artmaması da bunlardandır. Yüce Allah da fil sahibi Ebrehe'nin ordusuna, -Hz. Peygamber'in doğum yılında Mekke'ye gazâya kalkıştıklarında- kuşların eliyle bir musibet olarak korkunç taşlar atmıştır. Bu konuda Kur'ân'da bir sûre nâzil olmuştur ve günümüze kadar okunmaktadır. Şüphesiz bu hadise (fil olayı) da Hz. Peygamber'in (s.a.) bereketi ve uyarılarındandır.

[1737] Yine devenin ona şikâyette bulunması, büyük bir kalabalığın huzurunda Ali'nin gözündeki rahatsızlığı o anda iyileştirmesi, kendisini takip ettiğinde Sürâka'nın[827] atının ayaklarının tökezlemesi,[828] sütü olmayan bir koyunun çokça süt vermesi, yemeğin tesbihatta bulunması, kurdun gelip konuşması ve isteğini dile getirmesi; Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiğinde Hakem'e[829] "Bu şekilde olasın" demesi ve Hakem'in ölünceye kadar titremesi ve sarsılması;

ولنور الواقع في سوط الطفيل بن عمرو الدوسي، وحنين الجذع بحضرة جميعهم، ودفع أربد عنه، قضاء غرماء جابر، وتزويد عمر وأربعمائة راكب من تمر يسير بقي بجنبه، ورميه وهو هوازن بتراب عم عيونهم، وخروجه بحضرة مائة من قريش، وهم لا يرونه، ودخول الغار، وهم عليه لا يرونه، وفتح الباب في حجر صلد في جنب الغار لم يكن فيه قط، ولو كان هنالك يومئذ لما أمكنه الاختفاء فيه لأنه ليس بين البابين إلا أقل من ثمانية أذرع، وهو ظاهر إلى اليوم، كل عام وكل حين يزوره أهل الأرض من المسلمين، ولو رام الباب الثاني في ذلك الحجر أهل الأرض ما قدروا على إزاحته سالما عن مكانه، ولو كان ذلك الباب هنالك يومئذ لرآه الطالبون له بلا مؤونة، لأنهم لم يكونوا إلا جموع قريش لعلهم مئون كثيرة، وآثار رأسه المقدس في ذلك الحجر، وآثار كتفيه ومعصمه وظاهر يده باق إلى اليوم، فعل الله تعالى، منقول نقل الكواف جيلًا عن جيل. ورمي الجمار الذي ترميه ما لا يحصيه إلا الله تعالى كل عام ثم لا يزيد حجمه في ذلك الموضع. ورمى الله تعالى جيش أبرهة صاحب الفيل إذ غزا مكة عام مولده صلى الله عليه وسلم بالحجارة المنكرة بأيدي طير منكرة، ونزلت في ذلك سورة من القرآن متلوة إلى اليوم، وكان ذلك ببركته عليه السلام وإنذاراته.

[١٧٣٧] وشكوى البعير إليه، وإبراء عيني علي من الرمد بحضرة الجماعات في ساعة، وسوخ قوائم فرس سراقة إذ تبعه. ودور الشاة التي لا لبن لها مرارًا، وتسبيح الطعام، وكلام الذئب ومجيئه. وقوله للحكم إذ حكي مشيته كن كذلك، فلم يزل يرتعش إلى أن مات،

yağmur için dua etmesi ve hemen yağmurun yağması, (yağmurun dinmesi istendiğinde de dua etmesi) ve bulutların hemen dağılıp yağmurun sona ermesi; Cebrâil'in (a.s.) iki defa Peygamber'in huzuruna çıkması, bir defasında Dihye[830] sûretinde çıkmış ve bu olayın hemen akabinde Dihye insanların huzuruna gelmişti. Diğer seferinden ise hiç kimsenin tanımadığı bir adamın sûretinde görünmüştü. Bunun sonrasında söz konusu adam bir daha görülmemişti.

[1738] Hz. Peygamber, Hâris b. Avf bin Ebû Harise el-Müzenî'nin kızı ile nişanlanmak istediğinde kızın babası kendisine "Onun beyazı vardır (cilt hastalığı vardır)" deyince, Hz. Peygamber, "Dediğin gibi olsun." demiş ve o vakitte bu hanım abraş olmuştu. Bu kadın, meşhur şair Ümmü Şebîb b. el-Bersâ'dır. Bunların dışında gerçekten pek çok hadise vardır.

[1739] Bu zikrettiklerimizle birlikte krallardan ilk defa hıristiyan olan kimse Kostantin'dir. Onun hıristiyan olması Mesih'in göklere kaldırılmasından yaklaşık üç yüz yıl sonra gerçekleşmiştir. Allah'a yemin olsun ki Kostantin Roma'dan ayrılıp oraya bir aylık yürüme mesafesinde olan Bizans'ı yani Kostantiniyye'yi inşa edene dek hıristiyanlığı izhar etmeye muktedir olamadı. Sonra kılıç ve atâ ile insanları hıristiyan olmaya zorladı ve kendisinin sınırlı olan döneminde sadece hıristiyan olan kimseleri yönetimde görevlendirdi. İnsanlar dünyaya meylettiler, ezâ ve cefadan uzak durdular. Bütün bunlara rağmen Kostantin teslis taraftarı değildi, Aryus'un mezhebindendi.

[1740] Bu yalanlara ilâveten şöyle bir iddiaları vardır. Bu uzun zaman aralığından sonra, Beyt-i Makdis'in defalarca harap edilmesinden ve iki yüz yetmiş yıla yakın bir zaman oranın meskûn olmayıp harap bir şekilde kalmasının ardından kendi kanaatlerince Mesih'in başına konulan dikenden tacı, ellerine vurulan çivileri, göğsünden akan kanı ve üzerinde çarmıha gerildiği ağaç parçasını bulduklarını ileri sürmüşlerdir. Böylesine çirkin ve adi yalanlar uyduran bir kimseden ya da bunu kabul edip tasdik eden, buna inanarak din edinen ve bunu söylemek suretiyle yüzünü sertleştiren birinden daha şaşılacak bir kimsenin olduğunu bilemiyorum!

ودعائه للمطر فآتى للوقت وفي الصحو فانجلى للوقت. وظهور جبريل عليه السلام مرتين مرة في صورة دحية، ثم أتى دحية بحضرة الناس، وأخرى في صورة رجل لم يعرفه أحد، ولا رؤي بعدها.

[١٧٣٨] وقوله إذ خطب بنت الحارث بن عوف بن أبي حارسة المزني فقال: له أبوها: إن بها بياضًا فقال لتكن كذلك فبرصت في الوقت، وهي أم شبيب بن البرصاء الشاعر المشهور، غير هذا كثير جدًا.

[١٧٣٩] مع ما ذكرنا من أن أول من تنصر من الملوك قسطنطين بعد نحو ثلاثمائة سنة من رفع المسيح، فوالله ما قدر على إظهار النصراينة حتى رحل عن رومية مسيرة شهر، وبني برنطية وهي قسطنطينية، ثم أجبر الناس على النصراينة بالسيف، والعطاء وكان من عهوده المحفوظة ألا يولي ولاية إلا من تنصر، الناس سراع إلى الدنيا، نافرون عن الأذى، وكان مع هذا كله على مذهب أريوس لا على التثليث، ولكن هذا من دعوى النصارى وكذبهم.

[١٧٤٠] مضاف إلى ما يدعونه من أنهم بعد هذه المدة الطويلة، وبعد خراب بيت المقدس مرة بعد أخرى، وبقائه خرابًا لا ساكن فيه نحو مائتي عام، وسبعين عامًا وجدوا الشوك وضع الذي على رأس المسيح بزعمهم، والمسامير التي ضربت في يديه، والدم الذي طار من جنبه، والخشبة التي صلب عليها، فلا أدري ممن العجب؟ أممن اخترع مثل هذه الكذبة الغثة المفضوحة، أم ممن قبلها وصدق بها، ودان باعتقادها، وصلب وجهه للحديث بها؟

Keşke bu tacın, bu kanın, çivilerin ve söz konusu ahşabın bu uzun zaman boyunca nerede sağlam bir şekilde saklandığını bilseydim! Bu dinin (yani Aryus'un) mensupları, zındıklığını gizleyen kimselerin katledilmesi gibi günümüzde tard edilmiş ve katledilmişlerdir. Ayrıca bu şehir (Beyt-i Makdis) uzun yıllar boyunca harap haldeydi. Orada yırtıcı ve vahşi hayvanlar haricinde kimse yaşamıyordu. Nitekim biz takipçisi, evlatları, taraftarları ve akrabaları olan birçok kralın çarmıha gerildiğine şahit olduk. Üzerinden sadece kısa bir zaman geçmesine rağmen bu çarmıhtan bir eser kalmamıştır. Arayanı soranı olmayan bir işin, kökü kesilmiş beldelerin, çöle dönüp ıssızlamış, haberleri unutulmuş ülkelerin durumu nasıl olsun ki?

[1741] Öte yandan Hz. Peygamber'e (s.a.) ait bu hırka, çanak ve kılıç o günden beri peşpeşe gelen devletlerden ayrı kalmamış, onların eliyle korunmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun. Bununla birlikte çanak ve kılıç konusunda problem hâsıl olmuştur. Bize göre bu ikisi hakkında bir kesinlik yoktur. Şayet halifeler dâimî olarak hırkayı giymeye devam etmeselerdi ve hırkanın durumu nesilden nesle nakledilmemiş olsaydı -kürsünün durumu da böyledir- bu ikisi konusunda da kesin bilgiye sahip olamazdık. Fakat bu ikisinin bir topluluktan diğerine aktarılması ve insanların yanında açıkta bulunması, bunlara dair kesin bilginin hâsıl olmasını zorunlu kılmış ve bunlar hakkındaki şüpheyi de kaldırmıştır. Bu şekilde gerçekleşen herşey kesinlik açısından aynı durumdadır.

[1742] Sonra dünya krallarından ilk defa hıristiyanlığı kabul eden Kostantin'in ölümüne kadar hıristiyanlık dini yeterince yerleşmemişti. Sonra bu kralın (yerine kral olan) oğlu Kostantin de öldü. Ardından hıristiyanlığı terk eden bir kral yönetimi ele aldı ve ölünceye kadar putlara ibadet etmeye dönüş yaptı. Daha sonra Kostantin'in akrabalarından birisi yönetimi ele aldı ve yeniden hıristiyanlığa döndü.

[1743] Yahudilerin dinine gelince, Mûsâ (a.s.) onların arasında hayatta olmasına rağmen İsrâiloğullarının niyetleri saf değildi. Hâlâ putlara ibadet etmeyi izhar etmeye ve Mûsâ'nın getirdiği şeriatı onun vefatından devletleri yıkılıncaya kadar nesiller boyunca tabaka tabaka yalanlamaya meyillidirler. Nasıl olur da başkaları ona tâbi olur?

ليت شعري أين بقي ذلك الشوك وذلك الدم له سالمين؟ وتلك المسامير، وتلك الخشبة طول تلك المدة؟ وأهل ذلك مطرودون مقتولون كقتل من تستر بالزندقة اليوم، وتلك المدينة خراب الدهور الطوال، لا يسكنها أحد إلا السباع والوحش، وقد شاهدنا ملوكا جلت لهم الأتباع ولأولاد الشيع والأقارب، صلبوا فما مضت مدة يسيرة حتى لم يبقى لتلك الخشب أثر، فكيف أمر لا طالب له، وبدول قد انقطعت، وبلاد قد أقفرت وخلت ونسيت أخبارها؟

[١٧٤١] وهذه البردة التي كانت للنبي صلى الله عليه وسلم، والقصعة والسيف على أن الدولة متصلة لم تتخرم منذ حينئذ، والحمد لله رب العالمين، قد دخلت الداخلة في القصعة والسيف، حتى لا يقين عندنا منهما اليوم، ولولا تداول الخلفاء للباس البردة أبدًا الآبد فنقل أمرها جيلًا بعد جيل، والمنبر كذلك لما قطعنا عليهما، ولكن التداول لهما أمة بعد أمة وهما قائمان ظاهران للناس، هو أوجب اليقين بهما، ورفع الشك فيهما، وكذلك كل ما جرى هذا المجرى.

[١٧٤٢] ثم لم يلبث دين النصارى أن مات قسطنطين أول من تنصر من ملوك الدنيا، ثم مات ابنه قسطنطين، وولي ملك تلك النصراينة، ورجع إلى عبادة الأوثان إلى أن مات، ثم ولي رجل من أقارب قسطنطين فرجع إلى النصراينة.

[١٧٤٣] وأما ديانة اليهود فما صفت فيها نبات بني إسرائيل، وموسى عليه السلام حي بين أظهرهم، وما زالوا مائلين إلى إظهار عبادة الأوثان، ثم تكذيبهم كلهم بالشريعة، التي أتاهم بها بعد موته عليه السلام طبقة بعد طبقة إلى انقطاع دولتهم، فكيف أن يتبعه غيرهم؟

[1744] Ebû Muhammed şöyle dedi: İsrâiloğullarının Mısır'daki konumu, düşünen bir kimse için kaçışı olmayan hissî ve zorunlu bir delildir. İsrailoğullarının Mısır'da çok çetin bir azap içinde oldukları hususunda yahudi ve hırıstiyanlar arasında ve diğer dinlere mensup olanlar arasında bir tartışma yoktur. Onların, çocuklarının boğazlanması, büyük bir baskı ile tuğla yapım işinde istihdam edilmeleri şeklinde başıboş bir köpeğin bile sabredemeyeceği bir zillet içinde bulunmaları söz konusuydu. Mûsâ (a.s.), onları ölümün daha hafif olduğu bu esirlikten kurtulmaya davet ederek onlara geldi. Onları, hürriyete, krallığa, zafere ve güvene çağırıyordu. Bu durumun daha ehveninde olanlara, kendilerini kurtuluşa davet eden bir kimseye iki elleriyle yapışması ve kendisine çağırdığı her bir hususa olumlu karşılık vermesi lazım gelirdi. Bu musibetin içinde olanların ekseriyeti, kendilerini bu zor durumdan kurtarıp izzete ve saygınlığa ulaştıran kimseye ibadet etmeyi bile mümkün görürler. Ayrıca İsrailoğulları, amca çocukları olarak bir araya gelmiş bir topluluktular ve ittifak etmeleri de mümkündü. Sonra onlar, düşmanların her taraftan kuşattığı gerçekten küçük bir bölgede idiler.

[1745] Îsâ'ya (a.s.) gelince, ona bilinen on iki erkek ve az sayıda kadın tâbi olmuştur. İçlerinde bu on iki kişinin de bulunduğu Hz. Îsâ'ya tâbi olanların sayısının tamamı ancak yüz yirmi kişiye ulaşır. İncillerinin metninde böyle yazmaktadır. Bunlar da dışlanmış ve kovulmuş kimseler olup ortaya çıkmış değillerdi. Bu kadar az bir toplulukla zorunlu olarak kesin bilgi meydana gelmez.

[1746] Hz. Muhammed'e (s.a.) gelince, yeryüzünün doğusunda ve batısında olan herkes kabul eder ki o (a.s.), hiçbir kimsenin krallığını kabul etmeyen, herhangi bir kimseye tâbi olmayan ve bir lidere boyun eğmeyen dik kafalı bir topluma gelmiştir. Onların babaları, dedeleri ve selefleri binlerce yıldan beri bu hal üzere gelişip büyümüştü. Fahr, izzet, övgü, kibir, zulüm, gurur onların tabiatına yerleşmişti. Onlar, (bir ucundan diğerine gitmesi) iki ay süren Arap yarımadasını dolduran büyük bir topluluktu. Tabiatları yırtıcı hayvanların tabiatlarına dönüşmüştü.

[١٧٤٤] **قال أبو محمد**: وبرهان ضروري لمن تدبره، حسي لا محيد عنه، وهو أنه لا خلاف بين أحد من اليهود والنصارى، وسائر الملل في أن بني إسرائيل كانوا بمصر في أشد عذاب، يمكن أن يكون من ذبح أولادهم، تسخيرهم في عمل الطوب بالضرب العظيم، والذل الذي لا يصبر عليه كلب مطلق، فأتاهم موسى عليه السلام يدعوهم إلى فراق هذا الأسر الذي قتل النفس أخف منه، وإلى الحرية، والملك، والغلبة والأمن، مضمون ممن هو في أقل من تلك الحال أن يسارع إلى كل من يطمع على يديه بالفرج، وأن يستجيب له إلى كل ما دعاه إليه، وأن أكثر من في هذا البلاء يستجيز عبادة من أخرجه منه لا سيما إلى العز والحرمة، وكانوا أيضًا أهل عسكر مجتمع، وبني عمر يمكنهم التواطؤ، ثم كانوا أهل بلد صغير جدًا قد تكنفهم الأعداء من كل جانب.

[١٧٤٥] وأما عيسى عليه السلام فما أتبعه إلا نحو اثني عشر رجلًا معروفين ونساء قليل، وعدد لا يبلغ جميعهم وفي جملتهم الاثنا عشر إلا مائة وعشرين فقط هكذا في نص إنجيلهم، وكانوا مشردين مطرودين غير ظاهرين، ولا يقوم بمثل هؤلاء ضرورة يقين العلم.

[١٧٤٦] وأما محمد صلى الله عليه وسلم: فلا يختلف أحد في مشرق الأرض وغربها أنه عليه السلام أتى إلى قوم لقاح لا يقرون بملك، ولا يطيعون لأحد ولا ينقادون لرئيس، نشأ على هذا آباؤهم وأجدادهم وأسلافهم منذ ألوف من الأعوام، قد سرى الفخر، والعز، والنخوة، والكبر، والظلم، والأنفة، في طباعهم وهم أعداد عظيمة قد ملأوا جزيرة العرب، وهي نحو شهرين في شهرين، قد صارت طباعهم طباع السباع.

Birbirine karşı daima asabiyet halinde olan kabileler ve aşiretlerdi, sayıları yüzbinlere ulaşmıştı. Hz. Peygamber, malı-mülkü ve tâbileri olmaksızın -zira kavmi onu yalnız bırakmıştı-, onları şu hususları kabul etmeye davet etmişti: Kudret ve izzetten zekât vermeye; hürriyet ve zulüm (yapabilme kudretinden) aleyhlerinde bile olsa hükümlerin icra edilmesine; diledikleri kimseleri öldürme, istedikleri kimselerin mallarını gaspetme kudretinden kısasa; uzuvları kesip parçalama, azlığı ve kimsesizliği sebebiyle içlerindeki garipleri dövüp tartaklama kudretinden izzet ve hamiyetin terk edilmesine; şarap içtiklerinde ya da insanlara iftira ettiklerinde kamçıyla ya da değnekle sırtlarına vurulmasına; zinâ ettiklerinde ölünceye kadar kamçıyla dövülmelerine ve taşlanmaya davet etmiştir. Onların büyük ekseriyeti bütün bunlara bir baskı ve korku olmaksızın gönüllü olarak boyun eğmişti. Mekke ve Hayber hariç, hiçbir (şehir) galebe yoluyla elde edilmemişti. Hz. Peygamber'in, bazıları lehine bazıları da aleyhine olan dokuz gazve hariç, savaştığı (başka) bir gazve yoktur. Böylece onların Hz. Peygamber'e zorla değil gönüllü olarak iman ettikleri, tabiatlarının Allah'ın kudretiyle zulümden adalete, cehâletten ilme, sertlik ve acımasızlıktan büyük filozofların dahi ulaşamayacağı büyük bir adalete çevrildiği zorunlu bir şekilde ortaya çıkmıştır. Onların tamamı, küçüğünden büyüğüne kadar diyet talebini terk etmiştir. Kişi, babasının ve evladının katili ile dost olmuştur. İnsanlar, -kendilerini birleştiren bir korku, başkalarının müslüman olmasının dışında elde etmek istedikleri bir riyâset ve de acilen elde etmek istedikleri bir mal söz konusu olmaksızın- birbirlerine sevgi ve muhabbet besleyen kardeşler olarak Allah Resulü'ne koştular.

[1747] İnsanlar, Ebû Bekir ve Ömer'in (r.a.) sîretinin nasıl olduğunu biliyordu ve yine dünyalık, ihsan ve zorlama olmaksızın Arapların bu ikisine nasıl itaat ettiğini de biliyordu. Bu, ancak Allah Teâlâ'dan insanlara yönelik bir galebe ve onların tabiatını zorlama ile (değil midir?) Nitekim Allah Teâlâ, *"Şayet yeryüzündeki şeyleri tümüyle harcasaydın, sen onların kalplerini uzlaştıramazdın. Fakat Allah onların arasını uzlaştırdı."*[831] şeklinde buyurmuştur.

وهم ألوف الألوف، قبائل وعشائر يتعصب بعضهم لبعض أبدًا، فدعاهم بلا مال ولا اتباع، بل خذله قومه إلى أن ينحطوا من ذلك العز إلى غرم الزكاة، ومن الحرية والظلم إلى جري الأحكام عليهم، ومن طول الأيدي بقتل من أحبوا، وأخذ مال من أحبوا إلى القصاص من النفس. ومن قطع الأعضاء، ومن اللطمة من أجل من فيهم لأقل علج غريب دخل فيهم، وإلى إسقاط الأنفة والفخر، إلى ضرب الظهور بالسياط أو بالنعال إن شربوا خمرًا، أو قذفوا إنسانًا، وإلى الضرب بالسوط والرجم بالحجارة إلى أن يموتوا إن زنوا، فانقاد أكثرهم لكل ذلك طوعًا بلا طمع ولا غلبة ولا خوف، ما منهم أحد أخذ بغلبة إلا مكة وخيبر فقط، وما غزا قط غزوة يقاتل فيها إلا تسع غزوات، بعضها عليه، وبعضها له، فصح ضرورة أنهم إنما آمنوا به طوعًا لا كرهًا، وتبدلت طبائعهم بقدرة الله تعالى من الظلم إلى العدل، ومن الجهل إلى العلم، ومن الفسق والقسوة إلى العدل العظيم الذي لم يبلغه أكابر الفلاسفة، وأسقطوا كلهم أولهم عن آخرهم طلب الثأر، وصحب الرجل منهم قاتل ابنه وأبيه، وأعدى الناس له، صحبة الأخوة المتحابين دون خوف يجمعهم، ولا رئاسة ينفردون بها دون من أسلم من غيرهم، ولا مال يتعجلونه.

[١٧٤٧] فقد علم الناس كيف كانت سيرة أبي بكر وعمر رضي الله عنهما، وكيف كانت طاعة العرب لهما بلا رزق ولا عطاء ولا غلبة، فهل هذا إلا بغلبة من الله تعالى على نفوسهم؟ وقسره عز وجل لطباعهم، كما قال تعالى: ﴿لَوْ أَنفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَّا أَلَّفْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ﴾

[1748] Sonra Hz. Peygamber (s.a.) ne bir muhafız ne ordu divanı ne de muhafaza edilmiş ve korunmuş bir beyt-i mâli olmaksızın onların arasında kaldı. Bu şekilde onun âyet (nübüvvet delilleri) ve mûcizeleri nakledildi. Adı geçen peygamberlerin (a.s.) nübüvvet delillerinden Hz. Peygamber'in (s.a.) naklettikleri, ona ulaşmanın sıhhati ve bu konuda kendisine tâbi olanlardan yalan ve asabiyet iddialarının genel olarak kaldırmasından dolayı sahih olmuştur. Ona tâbi olanların ekseriyeti, kavminin dışından garip kimselerdir. Hz. Peygamber, onlara ne dünyayı bağışlamış ne de mal mülk vaad etmiştir. Bu insanlardan kimsenin inkâr etmediği bir (gerçektir).

[1749] Yine düşünen bir kimse için Hz. Muhammed'in (s.a.) sîreti, onu tasdik etmeyi zorunlu olarak gerekli kılar. Bu sîret, onun gerçekten Allah Elçisi olduğuna şahitlik eder. Şayet Hz. Peygamber'in sîretinin dışında tek bir mûcizesi olmasaydı bile bu yeterli olurdu. Onun hayatına baktığımızda, Hz. Peygamber bahsettiğimiz üzere cehâletin hâkim olduğu bir bölgede yetişmiş, okuma ve yazması olmayan bir kimseydi. İki sefer hariç, bu bölgenin dışına da çıkmamıştı. Onun seyahatlerinin ilki Şam diyarınadır. Çocuk yaşta iken amcasıyla birlikte Şam topraklarının başladığı yere kadar gitmiş ve buradan geri dönmüştü. İkincisi de yine Şam bölgesinin yakınlarına olmuştur. Orada uzun bir zaman kalmamış ve kavminden asla ayrı durmamıştır. Sonra Allah Teâlâ, Arapların tamamının gözetimine onu muvaffak kılmıştır. Bundan dolayı kendisini değiştirmemiş, ölünceye kadar sîreti aynen devam etmiştir. Zırhını ailesini doyurmak için -fazla değil- birkaç ölçek arpa karşılığında rehin vermiştir. Yanında dirhem ya da dinar olduğu halde asla gecelememiştir. O, bulduğunu yerde oturarak yerdi, çarığını elleriyle onarırdı, elbisesinin söküğünü dikerdi ve başkasını nefsine tercih ederdi.

[1750] Hz. Peygamber'in arkadaşlarından fazilet sahibi bir sahabî öldürülmüştü. Onun gibi birinin kaybı orduyu tedirgin ediyordu. Üstelik o, yahudilerden en bilinen düşmanları arasında öldürülmüştü. Ancak Allah Resûlü, bu durumu düşmanlarına eziyet etmenin gerekçesi olarak kullanmadı. Kaldı ki Allah Teâlâ, onu böyle davranmaya mecbur tutmamıştı. Bu olayla onların kanlarına, onlardan herhangi birisinin kanına ve malına ulaşmaya tevessül etmemişti. Bilakis yanındaki yüz deve ile onun diyetini vermişti.

[١٧٤٨] ثم بقي عليه السلام كذلك بين أظهرهم بلا حارس، ولا ديوان جند، ولا بيت مال محروسًا معصومًا، وهكذا نقلت آياته ومعجزاته، فإنما يصح من أعلام الأنبياء المذكورين ما نقل عنه عليه السلام بصحة الطريق إليه، وارتفاع دواعي الكذب والعصبية جملة عن أتباعه فيه، فجمهورهم غرباء من غير قومه لم يمنهم بدنيا، ولا وعدهم بملك، وهذا لا ينكره أحد من الناس.

[١٧٤٩] وأيضًا فإن سيرة محمد صلى الله عليه وسلم لمن تدبرها تقتضي تصديقه ضرورة، وتشهد له بأنه رسول الله صلى الله عليه وسلم حقًا، فلو لم تكن له معجزة غير سيرته صلى الله عليه وسلم لكفى، وذلك أنه عليه السلام نشأ كما قلنا في بلاد الجهل لا يقرأ ولا يكتب، ولا خرج عن تلك البلاد قط إلا خرجتين، أحدهما: إلى الشام وهو صبي مع عمه إلى أول أرض الشام ورجع. والأخرى: أيضًا إلى أول الشام، ولم يطل بها البقاء، ولا فارق قومه قط، ثم أوطأ الله تعالى رقاب العرب كلهم، فلم تتغير نفسه، ولا حالت سيرته إلى أن مات، ودرعه مرهونة في شعير لقوت أهله أصواع ليست بالكثيرة، ولم يبت قط في ملكه دينار ولا درهم، وكان يأكل على الأرض ما وجد، ويخصف نعله بيده، ويرقع ثوبه، ويؤثر على نفسه.

[١٧٥٠] وقتل رجل من أفاضل أصحابه مثل فقده يهد عسكرًا قتل بين أظهر أعدائه من اليهود فلم يتسبب إلى أذى أعدائه بذلك إذ لم يوجب الله تعالى له ذلك، ولا توصل بذلك إلى دمائهم، ولا إلى دم واحد منهم، ولا إلى أموالهم بل فداه من عند نفسه بمائة ناقة.

Halbuki o esnada kendisini besleyecek bir deveye bile muhtaçtı. Bu, yeryüzü krallarından, dünya ehlinden ya da beytül-mâl ashâbından herhangi birinin hiçbir şekilde müsamaha göstermeyeceği bir iştir. Zaten bu, siyaset ve devletlerarası ilişkilerde gerekli de değildir. Böylece onun, Rabb'inin emrettiğine tâbi olan bir kimse olduğu yakînen sâbit olmuştur. Bu durum, ister ona dünyada iken en üst derecede zarar vermiş olsun ya da ona zarar vermemiş olsun, böyledir. Bu, düşünen kimse için ilginçtir.

[1751] Sonra ölüm onu gelip buldu ve vefat etti. Onun, babasının kardeşi olan bir amcası vardı ki insanlar arasında en sevdiklerindendi. Yine insanlar arasında özel bir yeri olan amcasının oğlu vardı. Bu amcasının oğlu, aynı zamanda kendisinden başka çocuğu olmayan Hz. Peygamber'in kızının kocasıydı. Bu kızından iki erkek torunu vardı. Adı zikredilen bu iki adam, -yani amcası ve amcasının oğlu- dinde ve dünya siyasetinde fazilet sahibi idiler. Dinde fazilet, dünyada siyaset, kuvvet ve hilm, hayra yönelme her birinde mevcuttu (bu itibarla) dünya siyasetinin tamamına ehildiler. Fakat (Peygamber) o ikisine iltimas geçmedi. Onlar Hz. Peygamber ile birlikte olmaya ve onunla muhabbet etmeye insanların en düşkünüydü. Peygamber de onların yanında insanların en sevimlisi idi. Bununla birlikte bu ikisinin dışında, -her ne kadar nesep itibarıyla Hz. Peygamber'e uzak olsa da- fazilet noktasında bunları geçen bir başkası vardı. Bilakis Hz. Peygamber, hakkın yerine getirilmesi ve emrettiği şeye uyulması kastıyla durumu ona havale etmişti. O da (Hz. Ebû Bekir), Peygamberin terekesini -ne bir dinar ne de daha fazlasını- kızına, hanımlarına ve amcasına miras olarak bırakmadı. Halbuki onların tamamı, Hz. Peygamber'e insanların en sevimlisi, kendisine en fazla itaat edenleriydi. Bu işlerin tümü düşünen biri için onun hevâsı ile değil bir siyasetle Allah azze ve celle'nin emri doğrultusunda tasarrufta bulunduğuna dair yeterli ve kâfi gelir. Böylece zikrettiğimiz şeyler ortaya çıkmış oldu. Allah'a çokça hamd olsun.

[1752] Hz. Muhammed'in (s.a.) peygamberliği haktır. Getirdiği şeriatın delilleri apaçık ortadadır. Bu şeriatın delilleri, onu tasdik etmeyi gerekli kılmıştır. Bu şeriatın, kendisinden başka bir hakikatin olmadığı bir hakikat olduğu kesindir ve bu şeriat, âlemde bunun dışında hiçbir dinin bulunmadığı yüce Allah'ın dinidir. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a kendisinden hoşnut olduğu mahlûkâtının sayısınca, arşının ziyneti ve kelimelerinin sayısınca hamd olsun.

وهو في تلك الحال محتاج إلى بعير واحد يتقوى به، وهذا أمر لا تسمح به نفس ملك من ملوك الأرض وأهل الدنيا، من أصحاب بيوت الأموال بوجه من الوجوه، ولا يقتضي هذا أيضًا ظاهر السيرة والسياسة، فصح يقينًا بلا شك أنه إنما كان متبعًا ما أمر به ربه عز وجل إن ذلك مضرًا به في دنياه غاية الإضرار أو كان غير مضر به، وهذا عجب لمن تدبره.

[١٧٥١] ثم حضرته المنية، وأيقن بالموت وله عم أخو أبيه هو أحب الناس إليه، وابن عم هو من أخص الناس به، وهو أيضًا زوج ابنته التي لا ولد له غيرها، وله منها ابنان ذكران وكلا الرجلين المذكورين عمه وابن عمه عندهما من الفضل في الدين، والسياسة في الدنيا، والبأس والحلم، وخلال الخير ما كان كل واحد منهما حقيقًا بسياسة العالم كله، فلم يحابهما، وهما من أشد الناس عناء عنه ومحبة فيه، وهو من أحب الناس فيهما، إذ كان غيرهما متقدمًا لهما في الفضل وإن كان بعيد النسب منه، بل فوض الأمر إليه قاصدًا إلى أمر الحق، وإتباع ما أمر به، ولم يورث ورثته، ابنته ونساءه وعمه فلسًا فما فوقه، وهم كلهم أحب الناس إليه، وأطوعهم له، وهذه أمور لمن تأملها كافية مغنية في أنه إنما تصرف بأمر الله تعالى، لا بسياسة ولا بهوى، فوضح بما ذكرنا ولله الحمد كثيرًا.

[١٧٥٢] أن نبوة محمد صلى الله عليه وسلم حق وأن شريعته التي أتى بها هي التي وضحت براهينها، واضطرت دلائلها إلى تصديقها، والقطع على أنها الحق الذي لا حق سواه، وأنها دين الله تعالى الذي لا دين له في العالم غيره، والحمد لله رب العالمين عدد خلقه، ورضاء نفسه، وزنة عرشه، ومداد كلماته.

Bizleri İslâm milletinden eylediği, sonra da Ehl-i Sünnet fırkasına girmemizi müyesser kıldığı için ona hamd olsun. Bizi din konusunda hidayete ulaştırdığı, Kur'ân'ın ve gönderdiği Peygamber'den (s.a.) sâbit olan sünnetin zâhiri ile amel etmeye muvaffak kıldığı için O'na hamd olsun. Allah, bizleri, kesin bir delil, yok edici bir hüccet olmaksızın rahiplerini ve seleflerini taklit edenlerden kılmadı. Kendisine ve O'nun peygamberinin sözlerine muhalefet eden, sapık, hevâsına tâbi olan kimselerden de kılmadı. Yine Allah'tan ve Elçisi'nden bir hidayet olmaksızın kendi re'yi ve zannı ile hükmeden kimselerden de kılmadı. (Bütün bunlardan dolayı Allah'a hamd olsun).

[1753] Ey Allahım! Bize bu yüce nimetleri başladığın gibi, bizim ve ashâbımız üzerinde bunları tamam eyle. Bu nimetlere sımsıkı sarılmış olarak ruhlarımız sana gelinceye kadar bunları bizden uzak eyleme. Tebdil ve tağyir etmeden bu nimetlerle sana mülâki olmayı nasip eyle. Âlemlerin Rabb'i olan Allahım, kabul eyle. Kulun, elçin, dostun, özellikle nebîlerinin sonuncusu olan Muhammed'e (s.a.), genel olarak peygamberlerine ve bütün meleklerine salâtü selam olsun. Güç ve kudret, yüce ve ulu olan Allah iledir.

Mülhid Câhillerin Müslümanların Zayıflıklarına Yönelik İleri Sürdükleri İtirazlara Dair Fasıllar

[1754] Ebû Muhammed şöyle dedi: Günümüzde şahit olduğumuz şu iki grubun durumunu düşündüğümüzde, bu iki grupla alakalı çözümün zorlaştığını görürüz.

[1755] Bunlardan ilkine gelince, bununla alakalı musibet gerçekten çok büyüktür. Onlar, anlayışlarının baharını (en güzel devresini) yaşayan, adet ilmini, onun delilini ve tabiatlarını araştırmak suretiyle maarif (bilgiler) sahasına adım atan bir topluluktur. Sonra onlar, derece derece yükselirler; yıldızların düzenine, feleklerin şekil ve konumuna, güneş ve ayın kesişmesinin keyfiyetine, beş gezegene, parlak feleklerin kesişmelerine, ulvî cisimler, sâbit yıldızlar ve onların intikaline, bunların boyutları ve büyüklüklerine, bunların dışındaki tabiatlara, hava hareketlerine, kelâma konu teşkil eden öncekilerin kitaplarındaki herhangi bir şeyin mütalaasına ve bunun sınırlarına dair kelâma, yıldızlarla hüküm verme, onların konuşan ve idare eden varlıklar olmaları, feleklerin de bu şekilde olması hususlarındaki filozofların zikrettiğimiz görüşleri ile uyumlu olan (bilgilere) kadar ulaşırlar.

على ما وفقنا إليه من الملة الإسلامية، ثم على ما يسرنا عليه من النحلة الجماعية السنية، ثم على ما هدانا له من التدين، والعمل بظاهر القرآن وبظاهر السنن الثابتة عنه صلى الله عليه وسلم عن باعثه عز وجل، ولم تجعلنا ممن يقلد أسلافه وأحباره، دون برهان قاطع، وحجة قاهرة، ولا ممن يتبع الأهواء المضلة، المخالفة لقوله، وقول نبيه صلى الله عليه وسلم، لا ممن يحكم برأيه وظنه، دون هدى من الله ورسوله.

[١٧٥٣] اللهم كما ابتدأتنا بهذه النعمة الجليلة فأتمها علينا، وأصحابنا إياها، ولا تخالف بها عنا حتى تقبضنا إليك ونحن متمسكون بها فنتلقاك بها غير مبدلين، ولا مغيرين، اللهم آمين رب العالمين. وصل اللهم على محمد عبدك ورسولك، وخليلك، وخاتم أنبيائك خاصة، وعلى أنبيائك عامة، وعلى ملائكتك كافة، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم.

ذكر فصول يعترض بها جهلة الملحدين على ضعفة المسلمين

[١٧٥٤] **قال أبو محمد**: إنا لما تدبرنا أمر طائفتين ممن شاهدنا في زماننا هذا، ووجدناهما قد تفاقم الداء بهما.

[١٧٥٥] فأما إحداهما: فقد جلت المصيبة فيها وبها، وهم قوم افتتحوا عنفوان فهمهم، وابتداء دخولهم إلى المعارف بطلب علم العدد وبرهانه وطبائعه ثم تدرجوا إلى تعديل الكواكب وهيئة الأفلاك، وكيفية قطع الشمس والقمر والدراري الخمسة وتقاطع فلكي، النيرين، والكلام في الأجرام العلوية، وفي الكواكب الثابتة وانتقالها، وأبعاد كل ذلك وأعظامه، وفيما دون ذلك من الطبيعيات، وعوارض الجو ومطالعة شيء من كتب الأوائل وحدودها التي نصبت في الكلام، وما مازج بعض ما ذكرنا من آراء الفلاسفة في القضاء بالنجوم، وأنها ناطقة مدبرة، وكذلك الفلك.

Bu topluluk zikrettiğimiz konular hakkında sağlam, zaruri ve açık delillerle eşyayı bilerek diğer taifelere öncülük etmiştir. Bununla birlikte kuvvet, iyi tabiat, sâfi nazardan yoksundur ki bunlarla on bin meselede isabet eden birinin bir meselede -ki bu mesele isabet ettiği meselelerden daha kolay olabilir- hata etmesinin mümkün olduğunu bilirsin.

[1756] Bu grup, aklî kesin delillerle (hücce burhaniyye) mutalaa ettikleri hususlardan sahih olanları ile, bu süre ve muhtevada olan hususları ayırmadılar. (Bunlar), ikna, mugalata ya da taklit yoluyla gelenler hariç, evâilden olduğunu zikretmesi bakımından onun aleyhine gelmediği bilinen hususlardır. Dolayısıyla zikretiğimiz hususlardan herhangi bir şey onunla birlikte değildir. Böylece onlar, ulaştıkları herşeyi tek bir kaynağa dayandırdılar ve onu eşit bir kaynak olarak kabul ettiler. Kendilerine kibir ve övünme geldi. Böylece onlar, bu konuda âlemin açıklamasını elde ettiklerini sandılar. Halbuki şeytanın gizli geçitleri ve latif yolları vardır. Nitekim Allah Elçisi (s.a.), "Şeytan Âdem oğlunun kan damarlarına girip akıp gider." şeklinde buyurmuştur. Böylece şeytan, onlara kapalı kapıdan ulaşmış oldu. Ondan Allah'a sığınırız. Zira onlar -açıkladığımız gibi- her akıl sahibinin maksadı ve hedefi olan ve eğer yollarını ve maksatlarını akledebilselerdi mütalaa ettikleri ilimlerin neticesi olduğunu görecekleri dini bilimleri küçümsediler. Böylece onlar, öncekilerin ve sonrakilerin ilimlerini cem eden ve bu konuda herhangi bir şeyi eksik bırakmayan yüce Allah'ın kitabındaki âyetleri önemsemediler. Öyle ki kim onu anlarsa ona yeterli gelir. Aynı şekilde hakkın beyanı ve akılların nûru olan Allah Resulü'nün sünnetlerinden bir sünnete de ehemmiyet vermediler.

[1757] Daha önce ortaya koyduğumuz hususlardan herhangi birisiyle alakası olmayan topluluklar hariç, adı geçen bu taife dinin korunup nakledilmesiyle meşgul olmadı. Ancak onlar şu üç yoldan birisi sebebiyle şeriatla ilgilenilmiştir:

[1758] [ı] Ya zâhirini naklettikleri, ancak mânasını bilmedikleri ve bunu anlamaya da özen göstermedikleri lafızlarla meşgul oldular.

[1759] [ıı] Ya da delilleri ve kaynağıyla meşgul olmaksızın hükümlere dair meselelerle ilgilendiler. Onların bu konudaki gayretleri, durumlarının ve makamlarının devamını sağlamaktı.

فأشرفت هذه الطائفة من أكثرها ما طالعت مما ذكرنا على أشياء صحاح براهينها ضرورية لائحة، ولم يكن معها من قوة المنة، وجودة القريحة، وصفاء النظر ما تعلم به أن من أصاب في عشرة آلاف مسألة مثلًا فجائز أن يخطئ في مسألة واحدة، لعلها أسهل من المسائل التي أصاب فيها.

[١٧٥٦] فلم تفرق هذه الطائفة بين ما صح مما طلعوه بحجة برهانية، وبين ما في أثناء ذلك وتضاعيفه مما لم يأت عليه من ذكره من الأوائل، إلا بإقناع أو بشغب وربما بتقليد ليس معه شيء مما ذكرنا، فحملوا كل ما أشرفوا عليه محملًا واحدًا، وقبلوه قبولًا مستويًا فسرى فيهم العجب، وتداخلهم الزهو، وظنوا أنهم قد حصلوا على مباينة العالم في ذلك، وللشيطان موالج خفية، ومداخل لطيفة، كما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إنه يجري من ابن آدم مجرى الدم فتوصل إليهم من باب غامض نعوذ بالله منه، وهو أنهم كما ذكرنا أصفار من كل شيء، من علوم الديانة التي هي الغرض المقصود من من كل ذي لب، والتي هي نتيجة العلوم التي طالعوا لو عقلوا سبلها ومقاصدها، فلم يعنوابآية من كتاب الله تعالى الذي هو جامع علو الأولين والآخرين، والذي لم يفرط فيه من شيء، والذي من فهمه كفاه، ولا بسنة من سنن رسول الله صلى الله عليه وسلم التي هي بيان الحق ونور الألباب.

[١٧٥٧] ولم تلق هذه الطائفة المذكورة من حملة الدين إلا أقوامًا لا عناية عندهم بشيء مما قدمناه، وإنما عنيت من الشريعة بأحد ثلاثة أوجه:

[١٧٥٨] إما بألفاظ ينقلون ظاهرها ولا يعرفون معانيها، ولا يهتمون بفهمها.

[١٧٥٩] وإما بمسائل من الأحكام لا يشتغلون بدليلها ومنبعها، وإنما حسبهم منها ما أقاموا به جاههم وحالهم.

[1760] [111] Ya da zayıf, yalancı ve makbul olmayan herkesten nakledilen hurafelerle meşgul oldular. Onlar, sahih bilgiyi sakim olandan, mürsel olanı müsned olandan, Hz. Peygamber'den (s.a.v) nakledileni Ka'b el-Ahbâr[832] yahut Vehb b. Münebbih'in[833] ehl-i kitaptan naklettiklerinden ayırt etmek için araştırma yapmadılar.

[1761] Bu ilk taife diğer taifeye, hor, hakir bir sûretle baktı ve onları câhil buldu. Böylece şeytan onların içine yerleşti ve arzu ettiği şeyleri onların içine yerleştirdi. Onlar helâk oldular, sapıklığa düştüler ve Allah'ın dinine dair herhangi bir hususun sahih olmadığına ve bununla alakalı olarak bir delil getirilemeyeceğine inandılar. Onların çoğunluğu dinsizliğe, ta'tîle (Allah'ın sıfatlardan hâlî olduğuna) inandılar ve bazıları hafife alma ve ihmal etme, şeriatın nakillerini göz ardı etme, farzların ve ibadetlerin reddi yoluna girdiler. Rahatı; şarap, zina, livata, fuhuş gibi haram olan çeşitli çirkinlerden mürekkep lezzetleri tercih ettiler, namazı, orucu, haccı, guslü terketmeyi yeğlediler. Yine onlar, nasıl olursa olsun mal kazanmaya, insanlara haksızlık etmeye, saçmalıkları kullanmaya yöneldiler, ciddiyeti ve araştırmacılığı terk ettiler. Onların küçük bir kısmı yıldızları yüceltmeyi din edindi. Bu dine ve mensuplarına nasihat eden bir müslüman, İslâm'ın bereketiyle beslenmesinin ve müslümanların arasında yetişmesinin ardından helâk olan ve müminler cümlesinden çıkan bu zavallılara üzülmüştür. Allah'tan dalâlete düşmekten bizi, çocuklarımızı ve müslümanlardan olan bütün kardeşlerimizi korumasını dileriz. Yine ayağı kayan ve çarığı düşen kimsenin de aklını başına devşirmesini Allah'tan dileriz. Şüphesiz ki Allah Teâlâ, her şeye kadîrdir.

[1762] İkinci taifeye gelince bunlar, Hz. Peygamber'in (s.a.) hadislerini araştırmakla işe başlayan bir topluluktur. Fakat onlar, (hadis olarak) yazdıkları ya da bildirdikleri rivayetlerden herhangi birisiyle (amel etmeye) ehemmiyet vermediler, isnadın yüceliğini araştırmaya ve garip hadisleri (garâib)[834] toplamaya yeterince ilgi göstermediler. Ancak onlar, söz konusu rivayet anlamsız olarak gelmediği ve Allah Resulü abes söz söylemediği halde, bu hadislerin mânasını düşünmeksizin ve bu hadislere muhatap kılındıklarını bilmeksizin söz konusu rivayetin kıraatine bir ilâvede bulunmadan onu taşıdılar/naklettiler.

[١٧٦٠] وإما بخرافات منقولة عن كل ضعيف وكذاب وساقط، لم يهتبلوا قط بمعرفة صحيح منها من سقيم، ولا مرسل من مسند، ولا ما نقل عن النبي صلى الله عليه وسلم مما نقل عن كعب الأحبار، أو وهب بن منبه عن أهل الكتاب.

[١٧٦١] فنظرت الطائفة الأولى من هذه الآخرة بعين الاستهجان والاحتقار والاستجهال، فتمكن الشيطان منهم، وحل فيهم حيث أحب، فهلكوا أو ضلوا واعتقدوا أن دين الله تعالى لا يصح منه شيء ولا يقوم عليه دليل، فاعتقدوا أكثرهم الإلحاد والتعطيل، وسلك بعضهم طريق الاستخفاف والإهمال، وإطراح ثقل الشرائع، واستعمال الفرائض والعبادات، وآثروا الراحات وركوب اللذات من أنواع الفواحش المحرمات من الخمور والزنا واللواطة والبغاء، وترك الصلوات والصيام، والزكاة والحج والغسل، وقصدوا كسب المال كيف تيسر، وظلم العباد واستعمال الأهزال، وترك الجد والتحقيق، وتدين الأقل منهم بتعظيم الكواكب، فأسفت نفس المسلم الناصح لهذه الملة وأهلها على هلاك هؤلاء المساكين، وخروجهم عن جملة المؤمنين، بعد أن غذوا بلبان الإسلام، ونشأوا في حجور أهله، نسأل الله العصمة من الضلال لنا، ولأبنائنا ولكل إخواننا من المسلمين، ونسأله تدارك من زلت قدمه، وهوت نقله، أنه على كل شيء قدير.

[١٧٦٢] وأما الطائفة الثانية: فهم قوم ابتدأوا الطلب لحديث النبي صلى الله عليه وسلم، فلم يزيدوا على طلب علو الإسناد، وجمع الغرائب، دون أن يهتموا بشيء مما كتبوا أو يعملوا به، وإنما تحملوه حملًا لا يزيدون على قراءته دون تدبر معانيه، ودون أن يعلموا أنهم المخاطبون به، وأنه لم يأت هملًا، ولا قاله رسول الله صلى الله عليه وسلم عبثًا،

Halbuki Hz. Peygamber, bu hususta inceden inceye düşünmemizi ve bunlarla amel etmemizi bize emretti. Bu taifeye mensup olanların çoğunluğu Mukâtil b. Süleymân[835], ed-Dahhâk b. Müzâhim[836], Kelbî'nin[837] tefsiri ve bu tabaka yoluyla gelen rivayetler hariç, yanlarında bulunanların pek çoğuyla amel etmezler. Uydurulmuş asılsız hurafeler ve düzmece yalanlar içeren sefil kitaplar, İslâm'ı bozmak ve müslümanların akıllarını karıştırmak üzere zındıklar tarafından üretilmiştir. Nitekim bu topluluk, "yeryüzü balığın üzerindedir, balık bir öküzün boynuzunun üzerindedir, öküz bir kayanın üzerindedir, kaya bir meleğin omzundadır, melek karanlıklar içindedir, karanlık da sadece Allah Teâlâ'nın bileceği bir şeyin üzerindedir." şeklinde sahih olmayan saçmalıkları ortaya atmıştır.

[1763] Onların bu iddiası, âlemin cisminin sonsuz olmasını gerekli kılar. Bu ise, bizatihi küfürdür. Zikrettiğimiz bu grup, bütün aklî delillerden uzak durmuştur. Onların, "Biz, cedelden nehyedildik." sözlerinden daha çok kullandıkları bir sözleri yoktur. Azîz ve celîl olan Allah, Elçisi Hz. Peygamber'e (s.a.) indirdiği kitabında *"Onlarla en güzel şekilde mücadele et"*[838] buyurmuşken keşke onları bu cedelden kimin alıkoyduğunu bilseydim!

[1764] Allah Teâlâ, kavminin Nûh'a (a.s.) şöyle dediğini haber vermiştir: *"Ey Nûh! Bizimle tartıştın ve tartışmayı uzattın..."*[839] Allah Teâlâ, kitabının birçok yerinde delil getirme usulünü açıklamış, biz de kitabımızda pek çok yerde ona dikkat çektik. Allah göklerin ve yerin yaradılışını düşünmeye teşvik etmiştir. Bu ikisinin yaradılışını incelemek ancak onların heyetlerini, yıldızların feleklerdeki intikallerini, doğuş ve batıştaki hareketlerinin farklılığını, feleklerin dairesel dönüşünü, dönen feleğin belli bir noktaya göre farklılık gösterdiğini bilmekle mümkün olur. Aynı şekilde daireleri, mıntıkaları, meyil ve istivâyı; yine tabiatları, dört unsurun karışmasını, onların parçalarını; sinirleri, kasları, kemikleri, damarları itibarîyle canlıların uzuvlarının terkibini, uzuvlarının birbirleriyle olan bağlantısını ve mürekkep kuvvetlerini bilmek de böyledir. Her kim bunu araştırır ve bilirse (Allah'ın) kudretinin büyüklüğünü görür. Yakîni olarak bilir ki bunların tamamı yaratan, niyet eden ve tercihte bulunan yüce Allah'ın görünen san'atı ve iradesidir. Çünkü bu hareketlerin farklı oluşu, onlardan herhangi bir şeyin onu tutan ve idare eden bir varlık olmaksızın kendi başına var olamayacağını bilmeyi gerektirir. İşte O, kendisinden başka ilâh olmayan, kendisi dışında yaratıcı bulunmayan ve kendisinden başka müdebbirin olmadığı Allah'tır. Yapan ve yaratan ancak O'dur.

بل أمرنا بالتفقه فيه والعمل به، بل أكثر هذه الطائفة لا يعمل عندهم إلا ما جاء من طريق مقاتل بن سليمان، والضحاك بن مزاحم، وتفسير الكلبي، وتلك الطبقة، وكتب البذئ التي إنما هي خرافات موضوعات، وأكذوبات مفتعلات، ولدها الزنادقة تدليسًا على الإسلام وأهله. فأطلقت هذه الطائفة كل اختلاط لا يصح من أن الأرض على حوت، والحوت على قرن ثور، والثور على صخرة، والصخرة على عاتق ملك، والملك على الظلمة، والظلمة على ما لا يعلمه إلا الله عز وجل.

[١٧٦٣] وهذا يوجب أن جرم العالم غير متناه، وهذا هو الكفر بعينه، فنافرت هذه الطبقة التي ذكرنا كل برهان، ولم يكن عندها أكثر من قولهم نهينا عن الجدال! فليت شعري من نهاهم عنه؟ والله عز وجل يقول في كتابه المنزل على نبيه المرسل صلى الله عليه وسلم: ﴿وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾

[١٧٦٤] وأخبر تعالى عن قوم نوح أنهم قالوا: ﴿يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ جِدَالَنَا﴾ وقد نص تعالى في غير موضع من كتابه على أصول البراهين، وقد نبهنا عليها في غير ما موضع من كتابنا هذا، وحض تعالى على التفكر في خلق السموات والأرض، ولا يصح الاعتبار في خلقهما إلا بمعرفة هيآتهما، وانتقال الكواكب في أفلاكهما واختلاف حركاتها في التغريب والتشريق، وأفلاك تداويرها، وتعارض تلك الأدوار على رتبة واحدة، وكذلك معرفة الدوائر والمنطقة، والميل والاستواء، وكذلك معرفة الطبائع، وامتزاج العناصر الأربعة، وعوارضها وتركيب أعضاء الحيوان من عصبه وعضله وعظامه وعروقه وشرايينه، واتصال أعضائه بعضها ببعض، وقواه المركبة، فمن أشرف على ذلك وعلمه، رأي عظيم القدرة، وتيقن أن كل ذلك صنعة ظاهرة، وإرادة خالق مختار، لأن اختلاف تلك الحركات يضطر إلى المعرفة بأن شيئًا منها لا يقوم بنفسه دون ممسك مدبر لا إله إلا هو، ولا خالق سواه، ولا مدبر حاشاه ولا فاعل مخترع إلا هو.

[1765] Sonra onlardan bir kavim ortaya çıktı. Bütün vücudu titreten büyük bir yalan ortaya attılar. O da dinin bir hüccet olarak alınamayacağını iddia etmeleridir. Böylece onlar da mülhitlerin özünü (temel söylemlerini) kabul ettiler ve dinin iddia ve üstün gelme (galebe) ile sâbit olacağına şahitlik ettiler. Bu görüş, Allah Teâlâ'nın *"De ki: "Eğer doğru söyleyenler iseniz (iddianızı ispat edecek) delilinizi getirin."*[840] ve *"(Ey cin ve insan toplulukları! Göklerin ve yerin uçlarından bucaklarından geçip gitmeye gücünüz yeterse) geçip gidin. Büyük bir güç olmadıkça geçip gidemezsiniz."*[841] ifadelerine aykırıdır. Bu, azîz ve celîl olan Allah'ın sözüdür ve nebîsinin (a.s.) getirdiği hakikattir. Bu söz bu konuda yeterlidir ve bundan sonra söz söyleyen kimsenin görüşüne ihtiyaç yoktur.

[1766] İbn Abbâs, Hâricîlerle münakaşa etmişti. Biz, sahâbeden (r.a.) delil göstermeyi (ihticac) meneden bir kimse bilmiyoruz. Onlardan sonra gelenlerin görüşlerinin de bir anlamı yoktur. Bu taifenin kelâmı, ilk grubu küfürle tahrik etmekte ve onları şirke düşmekle itham etmektedir. Zira onlar, onların düşmanlığını genelde değil, ancak bu sıfatlarında görürler. Sonra bu ikinci grup, delilikte aşırı derecede ileri gitti. Böylece bilmedikleri ve incelemedikleri kitapları ayıpladılar. Halbuki onlar, bu kitaplardan -ki bunlar feleklerin heyeti ve yıldızların mecralarının olduğu ve yine Aristoteles'in kelâmın sınırlarında cemettiği kitaplardır-, bir kelime görmemişler ve okumamışlar ve orada geçen güvenilir bilgilerden de haberleri olmamıştı.

[1767] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu kitapların tamamı, azîz ve celîl olan Allah'ın birliğine ve kudretine delâlet eden güvenilir ve faydalı kitaplardır. Bunların, ilimlerin tamamını eleştirmedeki faydaları büyüktür. Zikrettiğimiz kitapların şer'i ahkâmın meselelerinin sınırlarını belirleme hususunda büyük faydaları oldu. Nitekim hüküm çıkarmaya nasıl ulaşılacağının öğrenilmesi, lafızların muktezasına göre nasıl alınacağı, özel hüküm taşıyanın genel hüküm taşıyandan, mücmelin müfesserden nasıl ayırt edilip bilineceği, lafızların bir kısmının diğeri üzerine nasıl bina edileceği, mukaddimelerin takdim edilmesinin ve neticelerin ortaya konulmasının nasıl olacağınının bilinmesi bunlardandır.

[١٧٦٥] ثم زاد قوم منهم فأتوا بالأفيكة التي تقشعر منها الذوائب، وهي إن أطلقوا أن الدين لا يؤخذ بحجة، فأقروا عيون الملحدين، وشهدوا أن الدين لا يثبت إلا بالدعاوى والغلبة، وهذا خلاف قوله عز وجل: ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ﴾ وقوله تعالى: ﴿فَانفُذُوا لَا تَنفُذُونَ إِلَّا بِسُلْطَانٍ﴾ هذا قول الله عز وجل، وما جاء به نبيه صلى الله عليه وسلم. وفي ذلك الكفاية والغنا عن قول كل قائل بعده.

[١٧٦٦] وقد حاج ابن عباس الخوارج، وما علمنا أحدًا من الصحابة رضي الله عنهم، نهى عن الاحتجاج، فلا معنى لرأي من جاء بعدهم، فكان كلام هذه الطائفة مغريًا للطائفة الأولى بكفرها، ومغبطًا لهم لشركهم، إذ لم يروا في خصومهم في الأغلب إلا من هذه صفته، ثم زادت هذه الطائفة الثانية غلوا في الجنون فعابوا كتبنا لا علم لهم بها، ولا طالعوها، ولا رأوا منها كلمة، ولا قرؤوها، ولا أخبرهم عما فيها ثقة، كالكتب التي فيها هيئة الأفلاك، ومجاري النجوم، والكتب التي جمعها أرسطاطاليس في حدود الكلام.

[١٧٦٧] **قال أبو محمد:** وهذه الكتب كلها كتب سالمة مفيدة. دالة على توحيد الله عز وجل وقدرته، عظيمة المنفعة في انتقاد جميع العلوم، وعظم منفعة الكتب التي ذكرنا في الحدود ففي مسائل الأحكام الشرعية بها يتعرف كيف التوصل إلى الاستنباط وكيف تؤخذ الألفاظ على مقتضاها، وكيف يعرف الخاص من العام، والمجمل من المفسر، وبناء الألفاظ بعضها على بعض. وكيف تقديم المقدمات وإنتاج النتائج.

Bunlardan sahih olan şeyler, zorunlu olarak daima sahihtir, bir defasında sahih olan ve başka bir defasında yanlış olan bir şey elbette doğru değildir. Şâz olan tanımların çeşitleri, aslının dışındadır. Hitap delili, istikrâ delili, burhân-ı devri ve bunun dışındakiler, bir müçtehit fakihin dini ve bu dine mensup olanlar açısından müstağni olamayacağı şeylerdendir.

[1768] Ebû Muhammed şöyle dedi: Zikrettiğimiz bu iki taifede ortaya çıkan problemin büyüklüğünü görünce, bu problemli bâbın açıklanmasındaki mükâfatın büyüklüğünü ve işin faziletini -Allah'ın gücü, kudreti ve desteğiyle- anladık. Azîz ve celîl olan Allah'ın yardımını ve desteğini dileyerek şöyle deriz: Her ne olursa olsun, delil ile sahih olan her şey, azîz ve celîl olan Allah'ın kelâmında ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sözünde açıklanmış ve yazılmıştır. Akıl (nazar) ile hükmeden herkes bunu bilir ve yüce Allah onu anlayışla desteklemiştir. Bunun dışında kalan, delille sahih olmayan şeyler ise sadece ikna ve münakaşadır. Dolayısıyla Kur'ân ve Hz. Peygamber'in (s.a.) sözleri bunlardan berîdir. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1769] Ebû Muhammed şöyle dedi: Azîz ve celîl olan Allah'ın ve Elçisi'nin (s.a.) kelâmının, kendisini iptal eden bir işaret ya da burhanla gelmesinden Allah'a sığınırız. Ancak bu ikisine iman etmeyen ve bunları iptal etmek için gayret eden bir kimse, bunları Kur'ân ve sünnete nispet edebilir. Nitekim Allah Teâlâ, *"(Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar.) Oysa kâfirler hoşlanmasalar da Allah, nurunu tamamlamaktan başka bir şeye razı olmaz."*[842] diye buyurmuştur.

[1770] Biz, ne yalancı Kelbî'nin tefsirine ve onun yerine geçecek herhangi bir şeye, ne de belli bir konuda ithamda bulunanların nakillerine taraftarız. Ancak biz, güvenilir imamların ve önde gelen güvenilir hadisçilerin naklettiklerini mesnet (kaynak) olarak delil getiririz. Her kim sahih olan hadisi araştırırsa, dediğimiz şeylerin tamamını orada bulur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

وما يصح من ذلك صحة ضرورية أبدًا، وما يصح مرة وما يبطل أخرى، وما لا يصح ألبتة وضرب الحدود التي من شذ عنها كان خارجًا عن أصله، ودليل الخطاب، ودليل الاستقراء، وغير ذلك مما لا غناء بالفقيه المجتهد لنفسه ولأهل ملته عنه.

[١٧٦٨] **قال أبو محمد**: فلما رأينا عظيم المحنة فيما تولد في الطائفتين اللتين ذكرنا، رأينا من عظيم الأجر، وأفضل العمل، بيان هذا الباب المشكل بحول الله تعالى، وقدرته وتأييده، فنقول وبه عز وجل نتأيد ونستعين: إن كل ما صح ببرهان أي شيء كان فهو في القرآن، وكلام النبي صلى الله عليه وسلم منصوص مسطور يعلمه كل من أحكم النظر وأيده الله تعالى بفهم، وأما كل ما عدا ذلك مما لا يصح ببرهان وإنما هو إقناع أو شغب، فالقرآن وكلام النبي صلى الله عليه وسلم منه خاليان. والحمد لله رب العالمين.

[١٧٦٩] **قال أبو محمد**: ومعاذ الله أن يأتي كلام الله سبحانه وتعالى، وكلام نبيه صلى الله عليه وسلم بما يبطله عيان أو برهان، إنما ينسب هذا إلى القرآن والسنة من لا يؤمن بهما، ويسعى في إبطالهما، ﴿وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَن يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ﴾

[١٧٧٠] ولسنا من تفسير الكلبي الكذاب ومن جرى مجراه في شيء، ولا نحن من نقل المتهمين في شأن، إنما نحتج بما نقله الأئمة الثقاة الأثبات من رؤساء المحدثين مسندًا، فمن فتش الحديث الصحيح وجد فيه كل ما قلناه، والحمد لله رب العالمين.

[1771] Bâtıl, yıldızların konuşması ve idare etmeleri bakımından ilk grubun iddia ettiği şeylerdir. Bu küfürdür. Onların ileri sürdükleri bu görüşleriyle ilgili bir delilleri yoktur. Sadece onlar, “Bizler, akleden varlıklarız; yıldızlar da bizi yönettiğine göre onlar bizden daha akıllıdırlar.” şeklindeki görüşü delil olarak ileri sürerler. Onların zikrettiği bu görüşün bir anlamı yoktur. Çünkü yıldızların her ne kadar âlemde görünen bir etkisi olsa da onların bu etkisi bir melek ve tercihin etkisi gibi değildir. Bizim bu kitabımızda delil olarak zikrettiğimiz hususlar, yıldızların irade sahibi olmayıp muzdar (itaat etmek zorunda olan) varlıklar olduğunu ispat etmektedir. Yıldızların etkisi, yakmak suretiyle ateşin, soğutmak suretiyle suyun, mizacı bozmasıyla zehrin, gıdalandırmak suretiyle yemeğin, dili yakmasıyla biberin, ağzı kapamak suretiyle ihlilec'in (bir çeşit bitki) etkisi gibidir. Âlemdeki diğer şeyler de bu şekilde cereyan eder. Bunların hiçbiri konuşamaz, yıldızlar ve felekler de bu konumda akıp giderler. Çünkü onların etkisi, değişik olmayan tek tip etkidir. Yine onların hareketi de farklılık göstermeyen tek tip harekettir. Dolayısıyla onlar irade sahibi varlıklar değillerdir.

[1772] Onlardan biri, bu şekilde ona muâraza ettiğimde bana şöyle dedi: Fazilet sahibi olan muhtâr bir varlığa hareketlerin en üstünü lazım gelir, dolayısıyla onu aşamaz. İşte bu küresel hareket hareketlerin en faziletlisidir.

[1773] Bunun üzerine ona şöyle dedim: Hareketlerin en faziletlisinin küresel hareket olduğuna dair delilin nedir? Doğudan batıya doğru ya da batıdan doğuya doğru olan hareket, nasıl olur da güneyden kuzeye veya kuzeyden güneye doğru olan hareketten daha faziletli olur? Size göre, sekiz felek batıdan doğuya doğru, dokuzuncu felek de doğudan batıya doğru intikal ediyorken nasıl oluyor da feleklerin hareketi en üstün hareket oluyor? Dediğiniz bu iki hareketten hangisi size göre daha faziletlidir? O, faziletli olmayan diğer hareketi seçti. Böylece bu sözün tutarsızlığı yakînî olarak ortaya çıktı. Zira bu söz delilsiz mahzâ iddiadır. Bu kabilden bir şey ise geçersizdir. Senin ile “Bilakis yukarıya doğru olan hareket daha üstündür ya da belli doğru üzerinde gidip gelen hareket daha üstündür.” şeklinde diyen kimse arasında bir fark yoktur.

[١٧٧١] وإنما الباطل ما ادعته الطائفة الأولى من نطق الكواكب وتدبيرها، وهذا كفر لا حجة عندهم على ما قالوه منه أكثر من أن المحتج لهم قال: لما كنا نعقل، وكانت الكواكب تدبرنا كانت أولى بالعقل منا. وهذا الذي ذكروه ليس بشيء، لأن الكواكب وإن كان لها تأثير في العالم ظاهر، فليس تأثيرها تأثير ملك واختيار، يدل على ذلك ما قد ذكرناه في كتابنا هذا من الدلائل على أن الكواكب مضطرة لا مختارة، وإنما تأثيرها كتأثير النار بالإحراق، والماء بالتبريد، والسم بإفساد المزاج، والطعام بالتغذية، والفلفل بحذو اللسان، والإهليلج بالقبض للفم، وما جرى هكذا من سائر ما في العالم، وكل ذلك غير ناطق، والكواكب والأفلاك جارية هذا المجرى، لأن تأثيرها تأثير واحد لا يختلف، وحركتها حركة واحدة لا تختلف، وليس كذلك المختارة.

[١٧٧٢] ولقد قال لي بعضهم وقد عارضته بهذا: إن المختار الفاضل يلزم أفضل الحركات فلا يتعداها، وتلك الحركة الدورية هي أفضل الحركات.

[١٧٧٣] فقلت له: وما دليلك على أن تلك الحركة أفضل الحركات؟ ومن أين صارت الحركة من شرق إلى غرب، أو من غرب إلى شرق، أفضل من الحركة من جنوب إلى شمال، ومن شمال إلى جنوب؟كيف يكون عندكم أفضل الحركات والأفلاك الثمانية تنتقل من غرب إلى شرق؟ والتاسع من شرق إلى غرب، فأي هاتين الحركتين قلتم إنها أفضل عندكم؟ وقد اختار الآخر الحركة التي ليست أفضل فظهر فساد هذا القول بيقين. وهذه دعاوى مجردة بلا برهان، وما كان هكذا فقد سقط، ولا فرق بينك وبين من قال: بل الحركة علو أفضل أو على خط مستقيم سائرة وراجعة.

Biz, şu cisimlerin bazı hareketlerde alçaldığını, bazılarında yükseldiğini ve sizin görüşünüze göre bazılarında da düştüğünü görürüz. Yine sizin iddianıza göre rîh-i nahs (âfet/belâ rüzgarı) bazen karanlığa rastlar, başka bir defasında da mutlu bir ateşe rastlar. Bazı felekler batıdan doğuya doğru yol alır. En yüksek olanı hariç tamamının hareketi böyledir. Zira en üste olan doğudan batıya doğru hareket eder. Dolayısıyla bu hareketlerin en faziletlisi değildir. Böylece onların sözü bâtıl olmuştur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[1774] Ebû Muhammed şöyle dedi: Binlerce yılın son bulmasında ve sâbit yıldızların kendi feleklerini kat etmeleri bakımından belli bir yere intisap etmeleri anında küresel dönüş açısından burada ifade ettikleri husus da böyledir. Doğrusu bu da mahzâ yalan, delil bulunmayan geçersiz bir iddiadır. Herhangi bir kimse, bunun bir benzerini dile getirmekten âciz değildir. Onlar burada ikna yoluyla olmadığı halde bir münakaşa ortaya koydular, nasıl bir burhan getirebilirler? Şüphesiz bu, eski zamanlardaki bazı Sâbiîleri taklittir. İslâm şeriatının reddettiği ve geçersiz kıldığı işte bu ahmakların ve hurafelerin benzerleridir. Delillerle sâbit olan şeylere gelince, bunlar, Kur'ân'da ve sünnette metin olarak ve zorunlu akli deliller olarak mevcuttur. Âlemlerin Rabb'i olan Allah'a hamd olsun.

[Yeryüzünün Küresel Oluşunu Açıklama Arzusu]

[1775] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu konuyu, onların itiraz ettikleri hususların bazılarını açıklamaya başladığımız zaman inşallah ele alacağız. Bu da onların: "İnsanların geneli bunun gayrısını söyledikleri halde deliller, yeryüzünün ve aynı şekilde gökyüzünün küresel olduğunu doğrulamıştır." şeklindeki sözleridir. Biz, -tevfik Allah Teâlâ'nın yardımıyladır- buna şöyle cevap veririz: İlmi sebebiyle imamlık makamını hak eden müslüman âlimlerden herhangi bir kimse yeryüzünün (kendi ekseninde) dönmesini inkâr etmemiştir. Bunu reddetme hususunda onlardan herhangi birine ait bir kelâm kaydedilmemiştir. Bilakis Kur'ân ve sünnetten kaynaklanan deliller, yeryüzünün döndüğünü dikkate sunmaktadır. Nitekim Allah Teâlâ, *"(Gökleri ve yeri hak ve hikmete uygun olarak yaratmıştır.) Geceyi gündüzün üzerine çeviriyor, gündüzü de gecenin üzerine çeviriyor..."*[843] buyurmuştur.

ونحن نجد تلك الأجرام تسفل في بعض ممراتها، وتشرف في بعض، وتسقط في بعض على قولكم، وتوافق بزعمكم بريح نحس مظلمة، وأخرى نيرة سعيدة، وبعض الأفلاك يقطع من غرب إلى شرق، وهو حركة جميعها إلا الأعلى منها فإنه يتحرك من شرق إلى غرب، فليست هذه أفضل الحركات، فبطل قولهم، والحمد لله رب العالمين.

[١٧٧٤] **قال أبو محمد**: وكذلك ما ذكره من ذكر ذلك منهم من الكرور عند انتهاء آلاف من الأعوام ذكروها، وانتصاب الكواكب الثابتة على نصب ما من قطعها لفلكها، فهذا أيضًا كذب مجرد، ودعوى ساقطة لا دليل عليها، ولا يعجز عن مثلها أحد، ولم يأتوا على شيء من ذلك بشغب ولا بإقناع فكيف ببرهان، وإنما هو تقليد لبعض قدماء الصابئين، فمثل هذه الحماقات والخرافات هي الذي دفعته الشريعة الإسلامية وأبطلته، وأما ما قامت عليه البراهين فهو في القرآن والسنة موجود نصًا، واستدلالًا ضروريًا، والحمد لله رب العالمين.

مطلب بيان كروية الأرض

[١٧٧٥] **قال أبو محمد**: وهذا حين نأخذ إن شاء الله تعالى في ذكر بعض ما اعترضوا به، وذلك أنهم قالوا: إن البراهين قد صحت بأن الأرض كروية والسماء كذلك ، والعامة تقول غير ذلك، وجوابنا وبالله تعالى التوفيق: إن أحدا من أئمة المسلمين المستحقين لاسم الإمامة بالعلم رضي الله عنهم لم ينكروا تكوير الأرض، ولا يحفظ لأحد منهم في دفعه كلمة، بل البراهين من القرآن والسنة قد جاءت بتكويرها. قال الله عز وجل: ﴿يُكَوِّرُ اللَّيْلَ عَلَى النَّهَارِ وَيُكَوِّرُ النَّهَارَ عَلَى اللَّيْلِ﴾

[1776] Bu âyet, gecenin ve gündüzün birbirleri üzerine çevrildikleri hususunda, başa sarığın sarılmasından alınmış en açık beyandır. Ayrıca yeryüzünün döndürüldüğünün, aynı şekilde güneşin de deveran ettiğinin delilidir. Doğuşu ile günün aydınlanması batışı ile gecenin kararması güneş sebebiyledir. O, Kur'ân'ın ifadesine göre gündüzün delilidir. Nitekim Allah Teâlâ, *"Biz, gündüz alâmetini aydınlatıcı kıldık."*[844] buyurmuştur.

[1777] Böylece halktan bu hakikati bilmeyerek inkâr eden kimseye şöyle denilir: Azîz ve celîl olan Allah, güneş zevâl bulduğunda (tam dikildikten sonra batıya meylettiğinde), öğle namazını kılmamızı bize farz kılmadı mı? Buna "Evet" şeklinde cevap vermesi zorunludur. Bunun üzerine onlara, güneşinin zevâlinin mânası sorulur. Zevâlin mânası, güneş yuvarlağını yüzüyle tam olarak karşılayan kimseden güneşin intikal etmesidir. Yüzü ve burnuyla, her zaman ve her yerde güneşin doğduğu yer ile battığı yer arasındaki mesafenin ortasına yönelir ve güneş, güneşin battığı yeri takip eden kaşına doğru gitmeye başlar. İşte bugünün ikinci kısmının başlangıcıdır. Biliriz ki yeryüzünün mâmur şehirleri doğudan batıya, güneyden kuzeye yeryüzünün tamamında yer almaktadır. Bu yüzden -eğer onların dedikleri olmuş olsa idi- kişinin şöyle demesi gerekirdi: Yeryüzü yuvarlak olmayıp, en üst noktaya sâbitlenmiştir. Doğunun başlangıcında meskûn olan herkesin öğle namazını günün ilk vaktinde, sabah namazından hemen sonra kılması zorunludur. Çünkü güneş, günün ilk kısmında, onlardan her birinin iki kaşı arasında gurûb tarafına doğru şüphesiz meyletmeye başlar. Bir müslümanın "Öğle namazını günün ortasından önceki vakitte kılman câizdir." demesi doğru değildir. Yine aynı şekilde mağribin son kısmında meskûn olan bir kimseye göre de güneşin zevâl vaktine ulaşması yani en üst noktaya varması, ancak günün sonunda gerçekleşir. Dolayısıyla onlar, güneşin batmasına yakın bir anda ikindi namazını kılmak için yeterince bir zamanın olmadığı bir vakitte öğle namazını kılacaklardır. Bu da İslâm dininin hükmünün dışındadır.

[١٧٧٦] وهذا أوضح بيان في تكوير بعضها على بعض، مأخوذ من كور العمامة، وهو إدارتها، وهذا نص على تكوير الأرض ودوران الشمس كذلك، وهي التي منها يكون ضوء النهار بإشراقها وظلمة الليل بمغيبها، وهي آية النهار بنص القرآن، قال تعالى: ﴿وَجَعَلْنَا آيَةَ النَّهَارِ مُبْصِرَةً﴾

[١٧٧٧] فيقال لمن أنكر ما جهل من ذلك من العامة أليس إنما افترض الله عز وجل علينا أن نصلي الظهر إذا زالت الشمس؟ فلا بد من نعم. فيسألون عن معنى زوال الشمس فلا بد من أنه إنما هو انتقال الشمس عن مقابلة من قابل بوجهه القرص، واستقبل بوجهه وأنفه وسط المسافة التي بين موضع طلوع الشمس، وبين موضع غروبها في كل زمان وكل مكان، وأخذها إلى جهة حاجبه الذي يلي موضع غروب الشمس، وذلك إنما هو في أول النصف الثاني من النهار، وقد علمنا أن المدائن من معمور الأرض آخذة على أديمها من مشرق إلى مغرب، ومن جنوب إلى شمال فيلزم من قال: إن الأرض منتصبة الأعلى غير مكورة أن كل من كان ساكنًا في أول المشرق، أن يصلي الظهر في أول النهار ضرورة، ولا بد إثر صلاة الصبح بيسير، لأن الشمس بلا شك تزول عن مقابلة ما بين حاجبي كل واحد منهم في أول النهار ضرورة ولا بد، أن كان الأمر على ما تقولون. ولا يحل لمسلم أن يقول: إن صلاة الظهر تجوز أن تصلي قبل نصف النهار ويلزمهم أيضًا أن من كان ساكنا في آخر المغرب إن الشمس لا تزول عن مقابلة ما بين حاجبي كل واحد منهم إلا في آخر النهار، فلا يصلون الظهر إلا في وقت لا يتسع لصلاة العصر حتى تغرب الشمس، وهذا خارج عن حكم دين الإسلام.

[1778] Yeyüzünün dönmesini kabul eden kimseye gelince, yerin üzerinde bulunan herkes, her durumda, her mekânda ve her zamanda, öğle namazını daima günün yarısından sonra kılar. Bu, apaçıktır ve bunda hiçbir kapalılık yoktur. Nitekim Allah Teâlâ, "*O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır.*"[845] ve "*Andolsun, biz sizin üzerinizde yedi yol yarattık.*"[846] buyurmuştur. Bu şekilde güneşin, ayın ve dairesel hareket eden bazı varlıkların tutulmasından önce, göklerin yedi kat olduğu ve orada yolların var olduğu hususunda bazıları için delil/burhan kâim olmuştur. Allah Teâlâ'nın "yollar" sözü, orada yol alanların varlığını gerektirir. Nitekim Allah Teâlâ, *"O'nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.*"[847] buyurmuştur. Bu âyetin ifadesi, onlardan bir kısmının diğerlerinin üzerine tabaka tabaka konulduğunun ve kürsünün yedi kat gökleri ve yeri çepeçevre kuşattığının delilidir.

[1779] Allah Elçisi, "Allah'tan, en yüce olan Firdevs'i isteyiniz. Çünkü o, cennetin ortasında ve en üst noktasındadır. Bunun üzerinde de Allah'ın Arşı vardır."[848] buyurmuştur. Yüce Allah da "*Rahmân, Arş üzerine istivâ buyurdu.*"[849] buyurmuştur. Bu iki nas, Arş'ın üzerinde olan şeyin mahlûkâtın sonu ve âlemin nihayeti olduğunu haber vermektedir. Nitekim Allah Teâlâ, "*Biz, en yakın göğü ziynetlerle, yıldızlarla donattık. Onu itaatten çıkan her şeytandan koruduk.*"[850] buyurmuştur. İşte bu, kayan yıldızların dünya semasının dışında olduklarına dair delilin ikame edildiği nastır.

[1780] Çünkü söz konusu yıldızlar şayet gökyüzünde olsalardı, şeytanlar elbette göğe ulaşabilirlerdi. Ya da onlar semanın dışındadır. Ancak bu şekilde ateş topları (şihâb) onlara ulaşamaz. Şeytanların taşlanmaları sebebiyle gökten men edildikleri hususu sahihtir. Böylece taşlanmanın (dünya) semasının dışında olduğu da sahih olmuştur. Yine bu taşlama, bilinen yıldızlarla değildir. Bunlar, ancak şihâb ve ateşten meteorlardır. Bu meteorlar, -aslında göklerde ateş bulunmadığı halde-, yıldızlardan kopan, tutuşan ve bilahare sönen parçacıklardır. Biz dillerin faklı olması sebebiyle sadece isimlendirmelerde faklılık görmekteyiz. Nitekim Kadı Münzir b. Saîd[851], bu konuda itiraz etmiş ve feleklerin göklerin dışında olduğunu ileri sürmüştür.[852]

[١٧٧٨] وأما من قال بتكويرها: فإن كل من على ظهر الأرض لا يصلي الظهر إلا إثر انتصاف نهاره أبدًا على كل حال وفي كل زمان، وفي كل مكان، وهذا بين لا خفاء فيه. وقال عز وجل: ﴿سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا﴾ وقال تعالى: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾ وهكذا قام البرهان من قبل كسوف الشمس والقمر بعض الدراري لبعض على أنها سبع سموات، وعلى أنها طرائق، وقوله تعالى: طرائق يقتضي متطرقًا فيه. وقال تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ﴾ وهذا نص ما قام عليه البرهان من انطباق بعضها على بعض، وإحاطة الكرسي بالسموات السبع وبالأرض.

[١٧٧٩] وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فاسألوا الله الفردوس الأعلى، فإنه وسط الجنة وأعلى الجنة وفوق ذلك عرش الرحمن. وقال تعالى: ﴿الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى﴾ وأخبر هذان النصان بأن ما على العرش هو منتهي الخلق ونهاية العلم، وقال تعالى: ﴿إِنَّا زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِزِينَةٍ الْكَوَاكِبِ ۞ وَحِفْظًا مِّن كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ﴾ وهذا هو نص ما قام البرهان عليه من أن الكواكب المرمي بها هي دون سماء الدنيا.

[١٧٨٠] لأنها لو كانت في السماء لكان الشياطين يصلون إلى السماء، أو كانت هي تخرج عن السماء وإلا فكانت تلك الشهب لا تصل إليهم إلا بذلك، وقد صح أنهم ممنوعون من السماء بالرجوم، فصح أن الرجوم دون السماء، وأيضًا فإن تلك الرجوم ليست نجومًا معروفة أصلاً وإنما هي شهب ونيازك من نار، تتكوكب وتشتعل وتطفأ، ولا نار في السموات أصلًا، فلم نجد الاختلاف إلا في الأسماء لاختلاف اللغات، وقد اعترض القاضي منذر بن سعيد في هذا. فجعل الأفلاك غير السموات.

[1781] Ebû Muhammed şöyle dedi: Onun (Kadı Münzir b. Saîd) “Gökler, arzın üzerindedir. Şayet gökler yer ile kuşatılmış olsa idi, bu durumda göklerin bir kısmı yerin altında olurdu.” şeklinde söylemesi durumu hariç, dile getirdiği görüşü destekleyen bir burhan yoktur. (İbn Hazm şöyle dedi:) Bu bir şey değildir. Çünkü “alt” ve “üst” izâfî bir kavramdır. Yerin merkezi hariç, “alt” denilen herşey, başka bir şeyin “üst”üdür. Yeryüzünün merkezi ise mutlak alttır, elbette onun altı yoktur. Aynı şekilde burada “üst” denilen şeylerin tamamı da başka bir şeyin altıdır. Bunun istisnası, burçlar kısmına bakan bölümü hariç, feleğin en üst safhasıdır. İşte burası, elbette üstü olmayan mutlak “üst”tür. Bu görünen (zâhirî) delile göre yeryüzü, zorunlu olarak göklerin altı konumundadır. Bundan dolayı gökyüzü, yerin üstüdür; yerin gökyüzüyle buluştuğu nokta açısından da burası kaçınılmaz olarak göğün altıdır. Bundan dolayı Âdemoğlunun başı semaya doğru, ayakları da yere doğrudur. Nitekim Allah Teâlâ, *“Görmediniz mi, Allah yedi göğü tabaka tabaka nasıl yaratmıştır? Onların içinde nasıl ayı, bir ışık, güneşi de bir kandil yapmıştır?”*[853] ve *“Göğe burçlar yerleştiren, orada bir ışık kaynağı (güneş) ve aydınlatıcı bir ay yaratanın şanı çok yücedir.*[854] buyurmuştur. Böylece Allah Teâlâ, ayın ve güneşin semada olduğuyla alakalı sadece kâfir olanların reddedebileceği bir haber vermiştir. Sonra semanın yerin etrafında doğudan batıya, sonra da batıdan doğuya doğru döndüğüne dair gözle görülen zorunlu bir delil ortaya koymuştur. Şayet durum câhillerin zannettiği şekilde olsaydı, güneş ve ay, yerin etrafında döndüklerinde ve bizim üzerinde olmadığımız yerin safhasıyla karşılaştıklarında semadan çıkmış olurlardı. Bu ise yüce Allah’ı tekzip etmektir. Böylece bununla, güneşin ve ayın göklerden ayrılmasının ve de oradan çıkmasının mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü güneş ve ay, göklerde oldukları halde nasıl deveran ederler? Böylece göklerin tam olarak yere mutabık olduğu hususu zorunlu olarak doğru olmuştur. Yine zikrettiğimiz gibi Allah Teâlâ, güneşin, ayın ve yıldızların göklerde olduğunu ifade etmiştir. Sonra da şöyle buyurmuştur: “*Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*”[855] Dolayısıyla biz, bir cismin bir anda iki farklı mekânda olmasının mümkün olmadığını zorunlu olarak biliriz. Şayet gökler, feleklerden ayrı başka bir şey olsa idi bu durumda Kur’ân’ın açıklamasına göre güneş ve ay hem göklerin hem de feleklerin içinde olurdu. Bu ise güneş ve ayın, aynı anda, birbirinin içine geçmeyen iki ayrı mekânda olması anlamına gelir. Bu ise imkânsızdır.

[١٧٨١] **قال أبو محمد:** ولا برهان على ما ذكر إلا أنه قال إن السموات هي فوق الأرض. فلو كانت السموات محيطة بالأرض لكان بعض السموات تحت الأرض. وهذا ليس بشيء لأن التحت والفوق من باب الإضافة لا يقال في شيء تحت إلا وهو فوق لشيء آخر، حاشا مركز الأرض، فإنه تحت مطلق لا تحت له ألبتة، وكذلك كل ما قيل فيه أنه فوق فهو أيضًا تحت لشيء آخر، حاشا الصفحة العليا من الفلك الأعلى المقسوم بقسمة البروج، فهي فوق لا فوق لها ألبتة، فالأرض على هذا البرهان الشاهد هي مكان التحت في السموات ضرورة، فمن حيث كانت السماء فهي فوق الأرض، ومن حيث قابلتها الأرض فهي تحت السماء ولا بد، وحيث ما كان ابن آدم فرأسه إلى السماء، ورجلاه إلى الأرض، وقد قال الله عز وجل: ﴿أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا ۞ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا * وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا﴾ وقال تعالى: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا﴾ فأخبر الله تعالى أخبار لا يرده إلا كافر بأن القمر في السماء، وأن الشمس أيضًا في السماء، ثم قد قام البرهان الضروري المشاهد بالعيان على دورانها حول الأرض من مشرق إلى مغرب، ثم من مغرب إلى مشرق. فلو كان على ما يظن أهل الجهل لكانت الشمس والقمر إذ دارا بالأرض وصارا فيما يقابل صفحة الأرض التي لسنا عليها قد خرجا عن السماء، وهذا تكذيب لله تعالى، فصح بهذا أنه لا يجوز أن يفارق الشمس والقمر السموات، ولا أن يخرجا عنها، لأنهما كيف دارا فهما في السموات، فصح ضرورة أن السموات مطابقة طباقًا على الأرض، وأيضًا فقد نص تعالى كما ذكرنا على أن الشمس والقمر والنجوم في السموات. ثم قال تعالى: ﴿وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ وبالضرورة علمنا أنه لا يمكن أن يكون جرم في وقت واحد في مكانين فلو كانت السموات غير الأفلاك، وكانت الشمس والقمر بنص القرآن في السموات وفي الفلك لكانا في مكانيين في وقت غير متداخلين واحد، وهذا محال ممتنع.

Muhal bir görüşü yüce Allah'a ancak kalbi körelmiş bir kimse nispet edebilir. Böylece güneşin sadece bir mekânda olduğu, oranın da felek olan sema olduğu anlaşılmaktadır. Ay ve yıldızlar konusundaki görüş de böyledir.

[1782] Yüce Allah'ın "*Her biri bir yörüngede yüzmektedir.*"[856] şeklindeki sözü, dairesel dönmeye dair açık bir delildir. Çünkü Allah Teâlâ, güneşin, ayın ve yıldızların feleğin içinde yüzdüklerini haber vermiş ve bunların hareketsiz olduklarını bildirmemiştir. Şayet bunlar dairesel olarak hareket etmemiş olsalardı, elbette zamanın sonsuzluğuna doğru giderler, bilakis kısa günlerde ebedîyen onları göremeyeceğimiz bir şekilde bizden kaybolup giderlerdi. Şayet güneş bir yol ve dosdoğru bir çizgi ya da dairesel olmayan yamuk bir hat üzere gitmiş olsaydı, biz daima onun önünde olurduk. Dolayısıyla bu yanlıştır.

[1783] Böylece güneşin doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru dönüşünden hareketle, onun zorunlu olarak daire şeklinde olduğunu anlarız. Kendisine azîz ve celîl olan Allah Teâlâ'nın "*Güneş de kendi yörüngesinde akıp gitmektedir.*"[857] sözünden sorulduğunda Allah Elçisi'nin (s.a.) verdiği cevap "*Akıp gittiği yer Arş'ın altıdır.*" şeklindedir. Hz. Peygamber (s.a.) doğru söylemiştir. Çünkü güneş daima kıyamete kadar Arş'ın altında olacaktır. Biz biliriz ki bir şeyin "müstekarr"ı, mülâzım olduğu yerdir (yörüngedir), bu mekân içinde bir taraftan diğer bir tarafta gitse dahi oradan çıkamaz.[858]

[1784] Bize Ahmed b. Ömer b. Enes el-Uzrî[859], Abdullah b. Muhammed el-Herevî'den, o da Abdullah b. Ahmed b. Hamevî es-Serahsî'den, o da İbrâhim b. Hüzeym'den, o da Abd b. Humeyd'den[860], o da Süleymân b. Harb el-Vâsihî (el-Vâşihî)'den[861], o da Hammad b. Seleme'den, o da İyâs b. Muâviye el-Müznî'den bize rivayet etti ki "Sema, kubbe şeklinde yerin üzerine kapanmıştır." Bunu, Abd b. Humeyd'e demiştir.

[1785] Yine Yahyâ b. Abdulhamid, Ya'kûb b. Ca'fer'den -ki bu şahıs Ebû Vahşiye'nin oğludur-, o da Cübeyr'in oğlu olan Saîd'den[862] naklettiğine göre Saîd şöyle demiştir: İbn Abbâs'a bir adam gelip şöyle dedi: "Sen, Allah Teâlâ'nın *"Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır."*[863] sözünü gördün mü?" İbn Abbâs: "Onlar, bir kısmı diğer bir kısmının üzerinde olacak şekilde iç içe bükülmüşlerdir." dedi.

ولا ينسب القول بالمحال إلى الله عز وجل إلا أعمى القلب، فصح أن الشمس في مكان واحد، وهو سماء وهو فلك، وهكذا القول في القمر وفي النجوم.

[١٧٨٢] وقوله تعالى: ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ نص جلي على الاستدارة، لأنه أخبر تعالى أن الشمس والقمر والنجوم سابحة في الفلك، ولم يخبر تعالى أن لها سكونًا، فلو لم تستدر لكانت على آباد الدهور بل في الأيام اليسيرة تغيب عنا، حتى لا نراها أبدًا.لو مشت على طريق واحد، وخط واحد مستقيم أو معوج غير مستدير، لكنا أمامها أبدًا، وهذا باطل.

[١٧٨٣] فصح بما نراه من كرورها من شرق إلى غرب و من غرب إلى شرق، أنها دائرة ضرورة، وكذلك قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ سئل عن قول الله تعالى: ﴿وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا﴾ فقال عليه السلام: ”مستقرها تحت العرش“ وصدق صلى الله عليه وسلم لأنها أبدًا تحت العرش إلى يوم القيامة، وقد علمنا أن مستقر الشيء هو موضعه الذي يلزم فيه ولا يخرج عنه، وإن مشى فيه من جانب إلى جانب.

[١٧٨٤] حدثنا أحمد بن عمر بن أنس العذري حدثنا عبد الله بن أحمد الهروي حدثنا عبد الله بن أحمد بن حمويه السرخسي حدثنا إبراهيم بن خزيم حدثنا عبد بن حميد حدثني سليمان بن حرب الواسحي حدثنا حماد بن سلمة عن إياس بن معاوية المزني قال: السماء مقببة هكذا على الأرض وبه إلى عبد بن حميد.

[١٧٨٥] حدثنا: يحيى بن عبد الحميد عن يعقوب عن جعفر هو ابن أبي وحشية عن سعيد بن جبير. قال: جاء رجل إلى ابن عباس فقال: أرأيت قول الله عز وجل: ﴿اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ﴾ قال ابن عباس: هن ملتويات بعضهن على بعض.

[1786] Abdullah b. Rebî‘ et-Temîmî, Muhammed b. Muâviye el-Karaşî’den, o da Ebû Yahyâ Zekeriyyâ b. Yahyâ es-Sâcî el-Basrî’den rivayet ederek şöyle dedi: Bize, Abdula‘lâ, Muhammed b. el-Müsennâ ve Seleme b. Şebîb haber verdiler ki onların tamamı şöyle dedi: Bize, Vehb b. Cerîr b. Hâzim rivayet etti ve “Muhammed b. İshâk’ın Ya‘kûb b. Utbe ve Cübeyr b. Muhammed b. Cübeyr b. Mut’im’den hadis rivayet ettiğini duydum. O, babasından, babası da dedesinden rivayet ederek şöyle dedi: Bedevinin birisi Allah Resulü’ne (s.a.) geldi ve “Ey Allah’ın Elçisi! Nefisler cihat etti, aileler kayboldu, mal, mülk ve sürüler helâk oldu. Bizim için Allah’a yakar da yağmur versin...” Ravinin, bütün uzunluğuyla zikrettiği hadiste Hz. Peygamber (s.a.) bedeviye şöyle dedi: “Yazıklar olsun, Allah’ın nerede olduğunu bilmiyor musun? O’nun Arş’ı, göklerinin üzerindedir, yeri de böyledir.” Bu sözü parmaklarını kubbe gibi yaparak söyledi. Vehb b. Cerîr, elini gösterdi, sağ avucunu ve parmaklarını eğdi ve “İşte bu şekilde” dedi.

[1787] Bize Muhammed b. Saîd b. Nebât, ona Ahmed b. Avnullah ve Ahmed b. Abdulbasîr ikisi birlikte şöyle dediler: Bize Kâsım b. Esbağ, ona Muhammed b. Abdusselâm el-Haşenî, ona Muhammed b. Beşşâr Bindâr, ona Abdussamed b. Abdülvâris et-Tesûrî, ona Şu‘be, el-A‘meş’ten -ki o Süleymân’dır-, o da Müslim el-Betîn’den, o da Saîd b. Cübeyr’den, o da İbn Abbâs’tan rivayet etmiştir. İbn Abbâs, “*Her biri bir felekte (yörüngede) yüzmektedir.*”[864] âyetinde geçen “felek” kelimesini “felek, felek’i-mağzel (bükülmüş/eğilmiş) gibi” şeklinde açıklamıştır.

[1788] Ebû Muhammed şöyle dedi: Onlar, Allah Teâlâ’nın Zülkarneyn[865] hakkındaki *“(Güneşin battığı yere varınca,) onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu.”*[866] sözünü de zikrettiler. Âyetteki “hami’eten (siyah balçıklı su)” kelimesi “hâmiyeten (koruyan, savunan)” şeklinde de okunmuştur.

[١٧٨٦] حدثنا عبد الله بن ربيع التميمي حدثنا محمد بن معاوية القرشي حدثنا أبو يحيى زكريا بن يحيى الساجي البصري قال: أنبأنا عبد الأعلى ومحمد بن المثنى وسلمة بن شبيب قالوا كلهم: حدثنا وهب بن جرير بن حازم. قال: سمعت محمد بن إسحاق يحدث عن يعقوب بن عتبة، وجبير بن محمد بن جبير بن مطعم عن أبيه عن جده قال: جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم. فقال يا رسول الله: جهدت الأنفس، وضاع العيال، ونهكت الأموال، وهلكت الأنعام، فاستسق الله لنا، فذكر الحديث بطوله، وفيه أنه صلى الله عليه وسلم قال للأعرابي: ويحك تدري ما الله؟ إن عرشه على سمواته وأرضه هكذا، وقال بأصابعه مثل القبة. ووصف لهم ابن جرير بيده، وأمال كفه وأصابعه اليمنى، وقال هكذا.

[١٧٨٧] حدثنا محمد بن سعيد بن نبات ثنا أحمد بن عون الله وأحمد بن عبد البصير قالا جميعًا أنبأنا قاسم بن أصبع حدثنا محمد بن عبد السلام الخشني حدثنا محمد بن بشار بندار حدثنا عبد الصمد بن عبد الوارث التثوري حدثنا شعبة عن الأعمش هو سليمان بن مسلم البطين عن سعيد بن جبير عن ابن عباس قال: ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾ كفلك المغزل.

[١٧٨٨] **قال أبو محمد:** وذكروا أيضًا قول لله عز وجل عن ذي القرنين: ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ وقريء أيضًا حامية.

[1789] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu (şekildeki bir okuyuş da), şüphesiz hakikattir. Zülkarneyn, kokmuş siyah balçıktan bir gözede idi. Kokmuş siyah balçıktan bu göze, (güneşin) hararetinden korumakta idi. Nitekim şöyle dersin: "Seni denizde gördüm." Bununla "Sen denizde iken ben onu (denizi) gördüm." demek istersin. Bunun delili de şudur: Güneşin battığı yerin alanının büyüklüğünü ancak câhil bir kimse bilemez. Kış döneminde -güneş oğlak burcunun sonunda iken- güneşin battığı yer ile, yaz döneminde -yengeç burcunun sonunda olduğunda- battığı yer arasındaki mesafe görülmüş ve müşâhede edilmiş bir mesafedir. Bunun miktarı, yıldız ölçümü (felek) ile 48 derecedir. Bu da geometrik delil ile yeryüzünün tamamının altıda birinden daha azına denk gelir ve mil ölçeğiyle yaklaşık olarak üç bin küsür mil eder. Elbette sözlükteki ayn (gözenek) ismi, özellikle balçıklı bir gözenek olması bakımından, bize hitap edilen Arapça lisanı itibarıyla bu alana karşılık gelmez. Dolayısıyla biz, yüce Allah'ın Peygamberine -öyle ki o, önünden ve ardından bâtılın gelmediği bir kimsedir- haber vermesi ile "hamietün" sözcüğünün bir göze (ayn) olduğundan emin olduğumuza göre, böylece Zülkarneyn'in güneşin battığı yöne doğru gerçekleşen yürüyüşünün anılan gözede sona erdiğini ve orada karşısına denizlerin çıkması sebebiyle bu gözeden sonrasına doğru yürümesinin mümkün olmadığını kesin olarak öğrendik.

[1790] Zorunlu olarak biliriz ki Zülkarneyn ve diğer insanlar ister ayakta ister oturarak, isterse yatarak olsun, yeryüzünün sadece düzeysel alanıyla meşgul olurlar. Bu özelliğe sahip olan bir kimsenin gözünün güneşin battığı bütün alanları ihata edebilmesi mümkün değildir. Câhillerin zannettiği gibi, güneşin batışı yeryüzündeki bir gözede vuku bulmuş olsa idi bu durumda kişinin görme çizgisinin yerin dış bükeyi ile ya da yeryüzünün yükseltilerinden herhangi biriyle buluşması gerekirdi. Böylesi bir durumda kişinin "Bu gözenek (ayn) denizdir." demesine varıncaya kadar görme çizgisini engelleyen bir şey olmazdı. Halbuki dilde denizin "siyah balçıklı bir su gözesi" diye isimlendirilmesi mümkün değildir. Nitekim Allah azze ve celle güneşin kendi yörüngesinde akıp gittiğini ve felekte aydınlatıcı bir cisim (sirâc) olduğunu haber vermiştir.

[١٧٨٩] **قال أبو محمد**: وهذا هو الحق بلا شك، وذو القرنين هو كان في العين الحمئة. الحامية حمئة من حماتها، حامية من استحرارها؛ كما تقول رأيتك في البحر تريد أنك إذ رأيته كنت أنت في البحر، وبرهان هذا: أن مغرب الشمس لا يجهل مقدار عظيم مساحته إلا جاهل ومقدار ما بين أول مغربها الشتوي إذا كانت من آخر رأس الجدي إلى آخر مغربها الصيفي إذا كانت من رأس السرطان مرئي مشاهد ومقداره ثمان وأربعون درجة من الفلك، وهو يوازي من الأرض كلها بالبرهان الهندسي أقل من مقدار السدس، يكون من الأميال نحو ثلاثة آلاف ميل ونيف، وهذه المساحة لا يقع عليها في اللغة اسم عين ألبتة، لا سيما أن تكون عينًا حمئة حامية. وباللغة العربية خوطبنا، فلما تيقنا أنها عين بإخبار الله عز وجل الصادق الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، علمنا يقينًا أن ذا القرنين انتهى به السير في الجهة التي مشى فيها من المغارب إلى العين المذكورة، وانقطع له إمكان المشي بعدها؛ لاعتراض البحار له هنالك.

[١٧٩٠] وقد علمنا بالضرورة أن ذا القرنين وغيره من الناس ليس يشغل من الأرض إلا مقدار مساحة جسمه فقط قائمًا أو قاعدًا أو مضطجعًا، ومن هذه صفته. فلا يجوز له أن يحيط بصره من الأرض بمقدار مكان المغارب كلها، لو كان مغيبها في عين من الأرض كما يظن أهل الجهل، ولا بد من أن يلقى خط بصره من حدبة الأرض أو من نشز من أنشازها ما يمنع الخط من التمادي، إلى أن يقول قائل: إن تلك العين هي البحر فلا يجوز أن يسمى البحر في اللغة عينًا حمئة ولا حامية. وقد أخبر الله عز وجل أن الشمس تسبح في الفلك، وأنها إنما هي من الفلك سراج.

Yüce Allah'ın sözü, farklılık göstermesi ve kendi içinde tenâkuza düşmesi mümkün olmayan doğru bir sözdür. Buna göre güneş, -câhillerin zannettiği gibi- yeryüzündeki bir gözede ya da denizde kaybolsaydı bu durumda gökyüzünden yok olurdu ve feleğin dışına çıkardı. Bu ise, yüce Allah'ın sözüne muhalefet eden gerçek bir bâtıldır. Böylesi bir durumdan Allah'a sığınırız.

[1791] Şüpheye mahal kalmaksızın yakîni olarak sahih olmuştur ki Zülkarneyn, güneşin batışı istikametindeki kara parçasının sonuna vardığında balçıklı kızgın bir su gözesine ulaşmıştı. -Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.- Özellikle güneşin kütlesinin yeryüzünün kütlesinden daha büyük olması hasebiyle bir delil ortaya konulmuştur. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[1792] Diğer bir kesin delil ise Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: *“(Güneşin battığı yere varınca,) onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü.”*[867] (Âyetteki) “hami'eten (siyah balçıklı su)” kelimesi “hâmiyeten (koruyan, savunan)” şeklinde de okunmuştur. Böylece Zülkarneyn'in güneşin yanında değil, gözenin yanında bir kavim bulduğu hususu zorunlu olarak anlaşılmaktadır. Gözenin yanında olan ise gözenin içinde olanlardır. Nitekim Allah Teâlâ, *“(Rabbinizin mağfiretine ve) eni, göklerle yer kadar olan cennete koşuşun...”*[868] buyurmuştur. Peygamberler'in (s.a.) ruhlarının cennette olduğu hususu icmâ ve nas ile sâbittir. Ancak ruhların yok olacağını ve onların araz olduklarını kabul eden kimseler, İslâm toplumu içinde sayılmamışlardır. Aynı şekilde şehitlerin ruhları da cennettedir. Allah Resulü, İsrâ gecesi, peygamberleri göklerin her bir katında gördüğünü haber vermiştir: Âdem'i dünya semasında, Yahyâ ve Îsâ'yı ikinci semada, Yûsuf'u üçüncü semada, İdrîs'i dördüncü semada, Hârûn'u beşinci semada, Mûsâ ve İbrâhim'i altıncı ve yedinci semalarda gördüğünü bildirmiştir. Allah onların hepsine mağfiret eylesin.- Böylece göklerin cennetler olduğu hususu zorunlu olarak sahih olmuştur. Nitekim Allah Elçisi (s.a.), “Şehitlerin ruhları, cennetteki ağaçların meyvelerine tutunan yeşil renkli kuşlardır.”[869] şeklinde buyurmuştur.

وقول الله تعالى هو الصدق الذي لا يجوز أن يختلف ولا يتناقض، فلو غابت في عين في الأرض كما يظن أهل الجهل، أو في البحر لكانت الشمس قد زالت عن السماء، وخرجت عن الفلك، وهذا هو الباطل المخالف لكلام الله عز وجل حقًا، نعوذ بالله من ذلك.

[١٧٩١] فصح يقينًا بلا شك أن ذا القرنين كان هو في العين الحمئة الحامية حين انتهى من آخر في البر وفي المغارب، وبالله التوفيق، لا سيما مع ما قام البرهان عليه من أن جرم الشمس أكبر من جرم الأرض، وبالله تعالى التوفيق.

[١٧٩٢] وبرهان آخر قاطع: وهو قول الله عز وجل: ﴿وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ﴾ وقرئ {حَامِيَةٍ}، ووجد عندها قومًا. فصح ضرورة أنه وجد القوم عند العين لا عند الشمس، ومن كان عند العين فهو في العين. وقال الله عز وجل: ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ وقد صح الإجماع والنص على أن أرواح الأنبياء صلوات الله عليهم في الجنة إلا في قول من لا يعد من جملة أهل الإسلام ممن يقول بفناء الأرواح وأنها أعراض. وكذلك أرواح الشهداء في الجنة، وأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه رآهم ليلة أسرى به في السموات سماء سماء؛ آدم في سماء الدنيا، ويحيى وعيسى في الثانية، ويوسف في الثالثة، وإدريس في الرابعة، وهارون في الخامسة، وموسى وإبراهيم في السادسة والسابعة، صلى الله على جميعهم وسلم، فصح ضرورة أن السموات هي الجنات، وقد قال عليه السلام: إن أرواح الشهداء طير أخضر تعلق في ثمار الجنة.

[1793] Müslüman bir kimsenin, şehitlerin ruhlarının cennette yeşil renkli kuşlar olduklarını, peygamberlerin (a.s.) ruhlarının ise cennetin dışında olduğunu düşünmesi muhal ve imkânsız şeylerdendir. Zira peygamberler bütün faziletleri sebebiyle cennette olmaya onlardan daha layıktır, cennetten daha faziletli bir mekân da yoktur.

[1794] Bize Ahmed b. Ömer b. Enes el-Uzrî rivayet etti, ona Ebû Zerr el-Herevî, ona Ahmed b. Abdân el-Hâfız en-Nîsâbûrî el-Ahvâzî[870] haber verdi, ona Muhammed b. Sehl el-Makrî, ona *Sahih*'in müellifi olan Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, ona Ebû Âsım en-Nebîl, ona Abdullah b. Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Üseyd ona Muhammed b. Cübeyr, Safvân b. Ya'la'dan, o da babasından, babası da Hz. Peygamber'den (s.a.) hadis olarak nakletmiştir. Buna göre Allah Elçisi, "Deniz cehennemdendir, onun (cehennemin) duvarları denizi kuşatmıştır."

[1795] Bize Yûsuf b. Abdullah Muğîs, ona Ahmed b. Abdullah b. Abdurrahim, ona Ahmed b. Hâlid, ona Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşenî[871], ona Muhammed b. Beşşâr, ona Yahyâ b. Saîd el-Kâttan[872], Osman b. Gıyâs'tan, o da İbn Abbâs'ın azatlı kölesi olan İkrime'den, o da İbn Abbâs'tan, o da Ka'ab'tan hadis olarak aldığına göre şöyle demiştir: *"Dolu deniz"* (Tûr 52/6), coşar ve taşar ve böylece cehennem olur."

[1796] Bize Abdullah b. Rebi' et-Temîmi nakletti, ona Abdullah b. Muhammed b. Osman el-Esedî, ona Ahmed b. Hâlid, ona Ali b. Abdülazîz, ona el-Haccâc b. Münhâl es-Sülemî, ona Mehdî b. Meymûn, Muhammed b. Abdullah Ebû Ya'kûb ed-Dabbî'den, o da Bişr b. Şeffaf'tan naklettiğine göre Bişr şöyle demiştir: "Cuma günü, mescitte, Abdullah b. Sellâm ile birlikte idik. O, şöyle dedi: Cennet göktedir. Cehennem de yerdedir. Sonra el-Haccâc b. el-Münhal'e nispetle pek çok söz söyledi. Bize Hammâd b. Seleme, Dâvûd'dan, o da Saîd b. Müseyyeb'ten naklen Ali b. Ebû Tâlib (r.a.) bir yahudiye şöyle dedi: Cehennem nerede? Yahudi "Denizdedir." dedi. Bunun üzerine Ali b. Ebû Tâlib (r.a.): "Doğru söylediğini sanıyorum." dedi.

[١٧٩٣] ومن المحال الممتنع الذي لا يظنه مسلم، أن تكون أرواح الشهداء طيور خضر في الجنة، وأرواح الأنبياء في غير الجنة، إذ هم أولى بكل فضل، ولا مكان أفضل من الجنة.

[١٧٩٤] حدثنا أحمد بن عمر بن أنس العذري حدثنا أبو ذر الهروي حدثنا أحمد بن عبدان الحافظ النيسابوري بالأهواز حدثنا محمد بن سهل المقري حدثنا محمد بن إسماعيل البخاري مؤلف الصحيح حدثنا أبو عاصم النبيل حدثنا عبد الله بن أمية بن عبد الله بن خالد بن أسيد حدثنا محمد بن جبير عن صفوان بن يعلى عن أبيه عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: البحر من جهنم أحاط به سرادقها.

[١٧٩٥] حدثنا يوسف بن عبد الله بن مغيث حدثنا أحمد بن عبد الله بن عبد الرحيم حدثنا أحمد بن خالد حدثنا محمد بن عبد السلام الخشني حدثنا محمد بن بشار حدثنا يحيى بن سعيد القطان عن عثمان بن غياث عن عكرمة مولى ابن عباس عن ابن عباس عن كعب قال: ﴿وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ﴾ يسجر فيكون جهنم.

[١٧٩٦] حدثنا عبد الله بن ربيع التميمي حدثنا عبد الله بن محمد بن عثمان الأسدي حدثنا أحمد بن خالد حدثنا علي بن عبد العزيز حدثنا الحجاج بن المنهال السلمي حدثنا مهدي بن ميمون عن محمد بن عبد الله بن أبي يعقوب الضبي عن بشر هو ابن شغاف قال: كنا مع عبد الله بن سلام يوم الجمعة في المسجد فقال: وإن الجنة في السماء، والنار في الأرض. وذكر كلامًا كثيرًا نسبة إلى الحجاج بن المنهال. حدثنا حماد بن سلمة عن داود عن سعيد بن المسيب أن علي بن أبي طالب قال ليهودي: أين جهنم؟ قال: في البحر. قال علي بن أبي طالب: ما أظنه إلا قد صدق.

[1797] Bize, el-Mühelleb el-Esedî rivayet etti, ona İbn Menâs, ona İbn Mesrûr, ona Yûnus b. Abdula'la, ona Abdullah b. Vehb, ona Şebîb b. Saîd, ona Minhâl, o da Şakîk b. Seleme'den, o da İbn Mesûd'dan (r.a.) rivayet etmiştir. İbn Mesûd şöyle dedi: O gün yeryüzünün tamamı, ateştir/cehennemdir. Cennet ise onun ardındadır. Allah Teâlâ'nın dostları ise O'nun Arşının gölgesindedir.

[1798] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yüce Allah, "*Ne güneş aya yetişebilir ne de gece gündüzü geçebilir. Herbiri bir yörüngede yüzmektedir.*"[873] şeklinde buyurmuştur. Böylece Allah Teâlâ, güneşin kamerden daha yavaş hareket ettiğini açıkladı. Güneşin semayı bir yılda, ayın ise yirmi sekiz günde kat ettiği hususu gözlem deliliyle de ortaya konulmuştur. Sonra Allah Teâlâ, gecenin gündüzü geçemeyeceğini bildirmiştir. Bununla, küllî feleke ait olan ikinci hareketin hükmünü açıklamıştır. Bu ikinci hareket, her gün ve gecenin devretmesiyle tamam olur ve bu hususta dairevi cisimlerin ve yıldızların tamamı, güneş ve ay eşittir. Nitekim Allah Teâlâ, "*Derken aralarına kapısı olan bir sur çekilir. Bunun iç tarafında rahmet, onlar (münafıklar) tarafındaki dış cihetinde ise azap vardır.*"[874] buyurmuş ve kâfirlerin ruhlarına göğün kapılarının açılmayacağını ve onların cennete giremeyeceklerini haber vermiştir. Böylece kendisine göğün kapıları açılan kimsenin cennete gireceği sahih olmuştur.

[1799] Allah Resulü (s.a.) cehennemin fokurdamasından kaynaklanan hararetinin şiddetini, biri kışın diğeri de yazın olmak üzere cehennemin iki nefesi/soluğunun olduğunu, bunların sıcak ve soğuk olarak bildiğimiz şeylerden daha şiddetli olduklarını, bizim bu ateşimizin (yani dünyadaki ateşin) cehennemin ateşinden altmış dokuz derece daha soğuk olduğunu haber vermiştir. Biz, yıldırımların durumunda bunu aynı şekilde müşâhede ederiz. Şüphesiz ki yıldırımlar, bir anlık zaman diliminde yakıp eritme açısından bizim ateşimizin uzun zamanda ulaşamadığı miktara ulaşabilir. Allah Elçisi (s.a.), "Cehennemden çıktıktan sonra cennete en son giren cennet ehline dünyanın on katı verilir."[875] diye buyurmuştur. Biz bu hadisi, müsnet olarak Ebû Saîd el-Hudrî tarîkiyle rivayet ettik. Yine Resûlullah'tan (s.a.) müsnet olarak "Âhirette dünya, okyanustaki parmaklar gibidir." buyurduğu sâbit olmuştur.

[١٧٩٧] حدثنا المهلب الأسدي حدثنا ابن مناس حدثنا ابن مسرور حدثنا يونس بن عبد الأعلى حدثنا عبد الله بن وهب عن شبيب بن سعيد عن المنهال عن شقيق بن سلمة عن ابن مسعود قال: الأرض كلها يومئذ نار، والجنة من ورائها، وأولياء الله في ظل عرش الله تعالى.

[١٧٩٨] **قال أبو محمد:** وقال الله تعالى: ﴿لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ﴾ فبين الله تعالى أن الشمس أبطأ من القمر، وهكذا قام البرهان بالرصد أن الشمس تقطع السماء في سنة، والقمر يقطعها في ثمانية وعشرين يومًا. ثم نص تعالى: على أن الليل لا يسبق النهار، فبين تعالى بهذا الحكم الحركة الثانية التي للفلك الكلي، وهي التي تتم في كل يوم وليلة دورة، وتتساوي فيها جميع الدراري، والشمس والقمر والنجوم. وقال تعالى: ﴿فَضُرِبَ بَيْنَهُم بِسُورٍ لَّهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِن قِبَلِهِ الْعَذَابُ﴾ وأخبر تعالى أن أرواح الكافرين لا تفتح لهم أبواب السماء ولا يدخلون الجنة، فصح أن من فتحت له أبواب السماء دخل الجنة.

[١٧٩٩] وأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم أن شدة الحر من فيح جهنم، وأن لها نفسين نفسًا في الشتاء ونفسًا في الصيف، وأن ذلك أشد ما نجد من الحر والبرد وإن نارنا هذه أبرد من نار جهنم بتسع وستين درجة، وهكذا نشاهد من فعل الصواعق، فإنها تبلغ من الإحراق والأذى في مقدار اللمحة ما لا تبلغه نارنا في المدد الطوال. وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: إن آخر أهل الجنة دخولًا فيها بعد خروجه من النار يعطى مثل الدنيا عشر مرات. رويناه من طريق أبي سعيد الخدري مسندًا وصح أيضًا مسندًا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن الدنيا في الآخرة كإصبع في اليم.

[1800] Ebû Muhammed şöyle dedi: Burada nisbet zaman açısından değil, ancak alan açısındandır. Çünkü âhiretin zamanının bir nihayeti yoktur. Nihayeti olmayan bir şey, elbette kendisinden bir şeye hiçbir şekilde nispet edilmez. Ayrıca burada ne sevinç ve lezzet ne de hüzün ve felaket açısından nispet vardır. Çünkü dünya sevinci, elemle karışıktır ve sonludur, hüznü de sonlu ve noksandır. Âhiretin sevinç ve hüznü ise sonlu olmayıp tam ve mükemmeldir.

[1801] Aynı şekilde gökyüzünün dâimî olarak sâbit olması noktasında bunun yeryüzüne nispet edilemeyeceği hususu bizim rivayetimizden önce, bir burhan ile sâbit olmuştur. Nitekim Allah Teâlâ, *"Genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşunuz..."*[876], ve *"... eni, gökle yerin genişliği kadar olan, (Allah'a ve Resûlüne inananlar için hazırlanan) cennete yarışırcasına koşun..."*[877], *"Bu iki cennetin meyveleri (zahmetsizce alınacak kadar) yakındır."*[878] şeklinde buyurmuştur. Allah Resulü de *"Cennetin sekiz tane kapısı var*dır." ve *"(Ey inananlar!) Allah'tan Firdevs-i a'lâyı isteyiniz. Çünkü o, cennetin ortası ve en üst noktasıdır. Onun üzerinde Rahmân'ın Arşı vardır."* diye buyurmuştur.

[1802] Böylece iki tane cennetin olduğu yakînen sâbit olmuştur. Bunlardan birinin genişliği gökler ve yer kadardır, diğerinin genişliği ise göğün ve yerin genişliği kadardır. Nitekim Allah Teâlâ, *"Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır."*[879] diye buyurmuştur.

[1803] Şüphesiz o, bu iki cennetin Rabb'inden korkan kimselere ait olduğunu gösteren bir haberdir. Öyle ki genişliği gökler ve yer kadar olan cennet, yedi kat göklerdir. Çünkü bir şeyin genişliği, hiç şüphesiz kendisine dâhildir. Küresel varlıkların boyutlarının tamamı ise sadece en ve genişliktir.

[1804] Burada yeryüzü, göklerin alanına dâhil olması ve göklerin yeryüzünü ihata etmesi sebebiyle zikredilmiştir. Öyle ki onun genişliği, yerin ve göğün genişliği gibidir. O, gökleri ve yeri kuşatan Kürsî'dir. Allah Teâlâ, *"Onun kürsüsü, gökler ve yer kadar geniştir."*[880] buyurmuştur. Böylece bunların bir kısmını bir kısmına izâfe ederek onun genişliğinin göklerin ve yerin genişliği gibi olduğu hususu sahih olmuştur.

[١٨٠٠] **قال أبو محمد**: وهذا إنما هو في نسبة المسافة لا في نسبة المدة، لأن مدة الآخرة لا نهاية لها، وما لا نهاية له فلا ينسب منه شيء ألبتة بوجه من الأوجه، ولا هو أيضًا نسبة من السرور واللذة، ولا من الحزن والبلاء. فإن سرور الدنيا مشوب بألم ومتناه، وحزنها متناه منقض، وسرور الآخرة وحزنها خالصان غير متناهيين.

[١٨٠١] وهكذا قام البرهان من قبل رويتنا لنصب السماء أبدًا على أنه لا نسبة للأرض عند السماء ولا قدر وقال عز وجل: ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ﴾ وقال تعالى: ﴿وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾ وقال تعالى: ﴿وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ﴾ وذكر رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن للجنة ثمانة أبواب. وقال عليه السلام: فاسألوا الله الفردوس الأعلى، فإنه وسط الجنة وأعلى الجنة، وفوق ذلك عرش الرحمن.

[١٨٠٢] فصح يقينا أنهما جنتان: إحدهما كعرض السموات والأرض. والأخرى: عرضها كعرض السماء والأرض. وقوله تعالى: ﴿وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّتَانِ﴾

[١٨٠٣] إنما هو خبر عن الجميع أن لهم هاتين الجنتين، فالتي عرضها السموات والأرض هي السموات السبع، لأن عرض الشيء منه بلا شك، وكل كروي فإن جميع أبعاده عروض فقط.

[١٨٠٤] وذكرت الأرض هنا لدخولها في جملة مساحة السموات، ولإحاطة السموات بها. والتي عرضها كعرض السماء والأرض: هي الكرسي المحيط بالسموات والأرض، قال الله تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ﴾ فصح أن عرضه كعرض السموات والأرض مضافًا بعض ذلك إلى بعض.

[1805] Yine cennetin sekiz kapısı vardır. Her gökte ve dahi kürsüde bir kapı vardır. Arşın cennetin en üst noktasının üzerinde olduğu da doğrudur. Zira Arş, meleklerin mahalli ve mevkiîdir; onun cennetle bir alakası yoktur. Bilakis o, cennetin fevkindedir. Aynı şekilde Allah Teâlâ'nın *"Arş'ı taşıyanlar ve onun çevresinde bulunanlar (melekler) Rablerini hamd ederek tespih ederler..."*[881] şeklindeki sözü de Arşın meleklerin kendisinde bulunduğu bir başka cisim olduğunu gösteren apaçık bir beyandır.

[1806] Astronomideki gözleme dayalı hükümlerden de bu şekilde elde edilen deliller ortaya konabilir. Şüphesiz bunlar, yoruma ihtiyaç hissettirmeyen apaçık açıklamalar/metinlerdir.

[1807] Ebû Muhammed şöyle dedi: Allah Teâlâ'nın *"Semanın genişliği gibi..."* sözü, göklerin cins olduğunu belirten bir ifadedir. Çünkü gökler, Allah Teâlâ'nın *"Onun kürsüsü, gökler ve yer kadar geniştir."*[882] şeklindeki sözünün delâlet ettiği üzere cins bir isimdir.

[1808] Ebû Muhammed şöyle dedi: Tedebbür eden bir kimsenin düşündüğünde anlayacağı üzere, "Bir delil (burhan) ile sâbit olan herşey Kur'ânda ve Allah Elçisi'nin (s.a.) kelâmında ifade edilmiştir." şeklindeki görüşümüzün doğruluğunu gösteren örnek gerçekten çoktur.

[Dünyanın Sayı Bakımından Bilinen Bir Müddetinin Olduğunu İddia Edenlerin Yalanlarının Açıklanması Konusu]

[1809] Ebû Muhammed şöyle dedi: İnsanların (dünyanın) tarihi konusundaki ihtilaflarına gelince, bu hususta yahudiler dünyanın dört bin küsür yılının olduğunu, hıristiyanlar ise beş bin yılının olduğunu söylerler. Bize gelince, biz mâruf bir sayının bilinmesine kesin olarak hükmedemeyiz. Dünyanın müddetinin yedi bin yıl ya da daha çok veya daha az olduğunu iddia eden kimse yalan söylemiş ve bu konuda Allah Elçisi'nden (s.a.) bunu doğrulayıcı olarak gelmeyen bir ifadeyi dile getirmiştir. Aslında Allah Elçisi'nden (s.a.) bunun hilâfını doğruluyan bir açıklama gelmiştir. Bizler dünyanın sadece Allah Teâlâ'nın bileceği uzun bir zamanının olduğuna kesin olarak inanırız. Nitekim Allah Teâlâ, *"Ben onları ne göklerin ve yerin yaratılışına (ne de kendilerinin yaratılışına) şahit tuttum."*[883] buyurmuştur.

[١٨٠٥] فصح أن لها ثمانية أبواب في كل سماء باب، وفي الكرسي باب، وصح أن العرش فوق أعلا الجنة وهو محل الملائكة وموضعها ليس من الجنة في شيء بل هو فوقها، وكذلك قوله تعالى: ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ﴾ بيان جلي بأن على العرش جرمًا آخر فيه الملائكة.

[١٨٠٦] وقد ذكر أن البرهان يقوم بذلك من أحكم النظر في الهيئة. وهذه نصوص ظاهرة جلية دون تكلف تأويل.

[١٨٠٧] **قال أبو محمد:** وقوله تعالى: كعرض السماء. ذكر لجنس السموات، لأن السموات اسم للجنس يدل عليه قوله تعالى: ﴿وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ﴾

[١٨٠٨] **قال أبو محمد:** ومثل هذا كثير مما إذا تدبره المتدبر دل على صحة ما قلناه من أن كل ما ثبت ببرهان فهو منصوص في القرآن، وكلام النبي صلى الله عليه وسلم.

مطلب بيان كذب من ادعى لمدة الدنيا عددًا معلومًا

[١٨٠٩] **قال أبو محمد:** وأما اختلاف الناس في التاريخ، فإن اليهود يقولون: للدنيا أربعة آلاف سنة ونيف. والنصارى يقولون: للدنيا خمسة آلاف سنة. وأما نحن فلا نقطع على علم عدد معروف عندنا. وأما من ادعى في ذلك سبعة آلاف سنة أو أكثر أو أقل فقد كذب. وقال ما لم يأت قط عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فيه لفظة تصح بل صح عنه عليه السلام خلافه بل نقطع على أن للدنيا أمدًا لا يعلمه إلا الله عز وجل، قال الله تعالى: ﴿مَّا أَشْهَدتُّهُمْ خَلْقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنفُسِهِمْ﴾

[1810] Hz. Peygamber'in (s.a.) sözü de şöyledir: "Sizler, sizden önceki ümmetler içinde ancak siyah bir öküzde beyaz bir tüy gibisiniz ya da beyaz bir öküzde siyah bir tüy gibisiniz."[884] İşte bu söz, Hz. Peygamber'den gelen sâbit bir sözdür. Allah Elçisi (s.a.) sadece hakikatin bizzat kendisini söyler ve bâtıldan hiçbir şeye müsamaha göstermez. Bu (oran), (ümmetlerin varlığını) düşünen ve müslümanların sayılarının miktarını bilen bir kimsenin nisbetidir. Dünyanın mamur kısımlarından onların elinde olan şeylerin nisbesi ise çok daha fazladır. Böylece dünyanın, sadece yaratıcı olan yüce Allah'ın saydığı bir sayısının olduğu bilinir.

[1811] Hz. Peygamber'in (s.a.) "Ben ve kıyamet bu ikisi gibi gönderilmiştir."[885] buyurmuştur. Bu esnada mukaddes şehâdet ve orta parmağını birleştirdi.

[1812] Kıyametin ne zaman meydana geleceğinin bilinemeyeceğine dair âyet ve hadisler (nas) gelmiştir. Dolayısıyla kıyametin zamanını azîz ve celîl olan Allah'tan başka hiç kimse bilemez. Ve Allah Resulü de (s.a.) bu hareketi ile, orta parmağın şehâdet parmağına üstünlüğünü değil, bu iki parmağın birbirine olan yakınlığının derecesini kastetmiştir. Eğer Allah Resulü burada şehâdet parmağının faziletini murat etmiş olsa idi bu durumda iki parmak arasındaki nispet alınır ve orta parmağın uzunluğuna dikkat çekilirdi. Neticede kıyametin ne zaman vuku bulacağı bilinebilirdi. Bu ise yanlıştır. Yine Allah Elçisi'nin bizleri, bir öküzdeki kıllar gibi, (sayısal açıdan) bizden önceki kavimlere nispet ettiğinin (iddia edilmesi de) yalandır. Böyle bir şeyden Allah'a sığınırız.

[1813] Böylece Hz. Peygamber'in (s.a.), (şehâdet parmağı ile orta parmağını göstermiş olmakla) kıyametin çok yakın olduğunu murat ettiği anlaşılmaktadır. Allah Resulü'nün elçi olarak gönderilmesinden bu yana dört yüz küsur yıl geçmiştir, dünyanın ne kadar ömrü kaldığını ise ancak Allah bilir. Bu büyük sayının geçmiş yılların yanında bir değerinin olmadığı anlaşıldığına göre, geçen zamana izâfetle (söz konusu dört yüz yılın) az ve önemsiz olduğu ortaya çıkmıştır. Allah Elçisi'nin bizden önce geçip giden ümmetler hakkında "öküzde bir kıl" ya da "merkebin dirseğindeki alacalık" gibi olduklarını söylemesi de böyledir.

[١٨١٠] وقول رسول الله صلى الله عليه وسلم: ما أنتم في الأمم قبلكم إلا كالشعرة البيضاء في الثور الأسود أو كالشعرة السوداء في الثور الأبيض. هذا عنه عليه السلام ثابت، وهو عليه السلام لا يقول إلا عين الحق ولا يسامح بشيء من الباطل. وهذه نسبة من تدبرها وعرف مقدار أعداد أهل الإسلام، ونسبة ما بأيديهم من معمور الأرض وأنه الأكثر علم أن للدنيا عددًا لا يحصيه إلا الله الخالق تعالى.

[١٨١١] وكذلك قوله صلى الله عليه وسلم: بعثت أنا والساعة كهاتين. وضم إصبعيه المقدستين السبابة والوسطى.

[١٨١٢] وقد جاء النص بأن الساعة لا يعلم متى تكون إلا الله عز وجل لا أحد سواه، فصح أنه عليه السلام إنما عنى شدة القرب لا فضل طول الوسطى على السبابة. إذ لو أراد فضل ذلك لأخذت نسبة ما بين الإصبعين، ونسب ذلك من طول الوسطى، فكان يعلم بذلك متى تقوم الساعة، وهذا باطل. وأيضًا فكان تكون نسبته عليه السلام إيانا إلى من قبلنا بأنه كالشعرة في الثور كذبًا، ومعاذ الله من ذلك.

[١٨١٣] فصح أنه عليه السلام إنما أراد شدة القرب، وله عليه السلام مذ بعث أربعمائة عام ونيف، والله أعلم بمقدار ما بقي من عمر الدنيا فإذا كان هذا العدد العظيم لا نسبة له عندما سلف، لقلته وتفاهته بالإضافة إلى ما مضى، فهذا الذي قاله عليه السلام من أننا فيمن مضى كالشعرة في الثور أو الرقمة في ذراع الحمار.

[1814] Ebû Muhammed şöyle dedi: Ben, Emir Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. en-Nâsırî'nin (Allah ona rahmet etsin) el yazısıyla şöyle yazdığını gördüm: Emir Ebû Muhammed şöyle dedi: Bana, Muhammed b. Muâviye el-Kureşî, Hindistan'da iki bin yetmiş yaşında bir buda gördüğünü haber vermiştir. Nitekim Mahmûd b. Sebuktekin (Sebük Tegin)[886] Hindistan'da, dört yüz bin yıllık olduğu söylenen bir şehir bulmuştur.

[1815] Ebû Muhammed şöyle dedi: Dikkat ediniz! Bütün bunların bir ilki ve başlangıç noktası ve kaçınılmaz olarak bir nihayeti vardır. Dünya varolmadan önce orada herhangi bir şey yoktu. Onun öncesinde ve sonrasında emir Allah'a aittir.

[Cennetin Mahiyeti]

[1816] Bazılarının itiraz ettikleri şeylerden biri şöyle demeleridir: "Sizler, cennet ehlinin yiyip içtiğini, elbiseler giydiğini ve kadınlarla birlikte olduğunu ve orada onlar için yaratılmış bâkire câriyeler bulunduğunu söylüyorsunuz. Halbuki bu mekân fesadın, değişmenin ve mizacın olmadığı bir mekândır. Bunlar ise olup gelişen bozulan şeylerdir. Peki bu durumun izahı nedir?"

[1817] Ebû Muhammed şöyle dedi: Burada üç tane cevap vardır: Bunların ilki, zorunlu sem'î burhandır; ikincisi nazarî ve müşâhedeye dayalı burhan, üçüncüsü ise bize itiraz eden kimsenin usûlüne göre hâricî ve iknaî burhandır.

[1818] [1] İlkine gelince, bu, biraz önce ortaya koyduğumuz zorunlu burhana dayanmaktadır. Buna göre azîz ve celîl olan Allah, varlıkları herhangi bir prototip (ilk örnek) olmadan ve kendisinden önce bir aslı bulunmadan ilk defa icat etmek suretiyle yaratmıştır ve bunda hiçbir şüphe yoktur. Tasavvur edilen ya da Allah'tan istenilen herhangi bir şey yoktur ki azîz ve celîl olan yaratıcının kudretinde imkânsız olsun. Zira O, olmasını dilediği şeylerin tamamını yapan ve yaratandır. Allah Teâlâ'nın bu dünyada olan şeyleri yaratması ile öte dünyada bunlara benzer şeyleri yaratması arasında bir fark yoktur.

[١٨١٤] **قال أبو محمد:** وقد رأيت بخط الأمير أبي محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن الناصر رحمه الله قال حدثني محمد بن معاوية القرشي أنه رأى بالهند بدًا له اثنان وسبعون ألف سنة، وقد وجد محمود بن سبكتكين بالهند مدينة يؤرخونها بأربعمائة ألف سنة.

[١٨١٥] **قال أبو محمد:** ألا إن لكل لك ذلك أولا ومبدأ ولا بد من نهاية لم يكن شيء من العالم موجودًا قبلها، ولله الأمر من قبل ومن بعد.

[١٨١٦] ومما اعترض به بعضهم أن قال: أنتم تقولون: إن أهل الجنة يأكلون ويشربون ويلبسون ويطئون النساء، وأن هناك جواري أبكارًا خلقهن لهم، وذلك المكان لا فساد فيه ولا استحالة، ولا مزاج، وهذه أشياء كوائن فواسد فكيف الأمر؟

[١٨١٧] **قال أبو محمد:** إن هاهنا ثلاثة أجوبة: أحدها: برهان ضروري سمعي. والثاني: برهان نظري مشاهد. والثالث: إقناعي خارجي على أصول المعارض لنا.

[١٨١٨] فالأول: وهو الذي يعتمد عليه هو أن البرهان الضروري قد قدمناه، على أن الله عز وجل خلق الأشياء وابتدعها مخترعًا لها لا من شيء، ولا على أصل متقدم، وإذ لا شك في هذا فليس شيء متوهم أو مسئول عنه يتعذر من قدرة الخالق عز وجل. إذ كل ما شاء تكوينه كونه ولا فرق بين خلقه عز وجل كل ذلك في هذه الدار وبين خلقه كذلك في الدار الآخرة.

Allah Teâlâ'nın kendisinden bildirmek üzere vasıta kıldığı, doğru sözlü olduğu hususunda zarûrî delillerin bulunduğu Allah Resûlü'nün (s.a.v.) verdiği habere göre yeme-içme, giyinme ve kadınlarla birlikte olma cennette de vardır. Sâdık olan Allah Resulü'nün (s.a.v) bize verdiği bu haber mümkün dairesine girer, mümtenî dairesine değil. Azîz ve celîl olan Allah'ın, Elçisi'nin lisanıyla bize haber vermesinden dolayı bunu bilmemiz zorunlu olarak vacip olmuştur. Böylece cennetteki söz konusu hallerin "vacip tanımı" içinde oldukları ortaya çıkmıştır.

[1819] [11] İkinci cevaba gelince o da şudur: Azîz ve celîl olan Allah nefislerimizi yarattı, onların cevherlerini ve zatlarına ait tabiatlarını tam olarak düzenledi. Elbette nefislerimizin yiyeceklerden, içeceklerden, güzel kokulardan, güzel manzaralardan, kulağa hoş gelen seslerden, beğenilen elbiselerden -nefislerimizin cevheriyle uyum halinde olması sebebiyle- lezzet alması imkânsız değildir. Bu, inkâr edilemeyen bir husustur. Şüphe yok ki nefisler, zikrettiklerimizin tamamından lezzet alırlar ve bedenî duyular bu lezzetleri nefislere ulaştıran menfezlerdir. Aynı şekilde hoş olmayan şeyler de böyledir.

[1820] Cesede gelince, elbette ona ait bir duyu yoktur. Duyular, bizim nefis cevherimizin tabiatıdır. Öyle ki nefis cevherimiz olmadan duyuların varlığının imkânı yoktur. Allah Teâlâ, kıyamet günü ceza yurdunda nefislerimizle bunları taşıyan bedenleri birleştirdiğinde, belirttiğimiz gibi bu özellikler cesede döner ve orada karşılığını görür, ancak bu şekilde var olan tabiatının arzu ettiği şeylerle nimetlenir. Onun, bunların dışında bir lezzeti yoktur. Ancak şu kadar var ki oradaki yiyecekler ne ateşle pişirilmiştir ne tehlikelidirler ne de pisliğe ve kana dönüşürler. Orada ne hayvanların boğazlanması ne elem ve değişim ne ölüm ve bozulma vardır. Nitekim Allah Teâlâ; *"Ondan ne başları ağırır ne de baş dönmesi ve bitkinlik meydana gelir."*[887] diye buyurmuştur.

وقد أخبرنا رسول الله صلى الله عليه وسلم الذي قامت البراهين الضرورية على أن الله عز وجل بعثه إلينا ووسطه للتبليغ عنه وعلى صدقه فيما أخبر به أن الأكل والشرب واللباس والوطء هنالك. وكان هذا الخبر الذي أخبرنا به الصادق عليه السلام داخلاً في حد الممكن لا في الممتنع. ثم لما أخبرنا الله تعالى به على لسان رسوله صلى الله عليه وسلم صح الواجب علمنا به ضرورة. فبان أنه في حد الواجب.

[١٨١٩] وأما الجواب الثاني: فهو أن الله عز وجل خلق أنفسنا ورتب جواهرها وطباعها الذاتية رتبة لا تستحيل ألبتة على التذاذ المطاعم والمشارب والروائح الطيبة، والمناظر الحسنة، والأصوات المطربة والملابس المعجبة على حسب موافقة كل ذلك لجوهر أنفسنا، هذا ما لا مدفع فيه، ولا شك في أن النفوس هي المتلذذة بكل ما ذكرنا، وأن الحواس الجسدية هي المنافذ الموصلة لهذه الملاذ إلى النفوس، وكذلك المكاره كلها.

[١٨٢٠] وأما الجسد فلا حس له ألبتة. فهذه طبيعة جوهر أنفسنا التي لا سبيل إلى وجودها دونها. فإذا جمع الله يوم القيامة في عالم الجزاء بين أنفسنا وبين الأجساد المركبة لها وعادت كما كانت جوزيت هنالك، ونعمت بملاذها وبما تستدعيه طباعها التي لم توجد قط إلا كذلك ولا لها لذة سواها إلا أن الطعام الذي هنالك غير معاني بنار ولا ذو آفات ولا مستحيل قذرًا ودمًا ولا ذبح هنالك، ولا آلام ولا تغير، ولا موت ولا فساد. وقد قال الله تعالى: ﴿لَّا يُصَدَّعُونَ عَنْهَا وَلَا يُنزِفُونَ﴾

[1821] Söz konusu cennet elbiseleri, örmekle dokunmuş değillerdir, geçici ve değişken de değillerdir. Eskimeyi de kabul etmezler. (Cennetteki) bu bedenlerde üzüntü, karışıklık, kan ve eziyet de yoktur. Yine cennetteki nefislerde, kin ve düşmanlıktan kaynaklanan ne bir aşağılık (rezilet) duygusu ne haset ne de hırs vardır. Nitekim Allah Teâlâ, *"Biz, onların kalplerindeki kini söküp attık. Artık onlar sedirler üzerinde, kardeşler olarak karşılıklı otururlar."*[888] diye buyurmuştur.

[1822] Allah Resulü (s.a.), cehennemden çıkarılanların cennetin kapısı önündeki bir nehre atılacaklarını haber vermiştir. Onlar kirlerinden ve günahlarından temizlendikten sonra -bu Allah Resulü'nün sözünün metnidir-, işte o zaman cennete gideceklerini haber vermiştir.[889] Böylece bedenlere ait nefislerin varlıklarının farklı olması ve bunlarla lezzet almalarının nevilerinin değişik olmasına göre bu varlıklardan elde edilen lezzetlerin orada nefislerine ulaştığı anlaşılmaktadır. Arzu edilen mânayı ifade edebilmemiz için söz konusu lezzetlere işaret eden isimler ortaya çıkmıştır.

[1823] Yahyâ b. Abdurrahman b. Mesûd'un bize hadis olarak naklettiği haberi, biz İbn Abbâs'tan rivayet etmiştik. Bize, Kâsım b. Esbağ, İbrâhim b. Abdullah el-Absî, Veki' b. el-Cerrâh ve A'meş, Ebû Zubyan'dan, o da İbn Abbâs'tan (r.a.) hadis olarak nakletmiştir ki İbn Abbâs şöyle demiştir: "Cennette, dünyadakilerin sadece isimler vardır." Bu rivayet çok güçlü bir senede sahip olup, meşhur Vekî'nin hadis risalesindeki ilk hadistir.

[1824] Ebû Muhammed şöyle dedi: Cennette cinsi birleşmeye (vat') gelince, oradaki cima da bizim burada yaptığımız gibidir. Ancak şu kadar var ki orada meşakkat ve imkânsızlık yoktur. Ancak cima, kendisine ilişen bedenin bir kısmının diğer bedenin bir kısmına tedahül etmesi suretiyle nefsin lezzet almasıdır.

[1825] İknâi olan üçüncü cevaba gelince, biz buna itimat etmemekle birlikte bu iknai cevap onların usullerine uygundur. Şöyle ki eski Hintlilerin felekler, burçlar ve (gök cisimlerinin) doğuş şekilleri hakkındaki kelâmlarında her çeşit burçla birlikte tasvir edebildikleri sûretler doğduğunu zikrederler ve ancak yukarı âlemde sûreti olan bir şeyin aşağı âlemde sûreti olabileceğini ifade ederler.

[١٨٢١] وتلك الملابس غير محوكة بنسيج ولا فانية ولا متغيرة، ولا تقبل البلى وتلك الأجساد لا كدر فيها ولا خلط ولا دم ولا أذى، وتلك النفوس لا رذيلة فيها من غل ولا حسد ولا حرص قال الله تعالى: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِم مِّنْ غِلٍّ إِخْوَانًا عَلَىٰ سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ﴾

[١٨٢٢] وأخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المخرجين من النار أنهم يطرحون في نهر على باب الجنة. فإذا نقوا وهذبوا. هذا نص لفظ رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم بعد التنقية أخبر رسول الله صلى الله عليه وسلم: أنهم حينئذ يصيرون إلى الجنة. فصح أن الملاذ من هذه الأشياء والمتناولات تصل إلى النفوس هنالك على حسب اختلاف وجود النفس لها، وتغاير أنواع التذاذها بها، وأوقعت عليها الأسماء لإفهامها المعنى المراد.

[١٨٢٣] وقد روينا عن ابن عباس ما حدثناه يحيى بن عبد الرحمن بن مسعود حدثنا قاسم بن أصبغ حدثنا إبراهيم بن عبد الله العبسي حدثنا وكيع بن الجراح أنبأنا الأعمش عن أبي ظبيان عن ابن عباس أنه قال: ليس في الجنة مما في الدنيا إلا الأسماء. وهذا سند في غاية الصحة وهو أول حديث في قطعة وكيع المشهورة.

[١٨٢٤] **قال أبو محمد**: وأما الوطء فهو هنالك كما هو عندنا ها هنا إلا أنه ليس فيه مؤنة ولا استحالة، وإنما هو التذاذ النفس بمداخلة بعض الجسد المضاف إليها لجسد آخر فقط.

[١٨٢٥] وأما الجواب الثالث الإقناعي، وهو موافق لأصولهم، ولسنا نعتمد عليه: فهو أن قدماء الهند قد ذكروا في كلامهم في الأفلاك والبروج، ووجوه المطالع أنه يطلع مع كل وجه من وجوه البروج صور وصفوها، وذكروا أنه ليس في هذا العالم الأدنى صوره إلا وهي في العالم الأعلى.

[1826] Ebû Muhammed şöyle dedi: Bu, cennette elbiseler, içecekler, yiyecekler, birleşmeler, nehirler, ağaçlar ve bunların dışındaki şeylerin var olduğu hususunda onların bir kabulüdür.

[1827] Ebû Muhammed şöyle dedi: Benim meclisime tekrar tekrar katılan ve Kurtuba'daki hıristiyanlara kadılık yapan bir hıristiyan bir gün bana bu konuda eleştiri yöneltti. Bunun üzerine ona şöyle dedim: Mesih'in Fısıh Bayramı'nda öğrencileriyle birlikte yemek yediği ve sizin iddianıza göre yakalandığı gecede, öğrencilerine şaraptan bir kâse sunarak "Şüphesiz ki ben, Allah Teâlâ'nın sağında onun melekûtunda sizinle birlikte tazesini içeceğim o güne dek, asmanın bu ürününden bir daha içmeyeceğim."[890] dediği yanınızda bulunan İncil'de kayıtlı değil midir? Yine Îsâ, "Âzâr" [Lazar] diye isimlendirilen fakir bir kimsenin hikayesinde -ki o, köpeklerin yarasındaki cerahatı yaladığı bir kimse idi ve zengin birinin kapısına atılmıştı- şöyle demiştir: "İşte bu zengin adam, cennette, bu fakir kişiyi, İbrâhim'in (a.s.) köşkünde koltuklara yaslanmış halde görmüştü. Bu zengin kişi cehennemden İbrâhim'e şöyle seslenmişti: "Ey babam, Ey İbrâhim! Âzâr'ı bir miktar su ile bana gönder de onunla dilimi ıslatayım."[891] İşte bu, cennette su ve şarap cinsinden içeceklerin olduğuna dair bir delildir. Bunun üzerine hıristiyan kişi sustu ve geri çekildi.

[1828] Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'a gelince, Tevrat'ta ne âhiretteki bir nimete ne de ölümden sonra bir mükâfatın varlığına dair bir ifade mevcuttur.

[1829] Ebû Muhammed şöyle dedi: Cehennem ehlinin yiyip içmesiyle alakalı cevap da zikrettiğimiz gibi tam olarak bu şekildedir. Tevfik ve başarı Allah'ın yardımıyladır.

[1830] Ebû Muhammed şöyle dedi: Yaratıcımız yüce Allah'ın bildirdiği üzere yeryüzü de gökyüzü gibi birbiri üzerine tabakalanmış yedi katmandır. Bu bilgi, Allah'ın bildirmesinden önce imkânsız değil bilakis imkân dahilindedir. Nitekim bir topluluk, Allah Teâlâ'nın *"O gün yer, başka bir yere, gökler de başka göklere dönüştürülür..."*[892] anlamındaki sözünü zikretmiştir.

[١٨٢٦] **قال أبو محمد**: وهذا إيجاب منهم أن هنالك ملابس ومشارب ومطاعم ووطئًا وأنهارًا وأشجارًا أو غير ذلك.

[١٨٢٧] **قال أبو محمد**: وعارضني يومًا نصراني كان قاضيًا على نصارى قرطبة في هذا وكان يتكرر على مجلسي فقلت له: أو ليس فيما عندكم من الإنجيل أن المسيح عليه السلام قال لتلاميذه ليلة أكل معهم الفصح وفيها أخذ بزعمهم وقد سقاهم كأسًا من خمر. وقال: إني لا أشربها معكم أبدًا حتى تشربوها معي في الملكوت عن يمين الله تعالى. وقال في قصة الفقير المسمى العاذار الذي كان مطرحًا على باب الغني تلحس الكلاب جراح قروحه وأن ذلك الغني نظر إليه في الجنة متكئًا في حجر إبراهيم عليه السلام. فناداه وهو في النار: يا أبي يا إبراهيم، ابعث إلى العاذار بشيء من ماء يبل به لساني. وهذا نص على أن في الجنة شرابًا من ماء وخمر فسكت النصراني وانقطع.

[١٨٢٨] وأما التوراة التي بأيدي اليهود فليس فيها ذكر ما لنعيم الآخرة أصلاً، ولا لجزاء بعد الموت ألبتة.

[١٨٢٩] **قال أبو محمد**: وكذلك الجواب في أكل أهل النار وشربهم سواء بسواء كما ذكرنا وبالله تعالى التوفيق.

[١٨٣٠] **قال أبو محمد**: والأرض أيضًا سبع طباق منطبقة بعضها على بعض كانطباق السموات لإخبار خالقنا بذلك وليس ذلك قبل الخبر في حد الممتنع بل في حد الممكن وذكر قوم قول الله تعالى: ﴿يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ﴾

[1831] Biz de deriz ki Allah Teâlâ'nın haber verdiği bu durum gerçektir. Nitekim azîz olan Allah şöyle buyurmuştur: ["*Yazılı kâğıt tomarlarının dürülmesi gibi göğü düreceğimiz günü düşün.*[893]][894] "*Gök açılır ve kapı kapı olur.*"[895], "*Göğün, erimiş maden gibi ve dağların atılmış renkli yün gibi olacağı günü hatırla.*"[896], "*(Vaktâ ki Sûr'a bir üfürülme ile üfürülmüş olur.) Yer ve dağlar yerlerinden kaldırılmış ve birbirine bir çarpışla çarpmış, darmadağın olmuş bulunur. İşte o gün olacak olmuş (kıyamet kopmuş)tur. Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur. Melekler onun kıyılarındadır...*"[897], "*Gök yarıldığı ve Rabbine boyun eğdiği zaman,*"[898], "*Yer uzatılıp dümdüz edildiği ve içindekileri atıp boşaldığı zaman, Rabbini dinlediği zaman -ki ona yaraşan da budur- (insan yaptıklarını karşısında bulur!*"[899] "*Gök yarıldığı zaman, yıldızlar saçıldığı zaman, denizler kaynayıp fışkırtıldığı zaman...*"[900], "*Güneş, dürüldüğü zaman, yıldızlar bulanıp söndüğü zaman, dağlar yürütüldüğü zaman...*"[901], "*(İnkâr edenler,) göklerle yer bitişikken, bizim onları ayırdığımızı (ve diri olan herşeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?)*"[902], "*Başlangıçta ilk yaratmayı nasıl yaptıysak, -üzerimize aldığımız bir vaad olarak- onu yine yapacağız. Biz bunu muhakkak yapacağız.*"[903] ve başka bir âyette de Yüce Allah cennet ehlini zikrederek şöyle buyurmaktadır: "*Mutlu olanlara gelince, gökler ve yerler durdukça içinde ebedî kalmak üzere cennettedirler. Ancak Rabbinin dilemesi başka. Bu, onlara ardı kesilmez bir lütuf olarak verilmiştir.*"[904]

[1832] Allah Teâlâ'nın sözlerinin tamamı hakikattir; bir kısmıyla yetinip diğer bir kısmını terk etmek câiz değildir. Göklerin ve yerin tebdil edilmesi, onların yok edilmesi anlamında olmayıp hallerinin değiştirilmesi şeklinde olduğu hususu yakînen doğru olmuştur. Fakat -yüce Allah'ın buyurduğu gibi- göklerin güneş, ay, gezegenler ve yıldızlardan arındırılmış olması, kapı kapı açılması, erimiş maden gibi olması, parçalanması, yırtılması ve yarılması; yerin ve dağların parçalanması, atılmış renkli yünler gibi olması ve yürütülmesi, denizlerin kabarması söz konusudur. Âyetlerin tamamı bu anlamda birleşmiştir. Bunun dışındaki bir şey asla mümkün değildir. Her kim tebdil âyetini sınırlandırırsa zikrettiğimiz şeylerin bütününü yalanlamış olur. Bu ise, bunu yapan kimseden zuhur eden bir küfürdür. Her kim de tebdil âyetlerinin tamamını cem ederse, o söz konusu âyetlerin tamamına iman etmiş olur ve Allah Teâlâ'yı buyurduğu hususlarda tasdik etmiş olur. Bu da dediğimiz şeyi zorunlu olarak gerekli kılar. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır.

[١٨٣١] فقلنا قول الله هذا حقًا وقال عز وجل من قائل: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ﴾ وقد قال عز وجل: ﴿وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا﴾ قال عز وجل: ﴿يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ﴾ وقال تعالى: ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَدُكَّتَا دَكَّةً وَاحِدَةً ۝ فَيَوْمَئِذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۝ وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ ۝ وَالْمَلَكُ عَلَى أَرْجَائِهَا﴾ وقال تعالى: ﴿إِذَا السَّماء انشَقَّتْ﴾ وقال تعالى: ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ۝ وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ ۝ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ۝ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وقال تعالى: ﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ* وَإِذَا الْكَوَاكِبُ انْتَثَرَتْ* وَإِذَا الْبِحَارُ فُجِّرَتْ﴾ وقال تعالى: ﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ. وَإِذَا النُّجُومُ انكَدَرَتْ. وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ﴾ وقال تعالى: ﴿أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا﴾ وقال تعالى: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُّعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ وقال تعالى وذكر أهل الجنة: ﴿خَالِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ السَّمَاوَاتُ وَالأَرْضُ إِلا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءً غَيْرَ مَجْذُوذٍ﴾

[١٨٣٢] فكل كلامه تعالى حق لا يجوز الاقتصار على بعضه دون بعض. فصح يقينًا أن تبديل السموات والأرض إنما هو تبديل أحوالها لا إعدامها لكن إخلاؤها من الشمس والقمر والكواكب والنجوم وتفتيحها أبوابًا وكونها كالمهل وتشققها ووهيها وانفطارها وتدكدك الأرض والجبال وكونها كالعهن المنفوش وتسييرها وتسجير البحار فقط كما قال تعالى، وبهذا تتألف الآيات كلها ولا يجوز غير هذا أصلاً ومن اقتصر على آية التبديل كذب على كل ما ذكرنا، وهذا كفر ممن فعله ومن جمعها كلها فقد آمن بجميعها، وصدق الله تعالى في كل ما قال، وهذا يوجب ما قلناه ضرورة، وبالله تعالى التوفيق.

[1833] Ebû Muhammed şöyle dedi: Allah'a çokça hamd olsun ki İslâm dinine muhalif olan dinlere dair sözü tamamladık. Öyle ki İslâm dini, Allah'ın kullarına gönderdiği bir din olup kıyamete kadar onun dışında yeryüzünde Allah'a ait bir din olmayacaktır. Yüce Allah'ın yardımı ve desteklemesi ile eşyanın ispatına ve varlığına, cevher ve arazlarıyla yok iken bütünüyle sonradan var olmasına, bu varlığın bir olan, ihtiyar sahibi, bâki, kendisi ile birlikte hiçbir şeyin olmadığı, bir illeten dolayı yaratmayan ve bir illetten dolayı terketmeyen, bilakis dilediği gibi yaratan bir yaratıcısı olmasına dair zorunlu aklî delilleri açıkladık. Sonra nübüvvetin sıhhatine ve Muhammed b. Abdullah b. Abdulmuttalib'in (a.s.) peygamberliğinin doğruluğuna, onun dininin hak olduğuna, İslâm'ın dışındaki dinlerin tamamının bâtıl olduğuna, Hz. Peygamber'in peygamberlerin (a.s.) sonuncusu ve dininin de dinlerin sonuncusu olduğuna dair zorunlu aklî delilleri izâh ettik. [Böylece dinlere dair kelâm tamam oldu. Bunu -inşallah- müslümanların fırkalarına dair kelâm takip edecektir. Yüce ve kudret sahibi olan Allah'tan başka güç ve kuvvet sahibi yoktur.][905]

[1834] Şimdi yüce Allah'ın yardımı ve desteği ile, müslümanların fırkalarını (nihal), din konusunda fırkalara ayrılmalarını ve bunların içinde hak olanın beyanını açıklamaya başlayabiliriz. Yüce Allah'ın yardımını dileriz.

[١٨٣٣] **قال أبو محمد**: قد أكملنا والحمد لله كثير الكلام على الملل المخالفة لدين الإسلام الذي هو دين الله تعالى على عباده الذي لا دين له في الأرض غيره إلى يوم القيامة، وأوضحنا بعون الله تعالى وتأييده البراهين الضرورية على إثبات الأشياء ووجودها ثم على حدوثها كلها جواهرها وأعراضها بعد أن لم تكن. ثم على أن لها محدثًا واحدًا مختارًا لم يزل وحده لا شيء معه، وأنه فعل لا لعلة، وترك لا لعلة بل كما شاء لا إله إلا هو. ثم على صحة النبوات ثم على صحة نبوة محمد بن عبد الله بن عبد المطلب صلى الله عليه وسلم وأن ملته هي الحق وكل ملة سواها باطل وأنه آخر الأنبياء، وملته آخر الملل.

[١٨٣٤] فنبدأ الآن، بعون الله تعالى وتأييده في ذكر نحل المسلمين وافتراقهم فيها وبيان الحق في كل وبالله نستعين.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

NOTLAR

1. Sûfestâiyye: Varlık ve olayların gerçekliğini ve bilgilerin doğruluğunu inkâr eden, doğru ve geçerli bilgiye ulaşmanın mümkün olmadığını savunan felsefî akımın genel adıdır.

2. Tenâsüh, ruh göçünü ifade eden bir terimdir. Terim olarak "insan şahsiyetinin bir bölümünü oluşturduğu kabul edilen ve gözle görülmeyen mânevî unsurun ölümden sonra bu âlemden başka bir bedene geçmesi" şeklinde tanımlanır. Türkçe'de ruh göçü, yeniden doğuş ve Batı dillerinden geçen reenkarnasyon terimleriyle ifade edilir.

3. Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî (ö. 313/925), meşhur bir hekim ve filozoftur. Râzî, dönemin hoşgörü ortamında gelişen dinî ve felsefî düşünce hareketleri arasında Eflâtun felsefesinden esinlenerek deist dünya görüşünü temellendirmeye çalışan bir filozof olarak bilinir. Allah'ın verdiği akıl gücü ve adalet duygusunun insanlar arasında düzeni sağlayacağını ve mutlu bir hayat gerçekleştireceğini, bunun için dine ve bir peygamberin rehberliğine gerek olmadığını savunan cüretkâr görüşleri sebebiyle gerek çağdaşları gerekse sonraki dönem filozof ve kelâmcıları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. Hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "Râzî, Ebû Bekir", *DİA*, 34/479-485.

4. Râzî'nin mantık, metafizik ve fizikle ilgili eserleri günümüze ulaşmamıştır. Fakat temel felsefî görüşlerini yansıtan el-İlmü'l-ilâhî adlı eserinden yapılan iktibasları ve özet metinleri Sünnî, Şiî-İsmâilî ve Zâhirî kelâmcıları ile bazı filozofların eserlerinde bulunmaktadır. Bunlar Paul Kraus tarafından Resâ'il felsefiyye başlığı altında filozofun dört eseriyle birlikte yayımlanmıştır (Kahire 1939). Bkz. Mahmut Kaya, "Razi, Ebu Bekir", *DİA*, 34/479-485.

5. İbn Hazm, (Reisülküttab 555, vr. 29a) Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî'nin *el-İlmu'l-ilâhî* adlı bu eserini eleştirmek üzere bir kitap yazdığını belirtir. Ancak sözünü ettiği bu eserin hangi eseri olduğunu tespit edemedik.

6. İbn Hazm bu eserinde, Aristo mantığı ekseninde mantık ilmini ele alır. Müellif, mantık ve felsefe hakkındaki yanlış kanaatleri gidermek ve doğru düşünmenin ilkeleri olduğunu belirttiği mantık ilminden herkesin faydalanması için mantık ilmini kolaylaştırma gayesi gütmüştür. Bunun için mantık meselelerini ele alırken anlaşılması zor mantık ve felsefe terimleri yerine dînî terimler kullanmış, örneklerini de fıkhî meselelerden getirmiştir. İhsan Abbas, bu eseri *et-Takrîb li-haddi'l-mantık ve'l-medhal ileyhi bi'l-elfâzi'l-'âmmiyye ve'lemsileti'l-fıkhiyye* adıyla (el-Müessesetü'l-Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr yayınevi tarafından *Resâilu İbn Hazm* serisinin IV. cildi içerisinde) 1983 yılında Beyrut'da yayımlamıştır.

7. Dehriyye, âlemin ezelî olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımıdır. "Mutlak zaman" anlamına gelen dehr kelimesine nisbeti sebebiyle bu isimle anılan ve İslâm dünyasında genel olarak ateist ve materyalist düşünce akımlarını temsil eden dehriyye, belirgin şahsiyetlerin oluşturduğu bir felsefî akımı ifade etmesi yanında çeşitli felsefe akımlarındaki inkârcı tezlerin de ortak adıdır. (Geniş bilgi için bkz. Hayrani Altıntaş, "Dehriyye", *DİA*, 9/107-109).

8. Bazı nüshalarda "İkinci" diye ifade edilmiştir. Ancak "Üçüncü" olması daha uygundur.

9. Hişam III olarak bilinen ve Endülüs Emevî Devleti'nin son halifesi (1027-1031) olan bu şahsın tam adı "Ebû Bekr el-Mu'ted-Billâh Hişâm b. Muhammed b. Abdilmelik b. Abdirrahmân el-Ümevî (ö.428/1036)" şeklindedir. Tahta 418/1027 yılında geçtiği ve 1031'de sürgün edildiği bilinmektedir (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Özdemir, "Hişam III", *DİA*, 18/147-148). İbn Hazm'ın ifade ettiği bu bilgiden hareketle, eserini 1027 ile 1031 yıları arasında kaleme aldığı rahatlıkla söylenebilir (mütercim).

10. Cirm sözcüğü "vücut, hacim, oylum; semavi varlıklar" gibi anlamlara gelmektedir. Biz de tercümede cirm kelimesi için cümlenin siyak ve sibakına uygun olarak çoğu defa "madde" ve bazen de "varlık" karşılığını tercih ettik. Bununla -Allah'ın dışında- var olma vasfı taşıyan her şeyi kastedilmektedir.

11. Bir kelâm terimi olarak İlhâd "Allah'ın varlığı veya birliğini, dinin temel hükümlerini inkâr etmek, bunlar hakkında kuşku beslemek veya uyandırmak, dinî kuralları hafife almak" mânasında kullanılır. İlhâda sapan kimseye de mülhid denir.

12. Sâbit b. Muhammed el-Cürcânî (h. 350-431), Arap dili ve edebiyatı ve mantık ilminde tanınmış bir âlimdir. H. 406 yılında Endülüs'e gelmiş, yöneticilerle ilişkiler kurmuştur. Sinhace Emiri Bâdis b. Habus tarafından h. 431 yılında öldürülmüştür (bkz. Ebü'l-Kâsım Halef b. Abdülmelik b. Mesud İbn Beşküval, *Kitabü's-Sıla (Kitabü's-Sıla fi tarihi e'immeti'l-Endelüs),* Mısır 1966, I, 123).

13. İbn Hazm burada *et-Takrîb li-haddi'l-mantık ve'l-medhal ileyhi bi'l-elfâzi'l-'âmmiyye ve'lemsileti'l-fıkhiyye* adlı eserini kastettiği anlaşılmaktadır.

14. Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745-46) itikadî görüşlerinden oluşan mezhebe ve bu mezhebi benimseyenlere verilen isimdir. İslâm âleminde ilk ortaya çıkan fırkalardan biri olan Cehmiyye, Muattıla ve Cebriyye-i Hâlisa adlarıyla da anılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Şerafettin Gölcük, "Cehmiyye", *DİA*, 7/234-236).

15. Halâ, âlemin içinde veya ötesinde var olduğu düşünülen boşluğa verilen isimdir. Arapçada "boş olmak, boş kalmak" anlamında mastar olan halâ kelimesi "boşluk" anlamında isim olarak da kullanılmaktadır; zıddı melâdır (doluluk). Halâ, farklı felsefî anlayışlara göre "cisimden bağımsız olarak var olan boyut" veya "cismin doldurduğu var sayılan farazî boşluk" şeklinde açıklanır. Felsefe ve kelâmda boşluk kavramı sözlük anlamının ötesinde "herhangi bir cisimden yahut yer kaplayan cevherden hâlî olan yer" mânasındadır. Bu tanım bir bakıma halâ kavramının muhtevasında adem anlamının bulunduğunu ifade etmektedir. (Geniş bilgi için bkz. İlhan Kutluer, "Halâ", *DİA*, 15/221-225).

16. Müellif, muhtemelen "Âlemin husuna dair zorunlu aklî deliller" başlığı altında dile getirdiği delilleri kastetmektedir.

17. Müellif, Mesih'in tabiatını tartıştığı bölümde "Bir"in bir sayı olmadığını da açıklar.

18. Kategoriler, mümkün varlıkların en genel ve nihaî sınıflarını gösteren birtakım kelimeler olup insan düşüncesinin en basit, fakat en geniş kadrosunu teşkil eder. Bunlar, insan zihninin tikelden tümele yükselerek ulaşabildiği en yüksek ve en genel cinslerdir. Bunlar cevher (töz), nitelik (keyfiyet), nicelik (kemiyet), ilişki (izâfet), mekân, zaman, konum (vaz', durum), iyelik (mülkiyet), etki (fiil) ve edilgi (infial) başlıklarıyla on kategoriden oluşan bir tablodur. Bunlardan ilki olan cevher her zaman konu, diğer dokuz kategori ise yüklem olmak durumundadır. Çünkü Aristo'ya göre yalnız cevher

bir varlık tarzıdır, diğer kategoriler ancak cevherin nitelikleri olarak var olabilir. (Geniş bilgi için bakınız Mahmut Kaya, “Makûlât”, *DİA*, 27, 460-461).

19. Mecûsîlik, Zerdüşt’ün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî’den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüşt’ün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir (Geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, “Mecûsîlik”, *DİA*; 28/279-284).

20. Milâttan sonra V. yüzyılda İran’da ortaya çıkan düalist ve gnostik karakterli reformist dinî hareketin ismidir. Türkçe’de Mazdekiyye ve Mazdek dini olarak adlandırılan bu hareket, ismini Sâsânîler dönemi İran’ında Kubâd’ın (Kavâd) saltanatı sırasında (488-496, 498-531) yaşayan ve bir çeşit komün toplum yapısını savunan İranlı reformist Mezdek b. Bâmdâd’dan almıştır (Geniş bilgi için bkz. Kenan Has, “Mezdekiyye”, *DİA*, 29/523-524).

21. Mezdek tarafından kurulan dinî harekete ve aşırı Şîa’nın tesiriyle gelişen İran kaynaklı Arap aleyhtarı değişik fırkalara verilen bir addır. Müslüman müelliflerin çoğu, fırka mensuplarının her şeyi hoş ve mubah saydıklarını göz önünde bulundurarak kelimenin Farsça hurrem (şen, neşeli) isminden geldiğini ileri sürerler (Geniş bilgi için bkz. Aliev Saleh Mehmedoğlu, “Hürremiyye”, *DİA*, 18/500-501).

22. Babek (ö. 223/838), Me’mûn ve Mu‘tasım zamanında Azerbaycan’da ciddi bir tehlike teşkil eden dinî-siyasî mahiyetteki Hürremiyye hareketinin lideridir (Hakkın geniş bilgi için bkz. Dursun Yıldız, “Babek”, *DİA*, 4/376-377).

23. Güney Mezopotamya’da yaşayan ve ışık-karanlık düalizmine dayalı gnostik inançlarıyla tanınan topluluğun bağlı olduğu dindir. Bâtılılar, Sâbiîler’le ilk karşılaşmalarında onları Hıristiyanlığın uzantısı bir mezhebin mensupları olarak değerlendirmiş ve Vaftizci Yahyâ hıristiyanları diye anmıştır. Ancak Sâbiî inanç ve geleneği daha iyi tanındıkça onların farklı bir dinî cemaat olduğu anlaşılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, “Sâbiîlik”, *DİA*, 35/341-344).

24. İslâm öncesi dönemde Hz. İbrâhim’in tebliğ ettiği dine tâbi olanlara “Hanîf” denilmektedir.

25. Çeşitli kültürlerde değişik isimlerle anılan mitolojik veya yarı mitolojik bir şahsiyettir. Bu kişinin felsefe, bilim ve edebiyat tarihlerinde daha çok mitolojik veya yarı mitolojik niteliklere sahip bir şahsiyet olarak ortaya çıkmasına karşılık dinler tarihinde bir peygamberle özdeşleştirilmesi dikkat çekicidir. Bazı müellifler eski Mısır dinindeki Thoth’u, Mûsevîlik’teki Uhnuh’u, Budizm’deki Buda’yı, Zerdüştîlik’teki Hôşeng’i ve İslâm’daki İdrîs’i onunla birleştirmişlerdir (Geniş bilgi için bkz. Mahmut Erol Kılıç, “Hermes”, *DİA*, 17/228-233).

26. Deysâniyye, Milâdî II. yüzyılın sonu ile III. yüzyılın başlarında İbn Deysân (ö. 222) tarafından kurulan ve nur ile zulmet esasına dayalı âlem görüşünü benimseyen gnostik fırkadır. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Deysaniyye”, *DİA*, 9/270-272).

27. III. yüzyılda Mani tarafından eski İran’da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan gnostik bir dindir. İslâm Kaynaklarında Maniheizm, tevhid inancına

aykırı olan düalist karakterli ve âlemin ezelîliğini gerektiren inanç sistemleri sebebiyle eleştirilmiştir. İslâmi kaynaklarda kurucusunun ismine nisbetle Mâniyye, Mâneviyye veya Mennâniyye isimleriyle ele alınmıştır.

28. III. yüzyılda eski İran'da ortaya çıkan ve günümüzde müntesibi bulunmayan Maniheizm'in kurucusu olan Mani, 216 yılında Güney Mezopotamya'da doğdu. Ailesinin heterodoks hıristiyan mezhebi Elkesai'ya bağlı olması, içinde yetiştiği ortam ve Maniheizm'deki hıristiyan unsurlarının kaynağı hakkında bir fikir vermektedir. Kaynaklarda küçük yaşta iken meleği görüp ondan aldığı öğretiler doğrultusunda yeni dini yaymaya başladığı belirtilir. Sâsânî Kralı I. Şâpûr zamanında Mani'nin hareketine müsamaha gösterilmiş ve bu sayede Mani başta İran olmak üzere çeşitli bölgelerde dinini yayma fırsatı bulmuştur. Kral I. Behram'ın son günlerine kadar süren bu olumlu hava, imparatorluğun Mecûsî başrahibi Kartir'in öncülüğünde Maniheistler'e karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatılması neticesinde sona ermiştir. Yakalanıp zindana atılan Mani 276'da öldürülmüştür. (Bkz. Şinası Gündüz, "Maniheizm" *DİA*, 27/575-577).

29. Mani'nin öldürülmesi konusunda *DİA* maddesinde şöyle denilir: "Şâpûr'un ölümünden (272) sonra oğlu I.Hürmüz bir yıl, ardından diğer oğlu I.Behram üç yıl kadar hükümdarlık yaptı. I.Behram, Mani'yi derisini yüzdürmek suretiyle öldürttü ve taraftarlarına eziyet etti." (Esko Naskali, "Sasaniler", *DİA*, 36/174-176) Buna göre Mani'yi öldüren hükümdar I.Behram'dır. O, 273-276 yılları arasında krallık yapmıştır.

30. Müellifin burada "Yüce Allah'ın İsimleri Konusunda Müslümanların Ortaya Koydukları Hususlar" şeklindeki başlığa atıfta bulunduğu anlaşılmaktadır.

31. Yönler kuzey-güney, doğu-batı ve alt-üst olmak üzere altı tanedir. Maniheistler, nur ve zulmetin birbirine bitişik olduğu bir yön hariç diğer beş yönde sonsuz olduklarını iddia ederler. Onlara göre nurun alt yönü ile zulmetin üst yönü bitişik olduğundan bu iki yön sınırlıdır.

32. Mısır1317 baskısında bu cümle "lâ yukirrûne bihâ" şeklinde verilmiştir (I, 40). Doğrusu "yukirrûne bihâ/onlar da bunu kabul ederler" şeklinde olmalıdır.

33. "Bunun üzerine onlara (Maniheistlere), "Saygı gösterilen kimslerin bir kısmı tiskindirici (meshûta) bir zulmettir." denilir. Yine onlara "Söz konusu kimselere (Mani, Mesih ve Zerdüşt) nispet ettiğiniz bu mûcizeleri (*el-acaib*) kimler yapmıştır?" diye sorulur. Onların sözü, "Onlarda (Mani, Mesih ve Zerdüşt) bulunan nur" şeklindedir." Bu kısım Mısır 1317 baskısında bulunmamaktadır.

34. Bu kısım Mısır 1317 baskısında mevcut değildir. Beyrut 1996 baskısından alınıp eklenmiştir.

35. Heyûlâ (الهيولى): Âlemin ilk maddesi anlamında felsefe ve kelâm terimidir. Kelime Grekçe'de önceleri "orman, ağaç, bunlardan çıkarılan ham madde" yahut "ağaç yapı malzemeleri" mânasına gelirken daha sonra "canlı cisimlerin maddî yapısı, bileşimi" anlamında kullanılmıştır. Felsefede tabii cisimleri meydana getiren iki ilkeden biri olup tamamen belirsiz, cisme arız olan değişmeyi kabul edici kuvve halinde bir cevher şeklinde tanımlanır. Âlemin ilk maddesini teşkil eden heyulanın tek başına fiilî bir varlığı bulunmayıp bilkuvve mevcuttur, fiili varlığı ise suret temsil etmektedir. Kelâm âlimleri maddenin heyula ve suretten meydana geldiğini ve bunların kadim olduklarını ileri suren felsefecilerin aksine, onun cevher ve arazlardan meydana geldiğini, yaratılmış olduğunu, cevher ile arazların birbirinden ayrı bulunmadığını savunmakta,

cisimlerin de değişik cevherlerin sentezinden meydana geldiklerini kabul ederler. (Geniş bilgi için bkz. *DİA*, “Heyûlâ” md., XVII, 294-296).

36. İbn Hazm’ın yaşadığı dönemdeki astronomi bilgisi, dünya merkezli bir âlem tasavvurunu içermekte idi. Yeryüzü sabit olup yıldızlar dünyanın etrafında dönmekte idiler. Bu anlayıştan dolayı felek-i küldeki bütün varlıkların yirmi dört saatte bir tur döndüklerine inanaılmakta idi.

37. Bununla “Sâbiîleri” kastettiği anlaşılmaktadır.

38. İbn Hazm, “vâhid/bir” sıfatının bir adet olmadığını biraz sonra detaylı olarak açıklamıştır.

39. Bu konuda “Cennet ve Cehennem’in Ebedî Oluşu” başlığına bakınız.

40. Burada İbn Hazm, “ba’z” ile “cüz’” terimleri arasındaki farka dikkat çekmektedir. Buna göre suyun her bir damlası onun bir kısmıdır ve suyun tamamının özelliklerini dolayısıyla ismini taşır. Halbuki cüz öyle değildir. İnsanın eli, ayağı, başı vb. onun birer parçasıdır (cüz’üdür). Bu parçaların ayrı özellikleri ve isimleri vardır.

41. İskenderiye’de papaz olan Arius’un (ö. 336) görüşleri çevresinde şekillenen mezhebe Arianizm denilmiştir. Arius, Kitâb-ı Mukaddes’i literal olarak yorumlayan Antakya ekolünün takipçisidir. Genellikle Arianizm teslîsi kabul etmeyen (subordinationist) ekol olarak bilinir. Buna göre Mesîh, Tanrı ile aynı özden ve O’nun oğlu olmayıp yalnızca bir insan ve Tanrı ile insanlar arasında bir aracıdır. Arius’un savunduğu bu fikirler İznik Konsili’nce (325) reddedilerek kendisi aforoz edildi ve Mesîh’in Tanrı ile aynı özden olduğu şeklindeki klasik telakki temel akîde olarak kabul edildi. Bu tepkiye rağmen Konstantin’in 337’de ölümünden sonra oğlu Konstantius Arianizm’i benimsedi; böylece mezhep, VI. yüzyıla kadar imparatorluğun özellikle batı bölgesindeki barbarlar arasında kabul gördü. Bugün modern dünyada Arianizm’in temsilcisi bulunmamakta, fakat Yahova Şahitleri’nin Kristolojik görüşleri Arianizm’inkine oldukça benzemektedir. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın “Hıristiyanlık”, *DİA*, 17/355 vd.)

42. Samsatlı Pavlus (d.200-ö. 273’den sonra), Antakya piskoposu idi. Îsâ’nın normal bir insan olduğunu ileri süren öğretisi yüzünden, 264-269 yarısında Antakya’da birçok sinodun toplanmasına yol açtığı bilinmektedir.

43. İbn Hazm, İstanbul’un kurucusu Konstantin’in oğlu Konstantin zamanında İstanbul Patriği olan Makedonius’un düşünceleri etrafında oluşan mezhebe, kurucusuna nispetle bu ismi vermiştir. IV. yüzyılın ikinci yarısında, teslîsin bir rüknü sayılan kutsal ruhla ilgili tartışmalar çerçevesinde Makedanius ve Marathonius taraftarları kutsal ruhun ulûhiyetine karşı çıkarak Ariusçu bir görüşe yaklaşmışlardır.

44. Hıristiyanlığın yayılma çağında Mısırlı rahipler vasıtasıyla Kuzey Afrika’da yerleşik bir hayat süren Berberîler bu dini kabul etmiştir. Aslında tam bir mezhep olmayıp söz konusu bölgede yaşayan halklara verilen bir isimdir. Ancak İbn Hazm, onların bir Hıristiyan mezhebi olduğunu belirtmiştir.

45. Kral anlamına gelen “mlk” kökünden türeyen Melkâiyye isimlendirmesi İslâmî kaynaklarda Melekiyye, Melkîyye, Melkâniyye olarak da geçer. Batı dillerinde ise Melchites (Melkites) biçimini almış olup bu kelimenin okunuşu olan Melkit Türkçe’de de kullanılmaktadır. Kadıköy Konsili’nde (451) Hz. Îsâ’da iki tabiatın bulunduğu, bu tabiatların kendi aralarında birleşme, bölünme, ayrılma olmadığı ve değişikliğe uğramadığı kabul edilmişti. Konsilin bu kararlarını benimseyen Melkâîler böylece

hem Hz. Îsâ'nın insanî tabiatını öne çıkaran ve ulûhiyetin daha sonra Îsâ'nın bedenine hulûl ettiğini ileri süren Nestûrîler'den, hem de ilâhî tabiatı öne çıkarıp onun insanî yönünü ihmal eden monofizitlerden ayrılmış oluyorlardı. Melkâiyye ismi önce V. yüzyılda Mısır'da, ardından Arap ve Ya'kûbî yazarların tesiriyle Yakındoğu'da kullanılmış; başlangıçta Kadıköy Konsili taraftarı olan bütün hıristiyanları kapsarken daha sonra sadece İskenderiye, Kudüs ve Antakya patrikliklerinde Bizans âyin usulüne tâbi olan Ortodoks hıristiyanları ifade etmeye başlamıştır. Melkâî adı, 1054 yılında kilisenin Katolik ve Ortodoks olarak ikiye ayrılmasına kadar bu iki ana kiliseye bağlı olanların tamamını ifade ederken, bölünmeden sonra Roma ile bağını sürdürenlere Katolik Melkâîler, İstanbul'un yanında yer alanlara Ortodoks Melkâîler denildi. Günümüzde ise Melkâî denilince sadece Bizans ritine bağlı Doğu Katolikleri anlaşılmakta, Grek Ortodoks kilisesine mensup olan diğerleri için Ortodoks tabiri yeterli olmaktadır. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu," Melkaiyye", *DİA*, 29/84-85).

46. İstanbul Patriği Nestûr'un (ö.451) öncülüğünde oluşan bir hıristiyan mezhebidir (النسطورية). Doğu Süryânî veya Asurî kilisesi olarak da bilinen Nestûrîlik (Nestorianizm) akımına adını veren Nestûr, 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinin Germanikeia (Maraş) şehrinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlâhiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vâiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestûr, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde "sapkınlar"a karşı verdiği ateşli mücadeleyle tanınmış, 428'de İmparator II. Theodosius tarafından İstanbul patrikliğine tayin edilmiştir (Detaylı bilgi için bkz. Kadir Albayrak, "Nestûrilik", *DİA*, 33/15-17).

47. Bunlar Süryanilik olarak da bilinirler. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Çelik, "Süryaniler", *DİA*, 38/175-178.

48. Bu ifade Mısır 1317 baskısında mevcut değildir. Anlamı tamamlaması için Beyrut 1996 baskısından alınmıştır.

49. Bkz. Luka 22/69.

50. "O günü ve saati, ne gökteki melekler, ne de Oğul bilir; Baba'dan başka kimse bilmez." (Matta 24/36).

51. Bkz. I. Korintiler, 1/24.

52. Bkz. I. Korintiler, 1. ve 2. bölümler.

53. Bu ifadeler Mısır baskısında mevcut değildir. Anlamın daha iyi anlaşılması için Beyrut 1996 baskısından alınmıştır (Bkz. Beyrut 1996, I, 115).

54. "Enbiya Kitapları" ile Îsâ sonrası hıristiyan azizlerinin kitapları kastedilmektedir.

55. Hıristiyanlık tarihine bakıldığında bir dizi kredonun (inanç esaslarının) varlığını görürüz. Ancak bunlardan iki tanesi -Havariler ve İznik-Kadıköy Kredoları- Hıristiyanlar için son derece önemlidir. Her pazar günü milyonlarca Hıristiyan bu inanç akidelerini (kredo) kiliselerde ezbere okumaktadır. Havâriler Akidesi şöyledir: (ı) Her şeye gücü yeten Baba Tanrı'ya inanıyoruz. (ıı) O göklerin ve yerin yaratıcısıdır; (ııı) Onun biricik oğlu ve Rabbimiz Îsâ Mesih'e iman ediyoruz, (ıv) O, kutsal Ruh tarafından gebe bırakılmıştır, (v) Bakire Meryem'den doğmuştur, (vı) Pontus Plate'nin yönetimi altında acı ve ıstırap çekmiş, (vıı) Çarmıha gerilmiş, ölmüş ve gömülmüştür. (vııı) Cehenneme indi ve oraya galip geldi. (ıx) Üçüncü günde ölümden dirildi ve göğe yükseldi. (x) Herşeye gücü yeten Baba Tanrı'nın sağ yanında oturmuştur, (xı) Ölüleri ve dirileri yargılamak için tekrar gelecektir, (xıı) Kutsal Ruha, Kutsal Katolik

Kilisesine, azizlerin iştirakine, günahların affına, öllümden dirilmeye ve ebedî yaşamaya inanıyorum. (Bkz. Mahmut Aydın, Hıristiyanlık", s. 93-94 *Yaşayan Dünya Dinleri,* (ed. Şinasi Gündüz), Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 2007).

56. Bkz. Yuhanna, 1/1-2. (Başlangıçta Söz vardı. Söz Tanrı'yla birlikteydi ve Söz Tanrı'ydı.)

57. Bkz. Luka 22/69.

58. Bkz. "O günü ve o saati, ne gökteki melekler, ne de Oğul bilir; Baba'dan başka kimse bilmez." (Markos 13/32: Matta 24/36)

59. Bkz. Yuhanna 3/35.

60. Bkz. I. Korintiler, 1/24.

61. Krş. Yuhanna, 1/12-13.

62. İbn Hazm, Eş'arîleri sıfatlar konsundaki görüşlerinden dolayı eleştirmektedir. Ona göre Eş'arîler, Allah Teâlâ'nın sıfatlarının zatının dışında ayrı varlıklar olduklarını ve bunların ezelî olduğunu iddia etmektedir. Bu görüşleri sebebiyle İbn Hazm, Eş'arîleri Hıristiyanlara benzetip eleştirmektedir.

63. Söz konusu itirazın, "Bir haberin büyük topluluklar tarafından nakledilmiş olması, söz konusu haberin mutlak anlamda doğru olduğuna delil sayılamaz." şeklinde olduğu anlaşılmaktadır.

64. Bkz. Nisâ 4/157-158.

65. Yahudi ve hıristiyanlardan müslümanlara yönelik bir delil talebi olduğu anlaşılmaktadır.

66. Pesah (Fısıh/hamursuz bayramı), Nisan ayının 15-22. günleri arasında kutlanır. Mısır'da kölelikten kurtarılan antik İsrailli'lerin göç hikâyesi anısına kutlanır. Belalarla başlayan bu hikaye ve göç, hamursuz bayramının kökenini oluşturur. Bayramın adının tam olarak nereden geldiği üzerine tartışmalar olmasına rağmen genelde kabul edilen hikaye şöyledir: Firavun İsraillileri özgür bıraktığında, İsrailliler, ekmek hamurunun mayalanmasını beklemeden bir an önce Mısır'ı terk etmek isterler. Hamurun mayalanmasını beklemeden ekmek pişirip yola düşerler... Bunu anmak adına, Hamursuz Bayramı boyunca mayasız ekmek (Matza) yenir.

67. Krş. Markos, 15/40 vd.; Matta, 27: 45-56; Luka, 23: 44-49; Yuhanna, 19: 28-30.

68. Ebü'l-Velîd el-Müeyyed-Billâh Hişâm b. el-Hakem b. Abdirrahmân el-Ümevî (ö. 403/1013 [?]), II. Hişam sıfatıyla (976-1009, 1010-1013) yılları arasında Endülüs Emevî halifesi olmuştur (Bkz. Mehmet Özdemir, "Hişam II", *DİA*, 18/146-147).

69. Cümlenin anlaşılması için Beyrut 1996 baskısında belirtildiği üzere "eteyna/geldik" ifadesini tercih ettik.

70. Sâmirî, Hz. Mûsâ Tûr'a çıktığında İsrâiloğulları'nı altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişinin adıdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Mûsâ'nın önderliğinde İsrâiloğulları'nın Mısır'dan çıkışından sonra yaşanan olaylar anlatılırken Tâhâ sûresinde birkaç yerde geçmektedir. Sâmirî'nin, İsrâiloğulları'nı Mısırlılar'dan almış oldukları ziynet eşyalarından buzağı şeklinde bir put yapmaya ve buna tapınmaya ikna ettiği belirtilmektedir.

71. Tanrı'nın Îsâ Mesih'te bedenleşerek yeryüzünde beşer hayatı yaşamasını ifade etmektedir. Hıristiyanlara göre Hz. Îsâ, sadece bir peygamber ya da öğretmen değil aynı zamanda hem hakiki olarak beşer hem de aynı zamanda ilâhî olan Tanrı'nın biricik oğludur.

72. Beyrut 1996 baskısında bu cümle " Mesih, yüce Allah'ın kendisinden hareketle bize hitap ettiği bir hicaptır." şeklinde ifade edilmiştir.

73. Örnek olarak bkz. Luka 24/42-43; Matta 28/16-20; Markos 16/14-18; Yuhanna 20/19-23.

74. Kur'ân'da bu durum şöyle ifade edilir: "Ona, Tûr dağının sağ tarafından seslendik ve kendisi ile gizlice konuşmak için kendimize yaklaştırdık." (Meryem 19/52)

75. Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî (ö. 50/670 [?]), Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahâbîdir. Kuzey Arabistan'daki Kelb kabilesine mensup olan Dihye'nin hicretten önceki hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamakla beraber onun genç yaşta sahâbî olduğu anlaşılmaktadır. Uhud Gazvesi'nden itibaren önemli savaşlarda bulunmuş, bir seriyyenin de kumandanlığını yapmıştır. Cebrâil'in Dihye sûretine girerek Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği ve ashaptan birçoğunun onu Dihye zannettiği hususu, kaynakların ittifakla vermiş olduğu bilgiler arasındadır. Enes b. Mâlik'in ifadesine göre Dihye ashâbın en güzeli olup iri cüsseli ve beyaz tenli idi (bkz. Ali Yardım, "Dihye b. Halîfe", *DİA*, 9/294).

76. İbn Hazm, Markuniliği heretik hıristiyan mezhepleri arasında saymakta, ancak onların inançlarına dair bilgi vermemektedir.

77. krş. Matta 5: 17-20 (Orijinal metin şöyledir: Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim. Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa'dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek. Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak...)

78. İbn Hazm, eserin son kısmında "Letâifü'l-Kelâm" başlığı altında dile getirdiği hususlara işaret ettiği anlaşılmaktadır.

79. Fiilleri doğrudan (mübâşir) veya dolaylı (mütevellid) olmak üzere ikiye ayıran Mu'tezile'ye göre doğrudan fiil insanın kudret alanı içinde bulunup onun tarafından başlatılan, mütevellid fiil ise bir veya daha fazla vasıta ile gerçekleştirilen eylemi ifade eder. Bir kimse tarafından atılan ve başka birine isabet ederek ölümüne yol açan taş örneğinde taşın atılması iradeli bir fâilden meydana gelmesi bakımından vasıtasız fiil, taşın hedefe ulaşması ve ortaya çıkan ölüm vasıtaya bağlı fiildir. Bu durumda taşın hareket edip sonuç doğurması tevlîd, bu fiilin sonucu mütevelliddir. (Geniş bilgi için bkz. Osman Demir, "Tevlid", *DİA*, 41/38-39).

80. Hindistan'da kutsal metin kabul edilen Vedalar'ın yorumu mahiyetindeki Brahmanalar'da yer alan ve kast sisteminin en üst tabakasını oluşturan Brahmanlarca temsil edilen dinî yapıya verilen isimdir.

81. Brahmanların peygamberlerin gönderilmesine karşı çıkarken ileri sürdükleri ilk hüccetleri şu idi: "Aziz ve celil olan yüce Allah'nın hikmet sahibi olduğu hususu sahih olduğuna göre, kendisini tasdik etmeyeceğini bildiği kimseye peygamber gönderen bir kimsenin boş işle uğraşan bir kimse olduğunda şüphe yoktur. Dolayısıyla –boş ve faydasız işleri O'ndan uzak tutmak için- Allah Teâlâ tarafından elçiler gönderilmesinin reddedilmesi gerekir."

82. Arapça metinde yanlışlıkla "المنانية" şeklinde verilmiştir.

83. Bu cümle Beyrut 1996 baskısında şöyledir: “Yüce Allah, mahlûkâtı, kendi zatına delalet etsin diye yaratmıştır.”

84. Bu kısım Beyrut 1996 baskısından alınmıştır (I, 139).

85. Burada *“Allah yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir.”* (Enbiya 21/23) âyetinin anlamına işaret vardır.

86. Esas aldığımız metinde “bildiği...” şeklinde gelmiş, ancak (لم يعرفه) şeklinde olması daha doğrudur.

87. Esas aldığımız Mısır 1317 baskısında bu kısım eksik ve hatalı verilmiştir. Bu tercüme Beyrut 1996 baskısından alınmıştır.

88. Hz. Sâlih’in deve mûcizesi için bkz. el-A’raf 7/73; eş-Şu’ara 26/154-155.

89. Hz. Mûsâ’nın asa mûcizesi ile alakalı olarak bkz. el-A’raf 7/107-108; Ta-ha 20/18-23; eş-Şu’ara 26/3034.

90. Hz. Îsâ’nın ölüleri diriltmesi mûcizesi ile alakalı olarak bkz. Al-i İmran 3/49-50; el-Maide 5/110.

91. Mısır 1317 baskısında “محل” şeklinde verilmiş. Ancak “محيل” (değiştiren/halden hale koyan” şeklinde olması daha doğrudur.

92. Ebû Ca‘fer Abdullâh el-Me’mûn b. Hârûn er-Reşîd b. Muhammed el-Mehdî b. Abdillâh el-Mansûr el-Abbâsî 813-833 yılları arasında Abbâsî halifeliği yapmıştır.

93. Ebû İshâk el-Mu‘tasım-Billâh Muhammed b. Hârûn er-Reşîd, 833-842 yılları arasında Abbâsî halifeliği yapmıştır.

94. Ebû Ca‘fer el-Vâsik-Billâh Hârûn b. el-Mu‘tasım-Billâh Muhammed b. Hârûnerreşîd el-Abbâsî, 842-847 yılları arasında Abbâsî halifeliği yapmıştır.

95. Bkz. Buhari, “Menâkıb”, 25, “Mağazî”, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 329.

96. Mısır 1317 baskısında bu kelime (الطير) şeklinde verilmiştir, kelimenin (الطب) şeklinde olması daha isabetlidir (bkz. Reisülküttab 555, vr. 45b).

97. Asıl adı, Ebü’l-Mugis el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî’dir (ö. 309/922). Önemli sûfîlerden biri olup hakkında çok farklı ifadeler kullanılmıştır. Bazıları onun sihirbaz, şarlatan veya deli olduğunu ileri sürerken bazıları da kerâmet sahibi bir velî olduğunu söylemiştir. Aleyhindeki faaliyetler artıp bir kısım müridleri tutuklanınca kendisini de aynı âkıbetin beklediğini anlamıştır. Uzun mücadeleler sonrasında Bağdat’ta idam edilmiştir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, “Hallâc-ı Mansûr”, *DİA,* 15/377-381).

98. Mısır 1317 baskısında (مكان النبوة/peygamberliğin konumu) denildiği halde, Reisülküttab 555 (vr. 46a) ve Beyrut 1996 neşrinde (امكان النبوة) denilmiştir. Konu bütünlüğü açısından bunun daha isabetli olacağı anlaşılmaktadır.

99. Mısır 1317 baskısında “لما” şeklinde verilmiş, ancak “كما” şeklinde olması daha uygundur (bkz. Reisülküttab 555, vr. 46a, Beyrut 1996, I, 147).

100. Ahmed b. Hâbıt (ö. 232/846-47), Mu‘tezile mezhebine mensup iken sonraları benimsediği bazı görüşler sebebiyle İslâm’dan ayrıldığı kabul edilen bir kelâmcıdır. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, “Ahmed b. Hâbıt”, *DİA,* 2/70-71).

101. Ebû İshâk İbrâhîm b. Seyyâr b. Hâni’ en-Nazzâm (ö. 231/845), Basra Mu‘tezile ekolünün ileri gelen kelâmcılarından olup adına nispet edilen Nazzâmiyye kolunun kurucusudur.

102. Haber-i sadık: Güvenilir bir kimsenin yani mûcizelerle doğruluğunu ispat etmiş bir peygamberin getirdiği haber demektir.

103. Bkz. el-En'âm 6/38.

104. Fâtır 35/24.

105. Burada İbn Hazm, beş küllî'den cins ve türün özelliklerini dikkate sunarak meseleyi izaha çalışır. Cins, birçok nevide müşterek olan ve cevher kategorisinde bu birçok neviye yüklenebilen şeydir. Meselâ "İnsan, at, ceylan nedir?" sorusuna verilen "canlıdır" cevabındaki "canlı" kavramı cinsi ifade eder. Cins, gerçeklikleri bakımından farklı ve çok sayıda olan şeyler hakkında kullanılan küllîdir. Nevi (tür) ise, cinsin altında ve ona bağlı olan küllîye denir. Meselâ cins olarak "canlı" kavramını aldığımızda "insan" bunun bir nevidir. Başka bir tarife göre nevi, cinsin altında sıralanan ve cinsin öz bakımından kendisine yüklendiği şeydir. (Bkz. N. Naci Bolay, "Beş Küllî", *DİA*, 5/545-546).

106. Kur'ân-ı Kerîm'de Hz. Süleymân kıssasıyla ilgili olarak zikredilen bir kuştur. Türkçe'de "çavuş kuşu, taraklı, turakçın, ibik, ibikli" gibi isimlerle anılan hüdhüd kuşu, familyasının tek üyesi olan ve taraklı tepeliğiyle tanınan bir kuş türüdür. Kanatları ve kuyruğu siyah beyaz alacalı, öbür bölümleri pembeye çalan açık kahverengi, tepeliğinin uçları siyahtır. Yuvasını genellikle ağaç kovuklarına, duvar deliklerine ve kaya oyuklarına yapar. (Ömer Faruk Harman - Cemal Kurnaz, "Hüdhüd", *DİA*, 18/461-462).

107. Bkz. Darimî, "Mukaddime", 4. Ceylanın dile gelip konuşması örneği için bkz. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ,* I, 314.

108. Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 25. Ayrıca bkz. Kâdî İyâz, *eş-Şifâ,* I, 303-306.

109. Az bir yemeğin Hz. Peygamber'in duası ile bereketlenip büyük kalabalıkları doyurmasıyla alakalı hadis rivayetleri vardır (Bkz. Buharî, "Meğâzî", 29, "Menâkıb", 25; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 300; Darimî, "Mukaddime", 7; Kâdî İyâz, *eş-Şifâ,* I, 291-296.) Mısır 1317 baskısında "yemeğin tesbih etmesi/تسبيح الطعام" ifadesi kullanılmıştır. Ancak bunun "yemeğin bereketlendirilmesi/تكثير الطعام" şeklinde olması daha isabetli olacaktır.

110. Bkz. el-A'raf 7/107-108, Ta-ha 20/18-23, eş-Şu'arâ 26/30-34.

111. İbn Huveyz Mendâd'ın tam ismi Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Abdullah b. Huveyz Mendâd'dır. (Hakkında detaylı bilgi için bkz. Ahmet Aydın, "İbn Rüşd Öncesinde Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ Telakkisini Benimseyen Bir Mâlikî: İbn Huveyz Mendâd", *İslâm Araştırmaları Dergisi,* sy. 18, İstanbul 2007, s. 49-72)

112. Bkz. Tirmizi, "Sıfâtü'l-kıyâme", 2; Müslim, "Birr", 60.

113. Temyiz: İnsanın söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını idrak edebilme ve bu idrake uygun biçimde iradesini kullanabilme gücü anlamında bir terimdir. "Ma'hûd temyiz" ise, bilinen ve geçerli olan temyiz demektir.

114. Âlemin ezelî olduğunu ve bir yaratıcısının bulunmadığını savunan materyalist felsefe akımına mensup kimselere "dehrî" denilmektedir.

115. Bkz. Ahzab 33/72.

116. Temyiz, insanın söz ve davranışlarının sebep ve sonuçlarını idrak edebilme ve bu idrake uygun biçimde iradesini kullanabilme gücü anlamında bir terimdir.

117. Bkz. Tirmizi, "Sıfâtü'l-kıyâme", 2; Müslim, "Birr", 60.

118. Eş'arîyye fırkası, Ebü'l-Hasan el-Eş'arî (ö. 324/935-36) tarafından kurulan ve zamanla Ehli Sünnet ekolünün önemli bir parçası olan bir kelâm mektebidir.

119. İbn Hazm'ın Eş'arîlere nispet ettiği bu görüşü bu ekolün içinde yer alan herhangi bir âlimin savunduğu bilinmemektedir. Bu görüş, tarafgir davranan bazı âlimlerce onlara nispet edildiği anlaşılmaktadır. Zamanla Eş'arî âlimler bu görüşe karşı savunmaya geçmişlerdir. Mesela Kuşeyrî, kendilerine nispet edilen bu görüşün büyük bir iftira olduğunu belirtmiş ve kendilerinden hiçbir kimsenin böyle bir anlayışı kabul etmediğini açıklamıştır. (Geniş bilgi için bkz. Beyrut 1996 neşri, I, 161).

120. Ebu'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Said et-Tecîbî el-Kurtubî el-Bâcî (h. 403-474), Mâlikî mezhebinin önemli fakihlerinden biridir.

121. Ebü'l-Kāsım Yemînü'd-devle ve emînü'l-mille Kehfü'l-İslâm Nizâmü'd-dîn Gāzî Mahmûd b. Sebük Tegin (ö. 421/1030), Gazneli hükümdarı (998-1030) olup Gazneli Hükümdarı Sebük Tegin'in oğludur. Gazneli Mahmud'un çocukluğu hakkında fazla bilgi yoktur. Geleneğe uygun olarak küçük yaştan itibaren gerekli dinî tahsili yaptı ve Kur'ân'ı ezberledi. Ayrıca siyasî eğitimi de ihmal edilmedi ve iyi bir devlet adamı olarak yetiştirildi. Özellikle Hindistan'a yaptığı seferlerle bilinir. (Hakkında detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Mahmud-ı Gaznevî", *DİA*, 27/362-365).

122. Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-İsfahânî en-Nîsâbûrî (ö. 406/1015), Ebü'l-Hasan el-Eş'arî'nin görüşlerini sistemleştiren Eş'arî âlimidir. İbn Hazm, İbn Fûrek'in Hz. Peygamber'in nübüvvetinin ölümünün ardından sona erdiğine inandığı için Gazneli Mahmud tarafından öldürüldüğünü naklederse de bu uzak bir ihtimaldir; zira Ehl-i Sünnet'e mensup olan Gazneli Mahmud'un İbn Fûrek gibi Sünnî bir âlimi öldürtmesi mâkul görünmemektedir. (Hakkında detaylı bilgi için bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Fûrek", *DİA*, 19/495-498).

123. Bkz. İsrâ 17/1.

124. Bkz. Nesâî, "Sehiv", 46.

125. Bkz. Buharî, "Tabir", 2, 10; Müslim, "Rüya", 10; Muvatta, "Rüya", 1.

126. Tenâsüh (Reenkarnasyon), ruh göçünü ifade eden bir terimdir.

127. Ahmed b. Hâbıt (ö. 232/846-47) Mu'tezile mezhebine mensup iken sonraları benimsediği bazı görüşler sebebiyle İslâm'dan ayrıldığı kabul edilen kelâmcıdır. Basra'da yaşamış, Nazzâm'ın öğrencisi olmuş; daha sonra İslâm akîdesine aykırı görüşler ileri sürerek hocasından ayrılmış ve bu yüzden Mu'tezile mezhebi mensuplarının dahi tepkisine mâruz kalmıştır (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Ahmed b. Hâbıt", *DİA*, 2/70-71).

128. Ahmed b. Eyyûb b. Mânûs, Mu'tezilenin önde gelen âlimlerinden biri olup Nazzâm'ın öğrencilerinden biridir. Ahmed b. Hâbıt ve Fazl el-Hadesî ile birlikte tenâsüh görüşünü kabul ettikleri bildirilmiştir. (Bkz. Safedî, *el-Vâfî bi'l-vefeyât,* [nşr. Ahmed b. Sehl-Ahmed b. Tolun] Beyrut 1420/2000, VI, 162-163).

129. Ebû Müslim Abdurrahmân b. Müslim el-Horâsânî (ö. 137/755), Abbâsî ihtilâlinin önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Muhtemelen 100 (718-19) yılında İsfahan veya Merv'de doğmuştur. Menşei ve adı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler vardır. Ebû Müslim'in etnik menşei kesin olarak bilinmemektedir. Arap olmamakla birlikte Türk veya Fars asıllı olduğuna dair de bilgi yoktur. Çocukluk yıllarını, Emevî aleyhtarı siyasî ve sosyal faaliyetlerin merkezi Kûfe'de geçirdiği anlaşılan Ebû Müslim, Abbâsî ihtilalini hazırlayan önemli şahıslardan biri olarak kabul edilmektedir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Hakkı Dursun Yıldız, "Ebû Müslim-i Horâsânî", *DİA*, 10, 197-199).

130. Ebû Bekr Muhammed b. Zekeriyyâ er-Râzî (ö. 313/925), ünlü bir hekim ve filozoftur. Hayatıyla ilgili fazla bilgi olmamakla birlikte 251 (865) yılında Rey'de doğduğu kabul edilmektedir. Hipokrat ve Câlînûs'tan (Galen) sonra tıp ilmine yaptığı önemli katkılardan dolayı "Araplar'ın Galeni" unvanıyla anılır. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "Râzî, Ebû Bekir", *DİA*, 34. 479-485).

131. Râzî'nin mantık, metafizik ve fizikle ilgili eserleri günümüze ulaşmamıştır. Fakat temel felsefî görüşlerini yansıtan *el-'İlmü'l-ilâhî* adlı eserinden yapılan iktibasları ve özet metinleri Sünnî, Şiî-İsmâilî ve Zâhirî kelâmcılar ile bazı filozofların eserlerinde bulunmaktadır. Bunlar, Paul Kraus tarafından *Resâ'il felsefiyye* başlığı altında filozofun dört eseriyle birlikte yayımlanmıştır (Kahire 1939) (bkz. Mahmut Kaya, "Razi, Ebu Bekir", *DİA*, 34/479-485).

132. Karmatîler, aşırı Şiî İsmâiliyye mezhebine mensup bir zümredir. Kûfe'deki İsmâilî dâîsi Hamdân b. Eş'as Karmat'a (ö. 293/906) nisbetle bu adı almışlardır. Genel kabule göre Karmatîler 255 (869) yılında Abbâsîler'e karşı düzenlenen Zenc isyanı sırasında ortaya çıkmışlardır. (Geniş bilgi için bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, 24, 510-514).

133. Mısır 1317 baskısında yer almadığı halde yazma (Reisülküttab 555, vr.54a-b) ve edisyonlu nüshasında (Beyrut 1996 neşri, I, 165) aşağıdaki açıklamalar da mevcuttur. "Onlardan biri, neshin (ruhun başka bir bedene geçmesi) sadece nefislerde olacağını iddia etmiş ve "Bizler, bazen bir kimsenin insan türü dışındaki bir varlığın huyuyla huylandığını görürüz." demiştir. Razi, "İşte bu, neshtir." demiştir. Mesh'e (insanın hayvana dönüşmesi ya da insan ruhunun hayvana geçmesi şeklindeki tenâsüh inancına) gelince, bu suret ve nefsin birlikte değişmesidir. Halbuki nesh, nefsin sadece huylarının değişmesi idi. Onların bu konuda sayılamayacak kadar çok çılgınlık ve saçmalıkları vardır. Başarı yüce Allah'ın yardımıyladır."

134. Daha önce zikredilen İnfitar 82/6-8 ve Şura 42/11 âyetlerini kastetmektedir.

135. "Gökleri ve yeri yaratan O'dur. Size kendinizden eşler, hayvanlardan da çiftler yarattı. Bu şekilde çoğalmanızı sağlamaktadır. O'na benzer hiçbir şey yoktur. O her şeyi işitir, her şeyi görür." (Şûrâ 42/11).

136. Tür (nev'i), Cins altında sıralanan ve cinsin öz bakımından kendisine yüklendiği kavram ya da kavramlardır. İki terimden kaplamı daha az olana da tür denir. Özel ve Göreli olmak üzere iki çeşittir. Mesela insan özel türdür; çünkü altında başka tür yoktur. Canlı ise göreli türdür.

137. Cins, altında türlerin sıralandığı kavramdır. Cins olan kavram, kendisiyle ilişkili olan kavramlara göre kaplamı daha fazla durumda olan kavramdır.

138. Fasl (ayrım): Her türün cinsten farklı olarak kendine ait ayırımları vardır. Bir cins içindeki türler ayrı özellikler taşırlar. Türler de bu özelliklere göre farklılaşırlar. Örneğin, cisim ve ruh, cevherin iki türüdür. Cisimde birinci olarak görülen özellik mekânda yayılım, ruhunki ise düşüncedir. Öyle ise cismin ayrımı yayılım, ruhun ayrımı ise düşüncedir.

139. Güney Mezopotamya'da yaşayan ve ışık-karanlık düalizmine dayalı gnostik inançlarıyla tanınan topluluğun bağlı olduğu dindir. Batılılar, Sâbiîler'le ilk karşılaşmalarında onları Hıristiyanlığın uzantısı bir mezhebin mensupları olarak değerlendirmiş ve Vaftizci Yahyâ Hıristiyanları diye anmıştır. Ancak Sâbiî inanç ve geleneği daha iyi tanındıkça onların farklı bir dinî cemaat olduğu anlaşılmıştır (Geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, "Sâbiîlik", *DİA,* 35/341-344).

140. Mecûsîlik, Zerdüşt'ün tebliğ ettiği, monoteist bir teoloji içeren inanç ve düşüncelerin eski İran inanç ve gelenekleriyle mezcedilmesinden oluşan bir dindir. Bu din, Sâsânîler döneminde yönetici sınıfla da yakından irtibatlı olan rahip sınıfı Mecî'den (Mecûş) hareketle İslâm kaynaklarında Mecûsîlik, Batı kaynaklarında ise Zerdüşt'ün isminden dolayı Zoroastrianism veya Ahura Mazda isminden hareketle Mazdeizm olarak adlandırılır. Ayrıca ateş kültüyle ilgili inanç ve ritüelleri sebebiyle Ateşperestlik adıyla da bilinir (Geniş bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, "Mecûsîlik", *DİA*, 28/279-284).

141. Sâmirîler, yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluktur. Sâmirîler ile Yahudiler arasındaki ayrılık ve hizipleşmenin ne zaman ortaya çıktığı net olarak bilinmemektedir. İslâm kaynaklarından Makdisî, Şehristânî ve Kalkaşendî, Sâmirîler'i yahudilerin bir grubu olarak değerlendirir. Kalkaşendî, Karâîler'in ve Rabbânî yahudilerin Sâmirîler'i yahudi saymadıklarını kaydeder. Makdisî, Sâmirîler'in yahudi şeriatının büyük bir kısmını ve Yeşû'dan sonra gelen peygamberleri Tevrat'ta yer almadıkları gerekçesiyle kabul etmediklerini belirtir. Şehristânî, Sâmirîler'in temizlenmeye (tahâret) özel bir önem verdiğini, kıblelerinin Gerzîm dağı olduğunu söyler. Onun kaydettiğine göre Sâmirîler, Allah'ın Dâvûd'a Nablus dağında (Cebelinablus veya Tûr) bir mâbed (beytülmakdis) yapmasını emrettiğine, Dâvûd'un buna karşı çıkarak zalim olduğuna inanmaktadır. Sâmirîler diğer İsrâiloğullarından ayrı olarak Allah'ın gösterdiği bu kıbleye yönelmektedir. Aynı kutsal kitaba (Tevrat), aynı peygambere (Hz. Mûsâ) ve ortak tarihî geçmişe sahip olan Sâmirîler ile Yahudiler arasındaki ihtilâfın kaynağı genellikle farklı kutsal mekânlar, yani Şekem ile Kudüs arasındaki tarihî rekabete atıfla açıklanmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Mahmut Sâlihoğlu, "Sâmirîler", *DİA,* 36/78-79).

142. Orta çağ'da teşekkül eden Rabbânîlik mezhebi, ilk dönem Yahudi mezheplerinden Ferîsîliğin devamıdır. II-VI. yüzyıllar arasında gerçekleştirilen Talmud çalışmaları çerçevesinde ortaya çıkmış, bu tarihten itibaren Yahudiliğin geçerli mezhebi olmuştur. Orta çağ'da Rabbinik Yahudilik ile Karâîlik arasında şiddetli tartışmalar meydana gelmiştir.

143. Îseviyye fırkası, Ebû Îsâ İshâk b. Yâkub el-İsfahânî tarafından kurulan ve mîlâdî VIII. yüzyılda İran'da faaliyet gösteren bir Yahudi mezhebidir. Bu mezhep ve kurucusu hakkında geniş bilgi için bkz. Bulut, Halil İbrâhim, "Îsevîyye Mezhebi ve Hz. Muhammed'in Risâletinin Evrenselliği Tartışmalarının Başlaması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2004, sayı: 9, s. 121-143; a.mlf., "Îsevîyye (İslâm Dünyasında Ortaya Çıkan İlk Yahudi Mezhebi)", *EKEV Akademi Dergisi Sosyal Bilimler,* 2004, cilt: VIII, sayı: 18, s. 297-318.

144. Bel'am b. Bâûrâ, Tevrat ve İslâmî kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mûsâ ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişidir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Halman, "Bel'am b. Bâûrâ", *DİA,* 5/389-390).

145. Yahudilerin kutsal günü olup İsrâiloğullarına bugün çalışmaları ve bazı işleri yapmaları yasaklanmıştır.

146. Krş. Yaratılış 29:14-30.

147. Krş. Çıkış 6:20.

148. Krş. Yeşu 9:1-26.

149. Allah'ın ilim, irade ve tekvîn sıfatlarında değişmeler meydana gelebileceğini ifade eden bir kelâm terimi olup "Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi" şeklinde tarif edilir (bkz. Avni İlhan, "Bedâ", *DİA,* 5:290-291).

150. Benzer ifadeler için bkz. Tevrat, Çıkış 32:11-15.

151. Bu kısım Beyrut 1996 neşrinden alınmıştır (I, 184).

152. Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 25, "Meğâzî", 35; Ahmed b. Hanbel, III, 329, 365.

153. Bkz. Buhârî, "Salât", 43, "Menâkıb", 25; Müslim, "Eşribe", 142, 143; Dârimî, "Mukaddime", 7.

154. Bkz. Buhârî, "Meğâzî", 29; Müslim, "Eşribe", 141; Ahmed b. Hanbel, III, 300.

155. Bkz. İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye,* (nşr. Mustafa Sekâ vdğr.), Kâhire 1955, I, 628; Taberî, *Câmi'u'l-beyân,* Beyrut 1995, IX, 269-273.

156. İlgili rivayetler için bkz. Buhârî, "Menâkıb", 27, "Tefsir", 54/1; Müslim, "Sıfâtü'l-münâfıkîn", 43; Tirmizî, "Tefsir", 54/3-4; Ahmed b. Hanbel, IV, 82.

157. Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 25.

158. İbn Hazm bu ifadesi ile *el-Fasl* adlı eserini ne zaman telif ettiğini göstermektedir. Buna göre Hz. Peygamber'in (a.s.) vefatından 421 yıl sonra, yani takriben h.431 yılında -vefatından takriben 25 yıl önce- eserini ya da en azından bu bölümü yazmış olmalıdır (mütercim).

159. Resûl-i Ekrem devrinde peygamberlik iddiasında bulunan bu şahsın ismi Ebû Sümâme Rahmânü'l-Yemâme Mesleme b. Sümâme b. Kebîr (Kesîr) el-Hanefî el-Vâilî (ö.12/633) şeklindedir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Müseylimetülkezz" *DİA,* 32/90-91).

160. Asıl adı Ahmed b. Abdülmelik b. Ahmed b. Şüheyd'dir (382-426/992-1035). Endülüs Emevîlerinin Âmiriler döneminin kudretli veziri olup, döneminin önemli âlimlerinden biridir. İbn Hazm ile yazıştıkları bildirilmiştir. (Bkz. Zirikli, *el-'Alâm,* I, 163).

161. Bkz. Tesniye 13:1-2.

162. Bkz. Rûm 30/1-4.

163. Abhele b. Kâ'b b. Avf el-Esved el-Ansî (ö. 11/632), Resûl-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddia edenlerden biridir.

164. Bkz. Buhârî, "Menâkıb", 25, "Meğāzî", 70, 71, "Ta'bîr", 38; Müslim, "Rüyâ", 21; Tirmizî, "Rüyâ", 10; İbn Mâce, "Rüyâ", 10.

165. Bekir b. Vâil kabilesi önderliğinde Arap kabilelerinin Sâsânîler'i mağlûp ettiği savaştır (6109). (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Kelpetin, "Zûkâr Savaşı", *DİA,* 44/506-507).

166. Beyhakî, *Dedâilü'n-nübüvvet,* Beyrut 1985, VI, 325; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî,* Kâhire 1978, XIV, 122.

167. Deccâl, ilâhî dinlerde kıyamet alâmetlerinden sayılan ve insanları doğru yoldan saptırmaya çalışacağı kabul edilen olağan üstü güçlere sahip kişidir.

168. Ebû Amr Dırâr b. Amr el-Gatafânî el-Kûfî (ö. 200/815 [?]), Basra Mu'tezilesi'nin ilk âlimlerindendir. Kaynaklarda hayatı hakkında, İmam Ebû Yûsuf'un çağdaşı ve Mu'tezile bid'atçılarından biri olarak gösterilmesi dışında fazla bilgi yoktur. Mu'tezile bünyesinde farklı fikirler ileri sürmesinden dolayı sonrakilerin çoğu onu

Mu'tezilî olarak görmemiş, fikirlerine iştirak etmemiştir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa Öz, "Dırâr b. Amr", *DİA,* 9, 274-275).

169. Ebû Îsâ Mugîre b. Şu'be b. Ebî Âmir b. Mes'ûd es-Sekafî (ö. 50/670), sahabî olup Emevî yönetiminde valilik yapmıştır.

170. Şürey'î, Allah'ın beş kişiye (Hz. Peygamber, Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'e) hulûl ettiğini ileri süren aşırı bir Şiî'dir (ö. II./VIII. asrın sonları [?]). Adına nispetle "Şürey'iyye" diye bir frkanın var olduğu bildirilmiştir (Bkz. İsferâyînî, *et-Tebsîr,* (nşr. Kevserî), s. 107-108; Mustafa Öz, "Gâliyye", 13/336).

171. Bu şahıs, Nusayriliğin kurucusu kabul edilen Ebû Şuayb Muhammed b. Nusayr en-Nemîrî (ö. 270/883) olması kuvvetle muhtemeldir.

172. Zırnık otu diğer ismi ile hamam otu ya da hamam tozu olarak bilinen zehirli bir bitkidir ve haşere öldürücü ilaç yapımında kullanılır.

173. Buhârî, "İ'tisâm", 1; "Fedâ'ilü'l-Kur'ân", 1; Müslim, "İmân", 239.

174. Bkz. Tevrat, Tesniye 18: 18.

175. Bkz. Tevrat, Teniye 33: 1.

176. Bu rüya ile alakalı olarak bkz. Tevrat, Daniel 2:24-48.

177. Benzer anlamlı bir âyet için bkz. "Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmak için gönderildim ve Rabbiniz tarafından size bir mûcize de getirdim. Artık Allah'a karşı gelmekten sakının ve bana itaat edin." (Al-i İmrân 3/50).

178. Bu topluluğun adı biraz yukarda "Benî İhdel" olarak verilmişti. (Bkz. vr. 63-a).

179. İskender (ö. m.ö. 323), İslâm tarihinde daha çok efsanevî şahsiyetiyle tanınan Makedonya kralıdır.

180. Elimizdeki Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Tanrı, 'İnsanı kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım' dedi." (Tekvin,1:26).

181. krş. Tekvin 2: 4-18.

182. el-Messîse, Ceyhan nehrinin kıyısında yer alan ve Dımeşk'in nahiyelerinden biri olan bir beldenin adıdır. (Bkz. Ya'kût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-buldân,* V, 144-145)

183. Bkz. Müslim, "Cennet", 26.

184. Buhârî, "Fazlu's-salât", 5, "Fezâilül-Medîne", 11; Müsllim, "Hacc", 502; Muvatta, "Kıble", 10.

185. Bkz. Muvatta, "Kıble", 5.

186. Günümüz Tevrat'ında şöyle denilmektedir: "Rab Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti. Yarattığı Âdem'i oraya koydu..." (Tekvin, 2:8)

187. Bkz. Enbiya 21/96.

188. Aristo (m.ö. 384-322), İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan İlkçağ Yunan filozoflarından biridir.

189. Batlamyus (ö. m.II asır?), İskenderiyeli astronom, matematikçi, coğrafyacı ve müzik bilginidir. İslâmî kaynaklarda Aristo'dan sonra en fazla zikredilen bilgindir.

190. Ebû Ca'fer el-Vâsik-Billâh Hârûn b. el-Mu'tasım-Billâh Muhammed b. Hârûnerreşîd el-Abbâsî, 842-847 yılları arasında Abbâsî halifeliği yapmıştır. Gayretli bir hükümdar olarak bilinen Vâsik, Sellâm et-Tercümân'ı Çin Seddi'yle ilgili araştırmalar yapmak üzere Orta Asya'ya, içinde astronom ve matematikçi Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî'nin bulunduğu bir heyeti de Ashâb-ı Kehf'e dair bilgi toplamak

amacıyla Anadolu'ya gönderdiği bilinmektedir. (Bkz. Kadir Kan, "Vâsîk-billah", *DİA,* 42, 548-549).

191. Halife Vâsik-Billâh'ın Muhammed b. Mûsâ el-Hârizmî ile Sellâm et-Tercümân'ı, Ye'cûc ve Me'cûc seddi hakkında bilgi edinmek için görevlendirdiği hususu kaynaklarda ifade edilmiştir. (Bkz. Ahmet Taşağıl, "Hazarlar", *DİA,* 17/118: Kadir Han, "Vâsık Billah", *DİA,* 42/549).

192. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. et-Tayyib b. Mervân es-Serahsî (ö. 286/899), Ya'kūb b. İshâk el-Kindî'nin en seçkin öğrencisi ve Kindî ekolünün önde gelen temsilcilerindendir. Ahmed b. Talha'nın (Mu'tazıd-Billâh) vezirleri olmuştur (İlhan Kutluer, "İbnü't-Tayyib es-Serahsî", *DİA,* 21, 230-231).

193. Ebü'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer b. Kudâme b. Ziyâd el-Kâtib el-Bağdâdî (ö. 337/948 [?]), şiir tenkidi ve kamu maliyesi alanlarındaki eserleriyle tanınan Abbâsî divan kâtibidir (Bkz. Cengiz Kallek, Kudâme b. Ca'fer, *DİA,* 26, 311-312)

194. Krş. Tekvin 3: 22-23.

195. Karşılaştırınız: "Yaşam ağacının yolunu denetlemek için de Aden bahçesinin doğusuna Keruvlar ve her yana dönen alevli bir kılıç yerleştirdi." (Tekvin 3: 24).

196. Krş. "Bunun üzerine Rab, 'Seni kim öldürürse, ondan yedi kez öç alınacak' dedi. Kimse bulup öldürmesin diye Kayin'in üzerine bir nişan koydu." (Tekvin 4: 15)

197. Günümüz Tevrat'ında bu olay şöyle anlatılır: "Lamek iki kadınla evlendi. Birinin adı Ada, öbürünün ise Silla'ydı. Ada Yaval'ı doğurdu. Yaval sürü sahibi göçebelerin atasıydı..." (Tekvin 4:17-18).

198. Krş. "Yeryüzünde insanlar çoğalmaya başladı, kızlar doğdu. İlâhî varlıklar insan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler." (Tekvin 6:1-3)

199. Krş. Tekvin 6:3-4.

200. Krş. "Ruhum insanda sonsuza dek kalmayacak, çünkü o ölümlüdür" dedi, "İnsanın ömrü yüz yirmi yıl olacak." (Tekvin 6:3).

201. Bkz. Tekvin 11:11.

202. Tevrat'ın Tekvin Bölümünün Beşinci kısmında, daha pek çok kimsenin ömürleri verilmektedir. Bunların kâhir ekseriyetinin yaşları 120 yıldan fazladır. (mütercim)

203. Bkz. "Yeryüzünde tufan koptuğunda Nûh 600 yaşındaydı." (Tekvin 7:6)

204. Bkz. Tekvin 9/24-28.

205. Şu andaki Tevrat'ta, Sind ve Hind'in isimleri Şeba ve Dedan olarak verilmektedir. Yukarda verilen bazı isimlerin yanında parantez içinde şu anda Tevrat'ta olanlardan bazıları da verilmiştir.

206. Krş. Tekvin 10: 6-10.

207. Krş. Tekvin 15:13-16.

208. Bu isim Naftali olmalı bkz. Tekvîn 29:31-30/24; 35:23-26.

209. Bkz. Tekvin 15: 13-16.

210. Bkz. Çıkış 1: 6-11.

211. Krş. Tekvin 15:18-21.

212. Krş. Tekvin 15:7-9.

213. Krş. Tekvin 18:1-8.

214. Krş. Tekvin 18: 9-16.

215. Bu olay günümüz Tevrat'ında şöyle anlatılmaktadır: "İki melek akşamleyin Sodom'a vardılar. Lût, kentin kapısında oturuyordu. Onları görür görmez karşılamak için ayağa kalktı. Yere kapanarak, "Efendilerim" dedi, "Kulunuzun evine buyurun. Ayaklarınızı yıkayın, geceyi bizde geçirin. Sonra erkenden kalkıp yolunuza devam edersiniz." (Tekvin 19: 1-2).

216. Krş. Tekvin 19: 18-22.

217. bkz. Tekvin 19: 12-13.

218. Krş. Tekvin 19: 16-17.

219. Krş. Tekvin 19: 15-29.

220. Krş. Tekvin 19:30-38.

221. Krş. Tesniye 2:16-20.

222. Krş. Tesniye 2:16-20.

223. Bkz. Tekvin 13: 1-10.

224. Bkz. Tekvin 12:14-20.

225. İbn Hazm, bu şahsın ismi konusunda iki farklı bilgi verir. Birincisi burada bu şahsı "İbnü'n-Nağrâlî diye bilinen kâtip İsmâil b. Yûsuf" şeklinde ifade eder. İkincisinde ise, "Eşmaol b. Yûsuf el-Lâvî, meşhur Kâtip İbn Nefrâli" olarak zikreder. (Bkz. İbn Hazm, *el-Fasl*, Reîsülküttâb 555, vr. 92-a; I, 244).

226. Bkz. Tekvin 25:1-6.

227. Rebez ya da Rebeze hakkında geniş bilgi için bkz. *Mu'cemu'l-buldan*, III, 24-26.

228. Bu isim, Mısır 1317 baskısında "Rafe'a" şeklinde verilmiş, ancak iki fasıl sonra aynı ismin "Rafeka" şeklinde verildiği görülmektedir. Muhtemelen burada bir baskı hatası vardır. Nitekim yazma nüshada "Rebeka binti Betuel b. Târeh" şeklinde verilmiştir (bkz. Reîsülküttâb 555, vr. 82-a).

229. Bkz. Tekvin 25:19-26.

230. Tekvin 27: 1-40.

231. el-Bakara, 2/9.

232. Yazma nüshada (Reîsülküttâb 555 vr. 83-a) ve Beyrut 1996 neşrinde (I, 228) bu fırkanın adı Gurâbiyye şeklinde verilmiştir. Gurâbiyye, aşırı bir Şiî fırka olup Hz. Peygamber'in, iki karganın (gurâb) birbirine benzemesi kadar Hz. Ali'ye benzediği için Cebrâil'in vahyi yanlışlıkla Ali yerine Muhammed'e indirdiğini iddia etmiştir (bkz. Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak,* Beyrut 2008, s.225-226).

233. Bu ifade Reîsülküttâb 555, vr.84-a'dan alınmıştır.

234. Mısır 1317 baskısında bu kelime "الجد" şeklinde yazılmıştır. Ancak hem yazma nüshada (Reîsülküttâb 555, vr.84-a) hem de Beyrut 1996 neşrinde (I, 229) "القد/ Kelepçe" şeklinde verilmiştir. Biz de mânayı dikkate alarak bunu tercih ettik.

235. Tekvin, 33: 5.

236. Benzer bir ifade için bk. Tekvin, 33: 9-11.

237. Bkz. Tekvin 29: 19-20.

238. Bkz. Tekvin 29: 21-29.

239. Bkz. Tekvin 9: 3.

240. Bkz. Tekvin 32: 22-32.

241. Mâide, 5/63.

242. Âl-i İmrân, 3/181.

243. Bkz. Tekvin 32: 30.

244. Rükâne b. Abdiyezîd b. Hâşim el-Kureşî el-Muttalibî (ö. 42/662), sahâbedendir. Kureyş'in en güçlü pehlivanı olan ve İslâmiyet'in ilk yıllarında Hz. Peygamber'le tuttuğu güreşlerle tanınan Rükâne'nin bu güreşlerde yenildiği takdirde İslâmiyet'i kabul edeceğine, fakat her seferinde yenildiği halde müslüman olmayı kabul etmediğine dair rivayetlere kaynaklarda yer verilmiştir. Mekke'nin fethinde müslüman olmuştur. (Geniş bilgi için bkz. Yavuz Ünal, "Rükâne b. Abdiyezîd", *DİA*, 35, 284-285)

245. Benzer ifadeler için bk. Çıkış 3: 15-16.

246. Krş. Tekvin 49: 3-4.

247. Bkz. Tekvin 34:1-31.

248. Bkz. Tekvin 34: 1-31.

249. Bkz. Tekvin 35: 23-26.

250. Bkz. Tekvin 35: 16.

251. Bkz. Tekvin 37: 3.

252. Bkz. Tekvin 31: 41.

253. Bu olay günümüz Tevrat'ında şöyle anlatılır: "Ruben hasat mevsimi tarlaya gitti. Orada adamotu bulup annesi Lea'ya getirdi. Rahel Lea'ya, "Lütfen oğlunun getirdiği adamotundan bana da ver." dedi. Lea, "Kocamı aldığın yetmez mi? Bir de oğlumun adamotunu mu istiyorsun?" diye karşılık verdi. Rahel, "Öyle olsun" dedi, "Oğlunun adamotuna karşılık kocam bu gece seninle yatsın." (Tekvin 30: 14-16).

254. Bkz. Tekvin 30.

255. Bkz. Tekvin 38:1-30.

256. Bu ifade Reîsülküttâb 555, vr.88-b'de geçmektedir.

257. Bkz. Tekvin 17:19.

258. Bkz. Tekvin 29: 21-35.

259. Daha önce bu isim "Râûbîn" şeklinde verilmiş iken burada-günümüz Kitab-ı Mukaddes kullanımına uygun olarak- Ruben şeklinde yazılmıştır.

260. Bkz. Tekvin 49: 3-5.

261. Bkz. Tekvin 38: 12-26.

262. Bkz. Yeşu 6: 25.

263. Bkz. Çıkış 6: 14-24.

264. Bkz. Tekvin 37: 25-27.

265. Bkz. Tekvin 46. Bölüm.

266. Mısır 1317 baskısında "on altı yaşına varınca" denilmektedir. Ancak cümlenin devamında bunun "on yedi" olması gerektiği anlaşılmaktadır. Nitekim yazma nüshada da "on yedi yaş" şeklinde kaydedilmiştir. (bkz. Reîsülküttâb 555, vr. 89-b)

267. Bkz. Tekvin 37: 1.

268. Elimizdeki Tevrat'ta "Yûsuf Firavun'un hizmetine girdiğinde otuz yaşındaydı." (Tekvin 41: 46) denilmektedir.

269. Bu kısım Mısır 1317 baskısında bulunmamaktadır. Metnin daha iyi anlaşılması için Reîsülküttâb nüshasından alınmıştır. (Bkz. Reîsülküttâb 555, vr. 90-b).

270. Bugün elimizde bulunan Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Bunlar Lea'nın Ya'kûb'a doğurduğu oğullardır. Lea onları ve kızı Dina'yı Paddan-Aram'da doğurmuştu. Ya'kûb'un bu oğullarıyla kızları toplam otuz üç kişiydi." (Tekvin 46: 15).

271. Tekvin 46: 26.

272. Bkz. Tekvin 46: 21.

273. Bkz. Tekvin 48: 1-3.

274. Bkz. “Manasse boyları bunlardı, sayıları 52.700 kişiydi.” Çölde Sayım 26:34

275. Bu kralların isimleri yazma nüshada şöyledir: Zahriya b. Bârîam b. Nuvâş b. Yahveyahaz b. Yelhû. (vr. 91-b).

276. Bu kelime yazma nüshada “en-nebiyyetü” şeklinde harekelenmiştir. (Bkz. Reîsülküttâb 555, vr.91-b).

277. Bkz. Çölde Sayım, 1: 32.

278. Benzer ifadeler için bk. Tekvin 49: 3.

279. Krş. Tekvin49 : 8-12.

280. Buhtunnasr (Nebukadrezzar/Nebukadnezzar) milâttan önce 605-562 yılları arasında hüküm süren, Yahuda Devleti’ni ortadan kaldırarak Kudüs’ü ve Süleymân Mâbedi’ni yakıp yıkan Bâbil kralıdır. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Harman, Ö. Faruk, “Buhtunnasr”, *DİA*, 6, 380-381).

281. Bu isim yazma nüshada “İbn Tiğrâlî diye bilinen Şemuel b. Yûsuf el-Lâvânî” şeklinde verilmiştir (bkz. Reîsülküttâb 555, vr. 92-a).

282. Bu isim Mısır 1317’de Ahrib bi-İbni Buram” şeklinde verilmiştir. Yazma ve Beyrut 1996 baskısında ise yukardaki şekilde verilmiştir (bkz. Reîsülküttâb 555, vr. 92-a).

283. Bkz. “Onları Ya‘kûb’ta bölecek ve İsrâil’de dağıtacağım.” (Tekvin 49: 5-8).

284. Krş. Çıkış 4: 23.

285. Bkz. Çıkış 7: 14-22.

286. Bkz. Çıkış 8: 1-8.

287. Benzer ifadeler için bkz. Çıkış 8: 16-19.

288. Tâhâ, 20/71.

289. Tâhâ, 20/69.

290. A‘râf, 7/113-122.

291. Tâhâ, 20/66.

292. A‘râf, 7/107.

293. Bkz. Çıkış 7:19-24.

294. Karşılaştırmak için bkz. Çıkış 9: 1-7.

295. Benzer ifadeler için bkz. Çıkış 9: 8-12.

296. Bkz. Çıkış 9: 13-26.

297. Bkz. Çıkış 12: 40-42.

298. Mısır 1317 baskısında “Levioğullarından Fahes” şeklinde verilmiş olmakla birlikte hem yazma nüshada (vr.95-b) hem de Beyrut 1996 neşrinde (I, 252) “Fâhâs b. Levi” şeklinde yazılmıştır. Biz de bunu tercih ettik.

299. Bkz. Tekvin 6:18.

300. Bkz. Tekvin 6: 20-21.

301. Bkz. Çıkış 15: 1 vd.

302. Şu anda elde mevcut Tevrat’ta şöyle denilmektedir: “Çünkü Tanrınız Rab yakıp yok eden bir ateştir; kıskanç bir Tanrı’dır.” (Tesniye, 4: 24).

303. Bkz. Nûr, 24/35.

304. Bkz. Müslim, “İman”, 291.

305. Bkz. Nûr, 24/35.

306. Nûr, 24/35.
307. Nûr, 24/35.
308. Çıkış 16: 31.
309. Benzer ifadeler için bkz. Tevrat, Tesniye 11: 7-10.
310. Bkz. Çıkış 24: 9 vd.
311. Fecr, 89/22.
312. el-Bakara 2/210.
313. Fetih, 48/10.
314. Rahmân, 55/27.
315. Tevrat Tesniye 4:12.
316. Bkz. Tevrat Çıkış 32:1-6.
317. Krş. Çıkış 32:21-26.
318. A'râf, 7/148.
319. Tâhâ, 20/87-94.
320. A'râf, 7/150.

321. Sâmirî, Hz. Mûsâ Tûr'a çıktığında İsrâiloğullarını altından yaptığı buzağıya tapmaya sevkeden kişidir. Kimliğiyle alâkalı farklı görüşler olmakla birlikte onun Hz. Mûsâ'nın komşusu bir Kıptî olduğu, Mûsâ'ya iman ettiği ve kendisiyle birlikte Mısır'dan çıktığı bildirilmiştir. Âlimlerin çoğu onun Sâmira kabilesinden ve İsrâiloğullarının ileri gelenlerinden olduğu görüşündedir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Sâlihoğlu, "Sâmirî", *DİA*, 36, 78-79).

322. Bkz. Çıkış, 32: 9-14.

323. Bedâ, Allah'ın ilim, irade ve tekvîn sıfatlarında değişmeler meydana gelebileceğini ifade eden bir terimdir. Bu terim ile "Allah'ın belli bir şekilde vuku bulacağını haber verdiği bir olayın daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi" kastedilmiştir.

324. Çıkış 32: 13.
325. Krş. Çıkış 33: 1-6.
326. Krş. Çıkış 33: 14.

327. Bu cümlenin metninde Mısır 1317 baskısında kapalılık vardır, bundan dolayı Beyrut 1996 neşrinin tercihini esas aldık. (Mütercim).

328. Krş. Çıkış 33: 21-23.
329. Krş. Leviler 20: 20-21.
330. Bkz. Çıkış 38: 26; Tesniye 1: 46.
331. Bkz. Sayılar 26:51.
332. Krş. Tesniye (Yasanın Tekrarı) 2:2-5.
333. Bkz. Sayılar 34: 15.
334. Şuarâ, 26/54.
335. Bkz. Yeşu 17: 1 vd.
336. Bkz. Çıkış 6: 14.

337. Krş."Rubenoğullarının önderi Şedeur oğlu Elisur olacak. Bölüğünün sayısı 46.500 kişiydi." (Sayılar, 2:10) Burada "500" kişilik bir farklılık vardır.

338. Krş. Tekvin 46: 10-12. Ayrıca bkz. Çıkış, 6: 15.
339. Bkz. Sayılar 1: 6.

340. Elimizdeki Tevratta bu sayı 59.300 olarak verilir. Bkz. "Simon oymağından sayılanlar 59.300 kişiydi." (Sayılar, 1:23).

341. Krş. Çıkış 6: 14-26.
342. Krş. Çıkış 6: 14-26.
343. Krş. Sayılar 3: 14-15.
344. Şu anda mevcut Tevrat'a göre bu rakam 7.500 şeklindedir. (bkz. Sayılar 3: 23).
345. Krş. Sayılar 3: 17-24.
346. Krş. Sayılar 3: 33.
347. Bkz. Sayılar 3: 39.
348. Bkz. Sayılar 3: 42.
349. Krş. Sayılar 3: 44-51.
350. Bkz. Yeşu 21: 41.
351. Bkz. Sayılar 1: 25. Elde mevcut Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Gad oymağından sayılanlar 45.650 kişiydi." Dolayısıyla burada 150 kişilik bir fazlalık söz konusudur.
352. Bkz. Sayılar 1: 26.
353. Bkz. Sayılar 1: 28.
354. Bkz. Sayılar 1: 30.
355. Bkz. Sayılar 1: 33.
356. Bkz. Sayılar 1: 35.
357. Bkz. Sayılar 1: 37.
358. Bkz. Sayılar 1: 39.
359. Bkz. Sayılar 1: 41.
360. Bkz. Sayılar 1: 43.
361. Bkz. Tekvin 46: 23.
362. Bkz. Tekvin 15: 16.
363. Bkz. Sayılar 1: 27.
364. Bkz. Tekvin 15: 16.
365. Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12), Hz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden biridir. Basra'da vefat eden sahâbîlerin sonuncusu kabul edilen, 100 yıldan fazla yaşaması sebebiyle muammerûndan sayılan Enes 93 (711-12) yılında 103 yaşında vefat etmiştir (Hakkında detaylı bilgi için bkz. İbrahim Canan, "Enes b. Mâlik", *DİA*, 11, 234-235).
366. Bu şahıs, İbn Muhammed b. Abdurrahman b. Muâviye b. Huzeyc'tir. İskenderiye'de valilik yapmış olup h. 200 yılında öldürülmüştür.
367. Bkz. Çıkış 12: 37.
368. Bu rakam günümüz Tevrat'ında farklıdır. "Bir aylık ve daha yukarı yaştaki bütün erkeklerin sayısı 7 500'dü." (Bkz. Sayılar, 3: 22).
369. Bkz. Sayılar 3: 28.
370. Bkz. Sayılar 3: 34.
371. Bkz. Sayılar 3: 39.
372. Bkz. Sayılar 3: 42-43.
373. Bkz. Sayılar 8: 15-18.
374. Bkz. Sayılar 11: 18-22.
375. Bkz. Sayılar 11: 31-34.
376. Bkz. Sayılar 11: 18-20.
377. Bkz. Çıkış 12: 1-10.

Türkiye Yazma

378. Meryem, 19/7.

379. Meryem, 19/8-10.

380. Meryem, 19/19-21.

381. "Habeşî" kelimesi hem yazma nüshada (vr. 111-a) hem de Mısır baskısı ve Beyrut 1996 neşrinde bu şekilde kaydedilmiştir. Bununla birlikte elimizdeki Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Mûsâ Kûşlu bir kadınla evlenmişti. Bundan dolayı Miryam'la Hârûn onu yerdiler." (Bkz. Sayılar 12: 1).

382. Bkz. Sayılar 13: 1-25.

383. Bkz. Sayılar 12, 13.

384. Bkz. Tesniye 34: 1-5.

385. Krş. Tesniye 13: 1-3. Günümüz Tevrat'ında bu sözler şöyledir: "Aranızdan bir peygamber ya da düş gören biri çıkarsa, bir belirtiyi ya da şaşılası bir olayı önceden bildirirse, 'Bilmediğiniz başka ilâhlara yönelip tapınalım' derse, söz ettiği belirti, şaşılası olay gerçekleşse bile, o peygamberi ya da düş göreni dinlememelisiniz." (Tesniye, 13: 1-3) Bu ifadeler bile Tevrat'ın metninde kısa bir zaman içinde bazı tahriflerin olduğunu göstermektedir (Mütercim).

386. Bel'am b. Bâûrâ, Tevrat ve İslâmî kaynaklarda, önceleri iyi bir mümin iken daha sonra Hz. Mûsâ ve kavmi aleyhine hile tertiplediği için cezalandırıldığı rivayet edilen kişidir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ömer Faruk Harman, "Bel'am b. Bâûrâ", *DİA*, 5, 389-390).

387. Krş. Tesniye 34: 1-9.

388. Bkz. Hakimler 3: 7-11.

389. Bkz. Hakimler 3: 14.

390. Bkz. Hakimler 3: 15-30.

391. Bkz. Hakimler 4: 4.

392. Bu şahsın adı Tevrat'ta Lappidot diye zikredilmektedir, bk. Hâkimler 4: 1-3.

393. Bkz. Hakimler 6: 11.

394. Tevratta bu durum şöyle ifade edilir: "Avimelek'in ölümünden sonra İsrâil'i kurtarmak için İssakar oymağından Dodo oğlu Pua oğlu Tola adında bir adam ortaya çıktı." (Hâkimler 10: 1).

395. Bkz. Hakimler 10: 1-2.

396. Bkz. Hakimler 11: 1-2.

397. Bkz. Hakimler 12: 8-10.

398. Bkz. Hakimler 12: 11-12.

399. Bkz. Hakimler 12: 14-15.

400. Krş. Hâkimler 13: 1-2.

401. Bkz. Hakimler 13: 2 vd.

402. Krş. I.Samuel 8: 1-3.

403. Krş. Tevrat I. Krallar 22: 42. (1kr.22:42)

404. Burada anlatılan hadisenin fâilinin bir şahıs olduğundan hareketle söz konusu kişinin İlyâs olduğu ve onun hayat hikâyesinin de bunu desteklediği görülmektedir. (Bkz. Harman, Ö.F.,"İlyâs", *DİA,* 22/160162).

405. Yeşu 1:12 vd.

406. Krş. Tesniye 10: 1-10. Ayrıca bkz. Çıkış 34: 1-4.

407. Krş. Tesniye 31: 24-26.

408. Krş. Tesniye 17: 18-19.

409. Krş. Tesniye 32: 1-18.

410. Krş. Tesniye 32: 19-32.

411. Krş. Tesniye 32: 30-43.

412. Krş. Yeşu 7: 21.

413. Krş. Yeşu 5: 5. Şöyle denilmiştir: “Mısır’dan çıkan erkeklerin hepsi sünnetliydi. Ama Mısır’dan çıktıktan sonra yolda, çölde doğan erkeklerin hiçbiri sünnet olmamıştı.” (Yeşu 5: 5).

414. Krş. Mezmûrlar 2: 7.

415. Günümüz Zebûr’unda şöyle denilmektedir: “Siz ilâhlarsınız, diyorum, ‘Yüceler Yücesi’nin oğullarısınız hepiniz!’ (Mezmûrlar 82: 6. Ayrıca bkz.Yuhanna 10:34)

416. Krş. Mezmûrlar 45: 6-7.

417. Krş. Mezmûrlar 45: 10-11.

418. Rab efendime: “Ben düşmanlarını ayaklarının altına serinceye dek, sağımda otur” diyor. (Mezmûrlar 110:1 Ayrıca bkz. Matta 22: 44; Markos 12: 36).

419. Krş. Mezmûrlar 87: 5.

420. Krş. Mezmûrlar 78: 65. (O zaman Rab uykudan uyanır gibi, Şarabın rehavetinden ayılan bir yiğit gibi oldu.)

421. Krş. Mezmûrlar 82: 1.

422. Krş. Mezmûrlar 89: 6 (Kim benzer Rabb’e ilâhi varlıklar arasında?).

423. Krş. Mezmûrlar 89: 26-27.

424. Krş. Mezmûrlar 89: 29.

425. Benzer bir ifade için bkz. “Saba ve Seva kralları armağanlar sunsun! Bütün krallar önünde yere kapansın, Bütün uluslar ona kulluk etsin!” (Mezmûrlar, 72: 10-11).

426. Krş. Özdeyişler 8: 22 vd.

427. Bu cümle Mısır 1317 baskısında şöyle ifade edilmiştir: “Bu ahmaklıklar mutedil bir kimseye izâfe edilebilir mi? Nasıl olur da İsrâloğullarına izafe edilebilir?” Burada bir yazım hatası olduğu anlaşılmaktadır. (Mütercim).

428. Krş. Hezekiel 25: 14-15.

429. Bu cümle Reîsülküttâb 555 yazma nüshasında şöyle kaydedilmiştir. “İsrâiloğullarının kabul ettikleri kanunlar (şeriat), onların ikinci devletleri zamanındaki din adamlarının yaptığı işlerindendir..” (vr. 127-b) Bu cümlenin daha isabetli olduğu anlaşılmaktadır. (Mütercim).

430. Âl-i İmrân, 3/48-49.

431. İlgili rivayet şöyledir: Abdullah ibn Ömer’den (r.a) şöyle rivayet edilmiştir: Bir takim Yahudiler (Medine’de) Rasulullah’a geldiler ve O’na içlerinden bir erkekle bir kadının zinâ ettiğini söylediler (ve “Ne hükmedersin?” dediler). Rasulullah (a.s) onlara: “Sizler recm hükmü hakkında Tevrat’ta ne buluyorsunuz?” diye sordu. Onlar: “Biz zinâ edenleri teşhir ederiz, bunlar değnekle de döğülürler”, dediler. Abdullah b. Selâm bunlara: “Yalan söylediniz! Tevrat’ta, recm (âyeti) vardır.” dedi. Bunun üzerine Tevrat’ı getirdiler ve kitabı açtılar. Yahudilerden birisi (Abdullah b. Surya) elini recm âyeti üzerine koydu da ondan önceki ve sonraki âyetleri okumaya başladi. Abdullah b. Selâm, ona: “Elini kaldır!” dedi. O da elini kaldırınca recm âyeti görülüverdi. Yahûdîler: “Yâ Muhammed! Abdullah b. Selâm doğru söylemiştir, Tevrat’ta recm âyeti vardır.”

dediler. Akabinde sübut üzerine Rasulullah bunların recm olunmalarına hüküm vermiştir.. (Bkz. Buhârî, "Hudud" 37, 24, Menâkıb 26; Müslim, "Hudud", 26).

432. el-Mâide, 5/68.
433. Âl-i İmrân, 3/93.
434. el-Mâide, 3/44.
435. el-Mâide, 5/47.
436. el-Mâide, 5/66.
437. en-Nisâ, 4/47.
438. el-Maide, 5/43.
439. el-A'lâ, 87/19.
440. eş-Şuarâ, 26/196.
441. el-Enbiyâ, 21/23.
442. er-Ra'd, 13/41.
443. el-Enbiyâ, 21/23.
444. el-Mâide, 5/68.
445. Âl-i İmrân, 3/93.
446. el-Mâide, 3/44.
447. el-Mâide, 5/48.
448. el-Mâide, 5/49.
449. el-Mâide, 5/47.
450. el-Mâide, 5/66.
451. en-Nisâ, 4/47.
452. Âl-i İmrân, 3/71.
453. el-Bakara, 2/146.
454. Âl-i İmrân, 3/78.
455. el-Mâide, 5/13.
456. el-Fetih, 48/29.
457. Bkz. Ankebût, 29/46.
458. Buhârî, "Tevhîd", 42.
459. el-Hucûrât, 49/17.
460. Krş. Sayılar, 25: 6-14.
461. Abdullah b. Sebe, İslâm dünyasında ilk fitnenin ve Şiîliğin ortaya çıkışında önemli rol oynadığı ileri sürülen bir kimsedir. Kaynaklarda İbnü's-Sevdâ, İbn Sebâ, İbn Vehb b. Sebâ, İbnü's-Sevdâ es-Sebeî, İbn Sebe el-Himyerî, İbn Sebe Vehb er-Râsibî el-Hemedânî adlarıyla da anılan bu şahsın ismine nispetle, Sebeiyye, Sebâiyye veya Sâibe adlı Şiî mezhebinin aşırı bir kolunun da kurucusu sayılır. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Fığlalı, E.R., "Abdullah b. Sebe", *DİA*, I, 133-134).
462. el-Mâide, 5/64.
463. Âl-i İmrân, 3/181.
464. İskenderiye'de papaz olan Arius'un (ö. 336) görüşleri çevresinde şekillenen mezhebe Arianizm denilmiştir. Arius, Kitâb-ı Mukaddes'i literal olarak yorumlayan Antakya ekolünün takipçisidir. Genellikle Arianizm teslîsi kabul etmeyen (subordinationist) ekol olarak bilinir. (Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın "Hıristiyanlık", *DİA*, 17/355 vd.)

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

465. Melkâiyye isimlendirmesi İslâmî kaynaklarda Melekiyye, Melkîyye, Melkâniyye olarak da geçer. Kadıköy Konsili'nde (451) Hz. Îsâ'da iki tabiatın bulunduğu, bu tabiatların kendi aralarında birleşme, bölünme, ayrılma olmadığı ve değişikliğe uğramadığı kabul edilmişti. Konsilin bu kararlarını benimseyen Melkâîler böylece hem Hz. Îsâ'nın insanî tabiatını öne çıkaran ve ulûhiyetin daha sonra Îsâ'nın bedenine hulûl ettiğini ileri süren Nestûrîler'den, hem de ilâhî tabiatı öne çıkarıp onun insanî yönünü ihmal eden monofizitlerden ayrılmış oluyorlardı. Melkâiyye ismi önce V. yüzyılda Mısır'da, ardından Arap ve Ya'kūbî yazarların tesiriyle Yakındoğu'da kullanılmış; başlangıçta Kadıköy Konsili taraftarı olan bütün hıristiyanları kapsarken daha sonra sadece İskenderiye, Kudüs ve Antakya patrikliklerinde Bizans âyin usulüne tâbi olan Ortodoks hıristiyanları ifade etmeye başlamıştır. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Sinanoğlu," Melkaiyye", *DİA*, 29/84-85).

466. İstanbul Patriği Nestûr'un (ö.451) öncülüğünde oluşan bir hıristiyan mezhebidir. Doğu Süryânî veya Asurî kilisesi olarak da bilinen Nestûrîlik (Nestorianizm) akımına adını veren Nestûr, 382 yılında Roma İmparatorluğu'nun Kommagene eyaletinin Germanikeia (Maraş) şehrinde doğmuş, öğrenimini Antakya İlâhiyat Okulu'nda tamamladıktan sonra papaz ve vâiz olarak çalışmıştır. İyi bir hatip olan Nestûr, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde "sapkınlar"a karşı verdiği ateşli mücadeleyle tanınmış, 428'de İmparator II. Theodosius tarafından İstanbul patrikliğine tayin edilmiştir (Detaylı bilgi için bkz. Kadir Albayrak, "Nestûrilik", *DİA*, 33/15-17).

467. Bunlar Süryanilik olarak da bilinirler. (Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Çelik, "Süryaniler", *DİA*, 38/175-178).

468. Kurucusu Aziz Mârûn'a nisbet edilen ve V. yüzyıldan itibaren ağırlıklı olarak Lübnan'da yaşayan bir hıristiyan cemaatidir.

469. Matta İncili: Kanonik İnciller arasında ilk sırada yer alan bu İncil, Filistinli yahudi Matta-Levi'ye nisbet edilir. Matta, Îsâ'nın davetine uymuş ve on iki havâriden biri olarak seçilmiştir (Matta, 9/9; 10/3). Bugün elimizde olan Matta İncil'i Grekçedir. İnciller'in bilimsel tenkidî çalışmalarına göre Matta, Grekçe Matta İncili'nin yazarı değildir; Îsâ'nın sözlerini Hz. Îsâ'nın konuşma dili olan Ârâmî dilinde yazmıştır. Havâri Matta'ya ait olan bu metin daha sonra Yunanca'ya çevrilmiş, buna yapılan ilâvelerle bugünkü Matta İncili ortaya çıkmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Ömer faruk Harman, "İncil", *DİA,* 22, 270-271).

470. Markos İncili: Bu İncil'in yazarı Kudüslü Markos'tur. Diğer bir adı Yuhanna olan Markos hıristiyan geleneğine göre Petrus'un şâkirdi ve tercümanı, Barnabas'nın yeğenidir, Hz. Îsâ ile beraber olmamıştır. Markos İncili, orijinal dili Grekçe olan kanonik İnciller içerisinde hem en kısa olanı hem de bir yoruma göre ilk yazılanıdır. Îsâ'nın vaftiziyle başlayan bu İncil, plan ve muhteva bakımından Matta İncili'ne çok yakın olmakla birlikte olayları daha kısa ve sözleri özetleyerek verir. Kaynağı, Hz. Îsâ'ya dair hikâye ve vecîzelerle Petrus'un vaazlarıdır. Markos İncili kısalığı yanında aynı zamanda İnciller arasında ifade bakımından en zayıfıdır. Metin tenkidi çalışmalarına göre Markos İncili, gerçekte Markos tarafından nakledilmekle birlikte temelde Petrus İncili'dir. Markos İncili, Matta ve Luka ile karşılaştırıldığında kendisine kaynaklık eden bir ilk İncil'i düşündürmekte olup araştırmacılar buna Urmarkus veya Proto-Markus adını vermektedir. (Geniş bilgi için bkz. Ömer faruk Harman, "İncil", *DİA,* 22, 270-271).

471. Luka İncili: Hıristiyanlar, bu İncil'in Pavlus'un hekim Luka diye adlandırdığı kişi tarafından yazıldığını kabul etmektedir. Antakyalı veya Suriyeli olan Luka genç yaşta Pavlus'u tanımış, bir daha da ondan ayrılmamıştır. İncil'ini yazarken hem şifahî hem yazılı kaynakları kullandığını belirtmektedir; yazılı kaynakları arasında Markos İncili, Matta İncili'nin Ârâmîce ilk şekli ve muhtelif İncil denemeleri bulunmaktadır. Luka'nın diğer bir fikir kaynağı da Pavlus'tur. İncil'ini yahudi asıllı olmayan hıristiyanlara yazdığı için "müşrikler"i cezbedecek hikâyeleri en göze çarpacak şekilde kaydeder (Geniş bilgi için bkz. Ömer faruk Harman, "İncil", *DİA,* 22, 270-271).

472. Bu isim yazma nüshada (Reisülküttab 555, vr. 137b) ve Beyrut 1996 neşrinde (II, 14) "Sebezay" şeklinde harekelenmiştir.

473. Beyrut 1996 neşrinde bu beldenin adı "Estiya" şeklinde düzeltilmiştir. Burası da Ğûr bölgesinde Herat ile Gazne arasındaki bir beldedir (Bkz. *Mu'cemü'l-buldan*, I, 176).

474. Yuhanna İncili: Hıristiyan kilisesi, II. yüzyıldan itibaren bu İncil'in yazarını Yuhanna diye adlandırmakta, kendisini on iki havâriden biri kabul etmektedir. Yuhanna önce Yahyâ'nın, ardından Îsâ'nın şâkirdi ve en gözde havârilerinden biri olmuştur. Hz. Îsâ'nın şeklinin değişmesi hadisesine (transfiguration) ve tutuklanmasına şahit olmuş, yargılanması ve haça gerilmesi olayları sırasında diğer havâriler gibi kaçmamıştır. 49 yılında Kudüs'te toplanan Havâriler Konsili'nde hazır bulunmuş, muhtemelen 70 yılında Kudüs'ün Romalı işgalciler tarafından tahribi sırasında Filistin'den ayrılarak Efes'e gitmiş, İncil'ini bu dönemde yazmıştır. Ona nisbet edilen İncil "sinoptik" adı verilen diğer İncillerden farklıdır. Bu İncil'de Hz. Îsâ, Nâsıralı bir peygamberden ziyade insan şekline girmiş bir ilâh olarak takdim edilmektedir. Yuhanna İncili konuların, hikâyelerin seçimi ve sıralaması, coğrafî ve kronolojik bilgiler, hatta dinî bakış açısı hususunda da diğerlerinden farklıdır. Sinoptik İnciller'deki canlı meseller yerine burada daha çok soyut kavramlardan bahsedilir. Bu İncil'in Yuhanna'ya nispet edilmesi tartışmalıdır; Yuhanna'nın bir şâkirdi tarafından yazıldığı, yazarının bir başka Yuhanna olduğu şeklinde görüşler ileri sürülmüştür Geniş bilgi için bkz. Ömer faruk Harman, "İncil", *DİA,* 22, 270-272).

475. Bu kitap Kitab-ı Mukaddes'te "Yuhanna'nın Vahyi" veya "Tanrı'dan Yuhanna'ya Gelen Esinleme" adıyla son kitap olarak mevcuttur.

476. Bu mektuplar şunlardır: (ı) Yahyâ'nın Mektubu; (ıı) Petrus'un Birinci Mektubu; (ııı) Petrus'un İkinci Mektubu; (ıv) Yuhanna'nın Birinci Mektubu; (v) Yuhanna'nın İkinci Mektubu; (vı) Yuhanna'nın Üçüncü Mektubu; (vıı) Yahuda'nın Mektubu.

477. İbn Hazm, "Hıristiyanlığa Dair Kelâm" başlığı altında (Bkz. Reisülküttab 555, vr. 18a; Beyrut 1996 neşri I, 109) bu konuya yer vermişti.

478. III. yüzyılda eski İran'da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan Maniheizm'in kurucusu olan Mani, 216 yılında Güney Mezopotamya'da doğdu. Ailesinin heterodoks hıristiyan mezhebi Elkesai'ya bağlı olması, içinde yetiştiği ortam ve Maniheizm'deki hıristiyan unsurlarının kaynağı hakkında bir fikir vermektedir. Kaynaklarda küçük yaşta iken meleği görüp ondan aldığı öğretiler doğrultusunda yeni dini yaymaya başladığı belirtilir. Sâsânî Kralı I. Şâpûr zamanında Mani'nin hareketine müsamaha gösterilmiş ve bu sayede Mani, başta İran olmak üzere çeşitli bölgelerde dinini yayma fırsatı bulmuştur. Kral I. Behram'ın son günlerine kadar süren bu

olumlu hava, imparatorluğun Mecûsî başrahibi Kartir'in öncülüğünde Maniheistler'e karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatılması neticesinde sona ermiştir. Yakalanıp zindana atılan Mani 276'da öldürülmüştür. (Bkz. Şinası Gündüz, "Maniheizm" *DİA*, 27/575-577).

479. Râfizî (çoğ. Revâfız), başlangıçta Zeyd b. Ali'den (ö. 122/740) ayrılan ilk İmâmîler'e, daha sonra bütün Şiî fırkaları ile Şiî unsurları taşıyan bazı bâtınî gruplarına verilen bir isimdir.

480. Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778 [?]), zâhid, sûfî ve muhaddis bir âlim olarak bilinir. Ancak o asıl şöhretini, züht hayatına yönelmesi sonrasında hakkında pek çok menkibenin anlatılmasına borçludur.

481. Ebû Müslim Abdullāh b. Süveb el-Havlânî ed-Dârânî (ö. 62/681-82), züht ve sufiliğiyle meşhur olmuş tabiînden bir kimsedir. (Hakkında detaylı bilgi için Bkz. M.Yaşar Kandemir, "Ebû Müslim el-Havlânî", *DİA*, 10, 196-197).

482. Şeybân Ebû Muhammed er-Râî (ö. 430 h.), züht ve sufiliğiyle meşhur olmuştur. (Bkz. İsfehânî, *Hilyetü'l-evliya,* 8, 317).

483. Mani'nin öldürülmesi konusunda *DİA* maddesinde şöyle denilir: "Şâpûr'un ölümünden (272) sonra oğlu I.Hürmüz bir yıl, ardından diğer oğlu I.Behram üç yıl kadar hükümdarlık yaptı. I.Behram, Mani'yi derisini yüzdürmek suretiyle öldürttü ve taraftarlarına eziyet etti." (Esko Naskali, "Sasaniler", *DİA*, 36/174-176) Buna göre Mani'yi öldüren hükümdar I.Behram'dır. O, 273-276 yılları arasında krallık yapmıştır.

484. Krş. "Adem 130 yaşındayken kendi suretinde, kendisine benzer bir oğlu oldu. Ona Şit adını verdi." (Tekvin 5: 3).

485. Krş. "Şit 105 yaşındayken oğlu Enoş doğdu." (Tekvin 5: 6).

486. Krş. "Enoş 90 yaşındayken oğlu Kenan doğdu." (Tekvin 5: 9).

487. Krş. Kenan 70 yaşındayken oğlu Mahalalel doğdu." (Tekvin 5: 12).

488. Krş. "Mahalalel 65 yaşındayken oğlu Yeret doğdu." (Tekvin 5: 15).

489. Krş. "Yeret 162 yaşındayken oğlu Hanok doğdu." (Tekvin 5: 18).

490. Krş. "Arpakşat 35 yaşındayken oğlu Şelah doğdu. Şelah'ın doğumundan sonra Arpakşat 403 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu." (Tekvin 11:12-13).

491. Krş. "Şelah 30 yaşındayken oğlu Ever doğdu. Ever'in doğumundan sonra Şelah 403 yıl daha yaşadı. Başka oğulları, kızları oldu." (Tekvin 11:14-15).

492. Krş. "Pelek 30 yaşındayken oğlu Reu doğdu." (Tekvin 11: 18).

493. Krş. "Reu 32 yaşındayken oğlu Seruk doğdu." (Tekvin 11: 20).

494. Krş. "Seruk 30 yaşındayken oğlu Nahor doğdu." (Tekvin 11: 22).

495. Krş. "Nahor 29 yaşındayken oğlu Terah doğdu."(Tekvin 11: 24).

496. Krş. "Terah iki yüz beş yıl yaşadıktan sonra Harran'da öldü." (Tekvin 11: 32)

497. Sâmirîler, Yahudilerle benzer inanç ve ibadetlere sahip olan, ancak ayrı bir grup olarak varlığını sürdüren dinî-etnik topluluktur. Köken, inançlar ve pratikler konusunda Sâmirîler ile Yahudiler arasında önemli farkların olduğu bilinmektedir. Bu farklılıklardan biri de Kutsal Kitabın muhtevasıdır. İbrânîce yazılmış olan Sâmirî Tevratı ile yahudilerin kullandığı ve Masoretik metin diye bilinen Tevrat arasında farklılık vardır. Bazı araştırmalarda Sâmirî Tevratı ile Masoretik metin arasında 6000 noktada farklılık tesbit edilmiştir. Ayrıca Sâmirîler'le yahudiler arasında peygamberlik konusunda da farklılık mevcuttur. Hz. Mûsâ'dan sonra peygamberlik silsilesinin devam

ettiğini kabul eden yahudiler çeşitli peygamberlerin almış olduğu vahiyleri Kitâb-ı Mukaddes'e dahil ederler. Mûsâ'nın ardından peygamberliğin son bulduğuna inanan Sâmirîler ise ilâhî vahiy olmadığı gerekçesiyle Tevrat'ın dışındaki kitapların kutsallığını kabul etmezler. Dolayısıyla sadece kendi Tevrat nüshalarını kutsal sayıp Rabbânî ve Karâî geleneğine mensup yahudilerin benimsediği şekliyle Kitâb-ı Mukaddes'in üç bölümünden (Tora, Neviîm ve Ketuvim) son ikisini reddederler. (Geniş bilgi için Bkz. Mahmut Sâlihoğlu, "Sâmirîler", *DİA*, 36, 79-81).

498. Krş. Matta 1: 1-17.

499. Krş. "Buna göre, İbrâhim'den Dâvûd'a kadar toplam on dört kuşak, Dâvûd'tan Babil sürgününe kadar on dört kuşak ve Babil sürgününden Mesih'e kadar da on dört kuşak geçti." (Matta 1: 17).

500. Bu kelime yazma nüshada "ططغه" (Reisülküttab 555, vr. 144a), Beyrut 1996 neşrinde "ططفه" şeklinde (II, 30) kaydedilmiştir. Ancak cümlenin gelişi dikkate alındığında Çinliler, Hintliler ve Tatarlar şeklinde olması daha makul gözükmektedir. (Mütercim).

501. Bkz. Luka 3: 23-31.

502. Bkz. Matta 4: 1-11.

503. Krş. Luka 4: 1-12.

504. Bkz. Luka 4: 1-2.

505. Bkz. Luka 1: 67.

506. bkz. Matta, 4: 12-17. Günümüz İncil'inde bu ifadeler şöyledir: Îsâ, Yahyâ'nın zindana atıldığını duydu, Celile'ye geri döndü. Fakat Nâsıra şehrine değil, Celile Gölü kıyısındaki Kefarnahum'a gidip yerleşti. Kefarnahum şehri, Zevulun ve Naftali yöresindedir. Bu olay sayesinde Yeşaya Peygamber'in şu sözleri yerine geldi: "Dinleyin, Zevulun ve Naftali yöreleri, Şeria Irmağı ötesindeki ve deniz yolundaki bölgeler, diğer halkların yaşadığı Celile! Ruhani karanlık içindeki halk büyük bir ışık gördü. Ölüm gölgesinde yaşayanların üzerine nur doğdu." Bundan sonra Îsâ şöyle vazetmeye başladı: "Tövbe edin, çünkü Semavî Hükümranlık yaklaştı."

507. Krş. Matta, 4: 18-22.

508. bkz. Markos, 1: 16-20. Günümüz İncil'inde bu ifadeler şöyledir: "Îsâ Celile Gölü'nün kıyısında dolaşıyordu. Orada Simun'u ve onun kardeşi Andreas'ı gördü. Bu iki kardeş balıkçıydı; göle ağlarını seriyorlardı. Îsâ onlara, "Peşimden gelin, size balık yerine insan tutmayı öğreteceğim" dedi. Simun'la Andreas hemen ağlarını bırakıp Îsâ'nın peşinden gittiler. Îsâ göl kıyısında yürümeye devam etti; biraz ileride iki kardeş daha gördü. Bunlar Zebedi'nin oğulları Ya'kûb ve Yuhanna'ydı. Teknede ağlarını tamir diyorlardı. Yanlarında babaları Zebedi'yle tayfaları vardı. Îsâ bu iki kardeşi görünce hemen yanına çağırdı. Ya'kûb'la Yuhanna da babalarını teknede bırakıp Îsâ'nın peşinden gittiler."

509. Bu göl İncil tercümelerinde Ginesar/Cenesaret şeklinde ifade edilmektedir. (Bkz. Luka, 5: 1).

510. Günümüz Luka İncili'nde olay şöyle anlatılmaktadır: "Bir gün Îsâ Celile Gölü'nün kıyısında duruyordu. Etrafına bir kalabalık toplandı; Îsâ onlara Allah'ın kelâmını anlatıyordu. O sırada gölün kıyısında iki tekne gördü. Balıkçılar teknelerinden inmiş ağlarını yıkıyorlardı. Îsâ, Simun'un teknesine bindi, ona kıyıdan biraz açılmasını söyledi. Daha sonra oturdu ve tekneden kıyıdaki insanlara vaaz etmeye başladı.

Konuşmasını bitirince Simun'a, “Derine açıl. Balık tutmak için ağlarınızı suya atın” dedi. Simun, “Üstat, bütün gece çabaladık, hiçbir şey yakalayamadık. Fakat senin dediğini yapıp ağları suya atacağım” diye karşılık verdi. Balıkçılar bunu yapınca öylesine çok balık yakaladılar ki, nerdeyse ağları yırtılacaktı. Diğer teknedeki ortaklarını elleriyle işaret ederek çağırdılar. Onlar da geldi; her iki tekne de o kadar çok balıkla doldu ki, nerdeyse batıyordu. Yakaladıkları balığın çokluğunu gören Simun Petrus ve yanındakiler hayretler içinde kaldılar. Bunun üzerine Simun Petrus Îsâ'nın dizlerine kapandı ve O'na, “Benden uzak dur, Efendim! Ben günahkâr bir adamım!” dedi. Simun'la birlikte çalışan Zebedi oğulları Ya'kûb'la Yuhanna da çok şaşırmışlardı. Îsâ Simun'a, “Korkma. Artık balık yerine insan tutacaksın” dedi. Balıkçılar teknelerini kıyıya çektiler; her şeyi bırakıp Îsâ'nın peşinden gittiler.” (Bkz. Luka, 5:1-11).

511. Krş. “Yahyâ ertesi gün iki şakirdiyle birlikteydi. Îsâ'nın oradan geçtiğini görünce, “İşte Allah Kuzusu!” dedi. Yahyâ'nın bu sözünü işiten iki şakirt Îsâ'nın ardından gittiler. Îsâ arkasına döndü, bunların peşinden geldiğini gördü. Onlara, “Ne istiyorsunuz?” dedi. Onlar, “Ey Muallim, nerede oturuyorsun?” diye sordular. Îsâ onlara, “Gelin, görün” dedi. İki şakirt Îsâ'yla birlikte gittiler, O'nun yaşadığı yeri gördüler. Saat dört sularıydı. Günün geri kalan kısmını Îsâ'nın yanında geçirdiler. Bu şakirtler Yahyâ'nın Îsâ hakkındaki sözlerini duyduktan sonra Îsâ'nın peşinden gitmişlerdi. Bunlardan biri, Simun Petrus'un kardeşi Andreas'tı. Andreas'ın ilk yaptığı şey gidip kardeşi Simun'u bulmak oldu. Ona, “Mesih'i bulduk” dedi. Ardından Simun'u Îsâ'ya götürdü. Îsâ, Simun'a baktı ve şöyle dedi: “Sen Yuhanna'nın oğlu Simun'sun. Bundan sonra sana Kefas denilecek.” Kefas veya Petrus, kaya demektir.” (Bkz. Yuhanna, 1: 35-42).

512. Bkz. Luka, 5:1-4.

513. Bkz. Yuhanna, 1: 35-42.

514. Bkz. Matta, 4: 18-20; Markos, 1: 16-20.

515. Bkz. Yuhanna, 1: 40-41.

516. Bkz. Matta, 4: 18-20; Markos, 1: 16-20.

517. Bkz. Yuhanna, 1: 40-42.

518. Krş. Matta, 5: 17-20.

519. Elde mevcut Matta İncili'nin 16. bölümünde bu sözlerin bir benzerini bulamadık. Fakat aynı İncilin 24. Bölümünde şöyle denilmektedir: “Yer ve gök ortadan kalkacak, fakat benim sözlerim asla ortadan kalkmayacaktır.” (Bkz. Matta, 24: 35).

520. Krş. Matta, 19:1-12.

521. Pavlus'un Romalılara Mektubunda şöyle denilmektedir: “Gerçek Yahudilik sadece dış görünüşle olmaz. Gerçek sünnet de sadece bedenin sünnet edilmesiyle olmaz. Gerçek Yahudi, içten Yahudi olandır. Gerçek sünnet de ancak kalbin sünnet edilmesiyle mümkündür. Bu sünneti yazılı şeriat değil, Mukaddes Ruh yapar. Bu özelliklere sahip olan kişi, insanların değil, Allah'ın takdirini kazanır.” (Bkz. Rom. 2: 28) Yine Pavlus'un Koloselilere yazdığı Mektupta şöyle denilmektedir: “Mesih'e iman ettiğinizde bir tür sünnet oldunuz. Bu sünnet elle yapılan sünnet gibi değildir. Mesih bedeninizin bir parçasını değil, günahlı tabiatınızı kesip attı. Vaftiz olduğunuzda manen Mesih'le birlikte gömüldünüz ve O'nunla birlikte dirildiniz. Çünkü Mesih'i ölümden dirilten Allah'ın kudretine güvendiniz.” (Koleseliler 2: 11) Burada sünnetin bedensel ya da fiziki bir işlem olmayıp “kişinin kendisini Allah yoluna adaması ve O'nun isteğine sadık bir hayat sürmesi” şeklinde yorumlandığı anlaşılmaktadır.

522. Nitekim Tevrat'ta şöyle denilmektedir: Tanrı İbrâhim'e, "Sen ve soyun kuşaklar boyu antlaşmama bağlı kalmalısınız" dedi. "Seninle ve soyunla yaptığım antlaşmanın koşulu şudur: Aranızdaki erkeklerin hepsi sünnet edilecek. Sünnet olmalısınız. Sünnet aramızdaki antlaşmanın belirtisi olacak. Evinizde doğmuş ya da soyunuzdan olmayan bir yabancıdan satın alınmış köleler dahil sekiz günlük her erkek çocuk sünnet edilecek. Gelecek kuşaklarınız boyunca sürecek bu. Evinizde doğan ya da satın aldığınız her çocuk kesinlikle sünnet edilecek. Bedeninizdeki bu belirti sonsuza dek sürecek antlaşmamın simgesi olacak. Sünnet edilmemiş her erkek halkının arasından atılacak, çünkü antlaşmamı bozmuş demektir." (Bkz. Tekvin, 17: 9) Hz. Îsâ'nın da sünnet edildiği bilinmektedir: "Bebek sekiz günlük olunca sünnet edildi; O'na Îsâ adı verildi. Zaten bu isim melek tarafından bebek daha Meryem'in rahmine düşmeden verilmişti." (Bkz. Luka, 2: 21).

523. Pavlus'un Korintlilere Mektubunda şöyle denilmektedir: "Kasaplar çarşısında satılan eti vicdan muhasebesi yapmadan yiyebilirsiniz. Çünkü "yeryüzü ve içindeki her şey Rabb'e aittir." İman etmemiş biri sizi evine davet edebilir. Eğer gitmeye karar verirseniz, önünüze konan her yiyeceği vicdan meselesi yapmadan yiyebilirsiniz..." (I.Korintliler, 10: 25-28).

524. Cumartesi gününde çalışmanın yasak olduğuyla alakalı olarak Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Şabat Günü'nü kutsal sayarak anımsa. Altı gün çalışacak, bütün işlerini yapacaksın. Ama yedinci gün bana, Tanrın Rabb'e Şabat Günü olarak adanmıştır. O gün sen, oğlun, kızın, erkek ve kadın kölen, hayvanların, aranızdaki yabancılar dahil, hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü ben, Rab yeri göğü, denizi ve bütün canlıları altı günde yarattım, yedinci gün dinlendim. Bu yüzden Şabat Günü'nü kutsadım ve kutsal bir gün olarak belirledim." (Çıkış, 20: 8-11).

525. Fısıh Bayramı: "Fısıh" sözcüğü, İbranice "atlamak, ölümden esirgemek" anlamına gelen kelimeden türetilmiştir. Bu gün, Museviler açısından çok önemli ve mukaddes bir gündür. Hz. Mûsâ'nın önderliğinde Yüce Allah'ın İsrailoğullarını Mısır'daki kölelikten kurtardığını anmak için her yıl bu günde özel bir yemek yerler ve bu günü bayram olarak kutlarlar.(Konu hakkında bkz. Çıkış, 11, 12, 13 bölümler.)

526. Bu konuda bkz. Matta, 26; Markos, 14; Luka, 22 ve Yuhanna, 11. bölümler.

527. Tevrat'ta şöyle denilmektedir: "Ama başka bir zarar varsa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, bereye karşılık bere ödenecektir." (Çıkış, 21: 23-25) "Kim komşusunu yaralarsa, kendisine de aynı şey yapılacaktır. Kırığa karşılık kırık, göze göz, dişe diş olmak üzere, ona ne yaptıysa kendisine de aynı şey yapılacaktır." (Levililer, 24: 19-20). Ayrıca bkz. Tesniye, 19: 21.

528. İncil'de şöyle ifade edilmiştir: "Göz yerine göz, diş yerine diş denildiğini (kısas olması gerektiğini) işittiniz. Ben de derim ki, kötülüğe karşı kötülükle karşılık vermeyin! Kim sağ tarafınıza vurursa ona öbür tarafınızı da gösterin, kim gömleğinizi alırsa ona abanızı da verin..." (Bkz. Matta, 5: 38-42. Ayrıca bkz. Luka, 6: 29-30).

529. Şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasına nesih denilmektedir.

530. Krş. Matta, 5: 17-18.

531. Bkz. Matta, 26: 14-15.

532. "Emin olun, yeryüzünde yasakladığınız her şey göklerde de yasak olacak. Yeryüzünde serbest bıraktığınız her şey göklerde de serbest olacak." (Matta, 18: 18)

533. "Semavî Hükümranlığın anahtarlarını sana vereceğim. Böylece yeryüzünde yasakladığın her şey semada da yasak olacak; yeryüzünde serbest bıraktığın her şey semada da serbest olacak." (Bkz. Matta, 16: 19).

534. Krş. Matta, 5: 17-20.

535. Bkz. Matta, 24: 35.

536. "Eğer bir adam bir günahtan ötürü ölüm cezasına çarptırılıp öldürülür ve ölüsü ağaca asılırsa, ölüyü gece ağaçta asılı bırakmamalısınız. O gün kesinlikle gömmelisiniz. Asılan kişi Tanrı tarafından lânetlenmiştir. Tanrınız Rabb'in mülk olarak size vereceği ülkeyi kirletmeyeceksiniz. (Tesniye, 21: 22-23)

537. Îsâ'nın çarmıha gerilerek idam edildiği konusunda bkz. Matta, 27: 32-44; Markos, 15: 21-32; Luka, 23: 26-43; Yuhanna, 19: 17-27.

538. Krş. Matta, 5: 22-26.

539. Krş. Matta, 6: 9. Ayrıca bkz. Luka, 11: 2.

540. Krş. "Semavî Babanız, siz daha istemeden önce neye muhtaç olduğunuzu zaten bilir." (Matta, 6: 8).

541. Krş. "Git şakirt kardeşlerime şunu söyle: 'Semavi Babam'ın ve Babanız'ın, Allahım'ın ve Allahınız'ın yanına gidiyorum." (Yuhanna, 20: 17).

542. Burada İbn Hazm, İncillerde geçen "... babam ve babanız" şeklindeki ifadelere dikkat çekmektedir. Îsâ, hem kendisi hem de diğer insanlar için aynı ifadeyi kullanmaktadır. Dolayısıyla Îsâ ile diğer insanlar yaradılış bakımından aynı konumda olmaları gerekir, demektedir. (Mütercim).

543. Hz. Îsâ, İncillerde kendisinden bahsederken "İnsanoğlu" ifadesini kullanmıştır. Bazı örnekler için bkz. "Bilin ki ben İnsanoğlu olarak yeryüzünde günahları affetme yetkisine sahibim." (Matta, 9: 6); "İnsanoğlu'nu kötüleyenler affedilebilir, fakat Mukaddes Ruh'u kötüleyenler asla affedilmeyecektir; ne bu dünyada ne de âhirette."(Matta, 12:32); "Yunus Peygamber, dev bir balığın karnında üç gün üç gece kaldı. İnsanoğlu da tıpkı bunun gibi, mezarda üç gün üç gece kalacaktır." (Matta, 12:40); "Şakirtlerine, "Halk İnsanoğlu'nun, yani benim kim olduğumu söylüyor?" diye sordu. (Matta, 16: 13); Ayrıca bkz. "İnsanoğlu'nun ölüp dirileceği zaman geldi. (Yuhanna, 12: 23); "İnsanoğlu yukarı kaldırılacaktır." diyorsun? Kim bu İnsanoğlu?" (Yuhanna, 12: 34); "Sonra Îsâ onlara, "Ben İnsanoğlu olarak Şabat Günü'nde Efendisi'yim" dedi." (Luka, 6:5); Sonra Îsâ şakirtlerine, "Gün gelecek, İnsanoğlu'nu tekrar görmeyi özleyeceksiniz, fakat göremeyeceksiniz." (Luka, 17: 22).

544. Krş. Matta, 9: 18-25.

545. Krş. Luka, 8: 49-56.

546. Markos İncili'nde olay şöyle antılmaktadır. "Îsâ kadınla konuşurken havra önderinin evinden birileri geldi. Adama, "Kızın öldü. Artık Hoca'yı rahatsız etme" dediler. Îsâ bu habere aldırmadan havra önderine, "Korkma, sadece iman et" dedi. Îsâ yanına Petrus'u, Ya'kûb'u ve Ya'kûb'un kardeşi Yuhanna'yı aldı. Başka kimsenin onlarla birlikte gitmesine izin vermedi. Beraber havra önderinin evine gittiler. Orada Îsâ gürültülü bir kalabalıkla karşılaştı. İnsanlar acı acı ağlıyor, feryat ediyordu. Îsâ içeri girip onlara, "Nedir bu gürültü, niye ağlıyorsunuz?" diye sordu, "Çocuk ölmedi, uyuyor" dedi. Hepsi Îsâ'yla alay etti. Îsâ herkesi dışarı çıkardı. Yanında gelenlerle birlikte

çocuğun anne babasını alarak içeri girdi. Çocuk oracıkta yatıyordu. Îsâ çocuğun elini tuttu, "Talita kumi" dedi. Yani, "Kızım, sana söylüyorum, kalk!" Kız hemen kalktı, etrafta dolaşmaya başladı. On iki yaşındaydı. Oradakiler tam bir hayret içindeydi. Îsâ bunu kimsenin bilmemesi için onları sıkı sıkı tembihledi. Sonra da kıza yemek vermelerini söyledi. (Markos, 5: 35-43).

547. Pontiyus Pilatus, Îsâ'nın doğumundan sonra (m.s.) 26 ile 37 yılları arasında Roma İmparatorluğunun Yahudiye eyaletini yönetmiş olan validir.

548. Bkz. Markos, 15: 2-5.

549. Matta İncili'nde olay şöyle anlatılır: "Bazı din âlimleri ve Ferisiler Îsâ'ya, "Hocam, mûcizevî bir alâmet göstermeni istiyoruz" dediler. Îsâ onlara şu cevabı verdi: "Alâmet isteyen kötü ve vefasız nesil! Sizlere Yûnus Peygamber'in alâmetinden başkası gösterilmeyecek. Yûnus Peygamber, dev bir balığın karnında üç gün üç gece kaldı. İnsanoğlu da tıpkı bunun gibi, mezarda üç gün üç gece kalacaktır. (Matta, 12: 38-40) Markos İncilinde olay şöyle anlatılır: "Îsâ oradayken Ferisiler geldi, O'nunla tartışmaya başladılar. O'nu imtihan etmek niyetiyle Allah'tan alâmet göstermesini istediler. Îsâ derin bir ah çekip dedi ki, "Bu nesil niçin alâmet istiyor? Emin olun, bu nesle hiçbir alâmet gösterilmeyecek." (Markos, 8: 11-12).

550. Krş. Matta, 10: 1-4. Ayrıca bkz. Markos, 3: 16-19; Luka, 6: 14-16.

551. Krş. Matta, 10: 5-6.

552. Bu durum İncillerde şöyle anlatılır: On iki havâriden biri olan Yahuda İskariyot başrahiplere gitti. Onlara, "Eğer Îsâ'yı size teslim edersem bana ne verirsiniz?" diye sordu. Ona otuz gümüş teklif ettiler. Yahuda o andan itibaren Îsâ'yı ele vermek için fırsat kollamaya başladı. (Matta, 26: 14-16. Ayrıca bkz. Markos, 14: 10-11; Luka, 22: 3-6).

553. Bkz. Yuhanna, 12: 4-6.

554. Bu olay Matta İncili'nde şöyle anlatılmaktadır: "Başka halklara gitmeyin. Sâmirîye şehirlerine girmeyin. Yalnız İsrailoğullarına gidin. Onlar kaybolmuş koyunlar gibidir." (Matta, 10: 5-6).

555. Krş. Matta, 10: 23.

556. "Îsâ şakirtlerine, "Emin olun, burada bulunan bazılarınız ölmeden önce Allah'ın Hükümranlığı'nın kudretle geldiğini görecek" dedi." (Markos, 9: 1).

557. "Hakikat şu ki, buradakilerden bazıları, ölmeden önce Allah'ın Hükümranlığı'nı görecekler." (Luka, 9: 27).

558. Bkz. Markos, 9: 1; Luka, 9: 27.

559. Benzer bir rivayet için bkz. Hz. Enes (r.a.) anlatıyor: "Bir adam Resûlullah'a (a.s.): "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sormuştu. Allah Resulü bir müddet sükuttan sonra yanında duran Ezd-i Şenûe kabilesine mensup bir çocuğa bakıp, "Bu delikanlı pir-i fâni olmadan önce kıyametiniz kopacaktır!" buyurdular. (Müslim, "Fiten" 138).

560. Benzer bir rivayet için bkz. Müslim, "Fiten", 138.

561. Ebû Muhammed Sâbit b. Eslem el-Basrî el-Bünânî (ö. 127/744), Basralı âbid, zâhid ve muhaddis bir kimsedir (hakkında geniş bilgi için bkz. Hasan Cirit, "Sâbit el-Bünânî", *DİA*, 35/350).

562. Hz. Aişe şöyle demiştir: Çöl Araplarından kaba ve câhil birtakım adamlar vardı. Bunlar, Hz. Peygamber'e (a.s.) gelirler ve: "Kıyamet ne zaman kopacak?" diye sorarlardı. Allah Elçisi da bunların en küçük yaşlısına bakıp "Şu genç yaşarsa, buna ihtiyarlık erişmeden sizin başınıza kıyametiniz kopar (hepiniz ölürsünüz)" buyurur-

du. Hişâm b. Urve: Hz. Peygamber "Kıyametiniz kopar" sözüyle, onların ölümlerini kastediyordu, demiştir. " (Bkz. Buhari,"Rikak", 42).

563. Kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğine dair bkz. Lokman, 34; A'raf 187; Naziat 42-46.

564. Krş. Matta, 10: 34-36.

565. Krş. Luka, 12: 49-53.

566. Benzer bir ifade için bkz. "İnsanoğlu kaybolanı arayıp kurtarmak için geldi." (Luka, 19: 10).

567. Bkz. "Ben dünyaya insanları yargılamak için gelmedim; kurtarmak için geldim. Bu yüzden söylediklerimi duyup da yerine getirmeyeni ben yargılamam."(Yuhanna, 12: 47).

568. Krş. Luka, 9:51-56.

569. Bkz. Matta, 10: 41.

570. Krş. "Evet, size şunu söyleyeyim, peygamberden de üstün birini gördünüz. Tevrat'ta onun hakkında şöyle yazılmıştır: 'Bak! Habercimi senden önce gönderiyorum. İnsanları senin gelişine o hazırlayacak."(Matta, 11: 9-10).

571. Bkz. Matta, 11: 9-10.

572. Yahyâ'nın öldürülmesiyle alakalı olarak bkz. Matta, 14: 1-12; Markos, 6: 14-29.

573. Krş. Matta, 11: 11.

574. Krş. "Yahyâ'ya dek tüm peygamberlerle Kutsal Yasa, olacakları önceden bildirdiler." (Matta, 11: 13).

575. Bkz. Matta, 11: 9-10.

576. Krş. "Bakın, size peygamberler, hikmetli kişiler, âlimler gönderiyorum. Bunların bazılarını öldürecek, çarmıha gereceksiniz. Bazılarını havralarınızda kırbaçlayacak, şehirden şehre süreceksiniz." (Matta, 23: 34).

577. Luka tarafından yazıldığı belirtilen "*Afriksis*" adlı bu kitabın "Resullerin/Elçilerin İşleri" adlı kitap olması kuvvetle muhtemeldir. Genel kabule göre "Elçilerin İşleri" kitabı Luka tarafından yazılmıştır ve bir bakıma İncilinin devamı gibidir. Îsâ'nın göğe yükseldiği İ.S. 30 yılları ile Elçi Pavlus'un Roma'da tutuklandığı İ.S. 63 yılları arasındaki olayları konu edinmektedir. Elçilerin İşleri yani "acts of apostoles"un Yunanca orijinal ismi praxeis apostolon şeklindedir. Yeni Ahit'teki dört İncil ve en sondaki vahiy kitabı dışındaki kitaplara topluca "paraxapostolos" adı verilirmiş. Muhtemelen "paraxapostolos" adı Arapçaya Afriksis şeklinde dönüştürülmüştür. (Çev.)

578. Krş. "Yahyâ geldiği zaman oruç tuttu, şaraptan kaçındı, ona 'cinli' dediler. İnsanoğlu geldi; herkes gibi yiyip içiyor. Bu kez de, 'Şu obur ve ayyaş adama bakın! Vergiciler ve diğer günahkârlarla dost oldu' diyorlar. Hikmetli olan, bizim yaptıklarımızın doğruluğunu anlar." (Matta, 11: 18-19).

579. Bkz. Matta, 11: 18.

580. Krş. Markos, 1: 6.

581. Krş. "Babam her şeyi bana teslim etti. Oğul'u, Baba'dan başka kimse tanımaz. Baba'yı da Oğul'dan ve Oğul'un O'nu tanıtmak istediği kişilerden başkası tanımaz." (Matta, 11: 27).

582. Örnek olarak bkz. "Efendimiz Îsâ Mesih'in semavî Babası Allah'a hamdler olsun! (I.Petrus, 1: 3).

583. Bkz. Matta, 11: 27.

584. Krş. Matta, 12: 38-40.

585. Krş. Matta, 12: 38-40.

586. Krş. Matta, 13: 31-32.

587. Krş. Îsâ onlara, “Bir peygamber, kendi memleketi ya da ev halkı hariç, gittiği her yerde saygı görür” dedi. (Matta, 13: 57).

588. Krş. Markos, 6: 2-5.

589. Bkz. Luka, 2: 33.

590. Bkz. “Annesiyle babası O’nu görünce şaşırdılar. Annesi, “Çocuğum, bize bunu niçin yaptın? Bak, babanla ben büyük kaygı içinde seni arayıp durduk” dedi. (Luka, 2: 48).

591. Krş. “Îsâ’nın annesi ve kardeşleri O’nu ziyarete geldiler, fakat kalabalıktan O’nun yanına yaklaşamadılar.” (Luka, 8: 19).

592. Krş. Yuhanna, 2: 12.

593. Krş. Yuhanna, 7: 5.

594. Bkz. “Sonra Îsâ, annesi, kardeşleri ve şakirtleriyle birlikte Kefarnahum’a gitti, orada birkaç gün kaldı. (Yuhanna, 2: 12).

595. Bkz. Yuhanna, 7: 5.

596. el-En’am 6/109.

597. Krş. Markos, 6: 2-5.

598. Krş. Matta, 16: 19.

599. Krş. Matta, 16: 22-23.

600. Krş. Matta, 16: 22-23.

601. Yazma nüshada “on sekizinci bab” denilmektedir (Bkz. Reisülküttab 555, vr. 158b).

602. Bkz. Matta, 16: 19.

603. Yahuda İskariyot’un Îsâ’yı eleverişiyle alakalı olarak bkz. Matta, 26: 14-15.

604. Bkz. Matta, 18: 18.

605. bkz. Matta, 26: 14-15.

606. Bkz. Matta, 11: 13.

607. Hz. Îsâ’nın, kendisine yardımcı olmak üzere seçtiği on iki kişiden her biri için kullanılan tabirdir.

608. Sebeiyye, Abdullah b. Sebe’ye nisbet edilen ve Hz. Ali’nin ilâhlığı, ölümsüzlüğü, Hz. Peygamber tarafından vasî tayin edildiği, ölmeyip geri döneceği gibi düşünceler ileri süren Şiî kökenli aşırı bir fırkadır (Geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, “Abdullah b. Sebe”, *DİA*, 1/133-134).

609. Ebü’l-Hattâb el-Esedî (ö. 138/755 [?]) tarafından kurulan aşırı bir Şiî fırkadır. İmâmet konusunda İsmâil b. Ca’fer’in imâmetine kail olan Ebü’l-Hattab, önceleri Muhammed Bâkır ve Ca’fer Sadık’ın ashâbından olup daha sonra nübüvvet iddiasında bulunmuştur. Bu saçma iddiaları sebebiyle o ve bazı taraftarları öldürülmüştür. (Bkz., Hasan Onat, “Hattabiyye”, *DİA*, 16/492-493; Cevad Meşkur, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s. 200-201).

610. Ebü’l-Mugıs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî’nin (ö. 309/922) taraftarlarıdırlar. Asıl adı Hüseyin olduğu halde İran’da ve Osmanlılar’da daha çok Mansûr ve Hallâc-ı Mansûr şeklinde babasının adıyla anılmıştır. İyi bir eğitim aldığı anlaşı-

lan Hallâc Horasan, Tâlekān, Mâverâünnehir, Türkistan, Maçin, Turfan ve Keşmir'i dolaşmış; buralarda ateşli vaazlar vermiş ve Allah sevgisinden söz etmiştir. Gezdiği yerlerdeki halk için eserler yazarak İslâm'a girmelerinde etkili olmuştur. Onun tesiriyle müslüman olanlara Mansûrî denilmiştir. Hallâc, hulûl öğretisi içeren kendi sufî mezhebine davet ediyordu. Önceleri kendisini Gaib İmam'ın elçisi ve babı olarak tanıtıyordu. Bundan dolayı Şii rical âlimleri onu bablık iddia edenler arasında zikretmiştir. Hallâc, bablık iddiasından sonra hulûl inancını yaymaya başladı. Neticede tasavvuf adı altında bazı aşırı görüşler ileri sürdüğü iddiasıyla tutuklanmış, mahkeme edilmiş ve sonunda Bağdat'ın Bâbüttâk denilen semtinde idam edilmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansur", *DİA*, 15/377-381; Cevad Meşkur, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, s.181-183).

611. Kaynaklarda İbnü's-Sevdâ, İbn Sebâ, İbn Vehb b. Sebâ, İbnü's-Sevdâ es-Sebeî, İbn Sebe el-Himyerî, İbn Sebe Vehb er-Râsibî el-Hemedânî adlarıyla da anılan Abdullah b. Sebe, Sebeiyye, Sebâiyye veya Sâibe adlı Şiî mezhebinin aşırı bir kolunun da kurucusu sayılır. O, İslâm dünyasında ilk fitnenin ve Şiîliğin ortaya çıkışında önemli rol oynadığı ileri sürülen bir kimsedir. Ancak kaynaklarda tarihi şahsiyetine dair yeterince mâlûmat bulunmamaktadır. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah b. Sebe", *DİA*, 1/133-134).

612. Ebû İshâk Muhtâr b. Ebî Ubeyd b. Mes'ûd es-Sekafî (ö. 67/687), Hz. Hüseyin'in intikamını almak amacıyla ayaklanan siyasî-dinî liderdir. Hz. Ali taraftarlığıyla bilinen Muhtar, Muhammed b. el-Hanefiyye'nin temsilcisi olduğunu, Kerbela faciasının öcünü alacağını iddia ederek propaganda yapmış ve geniş kitleleri etrafında toplamıştır. Emevilere karşı isyan etmiş, kısmi başarılar da kazanmıştır. Bu süreçte mehdilik, beda, ric'at vb. bazı Şii fikirleri dile getirdiği de ifade edilmiştir. (Detaylı bilgi için bkz. İsmail Yiğit, "Muhtar es-Sakafî", *DİA*, 31/54-55).

613. Karmatî dailerinden biri olan Ali. Fazl, 297 (909) yılında İfrîkıye'de Fâtımî halifeliğini kuran Ubeydullah el-Mehdî'ye sadık kalmayıp San'a'yı 299'da (911) işgalinden sonra mehdî olduğunu ileri sürmüş, Ubeydullah'ı tanımadığını ve şeriatı ilga ettiğini açıklamıştır. Arkasından Ubeydullah el-Mehdî'ye sadık kalan başdâî İbn Havşeb'le şiddetli bir mücadeleye girmişse de 303 (915) yılında ölmüş ve Karmatî hareketi Yemen'de süratle çözülmüştür. (Bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatîler", *DİA*, 24/511).

614. Aşırı Şiî İsmâiliyye mezhebine mensup bir zümre olan Karmatîler (Karâmita), Kûfe'deki İsmâilî dâîsi Hamdân b. Eş'as Karmat'a (ö. 293/906) nisbetle bu adı almışlardır. Genel kabule göre Karmatîler 255 (869) yılında Abbâsîler'e karşı düzenlenen Zenc isyanı sırasında ortaya çıkmışlardır.Bahreyn merkezli bir hareket olmakla birlikte İslâm coğrafyasının farklı yerlerinde de etkili olmuşlardır. Karmatî dinî doktrini, genellikle Fâtımî İsmâilîliği'nin ortaya çıkışından önceki Bâtıniyye'nin dinî anlayışıyla paralellik arz eder (Geniş bilgi için bkz. Sabri Hizmetli, "Karmatiler", *DİA*, 24: 510-514).

615. Şehâbeddin es-Sühreverdî'nin (ö. 587/1191) kurduğu mistik ve teosofik bir felsefi akımdır. İşrâkī felsefenin köklerinin büyük ölçüde İbn Sînâ ve onun felsefesine yansıdığı ölçüde Yeni Eflâtunculuğun oluşturduğu söylenebilir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mahmut Kaya, "İşrâkıyye", *DİA*, 23/435-438).

616. es-Saff, 61/14.

617. Krş. Matta, 16: 21-22.

618. Krş. Matta, 17: 22-23.

619. Krş. Markos, 8: 31-33.

620. Krş. Îsâ on iki havâriyi bir kenara çekip şöyle dedi: "Şimdi Kudüs'e gidiyoruz. Peygamberlerin İnsanoğlu hakkında yazdıkları yerine gelecek. İnsanoğlu işgalcilere teslim edilecek. O'nunla alay edecekler, O'na hakaret edecekler, yüzüne tükürecekler. O'nu kırbaçlayıp öldürecekler. Fakat O üçüncü gün dirilecek." Havâriler bu sözlerden hiçbir şey anlamadılar. (Luka, 18: 31-34).

621. Krş. Matta, 16: 21-22.

622. Bkz. Luka, 18: 34.

623. Krş. Îsâ onlara, "Çünkü imanınız kıt" diye cevap verdi. "Emin olun, hardal tanesi kadar imanınız olsa, şu dağa, 'Buradan kalk, oraya git' dersiniz, gider. Sizin için hiçbir şey imkânsız olmaz." (Matta, 17: 20-21).

624. Bkz. Matta, 17: 14-20.

625. Krş. Îsâ onlara şöyle cevap verdi: "Emin olun, Allah'a imanınız olur ve şüphe etmezseniz, incir ağacına yaptığımı yapmakla kalmazsınız. Bu dağa, 'Kalk, denize atla' derseniz, dediğiniz olur. İmanla dua ederseniz, dilediğiniz her şeyi alırsınız." (Matta, 21: 21-22).

626. Bkz. Yuhanna, 14: 12.

627. Bkz. Matta, 17: 20-21.

628. el-Araf 7/53.

629. Benzer ifadeler için bkz. Matta, 13: 31-32.

630. Bkz. Matta, 17: 20-21.

631. Benzer ifadeler için bkz. Markos, 11: 22-23.

632. Krş. "Emin olun, benim yaptıklarımı bana iman eden de yapacak; hatta daha büyük işler yapacak. Çünkü ben semavî Babam'a gidiyorum." (Yuhanna, 14: 12).

633. Bkz. Matta, 17: 14-21; Markos, 9: 14-29; Luka, 9: 37-45.

634. Bkz. Matta, 16: 19; 18: 18.

635. Krş. "Emin olun, eğer sizden iki kişi bir konuda anlaşır ve dua ederse semavî Babam dualarını yerine getirecek. Bana iman eden iki ya da üç kişi toplandığı zaman, ben de onlarla birlikte olacağım." (Matta, 18: 19-20).

636. Münâfikûn 63/6.

637. Krş. Matta, 18: 15-17.

638. Krş. Matta, 18: 21-22.

639. Bkz. Matta, 18: 17.

640. Krş. Matta, 20: 20-23.

641. Zekeriya 9: 9.

642. Krş. Matta, 21: 1-7.

643. Krş. Markos, 11: 1-9.

644. Bkz. Zekeriya, 9: 9. Krş. Matta, 21: 5.

645. Krş. Matta, 22: 29-31.

646. Krş. "Şunu iyi bilin, semavî Babam'ın hükümranlığında sizinle birlikte yenisini içeceğim güne kadar, asmanın ürününden bir daha içmeyeceğim" dedi. (Matta 26: 29); "Emin olun, Allah'ın Hükümranlığı'nda yenisini içeceğim o güne kadar asmanın mahsulünden bir daha içmeyeceğim." (Markos, 14: 25).

647. Krş. "Çetin anlarımda bana sadık kalan sizlersiniz. Semavî Babam bana nasıl hükümranlık verdiyse ben de size hükümranlık veriyorum. Böylece hükümranlığımda benim soframda yiyip içeceksiniz, hüküm tahtına oturup İsrail'in on iki aşiretine hükmedeceksiniz." (Luka, 22: 28-30).

648. Bkz. Tekvin, 18: 1-3; 19: 3.

649. Bkz. "Îsâ onlara, "Sizde yiyecek bir şey var mı?" diye sordu. O'na bir parça kızarmış balık verdiler. Îsâ balığı aldı ve önlerinde yedi." (Luka, 24: 41-43).

650. Krş. Matta, 26: 24.

651. Krş. Ferisiler toplu haldeyken Îsâ onlara şunu sordu: "Mesih hakkındaki düşünceniz nedir? O kimin oğludur?" Onlar, "Dâvûd'un Oğlu'dur" diye cevap verdiler. Îsâ şöyle dedi: "O halde Dâvûd Mukaddes Ruh vasıtasıyla Mesih'e neden 'Efendim' diye hitap ediyor? Dâvûd Zebur'da şöyle diyor: "Rab Efendim'e dedi ki, sağımda otur. Bütün düşmanlarını ayaklarının altına sereceğim.' "Eğer Dâvûd, Mesih'e 'Efendim' diyorsa, Mesih nasıl onun oğlu olabilir?" Îsâ'ya cevap veremediler. O günden sonra kimse O'na soru sormaya cesaret edemedi. (Matta, 22: 41-46).

652. Krş. Krş. (Kimse sizi 'Rabbî' diye çağırmasın. Çünkü sizin tek öğretmeniniz var ve) hepiniz kardeşsiniz. Yeryüzünde kimseye 'Baba' demeyin. Çünkü tek Babanız var, O da göksel Baba'dır." (Matta, 23: 8-9).

653. Krş. Matta, 24: 20.

654. Krş. ".. sahte mesihler, sahte peygamberler türeyecek. Bunlar insanları saptırmak için büyük mûcizeler ve alâmetler yapacaklar. Ellerinden gelse Allah'ın seçtiği kulları da saptıracaklar." (Bkz. Matta, 24: 24).

655. Krş. "Sahte mesihler, sahte peygamberler türeyecek. Bunlar insanları saptırmak için mûcizevî alâmetler gösterecekler, harikalar yapacaklar. Ellerinden gelse Allah'ın seçtiği kulları da saptıracaklar." (Markos, 13: 22-23).

656. Krş. "Aranızdan bir peygamber ya da düş gören biri çıkarsa, bir belirtiyi ya da şaşılası bir olayı önceden bildirirse, bilmediğiniz başka ilâhlara yönelip tapınalım' derse, söz ettiği belirti, şaşılası olay gerçekleşse bile, o peygamberi ya da düş göreni dinlememelisiniz." (Tesniye, 13: 1-3).

657. Suların kana dönüştürülmesi hadisesi için bkz. Çıkış, 7: 20-22; kurbağa musibeti için bkz. Çıkış, 8: 6.

658. Buhari ilgili rivayeti şöyle aktarmaktadır: Muğire b. Şu'be şöyle dedi: Hiçbir kimse benim sorduğum kadar Peygamber'e (a.s.) Deccal'den sormadı. Peygamber (a.s.) bana: "Deccal sana zarar vermeyecektir." buyurdu. Ben: "(Ya Resulallah! Ondan korku vardır.) Çünkü insaanlar onun beraberinde ekmek dağı ve su nehri vardır diye söylüyorlar! dedim. Allah Elçisi: Müminlerin sapıtmasına sebep olacak bu neviden bir şey yapmak Allah üzerine pek kolaydır" buyurdu. (Bkz. Buhari, "Fiten", 27).

659. Bununla Deccal'in gözünün şaşı olması kastediliyor olabilir. (Bkz. Buhari, "Fiten", 27).

660. Krş. Matta, 24: 36.

661. Krş. Markos, 13: 32.

662. Krş. "Îsâ ona, "Emin ol, bu gece horoz ötmeden önce beni üç kez inkâr edeceksin" dedi. Petrus Îsâ'ya, "Seninle birlikte ölecek olsam bile seni inkâr etmem" diye cevap verdi. Bütün şakirtler aynı şeyi söyledi. (Matta, 26: 34 -35).

663. Krş. Markos, 14:30-31.

664. Krş. "Îsâ ise şöyle dedi: "Petrus, sana şunu söyleyeyim, horoz yarın sabah ötmeden önce beni tanıdığını üç kez inkâr edeceksin." (Luka, 22: 34).

665. Krş. Yuhanna, 13: 21-26; 38.

666. Krş. Markos, 14:30-31.

667. Bkz. Markos, 14: 66-72.

668. Krş. (Yolda giderlerken Simun adında Kireneli bir adam gördüler.) Îsâ'nın çarmıhını zorla ona taşıttılar. (Matta, 27: 32)

669. Krş. Markos, 15: 21-24. (Kırdan gelmekte olan Simun adında Kireneli bir adam oradan geçiyordu. İskender ve Rufus'un babası olan bu adama Îsâ'nın çarmıhını zorla taşıttılar.)

670. Krş. Luka, 23: 26. (Askerler Îsâ'yı götürürken, kırdan gelmekte olan Simun adında Kireneli bir adamı yakaladılar, çarmıhı sırtına yükleyip Îsâ'nın arkasından yürüttüler.)

671. Krş. Yuhanna, 19: 17.

672. Bkz. Matta, 27: 38-40.

673. Krş. Markos, 15: 27-30.

674. Krş. Luka, 23: 39-41.

675. Krş. Akşama doğru Yûsuf adında zengin bir Aramatyalı geldi. O da Îsâ'nın bir öğrencisiydi. Pilatus'a gidip Îsâ'nın cesedini istedi. Pilatus da cesedin ona verilmesini buyurdu. Yûsuf cesedi aldı, temiz keten beze sardı, kayaya oydurduğu kendi yeni mezarına yatırdı. Mezarın girişine büyük bir taş yuvarlayıp oradan ayrıldı. (Matta, 27: 57-60).

676. Krş. "... Aramatyalı Yûsuf geldi, cesaretini toplayarak Pilatus'un huzuruna çıktı, Îsâ'nın cesedini istedi. Pilatus, Îsâ'nın bu kadar çabuk ölmüş olmasına şaştı. Yüzbaşıyı çağırıp, "Öleli çok oldu mu?" diye sordu. Yüzbaşıdan durumu öğrenince Yûsuf'a, cesedi alması için izin verdi. Yûsuf keten bez satın aldı, cesedi çarmıhtan indirip beze sardı, kayaya oyulmuş bir mezara yatırarak mezarın girişine bir taş yuvarladı." (Markos, 15: 43-46).

677. Krş. Luka, 23: 50-54.

678. Krş. Yuhanna, 19: 38-42.

679. Krş. Matta, 28: 1-10.

680. Krş. Markos, 16: 1-14.

681. Krş. Luka, 24: 1-44.

682. Krş. Yuhanna, 20: 1-18.

683. Krş. Yuhanna, 20: 19-20.

684. Krş. Yuhanna, 20: 24-25.

685. Krş. Yuhanna, 20: 26-28.

686. Bu ismin yazılışı konusunda nüshalar arasında farklılıklar var. Yazmada (Reisülküttab 555, vr. 169a "Tadhalî" şeklinde yazılmıştır. Ancak günümüz İncillerinde "Natanel" olarak kaydedilmiştir.

687. Bkz. Yuhanna, 21: 1-2.

688. Bkz. Matta, 28: 5-7.

689. Bkz. Markos, 16: 1-10.

690. Bu kısım esas aldığımız Mısır 1317'de mevcut değildir. Ancak konunun tamam olması bakımından yazma nüshadan alınmıştır (bkz. Reisülküttab 555, vr. 169a).

691. Bkz. Matta, 28: 1-5.

692. Bkz. Markos, 16: 1-6.

693. Bkz. Yuhanna 20: 1-5.

694. Bkz. Yuhanna, 20: 14-16.

695. Bkz. Matta, 28: 16.

696. Bkz. Markos, 16: 9-13.

697. Bkz. Luka, 24: 36-43.

698. Bkz. Yuhanna, 20: 26-27.

699. Bkz. Markos, 16: 14.

700. Krş. Markos, 10: 25.

701. Krş. *"Petrus O'na, "Bak, biz her şeyi bırakıp senin ardından geldik" demeye başladı. "Size doğrusunu söyleyeyim" dedi Îsâ, "Benim ve Müjde'nin uğruna evini, kardeşlerini, anne ya da babasını, çocuklarını ya da topraklarını bırakıp da şimdi, bu çağda çekeceği zulümlerle birlikte yüz kat daha fazla eve, kardeşe, anneye, çocuğa, toprağa ve gelecek çağda sonsuz yaşama kavuşmayacak hiç kimse yoktur."* (Markos, 10: 28-30).

702. Bu ifadeler, günümüzdeki nüshanın onuncu bölümünde bulunmaktadır (bkz. Markos, 10: 17-19).

703. Bkz. Markos, 10: 17-19.

704. Bkz. Yuhanna, 10: 11.

705. Bkz. Markos, 16: 15-18.

706. Bkz. Markos, 16: 15.

707. Krş. Markos, 16: 19.

708. Krş. Luka, 1: 1-5.

709. Bkz. Luka, 1: 5.

710. Krş. Luka, 1: 13.

711. Bkz. Luka, 1: 32.

712. Bkz. Matta, 15: 22; Luka, 18: 38-39.

713. Bkz. Matta, 22: 41-46.

714. Krş. Luka, 2: 28. Burada sözü edilen Şem'ûn [Şimon], Kudüs'te yaşayan dini bütün bir kimse olup Mesih'in zuhur edip İsrâiloğullarını kurtaracak zamanı bekliyordu. Mukaddes Ruh onunla birlikte idi. (Bkz. Luka 1: 25).

715. Krş. Luka 2: 41-51.

716. Meryem 19/17-31.

717. Luka İncili'inde şöyle denilmektedir: "Îsâ'nın annesi ve babası her yıl Fısıh Bayramı için Kudüs'e giderlerdi. Îsâ on iki yaşına gelince her zaman olduğu gibi yine bayrama katıldılar..." (Luka, 2: 41-42).

718. Îsâ'nın sünnet edilmesi ve Rabb'e adanması bunlardandır. (Bkz. Luka, 2: 21-22).

719. Bkz. Luka, 2: 48.

720. Matta İncili'nde şöyle deilmektedir: "Bu adam marangozun oğlu değil mi? Annesinin adı Meryem değil mi? Kardeşleri Ya'kûb, Yûsuf, Simun ve Yahuda değil mi? Kız kardeşleri bu şehirde yaşamıyor mu?" (Matta, 13: 55-56).

721. Kşr. Oradaki herkes Îsâ hakkında olumlu konuşuyordu. O'nun ağzından çıkan bu güzel sözlere hayran kaldılar. "Yûsuf'un oğlu değil mi bu?" diyorlardı. Îsâ onlara, "Kuşkusuz bana şu eski deyimi hatırlatacaksınız: 'Ey hekim, önce kendine şifa ver.' Kefernahum şehrinde yaptıklarını duyduk. Aynısını kendi memleketinde de yap." Sonra şöyle dedi: "Hakikat şu ki, hiçbir peygamber kendi memleketinde kabul görmez." (Luka, 4: 22-24).

722. Bkz. Luka, 4: 22.

723. Bkz. Luka, 12: 10.

724. Bkz. Luka, 12: 10.

725. Krş. "Kafatası denilen yere vardıklarında Îsâ'yı, biri sağında öbürü solunda olmak üzere, iki suçluyla birlikte çarmıha gerdiler. Îsâ, "Baba, onları bağışla" dedi. "Çünkü ne yaptıklarını bilmiyorlar." (Bkz. Luka, 23: 32-34).

726. Krş. Luka, 23: 32-34.

727. Bkz. Luka, 24: 13-25.

728. Bu sözler Matta, Markos ve Luka'da şöyle ifade edilmiştir: Biraz uzaklaşıp yüzüstü yere kapandı, dua etmeye başladı. "Semavî Baba, eğer mümkünse çekeceğim acıları benden uzaklaştır. Fakat yine de benim değil, senin isteğin olsun" dedi. (Matta, 26: 39-40); "Îsâ biraz uzaklaşıp yere kapandı. Orada dua etti. Eğer mümkünse o elem saatinden kurtulmayı diledi." (Markos, 14: 35); "Diz çökerek dua etti: "Semavî Baba, eğer iradene uygunsa, çekeceğim acıları benden uzaklaştır. Fakat benim istediğim değil, senin istediğin olsun." (Luka, 22: 41-42).

729. Krş. "Semadan bir melek Îsâ'ya göründü, O'nu kuvvetlendirdi. Îsâ derin bir acı içindeydi; daha hararetle dua etti. Teri, toprağa düşen kan damlaları gibiydi." (Luka, 22: 43-44).

730. Bkz. Matta, 27: 46; Markos, 15: 33.

731. Doğu hıristyan kiliseleri arasında yer alan ve daha ziyade Süryanîler diye bilinen gruptur.

732. Krş. Yuhanna, 1: 1-4.

733. Krş. Yuhanna, 1: 10.

734. Yasin 36/82.

735. Krş. Yuhanna, 1: 10-14.

736. Krş. "Allah'ı hiç kimse görmemiştir. Fakat semavî Baba Allah'ın bağrından gelen ve özde Allah olan biricik semavî Oğul, Allah'ı bize tanıttı." (Yuhanna, 1: 18).

737. Bkz. Yuhanna, 1: 14.

738. Krş. Yuhanna, 1: 18.

739. Krş. Yuhanna, 1: 19-20.

740. Bkz. Matta, 11: 13

741. Bkz. Matta, 11: 9-10.

742. Krş. Yuhanna, 1: 29.

743. Krş. "Bu yüzden O'nun Allah'ın semavî Oğlu olduğuna şahitlik ediyorum." (Yuhamnna, 1: 34).

744. Bkz. Yuhanna, 3: 35.

745. Krş. Yuhanna, 5: 18.

746. Krş. Yuhanna, 5: 21-24.

747. Krş. Yuhanna, 5: 26-27.

748. Krş. Yuhanna, 5: 30-32.

749. Krş. Yuhanna, 6: 38-39.

750. Krş. Yuhanna, 7: 16.

751. Krş. (Şimdi gidiyorum, fakat size döneceğim, dediğimi duydunuz.) Eğer beni seviyorsanız, buna sevinmelisiniz. Çünkü semavî Babam'a gidiyorum. Babam benden üstündür." (Yuhanna, 14: 28).

752. Bkz. Yuhanna, 3: 35.

753. Bkz. Yuhanna, 5: 32.

754. Krş. "Ferisiler Îsâ'ya, "Sen kendi kendine şahitlik ediyorsun. Şahitliğin kabul edilmez" dediler. Îsâ onlara şöyle cevap verdi: "Kendi kendime şahitlik etsem bile şahitliğim doğrudur. Çünkü nereden geldiğimi ve nereye gideceğimi biliyorum..." (Yuhanna, 8: 13-14).

755. Bkz. Yuhanna, 6: 60.

756. Krş. Yuhanna, 6: 14.

757. Bkz. Yuhanna, 6: 53-56.

758. Bkz. Yuhanna, 6: 60.

759. Yuhanna, 6: 60-66.

760. Bkz. Yuhanna, 7: 3-5.

761. Krş. Yuhanna, 8: 3-11.

762. Krş. Yuhanna, 8: 16-18.

763. Bkz. Yuhanna, 3: 35.

764. Krş. "Çünkü ben insanlara sadece beni gönderenden duyduklarımı iletiyorum. O yalnız hakikati söyler." (Yuhanna, 8: 26).

765. Krş. "Böylece Allah'ın Yeşaya Peygamber'in ağzıyla söylediği şu sözler yerine geldi: İşte seçtiğim Kul! O, razı olduğum sevgili Kulum'dur. O'nu Ruhum'la donatacağım," (Matta, 12: 17-18).

766. Krş. "Yahudi önderler Îsâ'ya şöyle cevap verdi: "Yaptığın harika şeylerden ötürü seni taşlamayız. Sen Allah'a küfrediyorsun; insan olduğun halde kendini Allah'la bir tutuyorsun." O zaman Îsâ şunları söyledi: "Zebur'da, 'İlâhlarsınız dedim' (Mezmur 82: 6) diye yazılmıştır. Allah, kelâmını kime gönderdiyse o kişileri ilâhlar diye çağırır. Allah'ın kelâmı her zaman doğrudur. Semavî Baba Allah beni takdis edip dünyaya gönderdi. O halde, 'Allah'ın semavî Oğlu'yum' dediğim için bana nasıl olur da 'Allah'a küfrediyorsun' dersiniz? Eğer semavî Babam'ın istediği şeyleri yapmıyorsam, bana iman etmeyin. Ama semavî Babam'ın istediği şeyleri yapıyorsam, bana iman etmeseniz bile yaptığım işlere iman edin. O zaman semavî Baba'nın bende, benim de semavî Baba'da olduğumu bilecek ve anlayacaksınız." (Yuhanna, 10: 33-38)

767. Krş. Yuhanna, 14: 9-10.

768. Bkz. Yuhanna, 1: 18.

769. Krş. "Sizin bende olduğunuzu, benim de sizde olduğumu bileceksiniz." (Yuhanna, 14: 20).

770. Krş. "Size artık 'kul' demiyorum. Çünkü kul efendisinin ne yaptığını bilmez. Size dostlarım diyorum..." (Yuhanna, 15: 15).

771. Krş. "Ben dünyaya semavî Baba'dan geldim. Şimdiyse dünyadan ayrılıp O'na dönüyorum." (Yuhanna, 16: 28)

772. Krş. Yuhanna, 17: 1

773. Krş. Yuhanna, 17: 4.

774. Bkz. Yuhanna, 3: 35.

775. Krş. "Canımı, tekrar geri almak üzere veririm. Bunun için Baba beni sever. Canımı kimse benden alamaz; ben onu kendiliğimden veririm. Onu vermeye de tekrar geri almaya da yetkim var. Bu buyruğu Babamdan aldım." (Yuhanna, 10: 17-18)

776. Mevcut İncillerde "Yuhanna'nın Birinci Mektubu, Yuhanna'nın İkinci Mektubu ve Yuhanna'nın Üçüncü Mektubu" şeklinde Yuhanna'ya atfedilen üç mektup bulunmaktadır.

777. Bkz. Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 3: 2.

778. Vahiy Kitabı, Yeni Ahit'in son kitabıdır. Yuhanna'nın görümlerinden oluşan bu kitap, ilk yüzyılda oldukça yaygın ve sembolizm yönünden zengin bir yazın türü olan "apokaliptik" özellik taşımaktadır. Hıristiyanlar bu kitabın Tanrı'nın bir vahyi olduğunu kabul ederler.

779. Krş. "Bana sesleneni görmek için arkama döndüm. Döndüğümde yedi altın kandillik ve bunların ortasında, giysileri ayağına kadar uzanan, göğsüne altın kuşak sarınmış, `insanoğluna benzer biri'ni gördüm. Başı ve saçı ak yapağı gibi beyaz, kar gibi bembeyazdı. Gözleri ise alev alev yanan bir ateşti sanki! Ayakları, ocakta kor haline gelmiş parlak tunca benziyordu. Ve sesi, gürül gürül akan suların sesi gibiydi..." (Yuhanna'nın Vahyi, 1: 12-14).

780. Bkz. Yuhanna'nın Vahyi, 6: 5.

781. Krş. "Ne var ki, Rabb'in günü hırsız gibi gelecek. O gün gökler büyük bir gürültüyle ortadan kalkacak, maddesel öğeler yanarak yok olacak, yer ve yeryüzünde yapılmış olan her şey yanıp bitecek." (Petrus'un İkinci Mektubu, 3: 10).

782. Krş. "Bakın, ben Pavlus size diyorum ki, sünnet olursanız Mesih'in size hiç yararı olmaz. Sünnet edilen her adamı bir daha uyarıyorum: Kutsal Yasa'nın tümünü yerine getirmek zorundadır." (Pavlos'un Galatyalılara Mektubu, 5: 2-3).

783. Sünnet olmak Tevrat'ın kesin emridir. (Bkz. Resullerin işleri, 7: 8-9).

784. Benzer ifadeler için bkz. "Petrus Antakya'ya geldiği zaman yanlış hareket etti. Ben de onunla görüştüm, yaptıklarına itiraz ettim." (Pavlos'un Galatyalılara Mektubu, 2: 11-12).

785. Krş. "Mesih Îsâ'da olan düşünce sizde de olsun. Mesih, Tanrı özüne sahip olduğu halde, Tanrı'ya eşitliği sımsıkı sarılacak bir hak saymadı. Ama yüceliğinden soyunarak kul özünü aldı ve insan benzeyişinde doğdu. İnsan biçimine bürünmüş olarak ölüme, çarmıh üzerinde ölüme bile boyun eğip kendini alçalttı." (Pavlus'un Filipelilere Mektubu, 2: 5-7).

786. Krş. "Kardeşlerimin, soydaşlarım olan İsraillilerin uğruna, ben kendim lânetlenip Mesih'ten uzaklaştırılmayı dilerdim. Evlatlığa kabul edilenler, Tanrı'nın yüceliğini görenler onlardır. Antlaşmalar, buyrulan Kutsal Yasa, tapınma düzeni ve vaatler de onlarındır." (Pavlos'un Romalılara Mektubu, 9: 3).

787. Krş. "Yahudiler inanmak için mûcizevî alâmetler görmek ister, Grekler ise hikmet arar. Halbuki biz Mesih'in çarmıhta öldüğünü duyuruyoruz. Yahudiler bunu yüzkarası, öteki halklar ise saçma sayarlar. Fakat Allah'ın çağırdığı insanlar için - ister Yahudi ister Grek olsun - Mesih, Allah'ın hem kudreti hem de hikmetidir. Çünkü Allah'ın saçma sayılan yolu insan hikmetinden üstündür. Allah'ın zayıf sayılan yolu insan kuvvetinden üstündür." (I. Korintliler, 1: 22-25).

788. İbn Hazm'ın bu ifadesi, eserin yazılış tarihi konusunda bize ışık tutmaktadır. Buna göre bi'setten itibaren 450 yıl geçtiğine göre İbn Hazm *el-Fasl*'ı yaklaşık olarak 440'lı yıllarda telif etmiş olmalıdır. (Çev.)

789. John Chrysostom, 349-407 yılları arasında yaşamıştır. Kostantinopolis'in başpiskoposlarından biridir. Önemli bir erken dönem kilise babasıdır. Hitabeti çok güçlü ve güzel olduğundan dolayı kendisine "altın ağızlı" (chrysostom) lakabı takılmış. Velut bir yazar olduğu kabul edilir. İbn Hazm'ın burada bahsettiği kitap muhtemelen Âdem'in kovulması ile ilgili hikayenin anlatıldığı Tekvin (genesis) üzerine yazdığı tefsir olmalıdır. (Çev.)

790. Krş. "... Ben daha çok emek verdim, hapse daha çok girdim, sayısız dayak yedim, çok kez ölümle burun buruna geldim. Beş kez Yahudiler'den otuz dokuzar kırbaç yedim. Üç kez değnekle dövüldüm, bir kez taşlandım, üç kez deniz kazasına uğradım. Bir gün bir gece açık denizde kaldım.." (2.Korintliler, 11:23-25).

791. III. yüzyılda Mani tarafından eski İran'da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan gnostik bir dindir. İslâm Kaynaklarında Maniheizm, tevhid inancına aykırı olan düalist karakterli ve âlemin ezelîliğini gerektiren inanç sistemleri sebebiyle eleştirilmiştir. İslâmi kaynaklarda kurucusunun ismine nisbetle Mâniyye, Mâneviyye veya Mennâniyye isimleriyle ele alınmıştır.

792. III. yüzyılda eski İran'da kurulan ve günümüzde müntesibi bulunmayan Maniheizm'in kurucusu olan Mani, 216 yılında Güney Mezopotamya'da doğdu. Ailesinin heterodoks hıristiyan mezhebi Elkesai'ya bağlı olması, içinde yetiştiği ortam ve Maniheizm'deki hıristiyan unsurlarının kaynağı hakkında bir fikir vermektedir. Kaynaklarda küçük yaşta iken meleği görüp ondan aldığı öğretiler doğrultusunda yeni dini yaymaya başladığı belirtilir. Sâsânî Kralı I. Şâpûr zamanında Mani'nin hareketine müsamaha gösterilmiş ve bu sayede Mani başta İran olmak üzere çeşitli bölgelerde dinini yayma fırsatı bulmuştur. Kral I. Behram'ın son günlerine kadar süren bu olumlu hava, imparatorluğun Mecûsî başrahibi Kartir'in öncülüğünde Maniheistler'e karşı yoğun bir sindirme kampanyası başlatılması neticesinde sona ermiştir. Yakalanıp zindana atılan Mani 276'da öldürülmüştür. (Bkz. Şinası Gündüz, "Maniheizm" *DİA*, 27/575-577).

793. Bkz. Ebü'l-Mugıs el-Hüseyn b. Mansûr el-Beyzâvî'nin (ö. 309/922) taraftarlarıdırlar. Asıl adı Hüseyin olduğu halde İran'da ve Osmanlılar'da daha çok Mansûr ve Hallâc-ı Mansûr şeklinde babasının adıyla anılmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, "Hallâc-ı Mansur", *DİA*, 15/377-381).

794. Hakkında bir bilgiye ulaşamadık.

795. Ebû İshâk İbrâhîm b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778 [?]), zâhid, sûfî ve muhaddis bir âlim olup daha ziyade menkıbevi yönüyle meşhur olmuştur. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Reşat Öngören, "İbrahim b. Edhem", *DİA*, 21/293-295).

796. Ebû Müslim Abdullāh b. Süveb el-Havlânî ed-Dârânî (ö. 62/681-82), zahid bir kimse olup tâbiîn neslinin meşhurlarındandır. Yemen'in Havlân kabilesinden olup Hz. Ebû Bekir devrinde Medine'ye yerleşti. Hemen bütün kaynaklarda Ebû Müslim'in Yemen'den ayrılış sebebiyle ilgili olarak kaydedilen rivayete göre San'a'da peygamberliğini ilân eden Esved el-Ansî, Ebû Müslim'i saflarına alarak onun itibarından faydalanmak istemiş, Ebû Müslim'in bunu reddetmesi üzerine büyük bir ateş yaktırarak onu içine attırmış, ancak ateşin Ebû Müslim'e tesir etmediğini görünce etrafında-

kilerin tavsiyesine uyarak onu Yemen'i terketmeye zorlamıştır. Kaynaklarda, duasının ve bedduasının makbul olduğuna dair birçok olay ve kendisine nisbet edilen pek çok kerâmet zikredilmektedir. (Hakkında detaylı bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Ebû Müslim el-Havlânî", *DİA*, 10/196-197).

797. Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Mübârek b. Vâzıh el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797), tebeü't-tâbiînin ileri gelenlerinden, muhaddis, zâhid ve fakih bir âlimdir. Türk asıllı olup 118'de (736) Merv'de doğmuştur. Zamanın ilim merkezlerinden olan Basra, Hicaz, Yemen, Mısır, Şam ve Irak'a yolculuklar yaptı. Önemli bir hadisçi olmanın yanında fıkıh ilminde de önemli bir yeri vardır. Onun zühd anlayışı da üzerinde durulması gereken özellikler taşır. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübarek", *DİA*, 1/122-123).

798. es-Saf 61/14.

799. Al-i İmran 3/55.

800. el-Fecr 89/22.

801. el-Bakara 2/210.

802. Bkz. el-Fecr 89/22.

803. el-Bakara 2/210.

804. Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Mes'ûd b. Gafil b. Habîb el-Hüzelî (ö. 32/652-53), İlk müslümanlardan ve aşere-i mübeşşereden biri olup Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusudur. Mushafların cem ve teksirinden önce kendisine ait bir mushafının olduğu bilinmektedir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Abdullah b. Mes'ûd", *DİA*, 1/114-117).

805. Kur'ân-ı Kerîm'in lafızları ve kıraati ile ilgili yedi vecih veya lehçe anlamına gelen "el-Ahrufü's-seb'a" tabiri hadislerde zikredilmiş olup muhtelif şekillerde açıklanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'in nâzil olduğu dil olan Arapça'da kelime, mâna, telaffuz veya imlâ farklılığı gösteren çeşitli lehçeler vardır. Bunların içinde Kureyş lehçesi fesahat, zenginlik ve incelik bakımından öbürlerine göre üstünlük kazanmıştır. Bütün insanlığa hitap edecek olan ilâhî mesajda da Kureyş lehçesi esas alınmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Suat Yıldırım, " el-Ahrufü's-seb'a", *DİA*, 2/175-177).

806. Asıl adı Abhele b. Kâ'b b. Avf el-Esved el-Ansî (ö. 11/632) olup Resûl-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddia edenlerden biridir. Vedâ haccı dönüşünde Resûlullah'ın hastalandığını haber alınca özellikle mensubu bulunduğu Yemen'deki Ans ve Mezhic kabilelerinin desteğini sağlayarak peygamberlik iddiası ile ortaya çıktı. Bir müddet sonra bir suikast ile öldürülmüştür.

807. Resûl-i Ekrem devrinde peygamberlik iddiasında bulunanlardan biri de Ebû Sümâme Rahmânü'l-Yemâme Mesleme b. Sümâme b. Kebîr (Kesîr) el-Hanefî el-Vâilî'dir (ö. 12/633).

808. Asıl adı, Ebû Müleyke Cervel b. Evs b. Mâlik Absî Hutay'e (ö.45/665) şeklindedir. Muhadram bir Arap şair olup "Divan"ı vardır.

809. Resûl-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddiasında bulunanlardan biri de Ebû Âmir Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el-Esedî'dir (ö. 21/642 [?]).

810. Ümmü Sâdır Secâh bint el-Hâris b. Süveyd et-Temîmiyye (ö. 41/661'den sonra), peygamberlik iddiasında bulunan bir kadındır.

811. Ebû Ümâme Sümâme b. Üsâl b. en-Nu'mân el-Hanefî (ö. 12/633), Yemâme'deki Benî Hanîfe kabilesinin iki emîrinden biridir. Başlangıçta Hz. Peygamber'in

elçilerine iyi davranmamakla birlikte, Medine'de tutsak kaldığı üç günlük zaman zarfında kendisine yapılan güzel muameleyi görerek hicretin yedinci yılında müslüman olmuştur. Daha sonra umre yapmak için izin istedi ve Mekke'ye telbiye getirerek giren ilk müslüman oldu. Yemâme'de ortaya çıkan Müseylime ve Secâh'a karşı mücadele etti, ancak Sümâme mürtedlerle savaş sırasında şehit düşmüştür. (Geniş bilgi için bkz. Asri Çubukcu, "Sümâme b. Üsâl", *DİA*, 38/131-132).

812. Mâlik b. Nüveyre el-Yerbûî et-Temîmî (ö. 11/632), topladığı zekât mallarını Hz. Peygamber'in vefatı üzerine sahiplerine iade ettiği için mürted sayılıp öldürülen sahâbî olarak bilinir. Temîm kabilesine bağlı Hanzale'nin Yerbû' kolundandır. Şair ve savaşçı bir kimseydi. Mâlik'in kabilesi Temîm ile Medine'ye gelip müslüman olduğu ve Hz. Peygamber'in 9 (630) veya 11 (632) yılında kendisini Yerbû'un ve diğer bazı Temîmliler'in zekâtını toplamakla görevlendirdiği anlaşılmaktadır. Resûlullah'ın vefatını öğrenen Mâlik, topladığı zekât develerini hemen sahiplerine iade edip kabilesine onun vefatını haber verdikten sonra Hz. Peygamber'in yerine geçecek Kureyşli'nin eskisi gibi kendilerinden zekât istememesi halinde onun yanında yer alabileceklerini söyledi. Kabilesinden birçok kimse onu destekleyip verdikleri malları geri aldılar. İrtidad edenlere karşı savaşmakla görevlendirilen Hâlid b. Velîd, Mâlik'i yakalayınca mürted olup olmadığını tartışmış ve nihayetinde onun öldürülmesine hükmetmiştir. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa fayda, "Mâlik b. Nüveyre", *DİA*, 27/514-515).

813. Asıl adı Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye b. Dabâb (Dıbâb) b. Câbir en-Nâbiga ez-Zübyânî'dir (ö. 604 [?]).Yemen'in Zübyân kabilesine mensuptur. Hayatının önemli bir kısmı Sâsânîler'e tâbi Irak'taki Hîre ve Bizans'a tâbi Suriye'deki Gassânî hükümdarlarının saraylarında geçmiştir. Câhiliye devrinin meşhur şairlerinden biridir. (Hakkında bilgi için bkz. Süleyman Tülücü," Nabiga ez-Zübyânî", *DİA*, 32/262-263).

814. Asıl adı, Ebû Sülmâ (Ebû Büceyr) Züheyr b. Ebî Sülmâ (Rebîa) b. Riyâh el-Müzenî'dir (ö. 609 [?]). Mu'allaka şairleri arasında seçkin bir yere sahip olan Züheyr, İmruülkays ve Nâbiga ez-Zübyânî ile birlikte İslâm öncesi dönemin üç büyük şairinden biri kabul edilir. (Hakkında geniş bilgi için bkz. Süleyman Tülücü, "Züheyr b. Ebû Sülmâ", *DİA*, 44/540-542).

815. Burada İbn Hazm, bir asır ile elli yılı kastettiği anlaşılmaktadır.

816. Ridde Olayları: Resûl-i Ekrem'in Vedâ haccından dönüp Medine'de rahatsızlandığı günlerde bazı yalancı kimselerin peygamberlik iddiasıyla ortaya çıkmasıyla ridde olayları başlamış, vefatının ardından bir kısım bedevî kabilelerin namaz kılacaklarını, ancak zekâtı ödemeyeceklerini ilân etmesiyle genişleyip isyana dönüşmüştür. Hz. Ebû Bekir halife seçilince başta Müseylimetülkezzâb olmak üzere peygamberlik iddiasında bulunanlar ve irtidad eden kabilelerle uğraşmak zorunda kaldı. Ayrıca devlete zekât vermek istemeyenlerle de mücadele etti (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, "Ridde", *DİA*, 35/91-93).

817. Sâsânîler'in son ve İslâm devletinin ilk San'a valisi olan Bâzân'ın oğlu Şehr, babasının vefatından (ö. 10/632) sonra Allah Resulü tarafından San'a'ya vali tayin edilmiştir. İsmin okunuşu "Şehr b. Bâzân" şeklinde olmalıdır. (Bkz. Mustafa Fayda, "Bâzân", *DİA,* 5/283-284).

818. Bu isimlerin okunuşu konusunda bkz. Mstafa Fayda, "Ridde", *DİA*, 35/95)

819. Zü'l-Kela', Yemen meliklerinden olup Himyerî kabilesinin kralı idi.

820. Ebû Alî Âmir b. Tufeyl b. Mâlik el-Ca'ferî el-Âmirî (ö. 11/632), Hz. Peygamber tarafından Âmir b. Sa'saa kabilesine gönderilen irşad heyetini Bi'rimaûne'de

pusuya düşürerek katleden grubun başıdır. Aynı zamanda tanınmış Arap şairlerinden biridir. (Geniş bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Âmir b. Tufeyl", *DİA*, 3/68).

821. Ebû Sümâme Mesleme b. Sümâme b. Kebîr (Kesîr) el-Hanefî el-Vâilî (ö. 12/633), Resul-i Ekrem devrinde peygamberlik iddiasında bulunanlardan biridir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ahmet Önkal, "Müseylimetülkezzab", *DİA*, 32/90-91).

822. Ümmü Sâdır Secâh bint el-Hâris b. Süveyd et-Temîmiyye (ö. 41/661'den sonra), Peygamberlik iddiasında bulunan bir kadındır (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mustafa fayda, "Secâh", *DİA*, 36/266).

823. Ebû Âmir Tuleyha b. Huveylid b. Nevfel el-Esedî (ö. 21/642 [?]), Resul-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddiasında bulunanlardan biridir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Mehmet Sâlih Arı, "Tuleyha b. Huveylid", *DİA*, 41/362-363).

824. Abhele b. Kâʿb b. Avf el-Esved el-Ansî (ö. 11/632), Resul-i Ekrem'in sağlığında peygamberlik iddia edenlerden biridir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Algül, "Esved el-Ansî", *DİA*, 11/440-441).

825. et-Tufeyl b. Amr b. Tarîf el-Ezdî ed-Devsî (ö. 12/633), Yemenli Ezd kabilesinin Devs boyunun ileri gelenlerinden biri olup kabilesinin İslâm'a girmesine vesile olmuş bir sahâbîdir (Geniş bilgi için bkz. Zekeriya Güler, "Tufeyl b. Amr", *DİA*, 41/323-324).

826. Resûl-i Ekrem, kavmini davet için gayret eden Hz. Tufeyl'e kabile mensuplarına iyi davranmasını tavsiye etmiş ve davetini kolaylaştırması için, "Allahım, ona nûr ver ve bir alâmet lutfet!" şeklinde dua etmiştir. Bu duanın sonrasında alnında bir ışık peyda olmuştur. Tufeyl, bu ışığın alnında değil kamçısının ucunda olmasını isteyince ışığın kamçıya geçtiği rivayet edilmiştir. "Zin-nûr" (ışık sahibi) lakabı da bu ışıkla ilgili görülmüştür (İbn Abdülber, el-İstîʿâb, II, 231-232; ayrıca bkz. Zekeriya Güler, "Tufeyl b. Amr", *DİA*, 41/323-324).

827. Ebû Süfyân Sürâka b. Mâlik b. Cüik el-Kinânî el-Müdlicî (ö. 24/645), henüz müslüman olmadığı bir dönemde, hicret sırasında çölde Resul-i Ekrem'i yakalamaya çalışmasıyla mâruf olan sahâbîdir (Hakkında geniş bilgi için bkz. Yavüz Ünal, "Sürâka b. Mâlik", *DİA*, 38/161).

828. Bkz. Buhârî, "Menâḳıbü'l-ensâr", 45.

829. Bu şahıs, Ebû Mervân el-Hakem b. Ebi'l-Âs b. Ümeyye el-Ümevî (ö. 31/651) olmalıdır. Zira onun, Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği ve Hz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahâbîlere verdiği özel bilgileri etrafa yaydığı rivayet edilmektedir. Hz. Osman'ın amcası, Ebû Süfyân'ın amcasının oğlu, Emevî Halifesi I. Mervân'ın babasıdır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Resulullah'a eziyet edenler arasında zikredilen Hakem, Mekke'nin fethi sırasında müslüman olmuştur. Ancak yukarıda ifade edilen tutumu sebebiyle Resûl-i Ekrem onu Tâif'e sürmüştür (Hakkında geniş bilgi için bkz. Selman Başaran, "Hakem b. Ebü'l-Âs", *DİA*, 15/175-176).

830. Dihye b. Halîfe b. Ferve el-Kelbî (ö. 50/670 [?]), Hz. Peygamber'in Herakleios'a elçi olarak gönderdiği sahâbîdir. Cebrâil'in Dihye sûretine girerek Hz. Peygamber'e vahiy getirdiği ve ashâbdan birçoğunun onu Dihye zannettiği hususu, kaynakların ittifakla vermiş olduğu bilgiler arasındadır. Enes b. Mâlik'in ifadesine göre Dihye ashâbın en güzeli olup iri cüsseli ve beyaz tenli idi (Hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, "Dihye b. Halîfe", *DİA*, 9/294).

831. Enfâl, 8/63.

832. Ebû İshâk Kâ‘b b. Mâti‘ b. Heynû‘ el-Himyerî el-Yemânî (ö. 32/652-53 [?]), tabiînden olup Benî İsrâil’e dair rivayetleriyle tanınmıştır (Hakkında geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, “Ka’b el-Ahbar”, *DİA*, 24/1-3).

833. Ebû Abdillâh Vehb b. Münebbih b. Kâmil es-San‘ânî (ö. 114/732), tabiînden olup Yemenlidir. Fars asıllı olduğu kabul edilir. Yahudi kaynaklı rivayetleri çok iyi bilmesi onun yahudi asıllı olduğunu hatıra getirse de Gazzâlî dışında hiçbir müellif bundan söz etmemiştir. Sahâbeden Abdullah b. Abbâs, Abdullah b. Ömer, Câbir b. Abdullah, Enes b. Mâlik, Ebû Saîd el-Hudrî ve Nu‘mân b. Beşîr’den hadis rivayet etmiştir (Geniş bilgi için bkz. Mahmut Demir - Mehmet Emin Özafşar, “Vehb b. Münebbih”, *DİA*, 42/608-610).

834. Garib (الغريب) hadis, senedinin herhangi bir yerinde ravi sayısı bire düşen hadislere denilmektedir. Buradaki garîb kelimesi terim olarak sened veya metin yönünden tek kalmış yahut benzeri başka raviler tarafından rivayet edilmemiş hadis demektir.

835. Ebü’l-Hasen Mukātil b. Süleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî (ö. 150/767), Kur’ân’ı baştan sona kadar tefsir eden ilk müfessirdir.

836. Ebü’l-Kâsım (Ebû Muhammed) Dahhâk b. Müzâhim el-Hilâlî el-Horasânî el-Belhî (ö. 105/723), meşhur müfessirlerden biridir. Doğum yeri ve tarihi, gençliği ve tahsil hayatı hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamakla birlikte Kûfe, Rey, Horasan, Semerkant ve Belh gibi önemli ilim merkezlerinde yaşadığı anlaşılmaktadır (Bkz. Muhammed Eroğlu, “Dahhâk b. Müzâhim”, *DİA*, 8/410-411).

837. Ebü’n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî (ö. 146/763), meşhur bir müfessir ve nesep âlimidir.

838. en-Nahl, 16/125.

839. Hûd, 11/32.

840. el-Bakara, 2/111.

841. er-Rahman, 55/33.

842. et-Tevbe, 9/32.

843. ez-Zümer, 39/5.

844. el-İsrâ, 17/12.

845. el-Mülk, 67/3; Nûh, 71/15.

846. el-Müminûn, 23/17.

847. el-Bakara, 2/255.

848. Bkz. Buhâri, “Tevhit”, 22; “Cihad” 40.

849. Tâ-hâ, 20/5.

850. es-Saffât, 37/6-7.

851. Ebü’l-Hakem Münzir b. Saîd b. Abdillâh el-Küzenî el-Bellûtî (ö. 355/966), Endülüslü önemli bir fakih ve ediptir. Önce Mâride ve daha sonra es-Sugurü’ş-şarkıyye kadılığı yapan Bellûtî, 950 yılında kadılkudât ve Kurtuba’da Zehrâ Camiî imam-hatibi olarak görevlendirildi. Vefatına kadar süren bu görevleri sırasında adaletli kararları, hak bildiği konularda kimseden çekinmeyen cesur tavırlarıyla ün yaptı. Münazara ve münakaşaya açık olan Bellûtî, Zâhirî mezhebine temayül gösteren ve mukallit olmayan bir fakihti; ancak kadı olarak bulunduğu mahkemelerde davaları Mâlikî mezhebine göre karara bağlardı (Geniş bilgi için bkz. Orhan çeker, “Bellûtî”, *DİA*, 5/425).

852. Yazma nüshada şöyle denilmektedir: "Kadı Münzir b. Saîd, Aristoteles'in yüce cisimler (el-âsâr el-'ulviyye) hakkındaki görüşüne itiraz etmiş ve kendi kanaatine göre göklerin ateşle dolu olduğunu söylemiştir. Böylece o, felekleri göklerin dışına çıkarmış ve gökleri feleklerin üzerinde düşünmüştür. Münzir, "Şayet gökler yer ile kuşatılmış olsa idi, bu durumda göklerin bir kısmı yerin altında olurdu." demiştir. (Bkz. Reisülküttâb 555, vr. 198-a).

853. Nûh, 71/15-16.

854. Furkan, 25/61.

855. Yâsîn, 36/40.

856. Yâsîn, 36/40.

857. Yâsîn, 36/40.

858. Yazma nüshada "Güneşin "secde etmesi" ise yerindeki seyridir." şeklinde bir cümle mevcuttur (Bkz. Reîsülküttâb 555, vr.199-a).

859. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Enes b. Dilhâs el-Uzrî ed-Delâî (ö. 478/1085), hadis hafızı ve aynı zamanda önemli bir coğrafyacıdır. İbnü'd-Delâî, uzun yıllar Meriye Camii'nde ders vermiştir. İbn Hazm'ın çağdaşı olup ondan hadis rivayet ettiği anlaşılmaktadır. (geniş bilgi için bkz. Thomas B. Irving, "İbn Delâî", *DİA*, 21/9-10).

860. Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî (el-Keşşî) (ö. 249/863-64), Mâverâünnehir'in tanınmış hadis hâfızıdır (Hakkında bilgi için bkz. Talat Koçyiğit, "Abd b. Humeyd", *DİA*, 1/58).

861. Asıl adı Ebû Eyyûb Süleyman b. Harb b. Becîl el-Vâşihî el-Ezdî el-Basrî'dir (ö. 224/839), Hadis hâfızı olduğu kabul edilmektedir.

862. Ebû Abdillâh (Ebû Muhammed) Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî (ö. 94/713 [?]), tabiînden olup, hadis ve tefsir konusundaki rivayetleriyle meşhurdur.

863. Talak, 65/12.

864. Yâsîn, 36/40.

865. Kur'ân'da kendisine büyük güç ve imkân verildiği bildirilen kişidir. Kur'ân'da üç defa geçen Zülkarneyn kelimesinin bir özel isim mi yoksa lakap mı olduğu açık değilse de hâkim görüş lakap olduğu yönündedir. İslâmî kaynaklarda yer alan ve önemli bir kısmı İsrâiliyat türü rivayetlere dayandığı anlaşılan farklı izahlara göre Kehf sûresinin 83-98. âyetlerinde konu edilen kişinin doğuya ve batıya seferler düzenleyip büyük fetihler yapan bir cihangir olduğu ve kendisine zâhir ve bâtın ilmi verildiği için Zülkarneyn diye anıldığı kabul edilir. (hakkında detaylı bilgi için bkz. Mustafa Öztürk, "Zülkarneyn", *DİA*, 44/564-567).

866. el-Kehf 18/86.

867. el-Kehf, 18/86.

868. Âl-i İmrân, 3/133.

869. Benzer bir rivayet için bkz. Müslim, İmâre, 121.

870. Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Mûsâ el-Ahvâzî el-Cevâlîkı (ö. 306/918), bir hadis hâfızıdır. Daha çok Abdân lakabıyla tanınan Abdullah b. Ahmed'in hayatı ve yetişme tarzı hakkında fazla bilgi yoktur. Ahvaz yakınlarında bir ordugâh şehri olarak kurulan, bugün ise sadece kalıntıları bulunan Asker Mükrem'de oturduğu için Ahvâzî, bazan da Askerî nisbeleriyle anılmıştır (Geniş bilgi için bkz. M. Yaşar Kandemir, "Abdân el-Ahvâzî", *DİA*, 1/66-67).

871. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdisselâm b. Sa'lebe el-Huşenî el-Kurtubî (ö. 286/899), hadis ve dil âlimidir. Büyük dedelerinden sahâbî Ebû Sa'lebe el-Huşenî'ye nisbetle Huşenî diye anılır (Detaylı bilgi için bkz. Nuri Topaloğlu, "Huşenî, Muhammed b. Abdüsselâm", 18/420-421).

872. Ebû Saîd Yahyâ b. Saîd b. Ferruh el-Kattân et-Temîmî el-Basrî (ö. 198/813), hadis hâfızı ve ricâl âlimidir (Detaylı bilgi için bkz. Erdinç Ahatlı, "Yahyâ b. Saîd el-Kattân", *DİA*; 43/262).

873. Yâsîn, 36/40.

874. el-Hadîd, 57/13.

875. bkz. İbn Mâce, s. 1452, hadis no. 4339.

876. Âl-i İmrân, 3/133.

877. el-Hadîd, 75/21.

878. Rahmân 55/54.

879. Rahmân, 55/46.

880. el-Bakara, 2/255.

881. el-Mü'mîn, (Ğafir) 40/7.

882. el-Bakara, 2/255.

883. el-Kehf, 18/51.

884. Bu hadis farklı kanallardan rivayet edilmiştir: Bkz. Buhârî, "Rikak", 45, 46; "Enbiyâ", 7; Müslim, "İman", 377; İbn Mâce, "Zühd", 34.

885. Bkz. Müslim, Cum'a, 43; Nesâî, Salâtu'l-Îdeyn, 22.

886. Ebü'l-Kâsım Yemînü'd-devle ve emînü'l-mille Kehfü'l-İslâm Nizâmü'd-dîn Gāzî Mahmûd b. Sebük Tegin (ö. 421/1030), Gazneli hükümdarı olup 998-1030 yılları arasında hükümran olmuştur. Hindistan'ın fethi için on üç sefer düzenlemiş, İslâm'ın bu coğrafyada yayılması için gayret göstermiştir (Detaylı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil, "Mahmûd-i Gaznevî", *DİA*, 27/362-365).

887. Vâkıa, 56/19.

888. Hicr, 15/47.

889. Benzer bir rivayet için bkz. Buhârî, Rikâk, 48.

890. bkz. İncil, Matta 26: 29.

891. Krş. "Zengin bir adam varmış. Mor renkli ve ince ketenden giysiler giyer, bolluk içinde her gün eğlenirmiş. Buna karşılık, her tarafı yara içinde olup bu zenginin kapısının önüne bırakılan Lazar adında yoksul bir adam, zenginin sofrasından düşen kırıntılarla karnını doyurmaya can atarmış. Bir yandan da köpekler gelip onun yaralarını yalarmış. Bir gün yoksul adam ölmüş, melekler onu alıp İbrâhim'in yanına götürmüşler. Sonra zengin adam da ölmüş ve gömülmüş. Ölüler diyarında ıstırap çeken zengin adam başını kaldırıp uzakta İbrâhim'i ve onun yanında Lazar'ı görmüş. 'Ey babamız İbrâhim, acı bana!' diye seslenmiş. 'Lazar'ı gönder de parmağının ucunu suya batırıp dilimi serinletsin. Bu alevlerin içinde azap çekiyorum.' İbrâhim, 'Oğlum' demiş, 'yaşamın boyunca senin iyilik payını, Lazar'ın da kötülük payını aldığını unutma. Şimdiyse o burada teselli ediliyor, sen de azap çekiyorsun. Üstelik sizinle bizim aramıza öyle büyük bir uçurum yerleştirilmiştir ki ne buradan size geçmek isteyenler geçebilir, ne de oradan kimse bize geçebilir." (İncil, Luka, 16: 19-26).

892. İbrâhim, 14/48.

893. el-Enbiyâ, 21/104.

894. Bu âyet yazma nüshada mevcut olduğu halde Mısır baskısında kaydedilmemiştir (Bkz. Reisülküttâb 555, vr. 204-a).

895. Nebe, 78/19.

896. Meâric, 70/8-9.

897. Hâkka, 69/14-17.

898. İnşikâk, 84/1.

899. İnşikâk, 84/3-5.

900. İnfitâr, 82/1-3.

901. Tekvîr, 81/1-3.

902. Enbiyâ, 21/30.

903. Enbiyâ 21/104.

904. Hûd 11/108.

905. Bkz. Cârullah, vr. 118-a. maddesinde şöyle denilir: "Şâpûr'un ölümünden (272) sonra oğlu I.Hürmüz bir yıl, ardından diğer oğlu I.Behram üç yıl kadar hükümdarlık yaptı. I.Behram, Mani'yi derisini yüzdürmek suretiyle öldürttü ve taraftarlarına eziyet etti." (Esko Naskali, "Sasaniler", *DİA*, 36/174-176) Buna göre Mani'yi öldüren hükümdar I.Behram'dır. O, 273-276 yılları arasında krallık yapmıştır.

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

DİZİN

A

Abavun 430
Abbas 43, 45, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 54, 58, 60, 65, 68, 70, 73, 90, 124, 125, 127, 310, 600, 1087
Abd b. Humeyd 1056, 1134
Abdullah b. Abdullah b. Şuneyf 180
Abdullah b. Halef b. Mervan el-Ensârî 134
Abdullah b. Mes‘ûd 990, 992, 1130
Abdullah b. Mübarek 982, 1130
Abdullah b. Ömer 1133
Abdullah b. Sebe 876, 1110, 1120, 1121
Abdullah b. Yezid 91
Abdülvahit b. Yezîd 582
Abdurrahman b. Abdullah 49
Aber 490
Abihu 616
Âbir 664, 788
Absî 998, 1078, 1130
Accânî 876
Acem 632
Ad 498
Addû 706
Âdem 14, 166, 478, 480, 484, 486, 488, 490, 522, 692, 784, 810, 978, 1036, 1062, 1101, 1113, 1129
Aden 478, 484, 486, 1101, 1102
Adimon 470
Afrika 9, 26, 86, 91, 272, 1091
Afriksis 772, 774, 776, 858, 1119
Ahmed b. Abdurrahim 454
Ahmed b. Hâbıt 76, 364, 400, 402, 404, 1095, 1097
Ahmed b. Hanbel 84, 108, 1095, 1096, 1100
Ahmed b. Muhammed 49, 50, 78, 119, 124, 125, 744
Ahmed b. Nânûs 400, 402, 404
Ahura Mazda 228, 1089, 1099
Aişe 90, 846, 1119
Akdeniz 480, 508
Ali 44, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 105, 112, 124, 126, 130, 134, 356, 450, 466, 532, 632, 744, 760, 876, 996, 1002, 1020, 1064, 1094, 1101, 1103, 1113, 1120, 1121, 1133
Ali b. Ebû Tâlib 996, 1002
Allâf 85, 86, 109
Aminadab 556, 616, 620, 624, 626, 642, 644, 796, 806
Âmir b. Tufeyl 1132
Amman 125, 526, 536, 538, 610, 754
Amos 424, 676, 808
Amram 558, 588, 590, 616, 618, 626, 638
An‘aniyye 784
Andreas 17, 776, 818, 820, 822, 824, 826, 832, 842, 1114, 1115
Ansî 90, 452, 1000, 1100, 1130, 1132
Antakya 272, 690, 772, 974, 1091, 1092, 1110, 1111, 1128
Arap 26, 32, 38, 46, 72, 79, 105, 123, 124, 390, 460, 480, 544, 610, 632, 992, 996, 1026, 1088, 1089, 1092, 1097, 1100, 1111, 1130, 1132
Arapça 38, 121, 744, 1060, 1095, 1130
Araplar 28, 32, 45, 75, 87, 386, 444, 462, 720, 998, 1014, 1098
araz 82, 93, 156, 162, 166, 168, 176, 208, 288, 322, 394, 1062
Aristo 68, 105, 1087, 1088, 1101
Arius 270, 272, 1091, 1110
Arpakşad 490, 496, 786, 788
Arş 1052, 1056, 1058, 1070
Aryus 778, 1022, 1024
Arz-ı Mukaddes 652, 712, 806
Asa 674, 796, 804
Aşbel 568
Aşer 498, 548, 620
ashâbının fazileti 87
Âsım en-Nebîl 1064
Askalan 506, 608, 610
Assir 616

Avihu 616
Aylon 470
Azerbaycan 508, 1089

B

Baba 17, 276, 278, 288, 290, 292, 294, 296, 298, 530, 710, 836, 848, 892, 904, 918, 940, 956, 958, 962, 964, 966, 968, 1092, 1093, 1120, 1123, 1126, 1127, 1128
Babek 230, 1089
Babil 796, 802, 1114
Bağdat 5, 40, 41, 42, 78, 80, 81, 120, 582, 1095, 1121
Bahreyn 994, 996, 1014, 1121
Bâkıllânî 78, 81, 82
Bala 568
Basra 80, 480, 994, 1095, 1097, 1100, 1107, 1130
Bâtıra 772, 774, 776, 778
Batlamyus 692, 784, 792, 1101
Bedir 1018
Behram 234, 780, 982, 1090, 1113, 1129, 1136
bekâ 210
Beker 568
Bel'am 658, 1108
Belhî 746, 1133
Belkâ 526, 754
Benî İhdel 442, 1101
Benî Kaynukâ 442, 470
Benî Kurayza 442
Benî Nadîr 442, 470
Berahime 336, 408, 902
Berberâniyye 97, 272
Berberî 27, 28, 54, 55, 60, 508, 634
Bersâ 1022
Berşelam 814, 850, 878, 892, 894, 954
Beşay 556
Beşir en-Nâsık 466
Betuel 528, 538, 664, 1103
Beyân b. Sem'ân 464
Beyhesiyye 91
Beyt-i Fağuram 660
Beyt-i Makdis 424, 426, 432, 506, 548, 662, 672, 674, 676, 678, 680, 682, 684, 686, 690, 692, 696, 710, 724, 756, 758, 762, 814, 1022, 1024
Beytülharam 230
Bezîğ el-Hâik 464
Bilha 546, 548, 566
Bisan 610
Buda 230, 984, 1089
Buhârî 746, 1064, 1096, 1100, 1101, 1110, 1132, 1135
Buhtunnasr 680, 690, 1105
Bulyân 868
Bünyâmin 498, 528, 548, 550, 566, 568, 608, 620, 628, 670, 686, 728, 760
Buşeyrat 820
büyük günah 85
buzağı 308, 310, 512, 514, 596, 598, 600, 630, 658, 682, 1093

C-Ç

Ca'fer b. Muhammed 632
Cahiz 86
Câlût 572, 574
çarmıh 304, 910, 1128
Carşun 616, 620, 638, 640
Cebel-i Tay 996
Cebrâil 310, 318, 932, 936, 978
Cebriyye 1088
cehennem 78, 404, 932, 1064
Cehm b. Safvân 79, 80, 85, 1088
Cehmiyye 78, 80, 1088
Celcal 818, 820, 914, 916, 922
Celile 818, 820, 914, 916, 922, 1114
Cendîn 876
cennet 78, 182, 184, 186, 266, 268, 404, 482, 484, 1066, 1068, 1074, 1078, 1082
Cerîr 1058
Ceriş 716
cevher 93, 162, 200, 208, 282, 356, 1084, 1088, 1089, 1090, 1096
Ceyhan 478, 480, 482, 1101
Cezire 676, 994, 1000
Çin 216, 482, 484, 1101

cinler 932
cinsler 268
Cîr 568
cisim 82, 93, 156, 162, 166, 200, 232, 256, 258, 370, 1060, 1070, 1098
cizye 56, 396, 466, 468, 470
Cübeyr b. Mut'im 1058
Cudrez 634
Cuma 442, 862, 880, 912, 1064
Cürcanî 176

D

Dahhâk b. Müzâhim 1133
Dan 546, 548, 566, 620, 622, 624, 626
Dânyâl 462
Dâvûd 86, 108, 310, 898, 932, 1123
Debor 570, 666
Deccal 454, 456, 904, 1123
Dehrîler 152, 154, 156
Dehriyye 96, 156, 402, 718, 1087
Dicle 478, 480, 482
Dihye 318, 1022, 1094, 1133
Diyarbakır 480
Dımaşk 40, 41, 70, 124, 506, 610, 754, 982
Dırar b. Amr 85
Dırâr b. Amr 1100, 1101

E

Eber 490, 788
Ebiyasaf [Aviasaf] 616
Ebû Âmir 26, 27, 28, 47, 48, 52, 53, 83, 448, 1130, 1132
Ebû Bekir 54, 65, 99, 448, 450, 744, 996, 998, 1000, 1012, 1028, 1032, 1098, 1129, 1131
Ebû Cehil 970
Ebü'd-Dehmâ 454
Ebû Hanife 79, 109
Ebû Îsâ el-İsfahânî 424, 464
Ebü'l-Hasan el-Esbahî 134
Ebû'l-Hattab 876
Ebû Müslim el-Horasânî 400
Ebû Sevr 466
Ebû Tâlib 65, 123, 996, 1002
Ebû Zer 446, 592
Efraim 568, 570, 610, 620, 622, 624, 630, 634, 664, 666, 668
Ehl-i Beyt 87, 88
Ehl-i Hadis 77, 79
Ehl-i Hak 77
Ehl-i Kitap 101, 270, 744
Ehl-i Sünnet 76, 77, 82, 127, 1034
Ehrimen 96, 228
Elazar 616, 638, 640, 664, 752, 796, 804
Elişaba 616
Elişebat 932
Elişeva 616
Elizabet 932
Elkana 616
Elyakim 680, 796, 800, 804
Elyase 424
Enderyas 818, 820
Endülüs 11, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 60, 63, 65, 66, 67, 71, 72, 74, 75, 76, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 92, 95, 109, 116, 119, 123, 126, 272, 424, 450, 774, 1002, 1088, 1093, 1100
Enes b. Mâlik 632, 1094, 1107, 1133
Enoş 786, 1113
Enûşirvân 472
Ered 568
Erfahşed 786, 788
Erfehşaz 490, 496, 664
Ermeniyye 480, 508, 1004
Ermiyâ 424, 678, 780
Erzurum 480
Eşa 674, 688, 796, 804
Eş'aniyye 424
Eş'arî 77, 78, 80, 81, 93, 1097
Eş'arîler 298, 396, 400, 1093
Eş'arîyye 77, 79, 92, 392, 1096
Esav 15, 522, 528, 530, 532, 534, 536, 550
Eşbîl 568
Eşer 490

Eşîniyye 772
Eşîr 548, 616, 620, 628
Eş'iyâ 432, 780
Esved el-Ansî 90, 1000, 1100, 1130, 1132
Evs 1016, 1130
Evuramen 228
Eyyûb 424, 1097, 1134
Ezarika 91
Ezerbaz 234

F

Fadl el-Hadesî 76
Fâhâs 588, 590, 620, 626, 808, 1105
Fâliğ 788
Falz el-Hadesî 400
Fârân 460
Faris 554, 556, 562, 620, 624, 626
Fars 45, 46, 87, 88, 90, 274, 482, 996, 1000, 1097, 1133
Farsça 1089
Farslılar 634
felek 172, 190, 200, 202, 204, 206, 1046, 1056, 1058, 1060, 1091
Fellu 614
Fenîel 540, 544
Filipus 832, 842, 964
Filistin 16, 430, 476, 536, 604, 608, 610, 622, 664, 692, 754, 1112
Firavun 15, 16, 454, 502, 524, 562, 574, 576, 578, 582, 584, 586, 612, 638, 660, 734, 750, 752, 1093, 1104
Firdevs 1052, 1068
Firdevsî 454
Fırat 15, 478, 480, 482, 506, 508, 996, 1002
Fısıh 302, 320, 830, 834, 934, 1080, 1093, 1116, 1125
Fuha 494
Fûrek 78, 81, 82, 127, 392, 1097

G

Gad 498, 548, 566, 620, 628, 1107
Gâliyye 76, 89, 464, 532, 760, 1101
gayr-i mahlûk 356
gayr-i natık 406
Gazze 506, 608, 754
Gera 568, 664, 666
Gerşon 616, 620
Givon 430
Goşen 586, 588
Gur 80

H

Habakuk 424, 438
Habakun 706
haber-i sadık 366
Habeşistan 272, 274, 478, 480, 482, 494, 758, 1014
Hâbil 14, 488
Habrûn 638
Haccac 59
Hadas 706
Haffeîm 568
Hafsiyye 91
Hagay 438
Hakay 706
Hakem b. Münzir 82
Hallâc 454, 456, 876, 982, 1095, 1121, 1129
Ham 786
Hammad b. Seleme 1056
Hamor 546, 750
Hanok 490, 492, 614, 1113
Hanûk 488
Harran 230, 234, 522, 524, 1113
Hârûn 16, 70, 426, 490, 522, 540, 558, 576, 578, 582, 584, 594, 596, 598, 600, 616, 618, 620, 626, 630, 638, 640, 644, 652, 654, 658, 664, 706, 728, 738, 748, 750, 752, 796, 936, 1062, 1095, 1101, 1108
Hasan 78, 79, 80, 81, 82, 88, 112, 124, 126, 134, 392, 1002, 1096, 1097, 1101, 1118, 1121
Hasrun 554, 556, 562, 614, 620, 624, 626, 642
Hattabiyye 1121
havari 876, 964
Havila 494

Havlânî 1113, 1129, 1130
Hayber 1006, 1028
Hayyat 876
Hazrec 1016
Herevî 1056, 1064
Hermes 232, 1089
Hesron 554, 556, 562, 614, 620, 624, 626, 802
Hevâzin 440, 1020
Hevron 616, 618, 638
heyûla 228
Heyûlâ 1090
Hibron 616, 618, 638
Hicaz 39, 41, 1130
hicret 174, 306, 1132
hidayet 594, 730, 992, 1034
hikmet 7
Hilat 480
Himyerî 760, 1110, 1121, 1132, 1133
Hindistan 216, 336, 508, 1002, 1074, 1094, 1097, 1135
Hint 482, 494, 634
Hişam b. el-Hakem 306
Hıristiyan 23, 29, 31, 32, 38, 99, 102, 123, 272, 296, 300, 314, 512, 632, 774, 778, 784, 894, 980, 1091, 1092, 1112
Hıristiyanlık 96, 97, 98, 99, 103, 270, 272, 1024, 1091, 1092, 1093, 1111
Hızır 392
Horasan 5, 80, 392, 1002, 1121, 1133
Hoşea 652
Hud 184, 232, 332
Hudeybiye 440
Hüdhüd 374, 1096
Humeyd b. Hilâl 454
Humeyr 1016
Hums 506
Huneyn Savaşı 440
Huppim 568
hurafe 410
Hürremiyye 96, 230, 1089
Hûşa‘ 652
Hüseyin 78, 85, 108, 109, 120, 456, 632, 1101, 1121, 1129, 1132
Huşîm 622, 624, 626
Huveyz Mendad 374
Huzeyfe 466

I-İ

İbâzıyye 91, 92
İblis 17, 228, 384, 472, 812, 814, 816
İbn Abbas 90, 310, 600
İbn Fûrek 81, 82, 127, 1097
İbn Meserre 74, 83, 123
İbn Ömer 90
İbn Sebe 760, 1110, 1121
İbn Şihâb 746
İbrâhim 2, 3, 15, 30, 68, 74, 85, 86, 100, 105, 108, 112, 120, 123, 124, 125, 126, 230, 232, 364, 388, 434, 460, 490, 494, 496, 498, 502, 504, 506, 508, 510, 512, 514, 516, 518, 522, 524, 526, 558, 560, 602, 604, 624, 632, 636, 652, 664, 732, 746, 752, 780, 796, 798, 800, 802, 804, 810, 896, 982, 1056, 1062, 1078, 1080, 1089, 1099, 1107, 1114, 1116, 1129, 1135, 1136
İbrahim b. Abdullah 1078
İbrahim b. Edhem 1129
İbranice 278, 770, 826, 1116
icma 374, 392, 396, 402, 404, 862, 980, 990, 992, 994
İdris 232
İkaye 772
iknai 1078
ilham 89, 330
illet 152, 154, 160, 198, 256, 342, 344, 430, 958
iltimas 1032
İlyâs 294, 850, 954
imâmet 87, 88, 91, 109
İmâmiyye 89, 117, 760
İmran 386, 558, 978, 1095, 1130
İmrân b. Husayn 454
İncil 14, 17, 22, 98, 101, 102, 278, 290, 292, 294, 304, 314, 316, 318, 424, 438, 462, 474, 728, 730, 732, 734, 736, 740, 742, 744, 772, 774,

776, 778, 796, 798, 800, 812, 818, 820, 822, 826, 828, 830, 836, 840, 866, 868, 894, 896, 910, 926, 928, 930, 936, 942, 988, 1006, 1080, 1111, 1112, 1114, 1116, 1119, 1135, 1136
innet 152
inniyet 152, 154, 160
inşikak-ı kamer 1018
İrâd 488
Irak 52, 78, 274, 424, 462, 480, 1000, 1130, 1131
İran 75, 536, 1089, 1090, 1099, 1112, 1113, 1121, 1129
Îrâs 706
Îsâ 17, 18, 19, 234, 270, 272, 274, 290, 294, 296, 298, 300, 302, 304, 306, 308, 310, 314, 318, 320, 776, 796, 800, 808, 812, 814, 816, 818, 820, 822, 824, 828, 830, 832, 836, 838, 840, 842, 844, 846, 850, 858, 864, 866, 868, 870, 872, 874, 878, 880, 884, 890, 892, 894, 896, 898, 900, 902, 904, 906, 908, 910, 912, 914, 916, 918, 920, 922, 924, 926, 928, 930, 932, 934, 938, 940, 942, 944, 946, 954, 956, 958, 960, 962, 966, 972, 974, 976, 980, 982, 986, 988, 1091, 1092, 1093, 1095, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128
Îsâ aleyhisselâm 270
İsâmar 616
Îsâ Mesih 290, 314, 796, 1092, 1093, 1120
İşaya 294, 432, 780
İşea 424, 724
Îsev 15, 522, 528, 530, 532, 534, 536, 550
Îsevîler 424, 426, 470, 478, 662
İseviyye 784, 800
İsfahan 424, 1097
İshâk 15, 36, 54, 126, 490, 494, 496, 504, 522, 524, 526, 528, 530, 532, 534, 558, 560, 602, 604, 664, 1058, 1095, 1099, 1102, 1113, 1121, 1129, 1133
İskariyot 830, 842, 872, 874, 898, 1118, 1120
İskender 466, 472, 908, 1101, 1124
İskenderiye 270, 480, 1091, 1092, 1107, 1110, 1111
İsmail 29, 65, 76, 232, 1120, 1121, 1130
İsmâil b. Yûsuf 526, 1103
İsmailiyye 230
İsmâiloğulları 538
İşmay 556
İsra 374, 378, 380, 386
İsrâ 458, 1062, 1097, 1133
İsrailoğulları 232, 308, 1026
İssakar 498, 546, 550, 566, 620, 628, 1108
İstiklabyos 470
İtamar 616

K

Ka'be 230
Kâbil 14, 488, 508, 1002
Kâbin 488
kader 74, 84, 85
Kadı Münzir 1052, 1054, 1134
Kahet 490
Kalikala 480
Karâî 1114
Karmatiler 1121
Karmi 614
Kâsım b. Esbağ 1058, 1078
Katâde 466, 846
Kayâfâ 304
Kayrevan 40, 41, 51, 80
kehanet 100
Kehat 588, 590, 616, 618, 620, 626, 638, 640
Kelbî 1040, 1044, 1094, 1133
Kenan 494, 522, 786, 788, 1089, 1113
Kermî 614, 626
Kerrâmiyye 78, 80
Ketura 526

Kevser 482
Kinan 786, 788
Kirman 634
Kisra 452
Kınsırîn 506
Kıptî 1106
kıyamet günü 392, 960, 1076
Kohen el-Ekber 466
Korah 616, 626, 638
Korintliler 1116, 1129
Kos 586, 588, 636
Kostantin 270, 272, 778, 980, 1018, 1022, 1024
Kostantiniye 270, 272, 274, 978, 1018
Kudaa 996
Kudâme b. Ca‘fer 1102
Kudüs 424, 850, 878, 892, 894, 922, 934, 944, 954, 1092, 1099, 1105, 1111, 1112, 1122, 1125
Kûfe 994, 1002, 1097, 1098, 1121, 1130, 1133
Kurayza 442
Kureyş 88, 89, 306, 1020, 1104, 1130
Kürtler 462
Kurtuba 26, 28, 29, 31, 32, 34, 35, 38, 40, 41, 44, 47, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 60, 86, 100, 582, 1080, 1134
Kûş 494

L

Lacun 610
lâhûtî 314, 946
Lamah 786
Lâmek 488, 490
Larde 634
Lavan 430, 536, 538, 540, 548, 550, 566
Lea 430, 538, 540, 546, 548, 550, 566, 1104
Levi 70, 430, 432, 490, 498, 500, 502, 546, 548, 558, 566, 574, 588, 608, 616, 626, 628, 638, 640, 808, 1105, 1111
Leyyâ 430
Luka 17, 294, 728, 772, 774, 778, 808, 810, 812, 816, 818, 820, 822, 836, 838, 840, 844, 848, 850, 852, 858, 866, 878, 880, 884, 896, 906, 908, 910, 912, 916, 920, 922, 930, 932, 934, 938, 940, 944, 946, 1092, 1093, 1094, 1111, 1112, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1136
Lût 15, 438, 514, 518, 520, 522, 524, 636, 896, 1103
Lûtoğulları 536, 538

M

ma'dûm 150, 188, 242
mahluk 356, 410
Mahmud b. Sebuktekin 392
Mahşûn 556
Makedanius 272, 1091
Malatya 480
Ma‘mûdiyye 426
Mani 232, 234, 252, 780, 982, 1089, 1090, 1112, 1113, 1129, 1136
Maniheizm 96, 97, 234, 250, 706, 1089, 1090, 1112, 1113, 1129
mantıku't-tayr 372
Mared 490
mârifet 310, 338, 444
Markos 728, 772, 774, 778, 820, 822, 824, 836, 838, 844, 852, 858, 864, 878, 880, 884, 886, 894, 896, 902, 904, 906, 908, 910, 912, 916, 920, 922, 924, 926, 928, 944, 946, 954, 982, 1093, 1094, 1109, 1111, 1112, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126
Matan 796
Matta 312, 728, 770, 772, 774, 776, 778, 796, 798, 800, 802, 804, 806, 808, 810, 812, 816, 818, 822, 824, 826, 828, 830, 832, 836, 838, 840, 842, 852, 854, 856, 858, 860, 862, 864, 870, 872, 876, 878, 880, 882,

884, 886, 888, 890, 892, 894, 896, 898, 900, 906, 908, 910, 912, 914, 920, 922, 932, 944, 946, 954, 964, 986, 1092, 1093, 1094, 1109, 1111, 1112, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1123, 1124, 1125, 1126, 1127, 1135
Mâverüunnehir 392
Mecdelli Meryem 304, 914, 916, 922
Medan 526
Medine 5, 40, 41, 994, 1109, 1129, 1131
Medyen 652
Meffeîm 568
Mehûyâel 488
Mekke 40, 41, 42, 230, 460, 994, 996, 1020, 1028, 1104, 1131, 1132
Mekkî b. Ebû Tâlib 65, 123
Melâhî 706
melekler 390, 402, 514, 518, 544, 596, 896, 904, 972, 1070, 1092, 1093, 1135
Melkî 808
Me'mun 356
Menessa 568, 614, 620, 622, 624, 630, 634, 654, 660, 666, 668, 678, 684, 686, 692
Mennâniyye 254, 778, 984, 1090, 1129
Merârîoğulları 640
Merv 1097, 1130
Mervanoğulları 356
Meryem 16, 272, 274, 280, 288, 290, 292, 294, 304, 316, 388, 424, 426, 464, 626, 650, 652, 654, 796, 800, 802, 864, 866, 914, 916, 918, 920, 922, 924, 932, 934, 936, 938, 978, 986, 1092, 1094, 1108, 1116, 1125, 1126
Merzûk b. Eşkur 634
Mesan 796
Meserriyye 83
Mesih 13, 17, 18, 19, 98, 99, 252, 274, 278, 280, 286, 288, 290, 292, 294, 298, 300, 302, 304, 308, 312, 314, 316, 390, 426, 462, 464, 728, 760, 770, 772, 776, 778, 780, 792, 796, 798, 800, 802, 804, 808, 812, 814, 816, 818, 822, 824, 826, 828, 830, 832, 834, 836, 838, 840, 842, 844, 846, 848, 850, 852, 854, 856, 858, 860, 862, 864, 866, 868, 870, 872, 876, 878, 880, 882, 884, 886, 888, 890, 892, 894, 896, 898, 900, 902, 904, 906, 908, 910, 912, 914, 916, 922, 924, 926, 928, 930, 932, 934, 936, 940, 942, 944, 946, 948, 950, 952, 954, 956, 958, 960, 962, 964, 966, 968, 970, 972, 974, 976, 978, 980, 982, 986, 988, 1018, 1022, 1080, 1088, 1090, 1092, 1093, 1094, 1114, 1115, 1116, 1120, 1123, 1125, 1128, 1129
Messîse 1101
Metûşâel 488
Metuşelah 490, 492
Meymuniyye 91
Mezdek 228, 1089
Mezdekiyye 96, 228, 230, 234, 1089
Mezmur 1127
Midyan 526
Mikâil 978
Mintenne 508
Mishâ 706
Misrayim 494
Mitsraim 494
Mittiya 680
Mısır 16, 23, 41, 42, 52, 77, 78, 101, 111, 113, 114, 115, 274, 424, 480, 498, 500, 502, 504, 506, 524, 554, 558, 562, 566, 568, 570, 576, 582, 584, 586, 588, 590, 596, 598, 600, 604, 608, 614, 622, 624, 628, 630, 634, 636, 638, 642, 644, 646, 648, 652, 654, 660, 672, 678, 682, 690, 706, 712, 750, 752, 758, 796, 806, 994, 1000, 1002, 1026, 1088, 1089, 1090, 1092, 1093, 1095, 1096, 1098, 1103, 1104, 1105, 1106, 1108, 1109, 1111, 1116,

1125, 1130, 1136
Moab 520, 536, 538, 610, 660, 754
Moaboğulları 520, 610
Muaviye 45, 46
Muaz b. Cebel 90
Mücessime 80
mûcize 107, 350, 442, 446, 450, 452, 456, 460, 464, 510, 580, 584, 588, 602, 650, 652, 656, 668, 706, 840, 862, 864, 868, 902, 904, 936, 940, 982, 984, 1016, 1018, 1101
Mudar 996, 1014
Muğîre b. Saîd 464
Muğîre b. Şu‘be 454
muhal 154, 174, 178, 188, 190, 202, 216, 276, 284, 288, 368, 414, 486, 526, 606, 638, 738, 952, 1064
Muhammed b. Abdullah 392, 458, 1004, 1064, 1084
Muhammed b. Abdurrahman b. Ukbe 180
Muhammed b. Abdüsselâm el-Huşnî 454
Muhammed b. Beşşâr Bendâr 454
Muhammed b. el-Hanefiyye 1121
Muhammed b. Hasan 392
Muhammed b. Hasan ibn Fûrek 392
Muhammed b. Îsâ 424
Muhammed b. Kerrâm 80
Muhammed b. Zekeriyyâ 65, 134, 228, 400, 1087
muhdes 96, 132, 152, 154, 156, 192, 194, 236, 256, 274, 276, 282, 288, 410
Muhdes 13, 198, 276
Muktedir 35
mülhit 180
Münzir 82, 83, 1014, 1052, 1054, 1133, 1134
Münzir b. Said 82, 83
Münzir b. Saîd 1054, 1133, 1134
Münzir b. Sâvî 1014
Muppim 568
Mürcie 71, 75, 76, 78, 79, 80, 81, 85, 108, 109, 110, 113
mürted 836, 908, 1131
Mûsâ 16, 46, 90, 98, 107, 294, 310, 316, 374, 388 ,424, 430, 432, 434, 436, 438, 448, 450, 452, 460, 484, 498, 500, 504, 520, 540, 558, 564, 566, 574, 576, 578, 580, 582, 584, 586, 588, 590, 592, 594, 596, 598, 600, 602, 604, 606, 610, 612, 614, 616, 618, 620, 622, 626, 632, 638, 642, 644, 646, 648, 650, 652, 654, 656, 658, 660, 662, 664, 670, 686, 692, 694, 696, 704, 706, 708, 712, 728, 732, 738, 742, 746, 750, 752, 770, 776, 792, 800, 806, 826, 902, 934, 978, 1006, 1010, 1024, 1026, 1062, 1093, 1095, 1099, 1102, 1106, 1108, 1114, 1116, 1135
Müseylime 444, 998, 1000, 1131
Muşioğullarını 618
Mustansır 40, 306
Musul 78, 82, 274, 478, 480, 482, 676, 686
Mu‘tasım 356, 632, 1089, 1095, 1101
Mu‘tazıd-Billâh 58, 72, 1102
Mu‘ted-Billah 172
mütevellit 332
Mu‘tezile 11, 71, 75, 76, 78, 82, 84, 85, 86, 92, 93, 108, 109, 110, 113, 123, 448, 1094, 1095, 1097, 1100, 1101
Müzenî 1022, 1131

N

Nabiga 1002, 1131
Nablus 424, 666, 672, 686, 1099
Nadab 594, 616, 682
Nadav 616
Nâfec 616
Nahor 490, 536, 1113
Nahşon 616, 620, 624, 626, 642, 644, 796, 802, 806
Nahum 706, 808
Naman 568
namaz 396, 482, 1004, 1131
nasutî 314, 316, 860, 946

nâtık 280, 282, 406
Nazzâm 86, 364, 1095, 1097
Necâşî 1014
Neccâr 78, 85, 772, 776, 876
Neccâriyye 78
Necd 996
Necedât 91
Nefek 616
nefis 60, 68, 115, 134, 136, 138, 144, 198, 1076
Nemîrî 456, 1101
Nil 15, 478, 480, 482, 506, 508, 756
Nûbe 272, 274, 480, 494, 588, 756, 758
nübüvvet 97, 132, 336, 344, 462, 464, 658, 886, 1030, 1100, 1120
Nuh 232, 332, 786, 810
Nu'man bin Sabit 79
Nûrâm 556

O-Ö

Oğul 15, 17, 276, 278, 280, 288, 290, 292, 294, 296, 298, 314, 516, 836, 952, 956, 968, 1092, 1093, 1120, 1126
Ohat 616
Ömer 49, 50, 54, 90, 126, 400, 448, 450, 632, 744, 746, 846, 996, 1000, 1012, 1020, 1028, 1056, 1064, 1096, 1099, 1108, 1109, 1111, 1112, 1133, 1134
Osman 124, 127, 400, 450, 744, 990, 992, 994, 996, 1000, 1064, 1094, 1132

P

Pallu 614
Paraklit 462
Paran 460
Peleg 490
Pelek 788, 1113
Peniel 540, 542, 544
Peres 554, 556, 562, 620, 624, 626, 796
Petrus 304, 772, 774, 776, 778, 818, 820, 822, 824, 826, 828, 832, 836, 838, 842, 852, 860, 870, 872, 874, 876, 878, 880, 884, 886, 890, 892, 900, 906, 908, 916, 918, 920, 922, 926, 972, 974, 978, 982, 986, 1111, 1112, 1115, 1117, 1120, 1124, 1125, 1128
Pilatus 290, 840, 912, 1118, 1124
Pût 494
putlar 390
putperest 890

R

Raama 494
Rabbânî 1099, 1114
Rabbaniyye 784
Rabia 996, 1014
Racah 608
Rafeka 528, 530, 1103
Râfizîler 990, 994, 996
Rahel 430, 538, 548, 566, 1104
Râhîl 430, 538, 548, 566
Rakka 480
Ramazan 48, 230, 1004
Rau 490
Rebeka 528, 530, 664, 1103
Rebeze 1103
Rebîa 1131
Rebûr 570
Refah 506, 608, 754
Remle 610
ric'at 534, 1121
Ridde 1131, 1132
Roma 270, 290, 778, 1022, 1092, 1111, 1118, 1119
Roş 568
Ruave 494
Ruben 498, 546, 548, 558, 566, 572, 614, 620, 626, 1104
ruh 64, 115, 394, 814, 874, 1087, 1097, 1098
Rûhulkudüs 272, 276, 278, 280, 288, 290, 296, 298, 814
Rükâne 544, 1104
Rum 480, 574, 632, 772, 980

Rumlar 996
Rûş 568
rüya 902, 1101

S-Ş

Saban 494
Sâbiî 470, 1089, 1098
Sabit el-Bünânî 846
Sabteka 494
Safina 706
Sahyûn 716
Saîd b. Cübeyr 1058, 1134
Saîd b. el-Müseyyeb 466
Sa'îr 460
Sakafî 1121
Sakalibe 346, 1002
Şaleh 490, 788
Salih 232, 1132
Sam 786, 808
Şam 5, 15, 39, 41, 42, 272, 424, 480, 498, 500, 554, 562, 566, 570, 588, 610, 624, 626, 628, 630, 644, 648, 750, 770, 994, 996, 1000, 1002, 1030, 1130
Sâmirî 14, 476, 600, 676, 792, 1093, 1106, 1113
Samsatlı Pavlus 97, 99, 272, 1091
Samuel 65, 438, 668, 776, 1108
Şamuel 706, 752, 776
San'a 998, 1014, 1121, 1130, 1131
Sarakosta 81
Sare 100
Sâre 15, 490, 512, 516, 522, 524, 526
Saroh 490
Şâru' 788, 790
Saul 670
Şaul 658, 670
Sayda 506, 610, 664, 682, 754
Seba 494
Sebeiyye 1110, 1120, 1121
Secah 1000
Sefteha 494
Seir 460, 536, 538
şekel 618, 642
Şekem 546, 1099
Şekîm 546, 750
Şela 550, 552, 554, 560, 562, 620, 626
Şelah 490, 788, 1113
Selçuklu 4
Sellâm et-Tercümân 484, 1101
Selman 1132
Selsebil 482
Şemuel 668, 670, 1105
Şem'un 424, 498, 546, 548, 566, 574, 612, 616, 620, 628, 752, 772, 1010, 1012
Serahsî 1056, 1102
Seru' 490
Seruc 490
Seruk 788, 790, 1113
Şeul 616
Şîa 71, 876
sihir 358, 448, 578, 580
Şiî 75, 86, 87, 88, 89, 108, 117, 123, 1087, 1098, 1101, 1103, 1110, 1113, 1120, 1121
Şîle 550, 552, 554, 560, 562, 564, 620, 626, 710
Simnânî 78, 81, 82
Şimon 498, 546, 548, 566, 574, 616, 628, 932, 1125
Simon Petrus 304, 772, 774, 776, 778, 920
Sînâ 460, 616, 1122
Sind 80, 450, 494, 508, 1002, 1004, 1102
Sîyâvuş 472
Siyon 716, 892
Sîzay 772, 776, 818, 820, 822, 826, 890, 900, 920, 950, 970, 974
sıfat 82, 214, 234, 236, 244, 262, 302, 324, 370, 460, 762, 942
sıfatlar 78, 85, 86, 109, 194, 292, 294, 390, 1093
Slavlar 32, 346, 1002
Sofistler 12, 132, 146, 150
Sohar 616
Şuah 526
Şuayb 232, 708, 744, 1101
Sudan 230, 334, 346, 352, 480, 494,

588, 756, 758, 1002
Sufriyye 91
Süfyânî 536
Şûhâ 526
sükun 162, 166
Sülemî 134, 1064
Süleymân 28, 38, 54, 81, 85, 90, 105, 119, 121, 126, 310, 372, 374, 392, 776, 780, 796, 808, 1056, 1095, 1096, 1097, 1105, 1121, 1129, 1131
Süleymân b. Halef el-Bâcî 81
Sümâme 1000
Sur 616, 664, 754
Süryanice 278

T

Taberî 1100
Taberiye 920
Tabut 492, 672, 678
tahkim 90, 412
Taif 994, 996
Talha 440, 1102
Talmud 758, 1099
Tamar 552, 554, 562, 564, 796
tasdik 80, 140, 142, 300, 302, 328, 336, 338, 350, 352, 360, 420, 424, 432, 434, 436, 438, 440, 450, 452, 464, 468, 490, 514, 560, 580, 598, 638, 642, 656, 658, 706, 708, 740, 742, 744, 746, 756, 768, 782, 792, 798, 800, 830, 850, 868, 882, 916, 938, 950, 964, 982, 1012, 1022, 1030, 1032, 1082, 1094
Taytos 426
Tebriyye 610
Tebük 440, 1006, 1018
Telbîre 424
temenni 5
Temîm b. Zeyd 634
tenâkuz 886, 948
tenâsüh 1097, 1098
Terah 490, 1113
teşbih 85, 92, 93, 308, 594, 604, 606, 972
teşeyyu‘ 87
teslis 260, 290, 312, 422, 464, 512, 574, 1022
tevil 452, 482, 562, 884
Tevrat 14, 15, 16, 17, 22, 63, 95, 98, 100, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 115, 118, 320, 424, 430, 432, 438, 448, 450, 452, 460, 466, 474, 476, 478, 480, 482, 484, 486, 488, 490, 492, 494, 496, 498, 500, 502, 504, 506, 508, 510, 512, 516, 518, 520, 524, 526, 528, 530, 536, 538, 540, 542, 544, 546, 548, 550, 554, 556, 558, 560, 562, 564, 566, 568, 570, 572, 574, 576, 580, 582, 584, 586, 588, 590, 592, 594, 596, 598, 604, 624, 628, 630, 636, 638, 640, 642, 644, 646, 648, 652, 654, 656, 660, 662, 664, 672, 678, 680, 686, 688, 690, 692, 694, 696, 698, 704, 706, 708, 710, 718, 726, 728, 730, 732, 734, 736, 738, 740, 742, 744, 746, 748, 752, 760, 768, 770, 776, 780, 782, 784, 786, 788, 790, 792, 794, 798, 806, 828, 830, 832, 834, 852, 894, 896, 902, 938, 962, 972, 988, 1006, 1012, 1080, 1099, 1100, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1106, 1107, 1108, 1109, 1110, 1113, 1114, 1116, 1119, 1128
Tibet 494
Tinnîs 480, 508
tılsım 750
Toledo 31, 424, 868
Trablus 634
tufan 492, 1102
Tufeyl b. Amr ed-Devsî 1020
Tuleyha 1000, 1130, 1132
Tuleytula 31, 424, 868
Tûr 316, 318
Türk 4, 1002, 1097, 1130
Türkî 632
Türkler 462, 706

U-Ü

Ubdiya 706
Uman 91, 994, 996, 1014
ümmet 23, 26, 32, 35, 108, 368, 432, 440, 462, 528, 534, 558, 698, 738, 926, 996, 998
Ûnîn 556
Ur 15, 508, 664, 686, 754
Ürdün 430, 476, 508, 536, 608, 610, 614, 620, 622, 664, 692, 712, 754, 812, 818
Ürmüz 228
Urşalim 814, 918
Üzeyir 424
Uzziel 616, 618, 626, 638

V

Vâsık 356, 1102
Vehb b. Cerîr 1058
Vehb b. Münebbih 1038, 1133
Verrâk 478, 640, 690, 726, 784

Y

Yafes 494, 496, 786
Yahuda 100, 498, 546, 548, 550, 552, 560, 830, 842, 872, 874, 898, 938, 986, 1105, 1112, 1118, 1120, 1126
Yahudi 14, 29, 65, 79, 99, 107, 300, 310, 438, 440, 478, 582, 712, 728, 742, 744, 778, 784, 792, 794, 828, 834, 848, 898, 902, 938, 974, 986, 994, 1064, 1093, 1099, 1115, 1127, 1129, 1133
Yahuşafat 674
Yahuza 546, 548, 550, 552, 554, 556, 558, 560, 562, 564, 566, 572, 620, 624, 626, 628, 634, 664, 666, 668, 684, 686, 696, 710, 728, 770, 772, 774, 776, 796, 798, 802, 806, 830, 842, 844, 864, 874, 876, 878, 898, 900, 932, 938, 962, 972, 986
Yahyâ 17, 19, 39, 50, 818, 820, 822, 824, 838, 852, 854, 856, 858, 874, 954, 956, 1112, 1114, 1115, 1119, 1135
Yahyâ b. Saîd el-Kettân 454
Yahyâ b. Zekeriyyâ 426
Yâkîn 616
Ya‘kûb 232, 774, 1114, 1115, 1117, 1126
Yamin 616
Yared 490, 786
Yehoşafat 674, 688, 796, 804
Yemâme 996, 998, 1000, 1131
Yemen 424, 508, 632, 994, 996, 998, 1000, 1014, 1121, 1129, 1130, 1131, 1132
Yemuel 616
Yeremya 424, 780
Yeret 786, 1113
Yesâkir 546, 548, 550, 628
Yeşu 430, 558, 808, 1100, 1104, 1106, 1107, 1108, 1109
Yetmişler Tercümesi 792
Yişbak 526
Yishar 616, 618, 626, 638
Yoel 670, 706
Yokevet 430, 558, 616
Yokşan 526
Yûğaz 556
Yuhanna 290, 292, 298, 312, 728, 772, 774, 776, 778, 808, 818, 820, 822, 824, 826, 836, 838, 842, 848, 850, 866, 868, 876, 878, 882, 884, 886, 890, 900, 906, 908, 910, 914, 918, 920, 922, 924, 928, 930, 946, 948, 950, 952, 954, 956, 958, 960, 962, 964, 966, 968, 970, 972, 974, 976, 978, 982, 986, 1093, 1094, 1109, 1111, 1112, 1114, 1115, 1116, 1117, 1118, 1119, 1120, 1122, 1124, 1125, 1126, 1127, 1128
Yuhanza 430, 558
Yunan 1101
Yunanca 772, 826, 1111, 1119
Yunus 44, 50, 51, 58, 65, 123, 840, 862, 1066, 1117, 1118
Yûnus 99, 438, 454
Yûşa 424, 430, 440, 558, 570, 612,

620, 628, 640, 644, 660, 664, 692, 706, 710, 712
Yûsuf b. Hârûn 426
Yûsuf el-Ermâzî 912, 914
Yûsuf en-Neccâr 776, 800, 802, 804, 808, 866, 932, 934, 938, 974

Z

Zabelun 818
Zâhiriyye 51, 66, 466
Zareh 554, 562, 620, 798, 802
Zebedi 818, 820, 826, 842, 890, 900, 950, 970, 974, 1114, 1115
Zebûr 712, 714, 732, 1109
Zekeriyyâ 65, 134, 228, 400, 818, 822, 824, 852, 858, 874, 876, 932, 954, 956, 1087
Zerah 554, 562, 796
Zerbail 572, 726
Zerdüşt 228, 232, 234, 252, 434, 464, 466, 470, 1089, 1090, 1099
Zevile 494
Zevulun 818, 1114
Zeyd b. Ali 1113
Zeytin Dağı 892, 894
Zilfa 548, 566
Zilpa 548, 566
Zimran 526
Zîrî 38, 39, 634
Zîrûb 456
Ziyad 39
Zû Amr 1016
Zühal 172
Züheyr 1002, 1131
Zû Miran 1016
Zû Zûd 1016
Zû Zuleym 1016

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

Türkiye Yazma Eserler Kurumu

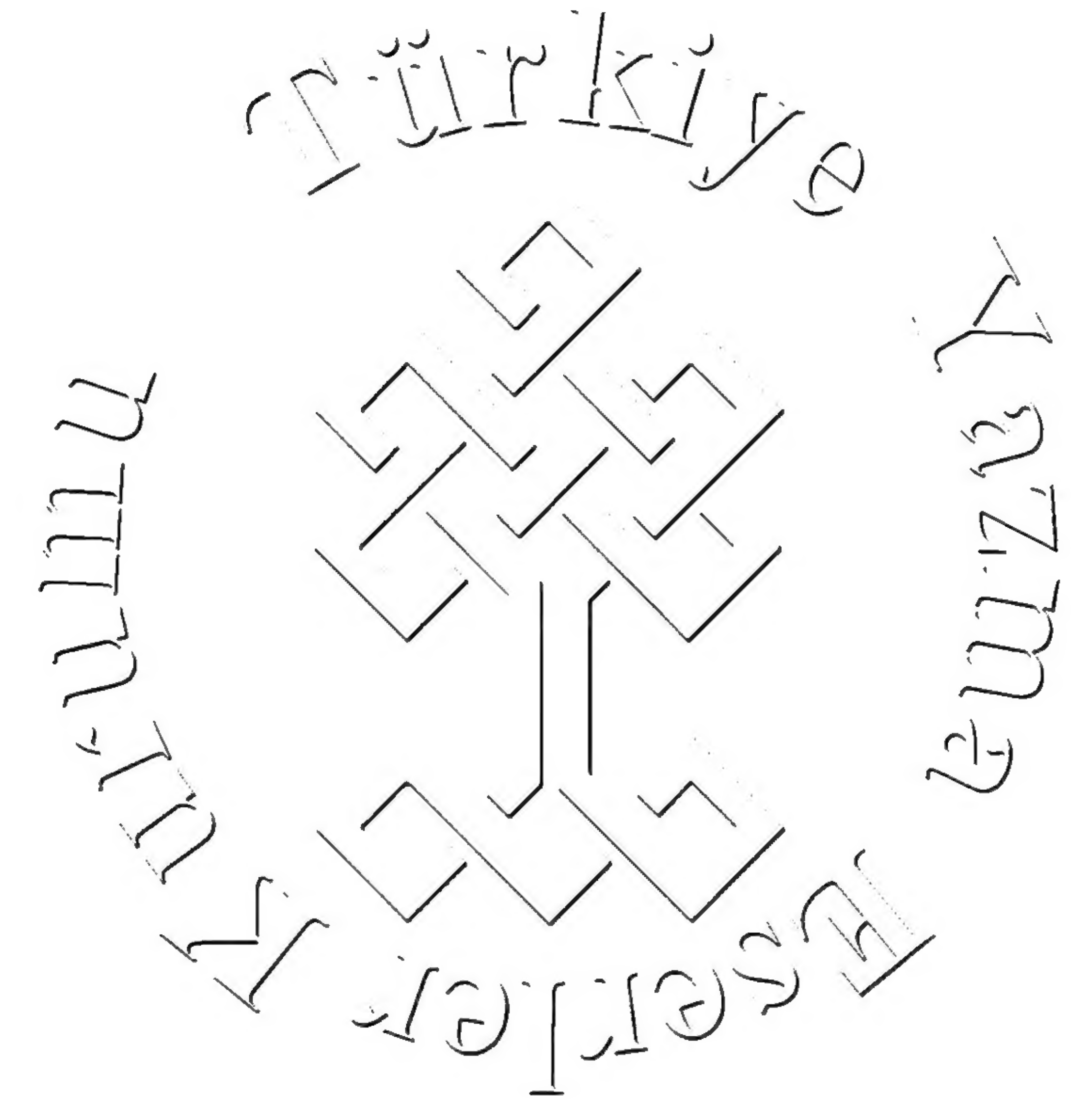
Türkiye Yazma Eserler Kurumu